

Curieuse.
Aenmerckingen
der Bÿsonderste
Oost en West-
Indische
Verwonderens-waerdige
Dingen
door
S. de Vries
II. deel 1682
R. de Hooghe inv.
tot Utrecht
bÿ Iohannes Ribbius

CURIEUSE AENMERCKINGEN

Der bysonderste

OOST en WEST-INDISCHE

Verwonderens-waerdige Dingen;

Nevens die van ***CHINA, AFRICA,***
en andere Gewesten des Werelds.

BEVATTENDE

't Voornaemste van alles, wat oyt Nauwkeurighs en seldsaems van deese Landen, ten opsight van der selver gelegenheyd; gestalte der Aerde, Bergh-wercken, Gewassen, Zeeën, Rivieren; Seeden en Godsdiensten der Menschen, &c. Is ondervonden en opgeteeckend van een seer groote meenighte der geloofwaerdighste Ooghgetuygen onder meest al de Natien in Europa.

En uyt deselve in een bequaeme Orde gebraght; oock soo met ondersoeckende als vergelijckende Redenvoeringen verhandeldt,

DOOR

S. DE VRIES.

TWEEDE STUCK.

t'UTRECHT,

By *JOHANNES RIBBIUS*, Boeckverkooper in de korte Jans-straet. M. DC. LXXXII.

CURIEUSE AENMERCKINGEN,

Der Bysonderste

OOST en WEST-INDISCHE

Verwonderens-waerdige Dingen.

TWEEDE BOECK.

Kort begryp der dingen welcke in dit tweede Boeck

GElijck onse *t'Saemen-spreeckers* in 't *voorige Boeck* hebben gehandeld insonderheyd van d'*Indiaensche* Gewassen, als *Wortelen*, *Kruyden*, *Planten*, *Boompjens*, *Boomen*, en derselver verscheydene *Vrughten*, so sullense ons oock in dit *tweede Boeck* omvoeren door *geheele Landen*, voor Oogen stellende derselver seldsaeme *Natueren*; *d'Eygenschappen* en *gelegentheden* van yeder Gewest in 't bysonder; de gemaetighdheyd van *Lught*, *We'er* en *Grond*; meer of min *vrughtbaerheyd*. Gy sult hier sien rijcklijck *gezegende Velden* met lustige *Bosschen*, maer oock in tegendeel *magere gronden*, met *treurige dorre Wildernissen*. U sullen voorkomen met allerley Metallen beswangerde *Bergh-wercken*; *Eedele Gesteenten*, *wonderlijck-geaerde Bronnen*, *Vloeden*, *Beecken*, *Poelen*: *Zee-kusten* met haere *seldsaeme Wonderen*; nevens veel andere dinghen, welcke Oogen en Ooren sullen verlustigen. 't Sal oock daer aen niet ontbreecken, dat hier en gintsch eenige *aenmercklijcke Geschiedenissen* sullen werden ingevoeghd: So dat wy vertrouwen, de gunstige Leesers sullen hier haere *weetsught* en *curieusheyd* taemlijck konnen vergenoegen.

Insonderheyd sullen verhandeld worden

Nae dat een yeder des vorigen avonds sigh ter rust had begeven, ontstond in de Nae-nagt een geweldig Onweer van *Donder* en *Blixem*. D'eene slagh, d'eene strael viel op d'ander. 't Gantsche *Firmament* had sigh gelijck als met Fackelen ghewapend, en dreyghde den Aerdbodem aen te steecken, tot dat een gantsche Zee van Regen afsviel, bynae de geheele Naght over aenhoudende. 's Morgens gaf dit aen onse t'*Saemen-spreeckers* aenleydingh, om yets te spreecken van diergelycke swaere *Onweeren*; waer onder oock op de baen quam 't gevoelen van eenige, welcke willen, dat de Donder van een Engel werd geregeerd; van andere, welcke meenen, dat deselve synen vryen natuerlycken loop volghd, de Menschen slaende of voorby gaende enc-

Van de voorgaende t'saemenspreeckers.

Een in den naght ontstaen Onweer, geeft aenleyding om te spreken van de Donder.

 kelyck

Sommiger gevoelen van den Donder en Blixem.

[illegible] by geval, nae dat hy haer [illegible] of niet: En noch van andere, welcke alles toeschryven de *Magnetische Treckingh*, waer door des eenen Menschen gematigtheyd de stof des Blixems ghereeder en [illegible] nae sigh treckt, als 't *Temperament* eens anderen Menschs.

Seldsaemen waen der Chineesen.

Belangende 't eerste gevoelen, segde *Angelus*, 't selve brenghd my in gedaghten 't geen ick in *China* heb hooren *fabuleeren* van d'overgelovige Heidenen: te weeten, dat seeckere Geest, die over Donder en Blixem te gebieden had, een stuck eens gebroockenen Hamers nae benieden [illegible], 't welck de Blixem sou zijn. Met de Hamer sloegh hy op een groote Trom; en dit was de Donder. Ter eeren van deesen [illegible] Donder en *Blixem*-geest hebben d'Inwooners der Stad *L*[illegible], in de Voornaemste [illegible], een heerlicken Afgods-Tempel opgeregt, [illegible] seeckere Donderslagh, uyt een Bergh, by de Stad gelegen, daer een seer lustighe Bron had verweckt; ghelyck dan oock de Stad selfs *L*[illegible], dat is Donderslagh, is genoemd; so om deese afkomst [illegible], als om een andere ghemeene oorsaeck, te weeten, om dat het daer door 't geheele Jaer boven maeten harde Donderslaegen en geweldighe Blixemen geeft. (a) Wat ons belanghd, die *Christenen* syn, dit moeten wy vast stellen, dat noch *Donder* noch andere *Onweeren* [illegible] konnen verrighten sonder de bestieringh des *Almachtighen*.

(a) [illegible] *Christe*[illegible] [illegible]

Alles wat hier omtrent koomd voor te vallen, geschied nae d'Orde der [illegible] *Gods*, nae sijnen verborgenen Alwysen en Regtvaerdigen Raed.

De Donder is wel Natuerlijck,

Ghelyck de Donder, het *Sinbeeld* sigh hooren, in sigh selven Natuerlyck is, so konnen'er oock wel somtijds natuerlycke oorsaecken onderloopen, waerom de Blixem dickmaeler en lighter 't een als 't ander *Sieraed* koomd aen te steecken. Deese natuerlycke kraght kan daer en boven wel van een Engel (goed of quaed) werden *gedisponeert* en bestierd: Van een goede, door wettigh beroep ten besten des Menschen. Van een quaede, door reghtvaerdighe toelaetingh *Gods*, tot schaede der sterflycke. Maer ondertusschen, noch de *Natuer*, noch de dienstbaere goede Geest, noch de *Duyvel*, hebben den toom so vry, dat met d'[illegible] deselve in de hand sou houden, en 't eynde doen uytvallen nae 't besluyt syner eeuwige Voorsienigheyd. Alles wat sigh in de gantsche Weereld toedraeghd, hanghd aen syne Godlycke bestieringh, so dat met, dienvolgens oock geen Donderslagh, sonder syn Opsight, toelaetingh en bestieringh koomd te gebeuren: hoe seldsaem en vreemd het oock ons swack en verduysterd vernuf mogt voorkomen. 't Sy een Suygelingh in syne onnoselheyd, 't sy een oud Man in syne boosheyd werd getroffen, 't is beyde 't beleyd *Gods*; voor wien wy alle des Doods schuldigh syn. Schoon een Mensch, die voor de Weereld reghtvaerdigh, jae oock voor *God* in gerechtigheyd heeft gewandeld, van den Blixem werd doodgeslagen, of van syne Goederen berooft, sulcks moet ons niet ergeren. Alle dingen, en even oock

Maer der [illegible] in [illegible]

Hangen [illegible] de [illegible] heyd

[illegible] bestieringh des Al-

dit

dit, moeten de Vroome ten besten dienen, 't sy in dit, 't sy nae dit leven. *De Heere* weet, waerom hy dit en dat doet. De Donder blyft altyd *een Stem sijner Eere*; treffende *hoe*, en *waer*, en *wien* hy wil; 't sy tot *straf*, of tot geduld-beproevingh, of tot andere hem bekende *eynden*. Alles moet doch ten laetsten strecken *ter eeren Gods*, en *ten goede* der *uytverkoorne*, schoon wy sulcks, door de blindheyd onses verstants, niet begrypen noch onderscheyden konnen. machtigen.

Dat oock Godsalige lieden, seyde *Angelot*, somtyds van den Donder werden getroffen, evenso wel als van de Pest en andere onheylen, is onloogchenbaer. Maer evenwel gebruyckt *God* somtyds dit Onweer bysonderlyck tegens schendlyck-godloose lieden, gelyck uyt een groote meenighte van Voorbeelden bekend is; waer by ick maer alleen dit volgende wil voegen. De *Historien* der *Chinesen* verhaelen seeckere Geschiedenis van eenen der oude *Chineesische* Keyseren genoemd *Uuyeu*, dien de *Godlijcke gerechtigheyd* door de Blixemen heeft gestraft, wyl hy syne *Almaghtigheyd* had willen trotsen. Deesen Godloosen Keyser onderstond sich seker Guychelaer en Oogh-verblinder of bedrieger syn Volck voor een *God* op te dringen, begeerende, datmen hem sou aenbidden. Maer vermits deesen Dwaes sich niet recht daer nae wist te schicken, so vertoornde sich de Vorst tegens hem, en deed hem dooden. Stracks daer nae wendede hy syne raserny tegens den Hemel selfs, en schoot met pylen nae den selven; om dat hy synen (nu omgebraghten) Mensch-Afgod geen beeter natuerlycke hoedanigheden of doortrapter loosheyd had ingegeven. Maer hoe stelde doch deesen grimmigen Nar syne wraeck en woede tegens den Hemel aen? Hy deed drie Sacken, met seecker rood Sap gevuld, hoogh in de lught ophangen; waer uyt, nae veele gedaene Pylschietingen, roode druppelen, in de gedaente van Bloed, ter aerden neervielen; om hier door de lieden in den waen te brengen, dat hy *God* en de *Hemelsche Geesten* waerlyck gedood, of ten minsten doodlyck gewond had. Doch haest daer nae heeft de Hemel deesen afgryslycken Dwaes ghevonden, en hem, so als hy op de Jaght was, door een Blixem-strael tot Stof doen worden. (a)

Seecker Keyser van China

Trotst den Hemel, en wil Godt doorschieten:

Maer werd korts daer nae van den Donder doodgeslagen.

(a) *Martinii lib. 3. Hist. Sin. p. 75.*

* * * * *

* * * *

SChoon de Donder had opgehouden, so hield echter den Regen geduerigh aen; 't welck de Heer *Floris* oorsaeck gaf om te seggen: Of wel deese stercke Wolcken-druypingh veele Menschen, die gintsch en herwaerts te reysen of andere geschaften te verrichten hebben, moeylyck sal zyn, so koomdse echter 't dorstigh Aerdryck nu seer wel te pas, op dat het bynae verdorde Gras sich een weynigh weer moght verquicken, ten goede der Beesten, en by ghevolgh oock van de Menschen.

Gespreck van den Regen.

In 't Eyland Mayo regend het in 't gantsche Jaer niet, als alleen 3. Maenden aghter een.

Als de Hemel, begon *Angelot*, den Regen maer een weynigh langh inhoud, so koomd sulcks onse *Europeische* Landen gantsch vreemd en schaedlyck voor. Maer hoe souden wy dan te recht konnen gheraecken, indien dit Wolken-vocht of geheel niet, ghelyck in sommighe Gewesten, of gantsch weynig onsen Aerdbodem quam te doornatten. In 't Eyland *de Mayo* (zynde gantsch rauw, Bergh en Steenachtigh, en in den omkreytz 7. Mylen weghs begrypende) valt door 't geheele Jaer geen Reghen, behalven alleen in *Julius*, *Augustus* en *September*; in welcke tyd het dan weer onophoudlyck dagh en nacht pleegh te regenen.

Brenght echter

So moet het dan, seyde *Sinebald*, hier seer slechte, of misschien wel gantsch geene Vruchten geven.

Noch eenige Vrugten voort.

Wel geen overvloedige, hernam *Angelot*, maer echter eenige, als Boom-wol en Vygen. Doch wie weet, of'er niet veelerley andere seer wel souden willen wassen, indien maer 't Land gebouwd, en niet veel meer van wilde Paerden, Ossen, Ezelen, Geyten, Katten en Vogelen, als van Menschen bewoond wierd; welcke laetste hier seer weynigh Huys houden.

Schricklycke regenen in 't Eyland Gorgona.

Regende het dus weynigh, liet *Floris* sich hooren, in 't Eyland *De Mayo*, so werd het Eyland *Gorgona* dies te meer en strenger begoten. Want 't is seecker, dat hier gantsche acht Maenden achter een de Plasregenen geduerigh woeden, vergeselschapt van grouwlycke Donderen en Blixemen, so dat al de Hoofdstoffen hier tegens een schynen te strijden. Jae eenige der hier aenkomende Scheepen meenen, dat deese Plaets vol Duyvelen is, wyl'er geen gevaerlycker kan ghevonden worden om aen te landen of te beseylen. (a)

(a) *Benzo lib.* 3. *c.* 17.

In America

Maer, vraeghde *Sinebald*, is 't waeraghtigh, 't geen ick gehoord heb, te weeten, dat het in eenighe Plaetsen van *America* Vloyen sou regenen?

Regend het Vloyen en Padden.

Seeckerlijck, antwoordede *Floris*, 't Regend hier niet alleen Vloyen, maer oock Padden. Doch dit moetmen aldus verstaen, dat de Vloyen door de Wind vander Aerden opgeraept, in de Lucht weggevoerd, en weer neer geworpen worden. So dat, wanneer een sonderlinge Wind waeyd aen sommige Oevers en Zee-kusten, de Vloyen daer ghelijck als neer-regenen, en 't Sand van dit onghediert krieldt. (b)

(b) *Continuat. Acosta. lib.* 3. *cap.* 2.

Hoedaenig sulcks toegaet.

'k Wil, seyde *Sinebald*, niet tegenspreecken, dat de Vloyen oock uyt d'Aerde *gegenereerd*, en naederhand door de Wind, op de manier van een Regen, verstroyd werden; wyl mijne geheugenis noch niet is ontvallen 't geen *Petrus de Victoria* door de gheleerde Pen *Bisselii* van d'*Americaensche Vloyen* verhaeld. Deesen heeft sich eens, nevens sijne medgesellen, met de hoogste moeylijckheyd bevonden op een Eyland in *America*; En, wyl de Noorden-wind seer koud begon te blaesen, sich in een Bosch begeven, 't welck haer sou verstrecken voor een warme

me Rock. Alsse in 't midden deeses Wouds ghekomen waeren, so bejegende haer een geheel Heyr van Vloyen; 't welck alhier uyt het voghte en altijd rottige Aerdrijck geboren zynde, sich, volgens haeren Aert, had vermeerderd tot een ontelbaere meenighte. Dit was een seer goed Gewest voor haere voortbroeyingh en onderhoud: Derhalven huppeldense allerweegen voort op de kluyten deeser door-vogtighde Aerde; niet Man voor Man (om met onsen Schryver te spreecken) maer met geheele dicke troupen, sich settende op de Kruyden en Bloemen; al 't loof afeetende. Maer so haest dit Ongediert den reuck van Menschen te gemoet quam, sprongh 't van de Boomen af op haere naeckte leeden (want sy ginghen meerendeel bloot, hebbende haere Kleederen hier en gintsch opgehangen, om haer dies te lighter te mogen beweegen en verwarmen) by honderden en by duysenden. Smertlijck beetense haer in d'armen, Waeyen, Beenen, Heupen, en 't geheele Lyf; steeckende door 't Vel in 't Vleesch, en haere ligchaemen doorgravende als met een Boor. Haere Tandekens waeren scharp en *vreetgierigh*, maeckende door 't gnirssende ghebit ('t welck deesen gantschen Swarm eenpaerigh van sich gaf) sodaenigh een geluyd, dat men niet minder kon hooren hoese toe-beeten, als sulcks mercklijck genoegh voelen. Dit gerught quam bynae over een met dat van de Syde-wormen, 't welckse maecken wanneerse Moerbesien-bladeren knaeuwen. Sy sprongen even so onbeschaemd toe, als onse *Europische* Vloyen, doch waeren veel grooter, verdrietiger, en meenighvuldiger.

Grouwlyke meenighte van Vloyen in seecker Americaensch Eyland;

En de quellingh, welcke eenige Spaenjaerden daer van leden.

De *Spaenjaerden*, van deese quellingh overvallen zijnde, verweerden sich met handen en voeten; sloeghen dood en schuddeden af met alle kracht; doch of schoon yemand duysend handen had gehad, so soudense echter weynigh hebben konnen verrighten, om 't ligchaem van dit ongemack te bevryden. Sy ruckten derhalven geheele Tacken van de Boomen, maeckten een *Allarm*, en giugen gesaementlijck op deese *Harpyen* los, met een seer groote furi en wraeck-begeerte. In 't doncker (want het was Naght) smeetense en sloegense op deesen hoop over langhs en over dwars: Wouden oock niet ophouden, voor datse, door de vernielingh van een ongelooflijcke meenighte deeser Diertjens genoeghsaeme voldoeningh hadden bekomen: Want de wraëck is soet, al sou 't maer de Vloyen of Luysen gelden. 't Scheen als of de *Pygmæische Dwerghmannekens* tegens 't ghevleugeld Heyr der Kranen in 't Veld ruckten; of dat den *Egyptischen Pharao* tegens de Hondsvliegen en Vorsschen een Slagh wou aenstellen. Deese schertsaghtige gelyckenissen geeft ons de Schryver selfs. Doch alle gheweld des Menschen (ghelyck oock de *Manicheers* moesten bekennen) is te swack tegens de Vloyen. 't Alderveraghtste Wormpje of Ondiertje derf de sterckste uytdaegen, en d'opgeblaesene trotse bespotten, op dat de Mensch hier uyt moght leeren aenmercken, in hoedaeuigh een swack-

Straf, tegens deselve geoeffend.

De wraeck is soet, al sou 't maer de Vloyen of Luysen gelden.

't Alderveraghtste Ondiertje derf d'alder-stoutste

En 't Ryck een groot ongeluck dreyghde.

deel voorspoed en welvaerd beteeckende. Deese uytlegginghgeloofde de Keyser, volgens de gewoonte der Groote, die gemeenlyck d'ooren meest neygen tot de dingen, welcke haer behaegen; en verwierp al d'andere.

Gelyk dan oock vervuld is geworden.

So is dan, vraeghde *Floris*, deesen *Fungus* in syn Eer en Waerdigheyd blyven sitten? Gewisselyck jae, antwoordede *Sinebald*. Noch de Waerseggingh, noch 't Vernuf kon hem uyt den Sadel lighten. Schoon oock korts hier nae een aensienlyck Bevelhebber, ghenoemd *Lienchiangus*, seecker Boeck schreef met een seer cierlycke Styl, waer in hy op treflijcke Gronden toonde, hoe gevaerlyck het is, wanneer een eenige *Familie* al te veel vermoght, sonder dat hy evenwel de Stam *Vanga* noemde, so is echter de Keyser hier door niet bewogen geworden, onaengesien hy de scharpsinnigheyd, kennis, trouw en oprechtigheyd des Schrijvers ten hooghsten prees. Alreeds in 't voorgaende eerste Jaer syner Heerschappy had d'een en d'ander syne Majesteyt gewaerschouwd, dat d'al te hooge verheffingh deeser Stam voor 't Rijck niet dienstigh was. Want als in de Bloeymaend 't geheele Rijck *China* van een voghten en seer dicken Nevel wierd overtogen, so dat al d'Inwooners daer over verschricken, en ter dier oorsaeck de Starrewijse nae de beduydingh vraegden, so syn deese wel voor haer selven wys geweest, antwoordende, datse uyt de geheymenissen haerer Konst niets seeckers hier van konden oordeelen; maer de Keyserlycke *Admonitor*, of Vermaeninghs-Raed gaf daer van deese Verklaeringh: Dat de Hemel dit Wonderteecken liet geschieden, om dat de Keyser tegens de Rijcks-wetten en Instellingen der Voorsaten syne Neven tot Hoogvorstlycke Waerdigheden verhief, welckese sich door geene Verdiensten hadden weerdigh gemaeckt. Dit was de loutere waerheyd. Want als een regeerend Heer d'oogen der *Politische Voorsightigheyd* niet opend, so neveld het door 't geheele Rijck in hooge en laege Staeten. Doch dit *oude Moederken* ('k meen de gedachte Waerheyd) woumen niet hooren. De Voorbeede der Keyserlycke Moeder veroorsaekte, dat de Keyser de Stam *Vanga* niet beleedighde. Of veellicht is hem selver een *Politische Nevel* voor d'oogen geschooten, die syn verstand verduysterde, so dat hy niet kon sien noch uytreeckenen, wat al quaeds heden of morgen hier uyt kon ontstaen. 't Was dan geen Wonder, dat (hy door vergif aen kan geholpen zynde) die van de *Familie Vanga* naederhand groote onrusten verweckteden; den derden Keyser nae hem vermoorden, en 't grootste deel van *China* gewelddaedighlyck innaemen. (a) Doch my is leed, dat ick de Heer *Angelot* door myn' Inspraek heb uyt de *Sneeuw* gebraght, waer in syne Reden veellicht noch langer een *Sleede-vaert* gehouden sou hebben.

Eene Familie in een Ryck al te veel geweld te laeten, is seer ghevaerlyck.

't Welck 't Keyserryck China wel gewaer is geworden.

(a) *P. Mart. Martinii, lib.* 10. *Hist. Sinic. p.* 352.

Sneeuw in groote menighte.

'k Heb, antwoordede *Angelot*, de Sleede ('k meen mijne Tongh) noch by my; oock leghd noch Sneeuws genoegh in de Weereld, waer over ick deese Sleede kan voortjaegen. Want of schoon *China* my geen

geen sonderlinge Sleeden-baen geeft, wyl de Wind dit Rijck niet seer veel Sneeuw toewerpt, so leght daer tegens 't Berghachtigh Land voor 't Koninghrijck *Tibet*, ter plaets daer de Vloed *Ganges* synen oorsprong neemd, langh genoeg onder de Sneeuw begraven; so dat de Reysigers door de geduerige glantsch der wit-glinsterende Sneeuw-straelen verblind, en d'Inwooners deeser Geberghten gedwongen worden, voor deese Verblindingh sich te beschermen door een seecker slach van Brillen: Anders moestense voor eerst groote smerten aen haere Oogen lyden, en eyndlyck geheel blind worden.

Waer door 't gesight der Menschen verdorven word.

'T Moet al een seldsaem slagh van Brillen zyn, viel *Sinebald* hier in, want onse Glasene souden weynigh voordeel doen. 't Syn oock geen Glasene, hernam *Angelot*, maer sy werden gemaeckt uyt seecker slagh van *subtyle* Netten, waer door de speelende glantsch der Sneeuw gebroocken en afgehouden werd, so datse niet so sterck in de straelen des Gesights blinckt.

Seldsaeme Sneeuw-Brillen.

Sodaenige Net-Brillen, liet *Floris* sich hooren, dienden oock de *verliefde Gecken* wel, die sich so ligt laeten verblinden door den glantsch van een paer *Sneeuw-witte Wangen*, en daer door verliesen 't Gesicht van 't Vernuf. Doch de Heer *Angelot* ghelieve voort te vaeren in syne Bergh-Sneeuw, indien hy anders noch yets meer daer van te spreecken heeft.

Aerdige toepassing.

Niet anders, antwoordede deesen, als alleen dit heb ick'er noch aen te hanghen. Wanneer nu hier d'Aerde, door 't smelten van de Sneeuw, ontdeckt werd, so klimd een Pestilentiale vergiftige Damp op, die dickmael oock selfs d'aldergesondste Menschen in Onmaght, jae veeltijds in min als een vierendeel uyrs tijd dood ter neer werpt, doch sonder eenige smerte of sieckte. By nae ongelooflijck is 't geen men my dickmael beright heeft (want selver heb ick 't niet gesien) naementlyck, dat de breede, en sterck-lopende Hoofd-vloed *Ganges* sich laet begaen van der Menschen voeten, door middel van verscheydene uyt Sneeuw-gebouwde Bruggen. Want deesen Koningh der *Indiaensche Rivieren* werd overschud van sulcke geweldigh groote Sneeuw-hoopen, datmen van deselve een verwelfden Boogh, en daer over een Brugh maeckt, waer op de Reysigers so verseeckerd gaen mogen, als op een vast ghegrondede wegh, verachtende 't grouwlyck-bruyschend geruysch des daer onder heenen loopenden Strooms. 't Kan veelligt zyn, dat van de daer ontrent gelegene Rotsen en Heuvelen eenige onguere Sneeuw-klompen afrollen, en de Vloed, met haere tot Ys-gevroorne Sneeuw-bergen sodaenigh overvallen, dat'er allenxen een Brugg' van werd. Anders werden oock andere Bruggen over deese Rivier geleghd. (a)

Vergiftigen en doodlyken Damp.

Wonderlycke Sneeuw-Brugg' over de Vloedt Ganges.

(a) *Nierem-berg. Hist. Nat. lib.* 16. *cap.* 69.

* * * * * * *

Gespreck van de Winden in Indien.

VAnde Sneeuw quaemense op de Winden, onder welcke Redenvoeringh *Angelot* ghewagh maeckte, dat in 't Eyland *Tercera* (veele Stormen en Onweeren onderworpen zynde, dethalven oock boven maetigh voghtigh en nat) de Winden so gantsch sterck en gevaerlyck waeyen, datse de Steenen der Huysen, selfs oock 't Yserwerck, t'eenemael opeeten, en gantsch tot Stof maecken.

Yser en Steen verteerende Wind.

Jonckvrouw *Amæna*, ter deeser tijd by 't geselschap gekomen zynde, begon te lagchen, vragende, hoe sulcks mogelyck kon zyn. Immers (voeghdese daer by) heeft de Wind geen tanden, noch kan geen Vyl gebruycken, om Steen en Yser te konnen verteeren of vernielen.

Een nieuw Gebouw binnen ses of seven Jaeren tyds by nae gantsch verteerd.

Maer *Sinebald* bekraghtighde 't seggen van *Angelot* door 't getuygenis van *Linschoten*, die verklaerd gesien te hebben het Tolhuys des Konings van *Tercera*; waer aen d'Ysere Tralien een Arm dick, en de Steenen uyt de Rotsen gehouwen geweest waeren. Echter sagh men nu d'ysere Spijlen deeser Tralien aen eenige plaetsen so dun als een Stroo te zyn geworden; gelyck oock de Steenen. Even hierom werden de Gevels der Huysen ghemeenlyck van sodaenige Steenen ghebouwd, welcke d'Inwooners van den Oever der Zee haelen, tegens welcke de Winden sulck een groote kracht niet hebben, om deselve te verteeren. Doe *Linschooten* 't ghedachte Tolhuys besichtede, was 't noch maer 6. of 7. Jaeren gheleeden, datmen 't van de grondt af gantsch nieuw had opghericht.

Seldsaeme Wind en Regen te Mexico.

Hier op verhaelde *Floris*, dat te *Mexico* in *Nieuw Spaenje* 's avonds en 's morgens de Noorden-wind waeyd, doch van den morgen tot op den avond was 't daer gantsch stil. Ontrent Sonnen-Ondergangh verhief sich uyt het Noorden op den Bergh de *Tepeaquilla* (een myl van de Stad leggende) een seer duystere Wolk, welcke in een gantsch korte tyd door een groote Storm en Wervel-wind nae *Mexico* wierd gedreven. Wilmen nu (vervolghde hy) weeten of 't regenen sal, so behoeftmen maer te sien nae den Bergh, of hy bewolckt is of niet. Indien jae, so is'er gewisselyck Regen voor handen, anders goed we'er. Terwyl 't nu regend, is 't in *Mexico* gantsch lustigh en gesond. De Morgenstonden syn schoon, d'Avonden vochtigh, de Nachten klaer, met een gesterndén Hemel. In *November, December, Ianuarius, Februarius* en *Martius*, tot aen den Regen-tyd, geeft het droogh We'er. Op elcken dagh, in den tijd wanneer 't op den avond niet regend, klimd te *Mexico* een Wervel-windt op; en vermits 't Land vol Salpeter is, so vlieghd dan so een dick en duyster Stof, datmen dickmael d'een d'ander niet kan sien. Dit duerd dien geheelen avond, gelyck anders den Regen doet; wiens plaets dit Stof schijnd te vervullen. Daer op volgd een

Gantsch ongesond Stof.

klaere

klaere Naght, even gelyck dan, wanneer 't geregend heeft. 't Gedagte Stof is seer ongesond; en dies te schaedlycker, hoe naerder de *Maert* aenkoomd, en hoe dorrer 't Land werd. Want 't selve waeyd de Menschen ter Neus en Mond in; veroorsaeckt groote smerten in de syde, en aen veele oock wel de dood. Men is derhalven ter dier tijd liever buyten *Mexico*, als daer binnen. Dese Wervel en Stof-winden stormen door geheel *Nieuw-Spaenje* ten tijd der drooghte; maer syn nergens schaedlycker als te *Mexico*. Die derhalven hier ghesond wil blyven, moet 's avonds niet uytgaen, maer deuren en vensteren vast toesluyten. Of so men immers d'Avond-lucht wil genieten, so maghmen in 't Veld of in een Hof gaen wandelen. (a)

(a) *Iohannes de Laet in 't vijfde Boeck der Nieuwe Weereld cap. 3.*

Wonderlycke Stof-Nevel.

Dat de Wervel-wind, seyde *Sinebald*, een dick Stof opdrijft, dunckt my niet wonderlyck te zyn; maer dit koomd my seldsaem voor, 't geen ick heb gelesen in de Schipvaert van *Olivier van Noort*; naementlyck, dat vier Scheepen, niet seer verr' van den Hoeck *Porto Formoso*, op de Vaert tusschen *Baldivia in Chili* en de Stad *Lima*, een doncker Nevelaghtigh We'er aentroffen, so datse niet so verr' van sich konden sien, als men met een steen sou mogen werpen. Deese Nevel was een droog Stof, even als of 't wit Meel waere geweest; waer van oock de Kleederen der geene, welcke sich boven op de Scheepen bevonden, so wit wierden, als offe allerwegen met Meel waeren bestroyd. Dese Nevel duerde den gantschen dagh over: En een *Spaensch Piloot* maeckte haer bekend, dat dit dickmael ter deeser plaets pleegh te gebeuren. Ghewisselyck, dit is voor yet vreemds te houden. Ondertusschen ontken ick niet, dat de Wind en Lugt voor sich selven veelerley wonderlycke veranderingen veroorsaecken, en seldsaeme saecken uytwercken, welcke ons noch veel vreemder voortkomen, als den verhaelden Meel-nevel.

Neervallende even gelyck als Meel.

Kort begryp van verscheydene seldsaeme uytwerckselen der Winden.

Seeckerlyck is 't so, antwoordede *Floris*. Indien yemand sou willen beschrijven en verklaeren al de wonder-seldsaeme Werckingen der Winden in *Indien* en anderweegen, die moest een bovenmaeten groot, jae bynae Godlyck verstand hebben. Men vind Winden, welcke de Natuer des Zeewaters veranderen, en doncker-groen maecken. Andere maecken 't so klaer als een Spiegel. Sommige veroorsaecken lustigheyd, sommige droefheyd. De geene, welcke met de Syde-wormen omgaen, sluyten vlytighlyck alle Vensteren toe, wanneer de *Vendaualen* blasen: maer setten in tegendeel deselve open, wanneer de Tegen-winden waeyen; wylse met'er daed hebben ervaeren, dat deese Wormen door d'eene Wind sterven, maer door d'andere frisch werden, en sich seer vermeerderen. En gewisselyck, onderscheydene Winden veroorsaecken onderscheydene Ghesteltenissen der ligchaemen, insonderheyd ontrent teedre en swacke leeden.

Der selver Kruyden,

't Moet ons niet verwonderen, begon *Sinebald* weer, datmen in

Kraght op 't Yser. Kruyden, Dieren en Menschen mercklycke veranderingen der Winden voeld, nadien men sulcks oock bevind aen een der alderhardste Metallen, naementlyck 't Yser? gelyck te vooren getoond is. Waer by ick noch doen sal 't geen *Iosephus à Costa* uyt eygener ervaerentheyd betuyghd, als hy seghd: Wy hebben in *Indien* aen verscheydene Plaetsen Yssere Spijlen gesien, welcke gantsch verteerd en vergaen waeren. Als wy dit Yser tusschen de vingeren naemen, en 't selve wreven, so gingh 't van een, als of 't dorr' Hoy waere geweest. Dit werd aldus van de Wind vernietighd, sonder datmen sulcks kan beletten.

Oordeel over de vyf laetste Boecken van Josephus a Costa. Even deesen *Iosephus à Costa* (wiens vyf laetste Boecken anders van *Bisselio* aen *Linschooten* werden toegeschreven, waerom ick dan oock den *Autheur* der ghedaghte laetste Boecken tot noch toe ghemeenlyck den *Acostischen Continuator* heb genoemd, alhoewel'er niet weynige dingen in zyn, die sich beeter op *Acosta*, als op *Linschooten* rijmen: 't Welck dan veellight *Ionston* heeft bewogen, om in syn Werck *de Arboribus* al de Boecken, sonder onderscheyd, onder den naem van *Acosta* aen te trecken) spreeckt hier nae voorts van de wonderlycke werckingen der Winden en Lught; welcke men bemerckt aen de Menschen, beyde te Waeter en te Land. Sijne Redenvoeringh gaet op de volgende wys.

Seldsaeme Werckingen des Winds en der Lugt. Onder al de wonderlycke Werckingen willen wy maer alleen twee der selver vertellen. D'eerste is, schoon hy (de Wind) meer als de Dood selfs beanghstighd, datse echter de Menschen geen leed toevoeghd. D'andere, dat hy 't leven afkort sonder eenige smerten. 't Is een ghemeene saeck, dat Persoonen, welcke eerst in een Schip op Zee koomen, Zee-sieck werden; doch dit veroorsaeckt niemand schaede: Maer indien dit niet een bekend dingh was, so souden veele sich inbeelden, datse doodlyck sieck waeren. Want so langh deese Sieckte duerd, doorwund en marteldse de Maegh onophoudelyck. Oock volght'er Hoofdpyn op, met wel duysend andere Toevallen. Deese

Zee sieckte, een gewoone quellingh der geene die eerst op de Zee koomen. bekende en gewoone Werckingh werd in de Menschen veroorsaeckt door de vreemde Lught der Zee. Of nu wel oock de beweegingh des Schips niet weynigh hier toe doet, nevens den reuck des selven, so is echter de voornaemste oorsaeck de Lught en Damp der Zee, quellende seer hevigh de Maegh der geene, die sulcks niet gewoon zyn. Want, om eygentlyck hier van te spreecken, de Lught geeft ons den Adem, dat wy leven konnen; en niets valt de Menschen harder en plotselycker aen, als de Lught, gelyckmen in Pesttyden genoeghsaem ghewaer werd. Oock betuyghd de veelvoudige ervaerenheyd, dat de Zeelugt

Oorsaeken van deselve. de grootste oorsaeck van deese vreemde quael is. Men heeft bevonden, dat'er een lught van uyt de Zee is gekoomen, waer van de Lieden op 't Land Zee-sieck wierden... Dit hebben wy hier aldus verhaeld, om datmen Menschen in *Indien* vind, die door de Lugt (op 't Land) Zee-sieck worden, jae dickmael erger, als offe op de Zee selver waren.

Hier

Aenmerckelyck Verhael van de beanghstigende Lught

Hier nae beschryft hy de wonder-seldsaeme en gevaerlyck-beanghstigende Lught op 't *Peruaensche* Gebergt *Pariacacca*, de gantsche saeck beveestigende uyt eygener ervaerentheyd. In *Peru*, seght hy, is een boven maeten groot Geberght, ghenoemd *Pariacacca*, waer van wy hoorden seggen, dat het een groote veranderingh verweckte. Wy versorghden ons derhalven op 't beste dat wy konden, volgens d'onderrightingh der geene, welcke men *Vaquianos*, of ervaerne noemd. Met deese onse toerustingh quaemen wy in 't opstijgen op de Trap (ghelyck sy 't noemen) synde 't hooghste des Geberghts. Hier bevingh ons plotselyck sodaenigh een Doods-anghst, dat wy meenden, wy souden van onse Paerden affsitten, en ter aerden gaen leggen moeten. Onser waeren niet weynige by een; doch yeder haestede sich geswind voort, en niemand wou syne Medgesellen inwachten, om spoedigh van deese boose plaets te mogen koomen. Dus bleef ick met noch een *Indiaen* alleen; dien ick bad, dat hy my doch een weynigh op 't Paerd wou houden. Stracks daer nae begon ick geweldigh te braecken. Al wat in 't ligchaem was, moest'er uyt. Eyndlyck volghde oock bloed. Ick geloof vastlijck, indien 't langer had geduerd, dat wy alle moesten gestorven hebben. Doch so haest drie of vier uyren tyds voorby waeren, quaemen wy in een gemaetighde Lught, en vonden 't gantsche ghesel-schap (14. of 15. Mannen sterck) t'eenemael ontsteld. Wy vernaemen oock, dat eenighe haer leven door dit Toeval hadden verlooren. Sommige vonden wy ter aerden leggen, so langh alsse waeren, krimpende en knarssende van smerten. In 't gemeen volght'er geen andere schaede op. In tegendeel werd de Maegh daer door gesuyverd. Dit gebeurd niet alleen in 't overtrecken van den Bergh *Pariacacca*, maer oock over de gantsche ry der Geberghten, sich in de lenghte meer als 500. Mijlen wegs uytstreckende. Want waermen oock op desen Bergh koomd, daer voeldmen even sulck een vreemde ongemaetighde lugt; doch aen d'eene plaets stercker als aen d'andere. Dit quaed bejegend veel eer de geene, die van de Zee-strandt koomen en opklimmen, als die van 't Geberght nae 't vlacke Land gaen.

Op den Bergh Pariacacca in Peru.

En de wonderlycke Toevallen daer door ontstaen.

Aengeteeckend uyt eygener ervaerenheyd des Schryvers.

't Beste middel daer tegens.

Dit hebben alle andere even sodaenigh bevonden, en bemerckt, dat de hier regeerende Wind, of Lught, tot sodaenigh een ongemaetighde en seldsaeme ontroeringh oorsaeck geeft. 't Beste Middel hier tegens is, datmen Neus en Ooren toestop, so veel mogelijck kan zyn; sich oock wel van Kleederen voorsie, insonderheyd datmen de Maegh wel ghedeckt houde, naedien hier de Lught so subtyl en doordringend is, datse tot in 't Ingewand koomd. De gedachte smerten ghevoelen niet alleen de Menschen, maer oock de Beesten. De Paerden verstyven sodaenigh, en lijden sulcke pijnen, datmense met geen Sporen of Roeden eene voet weghs kan doen voortgaen. Men meend, dat dit Gewest de hooghste Plaets in dit Land, jae wel van de gantsche Weereld is. De hooghte, welcke men opklimmen moet, is so ge-

Dit quaed treft soo wel de Beesten als de Menschen.

Groote hooghte deeses Berghs.

weldigh, en, nae alle schijn, oock vol Sneeuw, dat de *Pyrenaen* in *Spaenje*, en *d'Alpes* in *Italien* daer tegens t'aghten sijn gelijck gemeene Huysen tegens hooge Thoornen. Hier uyt staet te vermoeden, dat de Lught op deesen Bergh so *subtijl* en suyver is, datse met de Menschen en Beesten geen gelijckmatigheyd heeft; als welcke een dicker en meer getemperder Lugt vereyschen. De Sneeuwbergen in *Europa* hebben wel een koude lught, en veroorsaecken daer door, datmen sich wel van Kleederen moet voorsien, maer echter verdrijft deese koude den lust tot eeten niet, maer verweckt deselve veel meer. Brenghd oock de Maegh geen onsteltenis toe, noch werckt eenighe swackheyd, behalven alleen pijn aen handen en voeten. Kortlijck, haere werckingh is uytwendigh. In tegendeel die in *Indien* veroorsaeckt geen smert aen d'uyterlijcke leden, maer alleen aen 't Ingewand. Hooghlyck moetmen sich verwonderen, schoon in deese Landstreeck een warm we'er en lustige Sonne-schyn is, dat evenwel sodaenige smerten veroorsaeckt worden. Waer uyt gantschlyck te besluyten is, dat evenwel sodaenige smerten veroorsaeckt worden. Waer uyt gantschlijck is te besluyten, dat de gedachte swackheyd ontstaet uyt de gesteltenis der lught, welcke men door den adem intreckt, en so *subtijl* is, datmen de door dringhende scharpte der selve nauwlycks ghevoeld.

Vergelyckingh van den selven Met de Sneeuwbergen in Europa.

Gelegentheyd van 't Geberght Pariacaca selfs.

Wat dit Geberght *Pariacaca* voor sich selven aengaet, 't selve is meest onbewoond, jae so gantsch bloot, dat de Reysigers beswaerlyck een *Tambos* of Hut konnen vinden, om daer in te vernaghten. Daer syn oock geen Dieren op, tam noch wild, goed noch quaed; behalven alleen *Vicunna*, zynde van een gantsch seldsaeme eygenschap. 't Gras en de Kruyden syn een lange tyd swart en verbrand van de Lugt. Deese Wildernis heeft somtyds de breette van 20. jae 30. Mylen. De lenghte is van meer als 500. Mylen.

Andere Wind op een ander Geberght,

Hier nae spreeckt de gedaghte Schryver dusdaenigh; waer meê wy oock tot 't tweede stuck komen. Voortyds reysden de *Spaensjaerden* van *Peru* te Land nae 't Koninghrijck *Chili*, over 't Geberght: doch nu geschied sulcks ghemeenlyck te Water; somtyds oock wel langhs 't Zee-strand; 't welck wel een moeylijcke en onbequaeme wegh is, doch niet so gevaerlyck, als over 't Geberght; waer op men eenighe vlacke Velden vind, daer in 't doortrecken veele lieden dood blyven. Sommige koomen'er met groot geluck door: andere werden lam, of beroerd. Men bemerckt hier een kleyn Windeken en saghte Lught, so gantsch doordringend, dat de Menschen, eerse sullen reght gevoelen, dood ter aerden neer-storten. Dickmael gebeurd het oock, dat de reysende personen de Vingeren van hare handen, en de Teeen van haere voeten verliesen, wyl deselve plotselyck afvallen. Dit schynd een verdightsel te zyn; maer 't is inder daed waerachtigh. *Hieronymus Costilla*, een oud Burger van *Cusco*, en een goede bekende van onsen

Welcke de lieden de Vingeren en Teeen doet afvallen,

onsen Schryver, ghebraecken drie of vier Teeen aen syne Voeten, welcke hem afgevallen waeren, doe hy door deese Wildernis nae *Chili* trock. Oock scheenen syne Vingeren dood te syn geweest; ghelyckse dan oock korts daer nae afvielen, als d'Appelen van de Boomen; doch dit geschiedede niet sonder groote smerten.

Oock ongevoelbijck gestorven.

Seecker *Spaensch* Overste heeft den *Autheur* verhaeld, dat een gantsch Kryghsheyr, treckende nae 't Koninghryck *Chili* door deese Woestyn, t'eenemael in deselve is omgekomen. Hy selver betuyghde, de doode ligchaemen meerendeel ghesien te hebben, doch deselve waeren gantsch niet vergaen; gaven oock geen quaede lught van haer.

Een geheel Krygs-heyr daer door omgekomen.

Benevens dit gedenckt hy een verwonderens-waerdigh Geval; naementlijck, datse noch eenen van 't gedaghte Heyr overgeblevenen Jongen aentroffen: Die (als hem gevraeght wierd, waer meê hy sich had onderhouden) tot antwoord gaf: hy had sijne Herbergh in een Hut ghenomen, waer uyt hy daeghlycks gegaen was, met een Mes yets van een dood Aes affnydende; 't welck hem tot noch in 't leven had bewaerd: Doch al d'andere waeren ghestorven, d'een voor d'ander nae in onmaght ter aerden sinckende, en also den Geest gevende. Hy begeerde derhalven hier met de vorige te sterven, wyl hy niet kon gevoelen, dat hy oyt lust sou bekomen, om yets van eenighe Spysen te mogen genieten. Deese Geschiedenis is van verscheydene personen bevestighd gheworden.

Wondergeval van een overgeblevene Jongen.

Seecker geestlyck *Pralaet* van d'Orde der *Dominicanen* heeft oock dit met eygener Oogen ghesien, als hy door deese Wildernis reysde, en voeghde daer by, dat hy in de selve moest overnaghten. Vermits hy nu niets had, om sich tegens dit scharpe Windeken te mogen verweeren, so had hy een deel der doode ligchaemen op eenen hoop ghedraegen, en rondom hem geleghd, in plaets eens Muers. Men houd dit Windeken voor een slagh van Vorst, sodaenigh doordringende, dat de levens-warmte daer door uytgebluscht werd. Wyl oock deese Wind boven maeten droogh is, so kan geen ligchaem, leggende in deese lught, verrotten. (a)

Muer van doode Menschen.

(a) *à Costa Historie Natural van Oost-Indien lib. 3. cap. 4.*

Dit schryft *Acosta*, of des selven Vermeerderaer. Maer van 't Ongeval des Kryghs-heyrs verhaeld *Benzo*, gelyck oock *Bisselius* in de Beschryvingh der Bejegeningen van *Petrus de Victoria*, dit volgende: Als *Almagro* nae vyf Maenden weer te rugg' quam, sagh hy met seer groote ontsettingh op 't bovenste Gewest des Geberghts de doodgeblevene Soldaten, nevens de Last-Dieren. Hier stond den eenen tegens een Steen, daer eenen anderen tegens een Boom leunende, en styf dood zynde. Eenige laegen op 't aengesight, andere op den rugg', nae datse gesteld waeren geweest doe de koude haer bevingh. De Paerden stonden noch over eynd, en haere Ruyters daer op in een reght *levendige postuer*, doch nu al langh *dood*. Eenighe hadden den Toom in de

Naerder berighd van d'omkomingh des gedaghten Kryghsheyrs door een koud windeken.

hand

hand, met de volle ghebeerden eens rydenden. Kort'lijck, hy vond deese gestorvene in so een levendighe ghestalte en natuerlyck ghelaet, dat'er niets als 't leven selfs aen ontbrack. Men bemerckte gantsch geen onaengenaeme reuck, oock niet de minste dood-verwe aen haer. (a) Diergelycke Voorbeelden van verstyvingh door koude hebben sich in onse *Oude Weereld* oock al dickmael toegedragen, insonderheyd in de Landen daer 't hard Winterd. In den voorgaenden *Duytschen Oorlogh* is 't niet weynighmael ghebeurd, dat een dood-gevroorne Ruyter in levendige gestalte door de Poorten der Stad quam inryden. Maer dat sulcks aen groote hopen of een geheel Heyr sou geschied zyn, sal men niet light in de *Historien* vinden.

(a) *Bisselius in Argonaut. Americ. lib. 14. cap. 2.*

Andere diergelycke Voorbeelden van Verstyving.

Indien 't hier so koud is, seyde *Sinebald*, so meen ick, dat het onder de *Linie* dies te heeter sal zyn. En so de Reysende personen in de *Chilische* Geberghten bevriesen, hier soudense even so light branden.

Over-sprong tot een andere Stof; Om te spreken van de gesteltenis des We'ers onder de Linie Æquinoctiael.

My dunckt, seyde *Floris*, dat ghy my hier meê maend, om te voldoen uwe begeerte op de gedaene Vraegh, of onder de *Linie* oock een roodaghtighe Regen valt. Tusschen deese uwe Vraegh en de Beantwoordingh is Hagel, Sneeuw, Nevel, Wind en Vorst ghevallen, waer door ick van deese Stof des Regens ben afgehouden gheworden. Maer wyl ghy my nu dit stuck weer indaghtigh hebt ghemaeckt, so sal ick, tot vergoedingh van uw geduld, niet alleen de Hoofdsom, maer oock een taemlycke Woecker opbrengen; wyl ick voornemens ben, niet alleen van den Regen, maer oock van sommige gesteltenissen des We'ers te spreecken, welcke Ongemaetighdheden men bespeurd onder den *gordel des gantschen Weerelds:* Verhopende dat de welbeleesene Heer *Sinebald* my sal bespringen, als 't een of 't andere mijne geheugenis niet moght voorkomen.

Kooden Regen, t'eenemael ongesond.

Gewisselijck valt'er onder de *Linie Æquinoctiael* een gantsch roodachtigen Regen, maer daer benevens so ongesond, dat yemand, daer van nat geworden zynde, en sich niet ontkleedende, terstond sieck word, en of een Koorts, of anders eenig ongemack aen den hals bekoomd. Dit veroorsaeckt de gedaghte Regen seer dickmael. Oock getuyghd d'Ervarenheyd, indien men de Kleederen, hier van bevogtighd, niet terstond in de Son ophanghd en also weer droogh maeckt, dat de selve, een tyd langh nat blyvende, gantsch verrotten en met stucken van een vallen. Hier uyt is lightlyck af te neemen, dat de daer ontrent woonende sich van deesen Regen aen haer ligchaem niet wel bevinden moeten. Waerom se dan oock, so haest den selven begind te vallen, sich terstond uyt den wegh maecken; slaende haere armen over de Schouderen, om deselve te bewaeren. Jae, alsse maer een weynigh nat op 't lyf hebben gekreegen, so beginnense te sidderen, als of haer een Koorts had aengestoten. Dit geschied niet wegens de koude der druppelen, wyl deselve dickmael so heet zyn, als ofse over 't Vyer

(a) *Uyt de Beschryvingh des*

't Vyer ghekoockt waeren, maer om datse sigh van deese boose voghtigheyd terstond quaelyck ghevoelen, deselve gantsch niet verdraegen konnende. (a)

Koningh-rycks Guinea, cap. 32.

Wat de Linie Æquinoctiael is.

Deese *Linie* is niet anders, als een Streeck of Teecken des Hemels, daer de Son tweemael in 't Jaer inkoomd, eens den 22. *Maert*, en noch eens den 22. *September*. Doch wat binnen 6. Graden (of 90. Duytsche Mylen) op deese syde, en binnen 6. Graden aen geene syde deeser *Linie* leght, werd van de Zee-vaerende oock tot de *Linie* ghereeckend. Op de geheele Reys heeftmen geen ongesonder lught als hier. 't Is'er oock so heet, dat geen Badstoven daer by te vergelijcken zyn. Want schoon de *Hollanders* in haer hembd, jae gantsch naeckt gingen, so sweetedense echter over haer gantsche ligchaem, en wisten niet, waerse sich voor de geweldige hitte souden verbergen. Daerenboven is 't hier ghemeenlyck t'eenemael stil, so datmen dickmael niet kan mercken waer de Wind heenen waeyd. Dan komen'er onvoorsiens weer sulcke Stormen, Donder en Plasregenen, als of de geheele Weereld *te grond wou gaen*. Somtyds veranderd het We'er wel 20. of 30. mael in eenen dagh. Dit veroorsaeckt, dat eenige Scheepen wel vier of vijf Maenden langh hier moeten omswerven en heenen dryven, niet konnende voortkomen, nu door de stilte, dan door de geweldighe Onweeren; 't welck de Zee-vaerende geen kleyne ongelegentheden veroorsaeckt, dickmael oock swaere sieckten. Den alhier vallenden Regen is (ghelijck wy alreeds geseght hebben) t'eenemael onghesond; oock vol kleyne Wormkens. Niet minder is hier de Lught so schaedelijck, dat oock de Luysen en Vloyen aen de Menschen moeten sterven. Die te voren vol van dit Ongediert was, sal'er nu niet een meer by hem vinden.

Groote stilte, en in tegendeel geweldige Stormen en Onweeren onder de selve.

Ongesonde Lught.

* * * * *

* * * *

Gesonde en ongesonde Landen onder de Linie.

NAe eenige redenen en *Philosophische Strijd-quæstien* aengaende de gesondheyd en ongesondheyd, natheyd en drooghte, hitte en koude van de Landen onder den Evenaer, seyde *Floris*: *Acosta* heeft niet onrecht ghechreven, dat eenige Gewesten onder de *Linie* een ongenaedige, maer de meeste een lieflijcke en gesonde lught hebben. 't Is waerachtigh, dat 't Eyland *S. Thomas* gantsch ongesond is: Gelijck dan oock de *Duytsche Capitain* Ulrich *Schmied van Straubingen* in de Beschryvingh sijner Schip-reys ghedenckt, dat in 't Land der *Surukussiers*, leggende onder den *Tropico*, daer de Son aen 't hoogste is, een bynae even so schaedlijcke Lught regeerd: Ter welcker oorsaeck hy daer niet eenen *Indiaen* heeft gesien, die den ouderdom van 40. of 50. Jaeren kon bereycken. In tegendeel, men sou niet ligt een vriendlycker Hemel konnen vinden, als in 't Land *Guaiana*, alhoewel

S. Thomas Eyland gantsch ongesond.

[illegible] des *Prin-*
[illegible] gevon-
[illegible] door een gefon-
de

de Lught verquickt; welcke hier veel beeter is als in 't Eyland *S. Thomas*, onaengesien 't selve maer 5. Mylen hier van daen leght. In dit Gewest wast desgelycks veel Suycker, Gingebar, Taback en andere Vrughten, als zynde boven maeten vrughtbaer. Eenighe verhaelen, dat men hier een Boom heeft gevonden, hebbende beneden aen d'Aerde de dickte van 24. Vademen. land del Principo.

Wat ontbreeckt doch 't Eyland *Formosa* (voortyds genoemd *Fermosa Pos*, naeden *Piloot*, die 't selve alder eerst ontdeckte) onaengesien het al meê aen 't dorre *Suoer* hanghd, of, om duydlijcker te spreecken, van d' *Æquinoctiael-Linie* bestreecken word. Schoon hier veel Bergen en Rotzen zyn, so is echter 't vlacke Land vet, vrughtbaer en ryck van allerley Vrughten. Rys is hier in veelheyd. Van groot en kleyn Wild is 'er de meenighte; van gevogelt een grooten overvloed. Visscheryen heeft men hier geen gebreck. Vlecken en Dorpen, taemlyck Volckrijck, vindmen 'er in een groot gheal. Dat dit Gewest van een gesonde lught werd bewaeyd, is daer uyt af te nemen, wyl d'Inwooners langhe en stercke persoonen zyn, welcke 's Somers meest naeckt gaen; alhoewel men haer anders geen goeden lof van kuysheyd geeft, maer haer houd voor Aerts-hoerewoogden. Echter vindmen noch eenige deugden by haer, als goedhertigheyd, gedienstigheyd, en getrouwheyd om geheymen te verswijgen. Doch hier tegens zijn se van een bedelachtigen Aert, en seer begeerigh om te hebben alles wat se by een Vreemdelingh sien. Der Mannen oeffeningh bestaet in de Jaght en in den Oorlogh. Den Acker-bouw en de Rys-teelingh is den arbeyd en de sorge der Vrouwen. Ick gae nu voorby haere schendlycke gewoonte, in den Echten-staet, naementlyck, datse de Wyven niet toelaeten voor haer dertighste Jaer een levendigh Kind te baeren; desgelycks haere Seeden en Gods-diensten, wyl ons ooghmerck nu insonderheyd is, te spreecken van de gelegentheyd des Eylands; 't Welck oock hier door sigh selven aenprijst, dat 'er Goudmijnen werden ghevonden. (a) D'Inwooners draegen dit Goud aen kleyne kornen te koop.

Gelegentheyd van 't Eyland Formosa.

Gesonde lught en vrughtbaerheyd.

Aert der Inwooners.

Grouwelycke gewoonte.

(a) *Mandelslo, pag. 237. hoogd. Editie.*

Seecker lijck, seyde *Sinebald*, dit Eyland *Formosa* moet niet so leelijck noch swart verbrand zyn, dat het niet noch genoegh vermaeckheden sou hebben. Want 't is genoegh bekend, hoe wel sich voortyds de *Spaenjaerden* en *Portugeezen* met haeren handel hier bevonden, eer de *Nederlanders* haere Vestingen en Schanssen aen de beste plaetsen deeses Lands opgericht, en eenige Dorpen onder haer Gebied gebragt hadden. Waerlijck, 't is hooghlijck te beklaegen, dat dese Schoone, welcke eerst de *Portugeezen*, daer nae de *Hollanders* in d'armen was ghevallen, nu ten laetsten is geraeckt onder de klauwen van een schandlijcken Rover, die haer de gedaghte *Nederlanders* heeft ontruckt, met een Tyrannisch gheweld, en een seer afgryslijcke Bloedstortingh. Doese saeck is so wel bekend, en in noch so een varssche

De Portugezen en Hollanders hebben sigh hier seer wel bevonden.

[illegible] [illegible] gesprocken te worden. [illegible] [illegible] Angelus [illegible], of oock waeragh- [illegible] Linschoten [illegible], dat in 't Eyland Ormus, gele- [illegible] [illegible], de Somer, welcke hier koomd even ter [illegible] [illegible] is, datmen maeckt en bloot [illegible] Backen of Troggen vol Waters, welcke [illegible] [illegible]. Beyde Mannen en Vrouwen leggen met haer [illegible] onder gedompeld; alleen 't Hooft blyft'er buyten, [illegible] [illegible] van dien Schryver.

[illegible], antwoordede Angelus. Sulcks geschied oock niet [illegible] 't Eyland Ormus, maer desgelycks op 't vaste Land, en by 't [illegible] Gamron, [illegible] so een beroemde Zee-haven en [illegible], als ooit t'Ormus. De Lught is hier seer ongesond: ten [illegible] wegens d'onverdraeglyk-groote hitte, ten deelen wegens de me- [illegible] Winden, welcke sich hier daeghlycks verwisselen. Dit ver- oorsaeckt, dat op d'Engelsche en Hollandsche Schepen jaerlycks veel Volcks sterft. Van 100. persoonen blyven'er dickmael geen 10. over. [illegible] treft dit quaed onse Engelsche meer als de Hollanders, wyl de gedaghte onse Landaert van een weecker Natuer is. Eenige verder- ven oock haer selven door seeckere Dranck, ghenoemd Palepunschen, toebereyd van Brande-wyn, Citroen-sap, Suycker en Roosen-water onder een vermenghd. Haest werdmen'er droncken van: maer sy verweckt Roode-loop en hitsighe Koortsen; welcke de dood mee brenghen, indienmen geen bysonder-nauwe aght daer op neemd. D'Inwooners plegen sich in de groote hitte meerendeel in Water- Troggen en in de schaduw te leggen, tot aen den avond toe. Van May tot September is de hitte hier onverdraeghlyck. Dan treckt de Soudaen, met een groot deel Inwooners, nae 't naeste Geberght, ontrent 12. Mylen daer van daen gelegen. Maer in October, wanneer de Schepen en Kooplieden plegen aen te komen, begevense sigh weer nae de Stad.

Wegens de gedaghte groote hitte en drooghte is 't Aerdryck sonder Gras en Veldvrughten, so datmen wyd en breed in dit Gewest niet een eenigh Grasje te sien kryghd; behalven in eenige Hoven, in welc- kemen, door daeglycksche begietingh, en met grooten arbeyd, som- mige Keuckenspysen voeckt, als Knoploock, Ajuyn, Radys, Agurcken en andere Kruyden, die 't Volck tot nood-druft dienen. Doch van de naestgeleghe Eylanden, insonderheyd van 't Eyland Kischmisch, drie Mylen van Gamron, ('t welck 15. Mylen langh, en 3. Mylen breed sou zyn) werden haer allerley Vrughten in meenigte toegebragt, als Citroenen, Oranjen-appelen, Granaten, Persicken, Abricosen, Meloenen, Wyn-druyven, Amandelen, Appelen, Peren, en dierg- gelycke. Daedelen hebbense selfs vol op, en so schoon als aen eenige andere plaets. De voornaemste en beste Spys der Inwooners is Visch,

be-

[illegible], part. 1. cap. 6.

Onverdraeglycke hitte in 't Eyland Ormus.

Schadelycken Drank.

Seldsaem middel tegens de hitte.

Groote onvrughtbaerheyd en dorheyd deeses Lands.

behalven of nevens d'Aerdvrughten. De Zee is hier overvloedigh voorsien van allerley Visschen, van d'Inwooners voor veel ghesonder gehouden als Vleesch; wyl 't selve, wegens de groote hitte, geen goede reuck heeft. 't Geen ick hier van 't vaste Land heb gesproocken, moet oock insonderheyd verstaen worden van 't Eyland *Ormus*, te weeten, dat het desgelycks gantsch onvrughtbaer is. Alhoewel sodaenigh een onvrughtbaerheyd niet enckelyck de groote hitte is toe te schryven, maer oock de gelegentheyd deeses Gewests, zynde vol Klippen, Rotzen en Sout. (a)

(a) *Mandelslo in 't eerste Boeck sijner Reys nae Oost-Indien, cap.* 8.

Sulcke ellendige Menschen zyn wy, seyde *Sinebald*. Hier is 't ons te heet, daer te koud. Daer hitte en koude een goede gemaetighdheyd maecken, kan ons Gemoed in so een *delicate* lught syne begeerten niet maetigen. Ondertusschen, indien ick van beyden een moest verkiesen, so won ick liever wat te kout als te heet zyn, liever myne huyd decken met een wel-gevoederde Winter-Peltz, als met een Sonne-scharm.

Koude is noch te stellen boven da hitte.

Ick desgelycks, liet *Angelot* sich hooren. Een taemlyck-koude en op sijnen tijd doorwinterde Lught sou my liever zyn, als een te warme en saghte; wyl deese niet so gesond pleegh te zyn als d'andere; immers d'ongesontheden en Pestilentiale Siecktén geweldigh helpt voortsetten. Wie weet, of de *Chineesche* Koninghen (welcke ontstoocken zyn met een ongemeene begeerte der Onsterflijckhheyd) dit niet in aenmerckingh hebben genomen, alsse uyt de veel heerlycker *Provintie Nanking* den Keyserlycken Stoel hebben verplaetst in 't Landschap *Peking*. 't Is gewis, dat veele *Provintien* in *China* met een genaedige en wonderlieflycke lught zyn begiftight. Waer tegens dit Gewest der Koninghlycke Hof-houdingh *Peking* (onaengesien niet hoger als op 42. Graden gelegen) so een hevige koude en strenge Vorst is onderworpen, dat dickmael al de Wateren vier Maenden achter een Steen-hard toeghevroeren zijn, so dat de swaerste ghelaedene Wagens gantsch verseeckerd daer over ryden. Geduerende deese koude staen al de Schepen sodaenigh van 't Ys om-muerd, datse daer een langhe tyd, als in Winterquartier, moeten blyven leggen. Deese Vorst vanght aen in *November*, en maeckt sodaenigh een dick Ys, dat het met d'aenkoomst der *Maert* noch niet gantsch gesmolten is. 't Geen waer over men sich meest moet verwonderen, is dit, dat gemeenlijck al de Wateren te gelyck op eenen dagh toevriesen. 't Smelten van 't Ys gheschied van onder nae boven. De *Chinesen* neemen 'er groote stucken van, en bewaerense tegens de toekomende Somer, tot een lieflycke Verkoelingh; doch niet van haeren dranck, diense altyd so heet drincken alsse verdraeghen konnen, ghelyck wy voor deesen hebben verhaeld.

Koningen van China syn seer begeerigh nae d'onsterflyckheyd.

Groote koude inde Chineesche Provintie Peking.

Langduerigh Ys.

Wonderlijck is 't, dat deese koude op 't Land niet so fel schynd; oock niet so hard gevoeld werd, datse d'*Europaers* nae de ghestoockte

Aenmerckingh op 't

[illegible] Gelyck de So-
[illegible] welcke
[illegible] gelyck
[illegible] veel
[illegible] 's Win-
[illegible]

Hier

Hier op volghd nu de *Provintie Xensi*, synde den dertighsten Hemel-graed onderworpen; begenaedighd met een saghte goedertierne lugt, en seer vrughtbaer Aerdryck, wegens d'overvloeyende Stroomen en Beecken; rycklyck voorsien van Inwooners. Alles wat de Mensch tot levens onderhoud van noden heeft, wast hier overvloedigh. Veele Goud en Silver-aderen zyn'er, so dat een groote meenighte volcks sich daer van geneerd, schoonse, nae de *Chineesche* Wetten, daer niet nae graven mogen. Want alleen aen de Beecken en Vloeden, koomende van uyt de Bergh-gangen, versaemelense Goud-Sand, en trecken een goede Winst daer van. Doch by dit Ghemack moet dit Land oock 't ongemack hebben, dat'er meer gebreck is van Regen, als in eenigh ander Noordlyck Landschap van *China*. Hier uyt ontstaen een groote meenighte van Sprinckhanen, die 't gantsche Veld af-eeten. Door bevel, der Overheyd moeten wel, beyde voornaeme en gemeene Lieden, tegens dit Ongediert te Veld trecken, echter neemense somtyds sodaenigh d'overhand, dat gantsch niet groens op de Landen overblyft, hoe seer men sich oock daer tegens bemoeydt. Hier door fietmen dickmael gantsch geen Loof of Gras: Maer daer tegens so veel Sprinkhanen, dat haeren opvliegenden Swarm de gantsche Lugt verduysterd, even als of 't Sonnelicht door een *Eclips* verhinderd wierd te schijnen. Evenwel schroomen de *Chinesen* niet dit Ongediert t'eeten, en 't selve, gesoden zynde, voor een lecker beetje op te dissen. Rys wast hier weynigh; maer de Weyt so overvloedigh, dat de Landlieden dickmael genootsaeckt worden, haere Schapen op d'Ackers te dryven, om 't Gewas te laeten afeeten. Dit doense oock in de Winter, als 't Saed noch in de Halmen is: welcke dan in de Lente weer uytspruyten, en dies te krachtiger Vrucht voortbrengen. Men vind hier oock meenighte van *Rhabarbar*, en andere dienstige Artzenyen. (b)

Beschryvingh der Provintie Xantung.

Groote vruchtbaerheyd.

Grouwelycke meenighte van Sprinckhanen.

(a) *Atlas Sinicus pag.* 43.
Nieuwhofs China.

Xantung, uyt de *Noord-Provintien* de vierde, is bovenmaeten vrugtbaer van Rys, Garst, Boonen, en allerley Aerdgewassen. Vermits 't hier weynigh regend, so lydt dit Landt dickmael groote schaede van de Sprinckhanen; maer hier tegens syn de Velden so vruchtrijck, dat d'Inwooners in een Jaer so veel konnen Oogsten, alsse in thien Jaeren konnen verbeesigen. Behalven de gedaghte Aerd, en veelerley Boomvruchten, Appelen, Peeren, Castanien, e. s. v. vindmen hier overvloed van allerley Eetwaeren, insonderheyd van Eyeren, Kalkoenen, Fasanen, Veldhoenderen, Hasen en ander Wildbraed, alles voor een geringe prijs. De Zeeën, Poelen, Vloeden en andere Wateren syn so Visschrijck, datmen somtyds een Soode van 10. ponden kan koopen om een halve stuyver. De Sijde werd hier niet van de ghemeene tamme Sydewormen, maer van andere Wilde, de Rupsen niet ongelyck, aen de Boomen in 't opene Veld gesponnen; terwylse eenige dunne voghtigheyd uyt haere Becken laeten, waer uyt lange draeden getoogen, en aen de Tacken gehegt worden. Deese Sijde is wit, en blinckende gelijck

Beschryvingh der Provintie Xantung.

Overvloed van alles.

Syde op de Boomen.

gelijck Silver. Hanghd aen de Boomen gelyck Spinne-webben. Hier versaemelense d'Inwooners by een, en maecken'er Gewaeden af. De Lieden in dit Gewest syn van een slecht grof verstand; waer door oock weynige uyt de haere den hoogsten graed van Geleerdheyd bereycken. Gemeenlyck synse sterck van ligchaem en leedemaeten, boven maeten stout en vermeeten. Seer licht konnense den swaersten arbeyd en de hevighste koude verdraegen. In de selfste Vorst speelen de Kinderen naeckt en bloot op de straet; springen selfs wel, uyt kortswyl, in 't Yskoude Water; waer in sy oock, so haestse ter weereld koomen, ghewassen worden. Van wegen Rebelly en Rovery synse so berught, datmen de naemen der voornaemste Belhamels op de Speelkaerten heeft geschilderd, en oock deselve nae haer noemd. Derhalven 't gemeene Spreeckwoord oock hier waerachtigh is: *Hoe beeter Land, hoe booser Volck.* (a)

Wonder-harde Natuer deeses Volcks.

(a) *Atlas Sin. pag.* 53. & 54.

't Vyfde *Chineesche* Rijks-Landschap *Honan* (waer van dit Volck den waen heeft opgevat, dat 't selve 't Middelpunt des Weerelds is, wyl 't midden in *China*, en *China*, nae haere meeningh, in 't midden der Weereld leght) is voortyds, om de bysondere lustigheyd en vrugtbaerheyds wil, dickmael van de *Chineesche* Keyseren ten Hof houdinghsplaets verkooren geworden. Want of 't wel nae 't Westen veel rauwe Geberghten en Heuvelen, anderwegen een effen, wijd-uytgebreyd Land heeft, so draeghd dies niet te min den Acker over al, en speeld nergens den Luyaert; behalven aen eenige al te woeste en onvriendlycke Bergen nae Sonnen-Ondergangh, welcke men onbebouwd laet leggen, wylse Ploegh en Spade hardneckigh weerstaen. Op de gedagte Geberghten wast seer veel Houts: Op de Velden Koorn, Rys en andere Vruchten in een ongelooflijcke meenighte. Men vind hier een ongemeenen overvloed van groot en kleyn Vee. De Lucht is saght, goedertieren en ghemaetighd, behoudende aen de meeste Plaetsen de Lieden in goede gesontheyd. Waerom oock 't gantsche Land vervult is van heerlycke Steeden, so groote als kleyne, Land-stedekens, Vlecken en Dorpen. In doorstroomingh van Vloeden en Beecken kan nauwlycks eenig ander Land daer by vergeleken worden; want niet alleen ontfanghd het veele toeloopende Wateren; maer oock geeft het den oorsprongh aen niet weynige der selver. 't Brengd by nae allerley *Europische* Vruchten voort, in so groote meenighten, dat deselve verkocht worden voor een t'eenemael geringe prijs. Men siet hier volopheyd, niet alleen van 't geen ter nooddruft, maer oock van 't geen ter lust diend. Derhalven dan de *Chinesen* dit Land niet sonder oorsaek een Lusthof en een Stroom van Wellust noemen. Want 't Gewest nae 't Oosten heeft so een heerlycke gedaente, en is sodaenigh bebouwd, datmen veele dag-reysen verr' daer door heenen wandeld, even als door een voortreflijcken Hof. Kortlyck; ghelyck *Italien* is 't *Paradys* van *Europa*, so magh oock dit Landschap *Honan* genoemd worden 't *Italien* van 't uyterste *Asien.* (b)

Beschryving van 't Landschap Honan.

Uytstekend groote vrugtbaerheyd,

En ongemeene lustigheyd van 't selve.

(b) *Atlas Sinicus, in Descript. Provinc. Honan p.* 59.

't Land

't Landschap Suchuen behoeft in Weyden en Vruchten geene der andere veel te wijcken. Daer is geen gebreck van Wateren. Nu siet men Bergen, dan d'alderlustighste Velden en toelaghende Vlachten; waer in sich so wel de Wellust als de Nooddruft kan verquicken en versaedigen. Syde vindmen 'er in meenighte; oock d'edelste Arzeny-vruchten als de beroemde China-Wortel (Radix Sinae) Rhabarbar, en andere. Onderdessen hier een geen groote Mineralen. — *Beschryving van 't Landschap Suchuen.*

Niet min stryd 't met d'andere om prijs de sevende *Chineesche Provintie Huquang*; sich niet willende laten overwinnen noch in grootte noch in vruchtbaerheyd: Waerom oock de *Chineesen* 't selve noemen *Huquang Iumichiri*, dat is, Visch en Rys-land; oock de Koorn-schuer en Graenstapel van *China*, ghelijck voortyds *Sicilien* wierd gheheeten de Schuer van *Italien*. En waerlyck, desen Titel kan men dese Landstreeck met geen reght ontneemen; wylmen hier heeft eengroote Voorraed van allerley dingen, insonderheyd van Veldvruchten; in so grooten meenighte, dat hier van daen by de *Chineesen* een ghemeen Spreeckwoord is ontstaen: De Vrughtbaerheyd der *Provintie Kiangsi* kan 't gantsche Rijck allerley Nooddruft ten Ontbyt verschaffen, maer *Huquang* 't selve met een volkoomene Maeltyd versaedigen. Want dit Gewest heeft onvergelycklijck-vruchtbaere Ackeren. De Bergen syn met dick Geboomt bewassen. Graen en Rijs is'er in overvloed; 't Vee in meenighten; de Visch in een ongelooflijcke veelheyd. — *Van de Provintie Huquang.* — *Bergen met een groote vrughtbaerheyd.* — *Spreeckwoord daer van.*

Kiangsi, d'achtste *Provintie* in *China*, wil de voorige wel in grootte niet veel toegeven, maer moet echter deselve in vruchtbaerheyd wijcken, wylse in 't Zuyden met veele Geberghten beheuveld staet; want hier koomen by een de Berg-wortelen der drie Landschappen *Kiangsi*, *Quangtung* en *Fokien*. Tusschen welcke Geberghten en Doorgangen een gantsch wild onseedigh Volck woond, sich behelpende met de Gier en Raven-konst, 'k meen met den Roof, veroorsaeckende daer door 't *Chineesche* Rijck seer groote schade; en sou sulcks noch veel meer doen, indien de veele omleggende Vestingen deese lieden niet intoomden, en haeren vryen loop in 't plonderen dikmael stuyteden, doch niet altyd en ten vollen, wegens d'enge Kluysen, Klingen, Rotsen en Daelen, welcke verhinderen, datmen haer niet tot gehoorsaemheyd kan dwingen. Maer naest deese rauwe *Alpen* koomen gantsch lustige Daelen, en welbebouwde Velden, welcke alles weer goed maecken, en Moeders van veele Vruchten zyn. De geweldigh hooge Bergen syn oock niet ydel, maer vol Goud, Silver, Yser, Tin en Loot-aderen. De ghesondheyd der lucht kanmen afneemen uyt de veelerley heerlycke Ghewassen, meenighte van Visch, en 't groot getal der Inwooners. De Vrouwen syn hier te Land so vruchtbaer, dat de geene, welcke in dit Gewest worden gebooren, gemeenlyk door gantsch *China* Maysen werden ghenoemd. Door sodaenigh een vermeenighvuldiging kan dit Gewest al de Lands-kinderen niet van een noch voeden; Dies halven de — *Beschryvingh der Provintie Kiangsi.* — *Vrugtbaerheyd en gelegentheyd van deselve.* — *Vrugtbaerheyd der Vrouwen.*

 selve

(a) Atlas Sinicus, pag. 132.

sel bloed-rood koomt te verwen. Dit Gheweft geeft oock Goud, Paerlen, Edele Gesteenten, Syde, Quickfilver, Koper, Stael, Yser, Salpeter, en welriekende Hout, in overvloed. Allerweegen vindmen seer [illegible] Ooft, en daer onder niet weynige *Europische* Vruchten, als Appelen, Granaten, Wijndruyven, Peeren, Noten en Kastanien. Boven dien de Vrucht *Musa*; Indiaensche Noten; *Ananas*; d'eedele Gewassen *Lichi* en *Lungyen*: Oraenjen-Appelen, Citrinaet-Appelen, [illegible]

Van de Provincie Quangsi.

De [illegible] Rijcks-vooghdy *Quangsi* magh by de voorige niet [illegible] werden, noch in grootte, noch in bloeyende hanteering, noch in [illegible]: [illegible] versorghdse d'Inwooners eenighsins van [illegible] Levens-middelen. Door 't gantsche Land staen overal [illegible] Bergen [illegible] in 't Zuyder-gewest tot aen de Zee, daer 't [illegible]

Van de Provincie Queicheu.

[illegible] legd het veerthiende Landschap [illegible] veele meeds aen elckander fluytende Geberghten, [illegible]. Evenwel vindmen noch binnen dese Geberghten [illegible] en vrucht-dragende Daelen, voornaementlyck [illegible] daer groote Stroomen door heenen vloeyen; so dat [illegible] geen noodige Levens-middelen koomd t'ontbreken. [illegible] genoegh, behalven de Sydene en fijne Lynwaete [illegible] deese Stoffen hier [illegible] vind. Maer hier [illegible] van Rund en Varckens-vleesch. Nergens heeftmen [illegible] Quickfilvers als hier. In gantsch *China* is geen beeter Paer[illegible]

(b) [illegible]

Beschryving van de Provincie Iunnan,

[illegible] reeckenmen voor 't vyfthiende en laetste der [illegible], doch is daerom niet voor 't slechtste te [illegible] aenmercken den Adel, de grootte, en de mee[illegible] kostlycke dingen, welcke het waerdigh [illegible]. Deese *Provintie* is de naeste Nabuer der [illegible] *Pegu* en *Bengala*, en deeld derhalven meê van [illegible]. Sy werd over al van Stroomen en Zeeën [illegible], en is desgelycks een moeder van veele [illegible]. [illegible] haer aen geen Bergen, doch deselve syn so [illegible] niet als d'andere, maer seer bequaem [illegible] des Lands. Indienmen hier derfde graven, [illegible] meer Goud vinden. Men vind hier oock Robijnen, Sapphiren, Agathen, en meer andere kostlycke Steenen. Desgelycks [illegible], de liefelijcke Wieroock *Benzoin*, Sijde en andere dingen. (c)

Is seer Goudrijk.

(c) Idem Atlas, p. [illegible]

Verder vervolgh,

Aldus heb ick kortlyck ghesproocken van de Vruchtbaerheyd der *Chineesche* Rijcks-Vooghdyen. Wat nu de Vruchtbaerheyd deses gantschen Lands in 't gemeen, en den Aert der lught betreft, daer van kanmen de Land-beschryvers hooren, welcke genoeghsaem bericht hier van geven.

Van 't

* * * * * * *

VAn 't laetste, seyde *Sinibald*, te weeten van de lughts-gematigheyd in dit groote Koninghrijck, verhaeld *Mendoza*, datse in sich selven verscheyden is. Want of 't wel seer nae te gelyck tusschen 't Zuyden en 't Noorden leght, in sodaenigh een lenghte, dat het niet verr' van 't Eyland *Ainam* aenvanghd op 10. Graden Pools-hooghte, so weetmen echter, dat eenige *Provintien* deeses Lands onder meer dan den 50sten. Graed leggen. Jae men houd het daer voor, dat sommige Landschappen den *Pool* noch hooger verhooghd hebben, insonderheyd nae de *Tartarische* Grensen. Dit onderscheyd bemerckt-men seer wel aen de verscheydene verwen der Inwooners. Te *Canton*, een seer groote Stad in dit Koninghrijck, daer de *Portugeesen* een goede wyl tyds haeren Koophandel hebben gedreven, koomen veele uyt alle hoecken deeses Gewests by een, en derhalven kanmen hier gantsch light 't verschil der *Coleuren* waerneemen.

Van de gelegentheyd en hoedaenigheyd deses grooten Koningrycks.

De geene, die te *Canton*, en in de gantsche Landstreeck daer rondom gebooren werden, syn geelaghtigh van verwe, ghelyck die van 't Koninghrijck *Fez* in *Barbaryen*, welck Gewest oock in een ghelycke *Paralel-linie* leght. De Volckeren der andere *Provintien*, dieper in 't Land gelegen, syn wit van *Coleur*, doch d'eene meer als d'ander, nae datse verder of naerder aen de koude Landen leggen. Een deel syn de *Spaenjaerden* gelyck; andere bleecker, en so al voort, tot datse eyndlyck gantsch blanck en gebloosd worden, ghelyck sommige *Duytschen*. Men kan dit Koninghrijck eygentlyck noch koud, noch heet noemen, wyl 't van sulck een Aert is, als de Weereldbeschrijvers de *Getemtemperde* heeten, en even sodaenigh een *Climaet* of lught-streeck heeft, als men bevind over *Italien*, *Franckrijck*, en andere wel-ghematighde Landen. Hier uyt kanmen lightlyck oordeelen van de welstandt, vruchtbaerheyd en overvloed deeses Rijcks, 't welck buyten twijffel alle andere des Weerelds hier in overtreft, onaengesien *Peru* en *Nieuw-Spaenje* voor gantsch vruchtbaer werden geroemd.

Verscheydenheyd van de Verwen des Inwooners,

Met d'oorsaeck daer van.

Vervolgens beroept *Mendoza* sich op 't ghetuygenis van *Herrada* en des selven Medgesellen, welcke dit Land so vol kinderen sagen, dat de Wijven hier yeder Maend scheenen te moeten baeren. Al deese Kinderen, hoe jongh deselve oock syn mogten, waeren so wel wel geschapen, datmen sich daer over verwonderen moest.

Meenighte van Kinderen.

Hy roemd seer hoogh de vlytigheyd der Inwooners, die den goeden Aert deeses Lands door geduerigen arbeyd en geschicktheyd noch meer verbeeteren. Noch Berghen, noch Daelen, noch Water-beecken konnen haer verhinderen, deselve te bouwen; maer sy Saeyen daer in alles watse bequaemlyck draegen konnen; als goede Ooft-

Groote vlyt der Inwooners ontrent de Landbouw.

Yser en Stael kooptmen 't *Quintael* om eene Reael. Billijck mag men derhalven dit Koninghryck noemen 't vrughtbaerste, rijckste en beste onder de Son. Dus verr' *Mendoza*, wiens redenen ick echter hier en gintsch merckelijck verkort heb. (a) Maer ondertusschen, of den *Tribuit*, die d'Inwooners aen den Koningh moeten geven, en van *Mendoza* so geringh werd gemaeckt, so gantsch light valt, voornaementlijck in deese tijd, in welcke dit Koninghrijck meerendeel den *Tartar* is onderworpen, sullen wy op een andere plaets naerder aenmercken.

(a) *Juan Gonzales de Mendoza Hist. de la China.* 1. *part. liv.* 1. *Chap.* 2.3.4.

Lof van China.

Trigautius schrijft: Men magh met waerheyd seggen, dat alles wat den Mensch kan dienen tot nooddruft, onderhoud en wellust, in dit Land van selver overvloedigh wast, sonder dat het van buyten behoefd ingevoerd te werden. By nae alles wat *Europa* kan geven, werd hier gevonden: Of so daer aen yets ontbreeckt, 't selve werd met andere dingen overvloedigh vergoed. Voorts bericht hy, dat'er allerley slagh van de beste Boom-vrughten sijn, behalven Amandelen en Olyven, Doch 't ghebreck der laetste werd meer als genoegh vervuld door andere Olyachtige Sappen. (b)

(b) *Trigautius, lib.* 1. *c.* 2. *de Christ. exped. apud Sinas.*

Andere Landen, 't Keyser-rijck van China onderworpen.

Wy hebben nu aengemerckt de vruchtbaerheyd van *China*. Doch ick heb gehoord, dat noch meer Landen 't *Chinesche* Keyser-rijck onderworpen zyn, als 't Eyland *Formosa*, 't Land *Leaotung*, en meer andere, welcke ten deelen den Groot-Koningh van *China* voor haeren Opper-leen-heer erkennen. Van *Formosa* hebben wy nu alreeds ghesproocken; maer geerne wou ick yets hooren van de gelegentheyd des Lands *Leaotung*.

Beschryvingh van 't Land Leaotung.

Behalven *Formosa*, antwoordede *Angelot*, sijn'er noch andere Landen, 't *Chinesche* Rijck of onderdaenigh, of ten minsten 't *Leen-Respect* schuldigh: doch deselve vallen my nu niet al t'saemen in, en voor deese tijd maer alleen 't gedachte Land *Leaotung*, en 't Koninghrijck *Korea*, welck laetste 't Leen van den Groot-Koningh in *China* ontfangd. 't Land *Leaotung* leght tusschen de groote *Chinesche* Muer en den Zeeboesem *Cang*: zijnde so groot en volckrijck, als eene der *Provintien* in *China* zijn magh; echter werd het de waerdigheyd niet vergund, om onder de selve gereeckend te zyn. Men vind hier allerley Vee, tam en wild. Desgelijcks een grooten overvloed van Veld en Hofvrughten: meenighte van Bont, so van Sobelen, Bevers, als andere Dieren. Hier wast de Vorstin onder de Chinesche Wortelen, *Ginseng*; en de voortreflijckste Kool van gantsch *China*. Haselnoten in meenighten. De kostlijckste Wijndruyven, Appelen en Peeren. De dickste Weyt en Garst, nevens andere *Europische* Vrughten, doch geen Rys. 't Land sou derhalven seer heerlijck en lustigh zijn, indien d'Inwooners (welcke noch finrijck, noch bequaem tot Studeeren, doch gesond van ligchaem, middelmatigh van Natuer, stercker als de *Chinesen*, boosaerdigh, stout, koen, vermeeten, en van der Ieughd

Vrughtbaerheyd

Natuer en gestalte der Inwooners.

Jeughd af tot Oorlogh en *travailken* ghewend bevonden worden) sigh wat meer met de Vreede als den Koningh bemoeyden, en de hand beeter aen de ploegh floegen, in plaets van sonder ophouden de *Tartaren* haere Naebueren, in 't hayr te sitten. (a)

(a) *Atlas Sinicus*, p. 166.

'T Andere Land *Korea*, is een Leen-Koninghrijck, werd van de *Chinesen* en *Japonners Chaosien*, in 't gemeen een *hangend Eyland* ghenoemd; wyl 't met 't eene eynd aen 't Land vast is, ghelijck als daer aen hangende. 't Is treffiijck vrughtbaer, en geeft Jaerlijcks een tweevoudige rijcken Ooghst. 't Is bewassen met Weyt en Rys, gelijck de Iaponsche Eylanden; naementlijck, met sodaenige Rys, welcke in 't Water werd gesaeyd, en daer uyt opwast, zijnde veel kostlijcker als d'andere *Chinesische* Rys. Werd oock nergens, als in dit Land en in *Iapan*, gevonden. 't Draeghd boven dien veelerley uytgeleesene Moesvrughten, en meenighte van Ooft, 't *Europische* flagh ghelyckvormigh, insonderheyd Peeren van een seer uytneemende smaeck. De Wortel *Ginseng* werd hier met hopen ghevonden; oock de *Chinesche* Goudverwige Gom *Cie*, waer van voorheenen ghesproken is. Hier sijn veel rijcke Goud en Silver Bergen. Maer by al deesen overvloed drijven d'Inwooners gantsch geenenhandel met de Vreemde, behalven alleen met de *Chinesen* en *Iaponners*. Uyt d'Oost-zee visschense Paerlen. Maecken oock allerley flagh van goed Pappier, desgelijcks Schrijf-pinseelen van Wolfs-hayr; daer de *Chinesen* in tegendeel de haere van Hasen-hayr bereyden.

Beschryvingh van 't Koninghrijck Korea.

Rys, in 't Water gesaeyd, is de beste.

Vrugtbaerheyd.

Eer wy, seyde *Sinebald*, de Heer *Angelot* laeten verder gaen nae andere *Oost-Indische* Rycken, sal hy so gunstigh zijn, en ons oock yets laeten hooren van de Vrugtbaerheyd des daer aen stootenden Gewests *Tartaryen*. Hier op nu begon deesen aldus te spreecken.

Overgangh na Tartaryen.

* * * * *
* * * *

TArtaryen begrijpt so veele Landen, dat onse Tongh vermoeyd sou worden van al deselve te doorlopen, en onse Ooren sou't verdrieten, deselve aen te hooren. 'k Sal derhalven in 't gemeen, en maer kortlijck daer van spreecken. Men verdeeld d'*Asiatische Tartaren*, Naebueren van 't Koninghrijck *China*, in d'*Oostersche* en *Westersche*. 't Voornaemste Koninghrijck der Oostersche werd van de *Chinesche* Schrijvers genoemd *Niuche*; der Westersche *Tanyu*. Door de laetste, naementlijck de *West-Tartaren*, is niet alleen *Oost-Tartaryen*, maer oock gantsch *China* aengevallen geworden; alhoewel de derde en laetste veroveringh deeses grooten Koninghrijcks van d'*Oost-Tartaren* is geschiedt. In *Oost-Tartaryen* ben ick noyt gheweest; en weet derhalven niet anders van de gelegentheydt deeses Lands te seggen,

't Land der Asiatische Tartaren verdeeld in Oost en West-Taryen.

Vrughtbaerheyd.

gen, als dat 't selve seer Bergaghtigh is, maer evenwel noch daer tusschen seer vrughtbaere Vlackten heeft. Men schrijft dit Ryck veele Berghwercken en Edele Gesteenten toe, insonderheyd Robijnen en Peerlen, welcke laetste veelligt uyt de Zee tusschen *Tartarien* en *Japan* werden gevischt. 't Groote daer in gelegene Geberght heeft van de *Chinesen* den naem van *Kin* bekomen, beteeckenende Goud. Even deselve benaming hebbense oock d'Inwooners van *Oost-Tartarijen* gegeven,

Goudrijckheyd.

te weten, *Kin*, of Gouds desgelijcks, Heeren der Goudene Bergen. wijl haer Land gantsch rijk is van Goud-groeven, en aen d'Oevers van eenige Vloeden veel Goud ghevonden word. In de gedachte Zee swemmen

Koe-visschen, seer groot.

Koe-Visschen, grooter als onse Koeyen in *Europa*, jae somtijds een gantsche Meet-roede langh; hebbende noch Schubben noch Hoornen. Van *West Tartaryen*, en de Vrughten deeses Lands, heb ick niet sonderlinghs konnen verneemen, maer veelligt sal de Heer *Saenhald* wel yets daer van geleesen hebben.

West-Tartaryen.

Van de *West-Tartaren*, antwoordede deesen, salmen by onse *Europische* Schryvers niet veel vinden, behalven by P. *Venetus*; die (gelijck den *Chineschen Atlas* vermoed) onder den naem *Tangu* haer Land heeft beschreven; en dan noch by eenige weynige andere: Die echter sigh niet so seer bekommerd hebben om de Vrugtbaerheyd deeses Gewesis, als wel om de Seden, Godsdiensten en Oorlogen des Volcks te beschryven: Van welcke dinghen wy oock hier nae breeder sullen spreecken.

Groote Schaepen.

Voor so veel ick my nu indaghtigh kan maecken, verhaeld den ghemelden *Chineschen Atlas*, dat in dit *Tartaryen* seer groote Schapen zyn, boven maeten vet van Vleesch, en voorsien met een geweldighdicke Staert, weegende veele Ponden. Oock vindmen'er maghtigh

Menighte van Paerden.

veel Paerden, van een treflijcken Aert, alhoewel van kleyne voeten en *subtyle* Hoofden: 't Welck bynae alle *Tartarische* Rossen gemeen is, so wel als d'uytsteeckende snelheyd in 't loopen. Een groote meenighte van Cameelen en andere Dieren sijn'er. Onder andere Gewas-

't Wonderlijck Kruyd Asbeston.

sen [illegible] oock 't wonderbaere Kruyd *Asbeston*, van andere, en misschien [illegible] reght, een *Minerael* of Berghwerck ghenoemd. Geen Vyer kan 't selve verbranden, maer veel meer werd het daer door [illegible]. 't Selve wast over een Steen; en heeft hayrigh loof, gelijck kleyne Hennip of Vlas; doch is so sterck niet, maer breeckt [illegible].

Van West-Tartaryen [illegible]

Yets meer van de Vrughten in *West-Tartaryen* koomd my nu niet voor. [illegible] wyl wy nu noch aen *China* grensen, so sal ick in de plaets stellen 't geen P. *Martinus Martinii* in sijnen *Chineschen Atlas* verhaeld van 't Koninghrijck *Laos*, uyt 't geschrevene berigt des *Iesuit*: P. *Marie Leria*, die veele Iaeren langh in dit Koninghryck heeft Gepredickt. 't Koninghrijck *Laos* (schrijft hy met den gedaghten P. *Leria*) leght [illegible] midden in 't Land, of in den Schoot des Suyder-deels van *Asia*, [illegible] wegen ontrent 100. Mylen weghs van de Zee af: Waerom het

oock

oock bynae gantsch geen Visch heeft, behalven die, welcke men in de Stroomen vanghd; en seer dier verkoght worden, schoon 't een gantsch sleghte Spijs is. Doch dit Visch-gebreck werd vergoed door overvloed van Buffels en Varckens-vleesch, 't welckmen voor een geringe prys kan bekomen. Hoenderen sijn'er in meenigte, so datmen'er wel vyftigh kan kopen voor eene Gulden *Hollandsch* Geld. Voorts sijn'er allerley *Vrughten*, welcke gemeenlijck in *Indien* worden ghevonden, doch nauwlijcks eene der *Europische*, behalven Granaet-Appelen, en wilde, doch welsmaeckende Wijn-druyven. 't Land is allerweegen van Rys als overschud; en behoefd voor geen drooghte te vreesen, wyl de gantsche Somer over de Stroomen genoegh opswellen door de smeltende Sneeuw op de Geberghten in *Tibet* (veelligt heeft P. *Leria* na de meeningh van P. *Martinus Martinii*, *Iunnan* willen schryven, welcke *Chinesche Provintie* naebuerigh is aen 't Land *Tibet*): So dat dit geheele Gewest daer van overvloeyd wierd, even gelijck *Egypten* van de *Nijl*. Hier in vertoond sich klaerlijck de Godlijcke voorsienigheyd; in aenmerckingh, dat het in dit gantsche Ryck door 't geheele Iaer niet regend, als alleen in twee Maenden, wanneermen ploeghd en Saeyd. Indien nu deese overlopingh niet geschiedede, so sou 't Saed verdrogen, 't Aerdrijck onvrughtbaer zijn, en geen Mensch daer woonen konnen.

Beschryvingh van 't Koningrijck Laos.

Levens-middelen en Vrughtbaerheyd.

't Is voor geen geringh wonder der Natuer te houden, dat de Halmen van de Rys juyst so hoogh wassen, als 't Water hoogh opstyghd. Even 't selve geschied in de Landen *Syon* en *Cambrya*. Als derhalven de Rys sal afgesneeden werden, so staen de Maeyers in Schuytjens. De Stam en Wortel moeten geduerigh in 't Water steeeken, indiense anders wassen, en niet terstond verwelcken souden. Echter heeft 't Koninghrijck *Syon* dit voordeel boven *Laos*, dat de vloed 't geheele Land over al bewaeterd, waer tegens deselve hier niet op alle plaetsen kan koomen, indien men niet met grooten arbeyd Groeven en Grachten maeckt, om door deselve 't Water nae d'Ackers te leyden.

Seldsaem Rys-gewas onder 't Water.

In dit Land *Laos* versaemeld men oock 't aldereedelste slagh van Wieroock, genoemd *Benjoin*. Elephanten vindmen hier met hoopen; gelijck oock de *Rhinoceren* of Neus-hoornen, geswoorne vyanden der Elephanten. Den hoorn deeses Diers werd van de *Chinesen* in seer hooge waerde gehouden. 't Aerdrijck geeft Salpeter en Yser; jae oock Goud en Silver. Men vind hier 't beste Tin. (a)

Wieroock, Elephanten, Neus-hoornen.

(a) *Atlas Sinic. p.* 24.

Voortyds heeft dit Koninghrijck tot de *Provintien* van *China* behoord, volgens 't seggen der *Chinesen*, doch is naederhand afgevallen, en een bysonder Rijck gheworden. Even also heeft ghedaen 't Rijck *Gannan*, rebellerende tegens sijnen Overheer de Groot-Koning van *China*; niet sonder mercklijcke verswackingh van de *Chinesche* maght. Want de Landschappen deeses Koninghrijcks *Gannan* sijn van geen geringhe gelegentheyd, maer vrughtbaer van alle dinghen, welcke

Gelegentheyd van 't Ryck Gannan.

Vrugtbaerheyd.

Purper-verwe van Apen-bloed.

welcke tot der Menschen onderhoud van nooden zyn. Sy hebben hier overvloedighe Voorraed van kostlijck Lijnwaed, Syde en Boomwol. d'Olye, of 't wonderlijck Sap, van de *Portugeezen* ghenoemd *Rosamaliam*, druppeld hier van de Boomen. Rood Lack is er in meenighte. Dit Gewest vockt d'Apen, in de Spraeck der *Chinesen* ghenoemd *Sinsing*. Men vanghd haer in de Bosschen door Wyn: waer in sy sich droncken suypen, en daer nae 't Gelagch met haer bloed betaelen moeten; van welck Bloed de Purper sijn alderbeste glantsch bekoomd.

't Mensch-verslindende Mensch-Dier Fefe.

Men vind hier oock 't Mensch-vreetende Dier *Fefe*. Sommighe twijffelen, of 't een wild Mensch, dan of 't een Aep moet geaght worden. 't Is in gedaente de Menschen bynae in alles gelijckvormig; doch heeft langer Armen, een swart ruygh-lockigh lijf, en een seer snelle gangh. 't Eet en verslind al de Menschen die 't overweldighen kan: Doch eer 't deselve aengrijpt, geeft het een luyde en geweldige lagch, even ghelijck de Menschen lagchen. Sie daer in dit Monster een Voorbeeld van de snoode Weereldsche Wellust. Waerom lagchtse anders, als om datse ons wil doen weenen, geen tijdlycke, maer eeuwige traenen. Waer toe liefkoosdse ons, als om ons te verderven? Waerom ghelaetse sich vrolijck tegens ons, als om ons te doen treuren. Haer valsche *Judas-Kus* streckt alleen daer toe, datse ons moght verraeden, en d'eeuwige dood overleveren.

Stigtlijcke Bedenckingh.

Beschryving van 't grooteRyk des Grooten Mogols.

Hier meê nu verlaet ick *Tartaryen*, en wil d'*Indostanners* eens gaen besoecken, om te besien, wat voor een vrughtbaer Aerdrijck deese en eenige andere *Indianen* onder de heerschappy des Grooten *Mogols* mogen besitten. Evenwel sal ick in dit groot Koninghrijck niet langh vertoeven, maer in mijne vertellingh 't selve veel meer doorvlieghen als doorloopen; indien men wil aenmercken de grootheydt van dit groot-maghtigh Ryck. Want 't Gebied deeses *Monarchs* streckt sigh so boven maten wyd uyt, dat men (so eenige schryven) 't selve met een *Caravana* (of Reys-*Convoy*) nauwlijcks in den tijd van twee Jaeren kan omreysen en doorwandelen. Den *Engelschman M. Eduard Therry* schrijft het deese Grensen toe: Tegens 't Oosten 't Koningrijck *Maug*. Tegens 't Westen ten deelen *Persien*, ten deelen de Zee, daer 't sich allenxen nae 't Zuyden wend. Tegens 't Noorden 't Geberght *Caucasus* en *Tartaryen*, en eyndlijck tegens 't Zuyden 't Ryck *Decan* en de Zee-enghte van *Bengala*. Daer benevens vermeld hy, dat dit gantsche Ryck werd verdeeld in seven-en-dertigh wydlopige *Provintien* of Vooghdyen; waer van yeder in vorighe Jaeren bynae een gantsch Koninghryck is geweest. Indien ick nu gewach wou maecken van de gemaetighdheyd en vruchtbaerheyd deeser Landen, yeder in 't bysonder, so sou deesen gantschen dagh, en de nacht daer by, my noch veel te kort vallen. 'k Sal derhalven maer alleen wat seggen van de vrught-

Grensen, en Verdeelingh in seven-en-dertig seer wydlopige Provintien.

vrughtbaerheyd en lughts-aert deeses Rycks in 't ghemeen. Daer nae oock noch eenige weynige *Provintien* in 't bysonder gedencken.

Gemaetighdheyd van de Lught.

De gestalte des Lughts en Aerdbodems is in dit sich so wijd uytstreckend Koninghryck niet over al even gelijck. In 't Land *Guzuratte*, en aen den streeck der *Indische* Zee begind de Winter met den eersten dag van *Iunius*, en duerd tot in *September*. Doch 't regend hier niet so geduerigh als te *Goa*, maer houd dickmael op. Ondertusschen ontstaen tegens den uytgangh des Winters seer swaere Onweeren, en niet selden grouwlijcke Wervel-winden. Ses Maenden langh waeyd de Wind uyt 't Noorden; en even so veele Maenden uyt 't Zuyden. De Maenden *April*, *May*, en een gedeelte van *Iunius* sijn onmaetigh heet, tot dat de Regentyd aenkoomd. Als de lught stil is, valt deese hitte de Menschen gantsch beswaerlyck en schaedlyck. Doch door een bysondere goedheyd des Hemels waeyd de gedaghte Wind door 't Land, en maetighd de brandende lught. Onderwyl is oock dit ongemack daer by, dat niet selden in de drooge Maenden Stof en Sand van deese Wind opgeheven, en als een Nevel voortgedreven word, veroorsaeckende aen de Menschen groote schaede.

Groote hitte in Guzuratte.

Stof en Sand-nevel.

Regen-Maenden.

Van de Stad *Suratte* en 't Gewest aen de Zee tot aen de Koninghlycke Hoofd-Stad *Agra* regend het maer alleen in de drie Maenden des Iaers, in welcke de Son in de Kreefts-Circul treed en weer uytgaet. In d'overige negen Maenden is 't geduerigh so een klaer We'er, dat men aen deesen Hemel niet een eenigh Wolckje gewaer werd.

Boven maten schoon Brood;

'tLand heeft bynae allerwegen overvloed van de beste Weyt, Garst, Rys en ander treflyck Graen. De Weyt wast hier even als d'*Europische* doch grooter van Korn, en witter. Hier van Backen d'Inwooners sodaenigh een lecker Brood, datmen 't selve niet alleen 't beste in gantsch *Europa* gelyck stellen, maer oock verr' daer boven verheffen magh. Van Kaes en Boter is hier desgelycks een rycken Zeegen, weegens d'ontelbaere meenighte van Rund en kleyn Vee, daerenboven van Buffel-koeyen, die een treflijcke Melck geven. 't Vleesch deeser Dieren is 't Rundvleesch gelyck, doch so gesond niet. De Bosschen syn vol Harten, Dassen en andere wilde Beesten, welcke elck magh jaegen en schieten; als 't niet te nae aen de Koninghlycke *Residentie* is. Wilde Varckens syn'er ongheloofly ck veel; van welckers Vleesch d'*Indianen*, die de *Secte* van *Mahometh* aenkleven, sich ghemeenlyck onthouden. De bittere *Mahometanen* mogen 't niet eens aenroeren. Haere Schapen hebben breede swaere Staerten. Paerden syn'er in groote meenighte, niet alleen Inlandsche, maer oock *Persiaensche* en *Arabische*; welcke voor d'alderbeste gehouden, en derhalven dier betaeld werden. Men past'er op met bysondere vlyt. Yeder heeft een eygene Kneght. Men voederdse treflyck wel met seeckere Hulsenvrught, *Donna* genoemd, onse Erweten niet ongelyck. Dese *Donna* koockt men, en laetse daer nae koud worden. Dan werdse, met

Booter en Kaes.

Wild in de Bosschen.

Schapen. Paerden.

Der selver Voeder.

[illegible]ghte Suycker vermengd zynde, de Paerden daeghlycks voorgelegd. Drie of viermael ter Weeck geeftmen haer Boter t'eeten, om 't lyf daer door te reynigen.

Men gebruyckt in plaets van Paerden.

In plaets van Paerden ghebruycktmen oock Ossen, welcke op de Schouderen een Bult hebben. Veele syn seer schoon van verwe, wit en swart ghesprickeld. Men spand haer voor de Karren en *Indiaensche* Kamer-wagens. En wyl deselve maer twee Raderen hebben, so lopen d'Ossen dies te geswinder daer meê voort. Sy weeten haere voeten so hoogh en cierlyck op te werpen, dat het seer lustigh is, sulcks te sien. Men regeerd haer met een Touw, door de Neusgaten getrocken. Alsse gewend zyn, so gehoorsaemense even so gewilligh als d'afgerightede Paerden.

Groote meenigte van Elephanten.

Boven dien hebbense seer veel Cameelen, Esels, Muyl-Esels, Dromedarissen, Neus-hoornen, en insonderheyd een groot getal Elephanten. Alleen de Koningh sou by de 14000. der selver onderhouden; behalven die, welcke de groote Vorsten, Lands-Heeren en Edele hebben. Schoon dit Land met allerley Graen overvloedigh bewassen is, so kosten echter deese Dieren, wegens haere onguere grootte, seer veel aen Voederingh. Yeder verteerd daeghlycks ten minsten twee of drie Ducaten.

Leeuwen, Wolven, Tygers: Krocodillen, Scorpioenen, Slangen, Vliegen, Vloyen.

Maer in de gedaghte Bosschen vindmen oock veele voor de Menschen gevaerlycke Beesten, als Leeuwen, Tygers, Wolven, de wilde Honden, welckemen *Iackals* noemd, en meer andere grimmige Dieren: In de Wouden onguer-groote Slangen: In de Huysen selfs Scorpioenen. In de meeste *Privintien* vallen de Vliegen over dagh de lieden seer beswaerlyck. 's Naghts werdense ghequeldt van een meenighte Vloyen: So dat by de gemacklyckheyd deeses Lands oock groote ongemacken syn.

Seldsamen Boom, en des selven Sap.

Veel heerlycke Boomvruchten werden hier genooten. Onder welcke Boomen een slagh is van een seer aenmercklycken aert. De Stam is light en sponsaghtigh; rijst echter hoogh op, doch heeft gantsch geen Tacken, als boven aen den Top. De Schors stamptmen, en dan koomt'er een Sap uyt, van d'Inwooners genoemd *Taddy*. Alsmen 't by naght door een Doeckje seyghd, soo werdt het voor seer ghesond ghehouden. Is aenghenaem voor mond en keel. Sou seer goedt syn tegens de Steen en Nieren-pijn. Maer indienmen 't by daeg parst of seyghd, so verderfd het van de hitte; en dan gedroncken werdende, so sou 't de Harssenen seer beschadigen.

Bloemen en Berghwercken.

Al de Boomen blyven hier gemeenlyck groen. Den Aerdbodem ontbreeckt het uytwendigh aen geen lieflijcke en veelverwige Bloemen (schoon geen *Europische*); inwendigh aen geen Schatten van Yser, Koper, Loot en Silver.

Den Drank Arequii.

Men vind hier wel eenige Wijn, doch niet opentlyck. Sy werd uyt *Persien* derwaerts ghebracht, met verswijgingh dat het Wijn is. Uyt *Arabien* en den *Persischen* Zeeboesem bekoomense desghelycks den

Dranck

Dranck *Arequii*, also ghenoemd nae 't *Persiaensche* Woord *Aréca*, beteeckenende Sweet. Desen dranck werd in deese Landen op tweederley wijs toebereyd. Eerst, uyt Daedelen en Soet Hout, of diergelycke soete Gewassen. Daer nae door een Helm getrocken, of ghedistilleerd zynde, werdse gantsch krachtigh. Ten tweeden, uyt Rosynen, in koud Water wat geweeckt en dan gesoden. Van d'*Indiaensche* Palmwyn hebben wy voor deesen gesproken. Noch gebruyckense een andere Dranck, in haere Spraeck *Kobha* genoemd, werdende ghesoden van seecker swart Zaed, vermenghd met Water. De smaeck is gantsch niet aengenaem, maer werd seer gesond gehouden, wyl de Maegh daer door geholpen werd in de verdouwingh, 't bloed ghereynighd, en de levendige Geesten verfrischt. 't Is even den selven Dranck, die in *Turkyen*, *Persien* en *Arabien* seer in swangh gaet, en aldaer *Kaoah* geheeten werd.

De Dranck Kobha, of anders in Turkyen Kaoah geheeten.

Visch, Gevogelt en Vee is hier so overvloedigh, datmen voor de waerde van eene gulden *Hollandsch* kan koopen een goed Schaep, twee Hasen, en een half Dousyn Veldhoenderen. De voornaemste Waeren deeses Rijcks syn: Eerst Boomwol, waer uyt een ontelbaere meenigte van verscheydene Wolle Laeckenen werden gemaeckt, sommige so suyver, wit en fijn, datse voor 't Lynwaed in *Europa* niet behoeven te wijcken. Elcke verscheydenheyd deeses Laeckens heeft synen bysonderen Naem, 't sy van de *Coleur*, of van de goedheyd en fijnheyd. Ten tweeden *Annil*, in 't gemeen *Glastum* genoemd. Zynde een slagh van verwe, welcke in *Europa* genoegh bekend is. 't Kruyd, waer uyt deese verwe werd toegeright, gelyckt de Kichers of Cicers; maer de Bladeren syn de Seene-bladeren gelyck; doch een weynigh korter en breeder, voorsien met houte Telghjens. Selden werd de Stam een El lang, en in 't derde Jaer nauwlycks een duym dick. De Bloem ghelyckt de blauwe Koorn-bloemen; 't Saed het *Fœnum Græcum* of Seven-getyde-Kruyd; doch op beyde syden wat ingetogen, als of 't afgesneeden waere. 't Werd in *November* vergaederd, in *Iunius* gesaeyd. In 't eerste Jaer is de Plant noch weeck, en derhalven 't *Glastum* (Meete) 't welck daer van koomd, noch onvolmaeckt, rood van Verwe, en swaer, so dat het sinckt, wanneermen 't in 't Water werpt. Dit noemdmen *Nouti* of *Mousi*. Dat van 't tweede Jaer is 't beste en volkomenste, light en Violet-verwigh. 't Drijft boven op 't Water; en werd dan genoemd *Cyrce* of *Ziarie*. In 't derde Iaer is 't niet meer so goed, werd weer swaer, heeft een swarte verwe, en d'alderlaeghste Prijs. Dit geeftmen de naem van *Catteld*. Met de toebereydingh werd aldus ghehandeld. Men snijd dit Kruyd in stucken. Daer nae werptmen 't in een langhachtige daer toe geschickte Regenback, en men parst het uyt met veele daer op geleyde swaere steenen. Dan gietmen 'er so veel schoon Water op, dat het daer van bedeckt is. Dus laetmen 't eenige dagen langh staen, tot dat het Water al de verwe en *substantie* des Kruyds aen sich heeft

Meenighte van Wolle Laeckenen.

Annil, of Glastum, zynde een soort van verwe in Europa genoegh bekend.

Op hoedaenig een wys deese verwe toebereyd werd.

heeft getrocken; wanneermé 't geverwde Water in een ronde Kuyp laet loopen, waer in onder aen den Bodem een ander kleyn Vat is gemaeckt. Men roerd het met kleyne Stockjens sterck om, 't klaere Water allenxen daer af schuymende, tot dat alles ten laetsten wegh gedaen is; en alleen de Hef, of dicke *Substantie*, op den bodem blyft sitten. Deese neemiense daer uyt, leggense op een Doeck, en laetense droogen in de Son. Een weynigh hard gheworden zynde, so maecktmen'er ronde Plaetjens of Koeckjens van, en men werptse op Sand, om voorts te droogen. Op niet anders magmense leggen, anders sou d'onderleggende Stof, wat het oock syn moght, de verwe na sich trecken en deselve verderven. Indien 't onvoorsiens daer op quam te regenen, so sou 't *Glastum* syne verwe en glantsch verliesen. Dan noemdmen 't *Aliad*. 't Beste *Glastum* kendmen daer aen, dat het droogh en light is, drijvende op 't Water, Viool-blauw, en blinckende in de Son: Dat het oock, op gloeyende Kolen geleghd zynde, een Viool-blauwe roock, en weynigh Asch van sich geeft.

Voorsightigheyd, welke men daer ontrent moet gebruyken.

Proef, welk de beste Annil is.

Men pluckt oock alhier 't *Opium* (waer nae de meeste *Asiatische* Volckeren so gantsch begeerigh zyn) met groote hoopen, onder den naem van *Afion*. De *Persianen* geven voor, dat 't ghebruyck deeses kruyds eerst is ingevoerd geworden van voortreflijcke Persoonen, die door veele sorgen 's naghts niet konden rusten; 't welck de ghemeene lieden terstond hebben nae-geaept. *Teixera* verhaeld, dat hy eenige heeft gekend, welcke gestorven zyn, om datse dit *Opium* moesten ontbeeren. Doch veel meer verliesen haere ghesondheyd en leven door 't misbruyck en onmatigh inneemen deeses kruyds. Want te veel, is een doodlyck vergif. 't Sal niet ondienstig syn, hier by te voegen 't geen *Linschooten* van dit Gewas schrijft.

't Gewas Opium, Afion, of Amfion.

Gebruyck en misbruyck daer van.

Dit kruyd, van de *Portugeesen* ghenoemd *Amfion*: van d'*Arabiërs*, *Mooren* en *Indianen Affion*, in 't Latyn *Opium*, koomd ten deelen uyt *Cayro* in *Egypten*, ten deelen uyt *Aden*, van den *Arabischen* Oever, en van 't Strand der roode Zee, voortyds de *Portugeesen* toebehoord hebbende. Doch 't meeste deel koomd uyt *Cambaya* en *Decan*. Dat van *Cayro* is witaghtigh, en werd *Mecery* genoemd. Dat van *Aden* en d'omleggende plaetsen der roode Zee is swartachtigh en hard. Dat van *Cambaya* en *Decan* morwer en roodaghtigh. 't Werd bereydt uyt Manekoppen, en 't is de Gom, welcke daer uyt vliet, alsmen deselve opsnijd, en Kerven daer in maeckt. D'*Indianen* eeten 't seer veel, insonderheyd de *Malabaren*, tot welcke het uyt *Cambaya* en anderwegen werd gebraght voor een groote Koopmanschap. Die 't gewoon is t'eeten, moet het dagelycks nuttigen, of hy sal t'eenemael uytdorren, en sterven. Sy beginnen 't allenxen te ghebruycken, tot dat het eyndlyck haer een gewoonte is geworden. Dan eetense yeder dagh wel 20. of 30. Greinen in Gewicht, oock wel meer. Indiense dan in 4. of 5. dagen 't selve niet gebruyckten, so soudense daer over haer leven moeten verliesen

Verschey dene naemen van dit Gewas.

Naerder beschryvingh.

Die sich daer aen ghewend heeft, kan 't naerderhand niet ontbeeren sonder te sterven.

liesen. Die 't oock noyt heeft ghebruyckt, en ten eersten te veel daer van at, sou oock sterven moeten. 't Moet (seghd *Linschooten*) seecker slagh van Vergif zyn; want die 't nuttigen, gaen geduerigh, als offe half sliepen. *Sy* eeten 't, op datse geen sorgen, bekommeringen of onrust souden gevoelen; doch meerendeel om haere onkuysheyds wil; schoon 't oock, te veel gegeeten werdende, de Mannen onbequaem maeckt. Derhalven 't selve van de groote Heeren seer weynigh werd ghenooten.

Waerom de Turcken 't selve gebruycken.

De *Turcken* syn so seer geset op dit *Opium*, 't welckse *Maslac* noemen, dat schoon yemand maer eenen *Asper* ryck was, hy de helft daer van hier aen sou uytgeven. Sy eeten 't niet so seer om den slaep te bevoorderen, als om 't gemoed te stercken; voornaementlyck alsse ten Oorlogh trecken. Want sy meenen hier door kloeckhertigh te worden; veel lustige Plaetsen in haeren slaep te sien, en met schoone Vrouwen om te gaen. Ondertusschen sietmen, dat de geene, welcke 't *Opium* daeghlycks gebruycken, mager en slaperigh, oock wanckelbaer in woorden en wercken worden.

Werd vervalscht eer 't in onse Landen koomd. Welck het beste is.

Eer 't *Opium* in onse Landen koomd, werd het gemeenlyck vervalscht, om de meenighte en 't gewight te vergrooten. 't Beste kanmen daer aen kennen, dat het bitter is, heet van smaeck, de Keel ontsteeckende, geelachtigh als Leeuwen-hayr, en als tot een Deegh-klomp geformeert, gevuld met kornkens van verscheydene verwen. De reuck is geyl en onaengenaem. Schoon 't onder de verkoelende Saden werd gereeckend, so *inflammeert* het echter de Keel, ghelyck wy alreeds ghehoord hebben. Dit getuyght 'er *Bellonius* van.

Lof van 't Opium.

By de *Persianen* is dit Kruyd oock gantsch gemeen, volgens 't bericht van *Olearius*. Sy noemen 't *Offiubu*. Sommige gebruycken 't alleen om den anderen of derden dagh, enckelyck om datse duyseligh en droncken syn willen. *Bontius* pryst dit Kruyd seer hoogh, seggende, onder meer andere redenen: Waeren wy van 't *Opium* niet voorsien, so souden wy in deese heete Landen ons te vergeefs bemoeyen, om Artzenyen te vinden tegens de Roode-loop, 't Colyck, de Koortsen, en andere *Gallige* Kranckheden.

Bergwercken en Eedele Gesteenten.

Voorts vindmen in 't Land des *Grooten Mogols* veel Salpeter, Borax, Muscus, Spicanard, Quicksilver, Koper, en een verwe, genoemd Mitzel, gevende de Laeckenen een cierlycke Lever of Castanien-koleur. Daerenboven noch veelerley Eedele Gesteenten, als, Diamant, Iaspis, Agath, Porphyr, Alabaster, Krystal, e.s.v. Dus verr' van de vrugtbaerheyd des gantschen Rijcks in 't gemeen. Wy sullen nu noch yets seggen van eenige *Provintien* in 't bysonder.

Beschryvingh van 't Koningryk Guzuratta.

't Koninghrijck *Guzuratta*, synde een groot deel van *Indien* aen de West, oock aen de Suyder-zyde der Zee, onder de heerschappy des *Grooten Mogol* of *Mogors* ghelegen, en van de *Portugeezen* oock *Cambaya* genoemd, nae de groote aen de Zee-leggende Koopstad *Cambaja*,

streckt sich [illegible] langs de Zee [illegible] Duytsche mijlen: sommige noemen, veel meer. [illegible] [illegible] een [illegible] van Boomgewassen, [illegible] en [illegible]. [illegible] de Wandelaers [illegible] [illegible] Maer van [illegible] andere [illegible] Landen [illegible]. [illegible] Saet, Rys, [illegible] en andere [illegible]. [illegible] Cocos-Noten, Citroenen, en andere [illegible] Oost-Indische [illegible] Vruchten. [illegible] de Beecken, [illegible] Buffels, Ossen, Schapen, [illegible] en allerley [illegible], [illegible]. [illegible] Van [illegible] Maert tot in September [illegible] gantsch onverdraeglyck [illegible] Storm-winden, Donderen en Blixemen; welcke [illegible] Hemel en Aerde over hoop [illegible]. Hier door worden de Scheepen gedwongen, voor 't aenkomen van die Stormen [illegible] Anckers van voor Suratte te ligghen, en een [illegible] by Cabo de Comorin, Cormandel, of Bengala.

[illegible]

In de Stadt Amadabad is veel gheboomte, waer in niet alleen veele Meerkatten, maer oock meenighte van Voghelen sich onthouden, insonderheyt Papegayen van allerley slagh. En dat noch dies te meer, [illegible] Benjanen [illegible] Overgeloof haer een Vry-gelerde geest, van niet gestoort te mogen worden. Wyl oock de Vloed Indus door dit Gewest loopt, [illegible] hier seer veel Water-vogelen, voornamentlyck [illegible], Endten en Kropp-Gansen. Dese Stroom Indus en d'andere kleyne Beecken [illegible] Visch-rijck. Kortlyck, niets ontbreeckt hier tot [illegible] als alleen 't Wijn-gewas, maer hier tegens [illegible] een goede Palm-wijn, Terri genoemd. Desgelyck Arac, of Brandewijn, van Dadelen, Rys en Suycker gemaeckt.

* * * * *

* * * *

Beschryving van 't Koningryk Bengala.

BEngala, een Land, ghelegen aen de groote Zeeboesem Golfo de Bengala, met aen geene syde de Vloed Ganges, streckt sich uyt, nae de reeckeningh van sommige, 120. mijlen langhs de Zee in de lengthe, en heeft in de breedte geen minder begrijp door 't voet-vaste Land. 't Heeft een gesonde lught, en is rycklyck gesegend met goede Rys, Weyt, Suycker, Gingebar, en lange Peper, so dat d'Inwooners jaerlycks veele Scheepen daer meê konnen bevraghten. Men versamelt hier oock meenighte van Sijde en Boomwol, welcke vervoerd werd nae Suratta, Cambaja, Indostan, en Europa. D'Indostaners ghebruycken, nevens de Persische Syde, meest de Bengaelsche, als de beste

naest

Kanduana
MOGOLIS
Patna
Vdessa
Terval
IMPERI
Maug
Timo-
covi
Pop
Gue yi
Pop
Cio can
gue
Lancame
Tolema
Colablacan
Bacan
Boldia
Siami
Tinco
Ava
Tripura
Tripa
R.
Bengala
Golfo
di
Bengala
Arracan
Pagu
Dagon
Abdiara
Brema
Vilep
Carpa
Tazatay
Pandier
Tauvay
Cablen
Layi Populi
Kethay
Kedem
Tun
Bera mar
quin
Tinhoa
Regmum
Ghean
Bochin
Cochine
Iancoma
Tangu
Manar
Tagualla
Mararco
Martaban
Tavay
Laniang
Turopisan
Odiaa
Banckock
Ogma
Iriam
Terrana
Carol
OCEAN
US
Scala
CAM
BOIE
Golfo di
Siam
Siriam
P. Tavay
P. Tanasseri
I. Alta
Dunondiva
I de Alvontado
Mergui
&
IN
CH
extra
Milliaria Gall:
Milliaria Germ:
60 120 180 240 300
25 50 75 100 125
15 30 45 60 75
135 140 145 150

INDIÆ
extra Gangem.
Pars Meridionalis
Per N. Sanson
Golfo
di
Ben=
gala.
OCE=
ANUS
ORIEN=
TALIS
DICVS.
Golfo
di
Siam.
&IN=
SV=
MA=
TRA
Ceromaria
Pagu
Dagan
Tangu
Martaban
Siriam
Bancockt
Odiaa ab Asothia
Tarrana
Iancoma
Tinquin
La Pipop
Orient
Sambilang
Singora
Queda
Patane
Pahang
Malacca
Achem
Pedir
Barus
Priaman
Iamby
Andeman
I. de Andeman
Nicubar
Gomos Poles
Cocos Eylant
P. Garin
Ouro
P. Nays sive Nayas
P. Ammon
Bancalis
Bathan
Patemban
Calapos Eylant
Batacapas
135
140
145
155
35
25
30
20
10
15
5

naest de *Persiaensche*. Hier wast oock veel Ried, 't welck men tot ons in *Europa* brenght, en tot Wandel-stockjens werd ghebruyckt. Men bekoomd'er oock veel *Civet*, alhoewel 't de *Bengalers* seer vervalschen. Men treft'er aen de grootste Rhinoceren of Neus-hoornen, welckers Hoornen en Bloed men een seer heerlyck middel tegens 't Vergif houd te zyn.

Rhinoceren.

De *Provintie Chandis*, leggende, tegens 't Oosten, 't Koninghryck *Guzuratta* aldernaest, teld veele Geberghten, waer op de wilde Elephanten met hoopen zyn. Heeft evenwel, insonderheyd by de Stad *Dayta*, een seer vruchtbaere Bodem, so datmen selfs op de Bergen vrucht-dragende Ackers en lustige Weyden siet. (a)

De Provintie Chandis.

(a) *Uyt de Laet.*

't Ryck *Golconda* let desgelycks onder een gesonden Hemel. 't Heeft drie Jaer-tyden. D'eerste, begrijpende de Maenden *Maert*, *April*, *May* en *Iuny*, noemense haeren Somer, want dan is 't hier so geweldig heet, datmen nauwlycks onverbrand kan blijven. Selfs de lugt koomd van 't Westen gantsch hitsigh hier door heenen strijcken. In *Iulius*, *Augustus*, *September* en *October* regend het bynae geduerigh. Somtyds vallen'er plas-regenen met sulck een onstuymigh geweld, datse de Gebouwen tot de grond toe om verr' werpen. Echter heeft het Land syne Vruchtbaerheydt deesen Regen en de daer op volgende Water-vloeden te dancken. In d'overige vier Maenden is de hitte verdraeglijck. 't Aerdryck is hier so weelderigh, dat het aen veele plaetsen twee, aen niet weynige driemael in 't Iaer Rys voortbrenghd. Oock draeghd het Weyt, en veel ander slagh van Koorn, 't welck in *Europa* niet wast. Dit Koningryck werd eygentlyck *Orixa*, maer van de *Portugeezen Golconde* geheeten, nae de Stad *Golconde*. Den daer over regeerenden Coning staet onder *Contributie* des grooten *Mogols*. Men heeft in voorige Iaeren toevalliger wys hier ontdeckt d'alderryckste Diamant-Groef, aen de voet eens onguer-grooten Bergs, niet verr' van de Stroom *Christena*, op sodaenigh een grond, die boven al d'andere rauw, scharp en onvruchtbaer is. Deese Diamant-myn pleegh de Coningh jaerlycks te verhueren voor driemael honderd-duysend *Pagoden*; yeder *Indiaensche Pagode* gereeckend voor ontrent een *Fransche Kroon*. Doch by de Huer moest den Pachter beloven, dat hy alle Diamanten, wegende over de thien *Caraten*, in de Coninglycke Schatkamer sou leveren. (b) In even deselve *Provintie* valt een seer schoon Sout, 't welckmen nae andere Landen vervoerd. De *Hollanders* reeckenen dit Landschap, of veel meer Coninghryck, tot de Cust van *Coromandel*.

't Ryck Onixa, of Golconda.

Geweldige hitte.

Grouwlyke Plas-regenen.

Seer rycke Diamants-Groef.

Hoe veel een Pagode doet.

(b) *Mandelslo steld 5. doch de Laet 10. Caraten.*

Onder de naem der *Coromandelsche* Cust werd verstaen al 't Land, 't welck aen deese syde der *Ganges* nae *Malabar* op d' Oost-syde leght, en van 't selve door 't Geberght werd afgescheyden. Begind aen 't Suyder deel van de Cust *Comorin*, tegens *Ceylon* gelegen, en streckt sich 100. Mylen benedenwaerts nae 't Noorden tot aen de Stroom *Nagund*, aen welcke staet de voortreflycke Koop-Stadt *Masulepatam*.

Wat verstaen word onder de naem van der Koromandelsche Kust.

Voortyds is dit Land verdeeld geweest in drie Koningrijcken, als *Coromandel*, *Narsinga* en *Bisnagar*, en wierd door drie Koningen beheerscht; doch hedensdaegs regeerd maer eenen Coningh over dese drie Rijcken.

(a) Mandelslo en Lodewyck di Berthema.

't Aerdrijck aen de Kust van *Coromandel*, streckende van 't Strand af 10. Mijlen in 't Land nae 't Geberght toe, is seer vruchtbaer van allerley Acker en Boom-gewassen. Heeft een goede Vee-vockingh: Oock veel Boomwol en Sijde. (a)

(b) Te weeten, ten tyde van di Barthema, voor 100. Iaeren.

In 't Gewest by de Stad *Bisnagar* is den Bodem met veele Vruchten gekroond; en de lught seer gesond. Men kan hier de Iaght-lust genoeg boeten, wegens de meenigte der Wilde Dieren. De Paerden syn hier weynigh en seer dier. Voor eenige Iaeren (b) moestmen driehonderd Ducaten voor een eenigh Paerd betalen. Maer in plaets van deese Beesten lopen de Dromedarissen met een snelle vlught. Ontrent de Stad *Coromandel* wassen weynige Speceryen; maer anders veele Vruchten, gelyck te *Calicut*.

Gelegentheyd van 't Eyland Goa.

't Eyland Goa legt in 't *Indiaensche* Koningryck *Decan*, en werd tot een Eyland gemaeckt door een Stroom, welcke daer rondom loopt. Hier vindmen meenigerley treflijcke Boomvrugten; als Citroenen van een geweldige grootte, door de *Portugeezen* derwaerts verplant; Oranjenappelen, kleyne Limoenen; voorts Meloenen, Augurcken of Concommers, meenigerley Saladen, *Malackische* Appelen, zynde langwerpend, volsappig, en van een lieflijcke smaeck. Desgelycks veelerley Keuckengewas; maer weynigh Gras op de Beemden; derhalven hier niet veel Vee werd gevockt, doch men brengd het, nevens andere Voorraed, genoegh derwaerts van 't vaste Land. Visch, Endvogels en Hoenderen syn'er overvloedigh, en goed koop. 't Grootste Varcken kooptmen somtyds voor een Reael; oock thien Hoenderen, of 8. Endvogels voor deselve prys. Ossen syn'er weynigh; Schaepen noch minder.

Vrugtbaerheydt en gebreck.

Deugd des Malabarischen Bodems.

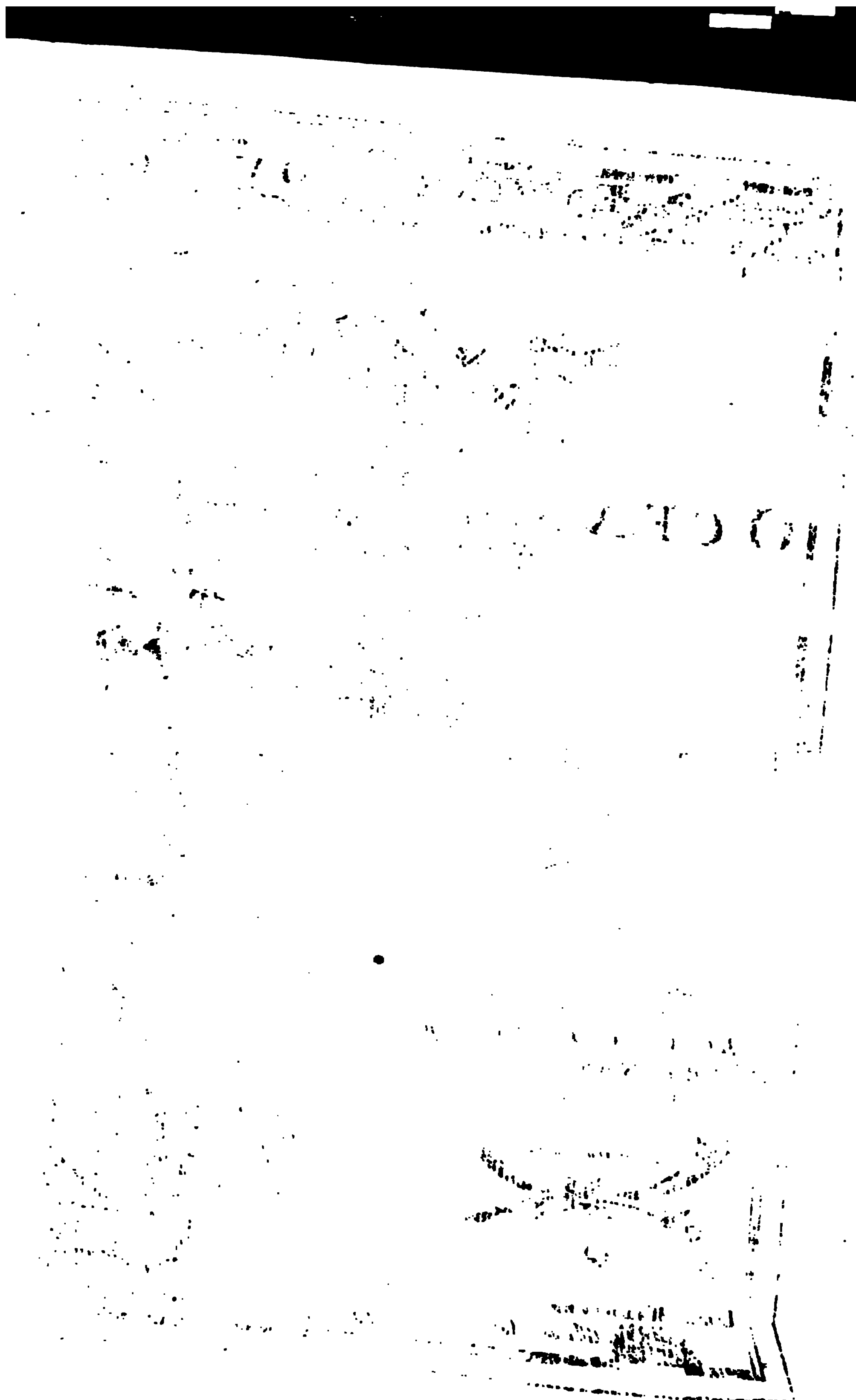
't Landt *Malabar* is seer ryck van allerley Vruchten en Speceryen. Insonderheyd wast hier de Peper in meenigten, en werd geagt de beste van gantsch *Indien* (wegens syne grove kornen, swaerte en deugd) naest die van *Sumatra* en *Iava*. Hier meê werd so een grooten handel gedreven, dat jaerlyks uyt *Cananor* en *Cotschin* (of *Cochin*) eenige 1000. Centenaers worden ingescheept. *Malabaren* werden de volkeren genoemd, welcke woonen van Goa af opwaerts tot by *Capo Comorien*. 't Koningryck selfs werd van veele Schryvers genoemd *Calicut*, nae de Koninglycke Hofhoudinghs-Stad van dien selven naem.

Wat Malabaren zyn.

Peper en Gingebar.

Behalven de voorgedagte Peper wast in dit Koningrijk oock veele en goede Gingebar. Daerenboven de vrugt *Ciccara*, lang 2. of derdehalve Span, en so dik als eens Mans been. Is groen van verwe, en van een lieflyke smaeck, so datmen sich laet voorstaen Muscadel-Meloenen t'eeten. De soetigheydt is als die van Honighseem, of van gantsch soete Oranjen-Appelen. Schynd by nae de Suster van de Vrucht *Ananas* te zyn. Aen den Boom *Manga* wast de vrucht *Amba*, van vorm bynae als

De Vrught Ciccara, Amba,

PRESQU'ISLE DE L'INDE. deça la Gange ou sont les Royaumes, de DECAN, de GOLCONDE, de BISNAGAR, et le MALABAR.
Par N. Sanson d'Abbeville, le Geographe du Roy.
EMPIRE DU
GUZURATE.
OCEAN. ou
INDIEN
Occident
Golfe de Cambaye
DECAN
ROY
CUNCAN
DE
AU
CANARA
NA
MALABAR
Iles Maldives
Tilla dou Matis
A d' Winter sculp.
Cambaija
Surate
Daman
Chaul
Dabul
Goa
Baticala
Barcelor
Mangalor
Cananor
Calicut
Tanor
Cranganor
Cochim
Porca
Calecoulan
Coulan
Travancor
Cap de Comori
Diu
Visapor
Amadanager
Solapor
Baroche
Barodar
Nauhan
Bochara
Bassaim
Tana
Zanguizara
Rasapor
Ternedes
Bardes
Sintacara
Onor
Carapatan
Contapor
Pagode
Paranda
Mangalor
Palitana
Patan
Cotiana
Moha

MOGOL
Shapor
Ramana
BENGALA.
Pipilipatan
Bellesor
ORIXA.
Orixa
Angilique
Contiripatan
Pelerin
Pamufia
Golfe
GOL
Vine
Candavera
Palacate
C. de Seggera ou das Palmas
de
Condapoli
Narsingapatan
Calinhapatan
ONDA
Bimilipatan
MER
Vasipatan
Calicon
Vixapatan
Bingiran
Penacote
Bengala.
C. de Guadavari
Guadavari
LE MALABAR.
Avec tous les Royaumes, quisontsur sa Coste, dans la Terre et dans les Montagnes
Pentapouli
Carcaire
Orient
Colotur
Aremogan R.
Chiricola
Paliacate
Maliapur ou S. Thomas
Sadrapatan
Conhomeira
NE.
Pudecheira
Negapatan
Pointe Paetores
de
Trinquilomle
Batticalo
Cumbala
CANARA
GINGI
Cangerecora
Cangere cara R.
Cota
Mangate
Cananor
Chambau
Badara
Calicut
Moutigue
Auriole
Cottagari
Pimienta
Bipur
IAOR.
Tanor
Coucuran
Panur
Cranganor
Curiga
Panapoli
Cochim
Marta
Bombar
Batimena
Porca
DVRE.
Madure
Calecoulan
Tirubulle
Coulan
Punhali
Travancor
Manapar
Cotate
C. de Comorin
Tecancury
125
130
116
117
118
119

als de Peeren, doch meer met onse Ocker-noten over-een-komende. De Kernen daer in sijn als drooge Amandelen. Noch groen zynde, werdense ingelegbd gelijck d'Olyven, doch zijn veel beeter. 't Sou ons te langh vallen, om hier te spreecken van de Vrughten *Myrobolanen*, *Corcopalen*, *Comalangen*, *Melapolangen*, e. s. v. D'*Indiaensche* Cocos-boomen zijn hier in groote meenigten. Alhoewel wy gesproken hebben van 't gebruyck deeser Vrught in andere Gewesten, so moet ick echter hier oock seggen, hoese deselve in 't Koninghrijck *Calicut* tot haeren besten weeten aen te wenden.

Corcopal, Comalanga, Melapolanga, e. s. v.

Sy maecken'er Scheeps-touwen van, welcke op de Zee werden gebruyckt. Oock een seer fijn Laecken, 't welck, gevarwt zynde, so schoon schynd als Syde. De Noten eetense; bereyden oock Wyn, Waeter, Oly en Suycker daer uyt. Met d'afgevallene Blaederen deckense haere Huysen; en deselve konnen een half jaer langh den Regen weerstaen. Den Boom werd hier ghenoemd *Tenga*. Yeder draeghd over de hondert jae wel by de twee-hondert Noten. De buytenste bast deeser Noten diend tot Brand. Tusschen deese en de binnenste *Bast* sit seeckere Stof, bynae als Boom-wol of Vlas. Hier van maecktmen 't alderfynste en suyverste Lynwaed, de Syde niet ongelyck.

Veelerley nuttigheden en gebruycken der Cocos-boomen en Cocos-noten;

Uyt 't grooffste deeser Stof bereydense groove Draeden, en van deselve de Scheeps-touwen. De binnenste Noteschael geeft treflyck goede Kolen. De Nootkern is seer goed om t'eeten, so groot als de kleyne vinger eens hands, beter van smaeck als d'Amandelen. So haest deese Noot begind te wassen, versaemeld sich van binnen een Water daer in, 't welck met de wasdom geduerigh toeneemd. De Noot ryp zynde, is te gelyk vol Water; so dat vele der selver twee Beeckertjens vol nat in hebben, zynde boven maten lieflyck, welsmaeckend en gesond. Uyt de Korn van de Noot werd een goede en dienstige Oly getrocken. Als de Boom taemlyck groot is gheworden, so verbiedense eenighe Tacken de vrughtdraegingh: Snyden deselve half af, en gevense met een Mes eenige kerven: Hangen dan een Flesch daer onder, en versaemelen dickmael tusschen dagh en naght alleen van eenen Boom een halve Kruyck vol. Dit nat drinckense. Andere doen 't te Vyer, en branden 't twee of driemael uyt, tot dat het so sterck werd als Brandewyn. Alleen de reuck hier van klimd yemand op in de harssenen; hoe veel te meer den Dranck selfs. Deese Boomen syn hier ontelbaer veel; meer als twee-hondert Mylen weghs verr' Landwaerts in. Al t'saemen hebbense haere Heeren, wegens de groote nuttigheyd. Jae men houdse in so een hooge waerde, dat wanneer in den Oorlogh den eenen Koningh des anderen Koninghs Kinderen doot-slaet, sulcks by haer voor so een onversoenlycke daed niet werd gehouden, als dat hy sijnen Vyand eenige deeser Boomen sou af houwen. Over deese saeck sou oock noyt een verdragh konnen getroffen worden door een bestendighe

Leverende bynae alles wat een Mensch tot sijn onderhoud van noden heeft.

Meenighte en hooghachtingh deeser Boomen.

dighe Vreede. Deese Boomen dueren hier dertigh of veertigh Jaeren.

Vrugten in Calicut. 'k Heb, viel *Sinebald* hier in, by *Cadamusto* geleesen, dat in *Calicut* ongheloofelijck veel Elephants-tanden werden ghevonden, nevens Boom-wol, Suycker, en alles wat tot onderhoud des levens van noden is. Dat dit Gewest oock geeft allerley Speceryen, *Castor*, *Amber*, *Storax*, en diergelycke; doch dat de meeste Speceryen echter komen uyt 't Eyland *Zello*, hondert-sestigh Mylen van de Stad *Calicut* gelegen. Onvrught-baer Gewest. Dat'er Rhabarbar in meenighte is, doch dat het gantsch Gewest om *Calicut* met Sand bedeckt leghd, hebbende een maegere Aerde, onbequaem tot eenigh Koorn-gewas; 't welck uyt andere Landschappen derwaerts moet gevoerd worden.

Gelegentheydt en vrugtbaerheyd van 't Eyland *Sumatra*. 't Eyland *Sumatra* (vervolghde *Angelot*) verwelkoomd d'*Europaers* met geen ghesonde Lught; wyl't de Son recht boven 't hoofd heeft, en derhalven groote hitte lyd, insonderheyd in de Lente en Herfst. 't Land is vercierdt met Bergen, Bosschen en Rivieren. Hier onthouden sich veel groote Elephanten, Rhinoceren, Leeuwen, Leopaerden, Tygers, Harten, wilde Bocken, en kleyn Wild. Hier brand een Swavel-bergh sonder ophouden, en werpt somtyds Steenen uyt, gelyck de *Vesuvius* by *Napels*. Anders is 't een van de aldervrughtbaerste Landen onder de Son. Heeft oock treflycke Bergh-wercken van Goud, Silver, Koper, Tin, Loot en Yser. Sy gieten hier oock selfs groote Stucken Geschuts, so groot en schoon als by ons in Europa. Berghwercken, en grof Geschut; oock Speceryen. Men vind hier vele Speceryen en andere dingen, als Peper, Gingebar, Nagelen, Campher, Aloë, Sandel, Benzoe, Gummi Lacca, Cardamom, Cassie-Ried, Honigh, Wasch, Rys, Daedelen, Citroenen, Oranjen-Appelen, Granaten, Vygen, Syde, Boom-wol, Vee, Eedele Gesteenten. Oock den Boom *Arbore triste*, die over dagh seer schoone welrieckende Bloemen draeghd, maer 's naghts deselve weer laet vallen. Gelijck oock noch een anderen Boom, die 's naghts bloeyd, maer 's daeghs de Bloemen laet vaeren.

'tKoninghryck Camboyna. 't Koninghryck *Camboyna*, of *Cambodia*, grensense nae 't Suyd-Oosten aen *Siam*, is niet allerwegen bewoond, wegens de veele Geberghten en Water-rycke plaetsen. Geeft echter veel Vee, Wild en Gevogelt. Meenighte van Rys, oock goede Boomvrughten, als Citroenen, Oranjen-Appelen, Granaten, Vygen, Dadelen. De grootste Koophandel bestaet in Rys, Beeste-vellen, Lack, Benzoe, en eenige Eedele Gesteenten.

'tKoninghryck Siam. In 't Koninghrijck *Siam*, streckende sigh van *Pegu* nae 't Zuyden, en wat Oostlyck, brenghd de vette Aerde boven maten veel Rys voort, desgelijcks Gom en Benzoe. Veel Segel-Lack werd hier gegoten. Op de Geberghten zyn veel Elephanten, en daer onder eenighe witte.

't Ko-

't Koningrijck Pegu.

't Koninghrijck *Pegu*, hebbende *Siam* Suydwaerts, en *Bengala* Oostwaerts, is gantsch rijck van allerley Aerdgewassen, Dieren, Koper, en Eedele Gesteenten. Heeft de beste Elephanten; oock de Dieren van welcke de Muscus koomd. Paerden zyn'er in meenighte. Sommige stellen den Koningh van *Pegu* voor den alderrijcksten Vorst (naest dien van *China*) in de gantsche Weereld, aen Goud, Silver en Eedele Gesteenten. Rubynen vindmen hier in meenighten, welcke derwaerts werden gebraght uyt de Stadt *Capelan*; in welcke Plaets daer tegens de Diamanten en groote Paerlen, oock de Smaragden, veel dierder zyn als by ons.

Des selven Rijckdom.

Gewisselijck, seyde *Simbald*, de Korallen moeten hier oock voortyds waerdiger sijn gheweest als by ons de Rubynen of andere Steenen van hooge waerde. De Heer *Lodewijck di Barthema* verhaeld, dat de Koningh van *Pegu* hem en sijnen Medgesel voor yeder Koral een Rubyn bood. Want als deese beyde door eenige *Christenen* in *Pegu*, op Koninghlijck bevel, voor hem wierden ghevoerd, om haere Waeren aen sijne *Majesteyt* te laeten sien, en hy haere twee seer schoone Koralsnoeren gewaer wierd, so verwonderde hy sig daer over ten hoogsten; en liet haer door sijnen Tolck vraegen, offe deselve begeerden te verkopen. D'antwoord was: Deese Waer stond in sijne Majesteyts geweld, om daer meê te doen nae sijn gelieven. Hier op berightede hy haer: Hy had nu twee Iaeren langh met den Koningh van *Ava* een swaeren Oorlogh gevoerd, derhalven hy tegenwoordigh weynigh van Geld was voorsien. Doch sose mangelen wilden, yeder Koral voor een Rubyn, so wou hy haer te vreeden stellen. D'andere lieten hem door de *Christenen* weer aenseggen: Sy begeerden niets anders, als sijne gunst en genaede. Hy sou derhalven de Waer maer nae sigh neemen, en daer meê doen nae sijn behaegen. De Koningh hoorende, dat hem deese schoone Korallen, sonder Geld of Kleynodien, wierden aengebooden, stond gelijck als verbaesd van verwonderingh, en seyde: Ick weet seer wel, dat de *Persianen* [want de gedaghte Heer *di Barthema* en sijnen Medgesel gaven sich voor *Persianen* uyt, schoon hy (*di Barthema*) een *Italiaen* was] milddaedige en reedlijcke lieden zijn; maer uws gelijcke sijn my noch noyt voorgekomen. Ick sweer by 't Hoofd Gods en des Duyvels, dat ick sien wil, wie vry geviger sijn sal, ick, die een Koningh ben, of twee *Persianen*. Stracks braght eenen der Dienaers, op sijn bevel, een Kistje, twee spannen langh en breed, seer cierlijck van Goud gemaeckt, en rondom met Eedele Gesteenten beset. 't Selve was vol Rubynen; en de Koningh settede het voor haer neer, seggende: Sie daer, neemt'er so veel uyt als gy wilt. De Reysgesel van *di Barthema*, zijnde een *Persiaen*, gaf hem tot antwoord: Grootmaghtige Heer, gy betoond my so veel gunst en ghenade, dat ick by *Mahometh* sweer, al deese tegenwoordige Koopmanswaeren aen uwe Majesteyt te vereeren. Want ick treck niet door de

De Korallen plegen hier waerdiger als Rubijnen gehouden te worden.

Lustigh en aenmercklijck Voorbeeld daer van.

Strijd, wie sigh milddadighst sou betoonen.

Weereld om veel goeds te krygen, maer alleen om veele Landen en de Seeden der Volckeren te leeren kennen. Wel, seyde de Koningh weer, sal ick u dan in mildheyd niet konnen verwinnen? Waerlijck, sulcks sou my leed zijn. Neem 't geen ick u geven wil. Met deese woorden greep hy een goede hand vol van d'aldereedelste Rubynen, ontrent twee-hondert in getal, en vervolghde aldus: Neem dese Gift van een Koningh in *Pegu* voor uw *Præsent*, en de Hoflycke goedwilligheyd aen my betoond. Boven dien schonck hy aen yeder van de daer by zijnde *Christenen* twee Rubynen, geschat op duysent Ducaten. De Rubynen des *Persiaens* wierden gewaerdeerd op meer als 100000. Ducaten. Waer voor so wel *di Barthema* als den gedaghten *Persiaen* den Coningh hooghlijck bedanckten, en hem roemden voor den aldermilddaedighsten Vorst des Weerelds. (a)

(a) Di Barthema, in sijne Reys-beschryving, vyfde Boeck cap. 16. in 't Hoogduyts.

't Maghtige Koningryk Iava.

't Eyland *Iava*, gingh *Angelot* voort, gelegen onder den dertigh en veertighsten graed van den *Æquator* nae 't Noorden, is een seer maghtigh Koninghryck. 't Heeft veele Bergen en woeste Plaetsen, doch is meerendeel seer ryck van treflijcke Vrughten en Dieren. De Rys wast hier so overvloedigh, datse door geheel *Indien* vervoerd word. De Goud, Silver en Koper-Bergen geven seer groote Schatten uyt. Hoe 't nu met de Lught in dit Eyland gesteld is, sullen ons de Heeren *Hollanders* best konnen seggen, als die onder alle *Christlijcke Natien* tot noch toe, met verlof des Keysers van *Iapan*, hier maer alleen hebben mogen handelen, wylse, gelijck my geseght is, in de *Religie* taemlyck weten te *Politiseren*.

Vrugtbaerheyd.

Nae der bericht en verdeyling van Japan.

Sinebald, die de meeste *Voyagien* derwaerts geleesen had, begon hier op te seggen: 't Ryck *Iapan* bestaet uyt veele Eylanden, door de Zee van een gescheyden. Echter zijnse al t'saemen in drie Hoofdverdeelingen gebracht, naementlyck, in *Chickock* (andere spellen *Xicocum*) welck deel pleegh geregeerd te worden van drie Koninghen en eene Stadhouder. In *Sayckock* (anders *Ximum*) 't welcke men negen Vorstendommen toereeckend: En dan in 't eygentlijck also genoemde *Iapan*; welck deel onder deese drie 't aldergrootste is, begrypende vijftigh Hertoghdommen of Koninghrycken, waer onder *Meaco* en *Amanguci* de voornaemste zyn; vermits de *Meacensische* heerschappy vier-en-twintigh, d'*Amanguciaensche* twaelf of dertien Koninghlycke of Hertoghlycke Landschappen onderdaenigh zyn. De *Nederlandschen Caron* heeft gantsch *Iapan* verdeeld in seven *Provintien*, en deselve weer in verscheydene Landschappen.

Grootheyd deses Rijks.

Vrugtbaerheyd van 't selve.

Uyt deese verscheydenheyd der Eylanden kan men lightlijck afneemen, dat oock de lught en vrughtbaerheyd verscheyden moet zyn. Inde Brieven der *Iesuiten Almaida* en *Villela* werd vermeld, dat in der *Provintie Meaco* in de Maend *Ianuarii* een seer dicke Sneeuw leght. Voorts klagense over d'onvruchtbaerheyd, welcke so groot is, dat ook de Rycke 't Kruyd des Velds voor lief moeten nemen tot hare Spijse.

Doch

Doch ter dier tijd hadden de langhduerighe Oorloghen Iapan seer verwoest, en den Ackerbouw verstoord; want anders is de grond, volgens 't ghetuygenis van *Turfellinus*, niet onvrughtbaer van Natuer; waer in *Caron* en *Hagenaer* met hem over een stemmen.

Men plant hier Boomen, so wel tot bekooming des Oofts, als tot lust. Onder deese is eendlagh, de Palmboomen niet ongelyck, maer, volgens 't berigh van *Maffejus*, van een wonderlijcken Aert. Want deesen Boom (wiens naem hem noch onbekend was) schouwd alle vogtigheyd; en indien hy by gheval nat werd ghemaeckt, so verdord hy terstond, even als of hy vergiftighd waere. Doch hy kan noch geholpen worden, indien men hem met de Wortel uytgraefd, en in de Son droogh'd: daer nae gevijld stof van Yser-schuym, of oock maer alleenlijck heet Sand in de Groef schud, en eyndlijck den wel in de Son gedrooghden Boom daer weer in set, waer op hy dan frisch en groen werd. D'afghebroockene of afgevallene Tacken behoefd men maer met een Nagel aen de Stam te spijckeren, so wassense aen deselve, als offe daer in ge-int waeren. (a) In *Iapan* vindmen meenighte van Cederen, so hoogh, dat het grootste Koopmans-Schip een Mast daer van hebben kan. Al d'*Europische* Dieren werden hier oock gevonden; alhoewel de *Iaponners* gantsch geen Vee mesten noch slachten; maer, als haer Vleesch lust, enckel Wildbraed eeten. De voornaemste dingen, welcke men in *Iapan* aen de Vreemdelinghen verhandeld, sijn Goud, Silver, Koper, Yser, Tin, Loot, 't welck hier met hoopen voor handen is; doch 't Silver meer als 't Goud.

Wonderlijcke Natuer eens Booms in Japan, die gantsch geen nat kan verdragen.

Seldsaeme aenwassing der Tacken.

(a) *Maffejus lib.* 12. *Hist. Indicar.*

Hier op begon *Angelot* weer: 't Groote Eyland *Iava*, 't welck in 't Suyder deel onder *Sumatra* legt, en sich streckt seven Graden van den *Æquator* nae 't Oosten, is voor de Vreemdelingen een ongesond Land; wyl de selve hier met hoopen wegh sterven, eerse de hitte en spijsen gewend sijn geworden. De Muggen en Vliegen sijn hier so vergiftig, dat van haeren steeck groote buylen oploopen. 't Land is van sigh selven seer vrughtbaer. Byna alles watmen in *Indien* sou mogen soecken, werd hier gevonden. De Bergen, Daelen, Bosschen, Ackeren en vlietende Wateren geven yeder rijcklijck 't haere. Men graefd hier de beste Smaragden, desgelijckx Rubynen en Diamanten. Daer sijn oock Goud en Silver-Bergen. Allerley slagh van Beesten; maer oock seer groote giftige Slangen, Haeghdissen en Salamanders, welckers beeten doodlijck zijn. Sommighe der gedaghte Slangen zijn so groot, datse Schapen, Honden en Kinderen insweigen. De Verckens hebben hier geen hayr, noch Borstelen; en werden so vet, dat haere Buycken op d'Aerde hanghen. Hier zijn sulcke groote Oesters, dat deselve somtyds by de 300. ponden wegen.

Java is een ongesond Land voor de Vreemdelingen.

Grouwlijck groote Slangen.

Wonderlijcke Verckens.

Dat, viel *Sinebald* hier in, de lucht voor ons *Europaers* in *Iava* niet seer verdraeghlijck is, bevestigd oock de Heer *Bontius* in sijn *Latijnsch Tractaet van de bewaeringh der Gesondheyd*, en hoedaenigh een *Diet*

De Gasthuysen in Batavia vol

Siecken,en waerom? men in *Oost-Indien* behoord te houden. Hy seghd, dat de Gasthuysen in *Batavia* vol Siecke zyn; doch dat de voornaemste oorsaeck hier van is d'aghteloosheyd der *Nederlanders* en andere *Europaers*, welcke in eeten en drincken niet letten op de behoorlijckheyd, en de natuer der plaets. Van de gemaetighdheydt des lughts seghd hy, dat deselve niet droogh is, gelijck men wel sou mogen meenen uyt de groote hitte, maer veel meer gantsch voght, so in dit als in andere omleggende Eylanden, jae oock ten deelen in 't vaste Indische Land. Dit bewijsd hy insonderheyd daer meê, om dat geduerigh, oock selfs in de droogste tijd des Jaers, Yser, Stael, Koper, en Silver hier veel meer verroest,

Vogte lugt in Java. als in *Europa* ten tijde des natten Herffts. Dat oock de Klederen in de Kasten lichtelijck vervuylen, indiense niet over dagh in de Son werden verlucht. Hier uyt besluyt hy eyndlijck, dat by de *Javaensche* Stad *Batavia* geen ghesonde lucht is, naedien warmte en voghtigheyd de baermoeders der verrotting zyn. Hier toe helpt, zyns beduncken, niet

Bewijs van 't selve. weynig de veelheyd der Poelen en Moerassige plaetsen; uyt welcke den van 't Gebergt komenden Wind de stinckende dicke Dampen (welcke oock vergiftighd sijn door de meenighte des Ongedierts) nae *Batavia* send. Derhalven sich de *Nederlanders* voor deese Landwind moeten hoeden; insonderheyd voor de geene, welcke nae 't Hanen-geschrey

Schaedlyke Landt-wind, zynde vergiftighd. van de Berghen afvald; wyl deselve, als zijnde van een *subtyle* doordringende eygenschap, lichtelijck door de gheopende sweetgaten insluypt, en 't ligchaem veel harder aengrypt, als selfs d'alderkoudste Noordewind midden in de Winter. Waer door oock langhdueriger en beswaerlijcker Verkoudheden en Sinckingen ontstaen, als in *Europa*. Daerenboven oock een sonderlinge kranckheyd, welcke hy *Beriberii* noemd, zijnde een slagh van A*poplexia* of Beroerdheyd. Hier tegens acht hy de Wind, welcke uyt de Zee waeyd, veel dienstiger, wyl deselve de Moerassige vuyle Dampen van *Batavia* verr' te rugg' dryft, en de lucht reynighd.

Verdeeling der Jaers-tijden in Java. In *Java*, insonderheyd te *Batavia*, kendmen maer twee Iaers-tyden. Want vermits de hitte hier byna altijd gelijck is, wyl ter dier plaets de Son van haer Hoofd-punt weynig afwijckt, so verdeelense 't Iaer alleen in de drooge en natte, of Regen-tyd; welcke tijden haer sijn in plaets van Winter en Somer, gelijck als veelerwegen in A*merica*. De Somer reeckenense van dien tyd af, dat het onophoudelijck hier regend, beginnende met den aenvangh van *November*, en duerende tot d'aenkoomst van *May*. In al deese tijd is de lught so nat, waterigh en regensuchtigh, dat de geene, welcke hier noch niet gewend zyn, vreesen voor een nieuwe aenstaende Sondvloed. Hier tegens is 't van 't begin der *May* tot den uytgangh van *Octobe*r so droogh, en de lught so helder, dat in al dien tyd nauwlijcks een Regen-druppel neer valt. Evenwel is 't Land dan noch boven maten vruchtbaer, wegens den Dauw by nacht, desgelycks wegens de welgemaetighde morgen en avond-

avond-stonden. Hierom geeft *Bontius* de geene, welcke in *Iava* gesond willen blijven, den raed, datse haere saecken 's morgens en 's avonds beschicken, maer over dagh, sonderlingh in de voormiddagh, de straet vermyden souden; wylmen dan in een vierde-deel uyrs door de geweldige hitte meer afgemat werd, als op d'andere tyden in twee uyren. Onder de Spijsen, om een ghesond ligchaem te houden, schrijft hy haer voor, de *Iavaensche* Hoenderen, desgelycks de Bergh en Woud-vogels, als Duyven, Tortelduyven, Waghtels, Sparwers, Vincken, Snippen en Lysters, welcke in de Bosschen en Velden genoegh te vinden zyn. *Voorschryvingh van een Levens-wijs, om op Batavia en in gantsch Iava gesond te blyven.*

De Heer *Floris* begon te lagchen, en seyde: Dit is gewisselyck geen quaeden raed; en selfs niemand hier binnen *Amsterdam* souden selven versmaeden, indien 't de Beurs maer lyden wou. *Tusschen-reden.*

Boven de gedachte Vogelen, vervolghde *Sinebald*, prijst hy de Gansen en Enden, nevens andere Water-vogelen, wylse hier een gesond Vleesch hebben. Waer ontrent te weeten staet, dat onse Water-vogelen voor ongesond werden gehouden, wylse sich onderhouden in Modderige en vuyle Slooten, oock veel slymigh Kruyd inswelgen. Doch met de *Iavaensche* heeft het een andere gelegenheyd. Want sy nestelen hier niet by de Poelen of Moerassighe Wateren, maer onthouden sich in vlietende Stroomen, waer door dan haer Vleesch veel beeter is. Oock kanmen deselve gevoeghlyck binnens Huys voederen en mesten; waer door haer Vleesch so gantsch delicaet werd, dat het noch voor Hoenderen noch voor Kapoenen behoeft te wycken. De Kraenen en Reygers sijn hier oock voor de gesondheyd niet te verwerpen. 't Geyten-vleesch steld hy onder 't ghesondste: Want van 't Schapen-vleesch moet men sich hier wel onthouden, niet door raed, maer uyt nood, wyl'er seer weynighe zyn. Voorts Kalfs en Rund-vleesch; Buffels-vleesch, als 't noch jongh is. 't Vleesch van wilde verckens; oock van de tamme, 't welck selfs de Siecke verordonneert werd. Onder de Visschen, de Steenbraessem, in *Iava Caca* ghenoemd; de Zee-visch *Scarus*, Tonynen en Delphinen; insonderheyd de geene, welcke men op 't *Portugeezsch Dorado* noemd, Snoecken, e.s.v. Maer wy hebben ons te langh in *Iava* opgehouden, sonder te betrachten, dat wy van de Heer *Angelot* noch meer Eylanden hebben te hoopen. En voor eerst wensch ick te weeten, wat 't Eyland *Borneo* goeds geeft? *Verder vervolgh der gesonde Spysen in dit Gewest.* *Nae de beschryvingh en den raed van Bontius.* *'t Eyland Borneo.*

* * * *

* * *

ANgelot gaf hier op tot antwoord: In *Borneo* vindmen de schoonste Campher van gantsch *Indien*. Deese is een Gom, dringende uyt *Molucksche Eylanden.*

uyt de Boomen, gelijck de Mastix en Wieroock. Peper is'er genoegh. Veel Rys, Speceryen en andere Vrugten vindmen hier, so datmen dit Eyland roemd te zyn een van de vrughtbaerste in gantsch Oosten. Daer sijn oock Goud-Mynen, Eedele Gesteenten, en de beste Diamanten, aldermeest by *Landa*.

Moluckische Eylanden.

Onder de *Moluckische* Eylanden werden deese vijf, *Ternate*, *Tidor*, *Makiam*, *Motir* en *Bassian*, de vrughtbaerste gheroemd. Deese waeren van natuer met so een heerlijck Nagel-gewas begenaedight, datmen haer met reght de Nagel-Eylanden had mogen noemen. Doch de *Hollanders* bewoogen den Vorst door een seeckere Som gelds, om al de Nagel-bosschen uyt te royen? Waer door dan oock d'Eylanders dit heerlijk Nagel-gewas verloren, uytgesonderd die van't Eyland *Tidor*, welke dese Boomen behielden, vermitsse in 't besit der *Spaensche* waren, gelyk die van't Eland *Marigenon*: Dese Geldgierigheyd des Vorsts hebben d'onderdaenen van dien tijd af smertlijck gevoeld; wyl de Nagel-handel by na haer eenigste Koopmanschap was, daerse sich van generen moesten; want andere Vrugten tot haer onderhoud wassen hier weynig, behalven dese van eenige Boomen een sonderlingh Meel versaemelen, 't selve met Rys-meel vermenghen, en haer Brood daer van backen. Men vindt'er noch wel Muscaeten, Gingebar, Peper, Kaneel, Mastix, Sandel en Paradys-hout, doch niet seer veel. De Paradys-Vogel, van welcken 't dwaelende gerucht loopt, dat hy sonder voeren is, en in 't sweven rust, werd hier 't aldermeest ghesien. Vee en Geld ontbreeckt d'Inwooners gantschlijck. 't Laetste hebbense oock voor desen niet geacht, als die tegens haere Nagelen van andere Volckeren al haere behoeften konden verruylen. Waer uyt dan lightlijck af te neemen is, wat voor een harden stoot deese omverrhouwingh der Nagelboomen haer heeft gegeven.

Door beleyd der Hollanders sijn al de Nagel-bosschen hier om verr' gehouwen.

't Eyland Amboina.

Aen geene sijde de *Linie* van de *Moluccis* af nae 't Zuyden toe, legt 't Eyland *Amboina* of *Ambon*, 't welck van sommige tot de *Moluccische* werd geteld, wyl daer in oock veele Nagelen wassen. 't Is verryckt met allerley *Indiaensche* Vrughten. Insonderheyd brenghd het, boven de gedaghte Nagelen, noch voort veele Oranjen-Appelen, Citroenen, Bataras, Cocos-boomen en Suycker-Ried.

't Eylandt Banda;

't Eyland *Banda*, ontrent 24. Mylen van *Amboina* gelegen, aen geene sijde de *Linie*, heeft alleen drie Mylen in den Omkringh, maer overtreft echter in vruchtbaerheyd al d'andere daer ontrent zynde. Niet te min werden onder 't Woord *Banda* verscheydene dicht by een leggende Eylanden begrepen, welcke, wegens eenighe doorsnydingen, ses in 't getal zijn, doch kleyn, genoemd *Lontor*, *Nera*, *Poelaway*, *Poeboron*, *Rosegein*, *Goenangapy*, 't sederd eenighe tijd van de *Nederlanders* met sommige Vestingen en Schanssen beset. Op dit Eyland (of liever deese Eylandekens) wast de beste en meeste Foely, oock Muscaet-noten, so overvloedigh, dat de gantsche Weereld genoeghsaem daer van voorsien kan worden. In deese Foely bestaet de

Verdeeld in noch 6. Eylandekens.

de grootste handel der Inwooners. Insonderheyd gaen de Vrouwen met deesen arbeyd om. In 't Jaer 1632. verkochtense aen de *Hollanders* 't pond voor seven stuyvers. In andere Jaeren geldse somtyds eene stuyver meer, somtyds oock wel eene stuyver min. Al de Foely en Noten, die de *Hollanders* hier vinden, kopense op, op dat de Verkopers niet aen andere *Natien* mochten gewennen. Is de meenighte te groot, so verbrandense een deel, en trecken'er den Oly uyt; enckelyck, op dat door de veelheyd den prijs in *Europa* niet moght komen af te slaen. (a) Dickmael willense oock liever een groote *quantiteyt* Peper aen de Zee schencken, als door de meenighte afslagh in deese Specery brengen.

(a) Mandelslo, en d'Aenmerckingen Olearii, p. 23. en 231. Hooghd. Editie.

D'Eylanden Azores, of de Sparwer-Eylanden.

Simbald voer hier over met een *Duytsche* tongh vry hard uyt, scheldende so den Alleen-koop, als deese verderving, met scharpe redenen. Waer nae *Angelot* (die de *Hollanders* so een mond-steeck wel gunde) begon te spreecken van d'Eylanden, welcke van de *Portugeezen* syn genoemd *Azores*, dat is, de Sparwer-Eylanden, wegens de veelheyd der Sparwers. Deese syn seven in getal, naementlyck: *Tercera*, *Gratiosa*, *Pico*, *S. Michaël*, *S. Maria*, *S. George* en *Fayl*. Onder deese alle is *Tercera* 't grootste, hebbende by de 12. Mylen in den omringh. Deese Eylanden *Azores*, vervolghde hy, hebben den roem van groote vrughtbaerheyd in Aerdgewassen, onaengesien dit Land, insonderheyd *Tercera*, seer klippigh is, oock onderworpen verschricklycke Stormen en Aerdbevingen, waer van niet selden Scheepen en Huysen om verr' werden geworpen. Aen de Rotsen werd oock Wijn geplant, die wel tamelyck ghelukt, doch tot den Dranck sich niet reght schicken wil. 't Ontbreeckt hier niet aen Koorn, maer selden blyft het over een Jaer langh goed. Daerenboven moetmen 't in 't begin vier of vijf Maenden langh in Groeven onder d'Aerde leggen. Dan kanmen 't daer nae boven d'aerde noch een half Jaer onverdorven behouden. Sy hebben hier een Gewas, genoemd *Pastel*, seer dienstigh voor de Verwers, en is den besten Handel deeses Lands. Cederen syn'er met meenighten. Oock Vee, en Ossen van een ongewoone grootte. D'Inwooners geven yeder der selver een bysondere naem, even gelyck de Menschen. Wat voor een scharpe en soute kraght de Winden hier hebben, om Steen en Yser te verteeren, is voor deesen by een andere ghelegentheyd verhaeldt.

Stormwinden en Aerdbevingen onderworpen.

Seldsaemheyd van 't Graen alhier.

De *Philippinische* Eylanden, anders *Manillas* genoemd, syn voorsien met meenigerley Vruchten, insonderheyd met Rys, wild en tam Vee. Werden oock geroemd, datse seer Goudrijck zyn. Voor deesen gaven d'Inwooners aen de *Spaenjaerden* een pond Gouds voor vier pond Silvers.

Philippynsche Eylanden.

De *Maldivische* Eylanden, welcke men seghd ontrent 1000. in getal te zyn, (a) doch kleyn, en dight by een ghelegen, syn ten deelen bewoond en vruchtbaer; naementlyck, de geene, welcke wat laegh leggen, en door Storm-winden dickmael onder Water geset worden. Op d'an-

Maldivische Eylanden.

(a) In Olearii aenmerc-

kingen staet 10000. doch sal een Druckfeyl zyn.

d'andere, hooger zynde, wassen meest Palmen en Cocos-noten. Wat voor kostlycke Noten uyt de verdronckene Eylanden aen den Oever der vruchtbaere komen drijven, is voor desen verhaeld.

Mauritius Eyland.

'kWil oock yets seggen van 't Eyland *Mauritius*, voortyds *Do Cerne* genoemd, ofschoon 't selve niet juyst tot *Indien* behoord, maer ontmoet werd van de geene welcke uyt *Indien* komen; en nae *Capo de bonn' Esperance* vaeren. 't Leghd taemlyck hoogh, en verheft de Rotsen somtyds tot in de Wolcken; so datmen 't van seer verr' in de Zee kan sien. 't Is wel niet bewoond van Menschen, maer echter wassen op den Bodem veele wilde, doch goede Vrucht-boomen, van 't *Indische* slagh.

Gelegentheyd van 't selve.

Men vind hier veel swart Ebbenhout, van so schoonen glantsch, als in eenige andere plaetsen van *Indien*. In 't Water is allerley aert van Visch; en onder meer andere oock de Visch *Torpedo*, bynae een Karpar gelyck. Als yemand hem aenraeckt, so verlamd het lidt, 't welck hem aengeroerd heeft. Vogels sietmen hier in ontelbaere meenighte; so weynigh voor de Menschen beschroomd, datse voor geen Musquet-schoot schouw zyn. De klaere van 't Geberght afloopende Beecken verschaffen aen de Dorstige een aengenaeme dronck.

Verder beschryvingh daer van.

Dit Eyland *Do Cerne* heeft van de *Hollanders* allereerst een anderen naem, te weeten, dien van *Mauritius*, gekregen. In 't Iaer 1599. quamen'er 8. *Nederlandsche* Scheepen aen, welcke niet konden bemerken, dat het oyt van yemand was bewoond geweest. 't Scheeps-volck trock dickmael in 't Land, doch konden geen blyck-teeckenen van Volck verneemen. Uyt de tamheyd der Vogelen, welcke sich met de hand lieten grijpen, konmen licht besluyten, datse geen Menschen gewoon waeren. Sy sagen 't Land vol hooge Bergen, meerendeel met Wolken bedeckt, en omringt van sodaenigh een dicken Damp, datmense beswaerlyck kon sien. De grond was in sich selven wel steenachtig, doch seer vrughtbaer van wilde Boomen, staende so dicht by een, datmen'er nauwlycks kon doorkoomen. Dese Boomen waeren 't schoonste Ebbenhout, datmen ergens sou mogen vinden. Andere Boomen hadden een schoon-rood, noch andere een gantsch Wasch-geel Hout. De Palmites-Boomen gaven haer een goede verquickingh. De Lught bevondense so gesond, dat haere Siecke, op 't Land gebragt zynde, korts daer na weer genaesen. De Visch was hier overvloedigh, so datse haere Netten, wegens de swaerte, nauwlycks uyt 't Water konden optrecken. Sy sagen hier veele Schildpadden, so groot, dat vier Persoonen op eene der selver stonden, die evenwel met haer kon voortkruypen. Tortelduyven waeren'er in meenigte, so datse die by honderden met de hand konden vangen. Noch Mensch noch viervoetigh Dier wierd hier vernomen.

Is sonder eenighe Menschen, en viervoetige Dieren.

Maer vol Vogelen, en schoone Ebben-hout-boomen.

Beschryvingh van *Capo de bonn' Esperance.*

Belangende *Capo de bonne Esperance*, of 't hoop der goede hoop, 't is een *Africaensch* Voorgeberght, en 't uyterste Land, 't welck sich van *Africa* in de Zee nae 't Zuyden streckt, leggende 2500. Mylen van *Oost-Indien*, en werd gereeckend half wegen tusschen *Indien* en *Engeland*.

land. 't Behoorde derhalven onder d' *Oost-Indische* Landen niet gemenghd te worden, doch vermits d' *Oost-Indien-vaerders* de Haven aen de West-syde deeser *Caep* plegen aen te doen, so maght'er meê doorloopen. De gedaghte *Capo de bonn' Esperance* is begaeft met een gesonde lught; oock met allerley goede Gewassen en Vruchten, so dat d'aenkoomende Siecke hier gemeenlyck binnen weynige dagen weer gesond worden. 't Hooge klippige Gebergt is wel gantsch rauw, en onvriendlyck bewinterd, daerenboven bewoond van Leeuwen en wilde Varckens; maer echter is 't benedenste Land seer heerlyck, en vruchtbaer van allerley wel-rieckende Kruyden, Bloemen en Keucken-gewassen; welcke de *Portugeezen* en *Nederlanders* hier eerst gesaeyd hebben, en nu overvloedigh vermeerderd zyn. Men vind hier treflijck goed Waeter, gesonde Visch; Vee en Vogelen. Insonderheyd veel groote Struyssen, welckers Eyeren men eet, en soo groot zyn, dat in eene der selver Schalen 36. Hoender-Eyeren gaen.

Gesonde Lught.

Vrugtbaerheyd.

Eenige van d'Inwooners (want men vindt'er tweederley soorten) nàmentlyck, de geene, die by of aen 't Water leven, sonder Schepen of Boten te hebben, behelpen sich seer armelyck met Kruyden, Wortelen en Visch. Insonderheyd is 't haer als een Banquet en Lecker-beetje, als de Storm-wind een doode Walvisch aen 't Strand werpt. Andere, die wat dieper in 't Land woonen, leven wat beeter. Bouwen echter de Velden niet, schoon deselve seer vet, en met allerley Gewassen ghesegend zyn. Runderen, Schapen en Geyten syn'er genoegh. Haere Ossen en Koeyen hebben op de Schouder een groote Bult, gelyck d'*Indiaensche*. Men siet'er groote seldsaeme Schapen, met lange afhangende Ooren. De Staerten syn vet, en so dik, datse van 15. tot 20. ponden wegen. Hebben geen Wol, maer sleght hayr. Doch schoon deese lieden een herlycke Vee-vockingh hebben, so genietense echter weynig voordeel daer van. Sy leven meer Beestlyck als Menschlyck; leggende in kleyne Hutten van Loof door malkander, gelyck de Varckens. Vreesen noch *God* noch *Duyvel*, maer alleen haere grouwlyke Nabueren de *Leeuwen*; voor welckers aenvallen sy haer 's naghts door een groot Vyer verseeckeren. Eenige willen, datse haere Koeyen niet slachten, noch eeten, voor datse van selfs ghestorven zyn. Haer Vee verkoopense aen d'aenkoomende Scheepen; en bidden de Kopers om de Darmen en 't ingewand, 't welckse so warm en rauw uyt de hand opeeten, nae datse 'teens door de vingeren hebben ghetrocken. Schoon'er noch een goed deel drecks aen blyft sitten, sulcks moet een sodaenige *Politicus* in *Capo d'Esperance* niet achten, maer voor Specery houden. Somtyds echter leggense 't wel by 't Vyer, doch neemen 't na een weynig tyds daer weer af; en eeten 't met sodaenigh een lust, dat andere, die dit aenschouwen, d'eeten-lust daer van vergaet. In 't Jaer 1650. hebben de *Nederlanders* hier een Vestingh ghebouwd, daer d'aenleggende *Engelsche* Scheepen Ancker-grond, als een Tol, moesten betalen.

Armlyck levē der Inwooners.

Asschouwlyck Leckerbeetje.

Seldsaeme Schapen.

Beestlyck lèven der Menschen.

Walgelycke manier van eeten.

Nu

* * * * *
* * * *

Overgang uyt Oost-Indien.

NU hebben wy, besloot *Angelot*, myns bedunckens langh ghenoegh in *Oost-Indien* geweest. Indien 't de Heer *Floris* gelieft, hy kan my af-lossen, en ons verhaelen de ghemaetigheyd en vruchtbaerheyd der *Americaensche* Lucht en Velden.

Na West-Indien.

't Geen my bekend is, seyde *Floris*, wil ick u geerne meededeelen, en eerst van *Brazil* beginnen, doch vermits 't alreeds middagh is ghewoorden, so laet ons eerst aen Tafel gaen sitten, om onse Maegh te versorgen. 't Welck ghedaen, de Maeltyd geeyndigt, en 't Gheselschap weer opgestaen zynde, so vervolghde de Heer *Floris* aldus:

Beschryvingh van 't Land Brasilien.

't Voet-vast Land van *Brasilien* is 't grootste en beste onder al d'*Americaensche*, beyde in lieflijckheyd en in gesondheyd. 't Heeft voor geen Land in *Asia* of *Europa* te wijcken, ten opsicht van de gemaetigheyd des lughts, der Waeteren, en der Plaetsen. Sietmen op de gelegentheyd en *Figuer* of gedaente, 't streckt sich van ontrent den *Æquator* of Evenaer tot aen den 34. Graed der breedte, en vertoond de vorm eens langhwerpigen Driehoecks, hebbende den Bodem of de Grond nae 't Oosten, den Hoeck nae den Evenaer en 't Noorden. Van den Driehoecks-grond loopt het reght voort nae 't Westen, so dat den uytersten Hoeck, Zuydwaerts, van onbekende Landen werd verslonden. De syde nae 't Oosten leght tegens de Westersche *Mooren*, en de wilde wijde Zee daer tusschen. Hier van daen koomd het, datmen met geen minder voordeel der Gesondheyd en Voeding, als verquicking des Gemoeds hier leven kan. Want hier laet sich voelen een vriendlyck-sagte Morgen-wind, verfrisschende Menschen en Beesten, door de verkoelingh van de hitte der Son, die anders onlydlyck sou zyn. Dese koele aenwaeyingh begind gheheel vroegh-morgens, wanneer de Zee in 't aenvloeyen; maer als deselve in 't aflopen is, eerst by volle Sonneschijn, en blaesd den gantschen dagh door; werd oock tegens den avond niet flauw of mat, ghelyck aen veele *Indiaensche* plaetsen, maer houd dickmael tot over de middernaght aen, en neemd oock ghemeenlyck met de Son toe.

Gelegentheyd.

Koele aenwaeyingh des Winds.

Ongesonde Wind, doch die weynigh schade veroorsaeckt.

D'andere syde, welcke van 't Rijck *Peru* door hooge Geberghten en een seer verre wegh werd afgesonderd, doorwaeyd de Weste Wind. Laet in den avond valt de Middellandsche Wind haer aen: Welcke, schoon voor ongesond geagt, wegens de daer-onder-vermengde Dampen, die uyt ontelbaer veele Poelen opklimmen, evenwel van de aen de Zee leggende Bergen sodaenigh in toom ghehouden, en van de daer op volgende Morgen-koelte te rugg' gedreven werd, dat hy nauwlycks tot aen den Oever kan doordringen. Ghebeurd het ondertusschen, 't welck echter selden vernoomen is, dat hy by stil Regen-weer den gantschen

schen dagh over blaesd, so laet hy sich uyt over die, welcke verder van de Zee, en nae 't Westen wonen, handelende genaedigh met de geene die aen de Zee syn geseeten.

Groote verandering in de dagh en nagt-tyd.

Maer gelyck in de ses en ses-maendige Jaers-tijden sich geen groote veranderingen bevinden, soo bespeurdmen in tegendeel een dies te mercklycker ongestadigheyd in de dagh en naght-tijd; wyl dagh en naght niet meer in lenghte ghelyck, als in warmte en koude onderscheyden zyn. Want nae dat de hoogh-opklimmende Son des Aerdrycks en der Menschen lught of sweet-gaeten heeft gheopend, so verbergdse sich dan dies te dieper; waer door de verdickte lught 't laetste deel des naghts dies te Dauw-vloeyender maeckt: Waer uyt dan ontstaet een doordringende strenge koude, van 's naghts ten drie uyren af tot het morgen-rood toe. Deese koude tast de lichaemen der Menschen seer hard aen; is ook gantsch beswaerlyk en gevaerlyk voor d'eerst-aengekoomene Vreemdelingen, die sich daer tegens noch niet weeten te verweeren; so datse sich terstond laeten ontvallen al de hoop, van in deese of andere *Americaensche* Landen gemacklyck te sullen mogen leven. Maer d'Inwooners, die deese gelegentheyd ten vollen weeten, houden by haere Hangh-Bedden geduerigh Vyer op den Haerd, om daer door van sich af te houden so wel 't vergiftige ongediert, als de Naght-koude en d'Aerd-dampen. In de Somersche nachten gevoeldmen een scharper, in de wintersche dickmael een saghter koude; naementlyck, als de lught stil, bewolckt, en tot Regen gheneygd is. Nae een ongewoone koude des Naghts vertroost den Ackerman sich met de hoop van goed We'er en een bequaeme Saeytyd. De Genees-meesters verkondigen daer uyt een gesonde ligchaems-gestaltenis. Maer vallen de Nachten lauw, so staet het tegendeel te vreesen.

Felle koude by nagt.

Seldsaemheyd.

Regen-tyd.

In *Martius* of *April* begind de Regen-tijd, en eyndighd in *Augustus*; wanneer de Son uyt de Kreeft weerkeerd, en den Regen sich ten deelen in Winden doet veranderen, waer uyt dan Storm en Wervel-winden ontstaen. Daer op volghd de Lente, welcke sich steld tot een gantsch lieflijcke rust. 't Jaer werd niet anders verdeeld als in twee Tijden. De warme en drooge noemdmen Soomer; de warm-vogtige (ghelyck zynde 't *Europische* Voor-jaer, of de Lente) beslaet de plaets van de Winter. Dus vindmen 't in al de *West-Indische* Landen, gelegen tusschen beyde de Sonne-keer-kringen. Want of wel 't begin en eynd van Somer en Winter, wegens eenige bysondere Toevallen der Oorden, oock wegens de naerder of verder afweesenheyd des Evenaers, niet juyst over al op eene tijd koomd, so werd echter ghemeenlyck 't Jaer met ses natte en ses drooge Maenden vol-eyndighd. Doch niet met een groote toe of afneemingh der hitte, ghelyck in veele *Africaensche* en *Asiatische* Landen, leggende met *Brazil* in een gelycke breedte, maer met gantsch geene, of immers seer weynige veranderingh, of schoon de Son in *October* en *Februarius* 't *Braziliaensche* Hoofdpunt en Land met

Verdeeling des Iaers.

Weynige of gantsch geene toe of afneemingh der Hitte door 't geheele Jaer.

scharp-hoeckige weerstraelen treft. Deese verscheydenheyd streckt d'Inwooners derandere voorgedaghte Landen, wegens de meenigvuldige stilheyd der lught, en schaedlycke hitte, tot nadeel haerer ghesondheyd en verkortingh haers levens; maer beloofd in tegendeel de *Brazilianen*, door middel van de daer regeerende saghte lught, een bestandige frischeyd. Iae 't geeft in de Middellandsche Plaetsen, een weynigh nae 't Westen toe, niet alleen kouder nagten, maer oock somtyds kouder dagen als in de Ghewesten die nae 't Oosten aen den Oever der Zee leggen; selfs sodaenigh, dat dickmael sommige de Hayren stijf van Rijp staen. Alhoewel in West-Indien veel wonderlycke dingen syn, so overtreft echter dit bynae 't verstand van alle Natuerkundige, dat onder even deselve Hemel-streeck, by een gelycke aen en te rugg' treding der Son, in eenerley Maenden des Iaers, van 't Oosten af om de Zee, Somer en Droogte; van 't Westlycke deel, aen geene syde der Bergen en Poelen in *Brazil*, Winter, Nevel en Regen voor handen is.

Aenmercklycke seldsaemheydt.

Niet min *Brazilien*, als voor heenen *Peru*, toond baerblycklyck, dat d'Oude veele dwalende meeningen hebben gehad van den ghelyckmaghtigen Hemel-Circkel en den dorren Gordel, aengesien dit Gewest niet alleen bewoonbaer is, maer boven dien door den gedueriigh druppelenden dauw, desgelycks door den Regen en lieflijcke Zee-wind, gematigd en vrughtbaer gemaeckt word; wyl deese Wind de 's morgens oprysende Nevelen en Dampen tydlijck verdrijfd, de Middaghshitte verswakt, enden alderschoonsten dag veroorsaekt. Hier door worden de voghtigheden des Menschlyken ligchaems voor vervuyling bewaerd. Evenwel is de voornaemste oorsaek der ghesondheyd en des langen levens niet gelegen in de naerderingh des *Æquators*, gelyck eenige, uyt de gemeende gelyckheyd der tyden, sich hebben ingebeeld. Want veele plaetsen, leggende onder den Evenaer, syn noch vande lugt noch van d'Aerde begunstighd, so veel de gesondheyd belanghd; ghelyck *Guinea*, 't Eyland S. *Thomas*, en andere Landen ons betuygen, daer de menschlycke ligchaemen van de hitte uytgedrooghd, en 't leven uytgebluscht word; wyl de van de Son opgetrockene Dampen niet werden verstroyd, door dien de lught geduerigh stil is, noch de Wateren beweegd, maer geduerigh in rust gelaeten worden. Of, indien'er somtyds eenige Winden doorpasseeren, deselve syn maer swack, mat, en gelyck als van de lange reys vermoeyd; waeromse sich dan oock de plotslijcke Land-winden ligtlyck onderwerpen; ghelyck sulcks, niet sonder groote moeyte, genoegsaem verneemen de geene, die onder den Evenaer vaeren, aen haere levens-middelen, insonderheyd aen haer drinck-waeter; 't welck vuyl en stinckende werd, oock wel twee of driemael verderft, nadat het varsch ingeschept en in de Vaten gedaen is, eermen een klaerblykend vogt kan hebben. Doch de wilde *Braziliaensche* Zee schenckt sowel den Regen als de Winden een geduerige Stof, waer over sich den

Dwaelende meeningen der Oude, van den gelyckmaghtigen Hemel-Circkel.

Andere dwaelingh aengeweesen.

Voordeel van Brazil boven andere Landen, leggende onder den Evenaer.

den Oevenen 't aenleggende Land heeft te verheugen. Deese Materie is niet lauwaghtigh, gelyck buyten de Wend-Circulen, maer koud en droogh; werdende, nae datse van de Son doorgelightet is, eenige myllen verr' van 't Oosten nae 't Westen gewaeyd.

Vervolgh van 't voorgaende.

Hier by koomd noch dit, dat het noyt bevoghten word van de Moerassige en quaelyck-rieckende Regenen, welcke uyt 't vaste Landt werden gebooren. Daerenboven, 't is niet, gelyck veele Landen in 't Oosten en *Africa*, omringhd van een groot getal naebuerige Eylanden: Werd oock niet van onstuymige Storm-winden aengevallen.

D'op en ondergaende Son kan men hier sien, sonder verblindingh des gesights.

Dickmael sietmen wel den Hemel overtrocken met Wolcken, dryvende van 't Oosten nae 't Westen, doch deselve syn niet dick, maer gantsch dun, en hoog in de lught verheven, uytgesonderd in de Regendagen. Men kan, sonder verblindingh of beleedigingh des Gesichts, d'op en onder-gaende Son aenschouwen, en haere Doorsneede, of *Diameter*, bequaemlyck meeten. Allerweegen is 't wonder-klaer, voornaementlyck ontrent den avond; welcke klaerheyd d'opgaende Maen noyt eenige Dampen of Nevelen laet toekoomen; maer oock selfs de Naghten sodaenigh verhelderd, datmen op den selven dagh 't oude en nieuwe light der Maen waerneemen, en op 't vierde deel der selve gantsch duydlyck Brieven leesen kan. De Starre-kundige konnen hier meenigerley treflijcke *Observatien* neemen van de Verduysteringen; van 't *Magellanische* Wolckje; wat voor een aenblick de *Venus*-Star geeft; hoe de flickerende en ghelyck als gehoornde *Mercurius* synen loop doet; hoe de Maen sich wend beyde nae de vaste en de Dwael-Starren, nevens veel meer andere aenmercklycke Hemel-*Aspecten*, welcke van onse *Europaeische* Starre-wijse ten deelen noyt gesien syn geworden.

Klaerheyd des Hemels.

* * * * *
* * * *

Gesteltenis van 't We'er in Brazil.

NAe 't onderscheyd der Planeet-*Aspecten*, gingh de Heer *Floris* voort, nevens toestootingh der Onder-oorsaecken, veranderd sich 't We'er des Hemels. Tegens den avond blixemd het seer dickmael, als de lught alderhelderst en droogh is. Wanneer ontrent den tijd der Sonne-wende eenigh Onweer opkoomd, so hoordmen 't echter te *Pharnambucq* seer selden Donderen, en dat noch sonder gekraeck of gerommel, schoon 'er stercke Plas-regenen opkoomen te volgen. In *Marahan*, den Evenaer naerder zynde, donderd het stercker en dickmaeler. Veele Regenbogen vertoonen sich hier, en dickmael sietmen een Hof om de Maen; gelyck oock de so genoemde vliegende Vyer-draecken. Bynae noyt verneemdmen eenigen Hagel: Oock is 'er niemand, die d'alderhooghste Bergen boven op met Sneeuw bedeckt of in een Ys-grauwe gestalte gesien heeft.

Donder en Blixem.

 De

Regen en Dauw.

De Regendruppelen sijn seer groot, en vallen met een swaere onstuymigheyd nae beneden. Gemeenlijck pleegh'er een ongemacklijcke warmte voor te gaen of nae te volgen. De Dauw is hier vetter en vrughtbaerer als in *Europa*; daerenboven, wegens het met hoopen vermenghde Steen-sout, veel doordringender en *subtyler*, voornaementlijck in de Somer. Dit verneemd men aen 't Yser, en noch veel meer aen andere Stoffen, niet so vast zynde; welcke, als mense onder den vryen Hemel leghd, lichtlijck verteerd en opgegeeten worden. Want de geweldighe hitte der Sonne-stralen opend over dagh de *Poros*, of Lughtgaetjens der Onder-maensche ligchaemen sodaenigh, dat de *subtyle* Naght-Dauw een ghemacklijcken toegangh kan vinden in der selver innerlijckste Deelen. Deese daeghlijcksche verwisselingh van warmte en voghtigheyd veroorsaeckt een vervuylingh, uyt welcke ghegenereerd worden Wormen van verscheydene Geslachten. Maer so schaedlijck deesen Dauw voor sodaenige ligchaemen is, so voorderlijck en noodigh isse oock in tegendeel voor Gras en Kruyd, op dat de Velden en Beemden in de Somertijd, door ghebreck van Regen, niet gantsch verdorren en verbranden moghten. Want door d'eenige lavingh deeser koele Naghtdruppelen werden de dorre voghtloose plaetsen verquickt. Daerenboven is dit Dauw-nat seer voedsaem, so dat veele Diertjens en een ontelbaer getal ongedierten daer enckelyck van leven. Jae de Vroegh-dauw heeft so een uytsteeckende kraght, datse d'afgemattede Menschen en Beesten wonderlijck sterckt: Want sy *concentreert*, vergaederd, dryft by een en verdubbeld de natuerlycke warmte; bevoorderd de Watermaeckingh, en scharpt d'Eetens-lust.

Schaedlycke, en in tegendeel gantsch noodige Eygenschappen deeses Dauws.

Soo voor de Velden, als voor Menschen en Beesten.

D'Etesiæ of hitte-verkoelende Windekens.

Op verscheydene tyden waeyen in dit Gewest d'*Etesiæ*, zynde de hitte-verkoelende Windekens. Geduerende de Regen-maenden koomense voort uyt de Wolckige Suyder-steeck, en neemen ghelijck als de Natuer des Suyd-Oosten winds aen sich. Naederhand in de Somermaenden heerschense geweldiger, gelijck de Noorden-wind, en voeren 't *Regiment* in de lught; jae so gantschlijck, dat van *Martius* af tot in *October* toe den loop des Waters sich gehoorsaemlyck nae haeren wenck koomd aen te stellen. In d'overige tijd des Jaers wenteldt sich de Zee van 't Noorden nae 't Zuyden; doch aen de West-sijde van *Africa*, leggende tegens *Brazil*, geschied reght anders.

Stilheyd der Zee in Brazil.

De *Braziliaensche* Zee is gemeenlyck stil: En derhalven waegen sich de koene Wilde daer op, met een paer t'saemgevoeghde Balcken, zynde so licht als Korck, of Pantoffel-hout, in de *Brazilische* spraeck geheeten *Jangada*. Hier meê dryvense eenige Mylen verr' van den Oever af, en visschen in volle seeckerheyd. Maer wanneer ontrent den tijd der Sonne-wende de Zee al te stil werd gevonden, so moetmen sich daer op niet vertrouwen; insonderheyd dan niet, als sich eenighe swarte by een versaemelde Wolcken vertoonen; wyl dickmael daer

op

op plotſelijck een Storm volghd, welcke in een ogenblick de

dat

[redacted]

Zee Kalf 4 Manati 5 en 6. Armadils 7 Gehoornden Esel.

op plotselijck een Storm volghd, welcke in een ogenblick de grootste Scheepen omwerpt. Echter werden de Landeryen en Ackers door geen overvloeyingh beschaedighd, wyl een seer geweldighe Rots de Zee tegenstand doet; haere toornige Golven verwaght, en deselve weer te rugg' doet stuyten. Doch wy moeten ons niet te verr' in de Zee begeven, om 't Land, om wiens wil onse Redenvoeringh voor deese tyd aengesteld is, niet uyt 't gesicht te verliesen.

Schielijcke en geweldige Storm-winden.

Gantsch *Brazil* werd afgedeeld in veerthien Vooghdyen; en bynae door even so veel Rivieren onderscheyden. 't Bewoonde Oostersche deel heeft niet alleen seer veel vlietende Wateren, maer oock heerlijcke Gras-rycke Boomen, waer door Velden, Menschen en Dieren gedrenckt werden. (a) Van de *Braziliaensche* Ackers, Velden en Bosschen in 't bysonder sullen wy by een andere ghelegentheyd konnen spreecken. Dit alleen sal ick in 't gemeen seggen (wyl de Vrughtbaerheyd tegenwoordigh 't voornaemste oogmerck van onse *Discoursen* is) naementlyck: Aen eenighe plaetsen heeft dit Land veele Bosschen en Houts; aen andere veel evene Velden en vlacke Wey-landen, aen sommighe een vette en tot den Acker-bouw bequaemen Aerdbodem; altyd groen, en dickmael door Regenen bevochtighd. 't Meeste Gewas bestaet in Suycker en Brazilien-hout; alhoewel de *Portugeezen* oock derwaerts gebraght en gequeeckt hebben allerley in *Europa* ghewoon Ooft en andere Vrughten. Onder de Gewassen welckers nut in 't Land blijft, is 't voornaemste de Wortel *Mandiaco*, wiens Meel de gemeene Spys der *Brazilianen* is. Doch hier van hebben wy voor deesen wydlopigh genoegh gehandeld; ghelyck oock van de Cocos en andere heerlijcke Ooft-boomen. Belangende d'andere, van welcke noch niet gesproocken is, wy sullen op een andere tyd ons daer toe konnen verleedigen.

Gantsch Brazil verdeeld in veerthien Voogdyen.

(a) *Piso Hist. Nat. & Med. Brazil. lib. 1. pag. 7.*

Vrughten deeses Lands.

Men vind hier een groote meenighte van wilde en tamme Gedierten; doch de Harten en Hinden sijn'er op verre nae so groot niet als d'*Europæische* Rheen. De Hasen overtreffen hier onse halfvolwassene Konynen in groote niet. Van de Vogelen, welcke boven maten schoon gecoleurd zyn, ghelyck oock van de seldsaeme geslaghten der Dieren, sullen wy op een ander tydt gewagh maecken.

Tamme en wilde Dieren.

Boven de natuerlycke Veevockingh deeses Gewests, en 't Wild, 't welck dit Land eygen is, vindmen nu daer noch allerley groote en kleyne Beesten, van tammen aert, door de *Portugeezen* derwaerts ghevoerd, en die sich geweldigh vermeenighvuldighen. Men siet'er treflijck-goede, oock diere Paerden, onbeslaghen, gantsch arbeydsaem, en alleen ghevoederd met Gras, Rys en Suycker-ried. Wil men haer vet en swaerlyvigh hebben, so doetmen Syroop in 't Waeter, 't welck se drincken.

Hoemen de Paerden in Brazil vet maeckt.

Groote hoopen van graesend Vee sijn'er, in sulck een meenighte, dat meenigh Huys-heer vyf hondert, sommighe wel duysend stucks

Meenighte van Rund-Vee.

Runden op de Weyde laet dryven; voornaementlyck in 't Landschap *Paratininga*. De Koeyen geven wel maer weynigh Melck; doch de selve is dies te krachtiger, wegens de gesonde en voedsaeme Kruyden des Velds.

Van Swynen, Hoenderen, en Gansen.

De Kudden van tamme Swynen zyn ontelbaer. Haer Vleesch is voor de gesonde een welsmaeckende spys; voor de Siecke een dienstige Artzeny. De Hoenderen, so wel voor de Wilde als voor de *Portugeezen* een aengenaeme kost, konnen met geen getal begroot worden. Gansen sijn'er desgelijcks niet weynigh; grooter en beeter als die in *Europa*. De Schapen werden'er so vet, dat men een walge daer van heeft; te meer, om dat haer Vleesch niet so goed is, als dat van onse Schapen.

Veelheyd en seldsaemheydt der Visschen.

De Zee en Rivieren in *Brazil* sijn boven maeten Vischryck, en krielen van duysenderley soorten. Men vanghd hier Snoecken van veleley slagh; desgelycks Makrelen en Rogchen. De Visschen *Dorades* sijn hier seer uytneemend, en werden van de *Brazilianen* genoemd *Waraka Pemme*. De Visch *Araguagua* heeft een Swaerd ten Snavel. *Guaperua* en *Pixe poreo* sijn Visschen als een Egel, vol Steeckels, of scharpe pinnen. *Guacucua* is een Water-fleder-muys. *Nhaduguacu* is een [illegible] groote Zee-Spin.

Seer groote Schild-padden.

Aen 't Strand vindmen overvloed van seer groote Schild-padden, welcke haere Eyeren (so groot als die van de Hoenderen, wit, rond en van een sterck Vel omvangen) in 't Sand leggen, om aldaer van de Son uytghebroed te worden. Dickmael vindmen wel 4. of 500. deser Eyeren in eene Schild-pad; welcke Dieren so groot zyn, dat eene der selver met vyf daer op staende Menschen kan voortgaen. De gevaerlyckste Zee-visschen syn de *Tuberones*, anders Hayen ghenoemd.

Gevaerlijcke Hayen.

Deese hebben drie ryen Tanden tegens over elckander. Wanneer sy een in 't Waeter swemmend Mensch aentreffen, so konnense door eenen beet 't geheele Been van 't ligchaem afsonderen. Gemeenlyck hebbense nevens haer swemmen noch een ander slagh van Visschen, van de *Portugeezen Pelgrimes* geheeten; welckers Tanden de *Barbaren* voor aen haere Pylen heghten, wylse seer hard en spits zyn; ook een vergiftighe doodlycke wonde maecken. Men siet hier vliegende Visschen, seer schoon van Oogen, glinsterende gelijck Edele Gesteenten. Sy sijn Silververwigh, en gevleugeld gelijck de Fleder muysen, hebben anders geene Vederen. Wanneerse in 't Water van d'andere Visschen, haere Vyanden, vervolghd worden, so begeven se sich nae om hoogh, en vallen dickmael, 't sy uyt vrees of uyt moeydheyd, op de voorby vaerende Schepen neer; 't welck van Schiplieden voor een goed Teecken werd gehouden.

Seldsaeme vliegende Visschen, seer schoon van oogen.

De Visch Beynpira.

Beynpira is gelijck een *Portugeezsche* Steur. Van dit slagh sijn'er in *Brazil* groote meenighte. Sy sijn rond in de lenghte; swart op den rugg'; wit onder aen den Buyck. Men vindse oock in d'*Europaische* Zee, d

...n 4 Rombin 5 Langkall 6 Swarl scholffer 7 Westindise beer 8 Teralha...
12 Palma Guarinda 13 Grins verken. 14 Ruÿcken hinde

van de *Portugeezen* werden genoemd *Tainbus*. Bysonder goed zynde tegens den Slangen-beet.

De Visschen Sepias en Loligines.

In de *Braziliaensche* Zee vindmen een ongeloofslyck groot getal van sodaenige Visschen, welcke in de *Latijnsche* Tael werden geheeten *Sepias* en *Loligines*; van sich gevende een voghtigheyd en bloed so swart als Inct. Van Oesters en Mosselen heeftmen hier de volheyd, welckers Schelpen de *Brazilianen* ghebruycken in plaets van Lepelen en Messen. Zee-Vogelen sijn'er van seer wonderlycke soorten: Eenige met seer lange becken; andere met ghekloofde Staerten, ghelijck de Swaluwen. Sommige hebben seer bonte Pluymen van veelerley verwen; wederom andere konnen gantsch niet vliegen: Noch andere krijghen de vallende Sieckte. So datmen hier Visschen heeft, welcke vliegen, en Vogelen, welcke niet vliegen konnen.

Veemde Zee-vogelen.

Europisch Ooft, aldaer verplant.

Allerley Ooft en Hof-vruchten, uyt *Europa* nae *Brazilien* gebraght en daer geplant, als Meloenen, Concommeren, Granaet-appelen, Vygen-boomen (welcke twee of driemael in 't Jaer Vrught geven) Rys Salaed, Knollen, Boonen, Erweten, Artichoeken en diergelycke, wassen hier in seer grooten overvloed.

Eygene Boomen deeses Lands, als Copaiba, seer heylsaem.

De voornaemste Boomen, welcke in *Brazil* voor sich selven wassen, en niet uyt vreemde Landen daer heenen zyn vervoerd, zyn de volgende: *Copaiba*. Als men den bast in de Somer opsnyd, so loopt'er een Sap uyt ghelyck Balssem, van een seer lieflycken reuck; bequaem om wonden daer meê te heelen; en wonderlyck krachtigh, om de lidteeckenen derselver wegh te neemen. Hier zyn noch verscheydene andere Planten, van so een heelsaeme eygenschap, dat de Dieren, van een vergiftighe Slangh gebeeten zynde, door aendrijvingh der Natuer sich hard daer tegens wrijven, tot haere geneesingh.

Cabureiba. Icicariba. Icaiba. Anda. Mucuitaiba. En verscheydene andere.

De Boom *Cabureiba* geeft oock een seer welrieckenden Balssem uyt. Uyt den Boom *Icicariba* vliet een Gom, ghenoemd *Elemium*. Van den Boom *Icaiba* bekoomdmen een Hars, van de *Portugeezen* geheeten *Anima*, gantsch aenghenaem van reuck, en seer goed tot veele dingen. De Boom *Anda* draeghd Castanien, welcke een purgeerende kracht hebben. *Mucuitaiba* is een Boom, welcke van de *Portugeezen* werd genoemd *Pao Santo*. *Caiucatinga* is een *Braziliaensche* Ceder-boom. *Acaiu* is den voornaemsten Appel-boom in *Brazil*. *Janupaba* geeft van sich een Sap, waer meê de *Brazilianen* sich pleegen te smeeren en swart te maecken. 't Sou te langh vallen, van al deese dingen wydloopigh te willen spreecken.

Gebreck van handwercks lieden.

't Ontbreeckt hier oock niet aen Bouw-hout; 't welck seer hard en langhduerigh is, insonderheyd seer goed tot het maecken van Scheepen, vermits 't in 't Water niet verrot. Maer 't gheheele Land heeft mangel aen handwercks-lieden, ghelijck oock aen Scheeps-kabels en ander Touw-werck; niet min aen Peck en Teer. Kalck en Steenen vindmen hier genoegh. 't Gebreck van Hennip tot Kabels en Touwen

ver-

(a) *Uyt Barlaeus.*

vergoeden d'Inwoones door yet anders; wylse uyt de Basten der Boomen deselve weeten te draeyen, en op de Scheepen haer daer meê konnen behelpen. (a)

Hier meê nu verlaet ick *Brazilien*, om met mijne Tongh 't Ryck *Chili* te gaen doorwandelen.

* * * * *

* * * *

Beschryvingh van 't Ryck Chili.

'T LAnd *Chilo* leghd in *America* nae 't Zuyden toe, buyten den *Tropicus Capricorni*, of Steen-bocks-Sonne-keer-kring, tusschen *Peru* nae 't Noorden, en der *Patogoners* Gewest, gelijck oock de *Magellanische Straet*, nae 't Zuyden; Nae 't Westen aen de stille of Zuyder-Zee, de lenghte van ontrent 500. Mylen. Nae 't Oosten heeft het de Landschappen *Toucouman* en *Paraguaja*. Doch indien men alleen voor *Chili* wil houden 't geen de *Spaenjaerden* in 't Ryck *Chili* besitten, so sal 't niet seer groot zijn. 't Voerd sijnen naem van de koude, in de *Peruaensche* spraeck *Chili*; wegens 't seer koude Sneeuw-gebergt, genoemd *Andes*; over 't welcke men heenen moet, wanneer men uyt *Peru* nae *Chili* wil reysen. Indien waerachtigh is 't geen eenige schryven, so is de koude op 't gedaghte Geberght so fel en hevigh, dat dickmael Man en Paerd sodaenigh hard bevriesen. als offe in Marmor-steen veranderd waeren. *Chili* leght even so wyd van de *Linie* nae Zuyden, als *Spaenje* nae 't *Noorden*.

Des selven gelegentheyd.

Verwisselingh der Jaer-getyden.

'T Geeft hier even sodaenighe verwisselingh der Iaergetijden, des Regens, Donders en andere We'eren, gelijck in *Europa*, behalven alleen dat het hier Somer is wanneer wy de Winter hebben. Den *Polus Antarcticus*, of 't Zuyder-Aspunt, konnense ghewaer werden aen een kleyne witte Wolck, welcke sich om deselve omdraeyd. 't Land *Chili* is niet over al, maer alleen aen de Zee bebouwd en bewoond. Is vlack, en sonder bysonder-hooghe Heuvels, behalven daer 't nae 't gedaghte Geberght *Andes* loopt. De lught is hier verscheyden, nae de verscheydene streecken des Lands; doch in 't gemeen wel so aengenaem, als in eenigh ander Gewest van *West-Indien*. 't Is hier Volckrijcker als ergens anders. Aen levens-middelen is hier volop-heyd, so dat die van *Peru* een goed deel daer van trecken. 't Welck dies te lichter kan geschieden, wyl de Zuyde-winden geduerigh hier, en also nae *Peru* toe-waeyen. D'Inwooners sijn langh en sterck van ligchaem, wel gheoeffend in de Wapenen; insonderheyd die van *Aurauco* en *Tucapel*, welcke de *Spaenjaerden* door geduerige Oorlogen veel afbreuck hebben gedaen. Sy woonen meerendeel in Daelen, in welcke een Dauw valt, dighter, soeter en vetter als d'onse; derhalven sy oock den selven ghelijck *Manna* ghebruycken. De Weyden,

Vrugtbaerheyd.

Inwooners gesteldheyd.

Jagh-

CIFIC QUE

S. Marcello

C. Acchamqu
Chic

Peña de Lobo

Pta d'Inglesi

R. d'Oro

R. Margar

Castro.
Chilue.

R. S. Pablo

P. de Quilan

45

295

Jag
en
de
g
z
g
(

E
b

...eren, met *Inia* genoemd, veel dier wee: verhandelen; wy lieden deselve tot cieraed en praght ghebruycken, om daer mee ...ncken, schoonse noch rauw en ongeslepen zyn. Tot noch toe men in deese Provintie *Copiapa*, onaengesien alle aenghewende de minste schijn van Goud in d'Aerde niet konnen bemercken. ...rs isse vrughtbaer genoegh; gelijck oock sijn de Provintien *Guar*-... *Chile*, in welcke, als meede in de Landen *Lazerana* en *Quilata*, ...aderen in d'Aerde souden ghevonden zijn gheworden. Alleen ...t ontbroocken aen *Indiaensche* Berghlieden, om 't Goud uyt te ...n; desgelijcks aen Rivieren, om 't bekoomene Goud van daer ...nen wegh-voeren. De Provintie S. *Iacob* heeft haeren Naem ...e Hoofdstad, doch in de *Chilische* Spraeck werdse geheeten ...*cha*; door welcke een heerlijcke Rivier loopt, ghenoemd *Tu*-...*na*. Hier vindmen Wijn-gewas, Koorn, Komyn, Anys, en ...y Vrughten tot 's Levens onderhoud, so darse deselve van geen ...e plaetsen behoeven te gaen haelen. Voor deesen is'er meer ...geweest als nu. De Vooghdy *Pencal*, waer in de *Residentie* des ...*schen* Land-vooghds, te weeten de Stad *Conception*, leghd, ...r beroemd, wegens d'aldaer voor handen zynde Goud-ade-

Guarza, Chile, Lazerana, Quilata.

S. Jacob of Mapocha.

Pencal.

...voornaemste Eylanden, tegens over 't vaste Land leggende, ...*ocha* en S. *Maria*. *Mocha* leghd nae 't Zuyden, reght voor de ...r *Imperial*. Is bergachtigh; echter wel voorsien van alle leven-...ften. 't Eyland *S. Maria* leght tegens over 't Landschap *Arauca*, ...gelijcks seer vrughtbaer van Koorn, Saed en Boonen. Wer... ...eyligh *Chiliers* bewoond. 't Land *Arauca*, waer in 't Landschap ...*el* begreepen is, is beroemd, so wel wegens de Goud-groeven, ...gens de Vrughtbaerheyd. D'andere *Chilische* Provintien, leg-...Suydwaerts, en bewoond werdende van de Volckeren *Ucaos* ...ich toe de *Spaenjaerden* vyandigh gheweest, behalven 't Land ...*ef Chiloven*) sijn meer als twaelf in ghetal, en boven maten

Voornaemste Eylanden in Chili.

En haere vrughtbaer-

ten, Boonen; oock Tarwe, doch niet veel, en wat bruyn van verwe, wegens de koude voghtigheyd deeses Gewests, Hier sijn oock seer veel Appelen, Queen, Knollen, Wortelen, en diergelyck Hoven-gewas. Schapen en Koeyen, doch niet in groote meenighte. Maer seer veel Geyten, Varckens, Hoenderen en kleyn Vee voor de Keucken. De Vloeden hebben Visch ghenoegh van allerley slagh. 't Eyland *Chiloven*, waer in de Stad *Castro* leghd, heeft Goud-Mynen, doch d'Inwooners schroomden, 't selve uyt te graven, vreesende, datse van de *Spaenjaerden*, als haer sulcks bekend wierd, altyd als Slaven tot deesen arbeyd souden gedwonghen worden. Tegenwoordigh staet yeder vry, hier so veel Gouds te mogen soecken als hy wil, als hy maer den Koningh van *Spaenjen* 't vyfde deel daer van geeft.

Goudt-Mynen.

De Provintie Angola.

De *Provintie Ongol*, of *Angola*, leggende wat diep in 't Land, en verr' van *Arauca*, heeft een bysonder-vrughtbaeren Aerdbodem, voortbrengende Weyt, Vygen, Wyn en andere Vrughten in groote meenighten. Men seghd, dat in deese *Provintie* oock Goud-groeven zijn; doch hier niet veel geaght worden. In 't Landschap *Imperial* (alsoo ghenoemd van de nu verwoestede Bisschoplijcke Stad *Imperial*) vindmen geen Berghwercken van Goud, maer rauwe Geberghten ghenoegh, en op deselve een woest Volck, de *Spaenjaerden* gantsch niet gunstigh. Anders is deese *Provintie* niet min vrughtbaer als de gedaghte *Chilische* Landschappen zyn. Doch vermits de lught hier wat kouder valt, so konnen de Vrughten nauwlijcks behoorlijck ryp worden. *Villa-rica*, zijnde een Stad en *Provintie*, welcke ter deeser tijdt woest leghd, is van een vrughtbaere, doch koude grond. Heeft oock Goud-groeven, maer deselve zijn in geen achtbaerheyd.

Vrugtbaerheyd.

Villa-rica.

De Provintie Baldivia.

Den Aerdbodem in de *Provintie Baldivia* is koud en voght, wegens de menighvuldighe Regenen, volgende op de veranderingh van 't Maen-light. De Veld en Hofvruchten koomen hier voort ghelijck by ons; behalven dat d'al te koude lught de Wyndruyven niet reght ryp laet worden. 't Landschap *Choulacowina* gheniet een gantsch ghesonde lught en vrughtbaeren Aerdbodem. Oock zyn'er Goud-mynen. (a)

(a) Uyt *Barlaus*.

Vervolgh der Beschryvingh

In dit Land *Chili* (besloot eyndlijck *Floris*) wil ick wat rusten, en niet verder voortvaeren, voor dat *Sinebald* ons eerst sal geseghd hebben, of hy, uyt welbereysde Schryvers, noch yets meer van *Brazil* of *Chili* weet voort te brengen.

Van't Land Brazilien.

Gy hebt, antwoordede *Sinebald*, u so milddaedigh getoond in de Beschryvingh van de Vrughtbaerheyd deeser beyde Landen, dat'er niets behoefde toeghedaen te worden. Echter sal ick, op dat uwe lippen eenige rust moghten neemen, uyt *Maffeji Indiaensche Historien* tot het voorgaende yets byvoeghen, betreffende de Vrughtbaerheyd van *Brazilien*. De genoemde *Maffejus* schryft, dat het geheele Land

Brazil

Brazil over al lustrijck, de lught lieflijck, welgemaetighd en gesond is. Overvloedigh is't voorsien van Hout, Bronnen en beroemde Rivieren. Onder welcke de geene, diemen de *Silver-Vloed* noemd, met so een strengh geweld in de Zee valt, dat de Schiplieden, eerse van uyt de Zee 't Land noch in 't gesicht krygen, soet Water daer van konnen ghenieten. D'aerde breyd sich ten deelen uyt in schoone Vlackten; ten deelen isse verheven, en werd allenxen Heuveligh. De vette steeds bewaeterde grond geeft het gheleende Saed met een veelvoudige Woecker wederom.

Silver-Vloed.

Hier nae teld *Maffejus* verscheydene Vrughten op, van welcke alreeds gesproocken is. Daer nae meenigerley Beesten: als 't Dier *Anta*; 't Diertje *Cotias*; en dan dat, 't welck men *Pacas* noemd; hebbende een ronden Beck, ghelijck de Katten; is doncker van verwe met witte vlecken; saght van vel en vleesch; en derhalven voor een *delicate* spys gehouden. 't Geen hy voorts seghd van andere wonderlycke Gedierten, sal ick t'sijner tijd by bequame gelegenheyd u konnen voordraghen. (a) Laet ons nu hooren wat P. *Alonso d'Onaglie* heeft aenghereeckend van de gelegentheyd des We'ers in 't Gewest *Chili*.

Dieren in Brazil.

(a) *Maffejus lib. 2. Hist. Indicar.*

Volgens 't bericht van desen *Iesuit* (b) heeftmen in *Chili* de vier Jaergetyden gelijck by ons in *Europa*, doch in verschillende Maenden. Haere Lente neemd sijnen aenvangh met *Augustus*, en eyndighd midden in *November*. Half *November* werd haere Somer gheboren, en sterft weer midden in *Februarius*. Dan vanghd den Herfst aen, sigh uytstreckende tot aen *May*. Waer op de Winter volghd; welcke vergeselschapt gaet van veele stort-regenen, de Boomen beroofd van haer groen kleed, een dicke Sneeuw neer doet vallen, en daer door een strenghe koude in 't Land veroorsaeckt. Echter werdmen in de Daelen seer selden Sneeuw ghewaer. Niettemin is de koude soo fel, dat in veele Gewesten van *Europa* een dierghelycke noyt werd ghevoeld.

Jaergetyden in Chili.

(b) Uyt P. *Alonso d'Onaglie Observatienes.*

Tegens deese koude heeft d'almagtige *God* de meenighte der breede Bergen verordonneert, welcke vol Eycken Boomen staen, zijnde 't ghemeenste Hout ontrent S. *Iacob* en andere Dalen, waer van Kolen worden ghebrand. In 't Gewest *Conception* dienense sich van Haegh-Eycken, welckemen hier vind in een onghelooflijcke veelheyd. Als in 't midden van *Augustus* de Lente aenkoomd, spruyten hier sulck een meenighte van Bloemen voort, dat de gedaghte P. *Alonso* in weynigh tijds over de 40. verscheydene *soorten* der selver geteld heeft, al t'saemen Veld-bloemen, en meerendeel welrieckend; waer uyt men een Water bereyd, 't welck om sijne sonderlinghe krachtighe reucks wil den naem van Engel-Water heeft gekreghen. Even so geluckigh wassen hier veelerley Veldkruyden, welcke in *November* en *December* haeren vollen Wasdom hebben. Mostard, Venckel, Knollen, oock

Strenge koude.

Meenighte van Bloemen.

Van Veldkruyden.

verscheydene fijne Kruyden, welcke in *Europa* gesaeyd worden, komen hier van selfs in groote meenighte voort; de Velden veele Mylen weghs gantsch beslaende; tot een aenghenaeme Weyde voor de Beesten. Veel Artzeny-kruyden sijn'er, van groote kracht en wercking, doch d'Inwooners van *Chili* en haere Artzen, diemen *Maci* noemd, alleen bekend, welcke haere deughden of t'eenemael verberghen, of de *Spaenjaerden* maer weynigh bericht daer van geven. Deese Geneesmeesters werden in groote eer gehouden, niet alleen van de *Chiliers*, maer oock van de *Spaenjaerden*, alsse van eenige swaere sieckte bevangen sijn. Insonderheyd noemd onsen Schryver drie Kruyden, van een sonderlingh nut in de Medicijn-kunde. 1. *Quincia-mali*; welck Kruyd met de Wortel uytgeruckt, alsoo geheel in Water ghesooden, en daer nae een krancken ingegeven-zynde, dryft seer kraghtigh uyt al 't bloed, 't welck uyt sijn ordentlijck lid t'saemgeronnen en vervuyld is. Werd oock tot allerley Wonden gebruyckt, om deselve voor verdervingh te bewaeren. 2. *Albaziga*; dus van de *Spaenjaerden*, maer van d'*Indianen* *Culen* geheeten. Dit gestooten en op eenige wonde geleghd zynde, doet een bynae *Miraculeuse* werckingh. 3. 't Derde is bynae als Gras en bysonder goed tegens hittige Koortsen en 't Pleuris; alleen in Water gekoockt, en so gedroncken zijnde. Veelerley andere Kruyden sijn'er teghens Lenden-pyn, Steen en andere Gebreecken.

Van Artzeny-kruyden; Hebbende een wonderlycke Kraght tegens veelerley Gebreecken.

In 't Dal *Lampa*, ontrent 15. Mylen weghs van de Stad S. *Iacob*, gaet een Kruyd op, en oock nergens anders, van welckers bladeren een seer *delicaet* en welsmaeckend Sout werd vergaederd. Op de Rotsen wast het Kruyd *Luce*; 't welck men in de Lente versaemeld, in de Son drooghd, en brood daer van maeckt. 't Selve werd gehouden voor een bysonder lecker beetje, voornaementlijck in *Peru*, *Cujo* en *Tucamana*; wyl 't andere Spijsen tot *Specer*yen en *Confyt* diend.

Sout-gevend Kruyd.

Uyt de Vrught *Huigane*, of *Molle*, bereydense een seer lieflijck Nat ten dranck. Desgelijcks een gantsch kostlijcken, louteren, heeten, voor de keel aengenaemen, en voor de Maegh gesonden Wyn, uyt de Vrught des wilden Booms *Unghi*, van de *Castilianen* ghenoemd *Myrtilla*. De Dampen des Hoofds werden'er door verteerd, d'eetenslust en de verdouwingh bevoorderd. De verwe is Goud-geel. Sy kan aght Maenden, misschien noch wel langer dueren. Den Edick, die daer van koomd, overtreft onse Wyn-Asijn, soo in smaeck als in *coleur*.

Wyn en andere dranck uyt Vrughten, seer heerlyck.

In dit gantsche Gewest werden noch Adderen, noch Slangen, noch eenige andere giftige Dieren ghevonden; derhalven yeder onder de schaduw der Boomen veyligh rusten, of sich in 't Gras sonder eenighe bekommeringh omwentelen magh. Even so weynigh verneemd men hier Wandluysen. Jae, indien yemand van d'andere syde des Gebergts, daerse met hoopen zyn, eenige deeser ongedierten met sich hier heenen bragt,

Geen vergiftige Dieren vind men in dit Gewest.

bragt, so soudense, op 't eerste gevoel der *Chilische* lugt, terstond moeten sterven.

Peruaensche Schapen, boven maten snel.

Nevens verscheydene andere Dieren spreeckt den meergedaghten P. *Alonso* oock van de *Peruaensche* Schapen, ghelyckse ghemeenlyck ghenoemd worden; daer by voegende, datse de Rheebocken gantsch gelyck zyn, so in gedaente des lighaems, als in snelheyd des loopens. Doch in de verwe is verschil, welcke aen deese Rubyn-rood is; oock laetense sich noyt temmen. Geen Paerd is so ras-voetigh, dat het dit Dier sou konnen achterhaelen, wanneer 't reght volwassen is. In even 't selve vindmen den kostlycken *Bezoar*-Steen; waer van wy op een ander tyd wydlopiger sullen spreecken, gelyck oock van de Cameel-schapen, welcke *Chili* met *Peru* heeft, en van *Marchgravius* eygentlyck beschreven worden.

Bezoar-Steen.

* * * *

* * *

Beschryving van 't Ryck Peru.

WElaen dan, seyde de Heer *Floris*, laet ons nu 't Ryck *Peru* besien, alhoewel overlopender wys somtyds al yets daer van geseghd is, en in 't toekomende veellight noch eenmael daer van gesproocken sal worden. Wyl wy nu handelen van de gemaetigheyd en Vruchtbaerheyd der bekendste Landen in *America*, so is 't hier de reghte plaets, om oock te spreecken van hoedaenigh een gestelteniss dit so seer van Goud beroemd *Peru* is, waer uyt sulcke rycke Silver-Vloten nae *Spaenje* werden gesonden. 'k Moet bekennen, dat my al de Landschappen deeses Rycks uyt eygener ervaerentheyd niet bekend zyn; derhalven sal ick te hulp neemen *Pedro de Cieca*, die in 't Iaer 1554 syne *Chronijck van Peru* heeft uytgegeven, waer in hy, onder meer andere dingen, oock 't volgende verhaeld; naementlyck: Dat het Ryck der *Peruaensche* Koningh *Ingas* sich seer wyd uytbreyd; doch 't geen, 't welck eygentlyck *Peru* werd genoemd, begrypt al 't Land, 't welck gelegen is tusschen *Quito* en *Villa de la Plata*; houdende in de lenghte 700. *Leguen* (of *Spaensche* mylen) in de breedte 100.; doch aen eenige plaetsen wat min of meer.

Gelegentheyd en groote van 't selve.

Verdeeling in drie Cordilleras, of Ryen van Geberghten.

Voorts, dat dit Land verdeeld is in drie *Cordilleras*, of streecken van Bergen en hooge Oorden; waer onder d'eerste is de hooge Gebergten *Andes*, vol dick Hout en Heggen. 't Gewest is hier so gantsch ongesond, dat het geheel onbewoond, oock onbewoonbaer is, ten waere dan over 't Geberght. D'andere streeck werd gemaeckt van de Bergen *La Serrania*, hebbende met de gedaghte *Andes* een gelycke lengte. Hier is 't boven maeten koud; en wyl 't noyt ophoud van Sneeuwen, so syn de Toppen des Geberghts geduerigh met Sneeuw bedeckt. Dit veroorsaeckt, dat 't Land geen Vruchten kan voortbrengen; te meer, om

Gantsch woest, onbewoond, en onbewoonbaer.

dat de rauwe winden allerwegen daer door blaesen: en derhalven blyft het onbewoond, leggende gantsch woest. De derde *linie* of streeck noemd hy de Sand-bergen, gaende van *Tumbez* af tot aen *Tarapaca*. Hier sietmen niets, als enckel Sand; ghevoeldmen niets, als een geweldige hitte van de Son. Waer tegens men noch Waeter, noch Boomen, noch Kruyden, noch eenigh levendigh Dier (uytghesonderd Vogelen) aentreft. Om deese gedaghte oorsaecken is dit groote Ryck vol Wildernissen en Woestheyd.

D: Daelen, leggende tusschen d'Andes-Gebergten,

't Bewoonde Land bestaet in d'openingen, of de ruymten, welcke d'*Andes* geven; maeckende seer diepe Daelen. Tusschen de Gebergten vindmen seer groote Vlackten. De Sneeuw valt alleen op de Hoogten; so dat de Daelen daer van bevrijd zyn; desgelycks oock voor d'onguere Winden en de felle koude. Deese syn seer vrughtbaer, en alles watmen daer in saeyd wast wonderlyck wel. Men siet hier veel Boomen, Vogelen, en meenigerley slagh van Dieren. Ter oorsaeck van deese Vrughtbaerheyd woonen hier veel *Indianen*, hebbende hier haere Dorpen en Huysen van Steen, met Stroo gedeckt: Leven oock in gesondheyd en met vermaeck. Daer d'*Andes* en de *Sierra Nevada* van een scheyden, een vlack Veld maeckende, vindmen seer groote Woonplaetsen, daer veel Volcks pleegh te woonen, en noch woond: wyl uyt deele Daelen veele Vloeden ontspringen, welcke sich ghesaementlyck in de Zuyd-Zee uytgieten. De groote streeck van 't *Andes*-Gebergh legt van de gedaghte Zee aen sommige plaetsen 40. aen andere wel 60. Mylen: somtyds noch meer, somtyds wat min.

Syn bewoond en onvrugtbaer.

't Gebergt La Serrania

't Andere Geberght, 't welckse *La Serrania* noemen, neemd syn eynd aen 't vlacke Land, geheeten *Los Lianos*; aen sommige Oorden 3. aen andere 8. of 10. Mylen van de Zee gelegen. Aen deese plaetsen is de lught meer warm als koud, wylse so laegh leggen, datse bynae een gelyck Water met de Zee hebben. Hier voeldmen de meeste hitte, wanneer de Son haer over 't Hoofd *gepasseert*, en tot de Wend-Circkel des Steenbocks gekoomen is (den 11. *December*) en van daer weer nae de *linie* keerd. Maer van 't Geberght moetmen het tegendeel seggen, naementlyck, dat het daer meer koud als heet is.

Andere Beschryvingh van Peru,

Dit is 't geen *Petrus de Cieca* van de lught des Lands *Peru* in 't gemeen schrijft, nae de verscheydene afdeelingh der Geberghten. Indien nu de Heer *Sinebald* by yemand anders een bysonderder berigt heeft gevonden, so gelieve hy ons 't selve meê te deelen. Gewisselyck, antwoordede deesen, *Acosta* heeft noch meer sonderlinge aenmerckingen van den aert des Lughts en der Vruchtbaerheyd des Rycks *Peru*: van welcke ick u eenige der voornaemste sal voordragen. *Peru*, seghd hy, is 't deel van *America*, 't welk legd op de Zuyd-sijde; neemende den aenvangh aen 't Koninghrijck *Quito* (reght onder de *Linie*) en streckt sich in de lengte tot onder den *Tropicum*: maeckende in de lenghte ontrent 600. Mylen. De breedte gaet niet verder als tot aen d'*Andes*, synde nae gissingh

Volgens d'Aenteeckeningen van Acosta.

fingh 50. Mylen, alhoewel aen eenige plaetsen (als nae *Cachapugas* toe) breeder. Dit Deel der Weereld, *Peru* geheeten, is wel waerdigh datmen'er aght opneemd, wegens de bysondere Eygenschappen, vermits het met d'algemeene regulen der *Indiaensche* Landen niet over een koomd.

Voor eerst hebben al de Kusten deeses Land maer eene Wind, niet die onder den dorren gordel pleegh te waeyen, maer in tegendeel den Suyden en Suyd-Westen. Welcke Wind (voor 't tweede) schoon hy anders den alderongesondsten, swaermoedighsten en onstuymighsten is, echter sich alhier vriendlyck, lieflijck, gesond en verquickend betoond; jae sodaenigh, dat de bewoonbaerheyd deeses Strands hem alleen magh toegeschreven worden. Ten derden; het regend, dondert, hageld noch sneeuwd noyt aen deesen Oever; waer over men sich niet weynig verwonderen moet. Ten vierden; niet verr' van den Oever vallen geweldige Plas-regenen; en dickmael sneeuwd het daer seer geweldigh. Ten vyfden; of schoon de twee Ryen van Gebergten elckander gelyck zyn, en op eene *Polus*-hooghte leggen, so heeft echter d'eene Ry veele Boomen; 't regend daer bynae door 't geheele Jaer, en 't is'er seer heet; op d'andere Ry in tegendeel siet men alles bloot, woest, en 't is'er seer koud. 't Iaer is afgedeeld in Somer en Winter, in Regen en klaer We'er. — *Eygenschappen van Peru.* — *Niet over-een-koomende met d'algemeene regulen der Indiaensche Landen.*

Om nu 't voorige dies te beeter te verstaen, so moetmen weeten, dat *Peru* in drie deelen is gedeeld, gelyck als in lange, smal-gesneedene Riemen; naementlyck, in 't vlacke Land, Bergen, en d'*Andes*. De vlacke Landen leggen aen den Oever der Zee. De Bergen syn al t'saemen Heuvelen, met eenige Daelen. D'*Andes* syn seer schricklycke en grove Geberghten. 't Vlacke Land begrijpt ontrent 10. Mylen in de breedte; aen eenige Oorden meer, aen andere minder. De Bergen syn bynae 20. en d'*Andes* gelycke 20. Mylen breed. In de lenghte leggense van 't Noorden nae 't Zuyden. In de breedte van 't Oosten nae 't Westen. — *Verdeeling van Peru.*

Gantsch wonderlyck is 't, dat, in so een kleyne tusschen-wydte van maer 50. Mylen, even 't selve Gewest, oock even wyd van de *Linie* en den *Pool* afgelegen, so een groote verscheydenheyd onderworpen is naementlyck, dat het ter eener plaets bynae geduerigh regend, aen d'andere nimmermeer, aen de derde somtyds. Op 't vlacke Land regend het noyt, als alleen dat'er eenigh nat valt, 't welck d'Inwooners *Goeuia* heeten; en in *Castilien* den naem van *Mollina* voerd, beteekenende een voghten Damp of Nevel, die sich somtyds in Waterdruppelen veranderd, en neerdaeld. — *Wonderlyck verschil deeses Gewests*

Men behoeft hier geene Daecken, maer sy decken haere Huysen met eenige Matten, deselve dun met Aerde beschuddende; wyl de Nevel hier noyt so dight valt, datse daer door sou konnen dringen. In d'*Andes* regend het bynae 't geheele Jaer door; alhoewel 't hier meerendeel — *In een kleyne tusschen-wydte van maer 50. Mylen.*

rendeel helderer is als aen andere plaetsen. De Bergen, welcke tusschen deese beyde leggen, hebben Regen, gelyck in *Spaenje*, naementlyck, van *September* af tot in *April* toe. In d'andere Maenden is de Lught klaer; synde dan de tyd wanneer de Son alderwydst daer van daen is.

Twee Ryen hooge Bergen, sich uytstreckende tot op 1000. Mylen.

't Hooge Geberght, 't welckmen d'*Andes* noemd, ghelyck oock 't andere (maer sleghtlyck 't Geberght geheeten, of de *Sierras*) bestaen beyde uyt twee Ryen hooge Bergen, sich, nae gissingh, uytstreckende tot op 1000. Mylen. Sodaenigh leggense, datmen op 't eene Geberght 't andere kan sien. In deese Bergen onthouden sich ontelbaer veele *Vicunnas*, synde lighte Beesten, gelyck de Bergh-Geyten. Men vindt'er oock de Dieren *Guanacos* en *Pacos*, Schapen en last-dragende Paerden. In d'*Andes* syn seer schoone Apen en Meirkatten. Hier wast oock 't Kruyd *Coca*, wegens syne werckingh van d'*Indianen* so hoogh gehouden, datse 't selve veele gelds waerdigh achten. 't Gebergt heeft aen eenige plaetsen opene Daelen, zynde de beste Woon-gelegenheyd in gantsch *Peru*; Insonderheyd de Daelen *Xauxa*, *Andaguaylas* en *Yucay*. Hier wast *Mais*, Koorn en Vruchten. Alsmen aen geene syde der Stad *Cusco* koomd, voortyds de Koninghlycke Hoofdstad geweest, so scheyden sich de gedaghte twee Ryen der Geberghten wat wyd van elckander, en laeten in 't midden een groot vlack Veld, ghenoemd 't Landschap *Collao*. In 't selve syn veele Vloeden, Landeryen en Beemden; oock de groote Stad *Titiacacca*.

D'Andes-Gebergten.

Vlacke Velden.

Alhoewel dit een vlack Land is, so leghd het echter met 't Geberght in een ghelycke hooghte; is oock even so ongemaetigd. Geeft noch Hout noch Geboomt. In plaets van Brood hebben d'Inwooners Wortelen, welcke gesaeyd en *Papas* genoemd werden. 't Brood, hier uyt gebacken, heetense *Chunno*. Tot haere Spijs gebruyckense noch andere Wortelen en Kruyden, jaerlycks in de Velden ghesaeyd. Dit Land is gesond, wel bewoond, en 't rijckste in gantsch *Indien*, wegens de veelheyd van 't Vee; oock vindmen'er Veld-hoenderen in een goed getal. Aen geene syde 't Landschap *Callao* leggen de vruchtbaere en heete Daelen *Charcas*. Hier sietmen oock woeste seer onguere Geberghten; waer in gevonden worden d'alder-ryckste Metal-mynen des gantschen Weerelds. (a)

(a) *Ioseph à Costa, lib.3.c.20.*

Overgang

'k Sou hier nu byvoegen, hoe roemlyck *Petrus Bertius* van 't Koninghryck *Peru* spreeckt, doch sulcks sou te langh, oock te verdrietigh vallen, eene saeck dickmael te herhaelen.

Van 't Koningryck Peru

Laet ons dan, seyde de Heer *Floris*, van *Peru* afscheyden, om 't *West-Indische* Rijck *Nieuw-Spaenje* te besichtigen. 't Is eene der beste *Provintien* in de *Nieuwe Weereld*; de bequaemste om te bewoonen, van een goed *Temperament*; vruchtbaer van Weyt, *Maiz*, Vee en andere dingen, nodigh tot onderhoud van 't Menschlyck leven; behalven van Wyn en Oly. Aen veele plaetsen werd wel Goud ghevonden;

den; doch 't Silver is'er in meerder meenighte, en hier 't gemeenste Metal.

Van 't Koninghryck Nova Hispania.

Veele tyds souden wy van noden hebben, indienmen al de Landschappen van *Nieuw-Spaenje* (als 't Aertsbisdom *Mexico*, 't Bisdom *Mechoacan* en *los Angelos*, of *Tlascala*, *Guaxa* en *Chiapa*, desgelycks de *Gouvernementen* van *Panuco* en *Yucatan*, nevens de *Provintie Tabasco*) wou doorwandelen, om der selver vruchtbaerheyd aen te mercken. Derhalven heb ick 't kort gemaeckt. Veellight sal *Sinebald* ons yet wydlopigers van de gemeene Vruchtbaerheyd deeses Gewests uyt *Acosta* konnen meêdeelen.

* * * * *
* * * *

Beschryvingh

NIet alleen, antwoordede *Sinebald*, kan *Iosephus à Costa*, maer oock *Herrera*, en meer andere Schrijvers, ons de behulplycke hand hier in bieden. Uyt welcke ick kort in een sal dringen 't geen sy wydlopigh beschrijven.

Van 't gedagte Ryck Nieuw-Spaenjes

Nieuw-Spaenje, volgens 't beright van *Acosta*, overtreft alle andere Landschappen in *West-Indien* in ryckdom van Paerden, Koeyen, Schapen, Vruchten en goede Ackers; behalven alleen in Wyn-ghewas, 't welck *Peru* overvloedigh genoegh heeft, doch *Nieuw-Spaenje* moet missen, wyl de Druyven hier noyt so ryp worden, datmen'er Wyn van sou konnen maecken. D'oorsaeck is, om dat het in de Maenden *Iulius* en *Augustus*, 't welck de reghte tyd is om de Druyven ryp te doen worden, hier geduerigh regend, en even dit der selver tydiging verhinderd. Indienmen immers uyt deese Vrucht Wijn wou parssen so souse in smaeck de *Genische* en *Lombardische* Wijnen gelyck vallen, welcke soo suer en scherp syn, datmen bynae niet weet, offe oock de Druyven ten Moeder hebben. D'Eylanden *La Espannola*, *Cuba*, *Puerto Rico*, en meer andere daerom heenen leggende, syn fraey groen, hebbende veele Beemden en Vee. De volckeren in dese Landen gheneeren sich van Suycker en Ossen-huyden. Hebben oock veel *Canna Fistula*, *Cassia* en Gingebar. 't Ebben-hout is'er seer voortreflijck. Bouw-hout is'er ghenoegh; oock *Lignum sanctum*, of Heyligh Hout, 't welckmen gebruyckt tegens de *Spaensche* of *Fransche* vuyle Pocken. Al d'Eylanden in dit Gewest, synde seer meenigvuldig, staen door 't geheele Iaer met groone Boomen en Beemden vercierd, so datmen hier niet sien kan wanneer 't Winter is. Dit veroorsaeckt de daeghlycksche vochtigheyd en hitte. Schoon dit een heerlyck en groot Land is, so werd het echter weynigh bewoond, wyl hier van sich selven dicke *Arcabuci* (dus noemense de Bosschen) wassen.

En des selven Vrugtbaerheyd.

Weynighde bewoondheyd.

Maer de grootste oorsaeck van de qualyck-bewoondheydt deeses Land is, om dat de meeste Menschen, doe de *Spaenjaerden* 't selve innaemen,

En oorsake daer van.

naemen, om 't leven sijn gebraght. D'Inwooners ghebruycken in 't gemeen swarte *Mooren* tot haeren dienst, welcke veel kosten t'onderhouden, en weynigh nut zyn tot den Acker-bouw. D'Eylanden dragen noch Koorn noch Wyn; wyl de groote weeldrigheyd der Velden de Vrughten geen Ayren laet setten, maer alleen in Bladeren doet uytbreecken. 't Brood, 't welckse gebruycken, noemense *Cacavi*. In de Vloed, door deese Eylanden lopende, is Goud, doch 't selve werd van weynige daer uytgenoomen; en 't ontbreeckt maer aen sodaenige, welcke kennis van 't bereyden hebben.

Goud-Vloed.

Wyn-gewas in dit Gewest.

In 't vierde Boeck beschryft *Acosta* veelerley hier wassende Vruchten; welcke ick tegenwoordigh voorby gae, alsо wy naederhand in 't bysonder hier van sullen spreecken. Dit moet ick evenwel seggen: Schoonmen in *Nieuw-Spaenje* selden Wijn-gewas siet, so moeten echter aen eenige plaetsen Wyngaerden gevonden worden. Want *Herrera* schrijft, datmen in 't Bisdom *Thascala*, by 't Dal *Atlisco*, aen den Oever van een kleyn Watertje, voortkoomende uyt een brandenden Bergh, Wyn en allerley Vruchten insaemeld, gelyck in *Spaenje*; vermits dit Land welgemaetighd is, sich meer schickende tot warmte als tot koude; schoon de Vruchten aen de naebuerige Stad *Los Angeles* lightlyck vervriesen. Korts daer nae seghd den selven *Herrera*, dat 't gedagte Dal *Atlisco* anderhalve Myl breed is; en dat de Vruchten hier noyt schade door de Vorst lyden.

't Dal Atlisco.

Beschryvingh van Nieuw-Gallicien.

Laet ons, hernam *Floris*, uyt *Nieuw-Spaenje* tot *Nieuw-Gallicien* koomen, anders *Guadalaiara* genoemd. Deese Provintie leghd langhs de Kust aen de Zuyd-Zee van *Puerto de Navidad* af tot aen *Caluacan* toe, wel 300. Mylen in de lenghte. De lught is meer gemaetighd als koud. Dickmael regend en donderd het hier in de Maenden *Iunius*, *Iulius* en *Augustus*. Stercke Aerdbevingen doen sich hier voelen, tot groote schaede der Gebouwen. Den Hemel is klaer, en 't Aerdryck droogh; so datmen, wanneer de Regen ophoud, geen slyck siet. Ontrent Kers-tyd vriesd het een weynigh. De Winden syn hier sterck en geweldigh. Aldermeest waeyd de Zuyden-wind. 't Gantsche Gewest is seer gesond; derhalven vindmen hier veel oude lieden, so ingeboorne als *Spaenjaerden*. Men kend hier geen Pest. Hier tegens werdmen geweldigh geplaeghd van de Wandluysen, welcke hier in groote meenigten, en so groot als Boonen zyn. Sy byten seer scherp, en maken Buylen, welcke oplopen so dick als een Noot. Wanneer yemand van een Scorpioen werd gestoké, so duerd de pyn 24. uyren lang. Queen-sap is 'er een seer goed middel voor. Niemand sterft van de wonde.

Donder, Aerdbevingh, Winden.

Gesonde lught.

Groote Wandluysen.

Hooge Bergen.

't Land heeft meer Hooghten en Gebergten als vlacke Velden. Vier Mijlen van *Guadaliara*, op den weg na *Zacatecas*, legd een seer hoogen Bergh, zynde aen d'eene syde een Myl in 't opklimmen, aen d'andere syde een Myl in 't afgaen. Wegens de steylte kanmen hem met geen Paerden beryden. Al 't Geberght is met Boomen beset; waer in sich

1 Histrip hispania 2 Qua di verba 3 Slang uyt tavernier 4 de kalmoetl 5 Matzatli Seu v

veele Wolven onthouden, die 't Volck groote schaede doen. Meerendeel is d'aerde sandigh en mager. Men siet hier veele Steenklippen. 't Land steeckt vol Silver, Koper en andere Metallen; doch syn al t'saemen Lootaghtigh. Men vind hier een slagh van groene Steenen, seer heelsaem tegens de Steen-smerten. Goud-aderen syn'er niet. 't Sout werd gemaeckt uyt Regen-water.

Onder de Vruchten des Lands syn de *Tunas*-boomen; oock vindmen hier veel *Cochinilla*. Van deese Vruchten onderhouden sich d'*Indianen* meerendeel, welcke men noemd *Chichimecas* en *Guachichiles*. Doorgaens is 't Land seer dorstigh nae Water. De grootste Rivier, diemen hier heeft, werd gheheeten *de Barrania*. Om de Streeck des Lands *Ycatlan* is een Poel, begrypende in den omgangh 20. Mylen; desgelycks een andere (*Zacualco*) van 12. Mylen. In al de Dalen wast de Vrucht *Mesquite*, daer d'*Indianen* van leven. Veelerley Boomen syn'er, onder welcke de grootste is *El Zaybo*. Men vindt'er oock den Boom *Maquey*. 't *Castiliaensche* Ooft, als Queën, Peeren, Granaten, Vygen, Abricosen, Persicken, *Melocotonen*, en kortlyck, alle *Spaensche* Vruchten, wassen hier beeter als in *Spaenje* selfs. Weyde voor allerley Vee is'er genoegh: En op deselve een Wortel, genoemd *Castannuela*, van welcke de Varckens so vet worden, als in *Europa* van d'Eyckelen.

De Kraeyen syn hier swart, doch aen de vleugelen wit en rood. Exters en Spreeuwen syn'er in groote meenighte, doende seer veel schade aen de Weyt. Laeten sich oock door geen geroep verschricken of wegdryven. Al de geslaghten van wilde Dieren, welcke men in *West-Indien* vind, loopen hier om. Schapen, Geyten en Varckens syn hier so vruchtbaer als in *Spaenje*. De Vloeden geven veel Visch. Onder welcke de Visch *Yguanas* seer afschouwlyck voor 't oogh, doch goed voor de Mond is. Allerweegen sietmen Byen vliegen, welcke niet steecken, kleyn syn, en haeren Honigh in holle Boomen maecken. (a)

't Ryck *Guatimale* sou, gelijck eenige willen, sijnen naem hebben van de meenighte des Balssems. 't Werd verdeeld in 13. *Provintien*, of Vooghdyen, te weeten: *Chiapa*, *Soconusco*, *Suchitepec*, *Guatemala*, *Verapaz*, *Yzalcos*, *San Salvador*, *Sanct Miguel*, *Honduras*, *Chaluteca*, *Nicaragua*, *Taguzgalpa*, en *Costa rica*. Al deese *Provintien* sijn in de Spraeck verscheyden; en in al deselve wast de beroemde Vrught *Cacoa*, waer van wy voorheenen wydlopigh hebben ghesproocken. In d'eerste *Provintie* (wederom in vier andere Landschappen verdeeld) wassen seer hooghe Pyn-boomen, so goed als in *Castilien*, alhoewel'er weynigh Pyn-appelen aen zyn; desgelycks Cypressen, Cederen en Eycken, reght en hoogh. De *Mastix* wast hier op groote Boomen. De Myrthen-boomen vallen kleyner als in *Spaenje*, doch hebben grooter Besien. De vrughtdragende *Spaensche* Boomen aerden hier seer wel. Daer syn Noten-boomen, ten deelen inland-

Silver, Koper, e.s.v.

Boomen.

Rivieren.

Vrugten.

Kraeyen, Exters.

Byen, die niet steecken.

(a) Uyt I. de Laet.

Beschryvingh der Vrugtbaerheyd van 't Ryck Guatimala.

Veelerley slagh van Boomen.

inlandsche, ten deelen uyt *Spaenje* daer gebraght, onder welcke seer weynigh onderscheyd is. De bast diend tot duysenderley dinghen; doch de Noten vallen kleyner als die in *Europa*. De Druyven werden wel ter rechter tijdt ryp, doch niet tot behoorlijck gebruyck aenghewend. De Boom, daer 't *Liquidamber* van koomd, is seer groot. *Tecomatiaca* is kleyn. De *Cacao* en *Guayacan*-boomen sijn'er in meenighten. *Canna Fistula* is'er overvloedigh. In *Copanavatzla* is een Boom die een roode bloessem heeft. De ghedrooghde *gepulveriseerde* Blaederen sijn seer dienstigh om Wonden te genesen; schoon'er oock selfs de kancker aen was. De Vrughten der Palm-boomen sijn seer goed. Men vind oock driederley slagh van Boomen, welcke een Hars geven gelijck *Storax*, doch beeter van verwe. Noch andere, welcke Bloemen draeghen als *Azahar*, of Oranjen-appel-bloemen. Hebben oock een ghelijcke reuck. Werden seer nut voor de Maegh geoordeeld, en tot den *Cacao*-dranck gedaen. In *Chicomuzelo* sijn treffycke Balssem-boomen.

Seldsaeme Wond-boom.

Boonen, Kool, en andere Gewassen.

De Boonen hier eens gesaeyd zynde, dueren veele Jaeren, en bloeyen geduerigh. Hier is ongeslooten Kool, in *Spaenje* ghenoemd *Ilantas*. Eens geplant zynde, so werdse nimmer uytgeroyd. Daer koomd een Stam uyt, die de hooghte eens Booms bereyckt; so dat de Vogelen daer in nestelen. De Spruyten werden afgesneeden en ter spys ghebruyckt. In 't Land der *Queloners* wast de Wortel *Mechoacan*. Andere Kruyden gae ick voorby.

Vogelen.

Men vind hier Valcken, Arenden, meerendeel swart-grauw, onder welcke de grootste een Kroon hebben. Ringel-duyven, wat kleyner als de *Spaensche*; Torteldnyven, Wachtels, Gansen, Enden, Fasanen, en meer andere Vogelen; Oock Papegayen, hier ghenoemd *Guacamayes*. Voorts, seer goede Paerden, so dat de *Mexicanen* van hier de Veulens haelen, schoon *Mexico* meer als 200. Mylen of *Leguen* van deese *Provintie Chiapa* afleghd: Ossen, Koeyen, Schapen; Geyten, Varckens, Konynen, Tygers, Leeuwen, de Luyparden gantsch gelyck, gespickelde Katten, Honden gelyck Wolven, kleyne Vosschen, wilde Swijnen, die van d'andere *Indische Provintien* gelyck vormigh. Hebben de Navel op den rugg'; geven een vuyle stanck van sich, en syn sonder Staert. Men heeft hier oock *Armadillos* en Eeckhoornen van driederley slagh. Desgelycks 't Diertje *Taquatzin*; zynde als een kleyn Verckentje. 't Heeft een lange Snuyt, en aen den Buyck een Sack, waer in het de Jongen draeghd, somtyds 7. of 8. in getal. By nagt koomd het in de Huysen, gelyck de Vosschen, om Hoenderen te steelen. De Staert is langh, gantsch sonder Hayr, en sou seer bevoorderlyck zyn voor de baerende Vrouwen.

Tamme en wilde Dieren.

't Seldsaem Dier Taquaizin.

Slangen en andere vergiftige Dieren.

Seer veele Slangen en andere giftige Dieren werden hier gevonden; van welcke eenige so schaedlyck zyn, dat, wanneerse van yemand maer alleen met een Stock werden aengeraeckt, 't Vergif nevens deselve opwaerts

waerts treckt, en dien Mensch de dood veroorsaeckt. Doch so men deselve dood slaet, en sich dan met 't bloed bestrijckt, so sterftmen wel niet so lightlyck, maer men moet seer langhduerige qualen lyden. De Slangen syn hier van een verwonderlycke grootte. Eens wierdt'er een van d'*Indianen* gedood, in welcke 31. jonge Slangen wierden ghevonden, yeder een vinger langh; die terstond voortkroopen. D'oude Slangh was meer als 20. voeten langh. De gedaghte *Indianen* hebbense gekoockt en gegeeten. Andere Slangen syn so rood als Carmosyn, ontrent een vadem langh. Deese noemen d'*Indianen* de Moeders der Mieren, en hangense om den Hals voor een Juweel. Ontrent 't Dorp *Ecatepeque*, daermen de spraeck der *Queleners* hoord, syn twee kleyne Bergen, so vol Slangen van verscheyden slagh, dat d'*Indianen* niet daer ontrent derven koomen. Desgelycks vindmen hier seer veel *Yuanas*, welcke oock overvloedigh zyn aen alle plaetsen in *Nieuw-Spaenje*.

Slangh met 31. jonge Slangen in 't lyf.

In dit Gewest *Chiapa* vindmen eenige Dieren, ghelyck als groote Apen, met een lange Staert, gesprickeld als de Tygers. Deese blyven gedeurigh onder Water, en slaen de daer door swemmende of baedende *Indianen* de gedaghte Staert om de voeten; treckense alsoo nae beneden, en verstickense. 't Alderlustighste in deese *Provintie Chiapa* syn de Springhbronnen, anderhalve Myl van de Stad *Ciudadreal*. In *Caza Cualpa* is'er een met seer klaer water; 't welck wast en valt van ses tot ses uyren; schoon deese Bron in 't hooghste Gewest des Lands, en meer als 50. Mylen van de Zee leghd: Derhalven niet te vermoeden is, dat de gedaghte Zee deese Eb en Vloed sou veroorsaecken. (a)

Water-Apen.

Springh-bronnen.

(a) Uyt I. de Laet.

De *Provintie Soconusco* of (gelyck *Herrera* speld) *Suconnusco*, ontrent 34. Mylen langh en breed, is vrughtbaer van *Cacao* en alle andere dingen, behalven aen Koorn 't welck hier niet wel wil opwassen.

De Provintie Soconusco.

't Land *Verapax*, of waere Vreede (welcken naem het van de *Dominicanen* heeft ontfangen, om dat het door haere Predicatien onder gehoorsaemheyd en tot rust was gebraght) is ten deelen hoogh Land. De helft is seer gematigd, so dat noch de hitte noch de koude eenige beswaeringh veroorsaeckt. D'andere helft is heet; seer geplaegd van 't ongediert *Mosquitos*. Heeft echter grooten overvloed van Vruchten, Visschen en andere noodwendigheden. 't Regend hier ontrent negen Maenden langh sonder ophouden. In d'overige drie Maenden vallen oock veelerley Vlagen, so datmen nauwlycks de Son hier eens kan sien. Hier syn groote Bergen, met Boomen bekleed, en daer nevens diepe Afgronden, daer 't Water sich in verliesd. De Vloeden syn ontelbaer. Deese voghtigheyd des Lands is seer bequaem voor de *Maiz*, die hier tweemael in 't Iaer ryp werd.

De Provintie Verapax.

Geduerige Regenen.

Men heeft hier veele Storm-winden, Donder en Blixem: Roode en witte Cederboomen, welcke seer hoogh zyn, en schoon Hout leveren, Balssem-boomen: *Copales*-boomen, waer van 't *Anime* bekoomen werd. *Xuchicopales* en *Mastyx*-boomen. De Boomen daer 't *Sanguis*

Winden, Dampen, Blixem.

Boomen. *Draconis* of Draeckenbloed vañkoomd: Ried, van 100. voeten in de lenghte, en so dick als een *Spaensche Arroba*, of Maet Waters: Hout, so hard als Stael, 't welck nimmermeer vervuyld. Hier syn Byen van verscheyden slagh. Eenige gantsch sonder Angel, welcke een seer klaeren Honigh geven. Andere hebben een Angel ghelyck de *Spaensche*. Sommige syn kleyn als Vliegen, en geven echter een goeden Honigh. Noch andere syn'er, welckers Honigh der Menschen sinnen verward. Geene onder al deese Geslaghten maecken Honighseem, maer verbergen hun Sap onder d'Aerde, in de Boomen, en der selver Wortelen. Deesen Honigh is seer dun, en wat serp, insonderheyd die van de Vlieggelycke Byen. De *Spaenjaerden* koockense, vermitsse dan gesonder en welsmaeckender is.

Seldsaem slagh van Byen.

Roode Leeuwen en seer grimmige Tygers. Hier syn roode Leeuwen, maer niet grimmigh. Den gantschen dagh slapense, of in haere Holen, of op de Boomen: daerse d'*Indianen* af schieten. Tegens den avond gaense uyt om roof. Haer vleesch werd van d'Inwooners voor een Leckerbeetje gehouden. De Tygers syn groot, listigh en grimmigh; so gantsch begeerigh nae Vleesch, datse d'*Indianen* naeckt uyt haere Huysen wegh-haelen. Onaengesien de Wilde, deese Dieren ontmoetende, voor haer neerknielen, haer voor Goden houden, en haer aenbidden om verschooningh, so werdense echter van haer verscheurd. Voorts vindmen hier veel Apen en Meirkatten, doch van verscheydene grootte, verwe en aert. Wilde Geyten, gelyck die in *Spaenje*, doch met een Harten-hals. Groote Swynen, van welckers Huyd d'*Indianen* Trommelen maecken. Steeckel-Varckens, doch eenighsins onderscheyden van d'*Africaensche*, en van de geene, welckemen *Armadillos* noemd. Arenden, Papegayen, en andere Vogelen met kostlycke Vederen. Slangen, ghelyck die van 't Landschap *Chiapa*. Veele Rivieren, maer weynigh Visch. Doch de *Dominicanen* hebben eenige Schildpadden in een Poel geset, welcke Eyeren leggen; oock Visschen, welcke sich vermeerderen. Veele gesonde Baeden en Bronnen, die rood, wit en blauw Waeter geven. De Bergen staen over al vol *Zarzaparilla*, *China*, en *Mechoacan*-Wortelen. Men sou hier oock Zeyl of Magneet-steen vinden. Tot ghenesingh van verscheydene kranckheden heeftmen veelerley Wortelen, Bladeren en Gommen.

Apen en Meirkatten.

Vogelen. Slangen.

Bronnen.

De Provintie Guatimale. De *Provintie Guatemale*, in 't bysonder so ghenoemd, is een goed welgemaetighd Land; vrugtbaer van *Mais* en Boomwol. Koorn en andere Vrughten sijn'er overvloedigh. Van *April* tot in *October* vallen'er schrickelijck Regenen. *Herrera* geeft het weynigh Waters, behalven 't Regen-water. Maer *Iohannes de Laet* schryft in sijne *Beschrijvingh der nieuwe Weereld* veel billijcker, dat dit Land veel Geberghten en Wateren heeft, nevens goede Jaghten en Visscheryen, doch in de Rivieren zyn oock Crocodillen, dickmael van 30. voeten lenghte. *Spaensche* Vrughten en Kruyden sijner genoegh, insonder-

Vrugtbaerheyd.

heyd

heyd Oranjen-Appelen, Vyghen en Meloenen. De *Cacao*-boomen wassen hier in meenigten; nevens verscheydene welrieckend Balssem of Gom-boomen. Ondertusschen is dit Gewest veele kranckheden onderworpen, wegens de hitte en vochtigheyd. De Vliegen en Wespen geven hier giftige steecken; desgelycks de Scorpioenen en andere Wormen, so gantsch Fenynigh, dat sommige van haere blooteaenroeringh sterven. Slangen, Haeghdissen en giftighe honderd-voeten sijn'er geen gebreck. Hier sijn witte Byen, die witten Honigh en wit Wasch maecken. Veel Balssem en Oly vliet uyt eenen Bergh, volgens 't verhael van *Gomara*. De Swavel is hier so gantsch suyver, dat men deselve niet behoeft te reynigen, om Buskruyd daer van te maecken. Hier wast oock een Hemels-blauw kruyd, 't welckmen ghebruyckt om te verwen.

Ongesondheyd.

Wandluysen en giftige Dieren.

D'Eygenschappen der Aerde en Lugt in de *Provintie Yzalcos* komen bynae over een met die van *Guazapan*. Men vind hier veel *Cacao*, *Zicaras* en *Capotes*-boomen. Drie *Leguen*, of Mylen, van *Yzalcos* is een plaets, genoemd *Apaneca*, daermen een felle koude gevoeld: Echter wassen'er noch Granaten en andere *Spaensche* Vrughten. Een Myl verder is *Atoca*, van 't selve *Temperament*; wel voorsien van Wild gediert. Hier wassen de Boomen, die *Mastix*, *Sanguis Draconis*, of Draecken-bloed, en 't *Anime* geven.

De Provintie Yzalcos.

De *Provintie San Salvator* heeft deselve Vrughtbaerheyd der voorige: Hier maeckmen seeckere klompen van stinckende giftige Wurmen, seer heylsaem voor alle koude Voghtigheden, en andere smerten. Ontrent 't Vleck *Santa Ana* werden tweederley soorten van Hout ghevonden. 't Eene geeft de verwe diemen daer *Leonada* noemd. 't Andere in 't Water gheworpen zynde, maeckt een seer schoone blauwe *Coleur*. Soo wel in deese *Provintie*, als in de Landschappen S. *Michael* en *Chuluteca*, syn verscheydene Vyer en Roock-berghen, welcke men *Vulcanen* pleegh te noemen.

De Provintie San Salvator.

't Landschap *Honduras* is vol Bergen, vrughtbaer van *Mais*, Koorn en allerley Vee. Heeft oock eenige Goud en Silver-mynen. Insonderheyd is 't daer inleggende Dal *Olancho* seer lustigh en voorderlyck, wylmen veel Gouds daer uyt heeft bekoomen.

De Provintie Honduras.

Aen *Honduras* stoot nae 't Noorden de *Provintie Nicaragua*. Is ghezeegend met Boomwol, *Maiz* en *Cacao*. Dit gantsche Land ontbreeckt het aen Rivieren. Inde Somer is'er groote hitte. De Winter is seer onstuymigh en vuyl. Alle levens middelen syn hier overvloedigh, behalven Weyt; soo dat *Peru* dit Gewest van Meel moet versorghen. Ossen, Koeyen, Varckens, Geyten sijn'er in meenighte, doch geen Schapen. De Boom *Zeyba* wast hier soo dick, dat 15. Mannen den den selven niet konnen omvademen. Hier syn veele Handwerckslieden, welcke Boom-wol Weven, oock allerley dinghen daer van maecken. Hun overighe levens-middelen, Stoffen, Wollen Laecken s

De Provintie Nicaragua.

Handwercks-lieden.

kens e. s. v. werden nae *Panama*, *Nombre de dios* en andere
vervoerd, om daer te verkoopen: waer van d'Inwooners gee
voordeel trecken.

Costaricca. *Costaricca* is een goed Land, en geeft eenige blycken, dat'e
en Silver in is. Maer wy willen nu oock ter loops *Terra Firn*
ders *Panama*, oock eens aenschouwen.

* * * * *
* * * *

Beschryvingh van Terra Firma. DIt Land, vervolghde *Floris*, is vol Bergen en Watere
Lught heet en voght: Geeft veele boose Dampen, w
allerley Sieckten ontstaen, insonderheyd van *May* a
November. 't Aerdrijck is onvrughtbaer, niets voortbreng
een weynigh *Maiz*. Hier tegens sijn'er veel goede Beemden
lijcke Vee-weyden. Onsen *De Laet* stemd my hier in toe; se
de, dat het doorgaens een rauw, bergachtigh Land is, vol M
en Poelen. Van *Julius* tot in *November* regend, donderd en l
het hier geduerigh. Vee, Vogelen en Visschen kanmen genc
koomen. De Rivieren herberghen oock 't verslindende Di
d'Indianen genoemd *Caymans*, van de *Spaenjaerden Lagartos*
een slagh van Crocodillen. De Boomen hebben door 't gehe
Loof, doch weynigh Vrughten. Op deselve onthouden sigh
Wilde Katten. ley slagh van wilde Katten. Men vind hier oock de Dieren,
haere jongen dragen in eene haer aen 't lyf hangende Sack, so
vaer datse haer ontvallen moghten.

Beschryvingh van Nieuw-Granada. 't Landschap *Nieuw-Granada* is een vlack Land; hebbend
aen veele plaetsen Bergen en Dalen: Veel schoone Weyden
lerley Vee; 't welckmen hier overvloedigh vind, ghelijck
veelerley plaetsen Koorn, *Maiz*, en verscheydene *Spaensch*
ten. In 't ghemeen is over al so wel fijn Goud, als Koper en
Verdeelingh. Metallen. 't Werd verdeeld in twee Hoofd-*Provintien*, B
Tunia. In Goud en Smaragden is *Tunia* veel rycker als *Bog*
hoewel dit oock genoegh daer van voorsien is. De Koude is
groot niet, datmen ter dier oorsaeck sou behoeven Vyer aen te
Gemaetigdheyd. De gematighdheyd is door 't geheele Jaer bynae even deselve
men tusschen Winter en Somer geen mercklijck ondersch
speurd. Dagh en nacht sijn schier even langh, wyl deese La
nae aen de *Linie* leggen. Nauwlijcks soumen een ghesonder
konnen vinden. Al de Huysen sijn gemaeckt van Plancken,
met langh Stroo. De Spys des Volcks is *Maiz*, *Cassavi*, een
Spys des Volcks. slagh van Wortelen, ghenoemd *Yomas*, en een soort van F
geheeten *Cubias*. Veel Souts werd hier gemaeckt, waer m
geboorne grooten handel dryven op andere Plaetsen, insonder

A: d. Winter fe:
327
328
15
14
Bermudes
23
22
Tabago
12
de la Galera
11
Blan-
quisalos
Redonda
9
8
7
Caribes
6
5
Macariguara
4
Epanagoti
3
Gui
2
Lago de
1
Parime
Ane
327
328

't Geberght *Open* en op *Riogrande.* De lieden sijn hier seer ghenegen tot Singen en Danssen: Hebben taemlijck verstand van allerley Handwercken en Konsten; maer sijn oock t'eenemael leugenachtigh; gelyck de meeste *West-Indianen.*

Genegentheyd der Inwooners.

Popojan is langh 200. breed 30. of 40. *Italiaensche* Mylen. Heeft aen d'eene syde de Suyder-Zee, nevens hooghe woeste Bergen; aen d'andere de *Cordillera*, of Linie des Geberghts *Andes*; van welcke beyde Geberghten seer veele Vloeden afvlieten, maeckende breede Daelen. Meerendeel is 't een rauw Land. Met veel Reghen, waer door de wasdom der *Maiz* seer verhinderd werd, en noch veel meer die van 't Koorn. Weynige Beesten sijn'er, maer treffiijckrijcke Goudaderen. Vermits dit Land in verscheydene Landschappen is verdeeld, so kanmen van des selven Vrughtbaerheyd en ghematigdheyd geen algemeene beschryvingh geven. Yeder Provintie in 't bysonder te doorloopen, sou ons te langh vallen.

De Provintie Popojan.

In *Nieuw-Andalusia* koomd ons eerst voor 't Eyland *Magarita.* Hier vischtmen Paerlen; derhalven *Ordonnez* schrijft, dat, nae syne meeningh, dit Eyland besit een stuck van den grootsten Schat der gantsche Weereld. Waer by hy oock vermeld, dat in synen tyd een Spaensch Bevelhebber over d'*Indianen*, nevens den Bisschop *Sebastiaen d'Oquendo*, in een Jaer van de Paerlen hebben getrocken honderd duysend Ducaten. Desen Bischop behoefde met den *H. Petrus* niet te klagen: *Wy hebben den gantschen naght gevischt, en niets gevangen.* Vermoedelijck heeft hy yeder Iaer so veel *Indiaensche Zielen* niet gevischt.

Nieuw-Andalusia.

Paerle-visschery.

Dit Eyland heeft groot ghebreck van varsch Water; so datmen 't selve moet haelen van 't vaste Land *Cumana.* Is evenwel, ghelijck eenige willen, vrughtbaer van Boomen en goede Vee-weyden, oock bequaem tot den Bouw der *Maiz* en andere *West-Indische* Vrughten. Hier tegens betuygen d'onse, dat dit Land hoogh en berghaghtigh is aen d'Oost en West-hoeck; tusschen beyden meest laegh, dorr' en gebroocken; boven dien so onvrughtbaer, datmen Brood en dranck meest uyt 't vaste Land moet bekoomen. Doch rondom 't Eyland vanghdmen goede Visch, waer by d'Inwooners sich insonderheyd gheneeren. Deese syn ryck door de Paerlen vanghst, doch deselve heeft nu seer veel afgenoomen: Iae tsederd eenige Iaeren syn'er bynae geen meer vernoomen: 't Sy dat d'Oesters verloopen syn, of dat d'al te groote gierigheyd der *Spaenjaerden* haer geen tyd gelaeten heeft om weer aen te groeyen. Ter deeser oorsaeck is deese plaets nu van geen groote aghtingh meer, als alleen om de naeby gelegenheyd by de Soutpannen t'*Araya.*

't Eyland Margareta.

Gelegentheyd en onvrugtbaerheyd.

't Eyland *Cubagua* is gantsch onvrughtbaer; sonder varsch Water; de grond Salpeterigh. Echter wassen'er eenighe *Guajacan*-Boomen, van welcke 't *Francoisen-hout* koomd; oock Doornen, maer anders

't Eyland Cubagua gantsch

noch Gras noch Kruyd. Men vindt'er geen Pluymgediert, als alleen de Zee-vogelen. Geen viervoetige Dieren, als eenige Konynen. De Wilde, welcke voor d'aenkoomst der *Spaenjaerden* sich van de Paerel-Oesters onderhielden, handelden 't soete Water van *Cumana* tegens Paerlen, en haelden haer Hout uyt 't Eyland *Margarita*. De Varckens, welcke men uyt *Castilien* derwaerts braght, veranderden terstond, wyl de klauwen haer wel een halve hand breed rondom verwiessen. De Paerlevanghst is hier nu gantsch vervallen.

De Spits van *Araya*, by eenighe ten onreght *Punta del Rey* genoemd, is een stuck van 't vaste Land, hebbende veele Sout-pannen, waer by 't over al Bergigh, Dor, en een gebroocken Aerdryck is, sonder verversching van soet Waters 't welck men van over de drie Mylen wegs moet haelen, naementlyck, in den Boesem van *Comena*; alwaer een varssche Vloed is, afvlietende van 't Gebergt *Bordones*. Groene Kruyden of andere varssche Waeren moetmen soecken in 't gedagte Dorp of Steedeken *Comena*. Echter syn hier veel Harten, Hinden, Hasen en meer andere Dieren; waer onder oock schaedlijcke, als Tygers en Slanghen. De Vischvanghst is 't beste datmen aen deese Plaets heeft. 't Land nevens den Oever is meerendeel bewassen met Doorn en ruygt, so datmen 't geensins kan gebruycken, behalven aen eenighe plaetsen, daermen 't afgehouwen en met de Wortel uytgeroyd heeft, om een wegh te mogen hebben.

D'Aerde des Lands *Cumana* werd van de Vrouwen bearbeyd, welcke *Maiz*, *Axi* en *Calebassen*, nevens andere Vrughten, daer in saeyen. Men heeft hier goed Brood, Vleesch, Visch en Dranck. Nevens de ghesonde Dieren eeten d'Inwooners allerley ongediert, oock selfs de Spinnen. 't Volck heeft een seer quaed gesight, gantsch doncker: Waer van de schuld werd gegeven aen 't Water in 't Gewest *Cumana*; maer veel eer staet te gheloven, dat sulcks veroorsaeckt werd door 't boose voedsel. Voortyds syn deese lieden Menschen-eeters gheweest. Men vind hier Boomen, welcke, gewond werdende, een Melck gelyck Sap laeten vlieten, waer uyt, hard geworden zynde, een witte Gom koomd van een seer goeden reuck. Andere Boomen geven een voghtigheyd als geronnene Melck, seer goed ter spys. Noch andere leveren Lym.

Hier sijn Roosen, oock Bloemen en Kruyden, van sulck een stercken reuck, datse 't Hoofd bynae beledigen. Men vind hier Leeuwen, Tygers en wilde Swynen; nevens eenighe vreemde Gedierten: Wilde Katten, gelijck Apen; Papegayen en allerley lustige Vogelen: Seer groote Fledermuysen, welcke fel byten, en veel Bloeds uyt 't ligchaem suygen, alsmen sich voor haer niet waght: Veelerley slagh van Muggen, onder welcke de kleynste de beswaerlijckste vallen: Driederley soort van Byen. Groote Spinnen, welckers Webben so sterck zyn, datmense nauwlycks verbreecken kan.

't Laetste

[redacted]

't Laetste Landschap, 't welck wy in *Nieuw-Andalusien* willen besien, sal *Venezuela* zyn. 't Selve is treffelijck vrughtbaer; overvloedig voorsien van Koorn, 't welck men tweemael in 't Jaer in-ooghst. Allerley groot en kleyn Vee is'er in meenighte. Uyt deese *Provintie* werd seer veel Meel, *Biscuit*, Kaes, Speck, en Boomwolle-Lynwaed nae andere Plaetsen vervoerd. Veelerley slagh van Goud vind men hier. Desgelijcks goede Jaghten van allerhande Wild. De Vloed *Unare* is gantsch Vischryck; ghelijck dan d'*Indianen*, wegens de Visschery, voortyds swaere Oorloghen tegens elckander hebben ghevoerd.

't Landschap Venezuela; seer vrugtbaer.

* * * *
* * *

VErmits wy nu een tyd lang van Eylanden hebben gesproocken, so willen wy noch eenige andere aen deselve hangen, schoonse juyst niet aen de voorighe paelen. Voor eerst dan valt my in gedaghten 't Eyland *Cuba*. 't Is seer Berghaghtigh. Heeft vele Goudrycke Wateren; oock een groote meenighte roode verwe. Daer is een Dal, waer in Steene-klooten worden gevonden, van sigh selven, of van de Natuer, so rond, dat geenen draeyer eenigh stuck Houts so t'eenemael rond son konnen draeyen. Wat dieper in 't Land, niet verr' van de Zee, verheffen sich Bergen, waer uytmen een kleefachtigh Slym bekoomd (is veellight Terr') waer meê de Schepen gesmeert konnen werden, om deselve voor verrottingh in 't Water te bewaeren. Over al vindmen groote Slangen, doch sonder vergif; derhalven haer vleesch gegeeten word. 't Land is vrughtbaer van *Maiz*, Meel en allerley andere Vrughten. Heeft grooten overvloed van 't Hout *Guacbapich*, 't welck in 't Water niet vervuyld. De Pinnen en Nagelen, daer van gemaeckt; konnen veel langer dueren als selfs d'Ysere.

't Eyland Cuba.

Seer ronde Steenen.

Onvergiftigde Slangen.

Jamaica, van de *Christenen S. Iacobs Eyland* ghenoemd, heeft in den omkringh entrent 600. *Italiaensche* Mylen: een ghesonde lught, en so een vrughtbaeren Bodem, dat het voor geen andere behoefd te wycken. Oock Goud-groeven: Overvloed van Vee, Suycker en Boomwol. Veele Rivieren, Poelen en Wateren vol Visch. Een ongelooflijcke meenigte van Paerden, Ossen, Koeyen, en Varckens: D'alderbeste Boomwol tot Lynwaed en hangende *Indiaensche* Bedden. De Goud-groeven hebben naederhand afgenoomen.

't Eyland Jamaica.

Seer vrugtbaer.

't Eyland *Hispaniola*, voortyds van d'*Indianen* ghenoemd *Hayti* en *Quisgeja*, doch van de *Spaenjaerden S. Domingo*, ter eeren van haeren *H. Dominicus*, begrypt, volgens 't voorgeven van eenige, in de rondte 1400. in de lenghte 500. Mylen. De breedte is ongelijck, wegens de

't Eyland Hispaniola.

Vrugtbaerheyd. de Zee-havens, Voorgebergten, Hoecken en Kromten. Veel rauwe boose Bergen sijnder, echter is 't Land vrugtbaer en lustigh. 't Suyckerried is hier veel grooter als anderweegen, en de Zuycker in een ongelooflijcke meenighte. Desgelijcks groeyd hier Gingebar, Mastix, Aloes-hout, *Cassia Fistula*, Kaneel en Sout. Doe de *Spaenjaerden* hier eerst quaemen, vondmen'er maer driederley slagh van viervoetige Dieren; Dieren. doch naederhand sijn de Beesten hier sodaenigh vermeenighvuldighd, datmen jaerlijcks een ontelbaere meenighte van Huyden nae *Spanje* send. Goud-groeven en Goud-vloeden. Schoone Goud en Silver-groeven sijn'er, oock een sonderling slagh van Hemels-blauwe verwe. Desgelycks vele Vloeden en Beecken, welcke rijcklijck Goud uytleveren. 't Is derhalven geen wonder, dat de *Spaenjaerden* dit Eyland, ten tijde van *Cromwel*, so dapperlijck tegens d'*Engelsche* beschermden, willende liever haer leven als dit geluckigh Gewest verliesen: Gelijckse dan oock kloeckmoedighlijck 't selve behouden hebben. De lught is hier wel overmaetigh heet, doch meest 's voormiddaghs. 's Naemiddaghs, wanneer de Wind uyt de Zee koomd, begindmen koelte te ghevoelen.

Schaedlycke Vloyen. Doe de gedaghte *Spaenjaerden* eerst in dit Land quaemen, vondense daer een slagh van Wormen, welcke sprongen gelijck een Vloo, en sich in 't Stof onthielden. Sy beeten de Menschen in de voeten; dronghen tusschen vel, vleesch, en de nagelen in, wierpen daer een Broey uyt, gelijck Neeten, en vermeerderden sich boven maeten seer; so datmen haer swaerlijck kon meester worden, als door Vyer en heete Yfere *Instrumenten*. Eer de *Spaenjaerden* raed hier toe vonden, wierdense sodaenigh van dit Ongediert geplaeghd, dat eenighe daer over de Teeen, sommige wel gantschlijck de Voet verlooren. Suycker-Ried. 't Suycker-Ried wierd hier alder-eerst gebraght en gheplant in 't Jaer 1506. 't Welck op verscheydene plaetsen in dit Gewest sodaenigh heeft toeghenomen, dat in 't Jaer 1587. alleen uyt dit Eyland 898. Kisten met de Vloot nae *Europa* ginghen. Boomwol wast hier geweldigh veel, doch meest in de Daelen. De Bosschen sweeten *Mastix*, geven oock Speceryen. allerley Speceryen in een overvloedige meenighte. In aenmerckingh van d'uytsteeckende vrughtbaerheyd, hebben de *Barbarische* Inwooners dit Eyland ghenoemd *Quisqueia*, of 't onvergelijckelijcke.

't Eyland S. Juan de puerto rico. In 't Eyland S. I*uan de puerto rico* vindmen bynae al de Vrughten die S. *Domingo* heeft. De lught is hier seer bequaem, en door 't geheele Jaer gantsch eendraghtigh, alleen *December* en *Ianuarius* uytgesloten. Men behoeft derhalven hier over geen al te groote hitte te klaegen. 't Regend'er seer veel, van *May* af tot in *September* toe, doch niet yeder Jaer. In *Augusto* en *September* vallen de Stormwinden, welckemen Orkanen. noemd *Huracanes* (*Orkanen*), insonderheyd ontrent de *Conjunctie* der Maen. Hier sijn verscheydene Berghwercken; voornaementlyck

van

van Goud: echter niet so fijn als in *Hispaniola*. De meeste ryckdom der Inwooners bestaet in Huyden, Suycker en Gingebar, welcke hier seer heerlyck valt. 't Aerdryck is gantsch vrughtbaer van alles, behalven van Olyven, die hier geen Vrught willen draghen. Hier is, onder meer andere, den Boom *Higillo Pintado*; wiens Blader-sap in een varssche wonde ghedaen zijnde, so behoefdmen niet verder daer nae om te sien. Aen 't Strandt vindmen Boomen als kleyne Appel-boomen. Die onder derselver schaduw slaept, werd Lam. De Visschen, daer van eetende, krygen swarte Tanden. Iae 't is ghebeurd, dat de Menschen, sodaenige Visschen nuttigende, binnen 24. uyren gestorven zyn. Indien echter yemand noch in 't leven blijft, so valt hem 't hayr uyt. 't Grootste deel deeses Eylands bestaet in hooghe Bergen; waer van eenige vol dight geboomt en met schoone Kruyden bewassen zyn. Daer waeren voortyds twee seer Goudrijcke Vloeden, *Manatuaban* en *Cebuco*, uyt welcke men groote Ryckdommen heeft ghehaeld.

Ryckdom des Lands.

Seldsaeme Boomen.

Goudt-Vloeden.

D'Eylanden *Bermudes* werden van de Schippers de *Duyvels-Eylanden* geheeten, weegens de seer harde hier vallende Onweeren, om welckers wil men seer beswaerlyck daer kan aenkoomen. In 't eerste heeft men 't daer voor gehouden, datse gantsch leedigh van Menschen, en enckelijck Woonplaetsen der boose Geesten waeren. Deese Eylanden sijn ontrent vijftigh in getal, doch van ongelijcke grootte. 't Aldergrootste steldmen op 60. Mylen in de lenghte; d'andere zijn kleyner; eenige oock, wegens d'al te groote enghte, onbewoond. Deese al t'saemen leggen gelijck een ronde Kloot, rondom omvanghen van Rotsen en Klippen; en derhalven wel bewaerd. Maer twee plaetsen, of Invaerten, sijn'er, door welcke men kan inkoomen, alleen aen wel-ervaerne Schippers bekend. Den Oever is ghemeenlijck niet anders als een Steen-rots, door de Son, de Wind en 't Water sodaenigh verhard werdende. D'aerde is van verscheydene verwe en natuer: Eenige rood, en gelijck Kley; andere wit, en als Sand. De swarte is goed, de bruyn-swarte aldervrughtbaerst. Twee of drie voeten onder d'Aerde vindmen deselve wit en gantsch hard; wat weecker als Steen, en harder als Kryd. Evenwel Wortelen de Boomen daer in. Nae deese vindmen weer Kley. In Putten, maer vyf schreeden van de Zee gegraven, is goed soet Water.

D'Eylanden Bermudes, anders de Duyvels-Eylanden.

Seldsaeme Aerde.

Meest is de lught hier klaer, middelmatigh warm, ghesond, en bequaem tot den wasdom van allerley Vrughten. Al wat *Engelland* geeft, koomd hier noch veel overvloediger voort. De Dieren werden'er seer groot en sterck. Binnen twee Iaeren tyds hadmen'er so veel Hoenderen, datmen deselve niet meer aghtede, en derhalven wild zyn geworden. Veele Varckens en viervoetighe Dieren zyn'er. 't Is hier als een geduerige Lente; 't welck veroorsaeckt, dat eenighe Gewassen niet reght voort willen. Rys groeyt'er seer veel. Van

Groote vrugtbaerheyd.

Dubbelen Ooghst. yeder ghesaeyd Korntje koomd een pond. Men heeft hier een dubbelen Ooghst yeder Iaer. 't Geen men in *Martius* saeyd of plant, is in *Iulius* ryp. Wat in *Augustus* in d'Aerde werd geworpen, kanmen in *December* ghenieten. De Vrughten syn beeter en voedsaemer als in *Europa*. 't Is hier niet te koud, oock niet te warm; want altyd waeyt'er een Wind, waer door de hitte gematighd werd. Winter en Somer is gelyck als in *Engelland*: doch met dit onderscheyd, dat de langhste en kortste dagen derdehalve uyr korter als in *Engelland* zyn. Als 't in *Engelland* middagh is, so heeftmen hier den morgen. Swaere Onweeren vallen'er van Wind, Donder en Hagel; doch, volgens 't seggen der *Engelsche*, noch Mensch, noch Dier werdt'er lightlyck van ghetroffen.

Gemaetigheyd der Lught en Jaertyden.

Doodlycke en verderflycke Vliegen.

Men vind hier een slagh van Vliegen met Angels, van de *Spaenjaerden* ghenoemd *Cacaroath*, welcke d'Inwooners grooten overlast doen, want haere wonde is doodlyck. Sy soecken een wegh in de Kisten, en besoedelen daer alles met haeren stinckenden dreck. Verteeren oock de kleederen gelyck de Motten. 's Somers werdmen hier geplaeghd met seer kleyne Mieren; derhalven bestrijcken de Menschen haere ligchamen met seecker slagh van weeck Peck, om te beeter voor haer verseeckerd te zyn. D'Aerdwormen doen aen de Vruchten en den Taback groote schaede, alles verdervende, wanneerse niet by tyds werden verdreven. Voortyds syn'er veel groote Haegdissen gheweest, doch nu door de Katten uytgeroyd geworden. De Spinnen syn hier bysonder schoon, so datse met Goud en Paerlen vercierd schijnen. Haere Webben maeckense van den eenen Boom tot den anderen. In verwe en sterckte mogense wel met sydene draeden vergheleecken worden. Men kan'er, als met een Net, Vogelen mee vangen, de Torteldúyven bynae gelyck.

Schaedlycke Mieren.

Wonderlycke Spinnewebben.

Muysen, uyt een Engelsch Schip in dit Eylandt geraeckt,

Eens quam hier een *Engelsch* Schip aen, 't welck eenige Muysen met sich braght. Deselve op 't Land koomende, hebben sich binnen twee Jaeren tyds sodaenigh vermeerderd, datse niet alleen dit Eyland, maer oock d'omleggende Oorden hebben vervuld. Eyndlyck wierd de meenighte so groot, datse haere Holen in d'Aerde hadden, haere Nesten op de Boomen maeckten, en alles op-aten. Wat d'*Engelsche* op den dagh saeyden, wierd in den selven naght van de Muysen verslonden; oock deedense 't Volck in de Huysen grooten overlast. Men gebruykte tegens haer tamme en wilde Katten; Ratteknuyd, Muyse-vallen, Honden, van welcke eenen dickmael in een uyr tyds van 40. of 50. deser Dieren dood beet; maer door dit alles konnense niet uytroyen. Die veroorsaeckte een grooten honger en gebreck. Waer op volghde een seecker slagh van Pest, by d'*Engelsche Feags* genoemd. Die van deese sieckte wierden aengetast, konden by 't leven werden behouden, alsmen haer terstond met eeten en Artzenyen te hulp quam. Doch die gebreck van deese middelen hadden, vielen daer heenen en stierven.

Vermeerderen sigh onuytsprekelyck:

Waer op Honger en Pest volghd.

Ge-

Nieuw-Franckrijcks, werd desgelycks verscheydentlyck van verscheydene beschreven. *Stephanus Parmenius Budæus*, die in 't Jaer 1583. aldaer gheweest is met *Sir Humfrey Gilbert*, spreeckt'er dusdaenigh van.

Woestheyd en Vrugtbaerheyd van 't selve.

Men vind hier maer enckele Wildernissen. De Visch is'er meenigvuldigh; waer van men goed voordeel sou konnen trecken. 't Gantsche Land is Bergigh, en vol Bosschen: Meerendeel vol Pyn-boomen; welcke sommige seer oud; andere nieuw opghekoomen; veele door ouderdom ter neer ghevallen zyn; so dat wy daer door verhinderd wierden, den aerdbodem, of grond, reght te konnen kennen; oock konnen hier door de Wegen nauwlycks ghebruycken, so dat wy met groote moeyte moesten reysen. 't Kruyd wast hier seer weeldrigh; is oock een weynig verscheyden van de Kruyden onses Lands. De grond schynd van natueren ghenegen om Koorn te dragen. Want ick heb daer Loof en Halmen gevonden, de Rogge niet ongelyck. So dat door arbeyd en vlyt den Ackerbouw hier veellight niet quaelyck sou ghelucken. Somtyds laeten sich de Beeren naeby de Huysen sien; welcke van d'*Engelsche* gedood werden. Deese syn gantsch wit, doch, so veel wy bemercken konden, kleyner als in *Europa*. 't Is onseecker, of dit Land bewoond is, of niet; vermits noch niemand grondlyck berigt daer van gedaen heeft. Oock weetmen niet, of hier Bergh-metallen te vinden souden zyn; wyl 't seer swaer sou toegaen, sulcks te willen uytvorsschen. Ondertusschen is 't vermoedlyck, dat hier *Mineralien* bekoomen souden konnen worden. In de Somer is 't hier so heet, dat de Visschen, welcke men droogen wil, souden versengen, indiense niet dickmael omgekeerd wierden. Hoe koud het daer tegens in de Winter is, konden d'*Engelsche* lightlyck afneemen uyt de seer groote Yschollen, welcke haer alhier in de Zee bejegenden.

Heeft een bequaeme grond tot den Ackerbouw.

Groote Hitte en Koude.

Andere Beschryvingh van 't selve Eyland Terreneuf.

Andere schrijven, dat dit Eyland den Nevel en Damp seer onderworpen is, en een klipaghtige grond heeft. Doch *Richard Withbour*, die naederhand een bysonder verhael hier van heeft uytgegeven, doet ons een ander berigt, seggende: Men heeft door ervaerentheyd bevonden, dat dit Eyland seer ghesond is, so wel in de Somer als in de Winter. De grond is seer vruchtbaer, so wel in de Vlackten, als aen de Voeten der Geberghten; so dat in de Somer van sich selfs daer wassen groene Erweten in eeu groote meenighte; oock Linzen of Vitzen, rond, vol, schoon, en even so gesond als die in *Engelland*. Desgelycks vindmen hier een seer groote meenighte gantsch treflijcke Aerdbesien, so roode als witte; Doornbesien, en meer andere diergelycke. Van groote Haselnooten-Boomen heeftmen hier geen gebreck; oock niet van allerley Kruyden, van welcke men Salaed en Moes kan bereyden; als Petercely, Sueringh, Water-Petercely e. s. v. Men siet hier roode en witte Roosen, nevens andere Bloemen van een lieflijcken reuck en schoone verwe. Men heeft hier Kruyden en Wortelen, welcke

Vruchten, aldaer van selfs wassende, en seer goed.

welcke seer-dienstigh syn tot Artzenyen, gelyck aen eenige alreeds beproefd is. Uyt dit alles is genoeghsaem te bemercken de vruchtbaerheyd des Aerdbodems. Daerenboven hebben de geene, welcke hier over-winterd zyn, bevonden, dat het gesaeyde Koorn hier een aengenaeme grond had aengetroffen, en met een rycken Woecker te voorschijn quam.

Gedierten.

Hier benevens sou dit Land seer veel Wilds vocken; als, Hasen, Vosschen, Eeckhoornen, Bevers, Wolven, Beeren, oock meer andere Dieren, van welcke men groot voordeel sou konnen trecken. 't Gevogelt laet sich hier sien in een grooten overvloed; als, Patrysen en diergelycke, Nachtigalen, groote en kleyne Valcken, Duyven, Gansen en Endten, Pinguins, so groot als Gansen, e. s. v. In de Bosschen vindmen veelerley slagh van Boomen, en onder deselve sommige, seer bequaem tot Masten; so dat'er overvloed van Bouw en Brand-hout is. Al de Vloeden en Havens syn voorsien met meenighte van Visschen; waer onder oock Salmen, Makreelen, Botten, Alen, Voornen, e. s. v., al t'saemen seer vet en welsmaeckend. De ghedaghte *Withbour* meend, dat de Koude in de Winter en in 't Voorjaer meerendeel voortkoomdt van d'Ys-schollen, door de Storm derwaerts ghedreven. Insonderheyd meend hy d'oorsaeck (dat dit Land de Koude en Nevel so seer onderworpen is) deese te zyn, om dat de grond sodaenigh met Bosschen en Geboomt is bewassen, dat de Son geen weerschyn op deselve kan hebben. 't Welck doch lightlyck te verbeeteren was, door de Boomen op verscheydene plaetsen om verr' te houwen, en also den Aerdbodem bloot te stellen.

Gevogelt.

Geboomt.

Visschen.

Oorsaeck van de Koude en Nevel.

Van t'sederd veele Jaeren heeft dit Eyland meest alle Volckeren, welcke sich hier van de Visschery gheneerden, tot een gemeene plaets gediend, om hun gevangene Visch daer op te droogen. Doch ick wil de Seylen van ons ghespreck nu laeten voorby vaeren 't Eyland *Capo Breton*; desgelycks 't Eyland *Ramea*, nevens noch eenige andere; om ten snelsten onse voeten te mogen setten op 't vaste Land *Nova Francia*.

't Vaste Lande Nieuw-Frankryck.

In de gemelde tweede Schipvaert der *Franschen* nae *Florida*, werd, so wel van *Nieuw-Franckryck* als van 't gedaghte *Florida*, in 't gemeen dit volgende geseghd. 't Is een vlack Land met veele Wateren onderscheyden; waerom het oock voghtigh, en aen de Zeekant wat sandigh is. Hier wassen seer groote hooge Pyn-boomen, Eycken en Nootenboomen: Oock Kastanien-boomen, doch wat wilder als de *Fransche* Voorts Cederen, Cypressen, Lauwer en Dadel-boomen. Wilde Druyven, aen de naeste Stammen opklimmende, en niet onaengenaem om t'eeten. Een slagh van Mispelen, krachtiger en treflijcker als die van *Franckryck*. Pruymen van een heerlycken aert in 't aensien; echter niet seer lieflijck van smaeck. Schoone Braem, en meer andere Vruchten, seer goed voor de mond. Daerbenevens Wortelen, in

Vrugtbaerheyd van 't selve.

Boomen.

Aerd-vrugten.

haere spraeck *Hutl* gheheeten; van welcke men, in tyd van dierte, Meel maeckt en Brood backt.

Beesten. Onder de viervoetige Dieren syn aldergemeenst en bekendst, Harten, Hinden, Rheebocken, Dassen, Beeren, Luyparden, Lossen, allerley slagh van Wolven, wilde Honden, Hasen, Konynen, e.s.v. Vogelen. Onder de Vogelen, Kalkoenen (of *Calicutsche Hoenderen*) Hasel-Hoenderen, Papegayen, Duyven, Hout-Duyven, Tortelduyven, Kraeyen, Havicken, Valcken, Reygers, Kraenen, Oyevaers, Sneeuw-Gansen, Enden, Zee-Ravens, en veelerley andere Watervogels. Crocodillen. De Crocodillen syn hier in een groote meenighte; so datse dickmael de Menschen, in 't Water swemmende, verslinden; desgelycks veelerley slagh vau Slangen. Ryckdom. Goud en Silver is'er seer overvloedigh; waer meê den Handel hier ghedreven werd onder d'Inwooners, en 't welckse bekoomen uyt de Schipbreuck-gheleden hebbende Scheepen, die hier aengeworpen worden, volgens 't bericht van *Laudonnier*: En dit schynd niet ongheloofflijck; naedien ontrent 't Gebergt, daer 't meestedeel der Scheepen koomen te vergaen, meer Goud en Silver is, als tegen 't Noorden. Hoe soo veel Gouds en Silvers in dit Land koomd. Echter toonden deese Volckeren, dat in de Bergen *Apalatcy* eenighe Aderen waeren, welcke *Laudonnier* Goud aghtede. Ter deeser plaets wast oock de Wortel *China*, welcke d'Onkuysheyd weerstaet: Novens veelerley Saden en Kruyden, van welcke men kan bereyden verscheydene bovenmaten schoone verwen, dienstig, niet alleen tot de Verwery, maer oock tot de Schilder-konst. Wil nu yemand yeder Landschap en Eyland van *Nieuw-Franckrijck* in 't bysonder doorloopen, die leese *De Laets* Beschrijvingh van *West-Indien*; alwaer hy een taemlycke vergenoegingh sal konnen vinden.

Beschryving van 't Landschap Virginien. Ick begeef my nae 't beroemde Landschap *Virginien*: en sal eerst verhaelen, in hoedaenigh een staet 't selve sich bevond in 't Iaer 1614. volgens de beschryvingh van den *Engelschen Secretarius Homer*; synde van deesen Inhoud: Dit Land is waerlyck overhoopt van wilde Dieren, als Leeuwen, Beeren, en meer ander slagh, so groot als kleyn, van allerley Aert; welcke oock in Vrugtbaerheyd van d'*Europaeische* onderscheyden zyn: want gemeenlyck hebbense drie of vier Iongen. Geen van al de geene welcke onse Schrijver hier sagh, of waer van hy heeft hooren spreecken, heeft'er oyt onder de twee gehad. Dese vrugtbaerheyd schryven sommige 't Gras en de Kruyden toe, welckese genieten. Groote vrugtbaerheyd van 't Vee. Doch onsen *Autheur* slaet veel meer 't oogh op de Voorsienigheyd en Goedertierenheyd *Gods* (welcke echter de Middelen niet uytsluyt) want sonder deese vrughtbaere vermeerderingh souden d'Inwooners grooten Honger moeten lyden: vermitsse op eenen dagh so veel van dit wild Vee slaghten, als in *Engelland* door 't geheele Jaer tam Vee op de Vleesch-bancken verkoght word; so datse oock selfs de draegende Rheen niet verschoonen: noch de Iongen, schoonse maer twee daegen oudt zyn. En hoe nodigh sulcks hier is.

Vossen

Vossen vindmen hier seer veel: Oock *Raconnes*; synde een Dier, bynae een Vosch gelyck, en so goed van smaeck, als oyt een Lam syn magh. Daerenboven Hasen, Wilde Katten, Civet-katten, vliegende Eeckhoornen; en drie of vierderley slagh van *Apossumes*, in grootte en gedaente een vierwoeckigh Verckentje gelyck. Dit Dier is van een ongelooflijck-stercke Natuer. Heeft ghemeenlyck seven Iongen op eenmael; somtyds meer, somtyds min. So dickmael het wil vat het deese Iongen (tot datse een Maend en meer oud zyn) in den Buyck op, en brenghtse daer weer uyt, sonder des Diers of der Iongen schaede. Van de gedaghte Beesten (behalven van de Leeuwen) heeft onse Schryver, volgens syn bericht, dickmael gegeeten; en seghd, datse niet alleen goed en gesond, maer oock seer voedsaem zyn. Gedierten. Seldsaem slagh van Dieren, genoemd Apossumes.

Veelerley Vogelen syn'er, als Arenden; wilde *Indiaensche* Hoenderen, grooter als die in *Europa*; *Engelsche* Kranen; witte en grauwe Valcken; Havicken, en een ontelbaer getal van wilde Duyven. Voorts *Turcksche* Havicken, Veldhoenderen, Snippen, Uylen; Swanen, Gansen, Spreeuwen, Spechten, Vincken, en veel andere, by ons onbekend. Omtrent Kersmis vliegen hier een groote meenighte der Vogelen, welcke men *Parakertohes* noemd. Veelerley slagh van Vogelen.

De vlietende Waeteren syn over al gantsch Vischrijck: en 't Land werd geseegend met meenigerley Vrughten. De Velden en Bosschen sietmen vol Aerdbesien; veel schooner en soeter als d'*Europeische*. De Moerbesien syn groot en lieflyck. *Maricoks* is een slagh van Vruchten, de Limoenen gelyck; welckers Bloessems vergheleecken mogen worden met d'alderschoonste, beste en welrieckenste Bloemen in gantsch *Europa*. Kastanien-boomen vindmen hier in meenighten. Ocker of Walsche Noten van drie of vierderley slagh; waer uyt men Iaerlycks een grooten overvloed van Oly maeckt, den Boom-oly in goedheyd en soetigheyd niet wijckende. Visschen. Boom-vrughten.

Naederhand is uytgekoomen 't Verhael der *West-Indische Compagnie* in Holland; 't gedaghte Bericht, belangende de Vrughtbaerheyd deeses Lands, meerendeel bevestigende; en insonderheyd daer by voegende, dat de lught in 't *Virginische* Gewest, ghenoemd *Nieuw-Nederland*, voor de *Nederlandsche Natie* seer wel gemaetighd, bequaem en gesond is. Doch van dit Landschap sullen wy by een andere gelegentheyd spreecken. Nieuw-Nederland.

't Geen tot noch toe gheseghd is, is meerendeel te verstaen van de *Virginische streeck*, welcke d'*Engelsche* 't sederd Iaer 1606. hebben begonnen te besetten. Blyft ons nu noch overigh, kortlyck te doorlopen 't *Suydlijche Deel*, 't welck den naem *Virginia* aldereerst heeft bekoomen, en meerendeel op de kosten des *Engelschen* Ridders *Walther Raleg Anno* 1584. en de volgende Jaeren ontdeckt is geworden. De gestalte en lught deeses Lands is weynigh verschillende van 't voorige, behal- Gelegentheyd des Suydlyken Deels van Virginien.

ven dat het, als sich meer nae 't Suyden streckende, hier wat warmer is.

Vrugtbaerheyd.

D'Inwooners hebben hier tot hun Onderhoud *Maiz*, of *Turcksch* Koorn, in haere Spraeck geheeten *Pagatowr*: Boonen van verscheydene Verwen; in 't Loof van d'onse onderscheyden, welckese noemen *Okindgier*: Erweten, dragende hier de naem van *Wickouzour*: Concommers, verscheyden slagh van welsmaeckende Meloenen, e. s. v.

Aerd-en-Boom-vrugten.

Voorts, Taback; veelerley Wortelen, welcke ter spyse gebruyckt worden; Kastanien; tweederley slagh van Ockernoten, in sulck een meenighte, dat al de Bosschen daer van vervuld zyn; de vrught *Mutaquesunauk*, synde een heerlyck Gewas, byna een Peer in vorm gelyck, doch in-en-uytwendigh ten vollen rood; groote en kleyne Druyven, wassende in 't wild, van welcke sommige wel suer, maer andere gantsch soet zyn; voortreflycke Aerdbesien.

't Gewas Sacquenummenes.

De vrught *Sacquenummenes*, is een slagh van Bessen, t'saemen-wassende ghelyck de Kappers, doch wat grooter. Deese, aght of negen uyren langh gesoden zynde, geven een gesonde Spijs; doch te weynigh ghekoockt, so bekoomense de Maegh seer quaelyck, en veroorsaecken swaere Sieckten, selfs oock onsinnigheyd. Moerbesien en Appel-boomen syn'er, ghelyck in *Europa*. Loock, d'onse bynae gelyck. Veelerley Eyckelen, welckese drogen op Horden van Ried over 't Vyer. Daer nae, alsse deselve ter spys willen ghebruycken, so weyckense die eerst. Oock bereydense een Oly daer uyt. Meer andere Gewassen gae ick voorby.

Viervoetige gedierten.

De Wilde, gelyck oock andere viervoetige Dieren, syn die in *Engelland* niet seer ongelyck, behalven dat deese de Staert langer, en d'eynden der Hoornen aghterwaerts geboogen hebben. De Konynen syn hier in groote meenighten; desgelycks twee andere soorten van Dieren, wat grooter als de Konynen, seer aengenaem van smaeck. Deese noemen d'Inwooners *Saquemuckot* en *Maquowoc*. Men vind hier oock swarte Beeren, gevende een goede spys.

Vogelen.

Onder 't Gevogelt hebbense hier Kalkoenen, of *Calicutsche* Hanen en Hoenderen. Stock-Duyven, Veld-Hoenderen, Kranen, en in de Winter een grooten overvloed van Swanen en Gansen. Daerbenevens een groot getal andere Land en Water-vogels.

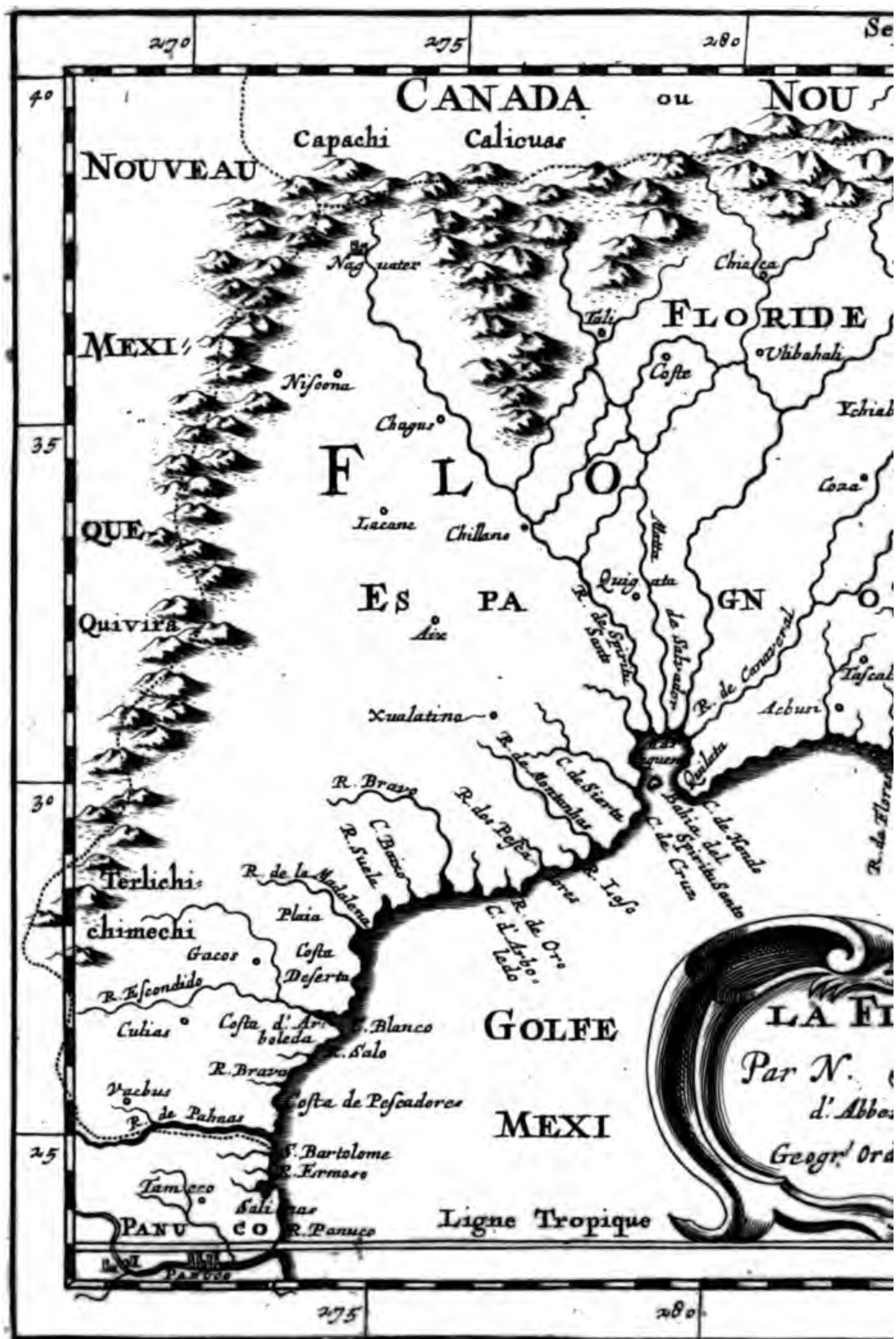
Visschen en grooten Haringh.

Belangende de Visschen, in *Februarius*, *Maert*, *April* en *May* is hier een groote meenighte van Steur en Haringh; welcke laetste veel grooter als in *Engelland*, jae dickmael twee voeten langh zyn. Voorts vanghdmen Voornen, Rogchen, Schollen, Krabben, Kreeften, Mosselen, Oesters, en veelerley soorten van Visch: Onder welcke oock seecker slagh is, hier genoemd *Seekanauk*; synde een voed breed; de Staert is gantsch met schubben beset; heeft veele voeten, ghelyck een Krab, en d'oogen staen op den rugg'. So wel op 't Land als in 't Water vindmen Schildpadden seer goed om t'eeten.

Syden-

't Gras, 't welck alhier wast, van d'*Engelsche* genoemd *Silkegrasse* (so

270
275
280
40
35
30
25
CANADA ou NOU
Capachi
Calicuas
NOUVEAU
MEXI
QUE
Quivira
Terlichi chimechi
Naguater
Chiaha
Tali
FLORIDE
Coste
Vlibahali
Nisoona
Chagus
Ychiab
F L O
Coza
Lacane
Chillano
ES PA GN O
Quigata
Aix
R. de Spiritu Santo
de Salvador
R. de Canaveral
Tascal
Xualatino
Achusi
Qualata
R. Bravo
R. de Montanhas
C. de Sierra
R. dos Pesca
Bahia del Spiritu Santo
C. de Honde
C. de Cruz
R. de Florid
C. Baxo
R. Suela
R. de la Madalena
R. Loso
Plaia
R. de Oro
C. d' Arbo ledo
Gacos
Costa Deserta
R. Escondido
Culias
Costa d' Arboleda
C. Blanco
R. Salo
GOLFE
R. Brava
Costa de Pescadores
Vacbus
R. de Palmas
MEXI
S. Bartolome
R. Ermoso
Tameco
Salinas
PANU CO
R. Panuco
Ligne Tropique
LA FL
Par N.
d' Abbe
Geogr. Ord
275
280

290
295
300
40
FRANCE
Spuenquio
L'Erie
Eriech
ronons
ronons
N. du
Chat.
Ontarraro
nons
VI
R
Xuala
Chalaque
Cofachiqui
Attiouanda
rons
GINIE
Apalachi Montes
Anilco
Cofaqui
Guancame
Cofa
Apalache
FLORIDE
35
Na
guatex
Achalaque
I
D E
Stalame
Cunarwoc
Vitraunque
FRANCOI
Caroline
Ossa
ochile
Matiqua
Anatequa
Colima
Vitacucho
Moustaqua
Edelano
R. Iordain
onate
LE
Ochile
Utina
Potano
SE
Port Rojal
Ocali
Viri
Sarope
Timaseoa
R. Grande
Baraguchi
Saturioa
Garonde
Charente
Loire
Some
Seyne
Ancon
R. Grande
Aute
Mucoso
S. Pietro
R. de May
des Dauphins
C. Francois
Hirri
higua
Barra
de S. Matheo
S. Matheo
B. de Tacobago
de Nieves
S. Augustine
Barra de Matanças
30
Barra de Mosquitos
G. Hon
B. de S.
Iosepho
T. de
Farelhon
C. de Canaveral
Tegesta
Escudo de
Aix
B. de
Tampa
Abra de
Canaveral
C. Carlos
B. de
Carlos
Prov
Punta de S.
Luzia
B. de Tuan
Ponca
DE
La Punta Blan
Gega
R. Segue
CANAL DE BAHAMA
C. d'Aguada
C. de
Florida
Cabeca de los
Martyres
QUE
B. d'Aguada
25
los Martyres
du Cancer
ISLE DE CUBA
LA HAVANA
290
295

(so veel als Syden-gras) heeft lange smalle blaederen ; en daer op een glinsterende substantie , ghelijck als een Huyd. Als deselve vande Blaederen werd ghenomen , so maeckt men'er goede Syde van. Dit Gras wast ontrent derdehalve voet hoogh. D'*Engelsche* ghetuyghen, datse van deese Stof hebben gewerckt seer goed *Syde Grof-grein*. Men heeft oock in dit Land schoone Syde-wormen gevonden. Oock Vlas en Hennip, doch weynigh ; wyl 't hier niet gebouwd werd.

Gras, waer uyt Syde Grofgrein werd gemaeckt.

Langhs de Zee-Strand is een streeck Lands , welcke goeden Aluyn geeft. Men vindt'er een slagh van Aerde , van d'Inwooners genoemd *Wapeig*, sich in deughden verghelijckende met de *Terra Sigillata* , of *gezegelde Aerde* , gelijck men door de Proef bevonden heeft. Seer veel Boomen sijn'er, waer uyt men goede Terpentyn, Peck en Wagen-smeer kan bereyden. *Sassafras* (of in de Tael des Lands *Winauck*) is een Hout van een bysonder-aenghenaemen Reuck, en dienstigh voor veelerley kranckheden ; overtreffende het *Guajacum* of *Pock-hout*. Van de Druyven, welcke hier in 't wilde wassen, soumen vermoedelijck een goeden Wyn konnen bereyden.

Aluyn en Terra sigillata.

Terpentyn Peck en Teerboomen.

Wat nu eyndlijck 't Land *Florida* belanghd, de gelegentheyd der vrughtbaerheyd van 't selve is alreeds aengeweesen onder de beschryvingh van *Nieuw-Franckrijck*. In 't bysonder sal ick noch dit daer van seggen. Inde derde ontdeckingh der Landen van *Florida* , by de *Spaenjaerden* in 't Iaer 1528. voorgenomen , werd , onder meer andere dingen, verhaeld, datse van 't Strand af, daerse aen Land traeden , tot by de Plaets, welcke de Wilde *Apalache* noemen, tot verscheydene maelen toe veel *Maiz* vonden ; een vlacke sandighe grond ; vaste Aerde , beset met Nooten , Lauwrier , *Liquidamber* , Ceder , Eycken , Pyn , Palm en meer andere Boomen : Diepe gaten en Kuylen , gantsch moeylijck om over te trecken ; om nu niet te spreecken van de verhinderinghen , haer veroorsaeckt door 't omgevallene Geboomt. Sy saegen hier verscheyden Wild, Konynen , Hasen, Beeren, Leeuwen, en meer andere Dieren.

Gelegentheyd des Lands Florida.

Boomen en Dieren.

Herrera schryft, dat het Land *Florida* onder een goed *Climaet* of Hemel-streeck leght ; vrughtbaer , veelerweegen wel bewoond , en sodaenigh gemaetighd is , als *Castilien* in *Spaenje* , ghelijck dan oock hier even sodaenige Vrughten worden gevonden. De grond seghd hy bequaem te zyn , so wel tot den Koorn-bouw als tot de Vee-vockingh. Doch meend , dat'er geen Goud is ; welck *Metal* d'Inwooners even so weynigh kennen als 't Silver. Want als de Wilde eens veel gemunt en ongemunt Silver vonden , zynde daer blijven leggen uyt de Schipbreuck van eenige *Spaensche* Kielen , so hebbense 't selve niet geaght ; voor datse daer nae de waerde van deesen *blinckenden dreck* door de *Christenen* te weeten quaemen.

Vrugtbaerheyd.

D'Inwooners kennen Goud noch Silver.

't Geen ick in den aenvangh heb geseghd van de Vrughtbaerheyd des Lands *Nieuw-Franckrijck* , uyt 't Verhael des Franschen Hoofdmans

't Geen hier boven van

Nieuw-Franckryck is geseght, moet eygentlyck gepast worden op Florida.

Rene Laudonniere, moet insonderheyd verstaen worden van deese *Provintie Florida*; waer van men *Iohannes de Laet* verder kan naesien. Dat ick nu sulcks het gantsche so ghenoemde *Nieuw-Franckrijck* heb toe-geeygend, daer toe heeft *Laudonniere* my gelegentheyd gegeven; als die sodaenigh een Verhael onder den naem van *Nieuw-Franckrijck* in 't light heeft doen komen: Alhoewel ick beken, dat dit alles, so veel my toeschijnd, schier eenighlijck van reghts wegen 't deel *Florida* behoord, als 't welck de *Francoisen* bekend was.

* * * * * * * * *

Gelegentheyd genomen, tot een Voorbereyding, om te komen tot de navolgende Stof.

ONder deese laetste woorden was Juffer *Amena*, de Suster van Heer *Floris*, uyt d'Avond-Predicatie ghekomen, roemende seer hoogh de troostrijcke, en te gelyck met bestraffingen gesoutene Leer-redenen des Predicants: met byvoegingh, dat haer Hert daer door was geraeckt, en geroerd gheworden tot een sonderlinghe aendaght. 't Woord *Gods*, liet *Sinebald* sich hier op hooren, kan niet anders als wel klincken in d'Ooren der geene, die met opmerckingh daer op letten. 't Is so beweeghlyck, so doordringend, dat oock selfs d'alderwoeste Menschen, wanneerse maer andere ydele betraghtingen een weynigh ter syden stellen, dickmael daer over tot verwonderingh gebraght worden, en een Gemoeds-beweegingh gevoelen; hoe veel meer dan een persoon, die sich geduerigh de deughd bevlytighd, en in Godsaligheyd sich oeffend. Seecker *Indiaensch* Geschied-schryver verhaeld, dat hy eens met een *Braziliaenschen Wilden* door een Bosch reysde: en (vermits het *Musiceerende* Gevogelt op de Boomen hem als uytdaeghde tot een Lofsangh ter eeren *Gods*) eenige Psalmen Davids begon te singen. Waer op deesen woesten *Americaen* hem bad, hy wou doch verklaeren 't geen van hem gesonghen was. *Lerius* vertaelde den Inhoud, en deed'er een verder uytbreydingh van. Waer op dien *Menschen-eeter* in deese woorden uytborst: *O wat geluckſalige Menschen zijt gy Christenen boven ons! vermits u sulcke heerlijcke dingen van God en de Godlijcke saecken bekend zijn.*

Aenmercklycke bejegening van Lerius met eenen Americaenschen Menschen-eeter.

Gewisselijck, onder 't hooren der Predicatien denck ick dickmael aen de woorden deeses Wilden; en dies te billijcker, wylse in dit geval met den *mond der waerheyd* over een stemmen, welcke voor saligh heeft uytghesproocken d'Ooren, welcke hooren 't geen d'Apostelen hebben gehoord. Onder sodaenigh een betraghtingh aght ick my selven veel voornaemer, eedeler, rijcker en gheluckiger, als alle *Heydensche Monarchen* geweest zyn in haer Goud en Purpur. Iae ick derf noch wel verder gaen, en alsdan *mijne laegheyd stellen boven alle hooge, jae d'alderhooghste dingen deeses Weerelds*, wegens de hoop, welcke in

Korte stightelycke Bedencking.

my is, en die door 't aenhooren van eene, niet door *Menschlijcke wijsheyd opghepronckte en geblanckettede*, maer *leer en geestrijcke Predicatie*, noch meer en meer werd versterckt. Dan schijnen alle Kroonen, Scepters en Vorsten-hoeden (welcke ick echter in deese tijdlijcke onderdaenigheyd billijcke eere toedraegh) in vergelijckingh der heerlijckheyd, waer meê d'eeuwigheyd my (gelijck 't geloof my beloofd) sal kroonen, my noch nergens nae so veel als Loot tegens Goud, of als slegt Glas tegens een dierbaeren Diamant.

Boven maten kostlycke Praght des Koninghs van Pegu.

Voortijds droegen de Koningen van *Pegu* een vierdubbele Kroon, yeder deel rustende op een bysondere Stengel; so dat de gantsche Kroon sich seer wyd boven 't hoofd in de hooghte uytstreckte. Sy was wit verguld, en heerlijck verciert met schoone langh-afhangende goudedene Quassen. Hy droegh aen sijn ligchaem meer eedele Gesteenten, insonderheyd Rubynen, als een groote, maghtighe en rycke Stad, met alles watse in sich besloot, sou konnen betaelen. Sijn' Ooren, Handen, Voeten en al de Vingeren bloncken van de kostlijckste Iuweelen, en waeren 'er van ghelijck als besaeyd. Aen armen en beenen droegh hy groote goudene Banden, vol van d'alderschoonste Rubynen en Paerlen: Met welcke oock sijne Kleederen sodaenigh omhanghen en overschuddet waeren, datmen, hem by avond siende, sou ghemeend hebben, dat de Son den Hemel verlaeten, en sich op 't ghewaed van deesen Koningh neer geset had. *Crassus*, of eenen anderen arm-rijcken Gierigaert, sou, by d'aenschouwingh van den praghtigen glantsch deeses *Monarchs*, 't *Firmament* met al sijne Starren versmaed, en daer voor deese met Eedele-Gesteenten-bestarnde aerdsche Majesteyt gewenscht hebben: Maer den Heylighen *David* sou by syn oude Spreuck sijn gebleven: *Ick ben vrolijcker in den wegh uwer Getuygenissen, als over allen rijckdom. De Wet uws Monds is my beeter, dan duysenden van Goud of Silver. Daerom heb ick uwe Geboden lief meer dan Goud, jae meer dan het fijnste Goud.* En elck regtschapen Christen sal de schoone Kroon, welcke hy heeft te verwaghten van de goede hand zyns Heeren, de Kroon der Gereghtigheyd, 't Kleed der Eeren, 't welck de groote God voor hem wegh-geleghd heeft, en hem onfeylbaerlijck in dien dagh der Heerlyckheyd sal aentrecken, so waerdigh aghten, dat niet alleen sulck een *Peruaensch Vorsten-beeld* (want wat is een Mensch, die de *Vorst des Levens* niet kend, doch anders als een *Beeld sonder Leven*, als een *enckele schaduw*) maer oock de gantsche Weereld met al haere Praght by hem niets met allen daer tegens sou zyn.

Meenighte van kleynodien.

Psa. CXIX. 14. 72. 127.

Ydelheydt deeses Weerelds.

Gespraecken onder d'Avond-maeltijd.

Over deese Stof vielen noch verscheydene andere stightelycke Redenvoeringen voor, tot datse gesaementlyck aen Taefel wierden geroepen. Onder de Maeltyd herknauwde de Iuffer *Amœna* 't voorighe Gespreck, en brack, by een voorkomende gelegenheyd, in dese woorden uyt: Wanneer ick by my selven overdenck de saligheyd, welcke

de

Rampsaligen staet der Heydenen.

de geene verwaghten, die 't Woord Gods hooren en in een reyn Hert bewaeren, so moet ick bejammeren de beklaeghlycke ongeluckstaligheyd, duysternis en blindheyd dier Menschen, welcke sodaenigh een light des Godlijcken Woords niet hebben. Die oock, schoonse nae dit leven een geluckfalighen staet der Zielen hoopen, echter nae haere heenen-vaert d'uyterste ellende aentreffen. Maer seer geerne wou ick weeten, of by d'*Indianen* en andere *Heydensche* Volckeren onder haere *Gods-diensten* oock *Predicatien* werden gehouden, gelyck by de *Christenen*?

Of by de Godsdiensten der Indianen

Angelot beantwoordede deese Vraegh met Iae, en verhaelde, hoe onder veelerley Oostersche *Heydenen*, als *Chineesen*, *Iaponneesen*, *Tartaren* en meer andere, d'Afgods-Papen de Dienaeren des Godlijcken Woords in dit geval nae-apen. Hy berightede, dat aen veele Plaetsen deese Duyvel-offeraers haere Predickstoelen op de Boomen hadden. Hy voeghden'er by, hoedaenighe cierlijcke (alhoewel voor *God* en *Christelijcke* persoonen dwaese) Redenen de welspreeckende en hooghst voornaeme *Secte* der *Bonziers* by de *Iapanners* hielden. Nae dat hy nu 't een en 't ander Voorbeeld hier over had aengetrocken, gaf *Sinebald* uyt eenighe *Indische* Geschied-beschryvingen sijne woorden een meerder light, en seyde: Ick bevinde, dat 't geen de Heer *Angelot* heeft voortgebraght, overeenstemd met 't geen de *Iesuit Aloysuis Frojes* in verscheydene Sendbrieven heeft geschreven aen de *Iesuiten* in *Indien*. Vermits hy nu versoght wierd, den Inhoud sijner woorden te willen verhaelen; so vervolghde hy aldus.

Oock Precatien werden gedaen?

* * * * *
* * * *

Predickstoelen der Bonziers in Japan.

INden eersten Brief beright hy, of wel de Predicatien der *Bonziers* niet dickmael geschieden, so werdense echter gehouden met een boven maeten groote Toebereydingh. In een seer grooten Tempel staet een verhevene Plaets, verstreckende voor een Predickstoel; en boven deselve een Sydene Hemel. Op dit Predick-Toneel siet men een seer heerlyck-vercierde Stoel; en voor deselve een Tafel, een Klockje, en een Boeck. Als nu de Predicktyd aenghekomen is, so begeven sich de *Iapansche Secten* elck nae haeren Leeraer in de Kerck. Daer klimd dan de *Bonzius* op 't gedaghte Toneel; set sich neer in de Stoel, en siet rondom, met een *graviteitsch* hoogh-aensienlijck ghelaet. Stracks daer nae geeft hy met een Klockje het teecken des stilswygens en opmerckens. Voorts leest hy yet weynighs in een Boeck, en verklaerd het dan breeder. Deese Predikers syn wonderlyck welspreeckend; en weeten met haere vloeyende tonghen 't gemoed haerer toehoorers te wenden, gelyck 't Roer het Schip. Den Inhoud en

Inhoud haerer Predicatien.

'tDoel

't Doel haerer redenen beftaet meerendeel daer in, datfe, onder den fchyn van Godfaligheyd, 't Volck moghten beweegen, om haere Kloofters te verrycken. Met belofte, hoe praghtiger en koftlycker yemand hier yets geeft tot den Afgoden, Lyck, of Ziel-dienft, hoe faeliger hy fal zyn in 't toekomende leven. Hoe 't onder fommighe *Chriftenen* hier ontrent gaet, weet gylieden wel, fonder dat ick de vergelyckingh of toepaffingh behoef te maecken.

Eenige Jefuiten gaen heenen, om de Bonziers te hooren Prediken.

Inden derden Sendbrief verhaeld den felven *Frojes*, hoe een bekeerd *Iapans* Vorft hem en eenige van fijn gefelfchap in een Kloofter noodigde, om de Predicatien der *Bonziers* te hooren. Alsfe nu uyt de Stad *Meaco* gingen nae de Voorftad, waer in 't gedaghte Kloofter lagh, bejegenden haer een groote meenighte Mans en Vrouws-perfoonen al biddende, met Roofe-kranffen in hare handen; want defelve gebruycken oock de *Iapanners* by haere *Heydenfche* Aendaght. *Frojes* en fyne Medgefellen vraeghden eenighe nieuwlycks-bekeerde *Indianen*, wat fulcks beduyde? en kreegen tot antwoord, dat de Predicatie gedaen, en den Kerckendienft voleyndighd was. Even defelve berighteden haer, dat het getal der uyt de Kerck-koomende Menfchen ghemeenlyck beliep ontrent vyf duyfend. Dat oock in dien felven *Heydenfchen* Tempel yeder Iaer van een eenighen *Bonzius* honderd daegen aghter elckander Predicatien wierden verright; met groote beloften van een feer grooten Aflaet voor de Toehoorers, die defelve, geduerende dien tyd, volftandighlyck fouden koomen bywoonen.

Meenighte van Heydenfche Kerckgangers.

Byfonder groote Aendaght deefer Heydenfche Gemeente.

Vermits nu evenwel de gedaghte *Iefuiten* geerne een *Bonzifche Predicatie* gehoord hadden, om daer in 't een en 't ander aen te mercken, tot gevoeghlycker bekeeringh der arme *Heydenen*, fo beflootenfe, een ander Kloofter te willen gaen befoecken, daer de Predicatie noch eerft fou aengaen. Onderweeghen wierdenfe van eenighe *Iapanfche Chriftenen* ghewaerfchouwd, dat de *Bonzii* veellight hun werck niet fouden aenvanghen, wanneerfe haere koomft ghewaer wierden. Sy hielden fich derhalven verborgen, tot dat de Predicatie fou begonnen zijn. Ondertuffchen knielde de *Heydenfche* Gemeente neer, op 't gegevene teecken met 't Klockje, en bleef alfo een geheele uyr langh in een ongheloofli jck-groote aendaght op de Knyen leggen; verhief de handen en Roofekranfjens nae den Hemel; bad onophoudelijck, en riep gedurigh: *Namu Amida Ambut*! dat is: *Help ons Amida*! of *Geef ons de Saligheyd.*

Haere fugtgebeeden.

Amida, een Afgod en Afgodin.

Amida fou, nevens *Xaca*, den eerften Stighter en voornaemften aenvanger haerer *Heydenfche Secte* zyn gheweeft, volgens 't geen daer van verhaeld werd in d'*Indifche Brieven Xaverii*; oock in d'*Indifche Hiftorien Maffeji*. Alhoewel den welbereyfden *Portugeezfch Pinto* (a) oock een Jonckvrouw gedenckt, welcke onder den naem van *Amida* in *Iapan* Godlijcke Eer werd beweefen, en aenghebeeden voor een Staet-Iuffer van de Koningin des Hemels *Pacapirau*. Deefen naem roe-

(a) *Pinto lib.* 12. *Hift. pag.* 245. *in fol.*

roepense beyde binnens Huys en op de Straeten aen, by 't koopen en verkoopen; met een vleyend-lieflijcke stem: Gelyck dan oock de Bedelaers de geene, van welckese yets bidden of ontfangen, toewenschen, dat *Amida* haer genaedigh wil zyn. De *Bonzii* en Wet-leeraers roepen 't Volck daeghlycks deese woorden toe: *Ichinem Amidabut*, *Sucumet*, *Murico*, *Zai*; beteeckenende: Wie den Naem *Amidæ* van gantscher herten aenroept, die sal buyten twyffel saeligh worden.

Gestalte en bedryf eens Heydenschen Predikers.

Nae dat nu onder de gedaghte Aendaght een uyr tyds verstreecken was; heeftmen met een grooter Klock 't Volck tot stilheyd vermaend; en doe klom de Prediker op de Stoel. Waer nae de *Iesuiten* allenxen binnen slopen. De Kerck was gepropt vol Mannen en Vrouwen, tot aen de Deuren toe, jae oock daer buyten. Op de Trappen des Altaers saeten veel *Bonzii*, verbergende de handen onder den Rock, en d'Oogen ter aerden neergeslaegen houdende. Wat de Prediker selver belanghd, hy was van een voornaem Geslaght, gantsch schoon van aengesicht, en lieflijck van gelaet. Op een verhevene Leer-Stoel sat hy, in een heerlyck Kleed van Syde, komende tot de voeten toe. Dit gewaed bestond in een witte Onder-rock, en een Purperwigh Opperkleed. In de hand hield hy een goudene Waeyer. Dickmael las hy yets uyt het Boeck, 't welck voor hem lagh op de Tafel, en deed'er dan een breede Verklaeringh over. Beyde in ghebeerden en in konstige redeneringh betoonde hy een bysonder groote cierlyckheyd: Derhalven men sigh niet behoefd te verwonderen, dat sulcke welspreeckende Leugenaers in verwonderingh en seer hooge Eere zyn by de geene, welcke van de waerheydt geen kennis hebben.

Syne cierlycke gebeerden, en konstige welspreekenheyd.

Amida, somtyds een Afgod, somtyds een Afgodin.

Meer als duysenderley *Fabulen*, viel *Angelot* hier in, werden van den *Omyto* of *Amida* uytgestroyd. Men schryft deesen Afgod nu een Manlyck, dan een Vrouwlyck Geslaght toe; 't welck voortkoomd, eensdeels uyt de verscheydenheyd der *Secten*, die deesen Naem aenroepen; andersdeels uyt de verscheydene Uytleggingen en beduydingen, welcke so van de ghemeene als van de gheleerde *Iaponneesen* daer over gemaeckt worden.

Ontelbaer veel Tempelen, ter eeren van Amida opgeright.

Dit blyckt, antwoordede *Sincbald*, uyt 't Verhael van verscheydene Schryvers. In en om de Stad *Meaco*, daer de *Iapansche Dayro* hedensdaeghs sijne *Residentie* heeft, staen ontelbaer veele Tempelen, opgeright ter eeren van *Amida*. Onder meer andere vindmen vier Mylen weghs van *Meaco* in 't opene Veld een Tempel, van d'oude *Dayri*, of *Iapansche* Keysers, ter eeren van *Amida* ghebouwd, en dickmael vernieuwd; langh ontrent 140. Ellen. In 't midden doen sich op twee geweldigh-groote Poorten. Als men door deselve inkoomd, so sietmen tegens over een deeser Deuren een kleyn Toneel waer op 't Beeld van *Amida* sit, in de Kleedingh eens *Bramins*, met doorgeboorde Ooren, nevens een beschooren Hoofd en Kin. Over

1 Briareus 2 Amida Pussa 3 Andere Goden van Indien 4 Almanak m
6 Braminische Philosophen 7 wonderlyke globen en sphaeren 8 Obser

dit Beeld hangen, ghelijck als in de plaets eens Scherms, veel groote Schellen aen een Keten. Daer rondom staen 30. Soldaten, met bloote Geweeren, nae allen aensien met malkander scherssende. Desgelijcks eenighe duysend *Mooren*, nevens een oude Hex, en eenighe afschouwlijcke Duyvels-Beelden. Op een seeckere wys sietmen hier oock de Wind afgebeeld; desgelijcks de Donder, in een verschricklycke ghestalte, Boven dien verheffen sigh, nae de lenghte des Tempels, seven Trappen, op welcke, nae een seeckere ordre, ghesteld staen duyse[n]d Beeldenissen *Canonis*, Soon van *Amida*; welcke al t'saemen ee[n]erley ghedaente en seer schoone Aengesighten hebben; toonende d[e]rtigh Armen, en even so veel Handen, alhoewel uyt de selve maer [a]lleen twee gelijckmatigheyd hebben met d'overighe lighchaems-gro[o]tte. D'andere zyn kleyn, en twee omgorden haere Lendenen. Y[e]der Beeld heeft twee Pylen, of *Japansche* Werp-Spiesjens. Op de Borst staen seven kleyne Menschen-aengesighten afgebeeld. Op 't Hoofd draegense een Kroon, met een stralende *Diadeem*. Niet alleen al de Beelden des Tempels, maer oock de gedaghte Schellen (of Klockjens) nevens de Ketenen, sijn van 't fijnste Goud so dick overtrocken, [d]at d'Oogen door den glantsch gelyck als verblind worden; nae 't verhael van den voor heenen gedaghten *Frojus*. (a)

Bysonder-kostlycken Tempel, en meenighte van Beelden.

(a) *Epistol. Indic. lib.4. pag. 423. Edit. in fol. vel lib. 5. pag. 437. Edit. in Octav.*

In *Kirch[e]ri China illustrata* werd, uyt 't verhael P. *Gruberi* en andere verr'-gere[y]sde *Iesuiten*, gewagh gemaeckt, datse 't Beeld van *Amida* ('t welck by den gedagten Schryver gelijck als op een verheven Kussen of Bolster s[it], hebbende aen beyde syden Oor-ketenen afhangen) een Rosen-k[ran]s, of *Pater-noster-snoer*, in de hand geven. * Desgelycks, dat dees[e] (of deese) *Amida* van de *Xadoxiis* anders als van de *Ienxiis* werd afge[be]eld en beduyd. Dat de *Secte* der *Ienxiis* haeren *Amida* voorstelle[n], sittende op een Roos of Zee-bloem, blinckende met veele Straelen. Daer benevens gevense voor, dat *Amida* (of *Fombus*) een onsightbaer Weesen is; afghesonderd van alle t'saemensettingh der *Elementen*; geweest voor alle Schepselen; en den oorsprongh alles goeds.

* *Sie de kopere Plaet, No.I. Fig.I.*

Gevoelen der Heydenen van haere Amida.

De *Chinesen*, liet *Angelot* sich hooren, dighten haere Godin *Pussa* sodaenigh een gestalte aen, als de *Iaponners* haere *Amida*; so dat buyten twyffel dit eenerley soort van Afgoden is. Te meer, wyl *Pussa* even desgelycks, als de *Iapansche Amida*, in verscheydene *Figueren* werd voorgesteld. Onder anderen sit het Beeld *Pussa* oock op een Zeebloem (*supra florem Lothi aquaticæ*) gantsch seedigh en ernstigh, hebbende de vingers aen de handen wonderlyck gedraeyd. Van de reghter schouder gaen aght armen uyt; van de lincker even so veel * In de handen draegense ('k weet niet door wat voor een geheyme beteeckeningh) Swaerden, Hellebaerden, Boecken, Vrughten, Planten, een Rad, Kistjens of Bussen, en Emmers. Haere sittingh op de Waterbloem heeft by de geleerde *Chineesen* deese beduydingh. Dat daer

De Chineesche Pussa, en de Iapansche Amida sijn eenerley.

* *Sie de kopere Plaet, No.I. Fig.2.*

door te kennen werd gegeven de kraght der goedertierne Natuer, welckese in alle dingen betoond. Door de sesthien Armen willense afbeelden, dat het Koninghryck *China* sesthien Eeuwen langh onder de beschermingh deeser Godin seer geluckigh had gebloeyd in een geruste Vreede en Welstand, so dat dese sesthien Tyden billyck voor de Goudene waeren te houden. De Zee-bloem, op 't Water swemmende, en altyd voghtigh zynde, sou beduyden de Voghtigheyd, als den oorsprongh aller dinghen. (a) Alhoewel 't ghemeene Volck, beyde in *China* en *Iapan*, vry anders daer van *fabuleert*.

(a) *Kircheri China illustrata pag.* 141.

D'Afgodery der Griecken en Egyptenaren na China en Japan overgevlogen.

Hier uyt, seyde *Sinebald*, staet te besluyten, dat de *Chineesche Pussa* en de *Iapansche Amida* even dat is, 't geen voortyds by de *Griecken Cybele*, by d'*Egyptenaeren Isis* is gheweest; van waer misschien deesen Afgods-dienst nae *China* en *Iapan* is overgescheept. Desgelycks schynt het, dat de *Chineesen* en *Iaponneesen* van den twee en vierhoofdigen *Janus* der Oude, en van den honderdhandighen *Briareus* yets ghehoord, daer nae de Beeldenissen een weynigh veranderd, en een mengelingh daer van gemaeckt hebben.

Wat d'oude door den vierhoofdigen Janus

Door de vier Hoofden van *Janus* verstonden d'Oude den Aenvangh en 't Eynd, den Ingangh en Uytgangh der dinghen. Righteden hem oock een vierkanten Tempel op. Daer benevens wildense hier door aenwysen de vier getyden des Jaers, Lente, Somer, Herfst en Winter. Den honderd-vuystigen *Briareus* was in haere Beeld-schriften de Son; als welcke *Homerus* uytdrucklyck den naem van ἑκατόγχειρα of de *honderdhandige* geeft. D'uytleggers van *Hesiodus* willen, dat door *Briareus* de Lente werd beteeckend, wegens de meenighte der Kruyden, Bloemen en Planten, diese voortbrenghd: Door den Reus *Gyges*, die desgelycks honderd vuysten van sigh streckt, de Winter: als die alles, wat in de Somer en Herfst werd vergaederd, in desen tyd tot allerley noodwendigheden uytdeeld. Dus eeren de *Japanners*, onder meer andere, een drie-koppigh Afgoden-beeld met veel' Armen; vermoedelyck, om daer door af te beelden, de meenigerley volmaecktheden en kraghten deeses Afgods: Hebbende alsoo met d'oude *Griecken* by nae eenerley Sin-beduydingh in deese en andere *Fabulen*. Welcke meeningh *Ludovicus Gusmannus*, by *Kircherus*, toestemd.

En den honderdhandigen Briareus verstonden.

* * * * *
* * * *

Wederkeeringh tot de Heydensche Predicatien.

MAer vermits wy, vervolghde *Sinebald*, in 't begin van de *Heydensche Predicatien* handelden, en maer toevalliger wys daer over in dit Gespreck van d'Afgoden sijn gheraeckt, so wil ick noch een schoone cierlycke *Tartarische Predicatie* voor den

dagh

dagh haelen, indien ghy, mijn Heeren, maer opmerckingh en aendagt daer toe wilt verleenen. Waerom niet, vraegde *Floris*? Wy sullen u geensins so veel Aendaght weygeren, als men aen een *Tartarisch Sermoon* schuldigh is te geven.

Tartarischen Paus.

Hier op begon *Sinebald* aldus: *Fernando Mendez Pinto* verhaeld in syne wonderlycke Reysen, dat, als de *Tartarische* Koningh voor de Stad *Pequin in China*, welcke hy belegerd hield, groot verlies had geleden, en derhalven gedwongen was weer nae syn Land te trecken, den *Tartarischen Paus*, by haer *Talapicor* genoemd, hem te gemoet trock, om hem over de geleedene Nederlaegh te troosten. Deesen *Talapicor*, of *Tartarischen* Aerts-Priester, bejegende twee Koninghlycke Gesanten in een bysonder-schoone Stad, ghenoemd *Quanginau*. Den eenen was dien des Koninghs van *Tartaryen*, den anderen dien des Koninghs van *Cauchenchina*. Vermits nu d'Inwooners deeser Plaets groote onkosten hadden gedaen, om deesen Hoogen-Priester heerlyck t'ontfangen, so heeft hy haer, tot vergeldingh, met deese gunst begenaedighd, datse al t'saemen Priesters zyn; allerweegen haere Offerhanden verrighten, en ten dien eynde even deselve Besoldingen en Aelmoessen, welcke ghewoonlyck d'andere Papen wierden gegeven, nae haer trecken mogten; sonder eenigh voorgaende Ondersoeck, offe tot dese Priesterlycke Waerde bequaem of onbequaem waeren. Boven dien gaf hy haer maght, om al de geene, welcke hier op Aerden haer goed souden doen, Wissel-brieven in den Hemel te mogen uytdeelen.

Maeckt al d'Inwooners der Stad Quanginau tot Priesters.

Geeft den Gesant des Koninghs van Cauchenchina seer hooge Voorreghten.

Daer nae heeft hy den Gesant van *Cauchenchina* uyt een sonderlinge gunst veroorloft, dat hy sou mogen *legitimeren* al de geene, die hem daer voor een seeckere som gelds souden betaelen. Daerenboven sou hy maght hebben, om de Heeren aen 't Hof te beschencken met Titelen, Wapenen en Eere-Staeten, in gelycke kraght als of hy een Koningh had gheweest. Door deese gift liet dien dwasen *Ambassadeur* sich so groot duncken, dat hy op ditmael al sijne Gierigheyd (waer toe syne Natuer gantsch ghenegen was) ter syden stelde, en al 't syne aen Aelmoessen hingh; welcke deese nieuw-gebackene Priesters ten deel wierden. Jae deesen sotten eersughtigen Mensch heeft noch daerbenevens van *Pinto* geleend, tegens *Interes* van vyf ten honderd, 2000. *Tacis*, zynde een slagh van *Tartarische* Munt, die de Koningh van *Tartaryen* den gedaghten *Pinto* en syne Medgesellen had vereerd.

Wil, dat hy syn Sermoon sal hooren.

Eer deesen Aerts-Priester de Gesanten van sich wou laeten trecken, hebben sy en haeren Reys-genoot *Pinto* sich met hem moeten vervoegen in een Nonnen-klooster, toegewyd d'aenroepingh des *Pontinaqueu*; alwaer hy een Predicatie wou doen. Dit hieldense voor een seer groote Eer, en begaven sich sonder uytstel nae de gedaghte *Pagode*; daerse sulck een meenigte volcks vonden, datmen gedwongen was, de Predickstoel op een ruymer plaets te brengen. Als hy nu den selven beklommen

[illegible], maeckte hy veele teeckenen van Heyligheyd; sloegh handen en oogen ten Hemel, en begon eyndlyck aldus te predicken.

[illegible]

Gelyck het d'Eygenschap van 't Water is, alle dingen te suyveren; en van de Son, alle Schepselen te verwarmen, also oock is 't d'Eygenschap Gods, wiens Natuer Hemelisch en gantsch Godlyck is, alle Menschen goed te doen. Derhalven syn wy verplight, deesen *Heer*, die ons geneerd, nae te volgen, en allerweegen in 't gemeen aen die geene, welcke gebreck hebben van de Goederen deeser Weereld, te doen, 't geen wy wilden datse ons souden doen; aenghemerckt wy hem door deese Wercken een veel grooter welgevallen doen hebben, als door alle andere. Want gelyck een goeden Huysvader sich verheughd, wanneermen syne Kinderen gaven geeft; also verheughd sich oock deesen *Godlijcken Heer*, die de waere Vader over alle Menschen is, als hy siet dat wy, uyt een * goeden yver der liefde, malkander meededeelen. Waer uyt dan klaerlyck blyckt, dat een Gierigaert, die syne handen toesluyt voor den Armen, die, door dringende nood, van hem begeerd yets 't geen hem ontbreeckt, en 't aengesight van hem afwend, even also door 't reghtvaerdigh Godlyck Geright gehandeld en in den duysteren Poel der naght gestort worden sal; daer hy onophoudelyck sal schreeuwen en Coaxen als een Vorsch, terwyl den Honger syner gierigheyd hem knaeghd en marteld. Dienvolgens wil ick u hier mee indaghtigh gemaeckt en getrouwlyck gewaerschouwd hebben, wyl ghy Ooren hebt om my te hooren, dat gy doet 't geen de Wet des Heeren van u eyscht: 'k Wil seggen, dat gy, van 't geen gy overigh hebt, onderstand doet aen den behoeftigen, dien 't aen levens-middelen ontbreeckt; op dat *God* u niet verlaete, wanneer ghy in d'uyr des doods de laetste sught en adem sult geven. Wel aen! laet dan uwe liefde sodaenigh blijcken, dat oock de Vogelen in de lught uwe milddadigheyd mogen gevoelen. Dit betaemd u dies te meer te doen, op dat d'Arme, welcke ontbeeren 't geen gy overvloedigh besit, door groote nood niet gedwongen wierden, de Goederen van andere lieden te roven: 't welck u gewisselyck so hoogh-verwijtelyck en schandlyck sou zyn, als of gy een Kindt in de Wiegh had verworght. Laet u noch verders van my ernstigh *gherecommandeert* en aenbevoolen zyn 't geen in 't Boeck onser waerheyd geschreven staet, betreffende de goederen, die gy schuldigh zyt te geven aen de Priesteren welcke voor u bidden; op datse niet verdieryen door mangel van 't goede, dat ghy verbonden zyt haer te bewijsen: Naedien sulcks voor *God* even so grooten sonde sou zyn, als of ghy een witte jonge Koe verworgde, terwylse d'Uyers haerer Moeder soogh; door welckers dood duysend Zielen sterven moesten, die in haer, als in een goudene Kist, begraven leggen, en dien dagh verwachten, op wien vervuld sullen werden de beloften aen haer gedaen: Uyt kraght der welcke sy, in witte Paerlen veranderd zynde, in den Hemel

**Insommige Exemplaren staet* Christelycken.

Streckende tot milddadigheyd tegens d'Arme,

Insonderheyd oock tegens de Priesters.

Hemel ſullen Danſſen, gelyck d'ondeelbaere Stofjens, die in de Sonneſtraelen ſpeelen.

Nae dat hy deeſe dingen dus had voorgedraegen, braght hy noch andere ſeldſaeme redenen op de baen; gebruyckte ontelbaer veel omloopingen, en toonde daer omtrent ſodaenigh een yver, datmen niet ſonder verwonderingh kon blyven: Gelyck dan oock *Pinto*, nevens ſeven andere *Portugeezen* ſyne Reys-genoten, d'ongelooflijck-groote en vyerige Aendaght deeſes Volcks ten hooghſten ſeldſaem voorquam. Met verhevene handen riepenſe d'eenemael over d'ander, *Taiximida*! beduydende ſo veel als: *Wy gelooven't*; of: *'t Is gewiſſelyck waer*.

Seer groote aendaght des Volks.

Als nu onder 't bidden der *Tartaren* eenen der *Portugeezen*, genoemd *Vincentius Moroſa*, hoorde, dat de Toehoorers aen ſeeckere plaets dit woord *Taiximida* dickmael herhaelden, ſo ſeyde hy, om haer nae t'apen: *Telle ſoit ta vie*! met ſo een aerdige manier en ernſtige ghebeerden, dat niemand kon bemercken, hoe hy maer enckelyck den ſpot daer meê dreef. Ondertuſſchen kon niemand in de gantſche vergaderingh ſich van lagchen onthouden. Niettemin voer hy in ſyn gemaeckte Aendaght gheduerigh voort, verſeeckerde daer door d'aenſchouwers in hun goed gevoelen hoe langhs hoe meer, en ſpeelde deeſe *Comedie* ſo neerſtelyck, dat hy oock verdightede tranen uyt d'oogen over de wangen deed rollen. Vermits hy nu ſyn geſight geduerigh op den Aerts-Prieſter hield geſlagen, en deeſen hem deſgelycks aenkeeck, ſo moeſt de *Tartariſche Paus* over deeſen *Uylenſpiegel* lagchen, ſo wel als ſyne Toehoorers; jae ſodaenigh, dat hy bynae van 't ſtuck geraeckte, en 't beſluyt ſyner Predicatie ſo kraght-werckend maeckte (wyl hy 't lagchen geerne ſou verbeeten hebben, ſonder dat hem echter ſulcks mogelyck was) dat yeder daer door eerſt reght wierd bewoogen om in een gelagch uyt te barſten. 't Viel de *Priorin* en al de *Nonnen* byna onmogelyck, haere ernſtige gebeerden weer aen te neemen, als die ſigh even ſo diep in 't lagchen verward bevonden, over de gewaende eenvoudige aendaght deeſes Bootſemaeckers; wylſe ſich niet anders inbeeldeden, als dat ſyn belagchlycke Muylkrommingen en ſeldſaeme ghebeerden loutere werckingen van een goeden yver en vroom Hert waeren. Maer indienſe geweeten hadden, dat dien *Portugeeſch* dit uyt ſpot deed, ſoo ſoudenſe hem gewiſſelyck ſodaenigh hebben ghetughtight, dat hy dit kortswyl niet belagcht ſou hebben.

Seeckeren Portugeezſchen Uylenſpiegel

Aept d'aendaght der Tartaren belagchlyck nae;

En doet daer door de geheele Vergaderingh in lagchen uytbarſten.

Nae de voleynding des Kerckendienſts begaf den Aerts-Prieſter ſich weer te rugg' nae 't Klooſter, daer hy ſyne Herbergh had; begeleyd werdende van d'aldervoornaemſte uyt de Ghemeente; ghelyck oock van beyde de ghedaghte Gheſanten. De gantſche wegh over hield hy niet op, deeſes *Portugaloiſers* yver en aendaght te roemen. Sie, ſeyde hy, hoe dat oock deeſe (de *Portugeezen*) ſchoonſe in een Beeſtaghtige wildheyd leven, en ſonder kennis onſer waerheyd zyn, evenwel noch ſien en bemercken, dat 't geen ſy my hebben hooren Predicken, niet anders

(a) *Pinto, cap. 126. na de Franſche Editie; of na de Nederlandſche (doch niet ten vollen) cap. 39.*

[illegible] d'andere antwoorde-[illegible]

De Duyvel [illegible] [illegible]

[illegible] Duyvel [illegible] den Aep Gods [illegible], als de Dienaeren [illegible] [illegible] een paer W[illegible]-koor-[illegible] gantschen Sack vol [illegible] plaets behouden, en 't [illegible]

Is [illegible]

[illegible] is geen bedrieglycker Schyn-[illegible] Duyvel. [illegible] oock syne Martelaers, die om synent [illegible], selfs oock dooden, als de H. [illegible] laeten doen om der Godlycke Waerheyds [illegible]. Hy wil daerenboven een reghtvaerdigen Duyvel zyn, en de Son-[illegible] hebben; niet Gode, maer hem selfs, als de Vader der Son-[illegible] 't [illegible]-aengheſight van onſchuld en vroomheyd de [illegible] boosheyd dies te beeter voor d'arme verblindede Men-[illegible] verbergen.

W[illegible]

[illegible], hernam Iuffer A[illegible], verhael my doch, wat voor een [illegible] hy syne Biecht-kinderen voorſchrijſt.

Beiydenis der Sonden [illegible]

Op verscheydene wysen, antwoordede *Angelot*, laet hy haer haere Sonden belyden. In *Iapan* vindmen (volgens 't verhael van mynen Landsman [illegible]) een ſonderlinge manier van Biechten. In 't Geweſt [illegible] is een boven maten hooge Rots, meer als 200. ſchreden [illegible], met een Overhangſel of Steenklip, op 't opperſte maer alleen drie ſchreeden breed. * Aen deeſe Rots, onder welcke an-dere Klippen leggen in een grouwlycke en ſwijmelingh-veroorſaecken-de diepte, is een ſonderlingh-wonderlyck Rad; waer aen met een [illegible] Konſt gemaeckt is een groote Waegh met twee Schalen. In [illegible] der ſelver kan een Menſch ſitten. D'yſere Roede, daer de Scha-len aenhangen, werd door een getand of gekerfd Rad voortgedreven, nevens den geenen die in de Schael ſit, om ſich te laeten weegen.

* [illegible]

Wonderlyke en seer gevaerlyke

Als nu eenigen Pelgrim derwaerts koomd, om deeſe Plaets aendag-tigh te beſoecken, ſo moet hy ſich de Biecht onderwerpen, en in eene der Schalen gaen ſitten: Waer op d'andere ledige Schael noodwendig opwaerts rijſen, en deeſe gelaedene natuerlycker wys neerwaerts ſinc-ken moet. Stracks begind de Pelgrim ſyne Sonden te bekennen, en opentlyck te verhaelen alles wat hy gedaen heeft, met al d'omſtandig-heden. By elcke bekende Sonde verheft ſich de Schael, in welcke hy ſit, weer nae om hoogh; de ledige in tegendeel ſinckt nae beneden, tot dat hy al ſyne Sonden ghebiecht heeft. Dan ſtaen beyde de Schaelen ghelyck.

Duyvels-Biecht in Japan, en

By deeſen gantſchen handel bevind ſich eenen der *Goquis*, of Duyve-len in menſchlycke gedaente. Deeſen *Abſolveert* hem, nae ghedaene Oorbiecht, van al ſyne Sonden; treckt hem dan uyt de Schael, en laet

eenen

eenen anderen weer daer in sitten. Indien 't gebeurde, dat de Biechteling niet ten vollen biechtede, maer eenige Sonde uyt schaemte verswegh, so sal de Schael stil en onbeweeghlyck staen. Ondertusschen vermaend, scheld, waerschouwd en dreyghd de Duyvel hem. Blyft hy verstockt in syne gheheym-houdingh; 't welck deesen eerlijcken Heer Biechtvader buyten twijffel hem moenighmael selfs ingeeft, so werd de Schael van hem omgekeerd, en dien ellendigen van boven neergestort, so dat hy beneden aen de Rots verpletterd neer koomd te vallen. Deese Plaets werd van de Japonneesen gheheeten *Sangene-tocoro*, dat is, de *Biecht-Rots*. hoedaenigh deselve toegaet.

Seecker, seyde Iuffer *Amœna*, de *Iapansche Duyvel* moet een *reghten Schijn-heyligen* Duyvel zyn ('k had bynae een andere vergelyckingh gemaeckt) wyl hy deese blinde Lieden so aerdigh leerd Biechten. Maer, Heer *Angelot*, soumen dit wel voor waeraghtigh mogen aenneemen? Want men schryft wel veele dingen van over Zee, die niet juyst in der daed waer zyn. De gewisheyd

Wat my belanghd, antwoordede deesen, 'k heb deese saeck selfs niet gesien; maer echter twijffel ick geensins aen de waerheyd daer van: Vermits den gedaghten Hoofdman *Saris* betuyghd, dat een geboorne *Iaponnees*, die tot seven maelen toe deese *verschricklycke Biecht* had uytgestaen, doch naederhand 't *Geloof der Christenen* had aenghenoomen, hem dit alles verteld had: met byvoegingh, datmen van dese overhangende Klip op de diep daer onderleggende en voor d'oogen schier versinckende Rots sonder een t'sidderende ysingh niet kon afsien. So dat'er oock nauwlycks yemand sou mogen ghevonden worden, die selfs d'aldergrouwlyckste misdaed by deese aenschouwingh sou derven verborgen houden. (a) Vermoedlyck oock heeft den meerghenoemden Ridder en Hoofdman *Saris*, indien niet deese gevaerlycke *Duyvels-Biecht* selfs, ten minsten de Plaets gesien: Gelyck hy dan tot verscheydene maelen toe heeft waergenomen, hoe d'arme vervoerde *Iaponners* haer selven 't leven hebben afgekort, om dies te vroeger en gewisser in 't *Paradijs* te moogen koomen. Deeser saeck aengeweesen. (a) *Ex Navigatione Equitis, Saris; quæ continetur parte XII. Indiæ Orient. cap. 34.*

* * * *
* * *

HEbbense dan oock kennis en geloof van een *Paradijs*, vraeghde Iuffer *Amœna*? Seeckerlyck jae, antwoordede *Angelot*; doch niet van 't reghte; oock niet van den reghten wegh, om daer toe te geraecken, naementlyck *Christus*. Sy beelden'er sich wel thien voor een in; en haere verscheydene *Paradijsen* syn verscheydene Goden toegevoeghd. Gelyckse dan oock voorgeven, dat yeder God de geene, welcke hem met Aendaght hebben gediend, in syn bysonder Japonneesen hebben veele Paradysen.

Paradijs een eygene Plaets ingeeft: Waer heenen sy met het hooghste verlangen trachten te koomen. Sommmige houden sonderlinge Vasten-dagen, en vermaenen oock andere tot dierghelycke oeffeningen alsse selver plegen. Seer veel Aelmoessen deelense uyt, en bereyden sich met allen ernst, om in haeren gewaenden Hemel te geraecken.

Hoedanigh sy haer selven de dood aendoen,

Als nu den laetsten dagh, dієnse sich selven ghesteld hebben om te sterven, aengekomen is, so versaemelense haer geselschap tot sich; doen den laetsten dronck der liefde; treeden in een toegerust Schip, en neemen alleen een Zeyssen met sich, om daer mee 't Gras op den wegh nae 't *Paradys* af te maeyen. Soo haestse op de Zee syn ghekoomen, treckense haer verordonneert Gewaed aen, vullen haere Mouwen en Kleederen met Steenen; hangen oock een groote Steen met een Touw aen den Hals, op datse dies te vaerdiger in 't *Paradijs* moghten koomen, en springen also in 't Water. Nae haere dood werd haer seer groote Eer aengedaen. Dit Schouwspel heeft de ghedaghte *Capitain Saris* dickmael bygewoond.

Om dies te froediger daer in te mogen geraecken.

De geene, welcke den *Amida* dienen, plegen sich op een andere wys te dooden; naementlyck, sy besslooten sich in een groote kuyl, ademende alleenlyck door een gheringe openingh; ander stellen, door middel van een kleyn Riedt. Ondertusschen marteldense sich door waecken en vasten so langh, tot datse den Geest gaven. Eenige werpen sich, ter eeren van haere Afgoden, neerwaerts af van hooge Thoornen. Veele offeren haer selven aen haere Goden in de Tempelen, snydende met een Swaert haere Borst kruys-wys open; meenende hier door dies te vaerdiger in 't *Paradijs* te sullen geraecken.

Ander 't voorgaende gelyckvormigh verhael hier van,

Sinebald bevestighde dit door 't volgende Gespreck. Onder d'*Indiaensche* Brieven der *Jesuiten* vindmen'er eene van *Gasparus Vilela*, waer in even 't selve werd gedaght, en met eenen: Dat eenige 't Gewest der saelige Zielen onder de Zee; andere aen een andere Plaets stellen. Dat oock elcken God sijn eygen *Paradijs* beheerscht. Dien men nu in sijn leven getrouwlyck heeft gediend, den selven sal sodaenige Menschen in syne wooningh opneemen, 't sy dan waerse oock syn moght. Die nu 't *Paradijs* onder den Afgrond der Zee soecken, bereyden sich te voren daer toe. Sodaenigh een Dwaes staet, al waeckende, veele daegen aghter een gelyck als op een Predick-Stoel, en Predickt seer veel van de veraghtingh der Weereld. Eenige vergesellen sich by hem. Andere deylen hem yets uyt tot Aelmoessen. Op den laetsten dagh right hy syn Gespreck tot syne Medemackers, en drinckt met deselve een dronck Wyns, op onverbreecklijcke liefde en vriendschap. Dan treed hy in een Schipje. Neemd een Zeyssen met sigh, om de Doornen en Hagen, die hem onderwegen moghten

Uyt het beright des Jesuits

bejegenen, af te snyden. Daer na stoot hy sigh in 't Water, op soodaenigh een wys als de Heer *Angelot* alreeds verhaeld heeft. De gedagte *Vilela* heeft dit bedryf van sodaenigh een Aenvoerer nae 't *Paradijs*

cens

eens aenschouwde: die in syne onsinnigheyd van seven Medgesellen wierd gevolghd: Welcke met so een kloeckmoedighe geswindheyd hem over boord nae spronghen, dat hy over dit seldsaem Schouwspel gantsch verschrickt was. Desgelycks bright hy oock, dat de geene, die sich aen *Amida* hebben overgegeven, sich dood hongeren in een Groef, gevormd als een Wynvat, en aldaer sonder ophouden deesen haeren God, of veel meer Duyvel, aenroepen, tot dat de dood en des Doods Dienaer, de Satan, de Ziel van haer neemd.

Gasparus Vilela.

Schoon nu wel so wel *Frojus* als den *Engelschen Generael Saris* (want oock deesen *Titel* werd hem somtyds gegeven) seggen, dat deese laetste stervens-wys, door sich dood te vasten, alleen wert ter hand ghenomen van d'overgegevene aen *Amida*, so toond echter den selven *Frojus* naederhand in een Brief duydlyck genoegh, dat oock d'eerste manier, naementlyck van in 't Water te springhen, van veele, ter eeren van *Amida*, werd aengegaen; want dusdaenigh luyden de woorden des laetsten Briefs in onse Tael: Daer is noch een andere Uytvaert, welcke gehouden werd van de levendige, insonderheyd van de gene, welcke aen de Zee woonen. Want als deese uyt een sonderlinge Aendaght sich den *Amida* hebben verloofd, so doense haer selven de dood aen, door een brandende begeerte om hem haest te sien. Eerst biddense eenighe daegen langh Aelmoessen, steecken deselve in haere Mouwen, en Prediken dan opentlyck voor 't Volck; maeckende met eenen haer voorneemen haer bekend: 't Welck van yeder op 't hooghste wert geroemd, wylmen haer dit tot een sonderlinghe Heyligheyd toereeckend. Hier nae nemense een Zeyszen, om wegh te maeyen de Doornen en 't Ruyght, waer door haer op de Reys nae 't *Paradys* verhinderingh sou mogen toekomen. Treeden daer op in een gantsch nieuw Schip; binden groote Steenen aen den hals, de Beenen, Voeten, e. s. v. vaeren also nae de hooghte der Zee, en laeten het opsettelyck doorboorde Schip met haer sincken; of springen, d'een voor, d'ander nae, ghelyck Kickvorsschen in 't Water. Dan werd het leedig Schipje terstond van de Bloed-vrienden in 't Vyer geworpen (welcke ten dien eynde sich in een andere Schuyt dight daer by houden) vermitsse voor een groote sonde aghten, dat een Schip, so een hooghe Belofte-Aendaght toegewyd, voortaen meer van eenigh sterflyck Mensch sou aengeroerd worden.

Wederom een ander breeder bericht, Van deese Selfsmoord uyt een overgeloovige Aendaght.

Terwyl den gedaghten *Frojus* nae *Meaco* reysde, heeft hy, nevens sijne Meede-Reysigers, by 't Steedeken *Fore* gesien, dat ses Mans en twee Vrouws-persoonen sich selven op deese wys om 't leven braghten. Voor deese heeftmen naederhand aen den Oever der Zee een Taefel opgeright, nevens een Zuyl en aensienlycken Pyn-boom, tot een eeuwige Roem-gedaghtenis. Op 't Dack van deese Capel steeckense allerweegen veele Stangen op, waer aen Bladeren van Pappier hangen. Van binnen saghmen veele Verssen en Lof-dighten, met welcke den

Voorbeeld van sodaenigh een om 't levenbrengingh.

roem van deeſe nu ſaeligh-geaghtede lieden dapper opgheproncktt wierd. Soo by dagh als by naght is hier een ſeer grooten Toeloop der geene, welcke deeſe Plaets uyt een over geloovige Aendagt willen komen beſoecken.

Seecker Bonzius van de Duyvel wegh-gevoerd.

Eyndlijck voeghd hy noch dit daer by, alhoewel in den vorigen Brief: Onlanghs (te weten in ſijnen tijd) is 't in de Stad *Sacajo* gheheurd, en 't geſchied oock anderwegen wel meermael, dat een rycken *Bonzius*, berught van veelerley booſe practijcken, laſteren en Schelmſtucken, op 't ſeventighſte Iaer zijns ouderdoms in een kranckheyd viel; en echter ſich liet verluyden, dat hy niet ſterven ſou. Als hy nu op ſeeckeren dagh over Maeltijd ſat, wierd hy in een ogenblick wegh-genomen uyt 't Geſight van al d'Omſtanders. De *Japonneeſen* ſelfs hebben dit voor een quaed en onſaligh Teecken gehouden.

Stigtlycke Bedenckingh

Buyten twijffel, ſeyde Juffer *Amœna*, heeft hy ſich te voren aen de Duyvel overgegeven gehad; derhalven deeſen oock dit Gebraed heeft willen hebben terwyl 't noch varſch en van de Wormen onverteerd was. *God* bewaer ons voor diergelijcke *Paradijs* en *Hemel-vaerdten*! Ondertuſſchen mogen wy, welcke *God* den reghten wegh tot 't *Paradijs* heeft getoond, ons billijck ſchaemen, in aenmerckingh van deſen blinden *Heydenſchen yver*, dat wy ſo ongeerne betreden den engen wegh, welcke ons voerd nae den Luſt-hof der ſalighe vreughde. Dat wy onſe herten ſo vaſt laeten wortelen in d'aerde, en ſo anghſtigh voor de Dood, even als voor een grouwlijck ongeluck, ſchricken: daer nochtans deſelve ons eerſt in 't reghte leven ſal brenghen. Indien wy waerlijck geloofden 't geen wy ſeggen te geloven, naementlijck, eene voor ons bereydede volheyd der Vreughde en lieflijck weſen ter reghterhand *Gods* eeuwighlijck, wy ſouden met *Paulo* nae onſe ontbindingh verlanghen, en de dood niet aenſchouwen als een *Koningh der verſchrickingh*, maer als een *blijde Boodſchapbrenger* van, en den *Leydsman* tot ons alderhooghſte geluck; ſonder evenwel deſelve te ſoecken, maer gewilligh den *Raed Gods* dienende, ſo langh hy ons in deſe Weereld wil laeten.

Over den blinden Heydenſchen Doods-yver.

Seldſaemen

Onder veelerley dwaeſe bygeloovigheden der *Heydenen*, viel *Angelot* hier in, maghmen oock ſtellen den ſotten waen der andersſins ſpitsvindige *Chineſen*: welcke ſich hebben laeten inbeelden, dat in ſeeckere ſtreek der Rivier *Kiang* een Water-geeſt is, die met Schipbreuck ſtraft al de geene, welcke op 't Water yet ghebraedens eeten, wyl hy den reuck daer van niet kan verdragen.

Overgeloovigen Waen

Is 't mogelijck, vraeghde Juffer *Amœna*, dat verſtandighe lieden, ghelijck men ghemeenlijck de *Chineeſen* beſchrijft, hier aen gheloof ſouden geven? daer doch de Kinderen beeter behoorden te weeten?

Seer vaſtlijck gelovenſe dit, antwoordede *Angelot*: En derhalven

ders

derf geenen Uytlander sich hier laeten gelusten, yets gesoodens of gebraedens t'eeten.

De Gesanten, seyde *Floris*, van onse *Oost-Indische Compagnie* nae den grooten *Tartarischen Cham* en Koningh van *China* is diergelijck een kortswyl bejegend. Want als (volgens 't verhael van de Heer *Nieuwhof*) de *Chineesche* Boots en Schips-lieden saegen, dat in 't Gewest, waer van de Heer *Angelot* gewagh maeckte; ons Volck een Koock-vyer bereydede, so quaemense tot de Gesanten in de *Cajuyt*; vielen voor haer op de Knyen neer, en baeden met ghevouwene handen, datse doch 't koocken voor ditmael wilden uytstellen; vermits de Water-geest, die sich aldaer ophield inde ghestalte eens Draecks, of van een groote onguere Visch, en 't Gebied over deese Landstreeck had, sodaenigh van Natuer was, dat hy in sijne Neus niet kon lijden den reuck van gebraedene Hoenderen, gekoockt Speck, of eenighe welrieckende Spys. Derhalven hy, so haest hy de lught hier van gevoelde, 't Water met al sijne Visschen bewoogh tegens 't Schip, waer in eenige van sodaenige Spijsen wierden bereyd; doende 't selve sodaenigh woeden en raesen, dat niemand daer af geraeckte, sonder verlies van 't Schip en 't uyterste levens-gevaer.

Der Chineesen, van een Water-Geest, Die geen Gebraedt magh riecken,

Of nu wel deese Reden en dit versoeck de Gesanten gantsch belagchlijck voorquam, soo hebbense echter deese arme verblindede lieden, op haer veelvoudigh smeecklijck bidden, te wil geweest, en den Kock bevolen, met de toebereydingh op te houden: insonderheyd, wylse een goede koude Keucken in Voorraed hadden, waer meê sy sich voor dien tijd genoegh behelpen konden. Ondertusschen vertoonden sich twee of drie *Tonijnen* (anders genoemd Bruyn-visschen) springende en speelende in 't Water nae hun ghewoonte. Ter deeser oorsaeck wierden de *Chineesche* Schiplieden sodaenigh met vrees, anghst en schrick vervuld, datse meenden, de Water-geest was haer alreeds ghewaer geworden, en had 't Gebraed geroocken; derhalven oock 't Water en de Visschen orde gegeven om Schip, Menschen en Goederen terstond om te keeren.

En de Schepen, waer in gekoockt of gebraeden werd, Schipbreuck doet lijden.

Dit moet wel een Boerschen Duyvel sijn, seyde Juffer *Amœna*, en soude gantschlijck aen 't Hof niet dienen, wyl hy geen Gebraed magh riecken. Maer tot wat voor dwaesheden vervallen de Menschen niet!

Wanneer, liet *Angelot* sich hooren, Storm en Onweer voor handen is, so laeten de *Tonijnen* of Bruyn-visschen sich dickmael sien, buytelende in de Zee boven op de Baeren. Vermits nu ghemeenlijck een Onweer daer op volghd, so heeft sulcks buyten twijffel in deese overgelovighe lieden den waen veroorsaeckt, dat deese Visschen den Storm verweckteden, van eenighen Water-geest daer toe verordonneerd zynde. Veellight kan hier toe geholpen hebben, dat in dit Ge-

Vermoedelijcke oorsaeck van deesen Waen.

Gewest sigh somtyds veele Spoocken laeten sien, wanneer ergens eenigh ongeluck geschied is.

* * * * *
* * * *

De scharpsinnigheyd

WAerlijck, seyde *Sinebald*, is deese Blindheyd te beklaegen in sodaenigh een Volck, 't welck den roem heeft van uytsteeckend te zijn in aengeboorne scharpsinnigheyt, en in een gantsch *subtyl* verstand, ontrent de vervaerdigingh van veelerley Konst-stucken.

Der Chinesen, en haer subtyl verstand

Deese Scharpsinnigheyd, voer *Angelot* voort, blijckt insonderheyd seer klaer in eenighe Klippen en Steen-rotsen, door allerley sinrijcke Vonden sodaenigh toegerigt, dat daer in de Konst met de Natuer als om prijs schijnd te strijden. Deese Steen-Rotsen werden ghemaeckt uyt seecker slagh van Steenen, oock somtijds wel van verscheyden Marmor. Sy weeten de Natuerlijcke Steen-klippen in alle Eygenschappen so volkomentlijck nae t'apen; daer toe met Bosch en Bloemwerck, waer meê deselve bewassen zijn, so konstigh te beplanten, dat een vreemd Oogh sodaenige Konst-stucken met het eerste Gesight de Natuer sou toeschrijven; en, anders bericht werdende, over de gebruyckte Konst verbaesd moet staen.

Blyckt oock insonderheyd

Sodaenighe Steen-klippen laeten de *Chineesche* groote Heeren en rijcke lieden gemeenlijck maken in haere Lusthoven, en leggen dickmael hun grootste Middelen daer aen te kost. Niet verr' van *Peking* werden'er eenige gevonden, die niet alleen gantsch hol uytgehouwen zijn, maer oock in sich begrijpen d'aldercierlijckste Kameren, Keuckens, Salen, Wentel-trappen, jae Visch-vyvers en allerley Geboomt. Daer-en-boven sietmen in sommige der selver gantsche Doolhoven; so krom en wyd-omloopende, dat men drie uyren langh daer aen te gaen heeft. Al t'saemen sijnse so aerdigh en gantsch Konstigh toegerigt, dat d'aldervoortreflijckste Konst-stucken der sinrijckste *Europæische* Meesters met deese *Chineesche* Konst-wercken gantsch niet te vergelijcken zijn.

In haere sinrycke toerigtingh

D'oorsaeck, waerom voornaeme, rijcke lieden in *China* sodaenige Konst-klippen en Steen-rotsen, met sodaenighe Kameren en Vertrecken, in haere Lust-hoven laeten vervaerdigen, is, om in de Soomertyd voor de hitte en steeckingh der Son sich daer in te verberghen, en door de daer in zynde koele lught sich te verquicken. Wy hebben alreeds voor deesen gehoord, datse daer in groote Banquetten en Gasteryen houden. Dat oock de Geleerde haere beste en bequaemste *Studeer*-Kamers hier hebben.

Van seer

Niet verr' van een Dorp, ghenoemd *Pekkinsa*, sietmen, dight by de

de kant des Waters, eenighe deeser Rotsen en Steen-klippen, met Menschen handen gemaeckt, van sulck een konstigen arbeyd, en so wonder-aerdigh gheformeert, dat niet so seer de Konst, als wel de Natuer selfs, de Werck-meester daer van schijnd te sijn. Doch den vervloecklijcken Oorlogh, veel meer een Vyand en Verwoester, als een Vriend, Bouwer en Onderhouder van Konstrycke dingen, heeft deselve meerendeel geschonden en verdorven, Echter kan men noch aen d'overblyffels afnemen, met wat Glantsch en Cieraed sy voortyds hebben ghepraeld. En te gelijck uyt deese neerwerpingh oordeelen, wyl de *Tartaren* sodaenighe Konstrijcke en wonder-aerdighe Konst-klippen en Rotsen niet hebben verschoond, hoedaenigh sy ontrent ander dingen moeten te werck gegaen hebben. En waerlijck, haere woede in den laetsten Krijgh is seer rasende gheweest gintsch en herwaerts door 't gantsche Ryck. Niet alleen de kleyne maer oock de grootste Steeden hebbense in brand ghestoocken, afgebroocken, en tot de grond toe ter neer geruckt: Daer-en-boven oock deese treflycke Konst-stucken by verscheydene Dorpen verwoest. Konstige Klippen en Steen-Rotsen.

Wat het laetste belanghd, seyde *Sinebald*, misschien sou men eenige Reden daer van konnen geven. Sy hebben niet konnen lijden, dat geringhe Dorpen eer en aensien souden bekomen door sulcke uytsteeckende Konst-stucken; en derhalven deselve in stucken gebroocken aen deese onbewoonde Plaetsen, 'enckelijck daerom, op dat alleen aensienlijcke Steeden daer meê moghten proncken; en alsо hier door dies te meer glantsch bequaemen. Want, volgens 't verhael der Reys-beschrijvers, selfs hedensdaeghs vindmen in voornaeme Oorden sodaenige Konst-wercken noch onverseerdt, en in de Veroveringh der Keyserlijcke Hoofd-stad P*ekingh* hebben de *Tartaren* deselve niet alleen gantsch ongeschonden gelaeten, maer haer oock, van doe af tot op deesen dagh toe, so bysonderlijck verwaerdighd, dat niemand daer toe den vryen toegangh werd vergund, als alleen den Keyser, en sijne voornaemste Rycks-Raeden. Eenige Voorbeelden daer van.

Sy mogen, hernam *Angelot*, sodaenigh een insight gehad hebben alsse willen, 't is evenwel te beklaeghen, dat veele deeser Konst-stucken so deerlijck verwoest zijn 't Aensienlijckste onder allen, in 't gedaghte Dorp, 't welck alderminst verbroocken is, en derhalven noch yets van sijne vorige glantsch heeft behouden, verheft sijne Spits, of cierlijcken Top, over de veertigh voeten in de hoogte. In 't midden sietmen twee aerdighe en gantsch konstigh-uytgehoolde Kamers, reght tegens over malkander gevoeghd; welcke dit Konst-stuck in twee gelijcke deelen scheyden. Tot deese Kamers klimdmen op door middel van een Wentel-trap, niet min konstigh als kostlijck ghebouwd, en so wel boven als onder vier treeden breed. Doch meest van de Tartaren in den laetsten Oorlogh verwoest.

Dit gantsche Werck, 't welckmen billijck had mogen houden voor 't aghtste Wonder der Weereld, bestaet uyt Kley, Leem, en dier- Eene der selver had-

gelijcke

gelijcke Materien; alles so boven maeten konstigh gheformeert, en so hard ghebacken, datmen over de Vindingh, aerdigheyd en gestalte des gantschen stucks door verbaestheyd stom moet staen, en van verwonderingh sigh gelijck als verruckt gevoeld, vermits Menschen-handen de Natuer so eygentlijck hebben konnen nae-apen. Even sodaenige gemaeckte Steen-Klippen vindmen oock aen andere Plaetsen in *China*; niet alleen voorsien met dierghelycke Kamers en Wentel-trappen, maer oock met meenigerley Boomen, Springh-bronnen en meer andere Oogh-verlustigingen heerlijck vercierd. Insonderheyd steecken uyt, in konst, praght en heerlijckheyd de geene, met welcke den grooten *Tartarischen Cham* sijne Keyserlijcke Lust-gaerde te *Pekingh* * so gantsch schoon en by nae onnaedoenlyck heeft laeten oppproncken, datmen met waerheyd sou mogen seggen, de boven maeten sinrijcke *Chineesen* hadden hier in betoond veel meer verstand, konst en behendigheyd, als oyt de *Poëten* den scharpsinnigen en konstrijcken *Dedalo* hebben toegeschreeven. Sy begrijpen in sigh veele Kamers en Gemacken. Sijn allerwegen voorsien met Wentel-trappen en Gaeleryen: Bewassen met veelerley Boomen; en daer-en-boven versorghd met seer konstigh-gegravene Beeckjens.

Men mogen houden voor 't aghtste Wonder des Weerelds.

* *Sie de kopere Plaet, No. I. Fig. 4.*

Uytgehouwene Rots, waer in den Oudvader Chrysosthomus sou ghewoond hebben.

'k Moet hier noch yets byvoegen uyt de Persiaensche Reys-beschryving van de Heer *Tavernier*. Twee duysend *Passen* (segd hy) van 't Dorp *Charkliqueu* sietmen in 't midden des vlacken Velds een groote Rots; op welcke men aen d'Oostzyde opklimd met aght of negen trappen. Deese brenghen de Besoeckers in een kleyne Kamer, hebbende een Bedsteede, een Taefel, en een Kas; alles in de gedaghte Rots uytgehouwen. Aen de West-sijde gaetmen vijf of ses andere Trappen op: streckende nae een kleyne Gaelery, breedt drie, langh ontrent ses voeten; desgelijcks in de Rots uytgehouwen, onaengesien deselve ongemeen hard is. De *Christenen* deeses Lands verseeckeren, dat deese Plaets *S. Iohannes Chrysosthomus* heeft gediend tot een Schuylhoeck, terwyl hy in Ballinghschap was verdreven. Dat hy van deese Galery 't Volck leerde. Dat hy oock in de ghemelde kleyne Kamer geen ander Bed noch Hoofd-peluw had, dan de Rots; in welcke een plaets is ghemaeckt, bequaem om te rusten voor een Mensch alleen.

Vermits nu de *Christenen* gemeenlijck 't grootste getal der Kooplieden in de *Caravane* uytmaecken, so houd sigh deese *Compagnie* ghewoonlijck twee of drie daegen in 't Dorp *Charkliqueu* stil, om aen de gedaghte *Christenen* tijd te geven, tot de verrightingh haers Godsdiensts in deese Rots; waer in de Bischop deeser Plaets *Mis* koomd doen, gevolghd van eenighe Priesters, welcke yeder een Waschkaers in de hand houden. Maer behalven deese is'er noch een andere reden, waerom de *Caravane* hier dien korten tyd wil vertoeven; Want daer wast een seer schoone Wyn; en vermitsse hier de helft

(a) *Tavernier.*

beeter

beeter koop is als te Tocate, so doen d'Armenische Koopluyden hier Voorraed van deselve op, voor de geheele Reys. (a) — (a) ...ier, 1. Part. pag. 13.

Onder deese Gesprаecken was 't al taemlijck laet in den Avond geworden: derhalven al deese Vrienden van Taefel opstonden, en, nae noch eenighe ghemeensaeme Redenvoeringhen, elckander een goede Nacht wenschteden; begevende sich yeder daer op in syn Vertreck te Bed. — *Eyndiging deses dags.*

* * * * *

* * * *

DE vroege volgende Morgenstond beloofde een klaeren en aengenaemen dagh: derhalven de Heer *Floris* syne Gasten nodigde, om met hem te gaen nae synen een weynigh buyten de Stad gelegenen Hof, alwaer hy sich wat verlustigen, en teghelyck 't Middaghmael daer doen bereyden wou. Onderwegen ontmoetede haer de Heer *Donatiaen*, toekomende Schoonvader van de Heer *Floris* (gelijck voor deesen al geseghd is) die hem versoght mee te willen gaen: Waer toe hy terstond gereed was, wyl de vorige Vertellingen van *Angelot* en *Sinebald* hem so wel hadden behaeghd, dat hy wenschte, haer noch meer te moghen hooren spreecken. In den gedaghten Hof gekomen zijnde, geraecktense stracks op de Bergen, waer toe de verhandelde Konst-klippen des vorigen avonds haer aenleydingh gaven: En nae dat *Angelot* versoght was, te willen verhaelen 't geen hy wist van de hooghte, grootte, seldsaeme gedaente, en andere Eygenschappen der Bergen, welcke hy of selfs ghesien, of van andere hooren verhaelen had, so begon hy aldus. — *Inleydingh tot de volgende verhandelingh van Bergen.*

In 't Eyland *Tercera* syn twee Bergen, genoemd *Bresil*; van sodaenigh een hooghte, datmen van daer de Scheepen vijfthien Mylen weghs verr' in Zee kan sien. Op des eenen Top staen twee Pilaeren, van welcke de Waghters d'Inwooners bekend maecken d'aenkoomst der Scheepen. Alsse boven de vyf der selver in 't gesight krygen, so laetense haere groote Vaen vliegen, en blaesen terstond op den Hoorn. Op deese in Zee loopende en tegens malkander overleggende Klippen syn twee Kasteelen gebouwd, welcke gelijck als de Haven maecken, en deselve beslwyten. — *Bergen in 't Eyland Tercera.*

In 't Eyland *Ceylon* sietmen den *Adams-Bergh*, werdende gehouden voor den hooghsten in gantsch *Indien*. Den naem *Pico d'Adam* heeft hy bekoomen uyt den Waen der *Indianen*, dat *Adam* boven op den selven syne voetstappen sodaenigh in Steen sou uytgedruckt, of liever ingedruckt hebben, als of deselve met opset daer in waeren uytgehouwen. Gelijckse dan vastlijck ghelooven, dat in dit Eyland 't Paradys gheweest, en den eersten Mensch daer in geschaepen gheworden is. — *Adams-Bergh in Ceylon.*

Seldsaemen Boom.

(a) Nierem-berg. lib. 14. H. N. c. 1.

Oock sou hy hier begraven leggen. Men seghd oock (want in eygener persoon heb ick deesen Bergh noyt beklommen) dat hier een Boom staet van een middelmaetige lenghte, doch taemlijck dick, met kleyne ghekruysde Blaederen, Aerdverwigh, maer van een Aschgrauwe bast, welcke by naght glinsterd, en uyt duysternis light maeckt. (a) Op deesen Bergh toondmen oock een kleyne soutaghtige Poel, welcke sou-ontstaen syn uyt de vergootene traenen van *Eva*, doe *Cain* synen Broeder *Abel* had verslaegen.

Den geweldigen hoogen

Tusschen beyde de *Tartarische* Koninghrijcken *Lassa* en *Necbal* komen de Reysigers by den Bergh *Langur*, gehouden voor den hoogsten in gantsch *Oost-Tartaryen*: Derhalven oock de geene, welcke tot den Top opklimmen, nauwlijcks haeren adem konnen haelen, wegens d'al te *subtyle* lught. By de warme Somertijd sal niemand light daer over trecken, die niet syn leven in ghevaer wil stellen; wijl op deesen Bergh verscheydene giftighe Kruyden wassen, welcke een schaedlijcken damp van sigh geven.

En sigh wyd uytstreckenden Bergh

Indien, vraeghde *Donatiaen*, deesen Bergh so grouwlijck hoogh is, hoe kan men'er dan over-reysen: Hooghe Geberghten syn selden beganghbaer; en werden gemeenlijck maer alleen beklommen uyt nieuwsgierigheyd; of om eeniger Kruyden wil; of uyt een overgelovige Aendaght.

Langur, tusschen beyde de Tartarische Koninghrycken Lassa en Necbal.

(a) Kircherus, ex Relat. P. Ioh. Gruberi.

D'Antwoord van *Angelot* was: Nae dat de Bergen bequaem of onbequaem leggen, in of uyt den wegh, daer nae begaetmense, of myd mense. De geene, welcke uyt 't *Tartarische* Koninghryck *Lassa* nae 't Rijck *Necbal* willen trecken, moeten noodwendigh dit hoogh en sich seer wyd-uytstreckend Geberght doorwandelen, gantschlijck te voet; want met Wagen of Paerd kanmen'er niet overkomen, wegens de schricklijck-rauwe en steyle Klippen. Men heeft bynae een gantsche Maend tijds van doen, eer deesen gebugchelden, hoeckigen en ongebaenden Berg de vermoeyde Wandelaers vergund, sich te mogen rusten in de Stad *Cuthi*, zijnde d'eerste des Rijcks *Necbal*. Maer schoon dit Bergh-gewest moeylijck en langhduerigh te bereysen is, so heeft echter de Natuer, ten goeden der reysende persoonen, 't selve Water-rijck ghemaeckt; so dat allerweegen uyt de Klip-gaten so wel warme als koelen Springen voortkoomen; oock frissche Beken hier en gintsch voorby ruysschen, wemelende van Visschen: Gelijck oock op verscheydene plaetsen goede Weyden voor 't Vee werden ghevonden. Eenighe meenen, dat deesen Bergh is een ghedeelte van 't Geberght *Caucasus*; en even dat, 't welck *Ptolomæus* heeft ghenoemd *Parapanisus* (a)

Duyvels-Bergh, en eenen anderen ge-

Japan heeft veele Heuvelen en Bergen, waer op geweldigh langh Gras wast; oock veelerley Kruyden en Bloemen werden ghevonden; nevens welrieckende wilde Roosen en geele Lelyen. Onder deese Bergen syn'er twee boven al d'andere vermaerd: Waer van den eenen

on

onophoudelijck Vlammen uytspuygd, en billijck den *Duyvel-Bergh* moght genoemd worden, (want synen reghten naem weetmen noch niet); niet, om dat hy op de gedaghte wys met vyer speeld, maer om dat de Duyvel op de hooghte des selven eenige *Japonnesen*, die, wegens een Belofte, hier op klimmen, nae datse langh te voren sich hadden gekastyd, in een blinckende Wolck verschijnd. Den anderen, genoemd *Figenejama*, verheft sich eenige Mylen weghs in de hooghte, doorsteeckende met synen Top de Wolcken des Hemels (a) Boven deese is oock den Bergh *Frenojama* beschouwens waerdigh: niet so seer om zijns selfs wil, als wegens den heerlijcken Water-poel, sijnen Voet bevoghtigende; welcke heeft in de lenghte tnegentigh-duysend, in de breedte een-en-tnegentigh Schreeden. Heerlijcke Visschen werden'er in gevonden. By en aen deesen Bergh souden voortijds hebben gestaen drie duysend drie hondert *Heydensche* Kloosters; van welcke, ten tijden *Villela*, noch maer alleen vyf hondert waeren overgebleven.

weldigh-hoogen Bergh in Japon.

(a) *Maffejus l. 12. H. Ind. p.* 141. *in fol.*

Tot d'*Oost-Indische* Bergen wil ick hier oock tellen (alhoewel dit Geweest *niet eygentlijck* tot *Oost-Indien* behoord) 't Geberght, 't welck men van verre siet op 't *Hoofd der goede Hoop*, of *Capo de bonne Esperance*. 't Selve bestaet in twee hooge Bergen, waer den eenen niet reght t'aenschouwen is, wegens de Wolcken, welcke sijne hooghte gedurigh bedecken. Hy is *geformeert* gelijck een Tafel, wat langer als breed: waerom hy oock den *Tafelbergh* werd genoemd. By desen stormt het geweldigh hard; so dat de Scheepen hier schijnen te sullen moeten vergaen. Den anderen heeft men den Naem van *Leeuwenbergh* gegeven, wyl hy ten naesten by de *Figuer* eens Leeuws vertoond. Tot de beklimmingh des *Tafelberghs* heeftmen een gantschen dagh van nooden, eermen de hooghte kan bereycken. Boven heeftmen te vreesen de nattigheyd en koude der Wolcken, welcke den opklimmer lightlyck konnen omvangen: Beneden vindmen sich in ghevaer van wilde Dieren, insonderheyd van de Leeuwen, welcke hier haere wooningh hebben (b)

Tafelbergh en Leeuwenbergh op de Caep de bonne Esperance.

(b) *I. Iac. Saars vijfthienjaerige Krijgsdiensten in Oost-Indien.*

Gy zijt, seyde de Heer *Floris*, al taemlijck haestigh uyt *Indien* aen *Capo de bonne Esperance* gekoomen. Maer ghy moet weeten, dat de Scheepen hier, door de harde tegen-winden, dickmael weer te rugg' werden gedreven. Ghy moet u niet laeten verdrieten, desgelijcks weer aghterwaerts te keeren nae 't uyterste *Asiatische* deel, naementlijck, 't Koninghrijck *China*, om ons oock de Bergen van dit Geweest te vertoonen.

Aenleydingh, om te spreecken

Met voordaght, antwoordede *Angelot*, heb ick deselve voorby gegaen, wyl de geene, welcke verwonderingh verdienen, so veel in getal zyn, dat ick vreesde, door de meenighte u verdrietigh te mogen vallen: Maer wyl ick uwe lust hier toe bemerck, so wil ick u geerne hier in vergenoeghen: en om der veelheyd wil, d'aenmerckens-

Van de menighvuldige aenmercklycke Bergen in China

kens-waerdighe Geberghten verdeelen nae haere Eygenschappen en Omstandigheden. Vermits nu deselve so seer verscheyden syn, so moet u niet vreemd duncken, dat somtyds eenerley Bergen u meer als eenmael sullen voorkoomen, naedien de verscheydene hoedaenigheden yeder tot onse bysondere Orde sullen worden gebragt. Op dese wys dan willen wy besightigen. I. De *grootte* der *Chineesche* Bergen of Geberghten. II. Haere *Hooghte.* III. Haere *Toppen* of Spitsen. IV. De *Heuvelen.* V. De meenigerley *Gestalten.* VI. De *Wonderen*, welcke men daer aen siet. VII. De daer op gevonden werdende *Artzenijen.* VIII. De daer op zynde *Dieren.* IX. Wat sich op of aen de Bergen *vertoond, door Menschlycke vlijt* uytgewroght. X. De *Geschiedenissen*, welcke sich daer op hebben toegedraegen. XI. Van wat voor *Volck* eenige der selver bewoond worden. **

Wat voor een Orde hier ontrent sal gehouden worden.

** *Al de* Chineesche *Bergen, welcke nu den Leeser sullen voorgedraegen worden, vindmen in den* Atlas Sinicus *van* P. Martinus Martinii *hier en gintsch, elck onder sijne* Provintie, *verstroyder-wys beschreeven. Wy hadden deselve alreeds ordentlijck by een gesoght, als wy naederhand bemerckten, dat niet alleen den* Author Admirandorum *sulcks desgelyks gedaen, maer oock de Heer* Nieuwhof *meestal sijne Bergen daer uyt genoomen had. Vermits nu den gedaghten* Author Admirandorum *de verdeeling in een goede Orde heeft gemaeckt, soo hebben wy geraedsaem gevonden, deselve te volgen: Behalven alleen, dat wy de Spelonken en Daelen daer van afscheyden, als welcke hier nae affsonderlijck sullen verhaeld worden. Wy hebben oock d'overige eygenschappen der Bergen somtijds, gevoeghlijckheyds halven, wat anders geschickt, en eenige der selver wat breeder uyt* Nieuwhof, *insonderheyd de geene, welcke hy selfs gesien heeft, beschreven: Oock uyt andere Schryvers noch meer andere daer by gedaen.*

* * * * *
* * * *

I. Groote Bergen in China.

I. WAt de grootte der Geberghten betreft, vervolghde *Angelot*, men vind in *China* den Bergh *Lungeuen* by *Kungyangh*, langh zynde ontrent twee honderd *Stadien*, of dertien d'halve *Duytsche* Myl. De Bergh *Zunungh*, onder *Xaohingh* heeft in de lengte twee honderd taghtigh *Stadien*, of seventhien en een halve *Duytsche* Myl. De Bergh *Lofeu* by *Polo*, dight by de Stad *Hoeicheu*, heeft in sijnen Omkreytz 300. *Stadien*, of 18. en een halve *Duytsche* Myl. De Bergh *Tiengo*, by *Pingkiang*, 500. *Stadien*, of 31. derselver Mylen. De Bergh *Quanghia* by *Nankang*, is van een ghelijcke grootte.

Lungeuen. *Zumingh.* *Lofeu.* *Tiengo.* *Quanghia.*

De Bergh *Heng*, by *Hoenyuen*, heeft in syn begryp 800. *Stadien*, of 50. *Duytsche* Mylen. Onder *Kiegan* by *Ganfo* legd den Bergh *Uncung*, van deselve grootte. De Bergh *Tienno* is niet kleyner. By *Iotyen* begind

Heng. *Unkung.* *Tienno.*

gind den Bergh *Yeu*, en streckt sich uyt over de 1060. *Stadien*, of 63. *Duytsche* Mylen. By de Land-Stad *Quan* verheft sich den Bergh *Chingchang*, even so groot als den voorigen. De Bergh *Cacleang* ontrent de Land-Stad *Leangxan* is niet geringer. In *Kinhoa*, by de Stad *Yu*, leghd den Bergh *Kiming*, veel grooter als eenige der andere. Onder *Cingcheu*, by *Chuching*, sietmen den Bergh *Langsie*, streckende tot aen de Zee. Op den selven syn veele Dorpen, van den *Monarch Xio* daer doen oprighten, als hy over de 30000. Menschen op dit Gebergt verdeelde, om 't selve te bewoonen en te bebouwen. Onder *Lingkiang* by *Sinyu*, leghd den Bergh *Mung*, seer lustigh om t'aenschouwen, wegens 't groene Geboomt en de Vrughtbaere Velden.

Yeu. *Chingchang.* *Cacleang.* *Kiming.* *Langsie.* *Mung.*

II. Belangende de hooghte der Bergen in *China*; deese volgende sijn my voorgekomen. De Bergh *Ximus*, by *Taigan*, schryftmen toe de hooghte van 40. *Stadien*, of twee en een halve *Duytsche* Myl. Men seghd, datmen, by 't eerste Hanen-geschrey, van sijnen Top de Son kan sien. De Bergh *Pin*, by de Land-Stad *Guei*, is so gantsch hoogh, dat de *Chineesen* hem toeschryven 60. *Stadien*, of op weynigh nae vier *Duytsche* Mylen. Van des selven Spits sietmen de Hoofdstad *Chingtu*, over al d'andere Bergen heen. De Bergh *Tientai* is so hoogh, dat hy 18000. Roeden oprysd, maeckende 5. *Duytsche* Mylen. De Bergh *Suming* onder *Xaohing* is van deselve hooghte. De Bergh *Venpi*, in 't Landschap *Queicheu* streckt sich uyt boven de Wolcken. Onder *Chingtu*, de Hoofdstad, leghd de Bergh *Ieking*, niet verr' van de Landstad *Zu*, desgelijcks boven de Wolcken stygende. *Sintien* heeft den boven maeten hoogen Bergh *Pie*, oock door de Wolcken gaende. Onder *Lingkiang* by *Sinyu* sietmen den voorheenen gedaghten seer hooghen Bergh *Mung*, schynende in hooghte de Wolcken t'overtreffen. Den Bergh *Tafung*, by de Land-Stad *Xefan*, schijnd selfs tot aen den Hemel te reycken. By *Zangki* is den seer hoogen Bergh *Iuntai*, om sijner hooghte wil der Wolcken Throon ghenoemd. De Bergh *Hozang*, onder de Stad *Chucheu*, verheft sich over de 10000. Voeten, of 1000. Roeden. Onder *Kiunche*, by de Land-Stad *Van*, leghd 't Eyland *Tocheu*, groot 100. *Stadien*, of over de 6. *Duytsche* Mylen; en in 't selve een Bergh, gaende boven de Wolcken. In 't Landschap *Quantung*, onder *Hoeicheu*, naest *Polo*, leghd den Bergh *Lofeu*, hoogh 3600. Roeden, of ruym een *Duytsche* Myl. By *Liencheu*, ontrent *Lingeam*, vindmen den Bergh *Loyang*, so gantsch hoogh, datmen twee geheele daegen moet doorbrenghen, eermen des selven Top kan bereycken. De Bergh *Kimingh* by *Yu*, kanmen in niet minder als negen daegen tyds beklimmen. De Bergen in 't Landschap *Suchuen* sijn onguer hoogh. By de Stad *Kienning* legd den Bergh *Xin*, op welcken men, over alle Bergen heenen, de Son uyt de Zee siet opkomen. In de *Provintie Peking* sietmen den Bergh *Puon*, van een ongemeene hooghte.

II. Hooge Bergen. *Ximus.* *Pin.* *Tientai.* *Venpi.* *Ieking.* *Mung.* *Tafung.* *Iuntai.* *Hozang.* *Lafeu.* *Loyang.* *Kiming.* *Xin.* *Puon.*

III Bergh-Toppen. III. Maer wy willen nu oock een weynigh tyds besteeden aen 't beſightigen van de Spitſen of Toppen der Bergen. Onder *Sintien* leghd den Bergh *Pie*, ſich door de Wolcken heen ſtreckende met een ſeer ſcharpe Spits, ghelyck een *Pyramide*; derhalven hy oock *Pie*, dat is Pinſeel, nae de vorm werd genoemd. Den Top *Tocicu*, op den Bergh *Pexe*, onder de Land-Stad *Cincheu*, ſteeckt door de Wolcken heenen. De Bergh *Tulie* by de Land-Stad *Van*, verheft, onder d'andere, een Spits van ſodaenigh een hooghte, dat de Vogelen haere vlught niet over deſelve konnen neemen. De Bergh *Fang*, by de groote Land-Stad *Lincheu*, heeft een Spits, welcke eyndlyck de gedaente van een Dobbelſteen bekoomd. De Bergh *Hozang*, onder *Cucheu*, heeft een Top, die van geen dingh in de lught werd veranderd: En derhalven, wegens ſyne hooghte, voor Donder en Regen gantſch verſeeckerd is. De Spits *Hoeifung*, by de Land-Stad *Yai*, is ſo gantſch hoogh, dat noch Wind noch Regen 't opperſte deel kan beledigen of genaecken. Sy heeft daer van daen den naem bekoomen, om datſe 't Onweer uyt de Zee, wanneer 't wil koomen aenſtormen, ſchynd af te wyſen en te rugg' te drijven. De Bergh *Latung*, by de Stad *Tiugcheu*, heeft een afhangige Spits, by de 1200. Roeden, of 't derde deel van een *Duytſche* Myl hoogh. In 't Landſchap *Iunnan*, by de Stad *Tali*, op 't Geberght *Chao*, overtreft de Spits *Tingſi* al d'andere, en verhooghd ſich tot op of over de 1000. Roeden. De Bergh *Cu*, onder *Xunte*, werd het Wees-kind geheeten, wyl hy maer een eenige Spits verheft, en van al d'andere afgeſonderd is. Onder de Stad *Chinthing* is de ſeer hooge Bergh *Sangnien*, die met ſynen Top boven de Wolcken reyckt. In 't Landſchap *Quangſi* by de Stad *Ieyang*, laet ſich op den Bergh *Paofung* een Spits ſien, reyckende verr' boven de Wolcken; en heeft noch evenwel op 't bovenſte een Steenen-huys. Onder de Stad *Lieucheu*, op den Bergh *Sienye*, ſtaet een ſeer hooge Spits, die ſich opright als een Muer, en deſgelycks een Steenen-Huys draeghd. Onder *Vutingh* legd den Bergh *Hinghkieu*, allerweegen ſeer rouw en ſteyl, doch boven op den Top vlak. Men moet'er opkomen door een ſeer engen weg welcke maer een eenigh Menſch op eenmael den doorgangh kan vergunnen; tot een ſonderlinge toevlught voor de naebuerige in tijd van Oorlogh. In 't Landſchap *Changte*, by de *Provintie Lin*, leghd den Bergh *Yyang*, ſo gantſch ſteyl en hoogh, datmen'er ſeer beſwaerlyck kan opkoomen: Doch op 't Spits is een ſeer ſchoone Vlackte, derwaerts, in Krijghs-ongelegentheden, veele lieden ſich redden. De Bergh *Tapien*, naeſt *Yxui*, heeft een gantſch breeden Top en vlack Land, ſo datmen daer 90. Stadien, of vier en een halve *Duytſche* Myls, Velds vind. Op den Bergh *Xin* is, onder meer andere, een Spits, boven met een Pallays verciert, in 't alderſuyverſte deel des Lughts, boven alle Wolcken; immers gelyckmen ſeghd. De Stad *Packingh* heeft den Bergh *Chinzang*, wiens ſpits de geſtalte van een Huys-haen ſchijnd te hebben. De Bergh

Pie. *Pexe.* *Tulie.* *Fang.* *Hozang.* *Hoeifung.* *Latung.* *Tingſi.* *Cu.* *Sangnien.* *Paofung.* *Syenye.* *Hingkieu.* *Yyang.* *Tapien.* *Xin.* *Chinzang.*

Xin-

Xinrang is seer hoogh en steyl, so datmen hem beswaerlyck kan beklimmen. Echter vindmen op des selven Top een gantsch lustige Poel, seer Vischrijck, rondom beset met Boomen en Bloemen. Onder de Stad *Pingo* legd den Berg *Monien*, genoemd d'Oogen-spits, wyl hy boven op de hooghte twee onguer-groote Steenen-oogen heeft. In 't Landschap *Chekiaug* by de Stad *Hangcheu*, welcke is de beroemde Stad *Quinlai*, is den Bergh *Funchoang*, hebbende twee boven maeten hooge Spitsen tegens over malkander, schijnende tot aen den Hemel toe te raecken. De Bergh *Ciexe*, by de Land-Stad *Ho*, steeckt twee gheweldigh-hooge Spitsen op, tusschen welcke, als door een Poort, de Saffraen-Vloed heenen loopt. De Bergh *Tien* werd geheeten 's Hemels-oogh, wyl hy op twee Spitsen twee Poelen heeft. By de Stad *Lieuyang* heeft den Bergh *Taibu* drie onguer groote Spitsen. Op den voorgedaghten Bergh *Xin* staen oock drie seer hooge Toppen, waer van d'eene styghd tot in 't aldersuyverste deel des Lugts, boven Wolcken, Regen en Wind. Onder *Iungningh* leghd den seer grooten Poel *Luca*, met drie Eylanden, d'een d'ander gantsch gelyck; selfs oock daer in, dat yeder een Berghjen heeft van honderd Roeden hooghte. By de Stad *Paoking* legd den Bergh *Lung*, welcke vier so gantsch malkander gelycke Spitsen in den omkringh nae den Hemel send, datmen aen al de syden eenerley Aenschouwingh gewaer werd. Midden tusschen deselve vindmen een Poel of Meir. Den Bergh *Uhoa* werd genoemd de vyf Bloemen, wyl hy bovenmaten hooge en malkander allesins ghelycke Spitsen heeft; yeder ghereeckend op duysend Roeden. Den onguer-grooten Bergh *Naumin* verheft nae de Wolcken twaelf seer hooge Spitsen. By de Stad *Iuenkiang* leghd den seer grooten Bergh *Yotai*, toonende vyfentwintigh Spitsen. Is oock soo aenghenaem en schoon, dat hy bekoomen heeft den naem eens kostlycken Thoorns. Dight by de Land-Stad *Kiun* leghd den Bergh *Rutang*, die met seven-entwintig Spitsen na de Wolcken sich uytstrekt. Onder de Stad *Hoeicheu* siet men den Bergh *Hoang*, en op den selven twee-en-dertigh Spitsen. Den Bergh *Iungling*, van een boven-gemeene grootte, laet'er ses-en-dertigh sien. Den Bergh *Talao*, onder *Foning*, heeft een gelyck getal. Den Bergh *Heuki* draeght'er over de tseventigh; den Bergh *Heng* twee-en-tseventigh. Naest *Sinfung* vindmen den onguer-grooten en onmatigh-dicken Bergh *Hiana*, die met tnegentigh Spitsen den Hemel naerderd. Onder de Stad *Xaohing* vindmen den Bergh *Sumingh*, die met seer groote Spitsen nae de Wolcken stygd. Men teld over de tweehonderd en taghtigh der selver. Beneden de Stad *Paoting* legd een Dal, omringhd en gelyck als beslooten van seer hooge Spitsen der Bergen. By *Quienchang*, naest *Quauchang*, verheft sich den Bergh *Chunghoa*, bestaende bynae uyt enckele Spitsen. Dit is'er verwonderlyck aen, dat onder al deselve maer een eenige groen is, en Boomen draeghd. In 't Landschap *Peking* leghd den Bergh *Puon*, veelerley Spitsen

Xintang. *Monien.* *Funghoang.* *Ciexe.* *Tien.* *Taibu.* *Lung.* *Uhoa.* *Naumin.* *Yotai.* *Rutang.* *Hoang.* *Iungling.* *Talao.* *Heuki.* *Heng.* *Hiana.* *Suming.* *Chunghoa.* *Puon.*

Ximo. sen ten Hemel rightende. Op den Bergh *Ximo*, by *Taigan*, sietmen seer hooge Bergh-spitsen.

IV. Heuvelen. Tot noch toe hebben wy gesproocken van groote Geberghten. Wy sullen nu oock eenige Heuvelen affonderlyck beklimmen. By *Chinyuen* *Polung.* leghd den Bergh *Polung*, wiens Heuvels sich allenxen hooger en hooger verheffen. Ter deeser oorsaeck laet hy sich van verr' aenschouwen als een woedende Zee, wanneermen op haere oprysende Golven siet. Hierom werd hy oock genoemd 't Cieraed der Zeebaeren. By *Kiengyang* *Ulung.* vindmen den Bergh *Ulung*; waer op vyf Heuvelen sodaenigh leggen, dat eene der selver van d'andere daerom leggende ghelyck als beslooten werd. De middelste noemen de *Chinesen* d'eenige Paerle; maer d'andere de Draecken. In 't Landschap *Quantung*, onder *Hoeicheu*, naest *Polo*, leghd den Bergh *Loseu*, die vyfthien afhangige Heuvels vertoond: By de Land-Stad *Kiun* den Bergh *Rutang* met ses-endertigh Heuvelen. De Bergh *Suzung* heeft'er even so veel. By *Leusiang*, onder *Yocheu*, leghd den ongueren Bergh *Tayun*, op welcken men over de tseventigh Heuvelen kan tellen. Den Bergh *Ho* laet'er driehonderd en t'seventigh sien. By de Stad *Queilin* is een steil Voetpad over den Bergh, op welcken seven Heuvelen leggen, even in sodaenigh een orde, als men 't Seven-gesternt aen 't *Firmament* siet.

Loseu. Rutang. Zuzung. Tayun. Ho.

V. Wonderlycke Figueren der Chineesche Bergen, V. Een groot deel Bergen stellen ons oock wonderlycke ghestalten voor oogen. Derhalven kan ick niet naelaeten, myn tegenwoordigh Bergh-gespreck daer meê te vergrooten. Alsmen den Bergh *Umuen* aenschouwd, so schynen syne Bugchels en hooghten ghelyck als in de lught uytgespannen te zyn. De Stad *Packing* heeft den Bergh *Chinzang*, wiens Spits de gestalte van een Huys-haen heeft. In de *Provintie Quangsi*, by de Stad *Queilin*, sietmen den Bergh *Ly*, in ghedaente een Elephant gelyckvormigh. Den Bergh *Tienmo*, waer van alreeds ghesproocken is, noemdmen 's Hemels-oogh, wyl hy op twee Spitsen twee Poelen heeft. Den Bergh *Uxing* formeerd een Mensch die 't hoofd neerwaerts neyghdt, maer voorts reght over eynd staet. Onder den Stad *Pinglo* leghd den Bergh *Monien*, genoemd (gelyck wy alreeds hebben gehoord) de Spitsen der oogen, wyl hy op d'uyterste hooghte twee Steenen oogen heeft, van de Natuer so konstigh gebeeld, dat de Weetenschap aller Konstenaers hier by niet te vergelycken schynd te zyn. Want den Oogh-appel is ten hooghsten klaer onderscheyden, en om deselve staen beyde de Voghrigheden, naementlyck, de witte en de swarte, gelyck in d'oogen der Menschen. Den Bergh *Caolau* omvanghd het Landschap *Lan* even als een Schouw-burgh, en heeft derhalven aen alle syden een seer lustige Aenschouwing. By *Kenkiang* leghd den Bergh *Paeye*, naest *Tegan*, houdende in synen omkringh dertigh *Stadien*, of bynae twee *Duytsche* mylen; so dat hy de gedaghte Land-Stad meerendeel omheuveld. Den Bergh *Fung* by *Tungping* is door Bosschen en Bouwlanden sodaenigh onderscheyden, dat hy aen 't

Vertoonende verscheydene gedaenten van dingen, als Hanen, Elephanten, Oogen, e.s.v.

oogh

oogh een seer cierlycke aensieningh verleend; waerom oock de *Chineesen* hem by Damast vergelycken. Van den Bergh P*olung* by C*hinyuen*, die met syne Heuvelen een ontstelde Zee vertoond, heb ick alreeds gewagh gemaeckt.

Wonderlyk Geberght, genoemd de vyf Paerds-koppen.

Niet seer wyd van de *Chineesche* Hoofdstad X*aochеu*, leggende tusschen beyde de Vloeden C*hin* en Y*u*, koomd de reysende Persoonen een wonderlyck Geberght voor, van de T*artaren*, om des selven seldsaeme gestalte, genoemd de *vijf* P*aerds-koppen*. Dese Bergen staen boven maeten hoogh in de lught, verheffende haere Spitsen tot aen de Wolcken. Op deselve sietmen hier en gintsch allerley vreemde, so wel groote als kleyne, Gebouwen; ten deelen noch gansch onverseerd, ten deelen door de langheyd des tyds verdorven en vervallen. Sommige deeser Gebouwen staen op sulcke steyle onbeklimlijcke Spitsen, datmen sich daer over hooghlyck moet verwonderen, en niemand kan bedencken, hoe doch de Menschen 't Hout en d'andere daer toe nodige dingen daer heenen hebben konnen opbrengen. * Veele Reysigers krijgen wel groote lust, en werden ontstoocken door een vyerige begeerte, om de gelegentheyd deeser Wooningen, ghelyck oock den Aert en de Seeden der Berghlieden, welcke sich daer in onthouden, te besightigen; maer alsse nu de steyle onbegaenbaere hooghten beginnen op te klauteren, werdense binnen weynigh tyds so moede, datse weer te rugg' keeren, en door den selven wegh, diense opklommen, weer afdaelen moeten. So haestmen dit wonder-seldsaeme Geberght der *vijf* P*aerds-koppen* meerendeel voorby gevaeren is, koomdmen aen d'arghste plaets des selven, daermen echter door moet, in gevaer van Schip en Goed, lyf en leven te verliesen. Want tusschen dit Gebergt is de Vloed so vol blinde Klippen, dat van thien Schepen nauwlyks een sonder Schipbreuck daer door geraeckt. Dit is d'oorsaeck, waerom d'Inwooners en de nabuerige Volckeren 't selve de *vijfleelijcke* D*uyvels* noemen.

* *Sie de kopere Plaet No. I. Fig. 5.*

Gevaer hier ontrent; en waerom het de vyf lelycke Duyvels werdt genoemd.

Als men nu deese gevaerlycke Plaets ontworsteld is, koomdmen aen een Landstreeck, geheeten *Suytieen*; noch veel wonderlycker en seldsaemer, wyl hier de Bergen van onder af tot boven toe allerweegen even ghelyck oploopen; ten deelen oock gantsch onghewoone Spitsen hebben. Deese Gheberghten staen langhs de Vloedt, wat diep Landwaerts in, so wonderlyck *geformeert*, en in sulck een cierlycken orde, als offe niet van Natueren ontstaen, maer door konst en arbeyd met Menschen handen daer gheset waeren. * De Heuvelen deeser Bergen, en de daer tusschen geleegene Daelen en Vlackten, geven aen alle syden so een lieflijcke aenschouwingh, en toonen sich door de groente, waer meê sy bewassen zyn, so cierlyck voor 't oogh, datmen sich van 't sien niet versadigen, en van verwonderingh niet onverruckt blyven kan. Men werd oock, beyde in de Daelen en op de Heuvelen, gewaer meenigerley slagh van Kruyden, Boompjens, en Boomen; alles van een seer behaeghlyck gesight.

't Seldsaem Geberght Suytieen.

* *Sie de kopere Plaet No. I. Fig. 6. en 7.*

* * * *
* * *

VI. Seldsaeme Eygenschappen

VI. VEele Bergen, gingh *Angelot* voort, sijn insonderheyd waerdigh van my ghedaght te worden, weegens haere of verwonderlycke, of lustige Eygenschappen. By *Kienchang*, naest *Quanchang*, leghd den Bergh *Changhoa*, voorsien met enckele gantsch naeckte Spitsen, so dat maer alleen een eenige onder deselve groend, en een groote meenighte van Bloemen draeghd. Den Bergh *Mingyue* werd alsso geheeten, wyl hy onder d'Aerde een Hol heeft, en gelyck als doorboord schijnd te zyn; so gantsch lyn-reght, dat het andere Gat, op d'andere syde des Berghs, in d'aenschouwingh als een schijnende Maen is. De Bergh *Lie*, by de Land-Stad *Pu*, draeghd gantsch geen Doornen, oock geenerley schaedlycke Gewassen. Onder *Cinkiang* by *Sinyu* sietmen den Bergh *Mung*, so hoog, dat hy de Wolcken overstijghd, en is echter seer lustigh aen te sien, wegens de daer op synde Bosschen en Bouw-velden. By *Packi* vindmen den Bergh *Chinzang*, wiens kromme Gangen, wanneer eenigh Onweer of Donder voor handen is, so een geweldigh geruysch en gebrul van sich geven, datmen 't selve dertigh Stadien, of twee Duytsche Mijlen weghs kan hooren. Dight by *Sinyang* leght een seer hoogen en te gelyck gantsch lustigen Bergh, aen wienmen dickmael gewaer is geworden, dat, wanneer een Wolck des selven Spits bedeckt, terstond een Regen daer op volghd. De Bergh *Fang* by *Changyang*, is van sodaenigh een eygenschap, dat hy in de Lente en Herfst gantsch geenen Wind ghevoeld: Hier tegens breecken in de Somer de Winden achter malkander uyt, uyt de Holen; welcke Winden sich in de Winter-tyd van buyten in de gedaghte Holen hadden gestort. De Bergh *Kefing* werd voor boven maeten koud gehouden, als aengevoghten van een strenge Vorst. Veellight daerom, om dat syne hooghte verr' boven de Wolcken gaet, en alsso tot in 't koude deel des Lughts opstyghd.

Van verscheydene Bergen in China.

Wind-blasenden Bergh.

Vreeslyck-brullenden Bergh.

By *Nankang* leght den Bergh *Quangliu*, die by klaer We'er en een allerweegen helderen Hemel geduerigh met Wolcken of Nevel overtogen is; jae so t'eenemael, datmen hem van uyt de Zee, die seer dight daer by leghd, niet dan seer beswaerlyck sien en kennen kan. De Bergh *Xechung* werd genoemd de Steene Klock, wyl de Zee-golven, welcke van de Wind tegens deesen Bergh gheslaegen, en daer aen ghebroken worden, een seer vreeslijck gebrul laeten hooren. De Bergh *Matang*, naest *Pengze*, legd aen den Oever van een groote Vloed; en is genoegh bekend, wegens den Ondergangh van veele Scheepen. Want als de Schiplieden maer 't alderminste van de kant afwijcken, moetense sien, dat haere Schepen, door 't groote geweld des Waters, ellendigh tegens de Klippen geslagen en in stucken gebroken worden. Onder *Xacheu*

cheu by *Xangeao*, fietmen den Bergh *Lingfung*. So dickmael het over dagh regend, werdmen by naght altyd daer op gewaer een boven maten groote Vyer-vlam; 't welck by droogh We'er niet geschied. By *Gancheu* vertoond sich den Bergh *Tiencho*, op welcken sich by naght een licht laet sien, gelyck gloeyende Vyer-koolen. Eenige meenen, dat het Slangen of Spinnen zyn; van welcke de *Chineesen* sich inbeelden, datse kostlycke Steentjens in 't Hoofd hebben, diese uytspouwen en weer nae sich trecken. Den Bergh *Ho* werd den vyerigen genoemd, wyl hy yeder naght eenige lichten, ghelyck brandende Kaerssen, laet sien. De *Chineesen* houdense voor kleyne Diertjens, welcke men Karbonckel of S. *Ians*-wormen noemdt; die uyt de Vloedt op den Bergh kruypen, en dit licht veroorsaecken souden.

Vlam-gevenden Bergh als 't regend.

To is een taemlyck hoogen Heuvel, op 't Geberght by *Sieugin*; van buyten gantschlyck niet te beklimmen: Doch de Natuur heeft midden in synen Buyck gelyck als een Wentel-trap ghemaeckt, soo datmen langhs deselve ghemacklyck ghenoegh kan boven geraecken. Onder *Queicheu*, by *Queiang*, leghd den Bergh *Turgeu*, gheheeten de *Kopere Trommel*, wylmen, wanneer'er Regen voor handen is, hier gelyck als 't slaen van een Trommel sou hooren. By *Mungboa* is den Bergh *Tienul*, dienmen den naem van 's *Hemels Oor* heeft gegeven; wyl hy so een subtyle weergalm heeft, dat hy, hoe saght yemand oock spreecken moght, echter de woorden weer te rugg' kaetst. Onder *Iuencheu* vindmen den Bergh *Niang*, of *den Asschouwlijcken*, wyl hy aen alle sijden steyl en schricklyck geklipt is; wegens d'onguere hooghten en diepten gantsch 'vreeslijck t'aenschouwen. In synen Omkreytz heeft hy driehonderd Stadien, maeckende meer als twaelf Duytsche Mylen. By de Stad *Xunking* leghd den Bergh *Co*, die gantsche Bosschen met Oranjen-boomen voekt, en daer door seer beroemd is.

Wentel-trap in een Bergh.

De kopere Trommel.

's Hemels oor.

Den afschouwlycken Bergh.

VII. Niet weynige Bergen in *China* maecken sich aengenaem, ter oorsaeck van haere gesonde Hoedaenigheden. Eenige der selver sal ick hier noemen. Den Bergh *Pao*, by de Stad *Lieucheu*, eene der grootste Land-Steden, is begaefd met sodaenigh een lught, dat de Bewooners des selven noyt voor de Koorts beschroomd zyn. En schoon deese ongesteldheyd haer eens moght aenvallen, so werdense echter gantsch licht daer van geneesen, uytghesonderd in beyde de Maenden *Martius* en *April*. Want die in deesen tydt des Iaers van de Koorts werd aengetast, behoefd geen hoop op eenige Artzenyen te stellen, maer magh sich wel tot de dood bereyden.

VII. Gesonde Bergen in China.

Den seer hoogen Bergh *Cangnien*, onder de Stad *Chinting*, is begenaedighd met een Heyl-bron, welcke de gesondheyd der Menschen boven maeten seer bevoorderd. Oock heeft den Bergh *Kioang* een Bron, waer uyt desgelycks een seer heylsaem Water werd ghefchept. Den Bergh *Into*, by de Krijghs-Stad *Cintien*, geniet so een gantsch gesonde lught, dat de bewooners des selven niet in 't minste weeten te

Heylbronnen op Bergen.

spreecken van eenige onpassijckheyd, welcke door de Wind of al te koude lucht werd veroorsaeckt.

Bergen, waer op het altyd Lente is.

De Bergh *Cokieu* werd ghemeenlyck ghenoemd d'altijd-duerende Lente, wylmen op den selven door 't gheheele Jaer geene of gantsch weynige veranderingh des We'ers bemercken kan, en blyft derhalven altyd even groen. Den Bergh *Caoleang*, gelegen onder *Kaocheu*, ontrent *Tienpe*, heeft een onophoudelycke Lente, so dat de Bewooners nimmermeer in de Somer voor hitte, of in de Winter voor koude vreesen. In tegendeel is op den Berg *Liunglai*, by de Stad *Iunking*, oock selfs in de Somer Ys te vinden.

Bergh sonder distelen of schaedlyck Kruyd.

In 't Landschap *Xansi* is den Berg *Lie*, by de Land-Stad *Pu*; op welcken *Xumus* (dien vroomen en seer beroemden Keyser onder deese *Natie*) den Ackerbouw heeft gepleegd, eer hy tot de Heerschappy geroepen wierd. Noyt, tot op desen tegenwoordigen dag toe, heeft hy of Doornen, of eenige boose schaedlycke Planten gedragen. De *Chinesen* geloven, dat d'uytsteeckende deugden deeses Mans sulcks veroorsaeckt hebben.

VIII. Verscheyden slagh van Gedierten op de Bergen in China.

VIII. Gemeenlyck herbergen op groote Geberghten allerley slagh van wilde Dieren of Vogelen. Even 't selve geschied oock op die van *China*. Op den Bergh *Quan* syn Valcken en Gieren, welcke men tot de Vogel-Jaght gebruyckt, wylse boven maten stoute en moedige Rovers zyn. Op den ongueren en seer dicken Bergh *Hiangh* onthouden sich veelerley wilde Ghedierten, welcke noyt op eenige andere plaetsen syn gesien geworden. 't Schijnen bynae wilde Menschen te zyn: Waerom oock de *Chineesche* Weereldbeschrijvers haer voor Menschen houden; doch die niet anders leven als de woeste Beesten.

Bergh, die tamme Tygers en Slangen heeft.

In 't Landschap *Xensi*, op den Bergh *Holan*, lopen seer veel wilde Paerden. Op de Geberghten der Stad *Lyniao* syn Woud-Ossen, en Gedierten, welcke in alles de Tygers gelyck schynen. In de *Provintie Chekiang*, op den Bergh *Cutien*, vindmen Tygers, doch gantsch onschaedlyck; daer doch deese Dieren in de naebygelegene Plaetsen boven maeten wreed zyn. Op deesen Bergh werdense tam, gelyck oock de Slangen. Den Bergh *Nalo*, in 't Landschap *Iunnan*, is seer gevaerlyck, wegens de Tygers en Luyparden. Op den Bergh *Toyung* in 't Land *Suchuen* vindmen Apen, welcke de Menschen bynae gelyck zyn.

IX. Wat voor wonderlycke dingen,

IX. Mijne voorgestelde orde vereyscht nu, dat ick oock yets spreeck van 't geen Menschen handen op d'een en d'andere Bergh konstigh of aensienlyck vervaerdighd, of anders sich van eenigh natuerlyck voordeel bediend hebben: Ook van verscheydene wonderlyke Eygenschappen, haer van de Natuer ingeschaepen, doch door wercklycke handaenlegginghe bevoorderd of gaende gemaeckt. Of wel den Bergh *Kiming*, leggende te *Kinhoa* by *Yu*, negen Dagh-reysen hoogh is, so staet echter op des selven Top een Palleys. Op den Berg *Sienye*, by *Lieuchen*, sietmen

[redacted]

siet men een seer hooge Spits, sich verheffende ghelyck een Muer van een eenige Steen; ghelyck als nae 't Pas-loot; en draeghd echter een Steenen Woonhuys. Den voorgedachten Bergh *Puon*, zynde seer hoogh en steyl, heeft veelerley Spitsen. Op eene der selver leght een onguer-groote Steen, welcke sich beweeghd en waggeld, wanneer hy maer in 't alderminste werd aengeroerd. De Bergh *Minxe*, by *Coatang*, heeft een seldsaem-luydende Steen. Op des selven Spits siet men een opgerigtede Marck-steen; die, wanneer men hem maer alleen met de vinger aenroerd, een geschal, als dat eens Trommels, van sich geeft. Deese Steen heeft honderd Roeden in de hooghte.

Door Menschelycke vlyt verrigt syn op sommige Bergen.

Den Bergh *Cio*, ghelegen by de Stad *Changchen*, heeft een Steen, volgens 't geen de *Chineesen* schrijven, die vijf Roeden dick is; en sich gantsch waggelende beweeghd, so dickmael als 'er eenigh Onweer ontstaet. De Bergh *Xeping*, gelegen onder *Chynyuen*, ghenoemd de Steene Muer, vertoond een verhevene gladde Rots, even als een Muer. De hooghte werd gesteld op honderd Roeden. By *Liojang* vindmen den Bergh *Yoniu*, dat is, *des kostlijcken Wijfs*. Want op den selven siet men 't beeld van een wonder-schoone Vrouw, niet gehouwen door de hand eens Konstenaers, maer van de Natuer selfs sodaenigh ghevormd.

Bewegende Steen op een Bergh.

Inden Bergh *Chingleang*, niet verr' van de Stad *Iengan*, vindmen, onder meer andere, een hol, waer in een groote meenighte Afgods-beelden staen, schijnende een Kryghsheyr, en in getal meer als thien duysend, al t'saemen uyt harden Steen gehouwen. Sommighe sijn kleyn, sommige grooter, doch alle doen vervaerdigen van eenen Koningh, die aen deese plaets sijn leven in eensaemheyd wou doorbrengen, en ten dien eynde deese dingen deed maecken.

Veele duysend Beelden in een Bergh.

By *Vucheu* leghd den Bergh *Uangkiu*, waer op een wonder seldsaem Beeld, in de gedaente van een Mensch gesien werd. 't Selve Beeld neemdt meenigerley verwen aen, nae de veranderingh' des Lughts. Hier uyt kan het daer rondom woonende Volck lightlijck afneemen, wanneer 't schoon We'er sal zijn, of regenen wil.

Vrouwen-Beeld op een Bergh.

Den Bergh *Fang* heeft Keyser *Xio* laeten doorgraven. Aen dit Werck heeft hy vijftigh duysend Menschen doen arbeyden; vermits hem ter Ooren was gekomen, uyt het voorgeven der Bergh-geleerde (die, gelijckse geloofden, uyt de gestalte der Bergen geluck en ongeluck konden voorkondigen) dat de gedaghten Bergh 't Keyserrijck aen eenen anderen beloofde. Om nu dese Hemelsche Invloeyingh te verhinderen, nam hy deese Doorgravingh ter hand.

Doorgegravenen Bergh.

De Bergh *Zokieu* heeft een geweldigh groot hol, gelijck een Afgrond; waer in men d'Afbeeldingh van een Mensch en van een Dier gewaer werd. Men schrijft, als yemand by geval dit Beeldwerck aenschouwd, en wat luyde spreeckt, dat dan terstond Donder en Onweer ontstaet. In den Bergh *Fryum* werdmen veele voetstappen van Men-

Donder verweckend Beeld.

schen gewaser, welcke gelijck als in de Rots zyn ingedruckt. Sommige derselver sijn vier handen langh. By 't Landschap *Ching* sietmen een Bergh *Loyo*; waer op een onguer-groot Leeuwen-beeld staet, laetende uyt sijnen Muyl een Beeck vlieten. Op den Bergh *Zukin*, onder de Stad *Fungyang*, in de *Provintie Nanking*, heeftmen eens een boven maeten groot stuck Gouds gevonden, dienstigh tegens veelerley kranckheden. In 't gemeen werd geloofd, dat dit Goud door d'*Alchymistery* vervaerdighd is gheworden. Den Bergh *Kieuquam* heeft sijnen Naem bekomen van de negen Pallaysen, welcke de Soonen des Koninghs *Cingam*, negen in getal, hier deeden bouwen, om haere Studien daer in dies te beeter te moogen waerneemen.

Alchimistisch Goud.

't Geberght Sang-won-bab.

't Geberght *Sang-won-bab*, in de *Provintie Quantung*, verdiend, boven veel andere, een vlytige aenschouwingh, ter oorsaeck van sijne wonderlijcke gestalte. Met syne steyle en boven maeten hooge Spitsen aen beyde syden reyckt hy sodaenigh aen de Wolcken, dat de Wegh beneden by den selven gantsch duyster is, en van 't light des Hemels niet bescheenen kan worden. Op den hoeck deeses woesten onbegaenbaeren Geberghts sietmen een *Pagode*, of Afgoden-Tempel, zynde een seer aerdigh en wonder-konstigh Gebouw, so schoon en cierlijck, nae de Gewoonte des Lands, vervaerdighd, dat het schynd te zyn een Meester-stuck beyde van de Konst en de Natuer. Deese blinde Menschen in de kennis des waeren Gods hebben sich insonderheyd laeten gelegen zyn, om dien Afgods-Tempel op 't heerlyckste te doen bouwen, meenende, dat al haer heyl en welvaert daer in bestaet. Belangende den Afgod, welcken men in deesen Tempel aenbid, en dienmen op den aldaer zynden Altaer Offerhanden brenghd, de *Chineesen* deeser plaets weeten'er wonderlijcke Droomen van te vertellen. Want deese Heydenen geloven, soecken 't oock, als een loutere Waerheyd, yeder wys te maecken, dat yemand, die sich voor een *God* uytgaf, in seeckere Naght quam (men weet niet waer van daen) en door veelerley klaere teeckenen d'Inwooners te verstaen gaf, datse, hem ter eeren, deese *Pagode* oprichten, oock hem daer in op seeckere manier dienen en offeren souden. Met deesen verdwaesden waen syn deese arme lieden gantsch ingenomen, en meenen vastlijck, dat den waeren *God* hier werd gediend nae syn bevel en wil. Derhalven zynse oock in haeren Afgoden-dienst hier seer yverigh, en verrighten derselven sonder eenigh versuym.

Afgoden-Tempel op 't selve.

Dwaelenden waen.

Tot deesen Afgods-Tempel, staende aen den hoeck des gedaghten eensaemen Geberghts, dight aen den Oever van de Vloed, klimd men eerst op door middel van eenighe in de Steen-rots gebouwene Trappen. Dan koomd men door een Poort en Gebouw aen 't steyle Gebergh, en men vind den aenvangh wat begaenbaerer, eensdeels door de Natuer, andersdeels door Menschen-handen sodaenigh bequaemd. Van hier gheraecktmen eyndlijck aen 't Afgods-huys; 't welck

Wegh, tot den gedagten Tempel.

welck niet alleen seer konstigh gebouwd, maer oock allerwegen verciert is met veele uytwendigh daer aen geschilderde *Chineesche* Letteren en Sinnebeelden, waer mee deese lieden willen beteeckenen eenige wonderlycke onnaytvorschlycke Geheymenissen, welcke, nae haere meeningh, by deesen *God* te vinden zyn.

X. Sommighe Bergen syn by de *Chineesen* vermaerd en beroemd, wegens eenige gedenckwaerdige Gevallen, welcke sich daer op hebben toegedraegen. Ontrent *Keayu*, op den Oever der Vloed *Kiang*, leghd den Bergh *Chepio*, gedenckwaerdigh wegens de groote Nederlaegh, welcke *Saocao* van den *Chenyao* heeft geleeden. Den Bergh *Lin*, by *Tanlieu*, is vermaerd ter oorsaeck van *Heuyo*, wyl hy, die den Boogh seer konstigh wist te handelen, met seven Pylen seven Vogelen in de vlught, d'een nae d'ander, doorschoot. Naest de Stad *Ceu* vindmen den Bergh *Chanping*, seer beroemd wegens de geboorte des wysen *Confutii*. Den Bergh *Fang* by *Kicheu*, is wyd en breed bekend, wegens d'Ouders van den gedaghten hooghberoemden en wysen *Confutius*, die hier begraven leggen. | X. Bergen in China, beroemd door eenige aenmercklycke Gevallen.

Den Bergh *Kieuchin* werd geheeten *Ter negen Jonckvrouwen*; wyl hier negen Susters in eeuwighe kuysheyd geleefd, en de Gods-konst geoeffend hebben. Den Bergh *Moyang*, by *Hiutai*, werd den *Harders Bergh* ghenoemd, wyl van ouds af geseghd is, dat daer voortyds een seer schoone Jonckvrouw de Schapen heeft gehoed. Den Bergh *Su* leghd ontrent de Land-Stad *Su*. Op den selven had Koningh *Ci* seer veel Gouds doen begraven; en al d'Arbeyders, welcke hy tot dit werck ghebruyckte, doen ombrengen, op datse synen Schat niet aen andere moghten bekend maecken. Evenwel heeft het Soontje van eenen der Arbeyders, hoe kleyn 't oock was, den handel gemerckt, en de Plaets in sijne geheugenis gevat: Oock al 't Goud van daer wegh-genomen, nae dat hy tot synen Manlijcken Ouderdom was gekoomen. | Welcke sig daer op hebben toegedragen.

XI. Eyndlijck sal ick nu oock eenigh gewagh maecken, wat voor lieden op eenighe der Bergen in *China* woonen, en deselve tot haer voordeel weeten te gebruycken. Op den Bergh *Langsie* leggen seer veele Dorpen, opgeright 't sederd den tyd dat Keyser *Xius* dertigh duysend Boeren derwaerts sond. Den Bergh *Cocheu*, gelegen by *Ienchang*, is seer moeylijck te beklimmen, wyl hy rouw, hoogh, en aen alle syden overhangend is; so dat een kleyn getal goede Manschap hier een groote meenighte Volcks kan afweeren. Binnen den Bergh leggen Dorpen, en seer groote vlacke Velden. By *Singfung* sietmen den onguer-grooten en dicken Bergh *Hiang*; op welcken gantsch wilde Menschen omlopen, even gelyck wilde Beesten. | XI. Wat voor lieden op eenige der Chineesche Bergen woonen.

In 't Landschap *Suchuen*, op d'alderhooghste Bergen, daer 't selve stoot aen de *Provintie Honan*, leghd het Koninghrijck *King*; geen ander Ryck onderworpen; oock den *Monarch* van *China* gantsch niet | Een Koninghryck op 't Ge-

ver-

berght, den Monarch van China niet onderworpen.

verbonden. Alleen uyt een hoflijck *respect* ontfanghd het van hem de Kroon en Koninghlycke Cieraeden. Deese Bergh-bewooners laeten de *Chineesen* gantschlijck niet tot haer koomen. Sy hebben haeren oorspronck uyt de Volckeren *King* en andere naebuerighe Landen genoomen, omtrent den tijd als de lieden uyt 't Landschap *Huquang* vlughtigh waeren geweecken, om d'ongelegentheden des Oorloghs en den [illegible] der Soldaeten t'ontwijcken: 't Welck geschiedede doe de Koningen regeerden, en 't eynde des Keyserlijcken Geslaghts *Cheva*. Waer [illegible] deese seer hooge Bergen ingenomen, wyl'er veel [illegible] Daken en treflijcke Bouwvelden in ghevonden worden: Daer-en-boven oock, om datse hier tegens alle geweld en list genoeghsaem verseeckerd konden zijn.

Andere ongelijcke Geborgten.

By de Stad *Queichen* leggen Klippige en Keselsteenige Bergen, voornaementlijck aen de sijden nae 't Noorden; alwaer 't Land dickmael seer vreeslijck t'aenschouwen is, wegens de veele en seer dicke Geberghten. In deselve woond noch hedensdaeghs een groof boerachtigh Volck, de *Chineesen* nergens in onderdaenigh. Sy hebben hier seer veel Sout-bronnen, Oranjen-Appel en Citroen-boomen, nevens een groote meenighte Veld-hoenderen, en andere dingen, dienstigh tot haer onderhoud. Den Bergh *Changmo* by *Sinning* is so wyd uytstreckend en onbetreeden, dat de Boeren de *Chineesen* geenssins begeeren te ghehoorsaemen, maer voor sich selven en op haer selven leven.

* * * * *
* * * *

Verhael van noch veelerley andere Bergen.

Behalven de Bergen, vervolghde *Angelot* voorts, welcke wy op seeckere Orde hebben verhaeld, vindmen in *China* noch veel' andere, en onder deselve niet weynige vry aenmercklycke; van welcke ick u noch eenige sal voorstellen, niet in een geschickte verdeelingh, maer so als deselve mijne geheugenis sullen voorkoomen.

Den Bergh Cheuchi.

Tusschen de voorheenen gedaghte Stad *Ching* en de Stad *Sibo* in 't Land *Xensi* vindmen den Bergh *Cheuchi*, op wiens hoogh-verhevene en tot aen de Wolcken oprijsenden Kruyn een seer schoone Vlackte is, groot twintigh *Stadien*; andere stellen derdehalve *Duytsche* Myl.

Den Bergh Cheuy.

Aen de Noordsijde der Stad *Tengcheu*, in de Heerlijckheyd *Xantung*, siet men den Bergh *Cheuy*, van welcken een ronde Steen in de Zee afgaet, die de *Chineesen Chu*, dat is, *de Paerle* noemen.

Den Bergh Chinching.

Den Bergh *Chincbing*, neemende sijnen aenvangh in de Vooghdy *Suchuen*, en sich uytstreckende tot over de duysend *Stadien*, heeft by de

de *Chineesen* 't overgelovigh gerught bekomen, dat de *Xinsien*, of d'onsterflijcke Menschen, daer op t'saemen vergaederen, en van de kleyne Vloed *Chokping* leven.

In 't Landschap *Honan*, by de geboorte-Stad des Keysers *Hoangtii*, van dien naem den tweeden, leghd den Bergh *Kizu*. Op den selven vindmen een hol, van den genoemden Keyser boven maeten treflijck [illegible], vermits hy 's Soomers sijne Wooningh daer in pleegh te hebben. Den Bergh Kizu.

In de *Provintie Suchuen* dight by de Stad *Ho*, bejegend men een Bergh, genoemd *Lungmuen*. Op den selven heeft ghestaen een uytsteeckend-praghtigen Afgods-Tempel: Waer in oock een *Bibliotheeck* was te vinden, voorsien met dertigh-duysend *Chineesche* Boecken. Deese treflijcke Boeckery had den *Chineeschen* Bevelhebber *Siyuli* hier opgericht, en werd oock nae sijnen Naem genoemt. Den Bergh Lungmuen.

In 't Landschap *Xantung*, by de Stad *Tungling*, of *Tongling*; staet een Bergh, op welcken een seldsaemen *Echo* werd gehoord, so haest men maer eenigh geluyd daer op maeckt. D'uytlanders neemen somtijds haer vermaeck, om de Weergalm door een Trompet uyt te daegen; en moeten sich dan ten hooghsten verwonderen, wyl de tegenschal stercker, helderder en duydlijcker de klanck weer geeft, alsse deselve van de Trompet heeft ontfangen. Deesen *Echo*, of dit te ruggstuytende gheluyd, werd veroorsaeckt van de meenighte der Heuvelen, welcke hier by den anderen staen, en een seldsaem aensien hebben. Den Bergh by Tungling.

Den Bergh *Peking* in deselve *Provintie* aen de West-sijde der Stad *Muicheu*, light by naght boven aen de spits gelijck een aengestoocken Light. In 't Landschap *Huquang*, by de Stad *Vuchang* is den Bergh *Taquon*, wiens Steenen en Aerdklompen schitteren van een Goudverwe. De Heuvelen en Dalen syn gantsch lustrijck. De Bergen Peking en Taquon.

Op den Bergh *Vuchang*, met de gedaghte Stad eenerley Naem voerende, sou, ten tyde des Stams en Geslaghts *Cina*, eens een Man sijn verscheenen, over 't geheele ligchaem ruygh, en thien ellen langh gheweest. Den Bergh Vuchang.

Op den Bergh *Vutang* van welcken alreeds geseghd is, dat hy sich met seven-en-twintigh Spitsen nae den Hemel verheft, en daer-en-boven ses-en-dertigh allenxen opstygende Heuvelen heeft, vindmen vier-en-twintigh Poelen; desgelycks veele praghtige *Pagoden*, of Afgoden-Tempels, en Kloosters der Heydensche Papen. Van hier ontfangen alle andere Afgoden-Priesters door geheel *China* haere Wetten, Leer-stucken en Offer-*Ceremonien*; naementlijck die, welcke 't innerlijck verstand der Afgods-Beelden, en der Ziel-verhuysingh leeren: Waer door sy verstaen de *Morale* of Zeedelijcke affonderingh der Zielen van de ligchaemen; en derhalven sich oeffenen in daeghlijcksche *Speculatien* of Beschouwingen. Gelijck in tegendeel de geene, Den Bergh Vutang. Tweederley gevoelen van de Ziel-verhuysingh.

ne, welcke d'uyterlijcke verhuysingh der Zielen gheloven, van den Bergh *Tientai*, inde *Provintie Chekiang*, als uyt een onreynen Poel haere dwaese Dwaelingh scheppen, wyl d'opperste Opsienders en Voorstanders der Papen aldaer woonen.

Bergh, op welcke het Donderd, so haestmen op een Trom slaet.

By *Unkung* in de *Provintie Xensi*, leghd den Bergh *Taipe*; die van d'overgelovige *Chinesche* Bergwijse werd, gereeckend voor den elfden onder de geluckige Bergen in *China*. Men wil, dat op deesen Bergh, door 't slaen van een Trommel, terstond een stercken Donder sou verweckt worden. Derhalven d'Overigheyd op levens-straf heeft verboden, een Trom daer ontrent te brengen. By de Stad *Mui* vindmen een andere Bergh van dien selven Naem, in hooghte al sijne Naebueren overtreffende. In 't midden der grootste Somer-hitte leghd synen Top vol Sneeuw.

Den Oorlogh voorseggenden Bergh.

By 't Landschap *Fokiang*, staende onder de gehoorsaemheyd der vyfde Hoofdstad *Cunchangh* in de gedaghte Provintie *Xensi*, sietmen den Bergh *Xecu*, alsoghenoemd nae een Steene Trommel, welcke, volgens 't berigh der *Chineesen*, van sich selfs een Trom-geschal laet hooren, so dickmael als'er Oorlogh voor handen is.

Bergh, toegerigh tot eē menschlyck Afgods Beeld.

Tusschen de Hoofdstad *Chunking* en de Stad *Tunchuen*, in 't Rycks-Landschap *Suchuen*, is, aen den Oever van de Vloed *Fu*, een seer seldsaemen Bergh te sien. Men heeft hem, onaengesien hy taemlyck hoogh is, recht de natuerlijcke Afbeeldingh van een Mensch gegeven; met Hoofd, Oogen, Ooren, Neus, Borst, Buyck, Armen en Beenen; voorts hem een sittende Postuer gemaeckt. Dit Bergh-beeld treckt de Voeten Kruyswys onder 't ligchaem; * steeckt oock de dwars over een geslaegene handen in den Boesem. Deese onguere Bergh-*Figuer* werd in dit Land ten Afgod ghesteldt, en onder den naem van *Fe* op seeckere tijd met Godlijcke Eer aengebeeden. De geweldige grootte deses Mensch-gelijckenden Afgods kanmen hier uyt afneemen, dat dien gantschen hoogen Bergh, maer alleen den halven Afgod uytmaeckt, te weeten, 't Boven-lyf; en den Voet des Bergs 't neersittende Onderdeel. Maer noch veel meer daer uyt, datmen sijn' Oogen, Neus en Ooren van over twee mylen weghs klaer en volkomentlyck kan kennen, (a) met een nette onderscheydingh.

* *Sie de kopere Plaet, No. II. fig.* 1.

(a) *Atlas Sinicus Martinii, pag.* 69.

Stigtlycke Bedenckingh.

Dat moet waerlyck een grouwlycken Reus zyn, seyde de Heer *Donatiaen*. Hoe arbeydsaem en beesigh syn deese arme blinde Menschen in de wercken der duysternis, so langh den glantsch der waere kennis *Gods* haer ontbreeckt! Waer tegens de Kinderen des lichts in den waeren Gods-dienst so lauw en traegh zyn, datse hedensdaeghs (weynige uytgenomen) tot den Bouw der Kercken geen hand souden willen uytsteecken, noch een penningh daer toe uytschieten.

Den vermaerden Kircherus meend,

Maer, viel *Sinebald* hier in, wie weet, of dit Bergh-beeld door Konst of menschlycke handen, en niet veel meer van de Natuer selfs also *gefigureerd* is, dat het van verre de gestalte eens Afgods schijnd te hebben?

ben? *Kircherus* verhaeld in syn *Toneel van China*, dat hy sich seer bemoeyd heeft, om van de *Iesuiten*, welcke in *China* waeren geweest, te verneemen, of dit een Spel der Natuer, of een Werck der Konst was; doch gesaementlyck haddense hem, gelyck als uyt eenen mond, geantwoord, datse in de *Chineesche Historien* niets met allen hier van hadden gevonden. Even hierom vermoed hy, dat het geen werck van Menschen moet zyn. Anders souden de *Chineesche* Ghescheidschryvers geenssins vergeeten hebben aen te teeckenen sodaenigh een Stuck, 't welck de seven Wonder-gebouwen des Weerelds verr' overtreft: En besluyt eyndlyck, dat deesen Bergh geen gemaeckt Werck is, maer van natueren sodaenigh een gelegentheyd heeft, dat syne Klippen van verre den Afgod *Fe* schijnen voor te stellen; ondertusschen niet anders zynde, als een enckel bedrogh der oogen. Maer wat oordeeld de Heer *Angelot* hier van?

Dat dit geen Werk der Konst, maer een Spel der Natuer is.

Ick kan, antwoordede deesen, in dit stuck geen eygentlycken Rechter noch Scheydsman zyn, wijl myn oogen hem maer alleen van verr' en niet van naeby gesien hebben. Evenwel meen ick gantschlyck, dat het geen bloot Spiegel-gevecht der Natuer is, waer meê sy somtyds 't gesight der voorby reysende bedrieghd; wyl 't gemeenlyck in *China* werd getoond als een Wonder-stuck van den Arbeyd der Menschlycke handen. Ondertusschen wil ick geen vast besluyt maecken; veel min mijn ghevoelen voor onfeylbaer een ander opdringen. Maer geerne wou ick weeten, wat u selfs aldergeloofwaerdighst dunckt?

Naerder overweeging hier van.

My, seyde *Sinebald*, koomd alderwaerschynlyckst voor, dat de Konst dit Werck vervaerdighd heeft. Want, om rondelyck de waerheyd te seggen, 't vermoeden des Heeren *Kircheri* staet in dit geval op swacke voeten, en heeft twee dingen tot Grondvesten; eerst, d'onweetenschap der *Iesuiten*, welcke hem tot antwoord gaven, datse in de *Chineesche Historien* niets daer van gevonden hadden; daer nae, den schyn van ongelooflijckheyd, dat so een geweldigh groot werck, verr' overtreffende de seven Wonder-gebouwen des Weerelds, sou konnen werden verright door de handen en 't vermogen der Menschen.

Kircheri twee voortgebraghte redenen.

Op 't eerste staet t'antwoorden: Datmen met reden heeft te twijfselen, of de *Iesuiten*, welcke hy hier over gevraeghd heeft, oock al de *Chineesche* Boecken hebben doorleesen. Maer indiense al deselve doorbladerd, en niets hier van daer in gevonden hadden, so sou even hier door 't vermoeden noch veel stercker worden, dat het geen Schaduw-spel der Natuer, maer een reght-daedlycken arbeyd der Menschen moet zyn. Want so de Natuer, ghelyck de Heer *Kircherus* meend, den Bergh sodaenigh een gelegentheyd had gegeven, waer uyt de *Phantasy* der Voorbygangers sich een Afgods-gestalte inbeeldeden, so souden d'overgelovige *Chineesen* sulcks veel minder in haere Boecken hebben verswegen; vermits genoeghsaem bekend is, datse in deselve veel meer wercks maecken van de natuerlycke Wonder-posteeringh

Naerder ondersogt, en de swakheyd der selver aengewesen.

ringh eens Berghs, als van de Konstlycke; naediense haer Wan-geloof meest heghten aen de Bergen, die Natuerlycker wys yet aenmercklycks vertoonen: Waerom dan oock haere Boeeken vol syn van de sodaenige, en al t'saemen daer in verdeeld nae een seeckere orde; ghelyck gintsch en herwaerts in *Martinii Atlas Sinicus* te sien is.

Beant-woordingh en weer-legging. Welcken *Martinus* oock duydlyck genoegh te kennen geeft, dat het en onguer groot Konst-werck is, als hy schryfd: Den eersten Bergh (te weeten, in de *Provintie Suchuen*) is in der waerheyd verwonderens-waerdigh, welcke gevonden werdt aen den Oever van de Vloed *Feu*. Want sy (de *Chineesen*) hebben uyt deesen Bergh niet alleen een Monstreus groot, maer oock te gelyck Bergigh Afgods-beeld gemaeckt. Vervolgens beschrijft hy dit Maecksel bynae even so, als de Heer *Angelot* heeft gedaen: en besluyt eyndlyck met deese woorden: Derhalven moet het onse *Antiquariis* niet wonderlyck noch vreemd duncken,

Syner redenen. dat eertydts den beroemden Bouwmeester *Dinostratus* (volgens 't verhael van *Vitruvius*) den *grooten Alexander* beloofde, uyt den Bergh *Athos* een Beeld te houwen, 't welck met d'eene hand een gantsch groote Stad in d'andere een Water-schael sou begrijpen, die d'Inwooners der selver Stad genoeghsaem van Water sou voorsien; wyl alleen 't Hoofd tot beyde deese dingen genoegh kon zyn. Gelyck dan oock *Kircherus* even deese woorden van *Martinius* voorheenen selfs heeft aengetrocken. Indien dit nu was een enckel bedrogh der oogen, so sou den *Atlas* niet seggen, dat deesen Bergh waerlyck verwonderens waerdigh was. Want datmen aen eenige Bergen sich van verr' een sonderlinge *Figuer* kan inbeelden, is noch seldsaem noch wonderlyck.

Noch naeder aengedrongen. Verders is dit geen goede Besluyt-reden: Deesen of dien vind in de *Historien* der *Chineesen* niets daer van, derhalven is 't niet door Konst verright. Veel meer andere seldsaeme dingen syn op en aen de *Chineesche* Bergen te beschouwen, waer van de Maeckers of eerste Vinders niet bekendt zyn. Ghelyck, onder meer andere, op den Bergh *Xepao*, daermen allerley seldsaeme en onguere Beeldenissen siet uytgehouwen, en niemand evenwel weet, wie deselve daer heeft laeten setten.

Beantwoordingh der tweede Reden. D'andere Reden van de Heer *Kircherus*, dat dit Werck de seven Wonderen der Weereld sou overtreffen, indien 't selve door arbeyd was ontstaen, kanmen aldus beantwoorden: I. Dat by de Beschryvingh van 't Hoofd deeses Berghs den *Atlas* wel een weynigh de manier der *Grootspraeck*, of een *Hyperbolische* Spreeckwijs gebruyckt, en daer door *Kirchero* oorsaeck van twijffeling gegeven mag hebben. II. Doch indien sulcks al niet was gheschied, so sal niemand sulck een onguer Bergh-beeld ongelooflijck voorkoomen, die behoorlyck betragt heeft, wat voor geweldige Wercken de *Chineesen* wel gewoon syn geweest te

De Chineesen syn wel vervaerdigen. Hoese nu een verschricklyck groot Gebergt hebben doorgraven; dan Bruggen van vyftigh Mylen over 't Gebergt hebben ge-

geleghd. Wederom, de so seer beroemde groote Muer in een gantsch korte tyd volvoerd hebben, en wat voorts dierghelycke dingen meer zyn. Dus kan ick in de twee gegevene redenen geen vastigheyd sien, om my te beweegen deesen Bergh-Afgod voor geen Konst-stuck te houden.

gewoon- geweldige wercken te maecken.

Beeter behaeghd my, 't geen den ghedaghten *Kircherus* hier nae seghd, te weeten: Ten waere men wou stellen, dat niet den gantschen Bergh, maer alleen een Klip of Heuvel des selven van eenigh voortreflyck Konstenaer in een Afgods-Beeldt veranderd was gheworden; 't welck ick niet wil weerspreecken, wyl de stucken in 't Capitool te *Romen*, van diergelycke Colossen, Hoofden, Armen, Voeten en andere Leden noch overgebleven, klaerlyck betoonen, dat sulcks niet onmogelyck is.

Schynbaerder toegevingh van Kircherus

'T Kan oock, myns oordeels, wel zyn, dat de Konstenaer alreeds, eer hy den arbeyd aenvingh, eenigh voordeel voor hem aen den Bergh heeft gevonden, en gemerckt, dat het laege deel des selven van verre, door bedrogh des gesichts en natuerlycke gelegentheyd, de benedenste helft van een Mensch vertoonde, derhalven hy met halve moeyte 't andere boven deel door Konst daer toegevoeghd heeft.

Toegeset vermoede.

Wat den anderen Bergh belanghd, die met syne seven Spitsen 't Seven-gesternt sou nae-apen, *Kircheri* meningh valt in dit geval seer schijnbaer, naementlyck, Sulcks is sodaenigh te verstaen, dat de seven Bergh-spitsen, onder welcke d'eene laeger, d'andere hooger zyn, in sulck een orde staen geposteert, datse, aen seeckere bysondere Plaets, sich aen 't oogh vertoonen in sodaenigh een *Figuer*, als 't gedaghte Gesternt. *

* *Sie de kopere Plaet, No. II. fig. 2.*

Gelyck dan oock de twee-koppige Berg in de *Provintie Kiamsi* daerom de Draeck en Tyger-Rots werd geheeten, om dat den opperften Heuvel 't Menschlyck oogh een Draeck voorsteld, die sich op den laeger Bergh gelyck als onstuymigh afstort; en de *Chineesche* Afgods-Papen ghelegentheydt geeft tot veelerley dwaese en belagchlycke *Prophetien*. *

* *Sie de kopere Plaet, No. II. fig. 3.*

* * * * *

* * * *

NAe deese Tusschen-redenen gingh *Angelot* weer voort in 't verhael van noch andere *Chineesche* Bergen, op de volgende wys: By de Stadt *Chingtien* treft men den Bergh *Cucai* aen, op welcken alle Boomen en Steenen roodverwigh vallen. Boven dien vliet'er af een Beeckje van soet en welrieckend Water.

Den Bergh Cucai.

By de Stadt *Cin*, in de *Provintie Xansi*, wast seecker Kruyd op den Bergh *Pochung*; 't welck de Lieden, die 't eeten, onvrughtbaer maeckt.

Den Bergh Pochung.

Den Bergh Caotang.

Den Bergh *Caotang*, by de Stadt *Hiuey*, in 't selve Landschap *Xansi*, is beroemd wegens de veelheyd der warme Baden en Vyer-bronnen. Doch hier van sal by een andere gheleghentheyd meer ghesproocken werden.

Den Bergh Fan; waer op den eersten Oorlogh sou ghevoerd zyn.

Op den Bergh *Fan*, die van 't Noorden de Stad *Yenking* in 't Hoofd-Landschap *Peking* aensiet, sou, gelyck eenige Schrijvers meenen, nae de Scheppingh des Weerelds den eersten Oorlogh syn gevoerd geworden. Gelyck dan hier *Xinnungus* van den *Hoangtio*, nae een regeering van honderd en veertigh Jaeren, sou verslaegen syn geworden. Welcken Krijgh, nae de *Chineesche* Tijd-reeckeningh, sich sou toegedragen hebben twee duysend ses honderd seven en tnegentigh Jaeren voor de Geboorte onses Salighmaeckers.

Den Bergh Funieu.

By de Stad *Luching*, in de Vooghdy *Xansi*, is den Bergh *Funieu*, beteeckenende so veel als den Koe-verberger. Want de *Chineesen* schrijven, dat hier een grimmige en woedend-dolle Koe is geweest, welcke veele Menschen om 't leven braght, maer eyndlyck door een onbekenden Man in een Hol des Berghs wegh-gevoerd, en daer nae noyt weer verscheenen is.

Der Nagt-Uylen Eyland.

't Eyland *Hiao* in de Provintie *Nankingh*, schijnd niet anders als een geduerigh uytgeholde Steen-Rots te zyn. In deese Klippen, of in dit klippigh Eyland, nestelen een ontelbaere meenighte van Naght-Uylen: waer van daen deese Plaets oock dien Naem heeft bekoomen.

Een seer hoogen Berg Hiaikeu, en een hoogen Thoorn op den selven.

In de Voogdy *Xensi* leghd aen den Oever des *geelen Strooms*, of der *Saffraen-vloed*, dicht by de Stad *Ninghia* den Bergh *Hiaikeu*, waer van ick voor heenen, doch alleen als met een woord, ghewagh heb ghemaeckt. Door des selven seer engh Dal koomd de gedaghte *Saffraen-vloed* heenen breecken. Op de hooghte deeses Berghs siet men, met een ysingh door de Leeden, een boven maeten ouden Thoorn, alreeds door de langheyd des tyds wel meerendeel vervallen, maer echter noch begrijpende honderd en taghtigh Trappen. Dit is een wonder-seldsaem Gebouw, ten aensien van de grouwlycke hooghte deeses Berghs, op welcken men heeft moeten brengen Kalck, Steen, Hout, en wat verders tot dit werck van noden is geweest.

Den Bergh Kiuyang.

By de Stad *Kiuyang* in 't Land *Huquang*, is den Bergh *Locung*; op welcken een Vogel sou leven, die nimmermeer eenigh geluyd geeft, behalven alleen wanneer Regen voor handen is. Derhalven is hy in dit geval der *Boeren Almanack*, en haere gewisse *Prognosticatie*. Even op den selven Bergh siet men een grooten Waterpoel, in synen omkringh begrypende honderd duysend Daghwercken Ackers.

Den Bergh Nuiqua.

Nuiqua, een Bergh in 't selve Gewest, is so ghenoemd nae een Wijf van dien selven Naem; welcke, in plaets van een Afgodin, gheeerd en aengebeeden word. Men heeft oock, t'haerer eeren, een seer praghtighen Tempel gebouwd. Deese Vrouw sou, volgens 't voorgeven der *Chineesen*, so deughdryck en wonder-dadigh syn gheweest, dat se, als

den

den Hemel eens ghebroocken was, den selven weer volkoomen ghemaeckt en hersteld heeft. Buyten twijffel met deselve Naeld, waer meê *Mahometh* de gescheurde, en van den Hemel afgevallene Maen t'saemen flickte en weer aen 't *Firmament* stelde.

Dwaese Fabel.

By *Sianchin*, in de Rijcks-Vooghdy *Honan*, sietmen den Berg *Xeu*. Deesen is, nae de meeningh der *Chinesen*, welcke ontrent de *Figueren* der Bergen allerley overgelovige Betrachtingen hebben, in schoonheyd en gestalte den aldertreflijckisten Bergh des gantschen Weerelds; derhalven hy oock in de Boecken *Fungxui*, handelende van de geluckzaeligheyd en Schickingh der Bergen, den aldervoornaemsten en eersten is.

Den Bergh Xeu.

By de Stad *Ciuking* werdmen op den Bergh *Xepao* gewaer een groote Steene Zuyl, en 't Beeld van den Afgod *Fe*, gelyck oock van een Elephant, Leeuw en Duyvel; al t'saemen uyt eene Steen gehouwen. Yeder deeser Beelden is bont, of van meenigerley verwen. Wie deselve ghemaeckt of daer doen setten heeft, daer van weet niemand eenigh grondigh beright te geven.

Den Bergh Xepao.

Den Bergh *Xehung*, dight by *Yukan*, werd ghenoemd den Steenen Regenboogh, wyl het daer van afvlietende Water d'aenschouwers een geduerigen Regenboogh voorsteld.

Den Bergh Xehung.

By *Ningtu*, in 't Landschap *Kiangsi*, staet den Bergh *Kincing*, die in de *Chineesche* Boecken den vyfendertighsten is in d'orde der beroemde en gepreesene Bergen. Van desen, gelyck oock van eenige andere *Chineesche* Bergen, verhaelen haere Landbeschrijvers, dat noyt eenigh ander Dier hier op gesien is geworden, als alleen wilde Menschen, welcke hier leven op een gantsch Beestlycke wys.

Den Bergh Kincing.

Funghoang is een Bergh in 't Land *Chekiang*, aen de Suydsyde der Stad *Hanghcheu*. Hy verheft sich met twee tegens malkander opstygende Heuvelen tot sodaenigh een hooghte, datse den Hemel selfs schijnen te raecken. Op yeder deeser geweldigh-hooge Heuvelen staet een Afgoden-Kerck, en een Thoorn met negen omgangen.

Den Bergh Funghoang.

Tegens 't Westen der Hoofdstad *Hangcheu* vertoond sich den Bergh *Tiencho*, den tweeden van dien naem (want voorheenen hebben wy gesproocken van eenen anderen even alsoo genoemden); die ten deelen gantsch afschouwlyck en woest, ten deelen seer lustigh is. Eene sijner Heuvel-Spitsen, genoemd *Filaifung*, is t'eenemael van Steen, en inwendigh vol hoolen. In en op den selven vindmen seer prachtig-glinsterende Afgoden-Tempels en Kloosters, in welcke over de drie duysend Heydensche Papen souden woonen. Veele deeser Afgoden-dienaers besluyten sich selven vrywilligh yeder in een eensaem Hol, waer in sy gheduerigh blyven. D'andere bestellen haer haere Spijs, welcke van deese Kluysenaers met een Touw opgetrocken werd: vermits anders schier gantsch geen toegangh tot deese Holen is. Bynae op een gelycke wys ontfangense d'Aelmoessen van de daer toe naerderende Aen-

Den Bergh Tiencho, den tweeden van dien naem.

Heydensche Kluysenaers op den selven.

Aenschouwers; welcke giften dickmael rycklyck en lecker genoegh zyn. Want deese Plaets werd door 't gheheele Jaer, maer voornaementlyck in de Maend *May*, meenighvuldigh besoght van Vreemdelingen en Gasten, door een blind-gelovige Aendaght daer heenen gelockt. De Naem des Heuvels *Filaifung* sou so veel beduyden als *eenen die vliegend is aengekoomen*, of den *vliegenden Heuvel*: En deese Benoemingh sou ontstaen zyn van een *Indiaenschen Afgoden-kneght*, die doe hy eerst den Bergh sagh, seyde: *Dit is den Heuvel, die ons in Indien ontbreeckt, en gewisselyck herwaerts is koomen vliegen.*

Den Bergh Kinhoa. Den Bergh *Kinhoa*, gelegen in 't Gewest van d'even also ghenoemde Stad, streckt sich uyt tot op driehonderd en t'sestigh *Stadien*. De *Chineesen* verdighten, dat de Starren op den selven met malkander souden ghestreeden hebben. In 't Landschap *Junnan* leghd een anderen Bergh *Kinhoa*, toonende een Top, welcke van de Natuer goud-geel is gheverwd.

Den Bergh Sienhoa. Niet verr' van 't Landschap *Pukiang* sietmen den Bergh *Sienhoa*, op welcken des over-ouden Keysers *Hoangtii* Dochter tot aen hare Dood toe in een geduerige Maeghdom sou geleeft hebben. Deesen Bergh is seer steyl en afghescheurd; derhalven heeftmen, om dies te lighter te mogen opklimmen, drie honderd en tsestigh Trappen daer aen ghemaeckt. Boven op 't Spits is een heerlycken Afgods-Tempel. Oock vindmen'er veele Gaer-keuckens, altyd genoegh van Spijs en Dranck voor de daer heenen koomende Wandelaers voorsien.

Den Bergh Fangnien. By *Jungkang* leghd den Bergh *Fangnien*, diemen desgelycks met een Steene Ladder beklimd. Op de hooghte sietmen een geweldigh groote Brugg', gaende over een Dal.

Den Bergh Gueiyu. Yet seldsaems toond den Bergh *Gueiyu*, by de Stad *Hoangnieu* in de *Provintie Chekiang*, vermits al de Steenen op den selven, so groote als kleyne, van een vierkante *Figuer* zyn. Hier over verwonderen, en hier in verlustigen sich d'overgelovige *Chineesen* ten hooghsten.

Den Bergh Kin. De Bergh *Kin*, in onse Tael so veel als Goud-bergh, is also genoemd van de Goudgroef, die de Keyserlycke Stam *Sunga* daer in heeft laeten openen. Deesen is de Stad *Xanhang* een seer behaeghlycken Nabuer, vermits hy op 't cierlyckste beschilderd schijnd te zyn. Men vind daer op drie kleyne Poelen. Alsmen'er Yser in steeckt, so werd het Koper, volgens 't verhael der Schrijvers.

Den Bergh Quenlun. Op den Bergh *Quenlun*, in 't Landschap *Kiangsi*, by de Stad *Tcgan*, leghd so een gheweldigh groote Steen, dat honderd Menschen plaets genoegh hebben, om sich daer op neer te leggen, sonder datse malkander behoeven te raecken.

Den Bergh Ling. *Lingh*, een Bergh in deselve Vooghdy, is vol Bosschen van een hoogen ouderdom. Daerenboven geadeld met veelerley Bloemen en Medicinale Kruyden. Brenghd oock 't beste Krystal voort.

Den Bergh Lungnien. Den Bergh *Lungnien* in de Rycks-*Provintie Quantung*, dight by de

Stad

Stad *Xunte*, heeft een Krystal-klaere Bron. Boven dien een slagh van Steenen, met veelerley wonder-seldsaeme *Figueren* natuerlyck geteec-kend; welcke van de *Chineesen* boven alle andere werden begeerd, en gebruyckt tot d'oprightingh haerer konstige Lustbergen.

Den Bergh Muilin.

Van den Bergh *Muilin* hebben wy voor deesen yets ghesproocken. Dit evenwel is noch verhaelens waerdigh; naementlyck, vermits hy midden op den geheuvelden wegh, gaende nae de derde Hoofdstad *Nanhiung*, door syn steyle en overhangende verheffingh de *Chineesche* Dragers veel ongelegentheyd veroorsaeckte, so heeft seecker Land-vooghd hem, op syn eygene kosten, doen afneemen en verlaegen: Naederhand oock de ge-effende Grond met gehouwene Steenen doen Vloeren, so datmen nu niet alleen te voet en met Draegh-Zetels, maer oock te Paerd gantsch gemackelyck over synen Kruyn kan reysen. Tot een gedaghtenis van deese gemeene en Land-dienstige Weldaed, heeft-men deesen Landvoogd op de hooghte des Bergs een *Pagode* of Tempel opgeright en toegewijd: Waer in de danckbaere Naekomelingen hem een Reuckwerck ontsteecken van wel-rieckende Balssem-koeckjens en andere lieflycke Speceryen; sonder hem evenwel Godlycke Eer te betoonen. Alleenlyck doense dit tot een Teecken van Danckbaer-heyd. Men siet hier oock een seer prachtigen Thoorn met negen om-gangen.

Ongemeene danckbaerheyd tegens een loflycken Landvoogd

Den Bergh Sangpu.

In de Naebuerschap *Kieyang* streckt sich den Bergh *Sangpu* nae de Zee toe, en verheft sich aen den Oever geweldigh hoogh, met een scharp toegespitsteden Heuvel. Men roemd hem, dat hy eenige seer raere Bloemen vockt. Desgelycks seghdmen, dat'er seeckere Vo-gels op werden ghevonden, diemen anderwegen nergens ghewaer werdt.

Bergen met seldsaeme Hoolen.

Rondom de Stad *Chingiang* in 't Landschap *Quantung* vindmen ghe-weldigh groote Bergen, waer in seer veele diepe Hoolen zyn, welc-ke geens *Chineesen* oogh tot noch toe beschouwd heeft. Men seghd, dat veele Menschen, welcke in deese Hoolen gaen, om deselve te doorsoecken, verlooren worden, en noyt weer voor den dagh koo-men. Wat haer geschied magh zyn, weet niemand.

Den Bergh Feu.

Nae d'Oostsyde der sevende Hoofdstad in de gedagte *Provintie*, nae-mentlyck *Kaocheu*, leghd den Bergh *Feu*, van sodaenigh een hooghte, dat de *Chineesen* voorgeven, Deesen alleen had ten tyd der *Chineesche* Sondvloed syne Spits boven 't Water ghehouden, en eenige daer op zynde Menschen voor den ondergangh bewaerd.

Den Bergh Uhoang.

D'aghtste Hoofdstad der selver *Provintie*, *Liencheu*, siet tegens 't Noorden den grooten Bergh *Uhoang*, sich krommende in veele Hoec-ken, waer in men licht koomd te verdwaelen. De *Chineesen* verdigh-ten'er deese *Fabel* van. Boven op deesen Bergh vindmen Vruchten, van welcke yeder soo veel eeten magh, tot dat hy sich ten vollen versaedighd bevindt. Doch geene der selver magh hy mee

Fabel.

ontelbaere meenighte van d'alderschoonste onder deese ghewaende Leed-betooners.

Den Bergh Fukin.

Inde selve *Provintie*, onder 't gebied der Stad *Kiocing*, is den Bergh *Fukin*, en op den selven een Bron, welckers Water (indien 't niet een Verdightsel of Waen der *Chineesen* is) 't Vernuf der Jongelinghen seer sou scharpen.

Den Bergh Xemuen.

By de Stad *Loleang* gaetmen een wegh van thien Stadien onder de Klippen en Steenen des Berghs *Xemuen* door. Welcke Klip-Steenen aen beyde sijden sich sodaenigh verheffen, datse van verr' een Bosch van Steen schynen te zyn. Andere Bergen vertoonen andere gedaenten, gelijck alreeds gehoord is, en noch uyt 't volgende blyckt.

Den Bergh Kinma.

Den Bergh *Kinma*, by de Stad *Kincin*, is aensienlijck door seecker slagh van gesprickelde Steenen, vertoonende de gestalte eens Paerds; en derhalven veeler Oogen nae sich treckende.

Den Bergh Vanhu.

Den Bergh *Vanhu*, by *Fuencheu*, werd by de *Chineesen* voor den hooghsten van alle Bergen gehouden; en heeft sijnen Naem van thien duysend Menschen, welcke, nae 't seggen der *Chineesche* Schryvers, doemaels, als den gantschen Aerdbodem van de Wateren bedeckt wierd, op den oppersten Top deeses Berghs waeren ghevlooden, op datse niet, gelijck d'andere Sterflijcke, moghten verdrincken; gelyckse dan oock hier door haer leven souden gered hebben. Even sodaenigh een valschen waen hebbense oock, gelyck ick alreeds geseghd heb, van den Bergh *Feu*.

Fabel.

Den Bergh Tiexe.

By *Kienchang*, in de *Provintie Suchuen*, leghd den Bergh *Tiexe*, waer op een bysondere soort van Steenen werd ghevonden, welcke, in 't Vyer gloevend gemaeckt zijnde, een slagh van Yser laeten afdruypen, seer dienstigh tot het maecken van Sabels en Degens.

Besluyt der Bergen in China.

Dus heb ick nu, besloot de Heer *Angelot*, een goed getal Seldsaemheden der Bergen in *Oost-Indien*, insonderheyd in *China*, voorgesteld. Indien 't de Heer *Floris* geliefd, hy kan ons desgelycks verlustigen met het verhael der Gebergten in *America*. Deesen hier toe gewilligh zynde, begon op de volgende wys.

* * * * *

* * * *

Americaensche Bergen.

De Canarische Pique.

Onder al de Bergen, welcke de geene, die na *West-Indien* vaeren, bekend syn, werd de *Canarische Pique* met algemeene Toestemmingh de Kroon toegeschreeven, so veel de hooghte betreft. Sommighe noemen hem den Bergh *Teneriffæ*, wyl hy in of dicht by 't *Canarische* Eyland *Teneriffa* leght. Men siet hem van over de tseventigh Mylen weghs in Zee; en onder al de *Canarische* Bergen is hy den eersten, welcke de Schiplieden in 't Oogh krygen. Nauwlijcks

lijcks kanmen hem in drie of vier daegen tyds opklimmen. Op sijnen Top heeft hy een kleyne Vlackte, van waer men al d'andere *Canarische* Eylanden kan oversien; doch deselve schynen dan seer kleyn. (a)

(a) *Uyt Ordonnez.*

Andere plaetsen deesen Bergh in 't Eyland *Cherfica*, drie Mylen van *Teneriffa* gelegen; en seggen, dat hy gehouden werd voor den hooghsten Bergh des Weerelds, als die door de Wolcken gaet, en geduerigh op synen Top Sneeuw heeft, alhoewel 't in 't gedaghte Eyland boven maeten heet is. Daer by voegende, dat het, volgens 't seggen der Inwooners, onmogelyck is hem te beklimmen. (b)

(b) *Uyt de Beschryvingh van Pieter Willemsz. Verhoef.*

Doch de meeste Zee-ervaerne sullen hem 't Eyland *Teneriffa* toeschryven. Onsen *Linschoten* geeft hem den naem van *Pico de Terraira*, maer herberghd hem evenwel in *Teneriffa*, daer hy oock met'er daed te vinden is. In 't Eyland *Teneriffa*, seghd hy, is een Bergh, genoemd *Pico de Terraira*, welcke gehouden werd voor den hooghsten Bergh, diemen ergens sou mogen vinden. Men siet hem, gantsch eygentlijck en klaer, sestigh Mylen van daer in de Zee. Men kan'er niet opstygen, behalven in de Maenden *Julius* en *Augustus*, want doorgaens in d'andere tyden leghd hy vol Sneeuw; schoon beneden, so wel in dit Eyland (te weeten *Teneriffa*) als in d'andere omleggende, noyt eenige Sneeuw word gesien. Die daer op wil stygen, heeft'er drie daegen tyds toe van doen. Boven is hy plat, en by klaer We'er kanmen van haer bescheydentlijck al d'omleggende Eylanden sien, schoon eenighe wel vijftigh Mylen daer van daen leggen. Inde twee Maenden, gheduerende dewelcke men daer op kan koomen, brengdmen van boven vele Swavel-steenen meê nae beneden, die met groote meenighten nae *Spaenjen* werden gevoerd.

Andere Beschryvingh uyt Linschoten.

Bynae geduerigh Sneeuw op den Top.

Maer waerom lagcht doch *Sincbald* in sich selven? Heeft hy misschien eenige feyl in mijn Verhael gemerckt, so bid ick hem, dat hy my beeter gelieve t'onderrighten. Geerne wil ick my laeten wysen. Veellight dunckt hem vreemd d'onbestandigheyd in mijne Redenvoeringh, wyl ick nu heb geseghd, dat den Bergh onmogelijck is te beklimmen; en dan weer heb aengeweesen, hoedaenigh hy op den Top is gesteld. Doch hy moet weeten, dat ick sulcks niet alleen uyt verscheydene Schipvaerden heb aengetrocken, maer dat het oock moet verstaen werden van verscheydene Jaer-tijden. *Pieter Willemsz. Verhoef* spreeckt van de meeste Maenden des Jaers, in welcke de dicke Sneeuw de Menschen 't opklimmen verbied. Maer *Linschoten* en andere, die de gelegentheyd des Tops beschryven, en datmen drie of vier daegen van noden heeft om den selven te beklimmen, neemen, ghelyck wy gehoord hebben, twee Maenden uyt, naementlyck de geene, in welcke geen Sneenw daer op gevonden werd.

Vergelyckingh van 't geschil eeniger Schryvers.

Ick bid u mijn Heer, antwoordede *Sincbald*, mijnen lagch te willen verontschuldigen, en niet te dencken, als of ick uyt eenige schimpery

Cadamusti belagchlyc-

ke Inbeeldingh van desen Berg.

pery of berispinghs-sught sodaenigh een lagchend gelaet had getoond. 't Moet verr' daer van daen zyn, dat een onervaeren Leerlingh sijnen Meester sou bespotten. Ondertusschen heb ick my van lagchen niet konnen onthouden, wyl my hier inviel d'avontuerlycke valsche Inbeeldingh en bedroogene waen des goeden *Aloisii Cadamusti*, welcken Zee-vaerder in deese meeningh heeft gestoocken, dat dien Bergh so een groote Steen van enckel Diamant was; zynde van onder tot boven toe over de vijfthien Mylen wegs hoogh, en geduerigh brandende, ghelijck den Bergh *Æthna*. 't Welck eenighe in dit Eyland gevangen gheweest zynde *Christenen* in aght genoomen en verhaeld hadden. (a)

(a) *Cadamustus, cap.* 8.

Klughtige redenvoeringh daer over.

'k Beken, seyde *Donatiaen*, dat dit belagchens waerdigh is. Maer 't schijnd, dat die goede lieden den op den Bergh leggenden en glinsterende Sneeuw voor een Diamanten-glantsch hebben aengesien. Anders sou dit een taemlijcken Diamant-Steen zyn, die alleen den grooten Hemel-drager *Atlas* sou passen in een goudene Ringh te draegen. Doch de Heer *Floris* gelieve voort te gaen in ons noch meer Bergen voor te stellen: Want hoe minder derselver wy in *Nederland* hebben, hoe liever ick daer van hoor spreecken.

De Peruaenschen Bergh Chimbon.

Hier op vervolghde deesen weer aldus: Als men in 't Ryck *Peru* van *Guaiaquil* nae *Quiton* reysd, so treckmen over den Bergh *Chimbon*, zynde over de veertigh-duysend schreeden hoogh. Op sijnen Top kanmen de beneden daer rondom leggende Vlecken en Dorpen van over veele Mylen weghs sien; doch, weegens de verschricklycke diepte, niet anders als in een dicke Nevel.

Hogen Bergh in Guatimale.

In 't Koninghrijck *Guatimale* is eenen so gantsch hoogen Bergh, dat men op des selven Spits kan sien de twee groote Zeeën, naementlijck, de Noord en Zuyd-Zee; derhalven hy oock werd gehouden voor den hooghsten in gantsch *Indien*. Men moet wel negen Mylen weghs afleggen, eermen boven op den Top koomd. De geene die over deesen Bergh willen trecken, stellen haere Reys sodaenigh aen, datse haer Naght-leger onder aen den voet neemen. Daer nae staense voor Middernaght op, om 's anderen daeghs, eer de Son onder gaet, boven te zyn, want daeghs woeden de Winden so geweldigh, dat het onmogelyck sou vallen, opwaerts te geraecken. (b)

(b) *Uyt de Schipvaert van Ulloa.*

Den Bergh Pariacacca in Peru.

Van den seldsaemen Aert en Lugt des Bergs *Pariacacca* in *Peru*, waer van de Heer *Sinebald* voor deesen gewagh heeft gemaeckt, sal ick maer alleen kortlijck dit verhaelen. Alsmen op de bovenste Top deeses Geberghts koomd, werdmen van so een plotslijcke Doods-angst overvallen, datmen sich niet over eynd kan houden, maer yeder oogenblick ter neer moet storten. Die niet terstond te rugge vlieden, moeten alles wat in de Maegh is uytbraecken, jae soodaenigh, dat 'er Bloed op koomd te volgen. Sommighe *Spaenjaerden* is deese lught so gantsch qualyck bekoomen, datse van onlydelycke smerten gaten in

d'aerde

d'aerde wroetelden. Anders, alsmen sich niet te langh in 't Gewest deeses Bergh onthoud (want hy is over al so quaed niet) so ontstaet'er geen doodlycke swackheyd uyt, maer alleen een reynigingh der Maegh van 't vuyle slijm door de braeckingh, met eenige weynighe smerten. (a)

(a) *Ioseph à Costa l. 3. cap. 9.*

By *Capo de Frie*, of 't koude *Braziliaensche* Voorgebergh, leght een seer grooten Bergh, hebbende op den Heuvel een ronde Knoop, die in d'aenschouwingh een Stad schijnd te zyn. Anders syn in *Brazil* niet veele Bergen van een sonderlinge hooghte of grootte.

Knoop-Bergh in Brazil.

Evenwel is 't Voor-gebergh of den Oever-Rots *Reciffa* waerdigh om van ons gedaght te worden. Want alle verstandighe, welcke dit *Recif* aenschouwen, moeten bekennen, dat het een reght *Mirakel* en bysondere weldaed der Natuer is; aengemerckt 't Land *Brazil* wyd en breed door d'overstroomingh der Zee moest overstelpt worden, indien deese Klip de rasende aenvallende Golven niet weerstond, even gelyck een vaste Muer 't geweld van een Stormend Kryghs-heyr. Dit Steenigh Gebergh streckt sich seer wyd uyt. Maeckt somtyds een Boogh-kromte; loopt dan weer een groot stuck weghs reght voort; en deckte 't meestedeel van *Brazil* voor de woede der Zee. De breedte, welcke boven gantsch vlack is, schynende door vlyt en konst gelijck als gepolijst te zijn, is van twintigh somtyds oock van dertigh en meer schreeden. De hooghte is soodaenigh, dat de hooghste Vloed nauwlycks daer over kan styghen. Daer-en-boven breecktmen'er gantsch heerlijcke Steenen van af, tot den Bouw van Kercken en Kloosters; met welcke *Olinda* en *Paraiba* dapper pralen. Echter is dit Zee-gebergh aen sommige plaetsen maer van Sand, doch sterck genoegh, om 't geweld van de Zee te weerstaen. (b)

't Voorgebergh, of d'Oever-Klip Reciffo.

(b) *Piso H. N. & M. Ind. Occid. lib. 1. p. 6.*

Hier valt my in, seyde *Sinebald*, 't geen uwen *Barlæus* hier van schrijfd, naementlijck: Ontrent een Myl van de Stad *Olinda* gaet een smalle Sandaghtighe streeck Lands tusschen d'opene Zee aen de lincker, en de Water-Stroom *Biberibi* aen de reghter syde; even als of de Natuer uyt een sonderlinge voorsightigheyd deese Streeck de golven der Zee in den wegh had geleghd, op datse d'aerde door inbreuck geen schaede moghten toevoegen; gelijck dan sulcks oock alsoo gevonden word aen verscheydene andere Plaetsen, so wel in *Brazil* als elders. Aen 't eynd deeser Sand-streeck is een Vleck geweest, *Rociffa* genoemd, waer in veele lieden plegen te woonen: En aen de plaets, daer de Zee midden door de gedaghte Sand-streeck heenen loopt, is een seer goede Haven, seer bequaem voor de Groote Scheepen, weegens de treflijcke diepte. Tegens 't *Recif* over is noch een andere sodaenigh een smalle, doch geen Sandige, maer een Steene en Klippige Streeck, daer de Zee gintsch en herwaerts doorgaet. Aen des selven eynd is een Thoorn uyt het Water opgemuerd geweest, genoemd het Zee-Kasteel, om onderscheyd te maecken tusschen dit en een ander,

Hoedaenig Barlæus 't selve beschryft.

der, 't welck aen 't eynd der Sand-streeck stond, en 't Land of Sand-Kasteel wierd geheeten; Doch de *Portugeezen* noemen 't *S. Georgii* Slot.

Visch-berg in Hispaniola.

't Is reght, seyde de Heer *Floris*, doch ick wil in mijn Bergh-ghespreck voortgaen. In 't Eyland *Hispaniola* treftmen een Bergh aen, op wiens opperste Spits een Poel is van drie-duysend schreeden in 't begryp, veel kostlijcke Visschen uyt gevende. (a)

(a) P. Martyr.

Omstandlijcker beright van den selven.

'k Meen, liet *Sinebald* sich weer hooren, dat dit even den selven Bergh is, welcken oock *Bisselius* in sijne *Americaensche Argos-vaert* beschryft, met de volgende Omstandigheden: Dat hy ontrent sestigh-duysend schreeden van *S. Domingo* leght, en met sijne Spits in de Wolcken dringhd; doch op alle sijden sodaenigh met woeste raeuwe Klippen omringhd, en so gantsch onbeganghbaer is, dat hy syn leven wel weynigh sou moeten aghten, die sou willen waegen, hem op te klimmen. Oock maeckt hy gewagh van den Water-poel, die op de hooghte sou zyn, doch geeft deselve maer duysend schreeden in den omkringh. Ondertusschen bevestighd hy, dat het Water soet en seer Vischrijck is. Boven dien stygen rondom dese Zee veele gethoornde hooge Klippen op, in een ghelycke wydte van malkander staende, en de gedaghte Poel als een Kroon omvangende. Aen al de sijden des Berghs breecken, uyt de kloven en reeten der Klippen, allerweegen Bronnen en Beeckjens voort, die een koel Krystal-klaer Water uytgieten, en in den Bergh inwaerts t'saemen loopen. Vermits men nu nergens ghewaer werd, waer deese t'saem-gekoomene Bronnen en Beecken heenen gaen, en haeren uytgangh hebben, so houdmen 't daer voor, dat dit Water daeghlijcks van de Son werd opgetrocken; of ('t welck de waerheyd gelijck matiger schijnd) datse weer benedenwaerts neersincken, en van de verborgene gaten verslonden worden, om onder de Klippen de Springhen weer nieuw voedsel te geven. (b)

(b) *Bisselius lib. I. Argonaut. Americ. c. 8.*

Petrus Martyr ghedenckt desgelijcks deesen Bergh, seggende, dat hy 60. Mylen van S. *Domingo* af leghd. Noemd hem oock niet alleen eenen, maer veele Bergen, op welckers hooghte de Poel te vinden is. Hy voeghd'er by, dat seecker Schipper verhaelde, dat het daer boven op seer koud was; 't welck hy en sijnen Reys-genoot, een naebuerigh *Indiaensch* Vorst, hadden afgenomen aen eenighe Gewassen, welcke geen warm Aerdrijck konnen verdraegen. Daer-en-boven, dat veele Beeckjens in deesen Poel vallen, en dat evenwel den selven geenen uytgangh had, als allerwegen met Bergh-heuvelen beslooten en bebolwerckt zijnde.

(c) *P. Martyr. Ocean. Decad. 3. l. 8.*

't Gebergte d'*Andes* tusschen Peru en Chili.

't Hooge Gebergt tusschen *Peru* en *Chili*, 't welck men d'*Andes* noemd, en sigh seer veele Mylen weghs uytstreckt, is boven met Sneeuw bedeckt, en de koude valt daer so strengh, dat Paerd en Man daer op als harde Marmorsteen bevriesen. Evenwel sijn eenighe Ge-

westen

westen deeses Gebergts beter gemaetighd; so dat men'er niet alleen siet veele *Vicunnas*, zynde lighte geswinde Dieren, als de Dassen; maer oock Apen en Meirkatten van een sonderlinge schoonheyd. Aen eenige plaetsen vindmen opene Dalen, boven maten vrughtbaer, en van welcke *Peru* den besten Voor-raed ontfanghd. Doch ick verwaght, dat de Heer *Floris* ons een volkomener onderright van dit Geberght sal doen. Waer op dan oock deesen aldus weer begon.

* * * * *
* * * *

D'*Andes* syn niet alleen op sommige Oorden van een saghte ghemaetighdheyd, maer hebben oock aen veele Plaetsen een boven maten *subtijle* lught; voornaementlyck in de Gewesten daerse seer hoogh opstygen: Gelijckse dan hier en gintsch van een ongelooflijcke hooghte syn; insonderheyd op de reys uyt *Chili* en *Paraqua*, so datmen veertigh mylen weghs daer over te trecken heeft, en op de hooghste Heuvelen sodaenigh een subtyle lucht ontmoet, datmen nauwlycks eenige tydt daer op kan vertoeven, sonder gevaer van te versticken. Dit veroorsaeckt, dat de Lieden groote Sponssen vol kout Water met sich neemen, om de lucht daer door eenighsins te verdicken: Die desgelycks hier so geweldigh tot ontsteeckingh is gesteld, dat de Reysigers schijnen Vlammen uyt t'ademen, jae men sou haer al t'saemen wel voor vyerige Lieden aensien, terwylse, seer verhit gheworden zynde, veel sweet van sich geven. Dit streckt de geene, welcke sulcks ongewoon zyn, tot een seer seldsaem *Spectakel*.

Naeuwkenriger beschryvingh van d'Andes-Gebergten.

Hier moet niet verswegen worden, dat de Natuer dit Gheberght, boven veel andere hoogh-verhevene Bergen, heeft begaefd met veele Water-hollen of Vloed-backen: Vermits van veel' andere Gebergh-ten veele Springh-Aderen hier t'saemen lopen, en eyndlyck te weegh brengen de seer rycke Water-kamer *Naragua*, uyt welcke veele Vloeden haeren oorsprongh neemen. Deesen *Andischen* Water-houder of diepe Poel-kolck, leghd tusschen *Cusco*, *Quito* en *Lima*, midden in 't Land, zynde bepaeld met ontelbaer veele Bergen; en stort van sich uyt so een meenighte van Poelen, Meiren en Rivieren, dat, ten opsight der veelheyd en grootte, geen andere Poelen noch Vloeden in de gantsche Weereld by deselve te vergelycken zyn. Wy sullen eenige der voornaemste hier voorstellen. D'Eerste Rivier, die syn Water hier uyt ontfanghd, is d'*Amasoonsche Vloed*, gemeenlyck ghenoemd *Rio de las Amazonas*: Welcke, nae dat hy van *Quito* synen aenvangh heeft bekomen, geheel *America*, nae de breedte, regt doorsnijd; oock hier en gintsch een ontelbaere meenighte van andere Neven-Stroomen aen sich hanghd: Tot dat eyndlijck deese *Amazoonsche Vloed-Nymph*,

Alles wat hier onder den persoon van Floris van dit Gebergt werdt verhaelt, heeft P. Kircherus *vernoomen van* P. d'Ovale, *geboortigh uyt Chili, en sijnen* Mondo subterr. *ingelijft*, Tom 1. p. 84.74.et 77.

D'Amazoon-Vloed. te weten, de gedaghte Hoofd-Stroom, den *Neptunus* der *Americaensche* Noord-Zee met haeren t'seventigh Mylen wyde Mond een Kus geeft, en hem in d'Armen valt. 'k Wil seggen, dat deese *Amazonen-Vloed* eyndlijck uytloopt in de Noord-Zee, en aldaer t'seventigh Mylen breed is. **

De Vloedt Maragnon. D'andere, *Maragnon* genoemd, en die de voorige niets toegeeft, vloeyd desgelijcks oorspronckllijck uyt de gedaghte *Andische* Water-kolck; loopt door ontelbaer veel *Americaensche* Landen, tot noch toe onbekend, en valt eyndlyck met sulck een onstuymigh geweld in de *Braziliaensche* Zee, dat hy syn soet Water thien Mylen verr' midden door de woeste soute Golven de Schiplieden te gemoed send. In opstygen en vallen aept hy den *Nijl* nae.

De Vloedt Januarius. Deesen volghd, ten derden, de Stroom *Januarius*, anders *Rio de la Plata*, genoemd; die uyt d'innerlyckste Moeder of Schoot der *Andes* met een onmatighe maght van Water voortbreeckt, en, door veele toevlietende Beecken noch Waterrijcker gemaeckt zynde, sich eyndlijck by *Paraquaria* en *Brazil* in de wilde Zee verberghd. Doch nae 't Noorden toe bied hy sijne Vloed-armen aen de Landen S. *Maria Magdalena* en S. *Martha*, om haeren Bodem vrughtbaer te maecken.

't Groote Meir Paraima. 't Groote Meir *Paraima*, anders *Titicacea* geheeten, gehouden voor 't grootste des gantschen Werelds, heeft sijn eerste Water-geboorte dit Gebergt te dancken; gelyck oock twaelf daer in vlietende Stroomen.

Veel andere Vloeden uyt dit Geberght. Noch een ander groot ghetal my onbekende Vloeden, al t'saemen met Scheepen bevaerbaer, hebben haere afkomst des gelijcks om d'*Andes*-geberghten; van welcke sy uyt, en nae 't Westen toe, so wel nae de Streeck van *Lima* als *Chili*, voort-ruyschen, tot dat haer de bruyschende Zuyd-Zee, in 't gemeen *Mare del Zur* genoemd, een stilswygen opleghd, en haer verslind. Op een andere tyd sullen wy bequaemer gelegenheyd hebben, om deese en meer andere Stroomen omstandlycker te beschryven. Voor ditmael willen wy de Waeteren haeren loop laeten volgen, en ons weer nae 't Geberght selfs wenden.

Van

Bericht aen den Leeser. ** *In 't Latijn werd het woord* Leuca *gebruyckt, 't welck ghemeenlijck werd ghenoomen voor een Francoische Myl; doch oock van andere Schrijvers wel voor andere Mylen, in een algemeen verstand. Ondertusschen sijn oock de Fransche Mylen seer verschillende. Want midden in Franckryck ontrent Parys vallen de Mylen kleyn, maer van vyfthien-honderd schreeden, gelijck* Abbas Urspergiensis *die afmeet. Anderweegen, als nae Tolousa heenen, zynse grooter. De middelmaetighe* Leuca, *gelyckse van de meeste Schryvers werden verstaen en gereeckend, begrypen een wegh van twee-duysend schreeden.*

Lenghte deeſes Geberghts.

Van 't Noorden nae 't Zuyden ſtreckt ſich 't ſelve uyt tot op vyfthien-hondert *Spaenſche* Mylen. (a) De hooghte en lenghte overtreft alle andere Bergen des gantſchen Weerelds. (b) In welcke aenmerckingh eenige Geleerde Natuer-kundige (c) niet onbillijck in den Buyck deeſes Geberghts (op dat ick by gelyckenis ſo ſpreeck) een ongaer-groot Water-hol Herbergen; 't welck vervuld geworden zynde van d'Opvloeyingen en beweegingen der Ooſt en Weſt-Zee, als van deſelve omringhd werdende, dan de haer toevertrouwde volheyd des Waters weer uytdeeld, en alſo de grootſte Stroomen en Poelen des gantſchen Weerelds baerd. Alleen in 't Koninghryck *Chili* brenghd deeſe vrughtbaere Water-moeder ('t inwendigh met Water gevuld Hol) ontrent tweehonderd en veertigh Stroomen voort, meerendeel ſterckloopend, groot en diep genoegh, om groote laſt-Scheepen op haere Ruggen te draegen. Een gedeelte der ſelver ſijn warm, gelyck de Geſond of warme Baden; andere daer tegens ſeer koud. Veele ſijn van een byſondere Eygenſchap, door de meenigerley *Mineraliſche* daer onder vermenghd zynde Sappen. Eyndlyck ſoeckenſe al t'ſaemen in 't ſo genoemde *Stille Meir* (van de Schryvers ghenoemd *Mare pacificum*) dertigh of veertigh Mylen weghs van 't gedagte Geberght, haere ruſt.

Meenighte van Vloeden daer uyt ontſtaende.

Evenwel ſijn'er veerthien Vyer-ſpouwende Vulcanen in.

Onder meer andere Natuerlycke Wonderen kanmen ſich niet genoegh hier over verwonderen, dat in even dit Geberght, waer in ſo grooten voorraed van Water voor handen is, evenwel de Natuer veerthien *Vulcanen* of Brandende Bergen (welcke door haere Vyer-uytſpouwingh en afſchietende Gloed-Beecken meer als eenmael 't Koningryck *Chili* op 't jammerlyckſte hebben verwoeſt) daer in geherberghd, en alſo tuſſchen deeſe twee Natuerlycke Erfvyanden, Vyer en Waeter, hier een onverbreecklijcken Houwlycks-band opgerigt en uytgewerckt heeft.

Verminderingh van 't Geberght.

Tſedert het Jaer 1646. en de verſchricklycke Aerdbevingh in dien tyd voorgevallen, waer door by nae 't geheele Land *Chili* omgekeerd of tot een Wildernis gemaeckt wierd, is men aen dit Geberght eenigen Afgangh ghewaer ghewörden; en men vind nu eenighe Bergen minder als te vooren. Maer 'k heb my nu al langh genoegh op d'*Andes* opgehouden. Wy moeten noch eenighe andere Bergen beklimmen.

In 't Landſchap *Gujana*, daer de Vloed *Winacapora* ſich overgeeft

Aenmerckingen.

(a) Hier ſteld onſen Schryver Leucas Hiſpanicas, *en derhalven is vermoedelijck, dat hy door de voorheenen gedaghte tſeventigh Mylen, welcke d'Amazonen-Vloed by haeren uytgangh wyd is, desgelycks Spaenſche Mylen heeft verſtaen. (b) Veelligt verſtaet hy dit van wydloopende Geberghten want anders heeft de Canariſche Pique gemeenlijck den roem, van den alderhooghſten Bergh te zijn. Echter vallen d'oordeelen hier ontrent ſeer verſcheyden; den eenen deeſen, den anderen dien Bergh voor den hooghſten houdende.*
(c) *Naementlyck* P. Kircherus, *in de voorheenen aengeweeſene Plaets.*

Chrystal-Bergh.

aen de Hooft-stroom Orenoke, wierd den *Engelschen* Ridder *Rhalegh* geseghd van een Chrystal-bergh. 't Was hem en syne Reys-genoten onmogelyck derwaerts te koomen, wegens 't seer quaede Weer, en de verrheyd des weghs. Echter hebbense hem van verr' sien leggen, gelyck een hoogen witten Throon. Over deesen Bergh loopt een geweldige Water-stroom, die anders op geene syden des selven aenstoot, maer enckelyck boven op den Top is; en met sodaenigh een sterck geruysch afvalt, dat'er een gerught van ontstaet, als of duysend Klocken haer gheluyd onder malkander gaven. De gedaghte *Rhaleg* kon niet geloven, dat een dierghelycke seldsaeme Stroom in de gantsche Weereld meer te vinden was. Eenen, genoemd *Berrheo*, seyde hem oock, dat de ghemelde Chrystal-Bergh noch daer-en-boven Diamanten en andere seer kostlycke Steenen had, welcke men van verre kon sien. Doch noch hy (*Berheo*) noch syn Volck, dersden waegen, om op 't Spits te klimmen; wyl al d'omgelegene Volckeren syne vyanden waeren, en vermits oock den wegh voor sich selven gantsch quaed te begaen was. Ter deeser oorsaeck kon *Rhaleg* niet weten, of 't seggen van de Diamanten waeraghtigh was of niet.

Diamanten op den selven.

Gouden Silver-verwige Aerde.

Ondertusschen berigh den genoemden *Engelschen* Ridder, dat het Aerdryck in deese Landstreeck allerweegen Goud en Silver-verwigh sich vertoonde, en geenssins, gelyckmen bevond, *Marcasita*, maer veel meer dat was, 't geen de *Spaenjaerden Madre del oro*, of Gouds-Moeder noemen. Eenighe Inwooners des Lands beloofden hem en syne Medgesellen by een Bergh te brenghen, wiens Steenen de verwe van Goud hadden. Vermits nu de seer groote hitte hem voor syn persoon van deese Reys afhield, so gaf hy haer een Hoofdman en ses Musquettiers meê, om de gelegentheyd hier van te verneemen. Hy selver heeft, op syne weerkeeringh nae de Rivier *Ocaya*, veele Rotsen gesien, blinckende gelyck fyn Goud: Oock aen de linckerhand des gedaghten Strooms een Bergh van even sodaenighe *Mineralische* Steenen. Doch van diergelycke Metal-Bergen sullen wy naederhand by gelegentheyd verder spreecken.

Goud-glinsterenden Bergh in Guyana.

Rots, voor Smaragd gehouden.

Ghy brenghd my, seyde *Sincbald*, hier door in geheugenis, 't geen *Lerius* schryft; te weeten, dat aen de Zee-Oever van 't Landschap *Maq-he* een groote Rots leghd, gelyck een hoogen Throon, so schoon hel-blinckend en flickerende, wanneer de Son hem bestraeld, dat men hem hield voor een soort van Smaragd; waerom hem dan oock de *Francoisen* en *Portugeezen* den *Maq-heischen Smaragd* noemden. Aen deese Rots soumen niet konnen aenvaeren, vermits hy sich snoerreght van uyt het Water verheft, en hem meer als twee Fransche Mylen in de Zee uytstreckt. Even so weynigh kanmen'er te Land by koomen, wyl'er geenen wegh is, om yemand derwaerts te leyden. (a)

(a) Lerius cap. 5.

Hoe-

Bergh in Chili, glinsterende gelyck Edele Gesteenten.

Hoedaenigh in 't Koninghryck *Chili*, aen seeckere Plaets genoemd *Arauco*, een Bergh is, die van verre glinsterd ghelyck Smaragden, Turkoisen en diergelycke Eedele Gesteenten, daer benevens oock vertoond d'afbeeldingh van een *Marien-beeld*, doch enckelyck door Middel van light en schaduw, hebben wy voor deesen gehoord, doe wy handelden van 't spel der Natuer aen en ontrent de Steenen. 'k Wil derhalven deese saeck niet weer herhaelen; doch moet hierby dit seggen, dat de Smaragden-Rots van *Lorius* op deselve wys geen reghte Smaragd is gheweest, maer datse of door den tegenglantsch d'Oogen der voorby seylende bedroogh, of door middel van eenighe *Mineralische substantie* sodaenigh een Schyn van sich gaf.

Stael-klippen in Gujana.

Beyde kan 't waer zyn, seyde de Heer *Floris*, doch 't laetste houde ick voor vermoedlijcker, naementlyck, dat deesen Bergh vol Mineralien steeckt. Want den voorheenen aengetrockenen *Rhaleg* ghedenckt, dat in 't gedaghte Koninghryck *Gujana*, by 't Eyland *Putapayma*, den gemeenen Oever vol hooghe Klippen en Steen-Rotsen staet, van een blauwe Metallische verwe, schynende gelyck als Stael; 't welck een teecken is, dat aldaer Stael-Aderen te vinden zyn.

Tarr-Berg.

Anders heeft men oock in *Guasteca*, een Landschap in Nieuw-*Spanje*, een Bergh, waer in men Aderen vind van Tarr of Wagensmeer, d'eene roode, d'andere swarte Tarr gevende.

* * * *

* * *

Gesprek van den

De Heer *Donatiaen* begon hier op te vraegen, wat voor een gelegenheyd het doch had met beroemde *Peruaensche* Geberght *Potosi*? Waerom dan oock de Heer *Floris* dit volgende Gespreck begon te voeren.

Beroemden Berg Potosi.

'k Had wel gedaght dit Geberght te spaeren, tot dat wy in onse Redenvoeringen souden gekomen zyn tot de Berghwercken en Metallen, wyl dit een Bergh is, van welcke de Spaensche Silver-Vloot aldermeest met Silver belaeden werd: Maer om u geen vergeefsche Vraegh te laeten doen, so wil ick als in 't voorby gaen yets van dit Geberght vermelden: Want een volkomener beright van 't selve sullen wy hier nae geven.

In 't Landschap Peru.

De *Spaenjaerden* roemen 't voor een sonderlingh, groot en wonderlyck Werck der Godlycke Voorsienigheyd, dat God boven op deesen Bergh een Wolck heeft gheset, die gheduerigh over den selven sweefd, jae oock selfs dan, wanneer de Hemel alderklaerst is; de groote Schatten, welcke deesen Bergh in sich heeft, ghelyck als met vingeren aenwysende. Syne gestalte is als die van een Suycker-brood. De hooghte is sodaenigh, datmen drie Mylen moet opklimmen, eer-

Syne ghedaente en hooghte.

men boven op den Top kan koomen. Deesen Bergh is koud, en onder aen den selven leghd de Stad *Potosi*. waer in sich ghemeenlyck laeten vinden twintigh-duysend *Spaenjaerden*, acht of thien-duysend Vrouws-persoonen, ontrent een diergelyck getal van swarte *Mooren*, en meer als veertigh-duysend *Indianen*; so dat deese Plaets een kleyne Weereld schijnd.

Gebreck van Hout.

In ses Mylen daer rondom vindmen noch Kruyd noch Gras. Alles wat daer ontrent wast is dorr en verwelckt. Evenwel werd hier uyt andere Plaetsen so veel Voorraed gebracht, dat alles taemlyck goed koop is. Alleen is'er seer groot gebreck van Hout.

Groot gevaer der Arbeyders

De geene, welcke arbeyden in de Bergh-wercken, gaen'er somtyds so diep in, datse, eerse uyt haer huys afscheyd neemen, haer Testament maecken, Missen voor hare Ziel laeten leesen, en sich sodaenigh draegen, als offe noyt weer souden koomen. Vermits nu in't eerst tot dit Werck weynige Arbeyders te vinden waeren, ter oorsaeck van de groote moeyte en 't gevaer, so heeft eens de *Spaensche* Graef van *Villas* opentlyck laeten uytroepen, dat alle *Indianen* verseeckerd nae *Potosi* mochten koomen, om aldaer te woonen; en datse by dagh vier, by nacht vyf Realen souden konnen verdienen. Alhoewel, om de waerheyd te seggen, deese Bergh-wercken of *Mijnen* so diep zyn, dat in de selve tusschen dagh en naght geen onderscheyd kan gemerckt worden: derhalven men daer in altyd by aenghestoockene lichten moet arbeyden.

In de Silver-Mynen deses Gebergts.

Deese uytroepingh des Graefs, zynde oock te ghelyck een Ghebod, heeft veroorsaeckt, datmen hier een ontelbaere meenighte van Lieden siet; welcke sich derwaerts ter woon hebben begeven, eensdeels om den beloofden loon te verdienen; anderdeels om onder 't werck wat Silver te steelen. Deese Geld-begeerte brenghd haer daer toe, datse 't ingewand der Aerd seer nauw en diep doorsoecken, niet sonder groot levens-gevaer; vermits haerer veele hier over versmooren; voor welck peryckel sy ghenoeghsaem verseeckerd souden zyn, indiense meerder langhsaemheyd en voorsichtigheyd gebruyckten. (a)

(a) Uyt *Petrus Ordonnez*.

Den Bergh Callipury in Guinea.

'k Moet hier eenen anderen Bergh gedencken, gheheeten *Callipary*, leggende in *Mozownia*, een Landschap des Koningrycks *Guinea*. Desen is seer groot en hoogh; van de Natuer sodaenigh gevormd, gelyckmen voortyds de Pyramiden bouwde. Op't opperste des selven kanmen sien al de *Provintien* en Landschappen, welcke leggen in den omkreyts van honderd Mylen.

't Geberght Ataco in Guatemala

'k Had bynae vergeeten 't *West-Indische* Gheberght *Ataco* in 't Koninghryck *Guatemala*, daer doch 't selve gedenckwaerdigh is; niet alleen wegens de veelvoudige seldsaeme Dieren, vreemde Gewassen, Boomen, en allerley geverwde Wateren, maer oock, om datmen aen des selven Voet een Steen vind, langh vyf, en breed drie *Spaensche* Ellen; in 't midden gheborsten, door welcke scheur seer veel Roock op-

opstygd. Als men'hier ontrent koomd, hoordmen een seer verschrickelyck geschal, en indien 't quaed W'eer is, soo verneemdmen 't grouwlyck geraes wel een halve Myl weghs daer van daen. 't Gebergh selfs is bewassen met dicke stercke Eycken-boomen, op welcke veele Padden huppelen, op de manier der Vogelen.

Roock uyt een geborstene Steen.

Buyten twijffel, seyde *Sinebald*, ontstaet deesen Roock, van eenigh onder-aerdsch Vyer, 't welck onder deesen Steen voorhanden is, in den grond des Berghs.

Reden daer van.

In even deselve meeningh stae ick oock, voegde *Donatiaen* daer toe: En my gedenckt ergens geleesen te hebben, dat in *Guatemala* verscheydene Brand-bergen werden gevonden.

Sinebald bevestighde dit voorts met de volgende Reden. D'*Americaensche* Geschiedschrijvers en Schipvaerden berighten ons, dat in dit Koninghrijck eenige der selver gesien worden. D'Aldervermaerdste onder deese (myns weetens) is de geene, van welcke *Petrus de Victoria* schrijft, genoemd *Masaia*. Hy segt'er van, dat hy heeft een Circkelronde vorm; en twee wyde monden, waer van d'eene ontrent een Boogschoot weghs opghespard is, maer de tweede een gat van over de tweeduysend schreeden in den omkreys heeft. Hy spouwd onophoudelyck Vyer-vlammen uyt, en donderd met een groot gekraeck. Evenwel werpt hy noch Asch noch Steenen van sich. Ter welcker oorsaeck men hem oock van over de t'negentigh-duysend schreeden verr' gantsch klaer en helder siet, wyl geen Roock noch Damp hem bedeckt. Ten opsicht van deese syne heldere en roockloose Vlammen syn eenige in den waen geraeckt, dat in deesen Bergh Goud moest zyn, 't welck door de groote hitte uyt den grond alsso opkoockte: Vermitsse sich niet konden inbeelden, wat doch anders deese lichte Vyer-vlammen so een gedueriegh Voedsel sou geven. Sy lieten derhalven een onguer-groote Metalle Ketel aen een lange Yfere Keeten nae beneden, hoopende uyt deese gemeende Goud-bron den eenen Emmer nae den anderen, vol van dese so seer begeerde Stof, te sullen scheppen en nae boven te trecken. Maer deese Ketel was nauwlycks tot op de helft des Gats gekoomen, als deselve, nevens de Kolen en al 't ander Werck tuygh, te ghelyck met den ghehoopten goudenen Bergh, ghesaementlyck versmolt. Want onder in den diepsten Afgrond koockt een gantsche Poel van Metal, 't gesmolten Goud gantsch gelyck zynde; van welcke *Mineralien*, in sodaenigh een gloed siedende, sulck een gheweldige hitte en brand om hoogh slaet, dat noodwendigh d'afgelaetene Keetel en Keeten heeft moeten als in een ogenblick versmelten. Desgelycks laet d'innerlycke hitte des Berghs niet toe, dat boven op den selven, schoon de Vlammen seer wyd daer van daen zyn, eenigh Kruyd of Gras sou uytspruyten; 't zy in de Lente, of in de Somer, of in den Herfst. Echter nestelen aen de kant deeses *Vulcaens* of brandenden Berghs de Spreeuwen

Den Bergh Masaia, in Nicaragua.

Werpt seer heldere vlammen uyt, sonder eenige Roock.

Gewaende oorsaeck daer van, en bedrogene hoop.

(a) *Fisselius in Argonaut. Americ. l. 13.*

[illegible] met groote hoopen, oock in goede verseeckerdheyd, schoon 't Vver haere naeste en gevaerlyckste Naebuer is. (a)

[illegible] Bergen

Wel nu, seyde *Floris* tot *Snebald*, de Heer *Angelot* en ick hebben langh ghenoegh met de Bergen beesigh gheweest. Derhalven, vermits ghy nu oock begonnen hebt daer van te spreecken, so sal u ghelieven voort te gaen, en uyt uwe wel-belesenheyd ons een deel andere Bergen voor te stellen, welcke aenmerckens-waerdigh zyn. Geerne, antwoordede deesen, sal ick hier ontrent doen 't geen ick kan, om u te vergenoegen, en terstond den aenvangh maecken. 't Sou wel ghevoeghlyck schijnen, dat ick de brandende Bergen, waer van nu begonnen is te spreecken, vervolghde, maer echter sal ick, om seeckere redenen, een andere, veellight onordentlycke, orde aengaen, om u dies te meer in opmerckingh te houden, en 't begin van *Europa* maecken.

* * * *

* * *

Inleydingh tot het volgende gespreck,

NIets is in de Natuer so wild, so rauw, so hard, so grof, so onvriendlyck, so vreeslijck, waer aen onse gedachten niet een aengenaeme lust konnen vinden, wanneer deselve maer recht werden aengevoerd tot rype en vernuftige Betrachtingen, niet so seer haers eygenen, als des algemeenen Nuts, maer voor alles van d'eere des *Almagtigen Heerschers* der Natuer selfs. Onder dese saecken neemen de schrickagtige, onlieflijcke en onghebaende Bergen niet de laetste plaets in. Want deselve staen de Menschen voor 't gesight, als een krachtigh bewijs der onmeetlyck-groote macht haers Scheppers. Sy beschutten den Aerdbodem tegens de *Tyranny* des Waters, gelyck als de Mueren en Bolwercken der Aerde: En laeten echter ondertusschen, ten dienst der Menschen, veele Nut en Lust-rijcke Wateren uytvlieten, die sich met duysendvoudige Vrucht en Aengenaemheyd door de Landen verspreyden. Haere Toppen staen dickmael onder de Sneeuw verborgen, op dat haere Voeten dies te schooner moghten groenen. De laege Daelen, of vlacke Velden, werden door de traenen haers Regens veroorsaeckt tot gelagh. Om dit nu onse oogen bewyslijck te maecken, so gelief d'uwe my tot Medgesellen te geven, op de *Switsersche Alpen*: En sy sullen u leeren, wat voor een verschricklycke kracht den alderkraghtighsten aldaer door de swacke Sneeuw kan betoonen: Hoe hy de Menschen daer door weet te straffen of te verquicken.

Van noch verscheydene andere Bergen.

Beschryvingh der Switsersche Alpen.

't *Alpen-Geberght* is by de *Rhetiers*, *Lepontiers* en *Walissers* alderhooghst; so dat het d'Aenschouwers niet alleen verwonderingh, maer oock schrick en ysingh veroorsaeckt. De hooghste Bergen hier in syn enckele Klippen, gantsch rouw en onbegaenbaer. De bovenste spitsen der

der selver raecken gemeenlyck de Wolcken, behalven by een helderen Hemel. Hierom leggense meerendeel met een altyd-gheduerige Sneeuw bedeckt, die nimmermeer gantsch versmelt. Wanneer 't in de Lente, tot aen 't eynd der Bloeymaud, in de Daelen en warme plaetsen regend, so leght gemeenlyck op 't Gebergt enckel Sneeuw. Desgelycks werd oock den Regen, welcke aen 't eynd van *Augustus* en in 't begin van *September* valt, tot Sneeuw op dit Geberght: Derhalven men oock in de hoogh-leggende Weyden de Koeyen en ander Vee, nier boven de twee of ten hooghsten drie maenden kan houden.

Sneeuw op deselve, welcke noyt smelt.

Seer selden heeft 't Geberght so veel Somers, dat de Sneeuw, in 't selve Jaer gevallen, allerwegen te niet kan gaen; ten waere dan, dat het een langhduerige heete tyd was: wanneer de Sneeuw wel koomd te smelten, doch nimmermeer so t'eenemael, dat niet de bovenste Toppen der Bergen onophoudelyck een gedeelte daer van behouden. Deese oude Sneeuw noemdmen *Firn*, dat is de verlegene; welcke t'saem gevrooren is gelyck Winter-Ys. Want schoon deselve over dagh door de hitte der Son verweeckt werd, so bevriesdse doch 's nagts weer, en werd hoe langer hoe harder.

En van t'sederd eenige duysend Jaeren daer op versaemeld is.

Vermits nu d'alderhooghste en wildste Geberghten sodaenigh een *Firn*, of oude Sneeuw, van t'sederd eenige duysend Jaeren hebben versaemeld, so is deselve eyndlyck aen veele plaetsen so hard, lourer en klaer gheworden, als een schoon Krystal, verliesende de Natuer van gemeen Ys; en een hard Ys werdende, 't welck op de hooghte ter geener tyd smelt, maer schier gantsch in Steen werd veranderd. De Land-lieden noemen 't *Gletscher*. 't Heeft sodaenigh een Aert en Eygenschap, dat het sich selven reynighd, so dat geen Aerd-steen, Sand of eenige andere materie daer in blyft, derhalven het so klaer werd als Krystal. Wanneer 'er somtyds eenigh stuck van afvalt, of op een andere wys in de warmte werd gebraght, so behoud het noch een lange tyd syn Weesen, eer 't weer Water werd. 't Laet sich oock niet terstond smelten door een schielycke Hitte, of door de Son, gelyck ander ghemeen Ys. Veeltyds werdt'er de Wijn meê gekoeld in heete Landen. Een kleyn stuckje daer van maeckt een groot Drinck-Vat met warme Wijn gantsch koud, wyl deese materie boven maeten killigh is.

Gletscher, of verhard Ys van Sneeuw.

Is een goede Artzeny.

De Landlieden, woonende in d'*Alpen*, gebruycken deese *Gletscher* in swaere Kranckheden en hittige Koortsen, in plaets van Artzenyen, en lesschen haeren Dorst daer meê. Sy drincken oock 't koude Water, van den *Gletscher* afvlietende, voor de roode en andere Buyckloop, uyt hitte veroorsaeckt zynde, om deselve daer door te stillen.

Gevaerlyke Kloven in dit Gebergt

De meergedaghte *Gletscher* is aen veele plaetsen ongrondlyck diep. Dickmael kloofd hy sich op, maeckende groote scheuren en reten. In 't springen van deselve hoordmen een grouwlycken barst, even als of den gantschen Aerdbodem van een wou breecken. Deese Kloven syn gemeenlyck eenighe honderd vademen diep, sommighe gantsch

grondeloos. De Land-lieden hangen 's Somers haer Vleesch en gevangen Wildbraed daer in ; 't welck dan seer hard bevriesd, en derhalven langh kan dueren. Als men 't hier nae nuttigen wil, so is 't varsch en goed. Daer de Landweegen over deese *Gletscher* gaen, is 't seer gevaerlyck te reysen, wegens de gedagte scheuren; insonderheyd voor de Jagers, wanneer de Bergen met nieuw Sneeuw overdeckt zyn, en de gaeten somtydts door de Wind daer meê toeghevuld worden.

De Bergh-wateren zyn in de Somer onstuymiger als in de Winter.

's Somers geven dese Bergen, wegens de smeltende nieuwe Sneeuw, desgelyks oock door de smeltende *Firn*, seer veel Waters. Even hierom syn de Berg-wateren 's Somers gemeenlyck grooter en onstuymiger als in den Winter. Dit bemerckt men oock meenigmael aen den Rhyn, als hy hier door opgeswollen, en ten uytloop aengedreven word. Als 't Geberght in de Winter besneeuwd leghd, syn de meeste Weegen over 't selve ongebruyckbaer; uytgesonderd daer de Sneeuw hard bevroren is. Is se weeck, so heeft men seer groot gevaer te verwachten, voornaementlyck in de Lente, wanneerse wil beginnen te smelten door de warmte van de lught en regen. Lightlyck werd in de hooghte door een Vogel, of door de Wind, of door yet anders, deese Sneeuw eenighsins beweeghd.

Gevaerlyke Sneeuw-afrollingh.

Begind'er dan maer een kleyn stuckje af te rollen, so werd het selve in de wentelingh nae beneden toe tot sodaenigh een grooten klomp, dat die, op de grond komende, Boomen, Aerde, Rotsen, en alles wat hem ontmoet ter neer werpt. Sulck een Sneeuwbreuck is machtigh een gantsch Vleck of Dorp t'overdecken en om verr' te rucken. Derhalven derfd men veelerweegen, daer sodaenigh een peryckel te vreesen staet, niet dight aen 't Geberght bouwen, om van de Sneeuw niet overrompeld te worden. 't Gerught van sulck een geweldige neervallende Sneeuw-bal hoordmen seer wyd, even als een Donderslagh; en men voeld ghelyck als een Aerdbeevingh.

Wilde Wateren in dit Geberght.

Vermits oock de Water-stortingen van dit vreeslijck *Alpen*-Gebergt van Natueren woester en onstuymiger zyn als de Vloeden in 't vlacke Land; so darse dickmael door 't smelten van de Sneeuw, of door schielijcke Plas-regenen snellyck opgedreven, en tot een toornighe woede bewooghen worden, waer door dan de vrughtbaere Daelen groote schaede kon werden toegevoeghd; so heeft de Godlycke Voorsienigheyd geordonneerd, dat gemeenlyck al de voornaemste en grootste Vloeden, welcke in deese hooghste *Alpen* en wilde Geberghten ontspringen, eerse op de vlacke Landen komen sich uytgieten in groote en diepe Poelen; daer in rusten; sich louteren; en haere wilde woedende loop gelyck als afleggen. Dan geven deese Poelen in haere uytganghen seer klaere Vloeden van sich, hebbende een saghten loop, tot groot voordeel der naestgelegene Landen.

Op

Op sodaenigh een wys rust de grimmige *Rhijn* in *Bodensee* en *Zeller-see*. De *Lindmat*, die door 't *Glarner*-Land gantsch woest en onstuymigh heenen bruysd, werd door de *Zurigersee* gantsch tam. De *Rusz* is in *Urner*-Land een seer fel Water, doch werd door de *Lucernersee* gantsch saght en lieflijck. D'*Aar*, anders een rumoerende Rivier, oock droevigh en troubel, werd door de *Brientzem* en *Churersee* gesuyverd en ghestild. 'Alsoo ontfanghd de *Neurenbergersee* de *Zyl*, en de *Murtersee* de *Bru*. Dus beneemen deese Zeeën (of Poelen) de Vloeden, uyt de *Furten* komende, haere wildheyd. De droeve en onstuymige *Rhodan* uyt *Wallis* werd van de *Geneversee* ontfanghen en daer in verlaght. Desgelycks rusten ghemeenlyck alle Vloeden der *Lepontiers* aen geene syde 't Geberght, als *Ticinus*, *Muesa*, *Madia* (de Meyn) *Tosa* e. s. v. in de *Langensee*. De *Chumersee* slockt in sich de Berghwateren der *Rhetiers*, als d'*Aduam* uyt *Veltolin*, de *Mairam* en *Lyram* uyt *Bergel* en *Gampolschin*. Al de gedachte Rivieren syn by haeren inloop snel, fel en onstuymigh, maer in den uytgangh stil en lieflyck.

Wateren, seer onstuymigh by haeren inloop in Poelen,

Maer stil in den uytgangh.

Voorts vindmen in dit *Alp*-Geberght aen eenighe plaetsen seer goed en schoon Krystal, van tweederley slagh, wit en bruyn. 't Wit is gantsch louter en klaer; werdende in groote meenighte ghevonden, 't Bruyn is oock seer helder; en derhalven dryven'er eenige bedrogh meê, verkoopende 't selve voor Amethysten. Men vind dit Krystal by groote stucken, welcke nae andere plaetsen gesonden en ghepolyst worden. By de *Viberis*, of *Over-Wallissers*, bekoomd men 't aldermeest.

Wit en bruyn Krystal.

Dit hooghe Geberght dracghd oock seer veel Eedele Wortelen en Kruyden, dienstigh voor de Genees-meesters en *Apotheeckers*; als, *Ostrutium*, *Squillum*, *Astrentzen*, Meester-wortel, *Mutrina*, *Gentiaen*, Everwortel *Danmarga*, *Spica*, *Celtica*, en meer andere. Daer-en-boven aen eenighe plaetsen des Geberghts goede *Raponticа*.

Medicinale Kruyden.

Op de hooghte der *Alpen*, wast gantsch geen Hout, wegens de seer strenge koude. Doch in de Voorgeberghten en Daelen sietmen veel schoone Bosschen van witte en roode Dennen, oock andere Boomen. Uyt deese werd seer veel Hars versaemeld. Men vind lieden in deese Gewesten, die 't suyverste Hars van de Dennen t'saemen rollen, op de wys van een Pil, so groot als een Boon, en 't selve dan inslicken. Dit houdense seer dienstigh te zyn tot een langhdueríghe gesondheyd: Want het treckt alle slym en vuyligheyd der Menschen nae sich: deselve saghtlyck door den Stoel-gangh uytdryvende, en also 't ligchaem reynigende.

Boomen, en Hars uyt deselve,

Dienstigh voor de Gesondheyd.

Wy hebben ghesproocken van 't Ys op deese *Alp* Geberghten; en niet onbillijck moght hier ontrent gevraeghd worden, waer van daen 't selve so een dueraghtige hardigheyd bekoomd? *Seneca* heeft in sijne Na-

Waer van daen 't Ys soodaenigh

[illegible] Vragen ook even deese verhandeld, daer hy ondersoght [illegible], waerom in de Noordsche Ys-zee 't Ys sodaenigh een [illegible] in sich heeft, dat het, met verloop van tyd, tot een Steen-hard Krystal werd; en meend, dat het daer van daen koomd, vermits dit Waeter 't alder-*subtijlste* en dunste is, en derhalven alderlightst bevriesd: Vermits oock 't selve veel Lught en weynigh Aerdaghtigheyd begrijpt: Dies het, nae de bevriesingh, door de langhaenhoudende Vorst hoe langer hoe dicker werd, tot dat het eyndlyck de Lught gantsch van hem uytsluyt, sich t'eenemael t'saemen druckt, en 't geen te voren voghtigheyd was, in Steen werd veranderd. Deese antwoord kan, onses bedunckens, oock 't Ys der *Alpen* toegepast worden.

[illegible]

Wonderlyck verdwynend Ys in d'Ysland-sche Zee,

Doch niet lightlijck kan 't Menschlyck vernuft een volstandige Reden geven, waerom in de gedaghte *Yslandsche* Zee, insonderheyd rondom 't brandende Geberght *Hecla*, sulck een Ys daer heenen dryfd, 't welck sich gantschlijck niet aen Land laet behouden, 't sy in een beslotene Kist, of in een koele Ys-groef, of in eenigh ander Vat. Oock niet daer in smelt, maer verdwynd. Deese saeck is door so veel Oogh en Oorgetuygen bevestighd, dat'er gantsch niet aen te twyffelen staet. Echter wil ick juyst al d'omstandigheden niet voor waeraghtigh uytgeven, welcke van d'een en d'ander verteld worden. *Saxo Grammaticus* verhaeld, indienmen een stuck van dit Ys uyt de Zee op 't Land treckt, so sal 't, sonder eenige Menschljcke hulp, van sich selfs den Oever verlaeten, en weer in de Zee keeren. 't Welck oock *Olaus Magnus* uyt deesen Schryver aentreckt, en bevestighd. *Cieglerus* schryft, datmen 't door geenerley middel of Konst in eenighe Kist of Vat kan bewaeren, vermits het terstond op de plaets verdwynd. Ick vermoede, dat dit een Byvoeghsel is, so wel als 't voorgeven van *Saxo* en *Olaus*. *Ditmarus Blefkenius* verhaeld, by *Camerario*, deese saeck wat gheloofwaerdiger: naementlyck, dat het niet so terstond verdwynd; maer in een Doeck ghewonden, en in een Kist wegh gelegd zynde, so langh geheel blyft, als 't Ys ontrent den Bergh *Hecla* swemd; doch als 't selve gesmolten is, so verliest sich oock dit opgeslootene Ys, sonder achterlaetingh van eenige voghtigheyd; so datmen 't minste nat aen 't Lynwaed niet kan bemercken.

By den branden-den Bergh Hecla.

De gedaghte *Blefkenius* meend, dat dit een Duyvels Guychelwerck is; doch al te voorbaerigh. Want, om voorby te gaen, of hy oock seeckerlyck de tijd heeft ghemerckt, op welcke 't Ys in de Zee versmolt, welck stuck hy veellight op 't vlytighste heeft waergenomen, so soumen konnen vraegen, of dit niet eenige *Sympathie*, of Gelyckaerdigheyd en Meede-gevoel magh toegeschreenen worden? Ondertusschen beken ick, dat hier meê de saeck noch niet genoegh is gedaen; vermits men hier tegens sou mogen inbrengen; Indien hier een *Sympathie* was, so sou 't Ys maer alleen smelten, en de gewoone voghtigheyd

Of daer van eenige bestendige en genoeg-doende Reden kan gegeven worden.

heyd naelaeten, gelijck buyten twijffel 't Ys in de Zee tot water word, ter plaets daer het, nae de verlaetingh van dit Bergh-gewest, heenen gedreven is. Schoon men oock deese Tegenwerpingh door een andere wist te bejegenen, so soumen echter beswaerlijck so een volkomene reden konnen geven, welcke een naedencklijck Vernuf sou konnen te vreeden stellen. Wy moeten derhalven dit geheym der Natuer een verborgentheyd laeten blijven; maer daerom 't selve niet terstond voor een guychelspel des Duyvels uytroepen.

De Bergen in Sweden, genoemdt Doffrihu.

'k Sal van 't Zee-ys my weer nae de Bergen wenden, en noch eenige, alhoewel raeuwe en onvriendlycke Hooghten vertoonen. De *Sweedsche* Berghen *Doffribu* maecken sich door haere gevaerlijckheyd aenmercklijck; naedien de Sneeuw, oock selver in de Somer, haer so hoogh en dick bedeckt, dat, so maer een Vogeltje boven op den Bergh een kleyn Sneeuw-klompje afwaerts stiet, 't selve, in 't omwentelen nae beneden toe, tot so een geweldighe last sou aenwassen, dat niet alleen enckele Huysen en Thoornen, maer oock gantsche Vlecken en Dorpen daer van konden overvallen, ter neer geworpen en gantsch verdorven worden; even gelijck ick voorhenen gesegd heb van de rollende Sneeuw-ballen der *Switsersche Alpen.*

* * * * *
* * * *

Den Bergh Ararat in Armenien, op welcken noch een stuck van Noachs Arck sou staen.

'tGEbergh *Ararat*, vervolghde *Sinebald*, waer op 't *Sinnebeeld* der *Christlijcke Kerck*, *Noachs Arck*, sich neergelaten heeft, en, nae 't voorgeven der *Persianen*, noch hedensdaeghs ten deelen daer op staen sou, zynde so hard als Steen, draeghd, so wel in de Somer als in de Winter, sijn veel-beheuveld Hoofd geduerigh met een Sneeuw-huyf gekapt, gelyck *Olearius* ons bericht uyt den mond der *Armeniers* en *Persianen*. Andere schryven, dat hy van boven af tot beneden toe onder de Sneeuw begraven leghd. Doch 't eerste is gheloofiijcker. Hoedaenigh hy boven gesteld, en of 't gedaghte stuck van d'*Arck* daer noch te vinden is, is ter deeser tyd noch onseecker, wyl 't Gebergh voor sich selven bynae onbeklimlyck werd gehouden, en vermits de Menschen, wegens de veelerley kloven en scheuren (vermoedlyck door Aerdbevingh veroorsaeckt) niet meer konnen geraecken ter plaets, daer 't gedaghte stuck van d'*Arck* staen sou. Sijne van Sneeuw-glinsterende Spitsen dienen de Schippers op de wilde *Caspische* Zee tot goede Baecken en Berightgevers.

Geweldigh hooge Bergen by Carajam.

Belangende syne hooghte, veel andere Bergen stygen hem over 't hoofd. *Columbus* heeft in 't Americaensche Land *Veragua* Bergen gesien, welcke sich over de vystigh-duysend schreeden verhieven, volgens 't verhael van *Petrus Martyr*. Indienmen *Paulus Venetus* magh ge-

... Canton en ... Berg- ... waer op veel ... gemaer- ... aengelen- ... noeg- ... an de ... Ga ... verward ... verheten, ... Onder- ... der Bergen niet nae de ... ooder oock ghereec- ... en somtyds oock eeni- ...

... verwingen is den *Arabi-* ... Arabia. Seven duysend schre- ... koomt. Nauwlijcks ... samen. Op 't opperste ... Hemel met veele vrughtbaer- ... Stad *Arnacarana* genoeg- ... Hier staet een geweldigh groo- ... aen Regen ontbreeckt, ghelyck den ... *in Cetus en Europa* ... gebruyck der Regenbacken spreeckt; ... den Regen daer in op te vangen, vermits niet ... Bergen hier ghesloten zyn, so datse ... Water geven. Ter deeser oorsaeck ... Waterback dies te vlytiger versaemeld ... gemeenlyck vind men daer in so- ... Water, dat wel hondert duysend Men- ... Alhoewel niet juyst ... gelyck de Schryver *Admi-* ... den gedaghten *Au-* ... der *Europæische* Won- ... so vele lieden woo- ... groot ghetal Volcks genoegh ...

... Reysbeschryvingh van *Lo-* ... gemelde Stad niet *Abna-* ... dat dit de beste ... Desgelyckx, dat den ter dier ... bewaringh had geleghd, ... Wagen aldaer woonde. By nae onge-

looflijck

looflijck is't geen hy voorgeeft van de grootte deeses Schats, te weten, desselve bestond in so veel Gouds, dat honderdt Kameelen haere over-volle laedingh daer aen hadden; En dit alles had hy selver gesien. (a)

(a) *Di Barthema lib.* 2. *cap.* 8. *Navigat.*

Wat de Waterback belanghd, ick vermoede; d'Inwooners hebben de plaets, daer den Regen werd opgevangen, sodaenigh toegericht, dat het Water van alle sijden daer in kan afvallen, als in een gegraevene Poel, en sich alsso selfs daer in versaemelen, sonder verdere bemoeyingh der lieden. Dus sal dese Water-behouder veel meer een Vyver, als een Regenback zyn. Veellight staet oock deesen so genoemden Back niet gantsch boven op de hooghte, maer een weynig afwaerts, aen de sijde des Berghs. Misschien sijn'er meer als eene.

Vermoedingh van de gedaghte Waterback.

Tot deese vermoedingh vind' ick my bewoogen door 't geen *di Barthema* anderweegen verhaeld van een *Arabisch* Geberght, waer in ontrent vier of vyf duysend *Ioden* woonden, gaende naeckt en bloot daer heenen: Waeren oock so kleyn van Persoon (gelijck dan d'*Arabiers* in 't gemeen niet seer groot zyn) datmen selden eenen onder haer vond, die ses Spannen langh was; hebbende Wyfsche Stemmen, en meerendeel een swarte verwe; oock so een wreeden yver tot haeren *Ioodschen* Godsdienst, datse, wanneer een *Mahometaen*, of *Christen Moor*, of *Turck*, of *Arabier* in haere handen gheraeckte, den selven levendigh vilden. Schier aen 't onderste van deesen Bergh vond de *Caravana*, onder welcke hy oock was, eenige Waterbacken, waer in den neervallenden Regen t'saemen liep. Hier uyt scheptense so veel, alsse op sesthienduysend Kamelen konden laeden. (b)

Seldsaeme Arabische Joden.

(b) *Idem, l.* 1. *c.* 8. *Edit. German.*

'k Wil voor deese tyd niet omswerven by de *Persiaensche* Bergen in 't Koninghryck *Balaxiam*; van welcke *Majolus* uyt *Veneto* berigt, dat deselve in een gantschen langen dagh niet konnen beklommen worden; en dan noch evenwel boven op gantsch schoone vlacke Velden hebben, vol Kruyden, Boomen en Bronnen, so datmen niets lieflycker sou konnen sien. Dat'er oock een gantsch aengenaeme sagte lught is. Dat de wilde Bocken hier in meenighten gaen weyden; so datmen dickmael geheele Kudden van vyfhondert stucks derselver hier by een siet. Want ick vinde by *Venetus*, in sijn van *Majolus* aengetrocken vyfen twintighste Hoofdstuck des eersten Boecks, niet een Sandkornken van sodaenigh een *Bergh*, of Koninghrijck *Balaxiam*, jae oock niet in 't gantsche Werck van deesen Schryver. En derhalven verwonder ick my, dat den *Author Admirandorum Sinæ & Europæ*, op goed vertrouwen, deese saeck van woord tot woord uyt *Majolus* heeft naegeschreeven; sonder eens sijne gedaghten te laten gaen, in welck Gewest 't Koninghrijck *Balaxiam*, of den daer in leggenden Bergh te vinden moght zyn.

Seer lustige Persiaensche hooge Bergen.

Slordigheyd van sommige Schryvers.

Maer in 't selve eerste Boeck *Veneti Cap.* 37. leestmen dit volgende: Alsmen van de Provintie *Vocam*, den Koningh van *Balascia* onderworpen

Bergh en seer lustige

Vlackte. worpen, nae 't Oosten reysd, so moet den Wandelaer drie gantsche daegen aghter een opklimmen, tot dat hy koomd by een onvergelijcklijck-hoogen Berg, eene der hoogste des gantschen Weerélds, na des gedaghten *Veneti* meeningh. Tusschen twee hooghe Heuvelen in dit Gewest opend sich een lustige Vlackte, door welcke een uytgelesen-schoon vlietend Water heenen loopt. De Weyden sijn hier so treflyck goed, dat een mager Paerd of Rund binnen thien daegen tyds sich gantsch vet eet. Een groote meenighte wild gediert houd sich hier op; By de Provintie Vocam. insonderheyd veele wilde Bocken met seer lange Hoornen, uyt welcke men allerley Vaten kan bereyden. Dit seer schoon vlacke Veld begrypt in sijne lenghte sodaenigh een wydte, datmen in 't begaen van deselve twaelf daegen tyds moet doorbrengen. 't Werd ghenoemd *Paget*. Alsmen nu noch verder koomd, neemd het de gedaente van een Wildernis. Wildernis aen, waer in geen Mensch woond, noch eenigh Grasje wast. Ter deeser oorsaeck moeten de lieden, welcke deese Woestyn willen door-reysen, haere Spys en dranck met sich voeren. Men siet hier oock niet een eenigh Vogeltje, wegens de koude, en de hooghte des Lands, welcke de Dieren geen Voeder vergunnen. Alsmen hier een Vyer aensteeckt, brand het so helder niet, is oock in sijne werckingh niet so kraghtigh, ghelyck anders in laege plaetsen, vermits de strenge koude op deese hooghte de hitte weerstaet.

't Droevige en woeste Landschap Belor. Van hier gaet den wegh verder tusschen 't Oosten en Noorden door enckele Bergen, Heuvelen en Daelen; in welcke wel veele Vloeden zyn, doch geen Menschlycke Nooddruft, oock noch Kruyd noch Gewas gevonden werd. Dit treurige en woeste Landschap noemdmen *Belor*. 't Heeft in al de tyden des Jaers een gantsch winteraghtighe Gestalte. Deese rauwe Lught vergeselschapt den Reysiger veertigh Daghreysen. Voor dien gantschen tyd moet hy sich, eer hy hier op wegh slaet, van Voor-raed versorghen. Op de hooghste Bergen staen wel hier of daer eenige Woonhutten; doch in deese Nesten singen de Vogelen niet veel goeds, want deselve syn Afgoden-dienaers, daer-en-boven grouwlycke Moordenaers en Rovers. Sy leven van de Jagt, en gaen in Leder gekleed. (a) Hier uyt is af te neemen, dat op of ontrent deese Geberghten evenwel noch eenige levens-middelen voor 't wild Gediert moeten wassen; want hoe sou anders eenigh Mensch sich hier konnen ophouden, en van de Jaght geneeren.

(a) *Paulus Venetus, lib. 1. cap. 37.*

Rubynen in de Bergen. Wat voor *Provintien Venetus* meend met de naemen *Vecam* en *Balascia*, weet ick u niet te berighten, wyl tegenwoordigh de Landen en Plaetsen meerendeel gantsch andere benoemingen hebben ghekregen. In *Balascia*, schryft hy anderwegen, souden d'Inwooners *Mahometanen*, en de Bergen vol Eedele Steenen zyn; welcke, nae 't Landschap, *Balasciers* werden geheeten. 't Is een soort van Rubynen, doch vallen slecht.

'k So

Kort verhael van 't seer lustige Schamachische Geberght;

'k Sou my inbeelden, dat dit eenighe Landschappen in *Meden* waeren, in opsight van 't geen *Strabo* seghd: te weeten: *Meden leghd ten meestendeel hoogh en koud*; indien niet de Heer *Olearius* my van deese gedaghten aftrock, die een goed stuck van 't *Medische* Geberght is doorreysd, en somtijds met sijne Medegenoten wel eenighe sodaenige onbequaeme plaetsen aentrof, daer noch Mensch noch Beest; Vyer noch Hout, t'eeten noch te breecken, en de lught gantsch koud was; doch deese beswaerlyckheyd duerde niet boven de drie of vier Mylen, tot dat hy 't eynd van 't *Schamachische* (sommige stellen *Xamachische*) Geberght bereyckte. Dit Geberght beschryft hy gantschlyck niet als een geduerigh-bewinterde Woestyn; maer verhaeld, dat het boven laagh behouveld, en gantsch vrughtbaer, doch 's Winters en in de Lente meest met Regen en Sneeuw beleghd is. Aen 't eynd des selven koomd de Reysigers een lustigh gesight voor; vermits het daer onderleggende Land aen eenige Plaetsen thien of meer Mylen weghs gantsch essen, onder een klaere Lught en Sonneschyn, gantsch groen en vermaecklyck sich vertoond: Waer tegens sy haer op de Hooghte van Sneeuw en Regen omringhd vinden. Terwyl eenighe der onse (vervolghd de Heer *Olearius*) voor uyt, en den Bergh afreeden (die, alhoewel een halve Myl langh, evenwel gebruyckbaer en niet seer steyl was) koomende nu in de schoone heldere lught, saegen wy den achter-troup gelijck als uyt de Wolcken in een lange ry afdaelen. Want 't opperste deel deeses Berghs was bekleed met een dicke Nevel, en gelijck als in de Wolcken verstoocken. (a)

En de daer by leggende vermaecklyke Velden.

(a) *Olear. l. 4. Itiner. Pers. c. 21.*

Waerneemingh over 't voorheenen gestelde van Paulus Venetus

Hier uyt kanmen lightlyck afneemen, dat *Paulus Venetus* niet 't Geberght in *Meden* heeft verstaen. Daerenboven, indien de Wildernis, van welcke hy oock spreeckt, in *Meden* of *Persien* te vinden was, den seer vlytigen *Olearius* sou deselve niet onbeschreven gelaeten hebben. Met meer koenheyd sou ick derven seggen, dat den meergedaghten *Venetus* heeft gesproocken van *Indiaensche* Landen. De *Balasciers*, of Rubynen, van welcke hy gewagh maeckt, geven hier toe een flicker-light, 't welckmen, in 't soecken, kan nae-oogen. Want *Hayton* steld in 't *seste Hoofdstuck sijner Historien van de Tartaren*, Dat *Indien* begind by de *Persische* Grensen, en sich uytstreckt nae 't Oosten, tot aen een Land, 't welckmen *Balaris* noemd; en in 't selve vindmen Eedele Gesteenten, *Balaris* gheheeten. Dit sijn de *Balasciers* in 't Land *Balascia*. Noordwaerts (vervolghd den selven *Hayton*) leghd de groote lange *Indiaensche* Woestyn, waer in den *grooten Alexander* so veele Slangen en meenigerley Dieren vond. (b) Buyten twijffel behoord tot deese Wildernis 't gantsch woeste en koude Gewest, van 't welck *Venetus* meldingh heeft gedaen.

(b) *Hayton de Tartaris cap. 6.*

Verder aenmerckingh over 't selve

Hier in werd ick noch meer bevestighd door de verder naespeuringh sijner voortgesettede Reys, gaende uyt het woeste winterigh Land *Belor* nae 't Ryck *Cassar*; zynde, mijns oordeels, eenerley met het Koning-

[illegible] *Caisar*, door 't welcke men de seer moeyelycke reys uyt *Indostan* nae *China* neemd. Nae dat hy van *Cascar* noch verscheydene andere Tartarische Landen, en een streeck van 't Geberght *Caucasus*, desgelycks de *Tartarische* Woestijn *Lop* had door-ghearbeyd, is hy, nae groote omswervingen, eyndlyck te *Cathai*, dat is, in *Noord-China* gheкomen.

* * * * *
* * * *

Naeder ondersoek, wat voor een Landschap Veneti Balascia sijn magh.

TErwylick (gingh *Sinebald* noch al voort) in deese Stof 't voetpad van *Venetus* soeck, valt my in 't geen *Trigautius* seghd van de Reys *Benedicti Goes* en *Leonis Grimani* uyt de *Mogolsche* Stad *Lahor* nae *Pekingh*; 't welck my in mijn opgevat vermoeden versterkt: Maer noch veel meer den gedaghten *Kircherus* in syn *Toneel van China* over de Reys *Pauli Veneti*. Dusdaenigh schrijft hy daer van: *Venetus* is, de *Middellandsche Zee* doorvaeren hebbende, *Anatolien*, *Armenien* en *Persien* doortrocken; vervolgens in 't Land *Balascia* ghekoomen: 't Welck hy (*Kircherus*) voor even 't selve houd, 't geen men nu *Corasinam* noemd; veellight oock dat, 't welck in seeckere Land-Kaert onder d'onlanghs uytgegevene *Francoische Reys-beschrijvingh in Folio* werd geheeten *Gor*, maer by *Olearius* *Chorasan*, tusschen *Persien* en 't Rijck des grooten *Mogols*.

Hoedanigh Paulus Venetus syne reysen heeft aengesteld.

Van hier is *Venetus* voortgegaen; heeft de Zuyder-streeck vermyd, en syne Reys tusschen 't Noorden en 't Oosten, dat is, Noord-Oost voortgeset; en verders door de Woestijnen; daer nae over den alderhooghsten Bergh *Belor*, in 't Ryck *Cassar*, hedensdaeghs *Cascar* ghenoemd; doemaels Cynsbaer aen den grooten *Cham* van *China* en *Tartarien*. Vervolgens is hy Noordwaerts afgheweecken, nae des *Tamerlans* oude *Residentie*-Stad *Samarcanda*, in 't Koningrijck *Charcham*, of, so men 't nu uytspreeckt, *Iercham*. Wyders op *Cotam* (zynde, mijns bedunckens, even dat, 't welck in de Reys-vertellingh van P. *Albertus Dorville* en P. *Iohannes Gruberus* werd gespelt *Chuti*); daer nae op Steeden *Peim* en *Ciarcia*; eyndlijck in de groote *Tartarische* Woestijn *Lop*. Voorts nae de Landtschappen *Camul* en *Tarphan* (welcken laetsten naem ick by *Venetus* gantschlyck niet vinde, maer in desselven plaets 't Landschap *Chinchintalas*) ter dier tijd tot het *Tartarische* Ryck *Tangut* behoorende, doch nu d'*Usbeken* onderworpen. Hoedaenigh hy naederhand door 't *Tangutisch Tartaryen* heeft omghezworven, eer hy te *Cathai*, of in *Noord-China* aenquam, kanmen by den ghedaghten *Kircherus*, (a) en by *Venetus* selver in syn eerste Boeck (*Cap. 48. en de volgende*) naesien.

(a) *Kircheri China illustrata, fol.* 89.

Onderwinder [illegible]

Wy hebben hier vooren yets gehoord van den Bergh *Langur* in *Tartarien*. 't Koomd hier te pas, wat breeder van den selven te handelen.

De

De meergedaghte Heer *Kircherus* schrijft in syn Toneel *van China*, dat de Bergh *Belor*, van welcken *Venetus* gewagh maeckt, even den geenen is, dien men hedensdaeghs *Langur* noemd, werdende gehouden voor den alderhooghsten in 't gantsche *Tartarische* Koninghrijck *Lasa*. Van deesen geweldigh-hoogen Bergh, seghd hy, uyt mondlyck bericht van P. *Gruberus*, datmen in de Somer-tijd, wegens d'al te *subtyle* lught, waer door de Reysigers nauw adem konnen scheppen; desgelycks wegens de giftige dampen van eenige schaedlycke daer op wassende Kruyden, waer door Menschen en Dieren koomen te sterven, sonder groot levens-ghevaer daer niet kan overtrecken. De verdere eygenschappen deeses Gheberghts heeft de Heer *Angelot* ons vertoond, en derhalven sou onnoodigh zyn, deselve weer te willen herhaelen.

nen gedagten Tartarischen Bergh Langur

Als ick nu deese van de Heer *Kircherus* aengetoogene *Gruberiaensche* Beschrijvingh des Berghs *Langur* reght overweegh, en daer nevens betracht de gelegentheyd des alderhooghsten Berghs, waer van *Venetus* spreeckt, so kan ick, om de waerheyd te bekennen, gantschlyck niet toestaen, dat *Langur* en *Belor* eenerley souden zyn; of schoon de Heer *Kircherus* seghd, dat alles wat *Venetus* van den Bergh *Belor* heeft ghe-schreven; oock den Bergh *Langur* toekoomd. Voorheenen treckt hy hier toe aen de woorden *Veneti*: *Wanneer ghy u van hier nae 't Oosten wend, soo moet ghy drie gantsche dagen langh opklimmen, tot dat gy koomd aen den alderhooghsten Bergh, boven welcken geenen in de Weereld is, soo veel de hooghte betreft.* Maer hier slaet de Heer *Kircherus* drie gantsche *Perioden* over, handelende van de seer schoone twaelf dagh-reysen langh zynde Vlackte, en doet een spronghe tot in 't treurige andere Deel der gemelde Vlackte; even als of de Beschrijvingh haerer woeste en winterige gestalte noch behoorde tot den gedaghten alderhooghsten Bergh; als hy, nae den selven voorghesteld te hebben, stracks daer op de verr' daer nae volgende woorden *Veneti* aldus set: *Oock laet sich hier geenen Vogel sien, wegens de koude, en des Lands al te grooten hooghte, welcke de Dieren geen Voeder kan reycken. Steecktmen daer een Vyer aen, soo verhinderd d'al te hevige koude des Lands, dat het niet soo helder vlamd, noch in syne werckingh soo kraghtigh is, als aen laeger-geleegene Oorden.*

Den selven is met den Bergh Belor van Venetus,

Gelyk den vermaerden Kircherus wil beweeren:

Daerenboven kan ick niet sien, hoe deese van *Kircherus* selfs also aengetrockene woorden *Veneti* konnen bestaen met de desgelycks van *Kircherus* vertelde Eygenschappen des Berghs *Langur*. Een Ghewest, 't *welck soo koud is, dat geenen Vogel sich aldaer kan ophouden, noch eenig Dier syn voedsel kan vinden; daer niet eenigh Grasje wast*, verghelyckt sich niet met soodaenigh een Plaets, *daer de lught soo subtyl is, dat een Mensch bynae geen adem kan haelen; daer oock de Lieden goede Visschen, de Dieren goede Weyden vinden.* Deese laetste woorden ghebruyckt de Heer *Kircherus*, in de Beschryving des Bergs *Langur*, doch ik had die voorby gegaen, wyl de Heer *Angelot* deselve al voor desen heeft verhaeld.

Die in dit syn gevoelen werd tegengesproocken.

Ick houde het derhalven daer voor, dat *Venetus* niet den hoogen Berg

Oordeel.

van onsen Autheur. Langur, maer 't rauwe koude Bergh-Geweest, veele dagh-reysen verder nae 't Noord-Oosten leggende, Belor heeft genoemd, en daer in noch Loof, noch Gras, noch eenige Levens-middelen heeft gevonden, gelyck wel de Paters Dorvillo en Gruberus op 't Geberght Langur deden: Oock daer in niet bynae een Maend, maer gantsche veertigh daegen heeft toegebraght. Ondertusschen sou 't seer wel konnen zyn, dat so wel 't Geberght Langur, als 't geen 't welck Venetus doorreysde, als Naebueren by malkander leggen, beyde zynde een ghedeelte van 't groote Geberght Caucasus, 't welck seer wyd en breed aen malkander hanghd. Want het verheft sich in Cappadocien; gaet door gantsch Persien, en streckt sich uyt tot in Indien. In de breedte werd het by de Caspische Zee nae Ponto toe gereeckend op vyftigh Mylen, en bekoomd in verscheydene Plaetsen verscheydene Naemen. Aen dit Geberght Caucasus stoot oock 't Armenische Geberght, waer aen den Bergh Ararat gevonden werd. Van d'Armeniers werd hy tegenwoordigh Messina, van de Persianen Agri, van d'Arabiers Subeilahu geheeten. So wel 's Somers als 's Winters leghd hy boven met Sneeuw bedeckt.

't Geberght Caucasus.

Den Bergh Ararat.

Abyssinische Bergen. De Heer Olearius en syne Medgesellen hebben d'Abyssinische Bergen wel gesien, maer moesten die onbeklommen laeten, vermits deselve met so gantsch steyle syden verheven staen, als of mense met Bylen en Beytels ghelycks afgekapt had; loopende tot negen, twaelf, jae somtyds vyfthien-duysend schreden so hoogh en spits op, dat geen oogh den Top kan affien. Ter deeser plaets werden de Kinderen van Preto Iohan opgevoed, waer van wy in 't vervolgh sullen spreecken (a) uyt Franciscus Alvarez. Die oock gewagh maeckt van een Bergh, dight by de Plaets welcke hy Malve noemd, beneden wel niet groot in den omvang, maer boven bynae so breed als onder; en reght opwaerts gaende, ghelyck een Muer. Hy is t'eenemael kael, sonder eenigh Kruyd of Gras: Boven verdeeld hy sich in twee hooge Heuvel-spitsen. In 't midden leghd een taemlyck groote vlackte.

(a) In 't eerste Boeck onses tweeden Deels.

Seer steyle Abyssinische Bergen. Noch meer opmerckingh veroorsaecken in 't Abyssinische Land Temei de hooge en Spitsche Bergen, door welcke men moet heenen treccken. Sy stijgen om hoogh, gelyck reght-opgebouwde Thoornen, en met haere Spitsen schijnense den Hemel te willen doorsteecken. Echter synse beneden van geenen wijden omvangh, in vergelyckingh van de hooghte. Daerenboven staense in een welgheschickte orde, van elckander afgesonderd, even als offe, gelyck Pyramiden, door menschlycke handen hier gebouwd waeren. Sy beslaen een goede streeck des Lands, en syn so steyl, dat oock de geene, die in 't klimmen wel gheoeffend zyn, en bynae als Katten konnen klauteren, niet sonder gevaer en groote moeyte boven op den Top konnen gheraecken. Echter draeghd yeder van deese Spitsen boven op 't hoofd een Capel, eenige so steyl en afstortigh opgerigt, datmen sich verwonderen moet, hoe de Bouwers daer hebben konnen bykomen, en de nodige Stoffen tot Bouw-

(a) Alva-

Bouw-werck hebben opwaerts gekregen, sonder t'elckens van boven neer te storten. (a)

rez, cap. 35

Op deese en diergelycke Bergen in *Æthiopien* is 't gemeenlyck wel te woonen. Doch in d'*Abyssinische Provintie Fatigar*, by 't Koningrijck *Adel*, leght op een hooge Klip een Boesem, of Dal, waer in niemand gesond blyft, maer op den vierden, of ten langhsten op den vyfden dagh van de Koorts sterft. (b)

Doodlyck Dal.

(b) *Idem c.* 518.

In tegendeel syn verscheydene andere Bergen de Menschen seer bevoorderlyck tot een langh leven. Onder deese werd gereeckend den beroemden Bergh *Athos*, ghelegen tusschen *Macedonien* en *Thracien*, die de trotse Koningh *Xerxes* heeft doen verlaegen. Want op den selven wierden de lieden noch eens so oud als andere. Sodaenigh een ghesonde Eygenschap werd oock toegheschreven den Bergh *Timolus*, wiens Spits, genoemd *Tempsis*, de daer op woonende Lieden een Ouderdom van honderd en vyftigh Jaeren toebrenghd, gelyck *Mutianus* by *Plinio* getuyghd. Buyten twijffel veroorsaeckt dit de suyvere Lught; waer door in de Menschen ontstaet een welgemaetigde gelykheyd der *Elementen*, en der vier *humeuren*. Aen sodaenigh een goed *Temperament* hangd de gesondheyd des ligchaems, en dienvolgens 't leven. Oock doet de gesteldheyd des Berghs selfs niet weynigh daer toe, nevens de daer op wassende treflijk-heylsaeme Kruyden en andere Artzenyen, 't menschlyck ligchaem seer wel te pas koomende. Waer van daen haeldmen doch de krachtighste Kruyden, als van de Gebergten? Waer van daen soo veel Lyf-versterckende *Mineralien*, als uyt de Bergen? 't Goud, 't edelste onder al de Metallen, is niet alleen tot pracht en ryckdom, maer voornaementlyck tot de Gesondheyd hooghst-dienstigh. 'k Moet hier ghewagh maecken van een *Peruaensche* Klip in 't Land *de los Conchucos*. Dese is swart, doch so aerdig met witte Steenen onderloopen, als of de Konst deselve daer in had geset. Deese Steenen dienen tot de geneesingh van Wonden en meenigerley Kranckheden; jae syn ghelyck als een met allerley *Medicamenten* wel voorsiene *Apotheeck*. Alle quetsueren aen Menschen en Beesten werden 'er meê gheheeld. Desgelycks de Loop en andere Vloeden des ligchaems. De pijn des Watermaeckens werd'er door weghgenoomen. Even hierom werdense met hoopen uytgebroocken, en nae andere Landen vervoerd. Maer op datmen de goedheyd der weldaedige Natuer handtastlyck mocht gewaer werden, so laetse terstond, in plaets der weghgenoomene, weer andere groeyen. Doch deese vermeerderingh, of nieuwe aenwassingh, geschied niet aen 't overige swarte deel deeser Klip. De gedagte witte Steen werd tot Poeder gestooten, en also met een dronck Wijns ingenomen.

Gesond-heyd-beroerende Bergen.

Reden daer van.

Wonderlyke swarte Klip in Peru vol Gesond-steenen.

Seldsaemheyd.

Den Bergh, daer aen deese Klip met de Gesond-steenen geheght is, heeft noch een andere aenhangende swarte Klip, welckers Aerde 't alderschaedlykste en sterckste Vergif, 't men ergens sou mogen vinden, in

Andere hooghst-vergiftigde Klip aldaer.

Waerom oock de Dieren, schoonse seer snel voorby [illegible] daer van moeten sterven. Als d'*Indianen* eenigen vyand aen [illegible] willen helpen, so konnense in een oogenblick sulcks verrighten, [illegible] met eenige weynige Stofjens deeses swarten Heuvels. Tot noch [illegible] heeft men tegens dit Vergif geen ander Hulpmiddel weeten uyt te vinden, als de gedaghte Gesond-Steenen der andere Klip.

Water-sweetende Klip.

Anderhalve myl van *Arequipa* leghd een Klip, die aen ontelbaer veele plaetsen Water-druppelen uytsweet, even gelijck Menschen en Beesten 't sweet door de lught-gaetjens uytgeven. De *Peruanen* houden dit voor een bysonder Mirakel der Natuer.

* * * *
* * *

Verhandelingh Van de Magneet-Klippen, Welcke de Schepen, Met volle Seylen Daer heenen vaerende,

HEbt gy, vraeghde de Heer *Donatiaen*, geen Stof om te spreecken van de *Magneet-Bergen*, welcke, gelyck ick dickmael gehoord heb, gantsche Scheepen nae sich trecken, of gelyck als in *Arrest* houden?

'k Heb in twijffel gestaen, antwoordede *Sinebald*, of ick yets hier van wou seggen. 'k Sou my niet langh daer over bedencken, indien my van yemand sodaenige Scheepen-nae-sich-treckende Bergen konden getoond worden; doch hier aen sal 't wel misschien altyd ontbreecken. Echter sal ick voorstellen de getuygenissen van sommige, tot bevestiging van dese saek; daer na 't oordeel van andere, tot wederlegging vã deselve.

Ludovicus Vives vermeld in syn Aenmerckingh over de *Boecken Augustini van de Stadt Gods*, hoe van eenige *Spaensche* Schiplieden verteld wierd, dat in de Zee des binnensten *Indien* Magneten-Klippen zyn, die een Schip, met volle Seylen daer heenen snellende, doen stil staen, ophouden en nae sich trecken, indien maer een eenige ysere Nagel aen de ghedaghte Schepen was. Derhalven de geene, welcke hier ontrent willen vaeren, de Plancken van haer Schip met houte pinnen lieten vast nagelen, en geenerley Yserwerck daer aen gedooghden.

Desgelycks schrijft *Plinius*: Datmen aen de Vloed *Indus* twee Bergen vind, van welcke den eenen al 't Yser aenhoud, den anderen daer tegens 't selve van sich afweerd. Derhalven so yemand aen syne Schoenen ysere Nagelen had, so sou den eenen Bergh hem sodaenigh vast houden, dat hy de voeten niet sou konnen opligten, maer gedwongen sou zyn, de Schoenen daer te laeten. In tegendeel sou hy op den anderen 't Yser-haetenden Bergh geen oogenblick tyds konnen blyven staen.

Indien dit waerachtigh was, so soumen oock geloof moeten geven aen de geene, welcke seggen, dat by de *Caspische* Zee dierghelycke Bergen syn te vinden, die alle met Yser-beslaegene dingen, als Pylen en so voorts, nae sich trecken: Gelyck eenige *Dominicaner* Monicken sulcks voor waerachtig hebben verteld, schrijvende van de *Tartarische*

saeck

bij Catanea 6 Asch en
2 Reisen Pag: 662,

saecken. Waerom dan oock de *Tartarische* Heyrlegers met haere Wapenrustingen deese Bergen niet te nae derven komen, wanneerse daer voorby moeten trecken.

Ophouden, of nae sich trecken souden

Aloysius Cardamustus bevestighd dit alles, als hy schrijft, Dat by *Calicut* over d'anderhalf-duysend Schepen leggen, waer onder veele gantsch geen Yserwerck aen sich hebben; uyt vrees voor de Magneet-Eylanden, op welcke sy moeten handelen en Koopmanschap drijven. By *Olaus Magnus* salmen oock yet diergelycks vinden.

't Welck sodaenigh

Petrus Albinus wil sulcks in syne *Meissensche Berg-Chronijck* toeschrijven de bysondere kracht, waer meê d'*Oostersche* (als d'*Indiaensche* en *Arabische*) Magneet-klippen boven andere souden begaefd zyn; en wil derhalven, datmen op 't Water maer alleen sulcke *Morgen-landsche* Magneeten, insonderheyd *Arabische*, sou gebruycken.

Van verscheydene Schryvers werd voorgesteld.

't Bericht van *Plinius*, dat het eene slagh van Magneeten 't Yser treckt, een ander slagh 't selve van sich stoot, geeft hy een kleyne verwe, seggende, dat de Magneet is van een Manlyck en Vrouwlyck Geslaght. De Mannekens syn Yserverwigh en light, de Wyfkens wat swart. Somtyds vindmen oock Magneten, welcke op d'eene syde 't Yser nae sich trecken, op d'andere van sich blaesen. Deese noemdmen *Hermophroditen*. Daer is oock een bysondere soort van Magneten, genoemd *Theamedes* en *Blaesers*, wylse 't Yser geduerigh van sich werpen. Alhoewel (voeghd hy'er stracks daer nae by) veele in deese meeningh staen, dat een goede onverleegene Magneet aen d'eene syde altijd 't Yser nae sich treckt, aen d'andere syde van sich blaesd of weghdrijfd.

Verscheydenheyd van de werckingen der Magneten.

Welcke dan in haere meeningh oock niet dwaelen. Want daer syn geen bysondere Magneten, welcke 't Yser vyandigh zyn, of van sich stooten: Maer deese tegen-strijdige werckingh koomd voort van de verscheydene *Polaer-punsten* des Magneets; waer van insonderheyd *Kircherus* in syn treflijck werck *de Arte Magnetica* een wydlopigh onderright geeft. So dat deese Yser-blaesers de saeck van *Plinius* noch bevoorderen noch krencken. Want of schoon de Magneet, nae dat hy *gesitueert* en gesneden is, somtyds sich 't Yser ongunstigh toond, so volghd daer uyt echter niet, dat yemand, die met nagelen-beslaegene Schoenen aen de voeten daer heenen gaet, op sodaenigh een Magneten-vloer niet sou konnen blijven staen. Oock kanmen niet loochenen, dat de Magneten in haere Treckingh een mercklijck onderscheyd laeten blycken. Want eenige syn gantsch swaer, eenige light, ghelyck Pluymsteen; eenige krachtigh, andere swack; sommige vast en digt, andere sponsaghtigh en vol gaetjens. In 't gemeen is dien Magneet alderkrachtighst, die uyt een diepe Bergh-Ader werd gegraven. In tegendeel, hoe naeder de Magneet de lught is geweest, hoe krachteloosser hy is.

Welcke de krachtigste en swackste zyn.

Maer dat eenigh Magneetisch Berghwerck de macht sou hebben, om

De voorte-

een

[illegible] door een Magnetische treckingh tegengesproken.

een voorby-vaerend Schip t'*arresteeren*, of nae sich te trecken, is valsch: En buyten twijffel syn al d'aengetogene Schrijvers, beyde Oude en Jonge quaelyck bericht ghewordenl van soodaenighe Zeevaerende Persoonen, welcke door onkunde der reghte oorsaecken, in desen waen syn gheraeckt, dat het stilhouden haerer Scheepen (veroorsaeckt door een Wervel-vloedt, Aerdtbevingh, of yet dierghelycks) voortquam van de Magnetische Oever-Bergen, of van een Magnetische grond. De Heer *Kircherus* verseeckerd ons, dat hy seer dickmael en vlytigh heeft naegevorscht, of 't oock soodaenigh met dese saeck gelegen was, als van ouds af is uytgestroyd geworden; en eyndlyck heeft vernomen, dat alles een verdightsel is. Hy beroept sich insonderheyd op de daeghlycksche ervaerenheyd. De Magneet-Klippen of Rotsen in 't Eyland *Ilva* bewegen nauwlycks een Naey-naeld, schoonmen deselve taemlyck digt daer by legd; hoe soudense dan een gantsch groot Schip, 't welck met volle Seylen door de Zee koomd aensnijden, om der ysere Nagelen wil konnen ophouden, of oock, 't geen noch ongelooflijcker is, de Nagelen selfs uyt 't Schip konnen trecken? Indien sulcks, volgens 't seggen van *Cadamustus*, d'*Indianen* by *Calicut* bejegend waerom, niet oock, en veel meer, d'*Europaeische* Scheepen, die nu gantsch Oosten doorseylen, en ongelyck meer Yser aen sich hebben, als de gedaghte *Indiaensche*; maer ondertusschen noyt so een Magnetische Nagel-treckingh gewaer syn geworden. 't Is derhalven een enckele waen; of schoon waeraghtigh is, dat in *Indien* veele Magneet-Bergen te vinden zyn. (a)

(a) *Kircher. de Art. Magnet. l. 1. part. 1. c. 2.*

't Was nu alreeds over de Middagh gew[illegible], derhalven de Heer *Floris* syne aengenaeme Gasten met sich aen de Tafel voerde, toegeright in 't Somer-huys van synen lustigen Hof; alwaerse meer als genoegh vonden, om de Maegh te vergenoegen.

* * * *
* * *

Overgangh tot de brandende Bergen.

ONder de Maeltyd seyde de Heer *Donatiaen*: Vermits nu gesproocken is van veelerley slagh der Geberghten, en evenwel geen of immers seer weynigh gewagh is gemaeckt van de wonderlycke *Brandende Bergen*, so wenschte ick wel, een breeder Bericht hier van te hooren, en dat de Heer *Angelot* den aenvangh maeckte van de geene, welcke hem bewust zyn. De Heer *Floris* sal desghelycks doen: En dan sal de Heer *Sinebald* uyt den Voorraed syner beleesenheyd vervullen 't geen u beyde aen de volle kennis noch moght ontbreecken.

In Persien.

Op dit versoeck begon *Angelot* aldus: Op 't Eyland *Ormus*, in den *Persischen* Zee-boesem, heeft het seven Iaeren achter den anderen ghebrand,

brand, wegens de meenighte des onder-aerdschen Vyers. De Salpeterige Bergen geven noch daeghlycks Vyer en Roock van sich. Van sodaenige Geberghten is 't gantsche Eyland vol; en daer over is de gedaghte alderberoemste Koopstad des gantschen Morgenlands bynae geheel verwoest geworden.

In 't *Bactriaensche* Landschap werd den dickmael brandenden Bergh *Cophantus* niet sonder schrick aenschouwd van al de geene, welcke daer ontrent koomen, en de Vyer-vlammen sien. In Bactria-na.

't Geen d'*Yslanders* waenen van haeren brandeden *Hecla*, dat hy de Pijnigings-plaets der verdoemden sou zyn, even 't selve meenen oock de Lieden te *Susis* in *Meden* van de vyfthien vyer-spouwende Gaeten by den so genoemden *witten Thoorn*. In Meden.

In *Tartaryen* werden oock niet weynige seer hevige Vlammen-spuygers gevonden. In Tartaryen.

Niet alleen in Voor-*Indien*, ghenoemd *Indostan* (nevens veel meer andere Landen den grooten *Megol* onderworpen) maer oock in d'andere *Oost-Indische* Rijcken, vertoonen sich hier en gintsch Vyer-uytspouwende Heuvelen. 't Groote Koninghrijck *China* kend deselve oock seer wel. In Indien en China.

In de *Iapansche* Eylanden flickeren en roocken een goed ghetal van deese Brand-bergen; insonderheyd by *Firando* en *Tanexuma*; daerse meenigen voorby-treckenden Reysiger d'oogen nae haer toe doen wenden, en deselve met verwonderingh vervullen. In Japon.

De *Philippijnsche* Eylanden, jae de geheele groote Zee deeses Ghewests, syn een reghte Schouwplaets van sodaenighe onder-aerdsche Vlammen, voortspringende of boven uyt de hooghte eens Berghs, of anders oock uyt laege Speloncken en Hoolen. In de Philippines.

Op 't Eyland J*ava*, niet verr' van de Stad P*anacura*, is in 't Iaer 1586. een brandenden Bergh gesprongen. Deselve heeft, door d'uytgegootene Swavel, by de thien-duysend Menschen op 't Land om 't leven gebraght; oock drie dagen nae den anderen onguer-groote Steenen in de lught geworpen, en te ghelyck in de gedaghte Stad P*anacura* so een dicke duystere Roock en Schaduw veroorsaekt, dat het Sonne-ligt daer door verdonckerdt wierdt, en den klaeren dagh middernaght scheen te zyn. Op 't Eyland Java.

Op 't Eyland T*imor* heeft voor deesen gestaen den Bergh P*icus*, van sodaenigh een hooghte, dat syne Vyer-vlammende Kroon van over de drie-honderd Mylen weghs in de Zee gesien wierd. In 't Iaer 1638. heeft een verschricklycke Aerdbevingh hem uyt de grond opgelight; en met dit gantsche Eyland doen versincken; so dat 'er niets overghebleven is, als een groote Poel, welcke de Plaets des ghedaghten Eylands bedeckt. Op 't Eyland Timor.

Den Bergh *Gounapi*, op eene der B*antamsche* Eylanden gelegen, is in 't Jaer 1586. (nae dat hy seventhien Jaeren aghter malkander had In de Bantamsche Eylanden.

gebrand) geborsten; sulck een meenighte van groote Steenen, Asch en Hars; desgelijcks Swavelige Puymsteen uytwerpende, dat de bynae gantsch daer van overdeckte Zee scheen te branden, en al de Visschen verdierven. Even 't selve weervoer de Gedierten op 't Land.

In Sumatra. In *Sumatra* vindmen den grooten Bergh *Balalua*, welcken dien Naem heeft bekoomen, wegens 't meenighvuldigh uytbreecken zyns Vyers.

Op 't Eyland Tarnate, en aen de Malaccische Eylanden. Verscheydene *Malaccische* Eylanden, en onder deselve oock 't Eyland *Tarnate*, spuygen op veelerley plaetsen met een groot ghebrul Vlammen uyt; voornaementlijck op seeckeren Bergh des Eylands *Tarnate*, die reght op, en tot aen de Wolcken klimd. Onder is hy bekleed met dicke Bosschen, maer boven, door 't geduerigh branden, kael en versenghd. Op de Heuvel-spits doet hy sich van malkander met een wyd-omvangene Beecker en onguer-groote Openingh. Deesen Beecker wind sich om in veel' Omkringen, of *Circulen*, te weeten, nae de grooter in kleyner, gelijck een Schouwburgh. Daer slaet, meest ontrent den tyd der Sonne-wende, en wanneer seeckere Winden waeyen, met een verschricklyck gebarst en gheraes d'eene met roock-vermenghde vlam nae d'andere uyt, 't gantsche daer omgelegene Gewest seer wyd en breed met Asch bedeckende. Men besightighd deesen Bergh yeder Jaer; doch men kan'er maer alleen aen eenige plaetsen opkoomen; en dat noch niet anders als met Touwen en Yserwerck daer aen vast te maecken; derhalven met een gevaerlycken seer grooten arbeyd.

De Bergh-hoolen Thola. Uyt de Brand-holen des Berghs *Thola*, welcke men wel bynae voor Helsche holen moght aensien, vliegen Steenen, so groot als groote Boomen, nevens Vyer en seer dicke Asch.

Deese sijn my maer alleen bekend in *Asia*. Buyten twijffel werden'er noch veel meer ghevonden, welcke ick niet ghesien, noch daer van hooren spreecken heb. De Heer *Floris* sal ons konnen seggen, of sodaenige *Vulcanen* oock in *America* werden gevonden.

Americaensche Brand-Bergen. Hoe sou, antwoordede deesen, so een groot gedeelte van de Weereld sonder Bergh-vlammen syn, daer doch de groote *Atlantische Zee*, gelijck ick gehoord heb, onder in de grond vol Vyer en Swavel-aderen steeckt? Doch eer ick voortgae, wou ick van de Heer *Sinebald* wel hooren, hoedaenigh doch 't groot *Atlantische* Eyland tot een woeste Zee magh geworden zyn?

Inwerp, hoe 't groot Atlantische Eyland tot een woeste Zee. Op tweederley wys, antwoordede den gevraeghden, kan sich dit toegedraegen hebben. Eerst, door een stercke Aerdbevingh: Want d'*Atlantische* Zee is vol onder-aerdsche strenge Geesten, *subtyle* Dampen en Opblaesingen, welcke lightlijck een Aerdbevingh konnen verwecken. Daer nae, door de beweegingh des *Atlantischen* Meirs, welcke van 't Noorden af seer hevigh is, en de Grond-wortelen der ont-

ontmoetende Eylanden sodaenigh heeft uytgespoeld, dat 't Geberght rondom doorbroocken en gaetigh gemaeckt zijnde, door een geringe Aerdschuddingh een groot stuck Lands lightlijck heeft konnen daer heenen vallen. 't Is derhalven vernuftmatigh, dat het *Atlantische* Eyland, 't welck voor deesen soo gantsch groot was, door diergelycke Aenstootingen en overlasten des Zeewaters allenxen verswackt geworden, en eyndlijcks gantsch inghestort is, so dat'er alleen van overghebleven syn d'Eylanden, welcke noch hedensdaeghs in standt werden gesien.

is geworden.

Kond ghy, vraeghde *Donatiaen*, niet eenigh bericht geven, hoedaenigh dit groote *Atlantische* Eyland voor desen gheweest is?

Hoedanigh

Plato verhaeld, hernam deesen, dat het groote *Atlantische* Meir, daermen hedensdaeghs de *Canarische* Eylanden en 't Land *Tercera* vind, van ontelbaer veel Inwooners, als een droogh Land, bewoond is gheweest. Waer in hy oock (schoon hy veelerley *Heydensche* en *Griecksche Fabulen*, aengaende de Sundvloed en andere saecken daer onder menghd) van veele seer verstandighe en hoogh-geleerde lieden gheloofd word. Hy beschrijfd de gelegentheyd deeses *Atlantischen* Eylands seer vlytigh; ghelijck oock den Aert, Natuer, Eygenschappen, Seeden en Politie: Hoe haere Steeden, Kasteelen en Vestingen gebouwd waeren, met wonderlijck-stercke Wercken, Graghten en diergelycke Vastigheden omvangen. Hoe daer ghevonden wierd een groote meenighte van Goud, Elpenbeen en kostlijcke Gesteenten, waer meê sy haere Afgods-tempels plegen te vercieren. Eyndlijck was dit geweldige Eyland te grond gegaen, werdende verslonden, eerst van de Zee, en daer nae door de vergeetenheyd der Menschen. Dit selve Eylandt was (doe de drie opperste Goden, *Jupiter*, *Neptunus* en *Pluto*, om de Deelingh van de heerschappy des Weerelds Looteden) den Zee-God *Neptun*, nevens meer andere, toegevallen; zynde veel grooter als *Africa* en *Asia*. Dit was de Griecken gheopenbaerd door *Solon*, die sulcks vernomen had van d'*Ægyptische* Priesteren; welcke de gelegenheyd deeses Lands, nevens de Naemen en Daeden der daer in woonende Volckeren, onder haere Aenteeckeninghen hadden beschreven. Waer uyt te mercken is, dat *Plato* spreeckt van de so ghenoemde *Nieuwe Weereld*, of *America*; alhoewel deselve op verre nae niet geheel is vergaen, maer alleen eenighe Landen en aengrensende Eylanden syn versoncken.

't Gedaghte Eylandt

Voor desen geweest is,

Volgens 't verhael van Plato.

Verders bericht hy, dat d'eerste *Griecksche* Helden met het meergenoemde Eyland groote en dappere Oorlogen hebben gevoerd; doch die door de Tyd sodaenigh waeren uytgewischt, dat'er, buyten den blooten Naem, in synen tyd niets meer van overigh was, naedien dit geheele Eyland met al des selven Inwooners, 't sy door een groote Water-vloed, 't sy door een Aerdbeevingh, verslonden was gheworden.

Met eenige

[illegible]

Doch waer dit versoncken *Atlantische* Eyland, waer van *Plato* spreeckt, eygentlijck heeft gestaen, en hoe 't is ondergegaen, kanmen niet gewisselijck weeten. Echter is 't vermoedlijck, dat de *Canarien*, in d'*Atlantische* Zee noch overgebleven, stucken en deelen daer van geweest, doch door haere hooghe gelegenheyd, als oock door haere seer vaste harde grond, onverseerd staende gebleven zyn: So dat al d'andere Velden, Vlackten, Daelen en kleyne Heuvelen door eenige Aerdbevingh syn ingesoncken, en de Zee sich daer tegens in de plaets gesteld heeft.

Over deese saeck.

Hoe kan, wierp *Floris* hier tegens in, *Plato* door dit groot Eyland 't Land *America* hebben verstaen, daer doch de *Canarien* noch seer verr' van *America* leggen; en gantsch niet geloofllijck is 't geen eenige waenen, naementlijck, dat een ghedeelte deeser *Canarische* Eylanden tegens 't Westen aen *America* hanghd, ten opsight dan 't vaste Land tot op tnegentigh Graeden lenghte en aen d'engte van *Gibralter* sich moest uytstrecken, 't welck geenssins syn kan.

En beantwoordingh van een tewerpingh.

Sinebald gaf hier op tot antwoord: Dat *Plato America* hier door heeft gemeend, besluyt ick uyt de geweldige grootte, welcke hy dit Eyland heeft toegeleghd. 't Schijnd echter, dat hem de gelegenheyd of 't onderscheyd tusschen *America* en d'*Atlantische* Eylanden, offe aen malkander heghreden of niet, onbekend, of niet reght bekend is geweest; als zynde een saeck, waer van doemaels by de *Griecken* weynigh beright en gedaghtenis meer overigh was. Maer vermits voortyds d'*Atlantische* Eylanden seer veel grooter syn gheweest als nu, en vermoedelyck sich verr' nae *America* uytgestreckt hebben, so hebben oock d'overoude *Griecken* en *Ægyptenaers* deselve ontwijffelbaer voor 't begin van *America*, of voor *Americaensche* Eylanden gehouden, schoonse noch door een Zee van *America* waeren afgesonderd; en gemeend, dat d'overige *Americaensche* Water-landen desgelijcks waeren versoncken.

Gelegenheyd der Canarische Eylanden.

'k Wil deese saeck, hernam *Floris*, in sijne waerde laeten. Ondertusschen bekenn' ick, dat uwe twee gegevene oorsaecken van de versinckingh deeses grooten Eylands, naementlyck, Aerdbevingh, en Aenstootingh der Zee tegens de Grond-wortelen, haer gewight hebben. Die de gelegenheyd der *Canarien* reght betraghten, sullen sulcks lightlyck toestemmen; want deselve syn voorsien met hooge Bergen, niet so verwinlijck en versincklijck als d'andere doemaels verslondene. Stercke vermoedingen sijn'er, dat den ondergangh der ondergegaene door Aerdbevingh kan bevoorderd syn gheworden; aenghesien de wercklijcke Oorsaecken, waer door d'Aerde gemeenlyck een bevende Koorts bekoomd, noch op deesen dagh in dit Gewest te speuren zijn. Want men vind daer (en dit is de saeck, van welcke ick sou begonnen hebben te spreecken) brandende Bergen; en deese geven voorts 't oogenschijnlijck bewys, dat de Grond deeser Eylanden, ghelijck oock

die

die van de Zee selfs, vol strenghe Dampen en Opblaesende Geesten steeckt.

* * * * *

* * * *

Op eene deeser Eylanden, vervolghde *Floris*, verheft sich een hoogen Bergh tot aen de Wolcken, van de Zeevaerende de *Canarische Pique* genoemd, van welcken alreeds voor deesen eenigh gewagh is gemaeckt. Van des selven bovensten Top siet men dickmael een dicken roock uytvaeren, en de Swavelighe Steenen, welcke van daer in meenighten nae *Spaenjen* werden gevoerd, betuygen, dat hy Vyer en Vlammen spuyghd. In drie dagh-reysen beklimdmen sijne Spits, die een effene Vlackte heeft, van welcke men al d'andere *Canarische* Eylanden, hoe verr' deselve oock leggen, kan sien. Hy heeft oock veel warme Baeden en Swavelaghtighe Bronnen, 't welck seeckere bewysen syn van een voorhanden zynde Onderaerdsch Vyer.

Branden-den Bergh in een der Canarische Eylanden.

In d'Eylanden, welcke men *Acoras*, of *Azores* noemd, styghd desgelijcks een Bergh op, met de *Canarsche Pique* van een bynae ghelycke hooghte. D'Inwooners noemen hem *Pico de Fayal de S. Georgio.* Rondom hem leggen d'Eylanden, en onder deselve eene, ghenoemd *Tercera*, of S. *Michael*, van 't welcke men seghd, dat het voortyds aen veele Plaetsen en Klippen Vyer heeft uytghestooten of opghedampt.

In't Eyland Tercera.

Linschoten seghd, dat in 't Jaer 1591. sich in dit Eyland een Aerdbevingh heeft verheven, duerende van den 26. *July* tot op den 12. *Augusti.* In dien gantschen tyd dersde niemand binnens huys blyven; maer alle Menschen vloden nae de Velden, met Vasten, Gebeeden, en groote Weeklaghten. Vele Wooningen vielen ter neer. De Stad *Villa Franca* wierd t'eenemael verwoest: Alle Kloosters en Huysen storteden om verr': Vele Menschen bleven onder d'Invallen dood of verbrand. Aen eenige plaetsen heeft d'Aerde sich geopend. De Rotsen en Steenklippen sijn van d'eene plaets nae een andere verset. Eenige Bergen sijn versoncken en de grond ghelijck gheworden. De daer leggende Scheepen schuddeden, gelijck oock de Zee. Daer-en-boven is een Springh van uyt d'aerde opghebroocken, welcke vier daegen langh seer schoon klaer Water gaf, doch naederhand sich weer stopte. Onder den Aerdbodem hoordemen sodaenigh een geluyd, gekraeck en geraes, dat al de Duyvels uyt de Hel sich daer by een versameld scheenen te hebben: Waer over veele Menschen door vrees en schrick syn gestorven. 't Geheele Eyland *Tercera* beweeghde sich oock tot viermaelen toe, even als of 't sich had willen omkeeren; doch deed geen sonderlinge schaede.

Geweldige en seer verschricklyke Aerdbevingh in 't gedaghte Eyland.

Andere Aerdschuddingen aldaer.

Twintigh Jaeren voor dien tyd was een andere Aerdbevingh ontstaen, welcke eenen Bergh, by de voorgedaghte Stad *Villa Franca* gelegen, half ter neer wierp, waer van dese gantsche Plaets met Aerde overschud, en seer veel Volcks verstickt wierd. Nu voor twee-en-veertigh Jaeren wierd dien selven Berg, en te gelijck 't gantsche Eyland, sodaenigh beweeghd, dat het bynae ten afgrond was neergheſonden. Wat voor seldsaemheden sich daer ontrent toedroegen, sal niet ondienstigh syn verhaeld te worden.

Seer grouwlycke Aerdbevingh in 't Eyland S. Michael.

In 't Jaer 1638. den 26. *Juny* heeft, aght daegen nae den anderen, d'Aerde in dit Eyland allerweegen so verschricklijck ghezidderd, dat de Menschen uyt de groote en kleyne Steeden vlooden, Slooten en Dorpen verlieten, om haere Herbergen in 't opene Veld te neemen; insonderheyd d'Inwooners van 't Land *Vargen*, daer 't bevende Aerdgeraes veel heviger woedede als op andere plaetsen. Stracks op dese waggelingh des Aerdbodems volghde dit seldsaem Geval. Ses Mylen weghs van den Berghs, gemeenlijck *Pico delle Camerine* geheeten, is seecker Oord, voerende den naem van *la Ferreira*; waer heenen sich de Visschers deeses Eylands ter Vischvanghst plegen te begeven, voornaementlyck in de Somer; wanneerse op eenen dagh so een meenighte van allerley Visch bequaemen, dat'er geen Schuyt was, die niet meer als thien duysend Visschen meê na Huys bragt. In dit Gewest van de Zee is op Saterdagh in de gedagte Maend met een onuytspreecklijck geweld een Vyer uytgheborsten, schoon 't Waeter hier honderd en twintigh voeten diepte had; en de Zee selfs was niet maghtigh deesen Brand te bluſſchen. De plaets, welcke d'opslaende Vlam innam, was so groot, datmen wel een paer Schepelen Koorns daer op sou konnen saeyen hebben. De gedaghte vlam rees soo hoogh op, datse, onverhinderd de diepte des Meirs, tot aen de Wolcken reyckte; en 't Waeter selfs, nevens Sand, Steenen en andere swaere dingen, met sich opvoerde, als of 't de lightste Pluymen waeren gheweest, tot een verschricklyck Schouwspel voor al de geene die sulcks saegen. De ghesmoltene Materie, welcke uyt de Lught weer beneden in 't Water viel, sagh'er uyt als Bry. 't Was een sonderlinge genaede Gods, dat de Wind doemaels tegens 't Vyer stond: Want so deselve nae 't Eyland had geblaesen, buyten twyffel sou 't oock gantschlyck tot Asch syn gheworden. Dickmael vloogen, ter hooghte van drie Piecken lenghte, sodaenige onguere Steenen nae de Lught, datmen deselve niet voor Steenen, maer voor geheele Bergen had mogen houden. 't Geen deese grouwlijcke aenschouwingh noch vreeslycker maeckte, was dit, dat deese in de Zee weer neervallende Steenen, of liever Klippen, quamen te stooten tegens andere uyt de grond opkoomende, met een schricklyck ghekraeck, so datse aen duysend stucken vloogen; welcke, als men naederhand deselve in de hand nam, sich lieten verwryven tot swart Sand.

Vyer, gaet van uyt den grond der Zee tot aen de Wolcken toe op.

Schricklyck Schouwspel.

Verders

Wonderlyk nieuw ontstaen Eyland.

Verders is van deese veelvoudigh uytgeworpene dingen en den grooten hoop der ontelbaere Steenen, midden en in 't diepste der Zee een nieuw Eyland ontstaen; in 't eerst wel niet grooter als vyf Mergen; maer geduerigh sodaenigh toeneemende, dat het binnen veerthien daegen tyds sich vergrootede tot op vyf Mylen weghs.

Meenighte van Visch verdorven.

Sulck een grootе meenighte van Visschen verdierven door dit Vyer, dat acht *Indische* Last-Scheepen deselve niet souden hebben konnen bevatten. Ontrent aghthienduysend der selver, leggende gintsch en herwaerts op 't Eyland verstroyd, wierden van d'Inwooners in een diepe Kuyl begraven, op datse door haere vervuylingh boven d'aerde geen boose stanck, en daer door een Pest moghten verwecken. De Lught des Swavels roockmen vier-en-twintigh Mylen weghs verr': *Ex relatione Patrum Societatis recenset hoc Incendium Kircherus, in Mundo subterr.*

De Zee maeckt en verslind Eylanden.

Hier uyt kanmen sien, viel *Sinebald* hier in, dat de Zee aen d'eene plaets Eylanden maecken, aen d'andere deselve verslinden kan. 't Laeg *Egypten* land, 't welk, wegens de *Figuer* sijner gelegenheyd, nae de *Grieckische* Letter Δ *Delta* werd geheeten, noemd *Herodotus* billyck een *Geschenck des Nyl:*, wyl deese Vloed dit Land sou t'saemgestooten en op een gehoopt hebben. 't Landschap *Arelat*, nae de Zee ghelegen, is, nevens 't Eyland *Comargo*, een drooge Sand en Land-geboorte van de Vloed *Rhosne*. Een goed deel van 't Landschap *Ferrare* heeft zyn Afkomst te dancken aen d'uytspoelingh van de *Poo*-Vloed.

't Selve doen oock de Rivieren.

Eenige; seyde *Floris*, willen 't daer voor houden, dat oock in ons *Holland* de meeste Landeryen van de *Rhijn* en *Maes* syn t'saemghedraegen.

Sulcks is niet ongelooflijck, hernam *Sinebald*, want men kon genoegh diergelycke Voorbeelden by-brengen. Maer ghelyck de Zee, 't sy door sich selven onmiddelbaer, of door hare Kinderen, de Rivieren, met d'eene hand aen Landen en Steeden de grond schenckt, so ruckt se oock met d'andere hand anderweegen (wanneer *God* in toorn ontstoocken is) Steeden en Landschappen tot sich, met een seer vreeslyck geweld, in haeren diepen Afgrond. Dus heeftse voortyds de beroemde Stad *Wineta* in *Pruyssen* onder haere Golven begraven; wiens ondergangh naederhand de Stad *Wisby* in *Gothland* den Opgangh heeft toegebraght; wyl d'Inwooners deeser laetstgenoemde Plaets seer vele Ryckdommen, kostlyckheden en andere dinghen uyt den Grond des Meirs ghevischt, en haere Stad rycklyck daer meê vercierd hebben.

Met eenige Voorbeelden hier van in Pruyssen.

In Italien.

Op de Zee tusschen *Civita Vecchia* en *S. Severa* sietmen noch hedensdaeghs veel versonckene Gebouwen en Steenhoopen onder 't Water, ten deelen noch voorsien met Vensteren, Poorten en Verwelfsels, als een treurigh bewys van haer geleden ongeluck. Tegens over *Putzoło;* of *Puzzolo)* in de *Bajanische* Zee-enghte, werden noch heden op

[illegible] Waters aengeschouwd vele Huysen ; nevens 't onder-[illegible] der Straeten ; als 't erbarmlycke Getuygenis van eene aldaer [illegible] Stad.

[illegible]

[illegible] vervolghde hier op te spreecken van eenige diergelycke Voor-[illegible] in onse *Nederlanden*, welcke wy, als onder ons taemlyck bekend genoegh, hier voorby gaen. *Angelus* oock 't sijne daer by leggende, berightede, dat het, na alle vermoeden, niet anders was gegaen in den *Archipelago*, daer nu de *Philippijnsche* Eylanden werden gesien ; welcke, volgens 't verhael der *Chineesche* Jaer-boecken, voortyds vereenighd waeren met het van Water omvangene Land, 't welck men *Chersonesus aurea* noemd. Dese gantsche aen een gehangen-hebbende Landstreeck is, door den Inbreuck der woeste Zee, in veele Eylanden verdeeld en van een gescheurd gheworden.

verhael van de gantsch verschrickelycke

By den *Toscaenschen* Oever, begon *Sincbald* weer, niet verr' van *Livorno*, wierd, in 't Jaer 1634. een gantsche Stad onder de Zee gheset, en de Huysen der Inwooners syn gemaeckt tot Wooninghen der Visschen. Dit heeft P. *Athanasius Kircherus*, niet sonder een geweldige schrick, met eygener oogen aenschouwd. Inde Voor-reden zyns Wercks van d'*onder-aerdsche Weereld* verhaeld hy een seer afgryslyck *Spectakel*, 't welck hem in 't Jaer 1638. voor oogen quam, als hy op Saterdagh voor Palm-Sondagh tusschen 't Eyland *Lipara* en 't *Vaticaensche* Voorgeberght, nevens eenighe andere Persoonen, sich in een Jaghtje bevond. In 't begin sloegh hy syn gesight nae beyde de Brand-Bergen *Æthna* en *Strongylo* (anders *Stromboli*) en bemerckte, datse een ongewoon dicken roock en Heuvel-grooten Damp uytwierpen, waer door men noch 't Eyland *Lipara*, noch oock *Sicilien* kon sien.

En boven maten seldsaeme Aerdbevingh

De schrick deeser duystere aenschouwingh wierd noch veel grooter, alsmen onder d'aerde hoorde een gebrul en gekraeck ; oock een Swavel-stanck roock ; waer uyt niet anders te vermoeden stond, als dat de ghenoemde Geberghten sigh t'saemen hadden verbonden tot den ondergangh van gantsch *Calabrien* en *Sicilien*. De Heer *Kircherus* sodaenige Voorbooden van ongeluck verneemende, bad de Schiplieden ten hooghsten, datse doch de Kust van *Lipara* verlaeten, en uyt alle kraghten den loop reght nae 't *Vaticaense* Voorgeberght wenden wilden ; haer verseeckerende, datse in groot ghevaer stonden, om door d'onstuymige Vloed der Zee voortgeruckt, en, sonder wederkeering, van deselve verslonden te worden. Want offe wel den *Strombol*-Berg seer naeby waeren, so kondense hem echter (wyl hy sich gantschlyck in een Wolck van Roock had ghewickeld) niet sien, noch yet anders van hem bespeuren, als 't ghekraeck, en d'uytdampende Swavel-stanck. Daer-en-boven begon de Zee seer onstuymigh te worden, en op te bortelen ghelijck koockend nat, of ghelyck men in een stercken

ken Regen veele duysend blaesjens op 't Water gewaer werd, schoon 't hier een gantsch stil-we'er was.

Alsse nu niet verr' van 't *Vaticaensche* Voorgeberght waren ghekoomen en de Zee noch geduerigh voortvoer in sich onbandigh te toonen, kon P. *Kircherus* niet goeds sich laeten voorstaen. Sijn hert wierd hem seer beswaerd, en hy seyde uytdrucklyck tot sijne Reys-genoten, dat binnen weynigh tyds een geweldighe Aerdbevingh sou ontstaen. Jae, 't stond seer te vreesen, dat deese gantsche Streeck, of 't Gewest der Klippen en overhangende Rotsen, over hoop sou vallen; derhalven men deselve niet te na moest komen. 't Ellendigh gevolgh heeft deese Voorseggingh waeraghtigh gemaeckt. Want nae ontrent twee uyren vernaemense, dat een groot deel van dit Voorgeberght, nevens de naebuerighe Woonhuysen, om verr' viel; evenwel settedense haere Reys voort, en landeden eyndlijck by *Torpea* (*Villa Franca*, of *Ville Franche*) frisch, gesond en vrolijck aen; niet wetende wat gevaer de Tyd noch op synen rugg droegh, en dat noch een veel grooter, als 't geense ontgaen waeren, jae by nae de Dood en ondergangh selfs, haer sou bejegenen. In Italien voorgevallen in 't Jaer 1638.

D'onbewolckte klaerheyd des Hemels had haer nu allen Arghwaen van yets quaeds uyt den sin doen stellen. Maer sie, nauwlijcks had *Kircherus* synen voet over den Dorpel van 't *Collegie* der *Jesuiten* ghe'set, wanneer sich een gerught en gheraes onder d'Aerde liet hooren, even als of een groot deel Wagenen op 't snelste daer heenen gehold hadden. Stracks daer nae volghde so een schricklijcke en gantsch hevighe Aerdbewegingh, dat het gedaghte *Collegie* en 't Stedeken, nevens den daer ondergelegenen Bergh, ghelijck als in een Weeghschael op en neer scheenen te gaen. D'Aerde schuddede en tsidderde so gheweldigh, dat *Kircherus* niet op syne voeten kon blyven staen, maer plotselyck op syn aengesicht ter neer viel; aen syn leven wanhoopte, en syne Ziel aen God beval. O, seghd hy, *hoe dwaes en onsmaecklijck daght my in deese nood en benauwdheyd alle weereldlijcke vreughde! In wat een kleynen oogenblick veranderde sig de gestalte van Eere, Waerdigheyd, Heerschappy en Wijsheyd in 't ghelaet van een ydelen roock, van een Waterblaes, en van door de wind verstroyd* Kaf; *terwijl ick voor aen de Poort der Eeuwigheyd staende, deese mijne in de banden haers ligchaems verstrickte Ziel toerustede, om sigh op te geven, tot d'aengrijpingh van een onverganckelijck leven.* Aenschouwd aengemerckt en beschreven

In zodaenigh een anghst en Ziel-worstelingh joegen hem de met een groot gebolder neervallende Tegelen, en de kraeckingen der barstende Mueren een groote vrees in 't Hert. Hy wist niet wat voor een wegh hem dienstighst sou mogen zijn, om sich te bergen voor 't ghevaer; wyl de Mueren hem alreeds allerwegen dreyghden t'overvallen. Echter greep hy moed, en liep van daer wegh; doch soverschrickt en gelyck als verstockt, dat hy, weer tot sich selven ghekomen zynde, Van den vermaerden P. Athanasius Kircherus;

Qqqq hem

... Hoed en Mantel bevond. Deselve weer gekregen hebbende, ... hy terstond ter Stad uyt, nae 't gedaghte Scheepje. D'andere ..., desgelycks al de geene, welcke hem verghefelschapten, waeren gesaementlyck in een gelycke vrees. Niemand kon van anghst een woord spreecken; maer yeder keeck sleghts om, waer hy syne Huyd best sou mogen redden. De volgende dagh, zynde *Palm-Sondagh*, settedense haere Reys voort, en quaemen, schoon de Zee geweldigh woedede, en haere Baeren seer hoogh opwierp, te *Rochetta*.

In 't uyterste gevaer syns levens.

Maer hier ghekoomen zynde, nam d'Aerd-koorts weer toe, en schuddede deese Plaets sodaenigh, datse, wegens 't perijckel, sich weer nae haer Scheepje toe snelden. Niet verr' van daer was een Herbergh voor de vreemde Lieden, waer in sy sich begaven, om een weynigh te rusten. Doch vermits de Grond-bevingh weer heviger wierd, so voorseyde *Kircherus*, dat een groote verwoestingh voor de deur stond; en riep: *Die syn leven wil behouden, gae met my weer nae den Oever.* Hier door wierden syne Reysgesellen bewoogen, deese Herbergh te verlaeten, en hem terstond te volgen. Nauwlijcks een half uyr tyds, nae datse aen den Oever waeren gekoomen, begon d'aerde veel geweldiger te waggelen als oyt voor heenen. Seer veel omleggende Plaetsen, en onder deselve oock de gedaghte van haer verlaetene Herbergh, wierden so langh en so onstuymigh gestooten en gheslingerd, datse eyndlyck gantsch omghekeerd en tot Steenhoopen ghemaeckt wierden. Sy danckten derhalven aen 't Strand den Almaghtigen, vermits hy haer, door een heymlycke ingevingh, het so nae-by zynde gevaer had doen ontvlieden.

Veelerley afgryslycke Wonderlyckheden,

Terwylse nu traghteden nae een Plaets, daerse sich voor 't ongeval verseeckerd moghten houden, en derhalven haere Water-reys voortsetteden, quaemense eyndlyck te *Lopiz*, zynde een Kasteel, gelegen tusschen *Tropea* en S. *Euphemia*. Hier verwachtedense een goede Wind, om over den Zee-boesem te loopen. Ondertusschen saegense met een seer groote ysingh, hoe aen d'eene syde de Zee schricklyck onstuymigh was, met grouwlijcke Wervels of Draeyingen. Hoe aen d'andere sijde veele Dorpen en Kasteelen over hoop gheworpen wierden. Sy wisten niet, waerse sich heenen souden wenden. Over deesen anghst sagh *Kircherus* nae den *Strombol*-bergh, zynde ontrent tsestigh *Italiaensche* Mijlen van haer af, en bemerckte, dat hy op een gantsch ongewoone wijs woedede. Want men sagh hem gantsch vervuld van Vyer, jae sodaenigh, dat hy geheele vlammige Bergen scheen uyt te werpen. Sulck een vreeslijck ghesicht sou den alderstoutsten Mensch vertsaeghd hebben gemaeckt.

Die sich hier ontrent hebben toegedraegen.

Onderwyl hoordemen een Donder-gelycke, alhoewel, wegens de verr'-afgelegenheyd, een weynigh-bedompte slagh of barst; die echter in de gaeten onder d'aerdegeduerigh meer en meer toenam, tot dat hy de grond onder haere voeten bereyckte; schuddende doe deselve met

sulck

ſulck een geweld, dat niemand ſich meer op ſyne voeten kon overeynd houden, maer yeder een Tack of Struyck, aen de Zee ſtaende, of yets 't geen hem eerſt voor de hand quam, aengroep, om niet te vallen. In deſelve uyr heeft ſich oock toegedraegen een gedenckwaerdigh Geval, naementlyck, d'omkeeringh van 't beroemde Stedeken *S. Euphemia*, ſtaende in 't uyterſte Oever-geweſt des Boeſems, en behoorende onder 't Gebied der *Maltheſer* Ridders.

De Stad S. Euphemia onverwaght

Alſe nu op de geboorde wijs by *Lopiz* door 't geweldig huppelen der aerde ter neer geworpen waren, en door ſchrick byna in onmagt laegen, doch eyndlyck de geweldige bevingh wat ophield, ſloegenſe hun oogen weer opwaerts, ſaegen nae d'omgelegene Plaetſen, en wierden gewaer, dat de gedaghte Stad van een ſeer dicken Nevel was omringhd. 't Welck dan, ontrent ten drie uyren 's Namiddaghs, haer tot drie verſcheydene maelen toe dies te wonderlycker voorquam, wyl de lugt anders over al gantſch helder en klaer was. Nae 't verdwijnen deeſes Nevels wierd dit Steedeken van haer geſoght, doch nergens gevonden. Sy wenſchteden eenige Lieden te ſien, om ſeeckere kennis te mogen neemen van 't geen deeſe Plaets moght weervaeren zyn, doch konden niemand aentreffen, die, als een overgeblevene, haer dit verſchricklyck Geval had mogen vertellen.

En alderjammerlyckſt verſoncken.

De Schiplieden, over dit *Spectakel* gantſch verbaeſd en bevreeſd ſynde, wierpen haere Riemen ter neer, ſloegen op de Borſt en baeden *God* om barmhertigheyd, vermitſe niet anders als een evengelycke verſlinding, of den jonghſten Dagh vermoededen. Eyndlyck heeft *God* haer tuſſchen de woedende Golven der Zee doorgebraght aen den daer tegens overleggenden Oever, alwaerſe aen Land traeden, en andermael lieden ſoghten, doch niemand vonden, behalven eenen aen 't Strand ſittenden Iongen, die van ſchrick als verſteend was, ſo datſe niet een eenigh woord uyt ſynen mond konden krijgen, hoe dickmael ſy hem oock vraeghden, wat de Stad S. *Euphemia* was bejegend. Want de vrees, en dit deerlijck gheſight, waer van hem billijck de hayren over eynd waeren gereeſen, had ſyn Hert en Tongh ſodaenigh gebonden, datmen noch door meedelijdende, trooſtlijcke woorden, noch door betooning van Chriſtlycke vriendlyckheyd, ſyn door ſchrick als verſtockt-ghemoed weer te reght kon brengen. Hy verſmaedede, uyt een hevige droefheyd, alle aengeboodene Spijſen; ſtack maer alleenlijck eene vinger uyt, om daer meê, gelyck 't ſcheen, aen te wijſen de beklaeghlycke veranderingh der Stad S. *Euphemia*; bleef anders gantſch trooſtloos; gaf enckelyck droevige en te gelyck ernſtige Oogh-blicken, en ſtelde ſich niet anders aen, dan als een Menſch die van ſyne ſinnen beroofd is. Eyndlyck ruckte hy ſich van haer af, liep nae 't naeſte Boſch, en wierd naderhand noyt meer geſien.

Vreemd geval met een overgeblevene Jongen.

D'andere voeren hier op weer voort; liepen de Plaetſen *Amantea*, *Paula* en *Belvedero* voorby; vonden, de lengte van tweeduyſend ſchreden

Ellendigen ſtaet van 't

[illegible] van Lycken, nevens de Puyn-[illegible], by welcke d'arme Menschen op [illegible] gintsch en herwaerts liepen, van anghst by-[illegible], 't scheen niet anders, als of den laetsten [illegible] voor de deur was geweest. Eyndlyck synse, [illegible] ontroeringh over al 't geen sy gesien hadden, en geen [illegible] der raesende Zeegolven, te *Napels* aengekoomen; *God* [illegible] voor haere behoudingh. Maer laet nu de Heer *Floris* be-[illegible], ons d'*Americaensche* Brand-Bergen voor te stellen. Die daer op aldus aenvingh.

* * * * *

* * * *

Brand-Bergen in Chili.

IN 't ghedaghte Weerelds-deel *America* teldmen alleen in 't Ryck *Chili*, en de gheheele Streeck, welcke de *Spaenjaerden Corderilla* noemen, vyfthien *Vulcanen* (want aldus werden de Brandende Bergen van de gedaghte *Spaenjaerden* geheeten) : van welcke eenige in 't Iaer 1645. 't selve Koninghryck een onbeschryflycke schaede hebben toegevoeghd: aengesien gantsche Steeden hier en gintsch ten deelen versoncken, ten deelen over hoop gheworpen en omghekeerdt wierden.

In Peru.

Niet veel minder werden'er in 't Koninghrijck *Peru* gevonden. Ses der selver syn'er, tot welcke men gantschlyck niet kan koomen, wegens haere seer steyle reght-opgaende hooghte.

By 't Dal Mulahallo.

By 't *Peruaensche* Dal, *Mulahallo* geheeten, vyftigh Mylen van de Stad *Quite*, laet sich een anderen *Vulcaen* sien, met onophoudelycke Brandingh, tot een groote schrick der naeby en verr' afgheleegene Volckeren, dreygende haer geduerigh een groot onheyl en ellendige verwoestingh.

By de Stadt Paraquipa.

De Stad *Paraquipa*, t'negentigh Mylen van *Lima* gelegen, heeft een boose Naebuer aen seeckere Swavelbergh, die noyt naelaet Vyer te blaesen, en de daerom woonende een groote vrees aen te jagen, dat hy wel light eens barsten, en dit gantsche Gewest een jammerlyck verderf veroorsaecken moght.

Anderen Vyer-berg,

Van eenen Bergh by *Arequipa* schrijft insonderheyd den *Autheur* der *Natural-Historien van West-Indien*, dat hy onmaetigh hoogh en bynae allerweegen vol Sout is. Twee dagen heeftmen werck, eermen hem kan opklimmen. Men vindt'er echter geen sonderlingh-ghedenckwaerdigh Vyer in. D'*Indianen*, noch *Heydenen* zynde, hebben hier geoffert, en somtyds yets gheroockt. Maer by 't Dorp *de los Angelos* seghd den gedaghten Schrijver een boven maeten hoogen Berg te zyn, begrypende in synen Omringh dertigh Mylen. Uyt deesen Bergh gaet

Die wel eee Roock, maer noyt Vyer sou uytgeven.

gaet niets met allen, behalven dat op eenige tijden, of oock wel daegelijcks, een Roock Pyl-reght opstijghd; sich naederhand uytbreydende als een groote Veder; weer verdwijnd, en haest daer nae sich veranderd in een dicke Wolck. Gemeenlyck gaet deesen Roock uyt, wanneer de Son 's morgens opgaet, en 's avonds weer ondergaet. Meerendeel koomd met den selven seer veel Asch uyt den Bergh; maer tot noch toe heeftmen geen Vyer vernoomen. Derhalven vreesdmen, dat eens een Brand sou mogen volgen, en 't Land verwoesten; 't welck bynae 't beste des gantschen Koningryks is. Oock houdmen voor gewis, dat desen *Vulcaen*, en dien te *Tlaxcala*, die seer verre daer van daen legd, verwandschap met malkander hebben, en dat hier uyt ontstaende Donderen, Blixemen, Vyervlammen en Weerlichten, diemen aldaer meenighmael gewaer werd. De *Spaenjaerden* (seghd hy) souden op deesen Bergh syn geklommen, eenige Swavel-Steenen daer afgehaeld, en Bus-kruyd daer van gemaeckt hebben.

Of 't laetste niet een feyl is.

Mijns oordeels is dit even den selven Bergh, waer van ghesproocken is. Dat nu den *Autheur* berigt, men heeft 'er tot noch toe geen vlammen aengemerckt, of, ghelyck syne woorden luyden, geen Vyer aen ghesien, moet alleen worden verstaen van een hevige ontsteeckingh, door welcke diergelycke Bergen, Klippen, Vlammen en Swavelbeecken plegen uyt te breecken, en d'omgelegene Landschappen te verwoesten. Want het daeghlycks-brandende Vyer, wyl 't Swavel-blauwe Vlammen van sich geeft, en den Bergh seer hoogh is, kanmen van verre so eygentlijck niet kennen. Verders beroept sich de ghedaghte Schrijver op 't verhael *Cortesii*, die veele moeyte aenghewend heeft, om t'ontdecken wat hier te sien was.

Verder beright vande seldsaemheyd

De Historische Vertellingen *Cortesii* (viel *Sinebald* hier in) syn my niet onbekendt; en my is indaghtigh, dat hy in d'eerste *Relatie* dit beright geeft: Een weynigh van de Stad *Churultecal* leggen twee hooge Bergen, op welcke het grimmigh koud is; en op 't eynd van *Augustus* hebbense so veel Sneeuw, datmen op haere Hoofden of Toppen niet anders als deselve vind. Van den eenen gaet dickmael, so by naght als by dagh, een dicken roock op, gelijck een groot Huys; so snel en reght opwaerts tot aen de Wolcken treckende, dat geen Pijl in gheswinde Vlught daer by te verghelijcken is. Of schoon op de spitsen deeser Bergen hevige Storm-winden woeden, soo konnense echter deesen opschietenden Roock niet eens sig doen verdraeyen, veel min verstroyen. Wyl my dan deese saeck (vervolghd hy) seer wonderlyck voorquam, soo beval ick thien Soldaeten onder mijne Krijghslieden, welcke ick voor gheschickt ghenoegh aensagh, dit geheym te gaen naevorsschen. Ick voeghde haer oock eenige van d'Inwooners des Lands toe, en ghebood haer ernstlyck den Bergh op te klimmen, om te verneemen den verborgenen Aert van deesen Roock, en op welcke wijs deselve opvoer. Deese hebben sich

Des Rooks op den gedaghten Bergh.

[illegible] ... den selven niet reght [illegible] van Asch haer in d'oogen [illegible] scharpe Vorst haer seer hinder- [illegible] de Spits wat genaerderd; maer [illegible] -wolck op, met sulck een onstuy- [illegible], den Bergh stortede gantschlyck [illegible] verrightingh, wederom ghekeerdt, [illegible] met haer te rugg' brengende.

[illegible] geene deeser *Americaensche* Roock-ber- [illegible] te groote, noch in gevaer, by den geenen, [illegible] gevreesd, en gantsch verr' op de Zee ghesien [illegible] 't Iaer 1586. sodaenigh getyranniseerd, dat hy [illegible] door een Aerdbevingh bynae geheel te grond [illegible] een groote meenighte Menschen om 't leven quae- [illegible] Maenden langh, dagh en naght, heeft hy gheblixemd en [illegible] geworpen; 't welck in 't vallen onder aen den Bergh in ghe- [illegible] Steen en Asch veranderde: Gelyck den voorheenen aenge- [illegible] *Autheur* der *Historie Natural van West-Indien* desghelycks [illegible] meld, en vermoedlyck daer door wil te kennen geven, dat het uyt- geworpene Vyer gloeyende stucken van afgescheurde Rotsen of Klip- pen syn gheweest; welcke boven op den Bergh by 't uytwerpen als Vyer ligteden, maer in 't neervallen veranderden in een bruyne Steen- verwe, door de gloedt wat swart geworden.

[illegible] ghte [illegible] Asch en gloeyen- de Steenen uytwerpen- de.

Verders, seghd hy: Men sou niet konnen geloven, hoe veel *Mate- rien* deesen *Vulcaen*, geduerende de ghedaghte ses Maenden, uyt syn Middelpunt heeft opgheworpen. Voor dien tijd had hy maer alleen Roock van sich gegeven, doch oock niet geduerigh. Evenwel hadden sich somtyds de vlammen een weynigh laeten sien. Als hy sich bevond te *de los Reyes*, heeft de *Vulcaen*, naest daer by gelegen, so veel Asch van sich geschud, dat het, een wegh van veele Mylen daer rondom, niet anders als Asch regende, welcke den dagh verduysterde, en de Men- schen 't gaen over de Bergen verhinderde. Desgelycks doet hy mel- dingh van andere Bergen, welcke noch Vlam, noch Roock, noch Asch uytgeven, schoon op de grond een levendigh en onophoudelijck-bran- dend Vyer is.

Ander be- right van den selven Bergh, uyt Ulloa.

Ick vertrouw, dat deesen Bergh even deselve is, wiens gelegenheyd *Franciscus de Ulloa* in syne Schipvaert nae 't Noordlijck deel van *Ame- rica* afbeeld, seggende, dat in 't Landschap *Yzalcos* een *Vulcaen* of Brandenden Bergh is, die altijd roockt; en van welcken men seghd, dat hy, binnen vijftigh Iaeren, meer als twintigh Stockwercken van syne hoogte verlooren heeft, met uytwerping van so veel Asch, dat hy somtijds 't Land daer rondom eenige Mijlen weghs bedeckt; inson- derheyd nae 't Zuyden, daer hy oock veel schaede heeft gedaen.

Uyt Her- rera.

Dien selven Bergh, seyde *Sinebald*, gedenckt oock *Herrera*, en houd hem

hem voor den alderberoemdsten onder syne Nabueren, te weeten, die van *Arequipa*, *Tlascala* en *Quito*; als die dickmael van uyt syne Vlammen-Schedel groote Steenen werpt; en veele aenwooners op 't Land beroofd van alles wat haer lief is, 't selve begravende onder syn' affneeuwende Asch. Te gelyck doet hy hier by, dat in 't Gewest deser geheuvelde Smoock en Roock-broeders nochtans veele Bronnen en Springen werden gevonden van heete of warme Wateren, zynde van verscheydene Eygenschappen en werckingen.

Wonderlycke Wateren, van een seldsaeme Natuer.

't Is waer, antwoordede *Floris*, aldaer syn twee Wateren, van welcke 't eene roode, 't andere swarte Aerde op de grond heeft, dienstigh tot roode en swarte verwe. Wat verder als een Boogh-schoot weghs springen rondom uyt d'Aerde veele heete Bronnen; doch van verscheydene Natuer. Want aen d'eene plaets is 't Water *troubel*; aen d'andere klaer; hier rood, gintsch groen, daer geel, of van een andere verwe, nae den aert der *Mineralien*, daer d'Aderen door heenen vloeyen. Den roock daer van geeft een Peck, bequaem tot Verwe om meê te schilderen. D'*Indianen* noemen deese Plaets de Hel. De Vrouwen stellen haere Potten op deese Springen, om haer Vleesch of andere Spijsen te koocken. Van al deese Wellen koomd een vlietend Water, *Caliente* gheheeten; 't welck, nae dat het een goede halve Mijl is voortgelopen, echter noch so heet is, dat het een Paerd de voeten verbrand.

Seer heete Springen.

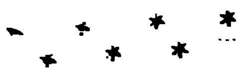
Men vind dit Gewest sodaenige Dieren als *Oost-Indien*, van welcke men de *Bezoar* krijghd: Oock een slagh van kleyne Beeren, die geen Mond hebben, maer in des selven plaets een gat onder aen de Neus, en daer in een lange Tongh, inwendigh hol, waer meê sy den Honigh insuygen, waerse die maer konnen vinden. Sy gaen oock nae de Mieren-nesten, wroetelen deselve op: steecken de Tongh daer in, en wanneer die vol Mieren sit, so treckense die weer inwaerts, en eeten deese Diertjens.

Beeren sonder mond.

Dighter nae 't Geberght toe syn veele gaten, en onder meer andere een Steen, vyf *Spaensche* Ellen langh, en drie breed, van welcken hier vooren gesproocken is, dat hy in 't midden van malkander is ghescheurd, door welcke reet een geduerige Roock uyttreckt. Daerenboven werd onder den selven een schricklyck gheluyd en gebarst ghehoord, meer als een halve mijl weghs verr'. Van wat voor een Materie deesen Roock ontstaet, waer door hy so geduerigh werd onderhouden, en waer van daen dit gekraeck veroorsaeckt werd, sullen wy veellight hooren, wanneer de Heer *Sinebald* ons syne Brandende Bergen sal voorstellen; waer toe ick hem versoeck nu te willen koomen.

Roock uytgevende Steen.

Vastlyck

I[illegible] begon *Simbald*, dat'er geen Koningh- [illegible] Weereld syn, waer in diergelyke Swavel- [illegible] Vlam en Roock souden speelen. En of wel [illegible] *Duytschland*, *Franckrijck* en *Spaenje*, sodaenige [illegible] konnen, so ontbreeckt het haer echter [illegible] Vyer-hoolen, of Roock en Damp-uytspouwen- [illegible] dan in *Meissen*, de *Kooler-bergh* dickmael met [illegible] geweldigh koomd te woeden.

[illegible] *Lapland* sweet aen verscheydene plaetsen door even [illegible] vlammen, als oyt *Vesuvius* of *Ætbna* nae de lught wer- [illegible] 't bericht van *Olaus Magnus*.

[illegible] land *Groenland*, 't welck doch, door ongenaede der Natuer, [illegible] geduerige Vorst be-ysd is (evenwel niet over al; want den *En-* [illegible] Stierman van *Christiaen* den vierden, Koningh van *Deenemarc-* *ken*, in 't Iaer 1605. derwaerts gesonden, heeft verscheydene goede Havenen, en aen d'eene syde deeses Lands 't selve Gewest goed, en vol groene Beemden, oock d'Inwooners veel bequaemer en beeter toege- rust gevonden, als aen d'andere syde, gelijck *Olearius* gedenckt in syne *Persiaensche Reys-beschryvingh* ***) heeft al meê eenen ongueren *Vulcanus*-Broeder; 'k wil seggen een Vyer-uytwerpende Bergh, aen wiens voet een Klooster is ghebouwd voor de Monicken van der Pre- dickheeren Orde, genoemd S. *Thomas*. De *Venetiaen Nicolaus Zene- thus*, Zee-overste des Koninghs van *Deenemarcken*, heeft het selve, nevens meer andere wonderlycke saecken, ontdeckt, nae dat hy, toe- valliger wijs, aen dit Ghewest verworpen was geworden. *Kircherus* treckt syne woorden aen, zynde van deesen Inhoud,

[illegible] [illegible] aen den Voet eens brandenden Berghs.

Men siet hier een *Dominicaner*-Klooster des Heyligen *Thomæ*; en niet seer verr' van daer een Vlammen-spuygenden Bergh, uyt wiens Voet een vyerige Bron voortkoomd. 't Water deeser Bron werd door *Canalen* in 't Klooster gheleyd. Niet alleen de *Cellen* der Monicken werden'er door verwarmd, gelijck by ons de Kamers door gestoockte Kagchels, maer oock siedense haere Spijsen daer in, jae backen'er haer Brood meê. Daerenboven werpt dien Bergh Puym of Sand-stee- nen uyt, van welcke 't gheheele Klooster gebouwd is; vermits dit slach

Wonderlyck heet Water, door Canalen in 't selve geleyd.

*** *'t Kort begryp van deese Reys des Engelschen Stiermans nae Groenland, onder 't bevel des Deenschen Edelmans* Gotzke Lindenauw, *kan den* Leeser *vinden in onse* Beschryvingh van Oud en Nieuw Groenland, pag. 67. *Nevens verscheydene andere Toghten nae dit Gewest, voor en nae dit Iaer* 1605. *gedaen. Insonderheyd oock de seer wonderlijcke Reys derwaerts, verrigt door den Deenschen Hoofdman* Johan Munck, in 't Jaer 1619.

flach van Steenen, met Water begooten zynde, aen een kleeft, even als ofmen Hars daer tusschen had ghedaen. Men vind hier wonder-schoone Hoven, welcke, met dit heet Water bevoghtighd werdende, Bloemen en Vruchten van allerley slagh voortbrengen. Dit Water door de Hoven gelopen zynde, valt in de daer by gelegene Haven; en hier van daen koomd het, dat deselve noyt bevriesd. Waerom dan oock ontelbaer veel Visschen en Vogelen sich derwaerts versaemelen, verschaffende d'Inwooners een genoeghsaem onderhoud.

De gedaghte *Kircherus* vermoed, dat desen Groenlandschen *Vulcaen* met den *Yslandschen Hecla* door verborgene gangen een heymlyck verstand en *Correspondentie* heeft, om de Strengheyd van de koude en 't Ys eenighsins te maetigen. Vermits ick nu hier gewagh heb ghemaeckt van den Berg *Hecla*, soo sal ick aldereerst van hem beginnen te spreken.

Kircheri vermoeden van deesen Bergh.

Desen seer vermaerden *Hecla* Berg, of *Heckelfort*, leght in 't koude *Ysland*, zijnde een groot Eyland midden in de wilde Zee, en 't laetste onder d'oude *Britannische* Eylanden, die voortijds den naem van *Thule* droegen. Ter deser tyd is 't de Koninghlycke *Deensche* Regeeringh onderworpen. In dit *Ysland*, van d'ongunstige Natuer gedoemd tot een felle koude, vindmen drie verscheydene Vyer-spuygende Bergen: D'eene de *Swavelstock*, 'andere den *Kruys-berg*, de derde *Heckelbergh* of *Hecla* genoemd. Beyde d'eerste steecken haeren opperften Top seer hoog in de Wolcken, en woeden sonder ophouden met Blixem en Donder. Maer *Hecla*, die wat laegher is, en sijnen rauwen stand heeft tegens 't Westen, so *Surius* wil, of tegens 't Noorden, gelyck *Dithmarus Blefkenius* (die van sommighe *Bielken* werd geheeten) seghd, raesd noch veel heviger, en gedooghd, tot op ses Mylen wegs rondom hem, noch Inwooners, noch Weyden voor 't Vee.

Beschryvingh van den Bergh Hecla in Ys-land.

Saxo Grammaticus schryfd, dat deesen Bergh een eeuwigh Vyer onderhoud, met altijd-duerende uytwerpingh van Vlammen: Waer over men sich ten hooghsten moest verwonderen; wyl dit Gewest d'alderfelste koude en Vorst onderworpen is; en hy echter een overvloedigh-groote hitte behoud; even als of dit onophoudelyck brandend Vyer een verborgen Voedsel had, en d'aerde moest helpen tot voortsettingh van deesen Brand.

Of 't oock seer te verwonderen is,

Maer mijns bedunckens is dit so een hooghe verwonderingh niet waerdigh, in aenmerckingh dat dien Bergh d'oorsaeck van d'onderhoudingh deeser Vlammen gedeurigh by der hand heeft. Want niet verr' van den selven leggen (volgens 't verhael van den voorgedaghten *Surius*) seer veel Swavel-groeven, in welcke de Swavel overvloedigh gevonden en met Schepen afgevoerd werd.

Dat in dit koude Ysland

Als deesen Bergh (seghd even den selven *Surius*) in sijne woede is, maeckt hy een geraes, even als dat van den alderverschricklijcksten daer heenen schallenden en barstenden Donder. Werpt oock onguergroote Steenen uyt, en nae d'Asch Swavel; rondom de grond daer mee

Sulck een altyd-branden denden Bergh werd gevonden.

meê bedeckende, so wyd en breed, datmen 't Land tot aen de twintighste Marcksteen (verstae in een reghte *Linie*, want voor heenen heb ick met *Dithmaro* gesproocken van ses Mylen, welcke veellight moeten genoomen worden voor den gantschen onvrughtbaeren omkreytz) of over een Myl weghs niet bebouwen kan. Om den Bergh sijn veele Groeven, sodaenigh met Asch overdeckt, dat de geene, welcke den gedaghten Bergh wat te nae koomen, om d'eygenschap deeses Brands t'ondersoecken, seer beswaerlijck sich konnen hoeden van daer in te vallen; 't welck oock vele ghebeurd is, die ter dier oorsaeck levendigh verslonden zyn geworden.

Dithmarus Bleffkenius — Evenwel heeft den gedaghten *Dithmarus* gewaeghd, deesen Bergh te besighrigen, van so nae by als den selven hem wou laeten koomen. Wy hebben voor heenen, voor so veel het ons te pas quam tot de verhandelde dingen, wel yet weynighs hier van gesproocken, maer echter sal 't niet onaengenaem syn, de geheele saeck nu wat breeder voor te draegen. Hy heeft twee *Yslanders* en een *Deen* tot hem genomen; welke op een Paerd een kleyn Tentje nevens enige Spysen meê voerden, en vier daegen langh voort trocken door gantsch ongebaende, woeste, gebugchelde en Berghaghtighe Wegen. Sijne Reysgenooten waerschouwden hem, dat hy den Bergh niet te seer naerderen, en alsoo 't verderf in de mond loopen sou, vermits ontrent twee Mylen rondtom hem heenen de grond onder swarte Asch en Puymsteen, als onder een treurigh Lijck-laecken, ghestorven lagh. Vermits echter sijne nieuwsgierigheyd hem stercker voortdreef, als 't gevaer hem te rugg kon houden, so hebbense het hem geleende Paerd wegh-gevoerd, uyt vrees datse 't selve moghten verliesen. Evenwel is hy met den *Deen* te voet voortgewandeld, tot dat oock deesen niet verder hem wou vergeselschappen, wyl 't ghevaer so veel te verschricklijcker wierd, alsse naeder by quaemen.

Neemd een onbedaght waeghstuck ter hand,

Om den Bergh Hecla.

Daer op liet *Dithmarus* hem staen, en (wat onderstaet sich d'onbedaghte Jeughd niet!) hy baedede alleen door deese Zee van Asch nae den grouwlijcken Bergh toe, die hem somtijds, wegens sijne afschouwlijcke ghestalte, een ysingh door al de leden veroorsaeckte. Echter noopte sijn aengheboorne jonghe koenheyd hem geduerigh al voort aen, en beval hem, d'afschouwlyckheyd selfs niet te schouwen, maer alle peryckel grootmoedigh te veraghten: Waer toe dan oock 't We'er hem eenighsins aenlockte, 't welck ter dier tyd seer goed en stil was. Hy sagh noch Vyer, noch arghwaen van Vyer, 'k meen den Roock. Maer 't duerde niet langh. Want korts daer nae liet sich onder d'Aerde hooren een seer sterck Donder-gekraeck, en te gelyck sagh hy een Swavel-blauwe Vlam, welcke den moed deeses moedigen Jongelinghs in een oogenblick verteerde, en door haeren leelycken Stanck hem bynae gantsch verstickt had. In boven maeten groo-

Van naeby te gaen besighrigen,

ten anghst vlood hy weer te rugg', en met geweldighe moeyte quam hy eyndlyck by syne aghter-geblevene Medgesellen.

Op deesen grooten schrick viel hy in seer swaermoedige gedaghten, en te gelyck in een Sieckte. De schricklijcke van hem gesiene Vlammen stonden hem geduerigh voor Oogen. Derhalven wierden beyde d'*Yslanders*, sijne Reys-gesellen, gedwonghen, hem nae haere wooningh te voeren: daer hy twee volle Maenden langh 't Bed moest bewaeren, en in deese sijne kranckheyd leeren 't geen hy in sijne Gesondheyd niet had willen geloven, te weeten, dat het Gevaer haere Suster of Speelgenoot, de Vermeetene koenheyd, door haere omhelsingen ghemeenlyck dood druckt, of ten minsten deselve eenighe blauwe en paerssche Lidteeckenen inprent.

Geraeckt daer over in een seer groot gevaer.

Die 't perijckel bemind, seyde *Floris*, kan'er lightlyck in vergaen. Maer wat schrijft doch deesen *Dithmarus* van de gelegenheyd des *Hekelberghs*? Houd hy oock yets van 't geen 't ghemeene Gerught heeft uytgestroyd, te weeten, datmen daer hoord 't klagen, sughten en huylen der Spoocken, of, gelyck de verleydede Eenvoudige sich hebben laeten inbeelden, der verdoemde Zielen?

Syn berigt.

Van d'eygenschap des meergedaghten Berghs, antwoordede *Sinebald*, spreeckt hy als een persoon, die alles op 't grondighste met syn Ooren; ten deelen, en oock meest, met syn eygen' Oogen heeft nagevorscht en ondersoght. Hy bericht, dat hy niet verr' van de Zee staet, en oock selfs ter eener syde van de Golven wierd aengebruyscht. Nu werpt hy Vlammen uyt; dan een vyerigh Water; daer nae een soort van Puymsteen, en swart-verbrandede Asch: in sodaenigh een meenigte, dat de gantsche Lught daer ontrent met een duystere Roock-wolck werd overtrocken. Wanneer eenige leven-veraghters en roeckeloose Gesellen sigh somtyds verstouten, om eenighe Steenen in de Gaten te werpen, so spuyghd hy deselve terstond weer uyt, met een grouwlyck gekraeck en ghedonder.

Hoedaenig het met desen Bergh gesteld is.

Dickmael ryst'er een Vlam uyt, door welcke 't geheele Eyland verlight werd. Sodaenigh een Vlam heeft *Dithmarus* oock gesien in *November* ter middernaght. Waer op, ontrent een uur tyds daer nae, 't geheele Eyland beefde, met sodaenigh een gheweld, als of 't uyt de grond wierd opgeheven, en in een Waeghschael op en neer gingh. Nae deese Aerdbevingh quam een schricklyck ghekraeck, en sulcken grouwlycken Donder barst, dat een gantsch Veld vol grof Geschut, op eenmael te gelyck losgaende, sodaenigh een Slagh niet sou konnen geven. Geen Mensch, die 't niet gehoord heeft, sou sigh yet diergelycks konnen inbeelden. Naederhand vernam men, dat selfs de woeste Zee twee Mylen weghs van deese plaets te rugg' geweecken, en verdrooghd gheworden was.

Geweldigh light, en grouwlycke woede van den selven.

't Is, volgens syn bericht, waeraghtigh, dat sich Spoocken van een seer afschouwlijcke ghestalte dickmael op en om deesen Bergh niet alleen

Spoockeryen op en

[illegible] wanneer ergens [illegible] gelycks, sich [illegible] den dagh [illegible] geschied, [illegible] oock de [illegible], of [illegible], aen [illegible] eenighe [illegible] dan 't onweetende [illegible] zielen der Menschen [illegible] varen? So gevense tot [illegible] *in 't gheweld der boose Geesten.* Nae [illegible] verdwynen deese *leugen-geesten* terstond.

[illegible] het gehuyl en weeklagen belanghd, 't welck d'overgelo[illegible] Inwooners houden voor een jammer-geschrey der geene, welcke in de Hel de quaelen der verdoemde moeten lyden, deesen dwaelenden waen ontstaet uyt de volgende oorsaeck. Op seeckere tyd des Jaers, voornaementlyck tegens den aenvangh der Hoy-maend, stooten seer veel dicke stercke Ys-schollen tegens deesen Bergh aen, ghemeenlyck by naght, wanneer allerley gheluyd 'k weet niet wat voor een Inbeeldingh kan verwecken. Dit Ys dryfd drie Maenden langh onophoudelyck alleen om den *Hecla*-Bergh. Even dan loopt door 't geheele Eyland het gerught, 't welck oock overgelovigh gheloofd werd, dat de verworpene Zielen in dit Ys door koude worden ghepynighd; gelyckse daer tegens in den *Hecla* met Vyer werden gemartelt. In deesen waen wordense versterckt door 't gehuyl 't welckse hooren. Maer de meergedaghte *Dithmarus* nam voor, oock deese saeck naerder t'ondersoecken. Is derhalven, alhoewel niet sonder een anghstige vrees, wegens 't geraes en gebrul der tegens een stootende en in stucken barstende Schollen, tot nae 't Ys gevaeren, en heeft doe gemerckt, dat 't selve door de Wind met geweld tegens de Klippen des Berghs wierd aengedreven, veroorsaeckende een treurigh geschal en een klaeghlijcke klanck, 't sughten en kermen der Menschen t'eenemael ghelyck zynde: Derhalven oock niet te verwonderen is, dat d'onverstandighe en eenvoudighe hier door tot de gedaghte valsche Inbeeldingh syn verlevd gheworden. 't Geen hy verder verhaeld van de seldsaeme eygenschap deeses Ys, 't welck opgenoomen, in een Doeck gewonden, en in een Kist wegh geleghd zynde, so langh daer in geheel sal blyven, als 't ander Ys in de Zee drijft. Doch als dit in 't Water smelt ('t welck plotselyck in een eenighe Naght geschied) dan niet oock tot Water werd, maer gantsch verdwijnd, sonder eenighe voghtigheyd nae te laeten, hebben wy al voor deesen gehoord.

[illegible] [illegible] gewaende [illegible] hier door Ys en Vyer souden gemartelt worden.

Waet uyt het ghewaende Weeklaegen en sugten ontstaet.

Dit

De Vlammen des Berghs

Dit schijnd, seyde de Heer *Donatiaen* wel gantsch wonderlijck, maer misschien is 't een stuckje uyt des Satans Guychel-tas. Doch dit treckt my tot verwonderingh, dat het Waeter der Zee, tot op twee Mylen weghs, door 't gheweld der Vlammen is verteerd gheworden.

Verteeren 't Water der Zee twee Mylen verr'.

Oock dit, antwoordede *Sinebald*, behoorde u billijck niet wonderlyck te zyn, naedien de Natuerlijcke kragten des Vyers en Waters elckander verdelgen, wanneer 't geweld van 't eene grooter is als dat van 't andere. Daerenboven is genoeghsaem bekend, dat Swavel en Salpeter-brand, desgelycks 't onderaerdsche Vyer, 't Water veel heviger weerstaen, als ons gemeen Vyer op den haerd, en veel stercker uytwercksels hebben. Doe hier by, dat 't soute Zee-water 't Vyer helpt, en den brand geweldighlyck voedsel geeft. 't Is dienvolgens so vreemd niet, dat de Zee twee Mylen weghs te rugg' is ghetrocken. Maer dit dunckt my verwonderens-waerdigh te zyn, dat uyt den Bergh, gelijck den eerst-aengetoogenen *Surius* verhaeld, seecker Vyer koomd, 't welck het Waeter verslind, daer tegens Vlas en Werck gantschlijck niet verseerd.

Wonderlyck Vyer.

* * * * *

* * * *

Beschryvingh van den Bergh Æthna uyt Solinus.

BElangende den Bergh *Æthna* in *Sicilien*, vervolghde *Sinebald*, den selven is wel van veelen beschreven gheworden, maer van niemand grondiger, als van beyde de geleerde Mannen *Bembus* en *Kircherus*. *Solinus* schryft, dat op den Top deeses Berghs twee Gaten of Openingen zyn, door welcke d'uytgeborstene Damp opvlieghd, nae dat te voren een woedend geraes sich heeft laten hooren: 't Welck door de verhittede holen en hoecken in den Buyck deeses Berghs met een langhduerigh gebrul omloopt, en eyndlijck de Vyer-kogels uytwerpt. Dit schijnd seer wonderlijck, dat onder sulck een groote hitte evenwel den meergedaghten Bergh Sneeuw met Vyer vermenghd draeghd. Dat oock de Spitsen haere Winter-gestalte en Ysgrauwe verwe geduerigh behouden, of schoon 't Vyer met sulck een hevigen brand boven uyt stygd.

Uyt den vermaerden Kircherus.

Maer laet ons met *Kircherus* (want *Bembus* gaet al te wydlopigh) deesen Bergh wat nauwer besichtighen. Als deesen in 't Jaer 1638. *Sicilien* besoght, nam hy voor, voor alle dingen te willen naevorsschen de ghelegenheyd deeses by alle Oude Schryvers so seer beroemden Vyerberghs. Ter deeser oorsaeck voeghde hy sich wat naerder by den selven, als andere hadden ghedaen, hem maer alleen van verr' aenschouwd hebbende.

Hy heeft bevonden, den *Æthna* een eenigen Bergh te zyn; hoogh Hoedaenigder-

hy deesen Bergh gesteld heeft gevonden.

dertigh-duysend schreden, nae de reeckening van *Clavius*. Onder, in den Omkring sijner Wortelen begrypt hy tsestigh, of, gelijck andere willen, honderd-duysend der selver schreeden. Rondom hem heenen leggen seer schoone vette Ackeren, welslagende Wyngaerden, lustige Beemden en Weyden. Aen de verhoogde sijde werd hy seer dight beschaduwd met Bosschen van Pyn, Beucken en Dennen-Boomen. By den oppersten Top leghd enckel Asch en Puym of voose Steen. Hier doet hy sich eyndlijck van malkander, door middel van een onguer-groote Openingh, of Beecker, houdende in den omkreytz twaelf (*Italiaensche*) Mylen. Doch nae beneden werdse geduerigh enger, tot op den ondersten Afgrond. So verschricklyck is deese diepte, eensdeels voor sich selven, andersdeels door de Roock en Vlammen, die so wel door dit vreeslijck gat, als uyt de sijden des Berghs met een grouwlyck Donder-gelijck-gebrul uytbarsten, dat alleen de bloote Inbeeldingh, van dat stracks, stracks 't Vyer uytbreecken en d'Aerde verscheuren sou mogen, machtigh genoeg kon zyn, om selfs den alder-onvertsaeghdsten op 't eerste oogenblick met schrick en vrees te slaen, doende hem te rugg snellen, als voor de mond van de Hel.

Verschrik-lyckheyd van den selven.

Kircherus meend als een ontwijffelbaere saeck, dat de veelvoudige Ontsteeckingen, welcke by aller Menschen ouderdommen hier gesien werden, deesen Bergh door de steeds daer uyt vliegende Asch eenighsins vergrooten: 't Welck genoegsaem aen alle sijden kan blijcken, uyt de treurige, Aschagtige, en Puymsteenige gestalte der Aen-bergen en gebrandede Klippen; desgelycks uyt der groote onguere gaeten (welcker eene hem veroorlofd wierd te sien, en, met ruymte genoegh, dertigh-duysend Menschen sou konnen omvangen hebben) gantsch afschouwlyck aensien van Puymsteen-koolen, en allerley uyt de gesmoltene *materie* achter-gebleven *Mineralien*-tuygh. Gelyck dan aen veele plaetsen van de gedaghte *materie* noch de Voiren en Vloed-lopingen van groote Beecken te bespeuren zyn, waer door voortyds de vyerige Stroom des gesmoltenen Metaels is afgeschoten, tot een groote verwoestingh van alles wat deselve bejegende.

Kircheri vermoeden van de vergrotingh des Berghs Æthna.

Op de hooghte leggen Sneeuw en Asch so geduerigh by een, als offe een eeuwige verhouwlyckingh met elckander hadden aenghegaen: Waer door alles met een doodverwige treurigheyd werd overtogen; en meenigen onvoorsichtigen beklimmer des Berghs, dien de reghte gelegentheyd onbekend is, en geen goede Leydsman by sich heeft genomen, lightlyck in een ongeluck kan vallen. Want vermits veele diepe gaten, van deese Sneeuw en Asch overdeckt, doorgaen tot den grooten Mond deeses Afgronds, en d'onbehoedsaeme Gangers sich ondertusschen een vaste gront inbeelden, so schietense daer in, werden verslondē en voor den tijd, noch onverrot, tot Stof en Asch gemaeckt; andere een waerschouwend Voorbeeld agterlatende, datmen niet so seecker noch on-

Groot gevaer daer ontrent.

* *Sie de ko-pere Plaet*

onbedaght moet wandelen aen sulcke plaetsen, die de Menschen so onverwaght en heymlyck in 't verderf konnen storten. * No. 11. Fig. 4.

Waer van daen de brandende Bergen haer Voedsel tot het Vyer bekomen.

Kortlyck, de gantsche *materie* des bovensten Bergh-Tops schijnd niet anders te zyn, als een verwarde, vermenghde en aen sich selven hangenden hoop van Asch, Puym en Kool-steenen. En vermits deselve so wel voor d'inwendige *Mineralische* Geesten, als uytwendigh voor Sneeuw, Regen, Hagel en Winden open staet, en allenthalven een light-doordringelycke toegangh geeft, so moet niemand wonder duncken, dat deese aen en uytgebrande Stof, gelyck alsse uyt de lught gheduerigh met nieuw Voedsel en Voorraed voorsien en gelyck als beswangerd word, alsoo oock met'er tijd geduerig nieuwe geboorten ontfangd, waer van deselve weer brand, en sonder ophouden den Brand herhaeld. Want of wel in d'onderste Afgronden 't Vyer nimmermeer word uytgebluscht, maer altyd een teecken syner tegenwoordigheyd opwaerts send, 't sy of hitte, of roock, of vlam, gelyck *Kircherus* dickmael in agt heeft genomen, so begind het echter uytwendigh niet te woeden, als alleen op seeckere tijden, minder of meerder, nae dat de brandende *Materie* sich heeft opgehoopt. Hoe langer het gerust heeft, hoe gheweldiger het daer nae uytvaerd, wyl de Stof tot een nieuwen Brand sich ondertusschen dies te beeter heeft verfrischt; en spuyghd dan, nevens de vlammen, oock groote Sand-hoopen uyt.

Beschryvingh van den Beecker deeses Berghs:

Hier nae beschrijft *Kircherus* den Beecker deeses Berghs *Æthna* afsonderlyck op de volgende wys. Wat de wydte des Beeckers betreft, by verscheydene Aenmerckers werd een verscheydene *Capaciteyt* of omvangh ghevonden. Eenige willen, dat deselve twee-duysend en taghtigh schreeden wyd is; andere drie-duysend; wederom andere vier-duysend. Doch 't kan niet syn, dat in een Mond-gat, of Keel, waer in so geweldigh getumulteert, en dat van de woeste Natuer so onophoudelyck beweeghd werd door hevige uytspringingen, niet somtyds een enger, somtyds een ruymer openingh sou zyn, nae gelegentheyd van de tyd. 't Welck ick oock (seghd *Kircherus*) met de hoogste verwonderingh heb vernomen, niet alleen aen den *Æthna*, maer oock aen de *Liparische* Bergen, jae selfs aen den *Vesuvius*: Aenghesien dien Bergh, oock by de geringhste geweldige uytwerpingh der verbrandlycke *Materie*, werd geschuddet, en door deese schuddingh altyd de Heuvelen of Hopen (den Bergh aengeset, en van een ghebrecklycke morwe Stof zynde) invallen. Welcke, gelyckse alreeds van een nieuwe ontsteeckinghs-gheboorte swanger gaen, also oock 't Vyer een nieuw onderhoud en Voedsel geven. Door deesen inval der Bergh-stucken moet den Beecker noodwendig wyder worden. Hier van daen koomd het, dat het inwendige des Berghs allenxen wassende opstijghd, en de ledige plaetsen des Beeckers weer werden vervuld; waer uyt volghd, dat oock noodsaecklyck den Beecker weer inghetrockener worden moet. Jae de *Historien* verhaelen, dat de *Materie*, die inwendigh

Die niet altyd eenerley wydte kan hebben; en waerom niet.

wendigh

...dickmael sodaenigh had ... Vyer noch Roock quam uyt te ... Toegangh wierd ver- ... Tot dat de meenighte der ... Vyer te vatten, den Bergh op ... verpletterde, en met een grouwlyc- ... hoe daer meer brandelycke Stof ... diergelycke Brand-Bergen uytstaen. ... terwyl inwendigh d'afvallende *Materie* ... Dan barstense weer uyt met een ver- ... een vreeslijck Vyer, door 't geweld des ... Grond-vyers, waer door de rijp-ghe- ... al so met het gedaghte grouw- ... gende 't geen van t'sederd veele Jaeren ... Grond had op een gepackt. Dit blyckt he- ... En 't is so een afschouwlyck *Spectakel*, dat ... aendachtigh is, die hier sou derven inkijcken, of ... sonder Hoofd-swymelingh, en over-eynd-ry-

... dat geen Menschen oogh 't selve kan afmeeten. In- ... den rijsen de Steen-klippen gelijck *Pyramiden* op. De ... en in reghte gelijck-uytgestreckte linien neerwaerts af; ... beneden in 't Middel-punt t'saemen te stooten; doch dit ... gesight maer alleen so voorgebeeld door d'al te groote afgele- ... en onmeetelycke diepte; ghelijck uyt d'*Optica* of Gesight- ... genoeghsaem bekend is. Veele aenschouwers hebben sich ech- ... hier ontrent bedrogen, vermitsse, door dit Schouw-bedrogh ver- ... zynde, een Inbeeldingh hebben opgevat, dat d'inwendige syden ... Berghs allenxen sich toespitsteden, gelyck een Kegel.

Op de grond, 't welck te verwonderen is, is den Bergh geduerigh besigh om een nieuwen Bergh op te rigten, door middel van een altyd-duerende uytgorpsingh der *Mineralische Materie*: Nevens welcken ick, volgens myn oordeel, altijd gemerckt heb, ghelijck als een Poel, schitterende van gesmolten Metal. Aen de syden gaet, door enge lugt-gaetjens, ter veeler plaetsen een onophoudelycken Roock uyt, die, gelijck wy waergenomen hebben, 's nachts tot een ontstoockene Vlam werd. Noyt is deese Put sonder gemurmel en ghebrul; 't welck sich dickmael so gantsch verschricklijck laet hooren, dat den Bergh selfs daer van trilderd.

Met een woord, die de hoogh-wonderlycke macht *Gods* begeerd t'aenschouwen, die begeve sich nae sodaenige Bergen. Daer sal hy over d'onuytspreecklijcke Werckingen der Natuer verstommen, en uyt den grond syns Herten in deese woorden uytbreecken: *O diepte des*

des Rijckdoms beyde der Wijsheyd en der kennisse Gods! Hoe ondoorsoecklijck sijn sijne oordeelen, en onnaspeurlijck sijne wegen!

Voorts, deesen Bergh is so hoogh, datmen van boven af gantsch *Sicilien* kan oversien; jae selfs tot in *Africa* met het gesicht kan dringen. Maer indien daer op een Onweer koomd t'ontstaen, so maghmen 't leven der geene, die hier een wandelingh hebben aengesteld, wel voor verlooren achten; vermits dan alles door woedende Storm-winden, Sneeuw en Asch onder malkander werd vermenghd. Hooghte des Bergs.

Onder de Holen en Gaten, welcke men, gelyck voorheenen gesegd is, aen de sijden des Berghs ghewaer werd, is oock een seer duystere *Spelonck*, diemen *la Grotta della Palomba* noemd, zynde so diep en wydloopigh, dat de geene, welcke ontrent den Bergh woonen, meenen, hier in een gangh te zyn, die onder de Zee door nae d'*Æolische* Eylanden gaet. Duystere en seer groote Spelonck.

Dat uyt deese en diergelycke Holen voortyds vyerige Vloeden syn voortghebroocken, leeren ghenoeghsaem de naest daer by leggende Waterloose Grachten, of *Canalen*, welcke met verbrandede Steenen en Puym-steenen syn vervuld. Sodaenige Vyer-beecken syn dickmael achthien-duysend schreeden langh; somtyds een, somtyds twee, somtyds drie-duysend in de breedte uytgeloopen, volgens de Verhaelen der Geschied-schrijvers. Derhalven men sich niet genoeghsaem kan verwonderen, waer van daen so een ongelooflijcken overvloed der gesmoltene *Materie* synen oorsprong kan hebben; of aen welcke plaets deselve tot de smeltingh van so veele *Mineralien* en Metallen haere Smelt-ovens verborgen heeft. Maer gelijck deese ondoordringhlycke Wercken *Gods* seer verr' af syn van alle Menschlijcke Sinnen, so konnense oock niet ghenoeghsaem van 't Menschlyck verstand doorgrond worden. Alleen blijft overigh de billijcke verwonderingh over 't geen 't Vernuf niet kan bereycken ontrent de Wercken der onbegrijplycke Majesteyt *Gods*. Want indienmen de *Materie*, op verscheydene tijden gesmolten, wou t'saemen-reeckenen, men sou so een geweldige meenighte vinden, dat de grootte wel twintighmael den Bergh *Æthna* sou overtreffen. Groote Vyer-Beecken. Meenighte van ghesmoltene Materie, uyt deesen Bergh gelopen.

Hier nae verhaeld *Kircherus* verscheydene Ontstekingen des Bergs, van t'sederd een lange tyd tot op 't Jaer 1650. Doch deselve hier te willen vertellen, sou te wijdlopigh vallen.

Vervolgens seghd hy: Hier uyt dan (naementlyck, dat den *Æthna* nu in een langer, dan in een korter tyd niet gebrand heeft) is openbaer, dat hy den stilstand somtyds verlenghd, somtijds verkort, tot dat hy weer voorsien is van varsch Voedsel, en sodanige Stof, die nu door 't Vyer verteerd werd; dan weer sulcke Schouwspeelen aenrigt, welcke men sonder groote verwonderingh niet kan leesen! Evenwel feyld'er so veel aen, dat door de meenighvuldige uytwerpingh deeser *Materie* den meer-gedaghten Bergh sou hebben afgenomen, dat hy veel meer ver- Onaengesien de meenighvuldige Uytwerpingen is den Bergh gedurigh grooter geworden.

te worden. Want 't geen den eenen Bergh aensteeckt, doet oock gemeenlyck alle andere *Vulcanen* branden. Vermits nu al de daer tegenwoordige groot verlangen toonden, om syn bericht hier van te vernemen, so begon hy op nieuws aldus.

* * * * *
* * * *

Beschryvinge van den Brandenden Bergh Vesuvius by Napels.

DE Bergh *Vesuvius* verheft sich in *Campanien*, en leghd wat meer als twee *Duytsche* mijlen weghs van de Stad *Napels*, indien anders *Procopius* reght ghemeeten heeft. Aen alle sijden is hy ... , onder met schaduwrijcke Bosschagien bewassen; boven gantsch steyl, en bynae onbeklimmelijck. Midden op de hooghte ... een opening, gaende seer diep beneden nae d'Aerde; waer tegens het Vyer uyt 't onderste deel nae om hoogh stijghd. Echter hebben *Procopius* en andere dit maer enckelyck van verr' betracht, vermits doemaels, en oock nae dien tijd, noch niemand 't Hert heeft gehad, sich aen 't bovenste gat deeses Afgronds te wagen, nae dat den geleerden ouden *Plinius* door den Roock verstickt, en andere daer door tot een Voorbeeld is geworden, om voorsichtiger te zyn. Vermits den *Vesuvius* voorheenen noch noyt gebrand, maer alleen een Damp van sich gegeven had, so beeldede dien voortreflijcken Natuer-kundigen sich niet in, dat het een Vyer-spuygenden Bergh was; anders sou hy noyt so dight daer by genaederd zyn. Hoedaenigh sijn verderf sich heeft toegedragen, beschrijft sijnen Neef den jongen *Plinius* in seeckeren Brief aen *Tacitum* op de volgende wijs.

Verhael van den jongen Plinius,

Mijnen Heer Oom *Plinius* bevond sich by 't *Campanische* Voorgeberght *Miseno*, hebbende ter dier tijd 't Bevel over de Scheeps-vloot, als opperste Zee-vooghd, of *Admirael*, wanneer mijne Vrouw-Moeder, op den eersten dagh van *November*, ontrent ten seven uyren, hem quam aenseggen, dat sich een, beyde in groote en gestalte, gantsch ongewoone Wolck liet sien... Hierop eyschtede hy syne Schoenen, en begaf sich nae de plaets, van waermen deese seldsaemheyd alderbest kon aenschouwen. Men sag de Wolck wel opstijgen, doch men kon, wegens de verr' afgelegentheyd, niet eygentlyck bemercken van welcken Berg (naederhand vernam men dat het *Vesuvius* was) deselve ontstond. Geenen Boom kan in de *Figuer* daer by beeter vergeleken worden, als de Pynboom. Want de gedagte Wolck voer in de hoogte op even als de Stam eens Booms, en breydede sich eyndlijck uyt in verscheydene Tacken, wyl, gelijck ick geloof, de noch varsche Damp-drift haer recht bovenwaerts opblies; maer eyndlijck sijne geweldige uytschietingh verloor... Somtijds was deese Wolck wit; somtijds begroefd en vol Vlecken; naementlijck, nae gelegentheyd, nae datse veel Aerde en Asch met sich voerde.

't Be-

'tBehaeghde hem, als een doorgeleerd Man, dit groote Werck wat eygentlycker t'ondersoecken en te leeren kennen. Hy gingh derhalven uyt syn Huys, en nam sijne Schryf-tafeltjens met sich. De Scheeps-krijghslieden te *Retina*, welcke over 't aendringende ghevaer verschrickten (Ick sal de woorden van onsen Schryver hier en gintsch een weynigh verkorten, om dies t'eerder ten eynde te koomen) baeden hem, dat hy sich so een groot peryckel wou ontrucken, doch hy wou van sijn voorneemen niet afstaen. 'tGeen, uyt begeerte van te weeten en te leeren, van hem aengevangen was, settede hy met groote moeyte voort. Hy voerde also de Galey aen, voorneemens zynde, niet alleen de Plaets *Retina*, maer oock veel andere lieden hulp en reddingh te verschaffen; want wyl deese Landstreeck seer lustigh was, so wasse oock Volckryck en wel bewoond. Derhalven, van waer andere quaemen aenvlieden, daer snelde de hy sich heenen; liet de Seylen en 't Roer reght nae 't gevaer toe stellen; was oock so gantsch weynigh bevreesd, dat hy al de Bewegingen van dit quaed, al de *Figueren*, sodaenigh hem deselve voor Oogen quaemen, met de Pen opteeckende, en aenmerckte. D'Asch begon nu in 't Schip te vallen; oock so veel dicker en heeter, alsse naerder by quaemen. Daer op volghde Puym en andere swart-gebrandede, oock van 't Vyer ghebroockene Steenen. Eyndlyck wierdmen ghewaer, dat den Oever door 't uytwerpen des Berghs sich gestopt had. Terwyl hy in gedaghten stond, of hy wederom wou keeren, en de Stierman hem sulcks seer aenried, so seyde hy: 'tGeluck helpt de stoute. Seyl nae *Pomponiaen* toe. Deesen was in 't Stedeken *Stabiis*, en door een Zee-boesem van hem afgescheyden, aengesien de Zee hier met gekromde en Slanghs-wysgebogene Oevers heenen ingaet; so dat 't Peryckel hem noch so nae op den hals niet lagh, maer evenwel voor Oogen, en, by toeneemingh, hem dicht genoegh stond. Hy had alreeds 't syne t'Scheep doen dragen, en voorgenomen, door te gaen, so haest de Tegenwind sich ghestild sou hebben. In tegendeel voer mijnen Oom derwaerts met de beste Voorwind. Hy groetede en vertroostede den verschrickten seer vriendlyck, en om door een goed Voorbeeld syne vrees te verminderen, so liet hy sich in 't Bad draegen: Settede sich daer nae aen Taefel; at, en toonde sich vrolyck.

Hoedaenig synen Oom den ouden Plinius

Op den Bergh Vesuvius om 't leven is gekomen.

Ondertusschen lighteden de Vlammen van *Vesuvius* aen veele plaetssen wyd en breed van sich. De duysternis van de Naght vermeerderde de klaerheyd. Op dat nu d'andere niet vervaerd moghten zyn, so gaf hy voor, dat eenighe Hoffsteeden door verwaerloosingh des Vyers in brand waeren geraeckt. Hier op leyde hy sich ter rust, en sliep reght natuerlyck. Die voor de deur des Gemacks gingen wandelen, konden hem hooren snuyven; want vermits hy een vol-lyvigh Man was, so haelde hy synen adem beswaerlyck, en al snorckende. Doch daer begon so veel Asch te vallen, datmen, so men langer vertoefd had, nae

Stoutmoedigheyd en gerustheyd.

Des selven Plinii in 't hooghste gevaer.

allen aensien in de Kamer besslooten sou zyn ghewordeu. Men weckte hem derhalven op. Hy gingh uyt, vervoeghde sich weer by *Pomponiaen* en d'andere die gewaeckt hadden. Doe beraedslaegdense t'saemen, ofmen onder 't Dack blyven, of onder den openen Hemel omswerven sou; want door de veelvoudige grouwlijcke Aerdbevingen wankelde 't Gebouw, en 't scheen als offe al t'samen van hare plaets wierden opgeheven. Maer daer tegens vreesdemen daer buyten den Regen der Steenen, alhoewelse light en bynae verteerd waeren. Echter wierd noch 't laetste, als 't veylighste, besloten. Men bond Kussens op 't Hoofd, om een Storm-hoed te zyn tegens de neervallinghen der gedaghte Steenen. Op d'eene plaets was 't Dagh, op d'andere duyster Naght, swarter als andere Naghten: Doch deese duysternis wierd door veele Windlighten noch ten deelen verdreven. Sy vonden goed, nae den Oever te gaen, om te sien, of de Zee de te rugg' vaert wou gedogen, doch deselve was te seer onstuymigh. Hier leyde hy (*Plinius*) sich neer op een neergeworpene Lynendoeck, drinckende tot eenighe maelen toe koud Water. Hier nae braghten de Vlammen, en der selver Voorboode, de Swavel-reuck, d'andere op de vlught, doch hem maecktense wacker, so dat hy opstond, en op twee Dienaers leunde; doch stracks ter aerden viel: en alsso stierf, vermits hy door den dicken Damp verstícktede, wyl hy buyten dat van een korten adem was, oock van een swacke Natuer. Nae drie daegen wierd syn lighchaem gantsch onverseerd gevonden, hebbende meer de gestalte van eenen slapenden, als van een doode.

Hy koomd om 't leven.

Verder beright uyt Zonoras, van dese Vyer-uytwerpingh.

't Geen nu verder hier op gevolghd is, heeft den ouden *Plinius* niet konnen seggen noch aenteeckenen, wyl den Bergh hem, t'saemen met de spraeck en 't gebruyck der hand, 't leven benam. Doch *Zonoras* heeft ons eenigh Berigkt daer van naegelaeten; die in de Geschied-beschryvingh des levens *Tiberi* dusdaenigh daer van spreeckt: In 't eerste Jaer des Keysers *Titi* heeftmen eens tegens den Herfst gantsch onvoorsiens gehoord een geweldigh *Tumult* en grouwlijcke woede der Bergen, even als offe op en tegens den anderen hadden gestooten. In 't eerste sprongen'er Klip-groote Steenen uyt; stracks daer nae een groot Vyer, onuytspreecklycken Roock, en een dicken damp, so dat de glantsch der Son daer door niet gesien, en 't light des daghs in duysternis veranderd wierd. Een onghelooflijcke meenighte van Asch wierd uytgeworpen, stuyvende in de Lught over Land en Zee, tot dat Visschen en Vogelen daer door stierven; oock beyde de Steeden *Herculanum* en *Pompejanum*, even ter selver tyd als 't Volck in de Schouwplaets by een sat, overvallen en begraven wierden, e.s.v.

Men vind niet; dat den Vesuvius oyt

'k Wil hier niet verhalen 't geheele Register der ongelucks-gevallen, en de verschricklijcke Rasernyen, waer meê deesen *Vesuvius*, nae dien tijd tot op den onsen toe, sich aen de Weereld, maer insonderheyd aen sijn Vaderland *Campanjen* verschricklijck heeft ghemaeckt.

maeckt. 't Geen ick hier van uyt den jonghen *Plinius* en *Zonoras* heb aengetrocken, is alleen geschied, om te toonen, waerom de Menschen, nae 't verhaelde ongeluck (want men kan nergens vinden, gelijck ick alreeds te voren heb geseghd, dat dien Bergh voor den gedaghten tijd is aengestoocken gheweest: of veellicht had hy doemaels so langh gherust, dat'er geen geheugenis meer van was) voorsichtiger en schouw sijn gheworden, om sich deesen eenmael uytgeborstenen Vyerwerper te vertrouwen; wyl haere nieuwsgierigheyd haer met *Plinius* een gelijcke dood had mogen veroorsaecken.

voor dien tyd aengestoocken is geweest.

Echter heeft sich in deesen onsen tijd den seer gheleerden *Kircherus* derwaerts gewaeghd, hem begevende nae 't Steedeken, 't welck aen de Wortelen deeses Berghs leghd. Hier nam hy een ghetrouwen en den wegh wel kondigh zynden Boer met sich, onder belofte van een eerlijcke Belooningh. In 't geselschap en op aenvoeringh deses Leydsmans is hy ter middernacht, door seer moeylijcke, rauwe en ongebaende Wegen, den Bergh opgeklommen, en eyndlijck aen des selven Beecker ghekomen; die, gelijck hy t'eenemael van Vyer lichtede, oock van Swavel en brandend Hars so grouwlijck stonck, dat hy naederhand sonder afgrijsen daer aen niet kon gedencken.

Den vermaerden Athanasius Kircherus

Hy was over dit onghewoone *Spectakel* boven maten seer verbaesd, en sou sich bynae inghebeeld hebben, dat hy de woonplaets der verdoemde sagh; naedemael niets daer aen scheen t'ontbreecken, als enckelijck de Schrick-beelden, of de verschyninghen der Duyvelen. Al sijne Hayren reesen over eynd, hoorende 't gerucht en 't ghebrul in den Bergh; rieckende den ongelooflijcken stanck, en te ghelijck met half verstyfde Ooghen en een tsidderend hert siende, hoe den met doncker-roode Vyer-kogelen vermenghden roock aen elf verscheydene plaetsen so uyt de grond als aen de sijden des Bergs uytvoer; 't welck hem dwongh in deese woorden uyt te barsten: O diepte des rijckdoms beyde der wijsheyd en der kennisse *Gods*! hoe onnaespeurlijck sijn uwe Weegen! Indien gy hier uwe macht betoond, door so een verschricklijck Natuer-wonder, tegens de boosheyd des sondigen Menschlycken Geslaghts, hoe sal 't dan gaen aen den laetsten Gerichts-dagh, als d'Aerde in de grimmigheyd uws Toorns sal versincken, en d'*Elementen* van hitte sullen smelten.

Heeft sigh onlangs gewaegd, om desen brandenden Bergh

Als nu 't Morgen-rood aenbrack, sagh hy om nae een verseeckerde en voet-vaste Plaets, van waer hy de ghelegenheyd des inwendighen Berghs sou moghen waerneemen, so veel hem mogelyck was. Hier toe diende hem een groote doch platte Klip, waer toe men kon geraecken door middel van een affackende gelegenheyd des Berghs. Op de selve liet hy sich af, haelde syn *Geometrisch Instrument* voor den dagh, en begon den *Vesuvius* te meeten. Den omvangh des Beeckers bevond hy ontrent driemael honderd duysend schreeden te zijn. Of wel de grond in sijn' Oogen sich enger scheen t'samen te trecken, so geschiedede

Van naeby naeuwkeurigh te besightigen.

dede sulcks echter alleen wegens de groote diepte en de verr'-afheyd des Bodems.

Veelerley seer verschrickelyke dingen

Op 't *Centralische* midden des Gronds had de Natuer, volgens allen aensien, een Haerd geleghd, als een reght *Vulcanische* Werck-plaets; welcke van d'opstootende Roock en Vlammen gloeyend koockte met veele draey-kringen; gedueriigh beesigh zynde met het sieden, smelten en branden des *Swavels*, Hars, en andere *Mineralische* gestalten; waer uyt haest daer nae grouwlijcke slaegen en neerstortinghen souden ontstaen. Want den inwendigh beslootenen Damp, sich niet willende laeten *inbinden*, sloegh deesen opgheleyden last met so een onstuymigh geweld en kraeckenden Donder wegh, dat den Bergh door een *Aerdbevingh* scheen beweeghd te worden. Als dit geschiedede, wierden de bovenste en weecke deelen des meergedaghten Berghs, uyt Asch, Regen en Gruys der Metallen t'saemgebacken, met een tsidderingh geschuddet, afgeloft, en gebrockeld; so datse als met Heuvels in deesen Afgrond neerstorteden; verweckende door de meenighvuldighe weergalminghen sodaenigh een gheluyd, dat nauwlijcks den aldermoedighsten Mensch hier moed en standplaets sou gehouden hebben.

Van hem gehoord, gesien en waergenomen.

Het Tuygh, 't welck uyt 't Middel-punt des Berghs onophoudelijck wierd opgestooten, vormde gelijck als een nieuwen Bergh, wonderlijck met meenighvuldige Voiren toegesteld en gekronckeld, werdende te weegh gebracht door d'opborteling der gesmoltene *Metallen*, welcke haeren Vloed door al de deelen des Omloops uytgoten; en hem nu een groene verwe, dan een rood-geele, dan een roode, hier een swarte, daer een Aschgrauwe, van 't Koper, Swavel, Operment, Vermillioen, Vitrol en d'Asch selfs, met een konstigh Natuer-Pinseel aenstreecken.

Oock beschreven in 't Jaer 1660.

't Gedaghte inwendigh van de Grond opstygend Berghje was, nae de laetste ontsteeckingh des Jaers 1631., sodaenigh uytgewassen, dat daer uyt te vermoeden stond, 't selve sou tot een gelijcke hooghte komen, als 't voortyds gehad had, indien 't door geen anderen tusschenkomenden Brand weer verwoest wierd: 't Welck dan oock gebeurde in even 't selve Jaer, als *Kircherus* deese Beschrijvingh deed, te weeten, *Anno* 1660.

Andersins heeft desen Bergh een heldere en gesonde Lught.

Den voorheenen aengetrockenen *Procopius* vermeld, dat anders op deesen Bergh een seer heldere, en, weegens sijne Eygenschappen, gantsch ghesonde Lucht is; so dat de Genees-meesters haere Siecke, die met langhduerende uytteerende Swackheden belaeden syn, daer heenen wijsen. Doch dit moet niet so seer verstaen worden van 't opperste, als wel van 't onderste deel des Berghs, meer als dertigh *Italiaensche* Mylen in sijnen omvangh begrijpende. Desgelijcks seghd hy: Of hier wel Asch, Steenen en Vyervlammen werden uytghe-worpen, en door haeren Vloed 't Vyer tot onder aen den Bergh sich

uyt-

uytstreckt, alles verteerende, so werd echter aen 't alderonderste deeses Berghs een goed Drinck-water ghevonden. Doch 't selve sy hier so goed als 't mach, de Lucht daer rondom so helder en gesond alsse wil, 'k wou echter deese bequaeme levens-gelegenheyd niet koopen met so een verschricklijck ghevaer van Verderf, 't welck de Natuer bedinghd by de geene, welcke daer ontrent willen woonen. Want als deesen *Vesuvius* maer een weynigh toornigh werd, en een onghewoon-dicken Roock van sich begind te blaesen, so moetense swevea in een geduerighe Doods-anghst, en yeder oogenblick vreesen, dat haer mocht overvallen 't geen meermael gebeurd is. So haest hy eens recht aenvanghd te woeden, maeckt hy 't so grof en afgryslijck, dat Landen en Lieden sijner een langhen tijd met schade en traenen ghedencken.

* * * * *
* * * *

Alhoewel gy, seyde de Heer *Donatiaen*, geseght hebt, niet te willen spreecken van de schaede, welcke beyde den *Æthna* en den *Vesuvius* door haer Vyer, Asch en Steen-uytwerpingh hebben veroorsaeckt, so versoeck ick echter, dat ghy ons eenige weynige Voorbeelden daer van gelieft te geven. Groote schaede.

Geerne wil ick u hier mee vergenoegen, bejegende hem *Sinebald*, en dies te beter sal mijne geheugenis sich hier toe konnen schicken, wyl ghy maer alleen weynighe *Exempelen* begeerd. Belangende den Bergh *Æthna*, in 't Iaer der Weereld 3475. begon hy met sulck een geweld (gelyck voor heenen meermael geschied was) te branden; oock so veel Asch, Steenen, Koolen en andere dinghen uyt te werpen, dat niet alleen de Stad *Catanea* in brand geraeckte, maer oock al d'omgelegene Boomen, Beemden, Velden en Wynbergen gantsch verdorven wierden. D'Inwooners vluchteden uyt de gedachte Stad; in verseeckerdheyd brengende alles wat haer liefst was. Onder meer andere onderstonden sich twee jonge Burgers een daed, welcke een eeuwige lof heeft verdiend. Vermits beyde hun Ouders t'eenemael swack en onmachtigh waeren, so nam den eenen synen Vader, den anderen syne Moeder op den rugg', deselve midden door den Brand nae een verseeckerde plaets dragende. Sommige schryven, dat de vlammen voor haer weecken; willende gelyck als te kennen geven, dat de kinderlycke trouw, liefde en danckbaerheyd gunst vind oock selfs by de grimmighste Hoofd-stof. Veroorsaeckt door den brand des Berghs Æthna. Aenmercklyck Voorbeeld van Kinderlycke liefde.

In 't Iaer 1537. is even deesen Bergh *Æthna* aengegaen op een bynae ongeloofelijcke wys. Eerst vertoonde sich een groote Kloot, vol brandende Swavel, die met een seer geweldigen barst uyt een nieuwgemaeckt Wonderlyken brand van den.

Dieven en Rovers nemen deese ellende tot haer voordeel.

Onder deese ellende, en geduerende de gemelde Aendaght, kreegh d'Ovrigheyd van *Catanea* bericht, dat een mercklyck getal Rovers en Dieven, de gelegentheyd deeser algemeene verwoestingh tot haer voordeel neemende, sigh t'saemen hadden gerott, en d'arme Vlughtelingen beroofden van 't geense noch met 't uyterste gevaer uyt 't Vyer gered hadden. Daerenboven haddense alreeds eenige om haerer goederen wil vermoord: En 't stond te vreesen, dat de Stad *Catanea* selfs, wegens de groote meenighte deeser Booswighten, eenigh onheyl bejegenen, en van de selve over-rompeld worden moght.

Ingeworpene Reden.

Is 't mogelyck, seyde de Heer *Donatiaen*, dat'er Menschen konnen gevonden worden, welcke in so een baerblyckklyck en vreeslyck oordeel Gods, 't welck yeder Oogenblick 't geheele Land den gantschen ondergangh dreyghde, noch haere Duyvelsche boosheyd dersden in 't werck stellen? Maer gae voort.

Orde, tegens de gedaghte Rovers en Moordenaers gesteld.

Ter deser oorsaeck, vervolgd *Sincbald*, wierd, na gehoudene beraetslaeging, den *Commandant* des Slots met een goet getal Ruyters en *Spaensche* Voet-kneghten uytghesonden, om 't Land en de Stad voor deese Rovers te verseeckeren. Die oock terstond synen *Provoost* uytschickte, met last, om alle verdaghte persoonen, of die geen goede getuygenis hadden, aen te tasten, en de geene, welcke op de daed betrapt wierden, sonder verder Gereghts-proces, door de Kryghs-raed te doen veroordeelen. Men rigtede aen drie plaetsen Galgen op, als, voor de Poort *di Aci*, op de Marckt, en voor de Poort *della Decima*. Alle Huysen, daer men eenen Arghwaen op had, heeftmen doorsoght: En d'Inwooners wierd ernstigh bevolen, al haere Vreemdelingen en 't Huys-leggende Gasten aen te brenghen. Al de geene, op welcke men eenigh vermoeden kreegh, wierden daedlyck by de Kop ghevat.

Ellendigen staet des Landvolcks.

't Arme Landvolck, 't welck door dit jammerlyck Ongeval van alle tydlijcke welvaerd beroofd was gheworden, en sigh bevond in d'uyterste ellende, nam meerendeel toevlught tot de Stad *Catanea*, om d'Ovrigheyd door haere klaghten tot meedelijden te beweghen. Welcke sigh dan oock gantsch bereydwilligh betoonde, om haer te helpen. De meedogende Burgers naemen haer in haere Huysen. De Bisschop, en andere Inwooners van vermooghen, verschafteden haer onderhoud, so veel alsse konden, ter tyd toe dat een andere Orde moght ghemaeckt worden. Die van *Messina* en andere aengrensende Steeden, deesen algemeenen nood der Stad *Catanea* vernomen hebbende, sonden deselve overvloed van levens-middelen toe, te gelyck haer aenbiedende al de hulp en bystand, diese begeeren souden, en haer mogelyck was.

Al d'Elementen schynen

Ondertusschen scheen 't, dat al d'*Elementen* tegens deese Stad Oorlogh wilden voeren, en sigh t'saem verbonden hadden tot Straf der Inwooners. De Lught was geduerigh door Wolcken en Damp verduystert

duystert

duysterts; oock verwuld met Winden en Regen. D'Aerde dreyghde yeder oogenblick haere kaecken te willen openen, om alles te verslinden. Waermen sigh heenen keerde, saghmen niet anders als brandend Vyer voor d'Oogen. De Son was meerendeel bedeckt; en als noch somtyds haere straelen door de dicke Swavel-damp quaemen te dringen, so waeren deselve t'eenemael bleeck. 't Scheen datse haer aengesight wou verbergen onder de dicke Wolcken, om so een treurigh Schouwspel niet te mogen sien. De Zee selver verhief sigh boven gewoonte, lopende over den Oever, en desgelycks geen kleyne schaede veroorsaeckende. 't Land krielde (gelyck ick alreeds geseghd heb) van Dieven en Rovers, welcke, onaengesien alle goede gestelde Orde, en de strenge gepleeghde *Iustitie*, alreeds over eenighe op de daed betrapte gedaen, rondom de Stad alles so onveyligh maeckten, dat niemand sigh dersde verstouten, buyten de Poort te koomen. D'ellende was met geen Pen te beschrijven.

tegens de Stad Catanea Oorlogh te voeren.

Op Vrydagh den vyfthienden der genoemde Lentemaend verdeelde sigh de vyerige Stroom, nae dat hy de laege syde *S. Giovanni di Galermo* had verwoest, in twee deelen; 't eene loopende na *Mosterbianco*, maer 't andere dreyghde de Stad *Catanea*; doch deese laetste Vloed scheen meer en meer te verslappen, wyl hy binnen vier-en-twintigh uyren tyds nauwlycks een Myl weghs voortdrongh.

Groote verwoestingh

Maer op Maendagh den aghthienden naerderde hy de Stad hoe langer hoe meer, door de *Ruinen* en vervallene Gebouwen, welcke dit Vyer selver verwoest had. Ter deeser oorsaeck begaf den Raed, nevens de Heer *Bammichi*, Bisschop van *Catanea*, nevens de Geestlyckheyd en andere Weereldlycke Amptelingen, gevolghd van een groote meenighte ghemeene lieden, sigh in *Processie* uyt de Stad nae den Bergh S. *Sophia*. Hier wierd terstond een Altaer opgericht; en men stelde op den selven allerley meê genoomene en gewyde *Reliquien* en Heylighdommen. Men deed *Mis*, en men verrightede de *Besweeringen*, welcke by de *Roomschgesinde* in diergelijcke onghewoone Voorvallen ghebruycklyck zyn. Dit moght helpen so veel als 't kon, maer 't Vyer liet daerom niet af Voncken uyt te spuygen, en al 't groene Land daer ontrent te verderven, Derhalven d'Inwooners gedwongen wierden, haere Beesten wegh te dryven, op datse, by ghebreck van Voeder, door honger niet stierven. Jae de vyerige Stroom liep de Stad gedueurigh naeder toe, van de varsche vlietende *Materie* meer en meer voortgedrongen werdende.

Door de voorgedagte vyerige Swavel-vloed.

Aengestelde Processien.

Als nu de Burgers op Maendagh den twintighsten saegen, dat de Vyer-Vloed, ter syden van S. *Giovanni di Galermo*, hard op haer aenkoomende, gantsch uytgeblusscht was; dat oock d'andere, die synen loop had genoomen nae *Mosterbianco*, syne kraght verloor, so hoopten se, dat het met deese laetste oock niet langh sou dueren. Maer ondertusschen vertoonde sigh een derde ontrent een Musquet-schoot breede

Nieuwe Vyer-stroom, meer als een Musquetschoot breed

breede Stroom; doch deselve kon sich, wegens de veele in den wegh leggende Steen-heuvels, welcke hem allenthalven ophielden, niet als seer beswaerlijck nae 't Westen keeren. By *S. Pietro* was noch een andere, breeder als de voorige, en heviger brandende als eenige van al d'andere Vloeden: Doch anderwegen wierd hy, door eenige tusschenkoomende verhinderingh, in synen loop belet. Vermits hy was van een seer weeck-vlietende *Materie*; so liet hy achter sich een kleyne Roock, drie of vier Roeden langh, en snelde sich Oostwaerts op nae een kleyn Stedeken. Noch een andere overliep *Campo Rotundo*: doch wendede sich Westwaerts nae de Haven *Valcorrente*; alwaer 't Vyer, sonder verder schaede, in de Rotsen wierd uytgeleschr. Hier uyt nammen hoop, dat het grootste gevaer nu voorby sou zyn; te meer, wyl oock 't verschricklijck geraes en de Vlam des Berghs afnam.

Waernee-mingh van sommige Waeg-halsē

Eenige Waegh-halsen, die de gelegentheyd deeses Berghs wat nauwer hadden ondersoght, betuyghden, dat de Spits des selven ingheval-len; dat oock den ghedaghten Bergh wel een Mijl laeger gheworden was. Seyden oock, dat het gat, daer al deese Vlammen en Steenen door uytgheworpen wierden, een halve Mijl in de rondte begreep. Doch sy hadden sich terstond van daer wegh moeten maeken, uyt vrees dat het haer had mogen gaen, ghelijck P*linius* van *Verona* met den *Vesuvius*, waer van ick hier vooren heb gesproocken: en konden derhalven geen verder bericht geven. Uyt deese mond des Berghs quaemen al de gedaghte Vyer-stroomen voort: zynde van een dicke brandende *Materie*, vermenghd met Steenen en Metallen; welcke verscheydene Groeven en Graghten maeckten. Eenige der selver waeren vier, aght, twaelf, jae vyfthien Roeden diep; en aen sommige plaetsen wel ses *Italiaensche* Mijlen breed. Deese vlammende *Materie* glinsterde als Brandsteen, en bewoogh sich als Quicksilver; liep oock gemeenlyck langhsaem voort, als niet een nieuwe aendringende vlietende Stof deselve voortdreef. Waerse heenen quam, lietse niet anders aghter sigh, als verbrandede Aerde, gesmoltene en weeck-gemaeckte Mueren van Kasteelen en Huysen &c. So dat niets behouden bleef van 't geen deese Vyer-stroom aenraeckte. Geen middel was tegens dit Quaed te bedencken, vermits oock 't Water selfs voedsel aen deese Stof scheen te geven. 't Eenige Werck deeser vlietende en voortsnellende Vlam was, de hooghten ter neer te werpen, en weer andere te maecken. So dat dit Gewest een geheel andere Gestalte bequam, en niet 't minste merckteecken behield van 't geen het te vooren geweest was.

Hoedaenigheyt der brandende Materie; En Werckingh van deselve.

Nieuwe seer verschrickelycke en verwoesten-

Op Vrydagh den twee-en-twintighsten hoordemen weer van uyt deesen Bergh een vreeslijck geluyd: Waer op Asch en Stof met meenighte volghde. Twee Bergen wierden'er van opgeworpen, welcke hooger waeren, als selfs den Bergh M*ontepileri*, met een seer breeden Dam nae 't Oosten. Verders sond deesen *Æthna* een woedende breede Vyer-

Vyer-stroom nae *Mosspasso* af, die voorts nae *Campo-rotundo* en *S. Pietro* liep, beyde deese Stedekens vernietigende, en met een verschrickl-lijcke Vloed sich nae *Mosterbiano* snellende. De geene, die nae *S. Giovanno di Galermo* synen loop nam, wierd gantsch uytgheleschit. Van deesen tijd af tot op den ses-en-twintigsten toe was den Bergh stil; doch barstede doe weer op met een veel grooter gheraes als oyt te vooren. Hy kraeckte en donderde, als ofmen een groote meenighte grove stucken Geschuts had afgeschooten. Dit geschiedede onophoudelyck, so dat de Huysen daer van tsidderden, ontrent vierentwintigh uyren langh. De Lught was so vol Asch, Roock en Damp, datmen den Hemel niet sien kon. 't Vee op 't Veld, so door gebreck van Voedsel, als door verstickingh van den gedaghten Damp, viel met groote hoopen dood ter aerden neer. Even 't selve gebeurde de Vogelen des lughts, als offe met Hagel waeren geschooten geworden.

de Vyer-vloed.

Vreeslycke nieuwe barstingh des Bergs.

Den achtentwintighsten begon de groote Vyer-stroom de Stad *Catanea* seer hard te naerderen, tot aen 't oude *Capuciyner*-Klooster. Waer over 't Volck sodaenigh verschrickt wierd, datse meerendeel uyt de Stadt vluchteden, alles achterlaetende. Echter bleven'er eenige Officieren en Soldaten in, welcke 't *Ammunitie*-huys verseeckerden, gelijck noch de Stucken op 't Casteel. Dit duerde dus tot op den sesthienden der volgenden Maend *April*. Doe vernam men, dat deese Vyer-Vloed al de Syde-Boomgaerden, nevens drie-en-tsestigh-duysend Wyngaerden vernield, en van daer eerst synen loop nae *Sardanello* tot onder den Boog des *Marci Marcelli* (een seer oud Gebouw) genomen, en 't selve wel ses ellen diep onder-graven had. Van hier was hy voortgelopen nae *Madonna de Monserato*; welcke Plaets gantsch verwoest en vernietighd wierd. Als hy nae *Madonna della Gratia* was genaederd, liep hy aldaer, sonder sonderlinge schaede, d'eene Poort in, en d'andere weer uyt, tot dat hy quam aen de Poort *della Decima* der Stadt *Catanea*, en de gantsche Plaets de *Schearta Viva* wel ses ellen diep aenvulde. Van daer verhief hy sich nae 't Bolwerck aen de Zee, langhs 't Casteel, en vlietede so voorts in de Zee, daer hy twee ellen diep onder 't Water drongh, en synen loop ontrent een *Italiaensche* Mijl verr' behield (tot groote verwonderingh van al de geene die sulcks saegen) gheduerigh voortbrandede. In geen minder gevaer stond de Stad *del Tindaro*, daer sich desgelijcks een seer groote Vyer-stroom vertoonde, verdervende al de Boomgaerden, van de Poort *della Decima* af tot aen *Madonna della Ancellati* toe.

Deese schrickelycke ellende duerd ontrent vyf weecken langh.

Kort begryp van 't verderf daer door veroorsaeckt.

Dus spreeckt van deese grouwlijcke seldsaemheyd 't Bericht, door den Bisschop selver uytgegeven, gelijck ick 't selve heb beschreven gevonden in 't groot Historisch Werck, *Theatrum Europæum*, in 't tweede stuck des thienden Deels. (a)

(a) *Fol.* 128.

De Graef van *Winchelsea*, seyde *Angelot* hier op, door den Koningh van *Engelland* in *Ambassade* nae 't *Turcksche* Hof gesonden zynde, is op syne

Ander Bericht

syne

syne te rugg' Reys door *Sicilien* te *Catanea* ingekoomen, even als deese Plaets sich in dien ellendigen Staet bevond. Hy heeft oock, als een Oogh-getuyge, den Koningh synen Heer een kort beright hier van toegesonden. 't Sal u niet onaengenaem zyn, dat ick u in uwe Tael overdraegh 't geen hy schreef. Dus luydede synen Brief.

Van deese selve saeck.

,, In mijne Reys van *Maltha* nae deese Plaets, welcke ick met alle ,, mogelijcke vlijt, so veel de tijd des Jaers heeft willen lijden, heb ,, gespoedighd, besoght ick onderweegen de Stad *Catanea*, alwaer ick ,, van den Bisschop vriendlijck wierd ontfangen, en genoodighd in syn ,, Palleys te blijven: 't Welck ick dies te liever deed, op dat ick uwe ,, Majesteyt dies te verseeckerder beright moght geven van alles wat ,, sich heeft toeghedraegen ontrent d'openingh des Berghs *Æthna*, of ,, *Montgibello*, vijfthien Mijlen van de gedaghte Stad gelegen: zynde ,, gantsch schricklijck om t'aenschouwen. Want daer braecken vyerige Stroomen uyt; welcke sich vyfthien *Italiaensche* Mijlen in de ,, lenghte en seven in de breedte lieten sien, alles overstroomende, verwoestende en te grond werpende; so datmen deselve billijck een ,, Vyer-vloed moght noemen; welcke sich oock eyndlyck, breeder ,, als een geheele Mijl, vermenghd met Vyer-voncken en gloeyende ,, Koolen, in de Zee uytgoot, met sodaenigh een gerugt en getier, dat ,, daer door beyde verwonderingh en schrick wierd veroorsaeckt. 't Alderaenmercklyckste en seldsaemste, 't geen ick hier sagh, was, dat ,, deese Brandende *Materie* wel vier Vademen diep in de Zee, en twee ,, Vademen boven 't Water als Klippen stond, in vollen brand: so dat ,, de Vlam aen verscheydene Plaetsen 't Water ghelyck als opleckte. ,, Gedurigh vielen nu op d'eene, dan op d'andere sijde gloeyende ,, Steenen in de Zee. Dit heb ick selver gesien van Sondagh Morgen ,, ten negen uyren tot s'anderen daeghs ten seven uyren. In 't midden ,, van dit Zee-brandende Vyer scheen een met hoeckige Klippen besettede Vloed te zyn, waer van meerendeel Vyer-vlammen, met ,, Steenen en brandende *Materie* vermenghd, afvielen, so dat de Swavelige Voncken in groote meenighte op 't Water dreven. Alles wat ,, deese Vyer-vloeden aentroffen, wierd verdorven en te niet ghemaeckt. Waer deselve aen Huysen of Kasteelen eenige brandende ,, *Materie* vonden, daer vermeerdende sich de Vlammen. Waer haer ,, een tegenstrijdige Stof bejegende, daer veranderdense sich terstond ,, in Leem en Asch. D'eygentlycke *Materie* (gelijck my berigt is) bestond aldermeest uyt Steenen, Voncken, Swavel, Salpeter, Quicksilver, Loot, Yser, Koper, en andere *Mineralien*. Den loop was ,, niet ordentlijck; maer hier maecktese Bergen, daer Daelen. Hier ,, Bergen tot Dalen; daer Dalen tot Bergen. Als de naght aengekoomen was, begaf ick my op twee verscheydene hooge Thoornen, van ,, welcke ick thien Mylen verr' kon sien. Hier bemerckte ick, dat het ,, Vyer in een reghte *Linie* van den Bergh af quam, en nae om hoogh ,, vlamde,

Uyt den Brief des Engelschen Ambassadeurs

Aen 't Turcksche Hof;

Op syne te rugg'-Reys door Cicilien

Te Catanea koomende.

„ vlamde, hooger als de hooghste Rotsen, welcke in uwe Majesteyts „ Landen zyn; werpende d'aldergrootste Steenen in de lught. 'k Nam „ daerenboven waer, dat dit Vyer afvlietede in een seer hoogh-roode „ verwe; vermenghd met bleeck-roode Steenen, onder welcke eeni- „ so groot waeren als een gemeene Tafel. Wy saegen de Werckingen „ van 'tselve aen veele plaetsen; en 't gantsche Land rondom hee- „ nen daer meê bedeckt, alles verslindende en vernietigende. Ick kan „ uwe Majesteyt verseeckeren, dat de grouwlijckheyd en afgrijslijck- „ heyd met geen Pen te beschrijven is. 't Heeft binnen veerthien dagen „ tijds over de sevenentwintig duysend Inwooners verstroyd; oock twee „ hooge Bergen opgeworpen, van welcke d'eene tweeduysend schree- „ den hoogh is; en wel vier *Italiaensche* Mijlen in sijnen omkringh „ heeft; gelijck uwe Majesteyt kan sien uyt d'Afteeckeningh, welcke „ ick deselve onderdanighlijck toesende. Van twintigh-duysend In- „ wooners in *Catanea* sijn'er maer drie-duysend gebleven; al d'andere „ sijn weghgeloopen. 't Vyer van den Bergh spreydede sich wel vier „ Mijlen uyt, en verghenoeghde sich niet met om hoogh te stijgen, „ maer sloegh noch daerenboven wel vier vademen diep neerwaerts, „ sich vertoonende als een vyerigen Bergh.

Even ter selver tyd, als dit afgryslyck Geval en vreeslyck wonder sig toedroegh.

Korts daer nae, hernam *Sinebald* weer, te weeten in Somer-maend deeses selven Jaers 1670. liet dit woedende quaed des Berghs *Æthna*, of *Montgibello*, sig op nieuws weer sien. Hy wierp Vyer-voncken en Asch uyt, even gelijck te vooren. De Swavel-brand liep tot aen *Catanea* toe, jae onder den grond der Mueren, Poorten en Huysen heenen; van welcke meer als tweehonderd verbrandeden. Derhalven moesten d'arme Burgers, die nu van d'eerste Vlught weer gekoomen waeren, in hoope, dat nu geen gevaer meer voor handen was, op nieuws met Sack en Pack wegh-trecken. Men bevond met verwonderingh, dat d'Asch over de honderd *Italiaensche* Mijlen Lands bedeckte, en de *Materie*, welcke brandende in de Zee geloopen was, sich gelyck Bergen op een hoope; so datmen'er over kon gaen; even als of'er een nieuwe Zee-Haven waer' ontstaen geweest. Doch in de Honds-dagen hield eyndlijck het roocken en branden op; nae dat in *Catanea*, ghelijck alreeds ghesegd is, over de tweehonderd Huysen waeren verwoest geworden, en door d'Asch, ghelyck oock door de half-verbrandede Swavelaghtige Aerde, in de Zee een Heuvel, gelijck als een Eyland was gemaeckt. Waer op dan het *Te Deum laudamus* ghesongen wierd.

Korts daer nae begind dien Bergh op nieuws te branden.

Houd eyndlyck op.

De Bergh *Vesuvius* heeft oock dickmael geen kleyne schaede veroorsaeckt. 'k Wil maer alleen kortlyck eenige weynige Voorbeelden onses tyds voortbrengen. In 't Jaer 1631. heeft hy seer veel Vyer uytgeworpen, en daer door over de ses *Duytsche* Mijlen weghs een seer groote verwoestingh aengerigt, so dat de schade begroot wierd op

Brand van den Vesuvius in 't Jaer 1631.

Vvvv

[illegible] vind ge-

[illegible] Water-
[illegible] gebergen ge-
[illegible] dagh
[illegible]

[illegible] veele voor heenen
[illegible] over-
[illegible] een stuck Aerde
[illegible] op een hoop dryft,
[illegible] Hier van daen komd het, datmen
[illegible] begravene Scheepen in de Bergen vind
[illegible] in een uytghegravene Bergh,
[illegible] van den Oever der Zee. Want in 't Jaer
[illegible] uytgeboorden Bergh een Schip
[illegible] meerendeel vervuyld, met ald'y-
[illegible], en veertigh lighchaemen van Men-
[illegible] 't Gebeent overigh gebleven was. Be-
[illegible] ook *Petrus Hispalensis*. Eenige
[illegible] Schip van den tijd der Sondvloed af hier bedeckt sou
[illegible] Maer geenssins kan ick deesen waen toestemmen.
[illegible] de Menschen-geraemten tot Stof,
[illegible] gantsch vervuyld gheworden zyn. Derhalven
[illegible] of dat door een andere Watervloed
[illegible] Schip geworpen; of dat dit Schip te
[illegible] is gheweest, daer eerst een
[illegible] nae d'afwijckingh der Zee, allenxen,
[illegible] een Berg is ontstaen: Welcken Berg het op
[illegible] Zeebodem en digt by 't Land gelegene
[illegible] en begraven heeft. Oock kan wel door Storm
of [illegible] van de Zee 't gejaghte Schip aen de naeste Strand-
[illegible] geworpen syn geworden, alwaer 't daer nae is blijven sitten;
[illegible] en *[illegible]* sommige sodaenige Voorbeelden ver-
haelen.

Mossel-schalen in Bergen.

D[illegible] in eenighe Bergen Slecken en Mossel-schaelen vind, toond ons, dat deese Landstreeck te vooren onder 't Zeewater heeft gestaen. Doch de Berg-opwerpende Watervloeden moeten ons niet te verr' van ons ooghmerck weghvoeren.

Op hoedanigh een wys de Bergen allenxen verteerd worden.

De Bergen konnen, sonder onstuymigh geweld, door langheyd van tijd hooger of laeger worden. De Regen, Sneeuw, Hagel, 't veeljaerigh Ys, de rauwe Winden en andere oorsaecken vreeten en verteeren de Spitsen der hooge Bergen allenxen af. In *Lipara* en *Malta* syn eenige Bergen, die van de Sout-steenige Geesten aen de sijden, daer de met sulcke Sout-geesten ghevulde Wind tegens stoot, sodaenigh uytge-

uytgeteerd worden, dat de Klippen overhangen, en yeder oogenblick dreygen te vallen. Gelyckmen dan noch in de Daelen baerblycklijcke Teeckenen siet, dat de daer in leggende afgestortede Klipstucken voortyds reght in de hooghte hebben gestaen. Boven dien werd meenigen Bergh inwendigh van de daer door heenen schietende Waterstortingen en afvallende Vloeden sodaenigh uytgespoeld, dat, 't Fundament daer door seer verswackt synde geworden, d'eerste Aerdschuddingh deselve over hoop kan werpen. Waerom men dan oock van eenige Bergen niets met allen meer siet.

Als nu de Bergen op deese wijs allenxen werden uytgeroyd, so moeten daer tegens d'omgelegene Dalen wassen, en so veel hooger opstijgen, als d'andere laeger neersincken. De Heer *Kircherus* is hier van een Oogh-getuyge. Hy heeft, seghd hy, in meenigh *Duytsch* Kasteel, op oude Rotsen gebouwd staende, meer als eenmael ghesien, dat de grond des gebouws als bloot stond, wyl de sijden der Klippen en Bergen van 't Regen, Sneeuw en Beeck-water mercklyck afgespoeld en verminderd waren. Maer aldermeest te *Romen* en in 't *Roomsche* Gebied; daermen dagelycks baerblycklyck verneemd, hoe de voorheenen hooge Klippen des Berghs *Palatini* en *Capitolini* door 't geweld des Tyds hebben afgenoomen, jae so laegh syn geworden, datse de vlacke Aerde schier gelyck staen; en niemand bynae sou geloven, dat hier oyt Bergen waren geweest, indien niet de noch overgeblevene kleyne Heuvelkens sulcks betuyghden; naedien de vlackte allenxen so hoogh opghereesen is, als de Bergen neerwaerts syn gedaeld. Insonderheyd toond dit den Tempel *Pantheon* of *Aller-Goden*; tot welcken men voortyds langhs veele Trappen opklom, daermen nu in tegendeel over de ghedaghte Trappen veel meer moet afdaelen, indienmen'er wil inkoomen.

Waer tegens de Dalen opstygen moeten.

Voorbeelden daer van.

So is 't dan, seyde *Floris* een feyl in den *Autheur* van 't Boeck *Afgebeeld Oud Romen*, die deese uytdrucklycke woorden heeft ghesteld: Men quam voortyds in deesen Tempel door 't opstijgen van veele Trappen; gelyck noch heden geschied. Maer gae al voort.

Misslagh van sommige Schryvers.

Ontelbaer veel andere *Antiquiteyten*, hernam *Sinebald*, van Schouburgen, Ren-banen, Speel-kreytsen, Boogen en Zuylen sietmen hier, welcke nu half onder d'Aerde begraven leggen. Hier meê meen ick van deese saeck genoegh gesproocken te hebben.

Maer, seyde de Heer *Donatiaen*, indien de Bergen dus afneemen, en ten laetsten den Aerdbodem gelyck worden, so staet te vreesen, dat nae eenige honderd Jaeren een nieuwe Sondvloed sal volgen, vermits de Voorgeberghten en andere groote Bergen, waer meê d'Aerde tegens de Zee ghelijck als Bebolwerckt is, met'er tijdt een vlack Veldt worden sullen, jae nu alreeds sodaenigh syn moesten.

Tegenwerping van 't afneemen der Bergen.

Deesen daeghlyckschen Afgangh, antwoordede *Sinebald*, moet niet verstaen worden van geheele aen een hangende wyde Geberghten, als den

Kortlyck beantwoord.

den *Caucasus* en andere diergelycke; maer, gelyck *Kircherus* meend, alleen van de geene, welcke door daegelycksche nut-treckingh verminderd worden, en tot den Veldbouw moeten dienen; of de sodaenige, welcke bestaen uyt Aerdaghtige, Leemige, Puymsteenige en andere lightlyck-verslijtende *Materien*. Doch mijns oordeels sou de gereedste antwoord zyn: Of schoon sodaenige groote Gebergten van langer hand afgangh leden, so souden daerom niet alle Bergen afgaen, noch den Aerdbodem door een Water-vloed konnen ondergaen, vermits een andere vlacke Plaets, door d'afneemingh syns naest-gelegenen Berghs, allenxen daer tegens weer hooger word. Dus blyft gewis, dat de Bergen, nae de gelegentheyd des Oords, af en toeneemen, hooger en lager, jae gantsch geslegt en geeffend worden; somtyds oock door een Aerdbevingh t'eenemael versincken.

* * * *
* * *

Verhandelingh

Uyt alles, seyde de Heer *Angelot*, 't geen tot noch toe van de brandende Bergen is ghesegd, heb ick ghenoeghsaem verstaen, dat der selver ontsteeckingh en bevingh af koomd van 't Vyer onder d'Aerde. Maer nu wenschte ick wel te weeten, of dit Grond-Vyer oock d'oorsaeck is der andere ongemeene Aerdschuddingen, welcke men op 't vlacke Land verneemd, en waer door dickmael geheele Landen en Steeden worden verwoest.

Van d'oorsaecken der Aerdbevingen,

Buyten twijffel jae, antwoordede *Sinebald*; want 't platte Land werd, of door de woede van een naeby-gelegene Vyer-bergh meê beweeghd; of de Grond van dit vlacke Land heeft selfs een verborgen Vyer in sich, nevens sodaenige *Materien*, welcke 't Vyer konnen Voedsel geven. Wanneer nu, 't sy in een Bergh, of onder een Swavelaghtige Veldgrond. 't Vyer sich selven een Hol of Lught-gat breeckt, so werd terstond de Lught inwendigh hevigh beweeghd, en verweckt teghelyck, uyt d'aenghestoockene *Materie*, een grooten hoop Dampen; die, vermitsse niet so stracks gesaementlyck een uytgangh konnen vinden, een grouwlycke Strijd beginnen, en sodaenige beweegingen veroorsaken, dat in de Natuer geen grooter noch geweldiger syn konnen. Nadien haer nu allerwegen 't uytvliegen verhinderd word, so slaen en schuddense nu de binnenste Wanden en Syden der Bergen, dan doorboorense de Streecken of Gangen van d'Aderen des Lands, welcke wat weecker zyn als d'andere; en wyl haer over al een gewillige doorgang werd ontseghd, so moet eyndlyck, vermits de Natuer sodaenigh een geweld gevoeld, en so hevigh moet worstelen, noodwendigh d'Aerde daer van beven; en (naedien de ghedaghte Natuer haeren gheswoornen vyand, de leedige plaets, schouwd) nu hier dan gintsch een

Soo in de Bergen, als die men op 't vlacke Land-gevoeld.

ver-

hinderlycke tegenstand, 't zy een groote Rots of anderen Bergh, verbroocken en omgekeerd worden; op een gelijcke wys, gelyck het in d'ondergravingen der Kasteelen en Vestingen toegaet, daer even desgelycks 't Buskruyd met gheweld doorbreeckt, en, op dat het lught moght bekoomen, Slot en Stadt nae de Lugt drijft. Doe hier by, dat de voornaemste *Materialen*, welcke by den slagh des Buskruyds so een hevigh geweld doen, by d'Aerdbevingen de voornaemste oorsaecken zyn; naementlyck, de *spiritueuse substantie* des Salpeters; welcke in de Gangen onder d'Aerden werd aenghestoocken, en daer nae, wyl d'enghte der plaets deselve niet ruymte ghenoegh geeft, op dat het ruymte moght krijgen, alles op en neer beweeghd, en ten laetsten overhoop werpt.

Aerdbevingh by 't Eyland Cabagua, en ghelegentheyd van 't selve.

't Salpeter, segg' ick, is, nevens de Swavel, hier den voornaemsten Tumult-stighter, en even hierom hebben oock de Landen, in welckers Grond de meeste Salpeter steeckt, de grootste nood van Aerdschuddingen. Gelyckmen verneemd aen 't Eyland *Cubagua*. De grond is hier allerwegen vol Salpeter, so dat'er niet eenen druppel Waters in te vinden is. Geenen Boom noch eenigh Dier werdmen'er gewaer, behalven de Swijnen, welcke de Navel op den rugg' dragen, en eenige weynige kleyne Konynen; volgens 't getuygenis van *Herrera*: Die daer benevens seghd, dat omtrent seven Mylen van 't gemelde Eyland Cubagua een Watervloed leghd, derwaerts men reysen moet, om Water te scheppen, schoon men 't voor quaed, en schaedlyck voor d'oogen houd. Aen den Oever deeses Vloeds is 't ghebeurd op den eersten der Herfstmaend des Jaers 1530. dat by schoon helder We'er de Zee sich vier Stock-wercken hooger verhief als nae ghewoonte, en overvloeyde. D'Aerde, schrijft hy, tsidderde. De Vestingh, welcke *Capitain Jacob de Castellon*, op ordre der Regeeringh te *Hispaniola*, had gebouwd, viel t'eenemael om verr'. Aen veele Plaetsen deed sich d'Aerde op; waer uyt Sout water ontsprongh, swart als Inct, gantsch leelyck stinckende, gelyck Swavel. Hier door is den Bergh des Zeeboesems *Cariaco* in 't midden van een gescheurd; oock storteden veele Huysen ter neer, veele Menschen versmickeden, of quaemen op een andere wijs in deese Aerdbevingh om 't leven.

Seldsaemheden.

Geluyd en gekraeck voor d'Aerdbevingen.

Gemeenlyk pleeg voor sulke grond-tsidderingen te gaen een grouwelyck geraes en gekraeck, ontstaende uyt den Strijd der onder aerdsche Dampen met de lught. 't Schijnd, als of veele Stucken Gheschuts te gelyck afgelost wierden. Ghelyck dan oock *Kircherus*, doe hy in 't Jaer 1638. by de verschricklycke Aerdbevingh in *Calabrien* tegenwoordigh was, in aght heeft genomen, dat altyd voor de schuddingh, welcke sich, so over dagh als by naght, dickmael herhaelde, een vreeslyck ghemurmel en ongheloofiyck gebarst sich liet hooren. Somtyds scheen 't, als of men op een meenighte van Trommelen te gelyck had geslaegen.

Mee-

[illegible]

[illegible] De Zee [illegible] Voeten hoogh. [illegible] Donder en Bliksem van een [illegible] echter deese [illegible] dat God haer oock [illegible] Zegen [illegible], op dattē hem [illegible]

[illegible] bewysen, dat de Lan[illegible] alder meest on[illegible] daer d'Uytdampinghen [illegible] werden; aenghemerckt [illegible] eenige Jaeren veele Re[illegible]

[illegible] voortgebraght, en beriep
ligh

sigh oock op de Verhaelen van eenige *Jesuiten*, welcke gewagh maecken van een bynae onvergelycklycke Aerdbevingh, waer door in 't Iaer 1646. bynae 't geheele Ryck *Chili* tot een Wildernis is ghe-worden, en eenighe *Chilensische* Bergen, *Andes* ghenoemd, verdweenen zyn.

vingh in Chili.

Angelot voeghde hier by, dat in 't Iaer 1556. in 't Koninghryck *China*, een gantsch Bergh-Gewest, of Berghachtigh Landschap, met al de daer in zynde Steeden en Volckeren, door een Aerdschuddingh is versoncken; waer tegens in des selven plaets een Poel van uyt de grond op quam. Noch onlanghs, vervolghde hy, te weeten in 't Iaer 1660. wierd de geheele *Fransche* Landstreeck van *Bourdeaux* nae *Narbonne* door een hevige grondschuddingh beweeghd; waer over een hoogen Bergh soodaenigh versonck, dat niet 't alderminste teecken daer van, maer wel een groote Poel, agter-gebleven is. Nae 't verdwynen van deesen Bergh heeft eene der warme Baeden aen 't *Pyrenæische* Geberght, in plaets van 't voorige bynae brandend heet, soo een gantsch koud Waeter bekoomen, dat niemand sigh meer daer van dienen kan.

In China.

In Franckryck, van een seldsaeme uytwerckingh.

Maer noch seldsaemer is 't geen *Petrus Castellus* verhaeld uyt *Ægidius Neapolitanus*, te weeten, dat in des genoemden *Ægidii* tijd in seecker Landschap des Koninghrijcks *Napels* een gantsch treflijcken Wijnbergh door Aerdbevingh van syne plaets wierd genomen, en geset op een andere, meer als drieduysend schreeden daer van daen, sonder eenige aghterlaetingh van yets 't geen tot hem behoorde. ** Dat oock noch tot op deesen dagh de saeck aen 't Koninghlijck *Neapolitaensch* Hof-gerigt in Reght hanghd, en bepleyt word, of d'Inkoomsten en Ongelden, welcke des Koninghs *Fiscus*, of den Ontfanger daer van t'eyschen heeft, moeten betaeld worden van de plaets daer den Bergh te vooren stond, of van d'andere, daerse nu gheset is ghe-worden.

Berg. door Aerdbevingh seer verr van syne plaets geset.

Kircherus verwonderd sich, dat dit Geval, anders noyt meer ghehoord, niet van meer Historie-schryvers is aengeteeckend geworden. Ick ontken niet, dat deese geschiedenissen seer wonderlijck zijn, en selden ghebeuren; maer evenwel vindmen diergelijcke noch meer by andere Schryvers. *Cambdenus*, en nevens hem meer andere, verhaelen, dat in 't Iaer 1583. in *Dortschire* sich een Bergh, met Boomen en Hagen, van sijne plaets heeft verheven, en met achterlaetingh van een seer groote Kuyl, nae een andere plaets voortghewandeld is, de ghemeene Land-weegen stoppende, en ongebruyckbaer maeckende.

Ander diergelyck geval.

** *Een diergelycke en noch seldsaemer wandelingh en verplaetsingh eens Wynberghs by Dondorf, in 't Iaer 1651. voorgevallen, verhaelen wy in 't tweede Deel van ons* Groot Historisch Schouw-tooneel, *als een seer wonderlycke saeck.*

Sie, seyde *Sinebald*, so gheweldigh is de Heere onse God, selfs oock in de Natuerlycke krachten. Ondertusschen beven wy, sorgeloose Menschen, niet voor hem, voor wien Bergen en Daelen beven, de grondvesten der Aerden sich beweegen, d'aldergrootste Heuvelen huppelen; Landen en Wateren sich ontsetten. Maer even hierom sullen wy naederhand dies te heviger moeten beven, indien wy ons niet bekeeren, als hy, of door sodanighe Aerdbevinghen, of door eenige andere verschricklycke Plaegen, ons sijnen Toorn sal verkondighen. Immers sullen d'onboetvaerdighe schricklijck 't fidderen in dien dagh, wanneerse sullen uytroepen: *Berghen val op ons, en Heuvelen bedeck ons voor 't aenghesicht des geenen die op den Throon sit.*

Stightlycke Bedenckingh

* * * * *
* * * *

Verhandelingh

DE Heer *Sinebald*, seyde *Donatiaen*, heeft ons taemlycke groote gaten in de Geberghten doen sien. Gemeenlijck sijn'er oock Dalen en Spelonken by. Weet nu de Heer *Angelus* ons niet een Brugge te geven, om over deselve tot deese Holen te mogen komen?

Van seldsaeme Bruggen.

Waerom niet, antwoordede deesen? Ick ben wel voor mijn persoon geen goeden Brugh-bouwer, maer hoop echter noch eenige der selver te sullen vinden, welcke misschien sich niet qualijck tot de Rotsen, Kloven, Spelonken en Dalen der Geberghten sullen voegen; al sou ick die oock uyt *China* haelen, waer uyt ick de meeste van my voorheenen vertelde Bergen genoomen heb.

Seer wonderlycke Berg-bruggen in China.

In de *Chineesche Provintie Xensi*, by de Hoofd-stad *Hanchung*, is een reghte Wonder-brugh, of sodaenigh een ongehoord maecksel van veele Bruggen op hooghe Bergen over diepe Daelen, datmen een diergelijcke in de gantsche Weereld niet lightlyck sou konnen vinden. De gedaghte Stad had aen de sijde, daer d'ongebruyckbaere Bergen en Daelen syn, gantsch geen reght toelopende Wegh noch Voet-pad, maer d'Inwooners moesten altijd seer verr' omreysen, naementlyck, nae 't Oosten, tot aen de Grensen der *Provintie Honan* toe, en dan weer nae 't Noorden wenden; 't welck een wegh van tweeduysendt *Stadien* was, daermen anders, indien'er een Pad over 't Geberght waer' gemaeckt geweest, niet meer als aghthondered *Stadien* had behoeven te gaen.

Met een ongelooflycken arbeyd

Als derhalven *Lieupangus*, korts voor den eyndlycken uytgangh des Stam *Cina*, wegens de besittingh deeses Ryks, *Hyangyun* beoorloghde, heeft sijnen Veld-Oversten *Changleangus* over al deese Bergen en Daelen een effene Wegh laeten maecken, om de vlughtighe Vyan-

Vyanden dies te spoediger te moghen naejaegen. Dit werck wierd vervaerdighd met een seer groote snelheyd, en volbraght met den uytersten arbeyd: Want sijn geheele Heyrleger, bestaende uyt eenige honderd-duysend Mannen, moest gelycklyck de hand daer aen slaen. Deese Wegh wierd seer diep gegraven, en van d'uytgeworpene Aerde maeckte men aen beyde sijden Wallen, welcke snoer-reght, en so hoogh syn, datse tot de Wolcken schynen te reycken. Even hierom kan 't light des Hemels den ghedaghten Wegh beneden niet beschynen.

En gantsch snelle geswindheydt.

Over de diepe Dalen, welcke hier en gintsch tusschen twee Bergen of Steen-Rotsen laegen, liet de gedaghte Veld-Overste stercke Bruggen van Balcken en Plancken leggen; oock in de ghemelde Bergen en Rotsen groote gaten houwen, waer in d'eynden der Balcken geschoten wierden, en alsoo bequaemlyck rusten konden: Insonderheyd daer de Regen-beeckjens van den Bergh vlietoden, en een Gangh maeckten, waer nae 't werck oock eenighsins gericht wierd.

Van den Chineeschen Veld-Oversten Changleangus gebouwd.

Maer aen andere plaetsen, daer de Daelen al te langh waeren, liet hy stercke Palen inslaen, en de Bruggen daer op leggen. Eenige deeser Daelen syn so diep, dat, wanneer men van de daer over gemaeckte Brugg' nae beneden afkyckt, yemand de Hayren van schrick wel over eynd souden rysen. Oock sijn de Bruggen, over deese Daelen ghebouwd, so veel in getal, datse bynae 't derde deel des gantschen weghs beslaen, en deese geheele Wegh maer eene Brugge werd ghenoemd. Op dat nu de daer over reysende personen by ongheval niet mochten afvallen, so sijn aen beyde de syden Ysere of Houte leuninghen ghesteld.

Synde van een geweldige lengte.

De gantsche Wegh is over al met Aerde bedeeckt, en so breed, dat vier persoonen nevens malkander konnen ryden. De lenghte streckt sich uyt van de Stad *Hanchung* tot aen 't Wester-deel der Hoofd-stad *Sigan*, alwaer sy eyndighd, ontrent dertigh *Stadien* van de genoemde Stad. Sy werd tot op heden toe in een goeden stand onderhouden, jae somtyds noch meer en meer verbeterd. Nevens deese Wegh syn, ten dienst der Reysigers, niet alleen Herberghen opgeright, maer oock gantsche Dorpen gebouwd. De *Chineesen* noemen den selven de lange Brugg', of oock wel, Den Wegh der sleghte Lieden. Andere vertaalen 't: Den Wegh der Pilaeren, of, Den onderstutteden Wegh.

Tusschen ingevoegd verhael van een Oorloghsgeval.

Dit is, seyde de Heer *Donatiaen*, ghewisselyck een seer groot Werck, waer over yeder billyck verwonderd moet staen. Maer is deese geweldigh-groote Brugg *Lienpango* oock ten nut gekomen? Vele wenden wel groote Onkosten aen Gebouwen, en sincken daer over met al haer vermogen te grond. Die in den Oorlogh sijnen vyand aldervyerighst soeckt, moet somtyds aldereerst gaen loopen. My dunckt derhalven, dat ick niet te vergeefs vraegh, of de gedaghte

ver ontdeckte sich een heymlycke Gangh onder d'Aerde, zijnde tot op dien tijd toe verborgen geweest. Hier begaf sich de Koningh met sijn Volck in, en gingh eenighe *Stadien* voort, tot dat eyndlijck den uytgangh van dien onderaerdschen Wegh hem uyt de handen sijner Vyanden braght, waer nae hy in een andere hem ghetrouwe Stad quam.

eenen Boom,

Als nu *Hiangyus* vernam, dat deesen Vogel hem ontvloghen was, wierd hy als woedende van gramschap, en sond verscheydene *Troupen* uyt, om de Wegen te besetten, en den Koningh gevangen te krygen. Doch de haest en 't gevaer hadden *Lieupangus* nu veel meer dienst betoond, als voor heenen de seeckerheyd en 't versuym hadden gedaen; waerom dan oock al des anderen Bemoeyinghen te vergeefs waeren. Als hem nu oock eyndlijck wierd aengeseghd, dat de meergedaghte *Lieupangus* sich met een varsch en maghtigh Kryghsheyr bevond by de Stad *Yungyang*, so trock hy, als een onvertsaeghd Held, met stercke Daghreysen en sonder uytstel derwaerts; doch vond nu eenen anderen *Lieupangum*, naemendlijck eenen sodaenighen, die hem regelrecht onder d'Oogen gingh, en by de Stad slagh leverde. In deese Wapenhandelingh droegen beyde de Krijghs-heyren sigh seer dapper, en *disputeerden* een tijd langh om de meesterschap des Velds seer twijffelaghtigh; tot dat eyndlijck *Hiangyus* te kort schoot, en een grouwlycke Nederlaegh leed. Echter ontquam hy 't voor sijn persoon door een snelle vlught, en heeft naederhand noch meer andere Oorlogen aengevanghen. (a) Doch dit tusschen-ingevoeghde Geval moet de Heer *Angelot* niet verhinderen in den voortgangh sijner Bruggen, indien hy noch meer der selver in Voorraed heeft.

Onverwaght ontdeckt, streckt hem tot syne behoudenis.

(a) *Martin. Martinii, l. 7. Sin. Hist. p.* 245.

'k Sal u, hernam deesen, bekend maecken de geene welcke my in geheugenis sullen koomen, voor so veel die eenighsins aenmercklyck zyn. In even deselve *Provintie*, dight by *Chegan*, aen den Oever, leghd de Brugh *Fi*, reyckende van den eenen Bergh tot den anderen, met een eenigen Boogh, hebbende de lenghte van veertigh *Chineesche* Roeden, dat is, vier hondert Ellen; [*Nieuwhof steld de lenghte op ses-honderd, en de hooghte op meer als seven-honderd voeten*] waer tegens de hooghte, van boven tot onder op 't Water (want de *Geele-vloed* loopt'er midden door) vyftigh Roeden is. Men seghd, dat deesen Boogh in drie Jaeren tyds vervaerdighd is gheworden. De *Chineesen* noemen deese Brugg' niet onbillijck, *de vliegende.*

De Chineesche Brugg' Fi.

Noch al in deselve *Provintie*, by de Stad *Changte*, sietmen een Hol, genoemd *Lungmuen*. Hier leght een vierkante Brugg' van den eenen Bergh tot den anderen. Deesen heeft de Natuer daer gemaeckt. Aen d'eene sijde heeftse de lenghte van twee *Stadien*. Onder deselve loopt een Beeck heenen.

Vierkante Brugg'.

Onder *Nankang* is een boven maeten groote Brugg', t'eenemael van gehouwene Steenen, welcke met haeren Boogh over een Dal heenen gaet.

Groote Brugg'.

Andere seer groote.

In de Vooghdy *Chekiang* onder *Kinhoa*, op de Spits des Berghs *Fangnien*, sietmen een ongelooflijck-groote Brugg' over een Dal sich uyt-strecken.

De Brugge Tienseni.

In 't Landschap *Quincheu*, by *Liping*, leghd de Brugg' *Tienseni*, dat is, van den Hemel ghemaeckt. Met goede reden moghtmense de Natuerlycke Brugg' noemen; wylse van de Natuer vervaerdighd is uyt een eenighe Steen over den Regenback *Tanki*, langh twintigh, breed twee Roeden.

Hier hebt ghy nu de voornaemste *Chineesche* Bergh-Bruggen, so veel als my van deselve indaghtigh sijn geworden.

Raere Bruggen op Rots-steenen in Persien.

'k Sal'er nu eenige *Persiaensche* byvoegen, uyt de Reysbeschryvingh van den vermaerden *Tavernier*, nu onlanghs uytgekoomen. 'k Vertrock (seghd hy) van *Mauckes*, gelegen tusschen *Sciras* en *Lar*, nae dat ick mijne Packen even nae Middernaght had doen oplaeden. Ontrent een goede uyr weghs voortgekoomen zijnde, moest ick 't Geberght van *Jarron* opklimmen, 't welck seer hoogh en langh is. 't Afklimmen is so gantsch ghevaerlijck, dat ick op al mijne Reysen noyt yet diergelijcks ghesien heb. Daer-en-boven was 't doemaels een duystere Naght, sonder Maneschyn; waer door 't ghevaer verdubbelt wierd. Alsmen op 't hooghste is ghekomen, en datmen nu ontrent seven of acht honderd schreeden heeft beginnen neerwaerts te gaen, door een seer moeylycke wegh, aen welckers reghter sijde men niet anders als Steylten heeft, so koomdmen aen een wonderlycke Brugg', bestaende uyt maer alleen een eenighen Boogh, rustende met beyde d'eynden op twee verscheydene Bergen. Men kan sich niet genoegh verwonderen over de Bouwkonst, aen dit Werck gebruyckt: zynde ondernomen met so een groote stoutheyd, als men ergens yets sou konnen sien. 't Is eene der meest-gedenckwaerdighste verrichtinghen des *Iman-Culi-Chans*; die niets meer ter herten nam, dan de Wegen ghemacklyck te mooghen maecken, tot voorsettingh des Koophandels. (a)

(a) *Tavernier* 1. *part. pag.* 744.

Andere Persiaensche Bruggen.

Ick brack, vervolghd hy daer nae, een weynigh nae middernacht op, en reed tot aen den dagh door Sandtvlackten; in welcke onmooghelyck sou vallen den wegh te vinden, sonder goede Leyds-lieden, daer ontrent woonende. 's Morgens ten drie uyren trock ick over twee Steene Bruggen, door een lange bestraetede wegh aen malkander geheght. Eermen aen d'eerste Brugg' koomd, vindmen een even diergelycke wegh, duerende meer als 't vierdedeel eens Myls. Van d'eerste tot aen de tweede Brugg' streckt oock deese Wegh sich noch taemlyck langh uyt. De gedaghte tweede Brugh is so lang als de nieuwe Brugg' te *Parijs*; en onder deselve stroomd een soute Rivier. De Kanten deeser Vloed sijn op veele plaetsen niet anders als losse beweegende of wellende Sanden: En derhalven pleegh het, eer deese Bruggen gemaeckt waeren, gantsch ghevaerlyck te zyn, deselve te

Groot gevaer voor de reysende persoonen,

eer deselve gemaeckt waeren.

willen doorwaeden; vermits de geene, welcke de harde plaetsen niet kenden, in groot perijckel stonden, van door 't Sand omweld te sullen worden; waer uyt sy sich dan niet, sonder seer groote moeyte, konden redden. Dit gebeurde in mijne tegenwoordigheyd eenen *Hollander*, die sich, door syne haestigheyd, sodaenigh in dese Sanden verward bevond, dat hy, sonder de spoedige hulp syner Knegts, en eeniger Boeren, welcke wy tot Wegh-wysers hadden genomen, hier ghewisselyck versmoord waere geweest, so wel als syn Paerd, 't welck men op geenerley wys daer uyt kon trecken. Dit werck is waerdigh de gehengenis des Persoons, die 't selve heeft doen vervaerdigen: Waer van ick de Gheschiedenis hier in 't kort sal ter neer stellen.

Seecker Persiaen genoemd Ali,

Daer syn, so wel in *Persien*, als in alle andere Rijcken, veele lieden die goede kennis en een gauw vernuf hebben, doch welckers verdiensten onbekend blijven; waerom sy dan oock door 't Hof niet bevoorderd worden. Sodaenige persoonen nu, niet wel te vreeden zynde, datse moeten leven als geringe Menschen, sonder vermaerdheyd en naem; sich oock gantsch versteecken siende, van uyt in haer Vaderland tot eenigh geluck te sullen geraecken, begeven sich nae *Indien*, en bieden haeren dienst den *Grooten Mogol*, of den Koningh van *Golconda* aen. Seecker *Persiaen*, genoemd *Ali*, had sich, even om deese oorsaeck, vervoeghd by den ghedaghten Koningh van *Golconda*; wist sich oock so wel in desselven gunst in te dringen, dat hy hem binnen weynigh tyds 't Bevel over syn Leger gaf. So haest hy sich nu in Aensien bevond, bevraghtede hy een Schip met al de Koopmanschappen, welcke uyt 't Rijck *Golconda* vervoerd worden; als witte en gheschilderde Lynwaeden, Indigo, Suycker, en meer andere dingen. Dit alles sond hy nae *Ormus*, en onderhield sulcks yeder Iaer. Jae, als hy nu rijcker geworden was, bevraghtede hy twee Scheepen. Alles wat hy met synen Koophandel t'*Ormus* won, bleef in *Persien*. En 't geen hy op deese wijs in veertigh Iaeren tijds had konnen overleggen, wierd enckelijck besteed, om in dit Gewest synen Naem te vereeuwigen, en den gemelden Dijck met twee Bruggen te doen bouwen.

Om een eeuwigen naem agter te laeten,

Dryfd Koophandel, veele Iaeren langh.

Men geloofde niet, dat dit Werck hem geluckt sou hebben, ter tijd hy 't begin daer van had gemaeckt, wylmen de Steenen uyt 't Geberght moest haelen, 't welck verr' ghenoegh daer van daen leghd. Doch hy maeckte een Verdragh met d'Inwooners des Lands, dat hy voor 't gewight van twaelf pond Steenen sou betaelen een *Casbeke*, maeckende nae onse Munt de waerde van een halve Stuyver. 't Accoord dus geslooten zynde, so braghten de Boeren van d'omleggende Plaetsen een seer groote meenighte van Steenen op haere Eselen en Kamelen aen. Hier door quam dit arme Volck een goede stuyver te winnen; 't welck anders (behalven den tijd, datmen nae *Ormus*, *Sciras* en *Hispahan* reysd) den meesten tijd des Iaers, naementlyck over de ses Maenden, stil moet sitten, sonder yets te verdienen.

Onder

En hangt al de Winst

Onder deese Bruggen loopt een Rivier, koomende van de syde van *Kermans* welcke vermeerdert werd door andere Wateren, die met een groot gerught van de Bergen afvlieten, en eyndlyck uytloopen in den *Persiaenschen* Zeeboesem. 't Water deeser Vloed is sout; vermits 't door eenige Geberghten loopt, welcke by nae enckelyck van Sout zyn.

Aen't maeken der gedagte twee

Tusschen de groote Brugg' en de *Guitchi* sietmen eene der aenghenaemste Landstreecken van gheheel *Persien*. *Guitchi* is een plaets, in welcke twee *Caravanseras* zyn; d'eene seer schoon en ghemacklyck; maer d'andere gantsch quaelyck gelegen; vermits 't Land daer niet anders als Sand is; waer door dan de Wind so een groote meenighte Stofs derwaerts waeyd, datmen 't somtyds daer in niet harden kan. Dight by deese *Caravanseras* syn thien of twaelf Tenten van *Arabiers*; welckers Vrouwen, so haestmen te *Guitchi* is gekoomen, Melck, Boter, en andere Vervarsschingen aenbrengen.

Seer diendige Bruggen.

Ontrent anderhalve Myl weghs van *Guitchi* vindmen twee Wegen, d'eene ter reghter, d'andere ter lincker-hand, welcke laetste meest betreeden schijnd te zyn. Sonder goede Leyds-lieden by sich te hebben, soumen sigh hier lightlyck konnen vergrijpen; Want seer ghevaerlyck waer 't, indienmen den wegh nae de lincker-sijde, sich streckende nae een taemlyck hoogh Geberght, quam in te slaen, vermits deselve vol Steylten is, en als een geduerige Doolhof tusschen de Rotsen, waer uyt onmogelijck sou vallen te koomen, als men daer in verdwaelde. 't Geen van de Landbewooners werd voorgegeven, dat eenige Spoocken of boose Geesten in deese Bergen souden omdwaelen, en al de Reysigers dooden, moetmen voor een *Fabel* houden. D'andere wegh, gaende nae de reghter-hand, is d'eenige goede Wegh, en bynae niet anders als geduerigh Sand, tot aen *Bander Abassi* toe. Gemeenlyck leghdmen den selven in eenen dagh af. (a)

(a) *Tavernier. 1. part. pag.* 713.

Andere onnodige Brugg'.

Op den wegh van *Tauris* nae *Ispahan*, ontrent een halve myl wegs van de laetste Thuynen der Stad, sietmen, onder de veele Toppen der Bergen, welcke men aen de reghter-hand laet leggen, op de hooghste, alwaer noyt eenigh Water gheweest is, en daer 't oock niet koomen kan, een Brugg', hebbende de lenghte van vyftigh *Passen*, en voorsien met seer schoone, doch allenxen vervallende Boogen. Seecker *Mulla*, of Priester, heeft dit Werck doen vervaerdigen, sonder dat yemand wist, wat hier ontrent syn ooghmerck was. Van deese syde kanmen in *Tauris* niet koomen, sonder de gedaghte Brugg' te sien, vermits'er geen andere Wegh is, en, so ter reghter als ter lincker-hand, niet anders als Wateren en Steylten gevonden worden.

Door een Priester doen bouwen uyt

Naederhand heeftmen, uyt syn eygene bekentenis, vernoomen, dat niet anders, als Eersught en ydele Glorie hem dit Werck had doen aenvangen; vermits hy wist, dat *Schach Abas* den eersten diens naems te *Tauris* moest koomen. Oock quam de Koningh eenige tijd daer

nae

nae derwaerts: Die, op 't hooghste des Berghs een Brugg' siende, welcke gantsch geen Nuttigheyd kon aenbrengen, terstond vraeghde, wie deselve had doen bouwen, en wat syn vorneemen daer ontrent gheweest was? De *Mulla*, die den Koningh te gemoet was ghereden, en sich doemaels ontrent hem bevond, beantwoordede deese Vraegh, met de volgende woorden: Heer Koningh, 'k heb deese Brugg' tot geen ander eynd doen vervaerdigen, als om dat uwe Majesteyt te *Tauris* koomende, nae des selven Maecker sou vragen. Hier uyt konmen genoeghsaem oordeelen, dat de *Mulla*, of Priester, geen ander Insight had ghehad, als alleen, op dat hy den Koningh oorsaeck gaf, om van hem te spreecken. (a)

enckele Eersught.

(a) Idem ibid. p.61.

Tusschen *Cazeron* en *Sciras* leght een Wegh van ses Dagh-reysen langh. Geduerigh moetmen trecken over seer rauwe Geberghten, en op veele plaetsen soumen niet konnen over geraecken, sonder de goede voorsorge van *Ali-Culi-Chan*, Gouverneur van *Sciras*: die Wegen heeft doen maecken daer'er geene waeren, en de Bergen met Bruggen aen malkander heeft doen voegen Sonder deese syne vlijt en sorgvuldigheyd waer 't onmogelijck, dit Land te doorreysen; 't welck oock te vooren ontoeganckelyck was. (b) Maer wy hebben nu ghenoegh gesproocken van de Bergh-bruggen: Gelieven de Heeren oock eenige Bruggen over de Vloeden te hebben, so kan ick u desgelycks sommige der selver voordragen. Vermitsse nu gesaementlyck hem hier toe versochten, so begon hy weer aldus.

Seer noodige Bruggen over de rauwe Geberghten.

(b) Idem ibid. p.175.

* * * * *
* * * *

Onder al de *Chineesche* over 't Water-leggende Bruggen behoorde billijck voor aen gesteld te worden de geene, welcke men *de vliegende* noemd. Doch vermits ick stracks onder de Bergh-bruggen daer van heb gesproocken, so sou overtolligh zyn, weer gewagh daer van te willen maecken.

De Brugg' in Franckryck,

Sy verdiend echter, liet *Sinebald* sich hooren, datmen meer als eenmael haerer ghedenck; insonderheyd, wyl so een gheweldige Brugg', van vier honderd Ellen lenghte, en meer als vyf honderd Ellen hoogh over de Geele of *Saffraen-Vloed* verheven, en dat noch alleen op een eenigen Boogh rustende, beswaerlyck meer in de Weereld sou aen te treffen zyn. Derhalven geeft *Kircherus*, niet sonder reden, onse *Europaeische* Brugg'-bouwers te bedencken, hoedaenigh een Konst hier toe gebruyckt moet syn geweest. Hy voeghdt'er by: In *Franckrÿck* heeft hy gesien de Brugg', genoemd *Le Pont du Gardon*, gebouwd van d'oude *Romeynen*, en seghd, dat deselve een taemlycke Ghelijckheyd toond met de vliegende *Chineesche*, ghelegen aen den Oever *Fi*; doch

Genoemd le Pont du Gardon.

Vergeleecken by de Chineesche Brugh Fi.

... Gebinten heeft; waer van 't eerste met Wagens werd be-
... en uyt vier Bogen bestaet. 't Ander, voorsien met twaelf Bo-
..., is voor de geene, welcke te Paerd daer over rijden. 't Derde,
praelende met ses-en-dertigh Boogen, diend tot een Water-leydingh.
Maer of schoon dit Werck aensienlyck genoegh is, so moet het even-wel wijcken voor de *Chineesche* alleen op eenen Boog rustenden Brugg'. Doch ick wil de Heer *Angelot* niet ophouden in syn goed voorneemen, van oock d'overige Bruggen ons te vertoonen. Die dan daer op weer aldus voortgingh.

De Brugg' Paogan. De Land-Stad *Paogan*, in de Vooghdy *Pekingh*, heeft een seer groote Brugg' van gehouwene Steenen.

Bruggen by Sigan. De Hoofd-Stad *Sigan*, in de Vooghdy *Xensi*, heeft drie Bruggen over de Vloed *Guei*; d'eene tegen 't Oosten; d'andere in 't midden; de derde tegens 't Westen. Deese drie syn al t'saemen van gehouwene Steenen, met seer veele en gantsch hooge Boogen; daerenboven met ysere Balcken, Spijlwerck en Leeuwen-Beelden vercierd, welcke niet alleen dit Werck bevestigen, maer 't selve oock een heerlyck Aensien veroorsaecken.

Brugg' by Lantien. De Land-Stad *Lantien* praeld desgelycks met sodaenigh een Brugg', en is de vierde van dit slagh. In 't Landschap *Xantung*, in de Hoofd-Stad *Cinan* werden niet weynige Steenen Bruggen gheteld; onder welcke de Brugg' *Pehoa* de meeste Bogen heeft; wyl deselve 't Eyland, voerende een gelijcken Naem, in den Poel *Tamingh* aengrypt; sich verder tot aen den anderen Oever uytstreckt, en te gelyck in de Stads-Muer ingeslooten is. Een andere Brugg', geheeten *Fuyung*, desghelycks over den Poel (of 't Meir) *Taming* gaende, en van ghehouwene Steenen gebouwd, is niet geringer als de voorige.

De Brugg' Pehoa en Fuyung.

De Brugg' Saxoang. In 't Landschap *Huquang*, by de Hoofdstad *Sangyang* legd de Brugg' *Soxoang*, welcke beyde d'Oevers des Vloeds *Han* by *Zaoyang* aengrypt, en met veele Bogen praeldt, ghemaeckt uyt enckele ghehouwene Steenen.

De Brugg' Hiaohe, of de klaerheyd der gehoorsaemheyd. In de *Provinsie Kiangsi*, onder de Hoofdstad *Jaocheu*, heeft de Stad *Ganzui* een Brugg', daerom ghedenckwaerdigh, om datse ghenoemd werd de *Brugg' der Gehoorsaemheyd*. Men seght dat twee seer rijcke Ouders een Dochter hadden, welckers Bruydegom in d'eerste Bruylofts-dagen quam t'overlyden. Vermits 't nu onder eerlycke Lieden, gelijck deese waeren, voor een groote schande wierd gehouden, dat een aensienlycke Vrouw tot een tweede Houwlyck trad, so versleet dese den tyd haers Weduwschaps by haere Ouders, met een taemlycke vergenoegingh. Maer nae dat nu deselve door de Dood oock uyt de Weereld waeren gerukt, so bevondse sich troostloos. Sy liet derhalven deese Brugg' van enckele Steenen, met veele Boogen, opbouwen, en verspilde aen dit werck by nae haer gantsche vermogen. Als nu alles volmaeckt was, heeftse sich selven van deese haere Brugg' in 't

Waerom also geheeten.

Water

Water neergheftort, en is alfo terftond verdroncken. Deefe daed houden de *Chineefen* voor een drievoudige Godvrugtigheyd, daer doch defelve veel meer Godloosheyd, wreedheyd en kleynmoedigheyd moeft genoemd werden. Hierom werd deefe Brugg' genoemd *Hiaohe*, dat is de *Klaerheyd der Gehoorfaemheyd*.

In 't Landfchap *Nanking* heeft de groote Land-Stad *Siacheu* een fwevende Brugg' van vyfendertigh groote Scheepen, met geweldige yfere Ketenen aen malkander geklampt. De Hoofd-Stad *Cancheu* heeft'er een van honderd-en-dertigh Schepen over 't Water geleghd, daer *Chang* en *Can* t'faemen loopen. Swevende Brugg.

Te *Guki*, onder de Hoofdftad *Ningpo*, fietmen een Brugg' van Steene Zuylen, met daer over geleyde houte Balcken, hebbende honderd Roeden in de lenghte. In de Vooghdy *Fokien* by de Hoofdftad *Focheu* is een feer prachtige Brugg' over een Zee-boefem of Haven gheleghd, langh anderhalf-honderd, breed anderhalve Roede, t'eenemael van witte Steenen, met meer als honderd feer hooge Boogen. Aen beyde de fyden ftaen hier en gintfch tot cieraed yfere Tralien en Leeuwen-beelden, in een wel-geordonneerde wijdte van malkander. De gedaghte Beelden fyn feer konftigh uyt Steen gehouwen. Seer lange Bruggen.

De Hoofdftad *Civencheu* heeft de Brugg' *Loyang*, anders *Vungam* genoemd. De *Chineefen* hebben'er dit volgende van befchreven. Deefe Brugg', meer als driehonderd-en-tfeftigh Roeden langh, echter maer anderhalve Roede breed, heeft de Stads-Vooghd *Zaijang* ghebouwd. Eer hy dit Werck begon, moeftmen fich hier in Schepen laeten overfetten. Doch wegens den ftrengen afloop gingen yeder Jaer veele Kielen met de daer in fynde Menfchen te grond. *Zaijang* had feer geerne een middel gevonden, om dit quaed te mogen weghneemen; en befloot derhalven, deefe Brugg' te willen bouwen. Maer by fich felven overwegende, dat der Menfchen maght tot fulck een faeck veel te geringh was, en dat de geweldige diepte des Waters niet fou gedogen een *Fundament* daer in te leggen, fo riep hy den Geeft der Zee aen, hem biddende den drift des Waters te willen ftuyten. Verwierf doe fo veel van hem, dat al 't Zee-water fich geftild, oock den Af en Toevloed eenentwintig dagen lang fig ingehouden heeft, fo dat het gedaghte *Fundament* geleghd kon worden. Dit heeft gekoft veerthienmael-honderd-duyfend Kroonen. Dus verr' de *Chineefche* Schrijver. Deefe gantfche Brugg' is gemaeckt uyt eenerley fwartachtige Steenen. Daer fyn geene Boogen noch Verwelffels aen, maer over de drie-honderd Pylaren, van onguet-groote Steenen opgericht, al t'faemen voerende de geftalte van een feer groot Schip. Op de voor en achter fijde loopen fe fchuyns toe, om 't geweld des Waters en den flagh der Golven dies te minder te gevoelen. Boven aen, by de t'faemen-voegingh, leggen van Pilaer tot Pilaer vyf groote Steenen langhs heenen in de breedte. Yeder deefer Steenen is langh achthien, breed twee fchreeden, De Brugg' Loyang, by Civencheu. Wat de Chineefen van des felven Bouwingh fchryven. Wonderlyckheyd van deefe Brugg'.

den, en even so dick. Al t'saemen synse malkander t'eenemael ghelyckvormigh, en in getal veerthien-honderd. Dit werck is bovenmaeten wonderlyck; niet alleen om dat sulcke swaere Stucken op de Pilaren rusten, maer voornaementlyck, om datmense so groot, in so grooten getal, en in so een juyste gelyckheyd ergens heeft konnen vinden en houwen. Op dat nu de Menschen voor alle gevaer des Afvallens bevryd moghten syn: so heeftmen uyt even deselve Steenen aen beyde sijden Leuningen gemaeckt. Daerenboven ten cieraed hier en gintsch eenige uytgehouwene Leeuwen ghesteld, rustende op Steene Voeten, nevens meer andere konstige en verlustigende dingen. Hier staet te weeten, dat dit maer alleen 't gedeelte is, staende tusschen de Stad *Loyang* en 't Kasteel op de Brugg'. Want als men hier voorby koomd, so volgd het andere deel der Brugg', weynigh minder, en verders 't eerste gantsch gelyck. De gedaghte onkosten sullen misschien veele *Europaers* geringh voorkoomen, ten opsight van so een gantsch heerlyck Werck. Doch de sulcke moeten bedencken, dat de grootste Handwercken van de *Chineesen* voor niet werden ghedaen, als 't maer streckt ten voordeel van 't gemeene best. 't Geen men noch betaelen moet, heeftmen voor so een gheringen loon, dat eenen *Europaischen* Arbeyder, meer verdiend, als de *Chineesen* met haer thienen.

Aenmerckingh over de gedaene Onkosten.

Praghtige Brugg'

De Hoofdstad *Changcheu* pronckt met een seer praghtige Brugg', t'eenemael van gehouwene Steenen. Heeft ses-en-dertigh seer groote Boogen; en is so breed, dat op beyde de syden Kramers Winckels staen; so dat het hier daeghlycks Jaermarckt schynd te zyn.

Lange Bruggen.

De Stad *Hoeicheu* in 't Landschap *Quantung* heeft een Brugg', daer twee Wateren t'samen stooten, welcke, wegens haere veertigh Boogen, seer beroemd is. *Caocheu* heeft over de Vloed *Go* een seer kostlycke Brugg', breed vyf, langh honderd-en-tachtigh Roeden. By *Picie*, aen de syde nae 't Westen, hebben de *Chineesen* over een onguer-diep Dal, waer door een Regen-beeck ruyscht met een grouwlycke neerstortingh des stormenden Waters, een Wegh gemaeckt op de volgende wijs: Twintigh seer groote ysere Ketenen, yeder twaelf Roeden langh, hebbense vast ghemaeckt aen beyde de syden des Geberghts, over 't Dal en de daer door loopende snelle felle stroom. Op deese Keetenen leggen plancken, waer over men gaen kan, als op een Brugg'; maer evenwel niet sonder schrick. Want als'er veele lieden te gelyck op syn, so slingert en beweeghd deselve, even als offe met al het daer op synde Volck nae de vreeslijcke diepte wou daelen: tot een seer groote verbaesdheyd der geene, welcke niet weeten, dat dit losse Gebouw sulck een vasten *Fundament* heeft.

Wonderlycke Brugg', gebouwd op ysere Ketenen.

Andere diergelyke.

In 't Landschap *Junnan* leghd de Stad *Kingtung*; by welcke *Mingo*, een *Monarch* des Geslaghts *Hana* geweest zynde, een even diergelycke Brugh heeft laeten slaen, in 't Jaer *Christi* 65. De Stadt *Likiang*, boven *Kinxan*, heeft een even sodaenige Brugg'.

Onder

Brugg' by Queitung en Jeyang.

Onder de groote Land-stad *Chincheu*, by *Queitung*, vindmen een seer praghtighe Brugg', gantsch van Steen ghebouwd, en met veele Bogen vercierd: de lenghte is van honderd *Chineesche* Roeden. In 't Landschap *Quangsin*, dight by *Jeyang* en den Bergh *Paosung*, vind men d'alderbreedste Brugg', langh zynde vyf-honderd Ellen, of, so andere stellen, Elleboogghen. Meenighte van andere gae ick, kortheyds halven, voorby.

Groote Brugg' van Alexander de Groot.

In *Persien*, en d'aengrensende Gewesten, werden oock verscheydene aenmerckenswaerdighe Bruggen over Rivieren ghevonden. 'k Sal'er maer alleen eenighe weynighe uyt de Heer *Tavernier* aenteeckenen. Tusschen *Ninive* en 't kleyne Stedeken *Chirezoul* leghd de Rivier ghenoemd de groote *Zarbe*, en over deselve een Brugg' van negen-en-twintigh Bogen, gemaeckt van gehouwene Steenen. 't Werd daer voor gehouden, dat *Alexander* de Groot deese Brugg' heeft doen maecken, doe hy sijn Heyr tegens Koningh *Darius* aenvoerde.

Brugg' t'Erivan.

Over de Rivier van *Erivan* leghd oock een seer schoone Steene Brugg' van drie Bogen, onder welcke ghelijck als Kameren sijn ghebouwd: waer in de *Chan* op 't heetste van den dagh somtyds synen tyd gaet doorbrengen.

Seer treflyke en gantsch lustighe Brugg' t'Ispahan.

T'*Ispahan* syn vier Bruggen, leggende ontrent 't vierde deel eens Myls van malkander over de Rivier *Senderut*. De geene, welcke in de groote Wandelwegh tusschen *Zulpha* en *Ispahan* is ghebouwd, voerd den naem van *Alyverdi-Chan*: die deselve heeft doen maecken. Men noemdse oock de Brugg' van *Zulpha*. S'is vervaerdighd van goede gebackene Steenen, welcke met gehouwene gesloten worden. Oock leghdse gantsch vlack, zijnde in 't midden niet verhevener als aen beyde d'eynden. De lenghte is ontrent van drie-honderd en vyftigh, de breedte van twintigh schreeden. Werd onderschraeghd door een meenighte van kleyne seer laege Bogen. Aen yeder syde is een Gaeldery van acht of negen voeten breedte, streckende van 't eene eynd tot 't ander. Vele Bogen van vyfentwintigh of dertigh voeten hooghte ondersteunen 't Plat, waer meê elcke Gaelery gedeckt is. De geene, welcke in de Lucht willen weesen, wanneer de hitte niet seer groot is, konnen'er over gaen. De gewoone gangh is onder door de Galeryen, welcke een weynigh verheven zyn, en aen de syden veele openinghen nae de Rivier hebben, om koelte te scheppen. De selve staen seer hoogh boven d'opperste grond van de Brugg', en men klimt'er op langhs gemacklycke Trappen. 't Midden deeser Brugg', zynde ontrent vyfentwintigh voeten breed, is voor de Wagens en lastdragende Beesten. Daer is noch een Wegh om de Brugg' te *passeeren*, wanneer 's Somers de Wateren laegh zyn; en is dan, wegens de koelte, gantsch aengenaem. Dit is een kleyne Wegh, raeckende de grond van de Rivier; op welcke men groote Steenen heeft geleghd, om deselve te konnen gebruycken, sonder de Voeten nat te maecken. Sy loopt

Gebouwd van Alyverdy-Chan.

dwars door al de Boogen, van 't eene eynd tot het andere. Even hierom heeftmen in de gedaghte Bogen Poorten ghemaeckt. Tot deese Wegh daeldmen neer langhs een kleyne Trap, toegerigt in de Mueren van de Brugg'. Aen elcke syde derselver is een diergelycke Trap, om op 't Plat der Gaeleryen te klimmen: welcke meer als twee Ellen breed zyn, met Leuningen aen beyde kanten. Dus vind men op deese Brugg' sesderley *Passagien*: eene in 't midden; vier aen beyde de sijden, te weeten, de twee Gaeleryen met haere Platten; en dan noch de kleyne Wegh, onder door de Boogen heenen gaende. Deese Brugg' is waerlyck een heerlyck stuck wercks, en, om reght uyt te spreecken, 't eenighe schoone Gebouw, 't welck in *Persien* te sien is: Evenwel isse op verre nae so vast niet gebouwd, als de nieuwe Brugg' te *Parys*. (a.)

(a) *Tavernier*, 1. *part. pag.* 455.

* * * *
* * *

Meenigerley wysen,

HEbben, vraeghde de Heer *Donatiaen* sijnen toekomenden Schoon-soon *Floris*, uwe *Americanen* wel sodaenige praghtige Bruggen? Want dat by haer veel grooter en heerlycker Vloeden zyn als in *China* en *Persien*, hebt ghy my voor deesen wel geseghd, en sullen wy misschien hier nae breeder hooren.

En onder deselve sommige wonderlycke,

Indien, antwoordede *Floris*, mijne goede *Americanen* so sinrijck en konstigh waren, alsse wel somtijds trots en prachtigh genoegh in hun Oogen zyn, so soumen buyten twijffel oock veelerley heerlycke Pronck-Bruggen by haer vinden. Doch 't gebreck van deselve vergoedense, of door haere vaerdigheyd in 't swemmen, of door een Schuytje, of door kleyne Vlotten. Op meenigerley wijse weetense over 't Water te komen. Aen eenighe plaetsen in *Peru* hebbense van den eenen Oever tot den anderen Touwen ghespannen, waer aen een Mand hanghd, in welcke sich den geenen set, die over de Vloed begeerd te zyn. Dus voerdmen hem gintsch en herwaerts. Aen andere Plaetsen sit den *Indiaen* op een Bosch Biesen, over dwars, en neemd den geenen, die over begeerd te zijn, achter hem. Sijn Roey en Stier-hout is een groot Spaen, waer meê deesen eerlycken Schipper den eenen nae den anderen over voerd. Anderweghen maeckense groote Vlotten van Cauwoerden, of Calabassen, of Pompoenen, waer op sich de geene neersetten, welcke aen d'andere kant der Rivier wenschen te zyn. Op deselve wys brenghdmen oock de Goederen over. Dit gedaen zynde, neemense 't gedagte Vlot op hare Schouderen, en baeden door 't Water heenen. Verliesense somtyds de grond, so swemmense voorts nae Land. Veele, deese overvaert aenschouwende, en deselve noyt meer gesien hebbende, verschricken'er niet weynigh over. Evenwel

Op welcke d'Americanen over de Rivieren weeten te geraken.

is

is 't sonder ghevaer, vermitsse in deese haere konst gantsch seecker gaen.

Voortyds hebbense geen andere Bruggen gebruyckt, als alleen van Biesen. Doch de *Spaensche Gouverneurs* hebben naederhand eenighe rechte Bruggen doen bouwen.

Aen sommige plaetsen hebbense 't Water met bloote Plancken ghebrught, en gaen'er alsoo over.

Americaensche Bies-Bruggen.

Sy dryven oock niet alleen, op d'alreeds verhaelde wys, op eenige Bondelen van Biesen, maer beleggen oock wel somtyds de gantsche breedte des Strooms met Bruggen van Biesen of Stroo, aen beyde de kanten der Rivier met Touwen vast ghemaeckt. D'overvaert over 't geheele Meir *Chicuito*, in 't Landschap *Collaa*, is seer diep, en daer benevens so breed, dat onmogelijck sou vallen, een Steene of Houte Brugg' daer over te leggen. Echter hebben *d'Indianen* een Middel gevonden, de Proef neemende met Biesen, 't welck haer oock wel geluckt is. Sy bereydeden eenige Bosjens van de gedagte Biesen, by haer *Totora* ghenoemd; die op 't Water boven dreven, so dat *d'Indianen* daer op staen konden. Wildense over eenigh vlietend Water *passeeren*, so wierden de laetste Bossen aen beyde de syden des Vloeds vast ghebonden. Dus konden'er veele overgaen. Van deese Vond hebben sich insonderheyd de *Peruaenen* gediend.

Seldsaeme Touw-Bruggen.

Diergelycke Bruggen maeckense oock wel van enckele Touwen. Sy spannen dicke Kabels van den eenen Oever tot den anderen, bindende deselve vast aen Boomen, of diep ingeslaegene stercke Palen. Daer nae omvleghtense deese Kabels over dwars met andere Touwen. Over sodaenigh een Brugg' kan een geheel Kryghsheyr *Marcheeren*.

Houte Bruggen in Mexico gevonden.

Evenwel heeftmen by de *Mexicanen* sommighe houte Bruggen ghevonden; welcke gericht waeren nae d'Eb en Vloed der Zee; laetende sich ter ghelegener tyd afneemen en weer neerlegghen sonder groote moeyte.

Europæische Bruggen.

De Heer *Angelot*, seyde *Donatiaen*, heeft ons *Chineesche*, de Heer *Floris Americaensche* Bruggen gegeven. Heeft nu de Heer *Sinebald* niet eenige *Europæische*?

Brugg' te Londen.

Mijne geheugenis, antwoordede deesen, kan u met eenige derselver gerieven. Belangende de Brugg' te *Londen*, deselve is so wel bekend, dat ick geen Beschryvingh daer van behoef te maecken. Alleen sal ick dit daer van seggen, datse twintigh verwelffels, en op de selve weersyds seer schoone Huysen en Winckels heeft, waer in allerley treflijcke Koopmanschappen werden verkocht. Indienmen niet hier en gintsch eenighe openstaende Plaetsen had gelaeten, om des uytsigts wil, men sou geloven, niet dat men over een Brugg', maer door een dicht-bebouwde Stadt gingh.

Brugg'

De Brugg' te *Dresden* in *Saxen* over d'*Elve* is die te *Londen* in lenghte

ontrent

ontrent ghelijck. Van de nieuwe Brugg' te *Parijs*, oock van die der Karmeliten, is niet noodigh veel te seggen, wyl gy genoegh daer van hebt hooren [illegible].

Keyser *Trajanus* heeft oock in sijnen tijd een Brugg' over den *Donauw* geleght, welck voornaemt boven al syn' andere uytsteeckende en verwonderlijcke Wercken. Daer waeren twintigh Zuylen onder, gemeenelijck gebouwt van vierkante uytgebouwene Steenen. Yeder deser Zuylen, of Pylaeren, was, boven 't *Fundament* honderd en vijftigh Voeten hoogh, en sestigh Voeten dick, of nu wel d'eene Pyler honderd en seventigh voeten van d'andere stond, so is echter een Verwelfsel van d'eene Zuyl tot d'andere ghegaen. Hooghlyck heeft men hier verwondert, hoe men de grondslagh van dit Gebouw heeft konnen leggen in sulcke een diepe en snellopende Rivier. Deese geweldighe Brugg' heeft Keyser *Adrianus* naederhand meer sorgh als voordeel veroorsaeckt, wyl hy vreesde, dat de *Barbaren* hem over deselve souden mogen komen aenvallen; en heeft derhalven de Verwelfsels of Bogen laten neerwerpen. Eenige meenen, dat sulcks geschiet is uyt nijdigheyt tegens den gedaghten voortreflijcken Keyser. Noch by onsen tijde konnen de Pylaeren by de Stad *Severin* in *Hongaryen* gesien worden. Over deese Brugg' voerde *Trajanus* sijn Kryghs-volck; joegh *Decebalus* uyt 't Veld; nam sijne *Residentie*-Stad, nevens 't geheele Landt in, en bequam sijne Schatten, welcke hy in seecker Water had laten neersincken; derhalven *Decebalus* sich selven uyt verzweyffelingh doodt sloegh.

Keyser *Caligula*, wiens gedachtenis altyd in vervloeckingh sal zyn, maeckte een nieuw en voor 't Volck gantsch verwonderlijck Schouwspel. Want eerst heeft hy de wydte tusschen *Baja* en *Puteols* door een Brugg' t'saemengevoeght, uytmaeckende een lenghte van ontrent drie duysend ses honderd schreeden. 't Middel, 't welck hy hier toe ghebruyckte, was dit volgende. Hy liet van alle kanten Vraghtscheepen by een brenghen; en deselve in twee Ryen aen Anckers vast maecken. Hier over dede hy een Wegh van Aerde leggen, nae de wys des *Appianischen* Weghs. Over deese Brugg' reed hy twee daegen langh heenen en herwaerts. Den eersten dagh sat hy op een kostlyck behanghen Paerd, hebbende op 't hoofd een Eycken Kroon; voorts droegh hy een Byl, een Lier (ghelijck de geene, welcke de Schilders *Apollo* in de hand geven) en een goudene Ry-Mantel. 's Anderendaeghs reed hy op een Wagen, getrocken van vier seer gepreesene Paerden. Voor sich had hy den jongen *Darius*, eenen van de Gyselaers der *Parthen*; gevolghd werdende van een hoop syner Hoofd-Benden. Hier door wou hy betoonen een Zeegepraler over de Zee te zyn, welcke hy op sulcke een wys ghetemd meende te hebben. Als hy nu deese *Comedie* dus uytgespeeld had, wou hy op 't selve Tooneel een *Tragedie* vertoonen. Hy liet een meenighte van Menschen op deese Brugg' by een

Brugg over d'Elve.

Verwonderlycke groote Brugg.

Des Keysers Trajani Brugg over den Donauw.

Gedenckwaerdige Brugg van Caligula.

Sijne Comedie, en daer nae [illegible]

een komen; maer stracks daer nae deed hy deselve van boven neer in de Zee stooten. Op een bysondere wys gaf hy hier de wreedheyd van syn gemoed te kennen. Want eenige afgeworpene, welcke sich aen de Scheepen vast hielden, en also haer leven meenden te behouden, liet hy met Stocken en Swaerden daer van slaen; niet begeerende, dat yemand van deese in 't leven sou blyven.

Beschryvingh van de seldsaeme en seer gevaerlyke Brugg'.

Een seer ellendige Brugg' is 't, over welcke de Heeren *Nederlandsche Ambassadeurs* nae *Sweden* en *Muscovien* moesten trecken in 't Jaer 1615. 't *Journael* of Dagh-regisster spreeckt'er dusdaenigh van. Den 19. 's morgens sijn haere Ed. voortgereden, en ontrent twee en een half Myl verder ghekomen (t'saemen ontrent ses en een halve Myl van de Schans *Zaris*) op een bynae onuytspreecklijck-moeylijcke Kneppel-Brugg'; welcke wy bevonden niet arger te konnen zyn, alwaer 't oock dat dit den Wegh na de Hel was gheweest. Sy was ghemaeckt van ronde Mast of Dennen-Boomen, leggende over Moerassen en loopende Wateren: Welcke Bruggen in dit Land seer veel in ghetal, en langh zyn, van een, twee, drie, vier, tot aght, thien, en veerthien Mylen weghs; die wy noch passeeren moesten; alleen leyd somtyds een weynig hoogh Land van een Boogschoot en minder lengte tusschen beyden; daer dan de Bruggen wat te niet loopen, maer terstond weer beginnen. De gedagte Balcken van Dennen-Boomen sijn, wegens den Ouderdom, aen verscheydene plaetsen ghebroocken. Somtyds sietmen twee, drie, vier, vyf en meer Balcken tusschen beyden verrot; 't welck d'andere losse Balcken, nu geen slot meer hebbende, gintsch en herwaerts doet rollen, van d'eene sijde nae d'ander: Derhalven 't voor de Menschen seer moeylyck is, daer over te geraecken, maer noch veel moeylijcker voor de Paerden en 't Reystuygh. Dit veroorsaeckte, dat'er veele Sleeden in stucken ginghen, en een goed deel van de *Bagagie* brack. Met groote moeyte moest dit quaed verbeeterd, en d'andere Sleeden met den last der gebroockene verswaerd worden. De Paerden struyckelden en vielen dickmael over de gedaghte Balcken, te ghelijck met haere Ruyters, die dan, niet weynigh besłyckt, weer voor den dagh quaemen. Dit bewogen veele, om van haere Paerden te gaen afsitten, en deselve by den Toom te leyden, of voor haer heenen te dryven, op dat'er maer eene t'evens moght vallen, 't sy Paerd of Man. Doese op deese Brugg' quaemen, waeren al de Ruyters des Stadhouders van *Caporia* al langh voor uyt gereden, om de plaets des Naghtlegers in 't Bosch te bereyden, en een goed *Quartier* te verkiesen. Desgelijcks was de Hofmeester des ghedaghten Stadhouders met eenen Dienaer der Heeren *Ambassadeurs* oock ontrent een quartier uyr weghs voor uyt. Deese kreegen een deel *Cosacken* en *Streelssen* in 't gesight, zynde Rovers en Moordenaers; welcke vermoedelijck door vrees voor de voorheenen ghepasseerde Ruyters de vlught hadden ghenomen; zynde, nae gissingh, ontrent tagh-

Over welcke de Heeren Nederlandsche Ambassadeurs,

Nae Sweeden en Muscovien afgevaerdighd,

[illegible] sooden,

[illegible] weer

[illegible] ircen

[illegible] necken

[illegible], de

[illegible] beiden,

[illegible],

[illegible] met

[illegible] Maft-

[illegible] gehecht.

[illegible], tot

[illegible] gedaghte

[illegible] van een

[illegible] Water

[illegible] tuffchen de

[illegible] nood

[illegible] was uyt-getre-

[illegible] aen. Eenen

[illegible] quam van de

[illegible] 't neer-

[illegible], oock

[illegible], fo fou-

denfe

denſe beyde in de Rivier gheſtort, en door de ſtercke Stroom onder door gedreven zyn, indien de Geſant ſigh niet ſpoedigh aen 't Rad van de Koets had vaſt gehouden, en ſigh ſelven alſo ghered. Noch erger gingh 't hier met den Trompetter; want hy viel met ſijn Paerd nae beneden. Echter wierdenſe beyde noch wonderlijck en tegens verwaghtingh, doch met groote moeyte, uytgeholpen.

Deſgelycks een Trompetter.

't Begon nu tijd te worden, om ſigh weer uyt den Hof nae de Stad te begeven; gelijckſe dan oock deeden. De Heer *Floris* vervoeghde ſigh met beyde ſijne Vrienden nae ſijn Huys; De Heer *Donatiaen* desgelijcks nae 't ſyne; doch met beſpreck, dat d'andere 's morgens vroegh tot ſynen 't ſouden koomen, om dien gantſchen dagh haere Geſpraecken voort te ſetten.

* * * * *

* * * *

NAuwlijcks had de Son een uyr tijds op geweeſt, als de Heeren *Floris*, *Angelot* en *Sinebald* ſigh alreeds bevonden in 't Huys van de Heer *Donatiaen*; Die al terſtond de voorgaende Reden-voeringen weer aen een ſoght te heghten, en derhalven ſeyde: Giſteren hebben wy van Bergen en Bruggen gheſproocken. Billijck is 't, dat wy nu oock yets hooren van Holen en Speloncken; vermits ick vertrouw, dat ons daer ontrent niet weynig aenmercklykheden ſullen voorkomen. De Heer *Sinebald* ſal'er den Aenvangh van gelieven te maecken: Daer nae ſullen *Angelot* en *Floris* bybrengen 't geen haer hier van bekend is.

Aenleydingh tot het volgende Geſprek

Sinebald aldus genoodighd zynde om te ſpreecken, begon aldus: Niet onaerdigh, en oock niet ſonder Reden, heeft *Seneca* geſeghd: De Natuer heeft haere heerſchappy oock onder d'Aerde; ons wel weynigh bekend, maer echter gantſch gewis. Verſeecker u, dat alles wat ghy hier boven ſiet, oock daer onder is. Daer vinden ſigh oock geweldigh-groote Hoolen, onmaetigh-diepe Hoecken en Kelders, welcke van de hangende Berghklippen werden gheformeert. Deſgelycks groote Rotſen, ſteyle Kuylen, en onmeetelycke Diepten, welcke dickmael een ſinckende Stad verſlinden, en meenighen ſchricklycken Inval op d'Aerde veroorſaecken. (a) Waerlyck heerſcht de Natuer ſo wel onder als boven den Aerdbodem. Geen Menſch leeft'er, die met ſijne voeten of oogen haer ſo wyd kan volghen, alsſe wel gaet. Ondertuſſchen heeft de Weetluſt en Nieuwsgierigheyd der Menſchen ſeer veel aen 't light der Son gebraght, 't geen de Son ſelver niet ſiet; 'k meen veele verborgene onder-aerdſche Hoolen. Deeſe *Curieusheyd* hebben wy 't te dancken, dat wy yets daer van konnen hooren en leeſen. Wat my belanghd, 'k heb'er eenighe Voorraed van in myne geheugenis,

Van Hoolen en Speloncken.

(a) *Seneca lib.* 3. c. 16.

Chineeſche Hoolen.

genis, en misschien van sodaenige, die u seldsaem sullen voorkoomen. Maer laet de Heer *Angelot* ons eerst voorstellen, wat hy in *China* daer van vernomen heeft.

Hol in den Bergh Tungting.

'k Wil niet vertoeven, antwoordede deesen, om u te seggen 't geen ick hier van weet. Onder *Tegan*, by *Ingxan*, leghd den Bergh *Tungtingh*, op welcken een onguer-groot Hol werd gesien, so dat de diepte van geen Mensch kan gepeyld worden.

In den Bergh Lungciuen.

Den Bergh *Lungciuen*, dight by *Kimgyang*, heeft desgelycks een boven maeten groot Hol. Niet minder oock den Bergh *Sienye*, geleegen onder *Lieucheu*.

In den Bergh Taipung.

By de Stad *Lixing* leghd den Bergh *Taiping*; en op den selven 't schoone Hol *Tungni*, in de gestalte van een Woonhuys uytgegraven; zynde vierkant, so dat yeder syde houd drie Stadien; maeckende seshonderd achtenveertigh Roeden, of 't vyfde deel van een Duytsche Myl. Midden daer door heenen loopt een Beeckje, 't welck een aengenaeme aenschouwingh veroorsaeckt.

In den Bergh Suming.

Den Bergh *Suming*, onder de Stad *Xaokingh*, voerd synen Naem van de vier Holen, welcke hy nae den Hemel opspard, even als of 't vier Lichten waeren.

Bergen, welcke een groote meenighte Hoolen hebben.

Den Bergh *Heng* bevat thien Holen van een wonderlycke grootte. Onder de Stadt *Hoeicheu* leghd den Bergh *Hoang*, die met achthien Hoolen seer donckere Gaten maeckt. Op den Bergh *Jungte* sietmen vierentwintigh Steene Woonhuysen, of gelyck als gantsch diepe Holen. Den Bergh *Zupe*, by de Land-Stad *Fung*, laet twee-en-seventigh Holen sien. In 't Landschap *Quantung*, onder de Stad *Hoeicheu*, digt by *Pulo*, leghd den Bergh *Lefeu*, die vier-honderd twee-en-dertig Holen heeft. By *Mongyang* vindmen den Bergh *Queikiue*; seer beswaerlyck te beklimmen, en so vol Holen, dat de *Chineesen* seggen, een boosen Geest heeft hem also doorgraven. Desgelycks vindmen op den Berg *Ximo*, by *Taigan*, Holen in een groote meenighte.

Hol vol Afgoden.

Onder de Stad *Iengan* leghd den Bergh *Chenleang*, hebbende een Hol, 't welck vol Afgoden staet: De Bergh *Zokieu* bevat een onguer-groot Hol, even als een Afgrond, met twee groote Beelden.

(a) *Auther Admirand.*

In 't Landschap *Quangsi*, by de Stad *Quelin*, op den Bergh *Hayang*, is een Hol met Water, waer in sich viervoetige en gehoornde Visschen onthouden. (a)

Groot Pallays eens Chineeschen Keysers.

Even hier, seyde *Sinebald*, valt my in het Hol, of veel meer de verborgene Gangen, welcke, volgens 't verhael van P. *Martinus Martinii* in syne *Chinesische Geschied-beschryving*, den Keyser *Chingus*, of *Xius*, heeft laeten graven. Deesen *Chineschen Monarch* had de Stad *Hienyang*, in de Vooghdy *Xensi*, tot syne *Residentie*-plaets verkooren, en daer in een heerlyck groot Pallays. Doch 't selve was noch te kleyn voor syne praghtige en onvergenoeghde Oogen; derhalven hy noch een nieuwen Bouw daer heeft laeten byvoegen, begrypende van

't Oosten

't Oosten nae 't Westen vyf-honderd, van 't Zuyden nae 't Noorden honderd schreeden. Daerenboven so konstigh verordonneert, dat, of schoon de Voorplaetsen en Salen ledigh bleven, evenwel thien-duysend Soldaten ruym ghenoegh daer in woonen konden. Want so een groote meenighte Krijghs-volck, van 't oudste en ervaerenste, begeerde hy, so tot bewaeringh van 't Pallays, als tot de Hoede van syn lyf. Naederhand heeft hy 't Deel der Keyserlycke Burght, binnen de Stads-Mueren begrepen, verwyderd tot aen den Bergh *Nomxan*; oock een deel van den selven, tot vermaecklycke lust, 't Palais inghelyfd, door middel van een nieuw-opgebouwde Ringh-muer, door welcke de gantsche Plaets van 't Pallais met de Stad wierd vereenighd. In de gedaghte Stad kan men niet anders koomen, als alleen door den Bergh, en dat noch maer te voet; want d'andere syden werden van de Vloed *Guei* bestroomd. Tot meerder seeckerheyd liet hy op desen Bergh een hooge en seer stercke Schans bouwen: Oock onder deselve een geheyme Wegh graven, gaende midden door den Bergh tot aen 't naeste Steedeken. Dit wierd niet sonder geweldige moeyte en arbeyd verright. Jae men moest hem deesen verborgenen gangh, in 't doorsteecken, sodaenigh toerighten, dat oock boven d'Aerde den wegh open was. Maer laet nu de Heer *Floris* ons in eenige *Americaensche* Bergh-holen voeren.

Geweldige ruymte.

Heymlycke Gang onder een Schans.

Buyten twijffel, antwoordede deesen, moeten in *America* seer veele en oock wonderlycke Holen zyn, 't welck men uyt vernuftmaetige Vermoedingen lightlyck kan besluyten. Evenwel vallen my tegenwoordigh maer eenige weynige der selver in, die ick u niet verborgen wil houden.

Americaensche Hoolen.

In 't voorheenen meer-gedaghte groote Geberght *Andes* syn sulcke grouwlyck-wyde en verschricklycke Holen, datse in grootheyd voor meenigh Landschap niet behoeven te wijcken. Verschricklyck noem ick deselve, wyl men'er in vind seer hevige Water-vallen van groote Hoofd-stroomen, haer Water afstorrende met sodaenigh een ghekraeck, geruysch en gebruysch, dat de geene, welcke daer ontrent graven, betuygen, noyt yet vreeslycker op de Weereld ghehoord te hebben. Onder andere gedenckwaerdige dingen vertellense, datmen hier een Scheepje heeft gevonden, daer doch niemand kon bedencken, hoe 't in deesen innerlyckſten Hoeck en verborgenen onder-aerdschen Boesem moght geraeckt syn. Doch naederhand is men gewaer geworden, dat op d'andere syde tegens over den Bergh de Vloed nae honderd en veertigh Mylen in een grouwlyck diep Dal een uytgangh vind. Maer ick kan niet sien, hoe dit Schipje, tegens de Natuer, door d'onderaerdsche Plaetsen van eenige Schiplieden had mogen gedreven worden in dit Gewest en Hol onder d'Aerde, naedemael even hier de Stroom d'eene verschricklycke Val over d'andere doet.

Seer verschricklycke en ongeer-groote Hoolen.

In 't Geberght Andes.

Sinebald ontdeckte hier op syne meening met de volgende woorden.

Seldsaemheyd.

[illegible]

De

* * * * *

* * * *

DE Speloncken en Holen kanmen gevoeghlyckst onderscheyden in Konstige en Natuerlycke. De Konstige werden van de Menschen gemaeckt, 't sy tot lust, of tot nut: Waer toe insonderheyd behooren de vermaecklycke en lieflijcke koele Grotten en Speloncken in de Hoven; desghelycks de ghegravene Gangen onder d'Aerde; d'Onderaerdsche Wooningen, Tempelen, Steen, Bergh en Sout-groeven. Want als men 't Sout graeft, so werden dese Groeven boven maeten wijd en diep uytgehoold; voornamentlyck in de Noordsche Landen; alwaer *Olaus Magnus* wel vyftigh Trappen diep in eene deeser Soud-groeven gingh, uyt begeerte om dit Werck te besichtigen. Jae, men brenghd hier de Holen tot sulck een diepte, dat, indien de Meesters selfs een mis-treed deden, en alſo tot op de grond vielen, men haer door geenerley middelen weer daer uyt sou konnen helpen. De geene, welcke sodaenigh een ongeluck weervaert, leven dickmael daer beneden noch langh, Huylen en wee-klaegen seer verschricklyck, tot datse of door Honger, of door de smerten des vals, den Geest opgeven.

De Speloncken syn of konstige, of Natuerlycke.

Gevaerlycke en diepe Sout-groeven.

Van deese en diergelycke door Menschen-handen bewerckte Holen wil ick voor ditmael niet spreecken, maer enckelyck handelen van de Natuerlycke. Natuerlyck noem ick sodaenige Hoolen, welcke de Godlycke Wijsheyd in d'Aerde heeft gemaeckt, tot noodwendigh ghebruyck der Natuerlycke dingen. Eenige der selver hebben van buyten, aen of boven d'Aerde, haeren Ingangh. Andere syn voor de Menschen gantsch ghesllooten, en steecken in den binnensten Schoot der Aerde. Dese laetste syn wederom van driederley slagh, naementlyck, of Water, of Vyer, of Lught-behouders.

Verdeeling der natuerlycke Speloncken.

D'uytwendigh-opene Holen, dat is, de geene, tot welcke men van buyten kan inkoomen, breyden sich inwendigh seer wyd uyt, en nae d'enge mond volghd een onmeetelyck diep Hol. Van de sulcke wil ick u eenige voor oogen stellen; maer noch eerst dit seggen, dat al diergelycke Speloncken met eenige Deughden en krachtige Eygenschappen syn begaefd, welckese nergens anders van daen trecken, als uyt een diepe en groote Kluft, waer in of Water of Vyer werd bewaerd. Uyt deese grouwlyck-diepe Kuylen stijgen sodaenighe krachten op door wyd-omgheleyde onder-Aerdsche Gangen nae d'opper-Holen, zynde genatureerd nae de gelegentheyd der Aerd-aghtige *Substantien*. Hier van daen koomd het, dat in eenige Holen alles tot Steen werd, door middel van 't Steen-maeckend Sap, waer meê deselve syn aengevuld. Gelyck dan sodaenigh is 't Gat in *Schotland*, waer van

Meenigerley krachten en Eygenschappen

Der natuerlycke Hoolen, en

d'Oorsaeck daer van.

van *Ortelius* verhaeld, dat daer in een Water druppeld, 't welck sigh veranderd in een Sneeuw-witte Steen, waer uyt men allerley Beeldenissen kan *formeeren*. Eenige diergelijcke Holen beschrijft oock *Olaus Magnus*. Andere geven een seer aengenaemen en verquickenden reuck van sigh. Men vind'er, die de Menschen doen slaepen; andere in tegendeel die den slaep verhinderen. Sommige die tot Geylheyd aenhitsen; andere die de Kuysheyd bevoorderen. In noch andere vindmen overvloed van Oly, of van bloedverwigh Sap, Hars, Sout, Vitriol, Naphta, e. s. v.

Beschryving van 't Wonderschoone Hol Conthyus, Gelegen onder het Stedeken Corycos.

Eenighe willen voor 't wonderlijckste Hol des Weerelds aghten 't geen, 't welck *Mela* op de volgende wys beschrijft. Niet verr' van *Pompejopolis* (of de Stad van *Pompejus*) leghd het Stedeken *Corycos*, op een Hol, genoemd *Conthyus*, zijnde van een sonderlingen onbeschrijflijcken aert en gelegenheyd. Want het opend een seer gheweldighe Keel, en kloofd een Bergh, aen den Oever gelegen, die sigh thien *Stadien* lenghte opheuveld. D'openingh, of Kloof, begind wel boven by de hooghste Spits des Berghs, maer gaet daer nae hoe dieper hoe breeder en wyder af, groend allerwegen met schaduwryck Boschwerck, en bekleed sigh rondom met Woudaghtighe Wanden, so schoon en cierlijck, datmen, by den eersten toe-tred, van verwonderingh verbaesd moet staen, en sijn oogen niet genoeghsaem in deese lustigheyd kan versaedigen. Maer alleen een eenige Gangh voerd de lieden hier nae beneden: door een engh rauw Pad, vyfthien hondert schreeden langh, in een lustige schaduw, door aenghenaem-donckere Bosschen; welcke een sonderlinghe, groote en woeste Weergalm geven van 't gemurmel der hier en gintsch heenen vlietende Beeckjens. Als men nu tot op 't alderonderste is afgekomen, so opend sigh een andere Spelonck: in 't begin vry wat schroomlijck en schrickaghtigh zynde; doch daer nae klaerdse sigh op, en werd een wyl tyds gantsch light. Maer als men wat dieper ingetreeden is: werdse dies te duysterder; en hoe verder men koomd, hoe donckerder. Den geenen, die onvertsaeghd voortwandeld, brenghdse eyndlijck tot een nieuwen diepen Onder-aerdschen Gangh. Hier verheft sigh een geweldighe Vloed, toonende maer alleen sijn (op dat ick so spreeck) breed Voorhoofd. Maer nae dat hy een hevighe, doch korte Stroom van sigh heeft gheschoten, werd hy terstond weer van d'Aerde verslonden. Daer is inwendigh wel ruymte genoegh, doch so vreesaghtigh en schricklijck, dat sig niemand daer verder in derf wagen: en derhalven kanmen oock geen naerder kondschap hier van bekoomen. (a)

(a) *Mela*, *l.* 1. *c.* 6.

Andere beschryvingh van dit Hol uyt Solinus.

Op dat gy nu dies te minder hier aen soud mogen twijffelen so sal ick u desgelijcks het wat korter berigt van *Solinus* voordraegen, luydende dusdaenigh: *Corycos* is een Stad, daer men een Hol siet, 't welck den Bergh (door de Natuer aen de Zee geleghd) van den hooghsten Top af uythold, met een geweldigh wyde keel open staende. Want

dit

dit Hol omvanghd met sijne diep-afgesonckene Wanden veel lieflijck Boschwerck; en de middelste inwendige plaets staet vol lustige afhangige Wouden. Deese gangh gaet twee duysend en vyf honderd schreeden (hier heeft *Solinus* duysend schreeden meer als *Mela*) beneden af in 't Hol. Heeft Dagh-ligt volkomen genoegh, en men hoord, nu hier, dan daer, de geduerige Bron-Aders springen. Alsmen nu tot 't onderste eynd des eersten Boesems is gekomen, doet sigh weer een ander Hol op; wiens Mond-gat wel light van den dagh ontfanghd, maer 't binnenste, wanneermen verder voortgaet tot een enghen Pas, werd gantsch doncker.

Plinus maeckt oock van dit Hol gewagh, doch doet'er geen sonderlinghe Beschryvingh van, behalven dat hy seghd: De daer in vallende druppelen werden terstond tot Steen verhard. Uyt Plinius

Strabo schijnd desgelijcks kennis van deese Spelonck gehad te hebben; doch voeghdt'er eenighe andere omstandigheden by, wanneer hy schrijft: In 't *Corociaensche* Voorgeberght is een Hol, niet verr' van de Stad *Seleucia*, waer in de beste Saffraen wast. Dit Hol heeft een diepe Kluft, allerweegen Steenigh; vercierd met Boompjens en altijd-groene Planten. By 't selve vindmen een ander Hol, waer in een geweldighe Bron voortspruyt, die sigh stracks als een Vloed uytgiet, doch haest sigh weer verberghd, en door een onder-aerdschen Gangh in de Zee loopt. (a) Dat nu *Strabo* even dit selve Hol meend, kanmen genoeghsaem riecken aen de Saffraen, van welcke hy gewagh maeckt; aengesien oock de Poët *Martialis* dit Geberght sodaenigh een Gewas toeschrijft in dit sijn Vers. Uyt Strabo. (a) *Strabo lib.* 14.

Ultima Corycio quæ cadit aura croco.

Corycus is den hooghsten Bergh in *Cicilien*, waer op een Steedeken van een ghelijcken Naem is ghebouwd, en daer den alder-eedelsten Saffraen wast; welcken den ghenoemden Poët sijnen naem geeft van den naem der Plaets. 't Gedaghte Hol was de *Musen*, of Konstgodinnen, toegewyd; waerom oock de selve van de Dighters werden ghenoemd *Corycides Nymphæ*, de *Coryciaensche Nymphen*, ghelijck, onder meer andere, by *Ovidius* blyckt, in dit Vers: Corycus, den hooghsten Berg in Cilicien.

Corycidas Nymphas, & numina montis adorat.

Ælianus spreeckt van 't Hol *Plutonis* by d'*Indianen*, in wiens diepte heymlijcke gaten en onmatigh-wyde hoecken zyn, geene Menschen reght bekend. Nae dit Hol hebben de gedaghte *Indianen* eens heenen inghedreven drie duysend stucks Beesten van veelerley slagh, als Ossen, Schapen en Geyten; stootende een groot deel derselver in deesen diepen Afgrond, waer uyt niets met allen weer kon uyt komen of gered worden; gelijck men dan oock van de daer ingeworpene Dieren noyt yets weer gewaer wierd. Evenwel kanmen d'Ossen daer beneden hoo- 't Plutonische Hol by d'Indianen.

ren brullen, de Paerden briesschen, en d'andere Beesten yeder zijn geluyd slaen. Dit geschrey van 't arme Vee vernam men seer langh, wanneer men 't Oor leyde aen 't bovenste uytwendighe Gat des Hols. Jae dit vermenghde ghebulck en geblaer hield nimmermeer op, wyl by nae yeder dagh seecker ghetal van Dieren daer in gheslooten wierden.

Synde als een Afbeeldingh van de Hel.

Dit *Plutonisch Hol*, seyde de Heer *Donatiaen*, kan een afbeeldingh syn van den waeren *Plutonischen Kuyl*, de *Hel*. Want daeghlycks werden veele beestige Zielen (hier nae oock der selver ligchaemen) als met gebondene handen en voeten geworpen in den Poel, welcke brand van Peck en Swavel; sonder immermeer daer weer uyt-te koomen. Sy leggen in de Hel als Schapen, en de Dood knaeghdse eeuwighlyck: Want uyt deese plaets der pynigingh is in eeuwigheyd geen verlossingh.

* * * * *
* * * *

Grouwlyck Hol, waer in veelerley vreeslyke dingen wierden gesien.

WOnderlijck (vervolghde *Sinebald*) moet oock gheweest zyn d'aenschouwingh des Hols, waer van *Seneca* meldingh doet uyt *Asclepiodorus*. Koningh *Philippus* heeft'er veele Menschen in doen neerlaeten, om te verneemen, of 't oude voortyds verlaetene Berghwerck noch yets vermoght op te brengen, en hoe ryck het noch zyn moght, oock hoe 't met deese Metal-groef gesteld was; en of de Gierigheyd der Oude noch yets had overigh gelaeten voor de Nakomelinghen. Deese lieden daelden met veele Windlighten nae beneden, en bleven daer veele daegen. Eyndlijck van den langen wegh vermoeyd geworden zynde, so maecktense sich weer daer uyt, nae datse gesien hadden geweldigh-groote Vloeden, en een seer woeste Versaemelingh veeler Wateren. Daer-en-boven seeckere Ongedierten, de seldsaeme Misgeboorten ghelijckvormigh, welcke men sonder t'sidderingh niet kon aenschouwen.

De Holen hebben menigerley gedaenten.

Aldus dan hebben de Holen meenigerley gedaenten, 't sy Toevalliger of Natuerlijcker wys alsoo *geformeerd*. Eenighe vindmen wyd en breed uytgehold. Sommige geweldigh hoogh, inwendigh verwelfd. Andere in de lenghte uytgheslreckt; en wederom andere diep onderwaerts affinckende. Veele hebben meenigerley Inganghen en Hoecken; doch al t'saemen van sodaenigh een gelegenheyd en eygenschap, als de gesteldheyd der Plaets met sigh brenghd.

Hoolen, door welcke geheele

De voorgedaghte *Strabo* getuyghd, dat nevens de Vloed *Metaurus* in *Sicilien* (want daer sijn oock in andere plaetsen Vloeden van dien selven naem) een Spelonck is, waer door een groot vlietend Water seer breed en langh heenen loopt onder d'Aerde; eyndlijck uytbreeckt,

en

en een open Veld *passeert.* Maer 't is onnoodigh, van so verre Getuygenissen over deese saeck te gaen haelen; wyl selfs *Duytschland* niet weynige sodaenige holle Vloedgangen onder d'Aerde heeft. In *Bayeren*, tusschen *Munchen* en *Wasserburgh* werd een geheele Vloed schielijck in d'Aerde verslonden, en alsoo van de Natuer onder de gedaghte holle Aerde voortgeleyd, eenighe Mylen weghs verr', daer deese Rivier dan weer te voorschijn koomd; ghelijck *Doctor Becherus* verhaeld in sijne *Phisica Subterranea.* My is oock indaghtigh, in 't Land van *Brunswijck* en anderwegen diergelijcke Onder-aerdsche Canaelen ghesien te hebben, daer de Vloeden, door een diep uytgeholde Rots, een verre wegh voort-ruyschteden, tot datse van haeren Kercker weer ontslaeghen, en met d'opene vrye Lught beschoncken worden. Vloeden loopen.

Even deselve Schryver verhaeld, dat by *Andira*, of, so andere leesen, *Andriu*, een Gat is, gaende honderd en dertigh *Stadien* verr', en sich uytstreckende tot by *Palea.* Dit heeftmen daer aen bemerckt, wyl eens een Bock daer in gevallen, en 's anderendaeghs van de Harders aen d'andere sijde des Hols gevonden wierd. Een ander diergelyck Hol.

* * * *
* * *

IN alle duystere Holen te willen kruypen, vervolghde *Sinebald*, is sigh selven in groot gevaer werpen: want meenige derselver zijn sodaenigh ghesteld, dat men de nieuwsgierigheyd met het leven moet betalen. Van sodaenigh een aert is de Spelonck by *Puzzolo*, voor welcke de Menschen billijck ghewaerschouwd behooren te zijn, onaengesien de veelvoudighe ervaerenheyd selfs haere schaedlijckheyd genoeghsaem bekend heeft gemaeckt. Dit Hol is gantsch kleyn, als in de lenghte niet meer als dertigh, in de breedte maer ses voeten begrijpende. 't Leght vijfthien schreeden van den Oever des Poels *Aniani.* In deese Spelonck konnen Menschen en Beesten verseeckerd ingaen tot het midden toe, buyten eenigh gevaer, en sonder ghevoel van eenige giftige Dampen. Maer so yemand verder tot in 't aghterste deel wil doordringen, so verneemd hy een doodlycken Damp beyde Menschen en Dieren verstickende; doch d'eerstgenoemde aldermeest en alderligst. Want de Beesten vallen meerendeel daer over alleen in onmaght, en leggen soo ongevoellijck als offe dood waeren: komen echter weer tot haer selven, wanneermen haer in de naeste Waterpoel werpt; alhoewel langsaemer als uyt een gemeene Onmaght. Als nu sodaenigh een Dier in 't gedaghte Water werd gedompeld, so staet het eerstlijck weer op, waggeld, struyckeld, en valt dickmael uyt swackheyd weer neer: Naederhand, als 't nu sijne Geesten wederom Eygenschap des Hols by Puzzolo; En des selven schaedlycke Werckingh ontrent Menschen en Beesten.

heeft ghekreegen, loopt (of so't een Vogel is) vlieghd het daer van daen. Dus komen maer alleen de Beesten dickmael weer tot haer Sinnen; dickmael segg' ick; niet altijd. Want *Carel* den aghtsten, Koningh van *Franckrijck*, liet'er een Esel in drijven, doch den selven stierf terstond. In tegendeel komen de Menschen noyt weer tot haere kraghten, maer sterven stracks, wegens de *Pistilentiale* Dampen. Eerst, om datse veel teederder van Natuer zyn als de Beesten. Daer na, wyl terstond haer Verstand en al hare Sinnen werden aengegrepen: Oock, door de beseffingh van 't gevaer, den anghst en de smert vergroot werd; daer by de Dieren alleen de Sinnen lijden. 't Helpt derhalven niet, dat de lieden, welcke maghteloos ter neer gevallen zyn, in 't Water werden gedompeld.

Diergelijcke Holen vindmen op meer andere Plaetsen. By *Babylon* is een Waterpoel, met Hars aengevuld, en dight daer by een Hol, waer uyt so een boose doordringende Gifdamp opstijghd, dat Vee en Vogelen maer enckelyck van de bloote stanck moeten sterven. (a) By *Hierapolis* (heden *Aleppo* genoemd) leght een omtuynde Plaets, waer over een Schouwtoneel is gebouwd. Van hier vaert een Lught uyt, welcke al de te nae by staende de dood veroorsaeckt, behalven alleen d'*Eunuchen*, of Gesneedene, die gantsch geen leed ontfanghen. Dit verhaeld *Dion Xiphilinus* als een Oogh-getuyghe. (b) D'oorsaeck deeser verscheydene Werckingen is onbekend, en de saeck selfs valt een verstandigh Mensch seer swaer te geloven; voornaementlijck sodaenigh eenen, die sigh niet wil laeten vergenoeghen met de bloote *Authoriteyt* eens Schryvers.

(a) *Xiphilinus in Trajano.*

(b) *Idem Ibid.*

Waer deese giftige Dampen uyt ontstaen.

Ondertusschen koomd sulck een giftige Damp niet voort uyt 't Hol selfs, maer ontstaet uyt een langhduerighe Besluytingh van de plaets, door welcke de suyvere versche Lught uytgeslooten, de nu vervuylde gevanckelijck daer in opgehouden werd. Gelyck dan *Krantzius* verhaeld, dat in seecker Noordlyck Gewest een Kuyl wierd gheopend, waer in men eenighe dinghen in bewaeringh had geleghd, en een tyd langh wel dight besloten was gheweest. De Graver daer binnen treedende, stierf in een oogenblick; en stracks daer nae eenen anderen, die desgelycks daer in gingh, om te verneemen wat sijnen Voorganger geschied was.

Eenige Voorbeelden,

Een diergelyck ongeval is in't Jaer 1669. te *Neurenberg* eenige Nagtarbeyders, welcke men Secreet-ruymers noemd, weervaeren. Men vermoedede wel, dat eenige scharpe *Mineralien* oorsaeck daer toe gegeven hadden, maer buyten twijffel is de langh-duerige besluytingh en verstoppingh deeser giftige *materie* een meede-oorsaeck gheweest. Te *Luceria* in *Apulien* heeftmen, doe de Bisschop *Majolus* sich daer op hield, desgelycks een Kuyl geopend, in welcke Koorn bewaerd wierd, gelyck in verscheydene Plaetsen, als *Koerland* en anderwegen, ghebruycklyck is. Deese Groef had een seer lange tyd beslooten geweest.

Flucks

Flucks nae d'openingh vloogh'er een Hoen in, en heeft van 't Koorn gegeeten, sonder de minste schaede. Doch als'er een Mensch in afklom, is hy terstond gestorven; derhalven men gevoeghlyck had mogen seggen, dat hy levendigh ten grave is gevaeren.

'tVolgende noch seldsaemer Geval heeft'er den gedaghten *Majolus* bygevoeghd; In de Stad *Asta*, seghd hy, heeft sich yet diergelycks, maer seer aenmerckens-waerdigh, toeghedragen. Want alsmen een Wyn-vat, 't welck langh beslooten, of onopgemaeckt was geweest, opende, om de Hef daer uyt te haelen, is de Soon daer in gegaen (liever moghtmen seggen, gekropen, ten waere dat het Vat gantsch groot moght geweest zyn) en terstond gestorven. De Vader, 't Hoofd daer in steeckende, om de Soon te helpen, is even 't selve weervaeren.

Waer door sulcks bewesen werd

Derhalven is niet altyd de natuerlycke Eygenschap der Holen hier aen schuldigh, maer somtyds oock de verdorvene lught, sich in de Speloncken, Groeven en Kuylen onthoudende.

Sodaenige Holen, seyde *Angelot*, syn beeter van verre te besien, als van nae by te besoecken. Eenige der selver syn van so een boose Natuer, datse sich, sonder wraeck, niet eens willen laeten aenroeren; maer haeren onwil terstond met een groot gekraeck te kennen geven. Sulck een Hol werd, volgens 't berigt van *Olaus Magnus*, gevonden dight by de Stadt *Urburgh*, niet verr' van de *Muscovitische* Grensen. So haest heeftmen'er geen Dier of yet levendighs ingeworpen, of de Keel van dit Hol laet terstond een vreeslijcken Donder-barst hooren en nae boven vliegen, so dat de daer ontrent staende verdoofd werden, en al haere sinnen verliesen. Evenwel rusten daerom haere lighaemen niet, maer worden gintsch en herwaerts gedreven, met so een onstuymigh geweld, dat veele daer over d'oogen toedoen, en den eeuwigen Slaep slaepen moeten. Den gedaghten *Olaus* voeght'er by, hoe de gewisse ervaerentheyd geleerd heeft, dat door een eenigen Donderslagh uyt dit Hol veel meer Menschen om 't leven syn gekoomen, als oyt door een Kogel uyt een Grof geschut, op een groot deel Menschen los gaende. (a) Aen andere plaetsen vindmen desgelycks Holen, welcke als schelden en donderen, wanneermen een Steentje daer in werpt. Even 't selve segdmen van eenige Poelen en Bronnen. Maer wat magh doch d'oorsaeck syn, dat het gedaghte *Noordsche* Hol sulck een geluyd geeft, wanneer'er yet levendighs invalt?

Wonderlyck Hol by Urburg, en des selven schaedlycke Bygenschap.

(a) *Olaus Magnus lib.* 11. *cap.* 14.

Indien, antwoordede *Smebald*, de saeck in sich selven waerachtigh is, so kanmen d'oorsaeck lightlijck gissen. De Dieren, welcke men daer in afstort, maecken buyten twijffel een groot ghebrul, gebulck en geloey. Dit geluyd werd geweldig versterckt door d'inwendige weergalm des diepen Hols; veel meer, als of'er eenigh stemloos dingh wierd ingeworpen; naedemael deese Holen ontwijffelbaer met lught vervuld, jae reghte Opsluyters der Lught zyn. Want, ghelyck wy voorheenen hebben geseghd, daer syn Water, Vyer, en Lught-behoudende

Waer door 't verschriklyck gheluyd deeses Hols veroorsaeckt werd.

dende

dende Spelonken. 't Sal niet buyten onse orde zyn, dat ick hier noch spreeck van een seer seldsaem Water-hol.

Geweldigh Water-hol in 't Eyland Hispaniola

Petrus Martyr verhaeld in de Beschrijvingh van 't groot *Americaensch* Eyland *Hispaniola*, dat in seeckere *Provintie* van 't selve, ghenoemd *Caizimu*, een seer groote Spelonck is, onder aen den voet van een gantsch hoogen Bergh, in een holle Rots, ontrent twee Stadien van de Zee ghelegen. Den Ingangh tot dit Hol schynd de Poort van een grooten Tempel gelyck te zyn: en is Booghs-wys geformeerd. Door bevel des *Spaenschen Gouverneurs* heeft sich een Schipper met een Schuytje in dit Hol begeven, om 't selve op 't nauwste t'ondersoecken, en braght dit bericht te rugg'. Dat hier veele Vloeden, door verborgene *Canalen*, t'saemen liepen, gelyck als in een Put. Hier op heeftmen laeten vallen de verwonderingh, waer doch so veele daer langhs heenen vlietende Stroomen moghten blijven, welcke van tnegentigh Mylen wydte afquaemen, doch in haeren loop eyndlyck verdweenen, en niet meer gesien wierden: Want men besloot, datse, van d'Afgronden en Poelen deeser Rots wierden verslonden, en also nae 't gedaghte Hol haeren loop neemen moesten. De Schipper, die, op de gehoorde wijs, sich in dit Gat had gewaeghd, was bynae noyt weer daer uytgekoomen, maer in deese Water-kolck begraven ghebleven, wyl'er veele Draey-kuylen by een quaemen, en geweldigh worstelden. Al de hayren stonden hem te berge (of, om eygentlyck te spreecken, onder den Bergh, en half in den buyck des Grafs) doe hy hoorde en sagh, met wat voor een verschricklyck gebrul en geraes deese Diepten tegens malkander aenbruyschteden: en noch veel meer, doe se syn Schip nae haer toe ruckten, 't welck nu e Draeyingh hier, dan d'Opgolpingh daer heenen wierp, so dat het ghelyck als een Bal gintsch en herwaerts wierd gekaetst. Dickmael wenschte hy, noyt hier in ghekoomen te zyn. Oock wist hy niet, 't welck hem aldervreeslijckst viel, waer hy weer een uytgangh sou mogen vinden. Dus moest hy, nevens eenige syner Medgesellen, in 't doncker rondom swerven: eensdeels wegens de duysternis selfs, welcke sich in dit Hol seer wijd uytstreckt; andersdeels wegens de Nevelen, welcke ontstaen uyt de voghtige Dampen der steeds tegens een strijdende Wateren. In deese bruyschende Water-groef hoordense een geraes en kraeckend Golven-gheluyd, even gelyck de *Nijlstroom* maeckt, wanneer hy van de Morgenlandsche Geberghten afstoot. Hier van wierdense sodaenigh verdoofd, dat d'een d'ander niet hooren, veel minder verstaen kon, hoe luyde sy malkander oock toeriepen. Eyndlyck synse noch, sonder te weeten hoe, uyt dit Gat gekoomen, doch half dood van Anghst en Schrick. Deese verlossingh quam haer voor, als ofmen haer uyt de kaecken der Hel weer in 't light had gevoerd.

Seecker Schipper waegd sich met een Schipje daer in.

Uytsteeckend gevaer, van hem uytgestaen.

Adams Boet-hol.

Op den hooghsten Bergh in 't Eyland *Ceylon* sou (gelyck *Franciscus Patritius* verhaeld gehoord te hebben van synen Reysgesel, een *Mahometaensch*

metaensch Koopman) een Spelonck zyn, waer in al d'Inwooners deeser Plaets sich begeven, om aldaer haer Gebed te verrighten, ter gedaghtenis van den heylighsten eersten Vader aller Menschen: Vermits, volgens haeren Waen, *Adam*, nae synen Val, hier in met traenen en kuysheyd voor syne Sonde boete gedaen heeft. Dit willense hier uyt besluyten, wylmen noch de voetstappen deeses eersten Aerts-vaders daer vind ingedruckt, zynde over de twee Spannen langh: Gelyck dan oock deselve op den Bergh selfs souden te sien zijn; waer van voor heenen gesproocken is. Hy magh dit geloven die wil; voor mijn deel, ick geloof dat het een tastlijcke *Fabel* is. De Heylige Schrift leerd wat anders; te weeten, dat *Adam* nae sijne verstootingh uyt 't *Paradijs* tot den Ackerbouw is gewesen gheworden: daer hy over al eensaem genoegh zyn kon, en, om boete te doen, geen Spelonck behoefde. Vermits oock de voorgewendede kuysheyd siet op d'onthoudingh van sijne Huysvrouw, so blyckt wederom de valschheyd, wyl *Adam* met sijn *Eva* Soonen en Dochteren heeft gewonnen.

Fabel daer van.

* * * * *

* * * *

NAe dit Gespreck van de Holen quaemense tot sommige Daelen: derhalven *Angelot* sich terstond aldus liet hooren: 'kWenschte, dat wy nu eenige uyren langh in *China* mogten zyn; want ick twijffel niet, of de Heeren souden daer Daelen sien, welcke haer of gantsch wonderlyck, of t'eenemael lustigh souden voorkoomen.

Redenvoering vande Daelen.

By de Hoofd-Stad *Foche*, aen den Bergh *Fang*, sou sich ontdecken een boven maeten lust-rijck Dal, sich uytstreckende tot op veertigh *Stadien*, of derdehalve Myl. Allerweegen staen hier op de Heuvelen Oranjen-Appel, Citroen en Limoen-Boomen.

Lustig Dal by Foche.

By *Hoating* vindmen een Dal van dertigh *Stadien*, of bynae twee *Duytsche* Mylen. 't Selve is so gantsch diep en engh, dat'er maer alleen een geringh en doncker Dagh-ligt koomd in te vallen; evenwel gaet'er een Wegh door heenen, geplaveyd met vierkante Steenen.

Seer engh en diep Dal.

Onder *Gucheu*, van de Land-Stad *Pelico* af, gaet een seer langh Dal, door 't welck den gangh seer swaer valt, wyl'er maer een eenige Wegh in te vinden is, streckende tot in Koninghrijck *Tunking*. Wegens de meenighvuldige Beswaernissen en ongeloofelijck-groote moeyte, welcke men op dit gantsch rauwe Pad moet uytstaen, verderven niet weynige Menschen, welcke daer over reysen, eerse haer voorgestelde eynd bereycken. Eenige noemen dit Dal *Tienmuen*, dat is, *des Hemels-poort*, maer andere daer tegens *Queimuen*, dat is: *Aller-duyvelen gat.*

't Dal genoemd Aller-Duyvelen gat.

Onder de Stad *Paoting* leghd een Dal, beslooten van bovenmaeten hooge

(a) *Author*

[illegible]

[illegible] der Geberghten. Niemand kan'er by gheraecken, als [illegible] gantsch engh Voetpad, zynde den eenigen Pas om daer door [illegible].

[illegible]

Boven de Stad *Lan*, in 't Landschap *Xensi*, sietmen een uytsteec-kend schoon en bovenmaten lustigh Dal, 't welck van een doorloopen-de Vloed seer aengenaem bewaeterd werd. Ter deeser oorsaeck is 't seer vruchtbaer, so van Koorn als allerley lieflijcke Vruchten; daeren-boven doorloopen van lustige Gras-rijcke Weyden.

[illegible] Daelen in Brazil daer allerley Graenen boven mae-ten wel souden wassen;

Gewisselyck, liet de Heer *Floris* sich hier hooren, 't ontbreeckt oock onse Daelen in *Brazil* noch aen Oogen, noch aen Mond-weyden, beyde voor Menschen en Beesten. Want sy staen of Over-suyckerd ('k wil seggen, met Suycker-ried bewassen) of met heerlyck Gras vercierd. Dies te lustiger synse, wyl de Graen-verdervende Mieren (van welcke wy voor desen gesproken hebben) 't Suycker-ried, wegens de hardig-heyd, niet beschaedigen konnen. Allerley Koorn en andere Vruchten, selfs oock d'*Europæische*, soudense geerne aenneemen, en met een rycken Woecker weergegeven, te weeten, Weyt, Rogg', Garst, Haver, Erweten, en diergelycke, welcke men yeder Iaer twee-mael sou konnen ooghsten, indien men deese Graenen maer alleen voor de Mieren wist te bewaeren. De waerheyd hier van blyckt daer uyt, dat wanneer men maer een kleyne Plaets voor dit Ongediert in bysondere beschermingh neemd, 't Saed dan met een verwonderlycke overvloed opgaet; soo dat *Brazil* een reghte Koorn-schuer van gantsch *Europa* sou konnen zyn; indienmen maer alleen deese Koorn-Pest, de Mieren, door eenigh middel kon verjaegen.

Ten waere de Mieren

't Moest wel wonder syn, seyde de Heer *Donatiaen*, datmen niets daer tegens sou konnen bedencken. Indien mijne geheugenis my niet bedrieghd, so heeft sich hier binnen *Amsterdam* een *Portugeesch* aenge-geven, en aengebooden, een middel daer tegens te willen aenwysen: Doch wat 't selve geweest is, is my ontvallen.

Sulcks ver-hinderden.

'k Meen, antwoordede *Floris*, dat ick oock in *Brazil* yets daer van heb gehoord. Evenwel vrees ick, datmen beswaerlyck een algemeen Middel daer tegens sou konnen uytvinden, naedemael dit quaed niet van 't Aerdrijck selfs, maer van de kraght der Son afkoomd.

Rivieren door de Daelen.

Door al deese Daelen, vervolghde hy, vlieten gemeenlyck seer schoone lustige Vloeden, of kleyne Stroomen, welcke nauwlycks drie of vier Mylen van haeren Oorsprongh sich uytstrecken; en echter by haeren Invloed in de Zee de gedaente van een groote Hoofd-Rivier hebben. Dit werd d'Eb en Vloed der Zee toegeschreven.

Lustryck Dal in Gu-jana.

In 't Koninghrijck *Gujana* werd een Dal gevonden, genoemd *Ama-riocanana*, sich meer als t'sestigh *Engelsche* Mylen uytstreckende. Dit is de schoonste Landstreeck, welcke men oyt met oogen sou mogen aenschouwen. Oock loopt'er een Water door, vol van allerley Vis-schen. Daerenboven is 't hier en gintsch met Bosschen en Geboomt beset, waer in sich veel wilde Dieren onthouden. Als

* * * * *

* * * *

ALs nu eenige andere Reden-voeringen van de Daelen waeren voorgevallen, heeft de Heer *Donatiaen* aen *Floris* gevraeghd, of in *West-Indien* oock groote Wildernissen waeren? Die daer op jae antwoordede; en ten Voorbeeld bybraght de Woestyn *Pampas*; welcke hy beschreef op de volgende wys.

Verhandelingh van Wildernissen.

Alsmen, seyde hy, van 't Geberght d'*Andes* (waer van wy hier vooren wydlopigh gesproocken hebben) af koomd, en daer nae *Mendoza* aghter sich laet leggen, so koomdmen eyndlyck by d'onmeetlyck-wyde Wildernis, welcke men *Pampas* noemd; sich seer langh en breed uytstreckende; evenwel niet onvrughtbaer, maer van de Natuer allerweegen, sonder eenigh Sand-pad, met Gras en Kruyd beschoncken; daerenboven bewoond van allerley Dieren: Oock geen gebreck hebbende aen Stroomen en Poelen. Deese Woestyn derfdmen, even gelyck de Zee, niet intreeden, sonder *Compas* en Magneet-Naeld; welcke geduerigh gerightet werd nae de Noord-starr' deeser Wildernis, naementlyck d'eerste Stad in *Paraquavia*, ghenoemd *Los Buenos Ayeres*, aen de Vloed *Januario*.

De geweldige Woestyn Pampas in America.

De geene, welcke deese meer-genoemde Woestyn doorreysen, gebruycken een Houte Karr' of Wagen, op welcke veele lieden sittens-plaets konnen hebben. Deselve werd van Ossen voortgetrocken, die 't Gras en Kruyd neertreeden, maeckende also een bequaeme Ryd-wegh. Deese Reys duerd weynigh minder als vier Maenden. Hoe verr' deese Wildernis sich nae 't Zuyden uytstreckt, heeftmen tot noch toe niet vernoomen. Eenige meenen, datse loopt tot geheel aen de *Magellanische Straet*. Men seghd oock, datmen in bynae twee Maenden tyds gantsch geen teecken van eenigen Bergh of Heuvel gewaer werd; maer dat den *Horizont* allerweegen wyd en breed onverhinderd in 't gesight staet; derhalven men billijck moght seggen, dat dit een Aerdsche Zee is. (a)

(a) *Kircheri Mund. subterran. tom.* 1. *lib.* 2. *p.* 84.

So moet het dan, seyde *Sinebald*, noch veel vriendlycker en gemacklycker syn te reysen in deese *Americaensche* Wildernis, als in d'*Arabische* Sand-Zee. Want dit is een boven maeten groote, sandige, vlacke Heyde, waer op Beemd, noch Acker; Boom, noch Struyck; Loof noch Gras; Wegh noch Pad te sien is, maer enckel kleyn wit Sand, so fyn als Meel: Waer in de reysende Persoonen even so wel een goede Wind wenschen, als offe midden op de Golven der Zee sweefden. Want indien 't by ongeval gebeurde (gelyck somtyds wel geschied) dat de Wind van uyt 't Zuyden de Reysigers sterck in 't aengesight woey, so souden beyde Menschen en Beesten moeten sterven en onder 't Sand

D'Arabische Sand-Zee?

Synde een seer groote sandige vlacke Heyde

begraven werden. Selfs by een gunstige Wind kan den eenen den anderen, maer thien schreeden van malkander zynde, dickmael niet kennen: Die door deese Sand-Zee van *Medina* nae *Mecha* willen, gebruycken desgelycks ghemeenlyck een *Piloot* en *Compas*; wyl hier een vlytige opmerckingh van nooden is. De lieden, welcke op Camelen ryden, sitten in kleyne houte Huysjens, ghemaeckt op de manier van Troggen of Kastkens, hebbende eenige Gaetjens, waer door men lught kan scheppen. Hier in eetense en slapense. De Wegh-wysers trecken met het *Compas* voor uyt, even als osse door de groote woeste Zee te vaeren hadden.

Seer gevaerlyck om te doorreysen.

Op deese Wegh versmaght dickmael seer veel Volcks van Dorst: Gelyck dan oock niet weynige komen te sterven van de gene, die, alsse noch somtyds by een Waterken of Kuyl koomen, nae so een geweldige Dorst-lydingh al te veel drincken: Waer van sy daer nae opswellen, daer heenen vallen, en den Geest geven.

Wanneer de Wind sterck van ter sijden daer heenen waeyd, so werptse 't Sand met meenighten aen een grooten Bergh, zynde een Arm des Berghs *Sinai*. Als men nu tot den selven gekoomen is, vindmen een Zuyl gantsch aerdigh van Menschen handen ghemaeckt, de Poort genoemd. Op de lincker sijde des gedaghten Berghs is een seer diep daer in gaende Hol, en daer aen een ysere Deur. Van dit Hol vertellen de *Mahometanen*, dat haeren *Propheet Mahometh* ghemeenlyck daer in gingh, als hy syne Gebeden wou verrighten, men hoord by deese Poort een seer groot geruysch, even als of daer een hevigh-bruysschend Water afstortede. (a)

(a) Uyt de *Reys van Lodewyk di Barthem a.*

Waer van daen soodaenige Sand-Zeeën ontstaen zyn

Diergelycke Stof en Sand-Woestynen vindmen even soodaenig in *Africa*, insonderheyd in *Libyen*. *Pater Athanasius Kircherus*, den nu veelmael aengetrockenen en vermaerden *Jesuit*, schrijfd hy had gevonden, dat de Sand-Zee, in de Noordlycke Streeck van 't Vrughtbaer *Arabien*, tusschen den *Persischen* Zeeboesem en de Roode Zee, voor de Sond-vloed een streeck of ghedeelte van d'openbaere Zee was gheweest. Doch de gedaghte Sond-vloed had hier heenen geweldigh-groote Sand-Heuvels t'saemgeworpen, waer door d'Aerde verhoogd was geworden, en van doe af aen de Zee geen verder overstroomingh toeliet. Dit was van hem waergenomen, so wel door veelvoudighe naevorsschingh der Plaetsen, en bericht der Inwooners, als door 't leesen van meenigerley *Arabische* Oudheden. Even soodaenigh oordeeld hy oock van de Sandighe *Tartarische* Woestyn, naementlyck, dat de selve voor desen is geweest een deel van den Schoot der *Caspische* Zee, onderworpen aen de woeste Golven.

Volgens 't oordeel van Kircherus.

Tartarische Woestyn Lop.

De *Tartarische* Woestynen, welcke men *Mengul* en *Lop* noemd, strecken sigh seer wyd uyt. Men houd het daer voor, dat de laetste, *Lop*, is de Sandige Wildernis, welcke leghd niet verr' van de groote door de gantsche Weereld vermaerde *Chineesche* Muer, door welcke

moe-

moeten reyſen de Kooplieden, die uyt *Tartaryen* nae *China*, of uyt *China* nae *Tartatyen* willen. Welck Geweſt ſodaenigh gheſteld is, dat de Reyſigers billyck een afgryſen daer van hebben.

* * * * *

* * * *

Eer ghy voortgaet, ſeyde de Heer *Donatiaen*, ſo bid ick u, my eenigh bericht te willen geven van deſe ſo ſeer beroemde groote Muer. De Heer *Angelot*, antwoordede *Sinebald*, ſal alderbequaemſt zyn om deeſe uwe begeerte te vervullen. Deſen ſigh hier door genodighd vindende om te ſpreecken, begon aldus: *Gelegenheyd opgevat.*

De Muer, welckers gelegentheyd ghy ſoeckt te weeten, ſtreckt ſigh ſo wyd van't Ooſten nae 't Weſten, datſe niet alleen eene (gelyck ſommighe der Oude Schryvers hebben ghemeend) maer vier geheele *Chineeſche Provintien* Noordwaerds omgord, naementlyck, *Laotung*, *Peking*, *Xanſi* en *Xenſi*. * Haeren Aenvangh neemdſe in een Zeeboeſem, tusſchen de gedaghte *Provintie Leaotung* en 't hangend Eyland *Korea*, daer de Vloed *Yalo* uyt *Ooſt-Tartaryen* koomd aenſtroomen. Van hier gaetſe nae 't Weſten, tot aen 't Gebergh der Stad *Kin*, in de Vooghdy *Xenſi*, by den Oever der Geele of Saffraen-vloed. Niet over al heeftſe een reghte ſtreeck, maer aen ſommige plaetſen eenige kromten of boghten. Echter iſſe nergens gebroocken, of van een gedeeld, maer gaet voort, geduerigh in een gewerckt; behalven op de Noordſijde der Stad *Siuen* (a) in de Vooghdy *Peking*, daer deſelve aen de *Provintie Xanſi* grenſd; alwaer een kleynen hoeck van een groot onbeklimlijck Gebergh ſich tusſchen ſteld, en de gedaghte Muer van een deeld; oock daer, daerſe de geele Vloed een doorloop vergunnd. D'andere kleyne vlietende Wateren, uyt andere Landen in *China* komende, maecken'er geen ſcheydingh in, maer loopen'er onder door heenen, onder de daer over gebouwde Boogh-Bruggen. Anders iſſe allerweegen aen een geheght, en over al gelijckvormigh; niet alleen in d'evene of vlacke Velden, welcke in 't Geweſt, daer de Muer ſtaet, weynigh ghevonden worden; oock niet ſleghts aen de hoecken en kromten der voorhangende Geberghten, maer oock daer, daerſe de Bergen ſelfs overſtyghd.

Om te ſpreecken van de Door de geheele Wereld vermaerde

** Sie de kopere Plaet No. II. Fig. 5.*

(a) Nieuwhof ſteld: Op de Noordſijde der Veſtingh Hingo.

Even ſodaenigh, viel *Sinebald* hier in, beſchryft oock P. *Martinus* in ſijnen *Atlas Sinicus* deeſe Muer. Maer *Nieuwhof*, die ſijne Beſchryvingh uyt den genoemden *Autheur* heeft vertaeld, ſteld de laetſte woorden een weynigh anders, te weten, indien mijne geheugenis niet feyld, dusdaenigh. Niet alleen daer, daer de Muer in eenen ſtreeck over 't Gebergh loopt, maer oock aen de plaetſen, daerſe krom en gebogen hier en gintſch door de Bergen ſwarmd. 'k Sal hier *Groote Chineeſche Muer, en der ſelver gelegenheyd.*

 byvoe-

byvoegen, 't geen de *Portugeesschen Pinto* seghd, naementlyck, dat de Muer alleen tusschen de Klippen is opgerigt, en sigh in een ghelycke hooghte tot aen de Bergen uytstreckt: Welcke Bergen, om voor een Muer te mogen dienen, met Schuppen en Spaden gantsch glad en gelijck sijn afgestoocken; waer door dit groote Werck vaster is ghemaeckt, als door de reghte Muer. Onder aen deese Muer, vervolgd hy, is een Voet, van Kalck en Sand opgehooghd als een Aerden Wal, oock uytwendigh met seecker Peck besmeerd; waer door deselve so gantsch sterck is, dat geen grof Geschut haer kan beschadigen.

Een Millioen Soldaten onderhouden, tot bewaeringh van deselve.

In een evenmaetige wijdte, vervolghde *Angelot*, staen op deselve aen verscheydene Plaetsen hooge en stercke Waght-thoornen, nevens eenighe Poorten, door welcke men, wanneer 't de nood vereyscht, kan uytgaen. Dight daer by leggen binnenwaerts eenighe seer vaste Kasteelen, en stercke Schanssen, so wel tot beschermingh van de Muer, als tot Woonplaetsen voor de Besettingh. In deese Schanssen en Vestingen heeft niet alleen voortyds de *Chineesche* Keyser een *Millioen* Soldaten plegen te houden, tot Defensie, maer oock noch hedensdaeghs onderhoudt'er de groote *Tartarische Cham* evenso veel. Deese moeten de voorgedaghte Waght-Thoornen dagh en naght op haere Beurten bewaecken.

Lenghte van deese Muer.

Maer, vraeghde de Heer *Donatiaen*, hoedaenigh een lenghte heeft doch deese geweldige Muer wel?

'k Sal hier op antwoorden, liet *Sinebald* sigh hooren, met den *Jesuit Gonzales de Mendoza*; en dan van de Heer *Angelot* hooren, of sijne reeckeningh oock wel gemaeckt is. Hy schryfd, datse vyf honderd Mylen lengte heeft; doch also, dat vier honderd deser Mylen door de Natuerlycke gelegenheyd dusdaenigh sijn bemuerd, en door een streeck van hooge Bergen werden t'saemgevoeghd: Maer dat d'overige honderd, tot vergrootingh der voorige, en vervullingh der plaetsen, tusschen de gedaghte Bergen leedigh blijvende, een Muer hebben, gebouwd van stercke gehouwene Steenen, aen 't *Fundament* seven vademen breed, en noch eens so hoogh. (a) Sommighe vertalinghen van *Mendoza* (als die van 't Jaer 1589. te *Franckfurt*) stellen, dat vier honderd en twintigh Mylen van de Natuer selfs zyn gemaeckt: d'andere vyftigh (sal vermoedelyck een druckfeyl, en taghtigh moeten zyn) van eene met de hand vervaerdighde Muer sijn omvangen. *Nieuwhof* vertolckt de woorden van *Mendoza* in een ghelijck verstand, naementlyck, dat vier honderd en twintigh Mylen van de Natuer selfs, d'overighe taghtigh door Menschlijcke handen sijn te weegh gebraght. Naederhand in 't tweede deel sijner *Chineesche Historien* herhaeld hy dit laetste, met vermeldingh, dat de gemaeckte Muer wel met ontelbaer veel Bolwercken vercierd en versterckt, maer noch evenwel soo vast niet is, als de vierhonderd Mylen der Natuerlycke Muer.

(a) *Mendoza, lib. 1. part. 1. chap. 9.*

Light-

Lightlijck, seyde *Angelot*, salmen *Mendoza* konnen vergeven, dat hy, selfs de Landmeeter niet geweest, maer van andere qualyck berigt geworden zynde, geen goede reeckeningh heeft gemaeckt. De Muer is so langh niet, maer evenwel langh genoegh; te weten, drie honderd *Duytsche* Mylen weghs. (a) Want vermitsse twintigh *Graden* begrypt, yeder *Graed* tot vyfthien Mylen, so volghd noodwendigh, dat haere lenghte niet meer als van drie honderd Mylen kan zyn. Dus is den aenvangh so wyd van 't Eynd, als, volgens de Kaert, de Stad *Dantzig* in *Pruyssen* van *Calis* in *Franckryck*. Of, so men van den *Meridiaen* aenreeckend, gelyck de gedaghte Stad *Dantzigh* van *Messina* in *Sicilien*. (b) Oock salmen met'er daed niet bevinden, dat de Muer, door Menschen-arbeyd opgeright, maer honderd, of taghtigh Mylen langh, en 't overige van de Natuer, door middel der Geberghten en Rotsen, gebouwd sou zyn. Want of wel de ghemaeckte Muer aen de gedaghte twee Plaetsen, naementlyck, aen de Noordsijde der Stad *Siuen*, en daer nae aen de Geele Vloed, deselve te gheval, sich opend; wyl ginder 't rauwe onbegaenbaere Geberght, hier 't Water in plaets van een stercke Muer diend, so duerd echter deese scheydingh niet langh; en 't gemelde Geberght gaet op verre nae so wyd niet, dat het honderd, veel min vier honderd Mylen sou konnen uytmaecken. Behalven de gedaghte twee Kloven, styghd de Muer geduerigh met de Bergen op en af, en gaet niet door de Vlackte alleen, gelyck *Mendoza* gemeend heeft: Waer by dan oock 't evene Land sich de minste plaets aen deese Muer kan toe-eygenen. Belangende de hooghte, deselve is van dertigh, de breedte van twaelf, somtijds oock wel van vyfthien Ellen.

Verschil in de lenghte.

(a) *Gelijck P. Martinus voor gewis beweerd.*

(b) *Gelijck Kircherus meend, in China illustrata, pag.* 218.

Hooghte en breedte.

'k Wil, seyde *Sinebald*, in dit stuck u veel liever toevallen, als *Mendoza*, te meer, wyl uw Verhael over een koomd met dat van P. *Martinius*. Anders hebben oock twee *Jesuiten*, genoemd P. *Albertus Dorville* en P. *Gruberus*, van de Keyserlijcke *Residentie*-Stad *Pekingh* afgereysd zynde, binnen twee Maenden tyds deese so seer beroemde Muer bereyckt, by de Stad *Siningfu*, welcke als een verseeckerde Vestingh en Beschermingh der selver tegens de *Tartaren* is. Deese hebbense, so veel de gelegenheyd der plaets kon lyden, op 't aldernauwst waerghenoomen en afgeteeckend. Onder anderen, hebbense aengemerckt, dat op de breedte des Muers ses Ruyters ruym genoegh nevens den anderen konden ryden. Desgelycks, dat deese Muer van d'Inwooners der Stad *Siningfu* dickmael werd besoght, so wel wegens de treflijck-gesonde Lught, uyt d'aenpaelende Sand-woestyn derwaerts aenwaeyende, als wegens andere vermaecklyckheden. De hooghte, allenthalven een vryen uytsight vergunnende, lockt veele Menschen daer nae toe; te meer, wyl de daer aen ghemaeckte Trappen gantsch ghemacklyck zyn te beklimmen. (c) De lenghte der alderbreedste Muer, tot aen d'andere Poort, door welcken men in de Stad *Sucien* gaet,

Ander beright van deese Muer.

(c) *Kircherus gebruyckt het woordt Scalas; beteeckenende Ladders; doch meend buyten twyffel steene Trappen.*

gaet,

gaet, uyt de Woestyn, is, gelyck de ghenoemde *Jesuiten* verhaelen, soo groot, datmense nauwlycks in aghthien daegen tyds kan afgaen. Veele doen deese Reys niet so seer om eenige noodwendige verrightingen wil, als uyt *Curieusheyd*; nae datse eerst van den *Gouverneur* te *Siningfu* verlof bekoomen, en haer selven van genoeghsaeme Voorraed voorsien hebben.

Sonderlinge Schouw-lust op dese Muer.

Binnen de Muer siet men, gelyck als van een hoogen Heuvel, ontelbaer vele Wooningen, maer buyten deselve, in de daer aenleggende Woestyn, allerley wreede wilde Dieren, als Tygers, Leeuwen, Eliphanten, Rhinoceren, Luypaerden, wilde Ossen, en Eenhoornen (zynde een slagh van gehoornde Woud-Ezels); 't welck dan een ongewoon-seldsaem Oogh-vermaeck geeft: Want men kan haer als van een Thoorn in volle verseeckerdheyd met groote lust aenschouwen, en bemercken, hoese dickmael veele grimmighe doch vergeefsche aensprongen doen. Insonderheyd siet men deese Schouw-lust van 't deel des Muers 't welck nae 't Zuyden, en de beeter bewoonde Landen *Quamsi*, *Junnam* en *Tibet* toeloopt. Want van daer plegen deese Gedierten op seeckere tyden des Jaers met geheele hoopen nae de Geele Vloed af nae de dighte Hagen, de Muer aldernaest zijnde, te gaen, 't sy op *Voeragie*, of om te Jaegen.

'k Moet, seyde de Heer *Donatiaen*, noch vraegen, wie doch deese Muer eerst heeft laeten bouwen?

Wie deese Muer eerst gebouwt heeft, en waerom?

De gedaghte *Mendoza*, gaf *Sinebald* tot antwoord, schryft, datse is doen maecken van seeckeren Koningh, genoemd *Tzintom*, die met de *Tartaren* in Oorlogh stond, om te dienen tot een Beschermingh zyns Rycks tegens deese Vyanden. Om desen geweldigen Bouw te volvoeren, heeft hy 't derde deel sijner Onderdaenen, jae somtyds van de vyf Mannen twee, tot deesen Arbeyd gehouden. Of nu wel d'Inwooners van elck Landschap werckten aen sodaenige Plaetsen, welcke haere Huysen naest laegen, so zyn echter al de geene, welcke derwaerts gingen, gestorven, 't sy van de langhduerige Reys, of om datse de verscheydenheyd der Lught niet konden verdraegen. Ter deeser oorsaeck wierd het gantsche Ryck oproerigh, en den Koningh, nevens sijne Soonen, verslaeghen.

Andere en netter bericht van dese saeck.

Maer P. *Martinus Martinii* geeft ons hier van een geloofwaerdiger berigt. Volgens sijn verhael heeft den aenvangh der Keyserlycke Stam *Cinae*, genoemd *Xius* (of anders oock van hem *Chingus* geheeten, zynde vermoedlyck even den selven, dien *Mendoza* den naem van *Tzintom* geeft) dit Weerelds-wonder, 'k wil seggen, den *Bouw* deeser groote Muer, welcke *China* van *Tartaryen* afscheyd, begonnen in 't Jaer voor de gheboorte onses Salighmaeckers twaelf honderd en vyfthien (*Nieuwhof*, die dit uyt den ghemelden *Martinius* heeft uytgeschreven) steld vyftigh, maer sal buyten twijffel een versieningh of druckfeyl zyn) en in vyf Jaeren tyds vol-eyndight. Doch dat hy hier

over

over van de sijne in een Oproer sou verslaegen zyn gheworden, is een dwaelingh, vermits hy in 't sevenendertighste Jaer sijner heerschappy door een Sieckte in 't Bed geworpen, en alsoo ghestorven is. Deesen *Chingus*, of *Xius*, had eerst maer alleen de Waerdigheyd eens Keyserlycken Stadhouders. Naederhand heeft hy de Groot-Koninghlycke Stam *Cheva* met al des selven Aenhangh door de Wapenen allenxen uytgeroyd en bedwongen. Daer nae, den Keyserlijcken Throon beklommen hebbende, sijnen Veldheer *Mungtienum* tegens de *Tartaren* ghesonden, met drie mael honderd duysend Mannen, en deselve tot verscheydene maelen toe dapper gheklopt. Eyndlijck nam hy voor, nae rype overweeginghe, hoe men 't Ryck *China*, tegens d'Invallen van soodaenighe woeste Erf-vyanden, best sou mogen verseeckeren, deese geweldige Muer op te righten; welck Werck hy oock in 't twee-en-twintighste Jaer sijner Keyserlijcke Regeeringh sodaenigh aenvatte-de, dat van yeder thien Mannen in geheel *China* daeghlycks drie daer aen beesigh zyn moesten, en een bestemd stuck afdoen; ghelyck den *Atlas Sinicus* spreeckt: Waer tegens de selve Schryver in sijn *Chineesche Historie* seghd, dat de derde Man in 't gantsche Ryck sigh tot desen arbeyd moest laeten vinden. *Nieuwhof* doet'er toe (buyten twyffel uyt *Mendoza*) dat hy eyndlijck, van yeder vyf twee persoonen hier toe heeft doen neemen: 't Welck wel waeraghtigh sou konnen zyn. 't Geheele Gebouw wierd van Kesel en andere Steenen opgerigt, soo vast en dight in malkander gheschickt, datmen niet een eenigh reetje daer in kon vinden. Want de Keyser had een strengh Gebod laeten uytgaen, Indien men ergens in de voegen deeses Wercks oock maer selfs een Nagel sou konnen inslaen, so sou den geenen, die daer aen gearbeyd had, 't Hoofd verliesen. De *Chineesen* schrijven, dat den aenvangh deeser Muer, in den voorgedaghten Zee-boesem by de *Provintie Leaotungh*, twee *Stadien* in de Zee loopt; (*Nieuwhof* gaet te ruym, als hy twee *Stadien* heeft vertaeld twee Mylen) en aldaer ghegrond staet op Scheepen, gevuld met Yser-klompen, en hier doen sincken, om 't Werck dies te bestendiger te doen zyn.

Koningh Xius, of Chingus

Heeft dit geweldige Werck in vyf Jaeren tyds doen volvoeren.

Billijck, hernam *Angelot* weer, heeftmen sich te verwonderen over dese heerlycke Muer; niet alleen wegens haere lengte, hoogte en dickte, maer meest over de geduersaemheyd, wylmen deselve van tsederd so veele Eeuwen tot op den hedigen dagh by nae gantsch onbeschaedigd bevind; oock noch so sterck en dight is, als of'se eerst nieuwlycks gebouwd was geworden. Niets met allen is'er aen, dat'se, gelyck eenige Schryvers hebben uytgestroyd, van de *Tartaren* eens ten grooten deel was neergeworpen.

Langhduerige bestendigheyd van 't selve tot heden toe.

'k Heb, seyde *Donatiaen* weer, uyt dit Verhael vernomen, dat de Koningen van *China*, tot besettingh deeser Muer, duysendmael duysend Soldaten hebben onderhouden. Lightlyck staet hier uyt af te neemen,

Korte aenwysingh.

men,

men, datse dan een gheweldigh groot Krijghs-heyr in 't Veld souden konnen brengen.

Van den ongelooflyck-grooten hoop Kryghslieden,

Gewisselyck jae, antwoordede *Sinebald*. En indien de voorige *Chineesche* Groot-Koningen met sodaenige maghtige Krijghs-maghten hebben konnen optrecken, hoe veel stercker sou dan den tegenwoordigen *Tartarischen Cham* in 't Veld konnen koomen, die nevens *China* oock *Tartaryen* tot synen dienst heeft. Men moet verbaesd staen, wanneermen leesd, 't sy in de *Chineesche Historien* van *Martinius*, of in de Beschryvingh van *Mendoza*, wat voor een ontelbaere meenigte Krijgsvolckeren de voorige *Chineesche* Keysers hebben by een ghebraght. 't Schijnd onmogelyck, dat eenigen Uytlandschen Vyand haer oyt gelyck, veel min gevaerlyck had mogen zyn, ten waere dan, dat Inlandsche Tweedraghten haer 't verderf veroorsaeckten. Ghelyck dan oock onlangs den *Tartarischen Cham* door dit voordeel de *Chineesche* Keyserlycke Kroon op 't Hoofd heeft ghekregen, en den Dwingeland deeses geweldigen Rycks is geworden.

Welcke de Chinesche Keysers in 't Veld konnen brengen.

De meer-ghedaghte *Mendoza* beschryft in 't bysonder 't ghetal des Volcks, 't welck elcke *Provintie* voor haer deel moet onderhouden. Onnodigh is 't, my in deese langheyd in te laeten, en 't sal genoegh zyn alleen de geheele opgetelde Som u bekend te maecken. Lightelyck en nettelyck kan dit geschieden, wyl yeder Land op sulck of sulck een getal Soldaten staet ghesteld; oock de Koninghlycke Betaelingh altyd juyst op de reghte tyd volghd: Boven dien, yeder Krijgs-knegt in syn Vaderland is, daer hy een Hand-werck doen kan. 't Getal dan in al de *Provintien*, welcke men, wegens de grootte, billyck Koninghryck mogt noemen, beloopt vyfduysendmael-duysend, aghthonderd ses-en-veertigh-duysend, vijf-honderd Man te voet: * En negen-honderd achten-veertigh-duysend, driehonderd en vyftigh te Paerd. Welcke magt, indiense d'*Europæische* ghelyckmaetigh was in Dapperheyd en Moed, meer als ghenoegh sou zyn, om de gantsche Weereld te veroveren. Maer ghelyckse d'*Europaers* in meenighte en scharpsinnigheyd verr' te boven gaen, so synse daer tegens veel geringer in kloeckhertigheyd en een goede Besluytneemingh.

Waerom de Chineesen,

Vermits, wierp *Donatiaen* weer hier in, der *Chineesen* Krijgs-magt so verschricklyck groot is, so verwonder ick my, datse noyt andere Landen onder haer Jock gebraght en bedwongen hebben.

So een bovenmaeten groote

Lightlyck, hernam *Sinebald*, haddense door haere geweldige volckryckheyd veel andere Koninghrijcken konnen overwinnen, indiense van natueren niet veel meer genegen waeren tot Vreede als tot Oorlog. Jae,

* *De Hooghduytsche Oversettingh van Mendoza heeft aghtenvijftighmael honderd-duysend; doch valsch; want in de Fransche Editie staet vyf Millioenen, aghthonderd sesenveertigh duysend en vyfhonderd; 't welck wy, tot waerschouwingh, hier hebben willen aenmercken.*

Iae, sy houden veel eerlycker en *reputatieuser* te syn, de rust met geld, als met bloed te koopen. En waerlyck, hier in kan ick haer geen ongelyck geven. Want als ick myne gedaghten laet gaen over al d'omstandigheden en eygenschappen des Vreedens en des Oorloghs, so bevind ick, dat d'eerste so veel te behoedsaemer te behouden staet, als de werckingh van d'andere schaedlycker en verderflijcker zyn. Doch ick wil my niet inlaeten, om dit verder uyt te breyden. Alleen sal ick dit noch seggen, dat, myns oordeels, een Land geen geld met meer voordeel kan uytgeven, als om te bekoomen, of te behouden sodaenigh een saeck, welcke 't geld als een Vloed daer in doet komen, door een geduerigen Koophandel nae andere verr'-gelegene Gewesten. En dit is de Vreede. Alhoewel ondertusschen de vernuftighe *Politiquen* de Wapenen stellen boven een Vreede, diemen met schimpige Voorwaerden sou moeten aengaen, of die op geen bestandige grond rust. Waer in men haer oock geen onghelyck kan geven; vermits d'Eer van een Rijck of *Republicq* niet verwaerloosd moet worden.

meenighte van Krygsvolck hebbende,

Maer veellight, seyde *Donatiaen*, hebbense noch eenige andere redenen, waer doorse afgehouden werden van andere Landen te beoorlogen. Indien u deselve bekend syn, so geliefdse ons oock deelaghtigh te maecken.

Als nu verhaeld is,

Mendoza, antwoordede *Sinebald*, spreeckt'er dusdaenigh van. Die van *China* hebben (so uyt de schaede van andere lieden, als uyt eygener ervaerenheyd wys gheworden zynde) voorsightighlyck in aenmerckingh genoomen, dat het, wanneermen sich uyt syn natuerlyck Land begeefd, om Meester van vreemde Landen te werden, niet alleen volcks en gelds kost; maer oock, dat het alreeds veroverde niet sonder groote moeyte en sorgen te behouden stond; insonderheyd voor haer, die, terwylse in vreemde Gewesten oorlogden, ondertusschen van de *Tartaren* t'huys besoght en aengevoghten konden worden. Daer benevens betraghtedense, dat haer Land een van d'alderryckste des Weerelds was, so wel in Metallen als in Eedle Vruchten; derhalven veele Natien sich met haer behelpen moesten, waer tegens sy niemand van doen hadden, als die van allerley levens-middelen rycklyck voorsien waeren. Derhalven sy, nae gehoudene t'saemenkoomst en rijpe overweegingh, goed vonden, oock hare Koningen rieden, d'uytlandsche veroverde Plaetsen weer te verlaeten, de Soldaten weer t'huys te roepen, en voortaen sich met geen buyten-ryckske Oorlogen te belasten.

Geensins geneegen zyn, om t'oorlogen,

Andere schrijven de vreedsaemheyd deeser *Natie* haere natuerlycke vertsaegdheyd toe. Evenwel is 't seecker, datse veelerley rondom-leggende Rycken, en daer onder oock de *Tartaren* selfs, door Kryghsdwangh onder haere gehoorsaemheyd hebben gebraght: Maer selden hebbense regten ernst gebruyckt, om 't gewonnene langh te behouden. Waerom dan oock insonderheyd de wilde *Tartaren* ghemeenlyck wel

En alsoo vreemde Landen onder haer Jock te brengen.

haest, en even so light als een meenighte Vlooyen, weer uytsprongen; d'eene Stropery en Inval op d'andere deeden, oock met haere snelle Ruytery so veel spels maeckten, datmen haer dickmael met Silvere Kogelen weer te rugg' moest doen keeren.

Wederkeering tot de Woestynen.

'k Was, seyde *Donatiaen*, wel begeerigh, om yets te hooren van de Krijghs-orde der *Chineesen*, desgelycks van d'Inkoomsten des Rycks, doch sulcks sou ons ter deeser tyd te vetr' van ons stuck afleyden. Laet derhalven de Heer *Sinebald* wederom keeren tot de begonnene vertellingh van de verschricklycke *Tartarische* Wildernis, of Woestyn *Lop*.

* * * *
* * *

Woestyn tusschen Indien en Persien.

Er ick weer daer toe koom, antwoordede deesen, moet ick kortlyck ghewagh maecken van eenige andere. M. *Paulus Venetus* verhaeld, datmen, eermen kan koomen in 't Koninghryck *Timochaim*, grensende aen *Persien*, een woeste Wildernis aentreft, door welke men agt dageu lang moet reysen in seer groote dorheyd. Men siet hier noch Boom noch Vrugt. De Wateren, welcke hier noch gevonden worden, syn gal-bitter, so dat oock selfs de last-dragende Dieren niets daer van willen drincken. De Reysigers souden derhalven in 't uyterste gevaer staen, van door Dorst te moeten versmaghten, indiense sich voor 't aenneemen van de Reys niet met Water hadden voorsien.

Andere Woestyn tusschen de Steden Crerma en Cobina.

Desgelycks sou, volgens syn bericht, tusschen de Steeden *Crerma* en *Cobina*, leggende noch voor de gedaghte Woestyn, een wilde en woeste wegh leggen, seer beswaerlyck om te bereysen, synde seven dag-reysen langh, sonder datmen hier eenigen Dranck vind, behalven sommige kleyne seer geringe Slooten, sout en bitter, oock so groen, als of 't uytgeparst Kruyden-sap was. Die maer eenige weynige druppelen daer van proefd, krijghd terstond de Loop. 't Welck desgelycks pleegh te geschieden, als yemand maer alleen yet geringhs in de mond neemd van 't uyt dit Water ghemaeckte Sout. Derhalven moeten de reysende Persoonen hier soet Water met haer voeren, so voor haer selven als voor haere Beesten; welcke even so weynigh van de Loop bevryd blyven, wanneerse gedwongen zyn, door nood daer van te drincken. Daerenboven vindmen in deese dorre Woestijn gantsch geen Wooningen, geen Menschen, geen Dieren (behalven alleen eenige Woud-Esels) wyl'er niet t'eeten noch te drincken is.

De geweldige Woestyn Lop,

De geweldigh-groote Woestijn *Lop* heeft haeren Naem bekoomen van de Stad *Lop*, leggende in *Tartaryen*, tusschen 't Oosten en 't Noorden, bewoond werdende van *Mahometanen*. De Kooplieden, welcke door dese seer groote Wildernis willen reysen, voorsien sig in dese Stad van allerley noodwendigheden; oock van stercke Esels en Camelen, op welcke men de Voorraed en andere lasten leghd. Alhoewel deese Last-

dragers

dragers een sleght Draeghloon te verwachten, en sich geensfins met *Æsopus* te verheugen hebben, dat haer gewight allenxen sal verminderen. Want als in deese Woestyn de Levens-middelen syn verteerd; so slaetmen haer dood, of men laet haer in de Wildernis omswerven, daerse van Honger moeten vergaen: Vermits men haer, voor den uytgangh uyt de Woestyn, geen Voeder meer kan geven. De Camelen soeckense aldermeest te behouden, wyl deese sich met weynigh spijs lyden konnen, schoonse seer swaere lasten op 't lyf moeten dragen.

Kortlyck beschreven.

Evenwel behoefdmen sich voor Water niet so hooghlyck te bekommeren, vermits de Reysigers dickmael bittere, maer noch meermael soete Wateren hier vinden, jae yeder dagh varssche konnen hebben, so langh sy op deesen wegh zyn, naementlyck dertigh dagen: Want in sodaenigen tyd kanmen door deese Woestijn gheraecken. Echter is 't altyd seer sober daer meê gesteld, en dickmael so weynigh, dat het voor al de Kooplieden nergens nae genoegh is.

Duyvelsche Spoockeryen in deselve,

De meerghenoemde Wildernis is in sich selven seer berghaghtigh. Daerse vlack is, moetmen door 't Sand waeden. Men vind in deselve Loof noch Gras. Men siet niet anders als een treurigen onvrughtbaeren Bodem, waer op sich geene Dieren konnen onthouden. Daerenboven siet en hoordmen (seghd onse Schrijver) beyde by dagh, en noch meermael by naght, meenigerley Duyvels-Spoocken: Derhalven de Reysigers wel voor haer hebben te sien, datse sich niet van 't geselschap af begeven; of eenen alleen ter syden of aghter af blyve. Want so yemand, door tusschen-koomingh der Heuvelen en Bergen, syne Reysgesellen uyt 't gesight quam te verliesen, so sou hy haer misschien noyt weer konnen vinden; vermits men hier hoordt 't gheroep der boose Geesten, welcke de stemmen der Medgesellen des te rugg' geblevenen meesterlyck naebootsen, hem met synen eygenen naem noemen, van den reghten wegh afvoeren, en alsoo in 't verderf storten. Somtyds hoordmen oock in de Lught 't gheklanck van *Musicale Instrumenten*, maer meest van Trommelen en Trompetten. Dienvolgens valt de Reys in deese Woestijn gantsch gevaerlyck.

Tot groot gevaer voor de Reysigers.

Voorby de *Tartarische* Stad, van *Venetus* genoemd *Campition*, koomdmen by de Stad *Ezina*, en by deselve nae 't Noorden aen een Sand-Woestijn. Hier wast desgelycks niet een eenigh Grasje; en daer in vindmen noch Menschen noch Beesten, behalven alleen aen eenige weynige Bergen en Daelen, daer sich in de Somer-tyd eenige Menschen onthouden. Aen sommighe plaetsen vindmen oock Woud-Eesels met groote hoopen omswerven. (a)

(a) *Venetus lib.* 1. *c.* 27. 25. 44. 50. *Kircheri Mund. subt. tom.* 1. *lib.* 2.

Maer laet ons nu eens hooren de nieuwe Reys-beschrijvingh van den vermaerden *Tavernier*, gedaen van *Aleppo* nae *Balsara*, door de geweldigh-groote Woestyn. Verscheydene aenmercklyckheden syn hem bejegend, en derhalven sal ick syn Dagh-register volgen, oock hem ge-

duerigh selver doen spreecken, om de saeck dies te meer naedruck te geven.

* * * * *
* * * *

Eygentlycke Beschryvingh

DE *Caravanen*, seghd hy, welcke van *Aleppo* nae *Balsara* gaen, door den wegh van de groote Woestyn, begeven sich niet op de Reys, voor dat'er Regen is gevallen, op datse Water mogten vinden. Ghemeenlyck houd de Regen-tyd niet op, voor in de Maend *December*. 'k Moest derhalven t'*Aleppo* seven Weecken langh vertoeven, vermits de *Caravana* niet eer in staet was om te konnen vertrecken.

Van de Reys des Heeren Tavernier,

Ondertusschen deed ick mijnen Voorraed versorgen, bestaende in Boter, Kaes, Amandelen, Haselnooten, Vygen, en diergelycke Vruchten; desgelycks in *Botarges*, *Cavajaer*, Osse-tongen, en Worsten; welcke men in 't verborgen moet eeten, vermits men anders door de *Turcken* sou mishandeld worden, die geen Varckens-vleesch mogen nuttigen. Oock deed ick eenige Leedere Flesschen met goeden Wijn vullen. 'k Vergat noch Oly noch Seep meê te nemen, om aen d'*Arabiers* te vereeren, want men kan haer niets geven 't geen haer aengenaemer is.

Met de Caravana

Op Kars-dagh vertrock de gedaghte *Caravana*; doch ick volghde eerst twee dagen daer nae, wyl ick wist, datse drie of vier dagen sou doorbrengen ontrent een halve daghreys van *Aleppo*, in een Plaets, daer de meeste van onse *Caravane*, desgelycks onsen *Caravanbaschi*, haere Tenten hadden opgeslagen. Oock had onse *Consul*, *Monsr. Bremon*, versoght, dat ick noch twee dagen by hem wou blijven. Op myn vertreck gaf hy my twee *Beduinen* meê, synde Volckeren deeses Lands, om my den wegh te wijsen nae de Plaets daer onse *Caravana* lagh.

Van Aleppo

Als ick nu 's avond te Paerd was gaen sitten, vond ick haer met het opgaen van de Son, so als men in de selve beesigh was met sich lustigh te maecken tegens d'aenstaende Reys. Deesen hoop bestond uyt ontrent seshonderd Kamelen, en vierhonderd Menschen, so Heeren of Meesters, als Kneghten. Alleen de *Caravanbaschi* sat te Paerd, om de Wateren t'ontdecken, en de bequaemste Leger-plaetsen voor ons op te soecken. Vermits de *Caravana* door deese groote Woestijn langhsaem voortgaet, en datmen somtyds in drie gansche dagen geen Water vind, so gebruycktmen in deselve geen Paerden, wylse den Dorst so wel niet konnen verdragen als de Kamelen.

Nae Balsara.

's Anderen daeghs vroegh in den Morgenstond braecken wy op, en op de middagh quaemen wy by seeckre plaets, daer drie Putten staen, d'een ontrent vyfhonderd schreden van d'ander. 't Water daer in is uyt-

uytneemend goed; en vermits men 't nergens beter vind, so vuldmen'er de Flesschen van de gantsche *Caravane* meê. 's Avonds ten vier uyren legerden wy ons in een plaets daer geen Water was.

De volgende dagh even nae de middagh vonden wy twee Putten; waer in 't Water niet veel bysonders was; oock dronck'er niemand uyt, als alleen de Cameelen. Wy legerden hier, sonder voor ditmael verder te trecken, wyl wy sien wilden, of de tuygen de Cameelen niet quetsteden, en of de Packen aen beyde de sijden evenwightigh waeren. In de *Caravena* was seecker *Pater*, genoemd *Carlos*, geboortigh van *Napels*, synde van d'orde der ongeschoeyde *Carmeliten*. Hy gingh de *Visite* doen over de Kloosters van syne gedaghte Orde, so die te *Balsara*, als die in *Persien* en *Indien* zyn. De Cameel, op welcke hy sat, was seer gequetst. Want behalven dat deese Monick seer swaer van lighchaem was, had hy 't onderste van syne *Cajava* ghevuld met eenige Flesschen Wyn en andere *Provisien*, welcke swaer woegen, en die hy niet begeerde dat tot kennis der andere souden koomen. *Cajavas* syn een slagh van Koyen, boven met een halve *Cirkel* bedeckt, overtrocken met gewascht Lynwaed; of voor de Vrouwen met schoon Scharlaecken. Onder in deselve is een kleyn Kasje, 't welck men kan toesluyten, en daer in leggen de dingen, welcke men 't meest op de Reys van noden heeft. Aen elcke syde des Kameels hanghd een *Cajava*, en in eene der selver kan een Mensch gemacklyck sitten. Die maer eene deser Koyen heeft, hanghd aen d'andere syde des Diers een Pack, om 't Tegengewight te vinden.

Door de geweldigh groote Woestyn.

Vermits dan nu de Cameel des Monicks gequetst was, en de *Caravanbaschi* oordeelde sulcks veroorsaeckt te syn, om dat het Beest aen d'eene syde te veel last droeg, so bad hy den *Carmeliter* seer beleefdelyk, dat hy wou toelaten, 't geen hy onder in syne *Cajava* had, op een ander Cameel geladen te mogen worden. Maer wat men bad, wat redenen men bybraght, hy wou sulcks geensins toestaen. Deese ongegrondede hardneckigheyd verdroot eyndlyck den *Caravanbaschi*, so dat hy toornigh wierd; te meer noch, om dat de *Religieux* sigh quaedhoofdigh toonde, en hem dreyghde, weer nae *Aleppo* te willen keeren, en syne klaghten aen den *Consul* te doen. Selfs oock begaf hy sich op wegh, onaengesien alle waerschouwingen, dat hy niet verr' sou konnen voortkoomen, jae sich in gevaer stelde van vermoord te sullen worden. Seecker *Arabier* was noch so goeddaedig, dat hy hem naeliep, om hem wederom by de *Caravana* te leyden, maer kon hem niet achterhaelen; want vermits de gramschap hem vleugelen maeckte, gingh hy so hard aen, dat hy alreeds uyt 't gesicht was geraeckt. Hy quam dan nae een uyr uytblyvens weer te rugg', sonder ons eenige tydingh van hem te brengen. De Son gingh onder, wanneer ick van verr' een Mensch gewaer wierd, koomende als van *Aleppo* af uyt al syn maght nae ons toestappen. Naerder gekomen zynde, bemerckte ick, dat het onser *Religieux*

Geval met een hardneckigen, Ongeseggelycken en grammoedigen Carmeliter Monick.

gieux was. Hy had in opmerckingh genomen 't geen wy hem geseghd hadden, belangende 't gevaer waer in hy sich stelde: En weer tot sigh selven gekomen zynde, had hy begrepen, dat het best voor hem was, sigh by ons te houden. 't Was nu al een bedaeghd Man, evenwel noch onbedreven in deese wys van reysen. Naedien hy oock geloofde, dat ick hier van meer kennis had als hy, soo deed ick hem verstaen, dat de *Caravanbaschi* gelijck had. Naederhand gingh alles na hun beyder sin.

Beschryvingh van de gedagte groote

Wy hebben nu alreeds twee daegen in deese Woestyn gereysd; derhalven sal ick, eer ick verder gae, met weynighe woorden derselver gelegentheyd beschryven. Men begindt'er in te koomen twee of drie Mylen van *Aleppo*, alwaermen allenxen niet als Tenten vind in de plaets van Huysen. Sy streckt sich uyt nae 't Noord-Oosten, langhs den *Euphrates* tot aen *Balsara*, en aen 't Strand des *Persischen* Zeeboesems: Aen d'andere sijde Zuydwaerds tot aen 't doorgaende Gebergt, waer door 't Steenaghtigh *Arabien* van 't Geluckighe werd gescheyden. Deese Woestynen sijn by nae niet anders als Sandvlackten; welckers Sand op d'eene plaets fijnder is als op d'andere. Gantsch moeylijck is't, daer door te reysen, indien'er niet eerst Regen gevallen, en 't Sand daer door vast op een gedrongen is. Seer selden gebeurd het, datmen in deese Woestyn eenigen Heuvel of Valey vind: In welcke men dan eenigh Water gewaer werd, nevens eenighe Struycken, konnende dienen om de Rys te koocken. Anders is in deese geheele Wildernis geen Hout. De kleyne Tacke-bosschen en Houts-koolen, die men van *Aleppo* meê neemd, konnen niet veel langer als aght of thien dagen strecken: Soo dat de gedaghte Struycken seer wel te pas komen. Hier staet aen te mercken: Wanneer vyf of ses honderd Camelen door de Woestyn trecken, dat nauwlijcks vyftigh der selver met Koopmanschappen sijn gelaeden; bestaende ghemeenlyck in grove Laeckenen, en eenighe kleyne Krameryen; voor al in swart en blauw-geverwde Lynwaeden, welcke d'*Arabiers* gebruycken, sonder deselve te bleycken. Al d'andere Cameel-dieren syn enckelijck met Mond-kost bevraght; waer van men sich op deese langhe Reys wel voorsien moet, vermits men door een woest Land gaet, waer in men niets vind van 't geen tot Levens-onderhoud noodigh is.

Geheel sandige en gantsch onvrughtbaere Woestyn.

Gebreck van Water in de selve.

Geduerende d'eerste vyfthien daegen onser Reys vonden wy geen Water, als somtyds om den anderen of derden dagh. Den twintighsten dagh na ons vertreck van *Aleppo* sloegh sigh de *Caruvana* neer by twee Putten, welckers Water seer goed was. Yeder was verblyd, dat hy syn Lynwaed kon wasschen; en de *Caravanbaschi* maeckte reeckeningh, van twee of drie daegen hier te blyven. Maer de tydingh, die wy dien selven avond ontfingen, veroorsaeckte, dat wy noch voor dagh opbraecken, om seeckere ontmoetingh, welcke ons ten hooghsten naedeeligh sou geweest sijn, te vermyden. Want nauwlijcks hadden

den wy alles tot onse Avondmaeltyd bereyd, als wy een *Post* saegen aen koomen, vergeselschapt van drie *Arabiers*, yeder op een Dromedaris geseeten. Deese snelden sigh nae *Aleppo*, om daer de boodschap van 't inneemen der Stad *Bagdat* te brengen; en hielden sigh by de Put stil, om haere Beesten te doen drincken. De *Caravansaschi*, en de voornaemste der *Caravana* vereerden deese *Post* terstond eenige drooge Vrughten, nevens wat Granaet-Appelen; welcke Gift hem seer aengenaem was. Hy had de goedheyd van ons te waerschouwen, datmen, indienmen onser ghewaer wier, niet sou naelaten onse Camelen aen te houden; vermits de geene, welcke de *Bagagie* van den Grooten Heer en sijne Overste droegen, gantsch vermoeyd waeren. Oock gaf hy ons den raed, dat wy ons souden waghten voor de Stad *Anna*; uyt vrees, dat den *Emir* deeser Plaets ons sou doen aenhouden, indien hy de minste tydingh onser Reys vernam. Tydingh, welcke de Caravane niet seer behaeghd.

'k Sou te langh beesigh moeten sijn met mijne vertellingh, indien ick onsen Schryver stiptelijck sou willen volgen, en alle geringe bejegeningen voordragen. 'k Wil derhalven vooraen maer alleen 't voornaemste uytkippen, de wydlopigheyd verkorten, en de saecken in een dringen; spreeckende echter onder den persoon des gedaghten *Taverniers*.

Op dese tyding deed de *Caravanbaschi* ons vertrecken, regt Zuyden aen, derhalven wy dies te dieper in de Woestyn gheraeckten. Aght daegen daer nae legerden wy ons aen drie Putten, by welcke drie of vier Huysen stonden, daer wy Dadelen te koop vonden. Hier hadden wy twee daegen stil geweest, om Voorraed van Water op te doen, en stonden nu op ons vertreck, als eenige Ruyters by ons quaemen, uyt den naem van eenen der *Emirs* deeser Woestyn ons aenseggende, dat hy ons wou komen besoecken; en derhalven den *Caravanbaschi* belastende, hier stil te houden. Drie daegen langh verwaghteden wy hem met groot ongeduld. Eyndlijck quam hy. De *Caravanbaschi* vereerde hem een stuck Sattyn, een half stuck Scharlaecken, en twee groote kopere Ketels, yeder wel een half Oxhoofd nat bevatten konnende. De *Caravanbaschi* hadse nae *Balsara* meenen te brengen, als seer bequaem zynde om Rys in te koocken: Derhalven waerense deesen *Arabischen* Vorst seer aengenaem; die veellight soo goeden Huysraed in sijne Keucken niet had. Maer seyde echter hier meê niet te vreeden te zyn; en eyschte vierhonderd Rycksdaelders. Wy streefden seven of aght daegen langh te vergeefs hier tegen. Over al moet doch 't Regt voor 't Geweld wycken. De voornaemste van ons maeckten dit Geld uyt; en 't selve hem gegeven zijnde, so onthaelde hy haer met *Pilao*, Honingh, en Dadelen: Gevende haer voorts op haer afscheyd vyf of ses gesoodene Schapen. Bejegening met eenen van d'Emirs deeser Woestyn. Diense een goed deel gelds moeten geven.

Drie daegen nae dat den *Arabischen* Vorst ons verlaeten had, vonden wy twee Putten by eenighe vervallene Mueren. 't Water in deselve Bitter ondeugend

was

Water in Putten.

was so bitter, dat de Camelen daer van niet begeerden te drincken. Echter vulden wy onse leedige Flessen daer meê; hoopende, als wy 't selve souden opgekoockt hebben, door middel van eenigh Ruyght, 't welck wy ergens souden mogen vinden (want Hout is hier niet) dat het dan sijne bitterheyd sou verliesen, immers bequaem werden, om onse Rys daer in te sieden: Maer wy bevonden 't Spreeckwoord waerachtigh te zyn, datmen niet goeds kan maecken van 't geen uyt sigh selven niet deugh. 't Was derhalven niet anders als een onnutten last, so voor de Camelen als voor de Menschen.

De Camelen syn negen dagen langh sonder drincken.

Van hier reysden wy bynae noch ses daegen, sonder Water te vinden. Deese gevoeghd by de vorige drie, maecken negen daegen, welcke onse Camelen sonder drincken moesten overbrenghen. De Dorst pynighde de Menschen niet minder op deese langhe toght. Eyndlijck trocken wy nae dien tijd door een Heuvelaghtigh Land, ontrent drie uyren langh. Hier vonden wy drie Heuvelen, en aen yeders voet een staende Waeter. Onse Camelen, welcke de Lught des Waters van meer als een halve Myl verr' roocken, liepen met haeren sterckften gang derwaerts, en alsoo in dese Poelen, maeckende daer door 't Water modderig en dick. Indien wy terstond onse Flesschen daer meê gevuld haddē, so waerense verdorven geweest. Dit deed ons besluyten, drie daegen tijds hier te blyven, eensdeels op dat yeder sijn Lynwaed moght wasschen, anderdeels op dat het Water ondertusschen besonck. 't Behaeghde ons seer wel, dat wy hier ontrent veel Struycken en Struvellen vonden, om onse Rys daer by te koocken, welcke wy bereydeden met Roſynen, drooge Abricosen en Amandelen: Want wy hadden niet warms gegeten sederd ons vertreck van den *Arabischen Emir*. Boven al verheugde ons, dat wy middel hadden om Brood te backen: en sie hier, hoedaenigh dit verright werd.

Komen by eenige Poelen.

Seldsaeme manier des Broodbackens in dese Woestyn.

Men maeckt een rond gat in d'aerde, diep anderhalve voet, wyd in 't midden twee of drie voeten; waer in men de Ruyght werpt, en deselve in brand steeckt. Daer boven op leghtmen eenighe Keyen, welcke wel haest gloeyen, en de plaets warm maecken. Ondertusschen bereyd men 't Deegh op de Sophra, zijnde een rond stuck Leder, verstreckende te gelijck voor een Tafel en Tafel-laecken. Men heeft hier in de Woestijn geen ander gereedschap om te kneeden. 't Gat so heet geworden zijnde als noodigh is, so neemdmen d'Asch en Steenen daer uyt, en men maeckt het schoon, om 't Deegh daer in te leggen. Dan decktmen de Kuyl met de Keyen weer toe, en men laet het so backen van den morgen af tot op den avond. Dit Brood is van een seer goede smaeck: maer twee vingeren dick, en ontrent so groot als de Koecken, die de Backers in *Franckrijck* op Drie-Koningen-avond sijn gewoon te senden aen de Huysen haerer *Calanten*.

Dassen, Hasen en

Geduerende ons verblijf alhier verlustighde ick my met schieten van eenige Hasen en Veldhoenderen, die ter deeser plaets in groote meenig-

ten

ten gesien worden. Op de geheele Reys deed ick geen beeter Maeltyd als hier. Indienmen in de Woestyn op alle plaetsen Hout vond, men sou oock over al, daer Water is, lecker konnen smullen, wegens de menighte van Dassen, Hasen en Patrysen, insonderheyd van Hasen, welcke dickmael tusschen de Beenen der Camelen komen doorloopen, en van de Cameeldryvers met stocken dood-geslaegen worden: Maer sonder Vyer is de Keucken koud, en 't Wildbraed onnoodigh. 't Oogh magh vermaeck in den loop deeser Dieren scheppen, maer de Buyck heeft'er geen ghenot van. Voor ons vertreck vulden wy onse Flesschen uyt het besonckene Water der Poelen, zijnde doe goed en klaer. 't Is Regenwater, 't welck sigh daer versaemeld in de Maenden *October* en *November*. So haest de Somer koomd, staen deese Kuylen gantsch droogh.

Veldhoenderen.

Vermits wy nu negen daegen sonder Water hadden geweest, wierd besloten, de Reys nae 't Suyden te verlaeten, en reght Oost aen te gaen: Maer so wy dan in twee of drie dagen geen Water gewaer wierden, onse wegh Noord-Oost, of Noord-Noord-Oost te nemen, om so aen den *Euphrates* te komen. Twee daegen nae de veranderingh van onsen *Cours* vonden wy tusschen twee Heuvelen een Stilstaende Water; en daer by twee *Arabiers*, met haere Vrouwen en Kinderen, nevens een Kudde Geyten en Schapen. Sy seyden ons, datse nae *Moussal* trocken, en weesen ons den besten wegh om Water te vinden. En waerlijck oock, van hier af tot aen *Bassara* toe waeren wy noyt meer als drie daegen sonder 't selve.

Met de veranderingh van Cours begind het te beteren.

Vyf daegen, nae dat wy de twee *Arabische* Huysgesinnen hadden verlaeten, ontdeckten wy een groot Palleys, t'eenemael ghebouwd van gebackene Steenen. Vermoedlijck is 't, dat 't Land hier ontrent voortyds bezaeyd is geweest; en dat d'Ovens, waer in dese Steenen gebacken wierden, met Graen-stroo gestoockt zyn gheworden; want in vyfthien of twintigh Mylen daer rondom is gantsch geen Hout, jae selfs niet de minste Ruygt. Yeder Steen is van een halve voet in 't vierkant, en ses duymen dick. Drie groote Plaetsen zyn in dit Palleys, yeder omringhd met seer schoone Gebouwen. Schoon dit Slot noch in syn geheel staet, so is 't echter onbewoond, en d'*Arabiers* konden ons niet seggen, door wien 't ghebouwd was. Voor de Poort is een Waterback, met een drooge Goot, of Graght. D'*Arabiers* meenen, dat het een Waterleydingh is gheweest; om Water uyt den *Euphrat* derwaerts te brenghen. Maer vermits deese Vloed meer als twintigh Mylen weghs daer van daen leghd, soo is sulcks niet seer waerschynlyck.

Treflyck doch onbewoond Palleys in dese Woestyn.

Van dit Palleys trocken wy Noord-Oost aen. Quamen nae vier daghreysen, aen een sleght Gehught, voortijds ghenoemd *Cufa*, nu *Mesched Ali*, daer een Begraefsplaets is van *Ali*, Schoonsoon van *Mahometh*, in een seer fraeye *Mosquee*. In dit Dorp syn maer drie of vier on-

Begraefnis plaets van Ali.

ondeugende Putten, welckers Water half sout is. Wy vonden'er niets, als Dadelen, Rosijnen en Amandelen, welcke wy dier genoegh moesten betalen. Hier is geen Weyde, om Beesten te konnen houden; en dienvolgens vindmen hier geen Vleesch; oock, 't welck 't arghste van allen is, geen Hout.

Geval met twee Arabische jonge Heeren.

Twee daghreysen voortgeraeckt zijnde, saegen wy twee jonge *Arabische* Heeren aenkoomen, die haer den naem van *Sultan* aenmaetighden. 't Waeren twee Gebroeders, en sy sloegen dight by ons haere Tenten op. Onsen *Caravanbaschi* gingh haer besoecken, om haer te begroeten, en ick vergeselschapte hem. Vermitsse nu vernoomen hadden, dat'er *Francken* in de *Caravane* waeren, soo deedense my vraegen, of ick niet yet seldsaems had, om aen haer te verkoopen? 'k Gaf tot antwoord: Niets met allen, 't welck waerdigh was om van haer gesien te worden; doch sy wilden my niet gelooven; maer bevaelen den *Caravanbaschi*, onse Koffers daer te doen brenghen. Men moest deselve in haere tegenwoordigheyd openen. De Groot-Hofmeester des eenen wou niet toelaten, dat yemand van haer Volck by de Koffers quam, terwyl deselve open stonden, op dat ons niet yets ontvreemd mogt worden. Want gelijck'er *Arabiers* sijn, die van Roven en Steelen haer handwerck maecken, soo sijn'er oock, die ter goeder trouwen gaen, en een eerlijck bloed in 't ligchaem hebben, so wel als onder de *Natien* in *Europa*. 'k Had een jonge Schilder met my gebraght, in wiens Koffer verscheydene fijne Afteeckeninghen waeren, cierlijck afgeset, so Landschappen als Beelden; en onder andere eenige *Contrefaitsels* van *Courtisanen*, tot het halve ligchaem toe. De jonge Vorsten naemen niet anders als twintigh van dese laetstgenoemde, die haer best aenstonden. 'k Wou haer deselve schencken, maer sy betuyghden, die te willen betaelen; insonderheyd den jonghsten, die den Edelmoedighsten scheen. Met alle kraght wildense, dat ick twaelf Ducaten voor de Prenten sou neemen. Senden oock aen den *Caravanbaschi*, my en mijn Volck 't beste van haere Spysen: En daerenboven, soo haest wy in de *Caravana* waeren ghekomen, twee Korven met Dadelen, de schoonste welcke wy, tsederd ons vertreck van *Aleppo*, oyt gesien hadden.

Derselver Edelmoedigheyd.

Andere bejegeningh van een seer magtigen Arabischen Emir;

Nae vier dagen voort-treckens, Noordwaerts aen, nae den *Euphrat*, doch een weynigh Oostlijck, quam eenen der maghtighste *Emirs* van *Arabien*, een Man van ontrent vyftigh Jaeren, ons te ghemoet, kruyssende onsen wegh van 't Zuyden nae 't Noorden. Hy had van de vyf-en-twintigh of dertigh-duysend Paerden, welcke korts te voren voorby getrocken waeren, niet meer als ontrent tweeduysend derselver by hem. Onsen *Caravanbaschi* oordeelende, dat hy met geslootene Handen en Beurs niet sou konnen scheyden van desen maghtighen Heer, bedaght vast, wat voor een vereeringh hy hem sou geven. Onder ons was een Koopman, die een kostlijcke Sadel, Toom en Styghrepen

reepen van *Constantinopel* had gebraght, alles seer swaer met Silver beslagen. Daer benevens had hy een geborduerde Pylkoocker met Pylen en een Rondas; t'saemen, nae gissingh elf of twaelf honderd guldens waerdigh. De *Caravanbaschi* voeghde daer noch by een stuck Scharlaecken, vier stucken Brocado van Goud en Syde, noch ses andere stucken Brocade, van Silver en Syde. Dit alles deed hy, tot een Geschenck, nae den Vorst brenghen: Doch hy begeerde sulcks niet t'ontfanghen: maer seyde, men kon hem dienst doen, sonder onse schaede te weeten, wy souden hem tweemael honderd duysend *Piasters* (of stucken van Achten) voor *Larins* geven. Vermits nu dit verwisselen grootlijcks tot sijn voordeel, maer in tegendeel tot schaede der Kooplieden streckte, so ontstond in de *Caravane* een grooten twist. Maer als wy eyndlijck bedaghten, dat hy ons hier kon doen blijven en vergaen, so vergeleecken wy ons, dat wy hem de helft van de gheeyschte somme souden geven: gelijck dan oock geschiedede. Maer schoon hy betuyghd had, geen Geschenck te begeeren, so nam hy echter de Sadel, Toom en d'andere dingen aen. Twee daegen langh waeren wy beesigh met het Geld te tellen en te wegen. Ondertusschen fond de Vorst overvloedigh genoegh Spijs voor de voornaemste der *Caravane*. Op ons vertreck vereerde hy ons oock twaelf Korven met Dadelen, en vier jonghe Kamelen, yeder vyfendertigh of veertigh Rycksdaelders waerdigh.

Van wiense sonder groote schade niet ontslaegen konden worden.

Den vierden dagh hier nae trocken wy noch al door onbewoond Land; maer op den vyfden, sijnde den vyfentsestigsten onser Reys (onse rustplaetsen in de Woestyn daer onder ghereeckend) vonden wy een tijd langh eenighe vervallene Gebouwen aen beyde de sijden des weghs; 't welck ons deed oordeelen, dat het straeten waeren gheweest, en misschien voortijds wel een groote Stad. Eyndlijck geraeckten wy noch dien dagh te *Balsara*.

Aenkomst te Balsara.

Terwijl ick hier was, quaemen'er tot tweemaelen toe so een groote meenighte van Sprinckhaenen aenvlieghen, datse van verr' als een Wolck scheenen, en de Lught t'eenemael daer van verduysterd wierd. Dit gebeurd te *Balsara* ghemeenlijck vier of vyfmaelen in 't Jaer. De Wind dryfdse over den *Euphrates*, en dan vallense in de Woestyn neer, daerse buyten twyffel sterven. Indiense op deese wys niet wegh gedreven wierden, so sou in 't grootste gedeelte van *Chaldea* niets met allen konnen wassen. In groote meenighten zynse langhs den Persiaenschen Zee-boesem. Als de Scheepen op den gewoonen tijd t'*Ormus* komen, so zijn daer veel kleyne Winckels, in welcke men Sprinckhanen, in Booter gebraeden, verkoopt aen de geene, welcke lust tot deese kost hebben. Op seeckere dagh opende ick den Buyck van een deeser Dieren, zijnde ses duymen langh, en vond in den selven seventhien jonge Sprinckhanen, welcke sigh ghesaementlijck beweeghden. Hier uyt

Seldsaemheyd van Sprinckhanen.

(a) Tavernier, 1 part. pag. 157. & pag. 174.

kanmen oordeelen, hoe gheweldigh sigh dit ongediert vermenighvuldighd, voornaementlijck in de warme Landen. (a)

Daer hebt ghy, vervolghde *Sinebald*, de Reys des Heeren *Taverniers* door deese groote Woestyn. 'k Sal hier nu ophouden, en niet meer spreecken van deese verdrietige Plaetsen, daermen in so een langе tijd niet t'eeten, en oock bynae niet te drincken vind, als 't geen men meê ghenomen heeft, eermen sigh op Reys begeeft; doch vermits sommighe Schryvers d'*Ægyptische* en *Arabische* Sand-woestijnen onder malkander verwarren, so vertrouw ick, u niet te sullen verdrieten, dat ick noch eenmael yets hier van verhael, uyt de Schriften van een seer gheleerd Man. Eenige dingen sult ghy wel alreeds gehoord hebben, doch niet in sodaenigh een Orde, noch oock, gelijck ick my laet voorstaen, niet so onderscheydentlijck.

Ander berigt van de Sand-woestynen.

De groote Woestyn Zenega, of Zanhaga.

In de *Lybische* Sand-Woestijn (seghd hy) is't voor de reysende persoonen seer qualijck gesteld; so datse beyde de handen ten Hemel verheffen, en *God* dancken souden, indien haer eens eenighe Herbergh ontmoetede, hoe sleght deselve oock sijn moght; voornaementlyck in de groote Woestijn *Zenega*, welcke van sommighe *Zanhaga* werd uytgesproocken. Sy schenckt de daer door heenen treckende niet eenen druppel Water, behalven alleen t'elckens nae ontrent vyfentwintigh Mylen weghs: Wanneer met groote moeyte uyt seer diepe Bronnen Water werd opgetrocken; doch sout en bitter. Wat voor vermaeck de Reysigers moeten vinden by sulck een ghebreck van Water in so een boven maeten heet Gewest, kan men lightlijck by sigh selven bedencken.

De Woestyn Azoat.

In de Woestyn *Azoat* vindmen, in de lenghte van drie-en-dertigh Mylen wegs, niet de minste voghtigheyd, behalven een eenighe Put. Somtijds, doch t'eenemael selden, valt oock wel een kleynen Regen. De grond is niet anders, als enckel dorr' en onvrughtbaer Sand. Nergens werdmen eenigen Bergh of Heuvel gewaer, derhalven moeten de reysende Lieden sigh alleen righten nae de Son en Wind: Somtijds oock nae de Voetstappen der Gieren, Kraeyen en andere Vogelen, welcke gewoon sijn de Reysigers te volgen.

D'Ægyptische Sand-Woestyn,

Echter houden sigh in deese Wildernis noch eenighe Volckeren op, welcke met Roven en Steelen sigh gheneeren. Doch sulcks wil in d'*Ægyptische* Sand-woestijn met haer niet aengaen. Deese streckt sich uyt van de Stad *Alkair*, tot aen 't Dorp *Delbequi*; zijnde allerwegen bedeckt met geel Sand. De grootte werd ghesteld op twintigh Daghreysen. Dit is even deselve Woestyn, welckemen de *Sand-Zee* noemd, vermits de Wind 't Stof der Aerde hier seer selden laet rusten, maer nu hier dan daer heenen wenteld, met soodaenigh een omwoelingh, ghelijck men siet aen de Golven der Groote Zee. Dickmael werden de daer door-treckende persoonen door 't al te dick aenwaeyende Stof, of Sand, t'eenemael verstickt. Ter deeser oorsaeck vinden

Genoemd de Sand-Zee,

de

de geene, welcke door deese Sand-Zee willen reysen, sigh ghenootsaeckt, te rijden in houte Kassen, welcke op de Kamelen vast gebonden, en sodaenigh besloten worden, dat'er noch lught noch light kan indringhen, anders als door seer kleyne gaetjens. Sonder dit middel soumen hier geensins konnen door gheraecken, eensdeels wegens 't Sand-stof, andersdeels wegens d'onlijdelijcke hitte van de Son. In deese Kassen eeten en slaepen de Lieden. Oock moetense haeren Dranck by sigh voeren. Want in deese treurige Wildernis, in welcke meer doode onder 't Sand begraven leggen, als'er levendige over wandelen, is nergens eenigh Water te hoopen, veel min eenige Herbergh. Alleen by seecker Dorp werd een eenighe seer schoone Put ghevonden. Alhoewel *le Blancq* seghd, dat deselve noch vyfthien Mylen weghs van 't gedaghte Dorp af-leghd.

Gevaer en seer groot ongemack van deselve.

Sy hebben een Stierman, die een *Compas* by sigh heeft, na 't welcke hy sijnen *Cours* aenfteld. Anders waer 't onmogelijck de reghte wegh te treffen, om uyt deese Woestyn te gheraecken.

Stierman,

Maer, vraeghde de Heer *Floris*, wat voor een Rightsnoer en Wegwyser hebben deese Lieden ghebruyckt, eer 't *Compas* en des selven ghebruyck uyt ghevonden was?

Compas, en

't Gesternt, antwoordede *Sinebald*; 't welck noch hedensdaeghs veele, welcke geen kennis van Scheeps-kaerten of *Compas* hebben, voor een Light en Leydsman moet dienen; insonderheyd de geene, die door de groote *Arabische* Woestyn trecken.

Gesternt gebruyckt.

En ghewisselijck, men heeft in deese Wildernissen de Stierlieden so wel van nooden, als in de volle Zee, wyl de ruymte desgelijcks seer groot, en nergens oock eenigh Spoor, Kenteecken of Padt te vinden is. Als de Wind sterck waeyd, so drijftse 't Stof uyt de Sand-Zee met groote hoopen aen seeckeren arm des Geberghts *Sinai*, ghelijck *Lodewijck di Barthema* seghd; waer uyt men de geweldighe groote kan afneemen. Dit kan echter de reghte *Ægyptische* Sand-Zee niet zijn, van welcke hier voren ghesproocken is (alhoewel ick geerne wil toestaen, dat d'*Ægyptische*, nae allen aensien, niet anders is, als een Aenhangh van de groote *Arabische* Wildernis) maer wel een bysonder Sand-Veld, naementlijck, 't geen op d'Oostsijde des *Nyls* leghd, en met sijne meenighte van Sandheuvelen sigh seer wyd uytstreckt; oock somtyds de Reysende lieden, jae geheele Geselschappen der selver, onder haer Stof begraefd, wanneer sigh een Wind koomd te verheffen. Gelijck dan in *Africa*, voornaementlijck in *Lybien*, verscheydene Sand-woestynen leggen; welcke echter, mijns oordeels, al t'saemen gelyck als leden van een ligchaem sijn, of schoon d'*Ægyptische* en *Arabische* Sand-Wildernissen ten grooten deel door 't *Rode Meir* van malkander gescheyden worden. Want ick houde het daer voor, dat so wel d'eene als d'andere voortyds overstroomd zyn gheweest van de Golven deeser *Schelf* of *Arabische Zee*; tot dat *God* en de Natuer deselve enger

Aenmerckingh op 't verhael van eenige Schryvers.

Al deese Sand-woestynen zyn voortyds overstroomd

[illegible] Wa[illegible] [illegible] Die sch[illegible] [illegible] Sand-Zee niet doen koomen

De [illegible] [illegible]. Hier in voo[illegible] [illegible] Land, maer eenkele groo[illegible] [illegible] Voorbeelden van Onvrughbaerhe[illegible] [illegible] Groente siet, so is 't ech[illegible] [illegible] Kruyd; maer dat noch even[illegible] 's Avonds laten de Reysigers haer[illegible] [illegible] Daer geen Water [illegible] mee in de Flesschen met sich voerd.

De [illegible] Reys-gesellen stelden sich op deese [illegible] Dag-reysen voor, wyl sulcks niet te doen [illegible] Water te vinden was, om [illegible], en sich te laven. Doch seer seld[illegible] [illegible] Putten of Kuylen seer w[illegible] van malkander leggen, oock so weynigh water hebben, dat het reys[illegible] de Geselschap naeuwlijck genoegh daer aen heeft. D'*Arabiers* gelov[illegible] [illegible] door dit middel haer Land voor den Oorlogh bevrijden, d'uytlandsche Vorsten de lust benemen, om nae haer toe te koom[illegible] of haer vyandlyck aen te grijpen.

Om nu haer Land meer te versekeré, en alle toegang tot het selve v[illegible] te nemen, so hebben deese boosaerdige *Arabiers* de Bronnen, welcke [illegible] cigt by den anderen lagen, en voortyds of door menschlyke vlyt gegr[illegible] of door de weldaed der Natuer ontsprongê waren, verwoest en gant[illegible] lyck te niet gemaeckt, latende maer alleen weynige der selver in wees[illegible] welcke seer wijd van een staen, en diese op elcke Dagh-reys weeten [illegible] vinden. Hier van daen koomd het, dat de geene, welcke dit Gew[illegible] onkundigh zyn, noodwendigh moeten omkoomen en verderven, [illegible] diense geen ervaerne Wegh-wijsers meê neemen in deese Wildern[illegible] synde gantsch vlack en effen, bynae als een Zee, waer in men gan[illegible] geen Spoor kan vinden. Want offe schoon den honger noch mogh[illegible] konnen stillen met de scharpe Kruyden, welcke men de Camelen ge[illegible] so soudense doch, door gebreck van Water, van Dorst moeten v[illegible] smaghten; In welck ongeval d'onbedaghte Vreemdelingen dickm[illegible] komen te geraecken. Dit gebeurde oock twee Persoonen uyt de Ca[illegible] *vana*, met welcke *della Valle* reysde. Wylse te langh geslapen hadd[illegible]

Gewrack van Water

D'Arabiers hebben de oude Putten verwoest, en waerom.

Gevaer in deese Woestyn.

so blevense aghter, en wierden niet meer gesien. Buyten twijffel synse op de gedaghte wys ellendigh omgekomen.

Sonderlinge kennis en ervarenheyd der Leydsmannen van de Caravane,

Deese *Caravane* reysde geduerigh voort, volgende van dagh tot dagh het Water. Haere Leydslieden waeren seer ervaerne Mannen, welcke men sou mogen noemen *Stierlieden op 't vaste Land*, of *Land-Piloten*; gelyck men haer dan oock in der daed dien naem geeft, en haer eygen so wel benaemd, als de Stierlieden op de Zee. Sy kennen gantsch eygentlyck al de Plaetsen waer Water is; de verscheydene, de langhste, de kortste Wegen. By naght letzense op 't Gesternt, by dagh op 't onderscheyd des Lands, nae dat het hoogh of laegh is; gelyck oock op de verwe des Aerdrycks, der Kruyden, welcke hier wassen, en den verscheydenen reuck der selver. Hier door weetense altijd den wegh te vinden. Men moet sich over haer' ervaerenheyd ten hooghsten verwonderen. De Putten of Kuylen, welcke men soeckt om sich te verquicken, syn maer Groeven, gelycks d'Aerde; sonder eenige omvangingh, aen welckers hooghte men deselve sou mogen kennen; dethalven kannense oock van verr' niet sien. Echter vindense deese Stierlieden daeghlijcks ter bestemder tyd; so gantsch verseeckerd, datse de *Caravane* op deese haere kennis doen stil houden; en schoon men geen Water-groef siet, so werdse echter dight daer ontrent gevonden.

Synde Stierlieden te Land,

En niet minder hoogh t'agten, als de Stierlieden op de Zee.

Indien men op de Zee seer veel hoord van sodanighe Stierlieden, welcke door ervaerenheyd konnen kennen de verr'-afgelegene Landen; onaengesien deselve veelerley Marckteeckenen van sich geven, naementlyck, groote Bergen, Eylanden, Zeeboesems, Voorgeberghten, e.s.v. En schoonse somtyds aght of thien Mylen koomen te missen, noch evenwel haer voortreflijcke Stierlieden aght; hoe veel hooger moet men dan houden de konst deeser *Land-Stierlieden* in d'*Arabische* Wildernis, welcke sulcke geringe, en bynae onbemercklycke dingen aenmerckende, noyt koomen te dwaelen, maer dese verwarde wegen met so een groote seeckerheyd bereysen, datse t'elckens op sulck een tyd en uyr de begeerde plaets komen aen te treffen.

Geweldige grootte deser Sand-Woestyn.

Deese Woestijn is gewisselijck geweldigh groot en verschricklyck. De *Baron Johan Truchses van Walburgh* in de Beschrijvingh syner Reys steld deselve langer en breeder als gantsch *Duytschland* te zyn; jae aen eenige plaetsen nae 't Oosten so langh, datmen noyt eenigh Mensch heeft gevonden, die 't eynd der selve sou gesien hebben. Datse grooter is als *Duytschland*, wil ick geerne toestaen. Doch 't eynd sal buyten twijffel genoegh bekend zyn.

Arabiers in deselve.

De Heer *Donatiaen* verwonderde sich, dat in sodaenigh een dorre Woestyn noch Menschen konden woonen, en haer onderhoud vonden. Waer op *Sinebald* hem noch dit Bericht gaf: Deese Sand-Wildernis kanmen in seecker opsight bewoond en onbewoond noemen. Want d'*Arabiers*, welcke sich in deselve onthouden, soecken geduerigh de beste Plaetsen uyt, daer eenigh Kruyd en Water is; tot onderhoud

van

van haere Beesten. Als nu alles hier verteerd is geworden, siense nae een andere plaets om; treckende alsso met haere Tenten gintsch en herwaerts.

...dagh ...uit ...agh-gesprek. Vermits den avond begon te vallen, so begaven deese Vrienden uyt den Hof sich weer nae de Stad, alwaer de Heer *Donatiaen* sijn afscheyd van d'andere nam, nae een seer ernstigh versoeck, datse den volgenden morgen hem wilden koomen besoecken, en dien gantschen dagh by hem blijven, om, vermitsse nu langh genoegh hadden ghesproocken van dingen boven d'Aerde, nu oock wat te handelen van de dingen onder d'Aerde. 't Welck dan d'andere gewilligblijck beloofden te sullen doen.

* * * * *

* * * *

Inleydingh tot de volgende Redenvoering. 's MOrgens, nae een kleynen Ontbyt, begaven de Heeren *Floris*, *Angelot* en *Sinebald*, om haere toeseggingh te voldoen, sich nae 't Huys van den Heer *Donatiaen*, daerse met groote genegentheyd ontfangen, en in een lust-rijcke Kamer gebraght wierden, om aldaer haere Reden-voeringen op nieuws aen te vangen; en te beginnen van de Bergh-wercken. Om nu al terstond hier toe te komen, so begon de vriendlycke Huyswaerd dusdaenigh te spreecken. Gisteren avond is bestemd geworden, dat wy deesen dagh souden doorbrengen met de verhandelingh der Onder-aerdsche Metallen; onder welcke Goud en Silver billyck den Voortoght hebben. Vermits nu dese Stoffen aldermeest in *America* werden gevonden, so sal de Heer *Floris* den aenvangh ghelieven te maecken, en ons te verhaelen 't geen hem daer van bekend is. Ondertusschen sal oock de Heer *Sinebald* niet vergeeten de gelegentheyd waer te neemen, om 't geen mijn toekomende Schoonsoon sal seggen, voorts te vervullen en te verklaeren met eenige dingen uyt den Voorraed syner Beleesenheyd.

Van de Bergh-wercken, of Metallen; Onder deese voorwaerde, antwoordede de Heer *Floris*, wil ick mijne ghehoorsaeme dienstvaerdigheyd geerne laeten blijcken. Want vermits ick een Oorloghs-man, oock meest den tijd in *Brazil* geweest ben, daermen weynige Bergh-wercken vind, en aen andere plaetsen my niet langh heb opgehouden, so sal den wel-beleesenen *Sinebald* my dickmael te hulp dienen te koomen: Ghelyck ick dan oock selfs my somtydts sal moeten dienen met 't geen ick of geleesen, of van andere gehoord heb. Voor eerst wil ick van d'*Americaensche* Metallen alleen in 't gemeen spreecken. Naederhand konnen wy 't Goud en Silver afsonderlyck verhandelen; en eyndlyck optellen eenige Bergh-wercken, Goud en Silver-groeven in verscheydene Plaetsen, nevens de som des Metals, welckese Jaerlycks uytleveren. Behaeghd het ons dan noch yets te hooren van de Reynigingh, Scheydingh, en Probeeringh der selver, so konnen wy dit als een toegift daer aen knoopen. Stel

Stel sodaenigh een orde als't u geliefd, en ghevoeghlyckst dunckt, seyde *Donatiaen*; alhoewel omtrent dusdaenige ghesprāecken so een nauwe orde niet kan gehouden worden. Somtyds valt yemand yets in, waer aen men te vooren niet eens ghedaght, en alsoo 't selve voorby gegaen heeft. Derhalven willen wy, boven orde boven al, dese vryheyd aen ons behouden, om nu en dan een buytensprongh te moogen doen. Werd deesen draed somtyds eens afgesneeden, men kanse ligtlyck weer t'saemen heghten. En wat ordre daer in sal gehouden worden.

Ons *Brazil*, begon *Floris*, heeft wel niet veel Metal-gangen: maer in andere Gewesten is d'*Americaenschen* Aerdbodem daer meê als bezaeyd. Waerom dan oock eenige niet sonder reden hebben geschreven, dat de gantsche Weereld noyt in eenige Plaets so Metal-rijck is geweest, als in 't Koninghrijck *Peru*; 't welck sodaenigh vervuld is van Goud, Silver en Quicksilver, datmen bynae yeder dagh een nieuw Bergh-werck koomd aen te treffen. Overvloedigheyd der Metallen

Geerne wil ick, seyde *Sinebald*, sulcks geloven: En daerom seghd oock seecker Schryver van *Indien*: Gelyck een Vader sijne Dochter, welcke hy wil uythouwlycken, veel Houwlycks-goed meê geeft, so heeft oock *God* 't Land *America* begiftighd met seer rijcke Berg-wercken van allerley Metallen, als Koper, Yser, Tin, Loot, Quicksilver, Silver en Goud. Door d'uythouwlyckingh verstaet hy de Roepingh tot 't *Christlijck Geloof* en 't eeuwigh leven: welcke stem *God* hier door de *Spaensaerden* had laeten klincken. 'k Laet deese Gelyckenis in haere waerde; en heb deselve maer alleen bygebraght tot bevestigingh van't geen de Heer *Floris* heeft geseghd van de meenighvuldigheyd der Metallen in dit Gewest. Even also seghd oock *Acosta*: Men siet, dat de Landen in *Indien*, welcke de ryckste Bergh-wercken en Schatten hebben, oock meest in de *Christlijcke Religie* en Godsdienst syn onderweesen. Evenwel volghd daer uyt niet, dat de *Heere* onse *God* om der *Spaenjaerden* wil sulcke Schatten in deese Aerde sou verborgen hebben; als die in 't begin veel meer der *West-Indianen* Goud en Eedele Gesteenten, als haere Zielen soghten. Met verbaesdheyd leestmen in de Schriften van den *Spaenschen* Bisschop *de las Casas*, wat voor schoone Bekeerers deese grouwlycke Verwoesters syn geweest, en wy hebben voor deesen een schricklyck Voorbeeld daer van verhaeld. (a) In 't Koninghryck Peru. *(a) Een weynigh voor 't besluyt des eersten Boecks deeses eersten Deels.*

Ondertusschen verwonder ick my geensins over 't geen de Heer *Floris* geseghd heeft, datmen in *Brazil* seer weynigh van Metal-groeven weet, wanneer ick in aenmerckingh neem, hoe wel-gematighd en vrughtbaer dit Land is; en daer nae voorts bedenck, wat den voorgedaghten *Acosta* schrijft. Indien wy (seghd hy) *Philosophisch* daer van willen spreecken, so is waeraghtigh 't geen de wyse *Philo* heeft geschreven: te weeten: Goud en Metallen koomen natuerlyck voort, aldermeest in of uyt onvrughtbaere woeste Landen. Derhalven besluyten wy, vervolghd *Acosta*, dat wel-ghetemperde Landen, die veelerley Brazil heeft weynig Metal-groevē, en waerom?

Kruyden, Granen en Vruchten voortbrengen, selden, jae bynae noyt Metal-groeven hebben. In tegendeel houden wy voor gewis, dat Goud, Silver, Quicksilver en andere Metallen in woeste, drooge, onvrughtbaere Oorden werden gevonden, daer hooge Bergen, Steenklippen en Speloncken zyn; daer oock de Lught ongemaetighd is.

In welcke Oorden de Metallen meest gevonden worden.

't Is so, antwoordede *Floris*. De Metallen, welcke uyt *West-Indien* nae *Spaenje* syn gevoerd geworden, heeftmen gesaementlyck gegraven aen sodaenige woeste en onvrughtbaere Plaetsen. Doch 't genot en de soetigheyd heeft so veel te weegh gebraght, dat dierghelycke rauwe Landen nu lustigh, wel-bewoond, en met allerley levens-middelen genoegh voorsien zyn. Alhoewel men nu in *West-Indien* allerley Metal-Aderen vind, so heeftmen echter selden nae andere getragt, als nae de geene, welcke Goud, Silver en Quiksilver uytleveren, welcke laetste men van nooden heeft tot de scheydingh des Gouds en Silvers. 't Yser voerdmen uyt *China* en *Spaenje* derwaerts.

Koper-groeven van de Spaenjaerden niet geaght.

Vindmen, vraeghde de Heer *Donatiaen*, dan oock Koper in *West-Indien*? 't Ontbreeckt hier aen dit Metal niet, berightede *Floris*. D'*Indianen* plegen oock Koper te bereyden; want haere Wercktuygen en Wapenen waeren niet van Yser maer van Koper. Doch als de *Spaenjaerden* in *Indien* quaemen, soghtense weynige Koper-groeven, schoon 'er seer veele zyn; maer tragteden nae de kostlyckste Metallen; gebruyckten oock geen andere geringer Bergh-wercken, als de geene, welcke uyt *Spaenje* daer heenen wierden gebraght; of die, die gevonden wierden onder 't Goud en Silver, als men 't selve toebereyde.

Meenighte des Gouds by d'oude Peruaensche Koningen.

West-Indien heeft sodanig een meenigte van Goud gehad, dat de *Peruaensche* Koningen sich niet lieten genoegen met kleyne en groote goudene Vaten, als Koppen, Schaelen, Beeckers, Flesschen, Kruycken, groote Waterpotten, e.s.v. Maer oock haere Stoelen en Draeg-Zeetels waeren van klaer Goud. Desgelycks vondmen in haere Tempelen enckele goude Beelden. *Mexico* gaf oock wel veel Gouds; maer op verre nae niet in sulck een overvloed. De geene, welcke eerst in deese *Americaensche* Landen quaemen, hebben 'er genot genoegh van gehad; want nae de veroveringh der selver hebbense ongheloofslijcke Rijckdommen daer uyt gelight; en noch veel meer is geweest 't geen d'*Indianen* voor haer verborgen hielden. Ondertusschen versaemelden de *Spaenjaerden* so veel Goud en Silver, datse, by gebreck van Yser, haere Paerden met Silver lieten beslaen. Voor eene kan Wijn gavense wel drie-honderd Sonne-kroonen. 't Schijnd een Versieringh, maer evenwel is 't ten vollen waeraghtigh, en veele oogh-getuygen bevestigen 't.

Driederley Goud.

Men segd, dat in dit *Americaensch* Gewest 't Goud op driederley wijse werd uytgetrocken. I. Men vind het in Graenen en Kornen. II. In 't Sand. III. In Steenen.

't Goud in Kornen noemdmen Stuck-goud. 't Word so geheel ghevonden, sonder met andere Metallen vermenghd te zyn: Derhalven word het oock niet ghesmolten, noch, om 't selve te suyveren, door 't Vyer laeten gaen. Men geeft het den naem van een Graen of Korn, om dat het gemeenlyck stuckjens syn so groot als een Concommer of Meloen-kern. Somtyds vindmense noch grooter, jae eenige wegen wel twee ponden. Desgelycks vindmen in *Indien* Stucken, diemen noemd *Papas* van Silver. I. Graen-Goud.

't Is een van de voortreflijckheden des Gouds, ghelyck *Plinius* betuygd, datmen 't so volmaeckt vind; 't welck by andere Metallen niet lightlyck geschied; wyl deselve altyd schuymen, oock altyd een louteringh door 't Vyer van noden hebben. 't Gebeurd wel, gelyck alreeds geseghd is, datmen oock stucken fijn Silver vind, hebbende de gedaente van Aerd-turf; doch sulcks is wat seldsaems: maer in 't Goud gemeen. Dit Graen of Korn-goud bekoomdmen weynigh, tegens 't ander Goud te reeckenen. Voortreflyckheyd des Gouds.

't Goud in Steenen is een Goud-ader, koomende uyt de Steenen en Steen-kluften. II. Goud in Steenen.

Deese gewagh-maeckingh (viel *Sinebald* hier in) brenghd my in gedaghtenis 't geen den meer-gedaghten *Acosta* schrijft, naementlyck, dat hy te *Caruma*, in 't Ampt *Salinas*, Steenen heeft ghesien, welcke seer groot, en geheel met Goud doortrocken waeren. Desgelycks andere, half Goud, half Steen. Daer benevens gedenckt hy, datmen op deese wijs Goud en Silver vind in geaderde Mynen. Maer laet ons nu 't derde slagh der Goud-*extractie* hooren.

Men smelt, vervolghde *Floris*, 't meeste Goud uyt 't Sand, 't welck uyt de Vloeden koomd, of daer 't Water overgeloopen is. Want de Rivieren so wel in *Oost* als *West-Indien*, syn seer ryck van soodaenigh een Goud, als in *Spaenje* de *Tagus*; in *Asien* de *Pactolus*; en in *Oost-Indien* de beroemde *Ganges*. III. Sand Goud.

De *West-Indische* Vloeden *Hispaniola*, *Cuba*, en *Puerto Rico* geven desgelycks een groote meenighte Gouds, alhoewel in 't begin weynigh daer van nae *Spaenje* wierd gevoerd, door gebreck van Ingeboorne, en wegens de groote moeyte, om 't selve van malkander te scheyden. In 't Koninghrijck *Chili*, desgelycks in *Quito*, en in 't Koninghryck *Nieuw-Granada* werd het seer veel ghevonden. 't Beroemdste en kostlyckste Goud steeckt in 't *Peruaensche* Land *Carauaya*, en in 't Land *Valdivia*, of *Baldivia*; want dit is van 't alderhooghste *Alloy*, houdende drie-en-twintigh en een halve *Carat*; somtyds noch meer. Goud-ryc-ke Vloeden.

Maer op dat ick yets meer segh van den Rijckdom of 't ghebreck des Gouds in 't Koninghrijck *Chili*, so staet te weeten, dat in de *Provintien* *Guarza* en *Chili*, *Lazerana* en *Quilata*, Goud-Aderen in d'Aerde souden gevonden syn geworden; so dat het maer alleen ontbrack aen *Indiaensche* Bergh-lieden, om 't Goud nae te graven, welcke men niet Goud in Chili.

anders als met groot geld kon bekoomen; en dan aen Rivieren, om 't uytgegravene Goud ghevoeghlyck daer van daen te mogen voeren. In even 't selve Koninghrijck *Chili* is oock 't Land *Arauca*, waer in 't Landschap *Tucapel* leghd, synde berught gheworden wegens eenige Goud-groeven. Doch als voortyds d'Inwooners van de *Spaenjaerden* tot den arbeyd der Bergh-wercken gedwongen wierden, so grepense de Wapenen aen, en wilden sich vry veghten. Nu levense, nae een veel-jaerigen Oorlogh, met de *Spaenjaerden* in Vreede, doch niet, sonder dat den ouden wrock dickmael weer boven koomd.

Onwilligheyd der Inwooners om 't Goud te graven.

't Eylandt *Chilonne* heeft de Natuer desghelycks Goud-gangen verleend; doch d'Inwooners hadden oock geen lust, om 't selve uyt te graven; vreesende, datse naederhand van de *Spaenjaerden* altyd, gelyck als Slaven, aen den Bergh-arbeyd ghehouden moghten worden. Nu staet het (ten tyde van *Acosta*) elck vry, so veel Gouds te graven als hy wil, alleen 't vyfde deel aen den Koningh van *Spaenje* gevende. (a) Inde *Chilensische Provintie Baldivia*, daer, gelyck wy gehoord hebben, 't alderkostlyckste Goud werd gevonden, hebben d'Inwooners, noch vyanden van de *Spaenjaerden* zynde, niet willen bekend staen dat daer eenigh Goud was, behalven alleen in de Kreytz *Mariquina*. Sy haeten 't Goud immers so seer, als andere lieden 't selve beminnen; jae vervloecken 't. En dat noch dies te meer, wyl 't selve d'oorsaeck is gheweest, datse van de *Spaenjaerden* met so een grouwlycke Tyranny ghedwongen wierden tot de Slaefsche dienstbaerheyd van 't selve te moeten uytgraven. (b)

(a) *Acosta lib.* 4.

(b) *Barlai Brazil.*

't Goud in *Veragua* werd seer fijn ghehouden. Uyt de *Philippynsche* Eylanden en 't Koninghrijck *China* werd oock veel Gouds nae *Mexico* gebraght, maer is gemeenlyck van een sleght *Alloy*.

Ryckdom der West-Indische Goud-Vloot, ten tyde van Acosta.

'k Moet, seyde *Sinebald*, hier tusschen voegen 't geen *Acosta* schrijft, te weeten, dat de Som des Gouds, 't welck men uyt *Indien* nae *Spaenje* brenghd, niet wel te tellen is; alhoewel de meenighte noch grooter is gheweest, van welcke *Plinius* ghewagh maeckt, en jaerlycks uyt *Spaenje* nae *Romen* wierd ghevoerd. In de Vloot van *Terra Firma* des Jaers 1587. vondmen twaelf Kisten Gouds. Yeder Kist was ten minsten van vier *Arroben* gewight; elck *Arrobe* tot vyfentwintigh ponden. Te *Nieuw-Spaenje* wierd ingeladen 1156. marck Gouds. Dit was alleen des Koninghs gedeelte. 't Geen particuliere persoonen behoorde, en gewisselyck niet weynigh was, is niet *gespecificeerd*.

Meenigte des Silvers in West-Indien.

Wat de veelheyd des Silvers belanghd, den ghenoemden *Acosta* schrijft hier in *West-Indien* den grootsten Rijckdom toe. Want, seghd hy, de Schepper heeft dit Gewest met so groote Schatten voorsien, dat alles watmen van de *Spaensche* Silverbergh-wercken heeft geschreven, met deese niet te vergelycken zyn. Men vind gemeenlyck de Silver-Mijnen in woeste Bosschen, Bergen en Heuvelen. Desgelycks heeftmen in de vlacke Velden Silver gevonden. 't Silver is tweederley; loose en

vaste

vaste gangen, of Aderen. De loose syn Stucken, welcke men maer aen eenige plaetsen vind, en als men ten eynde eens Stucks koomd, soo vindmen niet meer. De vaste Gangen of Aderen neemen haeren streeck in de lenghte of diepte, even gelyck de Tacken van een Boom. Waermen sodaenigh een gangh vind, daer vermoedmen dight daer ontrent gewisselyck noch meer andere.

Voorts pryst hy *Nieuw-Spaenje* en *Peru* voor de voornaemste Silver-plaetsen in *West-Indien*; maer de *Perusche* Mijnen aldermeest. 't Bergwerck te *Potosi* in *Peru* werd van hem geroemd voor 't treflijckste in de gantsche Weereld. Seer-wydlopigh handeld hy hier van, en veellight sal ick oock hier nae breeder daer van spreecken; tegenwoordigh verlangh ick de Heer *Floris* verder te hooren. Doch als deesen hem antwoordede, dat hy op een goeden wegh was, en derhalven gheliefde voort te gaen, soo vervolghde hy aldus. Insonderheyd in Peru.

* * * * *
* * * *

VAn de Goud-rijcke *Provintie Gujana* bericht den *Engelschen* Ridder *Rhaleg* in de Beschryvingh syner Schipvaert, dat dit Koninghrijck noch een suyvere Maeghd, noyt aengetast, noyt berooft, noyt geplonderd is geworden. 't Aerdrijck noch niet omgekeerd, haere maght noch niet gekend is, haere Bergh-wercken noyt met Houweelen, Spaden en Schuppen doorwroeteld syn geweest; oock haere Beelden in d'Afgods-Tempelen noch niet syn ter neer geworpen. De Provintie Gujana

In 't Affschrift eens Verhael-Briefs des *Feldre Registrators Rodrigo Carransa* aen den Koningh van *Spaenje*; welcken Brief d'*Engelsche* in de Zee opvingen, werd ghewagh gemaeckt, hoe de *Spaenjaerden* in seecker Landschap des gedaghten Koninghrycks *Gujana*, meer dan vyf Mylen van *Taraco*, waeren gekoomen, 't welck allerwegen met Volck wel beset was. Den Oversten deeses Landschaps, genoemd *Renate*, was haer met al syne Vrienden te gemoet getrocken; had haer in een groot Huys gevoerd, heerlyck onthaeld, en met veel Gouds begiftigd. De *Spaensche* Tolck had hem gevraeghd, van waer 't Goud daer heenen wierd gebraght? Waer op hy geantwoord had: Uyt een Landschap, niet verder als een dagh-reys daer van daen, waer in so veel *Indianen* waeren, datse d'Aerde bedeckten; welcke so veel Gouds hadden, als haere Gronden konden houden. Wanneerse in dit Land van haeren Koningh te Gast wierden ghenodighd, so naemense fijn *gepulveriseerd* Goud, en bestreecken haer selven daer meê, om dies te schooner te zyn. Op dat nu dit Goud haer dies te beter mogt aenkleven, so besmeerdense haer ligchaem met 't Sap van seeckere Kruyden. De gedagte Heer bood de *Spaenjaerden*, sijne Gasten, aen, dat hy haer, indiense sulcks wilden waegen, daer heenen wou laeten begeleyden; doch waer- Heeft eenen seer grooten Ryckdom aen Goud. Gasten, met Goud vercierd.

schouwde haer daerbenevens, dat de groote meenighte der *Indianen* haer al t'saemen den hals sou breecken. Als men hem verder vraegde, hoe doch d'Inwooners 't Goud uyt d'Aerde kreegen, so gaven de Waerd en syne Vrienden dit bericht: Sy groeven in een Dal 't Gras met de Wortel uyt, en deeden de daer om hangende Aerde in groote Vaten; drooghden deselve, en wiesschense daer nae in 't Water. De kleyne Kornen maecktense tot Pulver, maer van de Stucken gootense allerley Beelden.

Seldsaem verhael van d'Inwooners deeses Lands.

Van hier trockense vyf *Leguas* voort, en ontmoeteden aen den Voet eens Berghs seeckeren Oversten, by hem hebbende drie-duysend *Indianen*, so Mannen als Vrouwen. Dese alle waeren gantsch vreedsaem, haer Voorraed ghenoegh meê deelende van Hoenderen, Wildbraed, Wijn, en diergelycke dingen. Den gedaghten Oversten versoght haer, in syn Huys te willen koomen, en een wyl tyds te rusten in syne Stad, welcke bestond in ontrent vyf-honderd Wooningen. De Tolck vraegde, waer hy deese Hoenderen bequam? Hy antwoordede, datse haeren oorsprongh hadden op een Bergh, nauwlycks 't vierde deel eener Myl daer van daen gelegen; waer op so veel *Indianen* woonden, als'er Gras op den Aerdbodem was. Der selver schouderen waeren hooger, als den Schedel haerer Hoofden. Sy hadden een grooten overvloed van Hoenderen, jae in een ongelooflijcke meenighte.

Groote Gouden Arend voor een Byl gegeven.

Even deesen I*ndiaen* wierd verder gevraeghd, hoedaenigh deese Volckeren by haere Gasteryen verciert waeren? D'antwoord was: Sy hadden veel Arenden van Goud, en Paerlen in d'ooren. In haere Danssen waerense over al met Goud omhangen en bedeckt. Daerenboven vraeghde hy haer, offe deese Volckeren begeerden te sien? Met belofte, indiense hem eenige Bylen gaven, so wou hy haer so veel goudene Arenden daer voorbrengen. Daer op schonck de *Spaensche* Veld-Heer den *Indiaen* een Byl, sonder hem meer der selver te willen geven, op dat hy en de sijne niet moghten meenen, dat het haer om 't Goud te doen was. Hier tegens braght hy hem een Arend van klaer Goud, wegende seven-en-twintigh ponden. De Veldheer toondese aen syne Soldaten, en wierpse van hem, sich gelaetende, als of hy 't Goud niets met allen aghtede.

Handeling tusschen dese Indianen en de Spaenjaerden.

Naederhand syn de S*paenjaerden* op de hoog-geschouderde *Indianen* aengetrocken; die haer kloeckmoedighlyck verwaghteden, en haer lieten aensegen: Indien sy (de S*paenjaerden*) als Vyanden quaemen, so soudense de gantsche Grond wel haest met *Indianen* vervuld sien: Maer soghtense vriendschap, so soumen haer oock vriendlyck bejegenen en alle goede genegentheyd betoonen. Gelyck dan oock geschiedede; wyl deese Volckeren sich lieten verluyden, datse tsederd een lange tyd groote begeerte hadden gehad, om *Christenen* te mogen sien. Oock verteldedense haer al haeren Rijckdom.

Verders

Verders werd verhaeld, dat een *Fregat* van *Dorado*, of *Nuevo Dorado*, te *Carthagena* aenquam, waer in een grooten Reus van klaer Goud was, wegende seevenenveertigh *Quintalen* [of sevenenweertigmael honderd *Antwerpsche* Pōnden (4700.)] tot noch toe van d'*Indianen* voor haeren Afgod ge-eerd geworden; doch nu, wylse onder 't *Christendom* en de gehoorsaemheyd des Koninghs van *Spanje* waeren gekomen, van haer overgesonden, ten teecken, datse sich hadden overghegeven aen den Heere *Christo* in 't Geestlyck, en aen de *Spaensche* Majesteyt in 't tydlyck. 't Selve *Fregat* verkondigde daer benevens de *Spaenjaerden* dit *gaudene Euangelium*, datmen daer overvloedigh Goud vond; daerenboven Diamanten van groote waerde, en Paerlen in meenighten.

Reus van louter Goud, wegende 4700 ponden.

Even deselve Beschrijvingh des Koninghrijcks *Gujana* treckt oock aen den Verhael-Brief eens *Fransmans*, ghenoemd *Bonntillier*; synde van den volgende Inhoud. Deesen *Francois* bevond sich in 't Jaer 1531. te *Trinitado*, en kreegh van een *Indiaen* een stuck Gouds voor een Mes; welck Goud hy had bekoomen aen de mond des Vloeds, vlietende by *Trinitado* in den *Pareeca*. Oock gaf hy hem dit berigt dat in de Stroom *Orenoke* 't Goud te vinden was in een overvloedige meenighte. Korts daer nae, te weeten in 't Jaer 1573. wierd de Stad, aen de Rivier ghelegen, van de *Spaenjaerden* ingenomen, en der selver Inwooners gevancklyck nae *Madera* gevoerd. Stracks daer op quam 'er een Schip van veertigh lasten aen, uyt een nieuw-ghevonden Land (*Nuevo Dorado*) met twee *Millioenen* Gouds. Het daer in zynde Volck seyde, dat ter dier plaets 'n Goud in meenighten voorhanden was. (a)

(a) Uyt *Rhalegs Beschryvingh van Gujana.*

Inde tweede *Engelsche Schipvaert nae Guajana* werd verteld, dat d'*Indianen* 't Goud versaemelden sonder Graven, uyt 't Sand van een kleyne Vloed, genoemd *Macawini*, nemende sijnen oorsprongh uyt een Rots, by welcke een Goud-groef leghd. Even aldaer leestmen oock, dat, volgens 't bericht eens *Indiaens*, om 't Gewest *Wanicapora* witte Steenen werden gevonden, nevens een Goud-bergh, welcken d'Inwooners tot op dien dag toe voor de *Spaenjaerden* hadden verborgen gehouden; alhoewel d'*Indianen* echter noch een seer grooten Voor-raed van Goud hadden, en onder alle andere de ryckste waeren. D'oudste des Lands (op dat sulcks 't gemeene Volck niet bekend mogt worden) hadden een *Fabel* versierd; te weeten, dat een grooten en afgrijsselijcken Draeck al deese Goud-rycke plaetsen bewoonde, en al de geene, welcke sigh daer ontrent lieten vinden, verslond. Doch deesen *Indiaen*, die d'*Engelsche* deese en geene gelegentheden des Lands ontdeckte, beloofde, dat hy, tegens haere weerkoomst in dit Gewest, deesen Draeck so tam sou maecken, datse geen schaede van hem te verwaghten souden hebben, wanneerse maer goede stercke Wyn meê braghten, welcke dit Volck boven maeten geerne drinckt. Aen 't laetste Blad deeser tweede *Engelsche Schipvaert* verhaeld den *Engelschen* Schryver, hoe begeerigh de *Spaenjaerden* tot dien tyd toe getraght

Verder bericht vande Goudryckheyd des Koningryks Gujana.

(a) *Uyt de tweede Engelsche*

Schipvaert nae Gujana. getraght hadden, 't Koninckrijck *Gujana* onder haer Jock te brengen; en besluyt, dat dit nergens anders om geschied was, als om datse ontwijffelbaer vermoededen, dit Landschap in meenighte des Gouds alle andere te boven te gaen. (a)

Goud en Silver in Nieuw-Granada. *Nieuw-Granada* werd van *Ordonnez* seer gheroemd, niet alleen wegens de Paerlen en Smaragden, maer oock om des Gouds en Silvers wil; insonderheyd 't gebied *Mariquita*; waer in, volgens sijn berigt, by eenighe Steden seer rijcke en groote Silver-groeven te vinden zijn; waer uyt men al 't Silver neemd, 't welck uyt dit Koninghrijck koomd. Desgelijcks bekoomdmen in de Steeden *los Remedios* en *Saragoça* een geen veraghtlycke meenighte Gouds. In zynen tijd hadden sigh meer als veerthien-duysend *Mooren* begeven, om 't selve uyt te graven.

Goud in Domingo. Van 't Eyland *Domingo* roemd hy, dat hier de Vloeden en Beecken veel Gouds hebben, en meenighmael Goud-kornen gaven, welcke drieduysend, en noch meer Ducaten woegen.

In Popajan en Pacamoros. De Natuer, volgens de Beschryvingh van *Herrera*, heeft het Landschap *Popajan* desgelijcks goede Goud-groeven verleend. Insonderheyd prijsd deese Schryver de Stad *S. Jacob*, in 't Gebied *Pacamoros*, voor gantsch geluckigh, wegens de veelheyd des Gouds, en de voortreflijckheyd van 't selve. 't Is, seghd hy, onnodigh, 't Gout deeses Gewests te roemen, wyl 't doch van yeder voor heenen maer al te hoogh geaght is geworden.

In Quito. By de Stad *Zamora*, onder de Regeeringh van *Quito*, vindmen, volgens sijn bericht, desgelycks veel Goud, en somtijds Kornen, of stucken, welcke vier ponden, jae noch meer wegen. Wat voor een groote meenighte Gouds uyt dit Land koomd, geeft hy hier uyt af te neemen, datmen sijne Majesteyt den Koningh van *Spaenje* Kornen van twaelf ponden gewights heeft geleverd.

't Land S. Joris. 't Relaes der twee *Caravelen*, welcke de *Spaensche* Koningh in 't Jaer 1618. onder Hoofdman *Johan van More* liet afvaeren, om den *Pas de la Maire* nae 't Zuyden te gaen besoecken en t'ontdecken, bericht, dat de hier op zynde *Spaensche* Schiplieden nae 't Oosten van d'enghte der *Magellanische* Zee een groote Rivier vonden, lopende landwaerts in; welck Land sy den naem van S. *Joris* gaven. In dit Land vondense

Groote lieden. lieden van een seer groote lenghte, zynde wel een gantsch hoofd langer als de grootste Mannen in *Europa*. Sy ontfingen d'Aenkomelingen sonder eenighe verhinderingh, en onthaelden haer sonder eenigh bedrogh.. *Capitain de More* handelde met d'Inwooners deeser Plaets, gevende haer wat oud Yser tegens eenige klompen Gouds. Hier onder was een Goud Kruyd, anderhalve voet langh. De *Hollandsche* Zeevaerers souden, volgens 't gedaghte verhael, noyt eenige seeckerheyd hier van bekomen hebben, wyl de ghenoemde Hoofdman dit stuck gantsch verborgen hield: Dien oock maer alleen geoorloft was,

der-

derwaerts te mogen handelen : So dat niemand heeft konnen weten, of 't gedaghte Hout in dit Land wies, of van andere plaetsen daer heenen gebraght wierd.

Hoe rijcklijck 't Eyland *Hispaniola* (waer van ick voor heenen uyt *Ordonnez*, onder den naem van *S. Domingo*, ghewagh heb ghemaeckt, want nae deese Hoofdstad werd van sommige 't geheele Eyland sodaenigh genoemd) aen de *Spaenjaerden* Goud heeft geleverd, kanmen afneemen uyt een eenigh Voorbeeld, 't welck *Benzo* verhaeld, en van waer ick u den Inhoud sal voordraegen.

Meenighte van Goud in 't Eyland Hispaniola.

Franciscus Bondilla, of *Bombadilla*, een oud *Spaensch* Hof-dienaer en Ridder der *Calatravische* Orde, wou in 't Iaer 1502., met verlof des Koninghs, uyt *West-Indien* weer nae *Spaenje* t'huys keeren, hopende aldaer heerlyck te sullen leven, en een grooten staet te voeren van 't geen syne *Tyrannie* d'arme *Indianen* had afgevild. Maer *God*, die de Dwingelanden ter neer stort, had wat anders met hem voorgenomen, so dat 't *Compas* hem geweldig verset wierd. Hy nam met sig t'Scheep meer als honderd-duysend ponden ghesmolten Goud, en daer nevens veele Goud-klompen, welcke men so geheel had gevonden, en verwonderlyck groot waeren. Eene der selver woegh, suyver afghescheyden, vierendertigh ponden, of drie en dertigh honderd *Castiliaensche* guldens. De *Spaenjaerden*, deesen Goud-klomp eerst gesien hebbende, wierden boven maeten seer verblyd. By geval waerense beesigh met een Varckentje te braden, en derhalven begon den eenen d'andere aldus aen te spreecken : 'k Heb langh gewenscht, eens van een gouden Tafelberd te mogen eeten. Wyl nu deese Goudklomp so groot is, datmen vele Teljoren daer uyt maken kan, so laet ons ons Varckentje daer op leggen, en daer van eeten. D'andere lieten sigh dit behaegen; trocken 't gebraed van 't Spit, en leyden 't op dit kostlijck Tafelberd, 't welck groot genoegh hier toe was. (a) Deese aensienlijcke Goudkern was bestemd tot een præsent voor de Koningin *Isabella*. *Bisselius* (b) verhaeld, datmen noyt te voren een diergelijcke Goud-klomp had ghesien, noch van een sodaenighe oyt had gheleesen. Derhalven oock deese afsonderlijck in een eygen daer toe ghemaeckt Kastje bewaerd wierd.

Vergaderd by Franciscus Bombadilla.

Goud-klomp diend de Spaenjaerden voor een Teljoor.

(a) *Uyt Benzo.*

(b) *Lib. in Argonaut. American. cap. 3.*

Met deesen rycken Schat, diemen den Koningh ten *Tribuit* meende toe te voeren, nevens noch een andere groote Som Gouds, welcke beyde deese Grypvogels en getrouwe Roofgenoten, *Bombadilla* en *Rolandus* Ximenius (*Benzo* noemdse Beuls en Moordenaers) voor sigh selven tot haer eygen nut hadden by een gekrabt; gingh den gedaghten *Bombadilla* t'Scheep, hebbende *Ximenius* by hem, dien de Godlycke wraeck deselve Straf wou laeten overkomen; wyl hy den anderen in even deselve lasteren geselschap had gehouden. Haer begeleydeden vier-en-twintigh Scheepen, waer op vierhonderd Kryghslieden waeren [*Benzo* steld vyf-en-twintigh groote Scheepen, en meer als vyfhonderd

Ellendigen ondergang.

Van den gedaghten Franciscus Bombadilla en Rolandus Ximenius, met al haere Schatten.

honderd *Spaenjaerden*, welcke verdroncken, behalven de geene, die noch levendigh ontquaemen] om haer te beschermen tegens alle aenvallen der Zee-Rovers, of andere vyandlijcke bejegeningen. Al dese Schepen, en de daer in zijnde Schatten, zijn, alsse noch nauwlijcks aght of thien Mylen verr' in Zee waren ghekomen, door een grooten Storm verbroocken en nae de grond ghesoncken. Alleen vier of vyf Kielen sijn den ondergangh ontworsteld. D'Overste, de Soldaten, en de geweldighe Ryckdommen sijn met de verwoestede Scheepen af t'saemen verdorven. Oock is de gedaghte groote Klomp Gouds ghesoncken. Dus plotselijck heeft het Godlijck reghtvaerdigh Oordeel door de Zee doen verslinden de geweldighe Schatten, welcke deese woedende Gierigaerts en Menschen-plaegers in een langhe tijd hadden by een vergaederd; en teghelijck zijnse met deselve vergaen. Aen haer is vervuld geworden 't geen de H. Schrift seghd: Sy versaemelen, en weten niet wien 't krijgen sal. De hoop der godloosen sal vergaen. Sy gaen te niet, en neemen een eynd met verschrickingh.

Geweldig groote Goudkornen.

Maer ick keer my wederom nae 't Eyland *Hispaniola*. *Nierembergius* betuygd, uyt het schriftlijck verhael eens ongenoemden *Autheurs*, dat deesen met eygener Oogen in dit Gewest heeft ghesien Goudgranen van aght ponden; en insonderheyd een, 't welck ses-en-dertigh ponden heeft gewogen.

Goud in Xaynana.

In de Schipvaerd *Christophori Columbi* (den *Latijnschen* druck) leesdmen, dat deesen Zee-Oversten, aen 't Landschap *Xaynana* gekomen zynde, om te wreecken de dood van eenighe *Spaenjaerden*, door de Wilde omgebraght, drie honderd Soldaeten uytsond, om seeckeren *Indiaenschen* Koningh te soecken en te vervolghen, als d'oorsaeck van deese Moord. Deese quaemen in 't voort-trecken aen den Mond eens Vloeds, sigh als een Slangh gintsch en herwaerts krommende, so dat men niet kon weeten, of men op deese of geene sijde stond. Aen den anderen daer tegens over leggenden Oever saegense een aensienlijcken Bergh, gantsch cierlijck groenende, en beschaduwd zijnde van veele loofrijcke Lust-Boschjens; waer in niet alleen veel bont ghecoleurde Papegayen kaeckelden, maer oock veelerley Vogelkens lieflijck Musiceerden. Als nu deese drie honderd *Spaenjaerden* weer te rugg' waeren gekeerd, met bericht, dat den *Cacicus* nae 't Geberght was gevloden, so heeft hy Bespieders uytgesonden nae verscheydene Plaetsen deeses Eylands, om nae hem te verneemen. Onder deese bevonden sigh twee dappere Jongelingen, genoemd *Horeda* en *Gormalanus*, die sigh verdeelden, om bynae deese geheele Landstreeck te doorlopen. Terwylse nu hier dan daer snelden, quamense eyndlyck aen seeckere Stroomen, van welcke eenighe van d'eene, andere van d'andere sijde eens Berghs afvlieteden. Deesen Bergh verhief sigh gantsch hoogh in de Lught, en was met Goud-vermenghd-Sand bestroyd. D'Inwooners groeven'er 't Goud uyt op de volgende wys: Met de linckerhand schar-

Lustige gelegentheyd eener Rivier.

Goud-berg in 't gedagte Gewest.

schardense of krabdense in den Bergh; ontfinghen het los ghemaeckte met de reghterhand, en gaven dit Sand also aen de *Spaensche* Jongelingen: Welcke verhaelden, datse desgelijcks veel grauw Goud hadden gesien, 't welck oock naederhand ten deelen nae den Koningh van *Spaenje* wierd ghesonden. Want daer was een Goud-korn onder, welcke negen Oncen woegh. Nae de wederkomst deeser Jongelingen wierden noch eenige andere uytgesonden, die van d'Inwooners berigt ontfinghen, dat niet verr' van daer in 't Geberght een Koningh was, in haere spraeck ghenoemd *Gazichium Canobam*, dat is, Heer van 't Goud-huys. Dertigh Mannen, welcke ten derdenmael op kondschap wierden uytgeschickt, hebben bevonden, dat het Landschap *Cipagora* een reghte Goud-Fontein was. Tegens 't Zuyden in 't gedaghte Eyland vondense veele Goud-aderen, welcke *Columbus* derwaerts lockten. Doe hy nu quam in een *Provintie*, daer 't Land *Cimbaga* aenvanghd, sagh hy in de treflijck-breede Vlackte des selven veele Beecken daer heenen lopen, welckers Sand met Goud vermenghd was.

In Cipagora en Cimbaga.

Op den vorigen avond was den Heer *Donatiaen* eenen sijner Vrienden van buyten komen besoecken, genoemd *Argyrides*, een Man alreeds op sijn daegen, en sodaenigh een Geld-Nar, datmen nauwlycks zijns gelijcken ergens sou mogen vinden. Deesen was oock in 't geselschap deeser Tsaemenspreeckers, en borst, onder deese Redenvoeringh van 't Goud, met een diepe sught uyt: Ach, dat 't Geluck my mijne wooningh niet bescheerd heeft in sodaenigh een Gewest! 'k Wou van diergelijck een Sand niet alleen mijne Kisten op-proppen, maer oock mijn Graf daer meê laten vullen, en bevelen, datmen 't selve rondom mijne Lyck-kist sou schudden: Want buyten twijffel souden de Wormen mijn Gebeent dan wel omgeknaeghd laeten, naedemael 't Goud haer voor de verrottingh langh sou bewaeren.

Invoeringh van een seer groote Goud-Nar, en des selven wensch

De Heer *Donatiaen* kon sigh niet onthouden, van te lagchen over deesen dwaesen wensch; en seyde te ghelijck tot *Argyrides*: Bekommer u hier over niet, mijn Heer; vermits uw hert, sinnen en gedagten alreeds by noch levenden lyve in 't Goud begraven leggen. Doch of d'onbeschaemde Wormen dit yets aghten, of sulck een Goud-*privilegie respecteren* sullen, sou ick u niet derven verseeckeren. Maer wat oock sou 't helpen, ofschoon 't Aes van een gestorven Mensch, 'k wil seggen, 't doode stinckende ligchaem, onvervuyld en van de Wormen ongegeeten bleef, als doch hier nae d'eeuwigh-knaegende Worm in de Goud-dorstige Gemoederen nimmermeer op houd?

Kortlyck beantwoord, en weer voortgegaen

Ey wat! antwoordede *Argyrides*, ghy komd my altijd met swaermoedighe en melancholycke dinghen aen boord. 't Geen ick geseghd heb, is maer alleen boertender-wys van my gesproken. Maer, hernam de Heer *Donatiaen*, daer 't hert vol van is, daer loopt de Mond oock van over. Doch laet ons de Heer *Sinebald* niet verhinderen, in

Tot de Goudrycke Gewesten.

sijne vertellingh der Goud-rijcke Plaetsen voort te gaen; so kan de Heer *Argyrides*, of hem schoon geen Geld ontbreeckt, sijne gedaghten noch daer door verrycken. Hier op dan vingh deesen weer aldus aen:

Overvloed van Goud in 't gedagte Land Cimbaga,

In de gedaghte Landstreeck *Cimbaga* begon *Columbus* een Kasteel te bouwen. Ondertusschen sprack hy d'Inwooners om Goud aen; waer meê sy hem rijcklijck beschoncken, jae schier over-hoopten. Hier onder was een Goud-korn, swaerder als een *Once*. Sy beloofden hem, datse hem noch ongelijck-grooter Kornen wilden brengen, alhoewel uyt een ander Gewest, een halve dagh-reys daer van daen. Daer by voegende: Dat diergelijcke Goud-stuckjens ongeaght gintsch en herwaerts in 't Sand laegen, wyl de lieden de nuttigheyd en waerde van 't selve niet kenden. Andere droegen hem desgelijcks Goud-kornen toe van thien *Quintjens*, met toeseggingh, datse noch veel grooter derselver wilden gaen vinden. Hier op sond den Admirael *Columbus* een taemlijck getal Soldaten uyt, om sulcke Goud-Mynen nae te vorsschen; welcke daer heenen gekomen zynde, veel meer vonden alsse sigh oyt hadden konnen inbeelden. Daer-en-boven troffense hier de schoonste Lust-Bosschen aen, een lieflijcken reuck van sigh gevende, wegens de meenigerley Specery-vrughten, in deselve wassende. Sy saegen gantsche Wouden van Cattoen of Boom-wol, welcke echter d'Inwooners niet tot nut streckten. 't Land was wel bewaerd met Klippen en Heuvelen, maer bragt dies niet te min groen Loof en Gras voort. 't Wierd bevoghtighd van meenigerley hevige Plas-regenen; en hier van daen quam 't, dat de Vloeden so Goud-ryck waeren: Want als de Regen-beecken van de Bergen afstorten, so treckense veel Metal met sigh nae beneden in de vlacke Velden, welcke doorloopen sijn van ontelbaer veel lieflijcke en saghtloopende Riviertjens.

Doch van d'Inwooners niet geaght.

Aengenaemheyd des Lands.

Geweldigh wyde en diepe Goud-groef.

Naederhand vaerdighde *Christophorus Columbus* sijnen Broeder *Bartholomæus* af, met eenige gewaepende Soldaten, om Goud te graven; waer op deese uytgesondene sigh meesterlijck verstonden. De Bergen, derwaerts sy verordonneert waeren, laegen ontrent vyftig Mylen van 't Eyland *Isabella*. *Bartholomæus* aldaer gekomen zijnde, wierd gewaer, dat hier boven maeten wyde, diepe, en over-oude Groeven waeren aen te treffen; die men nae deesen heeft gehouden voor de Berghwercken van *Ophir*, waer uyt *Salomon* sijne Schatten deed haelen. Nauwlijcks hadden de Berghlieden de bovenste Aerde begonnen uyt te graven, of terstond bemercktense, dat deese Goud-myn over de sesthien Mylen weghs voortliep, en veel Koninghlijck Metal in sigh had, so dat yeder Berghman daeghlijcks wel drie *Oncen* met kleyne moeyte sou konnen bekomen.

Tusschen-in-geworpene Vraeg.

'k Moet, seyde *Donatiaen*, hier een Vraegh inwerpen, om uwe antwoord daer op te hooren. Wat dunckt u, sou *Salomons Ophir* in *West* of in *Oost-Indien* sijn geweest? *Argyrides* hoorde seer ongeerne dit versoeck

soeck, en liet derhalven met een gefronsseld voorhoofd sich deese woorden ontvallen, Myn Heer, wat hebben wy ons veel te bekommeren, of *Ophir* in *Oost* of *West-Indien* heeft gelegen. Had ick maer deel mogen hebben aen den Rijckdom des Gouds en Silvers, 't welcke van daer af *Salomon* toequam, 't sou my evenveel syn geweest, of deese Schatten uyt 't *Oosten* of 't *West en* wierden toegevoerd. Maer *Sinebald*, die de begeerte des Heeren *Donatiaens* meer *respecteerde*, als 't ghesnater des Goud-sughtigen Gierigaerts, begon op de volgende wys van deese saeck te spreecken.

* * * * *

* * * *

In welck Geweest des Weerelds Salomons Ophir geweest is.

IN welck Geweest des Weerelds het met Goud gezeegend *Ophir* van *Salomon* is gheweest, daer over syn al van ouds de meeninghen veelerley en verschillende gheweest. *Franciscus Vatablus* van *Parijs* heeft willen beweeren, 't was even dit Eyland *Hispaniola*; in 't welck meerendeel de *Provintien* leggen, waer van ick op 't laetst heb gesproocken uyt de Schip-vaerds-beschryvingh *Columbi*. Hier toe heeft hem bewoogen gehad de Betraghtingh, dat in dit groot en voortreflijck Eyland geweldigh veel Gouds is te vinden, nevens andere kostlycke Metallen. Waer by dan noch koomd, dat even dit Eyland door een seer verre wegh te Water en te Land is afgelegen van de Haven des *Atlantischen* Zeeboesems *Asion Gaber*, of *Ezion Geber*, welcke lagh, volgens de H. Schrift, aen den Oever der *Schelf-Zee*, in 't Land der *Edomiten*. Derhalven de wydte van so een verre Reys, volgens syne meeningh, seer wel over-een stemd met het drie-jaerigh uytblyven van *Salomons* Goud en Silver-Vloot.

Vatabli meeningh, dat het Hispaniola sou zyn.

Gevoelen van Arius Montanus, dat het Peru is.

Andere willen 't Rijck *Peru* voor *Ophir* uytgeven; en sulcks dwingen uyt 't *Hebreeuwsche* woord פרוים (*Parvajim*); sich inbeeldende, datmen uyt de Haven der *Roode Zee* door d' *Æthiopische* een gevoeglycke Schipvaert nae *America* heeft konnen aenstellen. Van dit ghevoelen is insonderheyt *Arias Montanus* gheweest; die 't Land *Ophir*, voortyds, volgens 't getuygenis *Josephi*, *Sophira* genoemd, Herberghd in 't selve Gheweest daer 't Geberght *Andes* leghd. Even dit bemoeyd sich noch hedensdaeghs *Abrahamus Mylius* te verdedigen. Onder syne Bewys-redenen syn dese twee de voornaemste: I. Uyt *Ophir* hebben *Salomons* en *Hirams* Scheepen meê gebraght, Apen, Elpenbeen, Pauwen, Papegayen en allerley kostlyck Hout. Sulcke Dieren nu vindmen tot op deesen dagh toe by groote hoopen in *America*; desgelycks allerley kostlyck Hout, als *Brazilien* en *Francoischen-hout*. II. De Schipvaerd nae *America*, seghd hy, heeft gantsch niet swaer noch hinderlyck ge-

Waer in oock Abrahamus Milius

hem toevalt. gevallen; want men heeft voorby *Africa*, en alſo reght daer op aen konnen loopen. Dit ſteld hy den aldergelooflyckſten ſchijn te hebben, dat *Ophir* en *Peruajim* 't Land *America* ſou zyn. Een onfeylbaer bewys hier van ſou weeſen, dat de H. Schrift ſeghd, datmen met deeſe Schipvaerd drie Iaeren heeft toegebraght. Wie nu ſou ſich, oock ſelfs maer in den droom, konnen inbeelden, datmen van uyt den *Arabiſchen* Zee-boeſem in drie Iaeren tyds maer eenmael ſou konnen gintſch en herwaerts vaeren nae *Iapan*, of *Malacca*, of eenigh ander *Ooſt-Indiſch* Landſchap; daermen ſodaenigh een Toght op 't langſte in drie Maenden kan verrighten. Maer eermen van de *Roode Zee* nae *Peru* en *Mexico* kan koomen, en, nae gedaenen handel, wederom keeren, ſalmen een drie-jaerige tyd van noden hebben, inſonderheyd doemaels, doemen van de Zeevaert noch ſo een goede kennis niet had. Dit ſyn de Gronden, waer meê *Mylius* hoofdſaeckelyck wil bewijſen, dat *Ophir* in *America* leghd.

Volaterranus ſteld Sofala. Noch andere waenen, dat *Ophir* is geweeſt 't Eyland *Sofala*, gelegen in d'*Æthiopiſche* Zee. In deeſe meeningh ſtaet niet alleen *Raphael Volaterranus*, maer oock *Ludovicus*, een *Venetiaen*, in de Beſchryvingh ſijner Schip-reys; welcken laetſten ſeghd, dat hem ſulcks voor gewis was berigt van eenige lieden, die in dit Eyland in Beſettingh lagen. Echter hield hy 't noch voor onſeecker.

Waen van Rabanus Maurus en Nicolaus Liranus. *Rabanus Maurus*, een verſtandigh Schrijver, ſteld *Ophir* in *Ooſt-Indien*, en ſeghd, dat het ſynen Naem heeft van *Ophir*, de Soon van *Ieſtan*. Doch 't Land wierd van geen Menſchen, maer alleen van Leeuwen en andere wreede Dieren bewoond: Derhalven ſich oock niemand daer derfde waegen, behalven de Schiplieden, die haere Scheepen digt daer by op Ancker hadden leggen, om in geval van nood ſpoedigh haere toevlugt daer in te mogen neemen. Van ſoodaenig Scheepsvolck wierd d'aerde, welcke van de wilde Beeſten opgeſchard en omgewroeteld was, nae de Scheepen gedraegen, alwaer men het daer onder vermenghde Goud uytſoght. Deeſe meeningh, welcke ten deelen waer, ten deelen belagchlijck genoegh is, valt oock *Nicolaus Lyranus* toe.

Aenmerckingh over haer gevoelen. Waer is 't eerſte, naementlyck, dat de Plaets in *Ooſt-Indien* is gelegen, ghelyck dan de meeſte der Schrijvers hier in over een ſtemmen. Maer 't vermoeden, dat *Ophir* ſou afkoomen van *Ophir*, de Soon van *Iectan* of *Iaktan*, van welcken *Gen.* x. werd geſproocken, is meerendeel gegrond op den *Ioodſchen* Geſchied-ſchrijver *Ioſephus*, ſeggende, dat *Ophir* ſyne wooningh in 't *Ooſten* heeft verkooren; welck Geweſt ſich uytſtreckt van de *Syriſche* Grenſen af tot aen d'*Indiaenſche Rivier Coſino*, of, ghelyck andere leeſen, *Cophino*, ſynde ſeer treflijck met Goud verrijckt. In dit opſight willen eenige, dat 't Goud van *Ophir*, of *Ophirizum*, ſo veel geſeghd ſou zyn als *Obriſum*, wyl 't in ſuyverheyd alle ander Goud te boven gingh: Alhoewel by de *Hebræen Ophir*

Wat Obrizum en Obrizza beduyd.

oock

oock werd ghenomen voor yeder Goudrijck Gewest. In de Boecken der Keyserlycke Reghten leestmen *Solidos obryzatos*, dat is, sodaenige Goud-guldens, die van't fijnste, gelouterde Goud syn gheslagen. De *Latijnen* plegen voor *Obryzo* of *Obrysso*, *Obrussa* te spreecken, ghelyck dan oock *Seneca* in een Brief aen *Lucilium* dit woord gebruyckt, als hy schrijft: *Hæc ejus Obrussa est*: 't welck *Alciatus* verklaerd, voor de hooghste goedheyd.

Ophir heeft waerschynlyckst in Oost-Indien gelegen.

Maer vermits *Oost-Indien* veele Landen in sich begrijpt, so blijft een grooten strijd overigh, wat dit eygentlyck voor een Gewest geweest is. Sommige geven voor, dat de Vloot *Salomons* heeft besoght *Taprobane*, *Malacca*, en andere Goud-rycke Landen. Over *Taprobana* sweeft de dickste Wolck der Schrijvers, of, om duydlycker te spreecken, hier op vallen de meeste meeningen. Maer wat voor een *Provintie* onder den naem van *Taprobana* moet verstaen worden, valt al wederom verschil. Sommige beweeren, dat het *Pegu* beduyd. Andere, onder welcke oock *Linschooten*, stellen *Sumatra*. De geleerde *Portugeesch Casparus Varrerius* wil geensins toestaen, dat of *Pegu*, of *Sumatra*, of beyde t'saemen, *Taprobana* sou zyn; alhoewel hy sich ondertusschen laet behagen, en lightlyck meend te konnen verdeedigen, dat de gantsche Streeck door *Malacca*, *Pegu*, en *Sumatra* 't eerste *Ophir* is; maer *Taproban* houd hy voor 't Eyland *Ceylon*. Gelyck dan oock *Johannes Barrius* (dien *Maffejus* toevalt) sich bemoeyd, met veele Gronden te bewysen, dat *Taprobana Ceylon* beteeckend. Dat nu 't Koninghryck *Pegu* boven alle andere Landen den naem *Ophir* oock verdiend, wil den gedaghten *Varrerius* hier meê beweeren: Wyl in *Pegu* te vinden zyn al d'andere dingen, van welcke in *Salomons Ophir* gewagh werd ghemaeckt. Want, seghd hy, geen *Indiaensche* Volckeren, behalven die van *Pegu*, verkoopen allerley kostlycke Eedele Gesteenten [Doch in dit geval is de goede Schrijver niet weynigh bedrogen]. Voorts, die van *Pegu* hebben veel Apen en Pauwen, nevens een ontelbaere meenighte van Elpenbeen. Haere Bosschen geven veel kostlyck Hout, waer van by ons de Cythers en andere *Musicale Instrumenten* werden gemaeckt.

Maer wat voor een Landschap so genoemd is geweest, daer over valt verschil.

Oordeel van Bochartus, die wel 't aldergeleerdste van deese saeck heeft geschreven.

Boven alle heeft *Bochartus* aldergeleerdst hier van geschreven. Eerstlyck verwerpt hy den waen der geener, die 't *Arabische Ophir* met 't *Indiaensche* verwarren: En beroept sich hier in op d'eenpaerigheyd der oude Schrijvers, gelijck oock op de Heylige Schrift selfs.

Ten anderen versmaed hy 't gevoelen der geene, welcke *Ophir* voor *Pegu* houden; of, met *Josephus* en veele Oude, voor 't goudene Eyland (*Aurea Chersoneso*) dat is, voor *Malacca*.

De sodanige, die *Sophola* (of *Zephala*) in *Africa* voor *Ophir* uytgeven, weerstreefd hy desgelycks, en valt eyndlyck de geene toe, welcke *Taprobana* en *Ophir* voor eenerley houden.

De Voetstappen des Naems *Taprobana* soekt hy in *Cant. Cantic.* v. 11.

desge-

[illegible] Dan. [illegible] en kend deselve aen de woorden Paz [illegible] welcke Ptolomaeus [illegible] 't woord Parvajim, [illegible] ... na de Syrische als [illegible] Peruaim, en met veran[illegible] Paruaim en Pruaim, in den naem Taproban [illegible].

In [illegible] van syne Geographia [illegible] brenghd hy een-en-twin[illegible] dat Taprobana, noch [illegible] noch Sumatra, noch Pegu, maer wel 't Eyland is, 't welck [illegible] Ceylon of Zeylan noemd; onder welcke verschey[illegible] gewight werden gevonden.

Met wien, vraeghde *Donatiaen*, van al deese bygebraghte Schrijvers houd gy 't liefst willen bouden?

't Welck toegestemd werd; *Simbald* antwoordede hier op: Ghelyck des ghenoemden *Bocharti* Gronden d'alderghelooswaerdighste schijnen, so treckense oock billyck myne geringe toestemmingh tot sich, te weeten voor so verr', dat ick *Ceylon* houde voor 't voornaemste deel van *Salomons Ophir*; maer te gelyck niet voor ongelooflijck, dat oock *Pegu* en *Malacca*, nevens andere *Indiaensche* Goud en Juweel-rijcke Landen, daer onder begreepen souden zyn. Want of wel *Bochartus* deselve gantschlyck daer van wil verstoten, en syne Bewysen voor *Ceylon* een seer grooten schijn hebben, so synse echter, volgens mijn geringh oordeel, niet krachtigh genoegh, om d'andere *Indiaensche* Oorden uyt te sluyten: Aengesien niet vermoedlyck is, dat de *Phoeniciers*, naementlyck *Hirams* Kooplieden, in 't geselschap van *Salomons Oost-Indien*-vaerders, maer 't eenige *Ceylon* in drie Jaeren tyds alleen besoght, en andere heerlyckrycke Landen, als *Pegu* en diergelycke, welcke ten deelen in Goud en Eedele Gesteenten *Ceylon* verr' te boven gaen, niet aengedaen souden hebben. Want 't Woord *Ophir* kan niet ongevoeghlyck meer als een eenigh Goud of Schat-ryck Land beduyden.

Doch met insluytingh van Pegu, Malacca, e. s. v.

Bevestighd door den vermaerden Kircherus. In dit mijn vermoeden werd ick bevestighd door P. *Athanasius Kircherus*, die in synen *Onomastico Copto-Arabico*, desgelycks in syn *China Illustrata* leerd, dat *Ophir* is een vreemd *Ægyptisch* woord, waer meê d'oude *Ægyptenaers* dat deel van *Indien* benoemden, 't welck in sich begrypt de Koninghrijcken *Malabar*, *Ceylon*, en *Auream Chersonesum*; gelyck oock de *Moluccische* Eylanden, nevens *Sumatra*, *Java*, en andere Goud-rycke Oorden. 't Goud *Parvaim* meend hy gehaeld te syn uyt איים *Javaim*, dat is, uyt de *Javaensche* Eylanden, wyl *Rabbi Benjamin* deselve sodaenigh noemd.

Tegenwerpingh, voor West, tegens Oost-Indien. My, liet de Heer *Floris* sich hier hooren, of veel meer *Arias Montanus* en *Mylius*, is noch niet genoegh gedaen. 't Geen gy tot noch toe voor *Oost-Indien* uyt andere hebt voortghebraght, rust op enckele Woordleydingen, welcke geen onfeylbaere Bewysen geven. Want

waerom

waerom sou ick 't spoor der namen *Ophir* en *Paruajim* niet even so ligt in *Peru*, als in *Taprobana* konnen vinden. Ondertusschen heb ick niets niet allen ghehoord tot wederlegginghvan de tegenwerpingh, dat de Schipvaert van *Ezion Geber* nae Oost-*Indien* met de te rugg'-reys niet so verr' is, datmen daer meê drie Jaeren tyds behoefde toe te brengen. Derhalven koomd my; om de waerheyd te belyden, veel geloofllijcker voor, dat *Ophir* is geweest *Peru* en *Mexico*.

Kircheri Gronden

'k Moet bekennen, seyde *Sinebald*, dat deese tegenwerpingh met een goede-schijn glinsterd. De verhinderingen, welcke de ghedaghte beroemde *Kircherus* de Schipvaert *Salomons* tusschen *America* en *Arabien* in den wegh werpt, syn so sterck niet, datse deselve genoeghsaem konnen te rugg' werpen. 'k Sie niet, schryft hy, hoe de *Salomonsche* Schepen sonder Seyl-steen, wiens ghebruyck ter dier tyd noch gantsch onbewust was, deese, de Menschen onbekende, en so verr'-afgeleegene Weereld (*America*) verseeckerd, en in so een korte tyd souden hebben konnê bereyken. Maer hier op kanmen antwoorden: Eerst, dat *America* ter dier tyd niet alle Menschen onbekend was, insonderheyd niet de *Phœniciers*, uyt welck land *Hirams* knegten waeren. Want d'oude Historien vermelden, dat de *Phœniciers* en *Carthaginensers*, welcke doemaels sig alderbest op de Schipvaert verstonden, niet alleen eens nieuwe en geweldigh-verr' afgelegene Landen hebben aenghetroffen; maer oock door een bysondere Wet hebben verboden, dat yemand meer derwaerts sou vaeren, op dat *Carthago* niet wierd ontvolckt en verlaeten. Dit is geschied omtrent den tyd van *David* en *Salomon*. Men weet oock, wat *Plato* van d'*Atlantische* Eylanden heeft verhaeld. In dit opsight soumen konnen vermoeden, dat *Hiram* en *Salomon* 't Goud-rijck *America* als een Gheheym voor haer selven alleen hebben willen behouden.

Voor Oost-Indien, tegens West-Indien.

Naerder ondersogt, en de swakheyd aengeweesen.

Ten anderen, wat de *Magneet* of Seyl-steen betreft, *Nierembergius* geloofd, dat *Salomon* des selven kraght, desgelycks de Land en Water-kaerten, ten vollen heeft verstaen. Dat oock *Hanno* en *Eudoxus* de *Portugeezen* in de Schipvaert niets hebben toegegeven. Ghelyck dan oock P. *Martinus Martinii* gedenckt, dat de *Magneet* eer in *China* als in *Portugal* is gebruyckt geweest. Maer behalven dit is onloochenbaer, dat d'Oude nae den loop der Son en eeniger andere Starren haere Seylen hebben gerightgehad; schoonse, by doncker we'er, somtyds wat langhsaemer hebben gevaeren, of wat meer hebben gedwaeld.

Syne gewigtiger Grondslagen.

Ten derden, drie Jaeren tyds syn gewisselyck niet voor te weynigh te houden tot de Reys uyt *Palæstina* nae *West-Indien*, gelyck P. *Kircherus* wil, maer veel meer te veel, gelyck de geene konnen betuygen, welcke beyde d'*Indiens* hebben bevaeren. Maer onaengesien deese syne Redenen op swacke beenen staen, so werd echter hier nae van den selven *Kircherus* billijck ghevraeghd, tot wat eynd of nut deese *Palæstijnsche* en *Phœnicische* Scheepen so een gevaerlyck-verren wegh souden hebben ter

hand ghenomen, naedien se de begeerde Schatten en Waeren veel naerder in *Oost-Indien* konden vinden?

Andere swarigheyt, Maer, seyde de Heer *Floris*, deesen wegh vereyschte geen drie-jaerigh uytblyven.

't Is waer, antwoordede *Simbald*, maer door deese tegenwerpingh werd weynigh verright. Want of schoon *Salomons* en *Hirams* Schepen, volgens 't getuygenis der H. Schrift, eens in drie Jaeren in quaemen, en uyt *Ophir* sodaenige dingen meè braghten, so behoefdmen hier door niet te verstaen, datse juyst drie Jaeren tyds tot haere heen en weerom reys van noden hadden. Veel meer is vermoedlyck, dat deesen Toght maer alleen om yeder drie Jaeren eens wierd voorgenomen, so datse nae d'eerste vaert twee Iaeren t'huys syn blyven leggen, en dan weer in een Iaer tyds een nieuwe Reys volvoerden. Maer ghenomen, dat de H. Schrift de gintsch en herwaerts-toght drie Iaeren tyds toeschreef, gelyck dan deese woorden gemeenlyck in sulck een Verstand werden opghenomen, so kan 't lightlyck geschied zyn, dat de *Ioodsche* en *Phœnicische* Vloot tot d'*Oost-Indische* Schipvaerd drie Iaeren heeft doorgebraght. Want vermits de gedaghte Vloot groot en aensienlyck was, so is waerschynlyck, dat deselve niet alleen 't Eyland *Ceylon* (gelyck *Bochartus* gantschlyck wil beweeren met syne wydlopige en veelvoudige, doch niet genoegh kraghtige Bewys-redenen) maer oock al de gedaghte *Oost-Indische* Rijcken; kortlyck, geheel *Indien*, jae selfs *China* en *Iapan* besoght, en aldaer handel ghedreven heeft. Buyten twijffel heeft deese Vloot sich verdeeld gehad, d'een nae deese, d'andere nae een andere Kust. Ondertusschen syn eenige Iaghten nae *Ezeon Geber* toegevaeren en weer afgestoocken, om wegens d'een of d'andere saeck naerder orde te haelen; tot datal de Scheepen, haere volle ladingh bekomen hebbende, in een bestemde *Indiaensche* Haven sich weer by een versaemelden, en daer op de te rugg'-reys weer aenvatteden. Dus is de swaerigheyd van den al te langen drie-jarigen tyd weghgenomen; welcke scrupel *Arias Montanus*, *Possellus*, *Goropius*, *Genebrardus*, *Possevinus* en andere hoogh-geleerde Mannen heeft bewogen, om *America* voor *Ophir* te houden.

Belangende den driejaerigen tyd des uytblyvens. Kortlyck wegh-genomen.

Nae mijn geringh oordeel stryd oock dit voor *Oost-Indien* tegens *America*, dat de voornaemste *Orientaelsche* Gesteenten de *West-Indische* in glantsch en deughd verr' te boven gaen, behalven de Smaragden en Turkoisen, welcke *America* niet alleen in een gelijcke goedheyd, maer oock d'eerste veel kostlijcker en in grooter meenigte heeft. Maer aldermeest blijckt hier uyt, dat *Ophir* *Oost-Indien* is, wyl in *America* geen Elephanten sijn, en dienvolgens oock geen Elephants of Elpenbeen ghevonden word; ten waere men wou seggen, dat de Scheepen onderweegen d'*Afrikaensche* Zee-kusten besoght, en aldaer 't Elpenbeen van de *Mooren* gehandeld hadden; 't welck gantsch niet geloofslyck schijnd. Want enckelijck om 't Elpen-been soudense sigh van haeren reghten

En ghetoond, dat door Ophir Oost-Indien behoord verstaen te werden.

reghten Cours niet ghewend, en met d'*Africanen* sigh opgehouden hebben. 't Blijft derhalven aldervermoedelijckst, dat door *Ophir* noch *America*, noch *Ceylon* alleen, maer geheel *Oost-Indien* met 't uyterste deel van *Asien*, *China* en *Japan*, moet verstaen worden.

Besluyt van deese Redenvoering

Dit is mijn eeuvoudige meeningh. De tyd laet niet toe, voor ditmael een verder uytbreydingh hier van te maecken; te meer, wyl onsen Heer *Argyrides* sulcks niet geerne sou sien; die onder dit *Ophirsche discours* gantsch *Melancholijck* heeft geseeten. Derhalven willen wy weer te rugg' treeden tot onse vorige Stof, en noch yets meer spreken van de *West-Indische* Goud en Silver-groeven.

Daer sult ghy wysslyck aen doen, seyde *Argyrides*. Want wat voordeel kan 't ons geven, dat wy weten wat deesen of geenen geleerden Man voor grillige gedaghten, ydele speculatien en losse vermoedinghen heeft gehad over een saeck die langh voorby is, en altyd in twijffel sal blijven hangen. 'k Wist, antwoordede *Sinebald*, seer wel te seggen, wat nut dit toebrenghd, doch vermits dit myn beright de Heer *Argyrides* niet wel sou behaegen, so wil ick voortvaren, om hem te verhaelen, hoe rycklyck d'*Americaensche* Landen de *Spaenjaerden* 't Goud en Silver in de Kisten hebben geschud.

* * * *
* * *

Weerkeeringh tot de Goud-Mynen.

ONsen Heer *Floris*, vervolghde *Sinebald*, heeft voor heenen 't vaste Land (*Terra Firma*) maer alleen als met een voetstap aengeroerd. Men sal my derhalven niet qualyck afneemen, dat ick nochmaels 't gheluck van dit Aerdryck, voornaementlyck in de *Provintie Panama*, door een aenmerckens-waerdigh geval voor oogen stel.

De Cacique Panchiacus neemd den Christlycken Godsdienst aen.

In deese *Americaensche Provintie* regeerde voortyds een *Cacique*, of Vorst, genoemd *Panchiacus*. De *Spaenschen Officier Vascus Numius*, bygenoemd *Valbon*, een gantsch hitsigh en onrustigh Hoofd, siende, dat de noch onbedwongene daer rondom leggende wilde Koninghen hem veel te maghtigh en vyandigh waeren, had deesen *Cacicus* door goedheyd en vriendelyckheyd op sijne syde ghetrocken, oock hem sodaenigh 't Hert ontstolen, dat hy de *Spaenjaerden* een getrouwe Bondghenoot bleef, en met haer deselve Vrienden of Vyanden had. Jae eyndlyck liet hy sigh, ten deelen door vernuftige vermaeningen, ten deelen door soete woorden en beloften, tot den Doop en de *Christelijcke Religie* beweghen, ontfangende den naem van *Carolus*. Deese geestlycke Weldaed was den *Indiaen* gedaghtigh, en hy toonde sigh danckbaer door veele Geschencken. Op seeckere Feestdagh vereerde

hy

hy *Valboa* en sijne *Spaensche* Soldaten onder een Banquet een geweldige Som Gouds en Eedele Gesteenten.

Schenckt de Spaenjaerden seer veel Gouds.

Desen goeden Vorst meende 't goed met haer. Maer ondertusschen was dit heerlyck *Præsent*, 't welck hy aen 't light, en de Goud-sughtige *Spaenjaerden* onder d'oogen braght, niet anders als een reghte Twist-Appel tot Tweedragt. Aen *Valboa* moestmen, als den Oversten, 't eerste en beste deel voor uyt laeten trecken; 't welck hy oock terstond, sonder daer toe genodigd te zyn, met begeerige vuysten nae sich trock. Maer onder d'andere, van welcke yeder sich uytgaf voor des *Valboa* of *Panchiaci* beste en vertrouwdste Vriend, alhoewelse al t'saemen veel meer goede Vrienden des Gouds waeren, verhief sich een ghevaerlyck verschil: Op een gelycke wys als voortyds onder de *Francoisen*, over de Goud-som, met welcke de Stad *Romen* haere vryheyd weer van deselve had gekoght. Van kyven quam 't tot scheld-woorden; en 't sou tot den Degen voortgegaen hebben, oock de Tafel in plaets van Wijn met bloed syn besprenghd gheworden, indien niet den *Indiaenschen* Prins in 't midden waer getreeden, en 't quaed had voorgekomen door dit volgende bedrijf. Hy gingh heenen, verhief syne reghter vuyst om hoogh, en deed op de Weegh-schael, welcke d'eene te light, d'ander te swaer, maer niemand (volgens sijn gierighe Inbeeldingh) wightigh genoegh was, so een harde slagh, dat al het daer in leggende Goud, met de Smaragden, daer uyt viel, en allerwegen op d'aerde verstroyd lagh. Daer na seyde hy: *Wat strijdgy doch om deese hand vol Aerde? Indien dit niet genoegh is, ick kan u noch veel meer geven.*

't Welck onder haer een Twist-appel is.

Treflycke en ernstige reden deeses nieuwen Christens tegens de Goudsughtige Spaenjaerden;

Wanneer boose Honden de Tanden tegens malkander laeten blickeren, en byten willen, so is 't gevaerlyck, haer met de hand op den Muyl te slaen. Noch veel gevaerlycker was den slagh, die *Panchiacus* op de Weegh-schael deed, waer in niet der *Spaenjaerden* Muyl, maer haer Hert en Ziel lagh: Gelyckse dan oock sigh hier over geweldigh vergrimden, en van toorn de Tanden op een knarsteden. Doch hy aghtede su[illegible]s so gantsch weynigh, dat hy haer noch daer-en-boven met een toornigh gelaet dit verwyt gaf: *God bewaer ons!* (riep hy uyt) *Zyt ghy Spaenjaerden Christenen, dien uwe God de Schatten in den Hemel weghgeleghd, en daer bevolen heeft te soecken, met verbod, van die op Aerden nae te jaegen? Sie, en schaem u! Wy arme Heydensche Sondaers, die, nae soo een lange duysternis nu eerst met 't light der Godlijcke kennis verlight zijn geworden, sien echter, wat met het Vernuft en de Waerheyd over een koomd; wyl wy 't geen, 't welck van u met den naem van Goud werd betiteld, een Aerdenklomp noemen; oock 't selve, als een sleghte saeck, te grabbel werpen en daer heenen verstroyen. Maer ghy-lieden, die in de heldere Sonne-glantsch der Christelycke Religie zyt gheb ooren, zyt bejaerd geworden, bid soodaenigh een klomp Aerde als een God aen; omhelsd en treckt deselve nae u, schoon men die noch eeten, noch drincken, noch tot eenigh Menschlyck ligchaems-onderhoud gebruycken kan; oock tot soodaenigh een eynd van de Natuer niet gegenereerd gheworden is. Soo 't anders waere, waerom souse dit* Goud

Goud soo diep in d'Aerde verborghen hebben, daer doch alle andere levens-middelen van haer in 't openbaer syn ghesteld. Ghy knarst tegens my op de Tanden, om dat ick uwe Hooghdierbaere dinghen veracht, verstroyd en met voeten getreeden heb. Ghy siet my aen met twee van toorn brandende Oogen, welcke, als een flickerende Staert-Star, my wraeck en onheyl dreygen, om dat ick uwen Afgod, de Goudgierigheyd, die veel schandlycker en verdoemlycker is, als onse vorighe Heydensche Goden waeren, ter neer heb gheworpen. Maer weest te vreeden. 'k Wil deesen Afgod, dien ghy aenbid, haest weer versoenen, op dat wy niet langer tegens malkander toornigh mogen zyn. Wyl ghy immers Goud en Eedele Gesteenten voor uwe Geluckfaligheyd acht, soo wil ick u stracks op den booghsten top uws geluckx brengen, daer ghy niet alleen uwe Hand en Schoot, Kisten en Scheepen, Wateren en Landen; maer oock selfs, 't geen noch veel meer en onversaedlycker is, de kaecken uwer Gierigheyd sult mogen vullen. Neem, raep en schraep daer soo veel als gy begeerd, alleen laet om des Gewigts wil geenen twist onder u ontstaen. Geloof my, en volgh my daer ick u voeren sal. Dese sijne belofte heeft hy haer reedlyck genoegh gehouden. Want sy, die tot noch toe alleenlijck in de Middellandsche Plaetsen haere Kryghs-vaendelen hadden doen vliegen, wierden nu van hem Noordwaerts aen gebraght, nae d'enge tusschen beyde de Zeeën leggende Landstreeck; alwaer hy haer d'eene plaets nae d'andere ontdeckte, daer veel Gouds met Klompjens gevonden en gegraven, of in 't Sand met hoopen gesien wierd.

Alsse malkander over de gedaghte Vereeringh in de hayren wilden vallen.

Hy belooft haer seer veel Gouds te sullen toonen.

Eerstlijck heeft hy haer geopend 't Ryck, 't welck naederhand heeft bekomen den naem van *Castilla del Oro*, of 't Goud-draegend *Castilien*. Voorts wendede hy sigh met haer nae 't Westen, en opende deese Goud-dorstighe Broeders de Zee-haven en mond des Meirs *del Zur*, alwaer noch noyt eenige *Europische* Seylen waeren ingeloopen. Daer-en-boven wees hy haer de verborgene Schatten der *Provintie Darien*; van welcken Oever men alderbequaemst en voorderlijckst nae *Lima*, *Potosi* en *Chili* kan trecken. Maer op dat de daedlijcke vervullingh met de woordlijcke aenbiedingh over een moght komen, so toonde hy haer al stracks onderweghen nae *Panama* (derwaerts *Valboa*, nevens andere *Spaenjaerden*, van hem ghevoerd wierd) nu hier, dan daer eenige Goud-rycke Groeven; waer uyt de gedaghte *Valboa* sijne Krygs en Rust-Wagens met het kostlijckste en fijnste Goud belaedede: Tot datse eyndlijck aen den Oever der stille Zee (*Mare Pacificum*) quaemen, leggende tegens over *Nombre de Dios*. Hier heeft *Valboa* de Haven in een bequaemer Vorm gebraght, en daer by een Vestingh gebouwd, welcke hy 't Goudene Kasteel noemde. Op dat nu deesen praghtighen *Titel* niet te vergeefs moght zijn, so voerde hy derwaerts al 't Goud, 't welck hy voor heenen had verkreghen, en naederhand noch bequam. Uyt even dit Kasteel is eyndlijck, nae de dood van *Valboa*, de beroemde Stad *Panama* ontstaen. (a)

Geweldigen Ryckdom, van de Spaenjaerden ontdeckt in Castilla del Oro en Panama.

(*a*) *Bisselius in Argonaut. Americ. lib. 2. cap. ult.*

Deesen handel van *Panchiaco* verhaeld oock *Petrus Martijr*. Doch hy noemd deesen *Indiaenschen* Vorst *Comogrus*; en seght niet dat hy selfs,

Ander verhael

van deese saeck.

selfs, maer sijnen Soon, een verstandigh Jongelingh, alsoo op de Weegh-schael sloegh, en 't Goud verstroyde; daer-en-boven de *Spaenjaerden*, wegens haere gierigheyd, ernstigh bestraftede, en te gelyck aenbood, sijn leven gewilligh te willen laeten, en datse hem aen den eersten Boom moghten ophanghen, indien hy haer niet by seer rycke Schatten voerde. Weynighe daegen hier nae sou eerst *Comogrus* met sijn gantsche *Familie* gedoopt sijn geworden.

D'Indianen krygen een quade vergelding van de Spaenjaerden.

Maer hoe qualijck d'arme *Indianen* haere goedwilligheyd, in Goud aen te wysen en te schencken aen de *Spaenjaerden*, naederhand beloond is gheworden, is de geheele Weereld genoeghsaem bekend. De gedaghte *Petrus Martyr* verhaeld, dat veele onder deese *Indianen* geen Kinderen meer begeerden te teelen, of op te voeden; maer dat de Moeders afdrijvende Kruyden in-naemen, en liever ontijdighe of doode Vrughten, als dienstbaere en Slaefsche Geboorten (welcke, volwassen zynde, onder 't harde Jock der *Tyranniseerende Spaenjaerden* in de Berghwercken sigh dood arbeyden moesten) ter Weereld wilden brengen.

Gelegentheyd en hoedaenigheyd

Gedenckwaerdigh is 't geen even deesen *Martyr* schryft van 't *Cibavische* Geberght, leggende midden in *Hispaniola*. Dit geheele Berggewest, *Cotobi* genoemd, streckt sigh bynae tot gantsch in de Wolcken. 't Werd met hooge Heuvelen omringhd, en is echter van meenighten Menschen bewoond. 't Heeft een Vlackte van vyfthien Mylen breed, en vyfentwintigh Mylen langh. Deese Evene Plaets is hooger als alle andere Bergen, en ghelijck als een Koningin over haer alle verheven. Hier heeftmen ordentlijck de vier Getyden des Jaers, Lente, Somer, Herfst en Winter. 't Gras verdord hier op sijnen tijd; de Boomen verliesen haer Loof, en de Beemden werden grys van den Ryp, 't welck d'andere Oorden in dit Eyland niet weervaerd, daer 't maer alleen Lente en Herfst is. Evenwel is dit Gewest lustigh, en de koude niet so strengh, datse d'Inwooners beswaerlyck sou vallen. De ter sijden aenstaende Heuvelen verbergen veel Gouds. Doch in een andere streeck des Eylands *Hispaniola*, voerende denselven naem van *Cotoy*, vindmen noch veel meer van dit Metal; echter niet met Kornen, of in 't Sand, maer men moet de Steenen breecken, en also d'aderen of streecken des Gouds nae-speuren. Tusschen de Puymsteenen en d'Aderen der Klippen vind men fijn ghelouterd Goud.

Van 't Cibavische Gebergt in Hispaniola

Goudt in Cuba en Jucatan.

In een ander Boeck schryft hy van 't Eyland *Cuba*, dat hier so wel de Bergen als de Vloeden Goud hebben; Desgelycks dat in 't Eyland *Jucatan* de Wilde aen de *Spaenjaerden* voor Sydene of Wollen Kleederen, glaesene Korallen, kopere Bellen en diergelijcke snuysteryen, hebben gegeven staetlijcke Spangen, Hals en Arm-vercierselen van klaer Goud. Onse Spiegels aghtedense niets met allen, wylse deselve van seeckere Steenkens veel helderder konden bereyden. Alsse naederhand

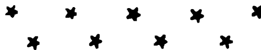
derhand aen den Oever des Lands *Colluacanæ* waeren gekomen, heeft de *Cacique* aldaer haer beschoncken met een Koock-Pot van loûter Goud; daer-en-boven met Goudene Arm-banden, Ketenen, Spangen en diergelijcke de *Spaenjaerden* seer aengenaeme saken. In Colluacana.

In 't Lanschap *Palmaria*, waer over Koningh *Potanchan* heerschte, wiens Koninglijcke *Residentie*-Stad vysthien-duysend Huysen begreep, bequaemense desgelijcks geen geringe Geschencken. Want so haest de gedaghte Vorst verstond, dat het haer om Goud te doen was, heeft hy eenige t'saem-geleyde Goudene Plaeten voortgehaeld. Dit bewoogh den *Spaenschen* Oversten, hem door een Tolck bekend te maecken, dat hy noch meer van deese Stof begeerde. Waer op den *Indiaen* 's anderendaeghs hem begiftighde met een Menschenbeeld en Dwerghje van Goud; desgelijcks met een goudene Waeyer; een konstigh van Goud gemaeckt Mom-aengesight, eenige Kranssen vol goude Kornen; Keetenen, Borst-cieraeden en diergelijcke dinghen, al t'samen van Goud. Daer-en-bove[illegible]geen weynige Eedele Gesteenten van veelerley verwen. Oock o[illegible]elde hy hem en de sijne met goede welgekruydede Spysen. In 't Landschap Palmaria.

Hier nae noodighde hy haer ghesaementlyck aen den Oever der Zee op een Maeltijd; liet hier in aller haest eenighe Hutten van groene Taeken oprighten, en sloegh de geene, welcke onder de sijne sigh traegh lieten sien ontrent het toedraegen der Telgen, met den Scepter, welcke hy in sijne hand had. Geene sijner Dienaers toonden sigh hier over misnoeghd, maer veel meer ontfingense deese slaegen met ootmoedigh-neergebuckte Hoofden en groot geduld. Als men hem vraeghde, waer hy doch so veel Gouds kon versaemelen, so wees hy met de vinger op de Bergen, Beecken en Vloeden, welcke van deselve afruyschten. Groote Goud-vereeringen, aen de Spaenjaerden gedaen.

Deese Volckeren, seghd de ghedaghte *Martyr*, sijn de Stroomen en Zeeën sodaenigh gewend, dat in 't Water te swemmen, en te voet op 't Land te gaen, haer even veel is. Alsse Goud willen versaemelen, so duyckense in de Vloed onder, en haelen gantsche handen vol Sand boven. 't Selve seygense door de vingeren van d'eene hand in d'andere, tot dat Goud en Sand van malkander sijn gescheyden. Door dit middel konnense binnen twee uyren tyds een Kanneken, of Ried, van een vinger lenghte, vullen met goed Goud. Boven de voorgedaghte *Præsenten* schonck hy aen den *Spaenschen* Oversten een *Indiaenschen* Jongen van twaelf Jaeren: Doch desen wou den selven niet aen-neemen; maer een heerlijck-vercierd Maegdeken sloegh hy niet af. Onder de vereerde Gesteenten wierd eene der selver waerdigh geaght twee duysend *Castiliaensche* Goud-guldens. Hoe de Wilde hier 't Goud versaemelden. Eedele Gesteenten.

De

DE Heer *Sinebald*, seyde *Donatiaen*, heeft ons al t'saemen, maer buyten twyffel insonderheyd den Heer *Argyrides*, treflijck met so veel Gouds verlustighd (alhoewel wy voor ons deel niet daedlijck gevoellycks daer van hebben ghenoten) en derhalven ons tot danckbaerheyd verbonden. Doch ick sou my voor geluckigh houden, indien hy den last des *Peruaenschen* Berghs *Potosi* oock op sijne Schouderen wou neemen, om ons de gelegentheyd des selven desgelijcks voor te draegen.

Van den Peruaenschen Berg Potosi.

Mijne geheugenis en alles wat ick vermagh, antwoordede de Heer *Sinebald*, is tot uwen dienst. Ondertusschen sou den Bergh *Potosi* voor mijne swacke Schouderen veel te swaer vallen, indien ick geen *Historische Reusen* en *Atlassen* had, die haeren r[illegible]daer onder stellen konden. Den diep-geleerden P. *Athanasius* K[illegible]rus heeft in sijne *Onderaerdsche Weereld* deesen Bergh uyt *Acosta* in 't *Latijn* beschreven. Ick sal *Acosta* selver in onse Tael laeten spreecken; op de volgende wijs.

Gelegentheyd van den selven.

't Gedaghte seer beroemde Geberght te *Potosi* is gelegen in 't Landschap *Charcas* in 't Koninghrijck *Peru*, tegens d' *Æquinoctiael-Linie* op de Zuyd-sijde, of na den *Polus Antarcticus*, op een-en-twintigh en een halve *Graed*, so dat het leght aen 't uyterste eynd des verbranden Weereld-gordels, of *Zonæ torridæ*. 't Is boven maeten koud, jae overtreft hier in oud *Castilien* in *Spaenje*, desgelijcks *Vlaenderen* en *Nederlandt*, alhoewel het, ten opsight des *Pools*-hooghte, billijck gemaetighd en warm behoorde te zijn. Doch de seer groote hooghte is oorsaeck van deese koude, en dat het aengevoghten werd van gantsch *ongetemperde* Winden, welckemen hier *Tomahaui* noemd. Deese Winden regeeren hier in *May*, *Junius*, *Julius* en *Augustus*, met een seer grimmighe koude. Daer-en-boven zynse van natueren droogh en onlustigh. Hier van daen komd het, dat ter deeser Plaets noch Kruyden noch Vrughten konnen wassen. Vermits nu de Lught hier soo onghemaetighd, den Aerdbodem so onvrughtbaer is, so heeft'er oock niemand begeeren te woonen. Echter heeft naederhand de kraght des Silvers, 't welck alle dinghen nae sigh treckt, veroorsaeckt, dat op deesen Bergh een groot en seer Volckrijck Vleck is gebouwd geworden, daermen allerley nooddruft overvloedigh kan bekoomen, wyl deselve van andere Plaetsen met meenighten derwaerts werd ghevoerd; als Ooft, Conserven, kostlijcke Wynen, Vrughten, Granen, Sydene Stoffen, Lynwaed, Kleederen, e. s. v.

Hoedaenigheyd van de Lugt aldaer.

Verwe, vorm en

De verwe deeses Geberghts is doncker-rood, seer lieflijck om aen te sien. De vorm is als een Tent, of Suycker-brood, gantsch steyl.

Sijne

Syne hooghte heerscht over al de daer rondom leggende Berghen. 't Opklimmen valt den klimmer seer moeylyck, alhoewel men sulcks te Paerd kan verrighten. Boven is hy seer spits, doch onder een Myl weghs breed. Van den Oppersten top deeses Berghs tot beneden toe meetmen sesthien-honderd en vier-en-twintigh Ellen, in de *Spaensche* spraeck *Vacas* of Roeden ghenoemd; maeckende ghewisselyck een groote hooghte.

hooghte desesBergs.

Onder aen deesen Bergh is een andere kleyner, van den grooten afkomende. Deesen heeft voortyds eenighe *Mynen* van loose Metallen gehad, welcke oock noch somtijds werden gevonden, als waerense in een Buydel, en niet in vaste Aderen. Ryck waerense, maer weynigh in ghetal. Men noemd deesen Bergh *Guaina Potosi*, dat is, den jonghen *Potosi*. Onder aen den selven leghd het Vleck, waer in de *Spaenjaerden*, oock d'*Indianen*, haere Wooningh hebben; derwaerts ghekomen zijnde, om de Schatten uyt *Potosi* te graven. Dit Vleck begrypt in synen omkreytz ontrent twee Mylen weghs, en ter deeser plaets is den grootsten handel van geheel *Peru*. De *Mynen* op dit Geberght wierden van d'*Ingas* (welcke Heeren van *Peru* waeren, eer de *Spaenjaerden* daer aen quaemen) niet bearbeyd noch ondergraven: maer wel de *Mynen* te *Porco* by *Potosi*, ontrent ses Mylen daer van daen, misschien is d'oorsaeck gheweest, datse geen kennis daer van hadden. Immers, niets met allen is waeraghtigh aen 't geen men verteld, of veel meer *fabuleerd*, dat, alsse hier wilden beginnen een *Myn* te bearbeyden, een Stem tot haer geseghd sou hebben: Sy souden hier niets aenvanghen, wyl dit Geberght aen andere was toege-eygend.

Den Jongen Potosi.

Groot Vleck by deesen Bergh gebouwd.

Versiering.

Maer laet ons nu oock uyt den selven Schryver yets spreecken van d'eerste vindingh deeses door de gantsche Weereld beroemden Berghwercks. Men heeft in twaelf Jaeren tyds nae d'aenkoomst der *Spaenjaerden* in *Peru* geen kennis gehad noch van 't Geberght *Potosi* noch van de daer in zynde Ryckdommen. Ten laetsten heeft men deselve op de volgende wys ontdeckt. Seecker *Indiaen*, genoemd *Gualpa*, geboortigh van *Chuimbibilca*, een Landschap in *Cusco*, jaeghde eens de Wilde Dieren nae tegens 't Westen, en tot op 't steyle Geberght. Als hem nu 't opklimmen seer suer viel, soght hy sigh aen een Boom, *Quinua* ghenoemd, vast te houden. Maer terwyl hy den selven aenvattede, en also wou opstyghen, so trock hy beyde den Boom en de Wortel uyt; waer aen hy, als die in de Berghwercken wel ervaeren was, bemerckte, dat ter dier plaets een rycken Ader voor handen moest sijn. Stracks deed hy verder naesoecking, en vond eenige stuckjens Metal, door 't uytgaen des Booms los gheworden; doch niet wel te kennen, wyl de *coleur* door de Son en 't Water verdorven was. Echter nam hy een stuck met hem nae *Porco*, om 't selve door 't Vyer te beproeven. Dit ghedaen zynde, bevond hy, dat hier een boven

Seecker Indiaen ontdeckt dit rycke Bergwerck by geval.

Nae dat de Spaenjaerden alreeds twaelf Jaeren in dit Land geweest waeren.

 maeten

maeten rycken Ader moest zyn. Derhalven begaf hy sigh heymlijck op 't Geberght; groef een deel Metal, smolt het, en gingh so langh hier meê om, tot dat een anderen **Indiaen**, genoemd *Guanca*, geboortigh uyt 't Dal *Xauxa*, gelegen aen de Grensen der Stadt *de los Reyes*, sulcks vernam. 't Baerde in deesen *Guanca* een grooten Arghwaen, dat den Vinder *Gualpa* grooter Platen maeckte, als men anders van de Metallen in dit Gewest pleegh te doen; desgeliicks, dat hy sigh nu beeter *tracteerde* als te voren, doe hy gantsch armlyck leefde. Hier benevens sagh hy oock, dat het Metal, 't welck *Gualpa* bereydede, met het syne, te *Porco* gegraven, geen gelijckheyd had. Hy bedaght derhalven geduerigh, hoe hy doch aghter dit geheym moght komen. *Gualpa* bemoeyde sigh altyd, om deese saeck verborghen te houden; evenwel bepraetede *Guanca* hem eyndlyck, dat hy hem met sigh nam, en nae den Bergh *Potosi* voerde, nae dat hy een Maend langh deesen Schat voor hem selven alleen had gebruyckt. Doemaels toonde *Gualpa* aen *Guanca* een sonderlinghen Ader, waer van hy sigh bedienen moght, en dien hy oock gevonden had, leggende niet verr' van den rycken Ader, welcke men hedensdaeghs noemd den Ader van *Diego Centeno*. Deese weeck wel in ryckdom den voorgedaghten Ader niet, maer was swaerder te bereyden. Op dese wys deelden dese twee dien Bergh (als den grootsten Schat des Weerelds) onder haer beyden.

Houd deesen Schat verborgen, en bediend sigh daer van, met noch een anderen Indiaen.

Haeren twist veroorsaeckt,

Naederhand ghebeurden 't, dat *Guanca* over den grooten arbeyd aen synen Ader onwilligh wierd, en begeerde derhalven deel te hebben aen den Ader van *Gualpa*. Als nu deesen geensins hier toe verstaen wou, so geraecktense in twist; waer over *Guanca* dit alles ontdeckte aen een *Spaenjaerd*, genoemd *Villaroel*: Die terstond sig opmaeckte, na 't Gebergt *Potosi* ging, en den Ryckdom sodaenig bevond, als sijnen Dienaer hem gesegd had. Derhalven stelde hy straks *Guanca* in 't Register, en bestak met hem den Ader, die *Centeno* wierd genoemd. Tot berigt moet ick hier seggen, datmen in de Bergwercken *besteecken* noemd, wanneer men voor sigh selven afteeckend de *spatie* der Roeden, welcke 't Reght vergund aen de geene, die de *Mynen* gevonden hebben of bearbeyden: En wylse sulcks 't Gereght hebben bekend gemaeckt, so blijvense Heeren der *Mynen*, mogende deselve tot haer nut gebruycken; doch onder voorwaerde, datse den Koningh 't vyfde deel geven. Dusdaenigh heeft sigh toegedraeghen d'eerste openbaeringh en registreringh der *Mynen* in *Potosi*, op den een-en-twintighsten April des Jaers 1545. in 't Gewest *Porco*, door den gedaghten Spaenjaerd *Villaroel* en synen Dienaer *Guanca*.

Dat dit geheym aen de Spaenjaerden ontdeckt word.

Nae deese tyd is noch een anderen Ader gevonden, welcke men van *Tijn* noemde; wel geweldigh ryck, maer seer swaer te bearbeyden, wyl 't Metal so hard is als Kesel-steen. Op den een-en-twintighsten der Ooghstmaend des selven Jaers syn d'Aderen, *Mendieta* geheeten, geregistreerd gheworden. Deese vier syn de voornaemste op *Potosi*.

Den Ryckdom deser Myn streckt sigh uyt tot op 50. of

Van d'eerst-ontdeckte rycke Ader seghtmen, dat het Metal in de hooghte van een Spies opwaerts stond, ghelyck een uyt d'Aerde opgaende Rots. De lenghte was van drie honderd, de breedte van dertien voeten. Eenige wilden 't daer voor houden, dat deese Myn so ontbloot is ghebleven van den tyd der Sond-vloed af, hebbende de woede des Waters door haere hardigheyd weerstaen. Deesen Ryckdom streckte sigh uyt tot vyftigh of tsestigh vademen in de diepte: Daer nae begonse af te neemen.

60. vademen diepte.

Op deese wys dan wierd *Potosi* ghevonden; welckers Schatten, tot geluck der *Spaenjaerden*, verborgen sijn gebleven tot op de tyden van Keyser *Karel* de V., oock Koning van *Spaenje* en *West-Indien*. Als nu de tydingh in 't Ryck *Peru* quam, datmen sulck een rycke *Myn* te *Potosi* had ghevonden, so hebben vele *Spaenjaerden* sigh haestlyck derwaerts met'er woon begeven; gelijck oock 't meerendeel der Inwooners van de Silver-Stad, of *dela Plata*, aghthien Mylen van *Potosi* gelegen, om in deese *Myn* t'arbeyden. Daer heenen begaven sigh desgelycks een groote meenighte der *Indianen* uyt verscheydene Landschappen; so dat *Potosi* binnen weynig tyds 't grootste Vleck des gantschen Rycks wierd.

Vele begaven sig terstond derwaerts.

Laet ons nu uyt den selven *Acosta* hooren, wat voor rycke Schatten in sijnen tyd te *Potosi* gegraven sijn geworden. Waer onder hy in 't begin wel vermenghd de *Mynen* van andere Gewesten, maer die echter niet opwaerdigh sijn onser aenmerckingh.

Wy hebben (dus ontrent luyden sijne woorden) dickmael in twyffel getrocken, of oock in de *Historien* der Oude wel yets moght te vinden zyn van sulcke groote Ryckdommen der *Mynen*, als wy ter deser tyd in *Peru* hebben. Want indien'er oyt beroemde *Mynen* in de Weereld voor handen sijn geweest, so wierden deselve gevonden by de *Carthaginensen* en *Romeynen*, in *Spaenje*; welcke niet alleen in de *Heydensche Historien*, maer oock selfs in de *H. Schrift* hooghlijck verheven worden. Onder alle andere maeckt niemand so vlytigh gewagh van de *Mynen*, als *Plinius*, die in sijne *Naturale Historien* aldus schryft: Bynae in alle Landschappen werd Silver ghevonden; doch 't beste en treflijckste is in *Spaenje*: 't Selve wast hier in een onvrughtbaere Aerde, in Klippen en Geberghten. Oock staet dit buyten eenige twyffelingh, dat, waer een Silver-ader ontdeckt word, niet verr' van daer noch andere sijn te vinden. Met andere Metallen is 't bynae even alsoo gesteld; waeromse dan oock, nae alle schijn, van de *Griecken* Metallen werden genoemd. Veel voornaeme lieden verwonderen sigh niet weynigh, dat de Poelen der *Mynen* noch op den hedigen dagh in *Spaenje* dueren, onaengesien men deselve al ten tyden des Hoofdmans *Hannibals* heeft beginnen te graven. Jae, 't geen noch meer is, de naemen der geene, welcke de *Mynen* eerst gevonden hebben, gaen noch hedensdaeghs in swangh. Ondere andere is'er eene seer beroemd,

Plinii bericht,

Van eenige seer veel op-brengende Mynen in Spaenje.

maeten rycken Ader moest zyn. ... koomd so
op 't Gebergh ; groef een d... Silver geeft.
hier mee om, tot dat ... de Spatie, of
tigh uyt 't D... begrypt. Dit
sulck... wy daerom hier
d... de geene, welcke My-
... bemerckende, dat
... even also oock by d'Oude
... groot geweest de Ryckdom
... Geberghten vond, en de
..., tot op de tyd van Plinius.
... schreeden diep, bedraegende on-
... In 't begin wasse so ryck, datse hare
... driehonderd ponden Silver, 't Pond ge-

Houd deesen Schat verborgen, en bediend sigh daer van, met noch een anderen Indiaen.

... maeten grooten Ryckdom was, so werd
... gehouden, datse in 't minste niet te vergelycken
... ten onsen tyde (te weeten des Acostæ) te Potosi
... men kan met des Koninghs Boecken, welcke
... (dat is, in 't handelhuys, werden gehouden,
... kennis van geloofwaerdige lieden betuygen, dat
... als den Licentiaet Polus regeerde ('t welck al langh na
... was) yeder Saterdagh heeft gequinteerd gehad hon-
... duysend Pesos, somtyds noch meer, jae oock sijn nu
... tweemael honderd duysend Pesos opgeschreven gheworden.
... derthien Realen en een vierde deel. So dat, volgens
... reeckeningh, daeghlycks uyt deese Myn getrocken wierden der-
... Pesos; bedraegende yeder dagh voor des Koninghs vyfde
... duysend Pesos.

Ten tyde van Acosta.

Noch ... anders behoord tot den Ryckdom van Potosi, te weeten,
... Reeckeningh maer alleen van Silver spreeckt. Ye-
... is ... bekend, dat het van tsederd langhen tyd in dit Ryck de
... geweest, 't Silver, 't welck men ganghbaer noemd, niet
..., of te Marcken. Eyndlijck is de geene, welcke deese
... en ghesien hebben, niet verborgen, dat ter dier tyd een
... Silvers, uyt Potosi getrocken, niet gequinteerd wierd, inson-
... dat niet, 't welck onder de Spaenjaerden en Indianen gangh-
... was: 't welck dan tot op deese tyd toe heeft gheduerd. Derhal-
... geloven magh, dat het derdedeel, indien niet wel de
... is ghequinteert is gheworden. Hier by staet noch aen
..., 't geen Plinius schryft, datmen in de Myn Babelo vyf-
... ingegraven heeft, en datmen door deese gant-
... 't Water heeft moeten uyttrecken; 't welck de grootste
... die men in de bearbeydingh der Mynen hebben kan.
Maer

Maer te *Potosi*, onaenghesien de *Myn* tweehonderd Vademen diep is, heeftmen noyt Water ghevonden; 't welck voor een bysonder groot geluck staet te houden. De *Mynen* te *Porco* werden hedensdaeghs (in *Acostæ* tyd) verlaeten, en niet meer bearbeyd, wegens het daer in koomende Water. Want de Steenklippen te doorgraven, en 't Water uyt te trecken, valt beyde te gelyck al te moeylijck.

Eenige ervaerne persoonen maecken de reeckeningh, dat 't geen te *Potosi* in de kisten geleghd is geworden, om te *quinteren* (onaengesien men voortyds alles so nauw niet opteeckende, als wel naederhand) van 't eerste Jaer af tot op 't Iaer 1574. heeft bedragen ses en t'seventig *Millioenen*: En van dit Iaer tot op 't Iaer 1585. vyfendertigh *Millioenen*; gelyck blyckt uyt des Koninghs *registers*; en alsoo t'saemen, 't geen *gequinteert* geworden is, honderd en elf *Millioenen*; ** Uytgesloten zynde 't Silver, 't welck niet *ghequinteert* wierd; en dan noch 't mercklyck voordeel des Quicksilvers: Daerenboven oock ongereekend het Silver, 't welck in des Koninghs andere Kisten *ghequinteert* wierd; Desgelycks voorby gegaen 't geen tot ganghbaer Silver wierd ghebruyckt. Doe *Acosta* in *Peru* was, en daer nae, heeft deese *Myn* noch rijcklycker gegeven. Want in eene Vloot des Iaers 1587. quamen uyt *Peru* en *Mexico* elf *Millioenen*, waer van bynae de helft den Koningh toebehoorde, en de twee derde deelen uyt *Peru* waeren getrocken.

Te weeten, in veertigh Jaeren tyds 311. Millioenen; noch een groote menighte Silvers uytgesllooten zynde.

Maer gelyck deesen Bergh veele menschen ryck, en in de Weereld geluckigh maeckt, even alsoo isse in tegendeel de geene, welcke daer in moeten arbeyden, een Kuyl van d'allerellendighste ellende. Vermitsse hier in een geduerige duysternis, diep onder d'Aerde, gelyck als begraven zyn, en gheduerigh moeten sughten onder den swaeren last des dragens, nu op dan af; of des gravens in den grond des Aerdbodems, sonder ophouden of rust.

Vermits nu de Heer *Donatiaen* seer begeerigh was, om te weeten, hoe dit toegingh, so vervolghde de Heer *Sinebald* aldus.

** Pater Athanasius Kircherus, *die dit Berghwerck desgelycks uyt Acosta heeft beschreven, steld, van 't Iaer 76. tot 't Iaer 85. drie-en-dertigh Millioenen* Realen, *die nae Spaenje syn geleverd geworden, maeckende gewisselyck een seer grooten Schat.*

* * * * *

* * * *

Meenigte der Mynen in 't Gebergt Potosi.

NIemand kan ons beeter bericht hier van geven, als even den selven *Acosta*; die wydlopigh hier van spreeckt: 'k Sal hem echter, so veel de gelegentheyd deeser saeck bequaemlyck

kan toelaeten, verkorten. In synen tijd waeren vier voorname Hoofd-aderen ontdeckt, gelijck wy alreeds geseght hebben; naementlyck, de *Rijcke*, de *Centeno*, de *Tijn*, en de *Mendieta*. Al deese stonden aen d'Oostzyde des Geberghts. Aen de Westzyde wierden'er geene ghevonden. Deese Aderen streckten sich uyt nae 't Noorden en Zuyden, dat is, van den eenen *Pool* tot den anderen. Hadden in de breedte ses voeten, en daerse op 't smalste waeren een Span. Men vond verscheydene andere, uyt deese ontspringende, gelijck Tacken uyt een Boom. Elcke Ader heeft verscheydene *Mijnen*, welcke aen verscheydene Besitters uytgedeeld, en gemeenlyck nae der selver Naemen genoemd worden. De grootste *Mijn* heeft taghtigh *Vacas*, dat is *Spaensche* Ellen, of Roeden: Want 't Reght gedooghd niemand, meer te mogen hebben. De kleynste vier der selver Ellen. Al deese *Mijnen* syn nu seer diep. In de Rijcke Ader werden'er aghtentseventigh geteld. Aen sommige plaetsen vindmen deselve honderd en taghtigh, aen andere tweehonderd *Æstados* of Vademen diep. In den Ader *Centeno* syn vierentwintigh *Mijnen*; eenige van tsestigh, andere van tseventigh Vademen diepte. Op deselve wys bynae is 't ghesteld met al de *Mijnen* in 't Gheberght *Potosi*.

Diepte der selver.

Tot behulp deser groote diepe *Mijnen* hebbense *Socabons* gevonden; synde Groeven, of Gaten, welckese onder aen d'eene syde des Gebergts hebben gemaeckt; gaende dwars door, tot inwendigh by d'Aderen. Want vermits deselve, welcke sich tegens 't Noorden en Zuyden keeren, sich nae beneden toe begeven, so moetmen die oock volgen tot den onderstеn voet des Berghs; 't welck, gelijck eenige meenen, een diepte van wel twaelf-honderd Vademen is. Maer onaengesien deese *Mijnen* dus diep zyn, so moetmen echter sesmael so verr' omgaen, eermen op de reghte Wortel des Berghs kan koomen; die, ghelyck veele geloofden, onuytspreecklyck rijck moest zyn, ghelyck men dan gemeenlyck de Stam en aller Aderen oorspronghsodanigh vind. Doch het tegendeel ismen hier gewaer geworden. Want hoe hooger Aderen men aentrof, hoe rijcker men deselve bevond. Hier tegens, hoe meer sy afdaelden, hoe armer sy waren.

De Silveraderen syn hier hoe langer hoe sleghter.

Om deese *Mijnen* met minder kosten en gevaer te bearbeyden, heeftmen eyndlyck de *Socabons* bedaght, door welcke men allenxen met kleyne moeyte uyt en in kan gaen. Sy hebben de breedte van aght voeten, en overtreffen in hoogte de lengte eens Mans; werden ook met deuren geslooten. Een onder deese *Socabons*, welcke men *Fenijn* noemd, en nae den rijcken Ader toeloopt, bereyckt den selven op vyfendertigh Vademen. De hooghte tot aen de diepte (naementlyck, daer de *Socabon* sich met den Ader vereenighd, tot aen de hooghte der *Mijnen*) syn honderdvyfendertigh Vademen. Sulck een diepte moetmen afklimmen om de *Mijn* te bearbeyden. De gantsche *Socabon*, van den In-

Socabons, wat deselve zyn.

Ingangh tot aen den Ader, werdende genoemd den Kruys-wegh, houd tweehonderd vyftigh *Spaensche Vacas*, of Roeden. Aen deselve heeftmen negenentwintigh jaeren langh gearbeyd.

Groote moeylyckheyd der Berglieden.

Hier uyt is lightlyck af te neemen, wat voor moeyte de Menschen moeten aenwenden, eerse 't Silver uyt 't Ingewand der Aerden konnen aen den dagh brengen. Waer by dan noch koomd, datse haeren arbeydt in een gheduyrige duysternis moeten verrighten, niet weetende of 't dagh of naght is. Vermits oock de Son noyt hier in straeld, so heeftmen hier niet alleen een geduerige donckerheyd, maer oock een koude benauwde lught; waer van de geene, die eerst daer in koomen, gelyck als Zee-sieck worden, met een groote ontroeringh van de Maeg. D'Arbeyders gebruycken altyd brandende lighten, en deelen haer werck af op seeckere tyden: Soo dat eenige over dagh slaeven, en 's naghts rusten. Andere 's nagts arbeyden, en over dagh rust neemen.

Geweldige hardheyd der Metallen.

De Metallen syn gemeenlyck so hard, datmen deselve met ysere *Instrumenten* in stucken moet houwen, even als ofmen met enckele Klippen had te doen. Dus gebroocken synde, werdense van d'Arbeyders op den Rugg' gedragen, die op daer toe vervaerdighde Ladders opklimmen. Deese Ladders syn uyt drie Touwen, van ghedraeyd Ossen-leer, ghelyck dicke Kabels t'saem-ghevloghten, en met Sporten bewerckt, ghelyck trappen; so dat twee nevens elckander konnen op en af klimmen. Elcke Ladder is thien Vademen langh; en als d'eene eyndighd, so begind weer een andere van een gelycke lengte. Op 't eynd van elcke Ladder is een Banck, of Rustplaets van Hout, gelyck als een Omgangh. Deese Ladderen, welcke men opklimmen moet, syn seer veel in getal. Elck persoon draeghd een last van twee *Arroben* (of vyftigh ponden) gewight. 't Metal heeft hy op den Rugg', in een Kleed, onder de borst toegebonden. Dus klimmense drie en drie aghter malkander. Den eersten heeft een brandend light aen den duym gebonden, op datse sien moghten. Sy moeten sich met beyde de handen vast houden, naediense een afgryslycke hooghte moeten opstijgen; jae dickmael van honderd en vyftigh vademen; 't welck so haer als de geene die dit aenschouwen, dickmael een gheweldige schrick aenjaeghd. Sie, waer de Goud en Silver-liefde de Menschen niet toe beweeghd, so datse oock selfs de grootste moeyte en perijckelen niet ontsien.

Ladders, en verschricklyke hooghte, die d'arbeyders moeten opklimmen.

Plinii bericht, van den ellendigen staet der Berghwerckers.

Om nu d'ellendige moeylyckheyd en swaeren last der Bergwerckers dies te beeter voor oogen te stellen, so treckt *Acosta* eyndlyck de woorden *Plinii* aen, daer hy dusdaenigh schrijft: Wy kruypen tot in 't binnenste ingewand der Aerde, en soecken Ryckdom in de plaets der verdoemde. In even 't selve Boeck, seghd hy: Sy verrighten een reghten Reusen-arbeyd, alsse 't Metal uyttrecken. Sy maecken gaten en dwars-weegen in 't alderdiepste, door sulck een groote ruymte

te, en fweven door 't Geberght by een brandend light; aen fodaenige Oorden, daermen te gelyck dagh en naght heeft, en in veele Maenden niet eens het dagh-light fiet. Onder dit wercken gebeurd het dickmael, dat de Mueren of Wanden der *Mijnen* plotfelyck invallen, en al de Berghwerckers in een oogenblick om 't leven brengen. En korts daer nae wederom: Sy verbreecken de harde Klippen met haer fwaer Werck tuygh van anderhalf honderd pond yfers. Sy draegen 't Metal op haeren hals uyt, en arbeyden fo by nagt als by dagh. Den eenen leverd den anderen fynen laft over. Alles gefchied in 't duyfter; want den laetften fiet maer alleen 't light. Met yfere Inftrumenten verbriefelenfe de Rotfen en Klippen. Schoon defelve feer fterck en hard zyn, fo is echter den Honger nae 't Goud veel fftercker. (a) Tot dus verr' *Plinius*. Alhoewel hy dit nu feghd als een Gefchied-fchrijver, fo foumen 't echter by nae mogen neemen voor een Voorfeggingh op den Bergh *Potofi*.

(a) *Plinius in Praemb. lib.* 33. *c*.4.

Waerlijck, feyde de Heer *Donatiaen*, dit is een feer fwaeren Arbeyd. Maer miffchien fullen deefe Metal-gravers rycklyck voor haer moeyte beloond worden.

D'Indianen vande Spaenjaerden tot defen arbeyd gedwongen.

Op d'eene plaets meer als d'andere, antwoordede *Sinebald*. Maer of fchoon dit werck op 't alderbeft betaeld wierd, fo fal echter niemand, die fyn brood op een andere wys weet te winnen, fyn ligchaem, noch levendigh zynde, willen begraven in fodaenigh eenen van 't lieve Dagh-light verbannenen Afgrond. In onfe Landen hebben de geene, welcke figh tot de Berghwercken om loon laeten gebruycken, een veel verdraeghlijcker gelegentheyd, als de Lyf-eygene *Indianen*, Slaven, of de boofe Menfchen, om haerer mifdaeden wil tot het Metal-graven veroordeeld. De *Spaenjaerden* in 't Eyland *Hifpaniola* hebben eerft d'arme *Indianen* door een geweldige Geweldenaery hier toe gedwongen. Daer nae hebbenfe door een beftemde Befoldingh, en eenige, alhoewel geringe, vereeringen haer tot deefen arbeyd aengelockt. Echter hebben deefe fodaenigh een Slaverny foecken t'ontvlieden, waer en wanneerfe maer konden.

* * * * *
* * * *

Wat voor orde in 't Geweft Hifpaniola

WAt voor een orde, vervolghde *Sinebald*, in dit Geweft *Hifpaniola* ontrent den arbeyd des Goudgravens ghehouden wierd, verhaeld ons *Petrus Martyr* op de volgende wys: Yeder gefchickt en vlytigh *Spaenjaerd*, die eeniger maeten van aenfien was, wierd een of meer *Caciquen* (*Indiaenfche* Vorften) nevens haere Onderdaenen toegevoeghd. Deefen *Cacicus* moeft fich op feeckere tyd des Jaers, volgens 't getroffene Verdragh, met een Bende fyner

On-

Onderdaenen laeten vinden by sodaenigh een Goudgroef, als hem aenbevolen was. Hier wierden haer de Wercktuygen en Bergh-*Instrumenten* behandighd; oock den *Cacico* met de syne voor haeren arbeyd seeckere Belooningen beloofd. Maer wat doch waeren deselve? Alsse uyt de Bergh-Mijnen sich weer nae den Acker-bouw begaven, welcke op synen tyd oock waergenomen moest zyn, op dat het aen geen levens-middelen moght ontbreecken, so bequam den eenen een oud Wambais; den anderen een Hembd of sleghten Borstrock; den derden een Mantel van grof laecken; de vierde een sleghte Keel; den vyfden een groven Hoed, e.s.v. Want hier toe haddense lust, als die niet langer naeckt begeerden te gaen. Op deese wys naemense beyde den Bergh en den Veld-arbeyd waer. 't Huys waerense Huysvaders, in 't Geberght Slaven. Dit Jock, seghd *Martyr*, valt haer wel verdrietigh, maer echter dragense 't selve noch geduldigh.

Werd gehouden by den arbeyd des Goud-gravens.

Deese Dagh-looners en Bergh-bewerckers in dit Eyland noemdmen *Anaborias*. Haeren Koningh wil haer voor geen Kneghten gehouden hebben; 't welck de *Spaenjaerden* buyten twijffel seer geerne laeten heenen gaen; naevolgende de Spreuck, welcke gemeenlyck plegen te *practiseeren* de Heeren, welcke haere onder 't Iock gestelde Onderdanen noch eenige schaduw van Vryheyd aghterlaeten: *Simus faciles in verbis, dummodo conveniamus in rebus.* Welcke woorden niet alleen in de Schoolen, maer oock in de Regeeringen een bequaeme uytleghingh en oeffeningh vinden. Op dat derhalven de Koningskens eenige schijn van Vryheyd overbleef, so moesten d'Inwooners op haer Bevel tot den arbeyd koomen, en wanneer hy sprack, weer wegh gaen. Maer ter tijd als men haer door de gedaghte haere Koningskens liet roepen (gelijck de gemeene Kneghten en Trosboeven door haere Hoofdmannen gheschied) maeckten eenighe, als 't ghelucken wou, dickmael sich onsichtbaer, ontvliedende in 't Gebergt of in de Bosschen. Hier blevense een tyd langh verborgen, en behielpen sich so goed alsse konden met rauwe Vrughten, Wortelen en andere wilde Spijsen, om van deesen arbeyd ontlast te mogen zyn.

Hoedaenig

Hoedaenigh het fijne loutere Goud in even dit Eyland *Hispaniola* werd ghevonden, verhaeld P. *Athanasius Kircherus* in syn treflijck Werck van d'*Onderaerdsche Weereld* op de volgende wijs, uyt de Berighten van eenige aldaer geweest zynde *Iesuiten*, desghelycks uyt sommige *Americaensche* Schriften en Brieven.

Het loutere fijne Goud

Men seghd (schrijft hy) dat weldadighe Natuer 't Eyland *Hispaniola* immers so grooten Rijckdom heeft toegevoeghd, als eenigh ander *Americaensch* Eyland: En dat aldaer, niet alleen in de binnenste diepe Gronden der Bergen, maer oock selfs op den buytensten rand des Geberghts, naementlijck, tusschen de reten en kloven der Steenklippen, jae oock allerwegen in de Daelen, op de Vlackten, in de Bosschen, Velden, Ackeren, Oevers en Gronden der Stroomen, een

grooten hoop fijn Goud werd ghevonden, met geen andere Metallen vermenghd. *Franciscus d'Oviedo* verhaeld, dat in *Hispaniola* eens een *Massa* of klomp suyver Goud ghevonden wierd, weegende drie-duysend en ses-honderd Realen.

In Hispaniola werd gevonden.

Vermits dan op de Velden, in de Bosschen, en in 't Sand der Vloeden een groote meenighte Gouds te vinden is, sonder groote onkosten daer aen te hangen, so heeftmen de Bergh-wercken verlaeten, wegens de seer swaere onkosten, veelheyd der Gravers, en meenigte van andere Arbeyders, welcke men van nooden heeft, om de Mynen t'openen, of 't uytgegravene Metal van een te scheyden. Liever heeftmen 't op de volgende manier gesoght en bekomen.

Hoe 't selve sonder groote moeyte gegraven,

Aen eenige by een Rivier afgesonderde Plaetsen, daer een Goudrijck Sand is, werden de groote Steenen en Struycken weghgenomen, oock de groote Boomen uytgehouwen. Daer nae meetmen seeckere *Spatie* af, tot een Groef. Dan beginnense een of twee voeten diep d'Aerd-soden uyt te graven; wasschende deselve terstond aen den Oever des Vloeds, en verneemen also aen 't Sand, of 't ryck of arm is. Is 't arm, so graefdmen wat dieper, en men wascht d'Aerd-klompen andermael. Bevindmen dan eyndlyck al de gedaghte Aerdklompen, tot op ses of seven voeten diepte toe, ledig van Goud te zyn, so verlaetmen deese plaets, en men neemd een andere by der hand. Dit gheschied so langh, tot dat sich een Goud-rycke Grond ontdeckt. Deselve graefdmen dan wyder en breeder rondom op, de ghegravene Aerdklompen doetmen in een Korf of Mand, en men draeghd deselve tot aen 't vlietend Water, alwaerse van seeckere daer toe bestelde Wyven in hayre Seven gewasschen werden, om also 't Sand en 't Leem van 't Goud-stof af te scheyden. Blyft'er noch eenige Aerdaghtige *Materie* aenkleven, so werd de reyniginge door 't Water andermael herhaeld, tot dat al 't onsuyvere wegh gedaen, en 't Goud-Sand alleen overgebleven is; synde dan so louter, reyn en fijn, dat het noch Vyer, noch Loot, noch Quicksilver ter scheydingh meer behoefd, maer so terstond tot Platen of Staven gegooten, of tot goudene Munt gemaeckt werd.

Voorts gewasschen, en tot Staven gegooten, of tot Munt gebruyckt werd.

De Koning van Spaenje heeft het vyfde deel daer van.

Hier meê koomd *Acosta* over een; maer doet'er noch dit by: Datmen oock 't Goud door Quicksilver, of sterck Water suyverd. Want den Aluyn, seghd hy, waer van dit Water ontspringhd, heeft sodaenig een kraght, dat het 't Goud van alle andere dingen afscheyd. Alsmen nu 't selve dus gesuyverd en tot Platen gesmolten heeft, so voerdmen 't nae *Spaenje*: Want 't Goud, noch in 't Stof of 't Sand zynde, magh niet uyt *Indien* worden ghebraght, wylmen 't selve niet kan vertollen. Ten tyde van *Acosta* moest de Koningh van *Spaenje* van de vyf Marck of Ponden een hebben; 't welck niet kon gereeckend worden voor dat het eerst gesmolten was.

Hoemen in de Provin-

Hoemen met de Goud-groeven in de *Provintie Darien* handeld, leesdmen by den meer-genoemden *Petrus Martyr*. Negen Mylen van de

de Vloed *Darien* leggen eenige Heuvels en dorre Vlackten, waer in men, beyde op 't drooge Land en aen d'Oevers, of in den grond der Stroomen, Goud versaemeld. Yeder, die 't selve begeerd te vergaderen en op te leesen, werd door de Groefmeeters (of, so de *Duytschen* seggen, Marckscheyders) een vierkante plaets van twaelf schreden toegeeygend, en de keur hem vry gelaeten, dies datse van een ander te vooren niet inghenoomen is. Deesen so een stuck Aerde bekoomen hebbende, besluyt syne Slaven daer in, welcke de Grond moeten bearbeyden, en Goud soecken. Dit Deel behoud hy so langh als 't hem behaeghd. Vind hy maer weynigh Gouds, so versoeckt hy, datmen hem een andere plaets wil aenwijsen; en de geene, welcke hy verlaet, blyft tot gemeen Nut. Sodaenigh een orde heeftmen gehouden ten tyde van *Petrus Martyr* met particuliere persoonen, die een Berghwerck in deese *Provintie* huerden.

tie Darien 't Goud versaemeld.

Als nu *Sinebald* dus veel aghter den anderen had gesproocken, bad de Heer *Donatiaen* hem, wyl hy nu alreeds van de smeltingh des Gouds eenigh gewagh had ghemaeckt, hem de vriendschap te willen doen, van hem oock berigt te geven aengaende de Scheydingh des Silvers in *West-Indien*. Waer op hy, hem vergenoegen willende, weer aldus begon: 'k Sal u soecken te voldoen uyt even den selven *Acosta*, uyt wien oock *Kircherus* d'*Americaensche* Silver-bereydingh in syn Onderaerdsche Weereld heeft aengheteeckend. Doch eerst wil ick u voordragen 't geen *Petrus Bertius* van de Silver-groef *Potosi* schrijft. Men vind hy (seghd hy) 't Silver in roode of geele Aerdklompen. Als men 't selve daer wil afscheyden, so moetmen 't sieden met Loot, daer geen Silver in is. Daer nae scheyd sich op eenmael, door de kraght des Vyers, 't Silver van 't Schuym en d'andere onreynigheyd, waer meê het vermenghd is. Want 't Silver drijfd boven, ghelyck Oly op 't Water; 't ander set sich met 't Loot op de grond neer.

Eygentlyck bericht, Hoedaenig d'Indianen

Dit Loot, waer van *Bertius* gewagh maeckt, plegen de *West-Indianen* te ghebruycken tot scheydingh des Silvers, eer noch 't Quicksilver daer toe gebeesighd wierd. En ick vertrouw, dat dit even 't Metal sal zyn, 't welck van *Nierembergius* werd genoemd *Zuruchec*. De nuttigheyd van 't selve ontrent de Silver-reynigingh beschrijft hy dusdaenig: De Wilde hebben 't Quicksilver wel gekend, maer niet tot gebruyck weeten te brengen. Want in plaets van 't selve wierd tot de reyniging een ander Metal genomen, 't welck men vind in een andere wat lagher Heuvel, gelegen nevens den Bergh *Potosi*, en van d'*Indianen* gheheeten *Huayna Potochi*, dat is, des *Potosi* Jongen. 't Is een met Silver-ghemenghd Loot by nae gelyck, en diende in de plaets van Quicksilver. Sy gaven 't den naem van *Zuruchec*, beduydende een dingh 't welck doet smelten; wyl door d'opblasingh van 't selve 't Silver ghesmolten en evenwel niet aengebrand werd.

't Silver plegen te suyveren,

Maer laet ons nu weer den vlytigen en naeuwkeurigen *Acosta* hooren,

En van alle onreynig-

heyd af te scheyden. ren, die ons 't eygentlyckste berigt van deese saeck kan geven. Kortlyck sal ick 't voornaemste trecken uyt verscheyden Bladeren en Hoofdstucken syns vierden Boecks. In 't V. *Capittel* seghd hy van de *Peruaensche* Silver-scheydingh dit volgende: Als d'*Indianen* Silver willen bereyden, so smeltense 't eerst, op deese wijs. De gantsche klomp settense op 't Vyer, laetense smelten, en drijven 't Schuym op d'eene syde. Dus scheydense Silver en Loot, Tin, Koper, en wat'er voorts onder vermenghd is, van een. Hier toe maeckense Werckstuygen als kleyne Ovens, daer de Wind hard in blaesd. Van binnen leggense Hout en Koolen.

Hoe sulcks van de Spaenjaerden ghescheid.

Maer als de *Spaenjaerden* in dit Gewest waren gekomen, geschiedede deese Reynigingh door Quicksilver (alhoewel noch somtyds oock 't smelten gebruyckt werd) vermits men op deese manier meer Silver bekoomd, als op d'andere. Men vind hier Silver-Metal, 't welck men door geen Vyer kan suyveren, oock niet met Quicksilver. Dit is ghemeenlyck een sleghte Stof. Hooghlyck is 't te verwonderen, dat uyt 't eene Metal Silver door 't Vyer werd getrocken, uyt een ander daer tegens sonder Vyer, door Quicksilver. Maer noch meer is verwonderens-waerdigh, datmen uyt seeckere Metallen, die over 't Vyer behoorden ghesmolten te worden, 't Silver door Natuerlycke *Winden* moet laeten uytsmelten, so dat men geen Blaesbalgh hier toe magh gebruycken, want dan sou 't niet willen smelten. Hier tegens vindmen Metallen, welcke sigh veel lighter door gemaeckte Winden, of Blaesbalgen laeten smelten, als door de Natuerlycke. 't Metal uyt de *Mijnen* te *Porco* wierd lightlyck door Blaesbalgen gesuyverd. Maer 't Metal uyt de *Mijnen* te *Potosi* geenssins; doch wel door de natuerlycke Wind, welcke in d'Oventjens blaesd.

Sonderlinge Aenmercklyckheden.

Onderscheyd der Metallen in de Bergwercken.

In 't negende *Capittel* des selven Boecks handeld hy niet alleen vande toebereydingh des Silvers, maer oock van 't onderscheyd der Metallen in 't Berghwerck *Potosi*. D'Aderen, daer 't Silver in gevonden werd, lopen gemeenlyck tusschen twee Klippen heenen: d'eene so hard als Vyer-steen, d'andere wat saghter. Midden door deselve loopt dit Metal, doch niet even gelyck, noch so rijcklijck aen d'eene plaets als aen d'andere. 't Rijcke Metal in dit Geberght is in verwe d'Amber gelyck; 't andere, datmen 't arme noemd, wyl 't weynigh Silver geeft, is swarter. Somtyds is 't Rosen, somtyds Aschverwigh. Die geen kennis van deese Metallen heeft, sou meenen, dat het gemeene Steenen waeren. Doch de Berghlieden mercken aen de stipjens, aderen en andere teeckenen, dat het fijn is. 't Rijcke Metal werd in de kleyne Ovens gesmolten: en op dat het dies t'eerder smolt, so werpen d'*Indianen* *Sorocho* daer onder, synde een lootaghtigh Metal. 't Schuym valt door 't Vyer beneden. 't Loot smelt met het Silver, 't welck boven 't Loot stijghd, tot dat het gesuyverd, en hoe langer hoe meerder ghelouterd werd. Een *Quintal* Metal pleegh door 't smelten dertigh,

Silver-scheydingh door smeltingh.

somtyds

somtyds oock wel vyftigh *Pesos* Silver te geven. Aen *Acosta* wierd een stuck vereerd, 't welck in 't smelten van yeder *Quintal* twee honderd, jae oock derdehalf honderd *Pesos* uytleverde, maeckende honderd *Spaensche* ponden. Doch dit was vry wat raers, en gebeurd seer selden. 't Arme Metal geeft van een *Quintal* twee of drie *Pesos*, somtyds oock vyf en ses. Dit is gemeenlijck droogh en niet loodaghtigh, derhalven laet het sigh door Vyer niet bereyden. Even hierom heeft men te *Potosi* in groote meenighte van dit arm Metal voor niet-waerdig en onbereyd laeten leggen, ter tyd toe dat het Quick-silver gevonden was; waer meê dit Uytschot bearbeyd, en een grooten Ryckdom daer door bekomen wierd. Want 't gedaghte Quick-silver suyverd het Silver door een onbekende seldsaeme Eygenschap, en werd derhalven met seer groot nut tot dit arme Metal ghebruyckt; te meer, wyl'er veel min Quick-silver toe verbeesigd werd, als tot het rycke. Want hoe rycker het Metal is, hoe meer Quick-silver het kost. Door Quick-silver:

Hedensdaeghs werd het meeste Silver, 't welck te *Potosi*, in de *Mynen* te *Cacatecas*, en in meer andere Plaetsen van *Nieuw-Spaenje* werd gegraven, door 't Quick-silver bereyd en gereynighd. Voortyds stonden op den Top des Berghs *Potosi* en so voorts nae beneden toe meer als sesduysend *Guairas*, of kleyne Ovens, waer in men 't Silver smelt, schijnende als Fackelen te sijn; 't welck, wanneerse by Naght brandeden, een seer lustige aenschouwingh gaf. Doch nu (in *Acostæ* tyd) wierden'er nauwlijcks twee duysend ghevonden, wyl de vindingh des Quick-silvers 't smelten seer in afgangh had doen koomen. Nu aldermeest in gebruyck.

* * * *
* * *

Hier nae, vervolghde *Sinebald*, maeckt onse Schryver, tot dies te beter verklaeringh hoe 't Silver door 't Quick-silver werd afgescheyden, veelerley aenmercklijcke Voorbereydingen. Eerst spreeckt hy van d'Eygenschappen des Quick-silvers. Daer nae toond hy, hoe men 't Quick-silver vind. Eyndlijck, door wat voor een vond 't selve uytgetrocken en 't Silver daer meê bereyd werd. Vermits nu sijn Boeck ter deeser tyd maer alleen in weyniger lieden handen is, en ondertusschen de verhaelde dinghen geheugeniswaerdigh zijn, soo sal ick den Inhoud sijner Redenvoeringh kortlijck voordraegen. Verder verhandelingh van 't Quik-silver.

Wat d'eygenschappen en Werckingen des Quick-silvers belanghd ('t welck men oock noemd *Argentum vivum*, of belevendighd Silver, wyl 't gelijck als levendigh schynd te zyn, en in aller haest van d'eene plaets nae d'andere loopt) deselve syn sonderlingh wonderlijck boven alle Wonderlyke Eygenschappen van 't selve.

't Is 't swaerste van alle Metallen.

alle andere Metallen. Want voor eerst, of 't schoon een waeraghtigh Metal is, so is 't echter noch hard noch bestendigh, ghelijck andere Metallen zyn, maer veel meer een *liquor* of Sap, gints en herwaerts vlietende, niet ghelijck Silver of Goud, 't welck in 't vyer gesmolten zynde, oock wel vlietende is, doch niet van hem selven, ghelijck 't Quick-silver, zynde 't swaerste Sap onder de Metallen. Alle Metallen drijven op 't Quicksilver, en gaen niet nae de grond, wylse lighter zyn. Seker Autheur segtd, dat hy op seeckeren tyd in een Pot met Quick-silver twee ponden Yser heeft sien werpen, 't welck, gelyck Kurck, of Pantoffel-hout, boven op 't Water swom.

Heeft met het Goud een wonderlijcke Sympathie.

Dit is d'alderevgenste Eygenschap des Quicksilvers, dat het door een wonderlijcke *Sympathie* 't Goudt soeckt, en sigh daer aen hanghd. So haest het maer de ingist des Gouds in 't minste gewaer werd, loopt het terstond daer nae toe, houd sigh vast daer aen, en vereenight'er sigh so nauw mee, dat het het Goud ontbloot van alle andere daer meê vermengde Metallen. Derhalven werd oock Goud ghebruyckt van de geene die sigh voor Quicksilver bewaren willen. Eenige Menschen hadden [illegible] Quicksilver in d'Ooren ghedaen, om haer aen kant te helpen. Hier tegens heeftmen geen beeter hulpmiddel konnen uytvinden, als dat men haer een stuckje Gouds in d'Ooren stack; 't welck gedaen zynde, en 't gedaghte Goud weer uytgetrocken wordende, so bevondmen 't selve vol Quick-silver hangen.

Door Goud kanmen sigh bewaeren voor 't vergift des Quick-silvers. Met een Vyer [illegible]

Als [illegible] op seeckere tyd te *Madrid* gingh wandelen, en aldaer eenigh tegen 't beroemde Werck, 't welck *Jacomo de Treneo* van Milaen, een treffelijck konstrijck Man, vervaerdighde, waer van eenige dingen, uyt Metallen toegeright, verguld moesten worden, 't welck door Quick-silver moest geschieden, welckers Roock een doodlijck vergift is, so hebben de geene, welcke hier aen arbeydeden, yeder een goudene Dubbloen te voren *gepulveriseert*, tegens 't Fenyn ingenomen. 't Goud in de Maeg blyvende leggen, heeft al 't Quick-silver, 't welck door haere Ooren, Oogen, Neus en Mond indrongh, nae sigh getrocken, of liever, 't Quick-silver is nae 't Goud toegelopen, so datse voor alle schaede bewaerd bleven. Want het gedaghte Quick-silver bleef in de Maegh aen 't Goud hangen, so dat deese persoonen 't selve door de Stoelgangh t'eenemael quyt geraeckten; waer over men sigh billijck niet weynigh heeft te verwonderen. Als nu 't Goud door 't Quick-silver van alle daer onder vermenghde Metallen gereynighd en afgesonderd is, so werd het door 't Vyer van sijnen Vriend gescheyden, en blijft daer nae ghelouterd. *Plinius* seghd wel, dat 't Goud door een sonderlinge konst van 't Quick-silver werd *gesepareerd*, doch die hy bekend, niet te weeten, dat deese konst hedensdaeghs ghebruyckelijck is. Hy kan niet wel vermoeden, dat d'Oude wetenschap souden gehad hebben, om 't Silver door Quick-silver te louteren, 't welck nu meest in gebruyck, en 't grootste voordeel is, datmen van 't meer-

Plinii onkunde van 't Quick-silver.

'tmeergenoemde Quick-silver kan trecken ; vermits *Plinius* uytdruklyck seghd : Dat het Quick-silver geen ander Metal omringhd als alleen 't Goud. Want of 't wel de grootste liefde tot het Goud draegd, so loopt het echter, als'er geen Goud voor handen is, nae 't Silver, en omhelsd het, doch wat langhsaemer als 't Goud ; suyverd het oock eyndlijck van alle Aerde, Koper en Loot, daer 't meê vermenghd is, sonder eenigh Vyer, 't welck anders de Metallen door 't smelten suyverd. Doch men moet, op dat het Silver van 't Quick-silver weer ontslaeghen wierd, 't Vyer hier toe voor een Middel ghebruycken.

't Quick-silver verteerd alle andere Metallen, behalven Goud en Silver.

Behalven 't Goud en 't Silver aght dit Metal geen andere Metallen, maer doorboord, doorknaeghd deselve, en vliedt'er gantschlijck van af ; waer over men sigh desgelijcks billijck heeft te verwonderen. Men doet dit levendige Silver gemeenlijck in Aerde Vaten, of in Vellen van Dieren, want Kopere en Ysere Vaten doordringhd het geheelyck. Even hierom noemd *Plinius* 't Quick-silver 't vergif aller dingen, wyl hy 't daer voor hield, dat het alles verteerde en verslond. Men heeft in de Graven der doode Quick-silver ghevonden, 't welck de Lycken t'eenemael verteerd had. Even 't selve is men gewaer geworden aen de Harssenen en 't Margh der Menschen en Beesten, de Roock door Neus of Mond ontfangen geworden zynde, welcke daer nae al 't Gebeente door-kroop. 't Is derhalven seer gevaerlijck, met so een schaedlijck en doodlyck Metal om te gaen.

Werd genoemd het eeuwigh Sweet.

Daer-en-boven heeft het Quick-silver noch deese Eygenschap, dat het rondom loopt, en sigh dickmael in duysend druppelen verdeeld. Maer of wel deselve gantsch kleyn zyn, so gaen'er echter geen van verloren, maer sy versaemelen sigh hier en gintsch weer by een, so dat het onverganckl ijck schijnd, wyl 't bynae nergens door kan vernietighd worden. Hierom noemd *Plinius* het oock 't eeuwigh Sweet.

Andere seldsaeme

Noch al meer. Of men 't Goud schoon door Quick-silver van 't Koper en andere Metallen afscheyd, so moetmen echter, alsmen Goud by Koper of Silver wil voegen, 't Quick-silver (anders oock *Mercurius* genoemd) daer toe gebruycken. Door 't selve pleeghmen d'andere Metallen te vergulden.

Eygenschappen des Quicksilvers.

Wederom is dit yet seldsaems in de Natuer des Quick-silvers : Schoon 't eene der swaerste dingen is, welcke in de Wereld gevonden worden, so kan men 't doch in een oogenblick veranderen in 't alderlightste, te weeten, in Roock. En als men meend, dat het nu gantsch weghgevloghen is, so is 't weer veranderd in een swaere *Materie*. Want so haest den roock deeses Metals in de hooghte tegens eenigh hard ligchaem stoot, of van een koude Lught werd aengetroffen, so valt het neerwaerts, en werd weer Quick-silver. Leghdmen 't dan andermael op 't Vyer, so werd het op nieuws in Roock verandert, en

als

(a) *Acosta*, lib. 4. *Hist. Nat.* c. 10.

als deesen Roock nae beneden valt, heeftmen al weer Quick-silver. Dit is gewisselijck een seldsaeme veranderingh van 't swaer in 't light, en van 't light weer in 't swaer (a)

Werckingh des Quick-silvers tegens 't Colyck, uyt Kircherus.

Eer ghy voortgaet, seyde de Heer *Donatiaen*, moet ick hier in werpen 't geen ick eens heb gheleerd van een seer ervaernen *Chymicus*, belangende de Natuer des Quick-silvers. 't Selve kan de Menschen wel om 't leven brengen, doch diend haer oock tot heylsaeme Artzenyen. Want so langh het niet *gepulveriseert* is, maer in sijne natuerlijcke vloeyentheyt blijft, kan 't seer nuttig in de Medicijn-konst gebruyckt worden, alsmen maer alleen op een wel-*geproportioneerde Dosis* aght neemd. Dan is 't een seer kraghtigh Tegen-gif. 't Pleegh oock te helpen de geene, welcke 't *Colijck* hebben, wyl 't de verstoppende *Materie* afdrijfd. Gelijckmen dan onlanghs een *Exempel* hier van gesien heeft aen seecker persoon, die den vermaerden *Kircherus* wel bekend is. Dese van een hevighe Buyckpyn gemarteld werdende, heeft met een seer geluckighe uytkomst Quick-silver ingenomen. Naederhand is de gantsche *Quantiteyt* des Quick-silvers haer door den Stoelgangh weer afgegaen, in kleyne Klootjens verstroyt zynde; welcke men al t'saemen vergaederd en weer by een gebraght heeft.

Gesublimeert Quik-silver is 't alder-geweldigste Vergif.

Want de noch rauwe *Mercur* (of Quick-silver) werd door sijne natuerlijcke voghtigheyd verhinderd, eenighe sonderlinghe schaede te doen, ten waere men te veel daer van in-nam; gelijck gedaen wierd van dien koortsigen Apotheker, welcken *Matthiolus* heeft ghekend. Als deesen by naght een onlydlycken Dorst aenquam, heeft hy, in plaets van Waeter, onvoorsiens een Pot vol Quick-silver gegreepen, en een goeden teugh daer uyt gedaen, doch hier door wierd den Dorst hem sodaenigh gelescht, dat hy noyt meer behoefde te drincken. Al te veel is ongesond, voornaementlyck in sulcke sterck-verkoelende dingen. Doch oock een dronck koud Sneeuw-water had even 't selve konnen doen. Maer als 't Quicksilver nu *gesublimeert* en door de warmte tot Sout verhooghd is, dan geeft het syn gif den toom sodaenigh los, dat'er geen geweldiger fenyn in de Weereld gevonden kan worden; insonderheyd als de *Sublimatie* of verhoogingh geschied met Sout, Edick en *Salmoniac*. Indien men 't dan in de Mond nam, so sou Tongh en Kaecken daer van even so sterck gebeten werden, als van eenigh rauw, scharp Voght, maer quam 't in de Maegh, so sou 't daer syne boosheyd eerst reght uytlaeten. 't Knaeghd, byt, maeckt een groote verwarringh, en verhit 't gantsche ligchaem met een onverdraeghlijcken Dorst. Daer op volghd grooten anghst, benauwdheyd, opswellingh van de Tongh, Onmaght, verstoppingh des Waters, swaeren Adem, Darm-krimpingh en Maegh-qualen; tot dat al 't Inghewand doorvreeten is, en de Mensch, met een grooten stanck, sijnen Geest op geeft. Niet sonder groote schrick heeft de Heer *Kircherus* al deese Toevallen te *Romen* ghesien in een Man, die onvoor-

Voorbeeld daer van.

voorsichtigh 't derde deel van een *Quintje gesublimeerde Mercur* had ingenomen, waer van hy oock eyndlijck stierf.

Dit moet, seyde *Sinebald*, van 't Sout des *gesublimeerden Quick-silvers* ontstaen; 't welck, sijne voghtigheyd verloren hebbende, tot de hooghste droogheyd is gebraght. Gelijck nu de soutaghtighe lighchaemkens al 't schaedlijcke in 't Quick-silver nae sigh trecken, so bytense en worgense oock door haere drooghte de Keel, neemen alle voghtigheyd wegh, en pynighen met een onleschlijcken dorst. Hier by koomd de verterende en brandende kraght der Sout-geesten, welcke, een weecker *substantie* aentreffende, deselve terstond knaegen, de levens-geestjens verteeren, en also de Deur voor de Dood openen. Den voorheenen aengetrockenen *Matthiolus* toond door syn eygen Voorbeeld, dat, als hy eens, om de kraght des *gesublimeerden Mercurii* t'ondersoecken, maer alleen met 't uyterste sijner Tongh een weynigh daer van leckte, hem deselve terstond so hevigh opswol, dat hy op 't spoedighste een kraghtigh tegen-gif moest in-neemen. Sommige dwaese Wyven hebben, tot haer groot ongeluck, 't geweld deeses Vergifs ervaeren. Deese Sottinnen wilden sigh schooner maecken, als se van Natuer waeren; en wenschten, een blancke verwe te mogen bekomen. Sy gebruyckten derhalven hier toe verhooghd Quick-silver; maer 't bequam haer niet wel. In plaets der gesoghte schoonheyd wierdense veel meer afschouwlijck. Stracks vielen haer de Tanden uyt, en de Mond begon gantsch leelijck te stincken. Haere voorheenen lieflijck-flickerende oogen wierden droevigh en duyster. Haer voortyds glad, saght en teder vel wierd tot een gerimpelde huyd, gelijck 't Voorhoofd der oude verschrompelde Wyven. Jae, sy verlamden aen al haere leden, en moesten eyndlijck haere dwaese ydelheyd met een ontydighe dood boeten. Dit werd uyt *Matthiolus* verhaeld van *Kircherus*, *lib.* 9. *Mund. subterran. sect.* 1. *de Venenis*.

Ander Voorbeeld.

Blanckensel van Quik-silver bekoomd eenige dwaese Vrouwen seer qualyk.

Deese doodlijcke werckingen des Quick-silvers syn de kraghtige hitte toe te schryven, die 't gantsche Menschlijck bloed doordringhd; gelyck dan alle Mensch-doodend gif heet en niet koud is. Diergelycke *Fenijnen* grypen door haere hitte de natuerlijcke Warmte aen, en verwoesten de levens-geesten, in 't Bloed verborghen zijnde. Nae der selver verteeringh bestald het Bloed, en alleen de koude gesteltheyd blijft overigh. Dat nu de *Mercur* hitsigh is, is so gantsch buyten twyffel, dat hy oock selfs werd gehouden voor 't alderheetste onder alle vergiften; insonderheyd het *gesublimeerde*. Gelijck dan geen ander gemenghd Weesen in een *subtijler substantie* kan *geresolveerd* worden, als even 't Quick-silver. Want ghelijck wy alreeds van *Acosta* hebben geleerd, en door daeghlycksche ervaerentheyd verneemen, so *subtiliseert* sigh 't selve, door middel des Vyers, in den alder-*subtijlsten* Damp; hoewel 't echter, van de koude omringhd werdende, sonder

Alle doodelyck vergif, en so oock 't Quick-silver, is heet, en niet koud.

 der

der eenigh verlies zyner *substantie*, wederom tot zynen eersten standt keerd.

Tegenwerpingh. Maer, seyde de Heer *Donatiaen* hier tegens, indien 't Quick-silver so hitsigh is, hoe kan 't dan so seer verkoelen, dat de gedaghte Apotheecker de dood daer aen dronck? Of, indien 't vochtigh en inder daed koud bevonden word, hoe kan 't dan so hitsigh zyn?

Uyt Kircherus beantwoord. Deese Waterige voghtigheyd, antwoordede *Sinebald*, is niet *Formeel* (op dat ick de *Philosophische* Spreeckwys ghebruyck) of van sijn weesentlycke Natuer, maer koomd af van de 't Quick-silver door de Natuer ingeplantede Vloed der Swavelaghtige Voghtigheyd, welcke veroorsaeckt, dat den *Mercur* geen dingh aenhanghd, dat hy oock niet afvloeyd, gelijck een *Elementarisch* Water; maer 't eene deel sodaenigh aen 't andere is geheght, dat, of hy schoon gedeeld word in veele stucken, echter geen stuckje daer van sigh verliesd, maer oock selfs 't alderkleynste sigh terstond kloots-wys t'saemen roldt, en enckelijck sigh bevlytighd op syne behoudingh. Doch wy syn langh genoegh hier meê besigh geweest. 't Sal vermaecklycker zyn, uyt den meergedaghten *Acosta* hier te verhaelen de vindingh des Quick-silvers, en d'aentreffingh van een seer rycke *Myn* deeses Metals te *Guancauilca*.

* * * * *

* * * *

Redenvoeringh, MEn vind, seghd hy, 't Quick-silver in seecker slagh van Steenen, waer uyt oock de Vermillioen-verwe koomd; van d'oude *Minium* genoemd: en van haer so hoogh gehouden, datse voorgaven, 't was een ghewyde *Coleur*. De *Romeynen*, volgens 't verhael van *Plinius*, hebben met deese Verwe bestreecken 't Aengesight van den Afgod *Jupiter*, gelijck oock de ligchaemen der geener, welcke in *Triumph* wierden gevoerd. Daer-en-boven pleegmen in *Æthiopien* niet alleen d'Afgods-Beelden, maer oock der Regenten Aengesighten met *Minio* of Vermillioen te verwen. Den ghedaghten *Plinius* voeght'er by, dat het Vermillioen, 't welck alleen uyt *Spaenje* quam, daer veele *Mijnen* van Quick-silver waeren, te *Romen* so hoogh wierd gehouden, dat de *Romeynen* niet wilden toelaeten, deese Verwe in *Spaenje* te moghen bereyden; maer men moest Eerst van 't Vermillioen: deselve met de Steenen, ghelyckse uyt de *Mynen* waeren ghetrocken, verseegeld nae *Romen* brengen, om aldaer toegerigt te worden, en aldus te beletten, dat dese Verwe-prael niet nae andere Landen wierd vervoerd. Van dit Vermillioen wierden Jaerlycks uyt *Spaenje* ontrent thien duysend ponden nae *Romen* gesonden: 't welck de *Romeynen* voor een grooten Schat hielden. Dit hebben wy hier willen aentrecken uyt

Plinius

Plinius, op datmen dies te beter moght sien, hoe 't ter deeser tyd in *Peru* met deese en diergelycke *Mynen* gesteld is.

En de hoogaghtingh deser verwe by d'oude Romeynen.

D'*Ingas*, of Koningen van *Peru*, nevens d'Inwooners, hebben een langen tyd laeten Arbeyden in de Quick-silver-Groeven, onaengesien de Natuer en deughd des Quick-silvers haer onbekend was; want sy begeerden niet anders als 't *Minium*, in haere Tael *Limpi* geheeten; 't welckse gebruyckten tot bynae even sodaenige dinghen als de *Romeynen* en *Æthiopiers* plegen te doen; naementlijck, om haer' Afgoden, en haer' eygene Aengesighten daer meê te verwen; volgens de gemeene gewoonte der *Indianen*, wanneerse sigh ten Oorlogh begaven, Noch hedensdaeghs (verstaet ten tyde van *Acosta*) dienense sigh hier van, wanneerse Feesten of Dans-speelen aenstellen, en noemen 't *Embixanse*. Laeten sigh oock beduncken, datse seer mooy zyn, wanneerse haere Aengesighten dus beschilderd hebben; en dat de vyanden daer door een groote schrick werd aengejaeghd. Ten deesen eynde maeckense in 't Geberght *Guancauilca*, gelegen in *Peru*, by de Stad *Guamanga*, een seldsaeme Ondergravingh van *Mynen*, daerse dit *Minerael* uyt-trecken. Zynde sodaenigh gesteld, dat, wanneer yemand in dese Holen koomd, hy daer in verdwaeld, en niet weet, hoe hy weer daer uyt sal gheraecken. 't Quick-silver, 't welck in 't Vermillioen natuerlyck besloten is, hebben d'*Indianen* niet geaght; oock niet gheweeten, dat'er yet sulcks voor handen was. So wel de *Spaenjaerden* als haer is haeren Ryckdom een langen tyd onbekend gebleven, tot dat eyndlijck den *Licentiaet Castro* 't Koninghryck *Peru* begon te regeeren.

Desgelycks by d'Indianen, in Peru.

Daer nae, hoe 't Quiksilver hier eerst gevonden is geworden.

De *Mynen* des Quick-silvers sijn in 't Jaer 1566. en 1567. op de volgende wys gevonden geworden. Seecker geboren *Portugeesch*, genoemd *Henrick Garcees*, een seer vernuftigh persoon, kreegh de roode Aerde deeses *Indiaenschen Limpi*, waer meê d'Inwooners haere Aengesighten verwen, in handen, en bemerckte, nae langhe aenschouwingh, dat het even deselve was, welcke de *Spaenjaerden* Vermillioen heeten. Hier uyt maeckte hy een besluyt, datse moest voortkomen van een Metal, waer uyt het levendigh Silver werd bereyd. Hy begaf sigh derhalven aen 't werck, deed een proef, en vond sijn vermoeden waeraghtigh. Als hy nu op deese wys de *Myn Palcas* aen de Grensen van *Guamanga* had ontdeckt, so begaven sigh veele lieden derwaerts, om 't Quick-silver te bereyden, en nae *Mexico* te voeren; alwaer 't Silver door deese *Mercuer* werd bereyd. Veele sijn door dit middel seer ryck gheworden. D'Inwooners der *Myn Guancauilca*, bestaende in een groot ghetal so *Spaenjaerden* als *Indianen*, vervoeghden sigh om deselve oorsaeck derwaerts, wyl deese *Myn* seer rijck van Quick-silver was. Maer boven alle andere munt uyt de *Myn*, welcke men *Amador Cabrera*, of *de los Santos* noemd.

[illegible] Quick-silver [illegible] [illegible] [illegible] Reeten. [illegible] [illegible] honderd Mannen [illegible] [illegible]. Door een *Indiaen* wierd deese Myn ontdeckt, [illegible] was *Amador de Cabrera*, uyt [illegible] [illegible] op sijnen naem liet *registreren*, en [illegible] met een [illegible] gereghtlijck handelde. [illegible] wierd hem toegestaen, 't voordeel daer van te mogen genieten, wyl hy den Vinder was. Hier nae verkoght hy deese Myn voor tweemael honderd en vyftigh duysend Ducaten. Doch meenende dat hy bedrogen was geworden, [illegible] hy den Kooper de Koop weer op, trad andermael in een Proces, en [illegible] voor, dat de Myn meer als vyfmael honderd duysend Ducaten waerdigh was, wyl eenighe meenden, datse [illegible] met geen Millioenen te betaelen stond. Doe Don *Francisco de Toledo* in *Peru* regeerde, vond men een Man, genoemd *Pedro Fernandes de Velasco*, die in *Mexico* geweest, en ghesien had, hoemen 't Silver door Quick-silver uyt-trock. Als hy nu de Proef nam, en bevond, dat de [illegible] sigh seer wel schickte, so heeft men in 't Jaer 1571. begonnen te *Potosi* 't Silver door levendigh Silver te bereyden: 't welck van *Guancavilca* derwaerts wierd gebraght.

[illegible] getrocken [illegible] Quick-silver getrocken.

Dus is door dit laetste middel een boven maten groote meenighte Silver getrocken geworden uyt de Metallen, welcke ter sijden gelegd waeren, en 't uytschot genoemd wierden. Want of schoon dit Silver arm van *Aloy*, en droogh was, so konmen 't echter door 't Quick-silver bereyden, 't welck door 't Vyer niet had konnen geschieden. Eyndlijck verhaeld onse Schryver, dat de Koningh van *Spaenje* uyt het bearbeyden der Quick-silver *Mynen* Jaerlijcks heeft ghenoten viermael honderd duysend *Pesos*, yeder van veerthien Realen, of een weynigh minder: Behalven noch 't geen hem daer nae tot voordeel is gekomen in de Bereydingh te *Potosi*, 't welck geen geringhe Schat uyt maeckte. Uyt de gedaghte *Myn* te *Guancauilca* werden Jaerlijcks, 't eene Jaer door 't andere ghereeckend, drie duysend *Quintalen* Quick-silver getrocken.

Besluyt van

Hier nae beschrijft *Acosta* gantsch omstandigh, op welcke wys 't Quik-silver uytgetrocken, en 't Silver daer door bereyd werd; doch wyl wy nu alreeds een goede tijd met de verhandeling des Silvers en Quick-silvers hebben doorgebraght, so sou misschien verdrietigh vallen, langer op dit stuck te willen blijven staen.

De West-Indische Goud en Silver Mynen.

Als nu *Sinebald* op dese wijs wijdloopigh had gesproken van de *West-Indische* Goud en Silver-Bergwerken, quam hy ook gewag te maken van d'*Oost-Indische* Goud-groeven, doch liep'er kort over, en snelde sigh alsoo nae *China*, seggende: Dat hier, volgens 't bericht der *Chineesche* Schryvers, wel rycke Groeven van allerley Metal te vinden zyn, doch

doch dat het graven nae Goud en Silver van de Keyseren in de Lands-reghten verboden was; onder voorwendingh, dat Koningen en Vorsten 't leven haerer Onderdaenen hooger moeten aghten als Silver of Goud, 't welckse in de *Mynen*, door de schaedlijcke Dampen, souden moeten verliesen. Evenwel syn'er eenige Keysers geweest, die, alhoewel seer selden, 't Volck deselve hebben laeten openen: Onder welcke insonderheyd was dat reghte Voorbeeld van een loflijck Prins, Koningh *Tangus*; die de gevondene Goud-Myn op 't Geberght *Heng* (scheydende de *Provintien Peking* en *Xansi* van een) aen yeder vry stelde te mogen begraven, sonder betalingh van eenigen *Tribuyt*, of yets in de Koninghlijcke Schat-kamer te geven. Doch hier van sal ons de Heer *Angelot* alderbest bericht konnen doen, indien 't hem gheliefd my wat te verpoosen, wyl mijne Keel wel eenighe rust sou behoeven.

Waerom 't Goud en Silver-graven in China verboden is.

Maer vermits 't nu al ruym Middagh was gheworden, so braght de Heer *Donatiaen* syne Gasten in d'Eet-Sael, alwaerse aen Taefel ginghen sitten, en sigh met veelerley heerlycke Spysen onthaeld bevonden.

* * * * *
* * * *

GEduerende de Maeltyd vielen verscheydene Redenen voor van d'een en d'andere saeck. Ondertusschen kon *Argyrides* sigh niet onthouden, van 't Koninghryck *Peru* 't gheluckighste Land des Weerelds te noemen, wyl'er so veel Gouds in ghevonden wierd; 't welck hy hield voor 't beste op den Aerdbodem. 't Lieve Brood, voerde de Heer *Donatiaen* hem te gemoet, is noch veel Eedeler, beeter en noodiger, als Goud en Silver. Geensins, liet *Argyrides* sigh hooren: Want voor dit Metal is alles veyl. Die Geld heeft, kan Broods genoegh koopen; Hoenderen en Schapen-bout, Wyn en Kleederen daer toe. Voor een kleyn sackje vol Pistoletten kan ick veele Sacken met Koorn, Vaten met Wijn, Tonnen met Bier, Packen van Lynwaed, Laeckens en Sydene Stoffen bekomen; 't welck my voor enckel Brood wel sou missen.

Of Goud en Silver, dan of Brood noodwendiger is.

Dit gaet niet altijd vast, hernam de Heer *Donatiaen*. Gae eens in een Land, alwaer of de gevleugelde, of oock de geharnaschte Sprinckhanen ('k meen de Soldaten) al d'Ackers verwoest hebben, of daer, weegens mis-gewassen, de Tyranny des Hongers begind te woeden, en sie eens hoe veel Sacken Koorns ghy voor een Sackje met Pistoletten bekomen sult. De geene, welcke door een onverdraeghlijcken Honger een stinckenden Hond voor Wildbraed gegeten, een half verrot Paert de Ravens uyt den Beck gheruckt; die de Graven der Doode in plaets van Spys-kameren besoght, jae de levendighe Menschen selfs

Die swaren Honger geleden hebben, sullen ligtlyck 't oordeel hier over konnen vellen.

onmenschlijcker wys aenghevallen, geslaght, en haeren Buyck daer meê gevuld bebben, sulcke ongeluckighe, door den Honger verwilderde, en uyt Menschen in raesende Dieren veranderde lieden souden gewisselijck een stuckje Broods hooger agten, als den geheelen Silverbergh van *Potosi*.

Spaensche Soldaten in West-Indien,

Wie doch, seyde de Heer *Floris*, heeft oyt 't Goud in hooger waerde gehouden, als de *Spaenjaerden*, die nu voor meer als honderd Iaeren even hierom gantsch *West-Indien* hebben doorstroopt? Evenwel hebbense dickmael een goed deel van dit Metal gegeven om een weynigh Brood of andere Spijs; alsse sigh bevonden in sulcke Landen, daer meer Goud als Graen was te bekomen. Uyt een groot ghetal Voorbeelden wil ick maer eenige weynige verhaelen. Nae dat de *Spaensche* Kryghs-Overste *Niquez* sigh bewogen had bevonden 't Land *Veragua* te verlaeten, vermits 't doemaels gantsch onvrughtbaer en van een woeste gestalte was, om te sien, of hem 't also genoemde Marmor-Voorgebergh wat beeter sou konnen Herberghen, syn syne Medgesellen, welcke ryck genoegh in Goud waeren, sodaenigh van den Honger benauwd gheworden, datse oock selfs de schurftighe Honden (van haer ghebruyckt tot de Beesten of tot de Menschen-jaght, want sy plegen de selve tegens de naeckte *Indianen* aen te hitsen, en in Geveghten tegens haer los te laten) aten; jae van de verslaegene doode sigh niet onthielden. Want sy vonden hier geen Vogels, geen Vrught-boomen; daer-en-boven weynigh Menschen om 't Land te bouwen. In deesen nood koghten eenighe *Spaenjaerden* een gantsch mageren en bynae niet anders als de Huyd om 't Been hebbenden Hond van synen Heer, een anderen *Spaenjaerd*; gevende een goed deel *Pesos* of *Castiliaensche* Goud-guldens voor den selven, sneeden 't Vleesch daer uyt, en wierpen 't schurftighe Vel, nevens 't Gebeent des Honds, in 't naeste Bosch ter neer.

Geven seer veel Gelds voor een schurftigen Hond.

Diere Honden-Sop, en Padden.

Nae drie daegen quam een andere *Spaenjaerd* daer voorby gaen, en vond by geval deese verworpene Huyd, die nu krielde van Wormen, en seer vreeslyck stonck. Hy echter, als gantsch uytgehongerd, aghtede dit niet, nam 't afschouwlijck Vel op, droegh het nae Huys, schuddede de Wormen af, koockte het in een Pot, en at het op. Jae op deesen Reuck liepen veel andere *Spaenjaerden* toe; hadden haere Schotelen in de hand, en boden voor elcke Schotel van dit Nat een *Castiliaensche* Goud-gulden. Eenen anderen had twee Padden gevonden; die een Siecke, nae datse gekoockt waeren, hem afkoght voor twee met Goud doorwerckte Hembden, waerdigh ses *Pesos* of *Castiliaensche* Goud-guldens.

Een half vertot Menschen-ligchaem gegeeten.

Haerer veele vonden op 't Veld eenen van de *Spaenjaerden* doodgeslaegenen *Indiaen*, wiens ligchaem alreeds gantsch vervuyld was. Evenwel deeldense 't selve in stucken; koocktense, briedense, en atense op, met een seer groote smaeck. Kortlyck, 't gebreck van

levens-

levens-middelen heeft doemaels so veel hooghmoedighe *Spaensaerden* van 't leven beroofd, dat van de sevenhonderd en tseventigh, diese sterck gheweest waeren, nauwlycks veertigh overbleven, schoonse Goud en Silver ghenoegh by haer hadden. Deese souden alderbest hebben konnen oordeelen, wat voor de Menschen noodighst is, Goud of Brood.

Nae eenighe andere *discourssen* wierd *Angelot* van *Floris* gevraeghd, of hem niet bekend was, hoedaenigh de Koningh van *Achem* sigh meester had ghemaeckt van 't Koninghrijck *Aaru*? Als nu deesen hier op antwoordede, dat hy wel yets daer van had gehoord, maer al d'omstandigheden niet wist, so seyde de Heer *Sinebald*: 'k Heb het geheele verloop deeser saeck geleesen, en sal u derhalven deselve konnen voordraegen; 't welck ick dies te liever doen wil, vermits dit geval waerlijck seer aenmercklijck is: en ons te ghelijck sal voor Oogen stellen een *Oost-Indische* hooge *Dame*, die de Wraeck meer beminde als haer eygen leven: en sodaenigh een Toorn in sigh voedede, dat deselve niet anders te stillen was, als met haers beledigers, of met haer eyghen bloedt.

Ingeworpene Geschiedenis, om den Leeser wat veranderingte veroorsaken.

* * * *

* * *

DE Koningh van *Achem*, begon *Sinebald*, liet sigh van sijne Raeden bepraeten, om den Koningh van *Aaru* met Krijghsmaght aen te vallen; en sigh also Heer over gantsch *Malacca* te maecken. Om dit heerschsughtigh ooghmerck te bereycken, liet hy een Vloot van honderd en tsestigh Scheepen toerusten, en tseventigh duysend Mannen daer in setten, so Soldaten als Boots-volck en Gravers. Deese quaemen voor *Panetican*, daer de Koningh van *Aaru* sigh doemaels persoonlijck bevondt, met ses duysend Mannen van syn Landvolck, sonder eenighe Vreemdelingen. So wel de haestige overvallingh, als syn mager Land, 't welck geen Heyr kon onderhouden, liet hem niet toe, meer Kryghsvolck aen te neemen. Echter had hy de Wal taemlijck bevestighd: Die terstond van de Watersyde door de vyanden hevigh beschoten wierd, met grove stucken Geschuts. Dit ghedonder duerde ses daegen aghter elckander seer afgryslyck. Die van binnen verweerden sigh hier tegens seer dapper, so dat aen beyde syden veel bloed wierd vergoten.

De Koning van Achem valt dien van Aaru met Oorlog op 't lyf.

De *Generael* des Koninghs van A*chem* siende, dat hy weynigh voorderde, settede sijn Volck aen Land, en liet een van de twee Vestingen, welcke de Rivier beschermden, om verr' schieten. Voorts oock op seeckere Morgen vroegh de voornaemste Hoofd-vestingh bestormen, onder d'aenvoeringh van een *Abissinischen* of M*oorenland-*

Vind dappere tegenstand,

schen

[illegible], genoemd *[illegible]*, [illegible] Maend aen-[illegible] Vertoonde, [illegible] *[illegible]*, in [illegible] Keviers, had bewilligd [illegible] Koningh [illegible] te vergaderen. Hy over-rompelde de [illegible] met deftigh [illegible] *Janitsaren*, en eenighe *[illegible]* Mooren. [illegible] de Koningh van *Aaru* door [illegible] woorden [illegible] sodaenigh aen, datse de vyanden weer uyt dreven; [illegible] den geaghten *Moorschen* Oversten met al de geene die by [illegible] ter neer moesten vallen. Dit, gheluck wou de Prins [illegible] vervolgen en verdubbelen: trock derhalven met een gedeel-[illegible] Volcks spoedigh in 't Veld; stelde haer in Slagh-orde, viel [illegible] aen: dreef sijne tegenparthyen op de vlught, veroverde agt van de twaelf stucken Geschuts, diese aen Land hadden gebraght, en keerde also in alle seeckerheyd wederom. Voorts versterckte hy sigh so veel moghelyck was, om een nieuwen Storm te moghen weer-staen.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] voortsetten, en [illegible] Storm toe.

De Koningh van *Achem* was veel meer bedroefd over 't ongeval des *Abyssinischen* Hoofdmans en 't verlies sijner aght Stucken, als over de dood van al de gene, die in den Strijd waeren gebleven. Echter rieden syne Kryghslieden hem, met de Belegeringh aen te houden, en een algemeenen Storm te doen. Dit wierd met sodaenigh een yver en woede ter hand ghenomen, datse binnen seventhien daeghen tyds de Wal tot negen maelen toe aengrepen, en bynae 't grootste deel verwoesteden, door middel eens *Turckschen Constapels*, die verscheydene Vonden van Vyerwercken bedaght. Noch een andere Vestingh schootense desgelycks ter neer. Dit alles kon de Koningh van *Aaru* niet verhinderen: schoon de zyne sigh treflijck genoegh verweerden, en meer als derdehalf duysend der vyanden te niet maeckten, behalven de ghewonde, welckers ghetal noch veel grooter, als dat van de Doode was; en die oock meerendeel stierven, vermitse niet wel verbonden wierden. Hier tegens had de Koningh van *Aaru* niet boven de vierhonderd Man verloren. Doch vermits hy swack, synen Vyand daer tegens sterck van Volck, en daer-en-boven beeter gewapend was; so viel den laetsten Stryd voor hem seer ongeluckigh uyt, door de verradery van eenen syner Hoofd-lieden, op wien hy sigh aldermeest vertrouwde. Deesen Ongetrouwen verkoght sijn Eer en Plight voor ontrent veertigh duysend Ducaten, welcke de Koningh van *Achem* hem schonck. Hier op ried hy, uyt een schelmaghtigh hert, den Koningh synen Heer een Uytval te doen. Deesen volghde sijnen verraderschen Raed; viel uyt, en greep de vyanden aen met so een sonderlinge kloeckhertigheyd, dat veele oordeelden, de Zeege sou aen syne sijde ghebleven zyn: niet weetende, dat sijne wederparthy hem heymlijck met Goudene Wapenen bestreed.

Houd echter aen, en stelde Verraed in 't werck.

Als

Als nu den goeden Koningh in volle *Actie* was, trock den Verrader oock uyt de Vestingh, onder schijn van synen Prins bystand te willen doen, maer in der daed om den vyand 't voordeel in te ruymen. Dit wierd terstond eenen van des vyands Hoofd-lieden bekend gemaeckt; die flucks met ses honderd *Guzuratters* en *Malabaren* aenruckte, en de Wal, nu van alle weerstand ontbloot, in-nam. Al de Siecke en gewondede, omtrent vysthienhonderd in ghetal, deed hy om 't leven brengen. D'ongeluckige Koningh van *Aaru*, niet weetende wat 't geluck, of veel meer d'ontrouw, hem aghter sijnen rugg' had bereyd, wendede sigh snellijck derwaerts, om de plaets te verdedighen, als waer aen hem meest gelegen was. Doch wyl hy sigh te swack bevond, moest hy 't Veld verlaeten, meenende nae de Stads-Graght te *retireren*; maer in dit wycken wierd hy van een Turck doorschoten. De Val van dit Hoofd veroorsaeckte, dat al de Leden oock vielen, en door 't koude Yser passeerden, wegens de groote schrick en verwarringh, welcke onder haer ontstond.

Waer door den kloeckmoedigen Koningh van Aaru Schelmagtigh om 't leven werd gebraght.

Deese *Indiaensche*, en gemeenlyck alle andere *Barbarische Natien*, hebben geen *Heroische* Leeuwen-aert aen sigh, maer in tegendeel de Natuer der Beeren, Wolven en Ravens, welcke de doode ligchaemen met haere Tanden en Snavels schenden. Als dan nu de Vyanden 't Koninghlyck doode ligchaem ('t welck een deughdsaeme Weerparthy, om de betoonde dapperheyds wil, gewisselyck sou ge-eerd hebben) saegen ter aerden leggen, so naemense 't selve met blydschap op, deeden 't Ingewand daer uyt, wreven 't Lyck met Sout, leyden 't in een Kist, en sonden 't so aen de Koning van *Achem*; die 't met veel Gerightlycke *Ceremonien* opentlyck in veele stucken liet saegen, daer nae Koocken in een Ketel vol Peck en Oly; en daer by deese verschricklycke woorden overluyd liet af-leesen:

Syn ligchaem schandelyk gehandelt.

Sie hier de Gereghtlycke Uytvoeringh, welcke geschied door 't bevel van *Sultan Laradin*, Koningh der Aerden en der beyde Zeeën, bewaerer, of onderhouder, van de goudene Lampen der Capel des Propheten *Noby*: Die wil en belieft, dat deesen ongeluckighen hier gesaeghd en in 't Vyer gheworpen, daer-en-boven oock also aen syne Ziel gepynighd sal worden; wyl hy is gheweest een overtreeder des *Alcorans* en des volmaeckten Geloofs der *Musulmannen* en des Huys van *Mecha*. Deese Handelingh is reghtvaerdigh, en overeenkomende met de Heylige Leere des Boecks des Bloemen: Naedemael deesen Booswight sigh in al syne wercken heeft ghetoond te zyn sonder Godsvrught, en de voornaemste (of heymelyckste) saecken deeses Koningrijcks heeft gheopenbaerd aen de vervloeckte Honden (waer meê de *Portugeezen* werden ghemeend) van 't eynd der Weereld, die met groote mis-handelingh en Tyrannie, waer toe onse Sonden en onaghtsaemheyd haer beweeghd hebben, tegenwoordigh Heeren van *Malacca* zyn.

Grouwlyke woorden, door den Koningh doen afkondigen.

't Koningh-ryck Aaru ingenomen.

Nae dat dit Vonnis openlijck verkondighd was, verhief sigh onder 't Volck een seer verschricklyck en woest gheschreeuw. De geheele meenighte riep, Dat deese Straf te geringh was voor so een grouwlycke Misdaed. Als nu deesen ongeluckigen Koningh van *Aaru* syn leven dus besloten had, daer-en-boven syn Kryghs-heyr verdelghd was, so was'er weynigh moeyte van nooden, om de Hoofd-stad, nevens 't Koninghrijck, te veroveren. De Veld-overste des overwinners deed de Wallen weer oprighten, versorghde alles met noodwendighe behoeften tot tegenweer, en leyde aghthonderd Mannen daer in tot Besetting. Brack doe met 't overige Heyr weer op, en trock nae sijnen Koningh, die hem met groote Eerbiedigingh ontfingh.

't Bedryf des gedoodeden Koninghs Gemaelin.

Onder al deese treurige Gevallen onthield sigh de troostloose Koningin ontrent seven Mylen van *Aaru*, alwaer haer gebraght wierd de bittere tydingh van de dood haers liefsten Echt-genoots. Sy besloot wel, sigh selven in 't Vyer te werpen, volgens de belofte, welckese hem in sijn leven had ghedaen; doch de haere wilden 't gantschlyck niet toe-laeten; derhalven sy sigh eyndlijck liet bepraeten, om van dit vorneemen af te staen: Doch met betuygingh, datse nergens anders om in 't leven bleef, als enckelijck om te wreecken de grouwlyke boosheyd, aen haeren Man gepleeghd. *Voorwaer*, seydese, *of ick schoon in uwe begeerte bewilligh, soo verseecker ick u echter, dat al de Betraghtinghen, welcke ghy my te gemoed voerd, al de schoone woorden, met welcke ghy uwen ghetrouwen onderdaenigen yver pooghd te vercieren, niet soo maghtigh souden zyn, om my van myn grootmoedigh Besluyt af te wenden, als wel de Toeseggingh, welcke ick den Koningh mynen Heer en Man ghedaen heb, kraghtigh sou weesen, om my daer in te versterckenl; indien niet God selfs mijn Hert de kennis instortede dat ick beeter levende als dood sal konnen wreecken de hem toegevoeghde smaed. Derhalven sweer ick by sijn bloed in uwer aller tegenwoordigheyd, dat ick, soo langh sigh een levendighen Ader in my sal beweegen, alle bedencklijcke Middelen daer toe sal uytsoecken; oock my niet sal ontsien, ten deesen eynde d'aldergrootste Extremiteiten aen te grijpen; al sou ick oock daer over, indien 't van nooden waere, duysendmael een Christen worden; wanneer ick maer binnen mijn leven eyndlijck eenmael mijn begeerde oogh-wit magh bereycken, en de vlam mijner Wraeck uytblusschen.*

Haer Gespreck tot de haere.

Aenmerckingh.

Vermits, viel de Heer *Donatiaen* hier in, deese van wraeck brandende *Mahometaensche* Vrouw 't *Christendom* op 't uyterste maer wou aen-neemen tot een Nood-knegt en Slaef haers wraeckgierighen Voorneemens, so is 't oock geen wonder, datse d'eygenschappen van 't selve niet verstond: Want d'eyghentlijcke Plight eens *Christens*, is 't quaede voordraeghen, maer noyt yemand quaed doen. Ongheliick lijden, maer noyt wraeck soecken. Doch gae weer voort.

Dit

Dit geseght hebbende, wierpse sigh met een hittighe *Furie* op een Elephant, onder een *Guarde* van driehonderd Man, die haer tot haere Lyfwaght waeren ghelaeten, en trock, in 't geselschap van sevenhonderd, nae de Stad toe, met besluyt, deselve in brand te willen steecken, op dat de vyanden daer geen voordeel van moghten hebben. Hier vondse ontrent vierhonderd van de vyandlycke Soldaten, welcke met plonderen noch beesigh waeren. Onder de wreede wilde Gedierten segdmen de Leeuwinnen veel grimmiger te zyn als de Leeuwen selfs. Deese grimmigheyd liet sigh oock blycken in deese vernuftighe Leeuwin. Soo haest waeren dese Buytmaeckers haer niet in 't gesight ghekomen, of haer Vrouwlijck teder Hert nam een reghte Leeuwinnen-aert aen, en wierd brandende van toorn en wraeck-begeerte. Sy moedighde het by haer zynde Volck met dappere woorden aen, maer noch kraghtiger met haere betraende oogen, tot een onvertsaeghden Aenval; en viel met so een verbitterd Gemoed op de tegenparthyen, dat'er gantsch weynige van overbleven, en bynae den geheelen hoop vernield wierd:

Sy slaet een Troup der vyandlycke Volckeren.

Maer vermitsse sigh te swack van Volck bevond, om haer voorneemen, van de Stad in brand te steecken, uyt te voeren, so begafse haer nae een Bosch; onthield sigh daer in twintigh daegen langh, en overviel somtyds der Vyanden Voeder-haelers, welcke uytgesonden waeren om Water of om Hout te haelen, doch gemeenlyck sonder hoofd weer te rugg' keerden. Niemand derfde sigh voortaen uyt de Stad meer in 't Veld waegen. Doch den Regen in 't Moerassigh Bosch, de verdervingh der Vrughten, daerse hier van leven moesten, en de Sieckte, hier door onder haer Volck ontstaen, dwongen de Koningin, te wycken nae de Vloed *Minhazumbas*, vyf Mylen daer van daen: Alwaerse sigh met de haere begaf in sesthien Roey-Scheepjens, welcke de Visschers ter deeser plaets gebruycken, en trock also nae *Malacca*, hopende, dat de *Portugeezen* haer hier niet souden weygeren 't geense van haer sou willen versoecken. So haest den Opper-Bevelhebber te *Malacca* haere aenkomst vernam, sond hy haer sijnen Soon *Alvaro de Faria*, Opper-Hoofdman ter Zee, met drie honderd Man te gemoet, behalven 't andere Volck, 't welck met hoopen toeliep: Ontfingh haer in een kostlycke Galey, en voerde haer nae de Burght, daer men een gheele uyr langh, t'haerer Eeren, 't Geschut losstede.

Doet deselve noch al meer schade.

Begeeft sig nae Malacca.

Men gaf haer een kostlijck Huys tot haer *quartier* in. Haer volck, ontrent ses honderd Man sterck, wierd op 't Veld gelegerd, en aldaer onder Hutten geherberghd, so goed als de tyd wou lyden. Terwylse nu by de vyf Maenden langh hier bleef, hieldse geduerigh aen om bystand, op datse wraeck moght neemen over de dood haers Mans. Doch den *Portugeezschen* Oversten wees dese hare begeerte van hem af, gevende veele vernuftighe redenen, waerom hy dit niet kon doen. Alsse nu sagh, datmen haer met ydele woorden spysighde, so namse voor,

Versoeckt aldaer hulp by de Portugeezen.

als waer door den Honger mijns verlangens aldermeest versaedighd werd. Ick twijffel niet, of den almaghtigen God sal my hier in bystaen, om wiens wil ick u bidd', deese mijne beede niet te willen weygeren. Doe het, mijn Heer, ter eeren van sijn Majesteyt den Koningh van Portugal, mijnen genaedigen Heer, die in mijne Vlught mijn eenige toevlught en Vryplaets is; en vermits ghy 't doen kond, so doe het doch spoedigh. Want in de vaerdigheyd bestaet het aldervoornaemste deeser onderneemingh. Even hier door sult ghy oock de vyanden den wegh tot haer voorneemen affnijden: 't welck maer enckelijck gerigt staet op de neerwerpingh deeser Vestingh. Niet duysterlijck kan u dit blijcken uyt de Wercktuygen, welcke se ten dien eynde laeten toerighten. Wilt ghy my met het versoghte secours begunstigen, so wil ick geerne hier vertoeven, en daer op waghten. Maer indien niet, so verklaer u, en laet my weeten, hoe ick met u stae, op dat ghy, door my langer op te houden, my niet schaedlijck zijt, en ick te vergeefs den tijd verlies. Hoe soud ghy my de schaede vergoeden konnen, indien ghy nu affsloeght 't geen, waer om ick u so onophoudelijck en smeecklijck heb gebeden, en 't welck u als een Christen betaemd te doen, ghelijck dit alles seer wel weet d'almaghtighe Heer des Hemels en der Aerden, dien ick in dit mijn versoeck tot een getuyge roep.

En begeert maer alleen honderd gewapende Mannen van hem.

Pedro de Feria de Reden deeser troostloose Princes gehoord hebbende, antwoordede haer, als eenen, dien de teghemoet-voeringh der schuld en *obligatie* verplightede tot de vervullingh haerer begeerte; dien oock de schande des van hem begaenen misslaghs de schaemroodheyd meer op 't aengesight als in 't hert dreef: Hy had by goed *Christlijck* geloof en in hooghste waerheyd over deese saeck aen den Onder-Koningh geschreven. Hy bedroogh haer niet, maer verhoopte, in 't kort eenigh volck ten bystand te sullen bekomen, indien niet ergens in *Indien* een oproer was ontstaen, welcke sulcks moght verhinderen. Hy bad en ried haer derhalven, hier te willen blyven, tot dat hy sijne belofte waeraghtigh maeckte. Met deese verklaeringh was de Princes niet te vreeden; seggende, dat dit secours gantsch twijffelaghtigh en ongewis was. Dit maeckte *Pedro de Faria* gram, meenende datse hem mistrouwde, als of hy haer maer alleen met een Compliment wou afwysen. Hy liet derhalven eenige woorden uytbarsten, in welke sig meer onvriendlijckheyd als vernuf en hoflijckheyd vertoonde. Daer op begon de Koningin bitterlijck te weenen; verhief haere handen nae den Hemel; sagh de tegens over haer staende Kerck-deur aen, en sond so meenige sught uyt de borst op, datse nauwlijcks kon spreecken. Eyndlijck begonse te seggen: *Ghy zijt een klaere Bron, ghy God, diemen in dit Huys aenbid, uyt wiens mond alle waerheyd voortvliet. Maer de Menschen op Aerden sijn Mist-poelen, sijn onreyne Geuten van vuyl Water, natuerlijcker wijs altijd besoedeld met veranderinghen, verwisselingen, wanckelmoedigheden, valschheden, bedriegeryen en misslaegen; en daerom behoordemen billijck voor vervloeckt te houden de geene, welcke sigh ver-*

Syne antwoord, aen haer gegeven:

Waer mee sy niet te vreeden is;

Maer met klaeghlyke woorden

verlaeten op 't geen uyt haere lippen gaet. Ick verseecker u, mijn Heer Hoofdman, dat, so langh ick my selven gekend heb, my niets ongeluckiger voor 't gesight of 't gehoor is gekomen, als mijnen Echt-genoot geweest is, en ick nu tegenwoordigh ben, sodaenigh geworden zijnde om uwer Portugeezsche Natie wil. Evenwel gelaet ghy u tegenwoordigh arm en swack te zijn. Hoe meer ghy schuldigh zijt, hoe minder ghy begeerd te betaelen. Volgens deese bevindingh moet ick, helaes! ghewaer worden, dat d'Eer en vergeldingh, welcke de Portugeezen yemand doen, meer oogh op gunst als op de verdiensten der persoonen. Woude God, dat mijnen gebleevenen Prins voor negen-en-twintigh Jaeren had geweeten 't geen my tegenwoordigh mijne sonden hebben doen gewaer worden, so waere hy noyt van u, Portugeezen, so aghter 't lights gevoerd, als, leyder! geschied is. Doch wijl 't nu met de saeck soodaenigh is gelegen, so blijft my noch een eenigh dingh over, ten troost mijner traenen; naementlijck, dat ick niet de laetste zijn sal, maer dat 'er noch meer andere sullen gevonden worden, welcke, door uwe vriendschap bedrogen, sullen moeten aenstooten, en alsoo vallen; e. s. v. Nae deese uytgestortede klaegh-woorden keerdese den Hoofdman den rugg' toe; wou hem niet verder hooren spreecken: haestede sigh nae haere Herbergh: liet terstond de Schepen, met welcke sy daer gekomen was, toerusten, en vertrock 's anderen daeghs met groot ongenoeghen nae *Bintan*, alwaer doemaels den Koningh van *Jantana* sigh ophield; die haer, op haere aenkoomst, groote Eer betoonde.

Hem en de Portugeezen een scharp verwyt doen.

Deesen verhaeldense alles wat haer met *Petro de Faria* was bejegend; en hoe weynigh men sigh op de *Portugeezsche* vriendschap moght vertrouwen. Waer op hy tot antwoord sou gegeven hebben: Hy verwonderde hem niet, datse so weynigh opreghtigheyd en waerheyd by de *Portugeezen* had bevonden; nadien nu alreeds de gantsche Weereld wist, datse 't in allerley voorvallen by yeder niet anders maeckten: brengende te ghelijck verscheydene Voorbeelden hier van by. Nae eenige t'saemenspreeckingen beloofde hy haer, by de Wet eens reedlijcken Koninghs, en opreghten *Mahometaens*, datse binnen weynigh tijds door sijne hulp weer in haer Koninghrijck komen, en niet een duymbreed Lands daer van verliesen sou. Tot meer verseeckeringh, voeghde hy daer by. Hy wou, indien 't haer gheliefde, haer ten Houwlyck neemen, op dat hy dies te meer oorsaeck had, om den vyand des Koninghs van *Achem* te zijn: dien hy dan den Oorlogh sou moeten aenkondigen, indien hy niet gewilligh wou wederom geven 't geen hy haer ontnomen had. Doch hy wist niet, dat hy met deese verdreevene te ghelyck 't verderf sou Trouwen; en dat de Dood sou wesen 't Houwlycks-goed, 't welckse hem toebraght.

De verdreevene Koningin soeckt hulp by den Koning van Jantana.

Op deese sijne vriendlycke aenbiedingh antwoordese dusdaenigh: Alhoewel 't een seer groote Eer was, welcke haer van hem weervoer, so konse echter deselve niet aen-neemen, indien hy haer niet beloofde,

Haere ongelooflyck groote

de

de dood van haeren vorigen Man te sullen wreecken. Daer by voegende: Voor deese Wraeck begeerde se geen Koningin van de geheele Weereld te zyn. De Koningh swoer haer dit met een pleghtlycken Eed, genomen uyt een Boeck haers Overgeloofs, daer hy sijn Hoofd op leyde, om sijne toeseggingh dies te meer te bekraghtigen. Nae dat hy nu dien Eed had gedaen in handen zyns grooten *Cacis*, of Ryckraeds, trock hy nae 't Eyland *Compar*; hield aldaer met de verdrevene Byleger, en daer nae met de sijne raed, wat hem te doen stond in deese saeck, waer in hy sigh al te diep had ingelaeten: en nu, doch te laet, wel bemerckte, wat voor een swaere last hy in sijn bed gehaeld had, en wat een groot ghevaer sijn eygen Land hier uyt kon onstaen. Dus gaet het gemeenlijck, als men met sijne begeerten, eer als met 't Vernuf, raed pleegd. 't Eyndlijck besluyt was, eer men tot gheweld quam, moest men eerst den Koningh van *Achem* laeten weeten, wat Reght door dit nieuwe Houwlijck hem was toegevallen op 't Koninghrijck *Aaru*; en nae de gelegentheyd van d'antwoord sou men sigh verder beraeden. Dit behaeghde den Koningh so wel, dat hy terstond een Gesant met heerlijcke Geschencken aen dien van *Achem* afsond: Die hem praghtigh deed inhaelen, en van hem den Brief sijns Koninghs ontfingh, welcke onder hoflycke woorden en een cierlycke Styl de bittere vrught van een onaengenaemen eysch begreep. 'k Sal maer alleen den Inhoud in 't kort verhaelen, om deese Geschiedenis niet te langh te maken.

Wraeck-lust.

Sy neemd hem ten Houwlyck, onder Eed van wraek-neemingh.

Eerst betuygde hy sijn' oude Broederlycke vriendschap tot den Koningh van *Achem*, en hoe hy, so wel in Moed als Bloed, aen hem vermaeghschapt was. Maeckte hem bekend, hoe d'Eedele Weduw *Anchesiny*, Koningin van *Aaru*, vol droefheyd by hem was aengekomen: Hoe se sig met een treurigh aengesight voor hem ter aerden neer gheworpen, met haere schoone Nagelen de lieflijcke wangen opghescheurd, en met weenende oogen geklaegd had, op welcke wys dien van *Achems* Hoofd-lieden haer haer Koninghrijck ontnomen, oock haeren Man en sijn Volck gedoodt hadden; met gevangen-neemingh van drie duysend onmundige Kinderen, die men, onaengesien sy noyt yets hadden misdaen, de teedere handekens met touwen bond, en haer onophoudelyck sonder eenighe erbarmingh geesselde, even als offe Kinderen van ongelovige waeren. Dit had hem, sijnen goeden Broeder, bewogen (daer toe oock verbonden zynde door de Leere des Heylighen *Alcorans*) deese hoogh-bedroefde *Dame* in sijne beschermingh te neemen, en uyt haer te verstaen, wat sijnen Heer Broeder den Koningh van *Achem* hier toe voor een oorsaeck en Reght moght voorwenden. Vermits hy nu bevonden had, dat haer groot onreght was weervaeren, so was se sijn liefste Echtgenoot gheworden, op dat hy met dies te vryer Gewisse voor God 't haere moght weer eysschen. Hy bad derhalven hem smeecklijck, als een Broeder, dat hy haer doch

De Koning van Jantana schryfd aen dien van Achem.

Korten Inhoud des Briefs.

doch 't afgenomene weergeven, en voor de toegevoeghde belediginge vergoedingh wou doen, naedemael de Wet der *Mahometaensche* Waerheyd hem daer toe verplightede. Dese *restitutie* moest geschieden op sodaenigh een wys, als sijnen Gesant hem sou voordraegen. Maer indien sijne billijcke begeerte geen genoeghdoeningh ontfingh, so verklaerde hy sig, om deeser *Dame* wil, voor sijnen vyand; als die met een seer hoogen Eed sigh had verbonden, in haeren nood haer te sullen beschermen.

Waer over de Koningh van Achem sigh geweldigh vertoornd.

Nauwlijcks kan den Hemel, nae een lieflijcke aenschijningh van de Son, so plotslijck overtrocken werden van Donder en Blixem-dreygende Wolcken, als 't ghemoed van deesen *Tyran*, desgelijcks oock sijn aengesight, nae dat hy den Inhoud deeses Briefs had vernomen, de vorige betoonde Eer en Vriendschap tegens den Gesant veranderde in onwil, toorn en grimmigheyd. De Briefdraeger had bynae een quaden loon bekomen; want hy wou hem terstond op de plaets laeten dooden; en 't sou oock geschied sijn, indien den Raed sulcks niet verhinderd had; den Dwingeland te ghemoet voerende, wat een quaed gerught hier door hem sou ontstaen. Evenwel moest den *Ambassadeur*, wiens Geschencken niet aengenomen wierden, terstond weer voort, met een antwoord, van deesen veraghtlijcken Inhoud:

Trotse antwoord des Koninghs van Achem

Nae dat hy uyt sijnen Brief had verstaen sijn ongeluckighen Houwlyck, en de begeerte tot een gantsch ongewis Erf-rijck, nevens d'onbedaghte belofte, aen sijne Nieuw-getrouwde ghedaen, so had hy sulcks, als waer uyt men sagh het versopene verstand sijner Raden en Secretarissen, met geen antwoord willen verwaerdigen, indien sijne Hovelingen hem niet daerom gebeden hadden: 't Welck hy echter niet schreef, op dat de Koningh van *Jantana* hem diensthalven voor sijn persoon sou verontschuldighd houden, naedemael hy van hem in 't minste niet ghepreesen begeerde te zyn. Belangende 't Koninghrijck *Aaru*, dien van *Jantana* sou niet een woord daer van kicken, indien hy anders levendigh wou blijven; maer sigh laeten vergenoeghen met de kennis, dat sijne Zeegh-rycke Wapenen 't selve hadden veroverd: en voorts sigh maer alleen daer over bekommeren, hoe 't binnen weynigh tyds met sijn eygen Ryck sou staen, indien hy niet alleen de liefde van *Anchesiny*, maer oock haer Gemoed en ydel opset ten Houwlyck had genomen: om haerentwil sigh een Ryck aenmaetigende 't welck niet meer in haere magt was. Hy sou sigh voortaen alleen met haer behelpen, gelijck andere Echte Mannen met haere Wyven deeden, die 't Veld bouwden, en sigh geneerden met haerer handen arbeyd. Hy sou eerst *Malacca* weer veroveren, 't welck te voren hem toebehoord had, en daer nae dencken op een Koninghrijck, 't welck noyt 't sijne was geweest. Dan wou hy hem (den Koningh van *Jantana*) genaedig zyn als een *Vasal*, niet als een Broeder: welcke hooge qualiteyt hy sigh onbetaemlijck had aengemaetighd.

Op den gedaghten Brief des Koninghs van Jantana.

Op den selven dagh der Aenkomst moest de Gesant met sijne Geschencken weer vertrecken, 't welck hier t'eenemael veraghtlijck is. De Koningh van *Iantana* wierd over deesen hoon so treurigh, dat hy dickmael in 't heymlijck tranen stortede. Nae veelvoudighe beraedslaegingen, wierd eyndlijck besloten, datmen den Koningh van *Achem*, als een geswoorne vyand, den Oorlogh sou doen aenkondighen: doch voor alles daer nae traghten, hoemen 't Koninghryck van *Aaru*, nevens de Vestingh *Panetican*, weer sou mogen veroveren, eer de vyand deselve sterck maeckte. Stracks deed de Koningh van *Iantana* een maghtighe Vloot toerusten; stelde tot Overste over de selve den grooten *Laque Xemena*, sijnen Zee-Hoofdman, een persoon van beroemde dapperheyd, en voeghde hem toe twee-duysend strydbaere Mannen, nevens veele duysend in den Oorlogh wel-gheoeffende Boots-gesellen.

Die daer op den Oorlog aenneemd.

Deesen trad in 't Gewest *Panetican* aen Land, by des Vyands Vestingh; bestormde deselve tot vyfmaelen toe met driehonderd Storm-ladders, en veelerley Konst-vyeren, doch kon deselve niet overweldigen. Schoot'er derhalven op met veertigh stucken Geschuts, tot dat, nae seven daegen tyds, de Wercken overhoop vielen. Dus verdronghen de Volckeren des Koninghs van *Iantana* in de Vestingh, en sloeghen veerthien honderd Mannen des Koninghs van *Achem* dood, meerendeel maer een dagh voor de Belegeringh daer aen ghekomen, onder den *Turckschen* Hoofdman, ghenoemd *Morado Arraiz*, Neef des *Bassa* van *Cair*, die, nevens twee honderd by hem zynde *Turcken*, op de plaets dood bleef, wyl *Laque Xemena* niemand quartier wou geven: Die binnen twaelf daegen tijds de Vestingh met twee Bolwercken deed versterken, en sodaenigh toestellen, datse de vorige in *Fortificatie* gelyck was.

En de Hoofd-stad van 't Koninghryck Aaru veroverd.

De Koningh van *Achem* bericht bekomen hebbende van de toerustingh deeser Vloot, en vreesende dat hy 't ghewonnene weer sou mogen verliesen, had in der haest een Maght van veerthienhonderd en twintigh Seylen in Zee ghesonden, beset met vyfthien-duysend Mannen, onder welcke twaelf-duysend strydbaere Soldaten, en d'overige drie duysend Roey-kneghten waeren. Over deese Zee-maght had hy *Heredin Mahomet* ten Oversten gesteldt, zynde even den selven die 't Koninghryck *Aaru* voor hem had ingenomen. Deesen begaf sigh op wegh met zyne Vloot, quam by *Aapessumbee*, vier Mylen van de Grenzen *Panetican*, en vernam hier van eenighe Visschers, welcke hy liet vanghen en pynighen, wat sigh in de Vestingh en 't Koninghryck had toegedraeghen; desghelycks hoe *Laque Xemena* sijne koomst kloeckmoedigh verwaghtede. Men seghd, dat *Heredin Mahomet* dit gehoord hebbende, gantsch verbaesd wierd; als die geen ghedaghten had, dat de vyand in so weynigh tyds so veel sou konnen verrighten.

De Koning van Achem send een geweldige Vloot uyt tegens dien van Jantana.

Mmmmm Hy

Dapper-moedige Redenen van des selven Oversten Heredin Mahometh.

Hy liet den Krygs-raed t'saemen roepen; welckers algemeen Besluyt daer heenen liep: Wyl nu de Vestingh en 't Koninghryck verloren, al de daer in zynde Besettingh doodgeslaegen, en des Vyands maght so te Water als te Land vry aensienlijk was, so was geraedsaemst, wederom te keeren. Beyde tyd en gelegenheyd waeren nu tot haer voornemen gantsch onbequaem. Maer *Heredin Mahometh* liet sigh gantsch anders hooren. Hoe, seyde hy, sou ick wycken, en den vyand mynen rugge laeten sien? Liever wil ick sterven ghelyck een dapper Man, dan schandlyck leven als een vertsaeghden Haes. Wyl mijnen Koningh my heeft verwaerdighd, om 't Hoofd deeser Kryghs-verrightingh te zyn, so begeer ick niet een stip te verliesen van de *Reputatie*, waer in ick by yeder stae: Maer sweer by de Gebeenten *Mahomeths*, en by al de Lampen, welcke eeuwighlyck in synen Tempel branden, dat al de geene, die hier in tegens my sullen stemmen, van my voor Verraders gehouden, gedood, en in een Ketel vol Peck gekoockt sullen worden; even ghelyck ick deesen *Laque Xemena* sodaenigh wil laeten sieden.

Fel geveght tusschen beyde de Vlooten.

Als hy deese woorden met een toornigh Gesight had uytgesproken, ruckte hy van de plaets, daer syne Vloot tot noch toe op Ancker had gelegen, met een groot geluyd van Trommelen, Trompetten en andere *Instrumenten*, by deese Volckeren ghebruycklyck. Onder dit gerught quamense aen de Mond van de Vloed, en also in 't gesight van de Scheeps-Vloot des Admiraels van *Pentana*, die sigh tot den slagh vaerdigh hield, en sigh versterckt had met een groot getal Soldaten, nieuwlijcks uyt *Pera*, *Bintan*, *Siaca*, en verscheydene andere Landschappen daer aen gekomen. Hy trock sijnen Vyand onvertsaegd te gemoet, tot midden in de Rivier; daerse d'een d'ander met het Geschut dapper begroeteden; en met groote onstuymigheyd malkander aen boord gingen leggen. De Strijd was geweldigh hittigh, so dat men, meer als anderhalf uyr lang, niet kon bemerken, wie 't meeste voordeel of verlies had: Tot dat eyndlijck *Heredin Mahometh* van een Vyer-kogel wierd getroffen, welke hem op de borst, en deselve in twee stucken sloeg.

Die van den Koningh van Achem t'eenemael geslaegen.

Dese slagh gaf de uytslagh des Stryds, en wierp den moed der *Achemsche* sodaenigh ter neer, datse besloten, nae seeckere Plaets te wycken, ghenoemd *Baroquirin*, om sigh aldaer by een te versaemelen, en dan, by donckere naght, de Vlught te nemen. Doch sy konden haer voorneemen niet uytvoeren, wyl de snelle Stroom haer gheweldigh verhinderde, en haer aen verscheydene Oorden verstroyde. Dus viel de Vloot des Koninghs van *Achem* in de handen haerer Vyanden, en wierd van *Laque Xemena* sodaenigh gehandeld, dat niet meer als vyfthien Scheepen ontquaemen. Al d'overige, honderd ses en tsestig in ghetal, wierden wegh-genomen, en in deselve derthien-duysend Mannen om 't leven gebragt, behalven de veerthien-honderd, welcke in de Vestingh waeren dood geslaegen.

De

De gedaghte veerthien Scheepen, ter náuwer nood o[…] zynde, keerden weer nae *Achem*, en braghten den Koningh ty[…] hoe 't met de Scheeps-slagh was afgeloopen. Hier over bekommer[…] dien *Tyran* sigh so geweldigh, dat hy in den tyd van twintigh dagen voor geen Menschen verscheen. Eyndlijck deed deesen Dwingeland, om de schande met Bloed af te wasschen, al de Hoofd-lieden der veerthien Scheepen 't Hoofd afslaen; desgelycks al de daer op zynde Soldaten den Baerd afscheeren: Gebood haer oock, op straf van levendigh doorgesaeghd te worden, voortaen in Rouw-kleederen te gaen, en allerwegen, waerse sigh henen begaven, met Vrouwen-tuygh te spelen; boven dien, datse in 't doen van een Eed dit *Formulier* moesten gebruycken: *Soo waerlijck moet Godt mijnen Man weer laeten t'huys komen.* Of: *Ick sweer by de blijdschap, welcke ick hoop te beleven van de geene die ick gebaerd heb.* Deese schandlijcke spot heeft d'arme lieden sodaenigh bekommerd, datse sigh selven vrywilligh tot Ballinghen maeckten, of oock van 't leven beroofden: eenige door vergif, andere door 't Swaerd, noch andere door een Strop. Aldus dan wierd 't Koningrijck *Aaru* verlost van de *Tyrannie* des Koninghs van *Achem*, en bleef in 't besit des Koninghs van *Iantana*.

So heeft dan, seyde de Heer *Donatiaen*, de Koningin *Anchesiny* hare wraeck-lust ten deelen geboet.

Jae, voor een tijd, antwoordede *Sinebald*, maer ten laetsten heeftse haer eygen leven daer over verloren. Want den Dwingeland van *Achem*, die sijne Aenslaeghen niet alleen een Leeuwen-huyd, maer oock een Vossen-vel wist aen te trecken, gheliet sigh, een wyl tyds daer nae, als of hy met een Vloot van twee-honderd Seylen *Patana* wou overrompelen. Doch hy handelde gelyck de Slangen, die met 't Hoofd nae een andere sijde schieten als waer op 't ligchaem bedrieglijck scheen te micken. Hy wierp sigh onvoorsiens op *Iantana* selfs, daer den Koningh doemaels Hof hield; vingh soo wel de Vorst als syne Gemaelin en al syne Kinderen; voerde deselve, met veel andere Gevangene, nae syn Land, daerse al t'saemen, sonder eenige genaede, een wreede Dood moesten sterven. De Koningh liet hy met een groote spitse Staf so onbarmhertig op 't hoofd smyten, dat de herssenen gintsch en herwaerts heenen vloogen.

Eyndlyck evenwel werd den Koningh van Jantana met syne Gemalin en Kinderen gedood.

Nae deese listige vanghst, en d'ombrengingh van 't Koninglyck *Jantansche* Bloed, nam dien van *Achem* 't Koninghryck *Aeru* weer in, en settede synen oudsten Soon ten Koningh over 't selve. Deesen belegerde korts daer nae de *Portugeezen* in de Vestingh *Malacca*, en braght felle Bestormingen aen. Doch de Soon des Graefs van *Feyra* (of *Pereira*) doemaels 't Bevel daer binnen hebbende, beschermde deese Plaets met een ongelooflijcke dapperheyd; sô dat, of'er schoon thien *Mahometanen* tegens eenen Christen voghten, sy echter niets met allen konden

De Soon des Konings van Achem werd Koningh van Jantano, doch blijft voor Malacca dood.

1 Koning van Persien 2 Eerste Ryks bediende, 3 Wangunstige ho
5 Water vles en fluyt 6 Harders rok 7 Harders mael, 8 Konings

...an. Jae de Koningh selfs is op de Plaets gheblevén, ...oor syne dood 't bekende Spreeckwoord waeraghtigh ...

De malè quæsitis non gaudet tertius hæres.

Over qualyck-verkreegen Goed verheughd sigh den derden Erfgenaem niet. Hy was door Tyrannisch geweld in 't Koninghrijck *Aeru* ghesteld; derhalven wierd hy billyck oock niet grijs daer in.

* * * *
* * *

Andere seer aenmercklycke Geschiedenis.

VEelerley Bedenckingen, seyde de Heer *Donatiaen*, souden ons hier een rijcke Stof konnen geven tot wydlopige Redenvoeringen; doch yeder van ons kan sijn eygene ghedaghten daer over by ghelegentheyd beesigh houden. De Heer *Sinebald* heeft ons waerlyck een aenmercklyck Geval voorgedragen. En vermits wy 't vervolgh onser Gespraecken van de Bergwercken willen uytstellen tot nae de Maeltyd, so laet ons de tyd, welcke wy noch aen Tafel sullen blijven, verslijten met de vertellingh van noch een gedenckwaerdige Geschiedenis of twee, voorghevallen in d'andere Weerelds-deelen. *Sinebald* heeft nu 't syne gedaen; indien 't de Heer *Angelot* geliefd, hy kan ons op deselve wijs met yet ongemeens vergenoegen.

Schah-Abas op de Jagt synde, vind een Geytenhoeder,

Wel hoor dan, antwoordede deesen, een Geval, 't welck ick my verseecker u aengenaem te sullen zyn, te meer, wyl de saeck noch in versche geheugenis is ter plaets daerse geschiedede, doch in ons Gewest noch maer aen weynige bekend sal zyn. De groote *Schach Abas*, den eersten diens Naems, op seeckeren dagh in 't Geberght ter Jaght ghegaen zynde, quam van syn Volck af te dwaelen. Ondertusschen vond hy een Jongen, by een Kudde Geyten op syne Fluyt speelende. Hy stelde hem eenige Vraegen voor, en kreegh op deselve sulcke welgepastede antwoorden (onaengesien den Herder niet wist met wien hy sprack) dat hy sich hooghlijck daer over verwonderde, en seer wel voldaen was.

Die hem op al syne Vragen seer vernuftigh antwoord.

Onderwijl quam *Iman-Culi-Chan* nae *Schah-Abas* toerijden. Deesen was *Gouverneur* van *Sciras*. De Koningh hem gewaer werdende, gaf hem een teecken, dat hy niets sou seggen noch doen, waer door den Harder sou moogen bemercken, dat hy tegens den Koning sprack. Daer op gingh hy voort in hem noch meer dingen te vraegen, en kreegh geduerigh sodaenigh een bescheyd, dat hy hoe langer hoe meer verbaesd stond. Eyndlyck vraeghde de Koningh aen den *Chan*, wat hy van 't vernuf deeses Harders oordeelde? 'k Geloof (was syn antwoord) indienmen men hem leerde leesen en schrijven, dat hy uwe Majesteyt goede

1 Koning van Persien 2 Eerste Rÿks bediente, 3 Wangunstige hov
5 Water vles en fluÿt 6 Harders rok 7 Harders maal. 8 Koninge
PERSISCHE

diensten sou konnen doen. Terstond stelde *Schah-Abas* hem in handen, met bevel, van hem wel te doen onderwijsen.

Hy doet hem door den Gouverneur van Sciras opvoeden.

...se Jongen nu, die van Natueren een spitsvindindigh verstand, ...r oordeel en goede geheugenis had, nam in weynigh tyds sodae... ...oe, en bekleedede verscheydene Ampten, welcke de *Chan* hem ...Huys aenbeval, so gantsch wel, dat hy aen den Koning van hem ...nders als een uytsteeckend goed getuygenis kon geven. Derhal... syne Majesteyt hem stracks voorsagh met het Ampt van *Nazar*, ...e so veel als Groot-Hofmeester van 't Huys des Koninghs. Te ge... ...deed hy hem d'eer aen, van hem te geven den naem van *Maha-...Ali-Beg*. Vermits nu de Koningh niet alleen syne getrouwheyd, ...r oock syn goed beleyd in alle voorkoomende saecken bemerckte, ...nd hy hem tot tweemaelen toe als Gesant aen den Grooten *Mogol*, ...evond sich over syne verrightingh boven maeten wel voldaen.

Steld hem in groote bedieningen, en vind hem gantsch getrouw en opreght.

...*ahamed* beminde de Gereghtigheyd, en had gantsch geen gene...heyd, om sich door Giften of Gaven te laeten omkopen. Noyt ...hy deselve aen, wanneerse hem aengebooden wierden; 't welck ...elijck vry yet seldsaems onder de *Mahometanen* is. Deese syne ...tigheyd braght hem in den Haet van al de Groote des Hofs, in... ...eyd der Gesneedene en der Vrouwen, welcke gedurigh 't oor ...inghs tot haeren wil hebben. Evenwel was'er by 't leven van ...*ar* niemand, die synen mond tegens den *Nazar* dersde ope... ...emand dersde hoopen, hem een quaeden treck te sullen kon... ...vermits hy, en waerlyck met seer goede redenen, te diep ...Koninghs gunst was ingedrongen.

Hier over werd hy van de groote des Hofs gehaet.

...*Schach-Sephi*, noch seer jongh synde, in de plaets van synen ...vader *Schah-Abas* op den Throon was getreeden, so meenden ...den des *Nazars*, dat nu den bequaemen tyd voor haer gebooren ...datse lightlijck deesen jongen Vorst souden konnen beweegen, ...gh quaed vermoeden tegens 't bedrijf en beleydt van synen ...-Hofmeester op te vatten. So gaet het, dat de Deughd altyd van ...eugende benijd werd. En de boose syn boos tegens de geene, ...e met haer niet willen loopen in den selven wegh der ongeregh...yd. Insonderheyd werd deese Nijdigheyd en Haet noch grooter, ...er de Deughd eens opreghten Perseons by synen Vorst werd er... ...en in waerde ghehouden. De Gesneedene, welcke altyd by den ...ingh syn, seyden hem veele dingen tot naedeel van *Mahamed*; doch ...*Schach* hield sich, wanneerse daer van spraecken, als of hy sulcks ...hoorde. Eyndlijck, als sijne Majesteyt eens sijn vermaeck nam ...nige Sabels en Poocken te besien, welcke beset waeren met veel ...ijcke Eedele Gesteenten, so seyde eenen deeser Gesneedene; Hy ...st voor den dagh doen brengen een Sabel, welcke de *Turcksche* ...er aen *Schah-Abas* had ghesonden, gantschlijck beset met Dia...ten en andere Steenen van seer groote waerde.

Die hem, na de dood van Schah-Abas

 't Was

[illegible] kostlijcken Sabel [illegible] deelen had den selven [illegible] een seer heerlijck Ju- [illegible] Mahamed in synen dienst was [illegible] in de Schat-kamer, over welcke [illegible] Sabel in de [illegible] had ; doch deselve was'er niet te [illegible] daer niet in geweest zynde. Niet wey- [illegible] verstoord, vermits men hem aenghe- [illegible] hier over [illegible] 't Boeck der Vereeringen, waer in opgeschreven [illegible] welcke aen den Koningh werden gedaen. [illegible] schencken, en andere Grooten des Hofs, doemaels sigh [illegible] bevindende, naemen haeren tijd waer, om 't [illegible] Koningh aen hem gehaet te maecken. Sy schilderden hem [illegible] Nazars [illegible] pooghden al sijn doen te berispen, en vertoonden sijne [illegible] lijck af, dat Mahamed in sijnen Naem had doen bouwen veele Ca- [illegible] Bruggen en Dycken : Dat hy oock voor sigh selven had [illegible] oprighten een seer heerlijck Huys, waerdigh om van sijne Maje- [illegible] gesien te worden. Daer by voegende : 't Waer hem niet moge- lijck geweest al deese Wercken uyt te voeren, sonder mercklycke ver- vreemdingh van des Koninghs Geld. Derhalven gantsch geraedsaem was, hem reeckenschap daer van te doen geven.

En derhalven eenige valsche beschuldigingen tegens hem opwerpen.

Terwyl deese redenen voorvielen, quam *Mahamed* by den Koningh, die hem niet so vriendlijck ontfingh, als wel voor deesen, oock hem eenige harde woorden toebeet, wegens 't verwisselen van den gedaghten Sabel ; daer by doende, hy wou in de Schat-kamer sien, of oock alles daer in voor handen was, 't welck op het daer van gehoudene Register aengeteeckend stond ; seggende, dat hy hem vyfthien daegen tyd gaf, om alles in Orde te brengen. *Mahamed*, sonder sigh eenighsins t'ontroeren, antwoordede hier op, dat sijne Majesteyt vryelijck 's anderendaeghs in de Schat-kamer moght komen, om alles te besighrigen. 't Welck de *Schah* seyde te willen doen, nae dat hy hem voor de tweede reys den tyd van vyfthien daegen had vergund, om alles in een ordentlycken staet te stellen. De volgende dagh quam de Koningh in de Schat-kamer, daer hy alles in een nette schick vond, zynde te voren onderright, waer de Sabel, nae welcke hy gevraeghd had, gebleven was. Van hier begaf hy sigh na *Mahameds* Huys : Die hem niet anders als een middelmatigh Geschenck gaf : Want 't is de ghewoonte, dat den geenen, die de Koningh d'eere aendoet van hem te besoecken, eenige Vereeringh hem aenbied.

Doch op een seldsame wys werd syne nedrigheyd

Als nu *Schach Sephi* deese Gift van den *Nazar* had ontfangen, gingh hy wandelen door al de Saelen en Kamers van sijn Huys. Boven maeten seer verwonderde hy sigh, dat hy 't selve soo sleghtlyck sagh opgepronckt, alleen met Vilten en grove Kleederen ; daer men in de Huysen van andere groote Heeren ghewoon was te gaen over Tapyten van Goud

Goud en Silver. Hy had verwaght, gantsch wat anders te sullen vinden, volgens 't geen men had gepoogd hem wys te maecken. Niet weynigh stond hy verbaesd over de groote matigheyd en nedrigheyd in een persoon van soo grooten Staet en Bedieningh. Op 't eynd van de Gaelery saghmen een Deur, wel vast bewaerd met swaere Hanghslooten; doch de Koningh was voorby gegaen, sonder aght daer op te neemen. Maer in 't wederom keeren wees een witte Gesneedene, die 't Hoofd van syne Majesteyts Kamer was, hem deselve aen, en te gelyck de swaere Slooten. Dit veroorsaeckte *Schach Sephi*, om *Mahamed* te vraegen, wat hy doch daer binnen met so een groote sorghvuldigheyd bewaerde. Heer Koningh, antwoordede hy, 'k ben genoodsaeckt, deese Kamer dus wel te sluyten, om dat al myne Schatten daer in by malkander zyn. Alles wat uwe Majesteyt in dit Huys gesien heeft, behoord u toe, maer 't geen hier in is, is 't mijne; en ick verseeckere my, dat uwe goedertierenheyd my 't selve sal laeten behouden.

en opreghtigheyd bekend:

Deese woorden vermeerderden de nieuwsgierigheyd des Koninghs, die, willende weeten wat 'er in moght zyn, hem belastede, de Deur t'openen. Doch hy verwonderde sigh niet weynigh, als hy daer binnen niets anders ghewaer wierd, als alleen de vier Mueren, welcke vercierd waeren met sijne Harders-Staf, syne Knap-sack, syne Waterflesch, en syn Lynen Kleed. Dit alles hingh aen eenighe in de Muergeslaegene Spyckers. De *Nazar* (den Vorst niet langher willende laeten in de diepe verwonderingh en stilswygenheyd, waer in de beschouwingh deeses Kamers hem gebraght had) seyde tot hem: *Heer Koning, wanneer de Groote Schah-Abas my in 't Geberghte vond, hoedende een Kudde Geyten, soo was dit al 't geen ick doemaels had. Hy heeft het my laeten behouden; en ick bid u, dat ghy my 't selve niet wilt ontneemen. Laet my toe, dat ick dit alles met my draegen, en my weer tot mijn eerste Handwerck begeven magh; 't welck ick van uwe Majesteyd ontfangen sal als een seer groote gunst.*

Waer over de Vorst in een verbaesde verwondering geraeckt,

De Vorst, bewoogen zynde door so een bysonder-groote opreghtigheyd, deed terstond syne Kleederen uyt-trecken, en gafse aen den *Nazar*, 't welck de grootste Eer is, die hy aen yemand syner onderdaenen kan bewysen. Voorts deed hy voor sigh selven andere Kleederen haelen, in welcke hy weer nae 't Pallays keerde. *Mahamed* volhardede in syne Bedieningh tot aen 't eynd zyns levens. Hier tegens hadden syne vyanden den hoon, de smert en de schande, datse haere onreghtvaerdige t'saemen-sweeringen qualijck moesten sien uytvallen ten opsight van haer. Deesen treflycken Heer was de Vader en Beschermer aller *Francken*, die in *Persien* waeren. En so dickmael hy my (seghd de Heer *Tavernier*) of eenighen anderen *Francois* van syne kennis op de straet ontmoetede, sagh hy ons altyd aen met een vriendlyck gelaet, vraegende, of wy oock Wyn hadden? Als wy nu Neen

En hem d'aldergrootste Eer aendoet.

antwoordeden, fond hy ons de beste van *Sciras* toe. Hy kon niet lyden, datmen ons 't minste ongelyck deed, en als wy ons daer over beklaeghden, deed hy ons op staende voet goet en kort Reght bekoomen.

Deesen Heer was een groot Vriend der Francken, en is haer allesins gunstigh.

't Gebeurde eens ('k spreeck noch met de Heer *Tavernier*) terwyl ick op de Jaght van Endvogels was met twee kneghten, langhs de Rivier van *Ispahan*, dat vyf of ses syner Huysgenoten, welcke my niet kenden, my op 't lyf vielen, haer best doende, om my mijn Roer t'ontweldigen, 't welck ick oock eyndlijck aen haer over liet, nae dat ick de Laede op den rugg' van eenen onder den hoop in stucken had geslaegen; en de Loop nae eens anderen Hoofd geworpen, die oock daer over gequetst wierd. 'k Behield noch mijne beyde Pistolen, sonder welcke men in *Persien* weynigh uytgaet: Doch ick begeerde op 't Volck des *Nazars* niet te schieten, ten insight haers Meesters. Dus uyt haere handen geraeckt zynde, so begaf ick my nae Huys, sittende op mynen Muyl-Esel. De *Francken*, gehoord hebbende, hoe de saeck sigh had toegedraegen, wilden terstond gesaementlyck haer gevoelen daer over betoonen, en de *Consul* der *Hollanders*, die mynen Vriend was, vergeselschapte my tot in 't Huys van de *Nazar*, om onse klaghten te doen over den moedwil syner Dienaeren. Hy betuyghde ons, dat het hem ten hooghsten leed was, en gaf ons genoeghsaeme blycken daer van, door de stock-slaegen, welcke hy deed geven aen de geene, welcke my mishandeld hadden.

Syne geregtigheyd, en voorsigtigheyd in 't straffen zyns Soons.

'k Sal u (vervolghd *Tavernier*) door een Voorbeeld van meer gewigt toonen, hoe reghtvaerdigh en voorsightigh deesen Heer was in al syn bedryf. *Schach-Sephi* quam te rugg' uyt de *Provintie* van *Guilan*, en syne Tenten waren gespannen ontrent de Stad *Zulpha* in *Armenien*; alwaer hy twee of drie daegen 't vermaeck van de Jaght wou neemen. Altyd syn'er Hoeren, welcke 't Hof volghen, en den Koningh door haere Danssen en Mommeryen verlustigen. Onder dese was'er eene, volmaeckt schoon; welcke oock den Koningh met een goed oogh aenschouwde (of veel meer met een boos ontugtigh oogh) en haer alreeds eenige treflycke Vereeringen had gegeven. Deese saeck nu was aen al de Heeren des Hofs bekend. Echter liet de Soon des *Nazars* daerom niet nae, deese schoone Deerne in syne Tent te doen komen, waer in sigh oock een ander groot Heer bevond: Deesen laetsten was so ingetrocken, dat hy haer niet aenraeckte; maer de Soon des *Nazars* sliep by haer; welcke saeck 's anderendaeghs ter ooren van synen Vader quam. *Mahomed*, 't sy door de werckingh syner liefde tot den Koningh, 't sy uyt voorsightigheyd, om te voorkomen de gramschap van syne Majesteyt, die buyten twyffel synen Soon sou hebben doen sterven, wou dit bedryf selver straffen, op een vry harde wys. Hy deed hem dan, volgens de ghewoonte des Lands, so veel Stock-slaegen geven, dat hem al de Nagelen van de voeten sprongen, en 't gantsche ligchaem ge-

gekneusd was. So strengh wierd hy gehandeld, dat hy in gevaer stond van te sullen sterven. Als nu de Koningh, beyde de daed des Soons en de Straf des Vaders, daer over geoeffend, ter ooren quam, seyde hy niet anders, als, Dat de *Nazar* wel had ghedaen, in 't straffen van sijnen Soon, en daer door had voorkomen 't geen hy selfs sou hebben laeten doen (a)

(a) *Tavernier, prim. part. pag.* 110.

* * * *

* * *

Sodaenigh een Voorbeeld van nedrigheyd en opreghtigheyd werd selfs onder de Christenen selden gevonden.

GEwisselijck, seyde de Heer *Donatiaen*, sodaenigh een Voorbeeld van getrouwheyd, opreghtigheyd, voorsightigheyd, nedrigheyd in hoogheyd, versmaedingh van Ryckdommen en eygen baet, soumen, niet alleen onder de *Mahometanen*, maer oock onder de *Christenen* selfs beswaerlijck konnen vinden. Die by ons sodaenigh een gelegenheyd hebben, dat haer Geschencken konnen aengheboden werden, sullense selden weygeren aen te neemen, al soudense 't Reght daer voor tot Onregt maecken. Die van kleyn groot worden, blyven seer selden nederigh, maer barsten daer tegens uyt in trots, in hooghmoed, in laetdunckenheyd; verdrucken andere, grecken nae haer alles watse konnen; en men siet gemeenlijck 't ghemeene Spreeckwoord in haer waeraghtigh: *Wanneer Niet koomd tot Yet, soo is 't allemans verdriet.* Maer nu is 't de beurt van de Heer *Floris*, om ons oock een aenmercklijcke Geschiedenis te vertoonen.

Den Engelschen Hoofdman Smit dryft, alleen zynde, veel Virginianen op de vlught.

Hoor dan, antwoordede deesen, een onverwaghtede reddingh uyt 't uyterste doods gevaer; en te gelyck de manier, welcke de *Virginianen*, Onderdaenen des Groot-Koninghs *Powhatan*, in haere *Triumphen* ghebruycken. Den *Engelschen* Hoofdman *Smit* begaf sigh ontrent het Jaer 1606. (wanneer hy sijne derde *Americaensche* Reys aldeed) alleen met twaelf *Engelsche* in een kleyn Schip op 't Water, om te bespieden 't Volck der *Chickahaminers*. Eyndlyck trad hy met twee Edellieden aen Land. D'andere t'scheepgelaetene deeden korts daer nae desgelycks, alhoewel tegens syn bevel. Stracks vondense sigh van veele Wilde overvallen, en twee uyt de haere gevanghen ghenomen. Dese beyde wierden sodaenigh gepynighd en gemarteld, datse ten laetsten moesten seggen, waer heenen *Capitain Smit* sijnen wegh had aenghesteld. Terstond volghdense hem op de hielen, met drie honderd Schutters, onder haeren Oversten den Koningh *Pamanuke*; en quaemen eerst by de twee Medgesellen des Hoofdmans, welckese vonden, sittende by een Vyer. Flucks schootense deese beyde met haere Pylen dood. De *Capitain* selfs was van den ghemeenen wegh een weynigh afgheweecken, voorneemens zynde, een Half-Eyland te

te gaen besightigen. So haestse hem ghewaer wierden, begondense haere Bogen op hem los te schieten. Doch hy hield oock syne dappere handen niet in de Dgiesack, maer verweerde sigh Ridderlyck, en leyde drie uyt deese *Barbaren* ter aerden. D'andere dreef hy op de vlught, en vervolghde haer met sulck een kloeckmoedigheyd, dat de geene, welcke gekomen waeren om hem te soecken, nu met alle magt voor hem wegh loopen moesten.

Valt in een Graght, en werd daer over gevangen.

Hier op nam hy synen gangh weer nae 't Schipje, of de Boot toe; doch moest so geduerigh nae de Wilde omkycken, om te sien offe niet weer aenquaemen, dat hy eyndlijck den reghten wegh mistede, en onvoorsiens in een diepe Graght viel, tot aen den Navel toe. Evenwel souden de Wilde hem niet derven naerderen hebben, indien hy niet syne Wapenen van hem had geworpen, op datse hem, die half dood van koude was, sleghts moghten uyt-trecken. Hier op dan traedense toe, hebben hem uytgetogen, en braghten hem by 't Vyer, daer beyde syne Medgesellen waeren omgebraght, op dat hy sigh hier verwarmen moght. Als hy sigh nu aldus in haer geweld sagh, meende hy haer met Geschencken te versaghten, en vereerde derhalven den Koningh *Pamanuke* een Sonne-wysertje van Elpen-been, waer over hy sigh ten hooghsten verwonderde, en 't selve naeuwkeurigh bekeeck. Als hy nu voorts hier op begon te spreecken van den loop des Hemels, van d'Aerde, van Dagh en Naght, van de verscheydene Volckeren

Is in 't uyterste doods-gevaer.

des Weerelds, van *God*, en des Menschen hooghste Goed, soo luysterdense toe met opgespalckte Monden, Ooren en Oogen. Echter bondense hem ontrent een uyr daer nae aen een Boom, en maeckten haere Bogen ghereed, om hem tot danckbaerheyd eenighe Pylen te schencken: Welcke hem oock gewisselijck in de huyd waeren gevlogen, indien niet de gedaghte *Pamanuke*, sijn Sonne-wysertje toonende, haer daer van had afgehouden. Dus stondense van haer voorneemen af, ontbonden hem weer, en voerden hem met groote *Triumph* nae *Orapacks*.

Werd weg-gevoerd.

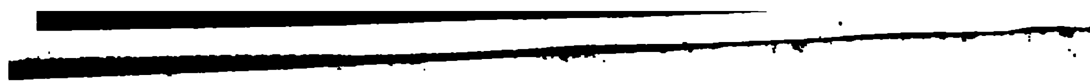
In deesen haeren *triumphanten* Optoght steldense den gedaghten Koningh, nevens den bekomenen Buyt, in 't midden van haer, en trocken so voort. Achter den Koningh moest de gevangene *Capitain* volgen, werdende van drie Wilde vast gehouden, en daer-en-boven aen beyde sijden van ses Boogh-schutters omringhd zynde. In sulck een Orde quaemense by haer Vleck, bestaende in ontrent veertigh van Matten opgerightede Jagers-Huyskens, welcke van haer even so light opgeslaegen en weer afgebroocken worden, als by ons de Tenten. Hier quaemen de Vrouwen en Kinderen haer te gemoet springen; en gaepten den Gevangenen met verwonderingh aen, gelijck een domme Koe een nieuwe Deur; terwyl de Kryghs-kneghten hem als met een Muer

Kleedingh der trium-

van Lyfwaghten omringhden, op dat hy niet moght ontvlieden. Alsse hem nu aldus eenige uyren langh met een diepe verwonderingh hadden aen-

1 Capᵗ Smit 2 Pouhatane 3 Priesters 4 Beuls 5 Ceremonje Circkel, 9 Virginiaense Koning. 7 Sÿn vrouwen. 8 Sÿn Edellüÿden

aengekeecken, even als een seldsaem Monster, so maecktense eyndlijck een kringh rondom hem; begonden oock met seer seldsaeme en verschricklijcke Gebeerden te dansen. By desen Dans was yeder van haer aen Hoofd en Schouderen met Oly gesalfd, oock met roode verwe beschilderd. Elck droegh op sijnen rugg' een Koocker vol Pylen, nevens een Kolf: Op den Arm de Balgh van een Vosch, of de Huyd van seeckere Zee-visch, by d'*Indische* Schryvers *Apua* ghenoemd: In de hand een Boogh: Op 't Hoofd een gedrooghde doch bevederde Vogels-huyd, met uytgebreydede Vleugelen, nevens een stuck Koper, een witte Visch-schael, een langhe Veder, en ander Kinderleure-werck. Ondertusschen moest de *Capitain* by den Koningh midden in den Omkringh blyven staen, tot datse, driemael aghter malkander, om haer heenen hadden ghedanst. Nae den derden Rey scheydedense sigh van een; waer op den Hoofdman in een langh Huys wierd gevoerd, en aldaer van veertigh Mannen bewaeckt. Stracks daer nae braghtense so veel Brood en Meel daer binnen, dat twintigh persoonen spys genoegh daer aen gehad souden hebben. 't Geen hem over schoot, wierd in Flesschen boven sijn Hoofd opgehangen; en ontrent middernaght hem andermael Eeten aengeboden. Niemand onder de Waghters wou yets van deese Spys genieten, voor datmen den volgenden dagh weer andere toedroegh. Doe atense 't geen den vorigen dagh was overgebleven, en hingen de nieuwe Spysen op gelijck te voren.

pheerende Virginianen.

Hoe den gevangenen gespysigd werd.

Lightlijck kanmen by sigh selven afmeeten, hoedaenigh deesen Gevangenen sich te moede bevond. Hy was als een Schaep midden onder de Wolven; en had geen andere gedaghten, als dat hy selver de Betaelingh deeses *Trattements* sou moeten zyn; te weten, als hy genoegh gemest was, dat hy sigh dan van haer sou moeten laeten slaghten en eeten. Onder deese woeste Wilde was'er eenen, aen wien den Hoofdman eenige Corallen had gegeven; derhalven hy hem tot een teecken van danckbaerheyd, sijnen Rock gaf, om sigh daer meê tegens de koude te beschermen, In tegendeel viel eenen anderen hem dies te heviger aen, en wou hem met alle geweld dooden, wyl hy, in sijne tegenwoordigheyd, sijnen Soon had verslaegen: Doch de Waghters verhinderden hem in syn wraeckgierigh voorneemen.

Danckbaerheyd van eenen, en wraeckgierigheyd van eenen anderen Wilden.

De *Capitain* seyde tot haer, dat hy in *Jacobs-Stad* seer goede Waeren had: En indiense hem verlof wilden geven, so wou hy haer yets daer van laeten haelen. Sy hier tegens gaven hem te kennen, datse de gedaghte Stad wilden beoorlogen: Beloofden hem oock Vryheyd en veele Wyven, indien hy haer in deesen Aenslagh behulpigh wou zyn. Hier nae schreef hy yets op een daer toe bequaem tuygh, en versoght, datse 't selve die van de Vestingh in handen wilden doen komen. Stracks wierden eenighe in grooten haest, strenghe koude en dicke Sneeuw nae de gedaghte *Jacobs-Stad* gesonden. Maer als haer sommige

Onvernuftigheyd van dit Volck.

Engelsche te gemoet quaemen, hebbense 't Schrift van sigh geworpen, en sneldeden sich weer aghterwaerts. D'*Engelsche* laesen 't geen de *Capitain* had geschreeven, en braghten de begeerde saecken aen de bestemde plaets; derwaerts de Gevangene Hoofdman de Wilde heenen sond, om deese dingen te haelen; gelijckse dan oock deeden, en deselve nae Huys braghten, met de hooghste verwonderingh; als welckers onvernuftigh vernuf niet kon begrypen, hoe doch deesen Mensch sulcks wist, en haer deese dingen had konnen aenwysen.

Der Virginianen Aerts-Priester, en sijne afschouwlycke gestalte.

Hier nae hebbense *Capitain Smit* nae de *Youghtanunds*, *Matapanients*, *Payenkaticks*, *Nantaughtacunds*, *Onananmanients*, en in de te rugg' reys door veel andere Plaetsen en Natien gevoerd. Maer als men met hem gekomen was in 't Huys des Koninghs *Pamanuke*, is hy met de volgende *Ceremonien* en Besweeringen ontfangen geworden. In een groote Woningh was een Vyer gemaeckt, en op beyde de syden een Mat geleghd; op welcker eene hy neergeset wierd, nae dat de Waghters van hem uytgegaen waeren. Stracks daer nae quam tot hem den Aerts-Priester (maer om reght te seggen, een Aerts-Booswicht), een grooten, loosen en schendlijcken Boef. Deesen eerlycken Gesel was (als een Gesalfde des Duyvels) met Oly besmeerd, met Kolen geswart, en sodaenigh toegesteld, dat men alleen uyt sijne *Liverey* had konnen afneemen, dat hy des Satans-Dienaer was; jae men sou hem so gereed voor de boose Geest selfs, als voor sijnen Kneght en Priester gehouden hebben. Op sijn Hoofd droegh hy een Hoed, seer wonderlijck toegerigh van Slangen en Eeckhoornen-vellen.

Des selven wonderbaerlycken Hoed van Slangen-vellen.

't Sal niet onaengenaem sijn, datick hier wat breeder verhael, hoedaenigh den *Virginischen* Hoogen-priester sijn Hoofd in 't ghemeen opsmuckt. Hy neemd twaelf of festhien, somtijds meer, somtyds min, Slangen-huyden, en stopt deselve met sleghte dingen op. Daer nae bind hy die met de Staerten van Eeck-hoornen, of de vellen van andere Dieren, t'saemen, en setse dus als een Kroon op syn Hoofd; doch sodaenigh, datse hem aen alle sijden over 't Aengesight, om d'Ooren en over de Schouderen hangen. Boven op deese cierlijcke Muts steld hy noch een Kroon, toebereyd van Vederen. Door dit *Ornament* werd hy onderscheyden van d'andere gemeene Priesters; welcke oock uyt het gemeene Volck meerendeel hier aen werden onderkend, datse niet so veel gaten in d'Ooren hebben, aen welcke d'Eedele Gesteenten hangen. In de handen droegh den gedaghten Hogen-Priester allerley klinckend-Kinder en Narren spel. Dus opghepronckt zijnde, is hy sijnen Meester en Afgod bynae t'eenemael gelijck. Hoe hy oock met den selven meer over een koomd, in de nae-beeldingh, hoe sijn Volck hem eerwaerdiger aght.

Seldsaem-verschricklycken.

In sodaenigh een schoon Cieraedt quam deesen Hoogen-Priester daer aen treeden, en begon terstond te Danssen: Oock met een gantsch helsche stem, duyster geluyd en verschricklijck-seldsaeme Gebeerden

beerden te huylen en te schreeuwen, maeckende rondom 't Vyer een kringh van Meel. Nauwlycks was dit geschied, of daer traeden drie andere helsche Geesten binnen, met even deselve ghebeerden. [Of dit waerlyck drie helsche Geesten waeren, ghelyckse in de Beschryvingh genoemd worden, of dat het drie andere dus toegestelde Wilde syn geweest, welcke by vergelyckingh dien naem werd gegeven, weet ick niet seeckerlyck. Echter geven de volgende Omstandigheden vermoedlyck te kennen, dat men hier door op een Duyvelsche wys toegerightede Menschen moet verstaen]. Deese waeren half swart, half rood geschilderd, doch d'Oogen wit, en sprongHen met malkander een wyl tyds rondom 't Vyer; tot dat noch drie andere by de vorige binnen quaemen, welckers Oogen met een roode, d'Aengesighten met een swarte verwe waeren bestreecken, doch doortrocken met witte *Linien*. Dese deeden gesaementlyck een tyd langh met elckander een Duyvels-Dans. Eyndlyck settede sigh den voornaemsten, te weeten den Aerts-Priester, met d'eerste drie voor den Gevangenen aen beyde sijden neer, en songh een Liedeken, so wel als sijne Heeren *Collegen*, waer by oock 't klinckende Narren-spel gepaerd wierd: Nae de voleyndingh deses Gesanghs leyde den Aerts-Priester vyf Weyten-koornen op d'Aerde: Streckte voorts syn Armen, jae 't gantsche ligchaem uyt, met sulck een geweld en hevighe beweegingh, dat hem 't sweet daer over uyt-brack, en d'aderen zyns ligchaems opswollen. Hier op deed hy een kort ghespreck, en d'andere lieten een diepe sught vliegen.

Toestel,

En gantsch wonderlycke Ceremonien,

Voorts heeft de Hogen-Priester andermael drie Weyten-koornen op d'aerde neergeleghd; 't vorige Gesangh herhaeld, en wederom eenige woorden gesproocken. Doe ten derdenmael, even ghelijck te vooren, drie Weyten-kornen laeten vallen, en daer meê so langh aengehouden, tot dat het Vyer daer van rondom een dubbele omkringh had bekoomen. Sy hadden desgelycks een Boschje stocken by sich. Telckens nae yeder Gesangh en Gespreck, leydense eene der selver tusschen de twee van Weyten-koornen gemaeckte *Circkels*. Met dese *Ceremonien*, of veel meer Guychelaers-Narre-kueren, braghtense den gantschen dagh door, van den morgen af tot aen den avond. Tot in den naght toe blevense gantsch nughteren, sonder dien geheelen dagh over yets te proeven, so weynigh als den Gevangenen. Maer dit alles verright zynde, so begondense t'eeten, te drincken, en sich lustigh te maecken.

Welcke de Wilde by haere Besweeringen gebruyken.

Soodaenige Guychelryen drevense drie gantsche dagen nae malkander; en dit alles ten dien eynde, volgens haer eygen voorgeven, om hier door des *Capitains* voorneemen nae te vorschen, naementlyck, of 't tot haer voordeel of naedeel was aengesien, en sou uytvallen. De Meel-*cirkel* beduydede haer Land. De twee *Circkels* van Weyten-koornen den Oever der Zee. De Stocken haer Vaderland. Want de

Beduyding deeser Ceremonien.

Weereld is, volgens haere inbeeldingh, gantsch vlack en rond; en in deese vlacke rondte is haer Gewest 't Middelpunt. Al dit overgeloovigh Narren-spel moest de Gevangene Hoofdman in groot gheduld aenschouwen, met veel meer vrees als hoop op den uytgangh.

Wilde Majesteyt des Virginischen Groot-Koninghs.

Hier nae voerde des gedaghten Koninghs Broeder hem met sich in syn Huys; en liet hem eenige Schotelen vol Brood, Vogelen en Wildbraed voordragen. Niemand onder haer begeerde met hem t'eeten, maer 't geen overschoot, wierd in Flesschen opgenomen. Nae een langhduerigh omswerven braghtense hem eyndlyck tot haeren *Pouwhatan*, dat is Keyser, of Groot-Koningh. By wien ontrent tweehonderd Hof-dienaers stonden; die deesen *Engelschman* met groote verwonderingh aenschouwden. Eer hy noch binnen wierd gevoerd, had sich de Keyser geweldigh opgesmuckt, en liet sich in syne wilde Majesteyt op de volgende wys sien. Hy sat voor een Vyer, nevens hem op beyde sijden een Jonckvrouw hebbende. Voor hem stonden verscheydene Mans, achter hem Vrouws-persoonen; welcke haere Borsten rood geverwd hadden. Eenige der selver waeren oock opghepronckt met Vogel-vederen, andere met witte Corallen, noch andere met andere dingen.

Syne handwasschingh en drooghingh.

So haest de *Capitain* synen Voet in des Groot-Koninghs Kamer had geset, begondense al t'saemen een groot geschreeuw te maecken. De Koningin *Appanatuke* braght Water, om den Keyser de Handen te wasschen. Daer op traeden d'andere Vrouwen toe, en drooghden deselve weer af met een Boschje Vogel-vederen. Deese en andere *Ceremonien* volbraght zynde, so beraedslaegden de *Barbarische* onhoflijcke Hovelingen, op wat voor een wys sy den Hoofdman souden om 't leven brengen. Nae genoeghsaeme overweegingh, droegense twee geweldigh-groote Steenen voor den *Pouwhatan*: En so veel als'er by den Gevangenen konden koomen, so veele vatteden hem oock aen, bragten hem by de gedaghte Steenen, leyden syn hoofd op eene der selver, en maeckten sich met haere Moord-knodsen vaerdich, om hem 't hoofd daer meê te verpletteren.

Wonderlycke en onverwagtede reddingh des Hoofdmans op 't uyterste syns levens.

Maer terwylse yeder oogenblick dreygden toe te smijten, verweckte *God* in des Keysers Dochter, *Pocahuntas*, een seer groot meedelijden, en 't bedroefde haer, dat deesen schoonen, dapperen Vreemdelingh so jammerlijck sou om 't leven komen. Haestlyck begafse sich nae haeren Vader, en bemoeyde sich, door een ernstige Voorbeede, deese Moord af te wenden. Maer den wreeden ernst deeses Ouden wou sich so haest niet laeten versaghten door de vriendlycke Voorspraeck syner Dochter, als de nood des Hoofdmans wel vereyschte. Derhalven lietse af van haere redenen, en trad snellijck tot het werck der barmhertigheyd. Sy sprongh toe; vattede 't Hoofd des Capitains, en leyde 't selve in haeren Schoot; jae noch daerenboven 't hare op 't syne, om hem dies te seeckerder te mogen redden; Ghelyck dan oock de Beuls hier door

Arbeyd-

gedwon-

gedwongen wierden, de ſlaegen te weerhouden. Dit bewoogh de Keyſer, hem 't leven te ſchencken; doch hy beval hem, hy ſou voor ſyne Verloſter Bylen, Kranſſen, Schellen en diergelycke dingen maecken; meenende, dat de Hoofdman ſich op deeſen Arbeyd even ſo wel verſtond, als hy deed. Want ſchoon deeſen *Virginiaenſchen* Groot-Koningh van ſyn Onderdaenen jaerlycks een groote Inkoomſt troeck, ſo maeckte hy echter ſelfs met eygener handen Kleederen, Schoenen, Bogen, Pylen, Potten, en diergelycke dingen.

ſaemheyd des Virginiſchen Keyſers.

Even deſe *Pocahuntas* is daer nae wonderlycker wijs aen een *Chriſten* gehouwlijckt, en door deeſe ghelegentheyd uyt het blinde *Heydendom* tot het *Chriſtendom* gekomen; ſo dat de woorden *Chriſti* aen deſe medelydende Heydin vervuld ſyn geworden: *Saligh ſyn de barmhertige, want haer ſal barmhertigheyd geſchieden.* Twee dagen daer nae heeft de Keyſer den gevangenen *Capitain* in een groot Huys, midden in een Boſch, gantſch alleen by 't Vyer laeten ſetten. Achter hem (te weeten aghter een Mat, welcke 't Huys in twee deelen ſcheydede) deed hy een ſchricklyck gehuyl en geſchreeuw maecken, welckers gelyck de Hoofdman noyt te vooren had gehoord. Daer op quam hy ſelver (ſeer verſchricklyck toegeſtold, met twintigh Wilden, op een gelycke wys gantſch afſchouwlyck met ſwarte verwe beſtreecken) binnen by den Hoofdman, ſeggende: Dat hy ſynen Vriend was, en dat hy hem ſyne Vryheyd weer gaf. Hy ſou ſich terſtond nae de *Iacobs*-Stad begeven, en hem twee ſtucken Geſchuts, nevens een Molen-ſteen, toeſenden. Hier tegens wou hy hem 't Landſchap *Capahovoſick* ſchencken, en voortaen hem in Soons-plaets aenneemen.

Wat ſigh verder met den gevangenen Hoofdman toedroegh.

Stracks wierden hem twaelf Wilde tot Geleyds-lieden mee ghegeven; welcke *Capitain Smith* op ſyne t'Huys-koomſt met een treflijcke Maeltyd onthaelde. Voorts toonde hy aen eenen van des *Pouwhatans* getrouwſte Dienaers twee halve Slangen en een Mulenſteen, om deſelve aen ſynen Heer te brengen. Maer vermits 't Geſchut te ſwaer, en met Steenen ghelaeden was, ſo liet hy 't ſelve eerſt tegens een Boom afſchieten; die daer door met een ſeer groot gebarſt ter aerden viel. Dit verſchrickte de Wilde ſoodaenigh, datſe de gedaghte halve Slangen niet begeerden aen te neemen, maer daer voor eenige geringe dingen eyſchten, en daer mee weer nae huys trecken.

Hy koomd weer by de ſyne;

* * * *

* * *

LAet ons nu hooren, ſeyde de Heer *Donatiaen*, wat *Monſr. Argyrides* ons voor een Geſchiedenis ſal leveren; wyl de beurt nu aen hem is gekoomen. Maer deeſen, die meer kennis van Geld als van Boecken had, bad hem, dat hy in ſyne plaets wou treeden, vermits hy een beeter Toehoorer als een Verteller gaf: Met beloſte, dat

Overgangh tot weer een ander Geval.

hy

hy sigh evenwel ondertusschen wou bedencken, of hy yets in syne geheugenis sou konnen vinden, 't welck waerdigh moght zyn, om so een aensienlijck Geselschap voor te draegen. Wel aen dan, seyde *Donatiaen*, onder deese voorwaerde sal ick u voorgaen, en vermits de Heer *Angelot* ons heeft voorgesteld een *Persischen* Harder, tot een grooten Staet verheven; so sal ick daer byvoegen een *Turckschen* Kock, desgelycks tot het hooghste Ampt opgereesen door een seldsaem en onverwaght Voorval.

Inleydingh tot het volgende Geval.

Indien de Son, diemen gevoeghlyck, en sonder *Poëzy*, een Vorstin der Starren en der Wassende Natuer magh noemen, geduerigh sich vertoonde in haere hel-blinckende Kroon, 'k meen in haeren vollen glantsch en klaerheyd, so soude den Aerdbodem meer beswaerlyck als nut zyn. De dorst-lydende Ackers, de versenghde Beemden souden geen verquickenden Regen bekoomen: Den vermoeyden en maghtloos-gesweeteden mensch sou selfs niet een koel lughtje tot syne verfrisschingh te hoopen hebben. De Rupsen, Kevers, Wormen en ander Ongediert souden gantschlyck verteeren beyde Bladeren en Bloeyssels der vrught-dragende Boomen. Maer alsse somtyds een Masque over haer klaer-blinckend aengesight treckt, sich achter de Wolcken versteeckt; daer nae die duystere Gordijn ter reghter tijd weer wegh schuyfd, en in haere gewoone Goudene Prael haer laet sien, so kanmen niet klagen, dat den Hemel van Yser is; maer dan speurdmen allerwegen den Zeegen *Gods* rijcklijck op de Velden. De Landen staen met Koorn digt bewassen. De Wateren worden niet stinckend. De Stroomen blijven bevaerbaer. De Beesten bekoomen rijcklyck haer Voeder. De Menschen verheugen sich over dit alles.

Genomen van de Son.

Toepassing van't voorgeseyde.

Dit is gelyck als een Spiegel voor een regeerend Vorst, die de welvaert syner Onderdanen niet ten grondvest geeft 't bloote bereght der Raden en Amptelingen; maer syn eygene ervaerenheyd en meedeweetenschap tot de voornaemste Grond-zuyl haerer Rust en Behoudingh steld. Hy siet wel door andere oogen *alder eerst*, maer door syn eygene *alderbest*, wat syn Land dienstigh is. En op dat het bedrogh sigh dies te minder sou mogen verbergen voor syn openbaere Majesteyt, so verberghd hy somtyds deselve, en bedeckt se onder een onvermoedlyck Gewaed, waer in sy niet gekend werd; op dat hy onfeylbaere kennis moght bekomen, of 't Hof hem oock door valsche Berigten bedriegd. Swaerlijck sou hy dit van d'Onderdanen konnen verneemen, indiense wisten, dat het den Koningh was, met wiense spraecken; uyt vrees voor de Hooge Amptelingen, die aen 't Koninghlijck Hof de naeste zyn. Niemand sou door vrye Redenvoeringen syn leven in ghevaer willen stellen, om openhertigh te seggen, of de Koninghlycke wys van Regeeren 't Land druckt of verquickt. Hoe de gierigheyd van deesen of dien voornaemen Staets-Dienaer den Vorst besteeld, 't Land uytsuyghd, de gemeene penningen sich selven toe-eygend, e. s. v.; welcke schel-

De Vorsten moeten somtyds haere Majesteyt vermommen, om den regten staet baers Ryks

schelmeryen gemeenlijck door geveynsdheyd, valschen schijn en pluymstrijckery verhinderd werden voor de Koninghlijcke ooren te komen. De Vleyers swerven over al ontrent d'ontdeckte Majesteyt, ghelyck de Kevers in de Son, en also gaet dickmael de welvaerd des Volcks verlooren. Maer diergelycke Dampmakingen voor d'oogen syner hoogheyd kan hy niet beeter doordringhen, als wanneer hy selver een Damp ontrent haer maeckt, syne klaerheyd somtijds verberghd, en in vermomde Kleederen nae de ghesteltenis syn Rijcks ondervragingh doet.

te mogen weten.

Hier van vindmen in de Historische Beschrijvingh des *Ottomannischen* Rijcks een sonderlingh Voorbeeld. Op seeckere tyd ontstond binnen *Constantinopol* een seer groote klaght over d'Eetwaeren; 't sy dan dat deselve quaelyck te bekoomen waeren, of dat de Nalaetigheyd der Vleeschhouwers schuld hier aen had. Dickmael konnen niet een eenige mond vol vleesch aen de Vleeschbanck bekomen. Dit ongeluck trof oock een Kock onder de *Janitsaeren*, so dat hy sijnen Heer niets met allen t'eeten kon bereyden. Vermits hy nu vreesde, datmen hem van naelaetigheyd sou beschuldigen, en derhalven qualyck met hem omgaen, so wierd hy seer anghstigh. Hy beweende syn ongeluck, en beklaeghde sich by alle Officieren; die sich evenwel niet bemoeyen wilden, om dese onordeningen wegh te neemen.

Voorbeeld hier van in een Turckschen Keyser

Terwyl hy nu veele scheld-redenen tegens de Regeeringh uyt wierp, so ghebeurden 't tot sijn geluck, dat de *Turcksche* Keyser in een onbekend vermomd gewaed daer voorby quam gaen. Hy, desen Mensch so klaegend en treurigh aentreffende, vraeghde hem met hoflycke woorden, wat d'oorsaeck sijner bekommeringh was? Waer op den armen Kock hem met een diepe sught tot antwoord gaf: 't Is u even so weynigh nut, my nae een saeck te vraeghen, als my, u deselve te seggen, welcke niemand als den Grooten Heer kan verbeeteren. Niemand als hy kan afschaffen 't misbruyck, 't welck my so een groote onrust veroorsaeckt. Als nu de Keyser hem vriendlijck vermaende, sijne quellingh aen hem te willen openbaeren, so verhaelde hy, dat'er heden geen Vleesch te bekomen was geweest, derhalven hy de *Janitsaeren* haer' ordentlycke *portie* niet kon verschaffen: En dat hy dienshalven erbarmelijck geslaegen stond te worden, wyl hy een weynigh te laet op de Marckt was gekomen. Hy voeghde noch daer by: Dat de Grooten *Vizier* en de voornaemste Amptelinghen 't algemeene best verfuymden, en alleen daer op bedaght waeren, hoe se alles aen sigh trecken, en haer selven ryck maecken moghten. Indien hy in haere plaets was gesteld, so sou niet alleen overvloed van allerley Spysen in de Stad, maer oock genoegh op yeder uyr des daeghs aen de Marckt te vinden zijn. Eyndlijck besloot hy met deese Vraegh? Wat voordeel is 't u nu, dat ick u dit geseyd heb? Sal ick te minder geslaegen worden, om dat ick u mijnen nood heb ontdeckt?

Die in een onbekend gewaed de klaghten eens Kocks verneemd;

Dien hy daer op Groot-Vizier maeckt,

Om 't geklaeghde misbruyck wegh te nemen.

De *Turcksche* Keyser hem verlaeten hebbende, begaf sigh weer nae 't *Serrail*; overwoogh by hem selven 't geen de *Janitzar* hem verhaeld had, en liet hem terstond voor hem roepen; 't zy om dat hy sijne stand vastigheyd wou beproeven, of 't sy om dat de groote Heeren wel gewoon zyn sigh daer in te verlustigen, datse haer Maght toonen, in geringe lieden tot den hooghsten Eeren-trap te verheffen. Den armen Kock bemerckte terstond, dat hy met den Grooten Heer so vry en openhertigh had gesproocken; knielde derhalven t'sidde ende voor hem neer, en toonde een seer groote vrees, vermits hy sich inbeeldede, dat het hem 't leven sou kosten, wyl hy so grof (alhoewel met waerheyd) tegens den Grooten *Vizier* en de Regeeringh had uytgevaeren. Doch de saeck kreegh een gantsch anderen uytgangh als hy meende.

Gelyck dan oock geschiedede.

Want de Keyser beval hem, goeds moeds te zyn, en seyde: Hy wou hem tot Grooten *Vizier* maecken, om te sien, of hy geschickt genoegh was tot de weghneemingh der misbruycken, over welcke hy so seer had geklaeghd. Vermits hy nu de Trappen moest betreeden langhs welcke men tot deesen hoogen staet opklimd, so maeckte hy hem terstond sijnen Kamerlingh: Den volgenden dag Hoofdman, daer nae tot *Agas* of *Generael* over de *Iannisaren*; eyndlijck tot Groot-*Vizier*. Doe hy nu in dit hooge Ampt sat, braght hy niet alleen tot de daed 't geen hy, aengaende de Vleesch-marckt, had beloofd, maer wierd oock met 'er tijd een uytsteeckend-treflijck Staets-Dienaer.

Of dit van de Keyser bedaghtsaem was gehandeld.

't Is waer, datmen niet uyt yeder stuck Houts salcke *Mercurius* snyden kan: En derhalven verdiend deese schielijcke Verhoogingh, van den *Turckschen* Keyser met deesen Kock aenghesteld, geen plaets gegeven te worden onder de voorsichtige handelingen eens bedaghtsaemen Vorsts. Echter kan men hier uyt sien de vrugtheyd der Vorstlycke Vermomminghe. Want indien de *Sultan* niet in eygener persoon, alhoewel onbekend, den armen weeklaegenden Kock had hooren spreecken, so waer deese onordeningh onafgeschaft, en de gemeente ten hooghsten beswaerd gebleven; jae 't quaed sou hoe langer hoe arger sijn geworden.

Listigen treck des Graefs van Olivarez,

De vermaerde Val des *Spaenschen* Graefs van *Olivarez* had so langh niet vertoefd, noch de herstellingh des gemeenen Welvaerds so langh niet verhinderd gheweest door allerley listige bedryven, indien sijnen Koningh dit middel der verkleedingh ter hand had genomen, om also in onbekenden persoon t'ervaeren 't geen men den bekenden verswegh. Deesen schaedlycken Staets-Dienaer wist des Koninghs hert door sijne meenighvuldighe treecken sodaenigh aen sijnen wensch en wil te binden, dat noch d'algemeene klaegh-stem, noch de Koningin selfs dien arghlistigen band so haest wist t'ontknoopen, als voor 't Ryck wel noodigh geweest had. Onder meer andere listen heeft hy oock deese gebruyckt.

bruyckt, om sijnen Heer den Coningh in te beelden, dat de schuld der dierte hem met onreght wierd toegeschreven.

'T Brood was gantsch dier geworden, en met de Teeringh behebt, terwyl *Olivarez* de Goude Geel-zught had bekomen. Selfs te *Madrit* begon sigh ghebreck van dit noodigh levens-middel t'openbaeren: Want *Olivarez* had van d'omleggende Dorpen een goed stuck Gelds opgenomen, en daer tegens haer ontslaegen van haere verplightingh, welcke was, datse daeghlycks een seeckere veelheyd van brood, in hoedaenigh een gelegentheyd van tyd het oock zijn moght, op de Marckt moesten leveren. Dit gebreck quam den Koningh ter ooren, gelijck oock d'oorsaeck daer van, naementlijck, de Gierigheyd zyns Gunstelinghs. Maer nauwlijcks had de Graef sulcks vernomen, of hy bedaght een vond, om sijne Majesteyt tot een ander gevoelen van hem te brengen, en hoor nu hier wat hy deed.

Die, door sijne Gierigheyd dierte in 't Land veroorsaeckt hebbende,

Hy beval, dat men al 't Brood, 't welck in verscheydene *Quartieren* der Stad voor handen was, sou by malkander veyl stellen in sodaenige straeten, door welcke hy wist, dat sijne Majesteyt pleegh te ryden, als hy sigh begaf nae de Kerck, genoemd Onser lieve Vrouwen t'*Atocha*. 'T Gebod deeses doortrapten Graefs wierd so gantsch vlytigh gehoorsaemd, dat in weynigh tijds al de Winckels en Bancken met Brood overhoopt laegen. De Koningh sodaenigh een overvloed siende, hield dit voor een oogenblijcklijck bewys van d'onschuld zyns Dienaers, en beeldede sigh vastlyck in, dat het maer enckele lasteringen waeren, 't geen men van 't gebreck des Broods had uytgestroyd, en dat men *Olivarez* alleen door Nydigheyd beschuldighde. Die aldus door listigheyd in de gunst des Coninghs bleef, ter tyd toe dat eyndlyck 't ongeluck hem reghtschapen trof.

't Welck den Koning sijnen Heer ter ooren was gekomen,

Sulck een bedrogh sou den Coningh niet bejegend, immers so langh niet verborgen gebleven zyn, indien hy de proef niet openbaerlyck, maer in 't verborgen had genomen. De feylen der hooge Beampte, door welcke 't Landt in sijnen welstant verkort word, zyn de kleyne S. Jans-wormpjens gelyck, die geerne in 't doncker omvliegen, en oock niet anders als in 't doncker gesien worden. In den helderen dagh der Majesteyt kanmense niet so light kennen, als wel in de schaduw der Stands-verberginghh.

Hem echter het tegendeel deed gelooven.

* * * *

* * *

'k Wil niet ontkennen, seyde *Sinebald*, dat het voor een Vorst somtyds nut is, indien hem anders de welvaerd zyns Lands reght ter herten gaet, sigh te verkleeden, om van syn Onderdaenen te verneemen, hoe 't onder sijn' Amptelingen

De verkleedingen gelucken niet

gen

gen toegaet : Maer ondertusschen moet hy sigh voor 't misbruyck waghten, en sonder gewichtighe oorsaeck deese vermommingh niet ter hand neemen, alleen uyt kortswyl of enckele dertelheyd: want sulcks heeft sommighe haeren gantschen ondergangh veroorsaeckt; 't welck ick in een andere *Turckscbe* Geschiedenis sal aenwysen.

altyd ten besten.

Sultan Mahomet, Soon van den *Turckschen* Keyser *Bajazet*, was een verstandigh Vorst, t'eenemael doortrapt, van een hoogh vernuf, en treflijcke Aensienlijckheyd; maer heeft echter een onvoorsightige daed begaen, die hem suer op-brack. Hy regeerde te *Magnasia*, en nam eens voor, met noch twee andere sich te verkleeden op de wys der *Ioamailers*, om also onbekend in *Amasia* te komen, alwaer synen Broeder, *Sultan Acomath*, met hem van eene Moeder voortgebraght, 't Bestier had. Dese Reys geschiedede van hem alleen ten dien eynde, om te mogen sien, wat voor een leven en Regeeringh synen Broeder voerde.

Sultan Mahomet gaet sijnen Broeder

Als hy nu hier aengekomen was, hebben hy en syne Medgesellen yeder een Boeck, nevens een Schel, in de hand genomen, en gingen also door de Stad *Amasia*, met sodaenig een Gesingh, als de *Ioamailers* ghewoon zyn. Dit pleeghdense dus twee daegen langh, bedelende Aelmoessen van 't Volck. Als 't nu Rust-dagh was geworden, welcke de *Turcken* yeder Vrydagh houden, traedense met haer drieën voor de Kerck-deur, om daer te waghten, tot dat Acomath sou voorby gaen. Doe maecktense een seer schoone Musijck; derhalven de *Sultan* stil hield, om 't Gesangh aen te hooren. 't Selve ge-eyndighd zynde, hebbense een Aelmoes van hem versoght: en hy beval, dat men haer vyf Asperen sou geven.

SultanAcomath in Bedelaers gewaed besoecken.

Sultan Mahomet siende, dat hy met so een sleghte Vereeringh wierd afgeweesen, wou sigh niet in 't Slot begeven, ghelyck hy te voren besloten had te doen; maer trock met sijn vermomd Geselschap weer nae sijn Land toe. So haest hy t'huys gekomen was, schreef hy aen sijnen Broeder *Acomath* een scherpen en spotlycken Brief, waer in hy met Wasch vast kleefde de vyf *Asperen*, welcke hy van hem had ontfangen, daer nevens hem vermaenende, dat hy in 't toekomende sigh beeter sou draegen, en sodaenigh, als een Vorst betaemde, die van Keyserlijck Bloed sijnen oorsprongh had; want 't was hem schandlyck en spotlijck, dat hy aen drie Vreemdelinghen so een geringe Aelmoes van vyf *Asperen* vereerde. *Acomath* deesen Brief geleesen hebbende, wierp een toornighen haet op sijnen Broeder, en heeft naederhand in geduerighe oneenigheyd en onwil met hem geleefd. Oock wierd dit bedrijf van Mahomet door geheel *Turckyen* rughtbaer.

Krygd maer een seer geringe Aelmoes van hem: 't Welck hy hem in een Brief spotlyck verwyt.

Echter heeft hy 't by deese eene *Masquerade* niet laeten berusten; maer nae weynigh tijds sich andermael verkleed, gelijck een *Capitain* der Zee-rovers. Onder sodaenigh een Schyn voer hy nae *Constantinopol*, besagh, met beyde sijne Medgesellen, de gantsche Stad; desge-

Hy vermomd sigh andermael,

desgelijcks de geene, welcke aen d'andere sijde der Zee tegens over *Constantinopol* leghd, genoemd *Pera*, en nam nauw aght op alles wat sich toedroegh, en hoe sijnen Vader alles ordonneerde. Die even op dien selven dagh *Audientie* gaf, sijne Hof-Raeden by hem hebbende. Als hy nu oock in 't Slot wou dringen, hebben de Deurwaghters aen de Kleedingh ghemerckt, dat hy geenen Hof-bediende was, en derhalven hem den Ingangh verhinderd. Ter deeser oorsaeck bespracк hy sich met sijne Medgesellen, en bedaght een andere list. Sy koghten een seer schoonen *Christen*-Jongen; quaemen den volgenden Morgen weer voor de Burght, en gaven sigh uyt voor Zee-rovers, welcke deesen Slaef aen haeren Heer den *Turckschen* Keyser wilden vereeren: Waer op haer dan vergund wierd, in 't Slot te moghen komen.

En gaet alsoo synen Vader den Turckschen Keyser besoecken;

Alsse nu voor den Grooten Heer waeren genaederd, hebbense hem den gedaghten Jongen geschoncken; en eene van *Mahomets* Mackers heeft den Keyser, nae ghewoonte, de hand ghekust, even als of hy den voornaemsten onder d'andere waere geweest. Dit had *Mahomet* sodaenigh besteld, wyl hy vreesde, dat sijnen Vader, indien hy te nae onder sijn gesight was getreeden, hem aen sijne gestalte of spraeck had mogen kennen. Desen Jongen behaeghde *Bajazet* so wel, dat hy den genen, die hem de hand had ghekust, terstont een Kleed van Goud Laecken, en beyde d'andere een Gewaed van Damast deed vereeren. Hier meê traedense weer af, en ginghen met dit habyt door de Stad; doch wierden wel haest van drie Hof-Jonckers des Keysers ghekend; welcke *Sultan Mahomet* gewaer wordende, gheswind van haere Paerden sprongen, en deselve hem, nae hare gewoonte, gantsch hoflijck aenboden. Doch hy gaf haer een wenck, datse swyghen en weer op sitten souden. Voorts snelde hy sich met sijn Geselschap nae de Zee, en keerde also weer nae syn Landschap.

Waer toe hy een sonderlinge list gebruyckt:

Onlanghs daer nae begon men sigh te *Constantinopol* over de handelingen van *Mahomet* te verwonderen. Dit quam oock voor sijnen Vader den Keyser, en veroorsaeckte in hem een grooten Argwaen. Hy liet derhalven drie sijner voornaemste *Veziers* voor hem roepen; en vernomen hebbende, dat hy op een gelijcke wys, doch op een andere manier verkleed, oock by sijnen Broeder *Acomath* was gekomen, so vreesde hy, dat *Mahomet* hem of sijnen Broeder eenigh quaet soght toe te voegen. Flucks gaf hy heymlijck bevel, datmen eenen van *Mahomets* voornaemste Dienaers door groote beloften daer toe sou bepraeten, dat hy sijnen Heer door vergif om 't leven braght.

Dit veroorsaeckt in den grooten Heer een quaed vermoeden tegens hem.

Hy liet door de gedagte drie *Viziers* (of *Bassen*) in sijnen naem schryven aen den *Secretarius* van *Mahomet*, dat hy, terstond nae d'ontfangingh deeses Briefs, sijnen Heer sou om 't leven brengen door 't daer in geslotene Vergif. Voor dit Moord-stuck wierd den Geheymschryver groote gunst en verheffingh tot hooge Ampten beloofd. Doch indien

Die daer op sijnen Secretarius doet omkoopen;

dien hy bedencken droegh, deese saeck in 't werck te stellen, so sou hy deselve op 't alderhooghste verborgen houden, op dat hem, indien *Mahomet* yets daer van vernam, geen levens gevaer daer uyt moght ontstaen. Als nu de *Secretarius*, ghenoemd *Asmehemedi*, beyde den Brief en 't Vergif had ontfangen, liet hy sigh den Voorslagh behaegen, en soght middel om den selven uyt te voeren; te meer, wyl hy in sijn hert sijnen Heer vyandigh was. Hier toe heeft hy de volgende Gelegentheyd waergenomen.

Om hem door vergif aen kant te helpen.

Mahomet gingh op seeckeren dagh in eene sijner Lust-hoven wandelen, om sigh aldaer te vermaecken, en Feest-dagh te houden. Vermits hy nu dorst kreegh, so eyschtede hy drincken; 't welck de *Secretarius* hem gaf in een Goudene Schael, nae dat hy 't Gif daer onder had gemenghd. Stracks daer nae begon de Vorst sigh gantsch qualijck te gevoelen, en deed sijn' Artzen roepen, welcke geen andere oorsaeck van sijn' ongesteldheyd wisten te geven, als alleen deese, dat hy te veel op eenmael gedroncken had; en derhalven wierd geen Tegengif gebruyckt, om 't ingenomene Vergif af te dryven. Hier op is den Siecken nae ses daegen gestorven.

Gelyck dan oock geschiedede.

Deese dood van *Mahomet* is door eenen *Expressen*, t'eenemael in den Rouw gekleed, den Keyser in aller haest geboodschapt geworden. Dien ouden Herodes en verraderschen Kinder-moorder kon niet nalaeten, vermits het sijnen Soon was, sigh treurigh aen te stellen. Terstond liet hy de gantsche Hof-stoet den rouw aen-neemen; Gebeden in de Kercken doen voor de Ziel des overledenen, en Aelmoessen uytdeelen. Oock beval hy, datmen 't ligchaem sou Balssemen, en nae *Bursia* voeren, om aldaer ter aerden besteld te worden: Want hier leggen begraven al de geene, welcke van 't *Ottomannische* Bloed zyn, behalven alleen de Keysers. Hier nae liet hy oock de *Secretarius*, die den Prins 't vergif had toegebraght, vanghen, en in een diepen Thoorn werpen. Niemand heeft, tot op den dagh van heden toe, konnen verneemen, waer hy gebleven is. Evenwel heeft de Keyser aen *Mahomets* Soonen uytgedeeld de Landen, die haeren Vader had beseeten. De Dochters gaf hy ten Houwlijck aen de voornaemste Heeren zyns Hofs; volgens 't verhael van *Menavinus, in 't vijfde deel des tweeden Boecks sijner Turcksche Historien.*

Loon des Verraders.

De Heer *Argyrides* heeft nu tijds genoegh gehad, om sigh te bedencken, wat voor een Geschiedenis hy ons sal voordraegen. Wy sullen derhalven gaen toeluysteren, hoe deselve sal luyden. 'k Heb, antwoordede deesen, weynigh tyds, om de Boecken te doorsnuffelen, en derhalven geenen voor-raed van aenmercklijcke Gevallen. Echter sal ick u yets verhaelen, 't welck eenen mijner Vrienden my onlanghs uyt de *Reys-beschrijvingh van Tavernier* voorlas, belangende den Schat des *Grooten Turcks*. Jae reght, seyde de Heer *Donatiaen*, daer 't hert vol van is, kan de Mond best van spreecken. Maer evenwel laet ons

Aenleyding genomen, om te spreecken van den Schat des Turckschen Keysers.

hooren,

hooren, wat voor Ryckdommen deſen maghtigen Keyſer beſit. Wel dan, hernam *Argyrides*; 'k ſal beginnen; doch onder voorwaerde, dat ick de langheyd des Schryvers ſomtyds wat ſal verkorten, ſonder nochtans yets over te ſlaen van 't geen aenmercklijck is.

* * * *
* * *

Korte beſchryvingh van de plaets,

EEr ick (dus maeckte hy den Aenvangh) van de Schat ſelfs ſpreeck, moet ick eenigh Gewagh maecken van de Plaets, waer in den ſelven bewaerd werd. Uyt het Vertreck, waer in de Keyſer ghewoon is de hayren van ſijn ligchaem wegh te neemen, gaet men in een gangh, dertigh ſchreeden langh, en negen of thien ſchreeden breed. Deeſe ruſt op ſes ſtercke Marmor-Pilaeren, hebbende yeder de hooghte van vyfthien voeten, en elck een byſondere verwe. Eene is'er ſeer ſchoon groen, van de *Turcken* boven maeten koſtlijck geaght. De Vloer deeſes Ganghs is beleghd met breede Marmorſteenen: Lightlijck kan men afmeeten, dat deſe Gangh voortijds aen beyde ſijden open is geweeſt, ghelijck hy oock noch is aen de ſijde die nae den Hof toegaet; maer de Muer in 't midden, welcke de ghedaghte Gangh op d'andere ſijde ſluyt, is de Deur nae de Schat-Kamer.

Daer deſen Schat bewaerd werd.

Openbaeren en geheymen Schat.

Deeſen Schat, beſtaende in een ongelooflijck grooten Rijckdom, kan men verdeelen in den openbaeren, en den byſonderen of geheymen. Openbaer noem ick den geenen, uyt welcke men neemd d'onkoſten tot d'openlycke *ſolemneele* Feeſten, en waer uyt de Soldaten worden betaelt; kortlyck, daer men uythaeld alles wat tot behoef van 't Ryck en 't *Serrail* moet uytgegeven worden. Men vuld deeſe Schat weer aen met d'Inkoomſten, en alſo werdt'er geduerigh in en uyt ghebraght. Wat de byſondere of geheyme Schat betreft, zynde een Verwelffel onder d'Aerde, 't welck noyt werd geopend, als in de tegenwoordigheyd des Keyſers, gevoeghlyck kan men deſelve vergelycken by de *Caſpiſche* Zee, in welcke veele Vloeden loopen, ſonder dat yemand yets weet van der ſelver uytgangh.

Eerſte Vertreck des Schat-kamers,

Den eerſten Schat beſtaet in vier Vertrecken, welcke vervuld ſijn met Ryckdommen en allerley ſeldſaemheden. In 't eerſte Vertreck ſijn veele Bogen, Pylen, Muſquetten, lange Roers, Sabels en diergelijcke Wapenen, al t'ſaemen Meeſter-ſtucken van een ſeer koſtlycken Arbeyd, op verſcheydene tyden aen de *Turckſche* Keyſers vereerd. Al deeſe Geweeren ſijn boven aen 't Verwelfſel vaſt gemaeckt, of hanghen aen de Muer, doch in een ſeer ſleghten ſtand, verroeſt en vol Stof. De *Grooten Heer* laetſe geerne verderven, wyl men hem daeghlycks andere diergelycke dingen vereerd, welckers nieuwigheyd d'oud-

Vol ſeldſame Geweeren.

d'oudheyd der andere doet vergeeten. De *Turcken* sijn oock niet gewoon, seldsaeme en raere saecken yets t'aghten, als maer alleen in 't oogenblick dat haer deselve worden geschoncken.

Tweede Vertreck, waer in de Kleederen bewaert werden.

De tweede Kamer is een groot Verwelfsel, waer in ses seer groote Kasten staen, yeder twaelf voeten langh, en ses voeten breed. De hooghte is oock van ses voeten, dese sijn vol Kleederen, welcke den Keyser toebehooren, oock kostlijcke Tulbanden, en met Paerlen gestickte Rocken. Behalven deese ses zyn'er noch aght andere Kassen, aght voeten langh, en vier voeten breed, waer in *Hollandsche*, *Engelsche* en andere fijne Laeckenen, oock Fluweel, Goud eñ Silver-Laecken, Scharlaecken, gheborduerde Deeckens en andere diergelycke kostlijckheden bewaerd werden. De Sadels en Toomen der Paerden, met Eedele Gesteenten vercierd, hangen aen de Mueren. Deese Kamer werd seer suyver gehouden.

Derde Vertreck, waer in de Cieraden des Throons zyn, nevens andere kostlyckheden.

In 't derde Gemack siet men terstond een groote Kas, van binnen in drie deelen verdeeld, vertoonende ghelijck als drie andere Kassen, d'eene boven d'andere staende, so datmen yeder in 't bysonder kan openen. In 't onderste deel van dese Kas werden bewaerd des Throons Cieraeden. In 't middelste sijn allerley geborduerde Paerde-decksels, eenighe beset met Paerlen en Eedele Gesteenten, welcke ghebruyckt werden by sonderlingh-groote *Solenniteiten*. In 't opperste deel leggen Toomen, Borst-riemen, Aghter-tuygh en Stegel-repen, al t'saemen op 't kostelijckste vercierd met Diamanten, Rubynen, Smaragden en Paerlen; doch meest met Turkoisen.

De Goederen der Bassen sijn eene der Vloeden, welcke in dese Schat-Zee lopen.

't Is waerlijck een hoog-verwonderlijcke saeck, datmen hier so vele der kostlyckste Kleynodien siet. Doch meest verwonderen sigh de geene hier over, welcke onbewust is, hoe de Keyser aen so een onwaerdeerlijcken ryckdom geraeckt. In sijn Ryck sijn een groot ghetal *Bassen* en anders Stadhouders; derhalven oock vele der selver komen te sterven, 't sy een natuerlijcke of geweldige dood. Al watse naelaeten, behoord den Keyser, en werd in 't *Sarrail* gebraght. Onder haere Goederen worden allerley kostlijckheden, Vaten, en met Kleynodien beset Paerde-tuygh gevonden; 't welck alles in den Keyserlycken Schat werd besteld. Even sodaenigh handeld men met het ghemuntede Goud en Silver, en al d'Eedele Gesteenten, welcke by de *Bassen* werden ghevonden. De Sadels, die ghemeenlijck maer met Goudene Platen, so dick als een Ducaet, beslaegen zyn, brengd men niet in 't *Serail*, maer deselve leverd men over aen den *Imbrohorbassi*, of den Oversten Stal-meester.

Boven maten kostlyk Aloe-hout.

In even dit Verwelfsel syn noch veel andere Kassen van verscheydene grootte, in welcke veelerley kostlijcke dingen werden gevonden. Eenige syn vervuld met kostlijcke Deegens, rijcklyck beset met Eedele Iuweelen, andere met Sabels, niet minder heerlijck vercierd. Wanneer de Keyser eenigen *Bassa* een groote Eer wil aendoen, so send hy hem

sulck

ſulck een Degen of Sabel, nevens een Kleed, met Goud gheborduerd. Doch deeſe koſtlycke ſaecken gaen maer heenen, om weer te koomen als de *Baſſa* geſtorven is; en dat noch niet voor ſich ſelven alleen, maer vergeſelſchapt met al ſijnen rijckdom.

Hoedaenig 't Aloe-hout

In een andere Kas is Ambra, koſtlycke Muſcus, Sandal en Aloe-hout. Maer ſulck Aloe-hout, 't welck 't Pond duyſend Rijcksdaelers koſt, namentlyck, nae dat het vet is. De Turcken *ſpenderen* ſeer veel Gelds aen dit Hout. Als yemand haer beſoeckt, ſo is 't de gewoonte, datmen hem daedlyck een Pijp Taback en een weynigh van dit Aloe-hout aenbied; op de volgende wijs: Men neemd van dit Hout ontrent de grootte van een Boon of Erwet, nae dat het vet is, en derhalven veel roock kan geven; en men leghd het op een weynigh Kolen in een Vyer-pan; welcke men al de tegenwoordige Gaſten preſenteert. Dus klimd den Roock op, yeder den Baerd, 't Hoofd, en den Tulbant inwendigh beroockende. Dan ſpreeckenſe met opgehevene handen dit woord uyt: *Elmendela*, dat is; *Godſy gedanckt.* Doch eermen haer deeſe Vyer-Pan aenbied, brengdmen Roſenwater in een goudene of ſilvere Schael, nae eens yeders vermogen; waer in de Gaſten haere Handen en Aengeſichten waſſchen, deſelve dan over den Aloe-roock houdende, op datſe dies te beeter aen Hayr en Baerd moghten heghten.

In Turckyen gebruyckt werd.

Dierbaere Speceryen.

In even deeſe Kas vindmen oock veel dierbaere *Speceryen*; *Bezoar*, en ſeer veel *Maſtix*, waer meê de *Sultaninnen* en andere Vrouwen in 't *Sarrail* haer geduerigh tijd-verdrijf vinden. Altijd hebbenſe 't in de Mond; vermits de *Maſtix* deeſe eygenſchap aen ſich heeft, datſe een goedem Adem maeckt, en de Tanden ſuyver houd. In een andere Kas ſtaen veelerley goudene en ſilvere Vaten, welcke noyt gebeeſighd worden; vermits de Keyſer en andere genoegh in den *Kilar* heeft: die hy gebruyckt; doch over Tafel geen andere als Porcellaine.

Meenighte van Juweelen.

Veelerley andere dingen gae ick voorby, om te koomen tot het koſtlyckſte in deeſe Kamer, zynde in een ſtercke gantſch yſere Kiſt, waer in noch een andere ſtaet, ontrent anderhalve voet groot, en vierkant, bevattende een uytſteeckende Schat van allerley ſeer dierbaere Ringen met Diamanten, Rubijnen, Smaragden en uytgeleeſene Topazen, welckers ſchoonheyd niet hoogh genoeg te roemen noch te waerdeeren is. Voorts ſyn'er Laden van meenigerley Kleynodien; groote Rooſen van Diamanten; Oorhanghſelen en wederom andere Rooſen van Rubynen, Smaragden; Paerel-ſnoeren en Armbanden.

't Vierde Vertreck, waer in 't Geld is, verworven door de

De vierde Kamer is ſeer doncker, hebbende geen ander light, als 't geen door een kleyn dagh-venſterken invalt, en met drie dubbele yſere tralien bewaerd is. Boven de Deur ſtaen deeſe woorden (doch in de *Turckſche* Tael) gegraveert: *'t Geld, 't welck verworven is door de vlijt van Ruſtan.* Deeſen *Ruſtan* was eens Koe-harders Soon, en pleegh oock ſelver 't Vee te hoeden: Doch ſyn vernuf braght hem eyndlyck,

Vlyt van Rustan.

nae dat hy eenigen tijd aen 't Hof was geweest, tot de waerdigheyd van 't Groot-*Viziers*-Ampt. Jae Keyser *Solyman* gaf hem oock selver syne Dochter ten Houwlyck. Een wyl tyds hier nae wierd hy uyt de Keyserlycke gunst verstoten. Doch als *Solyman* swaere Rijcks-saecken op den hals quaemen, en hy daerenboven met de *Persianen* in Oorlogh geraeckte, so riep hy *Rustan* weer tot hem, en maeckte hem Opsighter over de Schat-kamer, als hem so loos en geschickt kennende, dat hy deselve wel haest weer in een goede staet kon brengen. Oock droegh hy sigh hier in sodaenigh, dat de Kisten van *Solyman* haest weer vol gestopt waeren.

Treflyck en grootmoedigh gemoed in een Turck.

'k Moet, viel *Sinebald* hier in, yets tusschen beyden werpen, 't welck veele *Turcken* noch seer wel indaghtigh is, als sulcks van haere Vaders gehoord hebbende. Deese *Natie* laet sich so veel aen 't beste des Rycks gelegen zyn, dat oock selfs eenen der groote Heeren des Hofs, een gheswoorne vyand van *Rustan*, en die hem in andere ghelegentheden nae alle vermogen sou getragt hebben in 't verderf te storten, doemaels tegens eenen syner vertrouwde Vrienden betuyghde, dat hy, schoon hy hem ter deeser tyd schaede had konnen toevoeghen, sulcks echter niet sou begeeren te doen, wyl hy door syne vlytigheyd den Staet ondersteunde en behield; d'Inkoomsten des Rycks seer veel verbeeterende. Waerlyck, sulcke grootmoedige en *Heroike* ghedaghten in een *Turck* souden veellight weynigh by de *Christenen* te vinden zyn. Maer laet nu Monsr. *Argyrides* weer voortgaen.

Geld, in dese Schatkamer;

In deese vierde Schat-Kamer staen Kisten, twee voeten langh, breed en hoogh nae proportie; wel bewaerd met Sloten en stercke ysere banden. Altyd syn'er niet even veel, wyl 't Geld gheduerigh af en toeneemd; en deese Kisten meê genomen werden, wanneer men 't Krygsheyr of de *Janissaren* moet betaelen. 't Geld, 't welck hier in koomd, bestaet gemeenlyck in *Duytsche* en *Hollandsche* Rijcksdaelers. De laetste noemen de *Turcken* Leeuwen-daelers, nae de daer opstaende Munt. Dit geld werd van de Kooplieden in 't Oosten alderwaerdighst gehouden, wyl men seer weynigh valsche vind, en de stucken niet besneden konnen worden, sonder datmen 't sien kan. De *Spaensche* Realen syn in *Turckyen* oock ganghbaer: Desgelycks de *Fransche* Rijcksdaelders, alhoewelse deselve in 't begin niet wilden aenneemen, wylse die voor so goed niet hielden.

Komende van d'Inkoomsten des Rycks.

't Goud en Silver, 't welck in deese Schat-kamer koomd, werd versaemeld of uyt d'Inkoomsten des Rijcks, of uyt de verkoopingh der Goederen, welcke de *Bassen* aghterlaeten. Vermits dit Rijck sich so geweldigh wijd uytstreckt, en so veele Koninghrijcken in sich begrijpt, so kanmen lightlyck de reeckeningh maecken, dat d'Inkoomsten ongelooflijck veel moeten zyn: Echter sou 't seer swaer vallen, deselve te bepaelen. De drie *Tefterdar*, of *generale* Schatmeesters, moeten van d'Inkoomsten uyt de *Provintien* aen den grooten *Vezier* reeckeningh

doen?

doen; die de Sleutel van deeſe Schatkamer heeft; en den voornaemſten *Teſterdar* oock eene. Boven dat isſe altyd met des Keyſers Zegel bewaerd. Sy werd alleen geopend op de daegen wanneer men *Divan* houd, vermits men dan of 't ingekomene Geld daer in doet, of daer uyt neemd, tot Betaelingh van des Rycks-ſchulden.

Aenwyſing van vierderley Springen.

't Geen deeſer wys inkoomd, beſtaet meeſt in Silver. Het daer in zynde Goud koomd uyt vier Hoofd-Springen, van welcke de twee uytlandſche, d'andere Inlandſche zyn. D'eerſte der eerſte twee is den handel met de *Francoyſen*, *Engelſchen*, *Hollanders*, *Italianen*, *Muſcoviters* en *Polaecken*; die uyt haere Landen met Ducaten herwaerts komen. D'andere Springh is de Jaerlyckſche *Tribuyt*, die de *Cham* van kleyn *Tartaryen*, de *Sevenberghſche*, *Moldaviſche*, en *Wallachiſche* Vorſten, de *Republicq* van *Raguſa*, een gedeelte van *Mingrelien* en *Muſcauw* den Keyſer in Goud moeten opbrengen; 't welck een ſeer groote Som beloopt.

Uyt welcke 't Goud in de Keyſerlyke Schatkamer koomd.

Binnen 't Ryck is d'eerſte Springh, uyt welcke 't Goud in deeſen Schat koomd te vlieten, 't geen men de *Baſſen* ontneemd. D'andere, 't geen uyt *Ægypten* inkoomd; daer Jaerlyeks een ſeecker getal van *Sequinen* werden gemunt, na 't gewight des Gouds, 't welck uyt *Æthiopien* derwaerts werd gebraght. Al deſe *Sequinen* worden in den Schat geleverd. *Ægypten* brenghd Jaerlycks twaelf Millioenen *Franςoiſche Livre* in. Vyf Millioenen daer van komen in de Keyſerlijcke Schatkaſt. Vier ſyn geordonneert tot betaelingh der Amptelinghen en Soldaten. D'overige drie ſyn toege-eygend de koſtlycke Geſchencken, die de Keyſer yeder Jaer nae *Mecha* ſend. De vyf Millioenen, welcke in 't *Serrail* komen, beſtaen meerendeel in *Sequinen*, nae dat veel of weynigh Gouds uyt *Abyſſina* werd gebraght; 't andere in Leeuwen-Daelers, *Hollandſche* Munt. Dit alles nu werd in de Geld-Kiſten gedraegen, welcke men laet ſtaen in de vierde Kamer des Schats; en aldaer werden de Ryck-daelers bewaerd; doch de Goudene *Sequinen* brenghd men in den geheymen Schat; van welcken ick nu oock ſpreecken, en den ſelven ontdecken ſal uyt den gedaghten *Tavernier*; die dit beright heeft bekoomen van twee perſoonen, welcke, wegens hun Ampten, dickmael daer in moeſten gaen.

Inkomſten van Ægypten.

* * * *

* * *

Geheyme Schat des Keyſers.

IN 't gedaghte vierde Vertreck der Schat-kamer ſietmen een Deur, met Yſere Platen en Boomen ſeer ſterck bewaerd. Dit is d'eerſte Pas, door welcke men tot de geheyme Schat des Keyſers koomd. Noyt werd deſe Deur geopend, als wanneer hy ſelver wil binnen gaen: 't Welck oock noyt pleegh te geſchieden, dan wanneer de Grooten

[illegible]

[illegible]

[illegible] gevoeglijcke re- [illegible] geko- [illegible] Rijcks, dat 't selve [illegible] de hand daer aen [illegible] daer tegens een vollen [illegible] Candia [illegible] hadden ghe- [illegible] groot soo gegaen zyn, [illegible] Keyser-rijck soo gebleven heb- [illegible], wanneer de *Turckſche* Keyser [illegible] koomd te lyden, [illegible] ingeboorend blijft leggen : Maer [illegible] groot voordeel, wijl hy dan veel [illegible]. Dit [illegible] is openbaer. Want [illegible] Soldaten yeder seven of agt *Aſperen* geven, [illegible] anderhalve, of ten hooghsten [illegible]. Haere Belooningh wast aen nae haeren Dienst, en nae [illegible] Heer. 't Is oock waer, dat in *Candia* een groot [illegible] gebleven : Maer daer tegens is oock gewis, dat on- [illegible] Koninghrijcken en Landen deeses Rijcks veele boven maten

Volck-

Volckrijck zyn, so dat het niet swaer valt, groote Heyren op de been te brengen, en de gene, welcke sigh door een Nederlaegh of Sieckte verswackt bevonden, weer te verstercken. Om deeser twee oorsaecken wil is niet wel geloofflijck, dat *Ibrahim* yets van den geheymen Schat sou ghenomen hebben. Maer oock is gantsch waerschynlyck, dat hy den selven niet seer vermeerderd heeft, wyl hy noch in voorsightigheyd, noch in spaersaemheyd, noch in Geluck *Amurath* gelyck is geweest.

Op 't aentasten van deesen Schat.

'tGoud, 't welck in dit Verwelffel bewaerd werd, is in leedere Sacken, yeder (gelyck alreeds gesegd is) van vyfthienduysend Ducaten. De Keyser druckt met sijn eygen hand 't Segel daer op, zynde 't selve 't welck sijne Voorvaders hebben gebruyckt; behalven alleen dat de naem des regeerenden Grooten Heers daer by werd gesteld. In 't Signet van *Amurath* waeren deese woorden gegraveerd: *Nasrum min allahi Alla abdibil melekil Murath*; dat is: *De hulp Gods is met sijnen Dienaer den Keyser Amurath*. Al 't Goud en Silver 't welck in 't *Sarrail* koomd werd eerst in de voorgedaghte Schat-kamer gebraght, en elcke soort gesloten in de daer toe bestemde Kist. Als'er nu so veel Gouds voor handen is, dat tweehonderd *Kize* daer meê gevuld mogen worden, so maeckt de Groote *Vizier* den Keyser sulcks bekend, die dan den dagh vast steld, op welcken 't gedaghte Goud by den gheheymen Schat sal geleghd worden; en dan is hy selfs in persoon daer tegenwoordigh. Seecker, besloot *Argyrides*, 't moet een seer groote herteluſt zyn, so een meenighte Gouds by malkander te sien. En indien ick in de plaets des Keysers was, ick sou deesen geheymen Schat niet sleghts nu en dan, maer daeghlycks wel twee en driemael gaen besightigen.

Deselve is in ledere Sacken elk van 15000. Ducaten, verseegeldt met het Signet des Keysers.

Jae reght, seyde *Sinebald*: Daer uwen Schat was, sou niet alleen uw Hert, maer oock uw gantsche ligchaem moeten zyn. Maer vermits nu dus veel van deese saeck gesproocken is, so sal ick uyt den selven Schryver daer by voegen, wat voor middel de *Turcksche* Keyser gebruyckt, om deesen sijnen Schat noch meer te verrycken, als enckelyck door de gewoone Inkoomsten des Rycks.

Middelen, om deesen Schat te vermeerderen.

Alle *Bassen*, welcke de Keyser de Regeeringh van een Landschap vertrouwd, en in 't ghemeen al de geene die uyt 't *Serrail* komen, om een Ampt te bedienen, moeten, eerst 't selve aenvaerden, hem een vereeringh doen, yeder nae de gelegentheyd van sijn Officie. Ten Voorbeeld; de *Bassa* van *Alcair*, so haest hy ten *Regent* in *Egypten* genoemt werd, koomd met een Millioen Ryckdaelers niet vry; welcke hy moet geven tot Geschencken, so voor den Keyser, als aen de voornaemste *Sultaninnen*, aen den *Mufti*, aen den Grooten *Vizier*, aen den *Caimacan*, en andere voornaeme Persoonen, door welckers hulp hy sijne *Charge* heeft verkregen, of welckers bystand hem in 't toekomende te pas sou konnen komen. 't *Present*, 't welck hy den Keyser doet, be-

Vereeringen die een Bassa aen den Keyser doet,

Als hy in sijne Re-

geering sal treeden.

beloopt ontrent vyfmael honderd duysend Rycksdaelers : De giften aen d'andere yeder twee duysend. Boven dien heeft hy wel vyf Tonnen Gouds van nooden , om sigh reght uyt te rusten. En aldus moeten , eer hy noch eens t'*Alkair* koomd , drie Millioenen en sesmael honderd-duysend *Francoische* Ponden uyt sijne , of sijner Vrienden Buydel gaen.

Gevaerlycken handel der Joden.

Als hy van 't Hof sal vertrecken , heeft hy noch so een geweldighe Som Gelds niet by malkanderen , maer moet deselve op Borgh by een vergaederen. Indien sijne Verwanten so veel niet vermogen , so staet de Beurs der *Joden* voor hem open. Sy waegen een seer groot *Capitael*, op hoop van honderd ten honderd te sullen bekomen , 't welck de *Bassa* haer beloofd. Op datse nu haer Geld haest weer moghten krijgen , so maeckense hem veelerley snoode vonden bekend, om d'Onderdaenen , insonderheyd d'arme *Christenen* , tot op 't bloed toe uyt te suygen. Wanneer de *Bassen* maer alleen een Jaer , of oock maer een half Jaer , in de Regeeringh moghen blijven , so maecken de *Joden*, datse haer Geld weer hebben. Ondertusschen evenwel staet haer Geld in seer groot ghevaer. Want de Keyser eyscht dickmael 't Hoofd van den *Bassa* , eer hy nauwlijcks den Stoel syner Regeeringh eens warm heeft gemaeckt. En dan verliesense oock al haere verschootene Penningen. Hier uyt nu kan men ligtlyck bemercken, dat 't meeste deel des Gelds in 't Ryck in handen des Keysers en der *Joden* staet ; te weten , der *Joden*, welcke sigh te *Constantinopel* op-houden. Want d'andere in de *Provintien* syn ellendighe lieden , veel meer noch als de *Christenen* , wylse 't Land niet bouwen , en maer alleen sigh op Schagcheren verstaen: waer toese al t'saemen geen gelegentheyd konnen vinden.

Welcke sodaenige Bassen 't noodige Geld leenen.

Seer groote Ryckdommen

Op sulck een wys ontfanghd de *Turcksche* Keyser seer groote Geldsommen van de *Bassen* en andere Amptelingen , eerse noch in haeren dienst zyn getreden. Doch dit is gelyck als niets te reeckenen by 't geen hy bekoomd , wanneerse haeren dienst weer afleggen : insonderheyd alsse tyd gehad hebben om uyt het vermogen des Volcks groote Schatten te trecken. Dickmael heeft men sulcke rycke *Bassen* ghevonden , dat haere Inkomsten niet minder waeren als die van meenigh groot *Potentaet*. Seecker *Europæisch Beglierbey* , ghenoemd *Machmet* , had , onder de Regeeringh van *Mahometh* den tweeden , onuytspreecklyck groote Ryckdommen versaemeld. Niet minder had ghedaen den Grooten *Vizier Nassuf* ; nae wiens dood men een ongelooflycke meenighte van Goud , Silver en Eedele Gesteentens by hem vond : welcke Schat , te gelijck met sijn Hoofd , nae 't *Serrail* moest. Behalven aght Millioenen Gouds en veelerley seer kostlycke dinghen , had hy t'saemgeschraept twee Kisten met Paerlen en Diamanten.

Van de Bassen en andere groote Heeren des Hofs ;

Welcke na haer dood, al t'saemen

Uyt het geweldighe getal der groote en kleyne Ampten in dit Ryck kan men lightlyck afmeeten , dat'er veele moeten sterven , welcke al haer gheluck en Ampten van den Keyser hebben. Vermits nu haere

Goe-

Goederen voor niemand anders als voor hem syn verworven, so moete gewisselyck de Schatten des *Serrails* grootlycks daer door toenemen. Behalven de geene, welcke door de natuerlijcke dood werden weghgenomen, werden'er veele door een geweldighe dood om 't leven gebraght. So haest nu een *Bassa*, of ander groot Heer des Hofs, den Geest heeft gegeven, op hoedaenigh een wys het oock zyn moght, so is, volgens een *fundamenteele* Wet des Rycks, de Keyser sijnen Erfgenaem; en alles wat hy naelaet, koomd in de Schat-kamer.

Den Keyser toevallen.

Onder deese *Discourssen* was't tyd geworden, om van de Taefel op te staen, wyl yeder sijnen Honger genoeghsaem verdreven had. Nae gedaene Danckseggingh voerde *Donatiaen* haer in een lustighe Kamer, uytsight hebbende op den Hof. En hier wierd *Angelot* gebeeden, haer bericht te willen doen van de Bergh-wercken, Gesteenten, en andere diergelycke dinghen, welcke in *China* ghevonden werden; die dan oock, om haere begeerte te vergenoeghen, aldus begon te spreecken.

Eyndiging der Mael-tyd.

* * * *

* * *

EVen te voren, eer wy aen Taefel gingen sitten, heeft de Heer *Sinebald* gesegd, dat den *Chineesen*, door een ghemeene Land-Wet, verboden is, eenig Goud of Silver uyt de Gebergten te graven, wyl de Menschen daer over in ghevaer haers levens vielen. 't Is wel waer, datmen de saeck soodaenigh een verwe aenstryckt; doch de reghte oorsaeck is deese: Indien men dese Prickels der Begeerlyckheden, 'k meen de *Chineesche* Goud en Silver-groeven, opende, soo souden daer door verweckt werden veele maghtige Land-rovers, die deese Metallen souden naetraghten. Even dit heeft d'oude *Chineesche* Koningen bewogen gehad, sodaenige Bergwercken te sluyten, en de weer-openingh der selver gantschlyck te verbieden. Alhoewel echter eenighe Keysers, als haere Schat-kamers uytgeput waeren, deese Mynen somtyds hebben doen graven, om haer Geld-ghebreck daer door te hulp te komen. (a)

Waerom de Chineesen haere Bergwercken van Goud en Silver gesloten houden.

(a) *Trigaut. lib.4.cap.8.*

Ondertusschen is 't waeraghtigh, dat veele Bergen in *China* een groote Schat van Metallen verberghen: Insonderheyd sijn de geene, welcke leggen in de Landstreeck der wydberoemde Stad *Kinnurgam* in de *Provintie Kiangsi*, vervuld met Goud en Silver-aderen; alhoewel men deselve, gelyck nu gehoord is, niet magh uytgraven. Alleenlyck moet men sigh te vreeden houden met het Goud en Silver, 't welck men uyt de Vlooden versaemeld, en aen yeder geoorloft is te gaen soecken.

Silver en Goudbergen in Kiangsi.

Een

Jaspis.

In de *Provintie Xensi* brenghen de Bergen, nevens andere kostlijcke Kleynodien, oock den Jaspis voort, nevens den *Yu*, die hier in een seer hooghe waerde is. De Kooplieden voeren hem uyt 't Koninghrijck *Yarken*, en doen'er groote Winst meê. Hy verghelyckt sigh met een Agath of Jaspis in *Europa*, behalven dat sy wat doorschijniger, en met een lighte Hemels-blauwe verwe hier en daer onder de witte vermenghd is.

Diamant-gelycke Steenen.

Op den Bergh *Io*, by de Stad *Chingyuen*, in 't Landschap *Xensi*, vindmen doorschijnige Steentjens, de Diamanten gelijck zijnde. Op den Bergh *Kiun* graeft men rooden Marmor. Onder de Stad *Kingcheu*, in 't Landschap *Huquang*, ghelijck oock by *Quenlin*, in 't Landschap *Quansi*, vindmen d'alderbeste Steenen, met welcke de *Chinesen* haeren Inct soo wel weeten te temperen, als de Schilders in *Europa* haere Verwen.

Geweldig-harde Steenen.

Oock vindmen by *Nanhiung*, in 't Landschap *Quantungh*, een Steen, de *Chineesche* Inct ten vollen gelijck. Den selven gebruyckense, ghelyck men in *Europa* 't Kryd doet, om 't geense begeeren daer meê op gladde witte Tafereeltjens te schrijven. Daer-en-boven sijn hier eenige Steenen, so geweldigh hard, datmen Bylen en Messen daer van maeckt.

Toetssteen.

Uyt de *Provintie Peking* haelen de *Chineesen* de Toetssteenen, aen welcke men 't Goud beproefd. Nevens noch andere Steenen, welcke, wegens haere Verwe en hardheyd, seer hoogh werden gehouden.

Magneet.

In 't Landschap *Honan*, onder de Stad *Changte*, leght seeckeren Berg, maer alleen van een gemeene Grootte, genoemd den *Magneet*, wyl'er *Magneet-steenen* uyt gegraven worden. Onder de Stad *Paoning* heeft de Land-Stad *Pa* den Bergh *Io*, waer uyt men seer kostlijcke Steenen bekoomd.

Yserdruppelende Steen.

In 't Landschap *Suchuen*, ontrent *Kienchang*, leghd den Bergh *Tiexe*, uyt welckers Steenen, als deselve in 't Vyer werden gheset, Yser druppelt, seer bequaem tot Sabels en Deegens.

Roode en Geele Steenen.

Beneden *Hoangcheu* in d'Over-*Provintie Huquangh*, leghd den Bergh *Cui Pao*, op welcke men Steentjens vind, die in de Son rood, sommighe oock geel werden, en deese Verwe een tijd langh behouden.

Roode Boomen en Steenen.

Onder de Stad *Chingtien* siet men den Bergh *Zucai*, op welcken beyde Boomen en Steenen gantsch rood zyn. De Bergh *Hoan*, dight by *Ganhiang*, werd den geelen geheeten, wyl de gantsche Aerde en al de Steenen goud-geel schijnen te zyn. Gelijck dan oock den Bergh *Taguen* by *Vuchang*, in de *Provintie Huquang*, goudverwige Steenen toond.

Steenen, toonende de gedaente eens Paerds.

By *Cioking*, op den Bergh *Kinhoa*, in de Landstreeck *Iuman*, staet een hooghe Spits, blinckende als enckel Goud. De Bergh *Kimmaman*, by *Kiuchin*, in de selve *Provintie*, voerd sijnen naem van de meenighverwighe Steenen, welcke de ghedaente eens Paerds laeten sien.

fen. By *Ceanchang*, in 't Landschap *Xensi*, vindmen Hemels-blauwe Steenkens, doch wat donckeraghtigh, met witte aderkens doortrocken. Deese werden van de groote Heeren seer hoogh en dierbaer gehouden. Want men stoot deselve tot seer fijn Stof, of Meel, en dan werdense tot Artzenyen gebruyckt; wylmen in 't gemeen gelooft, datse gantsch dienstigh zyn tot versterckingh van 't Lighchaem en bevoorderingh eens langen levens.

Medicinale Steenen.

Op den Bergh *Ure*, in 't Landschap *Huquang*, fietmen swarte Steenkens, welckers Pulver d'Artzen ghebruycken tegens Hals-geswellen; insonderheyd tegens Sweeringhen in de Keel. De Bergh *Cengzin*, heeft in sijnen omkringh veertigh *Stadien*, of derdehalve Duytsche Myl. Op de Zuydsijde draeghd hy een Spits, ghenoemd *de Bloem*, wegens de veelverwige Steenen.

Swarte Steenen.

De Steene Bloem.

Onder *Hengchen* by de Stad *Queixang* leghd den Bergh *Xeyen*, de *Steene Swaluwe* genoemd, wijl (ghelijck wy te voren alreeds hebben gehoord) op deselve, nae een gevallene Regen, Steenen werden gevonden, de Swaluwen t'eenemael ghelijck. Uyt de meenigerley Verwen weeten de Genees-meesters onderscheyd tusschen Mannekens en Wyfkens te vinden. * *

Steenen even als Swaluwen.

De Bergh *Ciexum*, onder de Land-Stad *Tungchuen* is aensienlijck weegens sijn Water, en de wonderlijcke veranderingh der Steenen: Te meer, wyl hy een seer schoon geschilderd Tafereel vertoond.

Bergh, als een Steene Tafel.

Onder de Stad *Taichen* in de *Provintie Chekiangh*, is den Bergh *Gueiva*, op welcken al de Steenen, so wel de kleyne als de groote, vierkant zyn. By de Land-Stad *Siaexan* in 't selve Landschap, vind men een Steen-groef, waer uyt 't grootste deel van *China* de noodige Steenen treckt.

Vierkante Steenen.

Op den Bergh *Vutu*, by *Lantien*, ghelegen in de *Provintie Xensi*, graeft men 't *Mineral Hunghoang*, werdende gebruyckt tot een verseeckerd hulpmiddel tegens allerley giftighe Koortsen, en een *Preservatif* voor de schaedlijcke hitte der Honds-dagen. Men neemd het met Wyn in, nae dat het te voren in deselve geweeckt is geworden. De verwe is roodaghtigh en geel, vermenghd met swarte stippeltjens. Dickmael koomd het de Vermillioen-verwe seer naeby, behalven dat het wat meer nae 't Wit afvalt. By d'*Europaers* is 't gantschlyck niet bekend; en by de Schryvers vind men niet een woord daer van aengeteeckend.

't Medicinael Mineral Hunghoang, in Europa t'eenemael onbekend.

* * *Kircherus vermoed, dat deese Steenen niet van de Natuer soodaenigh gevormd zyn, maer datse deese gestalte toevalligerwys hebben bekoomen van levendige Swaluwen, welcke voortyds in de kloven of reten der Aerde verborgen zijn geweest, en door een versteenigend Sap tot Steenen veranderd; daer nae door een stercke Plas-regen uyt d'Aerde ontdeckt, en alsoo voor 't gesight geleghd zijn geworden. Men kan hem hier van naesien in sijn* Tooneel van China.

teeckend. Even dit selve *Mineräel* vind men by de Kryghs-Landstad *Po* in 't Landschap *Suchuen*; desgelijcks by de Stad *Chungchang*, in de voorgedaghte *Provintie Xensi*.

Talc, of Muscovisch Glas.

Op den Bergh *Fangtai* graefdmen de *Talc*, of *Muscovisch* Glas. De Bergh *Iuma* geeft een groote meenighte van 't selve. Als deese *Talous* door Quick-silver tot Asch werd ghebraght, en dan met Wyn ingedroncken, so sou sulcks seer veel helpen tot een langh leven, volgens 't seggen der *Chineesche* Genees-gheleerde.

Geele Aerde.

By *Chincheu* in 't Landschap *Quangsi*, graefdmen een geele Aerde, welcke terstond allerley Vergif geweldighlijck weerstaet. Onder de Stad *Changcheu* in 't Landschap *Nanking* leghd de land-Stadt *Guiling*, genoemd d'Eer des Aerdbodems: wyl ter deeser plaets, nae Potte-backers konst, de Vaten werden gemaeckt, welcke, als d'alderbequaemste, de *Chinesen* gebruycken, om haeren Dranck *Cha* te mengen en te drincken. Deese Vaten werden hooger geaght, als de gene, welcke in 't Landschap *Kiangsi* werden vervaerdighd; want of schoon deese meer glinsteren en doorschijniger zijn, so deelen echter d'andere (die van *Guiling*) den *Cha*-dranck eenen den *Chineesen* seer behaeglijcken reuck en smaeck meê. Derhalven werdense seer veel geaght, en de gantsche Burgery is met deesen arbeyd besigh. Eenighe deeser Vaten werden seer dier verkoght.

Vaten, tot de Chadranck der Chinesen.

Subtyl sand.

In 't Landschap *Pekingh* vindmen 't alderbeste gantsch *subtijle* Sand, om d'Eedele Gesteenten daer meê te polijsten; desgelijcks om Bril en *Perspectif*-glaesen te slypen. 't Neemd af, sonder de Steenen of 't Glas eenighsins te beschaedigen. Ter deeser oorsaeck werd het oock door geheel *China* verkoght. De Bergh *Langnien* in de *Provintie Quantung* heeft eenige rauwe Steenen, op welcke wonderseldsaeme *Figueren* gesien worden.

Figueren in Steenen.

Manna.

In 't Landschap *Huquang*, ontrent de Stad *Chingte*, vindmen 't *Manna*, 't welck de *Chineesen* een bevroorne Dauw noemen. 't Werd oock versaemeld op d'alderhooghste Spits, die sigh op den Bergh *Mug*, by *Minxan*, tusschen vyf andere verheft.

Roode Aerde.

Den Bergh *Tape*, by *Lingkieu*, in 't Landschap *Xansi*, geeft d'Arbeyders een gantsch roode Aerde, ghelijck Vermillioen; welcke de *Chineesen* gebruycken tot d'uytdruckingh haerer roode Zegelen. Op den Bergh *Nieuxeu*, in de *Provintie Xansi*, werd een Sneeuw-witte Aerde gegraven, welcke de Vrouws-persoonen soecken en gebruycken, om haer' Aengesighten daer meê te blancketten. Oock bevoghtigense deese Aerde met Water, en verdryven daer meê alle swartaghtighe Vlecken, sproetelen en andere plecken des ligchaems. Even hierom, en oock om datse d'Aengesighten een sonderlinge schoonheyd veroorsaeckt, werd deese Aerde geheeten *Gueikei*, of d'Aerde der Eedele Vrouwen.

Sneeuw-witte, en seer schoon maeckende Aerde.

* * * *
* * *

Verhandelingh

VErmits ghy, seyde de Heer *Donatiaen*, nu beesigh zijt gew met te spreecken van allerley Mineralien, Steenen en Ae in *China*, soo wenschte ick wel, dat ghy ons eenigh right gaeft van de Porcellainen. Waer op dan *Angelot* aldus vo voer.

Van Porcellainen.

D'Aerde, van welcke men de Porcellainen maeckt, werd n hoopen gegraven uyt een Geberght, onder de Hoofd-Stad *Hoeie* in de *Provintie Nanking*, en *geformeert* tot vierkante klompen of st ken, weegende yeder drie *Katti*, of bynae vier *Duytsche* pon Deese klompen vervoeren de Gravers selver niet, maer verkoop gemeenlijck elck voor een halve *Konderijn* aen andere lieden, we niet anders doen, als deese Aerde nae een seecker Vleck te breng Alhoewel, om alle bedrogh te verhoeden, niemand geoorloft is eenige klomp nae een andere Plaets te voeren, ten sy deselve met Koninghs Wapen geteeckend is.

Aerde, waer van deselve gemaeckt werden.

Deese uytgegraevene Aerde is niet vet, gelijck hier de kley is, m gantsch mager, als fijn Sand. Daer nae werdse met Water verme geweeckt, gekneed, en, gelijck ick alreeds geseghd heb, tot kante Stucken ghevormd. Men stoot oock wel de gebroockene cellaine Vaten tot Stof, en dan maecktmen'er weer nieuwe van deese Schotelen of Schaelen sijn niet so schoon van glansch en ve als de geene, welcke van versche Aerde worden ghebacken. I deese Aerde werd naederhand op meenigerley wysen *geformeert*, lijck de Pottebackers in deese Landen uyt haer leem allerley V maecken. Daer nae beschilderense de ghevormde Schalen en Sc len konstlijck met allerley Dieren, Bloemen en Boomen, wae sy 't *Indigo* gebruycken, 't welck in de Suyder-*Provintien* van dit K met meenighte wast.

Beschilderingh der Porcellainen.

Deese Konst van Porcellain-schilderingh l dense gantsch geheym, so datse deselve niemand willen leeren, alleen haere Kinderen, of de Bloed-vrienden, welcke haer Erfgen men sullen zijn. In deese Schilder-konst sijn de *Chineesen* so vaerdi en geswind, dat men haer geen ghestalte van eenigh Dier of Kruyd k toonen, 't welckse niet gantsch levendigh op 't Porcellain weeten te drucken.

Hoe men met d'Aerd-klompen handeld.

Hier staet aen te mercken, dat eenige de varsche Aerdklompen te stond, so alsse aenkoomen, verarbeyden, en Porcellaine Vaten da uyt maecken. Andere laeten deselve, om seeckere redenen, een ty langh leggen, oock dickmael so langh, tot datse gantsch droogh, e so hard als Steen sijn geworden. Deese drooge harde Stucken worde

na

der Landstad *Feuleang*. Of men schoon d'Aerde, uyt welcke deese Vaten bereyd worden, nae andere plaetsen vervoerd, so konnense daer echter nergens nae so goed werden vervaerdigd. Jae, 't geen noch meer te verwonderen is, daer de beste Porcellainen worden gebacken, neemdmen d'Aerde niet uyt den grond van 't selve Landschap, maer men laet deselve aenvoeren van de Stad *Hoeichen* in de *Provintie Kiagnan*. Daer deese Aerde in groote meenighte is, kan men even soo weynigh goede Porcellainen daer van maecken. D'oorsaeck schrijft men de ghetempertheyd des Waters toe.

Uyt andere Schryvers.

Derhalven komen uyt het Dorp deeser Land-stad soo een groote meenighte Schotelen en andere *Chineesche* Vaten. Sy worden bereyd van Boeren en andere grove lieden, nae de konst der Pottebackers. Van meenigerley Verwen zijnse, doch 't geen met Saffraen-verw' overstreecken, en met meenigerley Beeldenissen van Draecken beschilderd is, koomd in 't Koninghlyck Pallays. Voor de ghemeene Man maeckemense rood, geel en blauw. Geen Bloemen, geen Dier, geen andere gedaente sou men konnen bedenken, welke men op de Porcellaine Vaten niet sou geschilderd vinden. In hoedaenigh een geweldighe meenighte deselve hier werden vervaerdighd, kan men afmeeten uyt de groote *quantiteyt*, welcke alleen in *Europa* werd ghevonden.

Porcellainen voor den Keyser.

't Geen deese Vaten noch meer in waerde doet zyn, is, datse allerley Spysen, oock selfs de heete, sonder schaede, konnen lyden. Daer-en-boven is dit aenmercklyck, dat de Stucken van een gebroockene Schotel, met Koper-draed aen malkander ghevoeghd, de natte Spysen soodaenigh houden, datse de minste druppel niet door laeten vlieten. In de *Provintie Chekiang* maeckt men geele Vaten uyt een grover Aerde als de geene is, daer men 't Porcellain van maeckt. Deese zyn voor geringe lieden.

Seldsaemheydt

De voorgedaghte Aerdklempen hard ghewordeu zynde, werden, volgens 't berigt van *Linschoten*, tot Stof gestooten; in een Steenen Back gedaen, bysonderlyck daer toe bereyd: en in Water geweeckt. Dick en wel geroerd geworden zynde, so werdse voorts als ghekarnd. 't Geen boven dryft gebruyckt men om 't alderschoonste Werck van te maecken; 't geen daer onder is, tot wat grover, en alsoo voort, t'elckens hoe langer hoe sleghter. Daer nae schilderdmen allerley *Figueren* daer op. Eyndlijck laet men 't drooghen, en men backt het in een Oven. De fynste Porcellainen mach men, op levens-straf, niet uyt 't Land voeren, maer men moet deselve houden voor de groote Heeren en *Regenten* in 't Ryck; wyl die so schoon en helder zyn, dat geen Kristallyne Glas daer by te vergelycken is.

Berigt van 't Porcellain uyt Linschoten.

Met *Linschoten* (vervolghde *Sinebald*) stemd oock overeen *Iohannes Consalvus Mendoza*, berightende, dat men in *China* veele Winckels heeft, waer in men Aerden Vaten, welcke men Porcellainen noemd,

Uyt Mendoza.

noemd, verkoopt, van allerley slagh en verwe, roode, geele, vergulde, e.s.v. welcke so weynigh gelden, datmen vyftigh stucks om vier Realen kon hebben. Sodaenige Vaten werden gemaeckt uyt een harde Kryd-aerde, welcke men in stucken stoot, bevoghtighd: daer nae in een Steenen Waterback werpt, en so langh de voghtigheyd nae sich laet trecken, tot datse een subtyle op 't Water dryvende Materie van sich geeft, waer van de suyverste Porcellainen werden vervaerdighd. 't Vervolgh koomd voorts met het vorighe over een. Alleen is'er dit verschil, dat hy 't Land, waer in d'alderkostelyckste Porcellainen ghemaeckt worden, niet *Kianghsi*, maer *Saxy* noemd. (a)

(a) *Mendoza lib.* 1. *cap. ult.*

Dwalingh van Scaliger.

Derhalven is de goede *Scaliger* (en nevens hem meer andere) bedrogen gheweest in sijne meeningh, als hy schreef: Men neemt Eyerschalen en Zee-Mossel-schelpen, welcke men noemd Porcellainen, waer van d'Aerde Vaten haeren naem voeren: Men stoot de selve gantsch kleyn: bevoghtighd het Stof met Water, en *formeert* Schotelen daer van, of andere Schalen. Dit tuygh begravense onder d'Aerde, en nae honderd Jaeren werd het eerst 't geen het zijn sou. Dan graefdmen 't weer uyt, en men verkoopt het.

Of 't Porcellain geen Vergif wil lyden.

Maer, vraeghde *Donatum*, heeft dit Porcellain oock waerlijck d'eygenschap, welcke sommighe 't selve toe-schryven, te weeten, dat het geen Vergif begeert te lijden, maer terstond in stucken springhd, so haest men yet fenynighs daer in gedaen heeft?

Sinebald gaf hier op tot antwoord: Men houd het daer voor, dat het alderreynste gelouterste Goud so opreght is, dat het geen verraderlijck gif verswegen houd; maer terstond sigh ontverwt: Dat oock den daer van ghemaeckten Beecker een ghekraeck laet hooren, ter waerschouwingh, dat men Vergif in den Dranck heeft ghedaen. (b) Wat het Porcellain betreft, de deughd, van een Vyandin des Gifste zyn, werd deese Stof van sommighe toe-gheeygend; maer van andere weer af-ghesproocken. Onder d'eerste bevind sich oock *Panciroltus* (alhoewel hy desgelijcks in den dwaelenden waen heeft ghestaen, dat het Porcellain werd ghevormd uyt gestootene Eyerschaelen, Mossel-schelpen en andere Stoffen, welcke tagtigh Jaeren langh onder d'Aerde hebben begraven gelegen) als hy seght: Deese Vaten sijn met sulck een voortreflijcke deughd begaeft, datse, so haest yet giftighs daer in koomd, terstond barsten en in stucken springhen. Hy doet'er by: Die sulck een vermenghden klomp (te weeten van de gedaghte Eyerschalen, Mossel-schelpen, e. s. v.) in d'Aerde verberghd, neemd den selven noyt weer daer uyt, maer laet hem, als een grooten Schat, daer leggen voor sijne Kinderen of Kinds-kinderen: Want sodaenigh een *Massa* is waerdiger als Goud; alhoewelse selden opreght, maer gemeenlijck vervalscht werd bevonden. (c)

(b) *Anthonius Mizaldus Centur.* 4. *Memorab.*

(c) *Pancirollus de reb. novit. invent. Tit.* 2. *de Porcellanis.*

Heeri-

Getuygenissen van sommige,

Henricus Salmuth, in sijne *Glossen* over den genoemden *Pancirollus*, valt hem wel af in 't geen hy seght van den oorspongh en de toebereydingh des Porcellains; maer daer tegens hem toe in deese meeningh, dat Vergif en Porcellain sigh met malkander niet konnen verdraeghen. Niet alleen *Pancirollus* (schryft hy) heeft dit met reght soo ghesteld; maer 't selve bevestighd oock *Simon Simonius*, Lyf en Hof-Medicus van Aerts Hertogh *Maximiliaen*, *gedesigneerden* Koningh van *Polen*, in seeckeren Brief, op den twaelfden der Sprockel-maend des Jaers 1600. uyt *Praegh* nae *Leipzig* ghesonden, aen sijnen Schoonsoon *Fredericus Meyer* (Swager van den gedaghten *Salmuth*) waer in hy dese woorden ghebruyckt: Ick sende hier nevens een Schael van kostlijck Porcellain, welcke, onder meer andere dingen, is gevonden geworden in de Koffer des *Bassa* van *Ofen*, die tegenwoordigh te *Weenen* gevanckelijck werd gehouden. De *Turcken* drincken daer uyt 't Water *Serbet*, en andere Drancken; wyl men geloofd, datse, door een schielijcke veranderingh haere doorschijnighe klaerheyd, 't bygebraghte vergif ontdecken, en 't selve kraghtlyck weerstaen. Deese is een voornaem Heer, mijnen seer ghenegenen Vriend, vereerd gheworden, en hy heeftse weer aen my geschoncken. 'k Wouse niet geven, schoon my yemand soo veel Silver daer tegens wou wegen; want ick gheloof ten vollen, dat de Stof deeser *Schael* gantsch louter, suyver, en in 't minste niet vervalscht is. 't Welck dies te meer magh ghelooft worden, wyl soo een beroemd en voornaem *Generael* onder de *Turcken* deselve heeft gebruyckt.

Dat het Porcellain soodaenigh een deught souhebben.

Doch de selve werden niet genoeghsaem geoordeeld.

Maer deesen Brief, als enckelijck gegrond zijnde op den gemeenen waen, welcke regeerd onder de *Turcken*, en andere *Natien*, kan ick geensins genoeghsaem oordeelen, om daer door te bewysen de vyandschap tusschen 't Vergif en 't Porcellain; te meer, wyl 'er niet een eenigh woord van d'ondervindingh gerept word. Ondertusschen sou ick lightlijck konnen toestaen, dat in 't Krystal-heldere Porcellain 't Vergif, als men seer nauw aght daer op slaet, wel eenighsins sou mogen geargh waend of ghemerckt worden, wyl waerschynlyck is, dat sulck een doorlughtige klaere *Materie* door 't *Fenyn*, 't welck een *penetrante* of doordringende kraght heeft, kan komen te lyden een ontverwingh en verduysteringh van haeren schoonen glantsch. Maer daer uyt evenwel volghd niet, dat de Porcellainen een Gif-verdryvende kraght in sigh souden hebben. Doch laet ons 't Oordeel van de Heer *Angelot* hier over hooren.

Het tegendeel aengeweesen,

Wat de veranderingh of glantsch-verliesingh betreft, antwoordede deesen, welcke 't Porcellain door 't vergif sou mogen komen te lyden, 'k wil desgelijcks deselve niet gantschlijck weerspreecken, maer ondertusschen oock geen seeckerheyd daer in stellen. Doch hier van kan ick u vergewissen, dat geenerley Porcellain uyt haer tegens 't Vergif in stucken springht, gelyck den gemeenen waen veele heeft doen geloven.

loven. De veelvoudige Proeven hebben reght het tegendeel doen sien. Misschien hebben voortyds eenige Morgenlandsche Volckeren de Materie des Porcellains aenghesien voor een sonderlingh slagh van *Terra sigillata*, of gesegelde Aerde: En vermits deselve in 't ghemeen voor een Tegen-gif werd gehouden, even 't selve sigh ingebeeld van de noch onbereydede Porcellaine Aerde: Waer uyt dan den ghedaghten Waen ghesprooten kan zyn. Doch dit zijn maer alleen mijn eygene gedaghten, welck ick 't oordeel van verstandighe persoonen geerne onderwerp.

Waer uyt dien Waen vermoedelyck ontstaen is.

Noch meer andere Eygenschappen werden 't Porcellain van sommige toegeschreven, te weeten, dat men met de ghebroockene stucken of scherven Vyer kan slaen, dat geen ghedeelte van een Porcellaine-schotel door eenen daer in gegootenen heeten dranck warm werd, als maer alleen dat, 't welck daer van word geraeckt en bevoghtighd; al 't overighe droogh-blyvende sou de vorighe koude behouden, sonder dat de hitte daer in voort-trock; en meer andere dingen, welcke door de Proef onwaerheyd werden bevonden.

Andere versieringen van 't Porcellain.

* * * *

* * *

VErmits nu de Heer *Angelot* ghewagh had ghemaeckt van *Terra Sigillata*, soo wenschte de Heer *Donatiaen*, eenigh naeder bescheyd hier van te moghen hooren; derhalven den anderen aldus voortvoer: Niet alleen in *China*, maer oock aen veelerley andere plaetsen des Weerelds werd seeckere Aerde ghevonden, welcke seer dienstigh tegens Vergif is. Deese noemdmen *Terra Sigillata*, *Terra sellée*, of *Gesegelde Aerde*, wyl deselve, alsse tot Koeckjens is gevormd, van d'Ovrigheyd des Gewests, daerse gegraven werd, een daer op ghedruckt Zegel, of seecker Teecken pleegh t'ontfanghen, waer uyt men kon weten, uyt wat een Lands-grond de gedaghte Aerde genomen was. Hedensdaeghs noemdmen al diergelycke ghesonde Aerde *Terra Sigillata*, met een gemeenen naem.

Verhandeling van de gesonde Aerde, genoemd Terra Sigillata.

Te *Jerusalem* en *Bethlehem* werd nu oock seecker slagh van deese gesonde Aerde ghevonden, en heeft haer bysonder Teecken. Die van 't Eyland *Malta*, welcke geroemd werd, buyten alle twyffel gantsch heylsaem te zijn, heeft gemeenlijck het Teecken van een Adder, nevens de twee Letteren: **S. P.** Vermoedlyck werd hier door te kennen ghegeven, dat de Maltesische Aerde door *S. Paulus* (beteeckend door de gedaghte Letteren S. P.) van d'Adders en Slangen, door een uytgesproockene zegen, niet alleen gereynighd, maer oock daer door gheworden is tot een heylsaem middel tegens Slangen en ander Vergif. 'k Laet dit in sijne waerde. Ondertusschen

Hoe de Maltesische Aerde getekend is.

(a) *Sie de Reys nae Malta*, *van*

Johan Frederick Breithaupt, pag. 70.

werd voor waeraghtigh geschreeven (a) dat oock selfs de Kinderen in 't gedaghte Eyland *Malta* voor de giftighe Dieren niet beschroomd zyn; maer, sonder eenighe schaede te lyden, met Slangen, Scorpioenen en diergheIyck Venijnigh onghediert derven speelen. Daer-en-boven, dat Adderen en andere schaedlycke Beesten hier geen verblyf hebben; ofindiense daer koomen, terstond de kraght haers vergifs verliesen.

Cierlycke Schotel van Gesegelde Aerde.

'k Heb, viel *Sinebald* hier in, *Maltesische* Aerde gesien, met noch andere Zegelen, of teeckenen, naementlijck, Koeckjens, waer op een Lammeken stond met het gewoone Kruys. En wederom andere, ghemerckt met den Naem *Jesus* en drie Nagelen. Voorts berightede hy, dat hy in sijn handen had gehad een uytsteeckend schoone Schotel van ghesegelde Aerde, voortyds *gepresenteerd* gheworden aen den *Roomsch*-Keyser *Ferdinand* den derden.

Turcksche Segel-Aerde.

Vervolgens quam hy tot meenigerley slagh van *Turcksche* Gesegelde Aerde, en insonderheyd sprack hy oock van de Teeckenen, waer meê de *Turcken* en *Arabiers* deselve Marcken. Hier in moest voornaementlyck *Bellonius* hem de hand bieden. De grootste lof, seyde hy, onder allerley gesegelde Aerde, werd de geene toe-geeygend, welcke men graefd in 't Eyland *Lemnos*; hedensdaeghs van de *Turcken* en *Italianen* ghenoemd *Stalimine* of *Stalamine*. Jae soodaenigh werd de selve gheroemd, datse van *Bellonius* ghepreesen werd voor d'eenighe reghte *Terra Sigillata*, welcke kraghtigh is in 't Vergif te weerstaen. Die oock de Gesanten der *Christen-Potentaten*, van *Constantinopol* weer nae Huys keerende, met haer neemen, om aen haere Koninghen te vereeren. Onder meer andere deughden is deese Aerde een sonderlingh middel tegens de Pest en allerley Sinckinghen. Men fietse wel, seghd de ghedaghte *Bellonius*, in alle Specery-Winckels, doch meerendeel vervalscht; want nergens in de gantsche Weereld werdse ghevonden, behalven in 't Eyland *Lemnos*.

Alder-hooghst geroemd.

Beschryvingh der Segel-Aerde

Deese Schryver heeft te *Constantinopol*, eer hy nae *Lemnos* voer, vlytige Ondervraegingh gedaen, op wat voor een wys de Kooplieden deese Aerde bequaemen? By welcke gelegenheyd hem aghthienderley Zeegels op d'Aerd-koeckskens sijn voorghekomen. Hy maeckte van yeder een te hebben, en toonde deselve aen eenen in d'*Arabische* Tael seer wel ervaernen *Turck*, om te weeten, waerom'er soo meenigerley soorten waeren? Deesen bekeeck al de Stucken, las de schriften, en berightede hem, dat yeder Koecksken maer alleen dese twee *Arabische* woorden begreep: *Tin imachtom*, 't welck overgeset zynde, beteeckend: Gesegelde Aerde. Of nu schoon 't eene Koeckje meer Marckteeckenen of Letteren had, als 't andere, so beduydense echter niet meer of min, als alleen beyde de ghemelde woorden. D'oorsaeck hier van was, om dat de *Turcken*, by de noemingh van eenerley dingh, haere Letteren op meenigerley wys konnen vermengen.

In 't Eyland Stalamine of Lemnos.

gen. *Bellonius* voeght'er noch een ander by, te weeten, om dat verscheydene hooghe Bevelhebbers 't Opsight over den handel met de Zegel-Aerde hadden. Al dese Aerde werd *geformeert* tot kleyne Koeckjens, wegende yeder vier *Quintjens*, of een Loot: Somtyds wat minder; somtyds oock wat meer. 't Ontbreeckt niet aen lightvaerdighe Bedriegers, welcke dese Aerde soo meesterlyck weten te vervalsschen, datse de reghte t'eenemael gelyck schijnd.

Bedrogh daer ontrent.

Hier op nu begaf *Bellonius* sigh nae *Lemnos*, om de reghte van de valsche *Terra Sigillata* te leeren onderscheyden. 't Sou te langh vallen, hier te willen beschryven de meenigerley soorten der selver, ghelijck de gedaghte Schryver die heeft opgeteeckend. Kortlijck sal ick maer alleen dit seggen, dat hy sommigh slagh deeser Gesegelde Aerde soo vet stelt te zijn, als of de Koeckjens van Smeer gemaeckt waeren. In 't knauwen werd men weynigh Sand ghewaer. Een andere soort, wat rooder als de voorige, smaeckt wat sueraghtigh, en men voelt'er veele Sand-steentjens in. Is niet soo vet als d'eerste, doch niet minder goed.

Verscheydene soorten van de selve.

Noch een ander slagh, 't welck in d'Apotheecken, doch seer selden, ghevonden werd, en van den *Autheur* maer alleen in twee Winckels binnen geheel *Constantinopol* ghesien is, seght hy 't kostlyckste te zyn. De smaeck is Kruyd-aghtigh, soo dat men lightlijck sigh sou laten voorstaen, dat men opsetlyck eenige Specery daer onder had gemenght, welcke soodaenigh een Geur veroorsaeckte; daer 't doch de Natuerlycke smaeck des Aerdrycks is.

Al deese, en noch verscheydene andere *Specien*, yeder met sijn opghedruckt Marck-teecken, heeft *Bellonius*, noch te *Constantinopol* synde, laeten af-schilderen, en dese Afbeeldingen met hem nae 't Eyland *Lemnos* ghevoerd; alwaer men deese Aerde pleegh uyt te graven; doch maer (volgens sijn berigt) op een eenigen dagh in 't gantsche Jaer, naementlyck den sesden der Ooghst-maend. Als hy oock te *Constantinopol* eenige Schippers uyt 't Eyland *Lemnos* vraeghde, offe van daer geen Gesegelde Aerde hadden meê gebraght, heeft hy van haer al t'saemen tot antwoord gekreegen: Men kon deselve niet anders bekoomen, als van den Gouverneur des ghenoemden Eylands. En indien menſe in haere Natuerlycke ghestalte wou sien, soo moest men persoonlijck derwaerts vaeren: Wyl alle Inwooners, op verlies van 't Hoofd, verbooden was, soodaenighe Aerde uyt 't Land te voeren. Sy deeden'er by, Indien yemand der Ingesetene maer een eenigh Koeckje of Schijfje verkoght, of dat men yets hier van in sijn Huys vond, sonder voorkennis des Gouverneurs, so sou hy in een swaere Geld-boete worden geslaegen; wyl niemand, als alleen den *Soubassa*, geoorloft is, de meergedaghte Koeckjens uyt te deelen: Die al d'Inkoomsten deeses Eylands nae sigh treckt, en den Keyser Jaerlycks een seeckere *Tribuyt* daer voor geeft.

Deese Aerde werd maer alleen op eenen dagh in 't geheele Jaer gegraven.

Magh niet uyt 't Land werden gevoerd.

Met hoedanige Ceremonien

Hier nae beschrijft *Bellonius*, met wat voor *Ceremonien* deese Aerde hier gegraven werd: By welcke ghelegenheyd hy eerst verhaeld, dat oock d'oude *Heydenen* allerley Pleghtlijckheden plegen te gebruycken, wanneerse 't een of 't ander Gewas insaemelden of groeven. Ten voorbeeld: De Wortel *Iridis* wast met meenighte in 't *Macedonisch* Geberght, en werd in d'Apotheecken verkogt voor een geringh Geld. Echter meendemen, dat deselve niet van yeder, maer alleen van kuysche lieden, moght gegraven en vergaederd worden. D'Aerde, daer de Gravingh sou geschieden, begoot men drie Maenden te voren met soete Meede, om deselve daer door ghelijck als te lief-koosen. Dierghelycke, en noch veel meer *Ceremonien* ghebruycktense ontrent de Gesegelde Aerde, op verscheydene wysen; ghelijck men oock in verscheydene tyden verscheydene Zeegels daer op gedruckt heeft.

D'oude Heydenen de Gezeegelde Aerde plegen te graven.

Want by 't leven van *Dioscorides*, al langh voor *Galenus*, was 't de ghewoonte, by 't *formeeren* der Koeckjens Bocken-bloed daer onder te mengen. Vermoedlijck is 't slaghten deeser Bocken, welcke de Godin *Venus* waeren toeghewyd, niet sonder eenige *Ceremonien* toegegaen. Even hierom hebben de *Heydensche* Papen de Koeckskens der *Terræ Lemniæ* met de *Figuer* van een Geyt geteeckend. *Galenus* is nae *Lemnos* gevaeren, om te verneemen, of 't Bocken-bloed met d'Aerde wierd vermenghd: Doch vernam, dat deese ghewoonte alreeds afgeschaft, en een andere in de plaets gekomen was; welcke hy oock beschryft op de volgende wys: De *Heydensche* Priester klom op een Heuvel, werpende van daer seecker getal Weyten en Garsten-koornen ter Aerde. Nae noch eenighe andere gepleeghde *Ceremonien*, vulde hy eyndlijck een gantsche Wagen met Aerde, en liet deselve voeren nae de Stad *Hephæstia*, hedensdaeghs *Cochio* genoemd. In aenmerckingh van 't nu verhaelde moet men sigh billijck verwonderen, dat de *Lemnische* Gesegelde Aerde alreeds voor soo een geweldigh-langhe tyd beroemd is gheweest: Jae oock selfs by 't leven van *Homerus* en *Herodotus*, welcke een gheruyme tijd voor *Dioscorides* en *Galenus* hebben gheleeft.

Hoedaenig sulcks nu hedensdaeghs

Maer dierghelijcke *Heydensche* Gewoonten hebben nu al voor langh opgehouden. In tegendeel sijn andere op de baen gebraght; welcke *Bellonius* gheloofwaerdigh heeft verstaen uyt den mond van ontelbaer veele lieden, welcke den gantschen tyd haers levens in 't gedaghte Eyland hadden toegebraght. Hy beschryft deselve aldus: D'aensienlijckste en voornaemste Mannen des gantschen Eylands, so *Turcksche* als *Griecksche* Priesters en Monicken, versaemelen sigh in seeckere Capel, ghenoemd *Sotira*. Hier word de Gods-dienst en Gebedsaendaght op de *Grieckssche* wys verright. Als dit ghedaen is, soo klimmense ghesaementlijck, in begeleydingh der *Turcken*, op den Heuvel, leggende twee Pylschoten weghs van de ghenoemde Capel. Hier laetense vyftigh of tsestigh Arbeyds-lieden graven, ter tijd toe datse

datse den Ader der Zegel-aerde hebben ghevonden. Nae deese ontdeckingh vullen de *Calojeri*, of *Grieckſche* Monicken, ſommighe Sackjens, ghemaeckt uyt de hayren van eenighe Dieren, met deeſe Aerde, en geven deſelve aen de nevens haer ſtaende *Turcken*, als den *Soubaſſa*, of de *Sangiacken*. Wanneer nu ſoo veel Aerde uytgegraven is, alſſe meenen voor een geheel Jaer genoegh te zijn, ſoo laetenſe door even deſelve Gravers den gangh des Berghwercks weer toedecken, en met Aerde overſchudden. Dan ſend de *Baſſa* aldereerſt 't grootſte deel nae *Conſtantinopol* tot den *Turckſchen* Keyſer, 't overige verhandeld hy aen de Koop-lieden. Oock verbied hy op een hooghe Straf, yets hier van aen yemand te verkoopen. Deſgelycks magh niemand, op de ſelve Straf, yet van eenen anderen ontfangen, als alleen van hem. Daer-en-boven kan niemand, buyten ſijn wil en weeten, tot den Ader des Berghwercks geraecken, ſchoon men oock twintigh Menſchen een gantſche Naght daer aen liet arbeyden: Behalven noch, dat hem terſtond ſulcks ter ooren ſou komen. De geene, welcke by 't uytgraven ſtaen, mogen yeder wel een weynigh tot ſijn nut neemen; doch derven niet 't minſte daer van aen yemand verkoopen.

Van de Turcken en Griecken geſchied?

De *Turcken* ſijn ſoo *ſcrupuleus* niet als de *Griecken*, maer gedogen, datſe in hun tegenwoordigheyd haere Gebeeden over de Zeegel-aerde uyt ſpreecken, jae helpen haer oock ſelfs bidden. De ghewoonte, dat men een ſeeckeren dagh daer toe verkieſt, ſou ingevoerd ſijn ghe-worden in dien tijd, doe de *Venetianen* de heerſchappy hadden over *Lemnos* en andere Eylanden der *Ægæiſche* Zee. Den gedaghten Heuvel is niet onvrughtbaer, maer neemd de Weyt-bouw geerne aen; leverd oock een goeden Ooghſt uyt. Nae d'uytgraevingh der ghedaghte Zegel-aerde werd d'openingh ſoodaenigh weer toegedeckt, dat geenen Vreemdelingh weet, waer de Groef of Ader eygentlijck leght.

Op ſeeckeren dagh in yeder Jaer.

Dusdaenigh heeft *Bellonius* in ſijnen tijd 't Berghwerck der Zegel-aerde in 't Eyland *Stalimina*, of *Lemnos*, bevonden. *Fr. Ignatius van Rijnfelden* verhaeld in ſijne nieuwe *Jeruſalemſche Reys*, dat hy Anno 1656. in dit Eyland quam, doemaels van de *Venetiaenen* veroverd gheworden: En beveſtighd, dat noch hedenſdaeghs op den ſelven ſeſden dagh der Ooghſt-maend in yeder Jaer de *Terra Lemnia* of *Sigillata* van de *Griecken* met ſeeckere *Ceremonien* werd uytgegraven. Daerbenevens, dat deeſe daer voor aghtien-duyſend Realen aen den *Turckſchen* Keyſer betalen, en dan in alle Landen daer meê handelen. Hy beveſtighd oock den ghemeenen lof deeſer Aerde, ſeggende: Datſe een beproefd middel tegens allerley Vergif is; alle booſe voghtigheden af drijft, en de Bloed-Vloed ſtild, wanneer men ſoo veel als op 't punt van een Mes kan leggen, daer van inneemd.

Ander nieuw, doch gelyck-luydend Berigt van deeſe Aerde.

* * * *

* * *

Geseegelde Aerde in Virginien.

Als nu *Sinebald* sijne Redenvoeringh van de *Staliminische* of *Lemnische* Zeegel-aerde had voleyndighd, vraeghde de Heer *Donatiaen* sijnen toekomenden Schoon-soon *Floris*, of oock in West-Indien diergelijcke *Terra Sigillata* wierd gevonden? Deesen gaf hier op tot antwoord: Dat in *Virginien* seecker slagh van Aerde was, van de Wilden genoemd *Wapeis*; de gezeegelde Aerde gantsch ghelijck. Alsse ghesuyverd is (vervolghde hy) heeftse even de selve kraght en werckingh: Jae noch kraghtiger, volgens bevindingh van d'*Engelsche* Genees-meesters en Wond-Artzen. D'Inwooners ghebruyckense met groot voordeel tot de heelingh van Sweeren en Wonden. Men vindse aen verscheydene plaetsen met meenighten; somtyds van een blauwe verwe. (a)

(a) *Thomas Harvits Beschryvingh van Virginien.*

In Nieuw-Spaenje.

In *Nieuw-Spaenje* en *Mexico* vind men een Berghwerck van witte en weecke Aerde, welcke in eenigh Sap ingedroncken zynde, een beproeft Tegen-gif is. De goedertierene Natuer heeft dit Middel gegeven tot een Artzeny tegens den Beet der Slangen, welcke op de Velden *Venetucke* in ontelbaere meenighten werden gevonden.

Aerde, ons Loot-wit gelyck, en seer heelsaem;

Ick vermoede, viel *Sinebald* hier in, dat dit even de selve Aerde, of ten minsten 't Maeghschap daer van is, welcke *Nardus Antonius Recchus* ghedenckt uyt *Francisco Hernandes*, noemende deselve *Thicatlalli*, dat is, Witte Aerde. Uyt een Moerassige Ader, seghd hy, word gegraven een witte Aerde, welcke men kneed als Kley, en tot Klootjens *formeert*. Daer nae in 't Vyer geleghd zynde, soo bekoomense een witten glantsch. Sy is ons Loot-wit so t'eenemael gelyck, datmense billyck voor een *Mineralisch* Loot-wit sou moghen houden. Want 't gedaghte *Europaeisch* Loot-wit werd bereyd uyt Loot, waer over Edick sweefd. Doch dit koomd aen eenige plaetsen van *Nieuw-Spaenje* op 't alderwitste van sigh selven voort. 't Is van een koude, drooghe Natuer, en suyverd sonder smert of bytingh. 't Heeld oock de gekrabde schurftheyd der Kinderen niet minder als 't gemeen Loot-wit. Jae, 't is bysonder goed voor de Sweeren aen heymlijcke plaetsen. De Schilders konnen 't ghebruycken in plaets van witte verwe. 't Maeckt de leeden seer gheswind en saght. Derhalven de *Mexicaensche* Vrouwen haer Vingers daer mee bestroyen: Waer door de selve soo weeck, saght, gemoey en glad worden, datse door dit middel de Boom-wol op 't alderfijnste en suyverste konnen spinnen. (b)

(b) *Anton. Recchus, lib.* 18. *c.* 21.

Oock een goed Tegen-gif.

't Schynd, vervolghde de Heer *Floris*, dat dese beyde wel eenerley slagh moghten sijn; echter kan ick sulcks niet voor gewis seggen: vermits by de laetste soort niet ghevoeghd werd, datse een Artzeny tegens

tegens 't Vergif is, ghelyck wel de geene, van welcke ick heb ghesproocken.

Andere Eygenschappen der Aerde:

Vermits wy, seyde de Heer *Donatiaen*, nu bericht hebben gehad van de Geseegelde Aerde, soo sou 't niet ongevoeghlyck sijn, dat de Heer *Sinebald* ons noch eenighe andere seldsaeme Eygenschappen der Aerde verhaelde, wyl hy daer van wel eenigen Voorraed in sijne geheugenis sal hebben.

Verdeeld, of gebragt tot vierderley soorten.

Ick geloof niet, antwoordede deesen, dat eenigh Mensch soo een ruyme Herssen-pan, of sulck een stercke gedaghtenis heeft, dat hy al de ghestalten en eygenschappen des Aerdrijcks sou konnen begrypen, of aen andere voorstellen. De soodaenighe, welcke dienstigh sijn tot Artzenyen, kan men gevoeghlyck verdeelen in vierderley soorten, te weeten I. Gift-bedwingende; onder welcke behooren de gezeegelde *Lemnische*, de *Melitensische* en d'*Armenische*, of *Bolus Armena*. II. Astringeerende, of stoppende; als: De *Chiosische*, d'*Eretrische*, de *Samische*, de *Selinusische*, e. s. v. III. Verdeelende, ghelijck de *Cimolische* en d'*Ampolitis*. IV. Suyverende of uyt-teerende, als *Terra Melin* en andere diergelijcke.

I. Wat belanghd de Gift-bedwingende, wy hebben alreeds genoegh daer van gesproocken.

Aerde uyt Chio.

II. Onder de stoppende of *Astringeerende* koomd voor eerst d'Aerde uyt 't Eyland *Chios* of *Chio*. Deese is wit, treffijck goed, en brockelaghtigh: de *Samische* alderghelijckst, soo wel in ghestalte als in kraght. Beyde Mannen en Vrouwen maecken'er 't beste Blanckets el af.

d'Eretrische Aerde.

D'*Eretrische* Aerde is van tweederley slagh; d'eene witaghtigh, d'andere Aschverwigh. De laetste werd gehouden voor de beste. Indien men deselve aen eenigh Koper Vat strijckt, so salse een Violet-blauwe streep maecken. Dit is 't kenteecken. Sy heeft een stoppende, verkoelende, en eenighsins versaghtende kraght. 't Geen hol of leedigh is, vervuldse, en treckt de Wonden t'saem.

Selinusische Aerde.

't *Selinusisch* Aerdrijck *recommandeerd* sigh aldermeest door sijnen glantsch, zynde wit.

Cimolische Aerde.

De *Cimolische* Aerde is van tweederley gestalte: d'eene wit, d'andere Purpur-rood. De geene, welcke eenighe voghtigheyd aen sigh laet bespeuren, en koud in 't aenraecken is, werd den besten prys gegeven. Met heylsaem nut bestryckt men de verbrandede leeden daer meê. Met Edick voght gemaeckt zijnde, so verdeeldse de Geswellen. Sy werd de *Cimolische* geheeten, wylse gehaeld werd uyt 't Eyland *Cimolus*; ghelegen in de *Cretensische* Zee. Eenighe Schryvers noemen deese Aerde een slagh van Kryd, waer meê men de Vlecken uyt de Kleederen kan doen.

Pnigitische Aerde.

De *Pnigitische* Aerde is in verwe d'*Eretrische* ghelijck. De hand, welcke haer aenraeckt, maecktse gantsch koud. Wanneerse met de

Tongh

T[illegible]ngh werd geleckt, kleefdse soo vast daer aen, datmense nauwlycks [illegible] daer van [illegible] kan krygen.

[illegible] Aerde.

D[illegible] verwe der *Melische* Aerde koomd desgelycks met d'*Eretrische* [illegible] in 't aenraecken. Streeckt, soo veel men aen de [illegible] bemercken, vol Aluyn; en hier van daen heeftse soo een [illegible] kragt.

[illegible]

[illegible] *[illegible]sche* Aerde in *Syrien* werd de swarte meest gepre[illegible] [illegible] om 't Hayr te verwen; en verkoeld. Maer voor [illegible] hebben wy genoegh van deese Stof gesproocken.

[illegible]

[illegible] *Mexico*, berightede de Heer *Floris*, is een slagh van bleeck-geele Aerde, waer van de Schilders een Doyer-verwe weeten te bereyden. De *Mexicanen* noemense *Tecozahuitl*, en blanckerten somtijds haer aengesight daer meè. Voortyds plegen de Mannen haer gantsche lighaem daer meè te besmeeren, wanneerse ten Oorlogh trocken, meenende haere vyanden hier door een schrick te sullen aenjaeghen. Bysonder goed is dese Aerde, om de Kloven in de handen en anderwegen, door koude opgespronghen, te geneesen. Veelerley ander slagh van *West-Indische* Aerde sou ick konnen voorstellen; doch ick ben in 't gevoelen van de Heer *Sinebald*, dat wy langh genoegh hier omrent beesigh sijn geweest. 'k Sal u liever yet seldsaems verhaelen van seeckere Kaes in *West-Indien*, niet ghemaeckt van Koeyen, of Schapen, of Geyten-melck, maer gantschlyck sonder toe-doen van eenighe Room.

Dit 's my wat seldsaems, seyde *Donatiaen*, en ick verlangh, breeder bericht hier van te hooren.

[illegible]

In 't gedaghte Koninghrijck *Mexico*, vervolghde *Floris*, heeft men seeckere Spys, ghenoemd *Tecuitlatl*, welcke de Kaes soo nae by koomd, datse met de selve om den prijs schynd te stryden. Deese koomd aen eenige plaetsen op uyt de grond van een *Mexicaensch* Meir of *Lac*, en heeft de gedaente van Lym. 't Drijft boven op 't Water; van waer het af genomen, en in de Son geleghd werd. Een weynigh gedrooghd zynde, soo *formeerd* men deese *Massa* tot Koecken. Dan stelt menſe andermael in de Son, nae dat men eenigh groen Kruyd daer onder heeft geleghd, tot datse ten vollen droogh sijn geworden. Daer nae bewaerd mense in eenighe Plaets, ghelyck Kaes, en men kan een gantsch Jaer langh sigh van de selve dienen. Men eet'er gheroostede *Mais*, of ghemeene *Indiaensche* Koecken toe. De smaeck is in alles ghelyck die van Kaes; waerom de *Spaenjaerden* deselve den naem van Kaes-lym hebben gegeven. De reuck is niet seer lieflijck, gelyck dan ook onse ghemeene Kaes, wanneerse oud word en begind te vervuylen, ghewisslijck geen Roosen-geur van sigh geeft. Deese Spys-lym noch versch zynde, heeft een Zee-groene verwe; maer alsse oud werd, [illegible] van 't groen nae 't swart. Men eet'er niet veel van op eenmael; maer ghemeenlyck ghebruycktmense in plaets van Sout,

[illegible]

of tot bekruydingh der Koecken, welcke uyt *Maiz* gebacken worden. 't Is een kost voor groove Magen en stercke Arbeyts-lieden.

Vermits wy nu van Bergh-wercken en *Mineralische* Aerde hebben gesproocken, soo sou d'orde schynen te vereysschen, dat wy oock gewagh maeckten van 't Bergh-sout, doch vermits wy voor eenige dagen wydloopigh ghenoegh hier van gehandeld hebben, so is onnoodigh, eenige herhaelingh daer van te doen.

Nieuwe Redenvoeringh van 't Sout.

Evenwel, seyde *Sinebald*, moet ick noch yets hier van voordraegen, 't welck wy doe, of gantschlijck voorby gegaen, of alleen met een woord aengeroerd hebben. T' *Araya* is sulck een meenighte Souts, dat, soo men heden thien Scheepen daer mee bevraghtede, echter binnen vier daegen tijds andere thien Scheepen weer daer mee souden konnen gheveuld werden; vermits dit Sout door de hitte der Son in een kromme Zee-boesem binnen weynigh tijds bereyd word. *Petrus Martyr* maeckt hier oock gewagh van, als hy schryft: In *Paria* is seecker Gewest, seer voortreflijck wegens een nieuw slagh van Sout-poelen. De naem is *Haraya*. Door de Wind werd de Zee hier aengedreven, soo dat de Golven op de naest-aenleggende Vlackte koomen te vlieten, en aldaer, door de brandende hitte der Son, tot een seer heerlijck-wit Sout bestallen. Indien nu de Scheepen sigh derwaerts snekden, eer 't quam te regenen, soo souden een groot getal der selver haere laedingh hier konnen hebben. Maer soo haest 'er Regen valt, smelt dit Sout daed'lijck, en de voghtigheyd verliest sigh in 't Sand; alsoo door de heymlijcke canalen of lughtgangen der Aerde weer keerende nae de Plaets van waer 't ontstaen was. Andere meenen, dat deese Vlackte niet uyt de Zee, maer uyt eenighe Springhen, met Sout werd voorsien. 't Sy soo 't wil, d'Inwooners houden seer veel van dit Sout, en ghebruycken 't niet alleen in haer Vaderland tot hun eygene Spysen, maer vormen 't oock in de ghedaente van groote Tighelsteenen, en verhandelen 't aen de Vreemde, voor andere Waeren.

Treflycke Soutpoelen by Haraya.

Hoedanigh dit Sout hier door de Son bereyd werd.

Deselve *Petrus Martyr* verhaeld, dat in 't Landschap *Bainoæ* op den Bergh *Dajagon*, Sout-groeven zyn te vinden, waer in 't Steen-harde Sout veel klaerder en witter als Krystal wast. 't Is soo geweldigh vast, dat het sonder Ysere Bylen en Beytels niet te bedwingen is. In hardigheyd stryd het met de Marmor-steen. Van een diergelijck hard Sout spreeckt oock *Paulus Venetus*, inde Beschryvingh van 't Morgenlandsche Ryck *Taican*; seggende, dat aldaer Sout-bergen zijn, sich soo wyd en breed uytstreckende, datse de gantsche Wereld genoeghsaem met Sout souden konnen voorsien. Doch 't selve is soo hard, dat men 't met Ysere Instrumenten en met groot gheweld moet in stucken slaen. Even deselve *Venetus* verhaeld, dat men in de *Provintie Caniclu*, grensende, van 't Westen af, aen 't Land *Tebetz*, Sout koockt, en in seeckere Vormen tot kleyne Schijfjens maeckt; welcke men gebruyckt in plaets van ganghbaere Munt.

Bergh-Sout in 't Landschap Bainoæ.

Boven maten hard.

Sout-Munt.

Wy hebben Souts genoegh in ons Land, seyde de Heer *Donatiaen*, 't welck wy voor een geringe prys konnen bekomen; en derhalven agten wy 't soo hoogh niet. Maer anderweghen, daermen 't niet heeft, is 't veel waerdiger als Goud.

Sout hooger geaght als Goud. Jae gewisselijck, liet *Floris* sigh hooren. In de *West-Indische Provintie Guastecan*, behoorende tot *Nieuw-Spanje*, begeeren d'Inwooners noch Goud noch Silver, maer alleen Sout voor haere Waeren. 't Selve ghebruyckense niet alleen tot haere Spijsen, maer oock tot Artzeny, en een hulp-middel tegens seecker slagh van Wormen, wassende tusschen haere lippen.

Voorbeelden daer van. Waerlyck, deed *Simbald* hier by, 't Sout is een dienstige en gantsch heelsaeme sack. Dit konnen ons desgelijcks de Volckeren *Azanegi* betuyghen, en de swarte *Mooren*, die aen de Vloed *Senega* woonen. Van deese verhaeld *Alousius Cadamustus*, dat in dit Land seeckere Plaets is, genoemd *Tagaza*. Van hier brenghdmen een groote meenighte Klip-Sout nae veelerley andere Landen, werdende ghelaeden op de Kamelen der *Arabiers* en *Azanegers*. Dit Sout, seghd hy, werd voor Goud verkoght, waer meê de Verkoopers ryckelyck belaeden weer nae Huys keeren.

Sout gebruyckt tot Medicyn, De gedaghte Schrijver heeft eenige Kooplieden uyt 't Koninghrijck *Mellis* ghevraeghd, hoe 't doch byquam, datse soo geweldigh veel Sout verbeesighden? en kreegh van haer tot antwoord: Door d'overmaetighe hitte haers Lands wierd veroorsaeckt, dat haer 't bloed op seeckere tijden des Jaers soodaenigh wierd ontstoocken, dat het met haer leven ghedaen sou zijn, indiense 't Sout niet tot een Artzeny ghebruyckten. De manier, op welcke sulcks geschiedede, is de volgende:

En de manier hoe. Yeder dagh lietense een weynigh Sout in Water smelten, 't welckse dan droncken. Dit was een kraghtigh en beproefd middel tegens haere Quael. 't Overige Sout sloegense tot sodaenighe Schollen, dat yeder Mensch een stuck daer van op de Schouderen kon torssen. Alsse nu daer meê ghekomen waeren aen 't Koninghrijck der *Melliten*, soo leydense twee stucken Souts op elcke Kameel, want meer konden dese Dieren niet draegen. *Vervoeringh van 't Sout nae andere Gewesten.* In 't genoemde Koninghryck naemen de *Nigriten*, of swarte *Mooren*, 't Sout van de last-Dieren weer af, en droegen 't selve op haere Hoofden, yeder Man een Schol. Deese Draegers waeren soo veel in getal, dat men de selve billijck had mogen aensien voor een geheel Kryghs-heyr van Voet-kneghten. Met dit swaere *Sout-draegers.* Gewight wandeldense een ongelooflijck verre wegh voort, hebbende in haere handen een drie-tandige Gavel, diense, vermoeyd ghewor-den zijnde, in d'Aerde staecken, en 't Sout daer op leyden, tot datse wat gerust hadden, waer nae sy weer voort gingen. Eyndlijck quaemense aen een Vloed, bynae voor een Zee gehouden. Daer rightede dan yeder van sijn Sout een kleyn Heuveltje op, staende al t'saemen in een

een reghte vervolgende orde. Yeder marckte sijnen hoop met sijn bysonder Teecken : En daer nae begaevense sigh gesaementlijck weer te rugg', ontrent een halve Dagh-reys daer van daen. Doe quaemen andere Mooren, welcke niet bekend sijn wilden, uyt eenige daer ontrent gelegene Eylanden in haere Schuyten aen den Oever, besightigden 't Sout, en leyden by elcken hoop so veel Goud, alsse den selven oordeelden waerdigh te zyn. Dit gedaen zynde, voerense weer wegh, laetende beyde 't Soud en Goud daer staen. Als nu de vorige *Nigriten*, of *Mooren*, weer nae den Oever keerden, soo besightighde yeder, hoe veel gewight van Goud by sijnen hoop lagh. Daght het haer ghenoegh, soo naemense 't Goud met haer, en lieten 't Sout daer blyven, treckende alsoo weer nae Huys. Waerense daer meê niet vergenoegd, soo lietense 't een en 't ander leggen, en ginghen andermael te rugg': Dan vervoegden sig d'andere *Mooren*, welcke niet gesien wilden zyn, ten tweedenmael derwaerts, en voerden 't Sout wegh, indien 't Goud daer van genomen was. Indien niet, soo leydense noch een weynigh daer by; of woudense niet meer geven, soo vertrockense met haer Goud, en lieten 't Sout op sijne plaets. Op deese wys wierd hier den Sout-handel gedreven, volgens een over-oude gewoonte, sonder dat de Kopers en Verkoopers elckander saegen of spraecken. *Cadamustus* beroept sigh op geloofwaerdige Kooplieden, welcke deese saeck hem voor waeraghtigh hadden verteld; alhoewel hy ondertusschen selver bekend, dat het bynae ongeloofijck schynd. Wat my belanghd, ick stel aen uwe *discretie*, of ghy dit Verhael wilt aen-neemen, of verwerpen.

Wonderlyke manier van Soutkoopmanschap.

Sonder dat de Koopers en Verkoopers malkander sien of spreecken.

* * * *
* * *

NAe noch eenige andere Redenvoeringhen van 't Sout, quaemense tot den *Amber*, by welcke ghelegentheyd *Sinebald*, op 't versoeck der andere, aenwees 't verschil tusschen de Bernsteen en Ambregrijs. 't Sou te langh vallen, dit sijn Gespreck hier te willen beschryven. Alleen sullen wy dit seggen, dat de Heer *Donatiaen* by deese gelegenheyd vraeghde, of waeraghtigh was 't geen men seyde, dat 't Ambregrijs zijnen ootsprongh sou hebben uyt den Buyck der Walvisschen?

Redenvoeringh van den Amber.

Veele Schryvers, antwoordede *Sinebald*, seggen hier op rondlyck Jae, andere Neen. Maer eer ick haere redenen voortbrengh, laet ons eerst hooren, wat de Heeren *Floris* en *Angelot* hier van ghevoelen.

Of d'Ambregrijs

Voor mijndeel, seyde *Floris*, weet ick van deese saeck geen ander beright te geven, als alleen dit, dat in de Zee by 't Voorgeberght *S. An-*

't Zaed der Walvis-

schen is.

Antonii, aen 't Eyland *Cuba*, ontelbaer veel Walvisschen zyn, en dat men daer een seer groote meenighte Ambra vind, waer van men deese meeningh heeft, dat het 't Zaed der Walvisschen is: Desgelycks, dat in veel andere Plaetsen van *America* d'Ambra werd vergaederd, als yets 't geen van de Walvisschen koomd, alhoewel men 't echter niet over al uyt geeft voor derselver Zaed: D'ouse, eertijds op 't Eyland *Maurinier* ghelegen hebbende, seggen, dat de geene, welcke noyt Ambragrijs gesien hebben, niet anders souden meenen, of 't was (met verlof) een Koe-dreck, indien den Reuck niet 't onderscheyd tusschen beyden maeckte.

Amber in Oost-Indien.

D'*Indianen* in *Oost-Indien*, begon *Angelus*, houden 't oock in 't gemeen daer voor, dat het een Walvisschen Zaed is, 't welck de Zee, door Stormwinden bevigh ontroerd zijnde, aen Land werpt. De beste Amber koomd uyt d'opene Zee by *Bengala* en *Pegu*, gelijck oock by *Mosambiq*, *Capo verde*, en meer andere Oorden. T'*Amadabath* in *Indostan* werd seer veel Ambregrijs en Muscus verhandeld, al-hoewel deselve hier niet wast, maer van andere plaetsen uyt de Zee derwaerts werd gebraght. In even deese Stadt pleegh een *Once* Ambregrijs veertigh *Mamudi*, of aght Ryckxdaelers te gelden. (a) Dit is alles wat ick van dit stuck weet te seggen. Maer wat d'Amber eygentlijck is, en waer deselve van daen koomd, laeten wy bevolen aen 't oordeel en de welbeleesenheyd des Heeren *Sinebalds*.

(a) *Mandelslo, eerste Boeck, cap.* 29.

'k Sal, antwoordede deesen, om u nae vermogen te vergenoegen, voordraegen de Gevoelens van verscheydene beroemde en welbereysde persoonen. Als wy dan haere Redenvoeringen sullen gehoord hebben, so sal 't vernuft lightlyck weeten t'onderscheyden wat voor geloofwaerdighst is te houden.

Verscheydene meeningen, van den Oorspronq des Ambers aengewesen.

Garcias ab Horto verdiend voor alle andere aldereerst gehoord te worden. Voor uyt steld hy de verscheydene meeningen van den oorspronck des Ambers; naementlijck: Dat eenige voorgeven, 't selve te sijn 't Zaed der Walvisschen; andere den Dreck of Afgangh van eenighe andere ongher-groote Visch-Monsters; noch andere een Schuym der Zee. Doch dit alles koomd hem gantsch ongegrond voor; in aenmerckingh, dat even aen die plaetsen, daer de Walvisschen aldermeest werden ghevonden; desgelycks; daer d'aenbotsingen, slagh en weerslagh der Golven 't meeste Schuym in de Zee verwecken, gantsch geen Amber werd vernoomen. 't Gevoelen der geene, dat het, als een Hars, voortkoomd uyt de grond der Zee, schynt hem vernuftiger, en de waerheyd gelyckmaetiger te zyn.

Gevoelen van Avicenna en Serapion.

Vervolgens treckt hy *Avicenna* en *Serapion* aen, welcke schryven, dat *Ambarum* (soo werd het in de *Latijnsche* Tael genoemd) in de Zee wast, ghelijck de Spongien, aen de Klippen en Boomen; werdende daer nae, somtyds met en nevens de Steenen, aen den Oever geworpen. Dese meeningh pryst *Garcias* voor geloofwaerdiger, als d'andere,

van

van den selven *Avicenna* voorgesteld. Want, seghd hy, als d'Ooste Winden dickmael komen te wayen, so werd een groote meenighte Amber by *Sofola*, desgelijcks aen d'Eylanden *Comaro*, *Dangaza*, *Mosambica*, en aen de gantsche streeck deeses Zee-strands, van de *Maldivische* Eylanden, welcke tegens 't Oosten leggen, aen gestooten. Doch waeyd de Wind uyt 't Westen, soo vind men deese *Materie* aen de *Maldivische* Eylanden selver aldermeest.

Geweldigh groote stucken Amber.

Sijn eyghen ghevoelen is dit: Gelijck d'Aerde, nae den Aert der Landen, somtijds rood is, gelijck d'*Armenische Bolus*; somtijds wit, gelijck Kryd: somtijds swart; soo is 't geloofelijck, dat'er eenige Eylanden of Landen zijn te vinden, welcke met d'Ambra eenerley ghestalte hebben, soo dat haere Aerde *spongieux*, of van een andere sonderlinghe eygenschap en *temperament* is. De gewisheyd hier van blyckt uyt de groote meenighte des Ambers. Want men heeft dickmael stucken gesien, soo groot als een Mensch: Somtijds eenige, welcke tnegentigh hand breed in de lenghte, en aghtien in de breedte hadden. Jae sommige hebben voor waerheyd bericht, datse een Eyland hebben gevonden, bestaende uyt louter Amber; doch als men 't selve naederhand weer soght, kon men 't nergens gewaer worden.

Een stuck van 3000. ponden:

Dit is *Garcie* oordeel van dese saeck: die noch verder daer by doet; datmen in 't Jaer 1555. by 't Zee-geberght *Comorin*, leggende tegens over de *Naldivische* (of *Maldivische*) Eylanden, een stuck Amber heeft gevonden, wegende bynae drieduysend ponden. [*Onsen Autheur gebruyckt het woord* Pondo; *'t welck wy hier voor Pond hebben vertaeld, alhoewel het menigerley Gewight kan beteeckenen: doch ghemeenlijck werd'er een Pond door verstaen*]. De Vinder, geen kennis van deese kostlijcke *Materie* hebbende, sagh deselve voor Hars of Peck aen, en verkoghtse voor een bespotlijcke prys. 't Grootste stuck, 't welck *Garcias* selver oyt ghesien heeft, woegh vyfthien ponden. Doch de geene, welcke, om haeren koophandel te drijven, nae Moorenland vaeren, weeten van veele swaere stucken te spreecken, naedemael deese gantsche Streeck, van *Sofala* af tot aen *Brava* toe, overvloedigh veel Amber heeft.

Doet sijnen vinder door onkunde, weynigh voordeel.

De beste Amber

Soodaenigen Ambra werd, volgens sijn bericht, voor de beste gehouden, die alderminst onsuyver is, en de witte verwe taemlijck nae by koomd, naementlijck d'Asch-graeuwe; of de geene, welcke bestaet uyt Aderen, die nu wit, dan aschaghtigh zyn: Daer-en-boven die light is, en veel Oly uytdruppeld, wanneer men met een Naeld daer in steeckt. De swarte werd onwaerd gehouden, ghelijck oock d'alderwitste, volgens 't ghetuygenis van *Serapion*, wyl men op de laetste een arghwaen werpt, datse wel met Gips, Kalck, of Alabaster-Meel vervalscht moght zijn.

Werd seer dier in

Van de rycke *Indianen* werd deesen Amber seer hoogh *geëstimeerd*, en van haer onder haere Spysen gebruyckt als een *Medicament*. De

China ver-[illegible] Prys steygert nae de grootte des stucks 't welck men koopen wil; even gelijck [illegible] Edele Gesteenten. Hoe grooter hoe dierder. Nergens [illegible] Schryver gelde meer, als in *China*. Als de *Portugeesen* eens een weynigh Amber-grys derwaerts hadden gebraght, [illegible] *Catti* (maeckt een gewight van twintigh Oncen) voor [illegible] Goud-guldens. Soodaenig een winst heeft meere Koopluyden aengelockt: derhalven sulck een meenighte van Amber nae dat Land wierd gevoerd, dat de Prys niet weynigh af-liep.

[illegible] dingen in Ambergrys vermengt. Dit is 't geen *Garcias* van d'Ambra verhaeld en oordeeld: Die oock daer [illegible] heeft gevoeght, dat men somtyds daer in heeft gevonden Vogel-[illegible], Oester en Mossel-schelpen, Slecken-huysen en andere dingen. *Clusius* in syn Aenmerckingh doet'er by: dat hem [illegible] met den Amber vermengde Snaveltjens van een Apotheker zyn vereerd geworden: doch deselve bevond hy, niet van Vogelen, maer van Zee-Spinnen te zyn; gelyck de Koninghlycke [illegible] *Nardus Recchus* hem te voren had onderright.

Eenige [illegible] *Adamus Olearius* verhaeld in syn Aenmerckinghen over 't XIX. Hooft-stuck des eersten Boecks der *Mandelsloische* heenen-reys nae *Oost-Indien*, uyt seeckere *Hollandsche Relatie*, dat in 't Jaer 1606. by *Capo verde*, of 't Groene-Hoofd, aen de Rivier *Gambi*, door de Zee een stuck Ambragris wierd aengheworpen, wegende taghtigh ponden. Een voornaem Drogist te *Hamburgh*, genoemd *Paulus Langerman*, heeft hem eens getoond een groot stuck Ambra, waer in een geheele Vogel-klauw was. Waer uyt dan blyckt, dat niet alleen snavels van Zee-spinnen, maer oock wel van Vogels, in dese *Materie* gevonden worden. Waer over men sigh echter niet seer heeft te verwonderen, vermits *Linschoten* vermeld, dat de Zee-vogelen daer op Nestelen.

Johannes Ruellius [illegible] Korts te voren heeft de gedaghte *Olearius* aenghetrocken *Johannes Ruellius, de Natura Stirpium, lib.* 1. *cap.* 27. welcken *Autheur* schryft; hy had van de *Mauritaniers* vernoomen, dat d'Ambra in de Zee wies, even gelijck de Spoonsen op d'Aerde. Als dan de Zee sigh door ontuymige Winden bewogen bevond, soo souse deese *Materie* afstooten, voortdryven, en aen den Oever werpen. Hy vermeld oock; dat'er een Visch is, van de *Mauritaniers Azelum* genoemd, seer begeerigh nae den Ambra; derhalven hy deselve opsoeckt en verslind. Doch te veel daer van ingenomen hebbende, soo moet hy sterven, en drijft dan boven op 't Water. Maer *Garcias* aght dit een versieringh te zyn, vermits alle levendige Dieren van Natueren schouwen 't geen waer aen sy de dood souden eeten. Jae, seghd hy voorts, naedien den Amber de kraght des herten insonderheyd versterckt, soo moest deesen Visch enckel doodlyck vergift zyn, indien hy van soo een heerlyck Medicament sou sterven. Dat d'Ambra een slagh van Sponssen

sou

sou wesen, heeft oock *Scaliger* vermoed, en daer meê soecken te bewysen, dat hy een Amber-klomp heeft ghesien, die met Schorssen overtrocken was. Wat hier van te houden is, sullen wy hier nae uyt *Lyncæus* hooren.

Bericht van Ferdinand Lopez de Castagneda,

Ferdinand Lopez de Castagneda schryft in 't vierde Boeck der *Oost-Indische Geschiedenissen*, dat in 't Eyland *Maldivia* d'uytgeleesenste Amber werd gevonden. Van des selven oorspronck steld hy dit volgende: De grootste Eylanden van *Maldivia* brengen vele welrieckende Kruyden voort, van welcke eenige Vogelen, by d'Inwooners *Anacangrispasqui* genoemd, haer voedsel trecken. Dese Vogelen hebben haere versaemelinghen en Nesten in de Rotzen en Klippen der gedaghte Eylanden, nevens den Oever der Zee, en werpen een Dreck uyt, welcke 't Ambra is. 't Selve is van driederley slagh. 't Eene, wit zynde, en soodaenigh, als 't uytgeworpen is geworden, aen de Klippen hangende, werd voor 't alderkostlyckste gehouden, en *Ponabambar*, dat is, 't goudene Amber geheeten. Soo veel dierbaerer is 't, als 't minder en mooylijcker ghevonden werd, in opsight der twee overighe soorten, welcke Asch en Swart-verwig zijn, hebbende haeren oorsprongh uyt de witte. By onstuymigh We'er, en voorts oock wel door langheyd van tijd, valt den Amber met groote stucken van de Klippen af in de Zee, en werd aen den Oever gheworpen. Dan noemd men deselve *Coambra*, of Water-Amber, wyl 't van de Golven mercklijck uytgespoeld is, en niet weynigh van sijne deughd verlooren heeft. 't Derde slagh, 't welck swart is, voerd den naem van *Maniamber*, so veel als Visch-Amber. Want men houd het daer voor, dat het sijne swartheyd bekoomd, wyl 't van de Wal en andere onguer-groote Visschen der Zee, swemmende in groote meenighten tusschen deese Eylanden, ingeslockt, doch, vermitsse 't selve niet verdouwen konnen, weer uytgespoogen is geworden. Dit is 't alderslegtste, wyl 't bynae gantsch geen kraght heeft. Dus verre *Castagneda*.

Belangende den Amber, welcke zyn sou den dreck van seeckere Vogelen in de Maldivische Eylanden.

Soo wil ons dan, seyde *Donatiaen*, de goede Heer *Lopez* Vogelstront voor Amber verkoopen? Dit sou niet willen aengaen. Vermoedlijck sal hy seer weynigh geloof vinden.

Ingeworpene Tusschenreden.

O! antwoordede *Sinebald*, dit gebeurd niet weynighe Volckeren, dat men haer dickmael Dreck voor Amber, Muysekeutels voor Peperkornen verkoopt. Maer veeltijds komen oock wel de Heylige (gelyck men seghd) onvoorsiens om haer Wasch. Doch wy willen de Vogelen van *Lopez* haeren Amber alleen laeten behouden, om te hooren, wat *Monardus* ons goeds van deese Stof sal leeren. Dusdaenigh spreeckt hy van de saeck.

Monardi discours van den Amber.

't Landschap *Florida* in de *Nieuwe Weereld* send ons hedensdaeghs t'Amber-grijs toe. Men vind het aen den Zee-Oever uytgeworpen, van *Canaveral* af tot aen 't Voorgebergh S. *Helena* toe. Van den oorsprongh sijn veelerley meeningen; doch deese is d'alderwaeraghtighste,

tighste,

tighste, dat het een slagh van Hars is, in de diepte der Zee uyt eenige Springen opwellende; en terstond, soo haest het in de lught koomd bestallende; gelijck gemeenlijck pleegen te doen soodaenighe dingen, welcke onder 't Zee-water weeck en vlietende sijn, doch daer buyten hard werden, gelijck Coral en Bernsteen.

Wederlegging der gene, welcke voorgeven,

In deese meeningh heeft *Monardus* den *Griecksche* Schryver *Simeon Sethus* ten voorganger; welcke beweerd, dat d'Amber uyt seeckere Boomen op-koomd, gelijck een Hars. Voorts, dat 't geen, 't welck van de Walvisschen werd verslonden, d'alderslegthste soort is. Hier meê, vervolghd de gedaghte *Monardus*, werd om verr' gheworpen den waen van soodaenighe lieden, welcke voorgeven, dat het Walvisschen-zaed sou zijn; sigh daer door bedriegende, datmen somtyds in de Maegh der Walvisschen eenigen Amber heeft ghevonden; die, deselve op 't Water siende drijven, deese *Materie* hadden ingeslockt, meenende dat het Spys was. Daer op nu verhaeld hy, datmen in sijnen tijd by de *Canarische* Eylanden een Walvisch heeft gevangen, in wiens buyck men heeft gevonden vier *Arrobas* Ambra; yeder *Arroba* tot vyfentwintigh, en alsoo t'saemen honderd ponden. Naederhand heeft men ontelbaer veele Walvisschen om 't leven gebraght, te gelijck met haere Jongen (ghelyck de *Romeynen* de Gevangene *Joden* open sneeden, om eenens wil, die Goud ingeswolghen had) maer gantsch geen Amber in haer vernoomen. Desgelijcks verhaelen de geene, die uyt *Florida* komen, dat in de Zee daer ontrent veele Walvisschen swemmen, welcke in meenighten, nevens haere Jonghen, ghedood sijn gheworden, doch men had 't minste stuckje Amber in haer niet konnen vinden.

Dat den Amber 't Zaed der Walvisschen sou zyn.

Anderen ongerymden waen.

Andere willen, dat den Amber sou ontstaen uyt seeckere aen den Oever der Zee wassende Vrught, welcke van een seer goeden reuck is, en in April of May ryp werd; dan afvalt, en van de Walvisschen verslonden werd. Welcken ongherymden Waen *Monardus* vernuftigh om verr' werpt met deese antwoord: Dat een Vrught, welcke tot Voedsel diend, niet anders als Vleesch en Bloed kan *genereeren*. D'Amber, die een weynigh nae 't roode treckt, aght hy de beste.

Nut des Ambers.

Voorts handeld hy van 't heylsaem nut des Ambers, en prijst deselve insonderheyd de bedaeghde persoonen aen, vermits der selver levens-geesten, Hert en Harssenen daer door versterckt, oock te gelyck verdeeld werden de taeye voghtigheden, welcke d'oude lieden gemeenlijck beswaerlijck vallen.

Clusii en Servatii Marelli gedaghten, van den oorsprongh

Maer of schoon 't geen deesen *Monardus* heeft geschreeven van den oorsprongh des Ambers gantsch geloofwaerdigh schijnd, so heeft echter den geleerden en seer ervaernen *Clusius* sig anders laten berigten van sijnen goeden Vriend *Servatius Marellus* uyt *Burgundien*, die veel landen door-reysd, en met Ambra, Muscus en Edele Gesteenten een grooten handel gedreven heeft. Deese vraeghde hem eens te *Franckfurt* aen den

den *Main*, of hy oock reght wist, wat Ambra was? *Clusius* gaf hem tot antwoord: Niets anders, als 't geen hy by *Gracias* en *Monardus* daer van had gheleesen. 'k Heb, liet *Servatius* sigh hooren, deese Schryvers oock doorsien, maer niet anders daer van ghevonden, als onseeckere getuygenissen uyt andere Schryvers, die daer van hadden gheoordeeld, als een blinde van de *Coleuren*. Hy, *Clusius*, sou hem geloof geven, dat het Ambra niets anders was, als 't uytwerpsel van de Maegh eens reghten Walvischs, van tsederd een langen tyd daer in versaemeld. Eens reghten Walvischs segg' ick (vervolghde hy) wyl de meeste Schryvers andere onguere Visschen, als *d'Orcaden*, *Physeteren*, en meer andere diergelijcke, onder de Walvisschen begrijpen, schoonse verschricklycke groote tanden hebben: Waer tegens een reghte Walvisch geen tanden heeft, maer de Visschen gantsch ongeknaeuwd inslockt; hoe weecker deselve sijn, hoe beter; (als de *Polypoden*, Zee-Spinnen, e. s. v. Welcke, wanneerse in sijne Maegh niet genoegh verdouwd werden, noodwendigh veel kleefaghtighe *Materie* daer in moeten *genereeren*: Die hier nae, te veel gheworden zynde, en de Maegh te seer beswaerende, jaerlijcks eens, of oock wel meermael, van de Visch werden uytgeworpen. Deese Stof, soo langh in de Maegh behouden, en eyndlijck uytgespoghen, drijfd op de Zee, en is den Amber; waer in men somtijds vind de kleyne snavels der veelvoetige Blackvisschen (*Polypodis*). Als nu de Walvisschen gevangen worden ontrent den tijd, datse deese *Materie* hebben uytgheworpen, soo sal men geen Amber in haer vinden. Vanghd men haer eenighen tijd daer nae, soo sal men wel een weynigh Amber ghewaer worden, doch gantsch sleght, wylse niet genoegh gekoockt is. Want hoe dese *Materie* allenxen meer in de maegh toeneemd, en ouder werd, hoese oock treflijcker werd in volmaecktheyd. Soo dat, indien men den Walvisch vanghd, even te voren eer hy, nae gewoonte, de nu hem beswaerlijck geworden zynde last sal uytwerpen, den besten Amber, en aldermeest in hem te vinden is. Men moet sigh derhalven niet verwonderen, dat men gantsch geen Amber vind in sulcke Visschen, welcke onder den valschen naem eens Walvischs werden opghesneeden.

des Ambers,

Uyt de Maegh der reghte Walvisschen, welcke de gene zyn die geen tanden hebben.

'tKenteecken des alderbesten Ambers stelde hy te zyn, als men een stuckje daer van aen een gloeyend Yser, of heet gemaeckt punt van een Mes hield, en dat het dan tot een Oly smolt; te gelijck een lieflijcken reuck van sigh gevende.

Kenteecken des besten Ambers.

Veele sullen sigh misschien verwonderen, hoe doch dien soo seer verstandighen *Clusius* hem dit voor gheloofwaerdigh heeft laeten wys maecken, met verwerpingh van *Garcias* en *Monardus*. Doch wy vermoeden, niet weynigh hier toe gedaen te hebben, dat oock andere beroemde Schryvers in dese meening hebben gestaen, te weten, dat d'Amber uyt de Walvisch koomd; schoonse niet alle in de manier over een

't Voorgaende gevoelen van veele toegestemd.

stemmen, of hy deselve uyt de Maegh werpt; of dat het als een Zaed van hem afvliet. 't Laetste gevoelen heeft veeler byval, gelyck *Gesnerus* getuyghd. Oock heeft het *Discorides* daer voor gehouden.

Schoon de Walvisschẽ somtyds Amber in sigh hebben

Men kan wel niet loogchenen, dat uyt de Walvisschen veel Amber werd vergaederd. *Venetus* verhaeld, dat by 't Eyland *Madagascar* veel groote Walvisschen in de Zee werden gevangen; en dat men uyt deselve Amber bekoomd. P. *Franciscus Salmas* schryft over den *Propheet Jonas*, dat te sijner tijd in de Haven van *Galicia* en een Walvisch gevangen wierd, in wiens buyck een stuck Amber wierd ghevonden, soo groot als de Stam eens Booms. Dit alles kan wel waeraghtigh zyn, maer daer uyt volghd noch niet, dat d'Ambra in den Walvisch werd *gegenereerd*. Men moet andere reedlijcke, soo wel in Landen als Boecken wel-ervaerne lieden oock 't Oor leenen, en hooren, wat deselve hier van seggen. Den *Nederlandschen Linschoten* heeft ghewisselijck wel soo veel, indien niet vry meer, Landen gesien, als dien van *Clusius* aengetrockenen Koopman *Servatius Marellus*: Daer-en-boven sigh oock niet weynigh bemoeyd en bekommerd, om de Natuer van veelerley uytlandsche saecken uyt te vorsschen; gelyck sijn Boeck genoegsaem doet sien. Deesen evenwel wil niet toestaen, dat den Amber oorspronckłyck van de Walvisschen sou komen. 'k Sal u den Inhoud sijner woorden voordraegen.

Soo volghd nochtans daer uyt niet, datse in deese Walvisschẽ sou gegenereerd worden.

Linschotens oordeel van den oorsprongh des Ambers.

Sommighe meenen, dat den Amber 't Schuym des Walvischs is; andere des selven Dreck of Mist. Sommige geloven, dat het een slagh van Hars moet zyn, vlietende uyt Bronnen, welcke in de grond der Zee ontspringen, en alsoo Amber opwerpen. 't Is gheloofłijck, dat het geen van d'eerste dinghen is. Want indien sulcks waeraghtigh waere, soo moest men daeghlycks veel Amber vinden aen den Oever der Zee by *Biscaja* in *Spaenje*, alwaer geduerigh een groote meenigte van Walvisschen ghesien en gevanghen worden, doch nimmermeer Amber in deselve. Geloofłyck is 't, dat het een slagh van *Bitumen* of Hars is, uyt den Afgrond der Zee door een Wel opkomende, en boven op 't Water dryvende; te meer, wyl 't sigh niet over al laet vinden, maer alleen aen eenighe plaetsen; aldermeest aen den Oever *Sofala*, *Mozambique* en *Melinde*, of *Alex*. Desgelycks werd men 't oock somtyds ghewaer by d'Eylanden *Maldivar*, en *Cabo de Comoryn*: doch in veel gheringer quantiteyt als by *Sofala* en *Mozambique*.

Gantsche Eylanden van Amber gesien, doch haest weer verloren.

Eenige meenen, dat het een *spongieuse* Aerde is van seeckere bedeckte Eylanden, Sand-heuvelen, of verborgene Klippen, van welcke, door de woede der onstuymige Zee, somtyds stucken werden afgebroken en opgeworpen; dryvende dan boven op 't Water ghelijck Puymsteen of dierghelijcke dinghen. Want dickmael werden stucken op 't Water swemmende gevonden, die thien, twaelf, oock wel vyftigh of tsestigh spannen groot zyn. Men houd voor ghewis, dat in *Indien*

gant-

gantsche kleyne Amber-Eylanden sijn gesien, welcke geteeckent wierden van de geene die deselve hadden ontdeckt, op datse weer komen, en meer van deese Stof in laeden mochten, Doch alsse nu deese plaets weer aen deeden, hebbense geen Eyland meer ghevonden. Daer-enboven sietmen den Amber dickmael vermenghd met Schelpen, oock met allerley onreynigheyd der Zee-vogelen, welcke daer op Nestelen.

Gebruyck des Ambers in Indien.

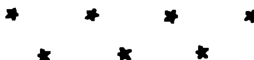
Dien Amber, uyt welcke de meeste Oly vloeyd, is de beste. Deese Proef neemd men door een Naeld daer in te steecken. In *Indien* werd dit goed seer veel gebruyckt, insonderheyd nuttigen 't de Koningen en groote Heeren daeghlycks in haere Spysen, ten deelen om d'onkuysche lusten daer door te vermeerderen. Sy vermenghen 't oock met Muscus; *Benioin*, en diergelijcke welrieckende *Materien*; maecken'er Appelen van, beslaen deselve met Silver of Goud, en houdense in de hand, om daer aen te riecken. Grauwen Amber, met witte aderkens doorloopen, houd *Linschoten* voor den besten; en noemdse *Ambra grysea*, dat is, grauwen Amber.

Paludani toestemmingh van Linschotens gevoelen.

Paludanus, in sijne Aenmerckingen over desen Schryver, seghd: *Ambarum* in de *Latijnsche*, Ambar in d'*Arabische* Tael, is een soort van Hars, ghelyck *Linschoten* reght heeft geseghd; werdende opgeworpen uyt eenige Springen, welcke in de diepte der Zee zyn. So haest het in de Son koomd, werd het hard, gelyck meer andere dingen, welcke uyt de Zee werden getrocken, als Bernsteen, Corallen, e.s.v. Den Amber versterckt, door synen lieflijcken reuck, 't Hoofd en 't Hert: verteerd oock, door sijne drooghte, al d'overtollighe voghtigheden van de Maegh; helpt de geene, die aen de vallende Sieckte ter neer leggen: Is goed tegens d'opstygingh der Moeder, 't sy ingenomen, of den roock van onderen op ontfangen.

Den voorgedaghten Servatius weersproken.

In deese van my aengetrockene woorden uyt *Linschoten*, siet men bynae even de selve gronden, welcke van *Garcias* sijn gesteld, behalven dit, dat hy segt, den Amber werd aen eenige plaetsen gevonden, aen eenige niet. Hier door nu lyd d'uytvlught van *Servatius* geen verhinderingh: welcke is, dat het niet alle Walvisschen zyn, die men daer voor houd: En dat oock selfs by de reghte Walvisschen den Amber niet altyd gevonden word. Maer even so light als hy des *Garciæ* en *Monardi* ingebraghte getuygenissen verwerpt en voor nietigh houd, so light, jae noch lighter en gevoeghlycker kan al zyn seggen in twyffel ghetrocken, jae t'eenemael vernietighd worden. Wie heeft hem Zegel en Brief ghegeven, dat de Walvisch, weeghens zyne veelvratigheyd, een lymaghtige klevige Materie in de Maegh vergaederd, en dat deselve den Amber is? Is hy misschien, gelyck *Jonas*, drie dagen in den Buyck van eene deeser Visschen geweest? Of veel meer een gantsch Jaer langh, waer door hy heeft waergenomen, en onfeylbaerlijck weet, wat daer eyndlyck voor een *Materie* groeyd uyt d'onverdouw'de Visch-spys.

En den geleerdē Lyncæus tegens hem gesteld.

MAer wy willen, vervolghde *Sinebald*, deesen scherpsiende Mensch, wiens Ooghen oock selfs 't Gesight der Arenden overtreffen, en met haere Straelen door de Zee den Walvisch midden door 't lyf tot in de Maegh dringhen, eenen goeden scharp-geooghden *Lynx* tegens stellen, die deesen Visch wat vlytigher in de Kaecken ghesien, en een weynigh naeuwkeuriger betraght heeft, of hy tandeloos is, of niet; naementlyck den seer geleerden *Johannes Lyncæus*, die voor eerst uyt F. *Gregorius de Bolivar* 't volgende aenmerckens-waerdigh *discours* van den Amber ter neer steld; 't welck ick echter soo kort in een sal dringhen, als mooghelyck sal konnen zyn.

Fr. Gregorii de Bolivar

In 't begin verhaeld hy de verscheydene vermoedingen van den oorspronghdes Ambers. Toond daer benevens, dat de geene dwaelen, die deselve uytgeven voor 't Saed van den Walvisch. Dat desgelycks d'andere bedroghen zyn, welcke meenen, datse een uytbraecksel van de Maegh des gedaghten Vischs sou zyn; of oock des selven Dreck. Of 't schoon somtyds gebeurd, dat de Walvisch eenigen Amber van sig geeft, so is echter deese uytgeworpene *Materie* van so een sleghte waerde, dat een eenige *Once* des waeren Ambers meer kraght in sigh heeft als thien ponden van d'andere.

Bericht van den Amber.

Hier op steld hy buyten twyffel, dat den Ambra niet anders is, als een seecker Hars, gelyck als een Uytwerpsel of *Excrement* der Aerde, uyt der selver Ingewand of binnensten Boesem opgedreven van uyt de diepte der Zee door eene de *Mineralien* aengeboorne kraght. Want men weet door d'ervaerenheyd, dat een seer groote aldaer *gegenereerde* en opwaerts gedrevene *quantiteyt* niet so seer d'Aerde selfs, als de voeten der Klippen en Rotzen met een Spons-vormighe en weecke *Substantie* aenhanghd. Deese *Substantie* is van soodaenigh een Natuer, dat allerley Visschen liever daer nae, als nae eenighe andere Spys happen. Dit nu past hy in 't breede op de Walvisschen, welcke den ondersten afgrond der Zee bereycken, en aldaer deese *Materie* aen de gedaghte voeten der Klippen vinden.

Hoe de Walvisschen den Amber eeten en de selve weer uytspuygen

Dat de *Substantie* des Ambers vet is, ghelyck ander Hars, kan men daer aen beproeven, datse noch door Water, noch door Edick, maer door Oly smelt. Als nu deesen Reus onder de Visschen tot d'onderste Grond der wilde Zee is afgheschoten, schiet hy met sulck een lust en begeerte nae den Amber, dat hy, terwyl hy sigh met Hoofd, Staert en Ligchaem bemoeyd, deselve los te kryghen van de Klippen, een groote meenighte Amber in slickt: Waer meê hy sigh weer om hoogh be-

begeeft, en niet weynighmael, als hy sigh te seer overlaeden heeft, een deel daer van weer uytspuyghd; 't welck noch goed sou zijn, indien men 't so terstond kon hebben. Doch 't uytwerpsel sijns Buycks is nergens toe nut, en rieckt oock weynigh na Amber. De volmaecktste is de geene, welcke van dit Zee-wonder niet verslonden is geweest, maer van sig selven sigh nae boven verheft; 't welck ligtlyck kan geschieden, wyl deese *Materie* van Natueren ligt en vet is, en dan van de Golven nae 't Strand werd gedreven. Ondertusschen nemen de kleyne Visschen, die sig boven in 't Water onthouden, van dese grove stucken so veel wegh alsse konnen, en eeten sigh sat.

Als nu den Amber al op 't drooge Strand koomd te sitten, so blyftse echter voor de Zee-kreeften en Vogelen noch niet verseeckerd. Deese picken 'er so lang aen, tot dat deese *Materie* door de Son gantsch hard is geworden. Wasse so veel gevaer niet onderworpen, so souse in een veel grooter meenigte gevonden werden. Dit is 't geen F. *Gregorius de Bolivar* van den Amber seght; waer in ick evenwel vele dingen voorby heb gegaen, om kort te zyn. En waerlijck, dese gedaghten sijn t'eenemael vernuftmatig, makende al d'andere ongegrond, of ten minsten gantsch twijffelagtig. *Scaliger* heeft dit Doel oock ten naesten by getroffen, doch niet geheel. Gy kond hem by gelegentheyd hier van naesien, *Exercit.* 104. *c.* 10. *Libavius* houd de meening van *Scaliger* wel voor een kinderlijck verdightsel, doch met weynigh grond van redenen, en sleghte bewysen. Gy siet, hoe verr' ick my sou moeten uytbreyden, indien ick haere Stellinghen en de Beweeringen der selver u wou voordraeghen. 'k Sal derhalven besluyten met kortlijck te verhaelen 't oordeel van den voorgenoemden seer geleerden *Lyncæus*.

Meeningen van verscheydene andere Geleerde Mannen ontrent dit stuck.

Hy onderteeckend het gevoelen *Serapions*, 't welck geweest is, dat het Ambra ontstaet in den grond der Zee, ghelijck de Sponssen op den Aerdbodem. Ondertusschen wil hy met *Scaliger* 't Amber niet maken tot een geslaght van Planten, maer 't selve veel meer geteld hebben tot de *Mineralien*. Voorts bewyst hy uyt *Fort. Licetus* en *Petrus Martyr*, dat de *Mineralien* niet alleen in de Gestalte van een Aerd-Spons, maer oock wel van een volkomene Plant uyt d'Aerde konnen spruyten; met voorbeelden, dat begraven Goud uyt d'Aerde is opgewassen. Dat kleyn gepulveriseert Metal, gesaeyd en met Water bevogtighd zynde, sigh vermeerderd heeft, e. s. v. Hy steld oock in bedencken, of 't niet gelooflyck kon gehouden worden, dat den Amber een middel-dingh is tusschen de *Mineralien* en Planten, ghelijck de Mensch in 't midden staet tusschen d'Engelen en de Beesten. Eyndlijck besluyt hy, dat men hier uyt ligtlyk kan afnemen, wat van *Scaligers* voorgeven te houden is, welke den Amber voor een regte Spongie aensagh; nademael geene onder dese sodaenig een vettigheyd in sig hebben, als wel den Amber. Echter konmen 't een Spons noemen, eensdeels om datse in de gestalte der Sponssen voortspruyt; anderdeels, om datse veelligt van een middel-natuer is tusschen een Plant en een *MineralischExcrement*.

Oordeel van den geleerden Lyncæus.

Ontrent de selve saeck.

't Geen

[illegible]

[illegible] De [illegible] de geheele [illegible] gedoogh [illegible] Amber en [illegible] niemand yets [illegible] niets doet, en deese [illegible] Lijf ghestraft worden.

[illegible] welcke in de Zee [illegible] door d'er- [illegible] heeft gesien, waer in

in Vliegen en andere Ongedierten waeren, daer in bestald geworden zynde. 'k Heb veele soodaenighe Stucken gehad, en onder deese een, in welckers midden men vier of vyf kleyne Vlieghen ghewaer wierd.

Chineesen verquisten by haere Maeltyden seer veel Gelds

'tIs de ghewoonte onder de *Chineesen*, wanneer een groot Heer een Maeltyd aenstelt, dat hy, op 't eynd der selver, vier of vyf Wieroock-Vaten doet brengen, en daer in een groot deel Amber werpen, somtyds wel ter waerde van drie duysend Rycksdaelers, of noch meer. Want hoe meer Amber men verbrand, en hoe de stucken grooter zyn, hoe heerlijcker het Onthael werd geaght. Een stuck van een pond geld hier twee of drie honderd Rycksdaelers. Sy ghebruycken hier toe den Amber, om datse 't Vyer aenbidden: daerenboven oock, om dat dese *Materie* in 't Vyer gheworpen zynde, een Reuck van sigh geeft, welcke de *Chineesen* niet mishaeghlyck is; waer in oock een slagh van Oly sit, die een Vlam opwerpt, welcke yets onghewoons heeft boven andere Vlammen. Deese verquistingh is d'oorsaeck, dat den Koophandel met Amber een van d'alderbeste en voornaemste sou zyn, indien men de selve in *China* moght drijven. De *Hollandsche Oost-Indische Compagnie* hond deese Koopmanschap bysonderlyck aen sigh: en de *Chineesen* koomense op *Batavia* van haer haelen.

In 't verroocken van Amber.

Ambregrijs, waer 't gevonden word.

Ick wil, vervolgd de Heer *Tavernier*, dit Hoofdstuck niet eyndigen, sonder oock yets van d'Ambregrijs te seggen. Men weet niet reght, hoe of waer die ghemaeckt werd; maer 't is seer waerschijnlijck, dat het niet kan sijn als in d'Oostersche Zeeën, alhoewel men 't somtyds aen d'*Engelsche* en andere *Europaische* Kusten heeft ghevonden. De grootste meenigte verneemd men op de Kusten van *Melinde*, insonderheyd ontrent de Monden der Rivieren, en onder de selve voornaementlyck aen die van de Vloed *Rio de Sena*.

Meenighte.

Als de Gouverneur van *Mozambique*, nae een Regeeringh van drie Jaeren, weer te *Goa* koomd, brenghd hy gemeenlyck met hem voor driemael honderd duysend *Pardos* aen Ambregrijs, yeder *Pardo* ghereeckend op seven-en-twintigh stuyvers van onse Munt.

Een Portugeezsch Corporael, aen de Mond van seeckere Rivier baeндende

Men vind somtyds stucken van een aenmercklijcke grootte en ghewigt. Als in 't Jaer 1627. een *Portugeezsch* Schip van *Goa* nae de *Manbillas* gingh, wierd het, nae dat het de Straet van *Malacca* was ghepasseert, aenghevallen van een swaeren Storm, die veele daeghen en naghten aghter den anderen duerde. De Lught bleef onophoudelyck betrocken, derhalven de Stierman onmoghelijck was, de hooghte te neemen. Als nu ondertusschen de Rys en andere Eetwaeren begonden t'ontbreecken, soo wierd in beraetslaegingh genoomen, of men de *Negers*, welcke in 't Schip waeren, niet in Zee sou smyten, om de Mondkost voor de Blancke dies te langher te doen strecken. Sy stonden op 't punct van dit voorneemen in 't werck te stellen, wanneerse 's morgens, met Sonnen-opgangh, een Eyland in 't gesight kreeghen,

niet

[illegible] Echter kondense 't selve voor den volgenden [illegible], wyl de Zee ontsteld, en de Wind haer [illegible].

[illegible] genoemd *Marin Renaud*, met sijnen [illegible]. Deese beyde aen Land ghegaen [illegible], in welcke sy sigh begaven om te Baeden, [illegible] *Corporael* en een *Sergeant*. Eenen der ghe[illegible] Mond der Rivier swemmende, sagh yets [illegible] koomende, hield dit voor een *spongie* [illegible] 't gelyck hy 't ghevonden had, sonder [illegible] neemen. Even ghelijck oock de vier [illegible] besaegen, en handelden, sonder te [illegible].

[illegible] Schip ghekoomen zynde, en den *Corporael* in [illegible] begon te dencken op het geen hy en d'andere niet [illegible]. Vermits hy nu somtyds van Ambregrijs had [illegible] een twyffel in hem, of 't niet wel dese [illegible]. Jae hy begon 't te ghelooven, en vond sigh [illegible]. 's Anderen daeghs nam hy een Sack, [illegible] te seggen; deed sigh aen Land setten, [illegible]; vond het gedaghte Stuck, en braght het [illegible] aen boord, daer hy 't in sijne Koffer sloot. [illegible], van de saeck noch dien selven avond [illegible]: Die in 't eerst niet wou gheloven dat [illegible]: Doch 't selve wel besightighd hebben[illegible] ghevoelen, en vertrouwde dat de *Corporael* [illegible] Buyt aen *Marin presenteerde* voor twee [illegible] Munt, yeder *Schuytje* ghereeckend tot [illegible] doch *Marin* wou niet meer als een daer [illegible] het in sijn Koffer.

[illegible] 't sy dat de spyt *Marin* had doen [illegible] middelen ontdeckt was) door [illegible], dat de *Corporael* een groot stuck [illegible] 't selve had ghevonden op den [illegible] ten Ancker laeghen, [illegible] oock haer deel daer van hebben. [illegible], dit Vyer heymlyck op, en [illegible] voortbrengen. Sy seyden dan te[illegible], vermits sy al t'saemen Came[illegible] hadden uyt te staen, datse oock [illegible] 't geluck haer aenbood, als voor [illegible] niet was, die dit stuck [illegible] het met dies te meerder reden [illegible].

De

De *Corporael* antwoordede hier op ten besten dat hy kon: En vermits'er eenige waeren die 't met hem hielden, hoopende, een beeter gedeelte te sullen bekomen, als 't daer nae onder weynige sou gedeeld werden, so begon de hevigheyd onder haer d'overhand te neemen; en daer scheen een Oproer te sullen ontstaen. Doch de *Capitain* wist door sijne voorsightigheyd dit quaed terstond te verhinderen. Hy droegh de Soldaten en Bootsgesellen voor, dat dit stuck Ambregrijs ('t welck hy in haere tegenwoordigheyd woegh, en bevonden wierd de swaerte van drie en dertigh ponden te hebben, zynde vry wat raers) waerdigh was, om aen een Koningh geschoncken te worden; derhalven sou 't jammer zyn, 't selve in soo veele stucken te breecken. Sy souden veel meer voordeel doen, indiense 't stuck soo in 't geheel bewaerden, tot datse weer te *Goa* souden ghekomen zyn. Want alsse 't selve den *Viceroy* aenboden, so sou hy niet in gebreecke blijven, haer wel daer voor te betalen; en dan sou elck van haer vry meer bekomen, als offe nu dit stuck in stucken onder haer verdeelden.

Den gevreesden Oproer door den Capitain des Schips voorsightlyk gestild.

Deesen raed wierd van haer alle aengenoomen; en sy vervolghden haeren *Cours* tot aen de *Manhilles*. Naederhand weer te *Goa* komende, so wierd het Stuck Ambregrijs den *Viceroy* aengeboden. De *Capitain* had hem te voren onderright van alles wat sigh had toegedraegen; en sy hadden met haer beyden sodaenigh een Besluyt ghemaeckt, datse 't Ambregrijs souden behouden, sonder dat de *Viceroy* eenigh Geld daer voor behoefde te geven. De geene, welcke het hem aenboden uyt de naem der Soldaten en Bootsgesellen, wierden bedanckt. De *Viceroy* seyde, dat dit schoone stuck hem seer aengenaem was, en dat hy 't aen den Koningh (*Philips de IV.* want *Portugal* stond doe noch onder *Spanje*) wou senden. Op deese wys wierd de hoop van al de *Prætendenten* tot water, en sy ontfinghen niet de minste vergeldingh, noch van den *Viceroy*, noch van den *Koningh*, aen wien dit stuck gesonden wierd.

Maer ondertusschen vinden al de Prætendenten sigh in haere hoop bedrogen.

D'onwettige begeerders, seyde *Donatiaen*, hadden haeren reghten loon, maer den wettighen Vinder wierd ten hooghsten veronghelyckt. Immers had men hem een goede Vereeringh behooren te doen.

Evenwel, hernam de Heer *Floris*, gingh 't hem beeter, als seecker *Nederlander*. Want schoon den *Portugeezschen Corporael* geen *recompens* ontfingh, soo leed hy oock geen smaed, als wel deesen. 'k Sal, vervolghd den gedaghten *Tavernier*, noch een woord seggen van een ander stuck Ambregrijs, weegende twee en veertigh ponden. In 't Jaer 1646. of 1647. vond een *Zeeuw* uyt een der beste Geslaghten van *Middelburgh*, *commanderende* van wegens de *Hollandsche Compagnie* op 't Eyland *Mauritius*, leggende ten Oosten van *S. Laurens*, of *Madagascar*, 't gedaghte stuck op 't Strand leggen, en sond het aen de ghenoemde *Compagnie*. Wyl nu alle Menschen, en insonderheyd de

Ander Geval van een Zeeuw met een stuck Ambregrys van 42. Ponden.

[illegible]

[illegible] Marmorsteen [illegible] Boomkens [illegible]

[illegible] Marmor-steenen [illegible] gemelt [illegible] volgens [illegible] getuygenis van Bo- [illegible] Koninck.

[illegible] meer andere diergelijcke [illegible] Nemen insgelijcks velerley dinghen [illegible]. Doch vermits alreeds voor heenen [illegible] Reisenvoeringh met ... [illegible] gegeneerd den Heer [illegible] welcke van de Koopluiden uyt 't [illegible] andere plaetsen weer verhan- [illegible] Marmor-steen mooght te houden [illegible] bewegind [illegible] Trigau- [illegible] *Bernardus Gretius* gewag maeckt, [illegible] Konincklijcke Hoflooiringhs-Stad [illegible] geen grooter noch treflijcker [illegible] door-lightighe Marmor, [illegible] door gebreck van woor- [illegible] Dese bragt men den Koningh toe, [illegible]-Stad des doennaels regee- [illegible] Koninghs plegen te noemen, jae oock selfs 't gant- [illegible] *Cams* [illegible] *Casay* gaven) wyl deese *Chi-nesen* [illegible] Marmor-steenen seer dier betaelde, weegens [illegible]. [illegible] Geen de Koningh niet begeerde, moght men daer nae onder particuliere persoonen verhandelen. Doch deese moesten

moesten de Verkoopers sodaenigh vergenoegen, datse voor d'uytghestaene moeyte en arbeyd een goede winst nae Huys braghten.

Tweederley slag van Marmor,

Uyt deese Marmor maecken de *Chineesen*, volgens 't bericht van den gemelden *Trigautius*, meenigerley dingen, Kleynodien en Verciersélen, soo op haere Kleederen, als der selver Gordels; waer in sy gantsch konstigh graveren allerley groene Telgen en schoone Boomen; gevende haer alsoo een Majesteytschen glantsch. Sulcke Marmorghesteenten noemen de *Chineesen Yusce*; en ten tyde *Trigantii* was 't Ryck *China* bynae vol daer van. Tweederley slagh van Marmor sou hier zyn: 't Eerste en kostlijckste werd ghehaeld uyt de Vloed *Cotan*, niet verr' van de Keyserlycke *Residentie*-Stad *Cambalu* (of *Pekingh*), bynae op een ghelycke wys, als de Duyckers d'Eedele Gesteenten Visschen. 't Heeft de vorm eens dicken Kesel-steens. 't Ander slegter slagh werd uyt de Bergen ghebroocken, en ghespouwd tot groote Steen-platen, bynae twee ellen breed; doch daer nae bequaem ghemaeckt, om wegh gesonden te konnen worden. Dit Gebergh legt twintigh dagh-reysen van de genoemde Konighlycke Hoofd-Stad, en werd genoemd *Consangni Cascio*, dat is, de Steene-Bergh. *Trigautius* vermoed, dat het even dien selven is, die onder deesen naem van de Weereld-beschryvers werd aengetrocken.

't Eene gevischt, 't ander gebroocken.

Voor de vergunning der Marmor-breecking krygd de Koningh een geweldige Som Gelds.

Deese Marmor-stucken bekoomd men niet sonder ongheloofl ycke moeyte en arbeyd, soo ter oorsaeck van d'ongebaende woestheyd der Plaets, als wegens de hardheyd des Marmors. Om deselve eenighsins te verweecken, moet men daer boven op een groot Vyer stoocken. Deese Marmor-breeckingh verhuerd de Koningh aen een Koopman voor een geweldige Som Gelds. Sonder bewilligingh van deese Paghter magh, so langh sijn *Contract* met den Koning duerd, niet een eenig Mensch hier laten Graven, of de Steenen uythouwen. Wanneer men sigh derwaerts begeeft, so word d'Arbeyds-lieden, Marmorbreeckers en Steenhouwers *Proviande* voor een geheel Jaer toegevoerd, wyl men uyt deese verr'-afgelegene woeste Eensaemheyd in een seer langhe tyd by geen bewoonde plaets kan komen.

Anderweeghen verhaeld den selven *Trigautius*, dat van 't Westen veele Kooplieden komen nae de Stad *Soceu*, in de Rycks-Vooghdy *Xensi*, onder den verdighteden naem van Gesanten, haer van seven of aght Koninghrycken opgedraegen, welcke voor lange Jaeren met de *Chineesen* hebben *gecontracteert*, en verkreeghen, dat eens op yeder sesde Jaer twee-en-tseventigh der haere in *China* moghten komen, in *qualiteit* van soo veel *Legaten*, om den Koningh een *Tribuyt* te brengen.

Præsenten van dit Marmor aen den

Deese gewaende, selfs-gevolmatighde eerbaere Heeren Gesanten leveren sodaenigh doorlughtigh Marmor, gelyck oock eenige Diamanten van blauwe verwe, en meer diergelijcke dingen, ten *Tribuyt* aen 't Hof; werdende op kosten des Keysers gintsch en herwaerts gevoerd.

Keyser van China.

Deese *Præsenten* sijn den Keyser meer *Reputaticus* als voorderlijck; vermits niemand deese Marmor dierder betaeld als hy; wyl hy 't voor sijne Majesteyt schandlijck sou aghten, van eenigen Vreemdelingh yets te neemen, sonder 't selve rijcklijck te vergelden. De gedaghte *Benedictus Goezius* heeft een deel van dit Marmor gekogt, op dat hy mee onder de twee-en-tseventigh Legaten gereeckend, en de Reys nae *Pekingh* hem niet verhinderd werden moght.

Antwoord op de voorgedaghte Vraegh,

'k Wou derhalven geerne weeten, of dit doorschynend Marmor, waer van *Trigantius* gewagh maeckt, even de Jaspis-gelijcke Steen *Yu* is, waer van de Heer *Angelot* voor deesen meldingh heeft gedaen onder 't verhael van de *Chineesche* Berghwercken.

Ick vertrouw gantschlijck, antwoordede *Angelot*, dat de *Yasce* van *Trigantius* eenerley is met de Steen *Yu*: Want of hy schoon deese Steen Marmor noemd, soo geeft hy hem oock den naem van Jaspis, buyten twijffel, wegens de gelijckheyd met malkander, waer van hy dickmael gewagh maeckt. Alleen hier in beken ick mijn' onweetenheyd, hoe 't doch met het Marmor Berghwerck en Marmor-breecken kan over een koomen, datmen de *Yu*, in de vorm eens dicken Keysteens, uyt een Vloed sou haelen. Deese betrachtingh doet my vermoeden, dat de gedaghte uyt de Rivier gevischt werdende Steen *Yu* eyghentlijck geen Marmor is, welcke ghebroocken werd, ghelijck d'andere, die *Trigautzius* voor slechter uyt geeft; jae oock selfs gantsch geen reghte Marmor, maer een soort van Jaspis. In deese meeningh werd ick bevestighd, wyl deese Steen maer alleen van voornaeme *Chineesche* Staets-persoonen, Koninghlijcke Amptelingen en Hooge Overheden op haeren Gordel werd gedragen.

Of de Steen Yasce en Yu eenerley is?

Geschencken aen Vorsten, moeten met Woecker vergolden werden.

Aen deese voortgebraghte twijffelingh, seyde de Heer *Floris*, is my, voor mijn deel, weynigh gelegen. Maer dat de *Chineesche* Keyser dit Marmor-geschenck so rijcklijck vergeld, daer in volghd hy (mijns bedunckens) seer wyslijck andere Hoflijcke groote Vorsten. De selve neemen, in de vergeldingh, niet soo seer aght op de waerde des Geschencks, als wel op haere *Majesteyt*, desghelijcks oock op den persoon des Gevers; wel weetende, dat 't geen van Vreemdelingen aen een groot *Monarch* werd vereerd, gelijck als op Woecker werd gelegd, en aen den Schencker door een Tegen-geschenck een goede winst moet verschaffen. Ondertusschen dunckt my, dat de Steen *Yu* niet alleen uyt de Vloed, maer oock wel uyt 't Geberght koomd, want onsen *Nieuwhof* schryft'er dusdaenigh van:

Beschryvingh des Chineeschen Jaspis steens uyt Nieuwhof.

Op 't Geberght der *Provintie Xensi* vind men desgelijcks (te voren had hy gesproocken van d'aldaer zijnde Marmor) onder andere kostlycke Kleynodien, 't Edel-gesteente Jaspis, nevens noch een andere Dierbaere Steen, van de *Chineesen* seer hoogh *geæstimeert*. De selve koopen hier de Kooplieden uyt 't Ryck *Yarken*; en verhandelense weer aen andere Plaetsen, met groote Winst. Deesen Steen is onsen Eu-

Europæischen Jaspis niet ongelijck, behalven dat hy een helderer schyn heeft, en met doncker-blauwe streepen hier en gintsch geverwd is. Diergelijcke groote Steenen sijn voor geen Geld te bekoomen, maer als men eene der selver vind, soo moet hy tot den Keyser werden gebraght.

Mijn Heer, antwoordede *Sinebald*, de Beschryvingh deeses Steens heeft de Heer *Nieuwhof* uyt den *Atlas Sinicus* genoomen, doch, gelyck my dunckt, de meeningh van dien Schryver niet reght ghevat. Want P. *Martinius* seghd niet, dat deese Steen in 't Geberght der *Provintie Xensi* werd gegraven, of dat de Kooplieden uyt 't Koninglijck *Yarchen* deese Steenen in *China* opkoopen, en daer na weer aen andere plaetsen verhandelen souden; gelyck *Nieuwhof*, en oock den *Author Admirandorum*, door misverstand heeft gesteld; maer alleen verhaeld hy dit, gelyck als in 't voorby gaen, in de Beschryvingh der *Provintie Xensi*. Dat uyt 't Ryck *Cascar* en van *Yarchan* de Kooplieden, welcke sigh voor Gesanten uytgeven (waer van *Trigautius* breeder gewagh maeckt) nae de Steeden *Socheu* en *Cancheu* den Steen *Yu* meê brenghen, en aldaer (naementlyck in de *Provintie Xensi*) met groote winst verhandelen. Oock seghd P. *Martinus* niet, wanneer de Steen groot is, dat hy dan voor geen Geld te bekoomen sou zyn; maer: Als'er een gevonden werd, so moet men hem voor den Keyser brengen. Waer meê hy alleen wil aenwysen, dat de Steen dan so dierbaer werd geaght, jae by nae so onwaerdeerlyck, dat hy van geen gemeen persoon, maer alleen van de Keyser betaeld werden kan; niet, dat niemand in *China* so een onghewoon groot Edel-gesteent van dit slagh sou moghen koopen, als alleen den Keyser. Gelyck dan oock *Trigautius* uytdrucklijck seghd: Niemand koopt dit Marmor dierder, als de Koningh selfs, als die 't tot verkleyningh sijner hoogheyd en *reputatie* sou aghten, yets van de Vreemdelingen om niet aen te nemen. Stracks daer nae verhaeld hy oock, dat *Goesius* een deel van deese hooghaghtbaere Marmor heeft gekoght. Waer uyt klaer ghenoegh blijckt, dat deese Jaspis-gelycken Marmor of buyten *China* in de Koningheycke *Cascar* en *Yarcha*, of veellight de beste in *Cascar*, en de geringer, waer van *Trigautius* gewagh maeckt, in 't Geberght *Xensi* gegraven werd. Alhoewel oock dit laetste kon in twijffel getrocken worden. Want als *Trigautius* seghd, dat deese geringer Marmor met grooten arbeyd moet ghebroocken en met vyer bedwonghen werden; dat oock de Koningh deese Marmor-breeckingh aen een Koopman verpaght; so kon hy misschien den Koningh van *Cascar*, en niet dien van *China* gemeend hebben.

Die, volgens 't oordeel onses Schryvers,

Hier eenige misslagen sou begaen hebben;

Welcke aengeweesen,

Maer P. *Martinus Martinii* sal ons noch klaerder onderright geven. De Koningh *Chaus*, seghd hy, heeft een seer kostlycken Steen, van de *Chineesen Yu* genoemd; van welcken de *Chineesche* Keysers 't Keyserlyck Zeegel of *Signet* doen vervaerdighen. Noch hedensdaeghs werd

En noch naerder voorgesteld werden,

seecker Dal in Cuba,

my, als enckelijck sijne *Figuer*: en de plaets daer hy van daen ghekomen is. Want hy is uyt 't *Americaensche* Eyland *Cuba*, en eens ghevonden geworden in een *Portugeezsch* Schip, voor eenighe Jaeren van deese *Natie*, doe wy noch vyanden waeren, genomen. Alleen sijne rondheyd maeckt, dat hy by my aenmerckens en behoudens-waerdig is. Hy, van wien my deese Steen is vereerd, berightede my, dat seecker Dal in 't Eyland *Cuba*, zynde ontrent drie Mylen weghs lang, ontelbaer veel soodaenige Steenen voortbrenght, al t'samen, en elck voor sigh selven, van de konstighe Natuer soo volmaeckt Kloot-rond toegerighr, dat geene Passer een volkomener *Circkel-Figuer* sou konnen trecken.

Soo volmaeckt rond zynde, Dat geene Passer een ronder Klootsche Figuer sou konnen trecken.

Ick sie wel, seyde de Heer *Donatiaen* met een lagchende Mond, dat ghy uyt *America* noch al taemlycke *Rariteyten* bekomen, en een sonderlingh kleynood aen dit kostlycken Gesteent hebt.

Veraght my deesen goeden Steen niet, antwoordede *Floris*, al is hy schoon van geen hooghwaerdigh-geaghtede *substantie*. Ick sie hier in niet op de *Materie*, maer op de vorm. Heeft de Natuer hem haer gesight en moeyte waerdigh geaght, om hem soo een gantsch *perfecte* rondheyd te geven, waerom sou ick hem niet des bewaerens verwaerdighen. Ten minsten kan hy my, of eenen anderen, noch dienen tot een rond *Model*, wiens ghelycke, in sodaenigh een volkomenheyd, niet lightlyck sou konnen ghevonden worden onder al de ronde Klooten, door Menschlycke konst vervaerdighd. Maer op dat ghy my door deese Scherts-reden by dit eerlyck geselschap niet in vermoeden braght, als of ick so aghteloos in *America* was geweest, dat ick gantsch geen andere *Curieusiteyten* sou meê gebraght hebben, so wil ick u terstond noch eenige andere Steenen toonen.

Ingeworpene Redenvoering

Eer ghy hier toe koomd, hernam *Donatiaen*, moet ghy eerst een dronck doen. Daer op leverde hy hem een seer schoon *Venetiaensch* Glas met Wyn; te gelyck hem vraegende, of men in *West-Indien* oock diergelycke Glaesen vond?

Van Glas, en hoe hoog 't selve in West-Indien pleegh gehouden te worden.

Floris antwoordede Neen hier op; en deed'er verders by: 't Ontbrack de *West-Indianen* aen de kennis, hoe men 't Glas moest branden en bereyden. Derhalven waeren de sleghte gemeene Glaesen by haer in een hooger waerde en verwonderingh, als by ons 't Goud en de kostlijcke Iuweelen. Dit bewees hy door verscheydene Voorbeelden, en insonderheyd oock met dat van den *Peruaenschen* Koningh *Atabalipa*; die in sijne Gevanckenis, op 't gesight van een Glas, de *Christenen* schold voor dwaese lieden, vermitsse sulcke verre en ghevaerlijcke Reysen deeden, om Goud en Silver te bekomen, daerse doch t'Huys in haer eygen Land veel kostlijcker dingen hadden: te weten, 't Glas, 't welck sijn' Eenvoudigheyd voor een seer heerlijcke saeck hield. Voorts verhaelde hy, hoe dier d'*Americanen* meenigen *Spaenjaerd* en *Hollander* een paer glaesene Klootjens met goede Goud-kornen, Silver en Smaragden betaeld hadden.

Sinc-

Sinebald deed het sijne hier by, seggende: Als men d'*Americaensche* Schipvaerden doorblaederd, so vind men niet weynighe diergelycke Gevallen; te weeten, dat d'*Europaers* tegens eenige Glaesene Corallen kostlycke Goud-stucken en diergelijcke aengenaeme Waeren hebben bekomen. Maer boven andere aght ick gedenckwaerdigh de Ruylingh, welcke, ghelijck *Petrus Martÿr* verhaeld, seecker Schipper, genoemd *Andreas Morales*, heeft ghetroffen met een *West-Indiaensch* Jongelingh uyt *Cumana*, zynde een Landschap in *Nieuw-Andaluzien*. Want hy (de ghenoemde Schipper) kreegh van deesen jongen *Indiaen* voor vyf groene en blauwe Glas-steentjens een seer treflycken hem aen den hals-hangenden Diamant, zynde boven maeten kostlijck, Edel, en van een hooghe waerde: Wyl de lenghte bereyckte twee leeden des middelvingers, de dickte 't voorste lid des grooten Duyms. Aen beyde d'Eynden liep hy spits toe, en had aght cierlycke ghesleepene kanten. Hy was so geweldigh hard, dat men daer meê in een Aenbeeld diepe streepe setten, oock ysere Staven daer meê verbriesselen kon, sonder dat dien Eedelen Steen de minste schaede daer door quam te lyden.

Een Diamant van uytsteeckende grootte en waerde gegeven voor vyf Glaesene steenkens.

Waerlijck, riep *Argyrides*, 't moet wel een Schaeps-hoofd zyn geweest, die so een heerlycken Diamant voor Glas verwisselde. Indien sodaenigh een Steen my in handen quam, geen Schipper noch eenigh ander Mensch, hy moght dan *Andreas*, of *Petrus*, of *Paulus* heeten, soude van my krijghen, ten waere met goed ghereed Silver of Goud. Gewisselijck, antwoordede *Donatiaen*, van sulcke, en noch veel grooter Schaeps-hoofden, is deese Weereld meer als genoegh voorsien. Is niet al 't Aerdsche, waer op de dwaese Menschen soo geweldigh praelen, gebrecklijck, verganghlijck, en, gelijck wy oock selver zyn, Glas, Asch en Stof. Echter verwisselen veele duysenden voor deese schoon-blickerende en Glasene ydelheden den harden, Sonne-klaeren, altijd-duerenden Diamant der eeuwige geluckzaligheyd. Al de goederen deeses Weerelds hebben een oneyndigh-minder vergelyckingh met den Ringh der Onsterflyckheyd, in welcke den onwaerdeerlycken Diamant *Christus* sit; als de Glas-klootjens, van welcke de Heer *Sinebald* heeft gesproocken, met den voortreflijcken Diamant des *Indiaens*. Wat dunckt u dan, Heer *Argyrides*: Syn in ons *Europa* niet wel grooter Schaeps-hoofden, als in *West-Indien*?

Korte stigtelycke bedenckingh over 't gedaghte Geval.

Deesen geliet sigh, 't ghesëyde niet te hooren, en bad *Sinebald*, te willen voortvaeren; 't welck hy, sonder sijn versoeck, evenwel sou gedaen hebben, en vervolghde derhalven aldus. De gemelde *Petrus Martÿr* bericht desgelycks, dat, wanneer de *Spaenjaerden* in een Eyland quaemen, ghenoemd het rycke, en eerst met des selven Vorst opentlyck in 't Veld ghestreeden, daer na een Vreede en Vriendschap getroffen hadden, haere Overste en *Officieren* van deesen Prins wierden te gast ghenoodighd in sijn Koninghlyck Huys, 't welck gantsch seld-

Een geschenck van een Korf vol Paerlen vergolden met wat Glas en an-

te kleynigheden.

seldsaem op een Koninghlycke wys was vercierd. Soo haestse binnen gekomen waeren, vereerde hy haer eene op 't konstighst-ghemaeckte Korf vol Paerlen, hebbende 't gewight van honderd en thien Ponden, elck tot 8. *Oncen*; te weten, de Paerlen alleen. Daer tegens begiftigden de *Spaenjaerden* hem met een paer glaesene Snoeren, kopere Bellen, Metale Schellen, en Spiegeltjens. Hier over verheughde desen *Indiaen* sigh ten hooghsten, en beloegh, nevens sijn Volck, de *Christenen*, wylse sulcke heerlycke dinghen gaven voor Goud en Paerlen.

Gevleugelde Schildpadden in West-Indien;

Hier nae haelde *Floris* sijn Doosje voor den Dagh, 't welck seer cierlyck blonck; derhalven *Argyrides* hem vraeghde, wat dit voor een Arbeyd was? en daer op tot antwoord bequam: 't Was ghemaeckt uyt de Schael van een ghevleugelde *Brazeliaensche* Schildpad, genoemd *Jurucua* (waer van in 't eerste Boeck deeses Deels eenigh gewag is gemaeckt). Sy verwonderden haer al t'saemen over de schoonblinckende swartheyd deeser Schaelen, en de cierlycke geele Linien, welcke daer door liepen; maer aldermeest daer over, dat de Schildpadden Vleugelen souden hebben; welcke, gelyck *Floris* seyde, anderhalve voet langh waeren.

Desgelyks in China.

Angelot berightede, dat men in 't Koninghrijck *China*, voornaementlyck in de *Provintie Honan* desgelycks Schildpadden vond, nu van een Groene, dan van een Hemels-blauwe verwe, welcke Vleugelen aen de voeten hadden, en daer meê te hulp quaemen de langhsaemheyd haers ganghs.

(a) *Dus oordeeld Kircherus in sijn China.*

Dat, seyde *Sincbald*, de Schildpadden Vleugelen souden hebben, schynd tegens haere Natuer te stryden. Maer naediense by de voeten een Lymaghtigh Sap van sigh laeten, soo staet te vermoeden, dat dit taeye slym met'er tyd tot een *Materie* aengroeyd, welcke 't kraeckbeen gelijck is; door welck middel de gedagte Schildpadden veel meer huppelen en springen als vliegen. (a)

Of dit regte Vleugelen zyn?

Ick sie niet, antwoordede *Floris*, hoe de Vleugelen tegens de Natuer der Schildpadden souden loopen; naedien *God* heeft konnen scheppen 't geen hy wou, en hoe hy wou. De Zee-Schildpadden hebben in *America* wel Vinnen, met welcke sy swemmen. Waerom souden dan oock de *West-Indische* Schildpadden geen reghte Vleugelen konnen hebben, met welcke sy, gelyck de Struyssen en andere laeghvliegende of voort-huppelende Dieren, sigh in de hooghte souden konnen verheffen.

Stryd tusschen de Schildpadden en Arenden.

Voorts verhaelde hy noch 't een en 't ander van de Schildpadden. Hoedaenigh haere Eyeren door de Son werden uytghebroed. Hoese met de Veldhoenderen geduerigh te stryden hebben. Hoese insonderheyd d'Arenden schouwen; wyl dese haer nae om hoogh voerden, en daer nae op een Rots of Klip lieten neer vallen, soo datse barsten moesten. Derhalven sy sigh, alsse met den Arend, of oock met de Slan-

Slanghen moesten kampen, eerst met Klaver en Self verstarckten. (a) Hier nae opende hy sijn Doosje en toonde de beloofde veelerley soorten van *Americaensche* Steenen, van welcke wy een ghedeelte hier sullen aenteeckenen. (*a*) Uyt *Nieuwhof.*

D'eerste was een *Indiaensche* Scheermes-steen, van de *Mexicanen* genoemd *Tollocayztli*. Men houd hem voor een slagh van't geslaght des Steens *Yztli*, waer van hier boven gesprooken is. Hy was besprenghd met een swarte en Bergh-Vermillioen-verwe. De Heer *Floris* berightede, dat het Stof van deese Steen, vermenghd met gestooten Christal, de Sweeren der ooghen verdryft, 't gesight scherpt, en 't selve bewaerd voor d'aenwassende Vliesen. (b) Scheermessen-Steen. (*b*) *Nieremb. H. N. l.* 16. *c.* 5.

D'andere was wederom een Scheermes-steen, doch van een anderen Aert, werdende ghevonden in een ander *West-Indiaensch* Landschap, naementlyck, in eene der Eylanden van *Florida*: Daer men Scheermessen maeckt van een seldsaeme vorm, uyt eenige geele Steenen, doorlughtigh als Krystal. Met deese Steene-Messen neemense 't Hayr even so geswind wegh, desgelijcks oock so suyver tot de grond toe, als offe van 't alderbeste Stael waeren bereyd. Alsse door veelvoudigh ghebruyck stomp zyn geworden, so slyptmense niet weer aen een Slyp of andere Steen, maer men giet'er alleen Water op, waer doorse dan tot haere vorige scharpte werden gebraght. (c) Andere soort der selver Steenen. (*c*) P. *Martyr lib. de Insul. nup. invent. p.* 71.

De derde was een *Mexicaensche* Melck-steen, genoemd *Tlacuiloltecpatl*, dat is, de geschilderde Steen. Hy is, so veel de grond betreft, een wit steentje gantsch gelyck, maer seer lieflijck van de Natuer geschaeckeert met Purper-bruyne, Scharlaecken-roode en groene vlecken, oock gantsch helder en doorschynigh. Men geeft hem den naem van Melck-steen, onaengesien hy dus bont beschilderd is, vermits men voorgeeft, dat hy de Melck der soogende Vrouwen sou vermeerderen (d) De Melck-Steen. (*d*) *Nieremb. H.N. l.* 16. *c.* 28.

De vierde, geheeten *Yztebuiletl*, was oock een *Mexicaensche* Steen, en een seeckere soort des voorgedaghten Steens *Yztli*, swarter van verwe als eenige Houts-kool of Peck, en seer blinckende. De Steen Yzthuilotl

Ten vyfden haelde *Floris* een andere Steen uyt sijne Doos, en vraegde, waer voor men den selven aensagh? *Donatiaen* hem in de hand neemende, seyde: Ick gheloof, dat het Krystal is. Veellight antwoordede *Floris*, is 't een soort daer van. Veellight, segg' ick; want de wonderlycke inwendige gestalte onderscheyd hem van 't ghewoonlyck Krystal. Hy is wel wit en klaer, maer heeft van binnen, ghelyck ghy sien kond, seeckere voghtigheydt in een kleyn hol, even als of'er een druppel Water in sat. Deesen druppel hanghd altijd aen 't bovenste deel der holligheyd, of des gats; en streefd so veel begeeriger nae om hoogh, als 't meer nae beneden werd gedruckt. (e) Dit sal, seyde *Sinebald*, dien Steen zyn, van welcken *Hernandez* schryft, dat een Offer-Paep hem den selven heeft getoond, sonder dat hy kon be- De Water-Steen. (*e*) *Idem Nieremb. l.* 16. *c.* 21. *Hist. Natur.*

[illegible] daer in beslootene Water-[illegible].

Spiegel-steen, of Vrouwen-ys.

[illegible], is dit den selven. Hier nae [illegible] Steen, ghenoemd [illegible] sigh laet verdeelen in gantsch dunne [illegible]. 't Is een blanck *Mineral*, van d'oude geheeten Spiegel-steen, van de jonger Schryver Vrouwen-ys, Marien-ys, [illegible], en [illegible]. Als men 't verbrand, so diend het in plaets van Kalck of Kryd; oock tot een witte verwe.

Nero heeft den Tempel der Fortuin daer uyt doen bouwen.

By de [illegible] deeses Steens verhaelde *Sinebald*, uyt *Nieremberger* en *Gaudentius* (volgens 't geen den Oudvader *Basilius* schryft) de Spiegelsteenen der Oude syn geweest van een klaerblinckende *Materie*, daer men door heenen kan sien, als door de lught. Men pleeghse in de Vensteren te setten, ghelyck men by ons de Glaesen doet. *Nero* heeft den Tempel der *Fortuin* van soodaenighe Spiegelsteenen doen bouwen, soo dat men sonder eenighe verhinderingh van binnen kon sien de geene, welcke daer buyten stonden. Schoon al de Poorten en Deuren deeses Tempels ghesloten waeren, soo was echter daer in alles sightbaer en light. (a)

(a) Idem cap. 22.

De Mooren hebben'er Graven voor de Doode van gemaeckt.

Voorts verhaelde hy uyt *Herodotus* en *Diodorus*, dat de *Mooren* in *Æthiopien*, voortyds *Macrobier*, dat is, de langhlevende genoemd, van d'[illegible] en *Æthiopische* Spiegelsteen (draegende den naem van *Lapidum Obsidianum*, nae *Obsidius*, die deselve aldereerst in *Æthiopien* heeft gevonden) gantsche Graven hebben ghemaeckt, waer in sy haere Dooden geleghd hebben, soo dat men 't daer in geslootene Lighaem gantsch eyghentlijck van buyten kon sien, sonder dat men eenighe stanck gewaer wierd, wyl'er geen damp kan door dringhen. *Angelus* voeghden'er by, Dat deese Steen in de *Morgenlanden* somtyds gantsch swart werd gevonden; wel doorsightigh, maer wat doncker; soo dat hy in de Spiegel-Wanden niet so seer 't Evenbeeld selfs, als wel de Schaduw eens dinghs vertoond.

De Steen Teticatl.

Hier nae besaegense de Steen *Teticatl*, die desgelycks wit, maer niet soo klaer was. De *Mooren* brandense op de selve wys, en maecken'er een witte Verwe van.

De Steen Tetlilli.

Nae den selven betraghtedense den Steen *Tetlilli*, die in *Nieuw-Spaenje* werd ghevonden. Hy is swart, en diend derhalven de Schilders tot een swarte verwe.

De Steen Ahuachtetl

Hier op volghde de Steen *Ahuachtetl*. Desen was wit en doorschijnigh, werdende gevonden aen de Vloeden by *Panuco*, en heeft dien roem, dat hy, tot Poeder ghestooten en met Water ingedroncken zijnde, de hittige Koortsen verdryft.

De Steen Tzocuiomitl.

Voorts beschouwdense den Steen *Tzocuiomitl*, die by de *Chichimeris* te vinden is. Hy valt van de witte verwe op d'Aschgrauwe; is light, en van ghestalte als de Puymsteen: Rieckt als voghte Aerde; smaeckt

smaeckt niet qualyck; derhalven de Kraemvrouwen het daer van afgewrevene stof in-nemen. 't Selve doet men, nevens seeckere *quantiteit* van de Wortel *Lucheanmec*, komende van een grooten Boom, tegens Syde-steeckten en Koortsen. 't Poeder deses Steens treckt men op in de Neusgaten, om de Hoofdpyn daer door te stillen. D'*Indianen* hebben in 't eerst gantschlyck niet bekend willen maecken, waer deesen Steen gevonden wierd, maer gaven voor, 't waeren Gebeenten der Engelen.

Gebruyck tot Arrzenyen.

Doe vertoonde sig een Steen van een gantsch seldsaeme Eygenschap, hebbende *Nieuw-Spaenje* tot sijn Vaderland. Op 't *Mexicaensch* werd hy genoemd *Melcuitlatl*, dat is, *Mist des Maens*. Hy is de Spiegelsteen *Chimaltizatl* niet ongelyck. Werd oock ghesneeden in subtyl-dunne Blaedertjens, welcke een Goud en Purperverwighe onder een ghemenghde glantsch van sigh geven. Schoon men hem midden in 't Vyer werpt, en daer in laet leggen, so verbrand hy niet: Jae, 't geen noch veel wonderlycker is, hy werd niet eens heet.

De Steen Melcuitlatl.

Nae deesen haelde *Floris* voor den dagh de Steen van *Alceceea*, een Stedeken in 't Landschap *Panuco*. Deselve schijnd bynae Krystal te zyn, doch is wat donckerder. Men houd hem voor seer ghesond in soodaenighe kranckheden, welcke 't Vernuf afbreuck doen. Maer alleen een weynigh daer van geschaefd, en met Pulver van seecker hard swart Hars vermenghd zynde, sou in korten tyd d'ontsinnighe weer tot haer verstand brengen.

De Steen Alceceea.

De Steen *Eztetl* was oock voor handen, werdende desgelycks ghevonden in 't ghemelde Landschap *Panuco*. Hy schynd doncker-rood, doch treckt eyndlijck bynae op de Stael-verwe. Is taemlijck swaer van gewight. Het daer afgeschraepte Pulver is goed voor de Loop en 't *Colyck*. Inde Neus gestroyd, stelptse 't bloeden; gelijck oock de Hoofdpyn aen d'eene sijde. Waer dese Steen te vinden was, wilden d'*Indianen* oock niet bekend maecken aen de *Spaenjaerden*.

De Steen Eztetl, en gebruyck in d'Artzeny.

Voorts wierd hier ghesien een *Mexicaenschen Amethijst*, geheeten *Tlapaltehuitlal*. Op de Nieren gebonden zynde, soo geneesdse der selver ontsteeckingh. Is oock dienstigh tegens de vyerigheyd des Waters, en de druppel-pis.

Mexicaenschen Amethyst.

* * * *
* * *

DOe volghde een seer kostlycken *Bezoar-Steen* uyt *Chili*; van welcken *Floris* seyde, datse ghevonden wierd by seecker Dier deeses Landschaps, hebbende een taemlijcke gelijckheyd met de Rheebocken, behalven in de verwe, die aen dit Beest Rubyn-rood is. Als 't zyn volle wasdom heeft bereyckt, loopt het veel geswinder

Beschryvingh van 't Dier,

Bezoar.

nen, wanneer deese Steen wat grooter is, alsse hem gemeenlyck gesien hebben, dat hy dan valsch sou zyn: Doch dit is een dwalingh. Men vind groote goede, en daer tegens kleyne naegemaeckte; 't welck men door de Proef kan onderscheyden, en also de waere van de valsche onderkennen.

In welcke Dieren dese Steenen gevonden worden.

Hernandez schrijft, van ervaerne Jagers (die in verscheydene opgesneedene Dieren dickmael sodaenige Steenen hadden aenghetroffen) verstaen te hebben, datmen deselve vind in de *Peruaensche* ongehoornde Schapen genoemd *Bicuinas* (dit woord ghebruyckt hy voor *Vicunnas*); daerenboven in 't geslaght der *Mexicaensche* Harten, geheeten *Teutblalmasame*, zynde een weynigh grooter als middelmatige Geyten. Voorts in sommige Dassen, voerende den naem van *Macatl Chichiltic*, of *Temamasame*: In d'*Ibicibus*, welcke met meenighten in *Nieuw-Spaenje* zyn; en in de Harten van dit selve Gewest. Jae, seghd *Hernandez*, daer is nauwlycks eenige soort van Harten of Rheen, in welckers Magen, of in eenigh ander inwendigh Deel, desen Steen niet gevonden werd, 't sy van sich selfs, of uyt den afgang des Mists gewassen; so datmense oock selfs in de Stieren en Koeyen pleegh te sien. Sy neemen allenxen toe, en krijgen van tijd tot tijd veele t'saemen-hangende Huydekens of Schellen, ghelijckmen aen d'Ajuynen ghewaer werd. Derhalven synse oock maer in d'oudste en nu schier afgeleefde Dieren. Oock niet over al, maer alleen aen seeckere Plaetsen, daer de Kruyden voorhanden zyn.

Hoe deselve in haer wassen.

Ongewisheyd in 't kennen der dienstige Steenen.

Vervolgens geeft hy eenigh beright van de Werckingh deeser Steenen; en seghd: Dat niet elck der selver gesond, noch bequaem is om 't ligchaem voor Kranckheden te bewaeren; maer alleen de sodaenige, welcke syn ontstaen uyt 't Voeder der gesondste Kruyden. Derhalven het niet alleen swaer valt, t'oordeelen, of de Wonder-kraghten, welcke men de *Bezoar* pleegh toe te schrijven, waerlyck gewis zyn; maer oock, welcke men moet uytkiesen, als de dienstighste, en verwerpen, als onnut: Onaengesien 't Gerught heeft uytgestroyd, dat hy goed is tegens allerley Vergif. Dat hy weerstaet d'Onmaghten, en d'aenvallen der vallende Sieckte. Slaep veroorsaeckt, wanneermen hem aen de vinger bind. De kraghten des ligchaems versterckt. Tot 't Echte Werck aenset. De smerten stild. De Steen der Blaes en Nieren verbreeckt en afdrijft, niet alleen als men een weynigh daer van indrinckt, maer oock wanneermen hem maer alleen in de handen houd. De Geboorte bevoorderd. Vrouwen vrughtbaer maeckt, en eyndlijck allerley Sieckten geneesd.

Wonderlyke wercking en, deselve toegeschreven.

Haere gestalte en verwe.

Van haere gestalte seghd hy, dat sommige witaghtigh, eenige aerdverwigh, andere swart, bruyn, geel, aschgrauw, noch andere blinckende gelyck glas; sommige als een Ey geformeerd, andere gantsch rond, noch andere drie-hoeckigh zyn. Veele hebben in plaets des Middelpunts, of Gronds, een Knobbel of Eyckel; welcke laetste, ghe schud wer-

werdende, een geluyd van sich geven, en inwendigh een wassende Kern bekomen. Hy doet'er by: Dat deese *Bezoar*-Steenen in *Nieuw-Spaenje* met sulcke meenighten werden gevonden, datmen een, somtijds wel twee der selver kan kopen om een *Castiliaensche* Goudgulden. Daer men doch weynige Jaeren te vooren een eenige kleyne had moeten betaelen tot tweehonderd en meer Goudguldens.

Groote meenigten.

. *Monardus* heeft een geheel Tractaet van de *Bezoar*-Steenen uytgegeven; waer uyt wy maer alleen eenige weynige dinghen sullen aenteeckenen. Van de gestalte seghd hy, dat eenige langhwerpigh zijn, gelijckende Dadel-kernen; andere de vorm van Castanien hebben; noch andere van Duyven-Eyeren. Wederom andere rond gelijck Schyven. Hy selver heeft'er een gehad, ten vollen vertoonende de Nier van een Bockje. Gelijckse in de *Figuer* onderscheyden zijn, so verschillense oock in de verwen. Men vind Kastanien-bruyne, Goud-geele, meest Groen-swarte: sommige oock betrocken met Aschverwige streepen. Andere hebben noch andere *Coleuren*.

Berigt uyt Monardus van de gedaghte Bezoar-steenen.

Al de geene, welcke opreght zyn, bestaen uyt Schellen, of Basten, welcke malkander omvangen, en wonder-konstigh t'saem-geset zyn, even gelijck de Bollen der Ajuynen. Deese Huyden, of Blaederen, sijn soo glad en blinckende, als offe met sonderlinghe konst en vlyt gepolyst waeren. Jae oock selfs siet men, nae afneemingh van de buytenste Schel, de naest daer onder sittende noch veel blinckender. Hier uyt kan men bemercken, of den Steen opreght is, ghelyck Monardus de sijne soodaenigh beproefd heeft. Dese Basten en Blaederen sijn nu dicker, dan dunner, nae dat de Steen groot of kleyn is.

Eygentlycke kenteeckenen.

De gedaghte *Bezoar*-steen is saght; laet sig schaven gelijck *Alabaster*, jae gantsch oplossen, indien men hem langh in Water leghd. Inwendigh heeft hy geenen Kern (ghelijck *Hernandez* hier boven geseghd heeft, misschien verbloemder of figuerlycker wys) noch eenigh ligchaem, waer over hy t'saemgeset sou zijn; maer is hol verwelfd, en vervuld met seeckere Stof, zijnde van eenerley *substantie* met de Steen, doch kraghtiger als deselve selfs is. Dit inghevattede Stof is 't aldervoornaemste Marckteecken, om d'opreghte Steenen te kennen, wyl de valsche 't selve niet hebben. *Monardus* heeft'er eenen sien breecken, om waer te neemen, of hy goed was, en de ghedaghte gladde Bladeren had. Doe vond men in 't midden een Kornken of Saed, waer over de bedrieghlycke *Indianen* den Steen *geaccommodeert* en geschiktlyck t'saemgevoeghd hadden.

Van d'opreghte Bezoar-steenen.

Dit bevestighd hy met 't ghetuygenis *Guidonis de Lavazaris*, die, onder meer andere landen, oock 't Koninghryck *China* heeft besogt. Deesen heeft hem verhaeld, dat veel' *Indianen* uyt seeckere haer alleen bekende *Materie* valsche *Bezoar*-steenen bereyden, doch noyt hadden honnen nae-apen de gedaghte twee kenteeckenen. Desgelycks seyde hy, dat de reghte *Bezoar* by d'*Indianen* veel meer geaght is als by d'Europ aers,

Valsche Bezoar-steenen;

[illegible] veele swackheden en ghebreecken geneesen. [illegible], of alle opreghte *Bez[illegible]r*-steenen juyst [illegible]. Doch ick wil met *Monardus* [illegible] bericht, dat den geenen, die in *Peru* deese Steen [illegible] heeft ghenomen, en syne kraghten aenge[illegible] [illegible] eenighe van 't alderbeste Slagh heeft overghesonden, welcke [illegible] goed waeren, gelijck men kan afneemen aen de [illegible] groote; wyl hy twee derselver in stucken deed, en [illegible] kenteeckenen daer in vond. Deese opreghte moet men [illegible] de Dieren, welcke op 't Geberght loopen. Want de [illegible] men vind uyt d'andere, weydende in de Vlackte, deugen [illegible], wyl de laetste sigh niet gheneeren van sulcke [illegible], als d'eerste. Hy doet'er noch by, dat men on[illegible] *B[illegible]r*-steenen nauwlijcks thien opreghte sou konnen [illegible].

[illegible] Aen [illegible] zijn drie soodaenighe Steenen vereerd geworden, van [illegible] *Fr[illegible] Dra[illegible]*, soo groot als een *Musschen-Ey*, wegende [illegible] een half *Quarte*. De Gever had'er eenighe voor hem [illegible] behouden, houdende meer als twee *Draghmen* in 't gewight. By andere Vrienden heeft'er *Clusius* ghesien, welcke sommighe vyf *Dr[illegible]* of *Quintiens*, andere over de twee *Oncen* woegen. Syne beschryvingh koomd met die van *Monardus* over een, en derhalven onnoodigh hier te herhaelen.

Linschotens berigt. Van d'*Orientaelsche Bezoar*-Steenen spreeckt *Linschoten* insonderheyd, op de volgende wys: De Steen, welcke men *Bezoar* noemd, koomd uyt *Persien*, uyt 't Landschap *Carassone*, oock uyt veel andere Plaetsen in *Indien*. Sy wassen in de Maegh van een Schaep of Bock, aen een dunne Stroohalm, gelyck men dan dickmael 't Stroohalmken noch daer in vind; waer om heenen de Steen ghewassen is. Deese is uytwendigh gantsch glad; van verwe donckel-groen. De gedaghte Bocken worden van de *Persianen Pazan*, en de Steen *Pazar* genoemd. De *Portugeezen* verbasteren dit woord, en seggen *Bazar*, of *Bezar*; d'*Indianen Pedro de Basar*, dat is, Marckt-steen. Want *Bazar* is in haere Tael een Marckt, of een Plaets, daer men allerley Eetwaeren by een brenghd, om te verkoopen.

Van de Persische en Orientaelsche Bezoar-steenen. De Steen *Bezoar* is seer kostlyck, en werd hoogher gehouden, als den Eenhoorn in *Europa*, wyl hy seer wel beproefd is. Hy werd nae 't Gewight, en seer dier verkoght. Hoe grooter en swaerder, hoe beeter en dierder, oock van hoe grooter kraght sy zijn. Sy werden veel nae *Portugal* gebraght, en aldaer verhandeld. Men vindse oock in 't Eyland *de la Vacas*, of 't Koeyen-Eyland, dight by den Oever van *Cambaja*; daer de Vlooten der *Portugeezen* dickmael aenvaeren, om sigh te vervarsschen en te *provianderen*. Ten deesen eynde slaghtense hier veele Schapen of Bocken, in welckese dese Steenen vinden.

In

In 't Landschap *Pan* by *Malacca*, bekoomdmense in meenighten. Dus verr' *Linschoten.* Waer ontrent dit waer te neemen staet, of wel soodaenighe Steenen ter genoemder Plaetsen (te weten, in *Malacca* en andere *Oost-Indische* Landen) werden ghevonden, datse evenwel, volgens *Monardi* bericht, nergens soo goed sijn als in *Persien*: Waerom dan oock de *Malaccische Bezoar*-Bocken maer alleen dienstigh zyn om te Slaghten, wyl in de vlacke Velden van *Malacca* geene soodaenighe ghesonde Kruyden werden gesien, als wel in de *Persiaensche* op Berghaghtige Oorden.

Aenmerckingh.

Nu verwaght ick, wat ons de Heer *Angelot* noch aenmercklycks sal seggen van de *Bezoar*-steenen, niet twyffelende, of wy sullen deese gunst van sijne Hoflijckheyd te genieten hebben.

Andere waemeemingen Van de Bezoar-Steenen.

Ghy hebt, antwoordede deesen, soo vlytigh en wydloopigh hier van gehandeld, dat my niets overgebleven is, om van te mogen spreecken; behalven alleen dit weynige, 't welck u Gespreck tot een Toegift kan dienen.

Eerstelijck, wat de Proef of Toets des opreghten *Bezoars* betreft, 't is wel waer, dat de glantsch sijner Ajuynaghtighe Blaederen en 't inwendighe Stof van sijne opreghtigheyd getuygenis geven; maer noch veel beeter kan men sulcks op een andere manier ervaeren. Men behoefd de Steen maer met een weynigh Kalck te wryven, Indien dan op de gewrevene Plaets een bruynroode verwe verschynd, soo is 't gewis, dat hy gantsch onvervalscht is. Men heeft oock noch een ander Middel. Neem de Steen, en weegh hem op 't nauwste. Werp hem daer nae in een Becken vol Water: Hael hem, nae twee of drie uyren tyds, weer daer uyt, en weegh hem andermael. Indien hy dan van sijn voorigh gewight niets verlooren heeft, oock niet swaerer is gheworden, soo hebt ghy een waeraghtigen *Bezoar*. Doch bekoomd hy een Reet, als men hem met Kalck heeft gewreven, of heeft hy in 't Water yets verloren, of oock in 't gewight toegenomen, soo mooght ghy hem onbeschroomt voor valsch schelden.

Onbedrieglycke proeven des Bezoars.

Ten anderen staet aen te mercken, dat wel, nae *Linschotens* berigt, deesen Steen in *Persien* werd gegenereerd (oock isse daer alderbest) en aldaer *Bazar* werd ghenoemd, te weeten van de *Portugeezen*, welcke 't woord hebben verbasterd, gevende 't selve in onse Tael de beteeckeningh van Marcksteen, daer doch noyt eenigh Mensch deese Steenen op de Marckt heeft veyl ghesien: Maer hier tegens heeft hy 't gedaghte *Persiaensche* Woord niet volkomentlyck uytgesproocken, noch geschreven, veel min verklaerd. Want de *Persianen* seggen niet *Bazar*, maer *Pazahar*, zynde t'saemgeset van *Pa*, dat is, Tegen; en *Zahar*; 't welck vergif beteeckend, ghelijck als seydemen *Antidoton*, of in onse Spraeck Tegen-gif.

Van de benoemingh des Bezoars.

Voorts, deese Steen *Bazar* groeyd in *Persien*, aen seecker Oord, geheeten *Stabanon*; drie Daghreysen boven de Stad *Lara*; alwaer op

Waer dese Steenen in

Persien groeyen.

de Velden een Kruyd wast, 't *Hermodactylis* gantsch ghelijck zynde. Hier gaen de Geyten met hoopen weyden, en van 't Voedsel deeses Kruyds groeyd de gedaghte Steen t'saemen; werdende van de *Persiaensche* Koningen, boven alle andere diergelijcke uyt andere Gewesten, so waerdigh gehouden, dat *Schach Abas* (ghestorven in 't Jaer 1628.) Schildwaghten uytsettede, welcke alle *Bezoar*-Steenen, die 't ghenoemde Gewight overtroffen, hem moesten toebrengen.

Aenmercklyke saeck.

'k Moet hier by voegen 't geen *P. Texaira* verhaeld in sijn *Tractaet* van de Verrightingen der *Persiaensche* Koningen; naementlyck, dat *Isla de Vacas*, Of 't Koeyen-Eyland (waer van de Heer *Sinebald* uyt *Linschoten* gewagh heeft gemaeckt) leggende tusschen *Ceylon* en 't vaste Land *Chormandel*, in 't Jaer 1585. van een verschricklycke Watervloed wierd overstroomd. Al de *Bezoar*-Bocken, welcke men vermoght te redden, braght men elders heenen; doch men bemerckte, datse doe ophielden van sulcke Steenen te *genereeren*; wyl 't hier aen 't gedaghte Kruyd ontbrack. Weynighe Jaeren daer nae, als dit met Water bedeckte Eyland weer boven quam, en 't ghemelde Kruyd weer uytsproot, heeft men de *Bezoar*-Dieren weer derwaerts ghebraght, waer nae, ghelyck te voren, deese Steenen weer in haer groeyden.

(a) *Meerendeel uyt Bontius, soo verr' Angelot heeft gesproken.*

Even deselve sijn d'arme Bocken en Geyten niet min beswaerlijck, als de Menschen den Nieren-steen. Nae dat de selve grooter of kleyner, meer of min in getal zijn, gaense lighter en geswinder, of beswaerlijcker en traeger daer heenen, 't welck de doortrapte *Americanen* en *Persianen* seer nauw weeten waer te neemen. (a) Deese Dieren sijn d'*Europaeische* Geytenbocken niet ongelyck, behalven datse reghter en langer Hoornen, eenige oock bonte Vellen hebben, seer schoon t'aenschouwen, gelijck die van de Tygers. In 't Kasteel van *Batavia* pleeghmen'er daeghlycks een paer te sien.

* * * *

* * *

Ander bericht van den Bezoar uyt Tavernier.

MAer, vervolghde *Angelot*, laet ons nu oock hooren wat de jonghste Schryver, *Tavernier*, die alles op 't nauwkeurighste heeft traghten t'ondersoecken, van d'*Orientaelsche Bezoar*-Steenen seghd. De *Bezoar* (dus luyd sijn Verhael) koomd uyt seeckere *Provintie* des Koninghrijcks *Golconda*, gelegen nae 't Noord-Oosten. Sy werd ghevonden in den Dreck, welcke is in de Maegh van eenige Geytjens, die de Tacken van een Boomken eeten, waer van ick den naem vergeeten heb ('k sal met de ghemelde Schryver spreecken). Deese Boomkens werpen kleyne Knopjens uyt, welcke de Geyten nuttigen; desgelijcks oock de toppen der Tackjens; en om de selve

selve set sigh de *Bezoar* in hare Maegh. Sy kryghd de gedaente nae de Vorm van deese Knopjens en Tackjens; en hier van vind men de ghedaente soo verscheyden. De Boeren, alsse den Buyck deeser Geyten betasten, weeten t'onderkennen, hoe veel *Bezoar*-steenen daer in zijn; en verkoopen deselve nae de *proportie* van de daer in zijnde stucken. Om dit te weeten, soo strykense met beyde haere handen langs den buyck van 't Beest, en kloppen soo langh op de Maegh, dat alles in 't midden der selver neer valt. Dan konnense die bescheydentlyck tellen.

Waer de selve van groeyd.

De raerheyd of seldsaemheyd des *Bezoars* bestaet in de dickte, alhoe-wel de dunner van geen minder kraght zyn. Dickmael werd men'er meê bedrogen, om dat sommighe deselve dick maecken door een menghsel van andere Stoffen, hebbende de *Coleur* van *Bezoar*. Oock weetense soo veel Huydekens over een te schicken, als den opreghten *Bezoar* moet hebben. Deese Bedriegery kan men alderbest ontdecken door twee middelen. Eerst, door den *Bezoar* te weegen, en eenighen tijd langh in lauw Water te leggen. Indien dan 't Water niet van *Coleur* veranderd, en de Steen niets van sijn Gewight verliest, soo is hy onvervalscht. 't Tweede middel is, dat men op den *Bezoar* steeckt een gloeyend spits Ysertje. Indien 't selve daer in gaet, en den Steen doet zissen, soo is hy vervalscht, en niet natuerlyck. Hoe de *Bezoar* dicker is, hoe hy dierder valt. Want soo vyf of ses Steenen een *Once* wegen, soo sal sulck een *Once* maer van vyfthien tot aghthien Gulden gelden. Maer is 't een Steen van een *Once*, soo sal men'er wel honderd Guldens voor betalen. 'k Heb'er een van vier *Oncen* en een half verkoght voor twee duysend Guldens. 'k Ben *curieus* gheweest, om my wel te doen onderrighten van alles wat den *Bezoar* betreft, en ick had al verscheydene Reysen gedaen in *Golconda* ('t welck de Plaets is daer de selve verkoght werd) eer ick wist in wat ghedeelte des Diers deese Steen werd gevonden.

Proeven, om de regte t'onderscheyden van de valsche.

De Waerde is seer verschillende nae de grootte.

Op mijnen vyfden Toght deed ick eenighe *particuliere*, zynde in dienst van d'*Engelsche* en *Hollandsche Compagnien*, en die derhalven voor haer selven niet moghten handelen, de vriendschap, van voor haer te koopen voor tsestigh duysend *Rupien* aen *Bezoar*. De Verkoopers my danckbaerheyd willende betoonen, booden my een geschenck aen. Ick weygerde 't selve aen te neemen, en seyde, dat ick noyt yets van yemand had willen ontfangen, wat voor een dienst ick hem oock moght ghedaen hebben. Maer ick gaf haer te kennen, dat ick haer in 't toekomende *Mouson* voordeel sou konnen doen; waer tegens sy my aen haer souden verplighten, indiense my wilden laeten toekomen drie of vier van de Geyten; welcke de *Bezoar* voortbrenghen: Daer by voegende, dat ick haer deselve na waerde sou betaelen.

Curieusheyd van Tavernier.

De Kooplieden scheenen over dit versoeck seer verbaesd te zijn, en antwoordeden: 't Verbod lagh hier ontrent soo strickt, dat de

Om eenige deser Gey-

ten selfs te bekomen.

geene, welcke deese Dieren uyt de *Provintie* vervoerden, sonder eenige genade souden moeten sterven. 'k Sagh wel datse seer bekommerd waeren. Want aen d'eene sijde vreesdense de Straf; aen d'andere sijde meendense, indien ick mijne begeerte niet ontfingh, dat ick haer verhinderlyck sou moghen zijn in haer verkoopingh van noch soo een aenmercklijck-groote party, 't welck haer tot groote schaede sou gestreckt hebben: vermits deese arme lieden, 't zy sy veel of weynigh verhandelen; aen den Koningh ses duysend oude *Pagoden* tot Paght moeten geven, uytmaeckende een som Gelds van vyf en-veertigh duysend Guldens.

't Welck hem gelukt, onaengesien het seer groote gevaer.

Ontrent veerthien daeghen hier nae, als ick nu niet meer aen haer daght, quaemen drie der haere 's morgens voor dagh aen mijne deur kloppen; en in mijne Kamer ghekomen zijnde, daer ick noch te bed lagh, vraeghdense, of al mijne Dienaeren vreemdelinghen waeren? Ick antwoordede jae, vermits ick niemand had, die uyt deese Stad geboortigh was, zynde al mijn Volck of *Persianen*, of *Suratters*. Daer op gingense wegh, sonder my yets te seggen. Een half uyr daer nae quaemense weer, met ses Geyten, welcke ick op mijn ghemack besagh. 'k Moet bekennen dat het schoone Beesten zijn: geheel hoog: en met hayr, soo saght als Syde. Soo haest de selve in mijne Sael waren gebraght, nam d'oudste deeser Kooplieden 't Woord op, om my een *Compliment* te maecken, en seyde: Vermits ick niet had begeeren aen te neemen 't Geschenck, my van haer aengeboden, om datse door my soo een aensienlijcke parthy hadden verkoght, soo moest ick ten minsten niet weygeren deese Geyten, welckese my van goeder herten schoncken. 'k Vraeghde haer, wyl ick geen Vereeringh begeerde t'ontfanghen, watse waerdigh waeren. Nae datse nu groote swaerigheyd hadden gemaeckt om sulcks t'openbaeren, was ick eyndlijck wel verwonderd, alsse my seyden dat eene der selver, welcke sy my toonde, drie *Roupien*, yeder der twee andere vier, en elck van de drie laetste vier en een halve *Roupie* waerdigh konden zijn. 'k Vraegde haer nae de reden, waerom d'eene Geyt meer moest gelden als d'andere? D'antwoord was: Dat d'eene maer eenen *Bezoar* in had; d'andere twee, drie of vier. 't Welckse my terstond deeden sien, haer op den Buyck kloppende; sulcker wys, als ick alreeds verhaeld heb. Deese ses Geyten hadden in seventhien *Bezoars* en een halve; zijnde deese als een halve Haselnoot. 't Binnenste daer van was als weecke Geytendreck, wyl de *Bezoars* by de vuyligheyd deeser Beesten in de Maegh groeyen. Sommighe hadden te voren my geseghd, dat deese Steen aen de Lever sat: Andere deese haere plaets aen 't Hert hadden. Noyt had ick, voor deese tyd, de reghte gelegentheyd konnen te weeten komen.

Wat hy daer ontrent heeft waergenomen.

Bezoar in Koeyen.

Soo in 't Oosten als in 't Westen sijn veele *Bezoars*, welcke uyt de Koeyen worden gehaeld. Sommighe der selver wegen seventhien of agh-

aghthien *Oncen*. 'k Heb eene der soodaenige gehad, welcke aen den Groot-Hertogh van T*oscanen* is gegeven. Maer dit slagh van *Bezoar* werd niet geaght, wyl ses greinen der andere meer wercken, als dertigh van deese.

Bezoar in d'Apen.

Wy hebben, seyde *Sinebald*, alreeds te voren gehoord, dat dergelijcke Steenen in verscheydene andere Dieren werden ghevonden; maer selden zijnse soo goed, gelijck *Hernandez* seer wel heeft aengemerckt. Evenwel is dit geen vasten regel. Want men vind oock somtyds in de Maegh der Apen een slagh van *Pazabar*-steenen, welcke rond, en somtyds langer als een uytgestreckte vinger zijn; Deese werden voor d'alderbeste gehouden. (a)

(a) Uyt *Bontius*.

Dese is seer raer, sonderlingh sterck, en derhalven kostlyck.

De gedaghte T*avernier*, hernam *Angelot*, maeckt hier oock gewagh van, met deese woorden: Wat de *Bezoar* belanghd, die, soo sommighe geloven, uyt d'Apen koomd, deselve is soo sterck, dat twee greinen van deese soo veel doen als ses greinen van de Geyten. Doch sy werd niet veel gesien: En deese Apen vind men bysonderlijck in 't Eyland *Macasser*. Dit slagh van *Bezoar* is rond, daer in tegendeel d'andere verscheydene gedaenten heeft, nae datse sigh koomd te *formeeren* aen de Knopjens en d'eynden der Tackjens, welcke de Geyten gegeeten hebben. Vermits nu de Steenen, die uyt d'Apen koomen, veel raerer zijn als d'andere, soo zijnse oock veel dierer, en werden meer gesoght. Als men'er een kan krijgen, soo groot als een Noot, soo sal hy wel honderd Rycksdaelers gelden. De *Portugeezen* maecken boven alle *natien* veel wercks van de *Bezoar*, vermitsse altyd tegens malkander wantrouwigh zijn, vreesende van haere quaed-gunners vergeven te sullen werden, en derhalven nae een goed hulpmiddel traghten.

De Verckens-Steen.

Daer zyn noch al meer andere Dieren, viel *Sinebald* hier weer in, die geen minder kraghtighe Steenen in sigh hebben, als de Bocken of Geyten. In 't Landschap *Pan* by *Malaca* vind men binnen in de Gal eens Swyns een Steen, die veel kraghtiger werd gehouden tegens Vergif en allerley Swackheden, als de Steen *Bezoar*. De *Portugeezen* noemen hem *Pedra de Puerco*, of Varckens-Steen. In *Malacca* werd hy seer veel verhandeld. De verwe is light-rood, de smaeck bitter. In 't aentasten is hy gelijck *Fransche* Seep. Als men hem gebruycken, en yemand te drincken geven wil, so werd hy in een Beecker met Water geworpen, en blijft'er een wyl tijds in leggen. Daer nae neemd men hem weer daer uyt, en dan reynighd dit Water, 't welck gantsch bitter is geworden, 't ligchaem van allerley Vergif. Sulcks is, volgens 't verhael van *Linschoten*, dickmael beproefd geworden.

Sonderlinge kraght des selven tegens allerley Gif.

Desgelycks tegens 't Colyck.

Dit is, seyde *Angelot*, een gantsch gewisse saeck. Doch dese Steen werd niet alleen in de gemeene, maer oock by de Steeckel-Varckens gevonden. Hy is saght, weeck, en vet in 't aenraecken, bynae als *Spaensche* Seep. Men drinckt'se in Wijn tegens 't *Colijck*, 'welcke

kranck-

[illegible] wilde de [illegible] Doch [illegible] [illegible] Steen, [illegible] in de [illegible] Bezoar [illegible] van. [illegible] Steen, welcke men [illegible] Hooft werd gedra- [illegible] Bezoar. Als men [illegible] Water [illegible] het selve soo bit- [illegible] te vergelycken is. [illegible] Maegh van de selve Natuer, [illegible], dat de Steen [illegible] Maegh [illegible]. 'k Heb [illegible] Steenen [illegible] my vyf [illegible] met voordeel aen [illegible]. [illegible] gaf ick vier- [illegible] De derde koste- [illegible] Deesen heb ick aen een Vriend [illegible].

[illegible] gesweegen hebbende, liet [illegible] Bezoar [illegible] de Varckens-Steen [illegible] van [illegible] de Dieren, maer der [illegible] Steenen in haer laet [illegible] voor, dat wy soo [illegible] Steenen, welcke by onvernuftighe Ge- [illegible] den Steen, welcke in des [illegible] de Nieren benedenwaerts afvalt en [illegible] werd uytgegeven, niets met allen [illegible] de Menschen d'alderedelste Schepselen zyn; en [illegible] : Te meer, wyl men aen onse Len- [illegible] *Circkelen* en overeenleggende [illegible] Bezoar-Steenen. Hoe naerder den uyter- [illegible], even ghelijck de *Bezoar*; tot [illegible] *Circulen* of Huydekens ingesloo- [illegible] is, en daer door duydlijck genoegh [illegible] uyt de Nieren heeft.

[illegible] antwoordede *Sambald*, dat wy billijck beeter [illegible] te neemen op den Steen die ons queld: Ge- [illegible] niet sonder reden klaeghd over onse onagtsaem- [illegible] met deselve woorden, als de Heer *Donatiaen* [illegible]. Daer benevens aenwysende, hoe hem uyt d'ervae-

ren-

renheyd bekend is, dat eene in des Menschen Blaes gevondene Steen 't Water en 't Sweet kraghtigh uyt drijft. Hier by verhaeld hy, dat hy in de Jaeren 1624. en 2625, doe, nevens andere *Hollandsche* Steeden, de Stad *Leyden* grouwlyck van de Pest wierd verwoest, by ghebreck van *Bezoar*-Steen, een beter Sweet-uytdryvende Artzeny heeft gevonden aen 't gruys des Graveels, vermenghd met *Theriac* en eenige druppelen Genever-Oly.

uyt Bontius.

Maer evenwel moet ick dit seggen: Of schoon de Mensch d'alderdelicaetste Spijsen geniet, soo volghd echter, mijns bedunckens, daer uyt niet, dat daerom sijnen Lenden-steen soo gesond of gesonder sou zijn als de Steen *Bezoar*. Want I. De *delicaetste* leckerste Spijsen syn niet altijd de gesondste. II. 't Staet noch in verschil, of 't daeghlycks voedsel der Menschen in goedheyd en ghesondheyd, en derhalven in kraght en werckingh gelijck is 't Kruyd, waer van de *Bezoar*-Bocken eeten. III. Aen de Maegh en 't verdouwende *Subject* hanghd ten hooghsten veel. IV. De Natuer heeft meenigh geringher Dier yet eedels ingeplant, 't welck een ander veel voortreflijcker Schepsel niet gegeven is; ghelijck met ontelbaere Voorbeelden sou konnen bewesen worden.

Bedenckingh over 't gestelde, dat den Steen der Menschen

Of nu wel *Bontius* 't Lenden-gruys tot de Sweet-uytdryvingh kragtdaediger heeft bevonden, als den ontbrekenden *Bezoar* (ondertusschen kan wel ghelegen hebben aen de gesteltenis des *Patients* 't geen hy dit Middel toeschrijft; behalven noch dat'er andere kraghtighe dinghen wierden toegedaen) soo volghd echter daerom niet, dat den de Menschen soo hevigh tormenteerenden Blaesen-steen juyst soo een heerlyck middel sou zijn voor even soo veel andere kranckheden, en insonderheyd voor 't Vergif, als de *Bezoar*: Anders souden d'*Indianen*, *Persianen* en *Armeniers* deese *Bezoar*-steenen niet soo hoogh aghten boven alle andere.

Van soo een kraghtige werckingh sou zyn, als die des Bezoars.

Want of wel deese Morgenlandsche Volckeren, aen d'*Europianen* den *Bezoar* verhandelende, de mond te wyd opdoen, en wonder boven wonder daer van roepen; so kan men echter niet ontkennen, dat deese Steen een seer voortreflijcke Artzeny tot veele ghebreecken is; insonderheyd teghens 't Vergif. Tot bewijs hier van sal ick kortlijck eenighe Voorbeelden voortbrenghen uyt den gheleerden *Monardus*.

Deughden des gedagten Bezoars.

Seeckere Vorstin van *Bejar* (ten tyde *Monardi*) had alreeds voor veerthien Jaeren gehoord, dat aen 't Hof den *Bezoar*-steen dickmael wierd gebruyckt tegens Onmaghten. Nu was de jonghe Prins deeser Hertogin van de Wiegh af aen met dit ghebreck swaerlijck geplaeghd geweest. Haer Moederlyck Hert was seer begeerigh, om haren Soon van deese quael verlost te mogen sien, en 't gedaghte middel te besoecken; te meer, wylse bemerckte, dat d'alderervaerenste Geneesmeesters tot noch toe al haer weetenschap te vergeefs tegens dit quaed

Voorbeelden van de kraghtige Werkingen des Bezoars-steens.

dronck deed uyt een vuyle besmettede Poel, waer in veele vergiftighde Dieren sigh onthielden. Terstond ghevoelde hy sigh soo qualijck, dat hy hem niet kon bewegen van de plaets daer hy was. De Buyck, jae oock 't geheele ligchaem swol hem op. Benauwdheyd en Onmagt greep hem geweldigh aen, waer op braeckingh en sweeten volghde. Men leyde hem over dwars op een Paerd, en soo voerde men hem nae 't dighst-bygelegene Dorp. Hier gaf men hem *Bezoar*-poeder in, 't welck sijnen Heer tegens allerley nood-gevallen, altyd by hem droegh. Dit bequam hem soo bysonder wel, dat hy op den derden dagh weer tot volle gesondheyd was gekomen;

In een geneesene vergiftighde.

Verders verhaeld den gedaghten *Monardus*, dat een Dochtertje yet vergiftighs had gegeeten, waer op soodaenighe Toevallen volghden, als sigh gemeenlijck nae ingenomen Vergif plegen te vertoonen. Vermits nu geen andere Middelen wilden helpen, soo quam men eyndlyk tot den *Bezoar*, en hier door wierdse geneesen.

Noch een ander.

Hy doet'er by, dat hy veele met de vallende Sieckte behebte Kinderen en Jongens den *Bezoar*-steen ingegeven, en by de meeste een geluckige uytkoomst gespeurd heeft. Dat deese Steen wonderbaerlyck helpt de geene, welcke van de Wormen werden geplaeghd. Jae datse seer dienstigh is in allerley kranckheden, welcke vergeselschapt zijn van een giftige *Materie* of voghtigheyd; Insonderheyd tegens de Pest. 't Welck men genoeghsaem is gewaer gheworden in *Duytschland*, ter tyd deese Sieckte daer seer hevigh woedede; vermits al de geene, welcke deese Steen gebruyckten, sigh gantsch wel daer by bevonden, en groote hulp gevoelden. Onder de Siecke waeren'er niet weynige, welcke twee of drie giftige Pest-sweeren hadden, en evenwel, door middel van 't ingedronckene *Bezoar*-poeder, de Kaecken der ghevreesde dood wierden ontrocken. Hier in beroept hy sigh op de kennis en ghetuygenissen van veel' Eedele van Oneedele, hooge en laege Standspersoonen.

Tegens de Wormen en Pest.

Desgelijcks noemd hy de *Bezoar* seer goed te zijn tegens treurigheyd en *Melancholy*, wyl hy deselve geluckighlijck verdryfd. Ten welcken eynde Keyser Karel de V. deesen Steen dickmael pleegh te ghebruycken, nevens meer andere aensienlijcke persoonen, welcke, sonder weetentlijcke oorsaeck, met swaermoedigheyd belaeden waeren: Wyl hy 't ghemoed verfrischt, en de wolcken der treurigheyd verjaeghd.

Tegens swaermoedigheyd en Melancholy.

In hittige en giftige Koortsen sou hy sigh niet minder kraght-daedigh toonen. Gelijck oock in Swymelingen en Verstoptheyd. Ten laetsten besluyt hy, dat seer veele lieden in *Spaenje* in veerthien Iaeren tyds van allerley swaere kranckheden door middel des *Bezoars* gheneesen syn geworden; waer van hy seer goede kennis had.

Tegens andere Gebreecken.

Nae dit Gespreck van *Sinebald* seyde de Heer *Donatiaen*: Men heeft my eens een stuck *Bezoar* getoond, niet uyt een Dier gesneeden, ghelijck

Ingevoerd Gespreck.

menghsel zijn, oock ten deelen wel geheel niets van den *Bolus* by sigh hebben, soo kan men hier uyt geen alghemeen besluyt van sulck een *Mineralıschen Bezoar* maecken, noch de selve, schoonse eenige kraght hadden, den titel van een reghten *Bezoar* geven; vermits deese kraght op verre nae niet kan wercken, 't geen den *Bezoar* verright.

Onderscheyd tusschen d'Orientaelsche en Peruaensche Bezoar.

Eer wy gantschlyck van deesen Steen scheyden, moet ick noch dit daer by voegen. Dat, schoon ick met *Monardus* voor heenen heb geseghd, de *Peruaensche Bezoar* te wassen op de selve wys als d'*Orientaelsche*, evenwel de gedaghte *Monardus* eenigh onderscheyd tusschen beyden heeft aenghemerckt. Want de *Bezoar* uyt *Peru* is van buyten seer glad ghepolyst, en valt uyt d'Aschgrauwe op de doncker-grauwe verwe. Bevat oock, onder twee Schalen, of Basten, een witte *Materie*, welcke, in stucken gebeeten werdende, een onsmaecklijcke Aerde schijnd te zijn, veel meer bequaem om te verkoelen als om te verhitten.

* * * *
* * *

Redenvoering van de Magneeten.

NAe dit wydloopigh Gespreck van de *Bezoar*, toonde de Heer *Floris* een stuck eens *Magneets*, en verhaelde, hoe kraghtigh 't selve 't Yser nae sigh trock. Veelerley Vraegen vielen hier over voor, en onder de selve oock deese: Van wien wien en wanneer de *Magneet*-Naeld aldereerst ghevonden was. Hoedaenigh dit beantwoord wierd, laet ick voor deese tijd onbeschreeven; alleen sal ick aenroeren, dat *Angelot* seyde: De *Chineesen* hadden van de kraght des *Magneets* alreeds kennis gehad meer als duysend Jaren voor *Christi* geboorte.

De Magneet is de Chineesen al voor meer als duysend Jaren voor Christi geboorte bekend geweest.

Sinebald viel hem hier in toe; verhaelende uyt de *Chineesche Historien* van P. *Martinus Martinii*, dat duysend een honderd en vyfthien Jaeren voor des Salighmaeckers Menschwerdingh een Gesantschap uyt *Cocincina* aenquam tot den doemaels regeerenden *Coadjutor* een Medeheerscher des *Chineeschen* Keyser-rycks, genoemd *Cheucungus*, brengende veele Vereeringhen; waer onder oock een wit wild Bergh-Hoen was. *Cheucungus* ontfingh den Gesant vriendlijck, hoorde hem nae wensch, en vereerde hem op sijne te rugg' reys een gantsch Sinrijck Konstwerck, 't welck van sigh selven altijd nae 't Suyden keeck, en soo wel op 't Land als in 't Water kon dienen voor een onfeylbaere wegh-wyser. 't Selve hadden de *Chineesen* gheheeten *Chinan*, waer meê sy oock noch hedensdaegs de *Magneet* of Scheeps-Naeld beteeckenen. Hier uyt besluyt P. *Martininus* niet ongevoeghlyck, dat alreeds in dien tijd 't ghebruyck des Seylsteens by de *Chineesen* ghevonden is gheweest, en nae haer allenxen oock andere *Natien* bekend is gheworden. Nae deese Konst-wyser hadden de gedaghte

daghte *Cocincineesen* sigh gereguleerd, en nae een Jaer tijds haer Vaderland weer bereyckt.

Of d'oude Philosophen weetenschap van de Seylsteen hebben gehad.

Buyten twyffel, vervolgde *Sinebald*, is dese Steen al voor seer veel eeuwen de Menschen bewust geweest. Dat *Homerus*, *Plato*, *Aristoteles* en *Pythagoras* daer van geweeten hebben, betuygen haere Schriften genoeghsaem: Doch of 't ghebruyck des selven tot de Schipvaert haer bekend was, daer aen werd billijck getwijffeld. Eenige willen, dat d'oude *Ægyptenaers* weetenschap hier van hadden; doch *Kircherus* weerleghd deesen waen in sijne *Magneet*-konst met gewightighe gronden, en traght te toonen, dat noch *Pythagoras* noch eenighe andere oude *Philosophen* hier van bewust waeren; Dat oock *Salomon* selfs hier van geen kennis heeft konnen hebben, ten waere dan, dat *God* hem sulcks bysonderlijck had geopenbaerd.

Wanneer eygentlyck de Magneet is gevonden.

In 't volgende Hoofdstuck verhandeld hy insonderheyd de Vraegh wanneer eygentlijck de *Magneet* is gevonden? Hy ondersoeckt d'eene *Opinie* voor, d'andere nae; en verwerptse al t'saemen. Eyndlijck laet hy de gantsche saeck bynae in onseeckerheyd hanghen. Bericht noch evenwel soo veel, dat men weet, de kraght des *Magneets* in 't Jaer 1200. eerst aldermeest bekend te sijn gheworden. Hy voeght'er by: Eenighe geven voor, dat de *Polarische* Wendingh des Seylsteens in 't Iaer 1260. door M. *Paulus Venetus* uyt *China* meê gebraght, en d'*Europianen* ontdeckt is. Doch hy (*Kircherus*) had de saeck met alle vlijt ondersoght, en sodaenige persoonen, die niet alleen in *China* geweest, maer oock de *Chineesche* Tijdboecken wel gheleesen hadden, hier over gevraeghd; echter niet seeckers van haer konnen ervaeren.

Dese saeck is gantsch twyffelaghtigh.

Evenwel bekend hy, dat d'*Arabische* en *Nubiaensche* Landbeschryvingen, welcke in de *Vaticaensche Bibliotheeck* te *Romen*, en vry oud syn, geen duystere Marckteeckenen geven, dat het gebruyck des *Magneets* op de Zee doemaels bekend was. Desgelijcks, hy had in R. *Salomon van Crgeten* ghevonden, dat men met een Ysere Wyser d'uyren pleegh aen te toonen. Oock was *Vascus Gama*, by d'ontdeckingh van *Capo de bonne Esperance*, by eenige *Barbarische* Scheepen gekoomen, en had by haer een *Compas* ghesien. Waer uyt af te neemen staet, dat de *Magneet*-Naeld al over langh van de *Barbarische* en *Heydensche* Volckeren gebruyckt is geworden.

Hoe men by trappen is gekomen tot de vinding van 't gebruyck des Magneets.

Dit zy nu soo 't wil (met deese woorden besluyt eyndlijck *Kircherus* sijn antwoord op de ghedaghte Vraegh) wyl de treckende kraght des *Magneets* tot alle tijden de Menschen in verwonderingh heeft gesteld, soo moet men niet twijffelen, dat veele *Philosophen* en *curieuse* Natuerondersoeckers sigh beneerstighd hebben, om hoe langer hoe meerder en beeter de wonderlijcke kraght deeses Steens nae te spooren. En hier door heeft het konnen gebeuren, datse eyndlijck ghewaer sijn geworden, hoe de punt, of 't uyterste eens Ysers, niet sonder onderscheyd op alle punten des Steens, maer op seeckere bysondere doelde.

Boven dien, alsse de *Magneet* ter syden leyden, en evenwel saegen, dat het Yser sigh altijd tot een seeckere *postuer accommodeerde*, so zynse allenxen, door meenighvuldige Waerneemingen, gekomen tot de kennis der *Verticael*-Natuer des *Magneets*. 't Welck voorts rughtbaer geworden zijnde, tot veel andere Vindingen aenleydingh heeft gegeven. Hier van daen is 't gekomen, dat naederhand yeder *Natie* sigh heeft willen toe-eygenen den roem deeser uytvindingh. De *Nederlanders* willense boven alle andere hebben. D'*Engelsche* geven sigh uyt voor d'eerste Vinders, en stellen de *Hollanders* maer alleen tot haere Naevolgers. Eenige willen de *Portugeezen* en *Spaenjaerden* deese Eer toeschrijven. D'aensienlijckste Schryvers, onder welcke insonderheyd *Flavius Blondus* is, vercieren met deesen lof eenen *Italiaen*, genoemd *Johannes Goja*, of, soo andere stellen *Gira*. Doch uyt de voor verhaelde Plaets van *Martini Chineesche Historien* blijckt, dat geene onder al deese, maer na allen aensien, alleen de *Chineesen* den Prys hier van behoord.

Elcke Natie wil sig selven dien lof toeschryven.

Nae verscheydene andere *Discoursen* (seyde *Floris*; dat de *Magneet* niet alleen Yser, maer oock een anderen *Magneet*, en soodaenighe ligchaemen, met welcke sy eenighe verwantschap heeft, nae sigh treckt. Daer-en-boven, dat het Yser niet alleen van de *Magneet*, maer oock de *Magneet* van 't Yser werd getrocken. Want, vervolgde hy, als de Seylsteen kleyn en vry, 't Yser daer tegens swaer, of aen yets vast geheght is, soo beweeghd sigh de *Magneet* nae d'omvangingh des Ysers. Maer is de *Magneet* groot en sterck, 't Yser daer tegens kleyn of vry, soo sneld dit sigh nae de *Magneet* toe: Soo dat de *Magneet* niet soo seer 't Yser, als wel 't Yser den *Magneet* schijnd te trecken.

De Magneet trekt niet alleen 't Yser, maer oock 't Yser de Magneet nae sigh.

Wonderlijck daght het de Heer *Donatiaen* (wanneer *Floris* eenighe Naelden op een Tafel leyde, en eenẽ der selver sig nae de *Magneet*-steen keerde) dat deese, van de Steen nae sigh ghetrocken, en met sijne *Magnetische* kraght vervuld gheworden zijnde, terstond haere Naebuerin, d'andere Naeld aenpackte, en haer even deselve ontfangene kraght meê deelde: Waer op dan deese tweede de derde, de derde de vierde, de vierde de vyfde, de vyfde de sesde, en soo voorts nae sigh trock, tot datse al t'saemen, door d'eerste liefdrijcke Treckingh des *Magneets* bewogen, aen een gheketend waeren, en als mense om hoogh beurde, aen malkander bleven hangen.

Wonderlyke meedeeling der treckende kraght des Magneets.

Sinebald dit siende, seyde: In onsen tijd is dit de geene, die met de Seylsteen omgaen, niet yet vreemds: Maer den Heylighen *Augustinus* sou 't wonderlijck zijn voorgekomen, gelijck genoeghsaem kan blijcken uyt sijne woorden, in 't *eenen twintighste Boeck der Stad Gods cap.* 4. daer hy seghd: *Wy weeten, dat de Magneet een wonderlijcken Yser-Rover is; waer over ick my, doe ick sulcks eerst sagh, seer bevigh ontsettede.*

Augustini verwonderingh.

Even

[illegible] gantsch vreemd gedaght. Ick [illegible] een van de wonderlycke [illegible] Heer *Antonius Osorius*, Ridder [illegible] aght genoomen: Te weeten, [illegible] bevingh, 't Yser een veel groo- [illegible] selver heeft. Want als men aen [illegible] een Yser leghd, of houd, soo kan [illegible] gewight aen sigh trecken, als hy van [illegible]: Naedien hy (den gedaghten Ridder) [illegible] veertien ponden Ysers met een *Magneet* [illegible] niet meer als twee ponden en een vieren- [illegible], natuerlijcker-wys, niet meer als twaelf [illegible]. 't Welck dan een aenmercklijcke saeck is, en [illegible] aenleydingh kan geven tot vlijtighe naedenckingh; [illegible] wyl de *Spaensche Magneten* soodaenigh een kraght niet [illegible].

[illegible] is dit yet seldsaems, liet *Donatiaen* sigh hooren. De [illegible] moet een seer groote liefde en weerliefde tot elckander in bey- [illegible] hebben geplant.

[illegible] d'ooghblijcklijcke Ervaerenheyd, antwoordede *Floris*. [illegible] *Magneet* is soo een vyerighe liefhebber des Ysers, dat hy [illegible] oock nae sigh treckt, of 't schoon t'eenemael gloeyend is [illegible]; alhoewel hy 't Vyer te vreesen heeft, vermits hy daer [illegible]. Echter moet ick bekennen, dat ick dit noyt beproefd [illegible].

[illegible] evenwel waeraghtigh, berightede *Sinebald*; 'k weet'er eenen [illegible] Proef hier van heeft genoomen, naementlijck, den vermaer- [illegible] *Athanasius Kircherus*, die meer als eenmael hier door sijne goe- [illegible] Vrienden lust en verwonderingh heeft veroorsaeckt. 't Yser, soo- [illegible] gloeyend gemaeckt, dat het van een eygentlijcke Kool Vyers niet t'onderscheyden stond, heeft hy door een aen-naederende *Magneet* soo lightlijck ghetrocken, als of 't gantsch koud was ghe- weest.

Hebt ghy, vraeghde *Donatiaen*, niet yets gehoord van *Magneeten*, [illegible] Vleesch nae sigh trecken?

[illegible], antwoordede *Sinebald*, wel gehoord, of gelesen, maer niet [illegible] en sijne Naevolgers schryven van soodaenigh eenen [illegible] *Magneet*. Desgelijcks doet oock *Rabbi Abraham* [illegible] Maer dat sulck een Steen ergens te vinden sou zijn, [illegible]. 't Is ondertusschen waer, dat men een witte [illegible] Italiaenen genoemd *Calamita bianca*, geteeckend [illegible] streecken; welcke, wanneer menſe met de Tongh [illegible] daer aen blijft hangen. Doch deese aenkleevingh op [illegible] verschild seer veel van een *Magnetische* Treckingh. Niet te

te min heeft dit *Cardamus* bewogen, te schryven, dat deese Steen niet minder Vleesch nae sigh treckt, als de *Magneet* 't Yser; en noch daer by te doen: Dat, wanneer men de punt van een ysere Priem met deese Steen bestryckt, een mensch deselve in 't Vleesch stoot, en dan 't Yser weer uyt treckt, de Wonde terstond sigh sal toe sluyten, soo dight en vast, als of de steeck noyt geschied waere. Hy magh, op 't woord van *Cardanus*, sijne Huyd waegen die wil, voor my, ick begeer 't daer op niet te besoecken. *Kircherus* heeft uyt 't Eyland *Ilua* (daer deese Steenen met meenighten te vinden zyn) een goed getal der selver met sigh gebraght, doch dit *Cardanische Mirakel* gantsch valsch bevonden: Iae oock ondervonden, dat dese Steen niet alle 't Vleesch, maer alleen de tederste deelen van 't selve, als Tongh en Lippen, aenhanghd; en dat noch eerst, wanneerse te voren nat ghemaeckt zyn. Even 't selve doet oock Kryd, Gyps, gebrandede Kalck, Lootwit, en meenigerley ander *Mineralisch* dingh. Derhalven koomd deese Treckingh niet voort van d'innerlijcke eygenschap deeses Steens, gelijck in de *Magneet*; maer d'aenhangingh of klevingh geschied daerom, vermits de vogtigheyd der Tongh of Lippen, terwijl men de Steen daer aen voeghd, in de lught-gaetjens des selven treckt, en daer tegens 't weecke deel des Steens, of Kryds, in de *Poros* of lught-gaetjens der Tongh te gelijck indringhd; waer op dan deese aenhangingh of kleevingh moet volgen. Soo siet gy dan, dat men met geen gevoeghlyckheyd deesen Steen den naem van *Magneet* magh toe-eygenen.

Cardanus tegen gesproken.

Aenklevende Steen.

* * * *

* * *

Hier nae liet de Heer *Floris* verscheyden slag van Adelaer-Steenen sien; en voor eerst eenen uyt het Morgenlandsche Eyland *Banda*, zynde gantsch onvormlijck, meerendeel rond, en gelijck als met een dubbele onevene Gordel omvangen. II. Een volkomen-ronde Adelaer-steen uyt *Arabien*, gantsch glad, doch *gepunteert* met eenige, al-hoe-wel weynighe, kleyne ronde vlackjens. III. Eenen anderen ronden, doch ongelijcken, en met meenighte van stippelen geteeckenden. IV. Een Asch-grauwe Adelaer of Klapper-Steen, in een gantsch verwarde, veel-hoeckighe, doch meerendeel langhaghtighe *Figuer*. V. Een dubbele Adelaer-Steen, uyt *Africa*. VI. Een drie-spitsighe; en dan ten VII. Een langhwerpigh-ronde en voor aen wat smal-toeloopende Adelaer-Steen, anders ghenoemd *Belemnitis*; werdende in de Vloeden ghevonden. VIII. Een *Duytschen*, welcke men oock in de Rivieren vind, hebbende een driekantige gestalte. IX. Eenige kleyne ronde Adelaer-steenen. Van 't gebruyck sal hier nae yets geseghd worden.

Verscheyden slagh van Adelaer-Steenen.

De
gne
het
gro
kra
fel.

kraght in hem, dat hy de Steen-ſmerten voorkoomd en verhinderd, wyl de hitte der Nieren door hem verminderd werd. Deſelve Schryver maeckt oock gewagh van een Vorſtin, welcke ſeer veel van de Steen had geleden: Maer nae datſe van deeſen Geſond-ſteen een armband had laeten maecken, isſe naederhand noyt meer van deeſe pyn gequeld geworden.

Doe volghde de *West-Indiaenſche* Haeghdiſſen-ſteen, uyt 't Landtſchap *Popajan* en d'aengrenſende Geweſten. Deeſe Steen ſchynd uyterlijck de gladde Beeck-keyen niet ongelijck te zijn, en werd ghenomen uyt de Maegh van de groote *Weſt-Indiaenſche* Haeghdiſſen; in ſulck een meenighte, dat men uyt een eenige Haeghdis dickmael een groote Korf vol der ſelver bekoomd. Ten welcken eynde dit Dier ſo veele Steenen in ſigh heeft, is ons onbekend. Sommighe meenen, datſe de ſelve inſlicken, om haere Maegh daer meê te vullen, op dat de ſelve niet ledigh bleef. Andere, om 't ligchaem daer door in een ghelijck ghewight te houden, ghelijck de Schepen Ballaſt in-neemen. D'*Indianen* en *Spaenjaerden* verſaemelen de gedaghte Steenen, als een dienſtigh Middel tegens de vierdedaeghſche Koorts; bindende de ſelve, wanneer deeſe Quael haer aenvalt, aen beyde de ſlaepen des Hoofds, aen yeder een; en twee op 't voor-hoofd. Indien de Koorts niet ſtracks ophoud, ſoo werd echter de hitte der ſelver mercklijck gebroocken. Andere meenen, dat het een ſlagh van Crocodillen is, by welcke deeſe Steenen gevonden werden. (a) *

West-Indiſche Haegdiſſen-ſteen, tegens de Koorts.

(a) *Monard. Hiſt. Simp. Med. c.* 31.

Verders liet hy een voortreflijcke Padden-ſteen ſien, waer op men de natuerlycke gedaente van een Pad gewaer werd. Padden-ſteen.

Daer nae vertoonde hy noch aen deeſe ſijne Vrienden de volgende *Morgenlandſche* Steenen.

I. Een *Orientaelſche* Bloed-ſteen van d'*Ooſt-Indianen* geheeten *Alakecca*. Deeſen ſtempt ſchielijck 't bloeden. Bloed-ſteen.

II. Een *Ooſt-Indiſche* Melck-ſteen, welcke, ſoo wel als de *Weſt-Indiſche*, de Wyven Melck doet bekoomen, om haere Kinderen te ſoogen. Deeſe, ghelijck oock de Bloed en andere Steenen, werden met meenighten gevonden in *Cambaya* en *Ballagatte*; van waerſe nae *Goa* te koop werden ghebraght; ghelyck oock de Chryſoliten, Amethyſten, Jaspiſſen en Turkoiſen. Men maeckt'er hier *Paternoſters*, Zeegel-ringen en diergelijcke dingen van, welcke in een groote waerde werden gehouden. Want een Zeegelringh van deeſe Steenen geld twee, drie en meer *Pardauwen*. Melck-ſteen.

III. De Steen, welcke de *Portugeezen* noemen *Olhos de Gatto*; dat is, Katten-oogen; wegens de gelijckheyd dieſe met de ſelve hebben in gheſtalte en verwe. Eenige ſchryven, en onder de ſelve oock *Linſchoten*) dat dit den Agaet-ſteen is, komende uyt *Cambaya*, doch de beſte uyt *Ceylon* en *Pegu*. Andere (en met de ſelve *Kircherus*) aghten hem voor een ſlagh van Chryſtal. Noch andere voor een ſoort der Katten-oogen.

Starre-Steenen; gelijck dan oock deese werden gehouden voor een aert van Agaten. Seer weynigh wordense uyt *Indien* nae *Portugal* vervoerd, wyl men de selve daar niet veel waerdeerd. In *Indien* daer tegens geldense des te meer, vermits men hier seer veel van deese Steenen houd, en die met hoopen in *China* verhandeld, met veel meer winst, als men aen andere Steenen kan doen. Veelight helpt hier toe aen ons geloovighen Waen der *Indianen*, welcke de selve de kraght toe-eygenen, dat se hare Besitters by haeren Ryckdom behouden, die dan die niet verminderd, maer veel meer vermeerderd werd.

Overgeloovigen Waen van deese Steenen.

IV. De Steen, van de *Portugeezen* genoemd *Petra de Cevar*. Deese vind men aen veele Oorden in *Oost-Indien* met groote meenighten. De *Indianen* roemen hem geweldigh, seggende, dat de geene, welcke dagelijcks een weynigh daer van in haer Spys gebruycken, in een gedurige Jeughd werden behouden, sonder eenige verouderde ghedaente, rimpelen, of diergelijcke gewoone teeckenen van wel-bejaerdheyd te bekomen. Derhalven dan oock de Koninghen en groote Heeren in *Indien* haere Koppen, Potten, Schotelen en Drinckvaten van deese Steenen laeten bereyden, haere Spijsen daer in Koocken, of daer uyt eeten, en haeren dranck daer uyt drincken, op datse jongh en by een goede ghedaente moghten blijven, volgens 't bericht van *Linschoten*.

De Steen Petra de Cevar de Menschen in een gedurige Jeughd behoudende.

V. De Steen *Petra Armenia*, of d'*Armenische* Steen. De *Portugeezen* hebben hem soodaenigh genoemd, wyl in *Armenien* veele der selver gevonden worden. Desgelycks vind mense by groote meenighte in de *Oost-Indische* Stad *Ultabado* ghelegen in *Ballagatte*, achter *Goa*. Hy is Blauw, treckende een weynigh nae light-groen. De *Mooren* ghebruycken hem seer vlytigh tot *Purgatien*, en teghens seeckere Sieckten.

Petra Armenia.

VI. De *Chineesche* en *Oost-Indische* Slangen-Steen. In *Indien*, en de *Chineesche Provintie Quanghsi*, vind men seker slagh van Slangen, by de *Portugeezen* genoemd *Cobras de Cabelo*; dat is, gehayrde Slangen. In haere Hoofden sit soodaenigh een Steen, boven maten en onfeylbaer-heelsaem voor den Beet van Slangen, behoudende de ghewonde ghewisselyck in 't leven, die anders binnen vierentwintigh uyren moesten sterven. Deese Steen is wat langhwerpigh rond, in 't midden witaghtigh, maer buyten aen de kanten Hemels of Zee-blauw. Men leghtse op den steeck der Slangen, en dan blyft hy vast aen de wonde hangen, niet afvallende voor dat hy sich gantsch vol gif heeft gesogen. Daer nae werpt men hem in Melck, waer in hy zyn vergif uytlaet, en binnen weynigh tyds sijne natuerlycke ghestalte weer aen-neemd. Blyft hy, dus van 't Fenyn gesuyverd, andermael aen de wonde heghten, soo is 't een teecken, dat'er noch meer vergif in is; en hy sal 't voort uytsuygen: Maer wil hy niet meer vast houden, soo mach men den

De beroemde Slangen-Steen.

Uytmuntend goed tegens vergif.

den doodlyck-siecken wel gheluck wenschen, wyl hy onfeylbaer gheneesen is, volghens 't geen P. *Boym* daer van schryfd in *Flora Sin. litt.* M.

Hoe de selve oock door konst werden toegericht.

Angelot deesen Steen betraghtende, sagh, dat hy uyt 't Hoofd van een *Oost-Indische* Slangh was gegraven, en seyde: Soodaenighe Steenen waeren hem niet onbekend, en wierden in *Indien* ghebruyckt op vergiftighde Leeden. Daer by voegende, dat men de selve wel door konst kon toerighten, welcke een gelijcke heylsaeme kracht met de Natuerlijcke hadden: 't Zy dat sulcks geschiedede uyt 't Stof van Slangen-steenen selfs, of uyt eenige deelen van 't Hoofd, 't Hert, de Leever en Tanden der gemelde Slangen; of uyt eenighe andere 't Gif kraghtigh nae sich treckende dinghen. De seeckerheyd (vervolghde hy) hoedaenigh en waer van deese nae-gemaeckte Steenen werden bereyd, kan noch ick noch yemand anders u seggen, wyl sulcks een vindingh der *Brachmannen* is, welcke om een seer groot deel Gelds dit geheym aen niemand souden willen openbaeren. Wat voor een kraght deese Steenen hebben, behoefd men maer alleen aen een Hond te beproeven.

Voorbeelden van sijne Deughden.

't Is waer, seyde *Sincbald.* Ick ken'er eenen, die de Proef aen eenen van een Adder gestoockenen Hond heeft ghenomen. Soo haest men deese Steen op de wonde leyde, heeft hy sich soo vast daer aen geset, dat men hem nauwlycks weer daer van kon af trecken. Bleef oock soo langh daer aen kleven, tot dat hy al 't Gif, ghelijck een Bloed-Egel, daer uyt had gesoogen; daer nae viel hy van selfs af. Allenxen quam daer op den Hond weer tot sich selven, en binnen weynige daeghen weer tot sijn voorighe krachten. (a) Eenen anderen heeft de deughd deeses Steens desgelijcks geluckigh geprobeert aen een van een Slangh gebeeten persoon. (b) Nae dat nu de Steen sich vol Gif gesoogen heeft, werd hy niet alleen door Soete-melck (daer in geleghd zijnde) weer tot sijn voorighe glantsch en kracht gebracht, maer even hier door noch krachtiger en deughdsaemer als te vooren. In tegendeel verliesd de Melck haere *coleur*, en werd geelachtigh-groen.

(a) *Kircherus.*

(b) *Carolus nempe Maginus, referente Kirchero.*

Andere Voorbeelden.

De seer geleerde *Jesuit Kircherus* verhaeld, dat Pater *Henricus Roth* (die hem drie deser Steenen tot een heerlijck Geschenck heeft vereerd) hem geseghd heeft, hoe hy in 't Ryck des Grooten *Indiaenschen Mogols* deselve dickmael had beproefd. Eerst aen sijnen Dienaer, door een Scorpioen in de hand ghestoocken. Soo haest had de Steen de wonde niet gheraeckt, of hy begon 't Vergif, alreeds nae om hoogh in den arm uytghebreyd, nae sich te trecken, met soodaenigh een *proportie* en maet, dat de Knecht met de vinger kon wysen, hoe 't Vergif allenxen naerder nae de wonde weeck. Eyndlijck ghekomen zijnde aen de plaets daer de steeck geschied was, viel die Steen, als nu sijn Ampt of Werck verright, en te voren onafscheydlijck aen de wonde geseeten hebbende, van selfs vrywilligh af, en de ghewondede was ten

Is oock gantsch uytnemend tegens de Pest.

[illegible]

[illegible] Ben ick, door meer [illegible] Maer laet ons [illegible] hier van segd. [illegible] als een Duyt; som- [illegible] aen de kanten dun. [illegible] seeckere Slangen: [illegible] Afgoden-dienaers [illegible] Steen [illegible] vermen- [illegible] Vergiftigh [illegible] moet men [illegible] Als men dan de [illegible] voor dat hy al 't Vergif heeft

[illegible] Hibdrisch Schouw-too- [illegible] Slangen-steen [illegible] wy hebben beschreeven, [illegible] Werck en nieuws gewagh daer [illegible] eenige alleer voorin gegaene din- [illegible] Predikant in Ceylon D. Adrianus de [illegible] van hem selfs ontfangene Slangen-steen [illegible] een weerdigh Kleynood; te meer, wyl [illegible] een persoon, die onvoorsiens eenigh fel Vergif [illegible] verwonderlycke werckingh deeses meergedaghten Steens [illegible] maer een weynigh daer van afgedaen, en den Patient ingegeven hebbende. Hoedanigh sijne gestalte en verwe is, hebben wy ter aengeweesener plaets den Leeser voorgesteld.

heeft uytgetrocken; 't welck daer rondom gaet sitten. Om die weer schoon te maecken, neemdmen Melck van een Vrouw, of by ghebreck van de selve van een Koe. Als hy thien of twaelf uyren tijds daer in heeft ghelegen (*'t Is niet van nooden, dat hy soo langh daer in legge, want binnen een uyr tyds of twee is hy weer bequaem en kraghtigh om op nieuws gebruyckt te werden; doch oock magh men hem wel soo langh in de Melck laeten, als men hem niet stracks weer van doen heeft, om 't noch overgeblevene gif nae sigh te trecken*) soo krijghd dese Melck (al 't Fenyn nae sich genomen hebbende) de *coleur* van Etter. Als ick, vervolghd onse Schryver, op seeckere tyd 't Middaghmael had ghehouden met den Aertsbisschop van *Goa*, soo voerde hy my in zyn *Cabinet*, waer in hy veele *curieuse* dinghen had. Onder meer andere toonde hy my een deeser Steenen; verhaelde my d'Eygenschappen der selve; en verseeckerde my, dat het geen drie daeghen was gheleden, dat hy de Proef daer van had ghenomen. Hier nae vereerde hy my de gedaghte Steen. De Proef, waer van hy sprack, was deese. 't Gebeurde, als hy seecker Moeras *passeerde*, dat eene der geene die sijn *Pallankyn* droegen (Lieden die bynae naeckt gaen) van een Slangh wierd gebeten, maer terstond door middel van deesen Steen ghenas. 'k Heb eenige van de selve gekoght, en men vindse niet, als by de *Bramines*; 't welk my doet ghelooven, datse die selfs maecken. Men bediend sigh van twee middelen, om te proberen offe goed zijn, en geen bedrogh daer onder schuyld. 't Eerste is, als men deselve in de mond leghd, dat sy, opreght zynde, sigh verheft, en tegens 't gehemelt kleeft. 't Andere, dat men hem in een Glas met Water doet. Is hy goed, soo sal 't Waeter terstond beginnen te koocken, kleyne blaeskens opwerpende.

den Reysiger Tavernier.

Voorbeeld van sijne deughd.

Proeven van d'opregtheyd.

Daer is, gaet hy voort, noch een Serpent-steen, ghenoemd de Steen van de Slangh met de Kovel. En in der daed hebben deese Dieren een Kovel, aghter van 't Hoofd af hangende; en wederom aghter deese Kovel werd de Steen ghevonden; zynde ten minsten soo groot als een Hoender-Ey. In *Asia* en *Africa* zyn Slangen van een seer *Monstreuse* grootte; somtyds wel vyf en twintigh voeten langh; gelijck die was, van welcke men de Huyd op *Batavia* bewaerd, en die een Dochter van aghthien Iaeren had ingheswolghen. De gedaghte Steen werd in deese Slangen niet gevonden, ten zy sy ten minsten twee voeten langh zyn. Hy is niet seer hard, en als hy tegens een andere Steen ghewreven word, soo geeft hy seecker Modder van sigh, 't welck met Water vermengd, en ingedroncken zynde van den geenen, die Vergif in 't ligchaem heeft, soo werd het quaed terstond uytghedreven. Deese Serpenten werden nerghens als op de Kusten van *Melinde* ghevonden. Men kryghdse van de *Portugeesche* Soldaten en Bootsgesellen, welcke van *Mosambique* komen.

Andere Slangen-Steen,

Grouwlyck groote Slangen.

Als

* * * *
* * *

Korte beschryvingh der meeste Eedele Gesteenten, volgens d'orde van 't A B C.

ALs nu de Heer *Floris* al sijne *Rarieteiten* had getoond, deed hy de selve weer in sijn Doosje, sloot het toe, en liet het door sijnen Dienaer nae Huys draegen. Maer daerom hield het gespreck van de Steenen noch niet op, in tegendeel wierd het voortgeset, en sy begonden oock de Kleynodien daer onder te mengen. *Argylides* wou hier laeten blycken, dat hy sich op d'Eedele Gesteenten taemlijck wel verstond; en waerlijck, hy had geen geringh verstand daer van; als die dickmael een kostlijck Iuweel voor een geringe prys aen sich gebracht, en naederhand aen een rycke geck 't selve wonderdier weer verkoght had. Hy begon derhalven de meeste Edele Steenen t'overloopen, kortlijck aenwysende haere ghedaente, en wat voor deughden deselve werden toegeschreven. Op dat nu sulcks een dies te konstigher aensien moght hebben (ghelyck hy waende) soo stelde hy haer niet in Orde nae haeren Adel, of verdienste, maer nae 't A B C; en vingh aldus aen.

Achaet-steen.

Den *Achaet* laet sich aenschouwen in meenigerley gestalte en verwen. Hy werd gevonden, niet allen in *Indien*, maer oock aen veele plaetsen in *Europa*, insonderheydt in *Duytschland*. Men reeckend hem niet onbillijck voor een der voornaemste Gesond-steenen, wyl hy een vyand des Vergifs, oock heelsaem voor Slanghen en Scorpioenen-steecken is. Hy verkoeld de hitte der Koorts, en is goed voor d'Oogen.

Oude Achaet-steenen,

Voortijds pleegh men allerley *Figueren* in deesen Steen te snijden; ghelijck men dan noch hedensdaeghs sommighe der selven vind in de gronden, op welcke oude nu verwoestede Steeden hebben ghestaen, welcke billijck als *Antiquiteiten* bewaerd werden. Men siet in de selve meenigerley Heydensche Afbeeldingen; alhoewel de Steenen selfs in een Ovael-forme al t'saemen gesneeden zijn.

Met veelerley Beeldenissen; niet alleen

Den *Achaet*, viel *Angelot* hier in, neemd niet alleen meenigerley *Figueren* aen van de hand eens konstigen Graveerders, maer de Natuer selfs heeft hem dickmael wonderlycke Beelden ingheplant; soo dat men'er nu een Bosch, dan eenigh Dier, wederom eenigh Kruyd, en voorts allerley andere Gestalten aen ghewaer werd. Eenighe sijn'er, welcke, als mense brand, riecken ghelyck Myrrhe. In *Indien* vind men'er seer veel, oock in *Candia* seecker slagh, de Corallen gelijck; en derhalven Coral-*Achaten* genoemd.

Door konst, maer oock van de

Hier by maeckte *Sinebald* gewagh van den wonderlycken *Achaet*-steen, welcke de Koning *Pyrrhus* in een Ringh aen sijnen vinger droeg. Men sagh'er *Apollo* op met een Cyther in de hand, en daer benevens de negen

neghen *Musen*, yeder met haer bysonder *Instrument*. Desghelycks van den *Achaet*, die *Albertus Magnus* te *Venetien* in S. *Marci* Kerck sagh, waer in sigh vertoonde een Koninghlijck ghekroond Hoofd. Nae deese Tusschen-redenen begon *Argyrides* aldus weer voort te gaen.

Natuer soo geteekend.

Adelaer-Steen.

Den *Adelaer-Steen* (*Ætites*) werd ghevonden in de Nesten der Arenden. Inwendigh bevatse eenige andere kleyne Steentjens (immers ten minsten een) welcke men daer in hoord rammelen. Sijnen grootsten roem bestaet daer in, dat hy de Vrouwen, in arbeyd sittende, behulpigh is tot een lichter verlossingh.

Aerd-steen.

D'*Aerd-Steen* valt rond, en voerd sijnen naem van d'Aerde, welcke hy in sich begrijpt. Indien nu dese Aerde inwendigh sich beweegd, en rammeld, soo verliesd hy sijnen naem, en werd een *Adelaer-Steen* geheeten; ghelijck hem dan oock de selve kracht werd toe-geeygend, en gewisselijck niet onbillijck, wyl hy niet anders is als een ontydighe Arend-Steen.

Alabaster.

Van 't *Alabaster* is niet noodigh yets te seggen, vermits wy 't in *Holland* overvloedigh genoegh, alhoewel uyt andere Landen, hebben. 't Is een slagh van Marmor, en heeft veelerley verwen, als witte, swarte, Honigh-coleur, en meer andere. Als men 't brand en met Hars vermenghd, soo versaght het alle hardigheyd. Onder Walch gedaen, soo werd de Maegh-pyn daer meê gestild. In Melck drinckt men 't voor de Loop.

Amethyst.

Den *Amethyst* is Violetverwigh, en valt verscheydentlijck, nae de gelegenheyd der Plaetsen daer sy ghevonden werd. Somtijds zynse taemlyck groot. Dan werdense op allerley wys gesneeden, oock kostlycke kleyne Vaetjens of andere gedaenten daer uyt gemaeckt. Men seghd, dat dese Steen de Dronckenschap weerstaet; van welcke werckingh oock sijnen Naem sou ontstaen zyn. Eenighe overgelovige lieden waenen, dat hy 't Menschlyck verstand scherpt, en de geene, welcke hem draegen, by groote Heeren aengenaem doet zijn.

Boom-steen.

De *Boom-Steen*, die hier en gintsch in *Toscanen* te vinden is, *recommandeerd* sigh door niet sonderlinghs, behalven alleen door 't Beeldwerck, 't welck de Natuer hem heeft ingeprent; ghelyck men dan allerley Tacken en Boomen daer in ghewaer werd. 'k Geloof niet, dat hy, buyten d'aentreckende kraght, eenigh gebruyck in d'Artzeny heeft.

Been-steen.

De *Been-steen* is, gelijck sijnen naem uytwysd, een Been gelijck, en heeft de deughd, dat hy Been-breucken geneesd.

Beryllus.

De Verwe des *Berijls* treckt uyt 't groen op 't Zee-blauw. Hy werd onderscheyden in meenigerley soorten, en schijnd een slagh van Christal te sijn. Men seghd, dat hy goed is voor d'ooghen, als men hem *pulveriseerd*, en met Rosen of Lelien-water vermenghd: Desgelycks voor de ghebreecken der Maegh. Veele waensughtighe meenen,

Hyacinth. Den *Hyacinth* heeft dien naem bekoomen nae de *Hyacinth-bloem*. Hy werd somtijds ghesteld onder 't gheslacht der *Rubynen*, somtijds der *Granaten*, nae dat sijn roode verwe hooger of bleecker is. Hy weerstaet de Pest, vermits hy 't hert krachten geeft; verweckt slaepen, en sou oock 't gemoed vrolijck maecken.

Jaspis. De *Jaspis* is van de schilderende Natuer met veelerley Verwen vercierd: en derhalven bekoomd hy oock allerley naemen. Aen den Hals gehangen zijnde, stild hy 't bloeden. Neemd de walgingh van de Maegh wegh. Is dienstigh tegens de vallende Sieckte: desgelycks goed tegens de Steen-smerten.

Jodensteen De *Joden-steen* vind men aen den Olijf-bergh in *Iudea*. Heeft een Eyronde *Figuer*, gelijck d'Olyven; derhalven eenighe het daer voor houden, dat hy eenen in Steen veranderden Olijf is. Is een seer dienstigh middel tegens de Steen, en de verstoppingh des Waters.

Karbonkel. De *Karbonckel*, soo genoemd nae 't Latijnsche Woord *Carbo*, wyl hy af schijnd als een gloeyende Kool, begrijpt onder hem den *Rubijn* en Vyerglinsterighen *Pyropus*; of, om eygentlijcker te spreecken, is 't alderkostlijckste slagh van *Rubijnen*: een tegenstreever des Vergifs; een vyandin van Onkuysheyd, weerstaende den geylen brand, schoon hy selver als Vyer schijnd. Maer ghelijck hy de liefde ongunstigh is, soo verweckt hy daer tegens de toornigheyd; vervrolyckt het gemoed, breeckt de slaep af. Sommige hebben geschreven, dat hy sijne verwe sou veranderen, wanneer eenigh ongheluck voor handen is: doch ick houde dit voor een overgelovigen Waen.

Katten-oogen. De *Katten-oogen* (waer van voor desen is gesegd, dat dien Steen sodaenig een naem voerd, wyl hy d'oogen der Katten seer gelijck is) werden van eenige voor een soort der *Opalen*, van andere voor *Krystal*, en van noch andere voor *Achaeten* gehouden. Men agt hem dienstig voor 't gesight. Hy sou oock de swaere verschrickende Droomen verdrijven.

Lazuer-steen. De *Lazuer-steen* is blauw, met Goud gestippeld. Koomd in verwe met den *Saphyr* eenighsins over een, doch valt wat donckerder. De vierdedaeghsche Koorts doet hy mercklijcken afbreuck: versterckt het gesicht, bevoorderd den Slaep, en stild de smerten der Jicht.

Lyncurer. De *Lyncurer* werd, weegens sijne Pyl-vorme, oock *Belemnites* genoemd. Hy is van veelerley Verwen. Wast op een breede Wortel, spits toe loopende. Sijn poeder heeld de Wonden, breeckt de Nieren-steen, en sou oock, gelijck men seght, de naghtlijcke *phantasyen* weerstaen.

Marmor-steen. Van de *Marmorsteen* is onnoodigh yets te spreecken, naedien sijne hardheyd, gladheyd, helderen glantsch, en meenighvuldigh speel-werck der Natuer in de verwen en streepen, ons genoegh bekend is. Nae de veelerley *tintuer* sijner verwen werden hem oock meenigerley deughden toegeschreeven.

Van

Magneet.

Van de *Magneet* en des selven eygenschappen is nu even hier voren wydloopigh genoegh gesproocken.

Marcasit.

De *Marcasit*, of Vyer-steen, is niet alleen nut om daer meê Vyer te slaen, maer oock werden'er Plaesters van ghemaeckt, bequaem om op te drogen.

Melk-steen.

De *Melck-steen*, waer van de Heer *Floris* ons een Monster heeft laeten sien, werd om tweederley redenen wil alsoo genoemd; eerst, wegens de Melck-verwe, welcke hy van sich geeft, wanneer men hem met Waeter vermenghd. Ten anderen, om dat hy in de sogende Vrouwen de Melck vermeerderd en de Borsten doet swellen, wanneer men sijn Meel of Stof, met Amandel-Melck kneed.

Nieren-steen.

De *Nieren-steen* voerd den naem van sijn hulp-rijcke kracht tegens de quaelen der Nieren; doch geneesd oock de Heupen-pijn. Hy vertoond sich in meenigerley Verwen, gelijck de *Iaspis*.

Onyxsteen.

Den *Onyx* is sodaenigh ghenoemd gheworden nae de ghelijckheyd, welcke hy heeft met eens Menschen Vinger-Nagel. Hy is ligt-swart, en werd overlopen met streepen van allerley verwen. Heeft een donker aensien. Hy right weer op de geene, welcke van de vallende Sieckte of van de Popelsy geraeckt syn. Voor d'oogen is hy seer goed. Als men hem wryfd, werd hy verwonderlijck heet, even gelijck een haestgevoellijck Mensch, dien men niet veel derf *vexeren*.

Opal-steen.

Den *Opal* is een van d'alderschoonste Steenen, in opsicht van de schaeckeeringh en veelvoudigheyd der Verwen. In sijne doorlughtigheyd verschijnd hy als een cierlijcken Regenboogh. De Natuer heeft hem meê gedeeld de kragten van alle andere Eedele Gesteenten, maer insonderheyd die van 't Hert te vervrolijcken.

Porphyr-steen.

Den *Porphyr* heeft die benoemingh gekregen van de roodheyd. Sijne *substantie* en Weesenheyd heeft hy van 't Marmor, onder welcke steenen hy d'alderhardste is. Sijne roodheyd is met wit besprenckeld. In d'Artzeny-konst heeft hy geen sonderlingh gebruyck.

Padden-steen.

De *Padden-steen*, komende uyt de giftige Padden, treckt al 't Vergif uyt de vergiftighde leedemaeten: Verdrijft oock de Nieren en Blaesen-steentjens. Hy heeft de *Figuer* eens Starren-steees, en veelerley Verwen.

Raderen-steen.

De *Raderen-steen* (*Entrochos*, of *Entrochius*) werd so geheeten, om dat hy de ghedaente eens Rads heeft. Hy is van eenerley kraght met de Sand-Steenen, om te stoppen.

Regenboogen-steen.

De *Regenboogh-Steen* (*Iris*) is bont, ghelijck de Wolcken-Boogh, wiens cierlijcke verwen hy gantsch aerdigh vertoond. Anders behoord hy tot het geslaght der Krystallen. Hy werd seer goed voor d'oogen geaght, wegens de Natuerlijcke gelijckheyd en Sympatische meedegevoellijckheyd.

Rubynen.

Tusschen de *Rubynen* en *Karbonckelen* is geen ander onderscheyd als den Naem. Sijn een treflijck Middel tegens 't Vergif.

Saphyr. De *Saphyr*, welcke Hemelsch-blauw en doorschijnigh is, werd niet alleen in Indien, maer oock in *Europa* ghevonden. Is een goed hert-sterckend middel. Eenighe willen, wanneer men daer mee om een in-genomen Kinder-gewas een ronde *Circkel* maeckt, dat dan 't quaed niet meer sou voortloopen. (a) Dat hy oock de Kinder-pocken sou beletten, schijnt niet al te nae te komen. 't Vergif haet en weerstaet hy. Daer-en-boven seght men, dat hy, als een onreyn, onkuysch en [illegible] Mensch hem draeghd, synen glantsch sou verliesen; even als wou hy daer door syn verdriet betoonen, om dat het blinde Geluck hem, synde een Hemelverwighe steen, had besteld by een persoon, wiens Sielen al te verr' van den Hemel vervreemd, en de Hel veel naerder zijn.

(a) So segt [illegible].

Schrift-steen. De *Schrift-Steenen* syn een slagh van *Iaspis*, geteeckend of beschreven met allerley Letteren, Linien en Figueren, door de konstighe Pen van de Natuer. Dese vind men in *Meissen*. Sijn dienstigh tegens Vergif; desgelijcks oock niet voor de Wis-konstenaers, om haer te brengen tot verwonderingh over de meenigherley Geometrische Beeldenissen.

Serpentyn-steen. Uyt de *Serpentyn-steen* werden Drinck-vaten gemaeckt, wijl hy den roem heeft bekomen, dat den daer in ghestaen hebbenden dranck seer gesond, en een tegenstreever des Vergifs is. **

Smaragd. De *Smaragd* heeft onder de groene Steenen met reght d'opperste Prijs van Schoonheyd. Men vind veelerley slagh der selver, maer in *Tartaryen* de beste. Men roemd hem, dat hy tegens 't Vergif strijd; de Buyckloop stopt, en allerley Bloed-vloeden doet ophouden. Eenige aghten hem oock goed tegens de Vallende Sieckte.

Sonnen-steen. Aen de *Sonnen-steen* siet men een Afbeeldingh van de Son. Men eygend hem een gelijcke kracht toe als de *Iaspis* en de *Bloed-steen*. 't Geen de *Magi* van hem verdichten, is meer belaghens als opmerckens-waerdigh.

Starren-steen. De *Starren-steen* (*Asteria* of *Astroites*) is, insonderheyd d'*Indiaensche*, over al met Starren beschilderd, en werd onderscheyden in meenigerley soorten. Eenighe (als de gedaghte *Indiaensche*) vallen groot en langhwerpigh-rond, bynae als een Ey. Andere sijn gevormd als een Hert, maer evenwel ghestarnd. Noch andere beelden door haere gantsche *Figuer*, naementlijck, soo wel door haere vyf hoecken, als door 't *Lineament* der bovenste vlackte, een Starr' uyt. In *Italien* werdense veelerweeghen ghevonden. Als men'er Edick op doet, soo bewegense sich van selfs. Men bindse de Kinderen aen, tegens de Maselen.

De

** *Soodaenigh een Drinck-kan van opreghten onvervalschten Serpentyn-steen is ons van een bysonder goed Vriend toegekomen. Andersins werdt'er meenighvuldigh bedrogh onder gepleeghd.*

Topasen.

De *Topasen* behooren tot het geslaght der *Chrysoliten*; en schijnen als een met Saffraen geverwd Water. Hebben haren naem van 't Eyland *Topaza*, gheleegen in 't *Roode Meir*, alwaerse met hoopen gevonden worden. Men houd haer gesond te sijn voor *Melancholique*, Bloedvloeyende en met de vallende Sieckte beswaerde lieden.

Tongsteen.

In 't Eyland *Malta* werd ghevonden een Steen, hebbende de ghedaente van een Tongh, en daerom van sommighe *Tongen-steen* geheeten. Hy werckt tegen 't Vergif, even gelijck de *Malthefer* Aerde. Heeft een stoppende kracht.

Turkois.

De *Turkois* verdiend onder de donckere Eedele Gesteenten van blauwe verwe de Kroon. Werd gebruyckt voor de Hoofd en Oogenquaelen.

Vleesch-vreetende Steen.

D'*Asiatische Vleesch-vreetende Steen* werd soodaenigh genoemd, wyl de doode ligchaemen binnen weynigh tijds van hem verteerd worden. Men geeft hem den roem, dat hy de smerten der Jight versaght; oock gesond is voor de geene, welcke de Teeringh hebben, wanneerse daer aen lecken.

Water-steen.

De *Water-steen* begrijpt eenigh Water in sich, waerom hy oock dien naem voerd. Is seer ghesond voor de geene, welcke haer Water niet konnen quijt werden.

* * * *

* * *

Korte aenwysingh

SInebald prees *Argyrides*, wijl hy soo een korte verklaeringh had gedaen van de meeste Eedele Gesteenten: En vermits hy gewag had ghemaeckt van sommighe der selve, welcke een over-eenkoomingh hadden met andere dinghen in de *Figuer*, soo voeghde hy noch een goed deel andere Steenen daer by, welcke een Naem hebben gekreegen nae de saeck welckese gelijckvormigh zijn: seggende:

Van een groot deel Steenen,

Aen 't Water *Albula* by *Tivoli* vind men Steenen, *geformeert* als Amandelen, waerom men haer oock den Naem van *Amandel-Steen* heeft gegeven. Een andere werd ghenoemd de *Silver-steen*, weegens sijne schoone Silver-verwe. In tegendeel scheld men een andere met den naem van *Koolsteen*, om sijne ghelijckheyds wil met de Koolen. De Steen *Vrouwen-hayr* draeghd de ghestalte van 't Hayr eens Wyfs: *Ossen-hoorn* (*Bucardia*) vertoond de vorm eens Ossen-hoorns, en groeyd in *Babylonien*. De *Druyf-steen* aept gantsch natuerlijck de noch ontydighe Wyndruyven nae. Aen sommighe Steenen bemerckt men de gestalte eens Kevers; en werden derhalven *Keversteenen* ghenoemd.

Hebbende de gedaente

De *Kickvorsch-steen* is een Aep der Kickvorsschen, en daerom oock so ghenoemd. Dus heeft de *Roock-Steen* dien naem nae sijne Roockverwe. De *Herte-steen* nae een Menschlijck Hert. De *Wasch-steen*

nae

[illegible] gheeft een

[illegible] De Paarl

[illegible] Naer veeler andere [illegible]

[illegible] al [illegible] ghevallen.

[illegible] Steen [illegible], die, al[illegible]

[illegible] W[illegible] van [illegible] jong[illegible]

[illegible] Als men hem [illegible]

[illegible] krachtiger als Wyn[illegible]

[illegible] weerstaet [illegible]

[illegible] des [illegible]

[illegible] de Stee[illegible]

[illegible] andere Steenen vertoond[illegible]

[illegible] gheerd.

[illegible] welcken men vind i[illegible]

[illegible] Eygenschap: [illegible], als men h[illegible]

[illegible] maer [illegible] gestooten zijnd[illegible]

[illegible] in sijne *Magia Naturalis*

[illegible] hem sulcks voor gantsch[illegible]

[illegible] Steenen gevond[illegible]

[illegible] waer op twee platte G[illegible]

[illegible] waren ghedruckt,

[illegible] een [illegible]

[illegible]

Sonderlinge seldsaemheyd van de Steen Sagda.

Een groot Natuer-wonder siet men aen den Steen *Sagda*; wyl hy van sich selven uyt de grond in de hooghte opstyghd na de dinghen, welcke boven op 't Water swemmen. Meest is hy bekend by de *Chaldeers*, doch swaerlijck te vinden, ten sy hy sich selven laet vanghen. Als'er Scheepen over hem heenen vaeren, soo verheft hy sich van uyt de diepte, schiet nae de selve toe, en set sich soo gantsch vast aen den Bodem, dat men hem niet lichtlyck daer van af krygen kan, als door een stuck van 't Scheeps-hout te ghelyck wegh te neemen; indien men anders *Solinus* en *Isidorus* hier in geloof mach geven.

De vast-aenhoudende Steen Catochites.

Maer hoe vast-aenklevende deese Steen oock sijn mach, so overtreft hem evenwel, volgens 't getuygenis van *Plinius*, de Steen *Catochites* in 't Eyland *Corsica*. Hy is (op dat ick met de gedaghte Schryver spreeck) wel grooter als andere, welcke men ten cieraed gebruykt; en meer een Klipsteen als een Edel Gesteent gelyk: doch van sulck een seldsaem-wonderlycken Aert, dat hy, als'er eens Menschen hand werd opgelegd, sig gantsch vast aen de selve houd. 't Schijnd derhalvē, dat hy met een taeye Gom vermengd moet zyn. Dus oordeeld *Plinius*. Veelligt mag 't een slag des *Vleesch-Magneets* wesen, waer van hier bovē gesproken is.

Sonnen-Ey;

Boven alle andere *Mineralen* en Steenen moet men sigh verwonderen over de geene, van welcke *Nierembergius* gewagh maeckt. Want hy schrijfd van seecker *Mineral*, 't welck in de gestalte eens Kogels in de *West-Indiaensche* Aerde werd gevonden, gemeenlijck van de *Portugeezen Coccos*, maer van onsen Schryver Sonnen-eyeren ghenoemd.

Of de wonderlycke Mineralische Steen Coccos.

Soodaenige Kloot-gelycke klompen, seghd hy, wassen onder d'Aerde, en werden op haeren ordentlycken tyd ryp. Dan kloofd en scheurd sigh 't Aerdryck op, barstende met een groot gekraeck van malkander. Flucks springht'er sodaenigh een Kogel uyt; die by soo een geweldighe Aerdbreuck desghelycks een openingh bekoomd, en meenigerley in hem verborgen leggende Eedele Gesteenten van sigh stroyd; als Amathysten, Topasen, en andere diergelycke, met het Chrystal verwandschap hebbende. D'*Indianen* hebben goede kennis van deese saeck; gaen derhalven terstond nae de Plaets, van waer sy 't gebarst gehoord hebben, en soecken so langh, tot datse d'uytgheworpene Eedele Gesteenten vinden. Meerendeel ghebeurd het, dat men niet een een eenige Steen in deese Onder-Aerdsche *Mineralische* Noten vind.

Veellight, seyde *Donatiaen*, vindmen so weynigh de Moeder als de Dochter; 'k wil seggen, de Klootvormighe Noot, soo weynigh als haere Jongen, d'Eedele Gesteenten. 'k Laet, antwoordede *Sinebald*, dit ter reeckeningh en verantwoordingh van *Nierembergius*.

Wydloopiger Gesprek van de Diamanten.

Hier na begondense noch een wyl tijds te spreecken van allerley slagh der Eedele Gesteenten; insonderheyd wat wydlopiger als te voren van de Diamanten, Rubynen, Saphyren, Smaraghden, Jaspissen, Hyacinthen, Turkoisen, Granaten en meer andere. Van den Diamant maecktense den aenvangh, als zynde den voornaemsten Prins onder de dier-

Dierbaere Kleynodien : En voor eerst soght de Heer *Donatiaen* berigt te hebben, of 't ghelooflijck was, dat men den *Diamant* met geenen Hamer sou konnen in stucken slaen ?

Offe sig in stucken laeten slaen ?

'k Sou, seyde *Sinebald*, de Proef hier van niet willen neemen aen een Steen die my lief was, maer liever de veelvoudighe ervaerenheyd als den waen van *Plinius* geloven : Houdende voor ghewis, dat men hem niet alleen in stucken slaen, maer oock gantschlyck tot het *subtijlste* Stof maecken kan.

Offe Vergiftig zyn ?

Voor 't tweede wenschte hy te weeten, of den *Diamant* giftigh was, gelyck 't gemeene gerught daer van gingh ? *Angelot* antwoordede Neen op deese Vraegh. Want, seyde hy, of wel veele dit vermoeden hebben opghevat, wyl hy een *Corrosijf*-kraght in sigh heeft, soo heeft echter d'ondervindingh anders gheleerd, en noch daeghlycks heeftmen'er in *Indien* d'ervaerenheyd van : Vermits de Gravers deeser Eedele Gesteenten deselve in meenighten inslicken, om op haere Diefstal niet betrapt te mogen worden : sonder datse de minste schaede daer van komen te lijden. Daer nae gevense de selve weer van sigh, en leggense wegh in een verseeckerde bewaeringh. Vermits nu deese Steenen de Darmen geen schaede toevoeghen, onaenghesien sy van de Natuer gescharpt syn met d'aldersubtylste spitsjens en hoeckjens, soo sal een *gepulveriseerden* Diamant 't Inghewand veel minder verseeren, insonderheyd verwickeld zijnde in de voghtigheyd der Maeg en d'uytwerpselen der Darmen. Derhalven is aen deesen Steen geen inwendige noch uytwendige eygenschap, welcke schaedlyck, veel min doodlyck moght zyn.

Werd geantwoord, Neen.

Diamant seer goed tegens de Buyk-loop.

Sinebald stemde deese antwoord van *Angelot* toe, daer by voegende, dat *Anselmus Bood* in het selve gevoelen stond, en sulcks bevestighde, wyl 't Diamanten Pulver bysonder goed was bevonden tegens de langduerige Buyckloop. Voorts seyde hy : 't Was valsch, dat de *Magneet* door den Diamant kraghtloos worden ; of dat den gedaghten Diamantsteen door Bocken-bloed verweecken sou.

Diamanten in Pruyssen en Boheemen.

Ten derden vraeghde de Heer *Donatiaen* nae de Landen, in welcke de Natuer den Diamant voortbragt. Doch vermitsse aen Taefel wierden geroepen, om 't Avondmael te nuttigen, soo vervoeghdense sigh derwaerts. Onder 't eeten evenwel wierd deese saeck weer opgehaeld, en *Sinebald* vertoonde, dat men in *Pruyssen* Diamanten vond van ongemeene grootte, alhoewel in glantsch en Adel by d'andere veel te kort komende. In *Boheemen* vond men een ander slagh, doch weynigh beeter van waerde.

* * * *

* * *

Diamanten in Engeland

NAe dit korte Bericht van *Sinebald*, begon *Angelot* te spreecken van d'*Engelsche* Diamanten, seggende : Dat in 't Hertoghdom *Som-*

Sommerseth, drie Mylen boven *Bristol*, aen de Vloed *Sabrina* (of, gelijck men deselve hedensdaeghs noemd, *Severne*) uyt een roode vaste Aerde werd gegraven seecker slagh van Diamanten, van de Natuer selfs glad ghemaeckt, of ghepolyst, hebbende sommighe een vlacke, andere een drie-hoeckighe *Figuer*; doch deese waeren een weynigh donckerer, en laegen beslooten in een seer harde Ey-vormige Moeder: somtyds met meenighte, maer dan waerense kleyn en wanstalligh; somtyds in minder getal, doch dan dies te grooter, en reght bewerckt. Meest hingense aen de Moeder vast. Dickmael echter merckten men datse los waeren, en daer in rammelden, so datmen'er wel een Adelaer-steen van sou maecken. Deese Diamanten, vervolghde hy, van een goed konstnaer ghesleepen zynde, apen d'*Orientaelsche* so aerdigh nae, dat maer seer weynigh onderscheyd tusschen beyde te sien is: Doch in hardigheyd gaen de *Morgenlandsche* haer te boven.

En hoedanig de selve gestelt zyn.

Als *Angelot* dit geseghd had, verhaelde *Sinebald* uyt *Plinius*, dat oock in *Arabien* Diamanten groeyden. Maer voeghde daer by, dat *Garcias* sulcks weersprack; ghelijck oock, dat *Cypren* en *Macedonien* deese Steenen souden voortbrengen. Even deesen Schryver wil oock *Franciscus Tamara* niet ghelooven, daer in, dat in *Peru* Diamanten souden wassen; vermits den gedaghten *Tamara* van de *West-Indische* Diamanten al te Fabelaghtige dingen verhaeld, voorgevende, dat'er Slangen zyn, welcke geduerigh by deese Steenen de Waght houden. Men moest deese Dieren Vleesch voorwerpen, op seeckere wys toegeright: En terwylse 't selve verslonden, kon men deese Kleynodien opraepen en weghdraegen.

In Arabien en West-Indien:

Floris verseeckerde *Sinebald*, of wel 't voorgeven van dese Diamanten-hoeders een Verdightsel was, dat echter in *West-Indien* dese Steenen gevonden wiedren, alhoewel niet veel. Sy mogen'er weynigh of veel zyn, antwoordede *Sinebald*, evenwel sullense noch in ghetal, noch (en veel minder) in voortreflyckheyd, d'*Orientaelsche* oyt gelyck worden. Maer waer en in welcke Landschappen men de laetstgenoemde vind, sal ons de Heer *Angelot* best konnen seggen. Die dan, aldus genodighd zynde, op de volgende wys begon te spreecken.

Doch niet soo goed.

Dat in *China*, op den Bergh *Io*, seer heldere en klaere Steentjens werden ghevonden, welcke met onse Diamanten eenighsins over een komen, hebben wy alreeds voor deesen gehoord.

In China.

Oost-Indien is eygentlyck het reghte Ryck, waer in deesen Koningh onder d'Eedele Gesteenten sijnen Throon heeft. De *Mooren* en *Arabiers* noemen hem *Almaz*. D'*Indianen* aen de Plaets daer hy wast, *Iraa*. De *Malayen*, by welcke hy oock te vinden is, *Itana*. Sy komen voort in 't Landschap *Decan*, achter *Ballagatte*, om de Stad *Bisnager*; daer twee of drie Bergen leggen, uyt welcke men de selve graefd. De Koningh van *Bisnager* treckt hier boven maeten Groot voordeel van, en laet derhalven strenghe Waght daer over houden.

Oost-Indische Diamanten sijn de voortreffelyckste.

hy verpaght de Diamant-groeven onder soodaenigh een voorwaerde, dat alle Diamanten, weegende over de vyf-en-twintigh *Mangelijnen* (yeder *Mangelijn* doet vier *Greinen*) voor hem zyn. Indien yemand deese Steenen verberghde of voor hem behield, den selven sou aen Lyf en Goed gestraft worden.

Waer d'alderbeste gevonden worden.

Men vind noch een anderen Bergh in 't Landschap *Decan*, genoemd *Roza Velha*, dat is, d'oude Rots. Hier uyt komen de beste Diamanten, welcke tot de hooghste waerde verkoght werden. De Juwelieren en Diamantslypers, gelyck oock d'*Indianen* selfs, konnense lightlyck onderscheyden. Sy werden te Koop gebraght op de Jaermarckt, welcke gehouden werd in de Stad *Lispor*, gheleghen in 't Landschap *Decan*, tusschen *Goa* en *Cambaya*, derwaerts de *Benjaners*, *Gusaratters* en *Cambajers* heenen reysen. Deese koopense op, en voerense so na *Goa*, als nae andere Plaetsen. Op deesen Koophandel zynse sodaenigh afgerigt, dat geenen Juwelier voordeel op haer kan doen: Jae, sy bedriegen dickmael selfs d'aldererfvaerenste Juweliers onder de *Christenen*.

Diamanten, genoemdt Nayffes.

In den gedaghten Bergh *Roza Velha* vind men Diamanten ghenoemd *Nayffes*, zynde alreeds gesneeden, en van de Natuer even sodaenigh voortgebragt. Dese zyn in hooger waerde als d'andere. In d'enghte der Zee, welcke men den naem van *Taniapura* heeft gegeven, een Land by *Malacca*, is oock een Oude Rots, desgelijcks *Roza Velba* geheeten, daer men treflijck-goede Diamanten vind. Sy syn wat kleyn, doch bysonder goed en swaerwightigh: Welcke laetste Eyghenschap wel nut voor de Verkoopers, maer niet voor de Koopers is.

Hoemen de Diamanten graefd.

De Diamanten werden gegraven ghelyck 't Goud; en daer mense graefd, ontrent de diepte van eens Mans lenghte, vind men nae een jaer drie of vier tyds nieuwe Diamanten groeyen. Somtyds werden'er van deese Steenen ghevonden, die honderd, twee honderd en meer *Mangelijnen* weegen, doch seer selden; volgens 't verhael van *Linschoten*.

Diamanten, van de Natuer selver toebereyd.

Uw berigt, seyde *Sincbald*, koomd taemlijck wel over een met dat van *Garcias ab Horto*: Welcken Schryver verhaeld, dat d'*Orientaelsche* Diamanten aen drie of vierderley Plaetsen werden gevonden; waer op hy even deselve Rotsen noemd, welckers Naemen wy nu alreeds ghehoord hebben. Maer oock dit doet hy daer by: Dat de Diamanten, die van d'oude Klip nae de gedaghte Stad *Lispor* te Koop werden gebraght, en van de Natuer selfs zyn gesleepen, naementlyck de *Nayffes*, van d'*Indianen* veel hooger werden gewaerdeerd; welcke seggen, dat tusschen eenen van de Natuer selfs toebereydede, en eenen anderen door konst gesneede en Diamant soo grooten onderscheyd is, als tusschen een reyne onaengeroerde Maeghd en een alreeds ontmaeg-

de

de Deerne: Doch dat de *Portugeezen* veel meer houden van een soodaenige, die door Menschlijcke geschicktheyd gepolyst is.

Treflyckste Diamanten

Soo hoor ick dan, viel de Heer *Donatiaen* hier in, dat in *Decan* d'alderkostlyckste Diamanten te vinden zyn.

Gewisselijck prysd men, antwoordede *Angelot*, die van *Decan* in 't gemeen voor de beste. Maer in 't Eyland *Borneo*, en aldermeest by *Landa*, daer men veelerley Edele Gesteenten vind, bekoomd men oock sulcke Diamanten, die den *Titel* van d'aldervoortreflijckste voor haer selven willen behouden. (a)

(a) *Mandelslo, lib.* 3.

Diamanten in stucken van Klipsteenen.

By d'Eylanden, welcke Naebuerinnen van *Nieuw-Batavia* zyn, vind men stucken van Steen-klippen in de Zee aen den Oever, die met seer hooghe Rotzen is beset. Deese Stucken, door 't langhduerigh geweld van de Golven eyndlijck van haere Klippen afgeslaegen zynde, werden hier van de Slaven versaemeld, wylse van binnen kostlijcke Diamanten verbergen. De gedagte Lyfeygene gaen tot de Knyen toe in 't Water; soecken nae de gedaghte stucken, die niet diep in de grond leggen; beuren de selve op, en werpense in een Sack, welckese aghter op den rugg' hebben hangen. Daer nae draegense de selve nae de dight daer ontrent gelegene Werckplaetsen, alwaerse met Ysere Hamers in stucken werden geslaegen. Dan neemd men de Diamanten daer uyt, en men verhandeldse onder de Kooplieden. Want de Natuer heeftse soo gantsch wel-gesneeden voort-gebraght, dat mense, sonder eenighe verdere Slypingh, soo terstond in Ringhen kan setten.

Waerom de Diamanten Aen d'eene Plaets veel volmaeckter zyn als aen d'andere.

Op nieuws vraeghde de Heer *Donatiaen*, wat doch d'oorsaeck mogt zyn, dat de Diamanten aen d'eene Plaets volmaeckter wierden gesien, als aen d'andere?

Argyrides meende, 't quam daer van daen, om dat het eene Gewest den opgangh der Son naerder lagh als 't andere. Maer *Angelot* beloegh deesen Waen, en seyde: Indien de schuld der onvolmaecktheyd daer aen sou hangen, dat eenighe Diamant-groeven naerder nae 't Westen of Sonnen-ondergangh leggen, soo moesten de Diamanten in 't Ryck *Decan* veel sleghter syn, als die in *Malacca*. Mijns oordeels werden tot de volmaeckingh eens Diamants vereyscht d'alderreynste Soutgeesten, niet besoedeld met eenige andere *Mineralische Tinctuer*, of dicker deelen. Deese *Spiritus* moeten vluchtigh of *Volatilisch* zyn, sonder welcke vlughtigheyd de reyne van d'onreyne deelen niet afghesonderd konnen werden. Ten anderen behoord daer toe een wel *geproportioneerde* plaets binnen een holle Rots, vol lughtgaetjens, welck Oord, tot de genereeringh des aldereedelsten Steens, de hooghste suyverheyd moet hebben; op dat de Steen in de selve, als in een Baermoeder, reght ghekoockt, en de *volatilische* Sout-geesten tot hem, ghelijck als door Navel-aderen, indringen, aengenomen, aldaer besloten, en met de vastheghtende deelen des alderreynsten

onvolmaeckten Diamant de waerde op veertigh Ducaten. Indien nu den Diamant koomd te weegen twee *Quilaten*, soo Multipliceer, om de waerde van den Steen te vinden, de twee *Quilaten* in malkander, dat is, 2 met 2, koomd 4. Vermenighvuldigh daer nae deese 4 met de waerde van een *Quilaet*, te weeten 40 Ducaten, koomd 160 Ducaten: en dit is den *Tax*, die een Steen van twee *Quilacten* moet gelden. Op de selve wys handeld men, als een Steen weegd 3 *Quilaten*, welcke, so hy een *Quilaet* woegh, waerdigh sou zyn 40 Ducaten. Eerst *Multipliceert* men 3 *Quilaten* met 3, koomd 9. Deese 9 wederom met de waerde van 1 *Quilaet*, koomd 360 Ducaten voor den prys eens Steens van 3 *Quilaten*.

Wanneer 't Gewight eens Diamants bekend is,

2 | 3
2 | 3
4 | 9
40 | 40
160 | 360

Indien de Diamant weeght twee en een halve *Quilaet*, soo Vermeenighvuldigh twee en een half met twee en een half, koomd $6\frac{1}{4}$. Deese uytkoomst weer *gemultipliceert* met de waerde van een *Quilaet* (naementlyck, veertig Ducaten) so sal komen voor den prys eens Steens van derdehalve *Quilaet* de somme van 250 Ducaten. Hier staet te weeten, wanneer een Diamant van een *Quilaet* waerdigh is 40 Ducaten, dat dan sulck een Diamant, wegende een half *Quilaet*, is waerdigh 10 Ducaten, en weegende een *Grein*, twee en een halve Ducaet. Derhalven konnen de geene, welcke de Cyfferingh in 't gebroocken niet verstaen, even so gemackelijck de waerde vinden met reeckeningh in geheele ghetallen: By voorbeeld.

Met seer kleyne moeyte kan reeckenen,

$2\frac{1}{2}$ —— $2\frac{1}{2}$
5 —— 5
2 ----- 2

1 | 25 | 4
$6\frac{1}{4}$
40
240
10
Ducaten 250

Als de Diamant weeghd (even ghelijck te voren) twee *Quilaten* en een half, soo maeckt de geheele *Quilaten* met de helft tot halve, koomd 5. *Multipliceert* dit getal 5 met 5, koomd 25. Vermeenighvuldigh deese 25 met 10 (want soo veel is de waerde van een halve *Quilaet*) soo sult gy (even gelijck voor heenen) den prys deses Steens bevinden te zyn van 250 Ducaten.

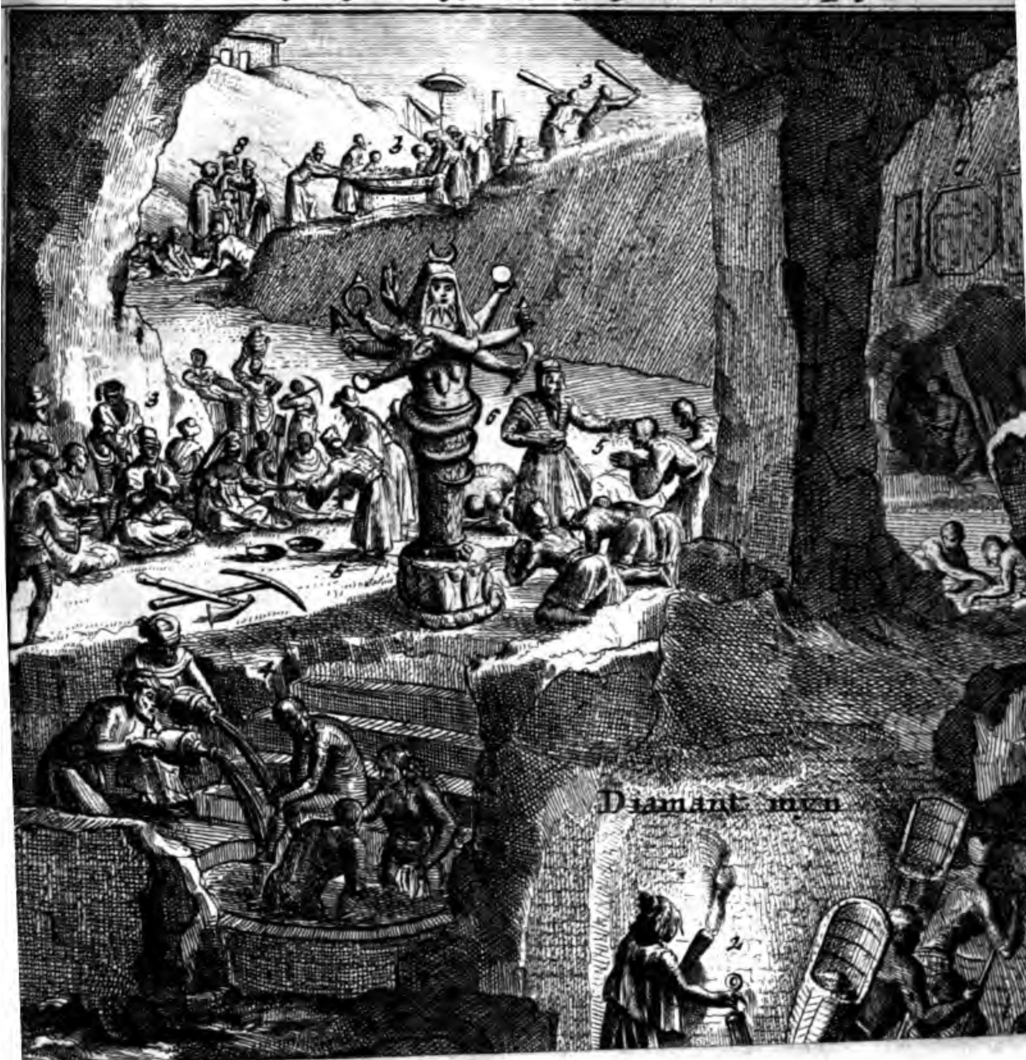
Hoe veel dien Steen waerdig is.

5
5
25
10
250

Wanneer een Diamant weegd 7 *Greinen*, so *Multipliceer* dese 7 met 7, koomd 49. Deese 49 met den prys van 1 *Grein* (te weten, nae den voorgestelden Regel, twee en een halve Ducaet) koomd 122 en een halve Ducaet. Om desen Regel altyd te weten, so staet t'onthouden dat een halve *Quilaet* waerdig is 't vierde deel van den prys eens geheelen *Quilaets*; en een *Grein* wederom 't vierde deel eens halven *Quilaets*. Is dan de waerde van een *Quilaet* 40 Ducaten, so is die van een halve *Quilaet*, en van een *Grein*, gelijck alreeds geseghd is, 10 en $2\frac{1}{2}$ Ducaet. Is de Prys van een *Quilaet* maer van 34 Ducaten; soo is die van een halve *Quilaet* $8\frac{1}{2}$ Ducaet; van een *Grein* $2\frac{1}{8}$ Ducaet. Hier nae kan men sigh altyd righten.

'k Heb

1 Besichtiging der Diamanten. 2 Diamantek Hol. 3 Diamant gravers en Werkers. 4 Badin
5 Priesters. 6 Afgodt. 7 Ingang vant Hol. 8 Kooplui.

Verder verhael van de Diamanten uyt Tavernier.

'k Heb, seyde *Sinebald*, 't beste tot op het laetste willen spaeren, aengaende de Diamanten. 'k Wil u derhalven voordraeghen, wat dien vermaerden Reysiger, nauwkeurighen Ondersoecker en grooten Juwelier *Tavernier* van de Diamanten en Diamant-*Mynen* schrijft; ondertusschen hem verkortende in veele dinghen, welcke ons te langh, en derhalven te verdrietigh souden vallen.

* * * *

* * *

Syne Reys nae de Diamant-Mynen;

DE Diamant, seghd hy, is de kostlijckste onder al de Gesteenten, en aen den handel met de selve heb ick my aldermeest laeten gelegen zyn. Om een volmaeckte kennis daer van te bekomen, heb ick willen reysen nae al de *Mynen*, en tot een van de twee Rivieren, in welcke deselve werden gevonden. Gelijck de vrees voor gevaer my noyt in al mijne Reysen te rugg' heeft doen deynsen, so kon oock de verschricklijcke Afbeeldingh, welcke men my van deese *Mynen* deed, even als of die in *Barbarische* Landen waeren gelegen, en als of men niet daer heenen kon geraecken, dan alleen door *periculeuse* wegen, my niet verhinderen in mijn voorneemen. 'k Heb gheweest by vier *Mynen*, en by een van de twee Rivieren, waer in men Diamanten vind. Maer heb daer noch de swaerigheden, noch de *Barbaerheyd* vernomen, waer door sommighe Menschen, welcke de Landstreeck niet kenden, my hadden willen afschricken. Derhalven kan ick seggen, dat ick den wegh voor andere heb ghebaend; en ick ben den eersten uyt *Europa*, die 't Pad tot de gedagte *Mynen* voor de *Francken* heb geopend; welcke sijn d'eenighste Plaetsen op den Aerdbodem, daer Diamanten gevonden werden.

Zynde hy den eersten, die uyt Europa derwaerts is gekomen,

Diamant-Myn van Raolconda

D'eerste, waer in ick geweest ben, leghd in 't Ryck des Koninghs van *Visiapour*, in de *Provintie* van *Carnatica*. De Plaets werd ghenoemd *Raolconda*, vijf daghreysen van *Golconda*, en aght of negen van *Visiapour* gelegen. Vermits nu beyde deese Koningen van *Golconda* en *Visiapour* voortyds Onderdaenen des *Mogols* sijn gheweest, en *Gouverneurs* van de *Provintien*, welckese sigh nu door Oproer en Afval hebben toege-eygend, so heeft men geseghd, en 't geschied noch hedensdaeghs van sommige, dat de Diamanten werden gevonden in de Landen des *Mogols*. 't Is maer ontrent tweehonderd Iaeren geleden, dat de Myn van *Raolconda* ontdeckt is, gelyck ick van d'Inwooners deses Lands heb gehoord.

Gelegenheyd van de Plaets;

Rondom de Plaets, daer de Diamanten werden gevonden, is 't Land Sandigh, vol Rotsen en Steen-groeven, bynae als ontrent *Fontainebleau*. In deese Rotsen sijn veel' Aderen, sommighe so breed als een halve vinger, andere als een geheele. De *Mineurs* hebben kleyne

Yserkens, aen 't eynd haeckaghtigh, welckese in d'Aderen steecken, om 't Sand uyt de selve te haelen. 't Selve doense in Vaten, en soecken de Diamanten daer uyt. Maer vermits deese Aderen niet altijd reght gaen, sich nu nae om hoogh, dan nae om laegh streckende, so werdense genoodsaeckt, de Rotsen te breecken, doch altijd d'Aderen volgende. Alsse die nu geheel gheopend, en de daer in zynde Aerde vergaederd hebben, so wasschense de selve twee of driemael, en soecken of 'er Diamanten in sijn moghten.

Diamant-Aderen.

Steenen met het witste Water.

In deese *Mynen* werden de Steenen ghevonden, die wel 't witste Water hebben; maer 't slimste is, dat men, om d'Aerde dies te beeter uyt de Rotsen te krygen, sulcke swaere Slagen met Ysere Beuckhamers op deselve moet geven, dat de Diamant sigh daer door ontset, en als kleyne barsten krijghd. Hier van daen koomd het, dat men aen dese *Myn* veel dunne Steenen vind. Want so haest de *Mineurs* een Steen sien, die een groote barst heeft, so klovense hem: Waer in sy veel beeter sijn geoeffend als wy. Dit sijn de platte Steenen.

Gebrecklyke Diamanten.

Indien de Diamant suyver is, so doense niet anders, als den selven van onderen en boven eens over 't Rad te laeten gaen; en sy traghten niet, hem door 't slypen eenigh fatsoen te geven, uyt vrees van 't Gewight te sullen veranderen. Is'er een kleyn barstje in, of eenighe stippeltjens, of roode of swarte Santjens, so slypense den geheelen Steen, en bedecken hem met *facetjens*, op dat men de gebreecken niet moght sien. Is'er een teer kleyn barstje in, 't selve bedeckense met de kant van een der *Facetjens*. Wanneer een rood stippeltje in den Steen is, soo werpense den selven in 't Vyer, en dan werd het swart, wyl de Kooplieden liever een swart als een rood stippeltje sien. Deese Konsten leerde ick met'er tyd so wel, dat ick een *party* Diamanten siende, welcke uyt de *Myn* quaemen, en daer aen dan gheslepene *Facetjens* ghewaer wierd, insonderheyd kleyne, terstond verseeckerd was, dat'er eenighe stippeltjens of barstjens in de Steenen waeren.

Handel in de Mynen.

Sy konnen de Diamanten niet so levendig polysten, als wy in *Europa*; vermoedelyck, om dat haer Rad niet so plat loopt als 't onse. Den Handel in de *Mynen* werd gedreven met alle Vryheyd en Trouw. Van alles wat hier gekoght werd, betaeld men twee ten honderd aen den Koningh. Die oock yets van de Kooplieden treckt, voor 't verlof van te moghen laeten *Mineeren*. Als deese met de *Mineurs* (welcke de plaetsen weeten, daer de Diamanten te vinden zijn) een bequaeme gelegenheyd hebben uytgevonden, so verkiesense een plaets, die ontrent tweehonderd schreeden in de rondte heeft, in welcke sy vyftigh der gedaghte *Mineurs* te werck stellen, somtyds oock wel honderd, alsse willen een spoedigen voortgangh maecken. Van dien dagh af datse beginnen, tot dat het werck verrigt is, betalen de Kooplieden daeglycks aen den Koning twee *Pagoden*, doch vier der selver, alsse met honderd persoonen arbeyden.

Deese

Deese arme Arbeyders winnen jaerlycks maer drie *Pagoden*. Dan moetense hare Konst noch al wel verstaen: Vermits nu hare *Gagie* so kleyn is, maeckense oock geen swarigheyd, terwylse in 't Sand soecken, een Diamant (indiense konnen) tot haer eygen voordeel te verbergen; en, wylse gantsch naeckt zyn (behalven dat de schaemte met een stuckje Lynwaed bedeckt is) met een groote ghefwindheyd in te swelgen. Om dit bedrogh te voorkoomen, so stellen de Kooplieden over vyftigh arbeyders twaelf of vyfthien Opsienders, welcke sy afsonderlijck loonen, Deese neemen aght, dat'er niets gestolen word. Indien deese Wercklieden by gheval een Steen vinden, die meer als seven of agt *Mengelins* weeghd, so brengense den selven tot den Meester, die haer te werck steld, en dan geeft hy haer tot vereeringh een stuck Lynwaeds, bequaem om een Tulband van te maecken, oock gemeenlyck noch daer by een halve *Pagode* aen Geld, of oock wel een gheheele, alsse geen Rys geven, neevens een Schootel met Suycker.

Diefstal der Arbeyders.

't Is een groot vermaeck, te sien al de jonge Kinderen van de Kooplieden, van twaelf tot vyfthien Jaeren oud, by malkanderen vergaederen. Sy setten sigh neer onder een grooten Boom, staende op de Plaets van 't Vleck. Yeder van haer heeft sijn Diamant-gewight in een kleyn sackje op d'eene sijde, en aen d'andere een Beurs, aen sijnen Gordel vast geheght, waer in sommige wel vyf of ses honderd goudene *Pagoden* hebben. Sy waghten hier, dat yemand eenighe Diamanten aen haer sou komen verkopen; 't sy datse hier, of in eenige andere *Myn* ghevonden waeren. Als men haer yets breng hd, soo werd het gegeven in handen des Oudsten onder haer; zynde als 't Hoofd van deese Bende. Hy besiet het, en geeft het daer nae over aen den geenen die naest hem sit. Dus gaet het van hand tot hand, tot dat het weer aen die van den eersten koomd; sonder dat yemand van haer een woord spreeckt. Voorts vraeghd hy nae den Prys, om, soo 't mogelijck is, de Koop te treffen. Indien hy by geval te dier koopt, so is sulcks voor sijne reeckeningh. Den avond ghekomen zynde, soo brengense in eene Som alles watse gekoght hebben. Daer nae besiense haere Steenen, en leggen de selve elck bysonder, nae 't Gewight, 't Water, en de Suyverheyd. Dan stellense den prys op de selve, soo als die aen de Vreemdelingen souden konnen verkoght werden; en dus siense, wat den Uytkoop meer sal bedragen als den Inkoop. Voorts brengense deselve by de groote Kooplieden, en de winst werd even-gelyck onder haer ghedeeld. Alleen heeft den voornaemsten onder haer een vierde ten honderd meer als d'andere. Hoe jongh sy oock zyn, echter wetense de waerde van alle Steenen op 't nauwste.

Vermaecklycken Koophandel der Kinderen met Diamanten; Welcke dapper daer op afgerigt zyn.

D'*Indianen* beminnen hier de Vreemdelingen seer hoogh; en voor al de geene, welcke sy *Franguis* noemen. Soo haest ick aen de *Myn* was gekomen, gingh ick den *Gouverneur* begroeten, die oock deese Pre-

D'Indianen beminnen hier

de Vreemdelingen seer hoogh.

Provintie voor den Koningh van *Visiapour* regeerd. Hy was een *Mahometaen*, en onthaelde my seer wel, my verseeckerende dat ick welkoom was. Dewijl hy niet twijffelde, of ick had Goud by my, (want in al de *Mynen* van *Golconda* en *Visiapour* spreeckt men alleen van nieuwe *Pagoden*, zijnde een Goudene Munt) so seyde hy, dat ick 't selve maer in mijne Kamer had neer te setten, hy bleef borge voor alle schade. Boven de Dienaers, welcke ick met my had gebraght, bood hy my noch vier andere aen, haer bevelende, datse dagh en naght op mijn goed souden passen; daer beneven oock verrighten alles wat ick haer sou gebieden. Korts nae dat elck van hem gescheyden was, deed hy my weer voor hem roepen: en tot hem gekomen zijnde, so seyde hy: 'k Heb u doen haelen, om u op nieuws te verseeckeren, dat ghy niet te vreesen hebt. Eet, drinck, slaep, en draegh sorge voor uwe gesondheyd. 'k Had u (vervolghde hy) vergeeten te seggen, dat ghy niet moet traghten den Koningh te verkorten, aen wien ghy betaelen moet twee ten honderd van alles wat ghy sult koopen. Doe niet ghelijck eenige *Mahometanen* hebben gedaen, die aen de *Mynen* gekomen zijnde, en so met de Kooplieden als Makelaers een heymlijck verstand ghemaeckt hebbende, voorgaven, datse maer voor thienduysend *Pagoden* hadden gekoght, daerse doch meer als vyftighduysend *Pagoden* hadden besteed. Hier op begon ick te Kopen, en sagh, dat het voordeel groot genoegh was: zijnde alles twintigh ten honderd heeter koop als te *Golconda*; behalven noch, dat men somtyds by geval hier groote Steenen vind.

Voorbeeld daer van.

Groot voordeel in deese Myn te doen.

De Koophandel wert hier gedreven,

'k Moet hier invoegen de manier, op welcke alle *Indianen*, so Afgodendienaers als *Mahometanen*, haere koop over allerley Waeren sluyten. Alles gaet in groote stilheyd toe, sonder dat yemand een woord spreeckt. De Kooper en Verkooper gaen tegens over malkander sitten, als twee Kleermaeckers. Den eenen sijnen Gordel openende, so vat de Verkooper de reghterhand des Koopers, eu bedeckt de selve met den gedaghten Gordel; onder welcke, in de tegenwoordigheyd van veel andere Kooplieden, de Koop getroffen word, sonder dat yemand van de selve den Prys kan weeten. Want de handelende persoonen spreken niet met de mond, noch wenken met d'oogen. Alles geschied met de hand, op de volgende wys. Als de Verkooper de hand des Koopers vat, so beduyd sulcks duysend; en so dickmael hy de selve druckt, so meenighmael beteeckend het duysend *Pagoden*, of *Rupien*, nae dat men te voren besproken heeft. Neemd hy maer alleen de vyf vingeren, sulcks beduyd vyf honderd. Vat hy eene, 't is honderd. Grijpt hy alleen de helft eens vingers tot het middelste lid, 't is vyftigh. 't Eynd des vingers tot aen 't eerst lid is thien. Sie daer al de verborgenheyd, welcke d'*Indianen* in haeren Koophandel plegen. Dickmael gebeurd het, dat op de selve plaets, daer veele Kooplieden

Sonder een eenigh woord te spreecken, of met d'oogen te wencken.

lieden sijn, een en de selve party tot seven of agtmael toe werd verkogt, sonder dat het geselschap den prys weet.

Wat den prys der Gesteenten belanghd, in de selve kan men niet bedroghen worden, ten waere men die heymlijck in 't verborgen koght. Want als men openbaerlijck handeld, so is'er een Man, van den Koningh hier toe*gegagieert*, die niets met allen van de *particuliere* treckt. Deesen weegnd de Diamanten, en sijn woord werd geloofd so van de Verkoopers als van de Koopers, wyl hy gantsch geen belangh heeft om den eenen of den anderen te begunstigen. *Tavernier* besteedede hier veertigh duysend *Pagoden*.

In den prys der Diamanten kan men hier niet bedrogen werden.

Doe hy van *Golconda* vertrock, had hy een groot deel Gelds en andere dingen gelaeten in de bewaeringh eens *Apotheeckers* aldaer, genoemd *Botte*. Terwyl hy nu by de Myn Koopmanschapte, schreef deesen *Botte* een Brief, dat hy sieck was geworden, en misschien geen twee daegen sou leven. Hy diende derhalven in aller haest derwaerts te komen, om op sijne Goederen aght te neemen. *Tavernier* begaf sigh terstond, sijnen handel verright hebbende, op reys; en de *Gouverneur* voeghde hem ses Ruyters toe, om dies te verseeckerder door sijn *Gouvernement* te trecken, 't welck sig uytstreckt tot aen de Rivier, scheydende de Rycken *Visiapour* en *Golconda* van malkander. Seer beswaerlijck is'er over te komen, wyl se breed, diep en snel is, ook sonder Bruggen of Scheepen. Een ronde Mand, in 't midden thien of twaelf voeten breed, ghemaeckt van Boomtacken, even als onse Manden, en van buyten met Ossen-le'er bedeckt, moet hier dienen in de plaets van een Schuyt, om Menschen, Paerden en Goederen over te voeren.

Taverniers vertreck van de Myn.

Te *Golconda* komende, bevond hy, dat den *Apotheecker Botte* alreeds drie daegen dood geweest, en de Kamer, waer in sijne Goederen stonden, met twee Zeegelen verseegeld was; 't eene van den *Cadi*, die 't Hoofd van 't Gereght werd geheeten, en 't andere van den *Chabander*, zynde so veel als den Opperssten der Kooplieden. Een Dienaer des Gereghts bewaerde dagh en naght de Kamer-deur, nevens eenen der Kneghten, dien ick aen den Overleedenen had gelaeten. Stracks nae mijn aenkoomst gingh ick by den *Cadi* en *Chabander*, haer bekend maeckende, dat ick wederom was gekomen. De *Cadi* vraeghde my, of 't Geld, 't welck in de Kamer des Overledenen lag, my toebehoorde, en hoe ick sulcks sou konnen bewijsen? Mijn antwoord was, dat ick geen beeter bewijs kon voortbrenghen, als de Wissel-brieven, welcke ick aen de *Cherafs* had ghebraght; en die, nae mijn Vertreck, de daer in vervat zynde Som, aen den Overledenen hadden betaeld. Stracks wierden beyde de *Cherafs* ontboden, om van haer te weeten, of ick de waerheyd sprack; en myne woorden wierden van haer bevestighd. Doe beval de *Cadi* aen sijnen *Lieutenant*, dat hy my de deur van de Kamer sou openen: En tegelijck sien, of 't Zegel op al de Sacken

Goede en getrouwe sorge,

Voor sijne Goederen, in den tyd zyns afzyns, en na de dood des geenen,

ken noch ongeschonden was. Hy verliet my niet, voor dat ick verklaerd had, alles wel te zyn, en dat ick niets mistede. Ick keerde met haer wederom, om even de selve Verklaeringh aen den *Cadi*, en *Chabander* te doen: Oock om haer te bedancken voor de gedraegene sorgh. Hier moest ick een Schrift onderteeckenen, van haer in de *Persiaensche* Tael ingesteld, waer by ick verklaerde voldaen te zyn. De *Lieutenant* seyde my, dat ick d'onkosten des Begraevens van *Boëte* moest betalen; desgelijcks oock 't geen ick schuldig was aen den geenen, die de Zegels op de Kamer-deur geset, en aen den Dienaer, die de selve bewaerd had. Dit al t'saem by een ghereeckend, beliep niet meer als negen *Roupien*, of vier Rycksdaelers en een halve, nae onse Munt. 'k Sou 't ghewisselijck in *Europa* so goed koop niet gehad hebben. Dus hebben wy gehoord de ghelegentheyd der Diamant-*Myn* te *Raolconda*. Laet ons nu oock aenmercken, wat de selve Schryver van andere *Mynen* seghd.

in wiens bewaering hy die had gelaeten, gedraegen.

* * * *

* * *

Beschryving van de Diamant-Myn Coulour.

SEven dagh-reysen van *Golconda*, vlack Oostwaerts aen, is een andere Diamant-*Myn*, in de Tael des Lands ghenoemd *Ganien*; maer in de *Persiaensche* spraeck *Coulour*. S'is dight by een groot Vleck, daer de selve Rivier heenen loopt, welcke ick ('k sal in den persoon van *Tavernier* spreecken) over trock, doe ick nae d'andere *Myn* gingh. Anderhalve Myl van dit Vleck sijn hooghe Bergen, sigh uytstreckende op de wys van een halve Maen. De streeck Lands, leggende tusschen dit Dorp en 't Geberght, is de plaets daer men graefd, en Diamanten krijgd. Hoe men dighter aen 't Geberght soeckt, hoe men grooter Steenen vind. Ondertusschen evenwel, als men al te digt daer by koomd, soeckt men te vergeefs.

Eerst ontdeckt door een arm Man.

't Is ontrent honderd Jaren geleden, dat deese *Myn* ontdeckt wierd. Sulcks geschiedede door een arm Man, die, een hoeckje Lands omspittende, om Geerst te saeyen, een natuerlijcke Punt-steen vond, wegende ontrent vyf-en-twintigh *Caraten*. Dit slagh van Steenen was hem onbekend. Vermits hy echter eenige glantsch daer in sagh, soo braght hy den geenen, die hy ghevonden had, te *Golconda*. Tot sijn geluck sprack hy hier met een persoon, die in Diamanten handelde. De Koopman uyt deesen Boer vernomen hebbende de Plaets daer hy deesen Steen had gevonden, was verwonderd, een Diamant van die soort te sien, hebbende sodaenigh een gewight; want de grootste, welcke men voor heenen had ghevonden, waeren ten hooghsten van thien of twaelf *Caraten*. 't Gerught van deese nieuwe ontdeckingh verspreydede sigh wel haest door 't geheele Land, en sommighe in 't

Groote Steenen hier gevonden, en daer onder

Vleck

Vleck die Middelen hadden, deeden hier graven; vindende (ghelyck oock noch geschied) seer schoone en groote Steenen, in meerder meenighte als men in andere *Mynen* vind. Noch heden graeftmen'er vele van thien tot veertigh *Caraten*, somtyds noch vry grooter. Men heeft hier gevonden de groote Diamant, die negenhonderd *Caraten* woegh eer hy gesleepen was, en aen *Aurengzeba* wierd vereerd.

een Diamant van 900. Caraten.

Maer schoon deese *Myn* van *Coulour* seer aenmercklyck is door de meenighte der hier gevonden-werdende groote Steenen, so is'er echter dit gebreck by, dat de meeste niet suyver zyn; en dat het Water der selver een weynigh treckt nae de hoedanigheyd des Gronds, waer in sy ghevonden werden. Is de selve Moerassigh en voghtigh, so is 't Water van de Steen swartaghtigh. Is de Grond rood, so treckt de Steen nae 't rood. Somtyds nae 't groen of 't geel, wyl de Grond hier seer verscheyden is tusschen 't Vleck en 't Geberght. Op 't meeste deeser Steenen schynd, nae datse gesleepen zyn, een voghtigheyd te sitten; 't welck veroorsaeckt, dat men geduerigh de hand aen de Neusdoeck heeft, om de selve af te wisschen.

Gebreck in 't meeste deel der selver.

Wat het Water der Steenen belanghd, wy in *Europa* dienen ons van den dagh, om rauwe Steenen te besightigen, en wel t'oordeelen van 't Water, en de stippeltjens, welcke daer in souden mogen zyn. Maer d'*Indianen* neemen de Naght hier toe. Sy maecken een Gat in de Muer, hebbende een voet in 't vierkant. Hier settense een Lamp in, en door 't ligt van de selve oordeelense van de suyverheyd en 't Water des Steens, diese tusschen haere vingeren houden. 't Water, 't welck men blauw of Hemelsch-blauw noemt, is 't argste van allen, en 't is onmogelijck 't selve t'onderscheyden, terwyl de Steen noch rauw is. Maer den selven sleghs een weynigh op 't Rad geslepen zynde, soo is 't seeckerste middel, dat men hem onder een dighten Boom brengd, om van 't Water t'oordeelen, want onder de schaduw der groente kan men gemacklijck ontdecken, of 't blauw is.

Hoe d'Indianen oordeelen van 't Water der Steenen.

D'eerste mael dat ick aen deese *Myn* quam, sagh ick meer als tsestig duysend persoonen, soo Mannen, Vrouwen als Kinderen, welcke hier arbeydeden, en tot verscheydene diensten ghebruyckt wierden. De Mannen om te spitten: De Vrouwen en Kinderen om d'Aerde wegh te draegen: Want men soeckt de Steenen in deese *Myn* op een geheel andere wys als te *Roalconda*.

Groot getal van Arbeyders,

Nae dat de *Mineurs* een plaets hebben verkooren daerse wercken willen, soo maeckense dight daer by een andere, juyst van de selve grootte, of een weynigh grooter. Hier rondom leggense een Muertje, ontrent twee voeten hoogh. Aen de voet des Muers maeckense gaten, twee voeten van malkander af, om 't Water af te tappen. De Plaets dus bereyd zijnde, soo versaemelen sigh hier al de geene, welcke daer aen sullen arbeyden, Mannen, Vrouwen en Kinderen, nevens de Meester die haer te werck steld; vergeselschapt

Welcke sig beesig houden, om de Diamanten te soecken.

met eenighe sijner Bloedverwanten en Vrienden. Hy brenghd met hem een Steenen Beeld van den God diense aenbidden; en als 't selve op d'Aerde opgereght is, soo werpt sigh yeder driemael voor 't selve neer, en haeren Priester doet ondertusschen 't Gebed. 't Selve voleyndighd zijnde, so maeckt hy haer al t'saem een Teecken op 't Voorhoofd, met seeckere soort van Lym, toebereyd van Saffraen en Gom: op dat seven af aght Graenjens Rys, welcke hy daer op plackt, vast souden kleven. Alsse daer nae haer ligchaem ghewassen hebben in 't Water, 't welck yder daer toe in een Pot meê brenghd, soo settense sigh op een ry nevens een, om t'eeten 't geen haer de Meester, die haer te werck steld, voor set. Dit doet hy, om haer tot den arbeyd aen te moedigen, en op datse dies te getrouwer moghten handelen. Deese Maeltyd bestaet nergens anders in, als dat de *Bramin* aen elck een Schotel met Rys geeft. Want alle Afgodendienaers moghen eeten 't geen haer uyt de handen haerer Priesters toekoomd: Daer anders sommige van haer so bygelovigh zyn, datse niet willen proeven 't geen haere Vrouwen hebben bereyd; en daerom haere spijsen liever selver koocken. De Schotel, daer in men haer de Rys geeft, is ghemaeckt van Boombladeren, aen malkander geheght. Hier toe geeft men elck ontrent 't vierdedeel eens Ponds ghesmoltene Boter, vermenghd met eenige Suycker, in Kopere Schaelkens.

Bygeloovigheyd.

Als nu de Maeltijd gedaen is, begind yeder t'arbeyden. De Mannen graven d'Aerde uyt. De Kinderen draegense op de daer toebereydede plaets. Deese gravingh geschied tot thien, twaelf of veerthien voeten diepte; maer by Waeter komende, is'er niets meer te vinden. Als nu al d'Aerde in de gedaghte ommuerde Plaets is ghebraght, soo draegen Mannen, Vrouwen en Kinderen 't Water uyt de gegravene Putten in Kruycken op de t'saemghevoerde Aerde, om die te doen weecken. 't Selve laetens'er een dagh of twee op staen, tot datse als Slyck is gheworden. Dit gedaen zynde, soo openense de Gaten in de Muer, om dit Water af te tappen, en gieten'er dan weer ander op, om 't Slyck wegh te spoelen; soo dat'er niets als 't Sand blijft. Sommige Aerde moet wel tot twee of drie maelen toe gewasschen worden. Daer nae laetense alles in de Son droogen; 't welck door de groote hitte haest verright is. Dan doense d'Aerde in seeckere Mandekens bynae een Wan gelijck, welckese soodaenigh beweegen, gelyck men by ons 't Koorn wannet. 't Stof vervlieghd, en 't grove blijft leggen; werdende tegens d'Aerde neer gesmeeten.

Hoedaenig de Graving, Suyveringh der uytgegravene Aerde,

Deese dus gewannede Aerde verspreydense met een Ryf, en maeckense soo effen als haer mogelijck is. Dan gaense al t'saemen neer leggen, hebbende een Hout in de handt, aen 't eynd plat, en ontrent een halve voet breed. Hier meê kloppense de gedaghte Aerde van 't eene eynd tot 't andere; altijd op eene plaets twee of driemael slaende. Daer nae doense die in haere Mandekens, en wannense weer ghelyck te

En uytsoeckingh der Diamanten geschied.

te voren. Andermael spreydense die uyt, en eyndlijck gaense alt'saemen op eene kant leggen, soeckende de Diamanten die daer in moghten zyn. Ondertusschen past men op haer, even als in de *Myn* te *Raolconda*. Voor deesen pleegense in plaets van houte stampers Keyen te gebruycken, om d'Aerde te kloppen; waer door veele Barsten in de Steenen quaemen.

Onkosten.

Belangende 't Reght, 't welck men aen den Koningh betaeld; voorts wat men jaerlycks aen de *Mineurs* voor haeren arbeyd geeft; en de vereeringh welcke men haer doet, wanneerse een groote Steen tot den Meester brengen, die haer te werck steld; daer meê is 't even sodaenig gelegen, als met de *Myn* te *Raolconda*.

Myn van bedrieglycke Diamanten.

Over dertigh of veertigh Jaeren had men een *Myn* ontdeckt tusschen *Coulour* en *Raolconda*, die den Koningh weer heeft doen stoppen, wegens 't bedrogh, dat'er meê gepleeghd wierd. Men vond daer Steenen, die een groene, schoone, doorschynende korst hadden, oock veel beeter scheenen als d'andere. Maer als men haer de huyd begon af te haelen, so braeckense aen stuckjens. Doch als men sulcks verrightede met een Steen van deselve hoedaenigheyd, die oock in deese *Myn* wierd gevonden, soo lietense sigh schoon maecken sonder te breecken; maer konden 't Rad niet verdraegen, waer op sy terstond in stucken gingen.

Voorbeeld daer van in eene, voor welcke 25000. Piasters wierd geboden.

Terwyl de Heer *Fremelingh* en *Francois Breton Præsidenten* van d'Engelsche *Compagnie* te *Suratte* waeren, maeckte een *Jode*, ghenoemd *Eduard Ferdinand* (een Vry man, dat is, die aen de *Compagnie* niet verbonden was) een Verdragh met haer, om een Steen te koopen, korts nae dat deese *Myn* ontdeckt was. Deese Steen nu was suyver, van een goede gedaente, en woegh twee-en-veertigh *Caraten*. Als *Eduard* weer in *Europa* quam, gaven de Heeren *Fremelingh* en *Breton* hem dien Steen in handen, om den selven ten meesten voordeel te verkoopen, en haer dan reeckeningh te doen. Soo haest hy te *Livorne* was aengeland, toonde hy den Diamant aen eenige *Joden* sijne Vrienden, die hem vyf-en-twintigh-duysend *Piasters* daer voor booden, doch sy konden niet over een komen, vermits hy dertigh-duysend *Piasters* wou hebben. Hy braght dan desen Steen nae *Venetien*, om hem te doen slypen. Hy wierd wel schoon gemaeckt, sonder eenigh letsel te bekomen; maer brack in negen stucken, so haest men hem op 't Rad braght.

Derde Diamant-Myn in 't Koninghryck Bengale.

Ick kom nu tot de derde *Myn*, d'oudste van allen, geleghen in 't Koninghryek *Bengale*. Men kanse geven den Naem van *Soumelpour*, nae 't Vleck, dight by de selve gelegen; of liever van *Gouel*, zynde de naem van de Rivier, in welckers Sand de Diamanten werden ghevonden. Nae dat den grooten Regen is gevallen, 't welck ghebeurd in de Maend *December*, soo waght men noch de geheele Maend van *Januarius* uyt, tot dat de Vloed besoncken is: Want in dien tyd isse

 niet

[illegible] Diamanten [illegible]. [illegible] Rivier [illegible], welcke [illegible] Dia-manten [illegible]. [illegible] veele Ketmisten [illegible] gelo-ven [illegible] evidentie. Maer [illegible] waer, [illegible] uyt [illegible] konnen trecken.

[illegible] Borneo [illegible] grootste des Werelds [illegible] seeckere Rivier [illegible] Succadan. In den selven Sand vind men oock seer [illegible] Steenen, soo hard als uyt eenige der andere Mynen [illegible] geko-men [illegible]. De [illegible] van Dunnen tond my eens van Batavia nae [illegible] des [illegible] selver, weder van drie of vier Caraten. Hy geloofde, [illegible] soo hard niet weren als die van d'andere Mynen, doch was daer [illegible]. Hy schickte my deselve toe, om bericht daer over te bekomen. Terwyl ick te Batavia was, toonde my eenen der voornaem-ste bedienden van de Compagnie een natuerlycke Punt-steen van vyf-en-twintigh Caraten en een aghtste deel, een seer volmaeckte Diamant, ghekomen uyt de Rivier Succadan: Maer, indien waeraghtigh was 't geen hy seyde, soo had hy daer voor gegeven vyftigh ten hondert meer als ick sou willen doen; alhoewel ick altijd heb hooren seggen, dat

dat deese Steenen seer dier zyn. De voornaemste reden, welcke my belettede nae de Rivier van *Borneo* te gaen, was, dat de Koningin van dit Eyland niet toelaet, dat de Vreemdelingen Steenen uyt haer Land souden voeren.

Vrouwen heerschen in 't Eyland Borneo.

Buyten twijffel sal men my hier vraegen, waerom ick alleen de Koningin, en niet den Koningh van *Borneo* noem? D'oorsaeck hier van is, om dat in dit Land de Vrouwen, en niet de Mannen regeeren. Soo gantsch yverigh zijnse, om yemand te hebben tot haeren Heerscher, die een wettige Navolger en Erfgenaem van de Kroon is, datse (wyl men niet seeckerlijck weet, of de Kinderen zijns Wijfs de sijne zijn, maer een Vrouw altijd daer van gewis is) liever een Vrouw willen hebben om over haer te gebieden, welckese den Naem van Koningin geven. Haeren Man is haeren Onderdaen, hebbende geen andere Magt, als de geene welcke hem van haer werd gegeven.

* * * *

* * *

Diamant-Gewight.

ICk koom nu tot eenighe Bysonderheden, welcke den handel der Diamanten betreffen; en die u oock misschien niet onaengenaem sullen zijn, wyl ick niet weet dat yemand oyt daer van geschreven heeft (Gy weet, dat ick in dit stuck de woorden van de Heer *Tavernier* gebruyck.)

Voor eerst sal ick verhaelen de verscheydene soorten van Gewigten, welcke men soo in *Asien* als by de M*ynen* gebruyckt.

Mangelins.

Aen de M*yn* van R*aolconda* weeghd men met M*angelins*. Yeder M*angelin* is een *Caraet* en drie vierde deelen eens *Caraets*, anders seven *Greinen*, want yeder C*araet* heeft vier *Greinen*.

Aen de M*yn* van G*ani*, of C*oulour*, heeft men even 't selve Gewight.

Ratis.

Aen de M*yn* van *Soumelpour* in B*engala* weeghd men met R*atis*. Een R*atis* is seven-aghtste-deelen eens C*aracts*, of drie G*reinen* en een half. Dit selve Gewight heeft men door 't gantsche Ryck van den Grooten M*ogol*.

Andere Mangelins.

In de Rycken van G*olconda* en *Visiapour* heeft men oock M*angelins*; doch yeder der selve weeghd maer een C*araet* en drie aghtste deelen. De P*ortugeezen* dienen haer te *Goa* van even den selven naem, doch haer Gewight is maer van vyf G*reinen*.

De Geld-*Specien* voor welcke men de Diamanten in I*ndien* koopt, sijn deese volgende:

Met wat voor Geld

In B*engala*, vermits dit Gewest in 't Ryck des M*ogols* besloten legd, betaeld men met R*oupien*.

Aen de twee *Mynen* in 't Land van *Visiapour* en ontrent *Raolkonde* geeft men nieuwe *Pagoden*; welcke de Koningh doet slaen op sijnen Naem, als gantschlijck onder den *Mogol* niet behoorende. Deese nieuwe *Pagoden* sijn niet altijd van eene waerde. Somtyds geldense drie *Roupien* en een halve, dan meer, dan min, wylse nae den *Cours* der *Negotie* hooger of laeger loopen. Oock nae dat de Wisselaers het met de *Gouverneurs* en *Princen* weeten te stellen.

Den Diamant-handel

Aen de *Myn* van *Coulour*, behoorende aen den Koningh van *Golconda*, betaeld men oock met de nieuwe *Pagoden*, doende soo veel als die des Koninghs van *Visiapour*. Maer dickmael moet men hier me van een tot vier ten honderd dierder kopen, als met d'andere, die van beter Goud zyn. Deese *Pagoden* werden van d'*Engelsche* en *Hollanders* geslagen; als die van den Koningh, 't sy met of tegens wil, hebben verkregen, datse de selve in haere Forten moghen Munten. Die van de *Hollanders* gelden een of twee ten honderd meer als die van d'*Engelsche*, wylse beeter van *Alloy* zyn. Oock houden'er de *Mineurs* veel meer van. Maer vermits de meeste Kooplieden van dien waen sijn ingenomen, dat de *Mineurs* woeste bynae wilde menschen moeten gheaght worden; dat noch daer-en-boven de Wegen van *Golconda* nae de *Mynen* toe voor gantsch gevaerlyck werden gehouden, soo blijvense gemeenlijck te *Golconda*; daer de geene, welcke doen graven, haere *Correspondenten* senden, aen welckese de Steenen overschicken. Sy werden hier betaeld met oude *Pagoden*, van voor veele Eeuwen en door verscheydene Princen geslagen, welcke in *Indien* de heerschappy voerden, eer de *Mahometanen* daer bekend waeren. D'oude *Pagoden* sijn vier *Roupien* en een halve waerdigh, zynde een halve *Roupie* meer als de nieuwe, schoonse niet swaerder weeghen. Dit sou misschien veele seldsaem voorkoomen, indien ick niet de reden daer van hier by voeghde.

In Indien gedreven werd.

Oude Pagoden.

De *Cherafs*, of Wisselaers, geven jaerlycks een goede som Gelds aen den Koningh, op dat hy deselve niet sou laeten vernieuwen, vermitsse daer van een groot voordeel trecken. Want de Kooplieden ontfangen geen oude *Pagoden*, sonder een deeser Wisselaers by haer te hebben, om de selve te besightigen; wyl van sommige de Munt t'eenemael af ghesleeten is, andere van slegt *Alloy* zyn, en de derde haer volle gewight niet hebben. Derhalven sou men, indien men die sonder haer ontfingh, veel daer op moeten verliesen, en de selve niet weer konnen uyt geven, sonder somtyds vyf of ses op 't honderd te kort te komen. Voor haere moeyte treckense vier ten honderd. Als men de *Mineurs* betaeld, soo ontfangense de *Pagoden* oock niet dan in de tegenwoordigheyd eens Wisselaers, die haer verseeckerd van 't geen goed, of waerschouwd van 't geen quaed is. Hier voor treckense weer een vierde ten honderd. Maer als men tyd wil winnen, en een mercklycke som geven van duysend, twee duysend of meer

Wisselaers gebruyckt by 't ontfangen en uyt geven der selven.

Pagoden,

Pagoden, soo doet de Wisselaer die in een Sack, nae dat men hem syn Reght heeft betaeld, en verzeegeld den selven met sijn Signet. Wanneer men dan aen den Koopman de Diamanten wil betalen, so brengd men hem met de Sack by de Wisselaers; die, sijn Zegel ongeschonden bevindende, hem verseeckerd, dat hy al de Stucken besien heeft, en borge blijft voor de schaede, welcke hy daer door moght komen te lijden.

Roupien.

Wat de *Roupien* belanghd, men ontfanghd sonder onderscheyd die van den *Mogol* en van den Coningh te *Golconda*; door dien de geene, welcke de Coningh doet slaen, met de Stempel des *Mogols* ghemunt moeten zyn, volgens verdragh, onder malkander opgereght.

Listigheyd der Indianen, in 't Goud te verminderen,

Voorts hebben d'*Indianen* meer verstand, en sijn veel looser als men wel sou vermoeden. De *Pagoden* zyn dicke, goudene Stuckjens, niet grooter als de Nagel van eens menschen kleyne vinger; derhalven sou men de selve niet konnen schroeyen, sonder dat men sulcks gewaer wierd. Evenwel weetense een ander middel te vinden. Sy haelen rondom de selve een weynigh Gouds uyt, en kloppen dan de gaetjens soo aerdigh weer toe, dat men de verminderingh geensins kan sien. [Buyten twijffel weetense de holligheyd met eenighe andere sleghter doch swaerwighrige Stof te vullen, om 't gewight te behouden.]

En 't selve te beproeven.

Wanneer men yets in een Dorp koopt, of als men een Rivier wil overvaeren, en men haer dan een *Roupie* geeft, so werpense terstond de selve in 't Vyer. Indien'er wit uytkoomd, so behoudense 't Geld, maer werd het swart, soo gevense het weer: Want al 't Silver in *Indien* is van 't beste *Alloy*. 't Geen uyt *Europa* derwaerts koomd, moet men nae de Munt senden, om hermunt te worden.

Dwaelingh van sommige.

Ik moet noch in 't voorby gaen seggen (vervolgd *Tavernier*) datse seer bedrogen sijn geweest, welcke sig hebben ingebeeld ('t welck my oock een Koopman wou doen ghelooven, doe ick mijn' eerste Reys nae de *Mynen* deed) dat men aen de gemelde *Mynen* maer alleen Speceryen, Taback, Spiegels, en andere diergelycke geringhe dingen behoefd te brengen, om Diamanten daer voor te bekomen. Reght het tegendeel ben ick ghewaer gheworden: En ick kan verseeckeren, dat de Kooplieden, welcke de Diamanten aen de *Mynen* verkoopen, niet als Goud, en dat noch van 't beste begeeren.

Regel, om de waerde der Diamanten te weeten,

Ick koom nu tot een seer gewightigh stuck (noch al, waerschouwde *Sinebald*, spreeck ick met *Tavernier*) 't welck weynighe lieden in *Europa* bekend is, te weten, een seeckere Regel, om te weeten de juyste prijs en waerdy eens Diamants, van hoedaenigh een gewight hy oock sijn magh, van drie *Caraten* af, tot honderd, en daer boven.

Is dit, vraeghde de Heer *Donatiaen*, een anderen Regel en Reeckeningh, als wy alreeds gehoord hebben?

Gewisselyck neen, antwoordede *Sinebald*; 't is de selve, die uwen *Linschoten* al over langh geweeten en andere bewust ghemaeckt heeft.

Maer

[illegible] welcke andere Natien, [illegible] en al voor veele Jaeren [illegible] uyt te geven, als [illegible] wetenschap. Ondertus- [illegible] hebben van den [illegible] in 't naespooren [illegible] voor soo veel [illegible] Maer vermits [illegible] soo sal u niet [illegible] Regel en Reeckeningh andermael [illegible]

[illegible] Diamanten, welcke onder de drie Caraten weegen [illegible] maer van de grooter.

[illegible] hoe veel een Diamant weeghd, en [illegible] Dick-steen [illegible] en of sijne hoecken [illegible] Waeter [illegible] Facet-steen, die men [illegible] of sy rond [illegible] die men om oorsaec- [illegible] selve Water heeft, [illegible] van de Dick-steenen [illegible]

[illegible] Caraet, is waerdigh hon- [illegible] Wil men nu weeten wat een [illegible] als hy twaelf [illegible] reeckenen. [illegible] 12 [illegible] Caraten als de Steen weeghd [illegible] 12 koomd 144. Deese ander- mael [illegible] met een Prys die de Steen sou waerdigh [illegible] een Caraet woegh, hier ghe- [illegible] koomd 21600 Guldens voor den Prys van een Diamant, weegende 12 Caraten.

Ondertusschen is 't niet genoegh, dat men de Prys van een volmaeckte weet, maer men moet oock weeten de waerde der Diamanten, welcke soo volmaeckt niet zijn. Dit kan ghesien werden door de selve Regel, uyt de waerde eens Steens van een Caraet: En de hier wederom een Voorbeeld daer van.

Men toond ons een Diamant van 15 Caraten, die niet suyver is, 't sy dat het haperd aen 't Water, 't sy dat de gedaente niet veel bysonders is; 't sy dat hy vol [illegible] werd gevonden. Een Diamant van dit slagh, [illegible] Caraet weegende, sou niet meer als tiestigh Guldens mogen gelden, of [illegible], of ten hooghsten hondert, nae dat hy schoon was.

was. *Multipliceer* nu 't gewight van de Diamant, 't welck vyfthien *Caraten* is, met andere 15. En dan 't geen uyt die *Multiplicatie* koomd, te weeten 225, wederom noch met 't geen een Steen van soodaenigh een soort, weegende een *Caraet*, waerdigh is: wy nemen hier 80. soo koomd 18000. En dit is de waerde eens Diamants van vyfthien *Caraten*. Door even deesen Reegel kan men terstond oock sien 't groot onderscheyd, 't welck'er is tusschen een volmaeckte en niet-volmaeckte Diamant. Want soo deesen Steen van vyfthien *Caraten* volmaeckt was, soo sou de tweede *Multiplicatie* door 150 moeten geschieden, als zynde den prys eens volmaeckten Steens van een *Caraet*. En dan sou dien Diamant niet 18000, maer 33750 guldens belopen.

Doch van Tavernier voor weynig bekend uytgegeven

15
15
75
15
225
80
18000

15
15
75
15
225
150
11250
225
33750

De Diamant des grooten *Mogols* weeghd 279 *Caraten* en 't negen festhiende deel eens *Caraets*. Hy is volmaeckt, schoon van voeten, goed van ghedaente, doch heeft een kleyn barstje onder aen de Steen, op de scherpte daer hy schijnt afgeslepen te zyn. Sonder dit barstje sou men d'eerste *Caraet* moeten setten op 160 gl. doch nu stel ick maer 150. gl. en dan is de waerde deeses *Diamants*, volgens den ghestelden Regel, 11723278 gl. en ruym 14 stuyv. of elf *Millioenen*, seven honderd drie en twintigh duysend, twee honderd aght en tseventigh gl. Indien den Steen juyst 279 *Caraten* woegh, soo sou hy maer waerdigh zyn 11676150 gl; en derhalven bedraeght het neghen-festhiende deel eens *Caraets* hier 47128 gulden, en ruym 14 stuyvers.

Diamant des Grooten Mogols.

De Diamant des Groot-Hertoghs van *Toscanen* weeghd 139 en een halve *Caraet*. Hy is schoon, wel van ghedaente, aen alle sijden met *Facetten* geslepen. Vermits 't Water wat nae Citroen-*coleur* treckt, soo stel ick d'eerste *Caraet* maer op 135 gl. en alsoo sou dien Diamant moeten gelden 2608335 gl.

Des Groot-Hertoghs van Toscanen.

* * * *

* * *

VAn de Diamanten quaemen se tot de Rubynen: en *Angelot* begon aldereerst haere verscheydene Gestalten te beschrijven: seggende: Daer zyn velerley soorten van dese Steenen; maer de beste zyn de geene, welcke men Karbonckelen noemd. Dit syn de Rubynen, welcke wegen over de vyf en twintigh *Quilaten*; doch seer selden

Verhandeling van de verscheydene soorten der Rubynen.

[illegible] gevonden. De [illegible] in verwe en water [illegible] [illegible]. [illegible] andere hebben [illegible] naem van Balas. [illegible] als de vorige. Weiderom andere [illegible]. Deese hebben een *coleur* als Vyer, en syn in [illegible] als [illegible] sorten, wylse 't reghte Water [illegible]. [illegible] ander slagh is'er; eenighe fijn [illegible] Diamanten [illegible] : Andere lyfverwigh, [illegible], [illegible] rijp zijn. Men vindt'er [illegible]. Sommige sijn half Saphir.

[illegible] | D'[illegible] van [illegible] gestalten, of soorten, is deese: [illegible] Bergen, [illegible] wassen, is hare eerste verwe wit. [illegible] door de [illegible] der Son geverwd, en tot volkomene [illegible]. Dan [illegible] rood, ghelijck de Karbonckel [illegible] : [illegible] onbreeckt, en dat men haer te [illegible], [illegible] haere verwen verscheyden en onghelyck. [illegible] van de reghte roodheyd der Teckes, soo veel [illegible] in waerde en koop. De geene, welcke half Sa[illegible] : half [illegible], werden van d'*Indianen* ghenoemd *Nilcandi*, [illegible] half Saphir, half Rubyn. 't Koomd daer van daen, wyl de Rubynen en Saphiren by malkander in eene Klip wassen. Hierom [illegible] dickmael aen malkander, half en half, of vermenghd ghe-vonden. De Rubynen zyn van de *Persianen* en *Arabiers* ghenoemd [illegible], van d'[illegible] [illegible] (a)

[illegible] | Gar[illegible], viel *Serapaid* hier in, den Karbonckel voor 't kostlijck-ste slagh der Rubynen, en maeckt bynae een gelijcke verdeelingh dee-ser Steenen, als *Garcias ab Horto* heeft ghedaen; die 't gerught, dat de Karbonckels in 't duyster souden lighten, wel voor een *Fabel* houd, maer daer benevens verhaeld, van een Juwelier verstaen te hebben, dat hy een taemlijck getal voortreflijcke Rubynen uyt 't Eyland *Ceylon* had gekoght, doch 't kleyne slagh, gelijck de geene sijn, welcke men Rubynen van *Caia* noemd, die men met twintigh te gelijck verkoopt. Nae dat hy de selve van de Tafel had opgenomen, was'er eene verge-ten gheworden in de vouwen van 't Tafellaecken, die in de donckere naght schitterde als een Vyer-vonck. Als hy derhalven light had ont-stoocken, vond hy niet anders, als een kleyn Rubyntje, nae welckers weghneemingh de Vyervonck niet meer gesien wierd. Of 't soo is of niet, laet *Garcias* in sijne waerde, als wel weetende, dat de Juwe-liers en Kooplieden in Gesteenten dickmael diergelijcke *Fabeltjens* uytstroyden. Evenwel bekend hy, dat de Karbonckel stercker glin-sterd als andere Rubynen, en een seer cierlyck-blinckende roodheyd heeft. Doch hy steld hem niet tot op 25 (gelijck *Linschoten* en de Heer *Angelot*) maer alleen op 24 *Quilaten* of *Caraten*. Soodaenigh een slagh heeft hy gesien by een voornaem Heer in 't Koninghrijck *Decan*, sijnen goeden bekenden; doch die echter hem desen Steen niet wou toonen,

Margin notes: [illegible] van de ver-[illegible] der soorten. — [illegible] Of de Kar-bonckel in 't duyster light van sigh geeft, — Gelyck sommige voorgeven. — Rubyn van 20000. Por-tugeesche Goud-gl.

voor dat hy beloofd had, sulcks heymlijck te sullen houden, op dat het de Koningh des Lands niet verneemen moght. Dese Karbonckel, of Rubyn, wierd geschat op twintigh duysend *Portugeesche* Goud-guldens.

Balassers, Spinellen, en andere soorten.

D'andere soort noemd *Garcias* een *Balasser*, seggende, datse maer een weynigh rood, en derhalven oock geringer in waerde zyn. Van 't derde slagh, de *Spinellen*, schryft hy, datse wel rooder als de *Balasser*, maer echter sleghter zyn, wylse den reghten glantsch eens Rubyns niet van sigh geven. Hier nae maeckt hy oock gewagh van de witaghtighe en Kars-verwighe: Voorts van de geene, die op d'eene sijde rood, op d'andere wit; en eyndlijck van die, die halfwegen een Saphir, op d'andere syde een Rubyn sijn. Geest'er oock de selve Reden van, welcke de Heer *Angelot* heeft voortgebraght; namentlijck, wyl de Rubynen en Saphiren in eene Groef wassen, soo ghebeurd het somtyds, datse beyde sich tot eenen Steen voegen.

Hoe men de Rubynen te Ceylon pleegh te soecken en te verkoopen.

Hoe in 't gedaghte Eyland *Ceylon* (eer't noch van de *Hollanders* meerendeel verooverd was) de Rubynen gesoght, ghevonden en verkoght wierden, verhaeld *Ludowijck di Barthema* in sijne Reysbeschryvingh dusdaenigh. By een grooten Bergh, maer twee Mylen van de Zee gelegen, vind men den Eedelen Rubyn. Als een Koopman derwaerts quam, om deese Gesteenten te bekoomen, soo moest hy eerst met den Koningh handelen, en d'Aerde nae d'El in de rondte koopen. Deese El gemeetene Aerde (welcke Maet men *Molan* noemd) kostede vyf Ducaten. Hier op was hem veroorloft, onder deese Aerde te graven, en Edele Gesteente te soecken. Terwyl hy groef, stond altijd van des Koninghs wegen een Man by hem, die de Steenen, weegende over de thien *Caraten*, voor den Koningh behield. Al de minder-wightighe behoorden den Koopman. De selve *di Barthema* bericht, dat op d'andere sijde des ghedaghten Berghs nevens een groot vlietend Waeter seer veel Granaten, Topazen en Saphiren wiessen.

Onwaerdeerlycken Rubyn.

In de *Latijnsche* Oversettingh deeses Schryvers *Ludovici Romani Patricii* (ghelyck hy in de selve ghenoemd staet) werd geseghd, dat de gedaghte Maet *Molan* een Arm beteeckend. So moeten dan in 't gedaghte Eyland de Rubynen met hoopen te vinden sijn gheweest, en buyten twijffel dickmael al taemlijck groote. Gelijck dan *Paulus Venetus*, daer hy van *Ceylon* schryft, seghd, dat de Coningh deeses Eylands een Rubyn heeft gehad, wiens ghelijck in de gantsche Wereld niet te vinden sou zijn; wyl hy de breedte van een hand langh, en drie vingeren dick was. De groote *Cham* bood hem een treflijcke Stad daer voor, doch hy weygerde sulcks, wyl deesen Rubyn van sijne Voorvaderen erflijck tot op hem was gekomen.

Grooten Rubyn.

Ick vertrouw gantschlijck, seyde de Heer *Floris*, dat den Rubyn een Karbonckel is geweest, die Coningh *Philips*, nevens den voorgedagh-

men de Rivier op met seer plat-gebodemde Barcken. 't Is een reys van ontrent tseſtigh daegen. Te Land kanmen'er niet komen, wyl'er niet als Boſſchen zijn, vol Leeuwen, Tygers en Elephanten. 't Is een der armste Landstreecken des gantschen Weerelds. Hier van daen koomen niet als Rubynen; echter niet in soo grooten meenighte als men wel sou vermoeden: Want yeder Jaer werden'er niet meer als voor honderd duysend Rycksdaelers uyt vervoerd. Onder al dese Steenen vindmen'er beswaerlyck eene van drie of vier *Caraten*, die schoon is; wegens 't strickt verbodt des Koninghs, van eenige party uyt 't Land te brenghen, welcke hy niet ghesien heeft; en hy neemd voor hem al de groote die hy vind. Hier van daen koomd het, dat ick altyd in mijne Reysen goede winst heb gedaen, met Rubynen uyt *Europa* in *Asia* te brenghen. En de Beschryvingh van *Vincent le Blanq* valt my verdaght, daer hy seghd en sigh beroemd, dat hy in 't Pallays van den Coningh heeft gesien Rubynen, welcke soo groot waeren als Eyeren.

Reysiger En grooten Juwelier Tavernier.

Sie hier nu den Prijs van eenige Rubynen, die voor schoon moghten doorgaen, en welcke ick in mijne Reysen heb sien verkoopen aen eenige Kooplieden die van de *Myn* quaemen, terwyl ick te *Maslipatan* en *Golconda* was. Al de Rubynen werden verkoght by 't gewight, ghenoemd *Ratis* (dit stryd tegens 't geen te voren uyt *Linschoten* is verhaeld, datse niet by 't Gewight verkoght worden) zynde van drie *Greinen* en een half, of 't seven-aghtste deel eens *Caraets*. Men betaeldse met oude *Pagoden*, ghelijck de Diamanten.

Gewigt van eenige Rubynen,

Een Rubyn, hebbende 't gewight van een *Ratis*, is verkoght voor	20. Pagoden.
Van twee *Ratis* en een aghtste deel, voor	85. Pagoden.
Van drie *Ratis* en een vierdedeel, voor	185. Pagoden.
Van vier *Ratis* en vyf aghtste deelen, voor	450. Pagoden.
Van vyf *Ratis*, voor	525. Pagoden.
Van ses *Ratis* en een halve, voor	920. Pagoden.

En voor wat prys de selve verkogt zyn.

Als een Rubyn over de ses *Ratis* weeghd, en volmaeckt is, so verkoopense hem soo hoogh alsse begeeren.

In dit Land gevense alle gecoleurde Steenen den naem van Rubynen, en onderscheyden de selve door de verwe. In de Tael van *Pegu* is een Saphir een blauwe Rubyn: Een Amethyst een Violet Rubyn: Een Topaes een geele Rubyn, en soo al voort met d'andere Gesteenten.

Gecoleurde Steenen.

Soodaenigh zynse op Winst versot, datse niemand een goede party Rubynen sullen vertoonen, ten zy hy haer eerst beloofd, dat hy haer yets sal schencken, indien hy niet quam te koopen; 't sy dan een Tulband,

Win-sught der Kooplieden.

Alss'er nae fijn, antwoordede *Donatiaen*, soo werpen wy de selve gewisselijck oock niet wegh. D'eene is beter als d'andere, berighte-de *Angelot*. Men vindt'er tweederley soorten van; d'eene blinckende, en deese noemd men Water-Saphiren, zijnde van 't sleghste slagh, en somtijds vermenghd met een seeckere verwe, waer in sy den Diamant soodaenigh nae-apen, dat veele daer door bedrogen worden. 't Ander slagh is doncker-blauw en kostelijcker Beyde deese soorten vind men in *Calicuth*, *Cananor*, en veel' andere Plaetsen des Rycks *Bisnagar*. Doch die van *Ceylon* zijn beeter; maer alderbest de geene welcke uyt *Pegu* koomen. (a) De breedte deeses Steens overtreft seer selden een Amandel-kern. (b) Alhoewel eenighe gevonden worden, die vry grooter zijn.

(a) *Garcias l. 1. Arom. Hist. c. 50.* (b) *Majolus*

Grootte Saphir.

De gene, seyde *Sinebald*, van welcke *Petrus Martyr* schryft, moet een veel grooter breedte gehad hebben. Want hy bericht, dat *Gonzalo Ferdinando Oviedo* in *West-Indien* een Saphir-Schael voorquam, grooter als een Gansen-Ey. Deese Eedele Gesteenten zijn seer aengenaem voor 't gesight. Evenwel, sy mogen soo groot zijn alsse willen, oock soo schoon van verwen als moghelijck is, men sal niet bevinden, dat oyt eenen boven de duysend *Portugeezsche* Goud-guldens waerdigh geaght is geworden, volgens 't bericht van *Garcias*.

Esmarauden, veel kostlycker als Saphiren.

Even desen Schrijver, van de Saphiren beginnende te handelē, segd: De Saphir is goed koop, en een slegt-geagtede Steen, daer hy doch billijck hoogh gehouden behoorde te worden, wegens syne schoone Hemels-blauwe ghestalte, door welcke hy des Menschen Oogen verlustighd. Hier tegens (waer over ick my verwonder) geeft hy den Smaragd voor veel kostlijcker uyt. Deese hoogh-aghtbaerheyd bevestighd hy, onder meer andere dingen, oock hier meê, dat in *Bisnagar* en *Ballagatta* uyt de dicke scherven der Glasene Flesschen verdightede Smaragden werden gemaeckt, buyten twijffel om, door gebreck van de regte, met een valschen schijn te proncken. Desgelijcks waend hy, dat de Smaragden, welcke men uyt de Nieuwe Wereld, van *Peru*, in *Europa* brenghd, niet geheel vry zijn van den arghwaen der vervalschingh.

Syn seer weynigh in Oost-Indien;

Laet u dit niet vreemd duncken, antwoordede *Angelot*. *Garcias* heeft in *Oost-Indien* geleeft, en daer, alwaer weynige Smaragden voor den dagh komen. Waer van *Linschoten* my een getuyge kan zijn', die van dese Steenen ontrent aldus schrijft. De Smaragden (Esmerauden) in *Indien Pache*, in *Arabien Samarrut* geheeten, werden in *Indien* gantschlijck niet gevonden, alhoewel men echter seghd, dat'er somtijds, doch seer selden, eenige gegraven worden. Doch men brengt-'er veele derwaerts uyt *Alkair* in *Egypten*. Men noemdse oock *Orientales*. Insonderheyd werdense in *Indien* hoogh gehouden, wyl mense hier niet veel heeft. Uyt *Spaensch-Indien* koomd'er een groote meenighte, werdende vervoerd nae 't Landschap *Pegu*, daerse in een hoo-

ge waerde zijn : So dat vele *Venetianen* , die met Smaragden derwaerts trecken, en de selve tegens Rubynen verruylen, rijck sijn geworden.

Derhalven oock seer diet in dit Land.

't Is derhalven geen wonder, dat even desen *Linschoten* d'Esmarauden so hoogh *taxeert*, seggende : D'oude Juweliers vermelden, wanneer een Smaragd wierd gevonden, die in alles *perfect* was, so sou hy so veel waerdigh sijn als drie Diamanten; 't welck nae onse reeckening sou belopen honderd en twintigh Ducaten. Sulcks staet oock wel te geloven : Maer tot noch toe is geenen, 't zy groot of kleyn, ghesien gheworden, die in alle stucken volmaeckt is gheweest. Men vind'er wel, die *perfect* sijn in verwe en vorm, maer niet eenen in suyverheyd en klaerheyd; want sy hebben geduerigh inwendigh een vettigheyd gelijck groen kruyd, of yet diergelijcks. Derhalven om sijne reeckeningh wel te maecken, soo moet men stellen, dat een Smaragd, nae ghemeen aensien *perfect*, waerdigh is taghtigh Ducaten, wanneer hy soo groot is, dat hy kan *passeeren* met een Diamant van een *Quilaet*. Want schoon hy inwendigh eenige groene Kruyden heeft, so werd hy echter, als'er maer niet te veel zijn, voor volkomen gehouden; indien hy met d'andere Eygenschappen behoorlijck is voorsien. Maer ick vrees, dat men in *West-Indien* met deesen *Tax* veel te kort sou komen, wijl buyten twijffel de Smaragden daer in meer meenighte en vry beeter koop zyn.

Waerdeeringh der Smaragden

De West-Indianen weten hare dingen

Men moet de tijden onderscheyden, antwoordede *Floris* hier op. 't Is onloogchenbaer, dat tsederd den tijd, in welcke de Nieuwe Wereld ons bekend is geworden, veele dinghen, insonderheyd d'Eedele Gesteenten, haeren prijs seer veranderd hebben : Eensdeels, wyl de selve met hoopen d'oude Weereld toeghevoerd zyn, waer door den overvloed van sommighe Geslaghten der selver seer verminderd is; andersdeels, om dat de gierigheyd onser oude Wereld de Nieuwe gelegentheyd heeft gegeven, om haere dingen nu oock hooger te houden. Want nae dat d'*Americanen* ghewaer wierden, hoe hoogh d'Eedele Gesteenten (welckese voor heenen minder waerdigh hielden als een cierlijck Bloempje) by ons in aghtingh waeren, so hebbense gheleerd, de selve binnen te houden, en die of te verberghen, uyt vrees der Tyranny en Overlast, die veel *onchristelycke Christenen* haer ter dier oorsaeck hebben aengedaen, of ten minsten dierder te stellen, uyt begeerte tot onse *Europische* Waeren.

Nu vry dierder te houden als voorheenen.

Meenighte van Smaragden in West-Indien,

Seer wel kan ick dit geloven, seyde *Sinebald*, 't Blijckt oock ghenoeghsaem uyt verscheydene Schryvers, dat niet alleen in *West-Indien* veel doorlughtigh Marmor, nevens Eedele Gesteenten, uyt de Bergen sijn gegraven geworden; maer dat men oock eenige hooge Geberghten heeft gevonden, die vol Smaragden, en t'eenemael vrughtbaere Moeders van deese kostlijcke Steenen zyn. Welcke daer so overvloedigh waeren, datse by de *West-Indianen* schier niets golden (naedien

de

de hooghe waerde eens dinghs enckelyck een Kind der seldenheyd of ongemeenheyd is) eer onse gierighevd deselve tot een hoogen prys braght. Men haeldese sleghts uyt de Groeven, gelyck Kesel-steenen. Men maeckte meer wercks van haere groene verwe, als van haer' overige Waerde: ter tijd toe dat d'*Europaers* daer aen quaemen, en d'*Americanen* bekend maeckten, datse naeckt waeren, dat is eenvoudige lieden, die haere Schatten niet wisten te waerdeeren. 't Is seecker, dat een *Indiaensch* Prins over 't Dal *Tessuca*, genoemd *Simandoca*, der *Spaenschen* Reghtsgeleerden *Consalvus Ximenius* om een Schotel vol Sout bad, en daer tegens hem schonck een gantsch diepe en rycke Smaragden-Groef, die men naederhand onuytputlyck bevond. Langh daer na, ten tyde *Petri de Victoris*, wierden'er noch ontelbaer veel Smaragden uytgegraven. Dit getuyghd oock *Benzo*, schryvende, dat de ghenoemde *Simandoca* een Korntje Souts veel hooger aghtede, als Goud, en een gantschen Bergh vol Smaragden.

Voortyds van d'Inwooners niets geagt.

Dat de meenighte deeser Steenen alreeds voor anderhalf honderd en noch meer Jaeren den Prys mercklyck had doen verminderen, jae veel minder als hedensdaeghs, geeft *Josephus Acosta* genoegh te kennen, seggende: Voortyds hield men den *Esmaraude* in groote waerde: Want hy was de derde in orde, koomende nae den Diamant en Parel. Maer hedensdaeghs werd noch Smaragd noch Parel so hoogh meer geaght, 't welck veroorsaeckt word door den overvloed, die men uyt *Indien* brenghd. De Diamant is noch in groote *extime*. Daer nae volgen in waerdigheyd de schoone Rubynen. Dit geschied, nae dat'er van yeder soort veele voor handen zyn; wyl de Menschen altyd yets willen hebben 't geen niet ghemeen is. Men verhaeld van een *Spaenjaerd*, dat hy, doe men eerst de Smaragden vond, in *Italien* seecker Juwelier eenen deeser Steenen toonde, en de waerde daer van wou weeten. Deesen hem wel besightighd hebbende, seyde: Hy was seer groot, en derhalven wel honderd Ducaten waerdigh. Doe toonde de *Spaenjaerd* hem eenen anderen, die noch grooter was; en hy taxeerdese op drie honderd Ducaten. Den Eygenaer dit hoorende, nam de Juwelier met hem, en liet hem een groote Kist vol deeser Steenen sien. Hy, so een groote meenighte gewaer wordende, seyde: *Sennor*, 't stuck is niet meer als een Ducaet waerdigh. Dus is 't in *Spaenjen* en *Indien* oock ghegaen. De veelheyd heeft haer onwaerd doen worden.

De meenigte deser Steenen Heeft den Prys en d'aghtingh seer doen verminderen.

Plinius doet oock meldingh van sijne deughden, en seghd, dat hy seer goed voor 't gesicht is. Echter aght men hem niet veel, wyl'er so veel van sijn geslacht sijn. De Koningen van *Mexico* hieldense seer hoogh. Eenige hadden de gewoonte, datse de Neus doorboorden, en een schoone Smaragd daer in droegen. Sy setteden deselve oock in 't aengesicht haerer Goden. D'Esmarauden steecken in de Rots-steenen, gelyck oock 't Krystal.

Syn goed voor 't gesight.

[illegible] Sy [illegible]

[illegible] groote [illegible] Ge- [illegible] Vry- [illegible]

[illegible] oock [illegible] Smaragd, [illegible] Smaragden, welcke [illegible] andere twee [illegible] Pilaer van [illegible] is geweest, [illegible] Eenige w[illegible] [illegible] ende in de Hoofd- [illegible] In de Schip- [illegible] van *Acosta*) uyt [illegible] vol Smaragden. [illegible] Waer uyt te sien is, dat'e[illegible]

dat'er in *Indien* seer veele gevonden worden. De H. Schrift roemd den Smaragd, als een kostlyck Kleynood: Oock wierd hy geteld onder d'Edele Gesteenten des Hoogen-Priesters; desghelycks werd hy gesteld onder die, welcke de Mueren des *Hemelschen Jerusalems* vercieren. (a)

(a) *Acosta, lib.* 4. *c.* 14.

Geenssins sijn te verachten geweest de Smaragden, van welcke *Plinius* gewagh maeckt, datse, in 't Beeldt eens Leeuws gheset zynde, door haeren glantsch verschrickten de Zee-Visschen *Thynnos* aen de *Cyprische* Zee-Kusten. (b)

(b) *Plin. lib.* 37. *cap.* 5.

Ten tyde des Keysers *Frederici* heeft den *Turckschen Sultan* aen de gedagte Majesteyt vereerd een Kanneken (of Drinck-beecker) van Smaragd, waer in twintigh *Oncen* Balssems ginghen, ghelyck *Majolus* bericht uyt *Krantzius*. In de Kerck te *Mentz* sou voor deesen een Smaragd hebben ghehanghen, soo groot als een halve Meloen; ghelyck de ghedaghte *Majolus* aenteeckend uyt de Tyd-boecken *Conradi*.

Andere groote Smaragden

Als den *Saraceenschen* Hertogh *Tarick* 't Koninghrijck *Spaenje* verwoestede, is hy, nae d'inneemingh en versterckingh der Stad *Toledo*, ghekomen by den Bergh *Gebeleuleman*, welcke van hem wierd hernoemd *Gebeltaric*; en van daer in een naebygelegene Stad, in welcke hy heeft gevonden een groene Tafel uyt Eedele Gesteenten. 't Tafel-blad en de Voeten waeren uyt eenen Steen: Den geheelen Disch was van een ongheloofllycke lenghte en breedte: Waerom hy dan oock deese Stad heeft geheeten *Medina talmeida*, dat is, de Tafel-Stad. (c) De Steen, waer uyt deese Tafel ghemaeckt was, hield men voor een Smaragd: Gelyck dan oock *Nierembergius*, deese saeck uyt *Toletanus* verhaelende, deesen Disch den Smaragden-Disch noemd.

Groote Tafel van een Smaragd.

(c) *Toletanus lib.* 3. *de Reb. Hisp. cap.* 23.

D'*Indianen* te *Manta* hebben, volgens 't bericht van den gedaghten *Nierembergius*, een Smaragd aengebeeden, die soo groot was als een Struyssen-Ey. Doch als de *Spaenjaerden* haer overwonnen hadden, hebbense deese haere Godin weghgenomen. *Manta* is een Dorp of Vleck in *Peru*; gelegen aen de Kusten der Suyd-Zee; derwaerts sigh de *West-Indianen* versaemelden, om den gedaghten grooten Smaragd aen te bidden, en den selven Offerhanden te doen. Dit braght de Spaenjaerden in 't vermoeden, dat in 't Gewest hier ontrent Smaragd-*Mynen* moesten zyn.

Smaragd, van d'Indianen aengebeden.

't Is waeraghtigh, seyde *Floris*, dat in *West-Indien* dickmael seer groote Smaragden werden ghevonden, doch men moet weeten, dat al de soorten der selver niet van een ghelycke waerde zyn. Want onder meer andere is'er oock een slagh van groene Jaspis of Nieten-steenen, van d'*Indianen* onder de Smaragden ghesteld. Daer-en-boven vind men in *Mexico* een soort van Smaragden, wel treflijck groen, doch gantsch gheringh, en geheel niet doorschynigh. D'Inwooners noemense *Quetzalxaquyac*, en willen, dat het ghestootene Pulver

Verscheydene soorten van Smaragden en daer onder eene seer leelyk-stinckende.

Een berigt van d'Orientaelsche Paerl-Eylanden.

men de Paerlen vischt en vanghd. Doch al deese sijn niet reght rond, maer ghesaementlijck langhaghtigh en krom, soo wel de groote, als de middelmaetighe en kleyne. De beste en kostlyckste Paerlen, die men in 't Oosten kan vinden, heeft men in 't Eyland *Barren*, en te *Gionfar*; want deese vallen boven maten schoon, dick, en volkomen rond. Voortyds pleegh men oock aen een andere plaets, naementlyck te *Muscato*, tsestigh Mylen van *Ormus*, Paerlen te vissen, doch men heeft daer van moeten af laeten, wyl sich schaedlijcke Visschen vertoonden, welcke de Visschers soodaenigh beeten, datse daer van stierven.

Hoe en waer van de Paerlen

Belangende de Paerlen selfs, de selve wasschen op de volgende wys. Als 't in *April* veel reegend, soo vinden sigh hier seecker Geslaght van Oesters, welcke een Beweginghh hebben gelyck den *Cappasante* in *Italien*. Deese verheffen sich op 't Zee-water, doen sich op; ontfangen eenighe druppelen des Regens in het inwendighste deel, sluyten sich daer nae toe; sincken weer nae de grond, en naederhand werden al deese druppelen tot Paerlen. Doch men vanghdse niet eer, als aen 't eynd der Hoymaend, en door de geheele Ooghstmaend, want eer zynse niet ryp, maer noch weeck als leem. Hier van daen hebben d'Eylanden, van *Comeri* af tot aen *Chilao* en *Ceylon* toe, al t'saemen den naem van Paerl-Eylanden bekomen. Als de tijd des Paerlen-vanghsts aenkoomd, so senden d'Inwooners deeser Eylanden haere beste Swemmers onder 't Water, om te verneemen waer de meeste Oesters voor handen zyn. Dan rightense tegens over deese Plaets een geheel Dorp van Tenten, of andere Hutten van Stroo op, welcke maer alleen soo langh behoeven te dueren, tot dat de Visschery ghedaen is. Alle behoeften van Eetwaeren neemense met haer. Yeder moght (in den tyd van *Linschoten*) hier Visschen, die maer wou, gevende alleen een seeckere *Tribuit* aen den Coningh van *Portugal*, en aen de Kerck van *S. Pauli* Stight. Geduerende de Paerle-vanghst houdense drie of vier Oorloghs Scheepen op de Zee, om de Paerl-vangers, welcke sich in haere Schuyten by malkander houden; voor de Zeerovers te beschermen.

In d'Oesters voortkomen.

Ophoedaenigh een wys

's Morgens vaeren deese Schuyten in een groot getal af van den Oever des Dorps op de Golf; verdeelen sich hier en gintsch, en houden stil ter plaets daerse begeeren te Visschen. Uyt yeder Schip werpense twee of drie Touwen, aen welckers eynd eenighe Steenen sijn gebonden; laetende deselve tot op de grond neer sincken. Dit gedaen, en de Schuyten alsoo vast gemaeckt zynde, soo hangense eenige Nypers van Geyten-hoorn aen de Neus; drucken de Neus-gaten daer meê t'saemen; besmeeren d'Ooren met seeckere Oly, welcke geen Water daer in laet loopen; hangen een Sack op haer sijde, en laeten sich alsoo aen een der gedaghte Touwen nae beneden. De gemelde Sack vullense soo gheswind alsse konnen met Oesters; beginnen daer nae

De Paerlen gevischt,

aen 't Touw te schudden, en geven alsoo de geene, welcke in de Schuyt zijn, een Teecken, datse haer souden ophaelen, 't welck dan oock terstond geschied. Anders soudense moeten verdrincken, of versmoren, gelyck al dickmael gebeurd. Als den eenen opgekomen is, moet eenen anderen op de selve wys neerdaelen, tot datse al t'saemen gevischt hebben. Dus verwisselense haere beurten tot den avond toe. Zynse vlytigh en hebbense een goede plaets aenghetroffen, soo krygense dickmael haere Schuyt vol Oesters. 's Avonds vaerense weer nae haer Dorp, en elck geselschap, met elkander in een Schip ghevischt hebbende; schud haere vanghst op eenen hoop; doch roerense niet verder aen, voor dat de Visschery voleyndighd is. Dan settense sich rondom dien hoop neer; doen d'Oesters sonder eenighe moeyte op (vermitsse nu alreeds dood zijn) en neemen'er de Paerlen uyt. Dit ghedaen zynde, soo werpense deselve in kopere Seven, en scheyden alsoo de ronde af van de langhwerpighe. De geene, die gantsch niet rond zyn, noemense *Aia di Bengala*. D'andere wat, doch niet geheel rond, *Aia de Canara*. D'alderslegthste en kleynste, *Aia di Cambaia*. Alsse nu dus onderscheyden sijn, soo werdense van sommige ervaerne gewaerdeerd. Daer op komen dan de Kooplieden van alle *Natien* aen, en koopense ghesaementlyck binnen weynigh daegen tyds. Eer men tot deese Visschery koomd, moet men veel ghevaerlycke Plaetsen doorvaeren, wyl hier en gintsch Santplaten en Klippen te vreesen staen. (a)

En van malkander gescheyden worden.

(a) *Uyt de Reys beschryvingh des Veneetiaenschen Inweliers Balbi, cap. 15.*

Paerle-visschery by 't Eyland Bahram.

Ick vertrouw, seyde *Sinebald*, dat in soo veelerley Eylanden oock veelerley manieren van Visscheryen zyn. Want *Mandelslo* ghedenckt in sijne *Oost-Indische Reys*, dat ses Mylen van *Gamron*, by 't Eyland *Bahram* (vermoedelyck even 't selve, 't welck de Heer *Angelot Bairen* heeft ghenoemd) de Paerlen werden gevischt op de volgende wys: De Visscher bewaerd sijn Hoofd met een dighte Kap, waer aen een lange Pyp of *Canael* is, door welcke hy lucht schept. Op dat de selve boven Waeter dreef, soo is'er boven een Hout aen ghemaeckt. Hier na laet hy, genoegh met Steenen beswaerd zynde, sigh aen een Touw nae de grond neer, en versaemeld d'Oesters, in eene aen sijnen Hals-hangenden Sack. Als hy meer opwaerts wil, geeft hy, door 't schudden des Touws, aen sijne Medgesellen een Teecken, welcke hem dan weer nae boven, en alsoo in de Boot trecken.

Gevaer daer ontrent.

Wonder is 't, seyde *Donatiaen*, dat deese Paerle-vangers onder 't Water niet versmooren.

't Gebeurd oock al dickmael, antwoordede *Angelot*, en selden verloopt'er een Jaer soo wel, dat niet eenighe der haere om 't leven koomen.

Ander bericht van de Paerle-

Volgens 't bericht van *Linschoten*, hernam *Sinebald*, moeten'er gewisselyck niet weynige versuypen. Deesen heeft de Paerle-vanghst beschreeven op soodaenigh een wys, als doemaels in swangh gingh onder

onder d'opperheerschappy des Coninghs van *Portugal*. Eerst noemd hy de Plaetsen, daer de Paerlen haer Quartier in de Zee hebben, en seghd: De voornaemste en beste Paerlen, welcke in gantsch Morgenland werden gevonden, vischtmen tusschen *Ormus* en *Bassora*, in den *Estreccho* of *Sinu Persico*, en *Baroyn*, *Catyffa*, *Julva*, *Camarin*, en andere Oorden des *Persischen* Zeeboesems; van waerse na *Ormus* werden gebraght. De Coningh van *Portugal* had doemaels te *Baroyn* een *Factoor*, aldaer *resideerende*, enckelyck alleen om der Paerlen-Visschery wil. Daer sijn noch andere Visscheryen van Paerlen tusschen *Ceylon*, en *Cabo de Comoryn*, daerse Jaerlycks in groote meenighten werden gevanghen. De gedaghte Koningh had hier een Hoofdman met Soldaten, die aght daer op gaven, en hield jaerlycks meer als drie of vier honderd Duyckers, die sigh alleen van deese Visschery gheneerden. Maer niet weynighe van de selve verdroncken, of wierden van de Hayen opgegeeten. Dese Paerlen sijn niet soo goed; werden derhalven niet soo hoogh geaght, als die van *Ormus*.

Visschery, Waer de selve best is.

Daer werden oock Paerlen bekomen by 't Eyland *Borneo* en *Aynon*, aen den Oever van *Cunchinchina*. Doch die van *Ormus* overtreffen al d'andere in goedheyd, en werden door de Duyckers opgehaeld van aghthien, twintigh en meer Vademen onder 't Water. Sy wassen in d'Oesters, en de grootste vind men in de sulcke, die alderhooghst boven swemmen. De kleyne, welcke men *Alioffar* noemd, sijn gemeenlijck onder in de diepte.

Oesters, hebbende grooter en kleyner Paerlen.

Hier nae beschryft hy de Visschery selfs, op deese wys: De Duyckers sijn naeckt, en hebben een Korf aen haeren Hals gebonden, diense, onder Water koomende, in aller haest vol rapen. Daer nae brengense deselve in een daer toe bereydede Boot, bemand met lieden, die haer de vanghst terstond af neemen, op 't Land brengen, en in de Son leggen. Dan doen d'Oesters, wegens de hitte, sigh selven op, en men vind d'*Alioffar*, of Paerlen, in den Visch. Als nu de Visschery voor dien dagh voleyndighd is, soo versaemelen sigh (te weeten in dien tyd) al de Visschers, nevens den Hoofdman, Soldaten, Medehelpers, en Hoeders, van 's Koninghs weegen daer tegenwoordigh zynde. Deese verdeelen de bekoomene Paerlen in seeckere hoopen, naementlyck, eenen voor den Koningh, eenen anderen voor den Hoofdman en de Soldaten, wederom eenen anderen voor de *Jesuiten*, wylse 't Land eerst tot 't *Christen*-gheloof ghebraght, en daer in een Klooster hebben. 't Laetste deel is voor de Duyckers. Dit alles werd met groot op-sight en sonder bedrogh verright.

Duyckers, welcke de Paerl-Oesters opvisschen.

Deese Visschery geschied in de Somer, en geluckt noyt soo wel, of daer blyven een groot ghetal Duyckers, die ten deelen verdrincken, ten deelen van de Visschen verslonden worden; soo dat men nae de gedaene Vischvangst een groot gehuyl en geschrey hoord onder de Vrou-

Vele verliesen daer over haer leven.

wen

wen en Kinderen deeser Paerl-vangers. Echter moetense in 't volgende Iaer al weer daer aen, wylse geen andere hanteeringh hebben; oock van de *Portugeezen* hier toe gedwonghen worden. Somtyds vind men veele, somtyds weynige Paerlen in eenen Oester.

Gewigt der grootste Paerlen.

Garcias ab Horto seghd, dat de grootste Paerlen, welcke in sijnen tyd by *Capo de Comoryn* gevonden wierden, hebben gewogen honderd Graen-kornkens, en dan gold yeder vyfthienhonderd *Portugeezsche* Goud-guldens. Hy selver heeft'er noch veel grooter ghesien, gevangen in 't Eyland *Borneo*, alhoewel niet soo çierlyck als de vorige. Eene is'er hem voor 't oogh gekomen, welcke honderd en tsestigh Weyten-kornen opwoegh. Hy houd seecker te zyn, dat de Paerlen, welcke nae de volle Maen ghevangen zyn, met'er tyd afneemen en kleyner worden. Maer d'andere, die men voor de volle Maen bekoomd, souden van deese verminderingh geen nood hebben.

Ander verhael van de manier der Paerle-visschery.

Ludowyck di Barthema beschrijft de Paerle-visschery zyns tyds by *Ormus* dusdaenigh: Daer sijn sonderlinge Visschers, welcke kleyne Schuytjens hebben. Deese werpen een grooten Steen aen een sterck Touw, voor aen 't Schip vast gemaeckt, in de Zee; desgelycks eenen anderen, geheght aen 't aghterdeel. Deese dienen haer in de plaets van Anckers, om 't Schip vast te doen leggen: In welckers midden een swarenSteen geleyd is,met een daer aen gebondenTouw,in 't Water neerhangende. Dan doet de Visscher een groote Steen aen sijne voeten, laet sich onder 't Water af, vijfthien vademen diep; blyft'er soo langh als hy kan, en soeckt Paerl-Oesters: Maeckt dan de Steen van sijne voeten los, en klimd aen een der ghemelde Touwen nae boven. Uyt het opschrift des Hoofd-stucks blyckt, dat dit moet verstaen worden van de vanghst der groote Paerlen, want om de kleyne te Visschen, moeten de Duyckers al dieper nae de grond toe.

Groote meenighte van Paerlen,

Ioseph Acosta verhaeld, wat voor een meenigte van Paerlen voor desen in *West-Indien* ghevonden wierden. Voor deesen segg' ick, want nu hebben de Paerl-Oesters sigh in meenigh *West-Indisch* Eyland verlooren. In sijnen tyd waerense soo gantsch ghemeen, dat de swarte Slavinnen Snoeren van Paerlen droegen. Hy selver heeft eens in d'Oesters, terwyl hy daer van at, Paerlen gevonden. De Schalen, seghd hy, hebben inwendigh een frissche Hemel-verwe, en aen eenighe Plaetsen maecktmen'er Lepelen van, *Nicar* genoemd. De Paerlen sijn in Verwe en Groote verscheyden; en derhalven geldense oock meer of min.

Naemen van sommige Paerlen.

Eenighe werden *Ave Maria* geheeten, wylse de vorm hebben der kleyne Korallen van de vyftighen aen de Roosen-Kransjens. Andere *Pater-noster*, wylse dick zyn. Men vind'er ghelyck als Tweelingen, in grootte, ghestalte, en verwe gantsch over een komende. Deese wierden van de *Romeynen*, volgens 't ghetuygenis van *Plinius*, ghe-

noemd

noemd *Uniones*, of Vereenighde. Indien 't ghebeurd, datmen'er twee vind, malkander t'eenemael ghelyckende, soo werdense seer hoogh geschat, en gemeenlijck tot Ringen gebruyckt. Wy hebben ('t sijn *Acosta* woorden) eens een Paer ghesien, 't welck gewaerdeerd wierd op veele duysend Ducaten. Deese sijn echter noch niet te vergelycken gheweest by beyde de Paerlen van *Cleopatra*, die, volgens 't verhael van den meergedagten *Plinius*, souden gegolden hebben honderd-duysend Ducaten: Waer meê deese dwaese Koningin 't Wedspel won, ghedaen tegens *Marcus Antonius*, datse op eene Avondmaeltyd meer als honderd-duysend Ducaten kon verteeren. Want alsse een heerlijcke Gastery had laeten toerighten, soo wierpse eene deeser Paerlen in stercken Edick, lietse smelten, en dronckse in. D'andere wouse desgelycks hebben gedaen, doch de selve wierd verbeeden. Men seghd, dat deese in twee stucken gedeeld, en ghesetis gheworden in d'Oor-Ringen van *Venus*, welckers Beeld te *Romen* in den Aller-Goden Tempel stond. Men schryft oock van *Clodius*, dat hy op een Banquet, voorsien met uytsteeckende Gereghten, yeder Gast een kostlijcke in Edickgesmoltene Paerel heeft laten indrincken, op dat het Feest dies te praghtiger moght geaght worden. Hedensdaeghs sou men dit voor een dwaesen handel aghten, onaengesien vele niet veel wyser handelen.

Twee boven maten kostlycke Paerlen der Koningin Cleopatra.

Ongemeene verquistingh.

Hoedaenigh de Paerlen in *West-Indien* ghevischt werden, daer van geeft de ghemelde Schryver ons dit berighr. Men vind in *Indien* de Paerlen aen verscheydene plaetsen, doch meest aen't Zuyd-meir by *Panama*, alwaer d'Eylanden zijn, welcke haeren Naem van de Paerlen draegen. Maer de sulcke, die in de Noord-Zee by de Rivier *de la Hacha* gevonden werden, aght men voor de beste. De Duyckers moeten hier seer groote moeyte uytstaen: Want sy daelen dickmael ses, negen jae twaelf Vademen diep onder 't Water, om d'Oesters te soecken, die ghemeenlijck onder aen de Klippen vast leggen, soo datmense van de selve moet afscheuren. Nae de bekoomingh deeser Oesters swemmense weer nae boven; schuddense in haere *Canoas*, doense t'huys open, en soecken den daer in verborgen leggenden Schat. 't Zee-waeter is hier seer koud, en derhalven beswaerlyck te lijden. Maer noch veel swaerder valt het, datse sich dickmael een vierendeel, jae oock wel een half uyr langh onder 't Water ophouden, om d'Oesters op te rapen. Op dat nu deese Duyckers van een dies te langer adem moghten zijn, soo eetense weynigh, en by nae niet anders als drooge kost. Daer-en-boven zijnse gantsch kuys en matigh. Waer uyt te sien is, dat de Gierigheyd sommighe lieden, oock selfs tegens haeren wil, haer haere lusten doet bedwingen.

Hoedaenig de Paerlen

In West-Indien werden gevischt.

In 't Iaer 87. heeft deesen *Autheur* een *Memoriael Cedulle* ghesien, dat uyt *Indien* voor den Coningh quaemen 18 Marck Paerlen, en noch drie Kisten vol. Voor de *particuliere* persoonen 1264 Marck, en noch

Meenighte van Paerlen.

Of oock valsche Paerlen

Nae deese redenen van *Sinebald* seyde *Donatiaen*: dat de Paerlen boven alle andere Eedele Gesteenten deesen voortoght hadden, dat men haer niet beter maecken, noch een blanckersel geven kon. Want of wel *Linschoten* schryft, dat men haer een Krystal-blauwe glantsch kan geven, door haer met Rys en Sout te wryven, soo wil sulcks echter niet altijd aengaen. Derhalven werden billyck de Parelsnoeren van voornaeme Vrouwen ghesteld boven 't Cieraed der Eedele Gesteenten, welcke men lightlijck vervalschen kan, maer de Paerlen niet.

Konnen gemaeckt worden.

Evenwel, seyde *Argyrides*, zyn my verscheydene maelen verdightede Paerlen aengeboden, toebereyd uyt de Schalen van Oesters, of uyt Kruyd t'saemgerold, met silvere bladerkens overtrocken, daer nae met Ey-wit bevoghtighd, en dan gedrooghd. Hier door bekomense den bedrieghlijcken schijn der Paerlen; doch ick kon 't bedrogh terstond bemercken. Nochtans, seyde *Sinebald*, sou men valsche Paerlen soo cierlyck, levendigh en natuerlijck konnen vervaerdigen, dat ghy lightlijck daer door te bedriegen soud zijn. Doch diergelijcke Vonden moet men elck niet bekend maecken, om 't misbruyck te vermijden.

* * * *

* * *

Nauwkeuriger berigt

LAet ons, seyde de Heer *Floris*, nu weer hooren, wat *Tavernier* van de Paerlen schryft, om te sien, hoe verr' hy met d'andere over een koomd of verschild, of in sommige dingen nauwkeuriger gaet. Men vind, seghd hy, de Paerlen in de Zeeën van 't Oosten en van 't Westen. Soo wel tot voldoeningh van den Leser, als om niet over te slaen van 't geen tot deese Stof behoord, sal ick aenwijsen al de plaetsen, daer Paerel-Visscheryen zyn; alhoewel ick niet in *America* ben gheweest. 'k Sal met het Oosten beginnen.

Van de Paerlen, uyt Tavernier.

Eerstlyck is'er een Paerel-Visschery rondom 't Eyland *Basmen* in de *Persische Golf*, behoorende aen den Coningh van *Persien*. Daer is een goede Sterckte, in welcke hy een Besettingh houd van drie honderd Mannen. 't Water, 't welck men in dit Eyland en op de *Persiaensche* Kust drinckt, is brack en quaed van smaeck. Niemand als d'Inwooners konnen 't gebruycken. Wanneer de Vreemdelingen goet Water willen hebben, soo kost het haer Gelds genoegh; want men moet het in de Zee gaen scheppen, een halve Myl, een geheele Myl, jae wel twee Mylen van 't Land af. De geene, die 't selve haelen, moeten met haer vyven of sessen in eene Barck sterck zijn. Een of twee der selver daelen na de gront, hebbende een Flesch of twee aen haeren

gordel

gordel hanghen, welckese in de diepte vullen, en dan wel dight toe doen. Want ontrent twee of drie voeten van den bodem der Zee is 't Water soet, en 't beste dat men sou moghen drincken. Als deese, die op den grond van de Zee zijn, haere Flesschen vol hebben, so treckense by een Touw, 't welck haere Medgesellen vast houden; zijnde het Teecken, dat men haer weer op moet haelen.

Soet Water ontrent de grond der Zee.

Terwijl de *Portugeezen* meesters van *Ormus* en *Mascate* waeren, soo moest yeder uyt Visschen gaende Barck een Paspoort van haer nemen, en voor 't selve vyfthien *Abassis* geven. Maer tsederd d'*Arabiers Mascate* weer ingenomen hebben, en de *Portugeezen* niet meer Heeren van de Golf syn, soo betaeld yeder Persoon, gaende Visschen, niet meer als vyf *Abassis* aen den Coningh, 't sy hy veel of weynig, ja oock niets met allen vanghd. De Koopman geeft desgelijcks een kleynigheyd aen den gedaghten Coningh voor elck duysend Oesters.

Eerste Paerl-Visschery.

De tweede Paerel-visschery is regt over *Bahren*, op d'*Arabische* Kust, dight by de Stad *Catifa*; welcke een *Arabisch* Prins toebehoord, nevens 't omleggende Land. Al de Paerlen, welcke hier gevanghen werden, verkoopt men meest in *Indien*; vermits d'*Indianen* op de selve niet soo nauwkeurigh zijn als wy. Alles word daer aengenomen, soo wel de wanstallige als de ronde. Yeder heeft syne waerdy, en alles kan men hier verkoopen. Men brenghd'er oock eenige nae *Balsara*. De geene, welcke nae *Persien* of *Muscovien* werden vervoert, verkoopt men te *Bander Congo*, gelegen twee daghreysen van *Ormus*. In al de Plaetsen, welcke ick hier ghenoemd heb, en voorts in geheel *Asien*, houdmen immers soo veel van 't Water dat wat nae 't geel treckt, als van 't wit: Vermitsse seggen, dat de Paerlen, welckers Water wat verguld is, altijd haeren levendigen glantsch behouden, en noyt veranderen; waer tegens de witte geen dertigh Iaeren konnen zijn, sonder haere *fleur* te verliesen, leelijck-geel werdende, so door de hitte des Lands, als door 't Sweet der geener diese draegen.

Tweede Paerle-Visschery.

Den *Arabischen* Vorst, die *Mascate* de *Portugeezen* ontweldighd heeft, besit de schoonste Paerel des Weerelds. Niet weegens haere grootte; want sy weeghd maer twaelf *Caraten* en een sesthiende deel; niet oock om de volmaeckte rondheyd, maer om haere helderheyd en doorschijnigheyd, so dat men by na den dagh door de selve kan sien. De *Chan* van *Ormus* bood'er in mijne tegenwoordigheyd twee duysend *Tomans* voor; doch de gedaghte Prins wouse niet af staen. De *Mogol* sond een *Benjaensch* Koopman, om dese Paerel te koopen, indien hy die voor veertigh duysend Rycksdaelers kon bekomen, doch oock te vergeefs. Hier uyt siet men, dat men de schoone Iuweelen niet alleen in *Europa* moet brenghen; maer veel meer uyt *Europa* in *Asia*, gelijck ick gedaen heb; vermits men daer de Paerlen en Edele Gesteenten in groote aghtingh houd, wanneer de selve een ongemeene uytsteeckenheyd hebben. Als ick dit segg', sluyt ick

Paerel, voor welcke de Mogol heeft doen bieden 40000. Rycksdaelers.

[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] selve [illegible] geven voor 't geen deselve goed [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], dat in *Goa* en alle andere Plaetsen, welcke de [illegible] in *Indien* besitten, van haer een bysonder Gewight [illegible] [illegible], 't welck men in geen andere Plaetsen heeft, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], noch in *Europa*, noch in *Asia* noch in *America*. Van *Africa* [illegible] ick niet, wyl dese Koopmanschap daer [illegible]: en de [illegible] in dit Weerelds-gewest sigh te vreden [illegible], in plaets van [illegible], met eenighe valsche Corallen, [illegible] [illegible]; van welcke sy Tuiren en Brasseletten maecken; [illegible] [illegible] [illegible] Hals, aen d'Armen en aen de Beenen draegen.

Chegos en Carats, wat se zyn.

De [illegible] [illegible] verkoopen op alle Plaetsen, daerse 't gebied hebben, de Paerlen met een Gewight, 't welckse *Chegos* noemen; maer koopen de selve van de Koopliede nae 't Gewight der Plaets, daerse van daen komen, [illegible] *Caraten*, 't sy *Abas*, 't sy Ratis. De hier nevens staende [illegible] [illegible] aen 't verschil, 't welck 'er is tusschen de *Chegos* en de *Caraten*.

Carat.	Chegos.
1	5
2	8
3	11[illegible]
4	16
5	21
6	27
7	34
8	44
9	56
10	69
11	84
12	100
13	117
14	136
15	156
16	177[illegible]
17	200[illegible]
18	225
19	250[illegible]
20	277[illegible]
21	306
22	336

Oorsprong der Paerlen.

Maer laet ons nu oock hooren, wat onse Schryver seghd van de groeyingh der Paerlen, en de manier, op welcke sy gevischt worden.

'k Weet, schryft hy, dat men op 't getuygenis van sommighe oude Autheuren, welcke niet reght van de saeck onderright sijn geweest, gemeenlyck gelooft, dat de Paerlen groeven, of gegenereerd worden, uyt den Dauw des Hemels: En dat men in elcke Oester niet meer als eene Paerel vind. Doch d'ervaerenheyd leerd het tegendeel. Want wat het eerste belanghd, d'Oesters komen noyt van de Grond der Zee op; en tot daer toe kan den Dauw niet doordringen. Somtyds moet men, om de selve te krygen, de diepte van twaelf Vademen onder 't Water duycken: ghelyck wy stracks sullen hooren.

In eenen Oester werden'er vyf, ses en noch meer gevonden.

Wat 't andere belanghd, men weet voor gewis, dat somtyds ses of seven Paerlen in eenen Oester werden gevonden. 'k Heb 'er selver een in handen gehad, waer in men 'er thien sagh, welck sigh begonden te *formeeren*. Ondertusschen zynse niet al t'saem even groot, vermitsse in d'Oesters groeyen even als d'Eyeren in een Hen. Gelijck 't eerste Ey eerst nae d'openingh gaet, om uyt te komen, terwyl de kleyner agter blyven, om volmaeckt te worden, soo koomd

23	367
24	400
25	430
26	469$\frac{1}{4}$
27	506$\frac{1}{4}$
28	544$\frac{1}{2}$
29	584
30	625
31	667$\frac{1}{4}$
32	711
33	756$\frac{1}{4}$
34	802$\frac{3}{4}$
35	850$\frac{1}{2}$
36	900
37	950$\frac{1}{2}$
38	1002$\frac{3}{4}$
39	1056
40	1111$\frac{1}{4}$

koomd oock de grootste Paerel eerst boven, en d'andere kleyne noch onvolmaeckte blyven onder op de schulp leggen, tot datse bereyckt hebben sodaenigh een grootte, als de Natuer haer wil geven. Maer hier meê segg' ick niet, dat alle Oesters Paerlen in hebben souden; want men opent'er veele, daer men niets met allen in vind.

De Paerle-Visschers syn ellendige lieden

Voorts moet men sigh niet inbeelden, dat de geene, welcke de Paerlen visschen, groot voordeel daer van trecken. Indien d'arme lieden, die sigh hier meê beesigh houden, yet anders wisten te doen, sy souden de Visschery wel haest laeten varen; want meer genietense daer niet van, als alleen datse van honger niet behoeven te sterven. In mijne *Persiaensche Reysbeschryvingh* heb ick gesegd, dat het Aerdryk, van *Cabo de Jasques* af tot aen *Balsara* toe, aen wedersijden der *Persiaensche* Golf niets met allen voortbrenghd. Derhalven is 't Volck hier gantsch arm, en leefd op so een ellendige wys, dat het noch Brood noch Rys oyt siet; niets anders eetende als Dadelen met gesoutene Visch. Meer als twintigh Mylen weghs moet men Landwaerts in trecken, eer men Gras kan vinden.

Tyd der Paerle-Visschery.

De Visschery in 't Oosten geschied tweemael in 't Jaer. D'eerste in *Maert* en *April*, d'andere in *Augustus* en *September*. Van *Junius* af tot *November* toe werden de Paerlen verkoght. Doch de Visschery geschied niet yeder Jaer; want de geene, welcke doen Visschen, willen eerst weeten offe daer by niet verliesen sullen. Om nu sulcks te verneemen, soo sendense seven of aght Barcken op de Bancken, welcke yeder ontrent duysend Oesters meê brenghen, en gheopend werden. Vind men in yeder duysend niet soo veel als de waerde van vyf *Fanums* bedraeghd, welcke een halve Rycksdaeler na onse Munt, doen, soo houdense sulcks voor een teecken, dat de Visschery niet voorspoedig sal zyn; en dese arme lieden souden hun onkosten niet konnen goed maecken, want so tot hare toerusting als tot hare nooddruft leenense Geld tegens drie of vier ten honderd ter Maend. En soo dan 't duysend Oesters niet ten minsten vyf *Fanums* souden uytleveren, soo moestense schade lyden, en Visschen derhalven voor dat Jaer niet.

Hoe veel yder duysend der gevischte

De Kooplieden moeten d'Oesters op *Hazard* koopen, en sigh genoegen met 't geense daer in vinden. 't Is voor haer een groot geluck, alsse groote Paerlen daer in bekomen, doch sulcks gebeurd selden, insonderheyd in de Visschery van *Manara*, die, ghelyck ick te voren

Oesters geld.

gefeghd heb, niet groots uytleverd. 't Meeste deel zyn Paerlen, welcke men by d'*Oncen* verkoopt, om te stampen. Sommige sijn'er onder van een half Greintje. 't Is een groot gheluck, als'er een van twee of drie *Caraten* te voorschyn koomd. Daer sijn Jaren, in welcke 't duysend Oesters seven *Fanums* gelden, en de Visschery meer als honderd duysend Rycksdaelers opbrenghd. Doe de *Portugeezen* meester van *Manera* waeren, namense seeckere Tol van yeder Barck. De *Hollanders* neemen aght Rycksdaelers van elcke Duycker; somtyds oock negen der selver Rycksdaelers. 't Hooghst, 't welckse oyt daer van getrocken hebben, is geweest seventhien-duysend tweehonderd Realen.

Tol, welcke d'arme Visschers voortyds aen de Portugeezen, nu aen de Hollanders betaelen.

De reden, waerom de *Portugeezen* voortyds, en nu noch hedensdaeghs de *Hollanders*, sodaenigh een Tol van dese arme lieden nemen, is, om datse haer moesten en noch moeten beschermen tegens hare vyanden de *Malabaren*, welcke met gewaepende Barcken aenkomen, om deese Menschen te vangen en tot Slaven te maecken. Geduerende de Visschery houden de *Hollanders* altyd twee of drie Fregatten in Zee, nae de kant daer de gedaghte vyanden van daen moeten komen, en veroorsaecken hier door, dat de Visschers haer werck gheruftlijck konnen verrighten. Deese sijn meerendeel Afgodendienaers. Echter sijn'er oock eenige *Mahometanen*, die haere Barcken bysonder houden, sonder sigh met d'andere te vermengen. De *Hollanders* eysschen van deese laetste meer als van d'eerste. Want behalven dat de *Mahometanen* soo veel geven als d'andere, so moetense noch aen de gemelde *Hollanders* de vanghst van een geheelen dagh overlaeten; welcken dagh aen der selver keur staet.

Dwaelingh van sommige.

Hoe 't in 't Jaer meer Regend, hoe de Visschery beeter is. Ondertusschen moet ick aenwysen de dwaelingh der geene, welcke meenen, dat de Paerlen soo veel te witter vallen, als d'Oesters uyt dieper Wateren gevischt worden, om dat de Son daer dies te minder kan door dringen, en 't Water daer soo warm niet is.

Hoe diep d'Oesters gevischt worden.

Men vischt van vier tot op twaelf vademen diepte; En dit werck geschied in Barcken die tweehonderd in ghetal zyn. In 't meeste deel der selver is maer eenen Duycker; in de grootste sijn'er twee. Deese Seylen yeder Morgen van de Kust af, eer de Son op gaet, met een Land-wind, die nimmermeer aghter blijft, en tot 's voormiddaghs ten thien uyren toe duerd. 's Naemiddaghs komense weer aen 't Strand met een Zee-wind, welcke op de Land-wind volghd, en noyt mist ten elf uyren of ontrent de Middagh te komen, so haest d'andere ophoud. De Bancken, op welckese Visschen, leggen vier of vyf uyren in Zee; en alsse daer op gekomen zyn, soo beginnense 't werck op de volgende wys.

Hoedaenig deese Vis-

Men bind een Touw onder aen d'Armen van de Duyckers. De geene, die in de Barck blyven, houden 't eene eynd vast. Aen haere

groote

groote Tee hebbense een Steen van agthien of twintigh ponden swaer-te gebonden, die oock aen een Touw vast is gemaeckt, werdende van d'andere gehouden, even ghelyck 't vorige. Sy hebben een Net by haer, vervaerdight op de manier van een Sack. De mond is voorsien met een halve *Circkel*, om geduerigh open te blyven, en 't is vast gemaeckt op de voorverhaelde wys. Daer op gaet de Duycker te Water: en so haest hy op de grond is ghesoncken, daer hy spoedigh genoegh koomd door 't gewight des Steens, soo maeckt hy sigh den selven vaerdigh quyt; en die, welcke in de Schuyt zyn, haelense weer op. Soo langh den Duycker sijnen Adem kan inhouden, doet hy Oesters in 't Net: Maer als hy ghewaer werd dat hy 't niet langer kan harden, soo treckt hy aen 't onder zyn Armen ghebondene Touw. Op dit teecken werd hy nae boven ghetrocken door de geene die in de Barck zyn, met sulck een geswindheydt als mogelyck is. Die van *Manara* sijn vaerdiger in 't Visschen, en blyven langer onder 't Water als die van *Bahren* en *Catifa*: Want sy nypen haere Neusen met geen kleyne Tangetjens toe; stoppen oock geen Cottoen in haer' Ooren, ghelijck die van de *Persiaensche* Golf doen, uyt vrees dat het Water daer in moght loopen.

schery toegaet, en wat de Duyckers.

Nae datse den Duycker in de Schuyt hebben ghetrocken, haelense oock 't Net met d'Oesters op. Daer verloopt ontrent een half Quartier uyrs, soo met d'Oesters uyt het Net te ligten, als met den Duycker adem te laeten haelen: Waer nae hy weer nae de grond sackt, visschende ghelijck te voren. Als dit nu tot verscheydene maelen is toegeschied is, soo begevense sigh weer nae Land. De geene die Geld van doen hebben, verkoopen haere vanghst terstond. Maer die noch leven konnen, bewaeren alles by een, tot dat het Visschen voleyndight is. D'Oesters laetense leggen tot datse sigh van selver openen.

Daer ontrent doen.

* * * *

* * *

'k SAl, vervolghde de Heer *Floris*, hier noch by voegen d'Aenmerckingen op de grootste en schoonste Diamanten en Robynen, welcke onsen *Autheur* in *Europa* en *Asia* gesien heeft; gelijck oock van de groote Steenen, welcke hy aen sijne Majesteyt heeft verkocht, nae dat hy van syne laetste *Indische* Reyse was weer ghekomen: En hier in volghen d'orde der *Figueren*, volgens de Nomber.

Bysonder groote Gesteenten.

Nomb. I.

Deesen Diamant (de grootste en swaerste van al de geene, die tot myne kennis zyn gekomen ('k spreeck met onsen Schryver *Tavernier*) behoord den grooten Mogol, die my d'eer deed van my deselve te toonen,

Diamant des Grooten Mo-

gols; van 279 Caraten,

nen, nevens al sijn andere Iuweelen. Men siet hier de ghedaente, welcke hy behouden heeft nae dat hy ghesleepen was. En als my toegelaten wierd den selven te weegen, so heb ick bevonden, dat hy had de swaerte van 319 en een halve *Ratis*, maeckende 279 en drie sesthiende deel onser *Caraten*. Rauw zynde, was 't gewight gheweest 907 *Ratis*, of 793 en vyf aghtste onser *Caraten*. Deese Steen heeft de vorm van een midden doorgesneeden Ey.

Nomb. II.

Des Groot-Hertoghs van Toscanen.

Dit is d'Afbeeldingh van een Diamant des Groot-Hertoghs van *Toscanen*, welcke hy my meer als eenmael heeft ghelieven te toonen. Hy weeghd 139 en een halve *Caraet*. Iammer is 't, dat het Water des selven wat op de Citroen-coleur trekt.

Nomb. III.

Geweldigh veel Gelds voor eenen Diamant geboden, weegende 242 Caraten.

Deese Steen weeghd 176 en een halve *Mangelin*, bedragende 242 en vyf sesthiende *Caraet*. Doe ick in 't Iaer 1642. te *Golconda* was, wierd hy my vertoond. 't Is de grootste, welcke ick in *Indien* in de handen van Kooplieden ghesien heb. Den Eygenaer liet my toe, de selve in Loot af te beelden; 't welck ick nae *Suratte* sond, aen twee mijner Vrienden, haer met eenen overschryvende de schoonheyd deeses Steen; en de waerde, welcke was vyfmael honderd duysend *Roupien*, bedraegende sevenmael honderd en vyftigduysend Guldens *Fransche* Munt. Ick kreegh orde van haer, om voor de selve, so hy suyver en schoon van Water was, te bieden viermael honderd duysend *Roupien*: maer daer was geen kans, om voor dien prys met haer de koop te maecken. Evenwel gheloof ick, indien men tot viermael honderd en vyftigh duysend *Roupien* waer ghekomen, dat men den Eygenaer daer van sou gheworden hebben.

Nomb IV.

Anderen Diamant

Hier siet ghy de *Figuer* eens Diamants, welcke ick t'*Amadabat* koght voor eenen mijner Vrienden, weegende 178 *Ratis*, anders 175 en drie vierdedeel *Caraten*.

Nomb. V.

Van 157 Caraten, of geslepen 94 Caraten.

Dit is de *form* des selven Diamants, nae dat hy gesleepen was, behoudende de swaerte van 94 en anderhalve *Caraet*. Hy is volmaeckt schoon van Water. De platte sijde, daer twee barstjens om laegh zyn, was soo dun als een blad Pappier. Doe ick de Steen liet slypen, deed ick dit gheheele dunne stuck wegh neemen, met een ghedeelte van 't bovenste eynd, alwaer een kleyn slipje van een barstje gheblecven is.

Nomb.

[redacted]

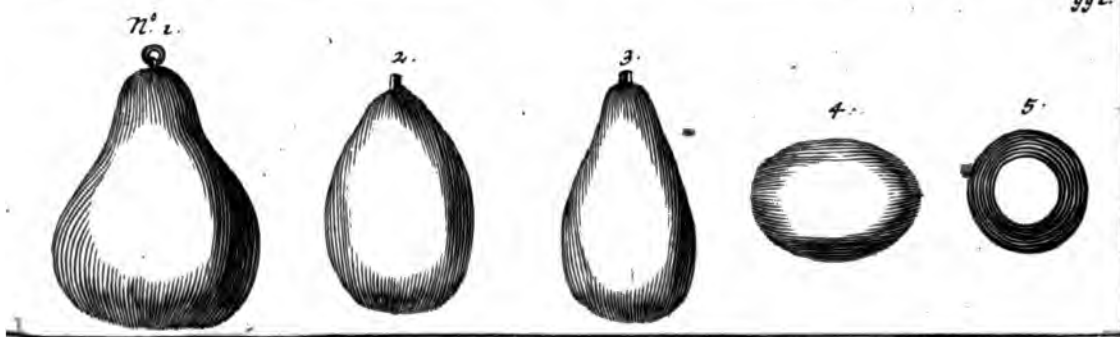
decl. Pa: 989.

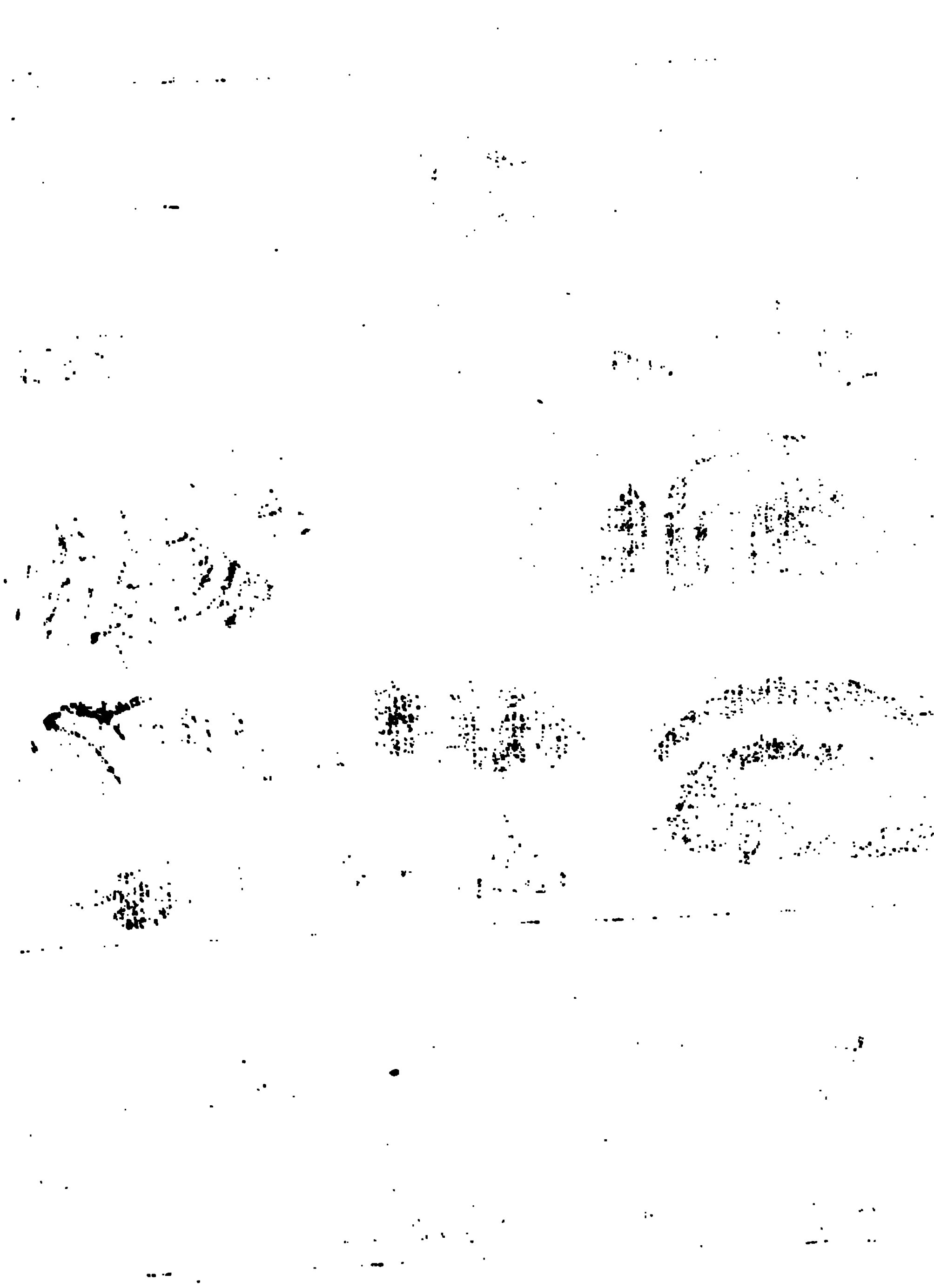
n. 1. 2 3 14 4 5 6 182 1/8

n. 7. n. 7. n. 8.

n. 8. n. 9. n. 9.

992.

31 $\frac{1}{4}$ C.

het bovenste

de dickte

het Onderste

het bovenste

51 $\frac{2}{10}$ C.

de dickte

de dickte

het bovenste

29 $\frac{1}{2}$ C.

Pendenten

13 $\frac{1}{12}$ C.

Pendenten

16 $\frac{1}{4}$ C.

20 $\frac{1}{4}$ C.

het Onderste

het bovenste

het bovenste

het Onderste

23 $\frac{3}{4}$ C.

B

14 $\frac{7}{8}$ C.

het bovenste

het Onderste

7. C.

7. C.

C

10 $\frac{1}{2}$ C.

het bovenste

het Onderste

11 C.

AFBEELDINGE van 20 der schoonste Diamanten Zynde gekoosen uyt alle die geene, welcke de H. J. B. Tavernier nae syne laetste wederkomste uyt de Indien voorgevallen op d. 6 Dec. 1668. nae dat hy aldaer 6. maelt. lande gereyst hadde aen de Koningh v. Vranckryk heeft verkogt en daeromme soo wel als om de dienste die gesey de Tavernier aen den staet gedaen heeft heeft hem syn Majesteyt de qualiteyt v. een Edelman gegeven

14 $\frac{7}{8}$ C.

32 $\frac{3}{4}$ C.

2.

10 $\frac{11}{17}$ C.

3.

1 2

3

5 4

8 7 6

MANT getekent met de letter A
ende van een schoone Violette Coleur
die met de lettere B en C getrycken
ende Coleur van . . n bleecke rosse
e met de letter D. . . . aen gewese
monde schoon van Water, alle de
n Wit en suyver en inde Indien geslep
erste getekent 1.2.3. syn ongeslepen

Nomb. VI.

Deese *Figuer* vertoond een anderen Diamant, dien ick koght in 't Iaer 1653. in de Myn van *Coulour*. Hy is schoon en suyver, en aen de Myn geslèepen op de wys van een Dick-steen. Weeghd 36 *Mangelins*; welcke uyt maecken 63 en drie aghtste *Caraten*. Van 63. Caraten.

Nomb. VII. en VIII.

Deese twee stucken komen van een Steen, die gekloofd is geweest, en geheel zynde, woegh 75 en vyf aghtste *Mangelins*, of 104 *Caraten*. Alhoewel hy schoon van Water was, so sagh men echter in 't midden so vele vuyligheden, datmen geen *Benjaen* vond, die den selven derfde koopen, wyl hy op een hooghen prys wierd gehouden, wegens de grootte. Eyndlijck quam'er een *Hollander*, die 't waeghde; en ghekloofd zynde, vondmen'er 8 *Caraten* vuyligheyd in, even als verrot gras. 't Kleynste stuck is suyver, behalven een kleyn barstje, 't welck men echter nauwlijcks siep kan. Maer van 't andere, daer de barsten dwars door liepen, heeft men seven of aght stucken moeten maecken. De gedaghte *Hollander* waeghde seer veel, doe hy deese Steen liet kloven; en 't was een groot geluck voor hem, dat hy niet in honderd stucken brack. Evenwel quam hy sonder schaede daer niet van. 't Welck dan te kennen geeft, dat de *Hollanders* niet veel voordeel te verwaghten hebben van 't geen daer de *Benjanen* niet aen willen. Diamant, gekoght op Hazard.

Hier op volgen d'Afbeeldingen van twintigh Diamanten, die den *Autheur* aen den Koningh (van *Franckryck*) heeft verkoght op syn laetste weerkoomst uyt *Indien*. De gedagte *Figueren* vertoonen 't gewigt, de breedte ende dickte der Steenen. Twintighderley Diamanten.

Voorts geeft hy d'Afbeeldinghen van de schoonste Rubynen des Weerelds; desgelijcks van de Topaes des grooten *Mogols*.

Nomb. I.

Is de *Figuer* van een Rubyn, de Koningh van *Persien* toebehoorende, hebbende de dickte van een Ey, dwars door geboord; hoogh van *coleur*; schoon en suyver, uytgesonderd een kleyn barstje aen de sijde. Men wil niet seggen wat hy ghekost heeft, ghelijck oock niet den prys van een Paerel, even den selven Koningh toekomende, en waer van ick stracks hier nae sal spreecken. Men maeckt oock niet bekend wat een van beyden weeghd. De geene, welcke 't Register van de Juweelen des Koninghs van *Persien* houden, seggen alleenlijck, dat deese Rubyn een seer lange tyd in zyne Majesteyts Schatkamer is geweest. Heerlycke Rubyn des Koninghs van Persien.

Nomb. II.

Is d'Afbeeldingh van een groote Steen, welcke men gheloofde een Een slechte

Steen seer dier verkoght aen Giafer-Chan voor een bleecke Rubyn.

bleecke Rubyn te zijn, en voor een soodaenighe verkoght wierd aen *Giafer-Chan*, Oom van den *Mogol*, die'er vyf-en-tnegentig-duysend *Roupien* voor gaf, doende honderd vyf-en-twintigh duysend Guldens *Fransche* Munt. Hy vereerde den selven aen den *Mogol*, nevens veel andere seer dierbaere dingen, op den dagh van 't Feest des Koninghs, wanneer men sijne Majesteyt weeghd. Als deese Steen een weynigh minder, alsse gekoght was, gewaerdeerd wierd, soo was'er een oud *Indiaen*, voortyds Juwelier des Koninghs geweest, doch door *Jalousy* uyt sijn Ampt gestooten. Desen, den selven in syne handen genomen hebbende, hield staende, dat het geen bleecke Rubyn, en derhalven dat *Giafer-Chan* bedrogen gheworden was; wyl de gedaghte Steen in waerde niet meer dan vyf honderd *Roupien* kon haelen. Dit wierd den Koningh aengeseghd; die den ouden Juwelier, nevens al d'andere, by hem deed komen. Gedueriigh bleef hy daer by, dat dit geensins voor een bleecke Rubyn was te houden. Vermits nu in geheel *Indien* niemand beeter kennis van Steenen had als *Cha Gebar*, die t' *Agra* door sijnen Soon *Aureng-Zeb* gevangen wierd gehouden, soo sond deesen de meergedaghte Steen aen den Koningh sijnen Vader, hem biddende, sijn gevoelen daer van te willen seggen. Als hy nu nauw aght daer op had genomen, soo bevestighde hy 't oordeel des ouden Juweliers, te weeten, dat het geen bleecke Rubyn, en dat dit Gesteente niet meer dan vyf honderd *Roupien* waerdigh was. Als nu 't selve met dit bescheyd aen *Aureng-Zeb* weer te rugg was gebraght, soo deed men den Verkooper dit Kleynood wederom neemen, en 't ontfangene Geld vergoeden.

De feyl ontdeckt.

Nomb. III. en IV.

Rubyn des Koninghs van Visiapour seer kostlyck.

Vertoond de ghedaente van een Rubyn des Koninghs van *Visiapour*. No. 4. is de lenghte deeses Steens uyt den Ringh. No. 3 de rondte van 't Kasje daer hy in staet. Hy weeghd 14 *Mangelins*, of 17 en een half onser *Caraten*. Onder is hy plat, en volmaeckt in schoonheyd. De genoemde Koningh heeft hem in 't Iaer 1653. gekoght voor veerthien-duysend tweehonderd *Pagoden*. Doemaels deed yeder *Pagode* drie en een halve *Roupie*; so dat dit Kleynood beliep vier en tseventig duysend vyf honderd vyftigh Guldens.

Nomb. V.

Eens Benjaens.

Is d'Afbeeldingh van een Rubyn, die een *Benjaen* aen de Heer *Tavernier* toonde in sijn laetste *Indische* Reys. Hy weeghd 58. *Ratis*, of 50 en drie vierde deelen onser *Caraten*. Is van de tweede soort in schoonheyd, in gedaente als een Amandel, die onder wat rond toeloopt, eenigsins platagtig; onder en boven aen de punt doorboord. Ick (seghd onse Schryver) bood hem daer voor veertigh duysend *Roupien*,

of

of tsestigh duysend Guldens; doch hy wou niet minder daer voor hebben als vyf en vyftigh duysend *Roupien.*

Nomb. VI.

Is de *Figuer* van een Topaes des grooten *Mogols*. Terwyl ick in mijne laetste *Indische* Reys aen sijn Hof was, heb ick hem geen ander Iuweel als dit sien draegen, Hy weeghd 181 *Ratis* en een agtste deel; maeckende 157. *Caraten* en een vierde deel. Is te *Goa* voor den ghemelden *Mogol* gekoght, en heeft ghekost honderd en een en taghtigh duysend *Roupien*, welcke uyt maecken twee honderd een en tseventigh duysend vyf honderd Guldens. Topaes des Mogols, van 271500 guld.

Nomb. VII.

De groote *Monarchen* in *Asien* sijn 't alleen niet in de Weereld, welke in de Besittingh van heerlyck-schoone Gesteenten zyn. 'k Heb in al de Throonen des grooten *Mogols* geene soo groote Rubynen ghesien, als de geene zyn, die men voorgesteld siet in de *Figueren* No. 7, 8, en 9; toebehoorende den Koningh van *Franckryck*. Rubynen des Franschen Koninghs.

Sie nu oock eyndelijck de grootste Paerlen, welcke tot onse kennis zyn ghekomen.

Nomb. I.

Is de *Figuer* van een Paerel, die de *Persiaensche* Koning in 't Iaer 1633. van een *Arabier* kogt, voor twee en dertigh duysend *Tomans*, bedraegende meer als een Millioen en vier honderd twee en tseventigh duysend Guldens. 't Is de grootste en volmaeckste Paerel, die men tot op deesen tyd toe heeft gesien. 't Minste ghebreck kanmen'er niet aen verneemen. Paerel, van meer als 14 Tonnen Gouds.

Nomb. II.

Is d'Afbeeldingh van de grootste Paerel, welcke ick (*Tavernier*) heb gesien in 't Hof van den grooten *Mogol*; hangende om den Hals van een Pauw, gemaeckt van Gesteenten, en koomende hem op de Borst. Deese Pauw besluyt boven den grooten Throon des *Mogols*. Grootste Paerel.

Nomb. III.

Is de gestaltenis van een Paerel, welcke ick in mijne laetste Reys aen *Cha-Est-Chan*, Oom van den *Mogol*, en Gouverneur van *Bengala*, verkoght. 't Gewight is 55 *Caraten*. 't Water wat droevigh. 't Is de grootste, welcke oyt uyt *Europa* in *Asia* is gebraght. Paerel van 55 Caraten.

Nomb. IV.

Is een groote en volmaeckte Paerel, soo ten aensien van 't Water, Groote en

als

ghedaente-Beelden

wagh van een Schipper, die uyt de *Philippinische* Eylanden veel Edele Gesteenten had meê gebraght; en onder de selve oock een klaer-doorlughtigh Krystal, in welckers midden een Saphir-blauw Lammeken sat, draegende een Kruys op de schouderen. Hy houd dit voor een Voorbeduydingh, dat de *Christelycke Religie* daer wel haest sou gheplant worden. Oock verhaeld *Nierembergius*, dat hem eens een Krystal te bewaeren wierd gegeven, zynde hooger als twee vingeren; en soo doorschynigh, als of 't enckele Lught waere geweest; soo dat bynae niets, als de beyde uytwendige sijden, d'oogen een tegenwerp gaven, waer op sy sigh konden vestighen. In dit Krystal sat 't Beeld eener Slangh, met de mond opgespard nae een Lammeken, even als of se 't selve had willen verslinden; doch 't gedagte Lam hield hier een Kruys tegen.

In een Krystal;

't Sy van de Natuer, of door konst.

Wy hebben, seyde *Sinebald*, nu al meermael gehoord, dat de Natuer dickmael seer wonderlycke ghedaente-Beelden op en in Steenen, Hout en andere dingen vormd of schilderd. Waerom souse dan sulcks oock niet in 't Krystal konnen doen? Daerenboven, vermits men 't Krystal door konst andere verwen kan geven, waerom sou men door een diergelijcke konst, insonderheyd door d' *Optische*, niet eenige Beeldenissen sigh daer in konnen doen vertoonen?

Laet ons, seyde de Heer *Donatiaen*, eens hooren, hoedaenigh deese Verw-veranderingh geschied.

Hoedaenig men Krystal

Men neemd, vervolghde *Sinebald*, ses deelen van *Antimonie* of Spies-glas; vier deelen *Arsenicum*, drie deelen Swavel, twee deelen van *Tutia*. Dit alles stootmen yeder bysonder, en men sift het door een subtyle Seef. Daer nae doet men 't in een Pot. Voorts set men eenighe Stuckjens Krystal, welcke in een Staele Mortier, of in Sand fyn geleghd, aen 't Vyer, en men laetse vier of vyf uyren langh in de hitte reght gloeyend werden, doch sonder met de Blaesbalgh daer ontrent te komen, op datse niet in stucken springhen of smelten moghten. 't Kenteecken der reghte verwe, welcke men begeerd, is dit, wanneer 't uytgenomene stuck een brandende Vyer-roode glantsch heeft. Indien niet, soo moet men 't andermael ten Vyere doen; en een wyl tyds daer nae weer af neemen. Doch men moet wel toesien, dat men 't niet terstond koud laet worden, anders sou 't in kleyne stuckjens wegh springen, vermits de geweldighe gloed geen schielijcke koude kan verdragen. Die 't Krystal de coleur eens Hyacinths wil geven, moet het haest van 't Vyer neemen: Doch die behagen in een Purper-glantsch heeft, langer daer in laeten.

Door 't Vyer een andere verwe kan geven.

Een Saphir, Amethyst, Topaes, e. s. v. de schyn eens

Andere Eedele Gesteenten laeten sigh oock met een ander verwe op proncken, of veel meer sigh van haer natuerlycke gestalten ontverwen. Den Saphir, Topaes, Amethyst en Granaet kan men haere eygendomlycke *Coleur* beneemen, en den glantsch eens Diamants geven. *Porta* wil, dat men door de kraght des Vyers een Edel Gesteent

soo-

ſoodaenigh kan toerighten, dat het op d'eene ſyde een Diamant, aen d'andere helft een Saphir ſal vertoonen. Op de ſelve wys ſou men een Rubyn ter eener zyde de gheſtalte eens Diamants konnen toevbegeeb; naementlijck, wanneer men 't deel, 't welck de natuerlycke *coleur* ſal behouden, met Krydt beſtryckt; maer d'andere helft, die een Diamant ſal ſchynen, nae 't Vyer keerd. Diamants te geven.

't Ontbreeckt oock niet aen verſcheydene middelen, om valſche Smaragden, Rubynen, Turkoyſen, Diamanten, Saphyren en diergelycke toe te righten; jae ſomtijds ſoo gantſch meeſterlijck, dat ſelfs een wel ervaeren Iuwelier 't bedrogh nauwlijcks ſou konnen ghewaer worden. De Glas-maeckers te *Venetien* weeten een Turkois ſeer aerdigh nae te bootſen. *Kircherus* ſchryft, dat hy een *Franſchman* heeft geſien, die uyt een andere Materie gewaende Turkoiſen toebereyde de; ſoo gantſch konſtigh, datmen, wegens de ſwarte Aderkens, welcke hy haer wiſt in te lyven, de ſelve van de waeraghtige niet kon onderſcheyden. Deeſe gemaeckte Turkoiſen wierden van hem voor geen andere als naegebootſte uytgegeven, maer evenwel verkoght hy veele deeſer valſche Steenen voor groot Geld, wylſe boven maeten ſchoon, net en cierlijck waeren. Seecker Franſchman Bootſt weer der konſtig de Turkoi ſen nae, en wind veel Gelds daer mee.

Ey doch, ſeyde *Argyrides*, wat magh deeſen *Franſchman* hier toe gebruyckt hebben?

Veellight, antwoordede *Sinebald*, een regt natuerlijck Berg-groen, of *Borras*, nevens een verſteenigend Water, en dan noch weynige andere dingen. Dit weynige, hernam *Argyrides*, wou ick oock geerne weeten. Men moet, liet den anderen hem hooren, niet al ſyne konſten op eenmael uytſchudden. Waerom niet, hield *Argyrides* noch verder aen, vermits ick niemand daer door begeer te bedriegen.

'k Weet het wel, ſeyde *Sinebald* met een lagchende mond; gy zijt de Reedlijckheyd ſelfs: Maer 't wil my even nu niet in gedaghtenis vallen. Op een andere tyd wil ick u geerne daer mee dienen, indien 't my maer in de ſin ſchiet. Doch in plaets van dit wil ick u yet anders ontdecken, naementlyck, hoe men een Saphir in een Diamant kan veranderen. Kortswylige Redenvoeringh hier over.

Dit ſou waerlyck yet byſonders zyn, borſt *Argyrides* uyt, en ick ſal dit voor een groot Vrienden-ſtuck houden. Maer, mijn Heer, ſulcke geheymen behoord men niet in openbaere Geſelſchappen bekend te maecken.

Waerom niet, antwoordede *Sinebald*. 't Is niet aengheſien op Winſt of Bedrogh, maer veel meer, om te leeren toeſien, dat men niet bedrooghen moght worden. Daer-en-boven kan men hier in ſien, hoe Konſt en Natuer t'ſaemen om den prijs worſtelen. Op hoedaenig een wys men de ſleghtſte Saphiren

Een Edel Geſteent kan men veranderen in een ander, door middel In Diamant

 van

ten kan veranderen

van 't Vyer. Een hel-glanssighe maer taemlijck bleecke Saphir werd met Goud t'saemgevoeghd of omvangen; en soo langh by een saght Vyer gesteld, tot dat het Goud gesmolten is. Als nu de Steen drie of vier uyren langh in sulck een hitte heeft ghestaen, werd hy uytgenomen. Allenxen laet men hem koud worden; en dan vind men een Diamant. Want 't Eedele Gesteent blyft onverseerd, sonder de minste schaede te lijden, als alleen 't verlies der blauwe verwe. Men neemd hier toe d'alderbleeckste Saphiren, niet alleen om datse beter koop zyn, maer oock, om datse geswinder de ghestalte eens Diamants aenneemen, en volkomentlycker worden veranderd.

Die deese vond eerst bedaght, is'er gantsch ryk door geworden.

Hy, die deese Vond aldereerst bedaght, is daer door seer ryck geworden binnen een korte tijd. Als oock dese greep nu al in 't openbaer was ghekomen, heeft hy evenwel met deese konst noch veel Gelds gewonnen. Want soodaenigh eenen door 't Vyer gelouterden en *geclarificeerden* Steen blinckt seer treflijck, wegens de hardigheyd des Saphirs. Eenige koocken den Saphir niet in Goud, maer begraven hem alleen in Krydt, en leggen hem soo in 't Vyer. Dit geluckt even soo wel als 't andere. Doch men moet wel toesien, dat het noch koude Eedele Gesteent allenxen van 't Vyer werd verhit; daer nae oock allenxen weer koud werd. Indien men'er eenighe pleck in vind, of, nae d'uytbrandingh, noch eenigh overblyfsel der vorighe blauwe verwe ghewaer werd, soo word sulcks veroorsaeckt door de Vlecken, welcke te voren in den Steen zyn gheweest.

Gemaeckte Smaragden

De Smaragden werden op allerley wys vervalscht; maer op 't aldergeschickste door Krystal, Glas, en gestotene Keselsteenen; waer toe een weynigh Bergh-vermillioen werd gedaen. Andere voegen'er noch ghebrand Koper by, 't welckse *pulveriseeren* tot een hard Meel. Dit alles laetense ses uyren langh koocken, en eyndlijck 't Vat, daer dit menghsel in is, van sigh selven allenxen koud worden. Dan polystense dit ghemaeckte Eedel Gesteente. Als yemand hier recht met weet om te gaen, soo sal hy op deese wys Smaragden voortbrengen, welcke d'*Americaensche* t'eenemael ghelyck zyn. (a)

(a) *Kircheri Mund. subter. lib. 12. sect. 5.*

* * * *

* * *

Gelegentheyd opgevat.

WAerlijck, seyde de Heer *Donatiaen*, syn deese dingen treflycke bewysen van de voortreflyckheyd des Menschlycken Vernufts: Alleenlijck waer 't te wenschen, dat sulcke konsten niet tot bedrogh wierden misbruyckt. 't Is niet ongeoorloft, de Natuer door konst nae t'apen, maer 't is ongereghtigheyd en Bedriegery, het dus naegebootstede voor een eygen werck der Natuer uyt te geven, en alsoo onwettigh zyn voordeel met een anders schaede te soec-

soecken, Want of schoon een valschen Smaragd den waeren in alles ghelyck schynd, so datse even so wel ten pronck kan dienen, als den reghten, so salse echter de gesonde deughden en kraghten niet hebben, welcke de Natuerlycke bywoond.

Om te spreecken

Wat my belanghd, liet *Argyrides* sigh hooren, ick hou de verandering der Saphiren in Diamanten voor een heerlijcke konst, sonder nu te willen *disputeren*, of men sulck een gebrandeden Saphir voor een Diamant sou mogen verkoopen. Maer liever wou ick de wetenschap hebben, om van Loodt Goudt te maecken, want vermits dit Goud op alle Toetsen goed en opreght werd bevonden, soo kan in de winst, welcke men met dese konst doet, geen onreght geschieden, noch niemand daer door bedrogen worden,

Van d'Alchymie,

Deese inwerpingh van *Argyrides* gaf gelegenheyd aen de t'saemen-spreeckers, om de *Chymistische* Goud-konst op de baen te brenghen; en *Sinebald* wierd gebeeden, hier van te willen ontdecken 't geen fijne wel-beleesenheyd hem bekend had ghemaeckt. Waer op hy dan dit volgende Gespreck begon.

Of Goud-konst.

Om Goud te verkrijgen, vergieten de Kryghslieden veel Bloeds; verschryven de Geleerde veel Incts; verquisten de Groote Heeren veel Gelds; insonderheyd de geene, die 't selve door den Steen der Wijsen meenen te bekomen, en veele duysenden aen de Goud-konst spenderen: Al-hoe-wel Keyser *Maximiliaen* uytdrucklijck seyde (veellight tot waerschouwingh voor andere gheringher Vorsten) dat hy tot d'uytvoeringh deeser konst sigh t'arm bevond.

Veele geleerde lasteren deselve; andere staense voor.

Vermits men nu, om Goud te maecken, so veel Gouds heeft versmolten, en so veele Goudsoeckers met een ydelen roock syn betaeld gheworden, so is deese konst by de meeste geleerde en ongeleerde in een quaeden naem gheraeckt, als een Bedrieghster, welcke of des Goudmaeckens sigh valschlijck beroemd, en haere Liefhebbers in armoede stoot; of, wanneer somtijds eenigh Goud werd te weegh gebraght, sulcks verrisht door hulp van de swarte Geest. Tegens dese smaed hebben sigh echter veele, oock geleerde lieden, gesteld, insonderheyd d'ervaerne Smelt-konstenaers of *Chymici*. 'k Sal haerer beyder meeninghen voorstellen; doch te voren yets seggen van den oorsprongh der *Alchymia* of Goud-konst.

Verschil onder de Voorstanders der Alchymie:

Stracks in den Aenvangh konnense sigh niet ten vollen vergelijcken over den Naem en Afstammigh des woords. *Pancirollus* wil, dat het t'saemgeset sou zyn uyt 't Grieckscha χύειν, beteeckenende *ingieten*, en uyt 't *Arabisch Al*, so veel als *Hic*, of *deesen*: Gelijck *Alcoran* so veel geseghd is, als *deesen Coran*; en *Almegistus Ptolomæus* so veel als *deesen*, of *den grooten Ptolomæus*. De *Glossateur* van deesen *Pancirollus*, *Henricus Salmuth*, voeghd hier by uyt *Julio Firmico*, dat deesen Naem overoud, en so wel van d' *Arabiers* als *Ægyptenaers* gebruyckt geworden is.

sou bekend gheweest zyn de veranderingh van Loot of eenigh ander oneedel Berghwerck in een Eedeler, te weeten, Goud.

Als de selve van vele

Cajus Caligula was den eersten onder de Roomsche Keyseren, die, volgens 't verhael van *Plinius*, uyt *Arsenicum*, of *Operment*, Goud smolt; doch daer van af liet, wyl hy sagh, dat'er veel meer verlies als winst by te doen was.

Gemaeckt werd.

De Goud-scheydingh behoord wel tot de *Chymia Spagyrica*, of Oplossinghs, maer niet tot de Veranderinghs-konst, welcke de Steen der Wysen werd toegeschreeven. Oock bemerckt men genoegsaem, uyt 't geen *Plinius* van de Metallen heeft geschreeven, dat hy niets hier van heeft geweeten: Anders sou hy soo een sonderlinge *Curieusiteyt* niet voorby sijn ghegaen, daer hy doch van soo veel andere mindere, jae gantsch gheringhe dinghen een wydloopigh gewagh heeft ghemaeckt.

Beantwoordingh van de voorheenen by gebraghte

Hoe souden *Ælianus*, *Solinus*, en so veel andere voortreflycke Geschiedschryvers, Natuerkundighe en Redenaers dit dierbaere Geheym hebben geroemt en opgepronckt, indien yets daer van haer ter ooren waere ghekomen gheweest.

't Geen *Suidas* schryfd van de verbrandede *Chymische* Boecken, is alleen te verstaen van de *Metallurgia*, of Metal-smeltingh; waer in, vermoedelijck, d'*Ægyptenaeren* een sonderlinghe greep en vaerdigheyd hebben gehadt. Want indien deese Boecken van de Metalveranderingh hadden gehandeld, soo sou Keyser *Diocletiaen* sulck een onwaerdeerlyck geheym liever in sijn binnenste *Cabinet*, als in d'Asch, en alsoo in eeuwige vergeetenheyd geleghd hebben.

Getuygenissen der liefhebbers van d'Alchymie.

Men wil, dat eenige Jaeren hier nae de *Griecksche* Schryver *Zosimus* eenige Boecken sou by een gebraght hebben van de Heylighe Konst en Goudmaeckery: Waer van 't oorspronckelijck Schrift noch hedensdaeghs in de Koninghlijcke *Bibliotheeck* te *Parijs* in bewaeringh sou gehouden worden. Nae wien *Nicephorus Blemmidas* is ghekomen, en van een gelycke *Maeterie* geschreven heeft; sonder evenwel den Steen der Wysen eens aen te roeren; ghelijck blijckt uyt 't *Manuscript*, 't welck werd ghevonden in de *Vaticaensche Bibliotheeck* te *Romen*. Enckelijck en eenighlijck is deesen Schryver beesigh in de *Spagyrica*. ghelijck den gedaghten seer vermaerden *Kircherus* betuyght.

D'Arabiers syn d'eerste geweest,

Nae deese syn d'*Arabiers* gevolghd, welcke, nae deeses geleerden Mans en sijner toestemmers meeningh, d'eerste syn geweest, welcke, deeses Steens halven, den Aerdbodem hebben overstroomd met ontelbaer veele *Fabulen* en overgeloovigheden. Dese zyn 't, die door eenige den *Hermes* valschlijck toe-geevgende Boecken, ghelijck oock door de Schriften van andere oude *Ægyptenaers*, steeckende vol geheymen, aengehitst sijn gheworden, om wat nieuws te smeeden, te weeten den gemelden *Philosophischen Steen*, en den selven de Wereld op te dringen als een Hemelsch wonder-kraghtigh dingh, jae als een

Schat

Schat aller Schatten. Op dat nu haren avontuerlycken Broey en seldsaeme Wonder-geboorte een dies te meer aensien moght bekomen, so hebbense uyt d'alderoudste Schriften van *Hermes* haere Konst niet so seer gesoght te beweeren, als wel t'*Authoriseeren*, en Aensienlyck te maecken.

Die de Weereld vervuld hebben

Soodaenige *Arabische* Boecken segd *Kircherus* een groote meenigte onder hem te hebben: Waer in doch niets bescheydens te vinden is van eenige veranderingh der Metallen en *Tincturen*: als van sodaenige, die niet wesentlijck, maer alleen toevalligerwys geschied: gelyk de *Coagulatie* des Quicksilvers, de Scheyding des Gouds van 't Silver; des Silvers van Koper en Loot: 't Welck *Kircherus* alles selver heeft *geprobeert*, en hem seer wel gheluckt is.

Met veele Fabulen van den Steen der Wysen.

Maer alsse daer in beginnen van haeren Steen der Wysen te handelen, brengense sulcke wanschicklycke Fabulen en duystere Redenen voor den dagh, dat men tot verklaeringh der selver wel een *Oedipes* van nooden sou hebben. Veele Latynsche Schryvers hebben de *Traditien* der *Arabiers* ghevolghd, en aldereerst *Arnoldus de Villanova*, *Raymundus Lullius*, *Johannes Azotus*, en eyndlyck *Paracelsus*: Welcken laetsten sigh niet uytgeeft voor den *Autheur* of Vinder, maer voor den Weer-oprighter der *Alchymia*; seggende, dat hy seer veel hier in gheleerd heeft van den Vader *Wilhelmus*, *Setthagius*, *Trithemius*, en andere. Deese sijn naederhand van ontelbaer veel Bystanders *gesecondeert* geworden. *Laurentius Ventura* beroemd sigh, dat hy twee honderd en vyftigh *Volumina* deser Schriften in de heerlycke Paltzgraeflycke *Bibliotheeck* heeft gebraght, en onder sigh noch vyftigh andere had.

Vele Latynsche Schryvers

Hebben de Traditien deeser Arabiers gevolghd.

Sommige willen, dat den geleerden Starre-kundigen *Julius Fermicus*, die gheleefd heeft voor ontrent derthien-honderd Jaeren, ten tyde des Keysers *Constantini*, de Goudmaeckery heeft gemeend, doe hy schreef: Dat de Menschen, welcke gebooren worden, wanneer de Maen staet aen de negende plaets van den *Horoscopo*, in 't Huys *Saturni* en Naghtlycke *Genitur*, tot d'*Alchymistery* een goede genegentheyd en lust, oock gheluck daer toe sullen hebben, wyl den Hemel gelyck als selver haer Silvers genoegh beloofd, indiense sigh maer vlytigh daer nae weeten te schicken. Doch 't is noch onseecker, of schoon d'*Alchymia* van hem genoemt was gheworden, dat hy daer door den *Philosophischen Steen*, en niet sleghtlyck een ghemeene Metal-Konst verstaen heeft. Jae *Kircherus* bericht, dat het Woord *Alchymia* in 't *Manuscript* der *Vaticaensche Bibliotheeck* gantsch niet te vinden is. Derhalven geloofiijck schynd, dat de gene, welcke dit Boeck hebben laeten Drucken, den naem *Chymia* daer in hebben ghelapt, om d'*Alchymistery* een aensien van Ouderdom te geven. Dus hebt gy gehoord, hoe sommige de Goud-Konst boven maeten Oud maecken; andere in tegendeel geenssins daer in willen toestemmen.

Of Julius Fermicus, den ouden Starre-kundigen,

Yets van den Steen der Wysen geweeten heeft?

* * * *

* * *

D'Alchymistery is by de Chineesen, volgens haer voorgeven,

WAt is, vraeghde de Heer *Donatiaen*, uw Gevoelen hier van? 'k Wil, antwoordede *Sinebald*, my niet onderstaen, van de ghewisheyd of onghewisheyd deeser Konst 't oordeel te vellen. Maer echter kan ick u wel so verr' ten dienst zyn, dat ick verhalen sal, 't geen ick by d'een en d'andere Schryver hier van geleesen heb. Indien niet de Gewisheyd, ten minsten den Waen en 't Gerucht, maecken d'*Alchymistery* veel ouder, als de Heer *Kircherus* de selve steld, wanneer wy aenmercken 't geen men daer van in de *Chineesche* Geschiedboecken vind. Want in haere oude *Kronycken* leest men, dat de Goudmaeckery gedaght werd al langh voor den tyd van *Christi* gheboorte. Gelyck dan noch hedensdaeghs den Bergh *Kieuchin* sijnen Naem behoud van de negen Maeghdelycke Susters, welcke op den selven bestendigh in den ongehouwlyckten Staet gheleeft, en d'*Alchymistery gepractiseert* hebben, volgens 't geen P. *Martinus* aenteeckend in sijnen *Atlas Sinicus*.

Al langh voor Christi geboorte bekend geweest.

De Heer *Nieuwhof* seghd, dat men in de Hoofdstad *Nanchen*, nevens andere *Pagoden*, een praghtigh Afgods-huys vind, in de *Chineesche* Tael *Thisikingh* genoemd, van d'*Ysere Zuylen*, waer van ick hier nae breeder sal spreecken. 't Is seer cierlyck ghedeckt met groengeglaesde blinckende Dack-Tegelen. 't Bestaet uyt drie Gebouwen, welcke men, daer binnen koomende, nevens malkander siet staen.

Tempel van den Chineeschen Afgod Kouja.

In 't eerste Gebouw is een Afgod opgerigt, van de *Chineesen* ghenoemd *Kouja*; gehouden voor den Beschermheer deeses Tempels. Hy sit midden onder veel andere, niet alleen na levens-grootte, maer noch eens so groot ghemaeckte Beelden, op een seer praghtigen Stoel, gekleed op d'oude *Roomsche* manier, hebbende een Mantel van rood Taf om de Schouderen hanghen. Aen elcke syde heeft men hem een Pieck opgerigt, aen welcke sigh gewickeld hebben twee by de *Chineesen* insonderheyd seer beroemde Ondieren, naementlyck, grouwlyck-afschouwlycke Draecken, met uytgestreckte Halsen en verschriklycke gesigten hem seer grimmigh aenkyckende.

Bron in den selven.

In den Ingangh van dit eerste Gebouw staet op de reghter sijde een Bron, zynde van twaelf schreeden in 't vierkant, vercierd met Kronckel-werck van graeuwe uytgehouwene Steenen, seer konstigh; en tot boven aen den rand toe met grauwaghtigh Waeter vervuld.

Chineeschen.

Van deesen haeren Afgod *Kouja* en deese nu ghemelde Bron hebben de *Chineesen* seldsaeme Fratsen verdight. Met alle gheweld willense de

de lieden wys maecken, dat hier voortyds een Man was gheweest, (door welcken sy buyten twyffel desen Afgod verstaen) die veele nooddruftige lieden handreyckingh deed in haere Armoede, en sijne Goederen milddaedighlyck onder haer uytdeelde. Want hy was soodaenigh in d'*Alchymie* ervaeren, dat hy uyt andere sleghte Metallen waeraghtigh en kostlyck Silver kon maecken.

Goud-maecker.

Voorts *Fabuleerense*, dat even den selven *Kouja*, door Gods toelaetingh en kragt, een afschouwlycken Draeck, die de Stad den ondergangh dreyghde, met Aerde bedeckte, daer nae aen een Ysere Zuyl bond, in deese Bron wierp, en alsoo, als een tweede S. *Joris*, d'Inwooners van dit Schrickdier verloste de. Waer op hy eyndlijck met sijn gantsche Huysgesin ten Hemel voer. Om deese oorsaecks wil (of liever om deese Versieringh) hebben deese dwaese lieden den gedaghten *Kouja* nae sijne dood dit Afgods-Huys opgerighτ, om hem daer in, als een *God*, met Gebeden en Offerhanden te vereeren. In sijn Graf-schrift leesd men onder andere deese woorden :

Waerom den gedagten Kouja van de Chineesen voor een God werd geeerd.

WAT DEESEN KONINGH BESAT, BESAT MET HEM 'T GANTSCHE MENSCHLYCK GESLAGHT. HY HAD 'T HERT EN 'T INGEWAND DER BARMHERTIGHEYD SELFS : EN SYN HUYS WAS DE SPYS-KAMER DER VRYGEVIGHEYD EN WELDADIGHEYD.

Syn Grafschrift.

Even gelijck men van een deel Goud-maeckers, insonderheyd van de *Roosen-Kruyssers* in *Europa*, heeft voorgegeven een sonderlingh-groote Aendaght en milddadigheyt in Aelmoessen, so hebben oock de *Chineesen* deesen haeren *Alchymist Kouja* een bysondere Heyligheyd en Weldaedigheyd; jae oock een Hemelvaert en Godheyd toegeschreeven.

Vergelyckingh der Europische met de Chineese Alchymisten.

Gelijck oock onse *Alchymisten* haeren *Philosophischen Steen* wonderbaerlijcke deughden, een verjongingh des gantschen ligchaems, een herstellingh van alle kraghten, door de herbrengingh des Natuerlycken levens-saps, toeschryven; soo hebben oock de *Chineesen* alreeds honderd Jaeren voor *Christi* gheboorte haere Keyseren bedrieghlyck d'Onsterflijckheyd beloofd.

'k Moet, seyde de Heer *Angelot*, hier tusschen in voegen, 't geen ick by P. *Martinus Martinii* hier van geleesen heb; waer van dit den Inhoud is: D'oude *Chineesche* Keysers beeldeden sigh selfs in, dat haer aen haere volkomene Gelucksaligheyd niet anders ontbrack, als alleen d'Onsterflyckheyd: Om welcke te verkrygen, sy allerley Vonden bedaghten, en veelerley middelen aenwendeden. Niet weynigmael leendense 't Oor aen een deel bedriegers, jae ruymden haer oock 't Hert in; soo datse hooghkostlijcke dwaesheden ter hand naemen. Eenen, genoemd *Hiaouus*, liet even hierom een Pallays bouwen van louter welrieckend Houtwerck, als Cederen, Cypressen, Campher,

D'Oude Chineesche Keysers soghten d'Onsterflyckheyd.

e. s. v. so dat men twintigh *Stadien* verr' den lieflijcken reuck seer ligtlijck kon gewaer worden.

Even hierom liet Keyser Hiacnus een welrieckend Pallays bouwen.

In even dit Pallays wierd, op sijn bevel, een Koperen Thoorn opgerigt, zynde twintigh Meet-roeden hoogh, en een werck, waer over yeder verbaesd stond. Door middel van een Wentel-trap klom men tot in 't bovenste. Hier vond men een geweldigh groot kopere Becken, gegoten nae de vorm van eens Menschen hand, waer in daeghlycks den alderreynsten Dauw wierd opgevanghen. In deesen Dauw des Hemels weeckte hy Paerlen, tot dat de selve versmolten, als een gewaende Artzeny tot vereeuwigingh des levens, hem van de bedriegers beloofd door 't ghebruyck van dit Middel. Boven dien vercierde hy dit Pallays so ongemeen-praghtigh, dat de Pallaysen van al d'andere *Chineesche* Keysers tot op den hedigen dagh toe tegens deese Prael maer een schaduwe sijn gheweest. *Martinus lib.* 8. *Sinic. Histor. p.* 310.

Wydlopiger

Trigautius, hernam *Sinebald*, schryfd van deese saeck wat wytlopiger en eygentlijcker: 't Sal niet onvermaecklijck sijn, deesen Schryver oock te hooren spreecken; insonderheyd wyl zyn verhael seer wel tot onse Stof voeghd.

En eygentlycker

'k Moet, segd hy, hier ghedencken een tweevoudighe onsinnigheyd; welcke door al de *Provintien* des *Chineeschen* Rycks loopt, en allermeest veel groote Heeren heeft ingenomen.

Bericht.

D'eerste onderstaet sigh, van andere Metallen Silver te maecken, De tweede traght nae een Onsterflijck leven, in 't welcke men de Sterflijckheyd niet onderworpen, en de Dood niet te vreesen sou zijn.

Van deese saeck uyt Trigautius.

't *Fundament* van beyde deese valsche konsten sou van eenige overoude Geleerde (van haer onder de Heylige geteld) ghevonden, en daer nae de *Posteriteyt* van hand tot hand overgeleverd zyn geworden. Ontelbaer veel Boecken van deese Stof sijn in *China* voor handen, eensdeels Geschreeven, anderdeels Gedruckt. Oock versieren de *Chineesen*, dat d'eerste Vinders, nae datse veel treflijcke Daeden op Aerden gedaen, en met 't hooghste verdriet eyndlijck geleeft hadden, met Ligchaem en Ziel nae den Hemel zyn gevaeren.

Twee Hoofdwaeshe-den der Chinesen.

Belangende d'eerste onsinnigheyd, billyck magh van de selve worden geseghd, dat de Geldgierige *Alchymisten* de middelen, welckese hebben, in Roock laeten wegvliegen; en de geene, daerse na traghten, noyt bekomen. Selfs oock d'alderryckste, veele duysenden in deese bedrieghlycke Konst onnuttelyck verquist hebbende, zyn tot d'uyterste Armoede vervallen. De soodaenige, welcke in dit werck aldermeest sijn geoeffend, en 't hooghste geluck hebben, weeten 't Silver op sulck een wys te vervalschen, dat niet weynige onervaerne lieden leelijck daer meê werden bedrogen. Dagh en naght leggense sigh by 't Vyer (met ter syden-settingh van alle Geleerdheyd en loflycke Weten-

tenschappen) op datse andere en haer selven bedrogen. Groote kosten hangense aen meenigerley Boecken, welckese laeten afschryven; en aen seer veel *Instrumenten*, die tot haere Konst noodigh zyn.

D'eene de Goudmaeckens-konst.

Tot sulcke Smelt-Ovens en *Vulcanisch* bedrogh ontbreeckt het niet aen ontelbaer veel *Cyclopen* (dus noemdt *Trigautius* de grootspreeckende en hoogh-pogchende Silver-smelters, nae de Reusen, welcke in de Smis van der Smeeden God *Vulcaen* arbeydeden, volgens de Versierselen van *Virgilius* en andere *Poëten.*) Eenighe derselver maecken sigh door haere praghtige Kleederen een geweldigh Aensien, om te doen geloven, dat het Silver-maecken haer wel gheluckt, en een rycken Ooghst inbrenghd. Andere daer tegens gaen in sleghte ellendighe Bedelaers-kleederen; en weeten echter haer bedrogh daer onder te verbergen. De daeghlijcksche oeffeningh deeser Gesellen is, hier en gintsch te swerven, om waer te nemen, waer sigh eenige kans moght opdoen, om de geene, welcke een groote begeerte tot deese konst draeghen, door ydele beloften in haer net te krijgen. Haer uyterste vlyt stellense te werck, om door eenigh Voorspel de Menschen wys te maecken, datse met'er daed konnen doen 't geen men van haer hoopt. Want hier door konnense haer den Geldtsack ledigen, onder den schijn, datse moeten koopen alles wat tot smelten en *distilleeren* van nooden is. Nae den ontfangh van al de geeyschte penningen vliegen dese Roofvogels wegh, als men sulcks alderminst vermoed; werdende even soo vlugtig en onsightbaer, gelijck onder ons de *Mercuur* by meenigen onervaernen Goudmaecker; haeren Waerd niet anders naelaetende als de leedighe Buydel, en de by de Woeckeraers versettede Panden.

Bedrog der Chineesche Alchymisten.

Ongeneeslyckheyd deeser dwaesheyd.

Jae de Sieckte deeser ontsinnige begeerte is van sulck een verstockten en ongeneeslijcken Aert, dat veele, of se schoon een goed deel haerer Middelen daer door sijn quyt geraeckt, evenwel niet willen af laeten, maer sigh van andere Landlopers, in deese bedrieghlijcke Konst wat beeter afgeright, op nieuws door groote opgevingen laeten verleyden. Soo datse, in hoop van eens te sullen verkrijgen 't geen waer na sy traghten, haer geheele leven in sorgen toebrenghen; gantsch niet luysterende nae de vermaeningen haerer Vrienden.

D'andere, de konst om de Menschen onsterflyck te maecken.

De geene, welcke behebt sijn met deese raserny der gemelde *Alchymistery*, werden oock dickmael ingenomen van de tweede, naementlyck, om tot d'Onsterflijckheyd te gheraecken. Vermits nu deese Onsterflijckheyd, waer nae sy pogen, een hoogwightigh dingh, en deselve te verkrijghen een boven maeten groote heerlijckheyd is, so gebeurd het, dat d'aldervoornaemste in 't Ryck, en de geene, welcke in de hooghste Ampten sitten, in deese dwaesheyd vallen. Want naediense in dit leven aen sigh gebraght hebben al de *Digniteyten* en Goederen, welckese konden bedencken, so meenense, dat aen haere Geluckfaligheyd niet anders ontbreeckt, als d'Onsterflijckheyd, om

deese haere heerlijckheyd eeuwigh te mogen ghenieten. Doen derhalven haer uyterste best., om deselve te bekomen, sonderdaer ontrent eenige onkosten t'ontsien.

De meeste Groote te Pekingh leggen aen deese raesende Siekte kranck.

In de Keyserlycke Hoofd-stad *Peking* vind men weynigh Raedspersoonen, of andere voornaeme lieden, welcke aen dese rasende Sieckte niet kranck leggen. Vermits 't nu aen geen Scholieren ontbreeckt, so is'er oock geen mangel aen Leermeesters; welcke de Groote dies t'aengenaemer sijn, hoe meer moeyte en arbeyd het kost, om d'Onsterflijckheyd te bekoomen, en hoe vyeriger de begeerte is, waer van de geene, die daer nae traghten, ontstoocken worden. Die deese Dolsinnigheyd eens is aenghekomen, werdt'er swaerlyck weer van ontslaghen. Want schoon de geene, welcke pogchen en snorcken, datse d'Onsterflyckheyd konnen te weegh brenghen, daeghlijcks sterven, en d'eene voor d'ander nae uyt 't leven worden wegh-geruckt, so kan echter haere dood so veel niet uytwercken, dat deese ellendig-verdwaesde souden afstaen van haere meeningh, moeyte en pogingh nae d'Onsterflyckheyd. Sy dencken, dat haer misschien een beeter geluck bescheerd is. Dat 't geen andere tot schaede streckt, haer tot groot voordeel sal gedyen. Op geenerley wys kan men haer so verr' brengen, datse ghelooven souden, d'Onsterflyckheyd deeses levens een saeck te zyn, die aller Menschen verstand en maght verr' te boven gaet. (a)

(a) *Trigaut. l.1.de Christ. expedit. ap. Sin. c. 9.*

Keyser Uenius, beeld sigh in,

Volgens 't bericht onser *Europische* Schryvers uyt d'oude *Chineesche* Keysers-Kronycken, sijn verscheydene *Chineesche* Keysers tot deese sotterny gheraeckt, datse door toegerightede *Chymische* Drancken d'Onsterflyckheyd meenden te sullen verkrijgen. Insonderheyd werden twee der selver naemkondigh ghemaeckt, welcke een Onsterflyckheyd hebben bekomen, niet haers lighaems en levens, maer door de geduerige geheugenis haerer dwaesheyd.

Door 't drincken van een Chymische Drank d'Onsterflyckheyd bekomen te hebben.

Den eenen was genoemd *Uenius*, anders een seer treflyck Regent. In al sijn bedryf toonde hy een sonderlinghe voorsightigheyd en wysheyd. Alleen in dit eenighe stuck was hy een Nar, dat hy hem, door de verleydingh eens bedrieghlycken Smelt-Konstenaers, gantschlyck liet inbeelden, *hy sou nimmermeer sterven.* Deese Schalck gaf hem een kleyn Beeckertje vol hoogh-kostlycken Dranck (soo hy deselve noemde) waer op dese Letteren stonden: HOMINUM DOMINO VITA SEMPITERNA! *Den Heer aller Menschen een eeuwigh leven?* Met welcke woorden hy den Keyser d'Onsterflyckheyd beloofde, en geluck daer meê wenschte. In 't seventhiende Jaer sijner Regeeringh liet hy sigh allereerst dus over den Dorpel werpen. Begeerde oock, dat men even dit Jaer sou reeckenen voor 't eerste zyns Keyserdoms, wyl, nae sijnen sotten waen, in 't selve zyn eeuwigh leven had begonnen, door den van hem ingedronckenen kostlycken *Chymischen* Dranck. (b)

(b) *Martin. [illegible] 8 Hist. [illegible] p. 290.*

In

In een gelyke dwaesheyd viel Keyser Hiaouus.

In een ghelycke waenſinnigheyd viel Keyſer *Hiaouus* door ſijn al te groote *curieuſheyd* en nieuwsgierigheyd, welcke altyd traghtede nae eenige raere, ongemeene, uytgeleeſene ſaecken. Waer door hy dan eyndlyck de bedrieghlycke Smelt-Konſtenaers 't Oor, jae 't hert gaf, om door haer te geraecken tot den hooghſten top der geluckſaligheyd, naementlyck, tot d'Onſterflyckheyd. Wat voor een welrieckend Pallays en Koperen Thoorn hy ter dier oorſaeck heeft laeten bouwen, heeft de Heer *Angelot* ons ſtracks verhaeld. Daer-en-boven heeft hy oock door een arghliſtige Schalck ſigh een Dranck laeten toebereyden, in ongetwyffelde hoop, als hy den ſelven had gedroncken, dat hy daer door Onſterflyck ſou gemaeckt zyn.

Aerdige liſt, door welcke eenen ſyner getrouwe Vrienden

Hem van deeſen ſotten waen verloſtede.

Van deeſe meeningh was hy gantſchlijck niet af te brenghen, hoe ſeer oock eenen ſijner ghetrouwe Vrienden hier ontrent quam t'arbeyden met welgemeende Vermaeningen en gewigtige redenen. Hy nam derhalven 't volgende middel ter hand. Als de Keyſer in ſijn *Cabinet* eens met hem wandelde, nam hy gheſwind de Kan daer deeſen Dranck der Onſterflyckheyd in bewaerd wierd, en gootſe op eenmael in zyn lyf. Boven maeten hevigh vergrimde de Keyſer hier over, ſo dat hy zyn Swaerd uyttrock, en hem dreyghde te dooden, vermits hy hem van dit hooghſt-koſtlyck Voght had beroofd. Doch deſen ſynen Vriend gaf hem met een onvertſaeght hert tot antwoord: *Meend ghy dan, dat ghy my 't leven kond beneemen, nae dat ick den Dranck der Onſterflyckheyd heb uytgedroncken: En ſoo ghy 't ſelve doen kond, wat heb ick dan quaeds gedaen, naedemael ick, dien Dranck drinckende, u niet heb beroofd van d'Onſterflyckheyd, maer alleen u heb bevrijd van een verleydend bedrog.* Soo haeſt de Keyſer dit gehoord had, liet hy zynen toorn vallen, en prees ſeer hoogh de groote wijſheyd zyns Vriends, die hem door deeſe liſtige Vond van ſijne Dwaeſheyd had geneeſen. (a)

(a) *Trigaut. dict. loc.*

Des gedagten Keyſers byſonderen yver,

Drie Iaeren voor ſyne dood liet hy al de Rycks-Officieren en hooge Beampte t'ſaemen komen, en ſprack haer op de volgende wys aen: Onder de Menſchlycke bejegeningen ſullen'er niet light eenige gevonden worden, welcke ick niet ſou ervaeren hebben. Veele Oorlogen heb ick gevoerd; vele Landen veroverd: Maer ondertuſſchen myn' Onderdaenen in veele ſaecken beſwaerd, gheplaeghd en beledighd. Doch gedaene dingen neemen geen te rugge-keer, en konnen niet weer ontdaen worden. Men moet maer berouw daer van hebben, en niet veel woorden daer van maecken. D'oorſaeck, waerom ick u heb t'ſaemen doen roepen, is, op dat ghy my met een reght hert-grondige meening, onbeſchroomd en ſonder eenige Pluymſtryckery, ſoud ſeggen, of noch in 't Ryck yets ghebeurd, waer over 't Volck ſigh met reden heeft te beſwaeren. Hier van begeer ick de ronde waerheyd uyt u te hooren, op dat ick met den eerſten moght verbeeteren 't welck noch verbeterd diend te zyn.

Tot den

Hier op antwoordede eenen uyt de voornaemſte *Mandarinen*: Ghy hoord

welstand syner Onderdaenen. hoord niet alleen geerne, maer onderhoud oock veele lieden welcke *disputeeren* van de Konst om 't leven te verlengen. Dit, genaedighste Keyser! kan ick gantschlyck niet prysen. Hoe arbeydsaem zyt gy hier ontrent niet gheweest! Wat voor maghtigh Geld hebt ghy hier aen niet te kost geleghd! En evenwel is'er min als niet meê verright. Ghy moet immers tegenwoordigh selver bekennen, dat deese lieden maer enckele leugenaers en bedriegers syn geweest. Uwe Majesteyt gelieve van sijnen nu hoogen en ten Grave-neygenden Ouderdom dese vermaeningh aen te neemen, dat men van deese dingen een eynde moet maecken. Dit sal 't alderaengenaemste zyn, waer meê onsen wensch kan vergenoeghd worden.

Hy bekend syne dwaelingh. D'antwoord des Keysers was dusdaenigh: 't Is ghelyck ghy seghd. Tot noch toe hebben deese Bedriegers my by den Neus omgevoerd, doch door myn eygene schuld, wyl ick haer te veel geloofs gaf. Tegenwoordigh leerd my meer als eene Proef, datse met haere nietighe voorgevinghen my achter 't licht der waerheyd hebben ghevoerd. Want myns levens-eynd' is nu niet verr'; welck leven ick oneyndlyk meende te verlenghen, en de dood niet te sullen sien. Veele dwaesheden heb ick in dit stuck begaen; groote kosten daer aen geleghd, en daer voor maer dit eenighe bekomen, dat tot noch myn gryse hayren voor Sieckten zyn bewaerd geweest: Want ick houde voor ghewis, dat d'*Alchymistische* Konst hier toe een groot vermoghen heeft, doch d'Onsterflyckheyd kanse niet geven. Deese Verontschuldigingh steld my echter daerom niet onschuldigh; wyl my hier toe eene Konstenaer genoeg geweest ware; waer tegens ick geheele hoopen en heyrscharen der selver op groote besoldinghen heb onderhouden. Doch nu wil ick uwen Raed volgen, en deese Bedriegers laeten vaeren. En op dat andere my niet op nieuws moghten verleyden, so sy van nu af aen haré Konst door 't geheele Ryck verboden.

In syne al te groote liefde tot d'Alchymistery.

Verbied deese Konst in syn Ryk. Daer op wierd oock terstond opentlyck verkondighd, dat geene deeser Silver en Levens-Konstenaers sich voortaen op haere Konsten meer souden laeten betrappen. Dat oock niemand dese wetenschap meer sou mogen ghebruycken. Maer onaengesien dit Verbod heeft men altijd in *China* sich met deese ydelheyd bemoeyd. Veele verstandige lieden hebben wel alle vlyt aenghewend, om haere Lansdlieden deese Rasernyen uyt 't Hoofd te brengen, maer in tegendeel sijn de selve voortgeworteld, soo dat ten tyde dês gedaghten *Trigautii* noch veel meer lieden daer meê besmet waren, als oyt voor heenen.

* * * *

* * *

'T SOu (seyde *Argyrides*) al te hard zyn, al onse *Alchymisten* by soodaenige hand-tastlycke Bedriegers te vergelycken. 'k Heb oock, ant-

antwoordede *Sinebald*, dit gheval ten dien eynde niet bygebraght; maer voornaemenlyck, om daer door te betoonen, dat de Goudmaeckery-konst ('t sy dan in waen of in daed) ouder, en langer in de Weereld bekend gheweest is, als de Heer *Kircherus* voorgeeft.

Misten dwaeslyck Goud soecken,

Ondertusschen moet men bekennen, dat onse Goudmaeckers, terwylse den Steen der Wysen te vergeefs soecken, evenwel noch daer door aghter veelerley treflycke Artzenyen komen. Derhalven eenen niet ongevoeglijck heeft geseghd: Terwylse dwaeslijck nae Goud trachten, hebbense wyslyck veel kraghtige *Medicamenten* uytgevonden. Dit is sodaenigh door d'Ervaerenheyd bevestighd, dat men niets verder tot bewys hier van behoefd te seggen.

Vindense somtyds heerlycke Artzenyen.

Maer vermits 't Woord *Alchymia* driederley beduydingh heeft, welcke dickmael van veele onverstandighlijck onder een werden verward, so sal ick 't onderscheyd aenwysen, op dat men dies te beeter mocht begrypen, van welcke *Alchymia* eygentlyck 't verschil is onder de Geleerde.

Driederley specien der Alchymistery.

D'eerste is, *Alchymia Metallurgica*, dat is, de Metal-scheydingh. Deese is d'alderoudste, en al ten tyde van *Tubal-Cain* bekend gheweest; die in 't Boeck der Scheppingh werd genoemd *een Leermeester van allen Wercke in Koper en Yser*. Nergens anders in bestaende, als in een Konst, om alle Metallen te bereyden, te smelten, op te lossen, en 't reyne van 't onreyne te scheyden, tot nut en gebruyck der Menschen. Dit werd eygentlijck genoemd *Chymia*, de Scheydinghs, Affonderinghs en Smelt-Konst.

D'eerste Alchymia Metallurgica.

De tweede is *Chymia transmutatoria*, Metal-veranderingh; welcke men, tot beter onderscheydingh, magh noemen χρυσοποιΐαν of de Goudmaeckery; waer door men, nae der Alchymisten voorgeven, d'onvolkomene Metallen kan veranderen in 't aldersuyverste Goud en Silver. Deese eygentlijck soo ghenoemde *Alchymia* werd aldus beschreven:

De tweede, Chymia transmutatoria.

D' Alchymia *is een Weetenschap, welcke leerd, hoe men kan toerighten en genereeren een Medicament, 't welck van de Goudmaeckers werd geheeten* Elixir; *en op de Metallen geworpen zynde, de selve in een oogenblick* perfectioneert: *'t Onvolkomene niet alleen volkoomen, maer ock gantsch tot Goud en Silver maeckende, nae gelegenheyd dat het* Medicament gepræpareerd *is.*

Beschryvingh der selve.

Augurellus alleen, die deese *Rodomontade* heeft ghemaeckt, *Isaack Hollander*, *Paracelsus* en *Villanova* stemmen daer in met hem over een.

Vervolgh van de Naemen des gedagten Steens. Behalven de gedaghte Naemen, voer *Sinebald* voort, voerd hy noch andere Eeren-titels. Men noemd hem oock den Hemel: 't Goudzaed: De gesegende Aerde: 't Levens-Water, of levendigh Water: 't Drooge Water (welcke benoemingh de *Poëten* aen den Sneeuw plegen te geven): 't Hout des levens: 't *Salomonisch* Zegel: 't Vyer der Natuer: Jonckvrouwen-Melck. De *Philosophische Mercuur*: De Draeck; Arend; Raven: D'Artzeny voor allerley Kranckheden, &c.

Duystere seldsaeme woorden. Desgelycks ghebruycken d'*Alchymisten* allerley wonder-seldsaeme, vreemde, donckere woorden by d'aenwysingh der *Materie* en *Operatie* deeses Steens, als *Azoth*, *Anathron*, *Usifur*, *Rebis*, *Martagon*, *Sernec*, *Ribric*, *Realpas*, *Saltaberi*, &c. 't Sy om de saeck een dies te grooter aensien te maecken, of om de Konst daer onder te verbergen.

Groot verschil onder d'Alchymisten, In de Stof deeses Steens stemmense bynae ongelooflyck qualyck over een. Sommige vereysschen daer toe Yser-schuym (*scoriam ferri*): Andere Sout. Eenige Calcanth; andere Aluyn. Sommige hebben *Arsenicum benedictum* daer voor uyt gegeven. Noch andere Padden, Eyerschalen, Hayr: De Vrouwlycke Maend-vloed: Menschenbloed: *Mumie*, of gebalssemde ligchaemen. Van sommige werdse gesoght in d'Aerde; van andere in 't Water: In de Lught: In Pis. Hoe wel de verstandigste dit alles willen verstaen hebben van 't allenthalven bevindlijcke Sout; so sijn'er echter eenige so groof, datse dese dingen opvatten nae den gemeenen woordlycken Sin, gelyck *Bacon* en andere.

Aengaende de Stof deses Steens. Eenige stellen de Stof, of eygentlijcke *Materie* des Steens, te zyn de Swavel; 't *Mineralische Hydrargyron*; doch de meeste en beroemdste *Philosophen*, 't *Philosophische of gepreparéerde Hydrargyron*. Veel andere dingen, welcke van veele werden uytgegeven voor de *Materie* van den Steen der Wysen, gae ick met stilswyghen voorby. Aldernaest werdense geoordeeld te koomen, welcke d'Algemeene lught voor de reghte Stof aghten: Waer van ick uyt de Heer *Rist* een breeder Redenvoeringh voor den dagh sou konnen brenghen, indien 't de tijdt toe liet.

* * * *

* * *

Of soodaenigh een DE Hoofdvraegh nu is (vervolghde *Sinebald*) of men kan hoopen, soodaenigh een Steen te sullen konnen bereyden, en door des

selven

selven middel andere Metallen in Goud te veranderen? De *Paracelsisten* seggen Jae; andere Neen. Laet ons hooren wat *Paracelsus*, den Vorst der *Alchymisten*, hier van seghd.

Steen te hoopen is?

Nae dat hy met *Arnoldo* al sijner Voorgangeren Voorslagen en Meeningen (als des *Alberti Magni*, *Rupicissæ*, *Geberi* en anderer) had verworpen, steld hy eyndlijck sijn eygene waen by manier van een Raedsel voor. Neem, seghd hy, van den Leeuw zyn Roosenverwigh bloed, en van den Adelaer de Lym. Als gy deese beyde stucken met malkander hebt vereenighd, soo *coaguleert* of dringht het t'saemen, nae de wys der oude. Dan sult ghy hebben de *Tinctuer* der Wysen, van ontelbaer veele gesoght, van de minste gevonden... Dit werckt en verright meer, als de Natuer selfs door haer selven kan. Doch op dat ghy mijne meeningh reght verstaen mooght, so moet gy uwen Leeuw, tot deesen onsen voorgenomen arbeyd, in *Orienten* soecken, en den Adelaer in 't Zuyden. Gy sult daer toe geen bequamer *Instrumenten* vinden, als *Hongaryen* en *Istria*, of *Carneol* en *Kaerntten* geven. Maer begeerd ghy sulcks uyt d'eenigheyd door tweeheyd in drieheyd met ghelijckmaetighe Veranderingh te brenghen, soo neem uwen wegh nae 't Zuyden, dan sal in *Cypren* uwen wensch u ten deel worden.

Paracelsi Bereydingh Van den Steen der Wysen, als in Raedselen voorgesteld.

Maer *Kircherus* lagcht *Theophrastus* met sulck een gemeende hooge geheymenis uyt, en seght, dat hy nae de Iongens souden raeden, wat hier door beduyd werd. Voorts verklaerd hy 't aldus: Door 't Roosenverwigh van den Leeuw *geextrahcerde* bloed verstaet *Paracelsus* niet anders, als d'alderroodste Swavel-*Tinctuer* des *Arsenici*. Door d'Adelaer-lym de *ghesublimeerde* of verhooghde *Mercuur*. Deesen Leeuw beveeld hy in *Orienten* te soecken, daer toe bewoghen zynde door *Plinii authoriteyt*: Welcken verhaeld, dat Keyser *Cajus* veel *Arsenic* uyt *Syrien* (daer de selve in meenighte werd ghevonden) nae *Romen* heeft laeten brenghen, om daer uyt Goud te trecken. De *Mercuur* wil hy gehaeld hebben uyt *Histria*, of *Carneol*, vermits dit Land veel Quicksilver-groeven heeft, naementlijck in 't Gewest 't welck men *Hydria* noemd. Doch als ghy dit alles, nae regtmaetige verwisseling, onder de *proportie* van een en twee hebt t'saemgevoeghd, so sal echter daer door niets verright zyn, ten sy ghy uwen wegh uyt *Hydria* (welcken naem so veel beteeckend als Water-Oord, wyl door 't Dorp, daer de *Mercuur*-groef is, een Water loopt, aen den arbeyd des Bergwercks groote bevoordering doende) na 't Zuyden neemd, op dat gy in *Cypren* uwen wensch moogt bekomen. De Stof moet men soecken in 't Eyland *Cyprus*, ten Zuyden van *Karneol* leggende, en met sodaenigh een *Materie* rycklijck voorsien zijnde.

Verklaeringh syner verbloemde woorden, Volgens d'uytlegging van Kircherus.

Wat sal nu dit heylighe en diepe geheym eyndlijck zyn? Niet anders als *Vitriol*. Dit bewysd *Kircherus* uyt *Paracelsi* eygene woorden, te weten, met d'aenvanghs-letteren der selver, aldus luydende:

Die den gedaghten Paracelsus

Visitabis Interiora Terra, Rectificando Invenies Occultum Lapidem Veram Medicinam.

Wegens dit ellendigh Secreet dapper bespot.

Men vergaedere de voorste Letteren deeser woorden, so sal'er uyt komen VITRIOLUM. Wegens dit ellendigh geheym bespot *Kircherus* den gedaghten *Paracelsus*, als die diergelyck Lap-werck onder sulcke hooge en diepe woorden verborgen wil houden, en sijnen Aep een rood Rockje aengetrocken heeft. Voorts laet hy hem dapper door de Pen, even ghelijck de *Soldatesca* een moedwilligh Kryghs-kneght door de Spits-roeden, loopen.

Fernelius wysd een andere manier aen, om den Metal-veranderenden Steen te bekomen. Maer ick sou te wyd moeten uytschieten indien ick sijne en veeler anderer woorden wou verhaelen.

Verbloemde redenen Mercurii, Hermetis en Avicenna.

Men wil oock op deesen Steen duyden de verbloemde redenen *Mercurii*, *Heremetis* en *Avicennæ*: Van Mercurius: *Ick ben uwen Vader. D'Aerde is uwe Moeder. Uyt my zijt ghy geboeren. Die my dood en weer levendigh maeckt, en my drenckt met 't derde deel mijns Sweets, dien wil ick geven* Broeders *en Susters sonder getal*. Van Hermes: *Verander de Natuer: 't Geen ghy soeckt, sult ghy vinden. Maeck 't ligte swaer, en 't swaere light: Uyt Lught Aerde, en uyt Aerde Lught. Van Vyer Water, en van Water Vyer; dan hebt ghy de Konst begreepen.* Van Avicenna: *Maeck het blinde siende, en 't siende blind, dan hebt ghy de Meesterschap.*

Wat voor wonder-kragten Basilius Valentinus desen Steen toeschryfd.

Maer laet ons nu eens hooren, met wat voor Lof-spreucken d'*Alchymisten* haeren Steen der Wysen op-proncken. De hem toegeschrevene heerlycke Deughden sullen u vermoeden overtreffen. Dus *exclameert Basilius Valentinus* in sijn Boeck *van de Natuerlijcke en Overnatuerlijcke dingen*: O ghy gezegende Artzeny, van *God* uwen Schepper gegeven! O ghy Hemelsche Magneet der groote aentreckende Liefde! O ghy dierbaere *Substantie* der Metallen! Hoe groot is uwe kraght! Hoe onuytvorschlyck uwe deughd! En hoe dapper is uwe Bestandigheyd! Saligh (of geluckigh) is dien geenen hier op Aerden, die uw light met waerheyd kend, 't welck de Weereld niet in aght neemd! Geen Armoede sal hy gevoelen: Geen Sieckte sal hem aenraecken: Geen gebreck sal hem beschaedigen, voor dat de gesettede tyd des doods en de laetste uyr, hem van sijnen Hemels-Koningh gesteld, gekomen is.

Rulandi heylloose woorden.

Rulandus gaet noch vry groover, in de *Dedicatie* aen den Keyser, ghesteld voor sijnen *Alchymistischen Progymnasmatum*. Indien 't my gheoorlofd is, seghd hy, ghelijckmaetighe Sluytredenen als den *Apostel Paulus* te maecken, soo kan uyt d'Oeffeningh deeser *Alchymistische* Konst een voortreflycker en *duydlijcker kennis Gods* bekomen worden, als uyt de *Boecken der Heylige Schrift selfs.*

Deesen

Deesen Blaeskaeck en Opsnyder, seyde de Heer *Angelot*, moet den *Bybel* niet veel opgeslagen, noch daer in geleesen hebben.

Hoor nu oock, vervolghde *Sinebald*, hoedaenigh *Samuel Trismosinus* deesen Steen met losspreucken eerdt: Hy is, segd hy, de grootste Schat, welcke de Menschen in dese Weereld kan gegeven worden. En indien 't *God*, den almaghtighen Heer des Hemels en der Aerden, wou toelaeten, soo kon de Mensch met dit geheym, tot *Medicijn geprepareerd zijnde*, veele honderd Jaeren langh sijn leven *praserveeren*. Want dit groot Vyer, dit *Secreet*, maeckt de Menschen van uyt de grond nieuw, so dat sig de *radicale Humeur* in 't Menschlijck ligchaem gantschlijck *renoveert* .... Ick *Trismosin* segge by mijne hooghste waerheyd, dat ick van deese Medicyn, ghelijck ick de selve van den roden Leeuw heb toegerigt, tsestigh en tseventigh-jaerighe oude Vrouwspersoonen heb ingegeven, die naederhand weer Kinderen hebben gebaerd. 'k Heb een ouden Man van tnegentigh Jaeren deese Medicyn doen nuttigen, die daer door spickspelder nieuw wierd, so dat Huyd en Hayr sigh gantsch aen hem veranderde. Hy heeft noch dertigh Jaeren daer nae geleefd.

Wat voor losspreucken Trismosin deesen Steen geeft.

Voorgewende Exempelen van Mensch vernieuwingh.

Raimundus Lullius schryft'er dit van: Al des Weerelds Ryckdom is voor niets, jae voor slyck of dreck t'aghten, tegens deese hooghe Godlycke Geheymenis.

Raimundi Lullii.

Geluckigh is de Mensch, seght *Geber*, dien God de tyd en 't leven geeft, om tot dit hooghe Weesen te komen, onaengesien dat hy alreeds oud moght zyn... Die sulcks heeft, heeft alle Goederen en groote Ryckdommen. Van een Once, jae van een Greyntje, kan hy geduerigh gesond en ryck zyn.

Een Gebers Opsnyderyen.

Maer deesen geheelen dagh sou my niet langh genoegh zyn, indien ick al de pogcheryen der *Alchymistische* Schryvers wou verhaelen. 'k Sal derhalven maer alleen hier noch by voegen de ghetuygenissen, welcke *Paracelsus* selfs deesen so hoogh-beroemden Steen geeft, volgens 't verhael van de Heer *Rist*, die vermoedelyck de grootste en ongherymdste dinghen wel heeft weeten voorby te gaen, wyl hem sijn Ampt stond te betraghten, als zynde *Luthersch* Predicant te *Wedel*. Hoor hem dan spreken: De Steen der Wysen heeft veele Deughden: Maeckt uyt oude jonge. Wanneer eenen, in de laetste doods-noodt leggende, van deesen △ een Gersten-korn swaerte in Wyn wierd in gegeven, so dat het door de Keel in de Maegh quam, so sou hy weer verquicken, en hem tot aen 't Hert gaen. Hy (de Steen) verdrijghd alle overtollige Vochtigheden; verdrijft het Vergif; maeckt de natuerlijcke hitte weer levendigh: En wanneer oude lieden dit Vyer in een kleyne *quantiteyt* gebruycken, so neemd het wegh de Kranckheden des Ouderdoms, so datse een jongh Hert in 't ligchaem bekomen; en daerom werd het genoemd *Elixir Vitæ*.

Wat voor groote kraghten Paracelsus desen Steen heeft toegeschreven.

Noch

Selfs oock om gestorvene dorre Boomen weer levendigh en vrugtbaer te maken.

Noch al meer van den selven : Sijne (deeser Steenen) Natuerlycke Werckinghen werden voor Godlycke Mirakelen gehouden, wyl hy d'oude afgestorvene en uytgedorde ligchaemen der Boomen, als hy der selver Wortelen werd toe-geeygend, levendigh, bloeyend en vruchtdraegend maeckt. Een Lamp vol Oly met deesen Geest vermenghd zynde, sal noyt uytgaen, maer eeuwigh branden, sonder *consumatie*. Uyt yeder Christal maeckt hy d'Eedelste Gesteenten van allerley verwen, so goed en Edel als de Natuerlijcke. Noch veel andere dinghen verrigthy, welcke d'ongereghtige lieden niet t'openbaeren staen, en voor onmogelijck gehouden worden. Want hy heeld alle doode en levendige ligchaemen, sonder toedoen van eenige andere Artzeny; waer van *Christus* mijne getuyghe zy, dat ick niet liege.

Weynigh, seyde *Angelot*, acht ick den Eed van eenen, die voor een Toveraer werd gehouden; en in sijn Verbond met de Duyvel God en *Christus* heeft moeten afsweeren. Maer gae al voort.

Niets is daer by te vergelycken.

Want (vervolghde *Sinebald* uyt den gedaghten *Autheur*) al d'In vloeyingen der Hemelsche ligchaemen, welcke in elck dingh affonderlijck werden gegooten, syn in hem alleen te vinden. Deese *Essentie* openbaerd alle Schatten, welcke in de Zee en d'Aerde verborgen leggen. Alle Metallische ligchaemen maeckt het tot suyver Goud; en onder den Hemel is niets te vinden, 't welck 't selve ghelijck mocht zyn.

Vervolgh van de voorgewendede wonderbaerlycke Werckingen deeses Steens.

Wederom spreeckt hy aldus van dese *Philosophische Tinctuer*. Haere kracht is so wonderlyck, datse 't ligchaem hoger brenghd als d'aengeboorne *Complexie* aenwysd; en in den selven Graed standvastigh behoud. Sy bewaerd het voor alle kranckeden, so dat het, schoon het oud is, weer in voorighe Ieughd schynd te zyn hersteld. Dus is de *Tinctura Philosophorum* een *Universal*, 't welck, als een onsichtbaer Vyer, verteerd allerley kranckheden, hoedaenigh de selve immermeer mogen genoemd zyn. Syne *Dosis* is seer kleyn, maer de Werckingen syn machtigh groot. Derhalven syn van my (seghd hy) *ghecureerd* geworden de Melaetsheyd, vuyle Pocken, Watersught, Colyck, Vallende Sieckte, Beroerdheyd, de Wolf, Kancker, Fistelen, en alle inwendige kranckheden, die den Mensch oyt sou mogen bedencken.

Tusschenreden.

Indien 't also is, seyde de Heer *Donatiaen*, en *Paracelsus* den Besitter van sodaenigh een Schat is geweest, so behoefd men sich niet te verwonderen, dat hy sou verright hebben soo veel wonderlycke Genesingen, als van hem verhaeld worden; en waer van ick wel eenigh eygentlyck beright sou willen hooren.

Wel aen dan, antwoordede *Sinebald*, 'k Sal tot uwe verlustigingh sommige der selver verhaelen uyt de Schriften der gene, welcke van deesen seldsaemen *Doctor* en grooten *Chymicus* seer veel hebben gehouden.

Melchior

* * * *

* * *

Paracelsus geneest als in een oogenblick

MElchior *Adamus*, en uyt hem *Salmuth*, verhaeld in de Beschryvingh van *Paracelsi* Leven, dit volgende Geval. Als *Albertus Basa*, Lyf-*Medicus* des Konings van *Polen*, na sijne weerkoomst uyt *Italien* by *Paracelso* inkeerde, die sig doemaels ophield in de Stad S. *Viti*, gingense op seeckeren dagh beyde met malkander by een *Patient*, wiens kraghten sodaenigh waeren vers 'wackt, dat yeder gheloofde, hy sou 't geen twee uyren langer konnen maecken: Want de Pols stond alreeds stil, en de Borst begon te rogchelen. Derhalven oock *Theophrastus* haere meeningh bevestighde, te weeten, dat het met hem ghedaen was nae d'Artzeny-Konst der *Humoristen*: Maer door de waere kracht, welcke *God* in de Natuer had verborgen, kon hy weer tot gesondheyd werden gebraght. Dit sprack hy met soodaenigh een verseeckertheyd, dat hy oock selfs deesen ter dood toe swacken Mensch tegens den volgenden dagh ter Middaghmaeltyd noodighde.

Eenen met de dood worstelenden mensch

Stracks daer op gaf hy hem een druppel *gedistilleerd* goed in Wyn in: Waer door den Krancken sich terstond herhaelde, en noch dien selven naght tot sijne volle kraghten quam: Jae oock den volgenden dagh, tot de hooghste verwonderingh van een yeder, *Paracelsus* in syn Logiment gingh besoecken. Die deese heerlijcke Geneesingh sou verright hebben door de voortreflycke *Compositie* zyns *Laudani*: Derhalven sommige de gedaghten opvatteden, dat sijnen *Laudanum* den Steen der Wysen was.

Desgelycks eenen Watersughtigen.

Met even dit selve Middel heeft hy desghelycks seer groote Eer behaeld by een voornaem *Bayersch* Edelman, leggende doodlyck swack aen de Watersught. Terstond wierd hy van hem geneesen, met soo een geweldige Affettingh, dat het Water uyt zyn ligchaem door de Kamer liep, even als een Beeckje. Nae deese *Curatie* sou den Edelman noch thien gantsche Jaeren geleefd hebben. Waer in de *Compositie* deeses *Laudani* bestaet, heeft *Paracelsus*, als een sonderlingh Geheym, by sich selven alleen behouden; en oock op syn Doodbed niemand eenige openingh daer van willen doen.

Vermoeden van Tovery.

Dit geeft geen kleyn vermoeden, seyde *Angelot*, wanneer men d'andere Omstandigheden zyns levens en bedryfs te gelyck aenmerckt, dat de swarte Geest syne hand met hem in 't spel gehad heeft. Maer gae al voort.

De meergedaghte Heer *Rist*, begon *Sinebald* weer, verhaeld noch eenighe andere syner by nae *Miraculeuse Curatien*, welcke ick u ten naesten by met syn' eygene woorden sal voorstellen.

Theophrastus by een ryck Man t'Ingolstad

Theophrastus quam eens t'*Ingolstad*, neemende aldaer sijne Herberg by een Raeds-heer, zynde teghelijck den voornaemsten Waerd in de geheele Stad. Hy had een taemlyck sterck geselschap by hem; gelyck dan deesen grooten *Paracelsus* gemeenlyck veele Dienaers hield. Men braght hem beneeden in een schoone Sael, daer oock al sijn Packtuygh wierd neer-gesteld. Terwijl nu de Waerd op 't Raedhuys was, en de Maeltyd toegeright wierd, wandelde *Paracelsus* door dit geheele welgebouwde Huys, besightigende al de Kamers, om den tyd te verdrijven. Tegens over de Sael, in welcke men hem sijn *Quartier* had gegeven, was een aerdigh Vertreck, 't welck hy oock opende, om 't selve te besien. Hier vond hy een seer schoone Jonckvrouw sitten, nevens een Maeghdeken, de gedaghte Iuffer een Boeck voor houdende, waer in sy las. *Theophrastus*, als een gantsch Hoflyck Edelman, wenschte haer alle geluck en welvaerd. Sy, die niet min bescheyden als schoon was, danckte hem seer vriendlijck; doch voeghde daer by, datse wel een beeter gheluck en welstand van nooden had, als haer by woonde: Doch sy moest gheduld hebben, en in *Gods* wil sich te vreeden stellen.

Ter Herbergh leggende,

Paracelsus bemerckte terstond (wylse tegens hem niet opstont, en dan oock aen 't gelaet haers aengesichts) dat haer yets aen haere gesondheyt moest ontbreecken. Hy bad haer derhalven, hem te willen seggen, waer 't haer feylde? Ach myn Heer, antwoordese hier op met traenen in d'oogen, 'k heb nu het twee-en-twintighste Iaer mijns Ouderdoms bereyckt, doch in al dien tyd noyt eene voet van de plaets konnen versetten, noch een hand aen de mond konnen brengen: Maer van d'uyr myner Geboorte af ben ick lam gheweest. *Theophrastus* groot meedelijden met deese andersins wel gestelde Maeghd hebbende, vertrooftede haer ten besten dat hy kon, met verseeckeringh, indiense maer sijnen raed volghen, sich op *God* vertrouwen, en nae gedaene Middaghmaeltyd in-neemen wou een kleyn dronckje, 't welk hy haer sou geven, een paer uyren tijds daer op sweetende, datse sich wel haest in een beeter staet sou bevinden.

Geneesd plotselyck syne twee-en-twintig-jaerighe schoone Dochters

Of nu wel deese Iuffer niet weynigh aen sijne beloften twijffelde, soo toondese sich echter (in aenmerckingh dat dit een gantsch aensienlijck Heer was) gewilligh, om sijnen raed te doen. Daer op nam hy een kleyn Gouden Beeckertje, waer in ontrent drie of vier Lepelen vol Wijn waeren, en deed'er van synen *Azoth*, of *rooden Leeuw* in, soo veel als op een punt eens Mes leggen kon; haer bevelende, datse nae de Maeltyd dit uytdrincken, sich daer op neer leggen, en twee uyren tyds soo veel als moghelijck was sweeten, doch aen geen Mensch yets daer van seggen sou. Sy beloofde, dit alles vlytigh te sullen nae-koomen. Doe nam *Paracelsus* afscheyd van haer; gingh nae de Maeltyd, en, nae 't eyndigen der selve, door de Stad wandelen.

's Avonds.

'sAvonds quam hy weer aen Tafel, daer hy met de Waerd en sijne Huysvrouw een gespreck van veelerley dingen hield, en onder andere hem vraeghde, hoe veel Kinderen sy met malkander hadden gewonnen; want sy wisten niet, dat hy alreeds met haere lamme Dochter had gesproocken. Sy antwoordeden hem op alles bescheydentlijck: En alsse nu spraecken van 't groot verdriet, 't welckse saegen aen hare lieve en seer schoone lamme, so wierd de Keuckendeur geopend, en de gedaghte Ionckvrouw quam met vreughde binnen springen. Sy viel voor *Theophrastus* neer, omhelsde syne Knyen, en wou met geweld sijne Voeten kussen, so dat hy veel te doen had, eer hy haer weer kon oprighten.

Welcke van haere Geboorte af aen handen en voeten

D'Ouders verschrickten boven maeten seer, en begonden seer luyde te schreeuwen, meenende datse een Spoock saegen; vermits noyt yemand haere Dochter had sien wandelen, of met de handen yets verrighten. Bleven oock in deesen twijffel, tot datse van *Theophrastus*, en voornaementlijck van de Dochter selfs, berigt wierden, op wat voor een wys sy uyt een lamgeboorne gaende en staende was gheworden. Lightlyck kan men bedencken, wat voor een groote verwonderingh deese onverwaghte schielijcke Geneesingh by yeder heeft veroorsaeckt. D'Ouders, seer rycke lieden zynde, boden *Theophrasto* een heerlyck Geschenck aen, doch hy begeerde 't selve gantschlyck niet aen te neemen; maer daer tegens gaf hy selver de Ionckvrouw een kostlyck Iuweel, op datse zyner daer by gedencken moght.

Gantsch Lam was geweest.

Maer hoor noch wat anders. 't Gebeurde dat *Theophrastus* eens in een voorname *Würtenberghsche* Stad quam, waer in hy eenige daegen vertoefde. Hy had, volgens sijne gewoonte, veele Dienaers by sig, en verteerde niet weynigh. Sijnen Hofmeester, die alles moest betaelen, deed hem weeten, dat in de Kas geen Geld meer voor handen was. *Paracelsus* liet daer tegens hem vraegen, of hy geen Loot in de Stad wist te krygen? Hy sou een *Centenaer* (of honderd ponden) daer van op doen. De Hofmeester, die in een andere Herberg lagh, voldeed zyns Heeren bevel; liet het Lood in stucken snyden, in een Smelt-vat werpen, op gloeyende Koolen setten, en bleef'er persoonlyck by. Als nu alles by nae gesmolten was, liet hy *Paracelsus* sulcks weeten: Die sijnen Kamer-dienaer (voor weynighe daegen eerst van hem aenghenomen) tot den gedaghten Hofmeester sond, met een kleyn Pappiertje, waer in eenigh bloed-rood Poeder was, met bevel, dat hy 't in 't gesmoltene Loot doen, en 't selve wel omroeren sou. Dit van hem ghedaen zynde, so deed hy 't gemelde gesmoltene Loot in Ysere Vormen gieten. Als nu 't selve niet meer een Lood maer een Goud-coleur had, liep de Kamer-dienaer spoedigh te rugg', seggende tot sijnen Heer, dat men sijn bevel had verright, maer dat het Loot 't alderschoonste Goud gelyck scheen; waer over hy sich niet genoeghsaem kon verwonderen. Iae, antwoordede *Theophrastus*, Goud moest

Den gedagten Paracelsus Geld van doen hebbende,

Neemt terstond honderd Ponden Lood

[illegible] Grond.

[illegible], want het Boeck kan ick weynigh verdragen. Daer op ver-[illegible] [illegible] Grond [illegible] [illegible] brengen, die hem met [illegible] [illegible], en hem eenighe [illegible] [illegible].

[illegible]

[illegible] Schryvers, en veel meer andere, *Para-* [illegible] [illegible] en andere hem [illegible] [illegible] noemt hem [illegible] [illegible] Schurk, [illegible] [illegible] Boecken hy met de [illegible], als hy be-[illegible], wat er [illegible] in moght [illegible]. Maer nae [illegible] [illegible] daer onder ge[illegible]orden [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] Spreeckwyzen, in de L[illegible] [illegible], [illegible] *Experimenten*, [illegible] [illegible], maer oock in [illegible] der Metallen, Steenen en Edele Gesteen-ten, [illegible], welcke hy meerendeel had geleerd van Metael-graevers, Waerseggers en Tovenaers. Al 't voornaem-ste scheen gestolen te zyn uyt *Lullo*, *Arnoldo*, ten deelen uyt *Isaack Hollandus*, en *Basilius Valentinus*. Doch op dat men hem niet voor een

Paracelsi [illegible].

Boeck-dief mogh schelden, so had hy deese *Autoteuren* niet alleen be-rispt, maer oock haeren arbeyd voor gantsch vergeefs geaght. Hy voeghd'er by, dat deesen Grootspreecker sich had laeten verluyden: Dit [illegible] ghy weeten, ghy Heeren Medici, 't alderdwaesste van myns Hoofts kapje weet meer, als gy met al uwe *Scribenten*. Myne Schoenriemen zyn geleerder als uwen *Galenus* en *Avicenna*: En my-nen Baerdt heeft meer ervaeren als al uwe Academien. Iae ick sal noch self, d'uyr beleven, als de Swynen ons in den Dreck sullen trecken, dat ghy my sult moeten volghen, en niet ick u. Al ghy *Arabiers*, *Griecken*, *Latynen*, *Francoisen*, *Italianen*, *Duytschen* en *Polen*, alle, segh ick, sult ghy my volgen; ick u niet. Geenen onder u sal, oock selfs niet in d'alderverborgenste Pishoeck, te rugg' blyven. Ick sal een *Monarch* (onder u) zyn. My sal d'Alleen-heerschappy bly-ven, &c.

Syne Godloosheden en Tovenyen.

Boven dien beschuldighd *Kircherus* hem, dat alles, wat hy van de *Cabbalistery* heeft geschreven, genomen is uyt d'overgelovige *Offici-nen* of Artzeny-boecken der *Joden* en *Saracenen*. Dat hy oock van dese *Cabbalistery* heeft derven seggen: *Alle Propheten des Ouden Testaments hadden haere Prophetien nergens anders van daen gehad, als uyt Joodae-nigh een Cabbala*: Daer hy doch noch de *Hebreeuwsche* noch de *Griecksche Cabbala* verstond, als die niet eens kennis van haer Spraeck had,

maer

maer alleen met sommighe *Joden* en *Turcken* ghemeenschap hield, en uyt der selver Duyvelsche *Officinen* 't een en 't ander sijne Schriften inlyfde, hoe Godlooser en Duyvelscher, hoe begeerlycker; meenende dat vry wat groots verborgen stack onder 't geen van sijnen Leeraer en Meester de Satan afquam.

Dat hy waeraghtelyck een Tovenaaer sou gheweest syn, en met de Duyvel in een Verbond stond, werd van veele staende gehouden, doch de tegenwoordighe gelegentheyd laet niet toe, de bewysen hier van by de hand te neemen. **

Blycklyck aengewesen.

** *Dat deesen* Theophrastus Paracelsus, *van wien een groot deel* Alchymisten *haeren Afgod maecken, gewisselyck sijne Konsten van de Duyvel geleerd, en door der selven hulp syne seldsaeme geneesingen verright heeft, toon ick wydloopigh met onweerspreecklycke Getuygenissen van syn eygene Discipulen, en blycklycke bewysen uyt syn eygene Schriften, in 't eerste deel van myn* Groot Historisch Schouw-Toneel, *van* pag. 544. tot pag. 557. *Derhalven wy ter deeser Plaets geen nieuwe herhaelingh hier van willen doen.*

* * * *

* * *

Vele seer geleerde Mannen

WY hebben gehoord, seyde de Heer *Donatiaen*, dat desen *Paracelsus* een *Centenaer*, Lood tot Goud heeft gemaeckt. Soo moet dan deese Konst des Goudmaeckens vast gaen, en den Steen der Wysen hem gewisselijck bekend syn geweest.

Hebben de Goud-maeck-konst.

Veele geloven 't niet, antwoordede *Sinebald*. Een groot getal, ja by nae ontelbaere der voornaemste Geleerde, Mannen van *curieusheyd*, van *subtylheyd* en groote Weetenschap, verklaeren sigh vyanden der *Alchymistery*, en aghten de Goud-maeck-konst enckel Fabelwerck. Onder deese zyn oock *Julius Cæsar Scaliger*, *Philippus Melanchthon*, *Petrarcha*, *Moresinus*, *Conringius*, *Kircherus*.

Hevigh gehaet,

Scaliger noemd haer Naghtuylen, waer meê men den Geldsack lagen leghd; en uyt welcke sy eerst het Goud vangen, 't welckse naederhand andere beloven.

Veraght en

Petrarcha tituleert d'*Alchymistery* een Konst van liegen en bedriegen. *Melanchthon* een *Sophistisch* Bedrog. *Peucerus* noemdse gantschlyck een Duyvels-spel en Oogenverblindingh.

Smaedlyck gescholden.

Van d'*Alchymistery* (seghd den gedachten *Petrarcha*) is niet anders te hoopen, als Roock, Asch, Sweet, Sughten, Bedrogh, Spot en Schande. Maer hoor nu oock 't Discours van *Garzon*, luydende dusdaenigh:

Redenvoeringh van Garzon.

Den grooten Aenhangh der *Alchymistische* Schoolen, welckese bekomen by nae in alle Gewesten, Landen en Steeden, by Rycke, Edele, 'k sou oock derven seggen Voornaeme, Deugdsaeme en Geleerde lie-

lieden, nevens de schynbaere gronden en *Argumenten*, welckese voortbrengen tot beweeringh haerer Konst, hebben my wel voortyds moed en aenleydingh gegeven; oock veroorsaeckt, dat ick my onderstond, met geweld en gewapenderhand de selve te verdedigen; jae met een vollen ernst te veraghten en te schelden al de geene, welcke *Gebers Officina* en Werckplaets niet intreeden, des *Arnoldi Secte* niet bevoorderen, 't *Collegium Raimundi* niet vermeerderen, en den *Christophoro Parisiensi* niet geloven wilden; welcke al t'saemen, om so te spreecken, reght goudene Mannen waeren. Maer den ongeluckigen uytgangh van veele haerer Naevolgers, jae van 't grootste deel, op dat ick niet segge van allen, heeft deesen mijnen moed gantsch ter neer geleghd: Als waer door ick in tegendeel vastlijck en op gewisse gronden my inbeeldede, dat het een valsche en dwaelende Konst is, welckers *Professoren* ellendigh, d'*Instrumenten* onnut, d'onkosten schaedlijck, de moeyten vergeefs, de begeerten blind, de hoop bedrieglyck, de beloften leugenaghtigh zyn; en eyndlyck de geheele Kraem niet anders is, als de Voorbereydingh tot een ellendigh Gast-huys, en luys-hongerige Armoede. Ick, ghelijck eenen, die door soo veel *exempelen* der geene, welcke door een onversaedlycke begeerte van in een korten tyd ryck te worden, Tyd, Goed, Eer, Verstand, Lyf en Ziel te vergeefs hebben opgeset, verschrickt ben geworden, kan my niet weer herhaelen, noch tot myn voorige Sinnen komen, ten waere ick met haeren hoogberoemden *Auro Potabili*, welcke, nae haer voorgeven, de doode opweckt, en de Wansinnige groote wysheyd en verstand veroorsaeckt, weer gelaefd, en door sijne wonderbaere kraght weer verquickt wierd.

Tegens d'Alchymistische Goudsoeckers,

Nae deese bespottingh brenghd hy eenige dingen ten besten der *Alchymisten* voort, ten eynde men hem niet moght houden voor so versaeghd, of soo partydigh, dat hy, onaengesien soo veel schoone *Argumenten*, welcke de Goudmaeckers aen haer sijde hebben, haer niet een weynigh sou derven verschoonen. Doch daer benevens beloofd hy, daer nae de Waerheyd en Uytgangh te sullen toonen; hoe dese arme Dwaesen met den *Luto Sapientiæ*, of veel meer Peck, besoedeld, met *Oleis* gesalfd, in Roock gebraeden, in Vyer verbrand, in de Slaep vermoeyd, in 't Waecken verswackt worden: Haere tyd, goederen, moeyte en arbeyd in d'onsalighe School *Gilgilidis* en *Morieni* (haere kloecke Leermeesters) ellendighen te vergeefs hebben aengewend.

Tot welcke Konst hy selver seer genegen pleegh te zyn.

Nae voorstellingh van de gedagte Bewijsen der *Alchymisten*, breeckt hy eyndlijck met sijne toeseggingh, en seecker met een taemlijck rauwe waerheyd, grof genoegh op de volgende wys uyt: Dit sy so 't wil, echter bevind men aen veele, deese Schoolen toegedaen, soo een ellendigen uytgangh, dat men sich daer over moet verwonderen. Al den Roem, Gewisheyd, Wijsheyd en verhoopten Ryckdom vergaet als

't Geen d'Alchymisten soeken, vindense niet, maer ver-

als den Roock, als een dunne lighte Damp; waer door haere *substantie* vernietigd werd, maer evenwel d'*Accidenten* haerer gedagten en hoop stercker en levendiger blijven, alsse oyt te voren geweest zijn. Hoe 't met haer leven ghesteld is, kan men eenighsins daer uyt afneemen, datse sigh uytwendigh met Roock, Hitte, Sweet; inwendigh met hoop behelpen; met onrust en ydelheyd gheneeren. Haeren Buyck is ghemaeckt van Chameleons-Huyden, want hy heeft meer lught en Wind als Geld in sigh.

liesen 't geense hebben.

't Is derhalven geen Wonder, dat Paus *Joannes* de XXII. in sijn *Extravagante* tegens d'*Alchymistery*, haer arme en ellendige lieden noemd; daer hy van haer seghd: *Spondent, quas non exhibent, divitias, pauperes Alchymistæ*; dat is: D'*Alchymisten* beloven groote Rijckdom, daerse doch selver niets hebben. Met reght magh men van haer seggen, 't geen *Demetrius Phalereus* van andere arme lieden en haere veelerley Aenslaegen seyde: *Quod capiendum illis erat, minimè ceperunt: & interum miserunt, quod possidebant.* Soo veel als: Datse soecken vindense niet, en 't geense hebben verliesense.

Paus Iohannes de XXII. noemd haer arme ellendige lieden.

't Is niet mogelijck te verhaelen, wat voor moeyte, angst en arbeyd met waecken, koopen, verkoopen, leenen, en verpanden sy moeten uytstaen; waer voorse niet anders bekoomen als onordentlijcke vergeeffsche kosten, ellende en gebreck, waer in sy eyndlijck vallen, alsse, vermoeyd van soo veel versoeckens en hoopens, en al haere Goederen verdistilleerd siende, sig moeten beklagen met de woorden des Psalms: *Ad nihilum, ad nihilum redactus sum, quia nescivi.* Sy bekommeren sig den gantschen dagh ontrent nieuwe Recepten, Boecken, Secreten, Processen, en Vonden. Maecken sich wys, datse haeren *Mercurium* willen dooden of binden met *Aconitum* of Wolfs-Kruyd; of *Thorand*, of met Kalvertanden, met *Linaria Majore* en andere Kruyden; of met Pis, of den *gedistilleerden* dreck van een roodhayrigen Jongen, met een *Infusione Opii*, met *Arsenico*, *Salenitro*, *Salgemma*, of met Padden-vet, en andere dierghelijcke dingen.

Ellendigen staet deeser Goud-soeckers,

Ondertusschen, wanneerse alderminst daer op dencken, doet deesen vlughtigen onbandigen Nar een sprongh, loopt wegh, laet de Ketel ledigh, en de toegevoeghde *Materien*, *Liquores*, Sout en Poeders daer in bortelen; de meester daer tegens toornigh zijn, en Potsmartelen soo langh als hy wil. Gy dwaese School! gy ongeluckige Kraem, waer in meer Stoffen als Wijsheyd zijn! Waer in men met moeyte en arbeyd sijn goed leerd doorbrengen, den tyd verliesen, 't leven beswaeren, de goede naem krencken, de lieden bedriegen, valsche Munt slaen, en eyndlyck op een Hennippen Paert ten Hemel ryden.

Op een gantsch spotagtige manier voorgesteld.

Hier leerd men oock de Boeven-konst des *Rosciani* en *Roscini*; des *Turbæ Alfidii* en *Johanniccii*, welcke alleen met Figueren, Characteren

Boeven-konst.

ren, Lelyen, Veranderingen, *Metaphoren*, Noten, Puncten, *Prophetien*, *Parabolen*, Gelyckenissen en Raedselen beschreven is, soo dat geen *OEdipus* of *Sphynx* deselve sou konnen raeden. Hier leerd men een nieuwe, ongesoutene, ongesmoutene *Grammatica* van wonderlycke Naemen, die de Duyvel selfs wel tot een Nar souden maecken. Daer noemd haeren Meester *Augustinus Pantheus* de *Virtutem transmutativam* een Pulver, een Steen, Aerde, *Unguent*, Hoornenhoofd, *Elixir*, *Quintam Essentiam*, en wat diergelycke seldsaeme Namen meer zyn. De Konst, waer door sulcks te weegh werd gebragt, noemd hy, *Alchymia*, *Chymia*, *Calcecumia*, *Voarchaduma &c.* De *subjecten* der Konst een Ziel, een dight *Corpus*, een light *Corpus*. De *Materie* maeckt hy *fix*, vlughtigh, hard, weeck, reyn, vermengd, verborgen; onverborghen. De *Processen* geschieden met Roocken, *Antimonie*, *Arsenicum*, *Calcanth*, *Spaensche Ferretten*, *Litargyrien*, *Marchasiten*, *Metallen*, *Talcken*, *Magneten*, *Zalaminen* &c. met Olyen van Salpeter, Swavel, Vermillioen: Met geverwde Aerde van *Callidonia*, *Tutia*, *Sargalla*: Met Sappen van Volders-kruyd, *Peonie*, *Cardobenedict*, Goud-wortel; met verscheydene Souten, als *Sal alkali*, *Salpetra*, *Salgemma*, *Salnitrum*, *Salcarinum*, *Salelembroth*, *Sal Indianum*: met Pis van Menschen, Eselen, Runderen, Vrouwen die haere Maend-stonden hebben, e. s. v.

Beschimpingh der seldsaeme Naemen.

Welcke d'Alchymisten

Dit Narren-werck is so veelvoudigh, dat men wel een *Filius Sapientiæ*, een Soon der Wysheyd van nooden had, om alles t'onthouden, en met behoorlycke Aendaght te vertellen. Men moet leeren de *Sales* uyt malkander kennen, met sodaenige seldsaeme Naemen, als of men de Duyvel wou besweeren, naementlyck, *Baurath*: *Borax*: *Coagulum*, *Chomeryson*, *Hyle*, *Elebroth*, *Terra potentialis*; *Vitrum Pharaonis* &c. nevens den *Tincar*; welcke de *Materia prima* der gantsche Konst is. Men moet oock leeren, 't Quickfilver of den *Mercurium* te kennen nae sijne seldsaeme Namen en Onderscheydingen, als: *Aqua*, *Azoth*, *Cor Saturni*, *Eufrates*, *Favonius*, *Phlegma*, *Occidens*, *Albumen ovi*, *Sperma*, *Unguentum*, en soo voorts.

Gewoon sijn te gebruycken

Hier leerd men oock de *Metallen* noemen nae haeren staet en *Qualiteyt*, naementlijck, reyne, gesonde, afgesonderde, *gecalcineerde*, gescheydene, *gedisponeerde*, drooge, des *perfecten* Silvers, *Calcinatio*, *Melancholia*, *Incineratio*, *Incarnatio*, *Nigredo*, *Luna*, *Fœmina*, *Bos*, *Gallina*, *Hypostasis*, en meer andere *Figuerlijcke* naemen, waer over *Dionisius Priscianus* en *Calepinus* genoegh te *studeeren* souden hebben, indiense die reght wilden leeren verstaen.

Ontrent haere Stoffen, Instrumenten, e. s. v.

Daer verdistilleeren meenighe haere Harssenen in de naesoeckingh en vindingh van soo veelerley *Coagulen*, *Elexionen*, *Mundationen*, *Mixtionen*, *Corruptionen*, *Alteratioten*, *Sublimationen*, *Augmentationen*, *Diminutionen*, *Desiccationen*, *Infrigationen*. Behalven datse den Kop noch moeten breecken met de toerightingh der Kolven,

Eyndlyck bevindense al haere moeyte te vergeefs,

H.i-

Helmen, Baden, *Chrysolen* en Ovens. Kortlyck, men moet hier een *Chaos* van allerley arbeyd leeren, en ter hand neemen. Hier by moeten sijn Sackjens, Seven, Stampers, Mortieren, Blaesbalgen, Puymsteenen, Potten, Glasen, Roosters, Capellen, Korven, Kolen e. s. v. Maer voor alle dingen goed Geld, 't welck uyt de Beurs springd, met belofte, dat het noyt weer daer in sal komen. Ten laetsten, nae alle uytgestaene moeyte, arbeyd, sorge en anghst, moet den armen *Alchymist* de Schouderen intrecken, en staen als of hy sig bekackt had. Met 't eene Oogh siet hy op sijne welvoorsiene *Chrysolen*, doch daer geen *Chrysolos*, of Goud in is. Met 't andere op synen ledigen Buydel; so dat hy met een bedroefd hert magh uytroepen: Ick steeck, ick steeck in een diepen Dreck-poel, en heb geene kraght meer. Eyndlijck sterfd hy in een Gast-huys, of immers in d'uyterste Armoede.

En haeren Buydel geledighd.

Schimpigh ghenoegh, seyde *Angelot*, maer evenwel niet sonder waerheyd. En gewisselijck deese Goud-soeckers steecken niet alleen in gevaer van 't verlies haerer tydlijcke Goederen, maer oock haerer Zielen. Want vermitsse door deese Metal-veranderingh meenen ryck te sullen worden, soo vallense daer over in *Versoeckinghen* en *Stricken*.

Dese Goud-soeckers

In *Versoeckingen*, wyl de geene, welcke haere tyd en Geld daer aen verquisten, van de Satan met allerley begeerten werden aengevoghten, als die geduerigh traght, om haer in dit Goude Net te vangen.

Staen in groot gevaer,

In *Stricken*, wyl vele op meer dan eenerley wys in dese Duyvelsche uytgespannene Netten vallen; en, of den Zielen-vyand, na verscheydene te vergeefs ghedaene Proeven, ten meede-wercker versoecken, of nae 't versmoltene *Capitael* in vertwijffeling vallen, en daer door grouwlycke sonden komen te bedryven.

Niet alleen van 't verlies haerer Goederen,

Ontwyffelbaer is 't waeraghtigh, dat de boose Geest deesen Arbeyd in 't heymlijck aenschouwd, en als een Vogelvanger op sijne luymen leghd, om den eenen of den anderen deeser Arbeyders een bedrogh in te blaesen: Of hem in sijn voorneemen so verstockt maeckt, dat hy niet af laet, voor dat hy al sijne Goederen verroockt heeft, en dan door armoede boose stucken ter hand neemd.

Maer oock haerer Zielen,

Selfs eenige Goud-soeckers hebben dit gevaer moeten belijden. Jae oock *Rupiscissa* waerschouwd alle eerlijcke lieden hier voor, en soeckt haer van de Goudmaeckery af te trecken, als hy seghd, Ick betuyghe alle *Evangelische* Mannen voor *God*, datse lightlyck in een verkeerden sin konnen geraecken, indiense sigh tot Alchymistische *Operatien* door Satans aenhitsingen laeten verstricken. Want ick weet, het is een wegh tot verderf en sonde; te meer, wyl niemand onder de Goud-Wyse in syne Boecken de Waerheyd geschreeven heeft, maer alleen ghebruyckt verdightede woorden en Voorbeelden, die men niet verstaen,

Selfs Rupiscissa, den grooten Alchymist,

Bekend dit gevaer, en dat men der Wysen Steen natuerlyckerwys niet kan vinden.

staen, en geen Menschlyck verstand begrypen kan. Geen Mensch kan tot de hougheyd deeser Konst geraecken, indien syn Gemoed niet te voren door geweldigh-hooge *Contempleeringh* en een alderheyligste Wandel soodaenigh Godlyck is gemaeckt, dat hy niet alleen kend al de geheymenissen der Natuer, maer oock de Natuer weet te veranderen, voor so veelse bequaem is veranderd te konnen worden, 't welck seer weynighe gegeven is. Gemeenlyck *Sophistiseeren* deese lieden; werden valsche Munters, e. s. v.

* * * *

* * *

Voorbeelden van eenige,

EVenwel, viel de Heer *Floris* hier in, kan men niet ontkennen, dat'er eenige syn geweest, welcke waerlyck Goud gemaeckt en getoond hebben. Getoond hebben is gewis; antwoordede *Sinebald*; maer, seggen de tegenstreevers der *Alchymisten*, wie sal verseeckeren, dat het door der Wysen Steen geschied, en niet een Kunstje van de Duyvel gheweest is? Dat *Paracelsus* van Lood Goud sou ghemaeckt hebben, is korts voor deesen gehoord: Maer wie weet niet, dat hy waerschynlyck genoegh voor een Toveraer werd gehouden.

Welcke uyt sleghte Metallen,

't Zy geschied door wat voor een middel het wil, seyde *Argyrides*, 'k sou evenwel wel begeerigh zyn, om eenighe Voorbeelden te hooren van de geene die Goud gemaeckt hebben. 't Bloot verhael van de saeck sal ons in geen gevaer brengen.

Als Loot of Koper,

'k Sou in dit stuck, bejegende de Heer *Donatiaen* hem met een lagchende mond, geen borghe voor u en uws ghelycke so boven maeten geldsuchtige lieden willen blyven. Die op 't hevighst dorstigh is, siet so nauw niet, of 't Water al vry slyckerigh moght zyn, als hy 't maer bekomen kan. Soo gaet het met de Goud-dorst. Schoon dit Metal al vry seer besoedeld was door d'ongeoorlofde middelen der verkryginghe, soo sien doch de Goud-begeerighe so uauw niet op 't bygaende quaed, alsse maer de Stof mogen deelaghtigh worden. Laet evenwel de Heer *Sinebald* ons eenighe Voorbeelden van Goudmaeckers voorstellen. Voor ons deel, wy syn verseeckerd, dat wy haer niet sullen nae volgen. En wat u belanghd, wy hoopen 't beste; te meer, wyl de gierigheyd u sal af houden om een groot deel Gelds uyt te schieten tot een saeck, die so ongewis is, en maer van eenighe seer weynighe uytgevoerd is geworden; waer tegens veele duysenden al 't haere verlooren hebben, en tot den Bedel-korf geraeckt zyn.

Goud hebben ghemaeckt.

Arnoldus de Villanova maeckt

Arnoldus van Villanova, begon *Sinebald*, heeft te *Romen* aen 't Pauslyck Hof, in de tegenwoordigheyd van veele Kardinalen, Koper in Goud veranderd. 't Welck, nevens meer andere, den Reghtsgeleerden

geleerden *Johannes Andreas* uytdruckelijck met deese woorden ghetuyghd: Onlanghs was te *Romen Magister Arnoldus van Villanova*, een voortreflyck *Theologus*, *Philosophus* en *Medicus*; die oock Goudene staefjens maeckte, en de selve alle Goud-beproevingen onderwierp. Desgelycks heeft hy van deese Konst een Boeck geschreeven, waer door vele lieden arm syn geworden, wyl daer in of den reghten wegh niet ontdeckt was, of sy den selven niet reght verstaen hadden.

te Romen van Koper Goud.

Doch dit bewys voor de Konst der *Alchymisten* werd van eenige, en daer onder oock van *Kircherus*, verworpen, wyl desen Goudmaecker verdaght is gheweest van Tovery. Segghen derhalven: Dat de Duyvel selfs dit Goud ghemaeckt, of ander reght Goud ergens gestolen, of uyt d'Aerde ghehaeld, en *Arnoldo* in de hand ghegeven heeft.

Kircheri oordeel hier van.

De *Jesuit Delrio* noemd dit wel boosaerdighe Vermoedinghen, en vraeghd, indien *Arnoldus* hier over *suspect* was geweest, waerom men hem dan aen 't *Roomsche* Hof, daer hy daeghlycks in en uyt gingh, niet aenghetast en als een Toveraer ghestraft sou hebben? Doch hier door heeft hy de saeck niet genoegh ghedaen. Want (1) men weet wel, dat d'Ovrigheden niet op een bloten arghwaen yemand by de Kop vatten. (2) Dat onder den Arghwaen een groot onderscheyd is, en dat men niet so sterck dringhd op de *suspecte* in sulcke voorvallen, by welcke niemand schaede lyd, als wel in sodaenige, waer by een openbaere misdaed van belediginghgaet. (3) Dat te *Romen*, en oock anderweegen, Toveraers genoegh gheweest zyn, welcke men daerom niet ghestraft heeft. Anders souden veele Geestlycke, jae Hoofden der Geestlycke selfs, 't Vyer niet konnen ontgaen hebben. (4) Even den selven *Delrio* bekend eenighe blaederen daer nae selver, dat *Arnoldus* seer verdaght was van Tovery, ghelyck stracks hier nae sal volgen.

De Jesuit Delrio poogd hem te verontschuldigen van Tovery,

Doch met seer swacke redenen.

Kircherus citeert tegens hem *Franciscus Picus*, om te bewysen, dat hy een *Propheet* heeft willen zyn. Want de gedaghte Schryver spreeckt dusdaenigh van hem: *Arnoldus*, een *Spaenjaerd*, geeft voor, dat hem veel saecken sijn geopenbaerd, behalven 't geen hy vermoed van de toekoomst des *Antichrists*.

Verschillentheyd.

Doch *Bonvicinus* houd het daer voor, dat dit een anderen *Arnoldus* was; niet den geenen die van d'*Alchymia* geschreeven, en ten tyde van Keyser *Lodewyck* den *Bayer* geleeft heeft. Die oock een Broeder had, ghenoemd *Petrus* van *Villanova*, desgelycks in de Smelt-Konst seer ervaeren; beyde geboortigh uyt het Vleck *Villanova*, niet verre van *Montepessulano*; waer tegens den valschen *Propheet*, van wien *Picus* spreeckt, een *Spaenjaerd* is gheweest. Derhalven vermoed hy, dat meer persoonen als eenen den naem van *Arnoldus* hebben gevoerd; en

Onder de Schryvers.

Ondertusschen staet vast dat hy van Tovery verdaght is geweest.

en dat de Boecken, van verscheydene geschreven, eenen alleen door misverstand werden toe-geëygend.

Maer dit sy so 't wil, 't blyft echter ghewis, dat dien *Arnoldus*, die te *Romen* Goud maeckte, in den arghwaen van Tovery heeft gestaen.

Lullus (of Lullius) heeft desgelycks in Engelland Goud gemaeckt.

Lullus, of, soo andere schryven, *Lullius*, sou, even als deesen *Arnoldus*, in de tegenwoordigheyd des Koninghs van *Engelland*, oock voor Koningh *Robert van Napels*, Goud ghemaeckt hebben. *Delrio* treckt aen, wat een *Medicus* zyns tyds (doch geenen *Alchymist*) dien aengaende van hem heeft geschreeven, te weeten: 'k Heb by d'*Engelsche* ondervraeghd, en vernomen, dat hy (*Lullus*) in der daed heeft betoond 't geen hy in sijne Boecken had uytgegeven, maeckende, op des Koninghs bevel, in 't Slot te *Londen*, 't alderbeste en beproefste Goud. Men heeft my een Munt-stuck getoond, 't welckse noch hedensdaeghs *Raimundi* (dit was *Lulli* voornaem) *Roosen-nobel* noemen, zynde van suyver kostlijck Goud, en van de hooghste Proef. Wie deesen *Medicus* is geweest, die de gedaghte *Roosen nobel* van *Lullius* selver in handen heeft gehad, toond *Bonvicinus*, hem noemende *Robertus Constantinus*, die te *Parys* heeft laeten uytgaen een Naemboeck der beroemde Mannen.

Kircherus verwerpt sulcks.

Doch deesen *Lullius* is even so wel als den voorgedaghten *Villanova suspect* van swarte konsten. Daer-en-boven wil *Kircherus* niet toegeven, dat het Goud en de *Rosen-nobel*, door sijne Konst in *Engelland* gemaeckt, goed opreght Goud sou geweest zyn; wyl *Paracelsus* selfs 't selve voor valsch Goud heeft uytgeroepen.

Bonvicinus verdeedigd het.

Hier op antwoord *Bonvicinus*: Indien *Paracelsus* sulcks heeft ghedaen, so is 't geschied sonder grond, en veellight uyt wangunst. Hy behoefde niet te seggen, *Indien*; wyl de saeck yeder, die sijne schriften doorleesen heeft, bekend is. Ondertusschen moet ick hier aenwysen de tweespalt der *Alchymisten* over de *Materie* des *Philosophischen* Steens, boven 't geen hier vooren daer van ghesegd is. *Villa nova* veraght het voorgeven van *Lullius*. Dese beyde werden van *Paracelsus* verworpen: En *Paracelsus* weer van *Libavius*, die hem noemd den alderbedrieghlyckste Aerts-boef, en den lightvaerdighsten onder alle twee en viervoetighe Dieren. Deesen werd van andere weer met gelycke Munt betaeld. Insonderheyd bespot *Paracelsus Geberi* en *Lullii* manier, ghelyck oock 't Goud, 't welck hy voor Koningh *Richard* van *Engelland* door *Chymische* Konst gemaeckt, en in de vorm eens Rosen-nobels hem aengeboden heeft; noemende 't selve maer alleen valsch en bedrieghlijck Goud. Den arbeyd van *Rupiscissa* geld hem oock soo veel als niets met allen. Maer ick keer weer tot *Bonvicinus*, die te gelyck sigh verwonderd, dat *Kircherus* 't Getuygenis van een Man aenneemd, dien hy selver voor een Boef en Opsnyder heeft gescholden. Voorts houd hy voor dies te geloofwaerdiger, dat het

Alchymisten schelden en lasteren malkander.

Koning van Engelland Oorloghd met ghe-

ge-

gedachte Goud opreght is geweest, wyl meer als ses honderd persoonen 't selve betuygen: met byvoegingh, dat de Koningh van *Engeland* sigh van dit gemaeckte Goud heeft gediend in sijnen Oorlogh tegens de *Francoisen*.

maeckt Goud.

De gedaghte *Robertus Constantinus* verhaeld, dat *Bernardus Trevisanus* in 't eerst door d'*Alchymistery* een groot deel geld en goed had versmolten, maer eyndlijck door geduerige vlijt soo verr' quam, dat hy in twee Jaeren tijds de Konst tot de daed, en de hoop tot de vervullingh braght.

Trevisanus een Goudmaecker.

Cardanus seghd, dat eenen *Apotheecker* van *Treviso*, genoemd *Antonius*; voor d'ooghen des *Venetiaenschen* Hertoghs *Andrea Gritti*, Quicksilver in Goud heeft veranderd.

Eenen anderen, Antonius.

Picus Mirandulanus verhaeld veele Exempel van Goudmaecking. Voor weynige Jaeren, seghd hy, is gestorven *Nicolaus Mirandulanus*, Priester van d'Orde der *Minoriten*, een Oud welbekend Man, van een onstraffelyck leven. Desen heeft te *Bononien* Silver, en te *Carpo* Goud gemaeckt uyt Koper. Desgelijcks heeft hy te *Ierusalem* gedaen, alwaer hy sigh veele Jaeren langh ophield. By onsen tyd, vervolghd den gedaghten *Picus*, heeft seecker persoon, ghenaemd *Apollinaris*, een Monick, en Priester uyt der Predickheeren Orde, zynde van een goed gerught, sigh tegens sijne Vrienden laeten verluyden, dat hy meer als twintighderley grondighe manieren wist, volgens welcke hy reght waeraghtigh Goud maeckte.

Pici Mirandulani Getuygenissen van sommige Goudmakers:

Voor weynige Iaeren was'er eenen te *Venetien*, die, volgens betuygingh van veele voornaeme en in openbaere Eer-ampten sittende persoonen, met een kleyn graentje, niet grooter als een Peperkoorn, een taemlijck groot deel Gouds uyt reght Silver heeft gemaeckt.

Welcker eenige

Noch op deese uyr, gaet de ghedaghte Schryver voort, leefd een my seer wel bekend Man en goede Vriend, die met sijne handen meer als tsestighmael uyt *Metallen*, of *Mineralische* dinghen, in mijne tegenwoordigheyd Goud en Silver heeft doen voortkomen. Sulcks braght hy niet alleen op eene, maer op veelerley wysen te weegh. 'k Heb gesien, dat, by de bereydingh eens *Metal*-Waters, waer in noch Goud, noch Silver, noch Quicksilver was gedaen, onvermoedlijck Silver en Goud wierd *gegenereerd*. Desgelijcks, dat door de kragt eens Waters uyt Koper Silver wierd getrocken.

Hy in eygener persoon

Noch ken ick eenen anderen, die, soo dickmael als 't hem behaegd, uyt sijn Smel-Oventje Goud haeld, en 't selve in d'openbaere Munt verkoopt voor 't aldersuyverste. Oock is hy een Man van groot vermoghen. Desgelijcks is'er noch eenen anderen in 't leven, dien 't aen geen Rijckdom ontbreeckt; van wiens handen ick Koper in Goud en Silver veranderd heb ghesien, door 't Sap van een seeckere Plant.

Gesien, gekend,

En haere verrigting aenschouwd heeft.

Seecker arm Mensch wierd in een Droom een Water ghetoond, waer meê hy Goud heeft gemaeckt: Oock tot tweemaelen toe Yser in Goud heeft veranderd. 'k Heb gesien, dat uyt Vermillioen, waer by men eenige dingen wierp, doch noch Goud noch Silver, te gelyck Goud en te gelijck Silver is gheworden. Desgelijcks, dat uyt puer louter Vermillioen, door toedoeningh van een enckele Oly, Goud en Silver is ghekomen, doch van sleghte waerde. Veele andere sijner bygebraghte *Exempelen* gae ick voorby, om tot eenige jonger te komen.

* * * *
* * *

Helmonts getuygenis

DEn by veelen seer beroemden, en by niet weynige gantsch *suspecten Helmont* geeft den Philosophischen Steen op 't 630. blad van synen *Boom des Levens* dit getuygenis. 'k Werd gedwongen te geloven, dat'er een Goud en Silver-maeckende Steen is, wyl ick, tot verscheydene maelen toe, met eygener hand een eenigh graentje deeses Pulvers heb geworpen op eenige duysend Granen verhit levendigh Quicksilver, en dit werck, in 't byzyn veeler personen, met de hooghste verwonderingh, in 't vyer sodaenigh geluckt is, als de Boecken daer van schryven. Hy, die my dit suyver-Goudmaeckend Pulver gaf, had'er soo veel van, dat hy tweemael honderd duysend ponden Goud daer meê sou konnen verwen hebben. Hy gaf my bynae een half Grein; waer door 18¾ loodt Quicksilver veranderd wierd. Maer 't Goud gaf my een vreemd goed Vriend, 't welck ick een eenigen avond te gebruycken had.

En voorgegevene Ondervinding

Van den Steen der Wysen.

Pag. 590. van 't *eeuwige leven* schryfd hy: 'k Heb den Steen der Wysen dickmael gesien, en met mijne handen betast, &c. en 't vierdedeel van een Grein, in een Pappier gewickeld, op sesthien lood heet levendigh Quicksilver in de Smelt-kroes geworpen. Doe is 't gedagte vlughtighe Quicksilver terstond met een geruysch bestalt, en heeft sigh als geel Wasch aen den Bodem geset. Nae dat men 't oock weer gegoten, en by den Blaesbalgh afgeblaesen had, heeft men ghevonden sesthien Lood min elf Greinen suyver Goud. Soo dat een eenigh Graen deeses Pulvers 19186. deelen levendigh Quicksilver in soo veel fijn Goud heeft veranderd. Diergelyck een Pulver vind men oock in d'Aerde, 't welck alle onreyne Metallen in Goud veranderd, vermits 't sigh daer meê vereenighd, en van alle aenstooten, Roest, afneemen en eyndlijck afsterven bevryd, en als onsterflijck maeckt tegens alle gewelddaedighe dwangh des Vyers en der Konst, bevorderende 't selve in de Maeghdelijcke reynigheyd, die maer alleen hitte van noden heeft.

Waer door hy van Quicksilver Goud maeckte.

Maer

Maer hoor nu wat *D. Ioh. Frederick Schweitzer* verhaeld van een gedenckwaerdigh geval, 't welck sich in 't Jaer 1664. heeft toegedraegen binnen 's *Gravenhaegh* by een Silver-smid, ghenoemd *Gril*; die door een sonderlinghe Sout-geest 't Loot sodaenigh toebereydede en tijdighde, dat hy, uyt een pond des selven Loods drie deelen fijn Silver en twee Oncen van 't beste bestandighste Goud bequam. Sijne woorden luyden, vertaeld zijnde, aldus; doch met eenighe verkortingh.

Een armen Silver-arbeyder

Een Silver-arbeyder in 's *Gravenhaegh* (zynde een wel-ervaeren *Discipul* in d'*Alchymie*, maer voorts, volgens de natuer der *Alchymia*, een armen slocker) begeerde eens voor eenighe Iaeren van eenen mijner goede Vrienden, een Wol-verwer, ghenoemd *Hans Casper Knotner*, een Sout-geest, op een sonderlinge wys toebereyd. Desen gaffe hem, en vraeghde, of hy d'ontfangene Soutgeest tot Metallen wou gebruycken of niet? *Gril* antwoordede Iae. Gootse oock over Loot, 't welck hy deed in een Glasene Schael. Nae twee Weecken tyds sagh hy op dit Loodt een sonderlingh schoone Silver-helle Starr, even als ofse van de konstighste Meester met een Passer daer op getroecken gheweest waere. Hier over werd *Gril* seer verblijdt, seggende oock tot D. *Schweitzer* en andere, dat hy nu had ghesien de beduydede Starr der Wyse, van welcke hy ongetwijffeld in *Basilio* geleesen had. De gedaghte Doctor en andere eerlijcke Mannen saegen deese Starr met de hooghste verwonderingh op de Soutgeest swemmen. Ondertusschen lagh 't Loodt onder op de grond gantsch aschverwigh, en opgereesen als een bolle Spons. Doch nae verloop van seven of negen daegen verdween, in de Maend Iulio, door d'al te groote hitte, de wateraghtighe voghtigheyd des Sout-geests, en deese Starr settede sig tegens de grond op 't Spons-agtigh Loot; 't welck verwonderenswaerdigh was, en van veele gesien is geworden.

Binnen 's Gravenhaegh bekoomd toevalliger wys.

Door middel van een sonderlinge Soutgeest.

Eyndlijck heeft *Gril* een deel van dit Aschverwigh Lood met de daer op staende Starr *gecapelleert*, en uyt het pond des gedaghten Loots bekomen twaelf *Oncen gecapelleert* Silver; en uyt deese twaelf *Oncen* noch twee *Oncen* van 't beste Goud. *D. Schweitzer* bied aen, noch op den hedigen dag te willen toonen, hoe deese Starr aen 't sponsaghtigh Loot heeft gehangen, en daer-en-boven oock, nevens de Spitsen of Eynden der Starr, het van hem afkomende aengevlogene Goud en Silver. *Gril* wou voor *Knotner* verborgen houden, dat hy sijnen Sout-geest had ghebruyckt. Had hy in tegendeel hem hier over aengesproocken, geerne sou hy hem de kennis van des selven bereydingh hebben gheleerd. Onlanghs daer nae was hem vergeeten, wat voor een Sout-geest hy *Gril* had gegeven (want hy had meenigerley soorten van dit tuygh). Wist oock niet, hoe hy lightlijck een diergelijck slagh weer sou konnen bereyden. Ondertusschen wierd hy en sijn gantsche Huys van de Pest wegh geruckt. Den anderen verdronck. Nae de

Silver en Goud uyt Loodt.

(a) D. Ioh. Fr. Schweitzer, in 't 4. Cap. des

Guldnen Kalfs. de dood van beyde deese persoonen heeft geen Konstenaer sodaenigh een Soutgeest weten te vervaerdigen (a)

Proefgedaen van Keyser Ferdinand den III. door een reyn Goud-pulver,

In 't Iaer 1648. als Keyser *Ferdinand* de III. met sijnen Hofstoet te *Praegh* was, wierd sijne Majesteyt van eenen onbekenden verborgen *Philosooph* (dit maeckt de saeck al vry wat verdaght) een Pulver toegesonden, waer meê de gedaghte Keyser selver een Proef deed op den 15. der Maend *Ianuary*, en daer door een seeckere *Quantiteyt* Quicksilvers in goed, suyver waeraghtigh Goud veranderde. Met een eenigh Graentje deeser T*inctuer* heeft sijne Majesteyt met eygene Keyserlijcke handen drie geheele ponden Quicksilver verandered in derdehalf pont louter Goud. * * * Dus is van een graen Goud-pulver gekomen 16470. granen Gouds uyt Quicksilver; 't welck gewisselijck geen geringe winst sou zyn.

Hem van eenen onbekenden toegesonden.

Valerianus Bon*vicinus* beroept sich desgelijcks op deese Proef, en bericht, dat men noyt heeft konnen ervaeren, wie deesen onbekenden Mensch moght geweest zyn, die hem 't Godpulver toesond, daer hy doch, alleen door d'aenwysingh van dit E*xperiment*, van den Keyser honderd duysent Rycksdaelers had konnen bekomen. Andere mogen hier van dencken 't geense willen; immers kan ick my niet ontslaen, van een Arghwaen, wegens deese onbekendheyd en verborgenhoudingh, op te vatten. Want of schoon dien persoon, door middel van sijne Goudkonst, geen geld moght van doen gehad hebben; soo is echter niet te vermoeden, dat hy, indien 't reyn spel waer' gheweest, niet nae d'Eer van deese vindingh sou hebben ghestaen.

Maer laet ons noch al meer, en vry yet seldsaems hooren, onlanghs den voorgedaghten D. *Iohannes* F*redericus Schweitzer* selver bejegend, en van hem beschreeven, luydende (vertaeld zynde) aldus:

* * * *Van dit Goud heeft syne Majesteyt een Penningh laeten maecken, met soodaenigh een Inschrift, als te sien is in onse* Groote Schouwplaets der jammerlycke bloed en moord geschiedenissen pag. 614. *Waer by den Leser hier gewaerschouwd moet syn, dat door de feyl des Druckers ter selver plaets is gesteld* Kroon *voor* Kom; *oock*, twee pond *voor* drie pond, *en* anderhalf *voor* derdehalf.

* * * *
* * *

Seecker onbekendt persoon

OP den 27. December des Iaers 1666. quam een gantsch onbekend Man in mijn Huys; een persoon van een eerlijck Aensien en ernstige Gestalte, doch slecht in Kleedingh; van een middelbaere grootte, een langhaghtigh aengesight, vol ronde plec-

ken

ken of vleckjens; swart, effen neerhangend hayr, sonder Baerd; oud ontrent vierenveertigh Iaeren, soo veel my dunckt uyt *Noordholland* of *Batavia* van geboorte. Nae dat hy sijne vriendlijcke groetenis had afgeleght, begeerde deesen nieuwen Gast met de hooghste Hoflijckheyd, dat ick hem een vryen toegangh tot my wou vergunnen, wyl hy, ter oorsaeck van de Konst, myn Huys niet had konnen noch willen voorby gaen, sonder my aen te spreecken. Hy voeghde daer by, dat hy al over langh gelegentheyd had gesoght, om door onderhandelingh eens goeden Vriends met my bekend te worden. Hy had (vervolghde hy) eenighe mijner *Tractaetjens* doorleesen, naementlijck de geene, welcke ick had geschreeven tegen 't *Sympathetisch* Poeder van de Heer *Digby*, en daer in ontdeckt mijnen twijffel van 't waere geheym der Wysen. Daer op vraeghde hy my, Of ick dan niet kon geloven, dat in de Wereld noch een plaets was, daer sulck een groot geheym ghevonden kon worden; door welckers kraght een Artz alle kranckheden sou konnen *cureeren*; ten waere dan dat de *Patient* gantsch geen Longe, Lever, of diergelycke voornaemste deelen des ligchaems meer overigh had?

Komt by D. Johan Frederick Schweitzer

'k Gaf hem tot antwoord, dat soodaenigh een middel yeder Artz hoogh-dienstigh sou zijn. Doch niemand wist sulcks; en even soo weynigh wat en hoe veel geheymen in de Natuer verborghen waeren. 'k Had oock in den gantschen tyd mijns levens noch noyt een diergelijck *Adeptum* gesien, schoon ick in der Wysen schriften hier en daer van deese Konst had geleesen. En wyl hy van een *Universale Medicijn* gewagh had ghemaeck, so vraegde ick hem, of hy een *Medicus* was? Hy antwoordede neen, en dat hy sich voor niet anders als voor een Kopergieter en Metalbrander uytgaf. Doch van sijner jeughd af had hy van sijne goede Vrienden veele seldsaeme te voren onbekende dingen geleerd: Insonderheyd hoe men door den dwangh des Vyers uyt de Metallen de *Medicinale* gheheymenissen sou konnen bekomen en uytlocken: En even daerom beleed hy sich een liefhebber der Eedele Genees-konst te zyn.

Houd verscheydene Alchymistische Redenvoeringen met hem.

Nae veele Redenvoeringhen van de Vyer-Proeven in de Metallen, sprack deesen *Elias Artista* my voorts aldus aen:

Toondhem den Philosophischen, of der Wysen Steen.

Soud ghy, indien u misschien eens dit hooge geheym (te weeten, den Steen der Wysen) voor oogen quam, 't selve wel kennen, naedien ghy u so seer bemoeyd hebt in 't leesen van soo veel Schriften der voortreflijcke *Chymisten*, aengaende de *substantie*, verwe, en wonderlijcke Werckingen? Mijn antwoord was, Neen. Want of ick wel *Paracelsus*, *Helmont*, *Basilius*, *Sendivog* en andere *Adeptis*, welckers Schriften voor handen zyn, daer van had naeghesien, soo twijffelde ick echter, schoon my deese *Philosophische Materie* voor 't gesight wierd gesteld, of ick sou konnen bekennen, deselve de regte te zyn of niet. Ondertusschen haelde hy uyt sijnen Buydel een Elpen-

Vervolgh van deese Historie.

Ghy sult noch al meer hooren, gingh *Sinebald* voort. Als ick (vervolghd den gedaghten *Schweitzer*) met de hooghste verwonderingh tot hem seyde: Mijn lieve Heer, segh my doch onbesorghd, waer van daen ghy deese aldergrootste wijsheyd des Werelds hebt; So gaf hy my tot antwoord, hy had van een Uytlandsch goed Vriend sulcke Wonderdaeden ontfangen. Desen had eenige daegen langh Herbergh by hem genomen, sigh uytgevende voor een lief hebber der Konsten die tot hem ghekomen was, om hem veelerley Weetenschappen te leeren, naementlijck, onder meer andere: Hoe men uyt Steenen en Christallen de schoonste Eedele Gesteenten kon maecken, veel treflijcker als Rubynen, Goud-steenen, Saphiren en andere diergelijcke. Hoe men den *Crocum Martis* in den tijd van 't vierde deel eens uyrs kon toerighten, welckers eenige *Dosis* de vloeyende Pest onfeylbaer gheneesd. Desgelijcks oock 't Metallisch Sap, waer door men binnen vier daegen tijds alle en yeder slagh van Watersught ghewisselijck kon verdryven. Daer-en-boven een gantsch klaer Water, veel soeter als Honigh, waer meê hy de reghte *Tinctuer* der Granaten, Corallen, en allerley Glasen, die oyt van Konstenaers sijn gemaeckt geworden, binnen twee uyren tijds alleen in warm Sand kon uyt trecken; behalven noch veel meer andere dinghen, op welcke ick geen aght sloegh, wyl mijne gedaghten hooger gingen, naementlyck op de Konst, om 't Eedele Sap der Metallen uyt te parssen, 't welck tot de Metal-veranderingh dienstigh moght zijn. Doch de schaduw in 't Water ontnam den Hond sijn stuck Vleesch.

Genees-middelen van een ongeloofiyke kraght.

Seldsaemen verfrisschenden Drank.

Deesen Konstenaer vertelde my oock, Sijnen Meester had hem bevolen, hy sou hem een Glas vol Regenwaeter brengen. Hier in deed hy een kleyn weynigh van hagelwit Poeder. Doe beval hy my (gingh deesen onbekenden voort) dat ick van een Silverwercker sou gaen halen twee Loot Silver op de *Capel* afgedreven, 't welck met den Hamer in Loot geslaegen moest zyn. Dit smolt in 't vierde deel van een uyr tyds, even ghelyck Ys in warm Water. Doe gaf hy my de helft van deesen zynen soo snel bereydeden Dranck te drincken. De smaeck was als die van soete Melck. Hier van wierd ick so frisch, dat ick my t'eenemael vrolijck bevond.

Loot tot Goud gemaeckt, alleen met een weynig Poeder daer in te werpen.

Als hy nu dit verhaeld had, versocht ick gantsch ernstigh te weten, tot wat eynd sijnen Meester dit had ghedaen; en of 't een *Philosophischen* Dronck was gheweest? Doch hy gaf my tot bescheyd, dat ick niet al te nieuwsgierigh moest zyn. Voorts verhaelde hy my, hoe hy op 't bevel zyns konstighen Meesters van de Muer een Loode Waterkruyck moest afneemen. Als hy nu 't Lood in een nieuwe Pot had laten smelten, haelde de Konstenaer uyt sijn Sackje een Busje vol Swavel-geel Pulver. Hier van nam hy een weynigh op 't punt van een Mes, en wierp het in 't vlietende Loot. Stracks gebood hy, met twee Blaesbalgen 't Vyer sterck aen te blaesen, om 't Werck in volle vlam

te

te brengen. Niet langh daer nae schuddede hy uyt de Pot op de rode Steenen, waer meê de Keucken bevloerd was, 't alderbeste Goud. Ick had (seyde deesen lieflijcken aenghenaemen Man, die 't my verhaelde) deese waerheyd, van Metallen in Goud te veranderen, nauwlijcks ghesien, of ick bleef van groote verwonderingh gelijck als verstockt, so dat ick byna niet een eenigh woord kon spreecken. Doch dese Meester, my opwackeren willende, seyde, Zyt goeds moeds en wel te vreeden, lieve Vriend. Neem ghy van deesen klomp het sesthiende deel, en behou het voor u, ter gedaghtenis. Maer deel d'overighe vyfthien deelen onder d'arme lieden uyt. En alsoo quam ick sijne woorden nae. Hy selfs, soo veel my bewust is, heeft een diergelijcke groote Aelmoes aen de Kerck te *Sparendam* verschaft. Doch of hy deese Aelmoessen op verscheydene tyden heeft afgeleghd, of t'effens; of dat hy so veel Gouds in *substantie* gewogen, of Silver daer voor gegeven heeft, heb ick hem so eygentlijck niet gevraeghd. Maer ten laetsten heeft hy my deese hooge Konst geleerd.

Aelmoes aen de Kerk te Sparendam.

Als hy nu de gedaghte vertellingh had voleyndighd, bad ick met de diepste ootmoedigheyd om vergifnis, en hield daer benevens aen, dat hy my doch door een daedlijcke Proef de veranderingh der Metallen wou toonen, om my dies te meer te verseeckeren, dat alles waerachtigh was, 't geen hy my verhaeld had, en ick in dit geloof te versekerder mocht zyn, dat ick de regte waerheyd geloofde. Doch myn Hoflijck versoeck wees hy met weygeringh af: Echter met belofte, dat hy nae drie weecken tijds sigh weer by my sou laeten vinden, om eenige sonderlinghe dinghen in 't Vyer te weegh te brengen; oock om my te toonen de manier, hoe men met het Poeder moet handelen, doch onder voorwaerde, indien 't hem toeghelaeten sou zijn,

Weygering en aghterhoudingh deeses vreemden Mans.

Nae verloop van drie Weecken quam deese Gast, volgens sijne belofte, weer in mijn Huys, en versoght my, dat ick voor een uyr tyds of twee een Wandelingh met hem sou doen; waer toe ick gewilligh was.

Terwijl wy nu 't een en 't ander van de wonderlycke geheymen der Natuer in 't Vyer spraecken, was deesen andersins welspreeckenden Man onderweeghen sonder veel woorden. Geduerigh bedongh hy, dat soodaenigh een bysondere verborgentheyd niet anders moest aengeleghd worden, als enckelijck tot verbreydingh van des hoogh-gepreesenen *Gods* soeten naem. En dat het minste deel der Menschen daght, hoe se haer selven door haere wercken dien soo grooten *God* opofferen en overgeven moghten: Even als of hy 't Ampt van een Predicant had willen bedienen.

Andere onderhandelingh tusschen deese beyde.

Onderwijl vervulde ick hem geduerigh d'Ooren, dat hy my doch deese Veranderinghs-Konst sou toonen. Iae, ick hield met bidden en smeecken by hem aen, hy sou my maer dese hooge gunst bewijsen,

Hy volhard in sijne weygering,

van by my Maeltyd te houden, en in mijn taemlijck ruym Huys te vernaghten. 'k Gaf hem so veel goede woorden, dat een Vryer geen beeter noch beweeghlijcker had konnen bedencken, om sijn Liefste te bepraeten. Doch hy bleef so vast by zyne meeningh, dat alles wat ick begon te vergeefs af liep. Evenwel kon ick niet naelaeten, hem noch eenmael aldus aen te spreecken: Geliefde Heer, gy hebt mijn *Laboratorium* gesien, 't welck allenthalven so wel besteld is, dat ghy my lightlijck de veranderingh der Metallen soud konnen doen sien. Want die sigh tegens yemand met beloften en tegen-beloften heeft uyt gelaeten, heeft sigh oock aen hem verbonden. Gewisselyck jae, antwoordede hy; doch als ick u toeseyde, nae myne weerkoomst u 't een of 't ander te sullen meê deelen, heb ick dese Voorwaerde daer by ghedaen, indien 't my niet verbooden, maer toegelaeten wierd.

Om zyne Konst der Metal-veranderingh te toonen.

Als ick nu sagh, dat hy gantschlijck niet te beweegen was, so bad ick hem met een grooten yver, indien hy my immers de Konst niet wou toonen, of dat hem sulcks van den Hemel verbooden was geworden, so sou hy my maer 't alderminste stuckje van zynen Schat vereeren; jae maer alleen so veel, als genoegh sou zyn om vier Granen Lood in Goud te veranderen.

Achter laet hy sigh

Op dit hertlijck bidden goot hy eyndlijk den Vloed sijner *Philosophische* barmhertigheyd over my uyt; gaf my een stuckje, so groot als een Raep-saedeken, en seyde, Sie, daer hebt ghy yets van de grootste Schat des Weerelds, welcke de minste Koningen oyt voor Oogen is gekomen. Mijn Heer, hernam ick, dit seer kleyne stuckje sal niet genoegh zijn om vier Graentjens Loodt daer meê te verwen. Geef het my weer, beval hy. Stracks was ick gehoorsaem, hoopende een noch grooter stuck te sullen bekomen: Doch hy halveerde dit weynige met den Nagel zijns Duyms; wierp 't eene deel in 't Vyer; d'andere helft wickelde hy in een blauw Pappier, en seyde: Hier hebt gy noch genoegh aen.

Eyndlyck noch beweegen,

Ach mijn Heer, antwoordede ick met een verschrickt en ten hoogsten verbaesd gemoed, wat is doch dit! Te voren twijffelde ick, maer nu kan ick gantschlijck niet geloven, dat yets so gantsch weynigh van deese Artzeny genoegh sou zijn, om vier Graenen Lood te veranderen. O, hernam hy, * indien gy 't Lood in de Smeltkroes niet regt kond *tracteeren*, naementlijck, so 't te veel is, so neem een vierdedeel eener *Once*, of een half *Once*, of een weynigh meer Lood; want men moet niet meer verwen willen als men kan. Hier op voerde ick hem al weer te gemoed mijnen twijffel, als die swaerlyck kon gheloven, dat so weynigh van de *Tinctuur* so veele Loods in sijne *substantie* tot Goud sou konnen maecken. Doch hy gaf my alleen tot antwoord: 't Is waeraghtigh 't geen ick segge. Ondertusschen sloot ick mijnen verminderden Schat met groote danckseggingh in mijn Kistje, belovende, dat

Om aen D. Schweitzer een weynig der Tinctuer, soo groot als een Raep-saedeken, te geven.

* *Deese woorden syn wat duyster.*

dat ick twee daegen nae deesen de Proef hier van sou neemen, sonder yemand yets daer van t'openbaeren. Niet soo, niet soo, viel hy my in, maer men moet alle dingen, welcke strecken ter eeren des almachtigen *Gods*, insonderheyd de Soonen der Konst kondigh maecken, op datse alsoo alle in *Gods* wysheyd leven, en niet met *Sophistisch* bedrog daer heenen sterven.

Hoe 't D. Schweitzer gegaen was met eenige Stofjens, welcke hy in't geheym met syne Nagelen van den Philosophischen Steen had afgekrabt.

Hier nae beleed ick tegens hem, dat ick, doe ick de klomp zyner Artzeny in mijne hand had gehouden, in dien korten tijd had getragt, yets met een Nagel mijner vinger daer van af te krabben; doch had daer van niet anders konnen bekomen als een gantsch geringh en bynae onsichtbaer Stofje. Waer by gedaen zijnde 't geen ick van onder de Nagel uytpeuterde, so had ick deese Materie in een Pappier gewonden, en in gesmolten Loodt geworpen, maer geen veranderingh tot Goud konnen sien. In tegendeel was bynae de geheele Loodklomp uyt de Smelt-kroes nae de Lugt gevlogen; doch dese *Substantie* had op 't Lood gelegen, gelijck als in Glas veranderd. Hier op seyde hy tot my met een lagchende mond: Gy hebt noch opreghter uwen Diefstal konnen begaen, als de *Tinctuer* gebruycken. 'k Verwonder my, wyl ghy in de Vyerkonst so wel ervaeren zijt, dat ghy de natuer des Lood-roocks noch niet beeter verstaet. Indien ghy uwen Buyt in geel Wasch had gewickeld, so datse voor den Loodt-roock bewaerd waere gebleven, so had de *Tinctuer* in 't binnenste des Loods konnen insluypen, en sou daer nae 't selve in Goud hebben veranderd. Maer nu is de *Sympathetische Operatie* in den Roock verkraght geworden, en deese Medicijn is door den Roock wegh-gevlogen. Want alle Goud, Silver, Tin, Quicksilver en andere diergelijcke Metallen werden door den Loodt-damp verdorven, en gebrecklijck als Glas.

Synen misslagh.

Hier op toonde ick hem mijnen Smelt-kroes; in welcke hy, als hy die besightighde, de te rugg' gelaetene *substantie* aen de sijden des selven vond, met d'alderschoonste *Saffraen-verwige Tinctuer*. Hy beloofde, dat hy de volgende morgen ten negen uyren weer by my sou komen, om my te toonen, dat 't geen hy my gegeven had, *L*oodt in Goud sou veranderen.

Gesprecк van de Materie,

Op deese zyne toeseggingh stond ick verseeckerd gherust. Echter hield ick geduerigh aen om berigh t, of dit werck der Wyse groote onkosten en langhe tyd vereyschte? O mijn Vriend, seyde hy, ghy wilt alles op 't nauwste weeten. Dit wil ick u openbaeren, dat geene onkosten schaeden konnen, noch eenighen tijd te langh kan vallen. Wat de *Materie* betreft, waer uyt ons gheheym ghemaeckt word, weet, dat'er maer twee Metallen en *Mineralien* zijn te vinden, waer van de selve werd vervaerdighd. Maer wijl in deese *Mineralien* aldermeest den Swavel der Wijsen heymlijck onder de Deecken steeckt, so werdse oock uyt *Mineralien* bereyd. Hier op vraeghde ick wederom, wat dit voor een *Menstruum* was, en of men dit werck moest verrighten

Waer uyt het geheim des Philosophischen

ten

Steens werd gemaeckt.

ten in Glaesen of in Smeltkroesen? 't *Menstruum*, berightede hy, is een Hemelsch Sout, of van Hemelsche deughden en eygenschappen, door welckers hulp de Wyse d'Aerdsche en Metallische ligchaemen maer openen; en terwylse deselve opsluyten, treckt men terstont 't Eedele *Elixir* der Wysen daer uyt. In de Smelt-kroes moet dit werck van 't begin af tot het eynd toe met een open Vyer werden verrigt. Dit alles van 't eerste af tot het laetste toe, duerd niet langer, als vier daegen, vereyscht oock niet meer als drie Guldens aen onkosten.

De Vreemdelingh beloofd weer te sullen komen:

Noch verscheydene redenen van deesen Steen der Wijsen, vielen tusschen D. *Schweitzer* en deesen vreemden Gast voor, welcke ick, kortheyds halven, voorby gae; uytgesonderd alleen dit, dat hy hem waerschouwde, sijne Goederen niet te verroocken, om aghter deese Konst te komen, wyl hy deselve doch noyt sou konnen vinden. In 't affscheyd neemen beloofde deesen *Elias Artista*, dat hy hem 's morgens ten negen uyren noch eens sou komen besoecken, om hem te leeren, hoe hy sijne *Tinctuer* in 't Loodt moest werpen.

Eenmael, en andermael,

Maer tot op deesen dagh toe (vervolghd D. *Schweitzer*) is hy my niet weer verscheenen: my alsoo een anghstigh en hooghbedroefd wagten veroorsaeckende. Iae de *Mercurius* der Wysen is met hem opwaerts in de Lucht gevloghen; wyl ick tot noch toe niet de minste tydingh van hem heb konnen verneemen. Evenwel sond hy, op dien Morgen, wanneer hy beloofd had, my ten negen uyren te sullen komen besoecken, een ander onbekend Man ontrent ten half thienen tot my, my aenseggende, dat deesen goeden Vriend, wegens verhinderingh, sigh niet, volgens toeseggingh, kon vertoonen: doch dat ick hem gewisselijck 's naermiddaghs ontrent ten drie uyren sou sien. Ick verwaghtede hem met 't uyterste verlanghen, tot half aght toe; maer wyl hy niet quam soo begon eenighen twyffel in my t'ontstaen.

Doch is noyt weer verschenen.

Hier by quam noch myne tot deese Konst een groote liefde draegende Huysvrouw, die op deeses Mans bedryf goede aght had geslaegen; my vexerende met de Wysheyd, welcke in deesen Vreemdelingh stack. Nu wel aen, seydese, laet ons terstond de hand aen 't werck slaen, om te verneemen of waerachtigh is 't geen dien ernstig-vromen Man geseghd heeft; anders sou ick van den geheelen Naght niet konnen slaepen. 'k Gaf haer tot antwoord, dat wy tot den morghen toe moesten vertoeven, veellight sou hy noch moghen komen. Ondertusschen beval ick mijnen Soon, dat hy 't Vyer sou ghereed maecken. 'k Bevond my van geen weynighe gedaghten verontrust; hoe 't doch bykomen moght, dat deesen in sijne redenen bynae Heylighen Man, nu d'eerste mael aen my ten leugenaer sou worden. Hier by quam noch, dat mijne ghedaene Proef met d'afgekrabde *Materie* te vergeefs was geweest, wyl ick daer door uyt Lood geen Goud had konnen maecken. En eyndlijck, dat hy my maer so een kleyn kruymeltje

Ditbekommerde D. Schweitzer niet weynigh.

meltje van syne *Materie* had gegeven, om een groote klomp Lood daer meê te verwen; 't welck my onmogelijck daght. Dit veroorsaeckte in my een groote verwarringh.

'k Liet my geel Wasch brengen, om deese Stof daer in te wickelen. Ick soght Loodt, en sloeg'er ontrent een of anderhalf Lood af. Ondertusschen verberghde mijne Huysvrouw de Stof des Steens in 't Wasch, en maeckten'er een Klootje van. Soo haest nu 't Loodt gesmolten was, wierpse 't Wassche Balleken daer in; 't welck in een wel-verseeckerde Smelt-kroes met tzissen, ruyschen en opblaesinghen sijne werckingh so treflyck verrightede, dat de geheele klomp Loodt in 't vierde deel eens uyrs in enckel louter kostlijck Goud wierd veranderd. Waerlyck, indien ick in *Ovidii* tyd had gheleefd, 'k had my noyt seldsaemer *Transformatien* der *Chymische* Konst konnen inbeelden of gheloven. Schoon ick met des *Argi* honderd Oogen had toegekeecken, so kon ick noyt grooter Natuer-wonder aenschouwd hebben. Want het Lood, nae dat het met de Steen der Wysen vermenghd was, toonde ons d'alderschoonste aldergroenste verwe. Als ick 't selve stracks daer nae uytgoot, wierd het Bloed-rood; maer koud gheworden zynde, had het den glantsch van 't alderbeste Goud.

Hy beproefd de Konst door syne gantsch weynige bekomene Tinctuur.

Hier op sneldede ick my, met al de geene, die in de hooghste verwonderingh by my waeren, nae den Goudsmit toe, gevende hem ons in Goud-veranderd Lood in handen. Nae ghedaene Toetsingh keurde hy 't voor 't alderbeste en bestandighste Goud, wiens gelijcke in de Weereld niet meer te vinden sou konnen zyn; immers geen beter; bood my oock voor yeder *Once* vyftigh Guldens. De volgende dagh brack door geheel 's *Gravenhaegh* 't gerught van dese wonderlycke Metal-veranderigh uyt; derhalven veele voornaeme lieden en liefhebbers der konst tot my quaemen. Onder deese vond sigh oock de Heer Generael Munt-*Essayeur* der Heeren Staten van *Holland*; nevens andere voortreflycke Mannen, Deese hielden aen, dat ick haer een weynigh van mijn gemaeckt Goud sou laeten toekomen; so woudense 't selve ordentlijck op de Proef setten. Om haer te wil te zyn, soo-vervoeghde ick my by een sorghvuldighe, wel-ervaerne Silverwercker; in wiens winckel mijn Goud op de Proef sou ghesteld worden, nae de wys, welcke de gheoeffende Konstenaers *Quartieringh* noemen; naementlijck, alsse drie of vier deelen Silver tegens een deel Gouds smelten, en dan deese vermengingh door geduerighe Hamerslagh tot dunne plaetjens slaen. Hier op giet men sterck Water, soo veel van noden is, en scheyden daer door 't Silver van 't Goud. 't Laetste valt, in de ghedaente van een swart Poeder, op de grond neer. Voorts giet men 't sterck Waeter weer af, en 't swarte Goud-poeder werd in de Smeltkroes weer in Goud veranderd.

En maeckt daer door Lood tot Goud;

Zynde 't alderkostlyckste des Weerelds,

Volgens de gemeene Toets,

Dit gedaen zynde, dachten wy, dat de helft des Gouds sou doorgegaen en vervlogen zijn. Doch men bevond vry wat anders, als wy ons ingebeeld hadden. Want dit Goud had noch een ghedeelte van 't Silver in Goud veranderd. Een half Loot Goud had noch twee *Scrupelen* Silver tot Goud ghemaeckt, zijnde 't Konst-Goudt, waer van het de veranderingh had ontfangen, t'eenemael gelijck.

En dan noch volgens d'alderstrengste Proef door sterck Water.

Maer vermits wy twijffelden, dat misschien 't Silver niet wel van 't Goud moght gescheyden sijn geworden, soo hebben wy 't selve terstond met sevenmael so veel *Antimoni* vermenghd, en in deese Proef aght Graenen Gouds verlooren. Doch als ick t'*Antimonium* weer liet afroocken, kreegh ick neghen Graenen Gouds wederom, maer wat bleeckverwiger; so dat by deese hooghste Proef van dit Goud gantsch niets gemist wierd: Welcke Proef ick tot driemaelen toe heb gedaen, en gewaer ben gheworden, in de tegenwoordigheyd van vele Eedele voortreflycke persoonen, dat yeder *Quintje* Gouds sigh noch een *Scrupel* Gouds vermeerderde, en ten *Augment* aen sigh had getrocken: So dat vijf *Quintjens* Goud noch vijf *Scrupelen* uyt het Silver tot sigh had getoghen. 't Gewight van het door 't weynige Poeder veranderde Lood in Goud, was anderhalf Loot en twee *Scrupelen*. So bestendigh was 't gedaghte Goud, dat het d'aldersterckste vlammen des Vyers kon uytstaen. Sie daer heb ick (besluyt onse Schryver) dese *Historie* nu van 't begin af tot het eynd toe verteld. 't Goud heb ick noch onder my, maer waer deesen *Elias Artista* is, of in wat Land hy sigh onthoud, is my gantsch onbewust; te meer, wyl hy, onder meer andere dinghen, my oock seyde, dat hy noch van deese Somer nae Huys-trecken, *Asien* doorwandelen, en 't Heyligh Land besoecken wou. (a) Tot hier toe D. *Schweitzer*, die ten eynde deeser vertellingh zynen Gast alle welvaert wenscht. * *

(a) *D. Ioh. Fr. Schweitzer, in litt. B. des Guldnen Kalbs.*

Wat my belangd, seyde de Heer *Floris*, 'k sou al vry veel bedencken draegen, om sulcks te doen. Wie deesen Mensch gheweest is, weet God; maer ons, so veel ick bemercken kan, sal 't wel verborgen blyven.

* * *Een ander diergelyck Geval van een vreemd Man, die een seecker persoon verscheen, en hem Goud deed maecken, doch naederhand klaerlyck wierd gemerckt de Duyvel te syn geweest, en wat voorts dien Goudmaecker weervoer, verhaelen wy uyt den eygenen mond deeses Goud-soeckers in* 't tweede deel *van ons* Groot Historisch Schouw-toneel, pag. 149.

* * * *

* * *

Andere seer seldsa-

EEr ick, gingh *Sinebald* voort, t'eenemael van dese Stof afscheyde, moet ick hier noch yet seldsaems byvoegen uyt de Schriften

van

van de Heer *Rist*, een vermaerd Poët, een groot Liefhebber der *Alchymie*, en noch onlanghs *Luthersch* Predicant te *Wedel* in *Holsteyn*, 't welck u niet min wonderlyck sal voorkomen. 'k Heb, seghd hy, met een welbekend persoon, die wegens sijne Geloofs-bekentenis hevigh aengevoghten en vervolghd wierd, in een vertrouwde kondschap gheleefd. Of hy nu wel in den *Artyckel* der *Menschwerdingh Christi* eenige dwaelingh moght hebben, 't welck ick niet juyst wil logchenen, so kan ick echter dit van hem betuygen, dat hy sodaenigh een Christlyck leven en Godsalige wandel heeft gevoerd, dat ick dickmael van herten heb gewenscht, hem maer een weynigh daer in te mogen naevolgen. 'k Wil hier niet spreecken van d'yverighe gebeeden, waer in hy dagh en naght aenhield: Noch van syne Matigheyd en Vasten, op dat hy altijd tot d'oeffeningh der Godsaligheyd sigh gheschickt moght bevinden: Noch van syne veelvoudige Aelmoessen aen den Armen; ghelyck hy dan yeder avond ontrent ten negen uyren alle Spysen, welcke in syn Huys overig gebleven waeren, onder de noodlydende deed uyt deelen, so dat hy's nagts niet de waerde van een penning brood onder sijn Dack behield. 'k Wil oock niet verhaelen, hoe vreedsaem en bescheyden hy met yeder leefde, waerom hy dan oock wierd gescholden voor den arghsten *Rosen-kruysser*. Maer alleen dit sal ick seggen: Wanneer ick gedenck aen syn treflycke Kindertught, so wensch ick van herten, dat al de geene, welcke den Naem van *Christenen* willen voeren, haere Kinderen op sodaenigh een wys mogten opvoeden: So souden wy, in plaets van een huychelagtig en nietwaerdig, wel haest een waeragtig en regtschapen *Christendom* onder ons hebben, en de gantsche Weereld voor oogen stellen.

me geschiedenis, uyt de Heer Rist, Luthersch Predicant te Wedel.

Seecker Rosen-kruysser,

Wel wel, viel *Angelot* hier in, deesen *Lutherschen Theologus* pronckt de deughden van eenen der Broederen des *Roosen-kruys* al vry hoogh op. 'k Sou my wel derven verseeckeren (nae dat ick de gemoederen van dit Volck ken) dat hy een *Gereformeerd Christen*, al waer hy schoon noch eens Godsaligh, als hy deesen *Roosen-kruysser* beschryft, dien lof niet sou willen verwaerdigen.

Dien hy den roem geeft

Maer, vervolghde *Sincbald*, ghy moet dencken op 't geen ick gheseghd heb, te weeten, dat desen Heer *Rist* niet alleen een *Theologant* onder de *Luthersche*, maer oock een groot *Poët* en *Chymist* was; derhalven de Liefde tot de Konst so een groote genegentheyd in hem Gebaerd heeft. Deesen Godsaligen Mensch (vervolghd hy) heeft my dickmael verteld, dat hy een lange tyd seer yverigh tot *God* had gebeden, dat hy hem doch d'eygentlycke *Materien* des *Philosophischen Steens* wou laeten bekend worden.

Van een sonderlinge Godsaligheyd,

'k Weet niet, viel *Angelot* andermael hier in, of 't een reght Godsaligh Man betaemd, om sulck een saeck so yverigh te bidden, doch vaer in uw verhael voort; 'k wil voortaen den draed uwer redenen niet meer afbreecken.

Word in een Gesigt getoond,

Hoedaenig hy den Steen der Wysen sou konnen bekomen.

Eyndlijck (begon *Sinebald* weer uyt den gedaghten *Rist*) wierd hem geopenbaerd in een seer schoon en troostlyck Gesight ('t selve hier omstandelyck te willen vertellen, sou te wydlopigh vallen) dat hy *Terram Adæ*, of *Adams Aerde*, sou ter hand neemen, en daer meê sodaenigh handelen nae de Wetten der Konst, dat de selve tot volkomenheyd wierd gebraght. Hier op nu beried hy sigh met eenen sijnen seer waerden Vriend (een *Secretarius*, noch vóor weynigh tyds geleefd hebbende) en maeckte met hem een besluyt, datse dit werck in *Gods* naem wouden aenvatten en afhandelen; doch niet in de Stad, daerse doemaels woonden, maer aen een afgelegene Plaets in 't Woud, een goede halve Myl van de gedaghte Stad, daerse haere Vervolgers niet geduerigh voor oogen behoefden te hebben.

Hy, noch eenen anderen tot hem neemende,

Nae dit besluyt lietense de nodige Werckstuygen vervaerdigen. Insonderheyd hebbense met groote moeyte van de *Helsteynsche* Glasblaesery een groot Glasen Ondervat, over de drie vademen wyd en breed, bekomen. Nae datse oock in 't Bosch een taemlyck groote Hut van Plancken hadden laeten opslaen, hebbense daer in gebraght alles wat haer van noden was; en een wel-ervaernen *Laborant*, of *Chymischen* Arbeyder, gehuerd; maeckende stracks daer nae den aenvangh van 't Werck. Sy hielden deese Orde, dat een van haer beyden gemeenlyck drie daegen langh by den gedaghten Arbeyder was; dan quam den anderen zynen Medgesel aflossen, en bleef desgelycks drie daegen by hem. Deese verwisselingh duerde eenige Maenden langh, met harer beyder hooghste vergenoegingh. Want sy sagen dickmael in haere groote Glas-kloot, welcke door een saght Vyer van Kolen wierd geregeerd, sodaenige wonderlycke dingen, datse somtyds daer over gantsch verbaesd bleven. Eerst liet sigh onder in dit Glase Vat gelyck als een Eyland of ander stuck Lands sien. Boven verscheen een Wolck, roodaghtigh, maer met eenen taemlyck doncker. Naederhand begon dit Land te groenen, voortbrengende allerley schoone Gewassen, Bloemen, Kruyden en Boomen. Te ghelyck wierd men verscheydene Gestalten van Gedierten gewaer. Dit alles was so lieflijck t'aenschouwen, dat 't hert in 't ligchaem van blydschap daer over lagchen moest.

Begind dit Werck aen te vangen.

Wonderlyke dingen,

Welcke sig in de Glas-kloot vertoonen.

Boven in de Glas-kloot sagh men nu seer schoone Regenbogen, dan Starren: Somtyds Blixemen, aengenaeme Regenen, Nevels, en veel meer anders *Meteoren*. Al deese saecken, so d'onderste als de bovenste, vermenghden sigh seer behaeghlyck onder malkander; derhalven men lightlyck kon afneemen, dat 't Werck nu haest sijne ghewenschte volkomenheyd sou bereyckt hebben.

Als nu 't Werk byna geheel volbragt was,

Eens, alsse beyde, nevens den Arbeyder, dit groot geheym reght betraghteden, begondense te mercken, dat de roode Leeuw zyne heerlyckheyd begon te vertoonen; waer over sy ten alderhooghsten verheughd wierden, met een voorneemen, datse binnen vier daegen tyds

tyds de Kolf (dus noemd men 't Glasene Vat) souden openen, en haeren Gevangenen in den dagh wilden laten komen. Doch den Arbeyder ried haer, sy souden maer terstond 't Zegel verbreecken, so kondense sien, dat den Arend alreeds Vleugelen had bekomen. Evenwel behoefdense den selven niet so stracks, maer eerst nae drie dagen te laten uyt vlieghen. Dit wierd gevolghd, en daer op 't Zegel geopend. Met immers so groote lust als verwonderingh saegense nu 't geense so een geruyme tyd met 't uyterste verlanghen hadden ghewenscht te mogen sien.

Alsse nu 't Glas met suyver Lynwaed weer toeghedeckt, en boven een geringen band daer om gedaen hadden, dancktense *God* hertlyck voor sijne genaede. En vermits eenen van haer weer nae de Stad moest ryden, so hebben beyde d'andere een stuck weghs hem vergeselschapt, om noch wat te spreecken van haer seer groot geheym. Dus bleef niemand by 't Werck als des Arbeyders Jongen, die altyd seer neerstigh had opgepast. Deesen gehoord hebbende, dat sijne Meesters soo gantsch vrolijck waeren over deesen veroverden Buyt, en haer Geluck soo wonder-hoogh roemden, kon sigh niet onthouden, van deese groote Glas-kloot weer t'openen, beyde doeck en band weghneemende, om alles dies t'eygentlycker te mogen besien. Maer door 't aenschouwen deeser Schoonheden vergat hy sigh selven soodaenigh, dat hy versuymde 't Glas weer toe te maecken.

Barst deses Kloot, door de nieuwsgierigheyd eens Jongens,

Stracks daer nae drongh de Lught met een groot geweld binnen, en veroorsaeckte, dat de stercke Leeuw sijnen uytgangh en Vryheyd met gheweld soght. Waer over 't Glas in duysend stucken spronghe, met sulck een grouwlycken slagh, dat de Konstenaers, nevens haren Arbeyder, schoonse verr' genoegh daer van daen waeren, en even doemaels onder malkander een vrolyck ghespreck hielden van d'Almaghtigheyd *Gods* en haer groot geluck, op 't alderhooghste verschrickteden; jae niet anders meenden, als dat een geweldigen Donder 't halve Woud om verr' had geworpen. Evenwel maecktense sigh terstond haer hooghwightigh Werck indaghtigh, ontrent d'openingh van 't groote Glas; waer van sy alreeds den aenvangh hadden ghemaeckt. Snelden sigh derhalven (twee op een Paerd sittende) op 't spoedighste weer te rugg' nae hare Hut; alwaerse eerst den Jonghen voor de deur even als dood saegen leggen: Maer te gelyck in 't Huys sodaenig een glantsch, dat (gelyck de saelige Man my dickmael met hooghe betuygingen verteld heeft) hun oogen byna gantsch daer van verblind wierden. Alles scheen van binnen dick en sterck verguld te zyn, of als met louter Ducaten-goud besmeerd. 't Welck de volgende dagh van verscheydene andere Menschen met de hooghste verwonderingh wierd aenschouwd. Haer eerste werck was, den voor dood leggenden Jongen door kraghtighe Artzenyen weer tot sigh selven te brengen. Die naederhand seyde, dat hy in een reght-aengenaeme verruckingh had gele-

In duysend stucken, met een geweldigen seer verschricklycken slagh.

't Gantsche Huys schynd van binnen als dik verguld

dat diergelijcke in de Natuer, sonder deese Konst, niet te vinden zyn; en ten derden een algemeene Artzeny tegens alle kranckheden besitten; so dat eèn eenigen regtschapenen Goudmaecker al de fieckten des gantschen Weerelds kon *cureeren*. Sie *cap*. 33, 34, & 35. des genoemden *Tractaets*. Syn'er nu, die deese Konst gevonden hebben, ghelyck men met sulcke blaeskaeckeryen roemd, waerom heeft men noyt deese Werckinghen in sulck een maet als hier voor gegeven word gesien? Dit is derhalven mijn gevoelen: Dat sommighe wel eenighe Materie hebben ghevonden, waer door men sleghter Metallen een Goudverwe kon geven, doch niet waerlijck in Goud veranderen. Heeft men nochtans waerlyck voor Lood Goud bekomen, so heeft de swarte Geest 't eene weghgenomen, en 't ander onsigtbaer in de plaets geleghd. Of oock dit Kunstje is van de bedrieghlycke *Achymisten* wel selfs gespeeld; waer van de Heer *Sinebald* ons misschien eenige *Exempelen* sou konnen voordraegen.

Voor een ydele Opsnydery gehouden.

* * * *
* * *

MEer als honderd, liet deesen sigh hooren; doch voor deese tyd sal ick 't laeten afloopen alleen met *vier* of *vyf* Voorbeelden. *Antonius Bragadinus* roemde sigh een treflycken Goud-Konstenaer te zyn: Deed oock te *Venetien* voor den Raed een Proef van sijne weetenschap, en is langh in een grooten roem ghebleven. Waerom dan oock *Villamont* in sijne Reysbeschryvingh deesen *Bragadinus* seer yverigh verdedighd, en voor een opreghten Goudmaecker uyt geeft. Maer eyndlijck vond men deese sijne Konst soodaenigh gesteld, dat de Beul Geld aen hem moest verdienen. Want hy wierd in 't Jaer 1595. in *Bayeren* opgehangen.

Antonius Bragadinus een valschen Goudmaecker, gehangen.

Aen 't Hof des Hertoghs van *Wurtenbergh* quam een Goud-Konstenaer, met Goud-aengevulde Koolen. Als hy nu de selve in de Smelt-Kroes wierp, waer in de *Mercurius* gheset was, so moest het Goud noodwendigh uytsmelten, en 't Quicksilver verroocken. Somtijds hield hy oock een Jongen in een Kist of Kas verborgen; die, nae dat Vorst de Kamer had toegesloten, uytgingh; Goud in de Smelt-Kroes deed, en daer nae sigh weer verstack. Eyndlijck wierd dit bedrogh openbaer, en dien Goudmaecker te *Stutgard* aen eene met Klater-Goud vercierde Galgh, als een Dief en Bedriegher, op-gheknoopt.

Even 't selve weervaerd een ander Goud-konstenaer.

Korts daer nae gaf sigh eenen anderen by den gedaghten Vorst aen, met aenbiedingh, dat hy hem de Goud-Konst leeren, of, indien men hem op eenigh bedrogh kon betrappen, een Strop om den Hals voor lief neemen wou, in plaets van Vergeldingh. Deesen Argh-

Hertog van Wurtenbergh seer listigh van

Arghlistigen nu gaf aen een Kramer seecker gevyld Pulver, met bevel, dat hy 't selve aen den genen, die 't quam haelen, 't Loot voor twee stuyvers sou geven. Hier van maeckte hy Goud, want 't was Goud, schoon hy 't den naem van *Nix* had gegeven. De Vorst liet oock van dit Pulver haelen, en hy kreegh Goud op de selve wijs. Doe meende hy, dat hy een Goudmaecker uyt *Nix* was geworden. Begiftighde derhalven den Meester met een goudene Keten, daer-en-boven met een goed Paerd, en liet hem alsoo vertrecken. Nae syn afscheyd wou hy meer *Nix* van de Kramer hebben; doch vond sigh bedrogen, wyl deesen hem seyde, dat de ghewaende *Alchymist* hem dit Pulver selver had behandighd.

een Alchymist bedrogen.

Twee Bedriegers, welcke aen Geld soghten te komen, maeckten t'saemen een aenslagh, dat een van haer beyden sigh sou uytgeven voor een *perfecten* Goudkonstenaer; den anderen voor eenen door 't Land-loopenden Artz, of Quacksalver. Deesen sou, nevens andere dingen, een Goude (doch swart-geverwd) Vylssel te koop hebben, onder de Titel van R*esch*. De loose Schalcken wisten, uyt 't ghemeene gerught, dat Marckgraef *Ernst* van B*aden* boven maeten seer geneghen was tot de Vyer en Smelt-konst: Derhalven soght den eersten gehoor by hem, en bood aen, ongelooflijck-groote saecken te willen doen; oock hem de Goudkonst te sullen leeren. De Vorst liet sigh bepraeten, om een Proef te sien, en bestelde derhalven alle nodige dingen, volgens de begeerte des Konstenaers.

Een doortrapten Aerts-bedrieger

Dit ghedaen zynde, seyde den Bedrieger: Alles is nu wel besteld, en niets is'er 't geen ons ontbreeckt, als alleen 't Pulver van seeckere Wortel, welcke men R*esch*, dat is, 't Hoofdstuck noemd. 't Is in alle *Apotheecken*, maer alderbest by sulck een Quacksalver te bekomen. Stracks moest een Edel-knaep, op bevel des Marckgraefs, heenen loopen, om dit Poeder van den gemelden Artz te koopen. Ondertusschen had deesen opsettelijck sijne Kraem reght voor de Slot-Poort opgesteld, en sijne Waeren te koop geleghd; de selve met een stercke stem *recommandeerende*, nae de gewoonte van dit Volck.

Leerd den Marckgraef van Baden.

Des Vorsten P*agie* by hem komende, vraeghde, of hy de Wortel R*esch* te koop had? Hy antwoordede jae, en sodaenige die veel beeter was als men in eenighe *Apotheeck* der gantsche Stad sou mogen vinden. Flucks haelde hy, uyt een berookte Bus, de begeerde R*esch* voor den dagh, en woegh'er voor een dubbele stuyver af. Hier meê keerde de Edelknaep nae sijnen Vorst, leverende aen den selven de *gepulveriseerde* R*esch*-wortel. Dit Poeder schuddede den Bedrieger terstond op 't Quicksilver; braght daer nae 't Goud daer uyt, en kon lightlijck bewysen, dat het suyver, jae kostlyck Goud was.

De Konst, om Goud te maken;

Dit behaeghde den Marckgraef soo wel, dat hy deesen Goudmaecker, die sijne gedaghten dusdaenigh verguld had, met een aensienlycke Som Gelds beschonck, en hem, op sijn versoeck, een gunstigh af-

Doch deese Vorst vond sig gantsch

listigh bedrogen.

scheyd gaf. Nae sijn vertreck voer hy voort, sigh in dese Goudmaeckery t'oeffenen, en 't geluckte hem seer wel, so langh de *Resch* duerde. Maer de selve versmolten zynde, soo sond hy allerweegen heenen, om nae deese Goudmaeckende *Materie* te vraeghen. Niet een eenigh Mensch kende dit goed, noch had oyt yets gehoord van de deughd deeser *gepulveriseerde* Wortel. D'ervaerenste *Apotheecker* wist niet wat *Resch* te seggen was. Doe gingen den goeden Vorst d'Oogen op, soo dat hy 't bedrogh bemerckte, en den Bedriegers beval op te soecken; doch de selve geen lust tot hangen hebbende, waeren alreeds verr' genoegh daer van daen gevloden.

Redenen, waerom men sig van de Goudkonst behoord te onthouden

Ten hooghsten vrees ick, seyde *Angelot*, dat alle Goudmaeckery van Loot, of andere sleghte Metallen, een bedrogh van Menschen, of van de Duyvel is, ghelijck ick alreeds voor heenen geseghd heb. Derhalven oock de geene niet voorsichtigh handelen, welcke sich stellen om deese Konst te vinden. De redenen van mijn gevoelen sal ick met weynige woorden aenwysen.

I. De voornaemste Meesters sijn of Toveraers, of van Tovery verdaght geweest.

I. De voornaemste Meesters in dese Konst werden verdaght gehouden, van met de Satan een heymlijck verstand gehad te hebben. Dit heeft selfs de *Jesuit Delrio*, die anders de mooghlijckheyd des Goudmaeckens met alle kraght soeckt te beweeren, bewoghen, om de Geestlycke ernstigh hier van af te raeden, wyl'er dickmael overghelovige middelen, of heymlycke stomme, of uytdrucklycke Verbonden met de Satan nevens gaen; jae sodaenigh, dat hy selver bekend, *Arnoldus de Villanova*, *Raimundus Lullius*, *Geber*, *Bachon*, den *Engelschen Richard*, en meer andere, in een stercken Arghwaen van Tovery te staen. *Paracelsus*, *Agrippa*, *Guillielmus Constantinus* en meer andere sijn eygentlijck voor Toveraers bekend.

II. De besitters van 't Goudmaeckend Pulver roemen op Gesighten en Openbaeringen.

II. Niet weynigh bedencklijck is 't, dat de maeckers en besitters des T*inctuur*-poeders haere Konst gemeenlijck toeschryven aen Openbaeringen, Gesighten en Droomen, waer van wy eenige Voorbeelden hebben gehoord. Nu, al de geene, welcke Gesigten en Openbaeringen voorwenden, sijn gemeenlyck Ketters, *Roosen-kruyssers*, wonderlycke Heyligen, en Dwaelende ontrent de regte leerstucken des Geloofs. Die den eenen of den anderen treflycken *Philosooph*, ervaernen Smelt-konstenaer, oock wel Keyseren of Koningen, een kleyn Graentje van haere *Philosophische* T*inctuur* schencken, doch de Konst noyt openbaeren. Ondertusschen soo veel daer meê winnende, dat 't een en 't ander gauw vernuf haeren Steen, en de moogelyckheyd der Vindingh koomd te beschermen: Waer door veele, tot haer verderf, aengheset werden, om oock nae deese Konst te traghten: 't Welck de Satan geen kleyn gewin toebrenghd, gelyck uyt 't vervolg myner redenen sal konnen afgenomen worden.

III. Willen de Konst

III. De geswinde *absenteeringh* deser Konstenaers geeft oock oorsaeck tot veele vreemde gedaghten. Waeren 't sulcke Grond-godsalighe

lieden, als men voorgeeft, die maer alleen op d'Eere Gods en des Naestens nut sien, waerom ontdeckense niet aen een ander eerlyck Man de Konst, waer door so veele duysenden Menschen geneesen en geholpen konden worden? Laet het haer de H. Geest niet toe (gelyckse seggen) waerom vind men dan so selden, jae noyt, desen H. Geest by de reghtgelovige? In tegendeel so dickmael by *Phantastique* valsch-gelovige? aen niemand ontdecken.

IV. Selfs de grootste *Alchymisten* stellen een groot gevaer by desen handel. *Geber*, eenen uyt de Vorsten deeser Goudmaeck-konst, schaft hier van af alle gierige en behoeftighe. Hy wil dat alleen rycke en vernuftige lieden sig met de Metal-verandering souden bemoeyen, wyl anders de Duyvel haer lightlijck een treck sou konnen speelen. Wellustige, Onmaetige en Wraeckgierighe ontraed hy deese Konst ten hooghsten, wegens 't daer by gaende gevaer, datse hier door gelegenheyd moghten bekomen tot vyandlycke Moorden of onkuysche Schelmstucken. De wanckelmoedige, onbestandige en ongeduldige wysd hy desgelijcks af, wyl de selve, als 't werck niet nae wensch geluckte, lightlyck haeren toevlught tot den Duyvel souden mogen nemen. Gewinsughtige en bedrieghlycke lieden is 't een helsche Swavel, om haere boose Begeerten daer door aen te steecken, en haere verdoemenis te bevorderen; derhalven waerschouwd hy de soodaenighe oock daer voor. IV. Selfs de grootste Alchymisten stellen groot gevaer voor de Ziel hier in.

V. In de Schriften van vele Goudmaeckers siet men, indien geen eygentlycke Tovery, echter veel overgeloovigheden, en daer onder sulcke, die reghtdraets na Tovery loopen. Seldsaeme Ceremonien en Voorwaerden werden'er in voorgesteldt. Van seeckere Spysen moet men sigh onthouden. Eenige sonderlinge daegen tot sijn werck verkiesen. Groove ruyge Hembden en Rocken draegen, gelyck oock dien *Elias Artista* deed, waer van hier boven gehoord is); onaengesien dit immers tot de Konst niet kan verrighten. Vele, even gelyck de Waerseggers en Zeegenspreeckers, misbruycken hier toe des Heeren H. Woord: De naem van Vader, Soon en H. Geest in de hooggeloofde H. Drie-eenigheyd: 't Beeld der opstandingh *Christi*, en meer andere diergelycke. V. Daer nevensgaende overgeloovigheden.

Noch andere Redenen zyn alreeds voor heenen aengeweesen. 'k Sal derhalven, voor mijn deel, my wel waghten, dese Konst oyt by der hand te neemen, op dat ick, terwyl ick met *Jason* 't *Guldene Vlies* sogt te bekomen, den *Cerbero* niet in de Kaecken viel, 'k meen, of in armoede, of in vertwijffelingh, en daer door tot onsalighe bedryven. 'k Sal besluyten met den gedaghten *Delrio*. Noyt sal yemand, die dese Konst wil oeffenen, sonder een Merckteecken van dwaesheyd en onvoorsightigheyd daer af komen. Want die sigh tot deesen handel begeeft, speeld altijd den dwaesen Koopman. Onder vele duysenden siet gy niet eenen ryk worden; maer tegens eenen, die yets heeft bekomen, vele duysenden sig verderven. Besluyt van deese Verhandeling.

hoe 't Coral wast.

uytgetrocken is, werd het noch daer in gevonden; hebbende de gestalte van Coriander-zaed. Gemeenlyck wassense tusschen de Klippen, diep onder de Zee-golven bedeckt leggende. Sy groenen en spruyten uyt, gelyck de Boomen. In 't Water zynse taemlijck weeck (*Tavernier* heeft het tegendeel geseghd) en van een groenaghtighe verwe. Maer buyten 't Water, so haestse van de Lught werden aengeroerd, bekoomense een steenaghtige hardigheyd, en veranderen haere *coleur* in swart, of wit, of rood: Onder welcke de roode d'Edelste zyn, en noch roder werden, als een gesond Man de selve draeghd. Hier tegens verbleeckense by onreyne Vrouwen, en by de sulcke, die hare Maendtstonden hebben. Eenighe roemen oock aen 't Coral-gewas, dat het ghesond en heelsaem sou zyn tegens den beet der gevleugelde Slangen; welcke uyt 't *Roode Meyr* komen aenvlieghen, en de Menschen door haer Gif beschaedighen. Waer tegens so wel d'Asch van Palm-boomen, als de Corallen, gantsch dienstig werden gehouden. Insonderheyd werd hier toe alderbest geaght 't Koral-kruyd, 't welck wast aen de plaets daer *Moses* de Kinderen *Israels* door de Zee voerde; welcke noch ghekend sou werden aen eenighe groote swarte Merck-steenen, staende twee aen den eenen, en twee aen den anderen Oever. (a)

Seldsaeme Eygenschap.

(a) *Heberus in Peregrinat. p. 2.*

Vermits dan 't Sap deeser Corael-spruyten over al sijne Baermoeder vind, waer in het tot de rypheyd en geboorte werd bevorderd, so moet somtyds oock de Dolphin sijne harde Huyd hier toe leenen, en op sijnen rugge draegen 't geen hy niet kan afschudden.

Kircheri stuck van een Coral-klip.

'k Moet hier noch by voegen 't geen *Kircherus* verhaeld. Dese vermaerde Man heeft in sijne Konst-kamer een geheel stuck van een Klip, over al vercierd met aengewassene Slecken-hoornen, Oesters en Coral-tacken; uyt welckers Schalen, inwendig aen de gladde holle zyde, Corallen zyn gewassen, sonder eenige Wortel: Gelyck oock eenige andere, die uytwendigh aen de rauwe scharpe sijde meenigerley uytspruytende Koral-Plantjens toonen.

Syne waerneemingen daer ontrent.

Op dat hy nu dies t'eygentlycker den Wasdom des Corals moght verneemen, heeft hy deese Plantjens van d'Oesters af gebroocken, om te sien, op wat voor een wys sy ingeworteld waeren, doch kon in 't minste noch Wortel, noch yets dat een Wortel gelyck was vinden; maer bemerckte, datse, sonder eenighe doorbooringh of indringingh, aen de Schaelen kleefden, gelyck Wasch. Even 't selve heeft hy naederhand oock waergenomen aen gladde ghelyck als ghepolystede Steenen; desgelycks aen eenige Paerlemoerschalen, daerse op de selve wys vast aen saeten. Waerom dan oock lightlyck te gheloven is, datse oock wel op hard Yser, gelyck de Heer *Angelot* heeft geseght, of op een Granaet-Appel, volgens 't bericht van *Tavernier*, konnen wassen.

In

In de Rariteyt-kamer des Kardinaels *Barbarini* ('t welck ick in 't voorby gaen, als yet seldsaems, hier moet voordraegen) is een Koral-Plant te vinden, die beneden rondom swart, in 't midden wit, hooger op weer swartverwigh is, en eyndlyck in Tacken uyt breeckt, welck de Zee-Tamarisken gantsch ghelyck zyn. Maer laet ons nu de Heer *Tavernier* noch verder hooren spreecken.

Wonderlyke Coral-Plant.

De Corael-Visschery, seghd hy, geschied van 't begin der Grasmaend tot aen 't eynd der Somer-maend. Men gebruyckt'er gemeenlyck twee honderd Barcquen toe; in sommige Jaeren minder, in sommige Jaeren meer. Deese syn seer light, en voeren groote Seylen, om dies te meer wegh te konnen spoedigen. Op elck deser Barcquen zyn seven Mannen, met een Jonghen om haer te dienen. Men vischt maer alleen van vierentwintigh tot veertigh Mylen van Land, daerse geloven dat Rotzen zyn. Verder derven se niet in Zee steecken, uyt vrees voor de Rovers; welckese met alle maght, door de ligtheyd haerer Scheepen, ontvlieden, so haest sy de selve ghewaer worden.

In welcke tyd de Coral-Visschery geschied.

'k Heb hier, belangende 't Coral, yets aen te mercken ontrent eenige Volckeren in 't Oosten. De *Japonneesen* maecken geen werck van Paerlen of Eedele Gesteenten. Niets aghtense so hoogh, als een schoone Coral-knoop, om haere Beursen daer meê te sluyten; welcke ghemaeckt sijn op de manier onser oude-modische Tasschen. Elck traght om 't seerste, een der schoonste Corallen tot een Knoop te mogen hebben. Indien yemand haer een Coral kon brengen, hebbende de grootte van een Ey, doch gaef, schoon, en sonder vleck, sy souden'er so veel voor geven als men begeerde.

Coral by de Japponneezen seer hoogh geaght.

De *Portugeezen*, die voor deesen een grooten handel in dit Land hebben ghedreven, seyden my dickmael met verseeckeringh, datse geerne daer voor twintigh duysend Rycksdaelers souden willen betalen. Men moet sigh niet verwonderen, datse so veel Gelds voor een schoon stuck Coral souden geven: Want vermitsse andere Iuweelen veraghten, so hebbense geen *curieusheyd*, dan ontrent sulcke saecken, die men anderweegen weynigh aght. Daer-en-boven maeckense seer veel wercks van de Huyd eens Vischs, zynde veel rauwer als 't Zegreyn Leer. Deese Visch heeft op den rugg' ses, somtyds oock wel aght, gelyck als kleyne Beentjens, welcke wat verheven staen, en een *circkel* maecken. In 't midden siet men noch een ander Beentje; hebbende bynae de ghedaente van een Diamant-Roos. Van deese Visch-huyden maeckense Scheeden tot haere Sabels. Hoe dese kleyne Beentjens beeter in 't rond en in orde staen, hoese de selve dierder betaelen: Iae somtyds tot duysend Rycksdaelers toe, volgens de verseeckeringh, die my de *Hollanders* hier van hebben gedaen.

Voor eene derselver, alsse seer groot en schoon was.

Soudense wel 20000 Rycksdaelers geven.

Door geheel *Asien* ghebruyckt het gheringe Volck Corallen, om haere Armen en Beenen daer meê te verçieren; maer voor al nae 't

Corallen door geheel

Noor-

Asia gebruyckt.

Noorden in de Landen des *Mogols*: Oock boven op 't Gebergt, streckende nae de Koninghrycken van *Assam* en *Boutam*.

Wonderlijck is 't, seyde de Heer *Donatiaen*, dat soo diep in en onder de golven der Zee soodaenighe Corael-boomen souden wassen.

* * * *
* * *

Op den grond der Zee

INdien God, hernam *Sinebald*, 't Waeter der Zee eens uytdrooghde, en de grond van deese gheweldighe plas voor onse ooghen sightbaer maeckte, ick houde het gantschlyck daer voor, dat men niet alleen Klippen, Rotsen, Bergen, maer oock Beemden en Bosschen sou sien.

Zyn niet alleen Klippen, Rotzen en Bergen,

Gewisselyck mooghd ghy dit gheloven, liet *Angelot* sigh hooren. Want men weet uytdrucklyck verscheydene Gewesten te noemen, daer dit onweerspreecklyck blyckt. 't Is seecker, dat in 't *Roode Meir* boven maeten groote Magneet-Klippen zyn, waer aen allerley Yserwerck sigh vast heght, so dat men somtyds Balck-groote Nagelen schynd te sien. Want als een Schip verbreeckt, of te grond sinckt, so treckt de Magneet-Rots 't Yser-werck nae sigh, en behoud het geduerigh aen hem. Wien is niet bekend 't verscheydene slagh van Zee-gras, 't welck sigh onder op de grond uytbreyd als een lustighe Landsdouw?

Maer oock lustige Beemden en Bosschen

Niet verr' van 't Eyland *Malta* is een seeckere Streeck der Zee, *Prateria* genoemd, en seer beroemd wegens de Visschery. Ontrent twintigh spannen diep onder Water siet men, gelyck als op de bovenste vlackte eens Berghs, een wydte en breedte, niet sonder een aenghenaeme Oogenlust. In deese Beemde swemmen en speelen de Visschen even als op een vermaecklycken Heuvel, of liever in een begroend Moeras. De Visschers weeten dit seer wel waer te neemen. Want terwylse met meenighten en geheele Schaeren op deese Beemd dertelen, so werdense met hoopen in 't Net verstrickt. Als yemand de Grensen der meergedaghte Beemd aenschouwd, sal hy de Zee, buyten deese groene Plaets, met een swarte verwe sien overtogen; 't sy weegens de groote diepte, of weegens de steyle Rotzen, welcke dit lustigh Veld een bepaelingh geven.

Meenighte van Coral-bosschen

Niet minder vind men onder de Golven der Zee geheele Bosschen: Waer van 't *Roode Meir* een oogenschynlyck bewys geeft; uyt welckers grond de Visschers dickmael Coral-Boomen by meenighten trecken, welcke onse Karssen-Boomen weynigh toegeven, volgens 't verhael van *Kircherus*. Jae dickmael so hoogh opwassen, dat de Tacken boven uyt 't Waeter komen te steecken, tot geen kleyne verhinderingh,

deringh, en niet minder ghevaer der hier heenen seylende Scheepen.

In de roode Zee

Sodaenige Zee-bosschen van Corallen vind men niet alleen aen eene of eenige weynige plaetsen in een kleyn begryp, maer veelerweegen in dit *Meir*, jae somtyds eenige Mylen weghs verr'.

Huysen van Leem en Koral-len.

't Kan niet wel anders zyn, begon *Smebald* weer. Want verschey-dene Reysbeschryvingen getuygen, dat d'Oevers der gedaghte *Roode Zee* vol Coralen leggen, van 't Meir uytgeworpen en aen Strand ghe-smeeten. In de *Pelgrimagie* des Graefs van *Leeuwenstein* werd ver-haeld, dat de meergenoemde *Zee* veel witte Corallen uytwerpt, welcke men yeder Morgen aen den Oever vind leggen. Desgelycks werd de meenighte van 't Coral-gewas alhier bevestighd door den Reysiger *Johan Helffrich*; berightende, dat de Huysen der geene, die nevens de *Roode Zee* en daer ontrent woonen, ghebouwd zyn van Lym en witte Corallen, welcke met meenighten in dit *Meir* wassen.

Brazilien-hout in 't Roode Meir.

De Heer *Iohan Tucher* van *Neurenbergh* maeckt in sijne Reysbe-schryvingh niet alleen gewagh van de witte en roode Corallen, welcke aen den Oever werden gevonden, maer seght oock, dat daer (in de roode Zee) rood Hout wast, insonderheydt *Brazilien*-hout. Sodae-nighe Onder-waterighe Bosschen, sal men niet alleen in de *roode*, maer oock in andere Zeeën konnen vinden, alhoewel juyst geen Coral-Bosschen.

Bosschen in de Siciliaensche Zee.

De *Siciliaensche* Zee kan oock aen sommige plaetsen onder de Gol-ven een Bosch toonen. De *Fransche* en *Genuesische* Zee-kust, in 't gemeen genoemd *Riviera di Genua*, geeft in haer Spiegel-klaer Water de daer over vaerende diergelycke dingen te sien.

Coral-Bosschen en Klippen in d'Oost-Indische Zee.

D'*Oost-Indische* Zee, viel *Angelot* hier weer in, leverd so wel roo-de als swarte Corallen; derhalven gantsch waerschijnlijck is, datse op de selve wys eenighe Coral-Bosschen bedeckt. Desgelycks leggen tusschen 't Eyland *S. Lorenzo* en 't vaste Land, 't welck sig nae *Mozam-bicq* uytstreckt, vyftigh *Spaensche* Mylen van 't gedaghte Eyland, eenige Rotzen en Klippen, meerendeel van scharp en louter Coral van allerley Verwen, als swart, wit, groen, e. s. v.

Eygentlyck bericht

D'*Americaensche* Zee, liet de Heer *Floris* sigh hooren, heeft niet alleen Beemden onder op de grond, maer oock vind men hier een geheele Gras-Zee. Vermits nu *Angelot* aenhield om een eygentlijck bericht van deese saeck, so vervolghde hy aldus:

Deese Zee is veele Daghreysen langh, en de bovenste vlackte be-deckt van 't Kruyd *Sargasso*, even als met een lustige Beemde. Dit Kruyd heght sigh niet in de grond, gelijck men veellight sou mogen meenen, maer swemd, en werd van de beweeging des Waters gintsch en herwaerts gedreven. De verwe is eenighsins geelagtig, ge-lyck dorr' Hoy. De Blaederen schynen de Hof-Wynruyt niet ongelyck.

De Stengels ſijn met lange Veſelkens in malkander verward, ghelyck by ons die van 't Winter-groen. Men ſiet echter geen Wortelen aen dit Kruyd, maer 't ſwemd, ghelyck ick alreeds geſeghd heb, boven op 't Water.

Van de Gras-Zee, In 't Americaenſche Geweſt.

Maer ſo luſtigh deeſe uyterlycke aenſchouwingh der Gras-Zee is, ſo verdrietigh valt de ſelve de Zee-vaerende, wyl 't gemeenlyck langſaem toegaet, eer men daer door kan komen. De geene, welcke dit Kruyd noyt geſien hebben, ſouden ſigh lightlyck konnen inbeelden, datſe door een ſlyckerige Poel, of een groot Moeras voeren.

't Waeter, ſeyde *Angelot*, moet hier niet ſeer diep zyn, naedien dit Kruyd hier met ſulck een groote meenigte waſt.

Waerom niet, antwoordede *Floris*? 'k heb immers geſeghd, dat dit Gras boven dryſd. De geene, welcke deeſe ſtreeck noyt beſeyld, of yet grondighs daer van gehoord hebben, ſouden ghewiſſelijck de Zee hier voor ondiep en bewaſſen houden, maer d'ervaerenheyd en naevorſſchingh leerdt vry anders. Want als men 't Peyl-loot af laet, ſo kan men met honderd vademen Touw de grond noch niet bereycken. Dus veel weet ick van deeſe Gras-Zee te ſpreecken. Miſſchien ſal de Heer *Sincbald* uyt verſcheydene Reysboecken yets meer hier van konnen berighten.

Seldſaemheyd van de ſelve.

In de Schipvaert des Heeren *Buellii* (begon deſen hier op) heb ick van deeſe Kruyd-Zee geleeſen, dat haere diepte ſelfs de grootſte laſt-Scheepen kon voeren. Dat oock 't Gras vyf ſpannen hoogh ſigh boven 't Water verheft. In 't doorvaeren heeft *Iohannes Lerius* geen grond konnen verneemen met een Touw van vyf honderd Ellen. Die daer nevens waerſchouwd, dat men dit Gras niet veel behoefd aen te roeren, of in de hand te houden, wyl'er ſomtyds eenigh rood ruyght onder loopt, de Hanen-kammen niet onghelyck zynde; 't welck niet alleen de handen der aengrypers rood doet worden, maer oock terſtond een geſwel veroorſaeckt.

Schynd een geweldigh groot Eyland te zyn.

Linſchoten ſeghd, dat de Zee de *Sargaſſo* gantſch met Kruyd is bedeckt, ſchynende groene Velden te zyn; oock ſo dight begraeſd, dat men ſomtyds nauwlijcks 't Water daer door ſien kan, en de Scheepen genoegh te doen hebben, om daer door te komen, wylſe niet anders als door kraght van Wint daer door gheſet konnen worden. 't Is een Kruyd gelyck Peterſelie, oock een weynigh geelaghtigh. De Beſien, daer aen ſtaende, zyn van binnen leedigh. Waer 't van daen koomd, weet hy ſo weynigh te ſeggen als andere; te meer, wyl hier ontrent, ſo veel men weet, noch Eyland noch Landſchap leghd, en 't *Africaenſche* Strand meer als vier honderd Mylen hier van daen is. Hy beſluyt derhalven, dat het van de grond moet opkoomen, ſchoon men daer geen grond kan vinden. 't Begind ſigh te vertoonen van den 20ſten graed, en duerd tot op den 34ſten geduerigh voort, over al dick en vol, ſo dat men 't ſou aenſien voor geheele Eylanden.

Dat

Dat het op de grond sou wassen, seyde *Floris*, staet niet wel te geloven: Want in sulck een geval sou men aen dit Kruyd eenige Worteltjens sien, waer meê het onder in de gedaghte grond sou vast ghehegt geweest zijn; maer nu werd niet 't alderminste der selver daer aen vernoomen. Daer-en-boven, indien de grond daer meê bewassen waere, so sou men sulcks door 't Sinck-loot wel ghewaer zyn gheworden. Verders, in dit Gewest waeyd de Wind soo hard niet, dat hy sulck een meenighte Kruyds door 't onstuymigh gheweld der Golven beneden sou konnen doen afscheuren en boven dryven. Jae, schoon de Wind hier al op het hevighste moght stormen, so weet men echter, dat de Zee onder gherust en stil is. Doch ick laet andere haere ghedaghten hier over uyten, sonder voor of tegen yets vast te willen stellen.

Waer dit Kruyd van daen magh komen, is onbekend.

Niet alleen, vervolgde hy voorts, vind men in en op de Zee Gras of Kruyd, maer oock seer schoone Bloem-beemden onder de Baeren. Veele der selver pleegh men insonderheyd by *Nieuw-Carthago* te toonen. Aldermeest moet men sigh verwonderen over d'Eygenschap deeser Bloemen. Want soo haest se van de Duyckers op de grond der Zee (wyl se niet boven swemmen, gelyck 't gedaghte Gras, maer beneeden in de diepte vast gheworteld staen) werden afgebroocken, en daer na in de lught gebraght, soo bekoomen se eene ghelyck als Chrystalle hardigheyd, behoudende echter de volkomene gestalte van Bloemen.

Wonderlyke Zee-bloemen, die, van de grond in de lugt gebraght werdende,

Dit quam *Angelot* seer vreemd voor, wyl hy noch noyt yets hier van gehoord had. Doch *Sinebald* seyde tot hem: Ghy behoefd hier aen gantschlijck niet te twyffelen. De Heer *Floris* heeft in dit stuck een goede Getuyghe, naementlijck, den Geleerden *Kircherus*; die ons bericht, dat sodaenige in Chrystal-veranderde Zee-bloemen de ghedaente van een Natuerlycke Bloem niet verlaeten: Oock van de *Jesuiten* te *Nieuw-Carthago* in haer *Collegie* werden ghebruyckt tot verçieringh der Altaeren; als een treflijck werck der Natuer, 't welck in *Europa* noyt ghesien is.

De hardigheyd en gedaente van Chrystal aennemen.

* * * *

* * *

't WAs nu Middagh geworden; en derhalven wierden dese Vrienden aen Taefel geroepen. De Maeltijd wierd begonnen; maer daerom hielden hare Redenvoeringen niet op. Wy hebben, seyde de Heer *Donatiaen*, nu weynigh tijds geleeden gesproocken van den wasdom des Corαels onder 't Waeter, en doemaels is oock gewagh gemaeckt van 't *roode Meir*. 'k Wenschte

't Roode Meir:

wel te weeten, waerom dese Zee den naem van rood voerd; en hoedaenigh de gelegentheyd des selven is.

Waer van daen het dien naem sou bekomen hebben.

Den Eedelen *Hans Iacob Breuningh*, antwoordede S*incbald*, segt'er kortlijck in sijne Reysbeschrijvingh dit van: Eenige meenen, dat dit M*eir rood* in 't aensien is, wegens 't roode omgelegene Geberght: te weten, van den weerschjn der Son. Andere heeten 't *rood*, wegens 't Sand en d'Aerde. Vele houden 't daer voor, dat de *roodheyd* des selven eygenschap is. Doch werd soo genoemd, gelijck P*linius* schrijfd *cap.* 23. *lib.* 6. nae Coningh *Erythra* of R*ubro*; waerom oock de *Griecken* deese Zee *Mare Erythræum* bebben geheeten. *Arrianus lib.* 21. *gestorum Alexandri* vermeld, dat in dit M*eir* een vrughtbaer Eyland legd, en daer in 't Graf R*ubri*, waerom oock dit Eyland, en vervolgens 't gantsche *Meir*, dien naem heeft bekomen. R*uber* nu beteeckend in onse Tael R*ood*. 't Is een Arm van den *Oceaen*. Werd anders S*inus* A*rabicus*, en in de Heylighe Schrift *Schelf-Zee* geheeten. In de Verwe isse niet meer *rood*, als P*ontus Euxinus* by C*onstantinopel* *swart* is.

Breeder en eygentlycker

Maer om veelerley andere Schrijvers voorby te gaen, soo wil ick teghenwoordigh alleen verhaelen 't geen den wel-ervaernen P. *Hieronymus*, een *Portugeesch Iesuit*, in zijn onlanghs uytgegeven Werck ons daer van bericht: doch sal alles so kort in een dringen als mogelijck is.

Berigt van dese saeck.

't R*oode* M*eir* grensd aen 't A*byssinische* Keyserrijck: 't welck tegens 't Oosten daer van bevoghtighd werd. De Naem van R*oode Zee*, welcke deesen *Arabischen* Zeeboesem in 't ghemeen werd gegeven, is seer oud. 't Misverstand wijsd onsen *Autheur* aen, uyt eygen' oogenblijcklijckheyd en ervaerenheyd, op de volgende wijs.

't Voorgebergt der Speceryen: waerom so geheeten?

D'Oude noemden d'uyterste Spits van A*frica*, *Aromatum Promontorium*, of 't Voorgeberght der *Speceryen*, vermits alle Scheepen, welcke diergelijcke dinghen van d'*Indiaensche* Kusten braghten, en in de Havenen deeser Zee Koophandel dreven, haeren loop nae dit Hoofd righteden: 't welck ter deeser tijd werd geheeten *Guardi fuy*. 't Inwendige Land is 't Coninghrijck A*del*. D'Inwooners zijn al t'saemen M*ooren*, en wackere Soldaten. 't Gebreck des Regens werd hier, even ghelijck als in Æ*gypten*, vergoed door veele en groote Rivieren, afloopende van 't Æ*thiopische* Gebergten, welcke aen dit Coninghrijck stooten.

Capo Fartach.

Dit Voorgeberght heeft een ander tegens sig in 't geluckigh A*rabien*, genoemd C*apo* F*artach*, na een Stadt, en een Volck van even dien selven Naem: woonende in 't Land. 't Sijn M*ooren*, maer beroemd voor seer goede Krijghslieden. Beyde dese Voorgeberghten leggen ontrent vijftigh F*ransche* Mijlen van malkander.

Mond der roode Zee.

De wydte des *Oceaens* begind sich, ter oorsaeck van deese Voorgeberghten, aen den Mond der *roode Zee* wat t'saem te trecken, en ontrent

trent anderhalf honderd Mylen lenghte in 't Land te lopen; daer dan beyde d'Oevers op vier Mylen nae by een komen; en den naem des *Arabischen* Zee-boesems sigh verliesd; werdende, wat meer opwaerts, 't *Roode Meir* geheeten. 't Welck sigh dan drie honderd en taghtigh Mylen verr' tot aen *Sues* uytstreckt. Tusschen *Massuba* en *Camaram* is 't veertigh Mylen breed; doch by *Sues* maer drie Mylen; aen 't eynd noch smaller.

't Meir in drie deelen verdeeld.

De Schryvers verdeelen dit *Meir* in drie deelen. 't Middelste is klaer en bevaerbaer; niet sonder kleyne Eylanden en Steen-klippen, welcke echter sonder groot ghevaer zyn, wijlse boven 't Water uyt steecken. Beyde d'andere Deelen zyn dight by den Oever van *Moorenland* en *Arabia*; seer gevaerlyck; vol Klippen, Rotzen, en wit Coral; waer door, insonderheyd by naght, de Schepen niet weynigh beschaedighd worden.

Onvrughtbaer kleyn Eyland.

De Mond is dubbel, en werd ghemaeckt van seecker Eyland, ghenoemd *Nabum*, of *Babelmandel*, twee Mylen langh, en noch niet 't vierde deel eens Myls breed. 't Is niet anders als een hooghen, wilden, onvrughtbaeren Bergh, aenghevallen van de Winden en Sonnestralen. Men vind hier geen Gras, maer seer veel Zee-vogels.

't Water bevaerbaer en onbevaerbaer.

Den Ingangh nae *Arabien* toe is klaer en diep, zynde de ghewoonlycke Vaert der Last-Scheepen. 't Andere deel op de sijde van *Æthiopien*, al-hoe-wel drie Mylen breed, is soo vol Sandbancken, dat sigh niemand derf wagen om daer door te komen; ten waere dan in kleyne Scheepjens, van deese *Natie Geluas* ghenoemd.

Smal Canael.

Dight by 't Eyland is een smal *Canael* van taemlycke diepte, 't welk onsen *Autheur* tot meermaelen toe heeft overgevaeren; doch voor groote Scheepen is 't t'eenemael *periculeus*; insonderheyd alsse dight aen 't Eyland komen.

Begin, uytstreckingh, En gelegenheyd der Roode Zee.

Tusschen deese engte begind de *Roode Zee*. Den Oever nae 't Oosten werd geheeten *Arabia Petrea*. Twaelf Mylen hooger als den Uytloop leghd de Stad *Mecca*, seer ryck, en van een grooten Koophandel. Veertigh Mylen opwaerts siet men 't Eyland *Camaran*. Daer nae volgen *Rido*, *Loja*, *Zelitha* en *Gero*. Daer heenen om vinden sigh *Mecha* en *Medina*, daer *Mahometh* begraven is. Aen 't uyterste deeser Zee is *Sues*, voortyds de Stad der Helden; doch tegenwoordigh maer een geringhe ophoudinghs-plaets voor de Visschers. 't Heeft niet meer de *Speceryen* uyt *Indien*, welcke derwaerts wierden gebraght als op de Marcktplaets der *Morgenlanden*, en de *generaele Kermis* der *Indianen*. Deese Plaets leghd van *Groot-Cair* (*Alkair*) vyf-en-twintigh, van 't naeste Oord des *Nyls* sesthien, en van de *Middellandsche Zee* een-en-veertigh Mylen.

ronymus, en noch eenen anderen, zynde Patriarch in Æthiopien.

uytgeworpen was, lietense een *Indiaen* na de grond duycken, en meer haelen. Nae nauwe besighrigingh bevondmen, dat dit even 't Gewas was, 't welck d'*Æthiopiers* den naem van *Sufo* geven; in *Indien*, en veelerweegen in *Asia*, met groote meenighte voortkomende. Even dien naem van *Sufo* werd ook 't Saed toegeeygend; desgelycks een seeckere daer van bereydede Spys, hebbende soo een goede smaeck, als Amandel-melck. Oock de Bloem, welcke de Saffraen niet ongelyck schijnd, en lightlyck daer voor aengesien sou konnen worden. Van dit Gewas werd een roode Verwe ghemaeckt, *Sufo* ghenoemdt, welcke men in *Æthiopien* en *Indien* gebruyckt, om de Laeckenen meê te Verwen.

Haerer beyder eyndlyck besluyt, waer van daen den Naem

't Gewas, de Bloey, de Spijs, de Verwe werd even den selven Naem van *Sufo* ghelycklyck toegevoeghd. 't Welck den *Autheur* en zynen Reysgesel indaghtigh maeckte, dat in de H. Schrift, nae S. *Hieronymi* Oversettingh, dese Zee werd geheeten *Bahar Suf*, 't welk, volgens de *Hebreeuwsche* Tael, *rood* beteeckend. Vermits nu dese Zee leghd tusschen *Æthiopien* en *Palestina*, in welcke beyde Gewesten *Suf* soo veel als *Rood* is te seggen, soo heeft sulcks beyde deese *Iesuiten* bewogen te geloven, dat dese Zee den Naem van 't *Roode Meir* heeft bekomen, niet om dat diergelyck een Verw sigh in 't Water vertoond, maer wegens dit Gewas, in de *Hebreeuwsche* en *Æthiopische* Spraeck *rood* beduydende. D'ervaerenheyd betuyghd oock, als dese Bloem met Lym-water werd gesoden, dat'er een schoone roode Verwe van koomd.

Der Roode zee sou ontstaen zyn.

In aenmerckingh van dit verhaelde hebben de gedagte twee *Jesuiten* eyndlijck 't besluyt ghemaeckt, dat de benoemingh *Roode Zee* is ontstaen van 't Kruyd *Sufo*; wyl 't niet alleen 't Water, ter plaets daer 't wast, met sijne Bloem verçierd, maer oock, om dat d'Inwooners dit Gewas den naem van rood geven.

Deselve werd in de Hebreeuwsche Tael genoemd Suph.

Sie hier dan 't bericht van den oorsprongh des Naems *roode Meir*, volgens de waerneemingh en 't vermoeden des *Jesuits* P. *Hieronymi*. Van hoedaenigh een waerschijnlijckheyd dit is, stel ick aen 't oordeel van geoeffende Harssenen. Ondertusschen is 't seecker, dat dese Zee van de *Hebreen* werd genoemd *Suph*, 't welck beteeckend, vol Biesen, of Ried; vermits den Oever overvloedigh daer van voorsien is. Sommige meenen, dat deese Biesen op den grond des Water groeyen.

* * * *

* * *

Verhandelingh

'k MOet, seyde de Heer *Donatiaen*, deese meeningh der *Jesuiten* eens voordraeghen aen seeckeren mijnen Vriend, een Tael-gheleerd, en in d'*Ægyptische* saecken seer wel

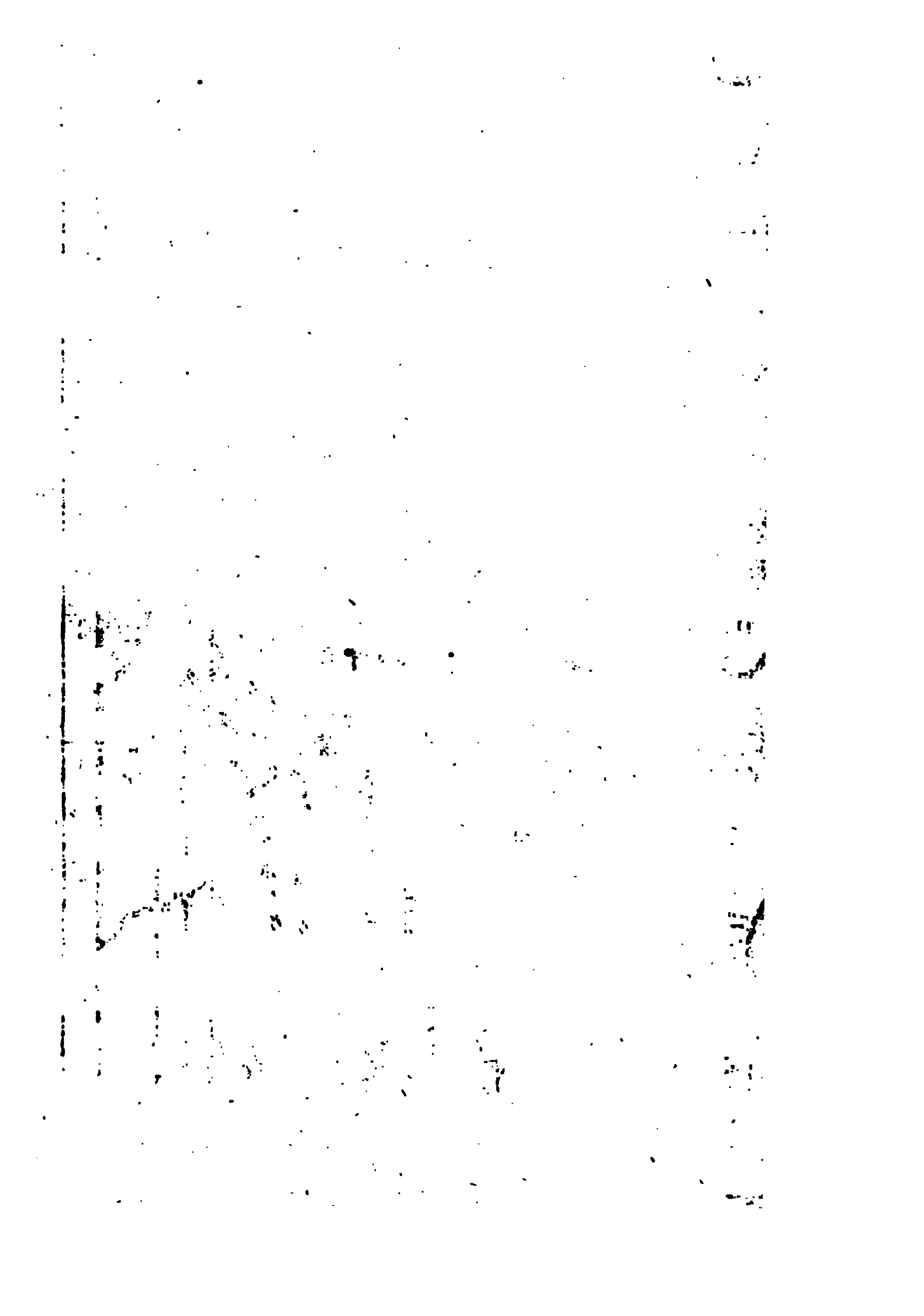
ervaeren

MER MEDI TERRA NEE.
MER D' EGYPTE.
MER DE SORIE
Bouches du Nil
Brullarum Cap. et Sinus
ALEXANDRIE
ARABIE PETREE.
EGYPTE.
MANSOURA. 184
CAIRO
Nil
Giza
Lacus Moeris
BARCA.
DESERTS
MOYEN EGYPTE
CASSILIF DE BOUHERA
CAS DE Fium
Sues
Faran
Tor
Gaza
IERUSALEM
Ascalon
Azotus
Iaffa
Ioppe
Cæsaria
Damiata
Faramuda
Hercu
Raxa
Ripæ albæ
Turris Arabum
Tunia
Rosette
Bochirum
Bochir C.
EGYPTE
divisée en ses
DOUZE CASSILIFS,
ou

DE BARCA
Elgachetum
Elcocath
ou de
LY BIE
Ascor
Couzza
Alguacet
Ernet
SELOUT 227
CASSILIT
CASSILIT
Ichmina
SAID
EGYPTE
ou HAUTE
Georgia
Girgia
Minio DE
DE
Achiana
Chana
Barbanda
GIR
Asna
MINIO 54
MER ROUGE ou DE LA MECQUE
MER ROUGE
L'EGYPTE
Suguen
Dacati
Fiote
COSSIR
San
Ligue sous le Tropique du Cancer
TE
GIO 236
Assuana
SUS
Zibid
Bugo
Mille Pas Geometriques 30 60 90 120
Lieües d'une heure 10 20 30 40
Journees Communes 1 2 3 4
NU BIE
le Nil fl.
COSTE D' HABEX
58 59 60 61 62 63 64 65 66
26 25 24 23 22

ervaerenMan, om sijn oordeel daer over te hooren. Ondertusschen laet ons, terwyl wy over Taefel sitten, oock hooren, wat ghy bysonders hebt van den oorsprongh des *Nyls*, zynde een Naebuerin van de *Roode-zee*.

Van den oorsprongh der

Onder veele Natuerlycke Vraegen, antwoordede *Sinebald*, waer door de *curieusheyd* van nauw-naevorsschende lieden gemarteld werd, is altyd niet de minste geweest die van den oorsprongh, desgelycks van den Wasdom en Afneemingh der soo seer vermaerde Rivier de *Nyl*, zynde d'*Africaensche* Hoofd-Vloed.

Beroemde Nyl-vloed.

Al de ghevoelens van den Oorsprongh deeses Strooms voor te stellen, sou te wydloopigh vallen. 'k Sal derhalven maer eenighe der voornaemste voordraegen.

Des geleerden Ptolomæi meening weersproocken,

Den Geleerden, en door de gantsche Wereld hoogh-beroemden ouden Weereld en Aerd-beschryver *Ptolomæus* heeft gesteld, dat de *Nyl* ontspринghd onder aen 't Geberght *Luna* (hedensdaeghs, volghens 't berigt van *Girava*, genoemd *Bea*) uyt twee Poelen, d'eene van d'andere thien Mylen weghs afgeleghen, ontrent in den twaelfden en een halve Graed Zuyder-breedte. Doch d'ervaerenheyd der *Portugeezen* heeft hem hier in tegen-gesproocken. Want sy, die sigh veele Jaren in dit Landschap hebben onthouden, en 't selve vlytigh doorwandeld, staen wel toe, waeraghtigh te zyn, dat de *Nyl* uyt twee Poelen ontspringhd; maer seggen daerbenevens, dat de gelegenheyd deeser Poelen, of Meiren, geheel anders is gesteld: Want den eenen vind men in den twaelfden Graed der Zuydelycke breedte, d'andere onder den *Æquator* of Evenaer, en bynae onder de selve *Meridiaen*, onder welcke d'eerste leghd.

Door d'ervaerenheyd der Portugeezen.

Ander gevoelen.

Eenighe willen, dat hy sijnen oorsprongh maer alleen heeft uyt de tweede Poel, sonder dat het Water van d'eerste hem eenige toevloed schenckt, maer in tegendeel sigh in een Sand-veld koomd te verliesen, en in d'Aerde te sacken.

Wederom een ander.

Veele Herbergen den aenvang des *Nyls* by 't Hoofd der goede hoop; hier toe bewogen zynde door den ouden Aerdbeschryver *Mela*; welcken seght: Dat de lieden by 't begin des *Nyl-strooms* met haere Voeten tegens d'onse staen. * * Deese meeningh heeft een grooten Aenhangh van veele Geleerde lieden, welcke sigh ghegrond hebben op 't berigt van verscheydene bereysde persoonen.

Aenmerckingh.

* * Mela *noemd deese Lieden, lib.* 1. *cap.* 5. Antichthones. Martianus *wil een onderscheyd stellen tusschen* d'Antichthones *en* d'Antipodibus *of* Antoecis. *Doch* Pomponius *houdse voor eenerley; gelyckse dan oock buyten twyffel zijn, indien anders aen den naem de reghte beduydingh hanghd; als zynde t'saemgevoeghd van* ἀντὶ, *'t welck* tegen, *en* χθὼν, *'t welck* Aerde *beteeckend.*

...gedaghte Portugeezen, ...icke te vinden zyn in 't ...alck een geweldige grootte, ...ly doet'er noch by, dat in dese ...ley Geslaght werden ghevonden; ...ille waerheyd is geseght van soodaeni... ...efien hebben. *Alvarez, in de Beschry-* ...bryckx, *cap.* 135.

...oelen eenige Zee-Mannen en Zee-Vrouwen ...zijn ghekomen, wil ick niet tegen spreecken. ...aenbrengers den reghten oorsprongh des *Nyls* souden ...daer in hebbense *Alvarez* geen seeckere waerheyd, ...en waen wys gemaeckt. Want of wel deesen Priester ...valkhen is gheweest, en sigh aldaer by 't *Portugeezsche* Ge... ...in Ethiopien ...d langh heeft opgehouden; schoon hy oock in sijn be... ...antichap een ...verr' van 't Wit heeft geschoten, soo heeft hy echter 't sel... ...ight niet reght getroffen: Wyl des *Nyls* oorsprongh geensins uyt twee ...niet reght of Meiren voortkoomd, of hy wel daer nae d'eene *passeert*; Poelen ...helyck de Rhyn door de Bodensee. Waer uyt oock vermoedlyck de ...alingh is ontstaen, dat men deese Poel voor sijnen wettigen Va... der heeft uytgegeven.

Waer de Nyl eerst ontspringt ... (marginal note, partly illegible)

De *Nyl* neemd sijnen reghten Aenvangh in de *Provintie Agaos*, naebuerigh aen 't Ryck *Gojam*, ghelyck *Kircherus* bereight uyt het schriftlyck verhael van P. *Petrus Pais*. Al-hoe-wel deese *Relatie* selfs veel meer met *Alvarez* tot soo verr' overeenstemd, dat 't Koninghryck *Gojam* niet des Oorspronghs Naebuer, maer even 't selve Ryck is, daer de selve werd ghevonden. 't Landschap draeghd den naem van *Sabala*, maer 't daer in woonende Volck dien van *Agaos* (of *Agous*.) 't Gewest dan deeses Lands, waer in de *Nyl* ten eersten lught schept, word *Sabala* geheeten. In 't selve leghd een Bergh, wiens bovenste Top een effene Vlackte heeft, allerweegen met Boomen omringhd.

Volgens 't bereight van Kircherus,

Op deese met Boomen-gekroonde Plaets vind sigh een levendige Bron, in den *Diameter* of doorsnydinghs-linie niet meer als anderhalve voet breed, maer ongrondlyck diep; echter noyt overlopende. Doch onder aen den Bergh neemd hy een breede uytvloeyingh. Jae, soo haest hy uyt den schoot deeses Berghs is gebroocken, maeckt hy flaks een Stroom, die naederhand door veel andere Vloeden versterckt werd, en eyndlijck in een Meir of Poel loopt, dertigh Mylen langh, en veerthien Mylen breed. Als nu dit Meir hem weer uyt heeft gheelaeten, so omwandeld hy een magtigh-wyde streeck Lands, en koomd bynae weer aen de selve Plaets, daer hy eerst is uytgevallen: naementlyck by de gedaghte Bron. Doch neemd dan sijne streeck weer te rugg', valt over geweldigh-groote, overhangende, onbegangbaere Steenen af, en doorstroomd het binnenste *Mooren-land*.

En P. Pais, een Oogh-getuyge

Dit

Dit alles bevestighd P. *Petrus Pais* als een Oogh-getuyghe, naedemael hy (nevens den *Abyssinischen* Coningh, die desgelijcks groote begeerte had, om de reghte grond hier van te weeten) persoonlyck gedeese *Nyl*-bron is gaen besichtighen; en daer van deese volgende Beschryvingh heeft naeghelaeten, luydende in onse Tael overgebraght zynde, ontrent aldus:

Verhael hier van, uyt den gedaghten P. Pais.

Onder de Meiren en Vloeden, de Heerschappy van *Paep Jan* onderworpen, vertoond sigh aldereerst d'aldergrootste en door de geheele Weereld meest beroemdste Rivier *de Nyl*; over welcke niet alleen d'oude en hedensdaeghsche Schryvers in groote verwonderingh zyn gheraeckt, maer die oock dickmael in de Heylighe Schrift werd ghenoemd, en al terstond in 't tweede Hoofdstuck van 't Boeck der Scheppingh, daer hy onder de vier Hoofd-vloeden, welcke 't *Paradys* bevoghtighden, gheteld, en *Gibon* ghenoemd is.

De Nyl sou zyn een der vier Hoofdvloeden, welcke het Paradys bewaterden.

Dit sou ick soo vast niet derven stellen, viel *Angelot* hier in. *Een Rivier* (seghd den *Text*) was *voortgaende uyt* Eden (vermoedelyck den *Euphrat*) *en werd van daer verdeeld, en werd tot vier Hoofden*, dat is, tot vier beginsselen van vier Hoofd-vloeden; welcke ghenoemd werden *Pison*, *Gihon*, *Hiddekel* en de gedaghte *Phrat*. Indien nu *Gihon* de *Nyl* was, hoe soudense haer beginssel ghesaementlyck in eene plaets hebben konnen neemen, wyl de *Nyl* koomd uyt *Æthiopien*, d'andere van *Armenien* en *Groot-Tartaryen*. Maer gae in uw verhael voort.

Tegenwerpingh hier tegens ingebraght.

Sijnen oorsprongh (vervolghde *Sinebald* uyt P. *Pais*) neemd hy in 't Rijck *Gojam*, in seecker Landschap, ghenoemd *Sabalà*, en d'Inwoonders *Agóus*; welcke *Christenen* zyn, doch met'er tyd, na dat de Kerck hier verwilderd, en, als een qualyck-bewaerde Wynstock, met veel onnutte Ranckken bewassen was, door allerley overgeloven sodaenigh verdorven, dat tusschen haer en de naebuerighe *Onchristenen* maer alleen een gheringh onderscheyd is. De Springh des *Nyls* vertoond sigh in 't Westersche deel des Rycks *Gojam*, op de hooghte eens Dals; welcke Valey een groot Veld schynd, en over al van Bergen omringhd is.

In wat Ryk de Nyl sijnen aenvangh neemd.

In 't Jaer 1618. den een-en-twintighsten *April* als ick ('t zyn de woorden van *Pais*) in dit Coninghryck my ophield by den *Abyssinischen* Keyser en sijn Heyrleger, klom ick op deese Plaets; besightighde alles vlytighlijck, en vond hier eerst twee ronde Bronnen, hebbende yeder in den *Diameter* vier Palmen. Dus sagh ick met een hertverheugende lust 't geen *Cyrus* en *Cambyses*, Koninghen van *Persien*, desgelycks den grooten *Alexander* en den door de gantsche Weereld beroemden Keyser *Julius Cæsar* te vergeefs hebben ghewenscht te mogen sien.

Bronnen, uyt welcke de Nyl ontspringhd.

't Water deeser Bron is Spiegel-klaer, seer light, en van een aenghenaeme smaeck. Ondertusschen staet hier te weeten, dat deese

Eerste Bron des Nyls.

De mee-ningh van Alvarez;

Franciscus Alvarez schryfd, even ghel[illegible]ud. De twee-
dat de *Nyl* ontspringhd uyt twee Po[illegible] voor de *Tygris*, de
Æthiopisch Koninghrijck *Goyam* [illegible] en *Phison* een andere
datse de wilde Zee gelyck [illegible] over een koomd. Som-
Meiren Water-mensch[illegible] *Ægyptus*, *Aquila*, *Sibor*, &c.
gelyck hem sulck[illegible]ghtigh en op meenigerley wys ge-
ge, diese in [illegible] spreeckwoord is gekomen *Nilum sine ca-*
vingh d[illegible] Hoofd gebooren.

Waer in sig oock een dwalingh vertoond.

Da[illegible] dat sijnen aenvangh is in 't Westen, in
soud[illegible] houden 't daer voor, dat hy ontspringhd
M[illegible] Noch andere schryven uyt de Bergen *Interio-*
g[illegible] des binnensten *Moorenlands*, niet verr' van den
[illegible] meeste stellen, uyt de binnenste Grensen van
[illegible] *Egypten* hebben wy vernomen uyt het verhael van ghe-
[illegible] lieden, welcke ter dier plaetse selver gheweest zyn, dat
[illegible] sprongh neemd uyt de Bergen *Lunæ*, hedensdaeghs ghe-
[illegible] en *Bethzun*; van welcke meeningh oock *Ptolomæus*, een
[illegible]men *Ægyptenaer*, was. Deese Berghen hebben Winter,
als 't in *Egypten* Somer is; en hier van sou d'aenwassingh des *Nyls*
komen.

Van even de selve lieden hebben wy gehoord, dat de *Nyl* met een *oblique* (scheeve of kromme) *cours* sevenduysend; met een reghte streeck drie-duysend Mylen loopt, en in *Egypten* in de *Middellandsche Zee* valt door seven gaten.

Nu koom ick tot den derden, naementlijck, den voorgedaghten P. *Hieronymus*, die noch nae P. *Pais* de gelegentheyd des *Nyls* nauwkeurigh heeft getraght t'ondersoecken. Sijn verhael sal ons dies t'aenghenaemer zyn, wyl verscheydene andere aenmercklyckheden daer onder vermenghd worden.

* * * *
* * *

Gelegen-heyd van 't Abyssini-sche Keyser-ryck.

DEn Keyser der *Abyssinen* (in 't ghemeen, al-hoe-wel sonder grond, *Paep* of *Priester Jan* in *Indien* genoemd) is Heer over de seer oude en sigh wyd-uytstreckende Heerschappyen der Koninghrycken en Landen, in welcke *Africa* is afgedeeld geworden. Dit Keyserrijck *Æthiopien*, is 't uyterste deel van *Africa*, 't welck tegens 't Oosten leghd. 't Heeft tot sijne Grensen tegens 't gedaghte Oosten de *Roode Zee*. Tegens 't Westen *Africa*. Tegens 't Noorden *Ægypten*. Tegens 't Suyden d'*Indiaensche Zee*; doch met dit onderscheyd, dat of schoon dit Ryck tegens 't Oosten sigh wel uytstreckt tot aen de *Roode Zee*, echter den *Turck* 't selve soo veel van sijne grootte be-

beneemd, dat hy den gantschen Oever des gedaghten *Meirs* in d'Eylanden *Suagem* en *Massuba* met twee Vestingen, en noch een andere, aen 't Land leggende, ghenoemd *Arquico*, bewaerd en verseeckerd.

'tStreckt sigh tegens 't Westen soo diep in 't Land uyt, dat oock selfs 't Koninghrijck *Congo*, volgens 't Bericht des grooten Historie-schrijvers *Iohannis de Barros*, aen dit Ryck Cynsbaer is geweest. Ter deeser tijd gaet het niet verder, als tot het Koninghrijck *Naire*; welckers Inwooners noch *Abyssinen* noch *Æthiopiers* zijn; al-hoe-wel 't haer niet ontbreeckt aen goede *Politie*, Seeden en Regeeringh. 't Land is seer ryck van Goud-Mynen. Van dit Goud gevense den *Abyssinischen* Keyser een deel gemunt geld ten Iaerlycksen *Tribuyt*, belopende ontrent thien duysend Stucken van achten. Groot begryp van t selve,

De grootte des Rycks werd tegens 't Zuyden noch meer verminderd, vermits tusschen 't selve en de Zee sigh verscheydene *Natien* van *Mooren* en *Heydenen* bevinden, welcke ten uytersten wild en *Barbarisch* zyn, oock noyt sigh den Keyser hebben willen onderwerpen, levende gelijck d'*Africanen*, onder Tenten in de Geberghten. T'elckens op 't aghtste Iaer verkiesense onder haer een Hoofd, onder den *Titel* van *Caraye Primeyro*; naederhand genoemd *Luba*. De *Mooren*, aen de Zee woonende, hebben Koninghen; onder welcke den grootsten werd ghenoemd *Macheda*. Doch vry verminderd

Dit Keyserrijck heeft voortyds veele Koninghrycken en Landen beheerscht. Hare Iaerboecken, gelijck oock sommige Historie-schryvers, tellen'er twintigh, en ontrent even soo veel *Provintien*. Ter deeser tijd, volgens 't geen d'ervaerenheyd voor ooghen steld, is dit voortyds sigh soo wyd-uytstreckend Ryck inghekrompen tot op vyf Koninghrijcken, welcke al t'saemen in grootte sigh met *Portugal* vergelycken; behalven dat noch ses *Provintien* 't selve sijn ingelijfd, yeder soo groot als *Beyra* of *Alteneyo* in 't gedaghte Ryck van *Portugal*. Hoe veel Koningrycken het nu begrypt.

Een onder deese Koninghrijcken, zijnde 't grootste, werd gheheeten *Agaos*. Dien selven naem voeren oock d'Inwooners. Offe die benoeming van 't Land hebben, of 't Land deselve van d'Inwooners heeft bekomen, is ons onbekend. Dit Koninghrijck is verdeeld in verscheydene Heerlijckheden, onder welcke de beroemdste werd ghenoemd *Tuncua*; en noch dies te beroemder, om datse de Moeder der beroemde Eenhoornen is. In deese Heerlijckheyd vind men de soo langh ghesoghte Oorsprongh van de *Nyl*-vloed; soo veel Eeuwen verborghen gheweest, maer nu, door vlytighe naevorsschingh der *Portugeezen*, ontdeckt. In seeckere Provintie van 't Koninghryck Agaos,

'tHoogerdeel deeser *Provintie* is Berghaghtigh, en met Hout bewassen; evenwel niet sonder met Cederen besettede Dalen en Gronden; welcke in goedheyd en reuck de Cederen *Libanons* niet behoe- Genoemd Tuncua, ontspringd

Riemen, welcke hier onbekend zyn. Sulck een Schuytje kan thien persoonen, nevens haer Reys-tuygh bevatten. Vele swemmen over, gelijck oock de Beesten doen; doch beyde niet sonder gevaer, wegens de Zee-Paerden en Crocodillen, welcke sigh in de *Nyl* onthouden, en seer begeerigh nae deesen Roof zyn.

Kromme en regte streecken des Nyls.

Van hier schiet de *Nyl* in een kromte voort, maeckende bynae een halve *Circkel*. Twee daghreysen verder loopt hy by een Land-hoeck in een *Meir* van versch Water, van d'Inwooners den Poel *Dambeka* genoemd. Hier vinden sigh veele wilde Vogelen; doch de Visch is kleyn en weynigh, wyl de Zee-Paerden de selve verjaeghen, de Crocodillen haer opeeten. 't Gedaghte *Meir* heeft in de lenghte vyf-entwintigh, in de breedte, daer 't alderwydst is, vyfthien *Fransche* Mylen. Hier in zijn eenige Eylanden van verscheydene grootte, vol geboomt; sommige bewoond, andere woest. 't Grootste werd *Dec* geheeten; en is twee Mylen langh. Derwaerts verband men de misdaedighe veroordeelde persoonen; welcke hier seecker genoegh bewaerd zijn, wyl geen Schip, op levens-straf, sonder verlof aen dit Eyland derf vaeren; en niemand 't swemmen sou derven waegen, wegens de meenighte der gedaghte Zee-Paerden en Crocodillen, die de waeg-halsen, van haer betrapt werdende, onfeylbaerlyck de Dood souden veroorsaecken.

Eyland, waer op de misdaedige gebannen worden.

Loop des Nyls door een Meir.

Den hoeck deeser plaets werd door 't gheweld des *Nyls* soodaenigh doorspoeld, dat de Stroom, ter tyd toe dat hy uytbreeckt, veel Lands met sigh neemd. De *Nyl* loopt ontrent 't vierde deel van een Myl weghs door dit *Meir*. By sijnen uytgangh maeckt hy een schoone wyde kromte, sodaenigh, dat hy in den omkringh een geheel Koninghryck, te weeten *Gojama*, soo groot als *Portugal*; en dan noch een goed deel van 't Koninghryck *Damotes* in sigh begrijpt.

Syne verschricklyke Watervallen.

Deese *Circkel* sluyt de *Nyl* in min als twee Daghreysen van synen uytloop uyt 't gedaghte *Meir*. Van daer neemd hy sijnen *cours* Suyd-Oostwaerts door veele Koninghrycken en *Provintien*, tot dat hy sigh in *Egypten* uytgiet. Onderweegen maeckt hy aen verscheydene plaetsen de met Ried-bewassene verschricklycke Water-vallen, gevende soo een grouwlijck gerught, als offe met een volle kraght sigh in den afgrond neerstortteden. Evenwel werd het daer ontrent woonende Volck door dit vreeslyck gebruysch niet van haer gehoor beroofd, gelyck eenighe valschlyck voorgeven. Anders souden d'aenleggende Plaetsen niet so Volckryck; en al de Menschen doof moeten zijn, Doch sy hooren niet alleen seer wel dit geruysch, maer oock hare stemmen onder malkander, en die van andere.

Aenmerckens-waerdige wonderlycke

Eene deeser Watervallen is insonderheyd aenmerckens-waerdigh, volgens 't verhael van onsen *Autheur*. By d'eerste en tweede Waterval, welcke de *Nyl* maeckt, werd het Water van een hooge rauwe Rots neergestort in een diepen wyden Afgrond, met alles wat het

met

met sigh voerd. 't Gebruysch hoord men drie Mylen wegs verr's en de weerslagh des Waters ('t welck sigh in stofdruppeltjens ghelyck een Roock verdeeld) werd van even soo wyd ghesien. 't Gedaghte Water schiet met sulck een geweld en in sulck een wydte van de Rots af, dat het een grooten Boogh maeckt, onder welcke soo veel ruymte blijft, dat het Volck vry en droogh daer onder door gaen kan. In dese Rots sijn oock bequaeme Sitplaetsen voor de Reysighers uyt gehouwen, daerse haer rust nemen, en te gelyck onvergelycklyck-schoone Aenschouwingen genieten konnen. Want als de Sonne-stralen op dit Water vallen, werd men seer heerlyck-verlustigende verwen gewaer, den Regen-boogh gelyck. Dienende, wegens de naebyheyd des Waters, niet alleen 't ligchaem tot ververschingh, maer oock 't Oogh tot een boven-maeten aengenaem vermaeck.

Water-val.

Bysondere lustigheyd van deselve

De *Nyl* heeft over sigh geene Bruggen gehad, voor dat den *Autheur* in *Æthiopien* aenquam. D'eerste wierd gemaeckt in 't Koninghrijck *Amara*, alwaer tusschen twee hooge Rotsen een engen gevaerlycken doorgangh is. Vermits de *Nyl* tusschen de selve seer diep en snel heenen liep, so konmen'er sonder groot peryckel niet door komen, insonderheyd niet 's Winters, wanneer hier vele Menschen moesten verdrincken, en haere by haer hebbende Goederen te grond gaen. D'*Abyssinen* wisten geen raed hier tegens, wylse geen kennis van Bruggen; oock geen Werck-lieden hadden, om de selve te maecken. De Keyser echter, bericht bekomen hebbende wat een Brugg' was, en hoe lightlijck men'er eene aen so een enghe plaets sou konnen maecken. Dat oock uyt *Indien* met den *Patriarch* twee Metselaers quaemen, om in *Æthiopien* een Kerck te bouwen, nam eenen der selver tot deesen Arbeyd aen: Die dan d'eerste Brugg' seer heerlijck vervaerdighde, tot grooten dienst des Landvolcks en der reysende persoonen.

Eerst in dese Eeuw is d'eerste Brugg' over de Nyl gemaeckt geworden.

Dit *Discours* werd besloten met een betraghtingh, waerom voortyds den grooten *Alexander* en *Julius Cæsar*, onaengesien alle aengewendede vlyt, om den oorsprongh des *Nyls* uyt te vinden, niets met allen hebben konnen verrighten? D'oorsaeck hier van was, om datse haere Kondschappers tegens den Stroom op sonden. Vermitsse nu te Land trocken, so heeft de langhduerige Reys door soo veel Koninghrycken en Landen; de meenighte der *Barbarische* Volckeren, welcke haere bejegenden, en de veelvoudige ongesonde *Climaten*, welcke sy doorwandelden, haer verhinderd, verder voort te komen. Indiense t'Scheep waeren gegaen, so haddense, wegens de ghevaerlyckheyd des Waters, noch veel minder konnen voortgeraecken. Want tegens den snellen loop des *Nyls* op te varen, waer' onmogelijck gheweest, en d'eerste Water-val had haer alle voortgangh verhinderd. Vermitsse oock tot geen kennis of handelingh met 't *Abyssinische* Ryck, door middel van de *roode Zee*, konden gheraecken, so hebbense haer

Waerom den grooten Alexander en Julius Cæsar

Onaengesien alle aengewendede moeyte,

 voor-

Den oorsprong des Nyls niet hebben konnen vinden.

voorneemen voor onuytvoerlijck gehouden, en al haeren ghedaenen arbeyd liep vergeefs af. Haddense, door behulp van eenige Havenen aen 't *roode Meir*, dit Land haer bekend gemaeckt, so kondense ligtlijck in 't *Abyssinische* Gewest ghekomen, en van daer binnen twee Maenden tyds konnen drincken hebben uyt den oorsprongh van den *Nyl*; soo langh gesoght, maer verborgen gebleven, tot dat de selve eyndlijck door d'onvermoeyde vlyt der *Portugeezen* ontdeckt is geworden.

Seer wel, seyde *Donatiaen*, heeft my dit verhael van P. *Hieronymus* behaeghd, 't welck seer wel over een stemd met dat van P. *Pais*; doch veel meer aenmercklyckheden begrypt. So weten wy dan nu hedensdaeghs den reghten oorsprongh des *Nyls*, ontstaende uyt een of twee kleyne Bronnen.

De geleerde Isaacus Vossius

Evenwel, vervolghde *Sinebald*, schynd de geleerde *Isaacus Vossius*, in sijn Boeck *van den oorsprongh des Nyls en der andere Rivieren*, dit te verwerpen. 't Geen; seghd hy, eenige hebben geschreven van twee kleyne Grippen of Slootjens, op de vlackte van seeckeren Bergh, welckese d'oogen des *Nyls* hebben ghenoemd (om daer door hun Onder-aerdsche Afgronden vast te stellen) is t'eenemael wonderlyck. Deese, en al de Slootjens of Bronnekens, welcke men op de Bergen en Vlackten vind, werden ooghblycklyck van den Regen vol; sonder welcke 't geheele Aerdryck droogh, onvrughtbaer, en gantsch onbewoonlyck sou zyn. Maer schoon genomen, dat uyt deese Bronnekens een Beeckje vloeyde; wat sou sulcks mogen helpen, om den buyck van een groote Rivier te vullen, en des selven loop voort te setten. Kortlyck, 't gevoelen van deesen vermaerden Man is, dat den Oorsprongh des *Nyls*, gelyck oock van alle andere Rivieren, alleen den Regen moet worden toegeschreven: So dat geene Vloed een seeckere of vaste plaets heeft, waer uyt hy sou ontstaen, en dat men derhalven te vergeefs nae een seeckere Plaets of Bron soeckt, waer uyt eenighe Stroom sou voort-spruyten. Maer, om rondelijck de waerheyd te seggen, ick kan van my selven niet verkrygen, hem in deese sijne meeningh toe te vallen: Waer van ick de reedenen geerne sou bekend maecken, indien sulcks niet te veel tyds sou weghneemen, welcke wy heden niet over sullen hebben.

Verwerpt dit gevoelen van den oorsprongh des Nyls.

* * * *

* * *

Verhandelingh van d'Over-

VErmits wy, seyde de Heer *Donatiaen*, nu hebben gesproocken van den oorsprongh des *Nyls*, so laet ons nu oock yets hooren van d'oorsaeck der seldsaeme Overvloeyingh deeses Vloeds

Vloeds. Veele Schryvers, antwoordede *Simbald*, sou ick hier konnen aentrecken, maer sal alleen 't ghevoelen van eenige weynige op 't kortste, en daer nae dat van den gedaghten P. *Hieronymus* wat breeder voorstellen.

Vloeyingh des Nyls.

Odoardez Lopez in sijn verhael van 't Ryck *Congo* seghd, dat de voornaemste oorsaeck van d'Overvloeyingh des Nyls is een overvloedigen Regen, beginnende van geheel *Æthiopien* te vallen ontrent den aenvangh der Grasmaend: niet met druppelen, ghelyck in *Europa*, maer als met gantsche Beecken. Vermits nu de steenaghtighe Aerde dit Water niet kan verswelgen, so valt het met een groot ghedruys in de Canalen der Rivieren; waer door de Vloeden op, en eyndlyck over haere Oevers loopen. Dese daeghlycksche Regenen dueren vyf geheele Maenden langh, te weeten, van Grasmaend af tot Ooghstmaend toe. Andere voegen'er by, wanneer deesen Regen in *Æthiopien* ophoud, dat dan de *Nyl* oock weer begind te vallen, en binnen sijn' Oevers koomd.

Wat voor een Hoofdoorsaeck Odoardez Lopez daer van steld.

Boulaje le Gouz in sijne Reysbeschryvingh spreeckt dusdaenigh: 't Wassen deeser Rivier geschied niet anders, als door den Regen in *Moorenland* en *Oost-Indien*; te weeten, van *Iulius* af tot in 't laetste van *October* toe. Deese aenwassingh geschied in de Somer, en schynd wonderlijck voor veele persoonen, welcke d'oorsaeck daer van niet hebben konnen uytvinden, vermitsse die niet wel hebben gesoght; om dat veele Menschen te Land tusschen de twee *Tropici* hebbende gereysd, niet konden weten, waer den Regen vier Maenden in 't jaer van daen quam, welcke de Rivieren doet wassen, die haere Springen uyt dat Gewest neemen. 'k Heb my verwonderd, dat so vele Schryvers *Historien* van saecken maecken, daerse geen kennis van hebben. Tot myn eygene genoeghdoeningh heb ick ondersoght, 't geen men van deesen aenwas seghd: En de redenen diese daer van geven, hebbense maer alleen uyt valsche berighten. Eenige hebben bygebraght, dat d'*Indiaensche* Zee veel hooger is als de Middellandsche Zee, en door d'Aerde loopt in een groot *Meir*, in de *Geographische* Kaerten aengeteeckend, alwaer de *Nyl* sijnen oorspronghheeft. Sommighe hebben hardneckigh staende gehouden, dat de wassingh van de *Nyl* begind, als de Sneeuw in *Æthiopien* door de Son begind te smelten: Een onnooselheyd, welcke men vergeven moet aen 't Volck, 't welck niet weet, dat onder de *Zona torrida* weynigh Sneeuw is. Andere hebben 't een wonderwerck genoemd, seggende, vermits 't in *Egypten* niet regend, so doet God deese Rivier hier over-loopen, om 't Land te bevoghtigen en vrughtbaer te maecken. Schoon dese laetste onweetende zyn, echter schynense *devoot*, en schryven de Natuerlycke dingen, daerse geen verstand van hebben, 't beginsel toe, daerse van daen komen. Dat het in *Egypten* niet regend, doet den Dauw, die daer wel twee vingeren dick op d'Aerde leghd, en maghtigh genoegh

Desgelycks Boulaje le Gouz.

Verwerpingh der gevoelens van veele.

(Swaeren Dauw in Egypten.)

noegh is, 't Sout der aerde te doen smelten, om de spruyten der wassende dinghen te voeden. Deesen Dauw is my dickmael moeylyck geweest van *Damasco* af tot *Alkair* toe, vermits myne *Barcq* niet overdeckt was.

Kircheri breede Redenvoering hier van.

De Redenvoeringh over dese oplopingh des Nyls, van den gheleerden *Kircherus* ter neer gesteld, sou te langh vallen, om ter deeser tyd verhaeld te worden, wyl dien vermaerden Man, om de grond-oorsaeck reght uyt te vinden, gemeenlyck veel andere dinghen daer onder menghd, so dat men sijne redenen niet wel en klaer genoegh in 't kort kan betrecken. 'k Sal my derhalven vergenoegen, met u voor te stellen 't geen dien neerstigen en nauwkeurigen P. *Hieronymus* daer van schrysd, zynde van deesen Inhoud.

Waerom d'Oude hier ontrent soo gedwaeld hebben.

Verscheydene oorsaecken werden van d'Oude bygebragt, aengaende d'overvloeyingh des *Nyls*, ter tyd van de heetste Somer-maenden in *Europa*. Yeder schreef nae sijne meeningh, en so verr' sijn verstand sigh uytstreckte: doch alle dwaeldense van de waerheyd af. De weynighe kennis van den oorsprongh deeses beroemden Vloeds, van de plaets zyns doorganghs, en van de gelegentheyd des *Moorenlands*, in 't welck hy uytbreeckt, veroorsaeckte sulcke verscheydene meeningen, sonder grond van waerheyd; welcke de Schipvaerden en Koophandel der *Portugeezen* wierd voorbehouden.

De meenigte van Sneeuw, welcke in Æthiopien sou vallen,

De groote meenighte van Sneeuw, welcke op de Geberghten in *Æthiopien* by de koude Wintertyd sou vallen, en in de hitte des Somers weer smelten, is niet d'oorsaeck deeser overvloeyingh, gelyck eenighe voorgeven. Want dit Ryck heeft so een scharpe koude niet, dat daer door Sneeuw sou konnen veroorsaeckt werden, welcke oock in dit Land onbekend is. Alleen twee plaetsen hebben een dicke witte bevriesingh, ghelyck Ryp, of Hagel, in sulcken meenighte, dat men Sneeuw schynd te sien; maer evenwel is 't geen Sneeuw.

Is geensins d'oorsaeck van d'overvloeyingh des Nyls.

D'eene Plaets is in 't Koninghryck *Tigro*, op 't hooge Geberght *Seman*. D'andere in 't Koninghryck *Damotes*, in 't Landschap 't welck men *Namora* noemd, wegens 't koude *Climaet*. Als nu deese Bestallingh smelt, so koomt'er in de Geberghten overvloedigh Water af, ten onreght voor Sneeuw-water gehouden; 't welck somtyds wel strooms-wys op 't laege Land valt, doch niet sodaenigh, dat het genoeg sou zyn om een kleyne Vloed te doen opswellen, veel min, om d'overloping des *Nyls* te veroorsaecken.

Nier oock eenige ter selver tyd waeyende Winden.

Even so weynigh doen hier toe de groote winden, welcke in de Maenden van d'overvloeyingh des *Nyls* in den Mond deeses Vloeds waeyen, terwyl hy sigh in de *Middellandsche Zee* uytgiet: Gelijck het daer voor gehouden werd van de geene, welcke seggen, dat deese Winden 't Water te rugg' dryven, en alsoo veroorsaecken, dat het opgehoudene gedaghte Water van de toevlietende Stroom tot sulck

een

een hooghte opswelt, dat de *Nyl* ghedwonghen word over sijn' Oevers te loopen, en de vlackte van *Egyptenland* t'overstroomen; maeckende 't selve door 't meê-voerende Slym vet en vrughtbaer.

'k Wil my niet langer ophouden, om noch andere oorsaecken, van andere gegeven, hier aen te wysen, maer my kortlijck beesigh houden, om de waeraghtighe redenen ter neer te stellen, welcke maer alleen aenghemerckt sijn van de geene, die veele Jaeren in *Æthiopien* hebben verkeerd. De waerheyd dan is deese, dat de Winter in *Æthiopien* aenvangd op evē deselve tijd, als in *Indien* en andere Plaetsen, onder de versenghde Lughtstreeck ghelegen, te weten; in 't eynd van *May*, of 't begin van *Junius*, tot in *Augustus* (als 't in *Europa* alderheetst is); wanneer hy sigh alderonstuymighst betoond. Eygentlyke oorsaeck,

Vermits nu 't grootste deel van *Æthiopien* seer Bergh'aghtigh is, en de *Nyl* veele Koninghrijcken en Landen doorloopt, daer hy de gheweldighe van de Geberghten af loopende en versaemelde Plasregenen, nevens verscheydene seer geswollene Stroomen, aen sigh treckt, soo werd hy eyndlijck verhooghd tot sulck een maghtighe Vloed, dat hy gedwongen is over te loopen; tot een bysonder-groote nuttigheyd van 't vlacke Land in *Ægypten*; 't welck van den Hemel de gunst des Regens niet ontfangende, onvrughtbaer sou moeten zyn, indien deese overvloeyingh des *Nyls* dit gebreck niet vergoedede. Jae sodaenigh, dat d'*Ægyptenaers* haere Oogen niet eens nae den Hemel verhieven; oock den zeegen niet verwaghteden van d'Almaghtigheyd *Gods*, maer haer vertrouwen alleenlyck op den *Nyl* stelden; van welcke Rivier sy immers so veel voordeel trocken, als andere Landen van den Regen. En derhalven sou dit Vers van *Ovidius* gantschlijck niet op die van *Ægypten* passen Waer van daen het koomd, Dat de Nyl Egyptenland overstroomd.

Os homini sublime dedit, cœlumque videre

Jussit & erectos ad sydera tollere vultus.

Eer de *Nyl* in de *Middellandsche Zee* koomd te lopen, bespoeld hy de Mueren van de groote Stad *Alkair*. Uyt de hooghte der opswellingh deeses Vloeds oordeeld men hier, of een vrughtbaeren of onvrughtbaeren Herfst te verwaghten staet; op de volgende wys. De Muer deeser Volckrycke Stad heeft eenen nae de Rivier toe opgebouwden Thoorn; onder welcke een openen verwelfden Boogh is, vergunnende aen de *Nyl* den inloop in de Stad. Desen Inloop, of Invloed, rysd of valt, nae de gelegentheyd van 't Water in de Rivier de *Nyl*. Aen de Mueren des ghedaghten Thoorns zyn van beneden af opwaerts Marck-linien, of Graden, geteeckend. So haest nu d'overstrooming be- Uyt de meerder of minder opswellingh des Nyls. Werd geoordeeld van de vrugtbaer-

[illegible] Staet, volgens oude gewoonte, ye-
[illegible] hoe veel deeser Graeden
[illegible] hoe verr' de *Nyl* in
[illegible] Deese [illegible]ingh begind met
[illegible] gemeene Maend van *Augustus*;
[illegible] waergenomen
[illegible].

[illegible] Graed, so werd dierte [illegible] vyfentwintighsten [illegible] Hoe naerder de [illegible] Vrughtbaerheyd; [illegible] wyl al 't Zaed [illegible].

[illegible] hier noch by voeghen, [illegible] De *Nyl* begind yder Iaer te [illegible] Somer maend. Dit duerd [illegible] Ooghstmaend. [illegible] of drie-en-twintig- [illegible] Maend September quam *Somer* [illegible] eetende en drinc- [illegible] om dat de wasdom [illegible] Dit Feest duerd aght [illegible] heerlyckheyd gevyerd, [illegible] boven de derthien *Braßi*, of [illegible] sigh een Roeper door [illegible] dat de *God* souden [illegible] De lieden dit [illegible] een yeder veranderd sijne [illegible] boven de twaelf *Braßi* opswelt, [illegible] mogt worden. Oock [illegible] *Braßi* by boven de twaelf klimd, so [illegible] Tarwe in 't toekomende [illegible] Tot twaelf *Braßi* toe hou- [illegible] Maer als hy daer over gaet, so ver- [illegible] Seecker Franschman, die aghthien Iaeren [illegible] dat de *Nyl* eens was ghe- [illegible] *Braßi*: [illegible] een dierte volghde in *Egyp-ten*, dat veele Menschen van Honger stierven, en 't Vee op 't Veld dood daer heenen viel.

*   *   *   *

*   *   *

Aenley-ding om te

DE Heer *Domatian* bemerckende, dat sijne Gasten versaedighd waeren, en niemand meer nae eenighe Spys taste de, deed de Danck-

Danckseggingh, en braght haer wederom in 't Lusthuys van sijnen Hof; alwaer hy tot haer seyde, Vermitsse nu over de Maeltydt hadden gesprooken van de *Roode Zee* en de *Nyl*, so was hy begeerigh, dat voort-ghegaen wierd tot het Verhael van de seldsaemheden eeniger Zeeën, Meiren, Watervallen, Poelen, Rivieren, Bronnen, e.s.v. Tegelyck versogt hy den Heer *Angelot*, dat hy den aenvangh sou maecken, en vertellen, wat voor *Chineesche* Vloeden en Beecken hem bekend waeren: Die daer op aldus begon.

spreecken van eenige Zeeën, Rivieren, Poelen, e.s.v.

Onder al de *Chineesche* Stroomen mag men billyck beyde de Hoofd-Vloeden *Kiang* en *Loang* voor Hertogen en Vorsten van al d'andere aghten; niet alleen weegens haere grootte en wyden loop, maer oock om de meenighte der Scheepen, welcke de selve bevaeren, tot het dryven van den Koophandel. D'eerste, naementlyck *Kiang* (anders oock *Yangzukiang*) werd van de *Chineesen* een *Soon der Zee* ghenoemd, en deeld geheel *China* in 't Zuyden en Noorden. Hy loopt van 't Westen nae 't Oosten, en bekoomd meenigerley naemen, nae dat hy veele Landen door *passeerd*. In 't begin heet hy *Minkiang*, nae 't Geberght *Min*, daer hy ontspringhd. By 't Landschap *Simein* veranderd hy sijnen naem, en werd ghenoemd *Takiang*. By de Stad *Liucheu*, *Linkingh*. By de Stad *Chungking* verslind hy de groote Rivier *Pa*, en neemd des selven naem aen. So haest hy de Stad *Queicheu* voorby is ghelopen, en in 't Landschap *Huquang* koomd, werd hy, niet verr' van de Stad *Kingcheu*, andermael *Takiang* genoemd. Tot daer toe ruyscht hy door kromme Dalen, met veele Wervelen, en barst met een onguer Water-geweld dickmael over de Klippen heenen. Kortlyck, van de Stad *Kieukiang* ontfanghd hy den naem van *Yang-Zukiang*, en behoud den selven over de vyftigh *Duytsche* Mylen verr', tot in de Morgenlandsche Zee. 't Schynd wonderlyck, en bynae ongelooflijck te zyn, dat men op deese Vloed, so diep Landwaerts in, voornaementlyck met nieuwe en volle Maen, d'Eb en Vloed der Zee kan bemercken. Dat oock de Zee-visschen, tegens de Stroom, so wyd opswemmen.

Chineesche Stroomen en Beecken.

De voornaeme Hoofd-Vloed Kiangh, heeft meenigerley naemen.

Seldsaemheyd.

De *Geele*, of *Saffraen-Vloed*, werd sodaenigh ghenoemd, wegens de Geele verwe zyns Waters, veroorsaeckt door de geele grond. De *Chineesen* noemen hem *Heang*. In 't begin schijnd hy niet anders als een Moeras te zyn. Maer daer na toond sijnen snellen stercken Stroom vry wat anders. Hy loopt soo onghelooflyck schightigh af, dat de Schepen gantsch niet tegens Stroom konnen opkomen met haere Seylen, maer daer toe een groot ghetal Treck-paerden, of Arbeydslieden moeten ghebruycken. De breedte is somtyds een halve Myl, somtyds meer. De lenghte streckt sigh uyt tot over de aght hondert Mylen weghs. Deese Rivier is, naest de voorgaende, de grootste en beroemdste in geheel *China*. Alhoewel hy, als een Vreemdeling, van Uytlandsche Volckeren in *China* koomd, so schroomd hy echter

De Geele of Saffraen-vloed, van de Chineesen genoemd Heang.

Is door sijne overstroomingh veele Landschappen seer schaedlyck.

niet voor de *Chineesche* Wet, verbiedende alle Vreemde d'inkoomst in haer Ryck. Veel meer wreeckt hy deese onvriendlyckheyd aen de *Chineesen*, vermits hy nu dit, dan dat Landschap jammerlyck overstroomd, en gantschlyck onder Water set. 't Geberght *Quenlun*, waer uyt hy sijnen oorsprongh heeft, schijnd het *Amasische* Geberght te zyn, leggende niet seer verr' van 't Ryck *Laor*, of *Tibet*. Jae uyt even dit selve Geberght neemen veel andere beroemde Vloeden haer begin, als de Rivier *Ganges* in *Bengale*, de Rivier *Meson* in *Laor*, en diergelycke, welcke de Landstreecken *Sien* en *Pegu* bewateren; gelyck de gelegenheyd der Gewesten genoegh betuyghd. Nae een langhdueringhen loop door veele *Chineesche* Landschappen valt deese *Saffraenvloed* eyndlyck by de Stad *Hoaignan*, met een seer stercke, diepe Stroom en geweldigh geruysch, in d'openbaere Zee. Voortyds liep sy oock door *Pekingh* en *Xantung*, doch de Sinrycke *Chineesen* hebben hem verr' daer van daen nae eenen anderen wegh-gheleyd. Dit is geschied, wyl hy anders deese Landstreecken, die voor een goed deel vlack en laegh leggen, door de veelvoudighe overstroomingh zyns Waters eyndlyck t'eenemael sou hebben wegh-gespoeld. Echter hebbense noch een kleyn streeckje daer van over gelaeten, ten waerteecken, dat de geele Vloed voortyds sijnen loop hier gehad heeft. 't Water deeser Rivier is seer troubel en onklaer; oock (gelyck alreeds gesegd is) van een geele *coleur*. De *Chineesen* houden 't daer voor, dat het in duysend Jaeren tyds niet gantsch klaer sou konnen worden. Derhalven sy oock, wanneerse van een bynae onmogelycke saeck hooren spreecken, dit Spreeckwoord ghebruycken; *Als de geele Vloed klaer sal worden.* De Schippers evenwel, dit Water van noden hebbende, werpen'er Aluyn in, waer op al 't dick daedlyck nae de grond sinckt. (a)

Blyft altyd onklaer.

(a) *Martini Atlas Sinic.*

De Beeck Tan, bloedrood.

By de Land-Stad Ze loopt de Beeck *Tan*, dat is, rood, wyl 't Water t'eenemael als bloed schijnd te zyn. In de *Chineesche* Boecken leest men, dat het Water van de gedaghte Beeck voortyds klaer is geweest, maer van 't bloed *Pei* (des Koninghs van *Chas* aldergetrouwsten Amptelingh, die hem selven aen den Oever deeser Vloed om 't leven braght) rood is gheworden; oock sulck een verwe tot op heeden toe heeft behouden.

De Vloed Chu, of Parel-vloed

In 't Landschap *Suchuen*, onder de Hoofdstad *Chingtu*, schiet de Vloed *Chu* heenen, en werd nevens de Land-Stad Zu in 't ghemeen de Paerl-Rivier ghenoemd, vermits by Naght-tyd veele lighten daer in schynen. De *Chineesen* meenen dat het Karbonckel-steenen zyn, welckese *Yeming*, dat is, Naghtlighters noemen.

De Vloed Siang, seer klaer.

De Vloed *Siang*, by de Stad *Iungcheu*, heeft een boven-maeten klaer Water; 't Krystal so t'eenemael gelyck, dat, of schoon deese Rivier eenige Roeden diep is, men echter alle Steentjens en Stuckjens op de grond kan sien leggen, en tellen.

Onder

Onder de Stad *Foning* vliet uyt den Bergh *Talao* een Riviertje, welckers Water in den Herfst Hemels-blauw is. De daer ontrent-woonende lieden wasschen en verwen haer Lynwaed hier in.

Vloed met blauw,

In de Provintie *Quantung*, by de Stad *Nanhiungh*, loopt de Beeck *Mekiang*, beteeckenende swarten Inct, wyl des selven Water gantsch swart, en den Inct t'eenemael gelyck is. Echter sijn'er boven maten goede Visschen in.

En een andere met Inct-swart Water.

De Vloed *Kiemo*, by de Stad *Paogan*, onder *Iengan*, sou so een gantsch light Water hebben, dat het noch Hout noch Scheepen kan draegen: Welcke, so haestse daer in geset worden, even gelyck als in de Lught, te grond gaen.

Boven maten

Desgelijcks sou de Beeck *Io* by de Stad *Kancheu*, wegens sijn t'eenemael light en dun Water, so swack sijn, dat oock selfs geen Stroohalm, geen Hoy, geen Kaf daer op kan dryven.

Light en dun Water.

In 't Landschap *Xantung*, onder de Stad *Laicheu*, by *Pingtu*, vind men de Beeck *Kiao*; en werd geheeten de *Lymbeeck*, wyl sijn Water t'eenemael taey en troubel is.

Lymbeeck.

De Vloed *Kin* by de Hoofd-stad *Chingtu*, werd in 't ghemeen de *Damast-Vloed* ghenoemd, wyl al de Syde, welcke in 't Water deeser Rivier ghewasschen werd, een wonder-schoone glantsch bekoomd.

Glantschgevend Water.

Onder *Chingtien*, op den Bergh *Zucai*, is een Water, 't welck met een seer soeten reuck voort loopt.

Lieflyckrieckend Water.

De Beeck *Co* speeld tegens de Land-Stad *Han* aen. Syn Water is, boven alle ander seer bequaem, om 't Yser te scharpen, waer toe 't oock gebruyckt word.

By de Stad *Choxan* vliet de Beeck *Cungyang*; wiens Water allerley Vlecken seer lightlyck uyt de Kleederen weghneemd. Sou desgelycks voortreflijck goed zyn, om Geweer en Wapenen te scharpen, wyl 't een verborghen scherpheyd by sigh heeft, bequaem zynde, om allerley Yser of Stael af te neemen, en dun te maecken.

Water, 't welck alle Vlecken uytwischt;

In de *Provintie Hoquang* ruyscht de Beeck *Han*, ontspringende uyt 't Geberght der Hoofdstad *Vuchang*. Dit Water is natuerlyck koud, en maeckt de Lught in de Hondsdagen hier gantsch verdraeghlyck. Waerom oock de Koninghen aen den Oever een Pallays hebben ghebouwd, waer in sy sigh 's Somers plegen te vervoeghen, om de groote hitte t'ontwycken.

Lugt-verkoelend Water.

In 't Landschap *Honan* loopt de Beeck *Ki*, onder de Stad *Hoaking*, uyt den Bergh *Vanguo*; doch verliest sigh stracks onder d'Aerde, en maeckt naederhand het Meir *Taye*; waer uyt hy afvlietende, de Beeck *Ci* werd genoemd.

De Beeck Ki.

De Beeck *Pi* is eens met Sand-sacken opghevuld gheworden, door bevel van den Veldheer *Hansimo*, op dat hy sijne Vyan-

De Beeck Pi.

den, tegens haer vermoeden, schielyck sou moghen overvallen.

Goud-Vloed.

De Vloed *Kinxa* werd ghenoemd de Goud-rycke Rivier, wyl de daer ontrent woonende lieden, seer veel Gouds daer in vinden: Waer door dan oock 't Gewest *Humung* tot een grooten Ryckdom is ghekomen.

Saffraen-Draeck.

De Beeck *Che* vliet voor by *Pexan*. Werd oock anders *Hoanglung*, dat is, de Saffraen-Draeck geheeten, vermits de *Chineesen* voorgeven, dat onder de Regeeringe des Keyserlycken Geslagts *Hana* sigh een geele Draeck daer in liet sien.

De Vloed Myelo:

By *Siangyin* loopt de Vloed *Myelo* heenen, zynde seer beroemd, wyl hy 't *Chineesche* Feest *Tuonu* veroorsaeckt. 't Gedaghte Feest werd door geheel *China* met een groote toestel en bysondere vrolyckheyd gevierd op den vyfden dagh des vyfden Maends, ter gedaghtenis van een seer vroom en ghetrouw Amptelingh, die sigh in deese Vloed *Myelo* stortede, doe de verraders hem nae-ylden. Hy wierd van de lieden, over welcke hy gesteld was, gantsch lief en waerd gehouden.

Seer beroemd, en waerom.

Derhalven hebbense op den selven dagh, hem ter eeren, een Scheepsgeveght aenghesteld, en gebancquetteert; even als offe haeren verloornen Heer wilden weer soecken. 't Geen men in 't eerst maer aen een seeckere plaets pleegh te doen, heeft sigh sodaenigh voortgeset, dat dit nu door geheel *China* geschied. Sy veghten met seer schoone vergulde Scheepjens, konstigh *gheformeerd* nae de ghedaente van veelerley Draecken. D'overwinnaer ontfanghd een Prys, welcke uyt d'Inkoomsten der Stad werd betaeld, en al vry hoogh koomd te loopen.

De Beeck Liensan.

In 't Landschap *Kiangsi*, onder de Stad *Vucheu*, loopt de Beeck *Liensan*; waer uyt de *Chineesen* Water scheppen tot hare Water-uyr-glaesen: Wyl men 't selve boven alle ander Water alderminst houd onderworpen te zyn de veranderingen des Lughts en andere aenstooten.

't Vloedeken Senting.

Onder de Stad *Kiegan*, dight by *Iangsin*, is 't Vloedeken *Senting*, genoemd *de Fluyt*; wyl des selven Water, met een geswinden loop over de Klippen voortdringende, in 't afschieten een lieflijck geruysch en als een aengenaeme stem laet hooren.

De Vloed King.

In 't Landschap *Nanking*, onder de Stad *Chancheu*, is een *Canael*, door 't welcke men uyt de Stad *Sucheu* tot in de Vloed *King* kan vaeren. Den Oever is aen beyde de sijden der Stad van de grond af tot boven toe bevestighd met vierkante gehouwene Steenen, en op 't alderkonstryckste verçierd, so dat nergens yets diergelycks te sien is.

De Vloed Xo.

De Vloed *Xo* loopt onder *Xinchen*, by *Xangcao*. Van de selve gaet een seer sterck gerught, dat het ingedronckene Water de Menschen van veelerley kranckheden en ghebreecken verlost.

In

In 't Landschap *Iunnan*, by de Stad *Likiang*, breyd sigh de Vloed *Kinxa* seer wijd uyt, en maeckt een Meir van dertigh *Stadien*. Is so grouwlijck diep, dat men tot noch toe geen grond heeft konnen peylen.

De Vloed Kinxa.

In de *Provintie* Chekiang, onder de Stad *Hangcheu* (of *Quialag*) werd de Vloed *Che* naederhand *Cientang*, eyndlijck oock *Zingan* geheeten, nae dat hy sijnen loop wend. De selve werd op den agthienden dagh der aghtste Maend (zynde in *Europa* de Maend *October*) bewogen door een verschricklijcke en geweldige aenvloed der Zee, selfs tot aen de Stad toe; waer over de *Chineesche Philosophen* genoegh te *disputeeren* vinden. Men verneemd hier wel 't gheheele Jaer door een hoogh Water; doch dit, 't welck op den ghemelden dagh in *October* ontstaet, overtreft al 't andere in geweld. Want ter dier tyd gaen de Golven soo hoogh als Bergen; maecken een grouwlijck gebruysch, en rucken alle over dwars leggende Scheepen onder nae de grond. Deesen dagh is hier soo aenmercklyck en beroemd, dat sigh op den selven de Landvooghd, nevens al 't Volck der Stad, 's morghens ontrent ten vier uyren nae de Vloed begeeft, om deese seer wonderlycke beweegingh des Waters t'aenschouwen. (a)

De Vloed Che, Cientang, Zingan, en des selven seldsaemheyd.

(a) *Uyt Nieuwhof, P. Martin.* en *Author Admirand.*

* * * *

* * *

ICk kan, vervolghde *Angelot*, stilswijgens niet voorby laeten vlieten den seldsaemen aert van de Vloed *Luen*, welcke, wanneer men hem negen Houtjens, of Stocken toewerpt, drie der selver na 't Noorden, d'overige nae 't Zuyden drijft.

Seldsaemen Aert

Sulcks sou wat vreemds sijn, viel de Heer *Donatiaen* hier in. Veellight is 't een verdightsel en uytstrooysel der *Chineesen*.

Van de Vloed Luen.

Neen, antwoordede *Angelot*. Deese saeck rust niet op haer bloot voorgeven, maer is een gewisse waerheyd.

Floris, om de woorden van *Angelot* te bevestighen, seyde, Ghy mooghd dit vryelijck voor waeraghtigh geloven. Onsen *Ceylonschen* Stadhouder, de Heer *Nieuwhof*, schryft'er in sijne *Chineesche Reys* even 't selve van, en verhaeld: Dat de Gesanten onser *Oost-Indische Compagnie* (in een Dorp ghekomen zynde, daer 't Keyserlijck Vaerwater en de Vloed *Luen* t'samen loopen, en haer Water onder malkander vermengen) uyt den Mond der *Tartaren* en *Chineesen* veele seldsaeme dingen vernaemen, betreffende de gedaghte Rivier; en onder de selve oock dit: Als men negen Houtjens of Stockjens te gelyck op eenmael daer in werpt, so scheydense sigh altyd sodaenigh van malkander, dat'er ses nae 't Zuyden, en drie nae 't Noorden werden ghedreven. De Heer *Nieuwhof* verwonderde sigh ten hooghsten over dit

Wanneer men negen Houtjens of Stockjens

Op eenmael te gelyck in de selve werpt.

So werden 'er altyd drie nae 't Noorden en ses nae 't Zuyden gedreven.

dit voorgeven, en kon niet wel geloven, dat in de Natuer so een diep geheym verborghen sou konnen zijn. Hy nam'er derhalven een Proef van, en ondervond de waerheyd. Want so haest hy negen Houtjens in de Vloed had gheworpen, sagh hy ses der selver nae 't Zuyden, en drie nae 't Noorden dryven. Hy liet door sijnen Tolck d'Inwooners des Dorps, beyde *Tartaren* en *Chineesen*, seer nauw ondervraeghen na d'oorsaeck van dit Wonder, doch niemand onder allen kon hem de selve bekend maecken. Dit geheym der Natuer beproefde hy regt tegens over een Afgoden-tempel, ghenoemd de *Koningklycke Slango*; van welcke de *Chineesen* oock veele wonderen wisten te vertellien. De Heer *Nieuwhof* noemd het wel een verborghentheyd der Natuer, maer twijffeld echter, of de verdaghte Plaets (den Afgods-tempel) oock niet de saeck behoorde verdaght te maecken.

Arghwaen van Tovery.

Schoon ick, seyde *Sinebald*, een geheelen dagh langh mijne ghedagten hier over liet gaen, so sou ick echter niet konnen uytvinden, hoe sulcks Natuerlyckerwys sou konnen geschieden. En derhalven ontstaet in my een arghwaen, dat dit wel misschien eenigh Toverstuck eens Afgodischen Paeps sou moghen zyn, die met de *Satan* sodaenigh een Spel heeft aengereght.

De Beeck Luyeu.

'k Laet, hernam *Angelot*, deese saeck so alsse is, en deese Houten dryven waer heenen sy willen, om noch meer andere vlietende Wateren t'aenschouwen. In de *Provintie Chekiang*, by de Stad *Kingning*, loopt de Beeck *Luyeu*; aen welcke men siet wassen geheele Bosschen van 't groene groote Ried, 't welck de *Portugeezen Bambu* noemen. Hoe Yser-hard, hoe aensienlyck-hoogh, en tot hoe veele dinghen 't selve dienstigh is, hebben wy alreeds voor deesen gehoord.

De Vloed Min; een seer gevaerlyck Water, wegens de Steenklippen.

By *Focheu* d'eerste Hoofd-stad der Vooghdy *Fokien*, schiet de Vloed *Min* heenen; dien de Grensen des Lands *Chekiang* sijnen oorspronngh openen: Waer nae hy de Steeden *Puching*, *Ienping* en *Xuikeu* voorby loopt. Aen geene sijde der laetstghenoemde Plaets werd hy seer Water-rijck, en schiet met geweld in de Landstreeck deeser Hoofdstad, vallende eyndlijck in de Zee. Hy vliet van de Stad *Puching* tot aen de Stad *Xuikeu* gantsch sterck en snel door de Daelen en Steenklippen heenen. Daer nae begind hy weer saghtjens voort te schieten. Maer hoe sterck oock sijnen loop is, so werd hy echter van de *Chineesen*, door hun aengheboorne scharpsinnigheyd en wonderlycke Konst, met gantsch kleyne Scheepjens bevaeren. Welcke niet, gelyck andere Scheepen, een, maer twee seer langhe Stier-houten hebben, een voor en een aghter. Met de selve weetense dese Scheepjens, even als met den Toom een Paerd, te regeeren, en gantsch ghefwind te brenghen door de Klippen, so wel onder 't Water leggende, als daer boven uyt steeckende; onaengesien de Vaert tusschen de selve dickmael so engh is, dat de gedaghte Scheepjens nauwlijcks daer door konnen dringhen; en t'eenemael van de Steenklippen omringhd zyn,

Bysondere geschicktheyd der Chineesen.

't welck

't welck dan oock niet weynige Schipbreucken veroorsaeckt. Deese moeylycke Schipvaert, en de scharpsinnigheyd der Schiplieden, heeft by de *Chineesen* dit Spreeckwoord op de baen gebraght: *De Scheepen sijn van Pappier; de Schippers van Yser.* Want de ghemelde Scheepjen zyn gemaeckt van gantsch dunne Plancken, welcke sigh lightlyck laeten buygen; niet met Nagelen, maer met seeckere taeye lymige Materie t'saemgeheght. Waerom sy dan oock, aen de Klippen stootende, niet light komen te breecken, maer sigh geweldigh konnen krommen en buygen. In 't regeeren der Scheepen, en de selve door de Klippen te brengen.

Met wat voor een onstuymigheyd deese Vloed voortvlieghd, is daer uyt af te nemen, dat men van *Puching* af tot de Hoofd-Stad toe in drie daegen over koomd, waer tegens men van de Hoofd-Stad tot *Puching* geheele vyfthien daegen langh moet vaeren.

De Vloed *Su*, by de Stad *Poi*, in de *Provintie Kiangnon*, houden de *Chineesen* voor aenmercklyck en ghedenckwaerdigh, wyl de negen Kopere Vaten, voorbeeldende de negen *Chineesche Provintien*, zynde van den over-ouden Keyser *Yva* gegoten geworden, in deese Stroom versoncken zyn, sonder dat men de selve oyt heeft konnen weer vinden, hoe seer d'aenvangers des Keyserlycken Stams *Cina* daer nae lieten soecken. Want deese Vaten wierden in een seer hooghe waerde gehouden, en als voor *Regalien* of Regiments-teeckenen geaght, so dat men den geenen, die de selve besat, voor Keyser *respecteerde*. De Vloed Su.

Hier meê hield *Angelot* voor een kleyne tyd op, van voort te vaeren in 't verhael der *Chineesche* Vloeden, en vraeghde *Sincbald*, wat hy doch korts te voren, doe hy gewagh maeckte van de Blauwverwende Beeck op den Bergh *Talao*, voor gedaghten had gehad: Want hy had aen sijne gebeerden konnen afneemen, dat hy yets sou willen seggen, doch evenwel sulcks had versweegen. Oorsaeck, waer van daen de Beeck,

'k Wou u, antwoordede *Sincbald*, niet geerne hinderlyck zijn gevallen in den Stroom uwer vloeyende Vertellingen; en derhalven leyde ick een Toom aen mijne tot spreecken vaerdig zynde Lippen, houdende mijne gedaghten by my. Doch nu ghy my selfs beveeld den Mond t'openen, so wil ick voortbrengen 't geen ick ontrent 't gedagte Beeckje had te seggen; naementlijck dit: De *Jesuit Kircherus*, in sijn *China illustrata*, spreeckt desgelijcks van deese Beeck, en bemoeyt sigh, om d'oorsaeck deeser blauwe verwe aen te wysen. Vermoedlijck, seghd hy, is'er een Hol onder verborgen, met *Cyprische* of blauwe *Vitriol* vervuld, waer van 't Water binnen 't gedaghte Hol dus geverwd werd. Als nu nae de Regenen in den Herfst dese holle *Vitriol*-gang, wegens de veelheyd des toelopenden Waters, oock met Water werd vervuld, so vliet dit overvloedige Water uyt den *Mineralischen* hollen gangh te rugg', en vermenghd sigh met de Vloed des Beecks; waer van daen de selve so een Hemels-blauwe ghedaente en verwe bekoomd. In tegendeel, als 't Water in de *Vitriol*-groef weer kleyner Vlietende uyt den Berg Talao. Een Hemels-blauwe verwe heeft.

[illegible]

welcke 't Schip voort trecken, niet belet moghten worden. Jae men vind veelerweegen d'Oevers en kanten van de grond af opgehaeld met vierkante gehouwene Steenen; en, over al daer 't van nooden is, veel-Boogige Steene Bruggen daer tusschen geleghd. Indien deese Gebouwen in heerlyckheyd d'oude *Roomsche* niet te boven gaen, so magh mense ten minsten de selve gelijck houden.

* * * *

* * *

Bericht van d'Oost-Indische Vloed Indus.

HIer meê dan verlietense de *Chineesche* Wateren, en deeden de Seylen haerer *Discourssen* loopen op beyde d'*Oost-Indische* Hoofd-stroomen *Indus* en *Ganges*: Van welcke *Angelot* berightede, dat d'Oude Landbeschryvers ontrent de *logeeringh* deeser Vloeden gefeyld hadden, vermis d'eerstgenoemde had behooren geset te worden op 24. *Graden* en 45. *Minuten* van den *Æquator*, Noorder-breedte. (Andere stellen 24. *Graden* 40. *Minuten*. *Bernier* maer 23. *Graden* 15. *Minuten*) daer 't Steedeken *Diul* leghd, ontrent vyftigh Mylen van de Plaets, daer deese Stroom nae de Zee toe loopt. Hy giet sigh, (vervolghde hy) oock uyt in de Haven *Kom*, twee Mylen van de Stad *Suratte*. Vermeerderd en verminderd sijne diepte na d'Eb en Vloed. By hoogh Water heeft men over de seven, by laegh Water vyf vademen diepte. (a) Is boven maten Vischryck, maer oock vol Crocodillen, welcke de persoonen, die in deese Vloed baeden, of swemmen, dickmael verslinden.

(a) *Mandelslo, in 't eerste Boeck, cap.* 13.

Van deese Rivier leghd de Stad *Cambaya* drie uyren wydte, nae 't Zuyden; en met geene Last-Scheepen kanmen 'er aen komen, ten waere de Vloed onghewoon hoogh oprees. By ons swellen de Vloeden met d'aenwassende Maen, maer met de Wasdom deeses Strooms gaet het reght anders, wyl de selve hooger word by 't afneemende light. (b)

(b) *Lud. Rom. patrit. lib.* 4. *Navigat. c.* 1.

Misslagh in de Land-kaerten.

Gewisselyck, viel *Sinebald* hier in, bespeurd men in de meeste Land-kaerten, en selfs oock by een goed deel Land-beschryvers, een grove misslagh in 't stellen van deese Vloed *Indus*: als of de selve quam te vloeyen op den uytersten hoeck des Zeeboesems van *Cambaja* in de Zee: Welcke feyl so groot is, als de geheele breedte van 't Land *Suratte* beloopt. Want den *Indus* schiet niet van 't Oosten nae *Suratte*, ghelijck hy doen most, so hy sigh door den Zeeboesem van *Cambaja* in de Zee stortede; maer veel meer van 't Westen derwaerts; en so verr' van den Zeeboesem van *Cambaja* af, dat geheel *Suratte* tusschen beyden leghd. Derhalven de Vliet, welcke in de *Cambayische* Zeeboesem valt, niet den *Indus*, maer een ander' is, ghenoemd *Mehi*.

[illegible]
... Rivier [illegible]
... ouden enc- [illegible]
[illegible]

uyt gantsch *Indien* en al d'Oostersche Gewesten. Sy bedryven so wonder-seldsaeme *Ceremonien* en *Superstitien*, dat de selve afgrysslijck zyn om gehoord te worden. Houden 't oock gantschlyck daer voor, datse hier door den Hemel en de Saligheyd verdienen. (a)

(a) *Linschoten*, 1. deel c. 10.

Oorsprong deeses Rivier.

Hier hebben wy ghesien vervolghde *Angelot*, dat *Linschoten* den Oorsprongh deeses Vloeds onbekend steld; maer dat de selve bekend is, heb ick alreeds aengewesen; doch sal'er dit naerder berigh nóch by voeghen, dat deeses heerlycken Strooms Moeder, te weeten de gedaghte groote Poel op 't maghtigh-hooge Geberght des Ryeks *Thebet*, blinckende van een eeuwighduerende Sneeuw, niet alleen de *Ganges* sijnen loopenden Gangh geeft, maer daer-en-boven oock van sigh uyt-giet andere voornaeme Vloeden, als den *Indus*, *Ravi* en *Athec*. Doch met dit onderscheyd. De *Ganges* doet sijnen eersten val van een grouwlijcke hooghte der Rots af in een diep Dal, met een verschricklyck gerught. Maer den *Indus* en d'andere Stroom hebben haeren eersten uytbreuck onder aen de Wortelen des gedaghten Geberghts: Moeten echter, gelyck alreeds gesegd is, de groote Poel voor haere Voedster en Soogh-vrouw erkennen, als die haere Algemeene Watergeefster is. (b)

(b) *Kircherus in sijn Tooneel van China.*

Eedele Gesteenten in de selve.

Uyt deesen Stroom werden gehaeld allerley kostlycke Eedele Gesteenten; van welcke sommige afbeelden meenigerley slagh van Dieren, Planten, en andere dingen.

'T Voorgedaghte Bygeloof duerd noch hedensdaeghs.

Belangende 't gedaghte Overgeloof, 't welck, volgens 't gehoorde berigh van *Linschoten*, d'Inwooners van *Bengala* met en by dit Water bedryven, 't selve duerd noch tot op deesen dagh toe. Yeder, die sigh uyt deese Stroom begeerd te wasschen, moet den Koningh een *Tribuit* geven. Van een even diergelycken valschen waen is oock den Koningh van *Narsinga* inghenomen, als die altijd van dit Waeter laet haelen, om sigh daer in te baeden en te wasschen.

Waeruyt het selve vermoedelyck ontstaen is.

'T Is waeraghtigh, seyde *Sincbald*, dat deese Vloed een geweldigh Overgeloof toevloeyd; en dat de gedaghte *Heydenen* de selve als voor haer Doop en Wywater houden. Maer even gelyck andere Weldaden der Natuer van d'ongelovige werden misbruyckt tot Afgodery en *Superstitie*, so vertrouw ick oock vastlyck, dat deesen Waen is ghesproten uyt de sonderlinge voortreflijcke eygenschap deeses Vliet-waters: 't Welck, volgens 't berigh van *Johannis de Laet*, boven maten light is, oock voor gantsch gesond en heylsaem werd gehouden: Waerom oock de Keyser (buyten twyffel verstaet hy hier door den grooten *Indiaenschen* Mogol) hem 't selve in seeckere Vaten doet toevoeren, om daer van te drincken. Vermoedlijck is uyt deese gesonde hoedanigheyd en aert deeses Waters den waen van eenighe sonderlinge Heyligheyd ontstaen.

De Vloed Mena in-

Gewisselyck is 't waeraghtigh, hernam *Angelot*, dat den Aerdbodem en des selven bewooners veelerley Weldaeden van de Vloeden ont-

noch een kleyner op de mond deses Strooms te leggen. De gedaghte Vloed is so heerlijck en voortreflyck dat men nerghens light eene sou konnen vinden, welcke deese sou moghen overtreffen. Want hy is soo breed, dat men hem aen sommige plaetsen met een Canon-kogel van ses ponden niet kan overschieten. So gantsch strengh en snel loopt hy, dat hy sijn soet Water behoud, nae dat hy alreeds verr' van sijne mond en uytgangh in de volle Zee is voortgedrongen. Hy is somtyds aght, of twaelf, oock wel vyfthien ellen diep. D'Invaert valt wat swaer, wegens de daer voor-leggende Sandbancken; doch met onse Iaghten kan men seer wel tot *Oppeneda* en noch verder op-komen. Deese Vloed heeft oock hier in een sonderlinghen aert, dat hy in de Wintertyd, als alle andere Stroomen van den Regen overlopen, binnen sijn' Oevers blijft. Maer hier tegens in de Somer, als d'andere Vloeden kleyn zyn, overstroomd hy alles wat ontrent hem leghd. 'k Heb aen eenige *Portugeezen* ondervraeginghe gedaen, wat doch d'oorsaeck hier van moght zyn: Welcke my berighteden, dat in de Winter boven in 't Land veel Sneeuw viel, en veel Ys ontstond. Als nu 't selve naederhand in de Somer smolt, so swol deese Vloed daer door sodaenigh op. (a)

(a) *Barlei Braziliaensche Geschichten onder Prins Mauritz, pag.* 76.

De Silver-Vloed Rio de la Plata.

Maer of wel deese S. *Francisci-Rivier* gantsch beroemd is, en van sommige voor de grootste werd gehouden, so gaet echter de Stroom *Rio de Plata* de selve en alle andere *Braziliaensche* in roem verr' te boven. Deese (anders de *Silver-Vloed* genoemd) dringhd aen syn uyterste eynd met sodaenigh een geweldige kraght in d'opene Zee, dat hy, midden onder de soute Baeren, syn eyghen soet Water behoud, de lenghte van veertigh geheele Mylen weghs, yeder Myl op een uyr gereeckend. Derhalven d'aenkoomende of voorby-vaerende Scheepen versch Water uyt deese door de Zee heenen schietende Rivier scheppen en inlaeden konnen, eerse noch eenigh Land in 't gesight hebben bekomen.

Men houd het daer voor, dat hy ontspringhd uyt den binnensten schoot der *Andes*-Geberghten: Daer nae door de toevlietingh van veele Beeckjens geduerigh stercker werd, en eyndlyck by *Paraquaria* en *Brazil* in de Zee valt. (b) By d'*Indianen* voerd hy den naem van *Paranaguazu*; maer noch gemeener is hem den naem van *Parana*.

(b) *Kircheri Mund. subterr. tom.* I. *l.* 2. *c.* 8.

't Meir de las Xarays.

Naest d'*Amazonen-Vloed* houd men hem de grootste des Weerelds te zijn. Met sijnen Mond kust hy de Noord-Zee. Tusschen *Capo Sancta Maria*, welcke Noordwaerts leghd, en *Capo Blanco* (van sommighe oock *Capo de Sanct Antonio* ghenoemd) d'eene dertigh *Spaensche* Mylen van d'andere geleghen, breyd hy sigh uyt tot op thien Mylen, en besluyt in sijn midden veele Eylanden, nevens veel andere groote Vloeden, die sigh tot hem werpen, beyde van 't Oosten en 't Westen, tot aen de Haven *de los Reyes*. Dese Haven is een groot Meir, genoemd de *las Xarays*, leggende wat minder als driehonderd Mylen van

den

den Mond deeses Hoofd-Strooms. In dit Meir versaemelen sigh veele Vloeden, vlietende van 't ghedaghte groote *Andes*-Geberght.

(a) *De Laet Beschryvingh van West-Indien. lib.* 12. *c.* 5.

Deese Vloed *de la Plata* is aldereerst ontdeckt gheworden in 't Jaer 1515. door *Iuan Dias de Solis*; van wien hem oock de benoemingh van *Rio de Solis* is aengeërfd. (a)

Seldsaemheyd deses Waters.

Ghy hebt geseghd, viel *Sincbald* hier in, dat de *Silver-Vloed* maer thien Mylen in de breedte sou hebben. Buyten twijffel werden groote *Spaensche* Mylen, of alleen de Streeck tusschen beyde de gedaghte *Capo* of Voorgeberghten gemeend. Want ick vinde by *Nierembergio* (die deese Rivier oock *Parahuay* noemd) dat hy by sijnen uytloop in de Zee een breedte van dertigh Mylen maeckt; doch hier taemlyck smal is geworden, want hooger op heeft hy de breedte van vyftigh Mylen.

Daer benevens beright hy, dat de meergedagte Stroom, een Willigen-boom aentreffende, den selven eyndlyck tot Steen verhard. Hy heeft, seghd hy, eenen gekend, die, in plaets van een Vyersteen, op de Pan van sijn Pistool gebruyckte een Willige Tack, welcke in dit Water was gestoocken. Even de selve persoon had hem (*Nierembergio*) oock verhaeld, dat hy een Telgh had ghesien, die ten deelen Hout, ten deelen Steen was; wyl 't gedaghte Water dien Tack niet geheel had bedeckt gehad. Deese Vloed sou oock so snel oploopen, dat de geene, die aen des selven Oever woonen, sigh by de drie Maenden langh moeten onthouden in hare Schuytjens, welckese boven aen de Toppen der Boomen vast binden. (b)

(b) *Nierem. lib.* 16. *H. N. cap.* 47.

De Vloed Rio blanco maeckt Hout tot Steen.

Al hoe-wel ick, antwoordede *Floris*, van deese *Silver-Vloed*, of *Rio de la Plata*, niet gehoord heb, dat'er een Versteenigighs-kraght sou in zyn, so houde ick 't echter niet onmogelyck. Want van de Vloed *Rio blanco* in 't Landschap *Chiapa*, weet men ghewisselijck dat hy alle dingen met Steen overtreckt, als de selve een wyl tijds daer in leggen. Daer anders 't Water in sigh selven klaer, goed om te drincken, en geenssins de Menschen so doodlyck is, als de Steenmaeckende Bron, van welcke wy voor deesen hebben ghesproocken.

Verder beright van de Vloed Rio de la Plata.

De beroemde *Silver-Vloed*, hernam *Sincbald*, is wel waerdigh, dat wy noch wat langer aen sijnen Oever blijven staen. By *Josephus à Costa* vind ick hem onder den naem van *Paragnay*; en verder dit beright: Dat hy valt uyt 't Geberght van *Peru* tot in de Zee, op de hooghte van vyf-en-dertigh Graden ter Zuydsijde. Desgelijcks, dat hy, volgens 't gemeene gerught, wast gelijck de *Nyl*, doch veel stercker: Wyl de Velden, welcke sigh drie Maenden langh van hem overstroomd bevinden, in geheele Zeeën werden veranderd. Daer nae begeeft hy sigh weer nae zyn *Canael*.

Anderweeghen seghd hy, dat d'Inwooners, bemerckende dat hy

C. de S. Fran-
cisco
C. de
Passao
Puerto
Viejo
Pta. de Sta.
Elena
Puña
I.
C. Blanco
Pta. de Tan-
gora
MAR
DEL
2
5
10
15

* * * *

* * *

MAer ick moet de Heer *Donatiaen*, wyl ick sijne lust bemerck, noch tot andere *Americaensche* Rivieren voeren. Onder de selve sal nu d'*Amazonen-Vloed* (*Rio de las Amazonas*) billyck 'eerste en voornaemste zijn; vermits men gheloofd, dat, in opsight an sijne grootte, geen andere des Weerelds by de selve is te ver-:lycken. Hy ontspringhd niet verr' van *Quito*; loopt daer nae de :eedte van *America* reght door, en hanghd onderweegen ontelbaer :ele Vloeden aen sigh, tot dat hy de Noord-Zee bereyckt, en de lve een ingietingh schenckt, met een Mond die tseventigh Mylen reed is. (a)

D'Amazonen-vloed;

(a) *Kircherus, in mund. subt.*

Den voorgedaghten *Acosta*, viel *Sinebald* hier in, seghd, dat deese 'loed oock ghenoemd werd *Maranon* en *Orellana*, wyl hy van beyde : *Spaenjaerden Orellana* en *Maranon* ghevonden en bevaren is gewor-:n. Doch hy twijffeld, of hy deese wyde Plas een Zee of een Rivier l noemen. Hy ontfanghd, schryfd hy, de Slagh-regenen, welcke rt 't Gebergt *Peru*; en de Vloeden, welcke van alle Oorden tot hem open: Schiet door de boven maten wyde Velden der Landschappen *tyititi*, *Terræ aureæ* (des Goud-lands) en der *Amazoonen*, ten laetsten de Zee, tegens over d'Eylanden *Margarita* en *Trinitado*. Daer r sigh ten uytgangh sneld, breyd hy sigh so wyd uyt, dat hy veele oote Eylanden in 't midden laet leggen. Als men in 't midden dee-r Vloed is, en d'oogen over al heenen slaet, kan men niet anders als ught en Water sien. Men seghd oock, dat men de groote aen den ever-staende Bergen niet eens kan ghewaer worden. Dit heeft den *stheur* gehoord van eenen Broeder haers Geselschaps, die, noch n Kind zynde, de groote Schipbreuck en Oproer *Petri Orsue* d by gewoond, doch door de *Godlycke* genaede behouden was bleven. (b)

Anders Orellana en Maranon geheeten.

Geweldig-groote breedte.

(b) *I. à Costa lib. 2. H. N. c. 6.*

Met meer omstandigheden handeld deese Schryver van de gemelde room in sijn derde Boeck; en vertoond daer benevens, hoe 't de *aenjaerden* ghegaen is, doese d'eerste mael deese Rivier bevoeren. jn verhael begind hy op de volgende wys: Onder alle Vloeden, niet een in *Indien*, maer oock in de gantsche Weereld, is geen beroem-r Water, als dat van de *Marannon*, of d'*Amazoonen-Vloed*, &c. : *Spaenjaerden* hebben'er tot verscheydene maelen toe op gevaeren, n Landen te soecken, welckese oock vonden, en onder de selve die :r ryck waeren; als 't Gewest *el Dorado* (dat is, '*t vergulde*) anders heeten *Payititi*. *Adelando Juan de Salinas* heeft treflijcke Toghten dit Land gedaen, doch niet veel verright. Deese Vloed heeft een

Hoedaenig de Spaenjaerden deese Rivier hebben bevaeren.

Geweldige Water-val; Pas, diense *Prago* noemen, welcke wel de ghevaerlijckste des Weerelds moght genoemd worden. Hy leght tusschen twee hooge Steen-Klufteñ, en valt met een groote Stortingh van boven neer in een afschouwlijcke diepte. 't Water maeckt in deesen Val sodaenighe draeyingen en opbortelinghen, dat alles schijnd te sullen moeten versincken. Echter hebben de Menschen sigh onderwonden, die over te komen: 't Welck alleen de begeerte heeft veroorsaeckt. Want

Daerse door heenen dringen. de gedaghte *Spacniaerden* hadden een seer groot verlanghen, om in 't beroemde Land *Dorado* te komen; lieten de Scheepen van boven af vallen, en wierden door 't geruysch des Vloeds voortgedreven. Sy hielden sigh vast aen de *Canoas* daerse in waeren. En schoonse in 't afgaen te grond gingen, so braeckense echter met list en kraght door. Kortlyck, 't geheele Heir quam'er onbeschaedighd over, behalven eenige weynige, welcke verdroncken.

Te verwonderen was't, datse in 't weerkeeren niets met allen verlooren van haere by sigh hebbende Proviande en Buskruyd, Want nae groote moeyte en gevaer moestense over seer hooge Steen-Kluften stygen, en sigh vast houden aen de Dolcken welckese daer in staecken. Daer deese Vloed sigh in de Zee uytstort, is 't bynae onder de *Linie*;

(a) *Acosta, lib.3.cap18.* immers niet verr' daer van daen. De Mond is tseventigh Mylen wydt 't welck schier ongheloofiijck schijnd, wyl de *Middellandsche Zee* soo breed niet is. Eenige evenwel willen, dat de gedaghte Mond niet boven de vyfentwintigh of dertigh Mylen breed sou zyn. (a)

Breedte zyns Uytloops. 't Berigbt van de Heer *Floris*, vervolghde *Sinebald*, koomd hier in met dat van *Acosta* over een, dat deese door de gantsche Weereld beroemde Vloed, wanneer hy *Amphitrite* (of de groote Zee) wil kussen, sijnen breeden Mond tseventigh Mylen wyd opspard: Maer echter

Verschil daer ontrent. schynd het, dat *à Costa* selfs hier in niet ten vollen ghewis is, wyl hy stracks daer nae seghd, dat den selven van andere maer de breedte van vyf-en-twintigh of dertigh Mylen werd gegeven.

Is de Vorst onder al de Peruaensche Vloeden. *Nierembergius* steld, dat hy by sijnen Uytvloed een breedte van vyftigh Mylen heeft: Doch so men den Hoeck des Lands wil aenmercken, so beloopt den selven tsestigh Mylen. Hy voeght 'er by, dat deese Rivier de Vorst is onder al de geene die 't Koninghryck *Peru* bestroomen; en ter dier oorsaeck van d'*Indianen* werd genoemd *Apurimal*, dat is, de voornaemste. Desgelycks *Capac Mayu*, *Fluvium augustum*; de heerlijcke en Majesteytsche Stroom; want 't woord *Capac* is een Koninghlijcke Bynaem.

Seldsaemheyd. In 't Jaer 1555. sijn geweldigh-groote Heuvelen en Klippen in deese Vloed afgestort; waer door den loop zyns Strooms drie daegen langh wierd opgehouden; tot dat eyndlijck 't Water den onguer-grooten Bergh over steegh, en de wydte van veerthien Mylen weghs daer over heenen liep. Ondertusschen verwonderden sigh d'aenwoonende, in 't beneden-Gewest, en wisten niet, waer van daen het komen mogt,

dat

dat deese geweldige Rivier so snel verdrooghd was. Meenden derhalven 't eynd des Werelds voor handen te zyn. Als hy in de Zee valt, versoet hy de selve tot op honderd Mylen weghs in de lengte en breedte. Sijnen geheelen loop is een lenghte van twee duysent Mylen, (a) volgens 't bericht des gemelden *Nicrembergii.*

(a) *Nierem. lib.* 16. *H. N. cap.* 45.

Maer hier in kan ick niet te reght komen. *Josephus à Costa* schryfd, gelyck wy stracks hoorden, dat de Naemen *Amazonas*, *Orellana* en *Maranon* eenerley Stroomen beduyden; daer nochtans andere de selve onderscheyden. De *Jesuit Kircherus*, handelende van d'*Americaensche* Water-kluften, scheyd de Vloed *Maragnon* (want dus steld hy dien naem) van d'*Amazoonsche*, door de volgende Beschryvingh: De Stroom *Maragnon* geeft de voorige (te weeten, *Rio de las Amazonas*) niets toe. Werd uytgevoerd uyt de Water-rycke kluft des Geberghts *Andes*: Bevoghtight ongheloofliјck veel Landen, en doorstroomd 't Gewest van 't noch niet ontdeckte Middellandsche *America*. Maer valt ten laetsten met sulck een gheweld in de *Braziliaensche* Zee, dat hy de Zeevaerende tot op thien Mylen weghs soet Water meê deeld. (b) Hier in wensch ick van de Heer *Floris* naerder onderwys t'ontfangen.

De Vloed Maranon, of Maragnon.

(b) *Kircherus, tom.* 1. *Mund. subt. lib.* 2. *p.* 74.

De Heer *Kircherus*, antwoordede deesen, heeft het onderscheyd reght gemaeckt, want dit sijn tweederley Rivieren. De reghte *Amazoonsche* Vloed, van welcke wy tot noch toe hebben ghesproocken, voerd eygentlijck de benoeming van *Orellana*, na den naem zyns eersten ontdeckers; d'andere dien van *Maranon*, of *Maragnon*, nae sijnen Vinder. Deese laetste is waerlijck geen geringhe Vloed, maer een van d'aldergrootste des Weerelds. Doch dat hy de voorghemelde *Amazoonsche* niet sou behoeven te wycken, is vry wat te ruym ghesproocken. D'*Amazoonsche* loopt tsestigh of tseventigh Mylen breedte in de Zee; d'andere maer alleen twintigh Mylen: 't Welck voor sigh selven wel een ongemeene breedte, maer echter met die van de vorige niet te vergelycken is.

Onderscheyd, tusschen beyde

Sommige Schryvers verwarren door dwaelingh de Vloed *Orellana*, of *Rio de las Amazonas*, en de Stroom *Maranon* onder malkander. Tot deese feyl heeft haer aenleydingh gegeven, datse beyde by haeren loop in de wilde Zee, malkander taemlijck nae by komen, en alleen door tsestigh Mylen weghs hier van een worden ghesonderd. Uyt welcke Naebuerschap de dwaelingh is ghekomen, dat somtyds elck van beyde deese Stroomen *Maranon* of *Amazonas* werd gheheeten. Vermoedlyck heeft oock deese verwarringh *à Costa* in twyffel ghelaeten, of den mond der *Amazoonsche-Vloed* tseventigh, of dertigh, of twintigh Mylen breed is; welcke laetste smaller breedte van den *Maranon* moet verstaen worden.

De Vloeden, Maranon, en d'Amazoonsche.

D'aensienlyckheyd des eersten Strooms *Orellano* werd oock hier door ('t welck ick bynae had vergeeten te seggen) niet weynigh vermeerderd

Meenighte van Eylanden.

meerderd, dat hy met sijnen uytloop nae de Zee meer dan tweeduysend Eylanden *formeerd*; en dat het gebruysch des *Waters*, loopende met een groote onstuymigheyd tegens de gedaghte Eylanden, tot op vier Mylen wydte gehoord werd.

Verschil der Schryvers, 'k Bedanck u, seyde *Sinebald*, voor dit Onderright; en kan nu geloven, dat *Maranon* en d'*Amazoon*-vloed twee bysondere Stroomen zyn. Doch wat het verschil der Schryvers belanghd in de noemingh der breedte; 't selve kan, mijns bedunckens, *Rio de las Amazonas* wel alleen betreffen, sonder opsight op de Vloed *Maranon*. De gene, welcke de selve vyftigh, tsestigh of tseventigh Mylen breedte toeschryven, konnen wel over een komen, na dat men 't reeckend. Tot deese meeningh beweeghd my insonderheyt *Johannes de Laet*, wyl hy dusdaenigh hier van spreeckt.

Ontrent de breedte van den mond der Amazoon-Vloed, Al de geene, welcke tot noch toe van deese Vloed hebben geschreven, geven des selven Mond een groote wydte, sommighe van vyftigh, sommige van tsestigh en noch meer Mylen: Alhoewel eenige van d'onse, die de selve van den Oost nae den West of Noordhoeck hebben gekruyst, meenen, dat de breedte op verre nae so groot niet is, de selve neemende op een reghte *Linie*. Doch vermits beyde de hoecken veel verschillen van hooghte, so konnen oock beyde deese *opinien* wel gelyck hebben in haere reeckeningh. Oock verhaelen de *Spaensche* en andere Schryvers wonderen van de maghtighe Stroom deeser Rivier; waer door veroorsaeckt word, dat men 't varsche Water veele Mylen in Zee verneemd; doch waerschijnlijck, meer of min, na den tyd des Jaers. Want van Lentemaend af tot in Herfstmaend toe geven deese Rivieren gheweldigh Water uyt, vermits 't dan seer veel Regend op de Geberghten deeses Gewests. *Harcourt* in sijn' ontdeckingh van *Guajana* verhaeld, dat hy op den negenden May geraeckte op d'*Amazoon-Vloed*: die so een geweldige meenigte varsch Water van sigh liet schieten, datse (dertigh *Leguen*, of Mylen, van Land af zynde) daer van droncken, en bevonden 't van sulck een soetheyd en goedheyd, als of 't uyt een Fonteyn of Poel had ghekomen. Hier haddense veertigh vademen diepte, Sand-grond. 's Anderendaeghs kreegense veranderingh van Water, 't welck wit en drabbigh wierd. 's Middaghs peyldense derthien, 's naermiddaghs weer seventhien Vademen Waters. Den elfden saeghense Land Westwaerts van haer, en setten 't op vyf Vademen. Het Jaght, 't welck sigh op twee en een halve Vadem dighter aen Land gheset had, bleef met laegh Water droogh sitten, en stond met het wassende in geen kleyn gevaer.

Hoedaenig te vergelycken.

Hond sijn soet Water tot dertigh Mylen in Zee.

Bereight Maer al genoegh van deese Stroomen. Echter moet ick noch dit vragen: Of de Vloed *Orinoque* eenerley is met de Rivier *Orellana*, of *Maranon*.

Geensins,

Geenssins, antwoordede *Floris*. D'*Orinoque* is een gheweldighe Stroom in *Paria* en *Guajana*, loopende meer als vierhonderd Mylen weghs, en eyndlijck met een sevenvoudige Mond 't soute Zee-water een groote langhe streeck versoetende. De *Spaenjaerden* hebben hem uyt misverstand den naem des *Orellanæ* en *Maranons* toegevoeghd; oock veelerley Vloeden met deese benoemingh verward. In de Regenmaenden sou, volgens 't berighr van *Herrera*, dese Rivier so sterck aenwassen, en met sulck een gheweld sigh snellen nae de *Golfo de la Vallena*, dat by sijnen uytloop tusschen zyn Vliet en 't Zee-water een hevigen strijd en bruyschend gebrul ontstaet. Onse *Nederlanders* hebben bevonden, dat de mond deeses Vloeds leghd op de hooghte van 8. Graden en 50. Minuten. Van de Vloed Orinoque, en dwalingh der Spaenjaerden omtrent de selve.

Indien ick, begon *Angelot*, mynen Landsman den Ridder *Rhaleg* derf vertrouwen, so heeft de groote Vloed *Oronoke*, of *Baraquan*, negen Stroom-Aderen, welcke al t'samen van sijnen Mond of Uytvloed nae 't Noorden loopen; en daer tusschen sesthien kromten, nevens veele Eylanden, waer onder sommige so groot sijn als ons Eyland *Wight*; eenige noch grooter; maer andere daer tegens kleyner. Van den eersten Stroom nae 't Noorden tot aen den laetsten nae 't Zuyden, sijn op 't minste honderd *Leguas*, of Mylen. Daer hy in de Zee schiet, is hy niet veel enger als de breedte van drie honderd *Engelsche* Mylen. Derhalven houd de ghedaghte *Rhaleg* deese Vloed veel grooter als d'*Amazoonsche* Korts daer nae seghd hy, dat men de selve wel duysend *Engelsche* Mylen kan opseylen met groote, of wel twee duysend met kleyne Scheepen. Op deese Vloed konmen komen in *Peru*, *Nuevo*, *Reyno* en *Popajan*. Hy streckt sigh oock uyt nae 't Keyserrijck *Inga*; voorts nae de Landschappen *Arnapata* en *Anabas*. De hem toeloopende Armen komen uyt de Daelen, liggende tusschen *Peru* en *Guajana*. Tusschen *Maragnon* en *Trinitado*, op derdehalve graed, gietense sigh in de Zee uyt. Gelegenheyd, geweldige breedte en lenghte Van deese voornaeme Rivier.

Buyten twijffel, seyde *Floris*, is dit een geweldige Vloed; maer dat hy oock selfs d'*Amazoonsche* sou overtreffen, sal, buyten den Ridder *Rhaleg*, niet ligt eenigh ander *Indiaensch* Schryver derven beweeren. Doch wy willen onder ons hier over niet twisten, maer liever voort gaen, om noch meer Stroomen te soecken. Volgens 't verhael van Rhaleg.

* * * *

* * *

ONder de groote Hoofd-Stroomen, vervolghde hy, werd oock billyck geteld de Vloed S. *Magdalena*, of S. *Martha*. Hoe, vraeghde *Sinebald*, is S. *Martha* en S. *Magdalena* maer Andere Americaensche

eene

[illegible] gemeend, [illegible]
[illegible]

[illegible], [illegible], [illegible] S. Martha, [illegible] S. Ma-
[illegible] van de Stad [illegible]
[illegible] of veel meer, [illegible] groote Vloed die een
[illegible] d'Indianen Cauca [illegible] genoemd,
en onder Mopox [illegible] Vloed [illegible] by S. Martha den aen-
[illegible]. Want deese twee Stroomen, die
sigh naderhand [illegible], hebben haere Oorsprongen veertigh
Mylen van malkanderen. D'eene ontspringht boven *Popajan* in see-

Magdalena en S. Martha.

Hoe de selve als eene, en als twee aengemerckt worden.

kere Dalen aen de hooge Andes-Geberghten: daer d'Indiaensche Na-tie Coconucas woond. Van dit Gewest siet men hem als een kleyn *Beeckje daer beneden loopen door 't breede Dal Cali*, daer hem veele Beeckjens en kleyne Vlieten Waterrycker maecken: Welcke Stroomkens van beyde de sijden des Geberghts afschieten. Op sijne Reys vervoegen sigh hoe langer hoe meerder Vloeden tot hem, tot dat hy *Mopox* voorby streckt, alwaer men hem, volgens 't berigt van *Petrus de Cieça*, den naem van *Cauca* geeft. Dus loopt hy so langh voort, tot dat beyde de gedaghte Stroomen t'saemen stooten.

Haere oorsprongen en t'samenkoomst.

Des anderen oorsprongh ontstaet boven de Stad *Timana*, in 't Landschap *Popajan*, aen d'Oost-sijde des *Andischen* Streecks. Deese tweede Vloed loopt nevens de Landschappen van *Nieuw-Granada* heenen, den *Cauca* te gemoet, naementlyck, gelijck geseghd is, negen Mylen onder *Mopox*. Tusschen beyde deese Stroomen, eerse t'saemen komen, leggen seer groote Landen, die voortyds Volckryck waeren. Na haere by-een-koomst maeckense veel kleyne Eylandekens, van welcke eenige beroemd zyn. Veel Crocodillen onthouden sigh hier; gelijck oock een soort van Visschen, welcke men *Manati* noemd. De gedaghte *Petrus de Ciesa* wil, dat van den eersten oorspronghs deeses Vloeds, tot aen de plaets daer de Zee hem in haeren Schoot opneemd, een wegh van wel vier honderd Mylen leghd. D'oorsaeck des dubbelen naems is derhalven deese, dat de Stroom *Magdalena*, of *Cauca*, sigh met d'andere vergeseld hebbende, aen de sijde by *S. Martha* de grootste breedte bekoomd; want hier is de wydste Mond des Vloeds, dien men gemeenlijck opvaerd. In sijnen Ingangh leghd een Eyland, vyf Mylen langh, en een halve Myl breed.

Oorsaeck des dubbelen naems.

Alle Waeren, welcke nae *Nieuw-Granada* werden gevoerd, moeten deese Stroom opgaen, door geweldigh Roeyen, en voorttrecken met de Lynen. Men heeft meer als genoegh te doen, dat men in twee Maenden tyds honderd en vyftigh Mylen af leghd. Doch 't Silver en Goud koomd de Stroom af in drie weecken. 't Regend, Don-

Regen, Donder en Blixem op dese Rivier.

Donderd en Blixemd seer hevigh op dese Rivier; meerendeel van middernaght af tot den morgen toe.

Wel, seyde *Sinebald*, tegenwoordig weet ik, waerom men dese Vloed nu S. *Martha*, dan S. *Magdalena* noemd. Anders is de selve my so onbekend niet, wyl ick in verscheydene Schryvers daer van ghelesen heb. *Johannes de Laet* seght'er van, dat hy nae de Zee toe *passeerd* met een seer breeden en maghtigen loop, ses-en-twintigh Mylen van de Stad *Carthagena* nae 't Oosten, op de hooghte van twaelf Graeden. *Acosta* schryft'er 't volgende van: Wat sal men seggen van de Vloed *Magdalena*, die met reght de *Groote* werd geheeten, en tusschen de Zeehavens van S. *Martha* en *Carthagena* in de Zee loopt. Doe wy van de selve honderd en twintigh Stadien verr' op de Zee quaemen, hebben wy 't onderscheyd des Vloedwaters, 't welck aldaer van 't Zee-water noch niet overwonnen was, meer als tsestigh Stadien verr' met de hooghste verwonderingh bespeurd. *De Laet* voeght'er by, dat de voorby vaerende Scheepen, wegens d'onstuymige Stroom hier in seer groot ghevaer staen. 't Welck by *Acosta* wel niet ghevonden werd, maer echter lightlijck te geloven staet. (a)

Met hoedanigh een geweld hy in de Zee valt.

(a) De Laet, lib. 8. c. 17. Ios. à Costa lib. 2. c. 6.

't Is oock ten vollen waeraghtigh, seyde *Floris*. Wanneer men by den Zeeboesem des grooten Vloeds S. *Magdalena* koomd, so wagt men sigh voor den selven tot op ontrent drie of vier Mylen in Zee, wegens de geweldigh-groote onstuymigheyd, met welcke hy tegens den Oever hevigh aenslaet. Want de Scheepen, sijne daer heenen bruyschende Golven onvoorsigtigh te gemoet komende, werden in de selve verwickeld, qualijck gehandeld, en dickmael wel twee Mylen weghs te rugg' in Zee geslaegen. (b)

(b) Pet. Ordonnez in descript. Carthagena.

Maer laet ons nu koomen tot de voornaemste Vloeden in *Virginien*; van welcke ick sal spreecken, volgens 't bericht van den *Autheur* des *Tweeden Deels der Beschryvingh deeses Landschaps*.

Virginische Vloeden.

Tegens de Westsijde van *Virginien* sijn vyf Wateren, welckers Oevers men wel bewoond bevind. Al deese loopen vyfthien Mylen verr' nae de Zee-haven toe, hebbende op beyde de sijden twee groote Voorgeberghten. Aen even dese Haven siet men seer veel kleyne Eylanden, onbewoond, maer vol Geboomt, so datse kleyne Bosschen schynen. De selve Haven streckt sigh van 't Noorden nae 't Zuyden; en ter deeser plaets styghd de Vloed der Zee ontrent twee honderd Mylen bovenwaerts; maeckende een Waterloop, welcke ten minsten twaelf Mylen breed is.

Vyf Wateren aen de Westsijde van Virginien.

By den oorsprongh en aenvangh deeses Havens nae 't Noorden leggen seer hooge Bergen, uyt welcke veele Vloeden en Wateren voortkomen; insonderheyd de vyf Scheeprycke Stroomen, van welcke ick heb beginnen te spreecken.

Hooge Bergen.

't Eerste Water, seer dight by den aenvangh der ghemelde Haven heenen loopende, werd, nae 't daer aen leggende Land, genoemd

Gelegenheyd der

Vloed Powhatan. *Powhatan*. Is, ontrent honderd en vyftigh Mylen weghs, Schiprijck. Maer verder kan men met de Schepen niet komen, wegens de groote Klippen en valsche Gronden. Sijnen oorsprongh neemd hy in 't Westen, tusschen seer groote Rotsen, in welcke eenige Volckeren woonen, genoemd *Maracau*. Onderweegen werd hy, door veel andere daer in vlietende Wateren, seer groot. Van 't Zuyden besoekt hem de Vloed *Amatuck*. Van 't Oosten 't Water *Zuijougkcohanoche*, nevens eenige andere. Van 't Noorden de Stroom *Chicxakamania*; aen wiens Oever d'Engelsche haere *Jacobs-Stad* hebben ghebouwd. Verscheydene andere toeloopende en inschietende Wateren gae ick voorby.

Is seer Vischryck, insonderheyd van Steuren. Deese Vloed werd, gelyck alreeds gehoord is, aen sijn' Oevers allerweegen bewoond. In de Somer is hy vol Steuren: in de Winter vol allerley Vogelen. Men heeft eens in eene Vischvangst (of t'eener tyd) aght en tsestigh; in een andere twee en vyftigh Steuren ghevangen: Welcke Visch van *May* af tot in *Iunius* toe hier kleyner valt, en maer twee voeten langh is. Door 't geheele Jaer kan men uyt deese Vloed, gelijck oock uyt alle andere Wateren, allerley slagh van kleyne Visschen bekoomen.

De Vloed Pamaukes. Veerthien Mylen van *Powhatan* loopt de tweede Vloed, genoemd *Pamaukes*, welcke men ontrent sestigh Mylen met groote Scheepen kan opvaeren. Op beyde de sijden des Vloeds woonen verscheydene Koningen, Volckeren en Gemeenten.

De Vloed Toppahanok. De derde Vloed, gheheeten *Toppahanock*, kan men hondert en dertigh Mylen weghs bevaeren. Is, gelijck d'eerste, seer vrughtbaer en ryck van Visch en Gevogelt. Oock aen beyde d'Oevers van veele Volckeren bewoond.

De Vloed Patowomeke. De vierde Stroom, *Patowomeke*, vind men by den Ingangh sevenduysend schreeden breed. Is Scheepbaer tot op honderd en veertigh Mylen weghs.

De Vloed Pawtuxunt. De vyfde Rivier, genoemd *Pawtuxunt*, is d'alderkleynste, doch seer diep. In dit Water werden veelerley Visschen, noch vry meer als in d'andere Vloeden, gevonden.

De Rivier Bolus. Ontrent dertigh Mylen Noordwaerts aen vind men noch een andere Vloed, welcke d'*Engelsche* den naem van *Bolus* hebben gegeven, nae de roode Aerde, welcke den *Armenischen Bolum* draeghd. Dit is een Schiprijck Water, zynde aen den Ingangh seven duysend schreden breed; doch werd niet bewoond; ten waere dan dat de ghelegentheyd sigh veranderd moght hebben tsederd 't Jaer 1620. ontrent welcke tijd d'*Engelsche*, die dit *Beright* hebben uytgegeven, sigh in *Virginien* bevonden.

Verder verhandelingh van noch 'k Heb van deese *Virginiaensche* Stroomen alleen met weynighe woorden willen gewagh maecken, wyl ons geen sonderlinghe Aenmercklijckheden daer ontrent voorkomen. Voortaen wil ick mijn vol-

volgende verhael righten, niet op de grootte der Rivier, noch nae d'orde vande gelegentheyd der Landschappen, maer sal, sonder my daer aen te verbinden, nu d'eene dan d'andere Waterstroom ter hand, neemen, waer in ick eenighe bysonderheden bespeur, 't zy waer in de selve oock moghten bestaen. Evenwel sal ick eerst eenige *Goud-vloeden* en Beeckjens voorheenen senden. andere sonderlinge Vloeden.

*   *   *   *
*   *   *

UYt 't Geberght *Apalatcy* in *Florida*, ontspringen drie groote Wateren, welcke met haer voortdryven seecker Sand, waer onder veel Goud, Silver en Koper is. Even hierom maecken d'*Indianen* in sommighe Beecken verscheydene Groeven, op dat het gedaghte Sand, met het Water uyt de Berghen vlietende, door sijne swaerte daer in moght sincken. 't Selve haelense naederhand daer uyt, brenghen 't op een hoop, en voeren 't wegh in kleyne Schuytjens over 't groote Water, 't welck den naem van *May* draeghd. Goudvloeden uyt 't Geberght Apalatcy in Florida.

In 't Eyland *Hispaniola*, voortyds *Haytin* geheeten, loopt de Stroom *Cibaus*; die veel Goud en Edele Gesteenten op sijnen grond laet vinden; waerom hy ook gehouden werd voor de voornaemste Vloed van al d'andere deses Eylands. De Goudvloed Cibaus.

Niet verr' van *Cusco*, in 't Koninghryck *Peru*, stroomd de Vloed *Caluaia*; waer in de *Spaenjaerden* 't beste en uytgeleesenste Goud-Sand vinden. Caluaia.

In de Provintie *Quito* loopt de Vloed S. *Barbara*, welcke desgelycks de *Spaenjaerden* seer veel Gouds schenckt. S. Barbara.

Meenige Vloed in 't Land *Cuba* en *Puerto Rico* heeft haer op de selve wys een groot deel Gouds *gespendeert*. Andere Goudvloeden.

De *Peruaensche* Vloeden, viel *Sinebald* hier in, moeten ghewisselijck niet arm van Goud zyn. Want in de Land-tafelen *Petri Bertii* werd verhaeld, dat de Water en Regenbeeckjens dickmael door den geweldigen glantsch van 't overvloedige Goud-Sand d'oogen der Toesieners verblinden. Maer niet sonder reden twijffel ick, of men hedensdaeghs, nae dat de Gierigheyd zsedert een gheruymen tyd alles heeft door ghegraven en by een gesoght, sulck een Goude Ooghblindingh hier noch sou konnen gewaer worden. Peruaensche Goudbeecken.

In *Tacintabecha*, vervolghde *Floris*, sijn oock twee Goudvoerende Vloeden: Desgelycks aen veel andere Plaetsen.

Tegenwoordigh moet ick insonderheyd yets seggen van de Beeckjens in *Amapaia*. Dit Land leghd seer laegh, en is, wegens de veelheyd des Waters, seer sompigh; derhalven men daer in hier en Roode Beecken in Amapaia.

[illegible]

[illegible] Maer voor [illegible] weten [illegible] volgens 't bericht van Nieremberghius, lib. 16. H. N. [illegible].

Versteenigende Vloed Rio Blanco.

In Guatimala heeft de Vloed Rio Blanco deese kraght in sigh, dat hy [illegible], welke een wijl tyds in hem blijven leggen, met Steen overtreckt. De Tacken van d'aen den Oever staende Boomen sijn van [illegible] een Steenaghtigheyd bedeckt. Echter is zyn Water louter en klaer, gesond, en werd sonder eenigh naedeel gedroncken; gelijck de Laet berighf.

De Vloed Desaguadero.

Aen de Stroom Desaguadero, zynde den arm van een gantsch traeghe Vloed, staet dit aen te mercken, dat hy boven gantsch langhsaem daer heenen sluypt, maer onder aen den Grond t'eenemael snel en strengh loopt. Nierembergius l. d. c. 48.

De

Vlietende Wateren, geneesende de vuyle Pocken.

De Vlietende Wateren in *Guayaquil*, leggende in *Peru*, nae d'*Æquinoctial-linie* toe, houd men voor een heylsame *Artseny* tegens de vuyle Pocken en andere diergelycke Sieckten. Ter welcker oorsaeck veele lieden van seer verr'-afgelegene Plaetsen derwaerts treoken. Men meend, dat deese Genees-kraght daer uyt ontstaet, om dat door 't gheheele Land boven maeten veel Wortelen zyn, die men *Carcaparilla* noemd; welckers gantsch dienstigh gebruyck tegens de gemelde kranckheden genoegh bekend is.

Seldsaemheyd van de Rivier Yucan in Peru.

Bilcanota is een Geberght, leggende, nae de meeningh des gheméenen Volcks, aen 't hoogste Oord in *Peru*. Den Top is altyd met Sneeuw bedeckt; anders aen sommighe plaetsen soo swart als Houtskool. Hier uyt ontspringen twee vlietende Wateren, aen twee bysondere sijden. Een weynigh voortgeloopen hebbende, werdense tot Beecken; en noch wyder, seer schoone Vloeden. D'eene loopt nae *Callao*, en in 't groote Meir *Titicaca*. D'andere wend sigh nae d'*Andes*, en werd geheeten *Yucan*. Hier vermenght hy sigh met andere Vloeden, en valt in de Noord-Zee met een geweldighe Stroom. Daer dese Vloed eerst uyt de Steenkluften van *Bilcanota* voortbreeckt, heeft hy een Water, schynende als Loog, van een Aschverwige *coleur*, allenthalven een roock of damp van sigh gevende, gelyck als brandend Hout, tot dat de meenighte der daer in vallende Wateren den gedagten Roock, die men in 't begin siet, koomd te lesschen.

Swart en rood Water.

In *Nieuw-Spaenje* siet men Waterbeecken, welck den Inckt t'eenemael ghelyck, doch wat blauwaghtigh zijn. Maer in *Peru* is'er een, so rood als Bloed; en werd derhalven de roode Vloed ghenoemd. *Acosta lib. 3. cap. 17.*

Barriana, een vloed in Nieuw-Gallicien.

In *Nieuw-Gallicien* of *Guadalaiara* is de Vloed *Barriana*. D'oorspronckelycke Moeder is een Poel in *Mechoacan*. Syn eyndlycken uytgangh geschied in de Zuyd-zee. 'k Maeck van deese Vloed, die van 't Westen nae 't Noord-oosten loopt, enckelyck daerom gewagh, wyl hy nergens in sijnen *cours* een reghte Orde of Wet houd, en derhalven met groot ghevaer moet gepasseerd worden. De Paerden laet men'er over swemmen: Maer Persoonen en Goederen worden met Vlotten van *Calabassen* daer over geset; op welcke eenige *Indianen* sitten, om de selve te houden, op datse niet omwentelden. Vier Mylen van de Stad *Guadalaiara* kryghd hy een Val of Stortingh, so laegh neerschietende, als thien verdiepingen van een Gebouw hoogh zyn.

* * * *
* * *

Waterval van een

MAer vermits ick hier gewagh heb gemaeckt van een Waterstortingh, so sal niet ongevoeghlijck zyn, dat ick noch eenige an-

En onverdraeglijcke ongemacken

Steenige Drooghten, of Bancken. Eenige der selver loopt men voorby, maer andere moet men noodwendigh over. Dit valt d'ellendige Arbeyders alderswaerst, vermitsse somtijds tot over 't halve lighaem in 't Water moeten gaen, om de vastsittende Kielen door schuyven en opbeuren weer aen de gangh te helpen, en met d'uyterste moeyte over sulcke steenige Klippen te trecken. Gewisselijck is dit een bloedigen en swaeren arbeyd voor deese arme lieden, insonderheyd by de koude Wintertyd, wanneer de kanten van de Vloed aen beyde syden wit berijpt zijn, en 't Water so onlydlijck koud is, dat het haer door al de Leeden snyd. 't Geen noch 't alderonbarmhertighst is, sy werden van de *Tartaren*, als die nu der *Chineesen* ongenaedige Heeren zyn, in 't alderminste niet verquickt door eenighe laeffenis of rust; noch door andere afgheloft, maer moeten even soo wel 's Winters als 's Somers met 't natte Lyf voort.

Der Chineesche Scheeps-knegten.

Seer hooge Water-val in de Rivier de Tyger.

Ontrent een Dagh-reys van *Moissul* (seghd de Heer *Tavernier*) vind men in de Rivier de *Tygris* een Dyck of Dam, leggende dwars door de selve, van den eenen Oever tot den anderen; en hebbende de breedte van tweehonderd voeten. Deesen veroorsaeckt, dat de Rivier hier een *Water*-val heeft van meer als twintigh Vademen. De ghemelde Dyck is gemaeckt van groote Steenen, welcke door langheyd van tyd so hard zyn geworden als een Rots. D'*Arabiers* seggen, dat den *grooten Alexander* deese Dam hier heeft laeten leggen, om de Vloed een andere loop te doen nemen. Andere meenen, dat sulcks van *Darius* is geschied, om de *Macedoniers* d'afvaert langhs deese Stroom te beletten. *Wy* gingen dan hier uyt ons Vaertuygh, ghenoemd *Kilet*, moetende onse Koopmanschappen op Paerden en Ossen een uyr weghs verr' doen voeren. 't *Passeeren* van dien Dyck is een verwonderens-waerdighe saeck. Sonder verbaeltheyd kan men niet aenschouwen 't vallen van de *Kilet*, welcke schielyck op eenmael de hooghte van honderd en twintigh voeten neerdaeld; en door de Golven, die op de Rotsen geweldigh bruyssen en schuymen, heenen dringende, opgehouden word en altyd boven dryft door opgeblaesene Bocks-vellen. De Menschen, welcke dit Vaertuygh bestieren, binden sigh vast aen een krom-gheboogene Sparr: waer aen sy oock haere Riemen heghten, uyt vrees van de selve door 't geweld der Baeren te moghen verliesen. Deese Dyck belet de bevaeringh des *Tygers* met Barcquen.

Periculeuse Vaert over de selve.

't Water van de Teems behoefd in deugd geen andere Wateren te

Eer wy, seyde de Heer *Angelot*, van de Rivieren en Beecken gantsch afscheyden, moet ick yets segghen van onse Vloed de *Teems*. Deese Stroom behoefd in goedheyd van *Water* voor geene *Asiatische* of *Africaensche* te wycken. Eenige hebben waergenoomen, dat het binnen aght Maenden tyds een *spiritueuse Qualiteyt* bekoomd, en sigh gelijck een *Wyn*-Geest, laet aensteecken. Jae men heeft bevonden, dat de toegemaeckte Tonnen, als men met een Kaers te nae by 't Spon-

gat

gat quam, in brand sijn gheraeckt, even als of'er Brandewyn in geweest waere. Of oock schoon dit Water met'er tijd stinckende werd, so verderfd het echter niet gantschlijck; brenghd oock door dit verderf de gesondheyd geen naedeel aen. Eenighe *Engelsche*, die van't selve op een verre Schipvaert hebben ghedroncken, bevestighen uyt eygener ervaerenheyd, dat (al hoe-wel het, ond geworden zynde, so leelijck stonck, datse de Neus onder 't drincken moesten toestoppen) echter niemand onder haer dit leelijck-rieckende Water qualijck bekomen is.

wycken; en heeft een sonderlinge eygenschap.

Deese onschaedlijckheyd, viel de Heer *Floris* hier in, magh veellight ten deelen den Brandewyn te dancken zyn, van welcken dranck men haer yeder weeck seeckere goede *portie* verschaftede; en waar door misschien d'ondeugentheyd des Waters verbeeterd is geworden.

Wanneer 't selve nu al verdorven is,

Men behoefd, vervolghde *Angelot*, niet meer als vier-en-twintig uyren tijds, om 't selve weer frisch, soet en lieflijck te maecken, wanneer men door 't Spongat de vuyle lucht laet uyt trecken, en in tegendeel varssche daer in komen. Doch soo men 't met een Stock wel omroerd, werden tot de goed-maecking niet meer als vier of vyf uyren vereyscht; nae welcke tijd sigh op de grond een swarte Hef laet sien. Als men dese Hef noch drie of viermael door malkander roerd, en met het Water laet gesten, so salmen'er gantsch geen onaengename reuck meer aen vinden. Met dit voordeel is 't *Theems*-water voor alle andere Wateren begaefd, als welcke den eenmael aengenomenen stanck noyt weer quijt worden, en seer gevaerlijck zijn om te drincken.

Kan 't seer lightelijck weer varsch en goed gemaeckt worden.

* * * *

* * *

EEr wy tot andere dingen voortgaen, seyde de Heer *Donatiaen*, so versoeck ick, dat yemand van u, die de beste kennis van den *Noorweeghschen* so seer vermaerden *Draey-kolck* heeft, my de beschryvingh des selven gelieve te doen.

Beschryvingh van den verschricklycken Noorweegschen Draey-kolck, en des selven seldsaemheden.

Deese, antwoordede *Floris*, werd van d'Inwooners ghenoemd de *Meel-stroom*, en heeft in sijn begrijp een grootte van by de derthien Mylen weghs. Niet sonder schrick vaeren de Schippers daer voorby. Reght in 't midden deeses Wervels staet een Rots, van de *Noorweegers* ghenoemd *Muske*; by welke een geweldighe Draey-kringh is, welcke ses uyren langh alles verslind, wat hy binnen sijnen ghekronckelden kreytz kan betrappen; 't zy groote of kleyne Scheepen; jae selfs oock d'onguere Walvisschen. In andere ses uyren spouwd hy alles weer uyt, met een seer hevigh gebruysch, en een sonderlingh-on-

wone beweginghzyns Wervels. Dit betuygen niet alleen d'aenwooners van 't Zee-strand, en de *Noorweeghsche* Schippers, maer oock onse *Nederlandsche* Zeevaerers, welcke nae *Noorweegen* pleegen te vaeren, eenpaerigh uyt eenen mond.

Verder aenwysing, *Sinebald* voeghde hier by, dat oock *Olaus Magnus* dit bevestighde. En wyl hy bemerckte dat beyde de Heeren *Angelot* en *Donatiaen* een groote begeerte hadden, om d'oorsaeck deeses Zee-wervels te mogen weeten, so gingh hy aldus voort: Gantsch *Scandinavia*, of *Schoonen*, heeft, volgens 't bericht van den gedaghten *Olaus Magnus*, een seer spongieuse grond, en ontelbaer veel onder-aerdsche Gangen, welckers lenghten onuytvorschlijck zyn. Gelijck af te neemen is uyt het grouwlijck geschal, 't welck niet alleen de *Bodnische* en *Finnische* Zee-Oevers, desgelijcks d'Oevers van beyde de Meiren *Venner* en *Vetter*, maer oock de Bergen van sigh geven: Want sulck een gerugt kan, volgens vernuftige vermoedingen, niet wel ergens anders van ontstaen, als van de Watervallen en veelvoudige neerslagh der Golven des Onder-Aerdschen Waters in de kromme afschotige *Canalen* der Aerde. *Olaus* seght'er van, dat het gedaghte gheschal ter veler plaetsen bovenmaten hevigh is, jae soodaenigh, dat de te naeby komende lieden daer van doof, en geheel sinneloos, jae somtijds gantsch van 't leven beroofd werden, indiense niet geswind van deese *Charontische* en doodlycke gaten weghloopen.

Van d'oorsaecken des selven.

Grouwlyck geschal.

Schriklyke diepte

Hier nae staet aen te mercken, dat so wel de *Noorweeghsche* Meiren, of stilstaende Poelen, als de voorgedaghte *Sweedsche*, welcke men *Venner* en *Vetter* noemd, een onpeylbaere diepte hebben, so dat men met so veele Vademen Touw, daer men een gantsch Schip meê sou konnen bevraghten, geen grond sou mogen bereycken. Indien anders den ghemelden *Olaus*, uyt wien ick tegenwoordigh spreeck, hier in geloof te geven staet.

Van eenige Poelen.

Geerne wil ick dit aenneemen, liet *Floris* sigh hooren, want oock mijne Lands-lieden, de *Hollanders*, hebben in hare Schipvaert nae 't Noorden aen de *Noorweeghsche* Oevers geen grond konnen peylen met een Sinck-loot van honderd en dertigh Vademen, yeder Vadem ghereeckend tot ses voeten.

Heymlyke Corresponsdentie van d'Onderaerdsche Wateren.

Uyt sulck een ongemeene diepte, vervolghde *Sinebald*, is niet anders af te neemen, als dat hier onder d'Aerde een onafmeetlijcken Afgrond moet zyn. Voorts, uyt de meenighte van soo veel Onder-Aerdsche Water-ganghen ontstaet een heymlijcke *Correspondentie* en verborgene t'saemenstootingh der naebueriger Meiren met de groote Zee, welcke aen *Noorweegen* Oeverd. Gelijck *Olaus* sulcks met verscheydene *Exempelen* bewijsd, daer hy de gemelde Meiren *Venner* en *Vetter* beschrijfd; als die, volgens sijn bericht, uyt de *Bodnische* Zee haeren Oorsprongh neemen. De *Bodnische* Zeeboesem nu heeft wederom heymlijcke ghemeenschap met de witte Zee; welcke een Zeeboogh

boogh of Enghte van 't groote *Tartarische* Meir is. De witte Zee met de *Fransche* Zee-Enghte, door middel van een Meir, ghenoemd het witte: Wederom deese en de *Bodnische* Zee-hoeck met de groote Noord-Zee by *Noorweegen*.

Dit alles kan ick toegeven, seyde *Angelot*; maer vinde hier in noch geen oorsaeck, waerom en hoe de *Noorweegensche* Draey-kringh in ses uyren tijds alle dingen inslockt, en in even soo veel uyren 't ingeslockte weer uytgorgeld. Redengevingh,

't Is seecker, antwoordede *Sinebald*, dat d'Eb en Vloed, desgelycks 't inslocken en weer uytbraecken deeses Wervels, geen andere oorsaeck heeft, als de ghemeene Beweeginghder groote Zee. De *Schotsche Zee* (van *Ptolomæus* de *Deucaledonische*, al-hoe-wel ten onreght, genoemd, maer beter van andere, oock van *Valerius Flaccus*, de *Calcdonische* geheeten) draeyd en werveld sigh door de Noorderstreeck so langh om, tot datse by de *Waygats* sigh uytgiet in de groote *Tartarische* Zee met de Zee-Vloed. Neemd daer nae by d'Eb door de selve weer een ses-uyrige te rugg'tred. Waerom groote en kleyne Scheepen,

Als nu dit geschied, en de gedaghte *Deucaledonische* of *Caledonische* Zee, door d'algemeene beweeginghe, en de kragt van de Maen gaende gemaeckt, sijnen Stroom nae de gedaghte Enghte der *Waygats* right, so konnen d'al te dight en ras op malkander slaende Baeren, welcke noch boven dien door d'*Ys-Zee* verhinderd werden, in deese Enghte niet te gelijck door den Boesem dringen, maer een groot deel der Zee, van daer agterwaerts stuytende, wend de Golvẽ te rugg' na den *Finlandschen* en *Noorweeghschen* Oever. Hier werd hy, wegens de stooten van ontelbaer veele Klippen en Rotsen, gelijck als woedend, tot dat hy eyndelijck (te weten 't gedaghte te rugg' ghekeerde deel) nae dat het tusschen so menighe Water-hoolen en Eylanden gintsch en weer gedreven is, in den reghten Beecker des Draey-kringhs schiet. Daer de heenen afslorpende kraght der Natuer 't selve so onweerstrevelyck valt, dat het nae beneden moet, en verslonden werd, neven alles wat of toevalliger wys, of door 't ruckende gheweld der Zee, d'onvoorsightige Schiplieden ergens werd onttrocken. Welck inslocken even so langh duerd, als den Toevloed of Wasdom der in den Draeykringh loopende Zee. Voorts alle andere dingen, In deesen gekronckelden Draey-kringh vallende,

Hier hebt ghy nu d'oorsaeck der ses-uyrige verslindingh. Laet ons nu oock besien, wat de reden is der ses-uyrighe weeruytwerpingh. Hier boven is ghesegd, dat de *Tartarische* Zee met een groote onstuymigheyd, door de ghemeene Invloeyinghs-kraght van de Maen bewoghen, sijnen loop nae d'Enghte der *Waygats* neemd, en met sijnen Stroom ten deelen door de selve Enghte, ten deelen door den *Tartarischen* Zee boogh, onder de ses-uyrighe Eb weer te rugg' loopt. Wyl nu de groote meenighvuldighe t'saemenvlietingh der Golven, gelijck oock den tegenstand van 't Ys, de gedaghte Stroom aen eenige Den tyd van ses uyren langh werden ingeslockt.

plaetsen in den wegh staet, so werd hy gedwongen, sijnen gangh af te buygen nae de witte Zee, en daer in te dringen. Maer vermits dese, ghelijck alreeds geseghd is, een verborgene ghemeenschap heeft met den *Bodnischen* en *Finlandschen* Zeeboesem, en de selve wederom met den *Noorweeghschen* Draey-kringh, van welcke wy nu spreecken, door middel der Onder-aerdsche *Canalen*, soo ontstaet hier door de wederuytwerpingh. Want even deesen *Bodnischen* Zee-boesem is, volgens 't bericht van *Olaus*, (a) met veele Klippen verward, oock omringhd van seer hooge eeuwigh-bewinterde of Sneeuw-gryse Bergen, aen welckers Wortelen, of Grond-voeten, de Zee met een seer grouwlyck gebruysch, gebrul, en geschal door onmeetlijck-diepe Kolcken, nu in, dan uytgegorgeld werd.

En naederhand

(a) *Olaus M.lib.2.c.6.*

Dit tot een *Fundament* geleghd zynde, so segg' ick, dat gedurende de ses uyren, in welcke de *Noorweeghsche* Zee tot sijnen hooghsten wasdom styghd, de *Tartarische* wilde Zee, welcke ontrent vier uyren daer nae sweld (nae gelegenheyd van de gestalte der Maen) aen d'eene sijde een hoop Waters in de witte Zee schud; En de witte Zee voorts door Onderaerdsche *Canalen* in den *Bodnischen* Zee-boesem: Maer aen d'andere sijde de groote *Duytsche* Zee door Deenemarcken met wyd omsweevende Oevers, door middel der Oost of *Balthische* Zee sigh den *Finlandschen* en *Bodnischen* Zee-boesem inspeeld; daer nae de *Tartarische* Golven bejegend, en hevighe Bewegingen verweckt. Derhalven de gedaghte Zee, tusschen de *Bodnische* Zee-hoeck in d'Enghte gedreven zynde, door verborgene *Canalen* en Kolcken, de *Noorweeghsche* Zee weer toe-vliet; door de meergemelte Wervel. Aengesien de *Tartarische* en *Duytsche* Zee veel meer tijds van nooden heeft, om sijne voortrollende en toeneemende Vloed door so veele kromten en gebogene Oevers voort te setten, als de *Noorweeghsche* Zee tot haere Vloeyingh behoefd. Want als 't Water by de gedagte Draey-kuyl wast, so siet men 't in de gemelde Zee-boogen sincken. En daer-en-tegens, als de selve in 't vallen zijn, so werpt de Draeykringh weer uyt alles wat hy ingeslockt had.

In andere ses uyren tyds,

Al 't ingeswolgene

Deese nu verhaelde oorsaecken geeft P. *Athanasius Kircherus* en beroept sigh in dit gheval op *Levinus Algotius*, die in sijne Geschiet-beschryvingh der Middernaghtsche Landen uytdrucklijck gewagh maekt van den *Noorwegenschen* Zee-wervel, en oock van den Kolck in den *Bodnischen* Zee-boesem; betuyghende, hoedanigh van de Schippers is aengemerckt, dat wanneer de *Noorweeghsche* Draey-kringh 't Water inslockt, de *Bodnische* door sijnen Tegenvloed nae eenighe uyren 't selve weer *restitueert*; d'andere 't ingesopene weer tegens dryvende, en dwingende, alles weer te moeten uytspuygen.

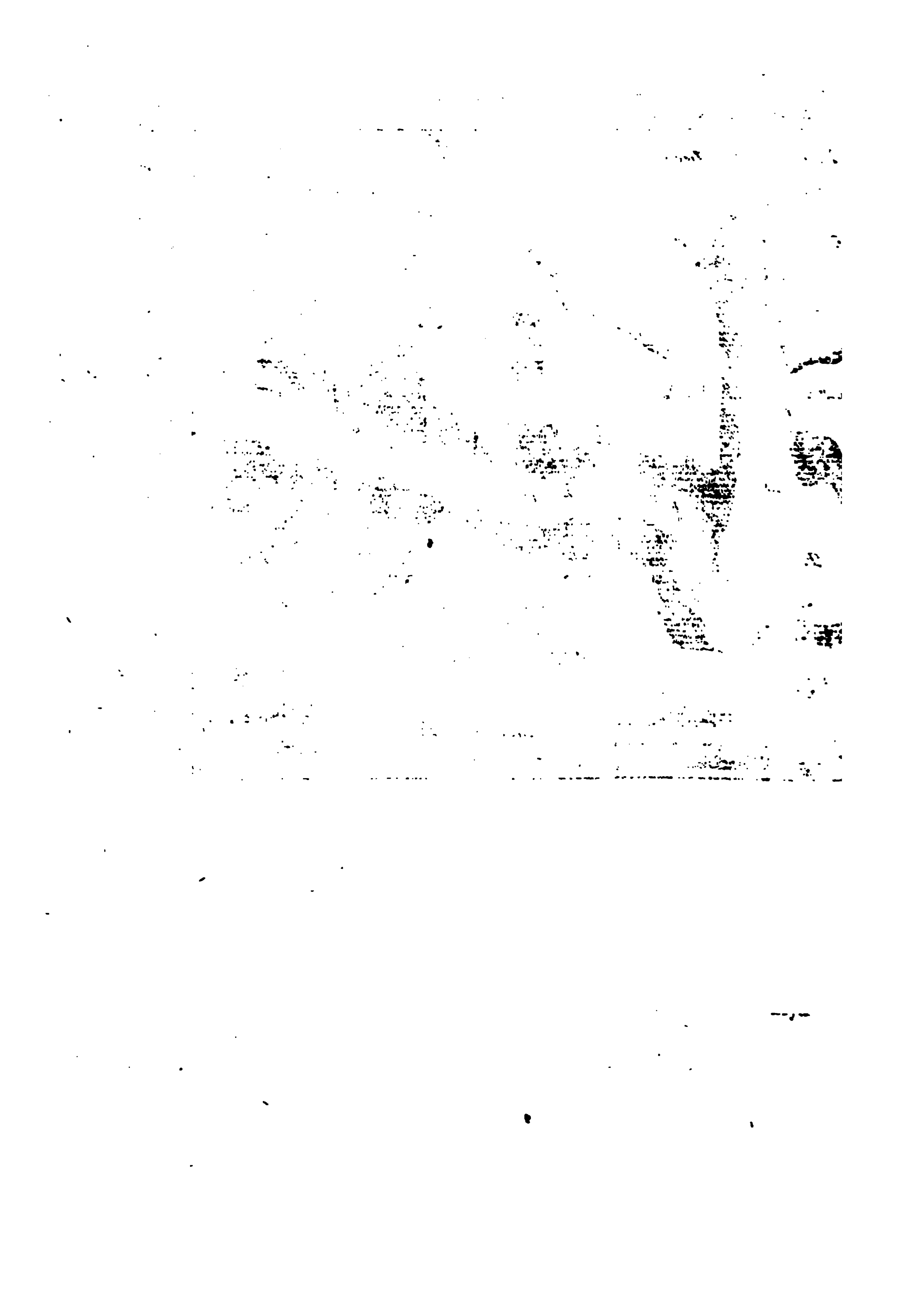
Gantschlijck weer uytbraeckt.

Hoe 't nu verder toegaet, dat de Wervel in *Noorweegen* 't geen hy inghetrocken heeft niet ergens elders vervreemd, maer binnen ses uyren tijds weer uytbraeckt, sulcks hanghd aen d'inwendige gelegen-

Figuerlijke Afbeelding

heyd

de Noorweegsche Zee
C
B
C
A
D
E
F Watergančk
H
onder
de

heyd des Wervel-*Canaels*, en des Onder-aerdschen Water-ganghs, waer door 't Water deses Kolcks af en toeschiet. Door een figuerlycke Afteeckeningh kan men dit alderbest begrypen; derhalven wil ick met Kryd u de saeck voorbeelden.

Van d'inwendige gelegenheyd

De Letteren C C Beteeckenen den Kreyts des Wervels of Draeykringhs. B de Rots, of Klip. A de Mond des Wervels. D het doorvallende *Canael*, waer door 't Water reght in en door de grond der Aerde stort. E een groote Water-behouder, of Water-ketel beneden den doorbreuck, naementlijck in den diepsten grond. F H I den Watergangh onder d'Aerde. De Wervel des *Bodnischen* Zee-boesems zy K. Den Bergh, onder welcken hy ingaet, G.

Des gedagten Noorweegschen Draey-kolcks;

Als nu de Zee by *Noorweegen* sweld, so giet sigh 't opgehoopte Water met de hoogste onstuymigheyd in den Draeykringh C door de Mond des Draeykringhs of Wervels A, en valt, ghelijck als in een Put, af in de doorbreeckende groote Kluft der Aerde D: en uyt de selve voorts dieper nae beneden, in sijn' Onder-aerdsche Herbergh, naementlijck, op des Kolcks alderonderste Ketel-bodem E. Dit doorvallen en afstorten des overvloedighen Waters werd binnen de ses uyren geduerigh stercker, nae 't toeneemen van den Wasdom der Zee. Derhalven 't Water onder in de Ketel E te geweldigh vermeerderd werdende, en geenen uytgangh vindende, met de hoogste onstuymigheyd sigh lught maeckt door 't Onderaerdsche *Canael* F H I: en ontlast in den *Bodnischen* Draey-kolk K, die nu in sijn uyterste afnemen is. Maer so haest de *Bodnische* Zee weer hoog Water krygd, worden d'ingelopene golven met een groot geweld weer te rugg' gedrongē na des Kolks Mond K ('t welk betuygd werd door 't grouwlijk geschal en gebruysch, waer van so vele Geschiedschryvers gewagh maecken); voorts te rugg' gheworpen door 't verborgene *Canael* I H F, en door des selven Ingang of eerste Mond F, de Water-ketel of Back E weer ingeschoncken. Vermits nu in de *Bodnische* Zee de Zee meer en meer opsweld, so werd het Water in den gedaghten Back E van de geduerigh-stercker aendringende Golven des Onderaerdschen Zeeganghs I H F gedruckt, en gedwongen sigh, met al de verslondene dingen, tot noch toe in de Ketel behouden, allenxen te verheffen; en, terwijl de *Noorweeghsche* Zee afneemd, al 't ingheslockte weer uyt te geven: Gelyck dan deese Verwisselingh door d'Ervaerenheyd bekend is. Dus konnen dan de neergesonckene dingen in den ondersten Water-kuyl E niet weghschieten door den Onderaerdschen Gangh F H I, 't zy wegens d'enge Openinghen of Buysen, alhier van de Natuer de Rots toegevoeghd; of wegens d'enge Mondgaten des Water-ganghs: maer werden soo langh behouden, tot datse allenxen van het door den Gangh I H F te rugg' stromende Water werden opwaerts ghedreven, en eyndlyck boven weer uytgeworpen.

Met de naerder verklaering

Der bygevoeghde Figuur.

Korte beschryvingh, Met andere Zee-wervels is 't gemeenlijck so gesteld, als met desen *Noorweeghschen* Draey-kringh. Wat is de beroemde *Siciliaensche Charybdis* anders als een diepe Kolck, daer 't hoogh-gewassene Zee-water door de verborgene seer wyde Aerd-*Canalen* ter seeckerer tyd uytgolfd; en als d'oorsaeck deeser uytgolvingh ophoud, het te rugg' lopend Water met een stercke nae sigh-treckingh weer in slorpt! 't Geen deese Verslindster in haere Kaecken niet kan trecken, moet wel voor sigh sien, dat het niet koom te vallen in de verderflijcke

Wat de Charybdis, schoot van haere onguere Suster *Scylla*; zynde een grouwlycke Zee-wervel by 't Voorgeberght, voortyds *Cenys*, maer hedensdaeghs in *Sicilien Sciglio* ghenoemd. Deese *Scylla* werd van verscheydene hier en gintsch wentelende en onder malkander verwarde Zee-stroomen hevigh beweeghd; jae so gheweldigh met den toevloed des Waters, dat de Scheepen, welcke sigh daer in waegen, sonder eenighe hoop

En Scylla in Sicilien is. van reddingh aen de Klippen der Geberghten geworpen, en in stucken geslaegen worden. Als 't Water ebt, en nae d'Oostlycke streeck des Zee-boesems loopt, is d'onstuymigheyd een weynigh minder. Indien men niet nauw toesiet, en den tijd der Vloed wel in aght neemd, so gebeurd het lightlyck, dat de Zeevaerende uyt den ghevaerlycken boesem van *Scylla* in de Kolck van *Charybdis* vallen, en aldaer noch

(a) *Kircheri Mund. subt. Tom. 1. fol. 158. seq.* thienmael grooter gevaer aentreffen. (a) De Natuerlycke oorsaecken van de gelegenheyd deeser qualyck-berughtede Zee-Susteren *Scylla* en *Charybdis* verhandeld de ghedaghte beroemde *Kircherus* wydloopigh; maer 't sou ons te langh vallen, de selve hier te willen invoegen.

Draey-kolk in Duytschland. In *Duytschland* vind men op eenighe groote Stroomen oock sommighe Wervels. Die van *Regensburgh* nae *Weenen* in *Oostenryck* den *Donauw* afvaeren, bejegend een soodaenige Draey-kuyl, die alles wat hem te naeby koomd inslockt: En in een *Hongarische* Poel by *Canischa* (immers ghelijck men seghd) 't ingeslorpte Water weer uytgiet. Buyten twyffel sijn in de groote Zee vele duysenden sodaenige Draey-kolcken en Afgronden.

Antwoord op de vraeg Maer, vraeghde *Angelot*, waer laeten al deese Wervels de meenighte van 't ingeslockte Water? Immers werpense al t'saemen 't selve niet weer uyt, ghelyck de *Donauw*-kolck doet in 't aengetrockene Voorbeeld.

Waer de meenighte van 't ingeswolgene Water deeser Wervels blyft. Gewisselyck, antwoordede *Sinebald*, gorgelense niet alle 't verswolgene weer uyt, gelyck wel de *Noorweeghsche* Draey-kringh; maer vervoeren 't op meenigerley wys, nu hier dan gintsch heenen, alhoe-wel noyt sonder sonderlingh alghemeen nut. By Voorbeeld: De grond der *Atlantische* Zee is doorbroocken van ontelbaer veel Sluypgaten en Kolcken. Waer blyft nu al het daer in afvallende Water? Eenighe der gedaghte *Canalen* sluypen in de Bergen van de daer rondom leggende Eylanden: Andere in de wyde verschricklycke

Water-

Water-hoolen der *Americaensche* Geberghten, om de Vloeden en Poelen haeren oorsprongh te geven.

Hoe kan, hervraeghde *Floris*, 't soute Zee-water, als 't door de Geberghten dringhd, sijne smaeck so vaerdigh veranderen, en een varssche soetheyd aen-neemen; gelijck dat van de Rivieren en Poelen is. En hoe 't souteWater

't Is, antwoordede *Sinebald* wederom, met de Natuer der Aerdsche deelen sodaenigh gesteld, datse, so haest het Water daer door loopt, even als door een Seef, of Treghter, door een Natuerlycke Treckingh al 't in 't Water vermenghde Sout na sich trecken, tot haer behoorlyck en nodigh Voedsel. Sonder 't selve sou op den Aerdbodem niets konnen wassen noch voort-teelen. Op sulck een wys werd de soute Zee in soet Water veranderd, nae dat d'Aerde 't Sout daer uyt nae sich heeft getrocken. So vaerdig een soete smaeck kan aen-nemen.

* * * *

* * *

WY hebben, seyde de Heer *Donatiaen*, nu ghesproocken van Rivieren, Beecken, Waterstortinghen en Draeykolcken. 'k Wensch nu oock yets te moghen hooren van Meiren en Poelen. Versoeck derhalven, dat de Heer *Floris* hier van den aenvangh gelieve te maecken, en ons yets te seggen van d'*Americaensche* stilstaende Wateren, Poelen, of Meiren. Werden in *West-Indien* veele der selver ghevonden? Americaensche Meiren en Poelen,

Gewisselijck, antwoordede *Floris*, veel meer, als ick van den gantschen dagh sou konnen beschryven. Eenighe van de geene, welcke my bekend zijn, wil ick u noemen, en op 't kortste der selver gelegenheyd verhaelen. Syn menigvuldigh.

In 't Landschap *Gujana* vind men een groot Meir, genoemd *Cassipa*, zynde so gheweldigh breed, dat men 't selve met een *Canoa*, of *Indiaensche* Schuyt, nauwlycks in een geheelen dagh kan overvaeren, wyl deese breedte sich uytstreckt tot op meer als veertigh *Engelsche* Mylen. Veel andere Wateren vallen in deese Poel: Oock vind men'er, ter Somer-tyd, vele Goud-kornen in, door eenige Vloeden derwaerts gherold. 't Meir Cassipa in Gujana.

De Streeck van 't Meir *Titicaca* in *Peru* beloopt ontrent taghtigh Mylen. 't Is aen sommighe plaetsen wel taghtigh Vademen diep; derhalven het, so wel hierom, als om der Golven wil; welcke de Wind seer hoogh opwerpt, een Zee-boesem schynd te zyn. Twaelf of derthien Beecken, nevens veele kleyne Beeckjens, loopen'er in. In tegendeel vliet'er een Vloed uyt, welcke sich uytstort in een andere Poel, genoemd *los Aulagas*; welcke geen *Canael* heeft, waer door 't Meir Titicaca, of Paraima in Peru.

hy

hy sou konnen uytschieten. Men houd het daer voor, dat deese Meiren wel Wateren souden moghen zijn, welcke door heymlijcke gangen der Aerde in de Zee uytloopen: Vermits men eenighe Gaten of Hoolen en Wellen heeft gevonden, die onder d'Aerde in de Zee vlieten. Rondom deese groote Poel leggen veele Dorpen; en in de selve Eylandekens, ghelijck oock Velden, welcke sich laeten bearbeyden en besaeyen. D'*Indianen* plegen met haere kostlyckste dingen derwaerts te vlieden tot haere meerder verseeckeringh. Eenighe houden deese Poel voor den aldergrootsten des gantschen Weerelds. (a)

(a) *Herrera cap.* 10. *Kircherus, Tom.* 2. *Mund. subt. cap.* 10.

Eylandekens in 't selve, welcke bebouwt worden.

Sinebald hier in vallende, seyde: Dat men d'Eylandekens deeses grooten Waterpoels weer heeft beginnen te bewoonen en te bebouwen, moet geschied zyn nae den tijd van *Josephus à Costa*; want by sijn leven sijn de selve, immers meerendeel, onbevolckt gheweest; veellight uyt vrees voor de Soldaten, welcke doemaels veele heerlycke Landen in *Indien* gantsch verwoesteden, en d'Inwooners uytroyden, of ten minsten t'eenemael verdreven. Hoedaenigh het met desen Poel en des selven Eylanden ten tyde des gemelden *Acosta* ghesteld was, beschryft hy in 't tweede Boeck op de volgende wys:

Verder beright van den gedagten Poel Titicaca, of Intiticaca.

De Poel *Intiticaca*, die gemeenlyck, doch ten onreght, *Titicaca* werd ghenoemd, leghd in 't midden van *Callao*, in 't Opperlandschap van *Peru*. In den selven vlieten meer als thien Vloeden, altsamen seer groot. Dit Meir heeft een uytvloed; gantsch niet wyd, maer, volgens 't gemeen gevoelen, seer diep. De diepte en breedte laet niet toe, datmen 'er een Brugg' over sou slaen. De snelle Wervels of Draeyingen gedoogen oock niet, dat men opwaerts met Schuyten verseeckerd daer over sou mogen vaeren. Sulcks geschied echter door een sonderlinge geschicktheyd, welcke d'*Indianen* weten te gebruycken. Sy leggen een Brugg', van enckele Biesen gevloghten, op 't Water. Deese heeft geen onderstennssel, maer swemd boven, ghelyck Korck, of Pantoffel-hout; konnende niet te grond gaen, weegens de lightigheyd. Even hierom is d'overvaert op deese Biesgebindten t'eenemael seecker, en valt gantsch gereed.

Peruaensche Biesen leveren de Menschen bynae alles watse van noden hebben.

Dit Meir heeft in sijnen omkreytz een begryp van vier-en-twintigh honderd *Stadien*, of Paerdeloopen. Is bynae negen-honderd *Stadien* langh; breed, daer 't op het wydste is, twee-honderd-en-twintigh *Stadien*. Daer leggen Eylanden in, voortyds beroemd geweest, en vrughtbaer, doch nu verlaten. Sy brengen seecker slagh van Biesen in groote meenighten voort, van d'Inwooners *Totora* geheeten, en seer veel van haer ghebruyckt wordende; want sy dienen de Swynen en ander Vee tot Voeder. Desgelijcks verschaffense de Menschen een lieflijcke Spijs; Huys, Vyer, Kleederen en Schip. Jae deese eenige *Totora* geeft d'*Uris* (dus werden de Lieden, welcke aen den Poel woo-

woonen, geheeten) bynae alles wat een Mensch tot zyn onderhoudingh behoeft.

Uriers, by deesen Poel woonende, willen geen Menschen genoemd zyn.

Deese *Uri* hebben sigh van aller anderer gheselschap sodaenigh afgesonderd, datse, gevraeghd zynde watse waeren, ernstelyck antwoordeden, sy waren geen Menschen, maer *Uri*, en hadden niets gemeen met andere Menschen. Want sy meenden, deselve waeren een gantsch ander Geslaght. Men heeft geheele Volckeren der *Uriers* gevonden, woonende midden in den Poel in Schuytjens van Biesen, of op Vlotten; op welcke sy gintsch en herwaerts voeren. Deese Schuyten en Vlotten waren t'saemgeheght, en ergens aen een Klip of Pael vast ghebonden. Somtyds veranderden deese lieden van plaets, en verlieten haer Vaderland. Eens heeft men d'*Uriers* gesoght; doch sy hadden hare Wooningh, daerse den vorigen dagh waeren geweest, verlaeten, so dat gantsch geen spoor van haer overigh was gebleven. Dus bespottedense al de moeyte en vlyt der geene die haer soghten.

De Poel Paria.

Ontrent vyftigh Mylen van dit Meir vind men een andere, doch veel kleyner Poel, *Paria* genoemd; evenwel so groot, dat hy eenige Eylanden maeckt. Waer henen hy verder sijnen loop neemd, is niemand bekend. Veele geven voor, dat hy door verborgene *Canalen* onder d'Aerde in de Zuyd Zee vliet. Tot bewijs hier van brengense een groote Vloed by, die plotselyck in de Zee stort, sonder eenighe Water-aderen of Springhen te laten sien. Maer *Acosta* houd het veel meer daer voor, dat dit Poel-water door de Sonne-straelen werd opgetrocken. (a)

(a) *Acosta*, *l. 2. c. 6.*

Nieuw bericht

Deese laetstgedaghte Poel, van *Acosta Paria* geheeten, schynd even den selven te zyn, die de Heer *Floris*, ghelyck oock *Herrera* al langh voor hem, *los Aulagas* heeft genoemd.

Van 't Meir Titicacca.

In 't volgende derde Boeck handeld den selven *Autheur* op nieuws van beyde deese Meiren; 'k Sal u den Inhoud bekend maken. De Poel *Titicacca*, gelegen in de *Peruaensche Provintie Callao*, heeft in sijn ombegrijp taghtigh Mylen weghs, en twaelf Vloeden. Men onderwond sich op seeckere tijd, met Schuyten daer op te vaeren. Doch d'eerste wierd stracks door d'onstuymigheyd aen stucken ghestooten. 't Water in 't gedaghte Meir is niet so scharp als Zee-water; doch so dick en troubel, dat men 't niet kan drincken. Men vindt'er tweederley soorten van Visschen in, welcke sigh gheweldigh vermeenighvuldigen. 't Eene slagh noemd men *Suches*; zynde bysonder welsmaeckend, doch gantsch ongesond. 't Andere voerd den naem van *Bogas*; deese zyn kleyner, en seer gradaghtigh; maer bekomen anders de Maegh niet qualijck. Op deese Poel siet men Water-Gansen en Endvogels in ontelbaere meenighten.

Meenighte van Visch, Gansen en Endvogels.

Aen beyde de sijden van den Oever deeses Meirs leggen de schoonste Vlecken, welcke men in geheel *Peru* sou mogen vinden. Noch een

Biesen, een goede Mest-

spys voor de Beesten. andere groote Poel koomd uyt deese, dragende den naem van *Paria.* Hier is seer veel Vee. Insonderheyd werden de Porcunno (zynde een slagh van Varckens) hier seer sterck en vet van de *Totora* of Biesen, uyt dit Meir komende, en de Beesten seer wel mestende. Hier nae gaet onse Schryver voort tot d'andere *Peruaensche* Meiren en Vloeden.

Andere Poelen op 't Gebergt. Als men, seghd hy, van *Arequipa* nae *Calloa* gaet, vind men boven op de hooghte twee schoone Poelen, door een wegh onderscheyden. D'eene geeft een Vloed, welcke in de Zuyd-zee valt. Men seghd, dat de heerlijcke Rivier *Aporima* sijnen oorsprongh uyt den anderen Poel heeft; om nu te swijgen van d'andere Beecken, welcke uyt den selven ontstaen. Desgelycks ontspringhd oock op 't Geberght de treflijcke Vloed *de las Amazonas*, anders *Marannon* geheeten. Onsen *Autheur* seghd: Dickmael had hy by sich selven betragt, hoe doch so veel Meiren uyt een Geberght konden ontspringhen, waer in geene Vloeden vallen, maer veel meer daer uyt voortkomen. En boven dit alles kon men niet bemercken, datse 't geheele Jaer door eenigsins kleyner waren gheworden. Indien men moght meenen, dat de ghemelde Poelen ontstonden van 't Sneeuw, op de Bergen smeltende, en daer in vallende, so is echter sulcks niet waerschynlijck. Want veele der selver ontfanghen seer weynigh Sneeuw en Regen, maer werden daerom niet minder. 't Is derhalven vermoedlijck, dat het een uytspringend vlietend Water is, van de Natuer sijn onderhoud bekomende. Ondertusschen is oock gelooflijck, dat de Regen en Sneeuw door 't geheele Jaer hier toe behulpigh zyn. Deese Poelen sijn so gemeen op de hooghste Toppen des Geberghts, dat men nauwlijcks eenighe mercklijcke Vloeden daer vind, welcke niet uyt eenen der selve haeren oorsprongh neemen. 't Water in dese Meiren is helder en klaer, doch heeft weynige Visschen. En die'er noch in gevonden worden, zyn seer kleyn, wegens de geduerige hier zynde koude. Maer hier nevens moet men sich verwonderen, dat men op de gedagte Geberghten Poelen vind, welcke seer warm zyn.

Aenmerckingh, en bedenking.

Warme Poelen op de hoogste Toppen der Bergen.

Seldsaemheden van een Meir aen 't eynd des Dals Tarapay. Aen 't eynd des Dals *Tarapay*, by *Potosi*, is een Meir, so t'eenemael rond als of 't met een Passer was afghetrocken. Onaengesien 't Land, waer uyt dit Water voortkoomd, van een koude Natuer is, so is echter dit Water boven maten heet. Dight aen de kant pleegh men wel te baeden; maer als men midden in 't Water koomd, so valt de hette verdraeghlijck. Midden in deese Poel koockt het gedaghte Water, ontrent de breedte van twintigh voeten, opwaerts. Hier is de Springh: Welcke wel seer veel uytwerpt, maer echter kan men noyt mercken, dat de Poel grooter werd. 't Schijnt derhalven, dat dit Water sich weer moet verliesen, of een verborgene Uytloop heeft. Even desghelijcks moet men sich hier over verwonderen, dat dit Meir noyt kleyner word, schoonmen'er een groote meenighte

Water

Water uytgevoert heeft na eenige Molens, welcke men tot de Metallen gebruyckt.

Eyndlyck koomd onsen *Autheur* tot de Waterpoelen in *Nieuw-Spaenje*, en insonderheyd tot het vermaerde Meir te *Mexico*, waer in men twee verscheydene Wateren heeft; 't eene Sout, gelijck dat van de Zee; 't andere versch en soet, ter oorsaeck van de daer in vallende Vloeden. Midden in desen Poel legd een seer lustige Klip, op welcke men Badstoven heeft van warm Water, 't welck van sich selven daer henen vliet, en tot gesondheyd gedroncken word. Desgelycks sijn midden op dit Meir bequame Bouwlanden, en op de selve seer veele Plaetsen, met verscheyden Zaed besaeyd. Die sulcks niet met eygener ooghen heeft ghesien, sou 't voor onghelooflijck houden.

't Vermaerde Meir te Mexico.

Op desen Poel staet de Stad *Mexico*. Veel Visschen zyn in de selve, doch niet seer groot. Men meend, dat d'Inkoomsten daer van niet boven de 300000. Ducaten bedraegen. [Vermoedelyck sal door een schryf feyl hier een o of twee te veel geset zyn.] Ter deeser plaets vind men noch een ander Meir, niet verr' hier van daen gheleghen; waer uyt men Visschen in meenighte nae *Mexico* brenghd. 't Landschap *Mechoacan* is sodaenigh wegens de Visch-ryckheyd ghenoemd gheworden. Want even 't selve begrypt seer vele Meiren of Poelen, vol groote schoone Visschen. 't Gedaghte Gewest is koel en gesond, oock (gelyck alreeds gesegd is) begaefd met ontelbaer veel lustighe Meiren. Insonderheyd is aenmercklijck, dat onder de versenghde Weereld-streeck (*Zona Torrida*) meer Meiren en Poelen sijn te vinden als erghens in eenigh ander Weerelds ghedeelte.

Meenighte van Poelen onder de versenghde Weereld-streeck.

Hier staet te weeten, seyde de Heer *Floris*, dat *Mexico*, voortijds *Tenastitlan* ghenoemd, wel ghegrond en ghebouwd is gheweest in deesen grooten Poel, van welcken *Josephus à Costa* spreeckt, even ghelijck *Venetien*. Maer nae datse door den *Marquis Cortesius* was veroverd gheworden, heeft men de selve aen den Oever verplaetst. Wat dit Meir voor sich selven betreft, waer in de Stad ghebouwd leghd, 't heeft sout Water, en geene Visch, maer alleen Wormen, welcke in de Somer vervuylende, de Lught met een leelycke stanck besmetten en verderven. Dit Water wascht en neemd af, gelijck de Zee Ebt en Vloeyd. Oock loopt'er een andere Poel in, wiens Water soet is. Deese maecken beyde in haeren omtreck vyftigh Mylen. En aen haeren Oever staen vyftigh Steeden, yeder ontrent van thien-duysend Huysen. Ten dienst der Inwooners leggen altyd vijftigh-duysend *Canoas* of kleyne Schuytjens gereed, om daer in af en aen te vaeren. (b)

Stinckende Wormen.

(a) *Uyt Petri Bertii Geographische Tafelen.*

* * * *
* * *

Verder berigt uyt Ulloa,

HIer mée, bemam *Sinebald*, koomd over een 't verhael van *Franciscus de Ulloa*, al-hoe-wel hy den Omkreytz der beyde Poelen een goed deel minder maeckt, oock van 't ghetal der Huysen vry veel *substraheerd*, maer daer tegens dat van de Schuytjens *dubbleert*. Doch 't kan wel zyn, dat de tijd dit getal heeft vermeerderd en verminderd. 'k Wil u sijn eygene woorden geven, ghelyck ick de selve heb gelesen in sijne Schipvaerts-beschryvingh; alleenlyk sal ick de selve in onse Tael overbrengen.

Van de gelegenheyd der Stad Mexico

De geheele Stad (te weeten *Mexico*) leghd in een Meir van sout Water, 't welck d'Inwooners niet drincken, maer 't soete Water, van een gantsche Myl weghs verr', door *Canalen* in de Stad moeten leyden: Al-hoe-wel sy oock veel varsch Water in haere Schuytjens aenvoeren. Wyl nu de ghemelde Stad in een Poel leghd, so heeftse niet meer als drie Aenkoomsten. D'eerste gaet van 't Westen, over een gheslaegene Dam, hebbende de lenghte van een halve *Spaensche* Myl. D'andere van 't Noorden; en streckt sigh een gantsche Myl uyt in de lenghte. De derde is nae 't Zuyden, van twee Mylen lengte; waer door *Cortesius* met sijn Volcks binnen trocken. Tegens 't Oosten moet men alleen met *Canoas* aenvaeren.

En beyde de Poelen, waer in de selve opgebouwd is;

Hier staet aen te mercken, of wel den Poel, waer in *Mexico* leghd, maer een Meir schijnd te zijn, dat'er echter twee, en de selve seer verscheyden ghevonden worden. D'eene Poel heeft sout, bitter en quaed Water, waer in geene Visschen sijn aen te treffen. 't Water van d'andere is soet, en voeckt Visschen, al-hoe-wel maer van kleyn slagh. De zoute Poel wast en neemd af nae dat de Wind waeyd. De soete leghd hooger, soo dat het varsche Water in 't zoute valt, door ses of seven openinghen, welcke bedeckt zijn met houte Bruggen.

Hebbende d'eene sout, d'andere soet Water.

De zoute Poel is aen eenighe Plaetsen vyf *Spaensche* Mylen breed, en aght of thien der selver langh. In den omloop heeft hy meer als 15. Mylen. 't Soete Meir wyckt 't andere niet in grootte; want beyde hebbense in haeren Omvangh meer als dertigh Mylen. Aen d'Oevers deeser Poelen leggen meer als vyftigh Dorpen, onder welcke eenighe wel vyf-duysend Huysen hebben. *Tescuco* (een Plaets, niet veel kleyner als *Mexico*) bevat'er over de thien-duysend. 't Water, 't welck in 't soute Meir valt, en 't selve veroorsaeckt, koomd van de rondom de Stad leggende Bergen, lustigh genoegh om t'aenschouwen, af loopen; en wyl 't uyt een Salpeterige grond oprijsd, so is 't zout; en niet om eenige andere van sommige voorgegevene redenen. Aen den

Meenighte van Dorpen aen d'Oevers.

den Oever deeses Poels werd veel Sout gemaeckt; waer uyt dan een taemlycken Koophandel is ontstaen. Gemeenlijck leggen ter deeser plaets wel honderd-duysend *Canoas*, of Schuyten, van een stuck Houts ghemaeckt, hebbende de ghestalte van eens Wevers-spoel. De *Mexicanen* noemense *Acales*, maer de *Spaenjaerden* uyt ghewoonte *Canoen*, ghelijckse in d'Eylanden worden geheeten. (a)

(a) *Uyt de Schipvaert van Fr. de Ulloa.*

'k Moet hier noch by voeghen, wat *Linschoten* hier van schryfd. *Mexico*, seghd hy, is een Koninghlycke Stad, jae de Koningin van al de Steeden der geheele nieuwe Weereld; ghelegen op den Oever van een *Lack*, of Moeras: Jae dat noch meer is, de Marckt selver leght'er midden in; so dat men niet anders als over Bruggen daer aen kan komen. Dit *Lack* is gesouten, en heeft in de lenghte ses *Leucas*, of twaelf Mylen; in de breedte thien Mylen: Is sonder Visschen, behalven eenige kleyne, welcke men veel meer Wormkens als Visschen sou moghen noemen: En uyt welckers vuyligheyd en stanck de Lught in de Somer sodaenigh besmet werd, dat het ter dier oorsaeck hier seer onghesond te woonen is. Echter is deese Plaets soo gantsch Volckryck van Kooplieden, als eenige Stad in geheel *Europa*. Dit *Mexico* is seer groot, en heeft wel drie Mylen in de rondte. Men vindt'er so veel Tempelen, dat het onmogelijck schynd.

Ander beschryvingh van Mexico,

Niet verr' van de Stad leghd een ander soet *Lack*, seer Vischryck, waer in, ghelijck oock aen den Oever, veele Steden leggen. Doe deese meergedaghte Stad eerst van de *Spaenjaerden* wierd ingenomen, regeerde daer een Koningh, ghenoemd *Montezuma*, zynde den negenden haerer Vorsten. Ter dier tyd was deese Plaets niet ouder als honderd en veertigh Jaeren. Men moet sigh verwonderen, hoe 't moghelyck is, dat in soo weynigh Tyds deese Stad tot sodaenigh een grootheyd en heerlijckheyd heeft konnen ghebraght worden. De Waeren, welcke meest uyt dit Land werden ghevoerd, sijn Goud, Silver, Paerlen, Balssem, *Coccinilie*, de witte Wortel *Mecheocan*, om te *purgeeren*; *Sarsa Pariglia*, een andere Wortel, om te doen sweeten; Swavel, Huyden van Beesten, Visch, e. s. v. *Mexico* werd anders genoemd *Culhuacan*, of *Temistitan*; of oock, so wy te voren uyt *Bertius* hebben gehoord, *Tenastithan*.

En beyde de gedagte Poelen, uyt Linschoten

Verders schryft oock *Johannes Eusebius Nierembergius*, dat in 't Eyland *Hispaniola* een Poel of Meir is, hebbende de lenghte van vyfthien, de breedte van drie Mylen. 't Werd gehouden voor een Dochter der Zee, welcke door verborgene Onderaerdsche Gangen sijn Water daer heenen send, schoon de selve thien Mylen weghs daer van daen leghd. Sulcks is af te neemen, so wel uyt de soutigheyd, als uyt de geweldighe diepte; en eyndlijck oock daer uyt, datmen'er Hayen en andere Zee-visschen in vind. (b)

Sonte Poel in Hispaniola;

(b) *Nierem. lib. 16. H. N. c. 62.*

't Ryck *Guatimale*, begon *Floris* weer, heeft in sijn Landschap *Verapaz* (of *Verapax*) een Zeeboesem, ter dier oorsaeck *Golfo Dulce* ge-

Golfo Dulce, en seer

Meir konnen loopen : 't welckse anders ten eynde van veertigh daegen souden doen. In dien tijd vanghd mense dan met Mandekens : en 't is elck gheoorloft, te gaen Visschen. Daer werd een seer grooten handel met deese Visch gedreven, die men nae *Persien* en *Armenien* vervoerd ; vermits de *Persianen* en *Armeniers* deese spys op haere Maeltyden laten aendisschen, om den Dorst gaende te maecken en te doen aengroeyen.

wys de selve gevangen worden.

Seldsaem verhael

Die van *Van* verhaelen van deese Visschery de volgende Geschiedenis. Seecker ryck Koopman paghtede de Vischvanghst van een *Bassa* voor een groote som gelds : En daer op wierd een Bevel uytgegeven, dat niemand sonder verlof van dese Paghter sou mogen Visschen ; daer te voren deese Visschery aen yeder had vrygestaen. Als nu den gewoonen tyd was aengekomen, deed deesen Huerder sijn Volck na de vorige wys Visschen : Maer in plaets van Visch vondense niet anders als Slangen. Tsederd dien tyd is de Vischvanghst niet meer verpaght geworden. Vermoedelijck is in deese Vertellingh yet waeraghtighs. Want de *Bassen* en *Gouverneurs* in *Turkyen* sijn lieden, welcke geen voordeel souden willen versuymen : En ghewisselijck soudense deese Visschery wel Verpaghten, indiense sulcks niet naelieten om swaerwightige Redenen.

Van de vreemde bejegening eens Paghters deeses Visschery.

In 't gedaghte Meir van *Van* sijn twee voornaeme Eylanden aen de Zuydsijde. Op 't eene staen twee *Armenische* Kloosters, en op 't ander een. In dit laetste leven d'*Armenische* Monicken seer armelyck.

* * * *

* * *

Poelen in China.

De beurt was nu aen *Angelot* gekomen, om de Vrienden te vertoonen de Meiren en Poelen in *China*, soo vele als 'er hem bekend waeren : En derhalven begon hy sijne Beschryvingh der selver op 't kortste dusdaenigh te doen.

't Seer beroemde Chineesche Meir Chin.

In de *Provintie Junnan* siet men het by de Landbeschryvers seer beroemde en in veelerley Landkaerten gestelde Meir *Chin*. De *Chineesen* vertellen 'er dit volgende van : Nae dat in een geweldige Aerdbevingh seeckere groote Stad, wegens d'overmatighe boosheyd der Inwooners, t'eenemael was vergaen, vond men in tegendeel deesen Water-Poel in plaets van de selve : Welcke alles wat 'er was, Menschen, Beesten en Gebouwen, bedeckte ; behalven een eenigh Kneghtje 't welck op een Hout dreef, en alsoo de dood ontquam. Dit *Lack* werd anders oock geheeten 't gesternde Meir : buyten twyffel in aenmerckingh der Kruyden en Waterbloemen, welckers Bladeren men boven op 't Water deeses Poels uytgebreyd siet, gelyck by ons in de Slooten de Kannekens-bloemen. (a)

(a) *Kircheri China illust.*

Van

De Poelen Tung en Si.

Van dit Moeras wil ick de Heeren voeren nae verscheydene andere *Chineesche* stille Wateren. By de Hoofdstad *Chaocheu* is de Poel *Tung*; en wederom een andere ghenoemd *Si*. Yeder deeser beyde is ontrent thien *Stadien* groot, en boven maten lustigh, ten opsight van de rondom-leggende Bosschagie, Heuvelen en Gebouwen. Men sou deese Bergen veel meer mogen houden voor een konstigh-getroffene Schildery, als voor een eygen werck der Natuer.

De Poel Tien.

De Poel *Tien*, gelegen in de Vooghdy *Innan*, werd geaght groot te zyn een-en-dertigh *Duytsche* Mylen.

Junmung.

By de Hoofdstad *Tegan* is de seer groote Poel *Junmungh*, welcke men ses-en-vyftigh *Duytsche* Mylen toeschryfd.

Cienli en Tai.

In de Vooghdy, en onder d'Opper-Hoofdstad *Nanking*, vind men 't Meir *Cienli*, stootende aen den Poel *Tai*, en hebbende de grootte van drie-en-tsestigh Mylen.

Poel op den Bergh Taihu.

By de Hoofd-stad *Lieuyang* leghd den Bergh *Taihu*, die reght midden tusschen drie bovenmaten hooghe Spitsen een seer groote Poel heeft, van welcke men den grond niet kan peylen.

Ongrondlyke Poelen.

Onder de Hoofd-Vestingh *Tali* is de Hoofdstad *Tienzang*, daer men desgelycks een ongrondlijcke Poel vind.

By de Land-Stad *So*, op den Bergh *Yeuking*, is een Poel, in sijnen omkreytz niet grooter als een *Stadie*, maer echter niet af te gronden.

Soute Poelen.

Onder *Yenchi* werd men twee Soute Poelen ghewaer, van welckers Water men Sout koockt: Waerom sy oock den naem van *Aragen* voeren.

By *Ninghia* zyn twee Poelen, een groote en een kleyne, in welcke de Natuer, sonder eenighe uyterlycke hulp, 't Sout bereyd.

Waer uyt men Sout bereyd.

In de Vooghdy *Xansi* vind men de Poel *Yeu*, zynde met den naem en oock in der daed gesouten. By de groote Stad *Kiang* maeckt men Sout daer van, wyl hy hier in voor 't Zee-water niet behoefd te wycken. Sijn begrijp is van negen *Duytsche* Mylen.

By de Hoofdstad *Xancheu* is den Poel *Hungyen*, sodaenig genoemd, wyl hy een rood Sout geeft.

De Poel Tungmuen.

Onder meer andere kleyne Poelen en Moerassen laet sigh oock sien de Poel *Tungmuen*; die deesen naem heeft bekomen wegens zyn klaer Water; wyl men geenerley Mos noch Kruyd daer in gewaer werd.

Poelen met bloed-rood Water.

By de Land-Stad *Xing*, onder de Hoofdstad *Xaohing*, leghd den Bergh *Tanchi*; sodaenigh ghenoemd, wyl 't Water sijns Poels soo rood als bloed is. In de Vooghdy *Peking*, onder de Hoofd-stad *Paoingh*, vind men de boven maeten diepe Poel *Vo*, wiens Water, soo haest men een Steen daer in werpt, t'eenemael bloed-rood werd.

wen, oock aldaer een Bosch en Bloemgaerde geplant. Hier pleegh hy, *tot tydverdryf*, dickmael Gasterren te houden; oock Comedien en andere Schouw-speelen aen te stellen. Quenmung is een andere Poel, van even den selven Keyser doen graven, waer in hy syne Kryghsvolckeren aenvoerde en oeffende tot Zee-geveghten; weil hy voorneemens was, de Landen nae 't Zuyden aen te vallen; alwaer overvloed van Water en Scheepen is. Even sodaenigh plaghen d'oude *Romeynen* te doen, wanneerse een nieuwen Opbod hadden uytgeschreven. Oock vervaerdighde hy 't boven maten groote Meir Sies tegens 's Zuyden, aen een seer lustigh Bosch en schoone Velden, om sigh, nae voleyndighde Krijghs-oeffeningen, daer op te moghen vermaecken. Nevens deese Poel settede hy een onguer-groote Steenen Visch, gantsch vast onder 't *Water*, als een Rots; op dat de Schiplieden in 't voorby-vaeren sich daer voor leerden waghten als voor Klippen en Bancken; sich alsoo in de voorsightighegd oeffenende.

Andere gegravene Poelen; en tot wat eynd.

De Donder-Poel Lui.

In 't Landschap *Xantung*, onder de Stad *Yencheu*, by de Landstad *Cao*, is de Donder-*Poel* *Lui*. Deese heeft in 't midden een Steen, aen 't ligchaem een Draeck, aen 't hoofd een Mensch gelyckvormigh. De *Chineesen* noemen hem de Donder-Geest, en schryven, dat hy een Donder laet hooren, wanneer men tegens den Buyck slaet.

De Poel Kinming, tot Scheeps geveghten.

In de *Provintie Honan*, onder de Hoofdstad *Caifung*, nae 't *Westen*, is de Poel tot Scheeps-gevegten, genoemd *Kinming*; van de Stam *Sunga* gemaeckt tot oeffening in Ridderlycke Daeden te Water. Gelyck dan oock *Taizungo* ter deeser plaets zyne Kryghsvolckeren treflyck wel pleegh t'onderrighten. Deese Poel is boven maten lustigh voorsien met çierlycke Palleysen en Tempels. Allerweegen vind men opgerightede Marmorsteenen, waer in de *Chineesche* Poëten Lofdighten op dit Meir hebben ghesteld.

De Poel Yolung.

By d'Opper-Hoofdstad *Chingtu* in 't Landschap *Suchuen* leghd de Poel *Yolung*, desgelycks van Koningh *Suio* tot Scheeps-geveghten vervaerdighd, daer hy zyn Kryghs-volck oeffende, om den Koningh *Chin* aen te vallen.

De Poel Vanking.

De groote Poel *Vanking* leghd by de Landstad *Ta*. Den Oever is aen beyde de sijden wel voorsien van veele Dorpen, Bosschen, Bloemwerck en vrught-draegende Ooft-boomen.

't Eyland Sanhoa.

Op den Bergh *Chepie* leghd 't Eyland *Sanhoa*, niet verr' van *Taye*: *W*aer op Keyser *Cheuyuo*, nae dat hy Koningh *Zaccao* t'eenemael had geslaeghen, sijne Kryghtvolckeren een Maeltyd gaf. Al de Tafelen waeren met Bloemen bestroyd. *W*aerom oock dese plaets Bloemenstroyingh werd ghenoemd.

De seer lustige Poel Si,

In 't Landschap *Chekiang*, by de Stad *Hangcheu*, leghd 't Meir of de Poel *Si*. Tusschen den selven en de Stad vind men een ghevloerde of gestraetede *W*egh, seven *Stadien* langh, seer bequaem om te bewandelen. De gedaghte *Poel* houd in sijnen Omvangh drie *Duytsche*

Mylen

Mylen. Is oock allerweeghen omvat van Bergen en Mueren, even als een lustige Schouwplaets. Aen en om de Bergen siet men Tempels, Pallaysen, Kloosters, Studeer-huysjens, Boschjens, Begraefnis-Gebouwen en seer lustige Hoven. Om den Oever leggen seer breede gestraetede Wegen van vierkante gehouwene Steenen. Desgelycks gaen eenige Paeden van de selve Steen uyt den Poel nevens de Brugg' daer de Scheepen-doorvaeren, so dat men oock selfs te voet over den geheelen Poel kan gaen. Dese Paeden hebben op beyde de sijden vele Persick en Willigen-boomen, om schaduw te maecken; al t'saemen geplant in een snoer-regte Linie: Nevens veel Somer-loof, Prieelen, uytsteeckende Timmeragien, Galeryen, en diergelijcke dinghen, tot verlustigingh der Wandelaers. Billijck moght men derhalven twijffelen, wat hier aldermeest te prijsen staet, of 't wonderschoone Cieraed der Natuer, of der Konst, welcke in de navolgingh sig heeft onderstaen de Natuer t'overtreffen. 't Water is doorgaens helder, als Kristal, so dat men oock selfs de kleynste Steentjens op den grond kan sien leggen. Schoon men met geen Scheepen op deese Poel kan vaeren, wyl 't Water maer alleen uyt kleyne Beeckjens vliet, om de Groef en eenighe *Canalen* te vullen, soo sjet men echter veel kleyne Lust-Schuytjens op den selven.

Soo door de Natuer als door de Konst

Boven maten vermaecklyck.

In 't Landschap *Quantung*, by de Stad *Hoeicheu*, leghd de Poel *Fung*, hebbende een Steene Brugg'. Is oock allerweegen omvat met een Steenen Dam om 't Water te behouden. Doch daer sijn gemaeckte Sluysen, door welcke men soo veel Waters in en uyt laet, als de Ryslanden behoeven of te veel hebben. Hy heeft thien *Stadien* in sijnen Omkringh, en twee Eylanden, waer op eenige Lusthuysen sijn gebouwd, tot vermaeck der Inwoners, om daer in Bancquetten en Drinckgelagen aen te stellen. Den gantschen Oever is voorsien en vercierd met seer schoon Geboomt, met Diergaerden, en met Plaetsen voor *Bibliotheecken*: al t'saemen heerlijck t'aenschouwen. Van 't eene Eyland tot het andere gaet een Brugg', sigh uytstreckende tot aen beydersijds kanten.

De desgelycks lustige Poel Fung.

By *Paoking*, op den Bergh *Lung*, is een Poel, tusschen vier malkander gantsch gelijck-vormighe Berghspitsen; welcke twee Beecken van sigh laet vlieten. Onder *Jungningh* is 't boven maeten groote *Lack Lucu*, met drie even gelycke Eylanden, draegende yeder een Heuvel van honderd Roeden hooghte.

Poel op den Bergh Lung.

't Lack *Mingyo* verstreckt de Stad *Fuencheu* als voor een Muer, en draegd over al, by alle Straten in de selve, Scheepen.

De Poel Mingyo.

't Meir *Vansui* is veertigh *Stadien* groot, en de Stadt als tot een Graght ghegeven. Van d'uytgegravene Aerde heeft men de Stads-mueren aengevuld.

't Meir Vansui.

In 't Landschap *Xensi*, by d'Opper-Hoofdstad *Sigan*, leghd de Water en Diergaerde *Viyang*, allenthalven met een Muer van twin-

Water en Diergaerde

[illegible] Vissen en Kreeften, [illegible] aen de Zee [illegible]

[illegible] Musicus [illegible] 't Land [illegible] naementlijck [illegible] een ge- [illegible] Geboo- [illegible] welcke Geboorten [illegible] als men de ghe- [illegible]

[illegible], vind men een [illegible] diens. [illegible] naementlijck [illegible] Ordes van [illegible]

[illegible] Dies te ge- [illegible] voghtigheyd [illegible] groene vercier- [illegible] Ackers [illegible]

[illegible] onder 't Ge- [illegible] de Bloem [illegible] deese Bloe- [illegible]

[illegible] Rycks-Provincie [illegible] de Moeder van [illegible] een Boom- [illegible] vervaerdight, en daer [illegible] Beschrijver [illegible] een [illegible] eersten aenvangher des [illegible]

[illegible] in 't Land [illegible] Beeckjens. 't Wa- [illegible] voor een sonderlinghe [illegible]

Noch

Noch veel andere staende Wateren werden in *China* ghevonden; welckers naemen my ten deelen onbekend zyn, oock niet verhaeld behoeven te worden, wyl men'er niets ongemeens aen kan bemercken. (a)

(a) Uyt *Martinus Nieuwhof*, en andere.

* * * *

* * *

Gesprek van Fonteynen en Putten in West-Indien.

GYlieden, seyde de Heer *Donatiaen*, hebt ons rijcklijck Water ghesconcken, uyt Rivieren, Draey-kolcken, Meyren en Poelen. Nu is noch overigh, dat ghy ons een Dranck brenghd uyt de Fonteynen, of Spring-bronnen en Putten. Veellight sal de selve niet onsmaecklijcker zyn, als 't Water uyt de Vloeden en stilstaende Wateren. De Heer *Floris* ghelieve eerst van *West-Indien* te beginnen. Daer nae sal de Heer *Angelot* weer met *China* eyndigen.

Gegravene Putten aen de Zee.

Floris deeser wys weer tot spreecken genodighd zynde, begon terstond aldus: Voor eenighe Jaeren heeft men in *Brazil*, reght aen 't Zee-strand, selfs daer de Baeren aenslaen, Putten ghegraven, welcke soet en goed drinckwater gaven; onaenghesien men niet kon weeten, uyt welcke Aderen 't selve voortquam. 't Was wel wat sleghter als Springh-water, maer echter gantsch dienstigh tot koocken, drincken, en alle huyslijcke behoeften.

Ebbende en Vloejende Fonteyn in Chiapa.

In *Chiapa*, een Landschap des Koninghrijcks *Guatimala*, zyn seer seldsaem-genatureerde Bronnen te vinden. Anderhalve Myl weghs van *Ciudad real* in *Caza cualpa* is een *Fontein* of Springhbron, van seer goed en klaer Water, welcke wast en afneemd van ses tot ses uyren, schoon de selve in 't hooghste Gewest deeser Landstreeck, en meer dan vyftigh Mylen van de Zee leght: Derhalven oock niet te vermoeden staet, dat de Zee deese op en Afvloed sou konnen veroorsaecken.

Seldsaeme Fonteyn in Tasixa.

In *Tasixa* vind men een ander *Fontein*, springende drie Jaeren nae den anderen, of 't schoon weynigh regend. In de volgende drie Jaeren staet hy gantsch droogh, of schoon noch soo veel Water van den Hemel quam te vallen. 't Voght, 't welck deese Boom uytgeeft, is boven maten goed.

Noch een andere.

Vyf Mylen van even de selve Weld een ander *Fontain* op, die 's Somers overvloedigh veel Water uytgiet; doch in de Winter niet een eenighen druppel geeft. *Iohan. de Laet, Beschryvingh van West-Indien*, Boeck 7. *cap.* 3.

Heylbron in Chiapa.

Ontrent een halve Myl wegs van 't Dorp *Cinacatan*, in de voorgedaghte *Provintie Chiapa*, treft men een seer klaere Bron aen, welcke diend om de kranckheden te geneesen, welcke *Corrosyven*, of hitsige

Artzeny-middelen vereysschen. In tegendeel moeten al de Vogelen, gelijck oock alle Beesten, welcke daer uyt drincken, sterven. *Idem de Laet, ibid.*

Welrieckende Bron. In *Nieuw-Andalusien*, op 't Eyland *Cubagua*, koomd men by een Bron, welcke een welrieckend en soet *Medicinael* Water opborreld. *Idem lib. 15. cap. 2. ex Oviedo.*

Steen-Bron. In 't Landschap *Guancavelica*, gelegen onder 't Gebied *de los Reyes*, is een Bron, uyt welcke 't vlietende Water sigh veranderd in witte Steenen, waer van de Huysen aldaer gebouwd worden. Alle Menschen en Dieren, die'er van drincken, moeten sterven; wyl 't ghedronckene Water binnen in haer lighchaem tot Steen word.

Warme en koude Bron. In d'*Ingaser* Baden (dat is, in de Baden der *Peruaensche* Koningen, welcke men *Ingas* noemde) by *Cuzco*, siet men twee Springen nevens malkander, van welcke d'eene warm, d'andere koud is. 't Schijnt, als of d'Almaghtige *God* de selve enckelijck hier geplaetst had, om de Wateren daer meê te konnen vermengen. In even 't selve Gebied is een Bron, wiens Water sigh veranderd in goed wit Sout. *Herrera* in 't 12. *Cap.*

Seer heete en seldsaeme Springen in Yzalcos. In de *Provintie Yzalcos* komen veel heete Bronnen uyt d'Aerde voort, van gantsch verscheydene ghestalte. Aen d'eene Plaets is 't Water *troubel*, aen een andere gantsch klaer: Hier rood, daer groen of geel, of van een andere verwe, na den Aert der *Mineralien*, daer de Springen door vlieten. Den daer van opgaenden Damp of Roock geeft een seecker Peck, 't welck de Schilders tot Verwe gebruycken. De daer-ontrent woonende noemen deese Plaets de Hel. De Vrouwen setten haere Potten op deese Wellen, of in deese Bronnen, om haer Vleesch en andere Spysen gaer te koocken. Al deese Springhen loopen ten laetsten in malkander, en maecken een vlietend Water: welck een halve Myl voortgeschoten zynde, evenwel noch so heet is, dat het de daer door gaende Paerden de voeten verbrand. D'oorsaeck van deese geweldighe hitte werd toegeschreven aen eenighe niet verr' van daer leggende Brand-Geberghten. *Iournael van de Nassauwsche Vloot, onder l'Heremit.*

Bronnen, welcke boven soet, in 't midden half soet, half sout, en onder geheel sout zyn. Aen eenighe Oorden der *Provintie Caizimu*, naementlyck in *Iguanama*, *Cajacoa*, en *Guariagua*, springen wonderlycke Bronnen voort, die boven soet; in 't midden half soet, half sout; op de gront gantsch sout en bitter zyn: Men meend, dat daer onder eenigh Zee-water saghtjens opweld; maer 't bovenste soete van de Bergen, door de verborgene Watergangen onder d'Aerde, koomd toeschieten. 't Eene dus nae beneden, en 't andere nae om hoogh dringende, sonder dat een van beyden 't andere deel kan overweldigen, so werd daer door veroorsaeckt, dat 't onderste en bovenste elk sijn eygenen aert behoud, doch in 't midden een vermenginghl geschied. Indien yemand sig plat neer leghd, houdende 't Oor aen den rand deeser Bronnen, soo sal

hy

hy d'aerde aldaer hol en los bemercken; jae sodaenigh, dat men van drie Mylen weghs verr' een Paerd kan hooren draven: Of een Voetganger van over een Myl kan hooren gaen. *Petrus Martyr, dec.* 3. *lib.* 8.

Naerder bericht van de Steen-Bron te Guancavelica in Peru. Vermits nu de Heer *Floris* ophield van verder te spreecken, so begon *Sinebald* aldus: De Bron te *Guancavelica*, waer van ghy voor weynigh tijds hebt gesproocken, gedenckt oock *Acosta*, en schryft'er dusdaenigh van. Te *Guancavelica* (een Dorp in *Peru*) daer de Quicksilver-Mynen sijn, is een Bron, waer uyt heet Water vliet, en sigh, als't daer uyt koomd, in Steen veranderd. Van deese Steen zyn by nae al de Huysen des gedaghten Dorps gebouwd. De selve laet sigh gantsch lightlijck met Yser bearbeyden en bereyden, even als of men Hout voor had. Is oock light om te handelen, en duerd evenwel langh. Indien yemand, 't zy Mensch of Beest, van dit Water drinckt, soo moet hy sterven: Want het werd in den Buyck tot Steen. Eenige Voorbeelden heeft men hier van ghesien aen de Paerden. Vermits nu dit Water in 't uytvlieten tot Steen werd, so stopt het sigh selven daer door den wegh, en moet derhalven somtyds van loop veranderen. Aen sommige plaetsen vloeyt het over, nae dat de Steen aenwast.

Peck-bron in Cuba. In *Cuba* sou een Peck-Bron zyn, wiens Peck of Hars verr' te boven gaet 't geen aen de Boomen wast, volgens 't verhael van *Nierembergius*.

Noch andere Peck-bronnen Van deese Peck of Hars-Bron maeckt oock gewagh den ghemelden *Acosta*, daer hy seghd: Aen den hoeck S. *Helena* vind men eene van Peck-vlietende Bron, welck Peck in *Peru Copey* werd genoemd. De Zeevaerende weeten'er haer voordeel meê te doen, wylse haere Scheeps-touwen en andere dinghen met sulck *Copey* smeeren, zynde even soo goed als 't Spaensch Peck.

In West-Indien. Voorts verhaeld de selve Schryver: Als hy van *Peru* langhs den Oever nae *Nieuw-Spaenje* voer, toonde de Stierman hem seecker Eyland, voerende de naem nae de Wolven, daer even soodaenigh een Hars-Bron stond, seer dienstigh om de Touwen meê te Pecken. Eens was deese Stierman so verr' van sijnen *cours* afgedwaeld geweest, dat hy niet wist waer hy was. Maer eyndlijck was den roock, van de *Copey* opstygende, hem in 't gesight gekomen, en 't Teecken geweest, waer aen hy bemerckte in wat Gewest hy sigh bevond. Want geduerigh sweeft'er een Roock over de *Copey*.

Bron van seer heet Water. Hier nae spreeckt *Acosta* oock van even de selve digt by malkander-vlietende doch gantsch tegenstrydige Bronnen, van welcke de Heer *Floris* gewagh heeft gemaeckt, en voeght'er by, dat men diergelycke Wateren ontelbaer veel vind; en oock in 't Landschap *las Charcas*, zynde so heet, dat niemand de hand daer in sou konnen houden, tot dat men een *Ave Maria* sou moghen spreecken, ghelyck hy sel-

[illegible]

[illegible] Sneeu [illegible]

[illegible]

[illegible] Negen-en-twintigh [illegible] Ses [illegible]. Derthien welcke [illegible] waren. Twee [illegible]. Een-en-twintigh [illegible]. Een-en-twintigh [illegible]. Seventien met Hoofd en Oogh [illegible]. Negen-en-twintigh met Scheurbuyck, of Blauwschuyt. Veerthien met Mattheyd en Uyt-teeringh des ligchaems. Drie, welcke [illegible] verlooren. Vyfthien met verscheyden Gesweelen en Sweeren. Twee met de vallende Siekte. Vier met de Hartworm. Thien met Fistulen. Drie, gequelt van een [illegible] Braeckingh. Drie met de Steen. Vyf met [illegible] des Herten. Ses Doove. Een Watersughtighe. Twee Gebroockene. Een met een benauwde Borst. Vyf die geene spysen konden verdouwen. Een Scharftighe. Een dien 't Lyf uyt gingh. Twee met bevende Leden, e. s. v. ** *Theatrum Europaeum, thiende deels eerste stuck, fol.* 443.

Ende [illegible] Bronwaters [illegible]

En wat voor gebrecken door des selven Water genesen zyn geworden.

** *Voorsaeck van deese sonderlinge heelsaeme kraght in sommige Bronwateren verhaelen wy in onse* Algemeene Historische Jaerboecken, verhandelende de voornaemste Kerckelycke en Weerelldlycke Geschiedenissen van geheel Europa en d'andere daer meê ingewickelde Weerelds-deelen tsederd 't Jaer Christi 1618 *by gelegenheyd van een andere in Duytschland ontsprongene Wonder-heyl-bron.*

* * * *

* * *

Oost-Indische Bronnen.

OOst Indien, vervolghde *Sinbald*, heeft buyten twijffel oock veele verwonderens-waerdighe Bronnen. Eenighe der selver, welcke

welcke my tegenwoordigh in gedaghtenis sullen koomen, wil ick u met mijne Tongh voordragen, in hoope, dat u deselve niet onaengenaem sullen zyn.

In seeckere plaets van 't Eyland *Tercera*, ghenoemd *Gualva*, drie Mylen van *Angra*, koomd men by een Bron, hebbende deese natuerlycke eygenschap, dat al 't Hout, 't welck daer in valt, of in gheworpen werd, met'er tyd veranderd in harde Klipsteen. Dit heeft *Linschoten*, uyt wien ick dit verhael, selver ervaeren, en met eygener oogen gesien aen een Boom, wiens halve deel der Wortel, onder dese Bron in 't Water leggende, in gantsch harde Steen was verkeerd, schynende in 't aentasten niet anders als Stael of Yser te zyn. D'andere helft der gedaghte Wortel, van 't Water niet aengeraeckt zynde, was Hout ghebleven, en wierd bevonden als andere Boom-wortelen.

Bron in 't Eyland Tercera. **Hout in Steen veranderende.**

In 't Eyland *Sumatra* is (gelyck in 't derthiende deel der *Oost-Indische* Beschryvingh staet) een Bron, uyt welcke een reyne seer kostlycke Balssem vliet. **Balssem-Bron.**

Te *Goa* ontspringhd een seer schoon soet Bron-water, 't welck van een Steenen *Lucretiæ beeld* omvat werd, en spuyt uyt de wonde, met een Dolck in de borst gestoocken. De *Portugeezen* schryven 't dese kraght toe, dat het de Vrouwen gantsch dienstigh is, om vrughtbaer te worden, volgens 't verhael der *Oost-Indische* Reysbeschryvingh van *Johan Albrecht van* Mandelslo. **Vrugtbaer-maeckende Bron.**

De Heer *Caron*, gheweesene *Directeur* der *Iapansche Compagnie*, seghd, dat hy in *Iapan* met eygener oogen een Bron heeft besightighd, voortbreeckende nevens een grooten Bergh, niet verr' van den Oever der Zee, springhende 's Naghts tweemael; doch als den Oosten wind waeyd, drie of viermael; maer niet langer als alleen een uyr tyds. **Brandend-heete Bron in Japan.**

't Is een gantsch Steenaghtighe put, daer dit heete Water uyt opstyghd, zynde toegheleghd met een goed getal seer groote swaere Steenen. De ghewoone tyd ghenaeckende, soo koomd het Water met sulck een stercken Wind en groote meenighte uyt den grond opdringen, dat de gedaghte swaere op d'openingh des puts leggende Steenen, daer van beweeghd worden, schudden en beven; met so een geweldigh gebruysch en ghekraeck, als of een Kartouw wierd los ghebrand. 't Water springhd wel drie of vier Vademen hoogh in de Lught, en is so heet, dat men geen ander gemeen Water tot sodaenigh een hette sou konnen brengen, of men schoon noch en noch soo veel Vyer daer onder stoockte. 't Behoud oock sijne hitte driemael langer als eenigh ander koockend *Water*, en verbrand alles waer 't op koomd te vallen, 't zy Lynwaed of *Wolle* Laecken. Deese *Iapansche Bolder-bron* is met een Steene Muer omtrocken, op dat niemand, tot sijne schaede, de selve te naeby moght komen. Onder aen den Bergh **En seldsaemheden, ontrent de selve waer genomen.** **'t Water gebruyckt**

 sijn

[illegible]

[illegible] van koors [illegible] een seer [illegible] voorneende [illegible] Jaers; [illegible] of op [illegible] voor een gantsch ghe-[illegible]

[illegible] Tieu, wegens de heerlijckheyd [illegible] genoeten.

[illegible], wiens Water, voornaement-[illegible] reuck van sigh geeft. In welcke [illegible] geachte Put, wegens sulck een onge-[illegible], en dit Water onder haer Rys-[illegible] oock, dat het seer goed is tot [illegible] kranckheden.

Bron-water [illegible] door [illegible] Chineesche Ryck werd vervoerd. [illegible] Nanking, by de Stad Changcheu, is de Bron [illegible] plaets onder d'eedelste Wateren werd ghe-[illegible] van de groote Heeren allenthalven begeerd werd. Of [illegible] wel een groote meenighte Scheepen hier voorby passee-ren, [illegible] gevonden worden, 't welck niet eeni-ge Kruycken of Vaten (daer altyd ghereed staende) van dit Water koopt, onaenghesien elck 't selve voor niet magh scheppen en mee-voeren, als hy maer soo veel tyds daer aen hangen wil. Men [illegible] het tot in d'uyterste Landschappen, jae selfs nae de Residentie-Stad

[illegible]

Pekingh. Wyl men voor vast geloofd, dat dit Water boven alle andere bequaem en ghesond is tot haeren Dranck *Cha*; tot welck ghebruyck het oock meerendeel gekoght werd.

Ander diergelyck Water.

In 't Landschap *Huquang*, onder de Stad *Hoangcheu*, vind men de Bron *Loyu*, van welcke de Land-Stad *Kinxu* seer beroemd is, wyl hy de derde plaets heeft onder de voortreflijckste Wateren, waer uyt de *Cha*-dranck werd bereyd: Van welcken Dranck wy voor eenige daegen in 't breede hebben ghesproocken.

Koude Put.

De Bergh *Xangh*, geleghen in 't Landschap *Junnan*, heeft een seer koude Bornput, doch gantsch goed voor beroerde persoonen.

Heylsaem Water.

By 't Landschap *Fu*, in de *Provintie Quangnan*, loopt de Regenbeeck *Nanmoy*, hebbende altijd warm Water. Werd derhalven boven maten maten goed gehouden, om daer in te baden. Desgelijcks dienstigh tegens veelerley kranckheden.

Eenige andere heelsame Bronnen voor veelerley kranckheden.

By *Cioking* vind men een warme Bron, waer in d'Engh-borstige sigh baeden, en terstond geneesen: Gelijck oock weervaerd de geene welcke belaeden zijn met allerley andere kranckheden, voortkomende uyt verstoptheyd. Op den Bergh *Cietai* by *Xaoun*, staet een Bron, welcke vele Sieckten sou weerstaen. Onder de Stad *Lingan*, by *Tunghei*, op den Bergh *Sieu*, sou een Put sijn (volgens 't geen men daer van beschreven vind) wiens Water, dickmael gedroncken zynde, de Huyt des ligchaems wit maeckt; oock de magere gantsch uytgeteerde lieden verwonderlyck helpt, so datse vet en sterck worden.

Doodlycke Bron.

By *Chelo*, op den Bergh *Munglo*, is een Bron van doodlijck Water. Want wat Mensch of Beest daer van drinckt, selfs maer 't alderminste, moet terstond sterven.

Sout-Bron in China.

Niet verr' van *Yaogan* is een seer groote Sout-Bron, uyt wiens Water Sneeuw-wit Sout werd ghemaeckt, ten ghebruyck van dit geheele Landschap. Men seghd, dat de Schapen deese Bron ghevonden hebben, alsse d'Aerde daer rondom leckten, en opscharreden.

Meenighte van Bronnen.

By *Penxui* leghd den Bergh *Fanien*, op welcken seer veele Bronnen zijn. Desgelijcks werden veele sodaenige Putten gevonden onder de Stad *Queicheu*, sigh ontdeckende in de rauwe Geberghten; van welcke sommige springen, andere staen. De Bergh *Hengman* kan 'er agten-dertigh, en *Nanmin* negen toonen.

Sout-Putten.

By *Yangcheu* zyn allerweeghen veele Sout-bronnen: daer men 't Sout op geen andere wys maeckt, als by ons in *Europa* uyt Zeewater.

Andere seldsaeme Bronnen.

In 't Land *Kiangsi*, by *Nankang*, is de Bron *Lien*, wiens Water, in 't neervallen van boven nae beneden, niet anders schynd te zyn als een Stuck Silver-laecken, bestaende uyt Silver-draeden. Hy veroorsaeckt oock dertigh Beeckjens: welcke voor seer edel werden gehouden.

 By

By *Sinzien* valt van den Bergh *Zaimao* een Water, 't welck, wanneer de Son schijnd, met fijne verwen sig geduerigh een Regenboogh vertoond.

(a) Uyt Author Admirandor. Martinii Atlas, en andere.

Onder *Fuacheu* leghd den Bergh *Xehung*, by *Yukan*, genoemd de Steene Regenboogh, wyl 't Water, van boven af neerwaerts stortende, d'oogen der Menschen een geduerighe Regenboogh aenbied. (a) Den Bergh *Tangh* leghd onder *Xante*, wiens warm Water voor een Bad verstreckt; en daer-en-boven noch deese kraghtighe Eygenschap heeft, dat de Schurftigheyd daer door verdreven word.

* * * *

* * *

Europæische Wonder-bronnen hier voorby gegaen.

WY hebben nu, sevde *Sincbald*, hooren spreecken van verscheydene seldsaemheden der Bronnen en Putten in *West-Indien*, *Oost Indien* en *China*. Indien ick nu komen wou tot de Springen, welcke hier en gintsch in *Europa* worden gevonden, ghy soud ghewisselijck geen minder Wonderen hooren. * * Doch ik bemerck, dat de tyd sulcks niet so 1 willen toelaten. Liever wou ick voor ditmael van de Heer *Floris* hooren de gelegenheyd der *Braziliaensche* Zee.

Gestalte en gelegenheyd

De selve, antwoordede desen, is gemeenlyck stil: Derhalven oock de *Brazilianen* sigh derven waegen, op een paer t'saemgebondene Balcken van seecker Hout, genoemd *Jangada*, eenige Mylen wegs d'opene Zee in te varen. Hier op sittense als ten vollen verseeckerd, en Visschen so langh het haer ghelieft. D'uyterlycke gestalte deser Zee is doncker of swartaghtigh-blauw; d'innerlycke groenaghtigh. Wanneerse 's Naghts beweeghd word, soo bekoomdse een Vyeraghtighe *Coleur*, en geeft een seer helderen glantsch van sigh. Men vindse hier souter, als nae de *Polen* toe. Soo gantsch klaer is 't Water, dat men van 't opperdeel des Schips af over de twintigh Vademen diep de Visschen reght eygentlijck daer heenen siet swemmen, en ontrent de middagh, of wanneer de Son schynd, als Goud siet blincken.

Der Braziliaensche Zee.

Even dan kan men te gelyck bemercken en aenschouwen, hoe verscheyden en tegenstrydigh de beweeginghder Zee in de diepte is, by degeene, welcke dickmael boven op de vlackte door een schielijcke Wind werd verweckt. Doch ter tyd als Dagh en Naght gelijck zyn, werd d'al te groote stilte der Zee voor verdaght gehouden; insonderheyd als sigh swarte wolcken beginnen te vertoonen, vermits deselve plotselijck een Stroom veroorsaecken, en in een oogenblick selfs d'aldergrootste Scheepen nae de grond senden.

Met

* * *Eenighe der voornaemste Europeische Wonder-Bronnen hebben wy aengemerckt in 't tweede en derde Deel van ons* Groot Historisch Schouw-tooneel; *en willen derhalven de selve hier niet weer herhaelen.*

Met de nieuwe en volle Maen wast de Zee hier twaelf voeten hoog. Doch d'Eb en Vloed verwisselen niet so juyst yeder ses uyren, maer nu langhsaemer, dan rasser, nae dat de Vloeden vallen, of 't Weer sigh in de Zee aensteld. In de Somer-maenden duerd het Vloeyen, in de Winter 't Ebben langer, en gaet oock veel strenger. Eb en Vloed.

Om in 't ghemeen yets van d'*Americaensche* Zee te seggen, de selve en d'Aerde omvangen sigh hier op meenigerley wysen. Aen eenighe plaetsen werd d'Aerde seer geweldigh en gantsch vyandigh van 't Water bestormd: Maer anderweegen op 't saghtste omhelsd. Aen meenigh Oord loopt de Zee een seer wyde streeck landwaerts in, om 't selve gelijck als te besoecken. Waer tegens dickmael 't Land met sijne Hoecken en Spitsen sigh Zeewaerts in streckt, en daer meê des selven waterigh Ingewand ghelijck als doorsteeckt. In veele Gewesten, daerse sigh beyde versaemelen, heeft de Zee een onmeetelijcke diepte. Men vind in de Zuyd Zee Eylanden, ghelyck als oock in de Noord-Zee, daer men op tseventigh of taghtigh Vademen noch geen grond kan bereycken. Een diergelyke diepte sou men oock hebben, volgens 't berigt der Stierlieden, by d'Eylanden *de Lobos* (*Wolfs*-Eylanden) en in *Nieuw-Spaenje* aen den *Cocos-Oever*. Hier uyt kan men afneemen dat d'Eylanden gelyck als Scheuten, Uytspruytsels of Telgen der Aerde zyn, welcke uyt den Afgrond opkoomen. Loop, en diepte Der Americaensche Zee.

Aenmerckens-waerdigh is oock dit, dat in d'opene Zee, daer men in veele Mylen weghs rondom heenen geen Land kan sien, twee boven maten hooge Thoornen, of Spitsen van enckele Steenklippen, opryſen: en evenwel daer ontrent noch eenigh Aerdryck noch grond te vinden is (a) Seldsaemheyd (a) *Uyt Pisa en Acosta.*

'k Heb gehoord, seyde *Angelot*, dat 't Zee-water in *America* op eenige plaetsen so rood als bloed sou zyn. Hebt gy, myn Heer, yets seeckers daer van vernomen?

Jae, antwoordede *Floris*. In de *Provintie Chiribichi* werd de ghedaghte Zee op seeckere tyden des Jaers, nevens den Oever heenen, gantsch bloedverwigh. D'oudste onder de daer ontrent-woonende meenen, dat sulcks werd veroorsaeckt, wyl ter dier tyd een groote meenighte Visschen haere Eyeren of Kuyten uytwerpen, welcke 't Water deese roode verwe souden toebrengen. De zee hier somtyds bloedrood,

Hier tegens is de Zee by seecker Eyland, om *Cuba* heenen, ontrent de wydte van vyftigh Mylen so wit als Melck; of veel meer Silververwigh; en soo dick, als of men hier de gantsche Vaert over al met Meel had bestroyd. Somtyds Melck-wit.

Indien men, viel *Sincbald* hier in, sigh hier over heeft te verwonderen, soo sal men 't niet minder doen, wanneer men hoord, dat seeckere streeck der Zee in *West Indien* gantsch swart is *Gil Gonzalo* (seghd *Petrus Martyr*) en zyn Medgesellen hebben *Petro Ario* verhaeld, datse ontrent honderd Mylen van de Stad *Panama* de Zee gantsch Somtyds swart-verwigh.

een weynigh vertoeven, dan soudense al t'samen met malkander te grond sincken.

En van hem in 't Schip heymlyck meê ghevoerde Mumien.

Ondertusschen schreeuwde de Priester erbarmlyck over de plaegh der boose Geesten. Eyndlyck gingh 't Onweer over, doch de Paep klaeghde even seer over de Spoocken. Derhalven beval de Vorst, 't Schip t'openen. Deed de Kistjens haelen en gesaementlyck in Zee werpen. De Schipper dit siende, vraeghde, of hy geen *Mumien* had buyten boord doen werpen? D'antwoord was jae. Hier over begon den anderen te tsidderen; doch herhaelde sigh weer, en seyde met blydschap: Sy souden voortaen geen Onweer meer te vreesen hebben. 't Geschiedede oock so. De Priester desgelycks wierd niet meer van de Spoocken ghequeld. Sie daer 't kort begryp van dit Geval, 't welck ick by een andere gelegenheyd u met al zyn' omstandigheden sal verhaelen.

Korte bedenckingh.

Indien, (seyde de Heer *Floris*) deese *Mumien*, welcke van soo een seer groot ghebruyck in d'Artzeny zyn, de mijne waeren gheweest, ick sou de selve ten geval van de Duyvel niet buyten boord gheworpen hebben. 't Wierd oock, hernam *Sincbald*, niet den Duyvel, maer den gheplaeghden Priester ten gheval ghedaen. Had hy, antwoordede *Floris*, in een reghtgeloovighe Aendaght ghebeeden, en den Schild des Geloofs aengevat, de Duyvel sou hem soo nae niet ghekomen zyn. Geenssins gheloof ick oock, dat dit Onweer ter oorsaeck van de *Mumien* verweckt is gheworden; want indien dit vast gingh, dan souden soo veel deeser gebalssemde ligchaemen niet in *Europa* komen. Doch t'zyner tyd sullen wy breeder hier van konnen handelen.

Redenvoeringen

Wy hebben, liet de Heer *Donatiaen* sigh hooren, nu een tyd langh ghesproocken van Wateren en Zeeën: Niet ongevoeghlyck sal ick derhalven moghen vragen, met hoedaenighe Scheepen de selve van d'*Indianen* werden bevaeren? En versoeck de Heer *Angelot*, dat hy my eenigh bericht van d'*Oost-Indische* gelieve te geven. Waer op dan deesen 't volgende Gespreck begon.

* * * *
* * *

Van d'Indiaensche Scheepen.

IN grootte, sterckte, strydbaerheyd en geswindheyd in 't Zeylen zyn de Scheepen, welcke d'*Oost-Indianen* gebruycken, by de *Nederlandsche* of *Engelsche* niet te vergelijcken: Maer in praght en cierlijckheyd komense de selve dickmael t'overtreffen. D'*Indiaensche* Vorsten gaen insonderheyd onse *Europæische* hier in te boven. De Koningh van *Pegu* heeft eenighe vergulde Scheepen, d'alderschoonste die men oyt sou mogen sien. Niemand magh'er in vaeren, als alleen by

1 Scheep bouw der Indianen 2 Uyt een boom. 3 Vissers Canoe 4 Chinese jo

10. jonken van t Dieven Eylant 11 Japanse

e drakejacht. 6 Siamse en Cineesen Koopvaerdy schepen. 7 Correcorra. 8 Bande
n. 12 Bakens aen de Zeehavens van Sina.

alver. Voortijds was'er een, 't welck te *Meccao* aen een afghe-
stene en beslotene plaets op 't drooge Land wierd bewaerd, en van
deel Soldaten bewaeckt. In schoonheyd sou men een diergelyck
ip in de gantsche Weereld niet hebben konnen vinden. Van bin-
en buyten was 't t'eenemael verguld. Daer-en-boven sodaenigh
;ierd met allerley konstigen Arbeyd en Bloemwerck, dat al de
ne, die 't selve saeghen, sigh niet genoegh daer over konden ver-
nderen. 't Was wel langh genoegh; doch niet so breed als 't nae
ortie had behooren te zijn. Aen yeder sijde was 't voorsien met
erhalf honderd Roeyers, yeder een Riem (verguld tot aen d'on-
te vlackte toe) in de hand hebbende; waer meê sy 't Schip soo
ghtigh deeden voortgaen, dat geen Pyl geswinder van den Boogh
afvliegen. Al t'samen pastedense daer op, datse haer Riemen
lyck in leyden en ter selver tyd ophaelden; 't welck dies te meer
:d maeckte. In 't midden deeses Schips stônd een kleyn Huysje;
ae gelijck 't bedeckte deel in de *Venetiaensche Gondolen*, doch veel
oter, en aen alle sijden met Glasen beset.

Boven maten praghtig Schip des Koninghs van Pegu.

.nders sijn *d'ordinaire* Veer-scheepen in *Pegu* ghemeenlijck uyt een
k Houts ghemaeckt; niet boven vijfthien of sesthien schreeden
;h. De Riemen sijn van Ried; onder, daerse 't Water slaen, ge-
ofd, en een Planck of Berd daer aen vast gebonden. Deese Sche-
gaen veel sneller voort als een *Bregantin*. De Masten zyn desge-
.s van Ried.

Gemeene Scheepen te Pegu.

laer te *Tarnassari* gebruycken d'Inwooners gemeenlyck seer groo-
cheepen van veelerley Vorm. Eenighe sijn onder gantsch plat.
'se ghebruyckt men op ondiepe Wateren. Andere hebben 't agh-
:e deel even gelijck 't voorste deel: nevens twee Stier-roers; oock
e Masten; doch sijn niet overdeckt. Men vind by haer een slagh
groote Scheepen, welckese *Giunchi* noemen. Eene der selver
duysend Vaten laeden. Op de selve hebbense kleyne Schuytjens,
daer meê in de Stad *Malacca* te konnen vaeren.

Scheepen te Tarnassari.

'e *Calicuth* maeckt men gewoonlijck Scheepen van ontrent vier of
honderd Tonnen, doch ongedeckt. In 't bouwen der selve stop-
se geen Werck tusschen de Plancken, gelijck d'*Europæers*, maer
tense so dight t'saemen te voegen, datse boven maten wel Water
nen houwen. Daer na Peckense de selve van buyten, en slaen'er
l Ysere Nagelen in. 't Ontbreeckt haer aen geen Werck, wyl
.n andere plaetsen in meenighte derwaerts werd gebraght; maer
yn niet gewoon dese Stof aen de Schepen te gebruycken. Tot de
e hebbense goed Hout, en vry meer als wy. Hare Seylen breydense
Boom-wol. Haer' Anckers sijn groote Marmorsteenen, aght
nen langh, en twee spannen breed. Deese bindense aen twee
:ke Touwen, en heghten daer meê de Scheepen in de grond vast,
'ck wy met een Ancker.

Scheepen te Calicuth.

Marmorsteenen voor Anckers.

Belan-

Verscheydene soorten

Belangende de Zee ontrent *Calicuth* men kan de selve aght Maenden in 't Jaer bevaeren; naementlijck, van *September* af, tot op den uytgangh van *April*. Doch van 't begin der *May* tot op half *Augustus* moet men op deese Zeekusten wel toesien, wyl ter dier tyd sigh veel gevaerlycke Stroomen verheffen. Maer 'k wil noch yets seggen van de *forme* haerer Scheepen. Een deel der selver hebben onder breede Bodems. Deese noemense *Zambuchi*. De Bodems van andere zijn gemaeckt gelijck de *Venetiaensche*, en werden *Ciampano* geheeten. Sy hebben oock noch kleyner Schuyten, voerende den naem van *Parao*; zynde thien schreeden langh, en uyt een stuck bereyd. 't Stier en de Mast zyn van *Indiaensch* Ried. Men vind noch een ander slagh van kleyne Schuyten by haer, ghenoemd *Almadie*, desgelijcks uyt een stuck vervaerdighd. En wederom een ander slagh, *Cathuri*, al meê uyt een stuck, twaelf of derthien schreeden langh, voor en achter spits, so dat geen twee personen daer in nevens malkander konnen staen. Deese loopen veel sneller voort als de *Venetiaensche* Galeyen, *Fusten*, of *Bregantinen*. Gemeenlijck gebruycken de Zeerovers sodaenigh een slagh van Scheepen. Dese *Cathuri* werden gebouwd in seecker Eyland, ghenoemd *Porcai*, niet verr' van *Calicuth*.

Der Calicutsche Scheepen.

Galeyen des Koninghs van Tarnate.

De Galeyen des Koninghs van *Tarnate* verdienen oock besightighd te worden. Op beyde de sijden zijnse voorsien met Omgangen, of Gaeleryen, gemaeckt van *Spaensch* Ried, en gemeenlijck beset met Roey-Slaven, twee en twee nevens malkander. Eenige sitten oock binnen 't Schip, om te roeyen. In plaets van Riemen gebruyckense houte Schuppen, en werpen 't Water ter sijden af. Boven op de *Karkol* (so noemd men deese Galeyen) sitten eenige persoonen, welcke op Trommelen en Beckens slaen. Daer benevens staen'er seven Metale Stucken Geschuts op, en eenige opgerightede lange Spiessen: Desgelijcks een Bedsteede gantsch kostlijck ghewerckt, en met Goud overtrocken. Aen 't selve hanghd het Voor en Aghterstuck van 't Koninghlijck Harnasch; oock een Storm-hoed; alles met rood Fluweel ghevoederd. Op 't Bed leghd een schoone met Goud doortrockene Deecken, waer op de Koningh sigh somtijds neer set, somtyds oock daer op gaet leggen. Altyd staet'er een nevens hem, die met een Waeyer een Koel lughtje veroorsaeckt. Over deese praght des Koninghs behoefd sigh niemand te verwonderen, wyl hy wel tseventigh Eylanden onder sijn gebied heeft; en, wegens sijne Maght, van zyn Onderdanen seer hoogh werd geëerd.

Oorloghs-Scheepen in 't Eyland Banda;

d'Inwooners van 't Eyland *Banda* vaeren met haere Galeyen so snel, als oyt een Schip met een goede Wind sou mogen doen. Deese Schepen werden ghenoemd *Coracora*: Sijn meerendeel gantsch swack, met Touwen t'saemghebonden. Inwendigh werdense met houte Haecken, of Klampen aen een geheght, so dat de Plancken op malkander

kander komen te sluyten. Om de Reeten der t'samenvoegingh te verseeckeren, gebruyckense geen Peck, gelijck men anders ghewoon is te doen, maer neemen de *Basten* der groote *Indiaensche* Noten-boomen, van haer *Clappus* ghenoemd. De selve kloppense met een Hamer, so datse gelijck Werck worden. Dese Stof steeckense tusschen d'openingen, en besmeerense daer nae met Kalck; welckese sodaenigh weeten te bereyden, datse in 't Water niet afvalt.

Uyt dese Galeyen konnense sigh dapper verweeren, en gebruycken de selve gemeenlijck tegens haere Vyanden. Hebben oock twee Metale Stucken Geschuts daer op; waer meê sy taemlijck wel weeten om te gaen. Zy dienen sigh meê van Roers, alsse ten Oorlogh trecken; desgelijcks van Schilden, groote Sabels en andere Geweeren. Meesterlijck konnense sigh daer mee behelpen; want van der jeughd op werdense hier toe gewend. Boven dien hebbense Spiessen, ghemaeckt uyt seecker hard Hout. Met de selve weetense seer gewis op yemand te werpen. Zy voeren oock een Geweer, 't welck een kromme Scheeps-haeck niet ongelijck is, aen een Stock vast ghemaeckt, en daer aen een dun Touw gebonden. Alsse nu in de Stryd dight by hare Vyanden komen, so werpense de selve de Haecken in 't Lyf, en treckense terstond weer nae sigh. Dit is wel insonderheyd haer daeglycks Geweer in den Oorlogh. Haere Hoofden bewaerense met een seecker slagh van Storm-hoeden, waer op sy een Paradys-vogel steecken, in plaets van een Pluym. Door sulck een Storm-hoed meenense seer wel beschut te zijn. Eenighe Edellieden hebben een Harnasch aen 't Lyf, en laeten sigh voorstaen, datse dan niet beschaedighd konnen worden.

Hoedaenig toegerust.

Haere Geweeren.

Alsse met hare Galeyen ten Stryd uytvaeren, so hoord men een groot getier, geroep, geschreeuw, Trommel en Becken-slagh; somtyds meer, somtyds min; even als ofse gesaementlijck dol waeren. D'Edellieden, welcke boven op de Galey staen, maecken met haer Geweer seer kromme en seldsaeme spronghen; Wie onder haer allerbest kan springen, werd voor den besten gehouden; en hy laet sigh vry wat groots duncken. Aen de sijden deeser Galeyen sijn Omganghen, of Bancken, van Ried ghemaeckt, reyckende tot bynae in 't Water. Hier op sitten de Slaven, die 't Water scheppen. Want in plaets van Riemen gebruyckense houte Schuppen. Twee of drie sitten'er nevens een gheduerigh scheppende. Onder haeren Arbeyd maeckense een groot gheruysch, en singhen op haere wys. Sommighe andere zyn by haer, welcke op de Trom, of oock wel op 't Becken slaen.

Haere seldsaeme gebeerden alsse ten Oorlogh trecken.

Een seldsaem Schip moet het geweest zyn, waer van ghesproocken werd in 't verhael der Reys mijns Landsmans *Capitain Saris* nae *Japan*, in 't Jaer 1613. Als onsen *Engelschen Generael* doemaels eenige persoonen van uyt *Firando* nae den Keyser afvaerdighde, hebben dese lieden onderweghen by de Stad *Xemina-seque* een boven maten groot Schip

Een Schip, d'Arck van Noach gelykvormig.

Schip van duysend lasten ghevonden, aen de sijden met veel swaer Yserwerck, desgelycks met een sonderlinghe Waght bewaerd voor allen overval der Inwooners. 't Was van een onghewoon-vreemde gestalte, en *Noachs Arck* ten vollen gelyckvormigh. 't Wierd ghebruyckt tot d'overvoeringh der Soldaten, welcke men leyde in eenige rebelleerende Eylanden.

Canoes in 't Eyland Latrones.

In 't Eyland *Latrones*, gelegen tusschen *Agdpulco* en de *Philippines*, siet men sulcke konstig-gemaeckte Schuyten, dat men anderweghen niet veel diergelycke sal vinden. Sy werden vervaerdighd sonder eenigh snydend *Instrument*. Noch geen twee voeten zynse breed, doch wel twintigh of dertigh voeten langh; achter en voor ghelyck, met sterck Ried en diergelycke dinghen wel voorsien. De Seylen maeckense van Matten en *Seggos*, vier of drie hoeckigh; en soodaenigh, datse soo wel tegens als voor de wind voort konnen. 't Sijn boven maeten goede Swemmers. Als men, wanneerse in deese Schuyten zyn, met Geschut op haer afkoomd, so stootense sigh ruggelinghs over in de Zee, en Swemmen duyckende van daer wegh.

Ongemeen slagh van Scheepen t'Ormus.

De geene, welcke t'*Ormus* en daer ontrent woonen, maecken desgelijcks haere Scheepen op een onghemeene wys. Onder op den Bodem zijnse gantsch hol. Aen 't Voor en Aghterdeel treckense sigh seer wel t'saemen, sonder eenigh overdecksel. Sy hebben wyde buycken, of sijden; echter wat subtyler als die te *Caramusali*. 't Aghterdeel is een weynigh hooger als 't voorste deel. 't Roer is aen 't gedaghte Aghterdeel met stercke Touwen vast ghebonden, en in 't selve sodaenigh inschietende, dat men 't niet meer als ontrent twee vingeren breedte kan beweegen; doch sulcks is genoegh. De Stierman sit aghter aen, midden op een dwars-balck, houdende in elcke hand 't eynd eens Touws, 't welck onder, even boven 't Water, door 't Roer is getrocken. Op welcke sijde hy 't Schip hebben wil, op de selve treckt hy 't Touw met de hand aen, en also weet hy 't Schip seer bequaem te regeeren.

* * * *
* * *

Praghtige Lust-Scheepen der Chinesen

OP de *Heydensche* Feestdaeghen en andere pleghtlycke Vyertyden vervolghde *Angelot*, gebruycken de *Chineesen* seecker slagh van Scheepen, diese *Longhschon*, dat is Slangen-Schepen noemen, wylse gebouwd sijn nae de *Figuer* eener Slangh. Deese zyn op een sonderlinghe manier reght wonder-aerdigh toegeright; gantsch konstigh en çierlyck beschilderd met veelerley verwen; soo datse selfs d'alderschoonste Lust en Prael-Jaghten souden mogen trotsen. In uyterlijcke gheftalte zynse t'eenemael gelyck een levendighe Water-

Water-Slangh, met groen Mos en Zee-gras bewassen. Aen 't aghterdeel siet men een hoop seldsaem ghesneedene Slangen, boven met hayr begroeyd, en met breede Ysers beslaegen: Oock met Banden en Stricken van meenigerley *coleur* t'saemgeheght. Sy hebben sigh gantsch seldsaem door malkander gevloghten, even als leveudige *Serpenten*; so dat men sigh ten hooghsten daer over moet verwonderen. Men siet'er een groote meenighte Standaerden in, verçierd met Sydene Vanen, Hayr-vleghten, en sommighe lange Vederen of Pluymen. Aen 't aghterste spits, de Staerd van een Slangh ghelijck, hanghd een Stock af, aen een Band; waer aen sigh een kleyne Jongen somtyds met d'eene voet vast houd; die nu onder dan boven 't Water seer wonderlycke Guychelryen en kortswylighe potsen weet aen te righten. Midden in dese Scheepen siet men drie Masten, seer praghtigh opgheproncktmet Sydene Vlaggen en Vanen. Oock boven aen 't eynd met drie Afgods-beelden beset. Desgelycks siet men op 't voorste Spits, een Slangen-kop gantsch gelyck, d'Afbeeldingh eens Afgods, waer onder een geheelen Troup levendighe Endvogels af hangen. Achter de selve staet een *Chineesch*, met een Spies in de hand, en eenige seer lange Vederen op de Muts; die haer, met geduerigh steecken en prickelen, sodaenigh plaeghd, datse een seer groot ghetier maecken met quaecken en Vleugel-slaen. 't Geheele Schip rondom is gantsch praghtigh behangen met goudene *Franien*. 't Overdeksel is Sneeuw-wit, verçierd met veelerley Vlaggen en Vanen. Op 't selve leggen twee *Chineesche* Sonne-schermen. Onder dit Overdecksel sitten twaelf gheswinde Bootslieden in Sydene Kleederen, met vergulde de Kroonen. d'Armen hebbense opgestroopt, soo dat sigh de selve bloot vertoonen. Deese weeten met haere Riemen, *geformeerd* als een Lepel, 't Water sodaenigh te scheppen en van sigh te werpen, dat de Schepen gelijck als een Blixem door 't Water schieten. Dus vlogense van 't eene Schip nae 't andere, om de toekyckers een verlustigingh te veroorsaecken.

Gevormd op de manier van een Slang: En ter dier oorsaeck oock Slang-Scheepen genoemd; Zynde seer kostlyck vercierd.

Maer boven alle andere verwecken de Keyserlycke Cier-Scheepen, welcke de Gesanten te gemoet worden ghesonden, de Vreemdelingen een seer vermaecklycke Aenschouwingh. Deese zyn groot; uytwendigh gantsch praghtigh opgheproncktt, inwendigh voorsien met veele gemacklycke Kameren. Aen beyde de sijden, welcke vlack en effen afgaen, siet men geele Draecken met gheopende Monden, en vyf klauwen. Voor aen sijn *Galeryen* of Lustgangen, desgelycks geel geschilderd; waer in de *Musucanten* staen, welcke onder 't vaeren geduerigh speelen of blaesen. Deese geele verwe en geel-geschilderde Draecken magh niemand in 't gantsche Keyserryck op levens-straf ghebruycken, noch aen Scheepen, noch aen Kleederen, noch aen eenige andere dingen. Dit is alleen de Draght des Keysers, en sodaeniger personen, aen welcke hy sulcks uyt een sonderlinghe ghenaede vergund.

Scheepen des Keysers van China. Geele verwe alleen voor den Keyser.

Scheepen der voornaeme Hoofd-steden,

Oock werden van verscheydene voornaeme Hoofd en Rycks-Steeden, insonderheyd van de Stad *Nanking* (nu van de *Tartaren* hernoem *Kiangning*) op seeckere tyden des Jaers eenighe Scheepen nae 't Keyserlijck Hof afgevaerdighd, met diergelijcke Draecken vercierd. Dit magh geschieden, wylse Waeren voeren, welcke den Keyser behooren.

Welke met Geschencken

. Buyten twijffel, viel *Floris* hier in, zyn dit even de geene, van welcke onsen *Nieuwhof* gewagh maeckt in sijne *Chineesche* Reysbeschryvingh. Van de Stad *Nanking* werden yeder drie Maenden nae *Peking* aen den Keyser gesonden vyf Scheepen, belaeden met allerley kostlycke Sydene Stoffen en Lack-wercken. Deese werden in de *Chineesche* spraeck ghenoemd *Lungychuen*, dat is, Scheepen met Draecken-kleederen, wylse aen den Keyser werden geschickt, die Draecken-Beelden in sijn Wapen voerd, en op sijne Kleeding draegd. Al onse derwaerts-komende *Europæers* moeten bekennen, datse noyt aen eenige plaets des Weerelds Scheepen hebben ghesien, welcke in

Aen den Keyser van China werden afgevaerdighd.

kostlijcke toerustingh, praght en heerlijckheyd by deese te vergelycken moghten staen. Van buyten zynse allerweeghen soo starck verguld, en sodanigh met de beste roode verwe beschilderd, dat d'oogen der Aenschouwers den glantsch nauwlijcks konnen verdraegen. Inwendigh hebbense verscheydene seer schoone en konstigh-ghebouwde Kamers; van buyten met allerley Beeld-werck soo pragtigh vercierd. dat men daer uyt ten vollen kan afneemen de sonderlinghe scharpsinnigheyd en uytsteeckende konst van d'Inwooners deeser *Provintie*.

Op hoedanigh een wys den gedaghten Keyser in aller haest Visch werd toegesonden,

Voorts verhaeld hy, dat even dese Stad den Keyser ten Geschenck toesend een seecker slagh van Visschen, zynde van een sonderlinghen aert. In *April* en *May* werdense gevangen dight by de gedaghte Stad in de Vloed *Kiang*. De *Chineesen* noemense *Siyn*; maer d'aldaerwoonende *Portugeezen Satel*. Over deese Vischvanghst werd, in den naem des Keysers, gesteld eenen der hooghste en voornaemste Gesneedene. Soo haest dese Visschen gevangen worden, doet menſe levendig onder 't Ys, 't welck men in de Winter hier toe versaemeld: Daer nae werdense in de van *Peking* hier toe afgevaerdighde Schepen gedragen, en alsoo in de hooghste yl nae de gedaghte Stad *Peking* den Keyser toeghesonden. Of nu wel *Nankingh* meer als tweehonderd *Duytsche* Mylen van *Peking* afleghd, soo werd echter deese Visch in weynigh tyds overgebraght, en de Reys binnen aght of thien daegen volvoerd. Want men verordonneerd hier toe een groot getal Volcks,

Van Nanking af tot Peking toe, onaengesien deese Steeden

't welck de Scheepen niet alleen over dagh, maer oock by naght moet voort trecken, met d'aldergeswindste spoed. Als den eenen hoop van 't voort-trecken vermoeyd is, komen terstond versche Treckers in hare plaets; die allerwegen aen de bestemde Oorden gereed staen, even gelijck de Post-Paerden in *Europa*; wyl men van d'eene Stad of Vleck of Dorp aen 't andere t'elckens laet weeten, op welcke uyr van den

den dagh 't Schip of de Scheepen daer sullen aenkomen. De Landvooghden souden den Hals verbeurd hebben, indien niet elck op de bedüyde plaets der aenkomst nieuwe Treckers gereed had staen, om soo terstond d'andere af te lossen. Op dese wys werden yeder Weeck, soo langh den tyd deeser Vischvanghst duerd, twee Scheepen afghesonden, oock geen onkosten daer aen ghespaerd, indien men maer weet, dat de Keyser (die oock dese Visschen onder sijne Rycks-Raeden laet uytdeelen) een aengenamen dienst daer door geschied.

over de 200. Duytsche Mylen van een leggen.

Deese Beschryvingh van de Heer *Nieuwhof*, seyde *Sinebald*, neem ick dies te lighter aen, wyl de selve by na van woord tot woord overeen-stemd met P. *Martinus Martinii* in sijnen *Chineesischen Atlas*. Maer sijn deese Vischvoerende Scheepen oock alsoo çierlijck opghepronckt als d'andere? Immers kon wel wat minders voor de Visschen goed genoegh zyn.

Dese Visch-Scheepen

Men siet, antwoordede *Angelot*, niet soo seer op de Visch, als wel op de hoogheyd des Persoons, aen wien de selve werd toegheveord. Derhalven zyn deese Scheepen even so praghtigh en konstigh gebouwd als de voorgemelde, van binnen en buyten verguld; daeren-boven over al rood beschilderd, soo datse met een sonderlinge glantsch en cieraed praelen. Voor deese en diergelijcke Keyserlycke Scheepen moeten alle Scheepen der Landvooghden, welcke deese moghten komen t'ontmoeten, wegh-wycken, en de Seylen voor de selve strycken. Ondertusschen sijn oock de Scheepen der Keyserlycke Landvooghden soo heerlijck en praghtigh, dat yemand, diese niet gesien heeft, 't verhael daer van swaerlyck sou konnen geloven. Aen d'*Europæische* vind men niets, 't welck in prael by deese moght te vergelijcken zyn. Sy leggen op 't Water gelyck als hoogh-prachtige Huysen. Zyn op beyde de sijden verdeeld in meenigerley Vertrecken, en hebben in 't midden een seer ruyme Zael, voorsien van allerley konstigh-gewerckten Huyraed ten pronck; als, heerlijcke Tafels, Stoelen en Bancken, nevens alles wat'er toe behoord. De Vensteren en Deuren hebben houte *Tralien*, verçierd met meenigerley Snee en Kronckel-werck. In plaets van Glas ghebruyckense tot de Vensteren d'aldersijnste en dunste Oester schalen; of oock 't aldersubtylste Zyden-doeck, 't welckse bestrycken met een seer klaer Wasch, en çierlyck beschilderen, niet allen met allerley Bloemen, maer oock met d'Afbeeldingen van andere dingen. Niet d'alderminste Wind kan'er door dringen. Van buyten sijn rondom de Scheepen Gangen en Leuningen gemaeckt; alwaer de Schiplieden haer werck soodaenigh konnen verrighten, datse de reysende persoonen in 't minste niet hinderlijck vallen.

Zijn niet min praghtigh, als d'andere.

Verder verhael van d'uytsteeckende prael der Chineesche Scheepen.

De geheele Scheepen sijn bestreecken met seecker slagh van Gom, *Cie* genoemd (waer van wy voor deese breeder hebben gesproocken); 't welck haer een boven maten heerlycken glantsch geeft. Van buyten

Beschildering der selver.

ten zynse, gelijck alreeds geseghd is, allerweegen met meenigerley Verwen seer vermaecklijck beschilderd. Van binnen fiet men Vogelen, Huysen, Steeden en diergelycke, met een Goud-*coleur* afgebeeld. De Balcken en Plancken sijn met Swaluwen-staerten soodaenigh in een gevoeghd en tsaemgeheght, dat men aen 't geheele Schip nauwlijcks eene Nagel ghewaer werd. In de lenghte komen deese Scheepen met d'*Europæische* Galeyen over een, doch vallen so hoogh en breed niet. Men klimt'er in op een Trap of Ladder van twaelf Voeten. 't Voorste deel des Schips is gheformeerd als een Kasteel. Hier staen alryd Trompetters en Trommelslagers, die geduerigh blaessen en slaen. Wanneer men sulcks in d'andere Scheepen hoord, soo moeten deselve voor deese ter syden af wycken. Ontrent de Scheepen der Landvooghden werd deese orde gehouden, dat de minder Amptenaers voor de meerder wycken moeten. Hier op is so een vaste Wet ghemaeckt, dat ter dier oorsaeck noyt eenige twist voorvalt. Op dat men oock weeten moght, wien hier in de voortoght toekoomd, soo staet de Waerdigheyd van den Staet eens yegelycken Landvooghds voor aen zyn Schip geschreven met goudene Letteren, hebben de lenghte van anderhalve voet. Oock laet men een bysonder bont sydene Vaenken aen d'eene syde des Schips af vliegen.

Orde op 't wycken van d'een voor d'ander.

Als 't stil We'er is, soo dat de Wind de Zeylen niet vol blaesd (welcke Zeylen gemaeckt zyn van Matten, en t'saemgedaen worden, gelijck de Waeyers in *Europa*) dan gebruyckt men lieden, welcke de Scheepen, daer de stroom tegen loopt, met een Touw voort trecken, of oock met Riemen aendryven. Deese Riemen weetense, even gelyck de Visschen haere Staerten, met sulck een behendigheyd te bewegen en voort te brengen, datse de selve noyt uyt 't Water lighten: 't Welck dan oock geen kleyn bewys van de *Chineesche* scharpsinnigheyd is. Dickmael hebbense maer een eenige Riem tot de voortsettingh eens Schips.

Behendigheyd der Chineesche Roeyers.

Floris sigh hier over verwonderende, seyde: Dit moet treflyck wel in 't oogh vallen, en dapper praelen?

Buyten twyffel, deed *Sinebald* daer toe, geeft dit een staetlycke Aenschouwingh. Al de Schryvers, welckers verhaelen van de *Chineesche* Scheepen ick doorblaederd heb, stemmen eenpaerigh hier in over een, dat die van deese *Gouverneurs* en Landvooghden al d'*Europæische* Praght-Scheepen in uyterlycken luyster seer verr' te boven gaen. *Trigautius* maeckt desgelycks gewagh van sodaenigh een Schip, waer in seeckeren Keyserlycken Gesneedenen den *Jesuit Mattheus Ricchius* opnam. 't Was boven maten groot, en sodanigh ghesteld, dat de Keyser selfs sigh niet behoefde te schaemen, daer in te vaeren. 't Selve had dien *Eunuch* (behalven noch vele Pallaysen en Tempelen) selver laeten bouwen, en daer in doen maecken seer veel Gemacken, Kameren, schoone Plaetsen en andere Bequaemheden. De Vensteren

Kostlyck Schip eens Keyserlycken Gesnedenen.

ren en çierlycke Wandelgangen waeren van onverganck lyck Hout, met konstigh Beeldwerck opgepronckt. Allerwegen was 't bestreecken met glinsterend Sandarach, of met Goud.

* * * *
* * *

Chineesche lust-Scheepen en' Speeljaghten.

IN 't Landschap *Nanking*, begon *Angelot* weer, by de derde Hoofdstad *Suceu*, siet men maghtigh veel lust-Scheepen en Speeljaghten, van d'Inwooners alleen tot haer vermaeck gehouden. Zy hebben soo een hoogh opghevoerd Gebouw, soo veel Kamers, soo veel treflycke Cieraeden van Goud en allerley ander Schilderwerck, dat men de selve billycker praghtige Huysen als Scheepen sou mogen noemen. Veele, die geerne Slempen en *Bancquetteeren*, lyden op deese lust-Scheepen Schipbreuck van al haer vermogen, gesondheyd en goede naem.

Dun-berdige Scheepjens op de Vloed Min.

Voor deesen hebben wy alreeds beschreven de kleyne dun-berdighe Scheepjens, waer meê de *Chineesen* de stercke snel-vlietende Stroom *Min* bevaeren; en door hun aengeboorne scharpsinnigheyd, sonder schaede, al-hoe-wel niet sonder groot ghevaer, sigh door veel enge Klippen weeten te dringen; wylse twee Stier-houten hebben, en de Scheeps-planckcn niet met Nagelen maer door seeckere taeye *Materie* zyn t'saemgeheght, konnende buyghen, krommen, en den stoot toegeven. 'k Heb derhalven dit alleen hier willen indaghtigh maecken, maer niet wydlopigh herhaelen.

Sonderlinge seldsaemheyd.

Liever wil ick u vertellen 't geen niet light in andere Gewesten sal ghesien worden, en derhalven myns oordeels seer aenmercklyck is. Daer zyn in *China* geheele Scheeps-Vloten, hebbende de ghedaente van Huysen, en altyd t'saemen by een op 't Water dryvende. In de selve woonen niet alleen geheele Huyshoudinghen, van Mannen, Vrouwen en Kinderen, maer oock werd allerley tam Vee daer in onderhouden. Voor de Plaetsen, daerse op de Reede leggen, schynense, wanneerse van daer opbreecken, eygentlyck beweeghlycke Steeden te zyn.

Aenmercklyck

Boven dien vind men hier geheele swemmende Dorpen, desgelyks van Menschen bewoond, en geduerigh van d'eene plaets nae d'andere dryvende: Want op sodaenigh een wys voeren de daer in zynde lieden haeren Koophandel.

Verhael

Dit is, seyde *Floris*, waerlyck wat seldsaems. Maer ick bid u, verhael my doch, hoe sulcks toegaet.

Van de swemmende Dorpen

Gewisselyck antwoordede *Angelot*, geeft dit een seldsaeme, en aen de geene, die 't noyt meer gesien hebben, een seer wonderlycke aenschouwing, en een lustig *Spectakel*. De *Chineesen* noemense de swemmende

in China. mende Dorpen. Sy weeten de selve soo gantsch aerdigh en konstigh te bouwen, dat oock selfs d'alderfinryckste haer sulcks beswaerlyck souden konnen naedoen. De *Materie*, daer 't *Fundament* uyt bestaet, is een bysonder slagh van Ried, boven maeten dick en sterck; 't welck onsincklyck boven op 't Water dryft, en daerom van de *Portugeezen* werd geheeten *Bambu* of *Bamboes*. Deese *Bamboes*-riedten werden met dicke Houten aen malkander gevoeghd, en met Touwen, bereyd van 't *Chineesche* Gewas *Rotang*, so dight t'saemgebonden, dat'er geen voghtigheyd kan doordringhen. Op dit Riedt nu, dus aen een gehegt, bouwd men Hutten en kleyne Huysjens van Plancken en andere lighte Stoffen. Der selver Dack is van Matten. Hier in konnen de *Chineesen* met Vrouwen en Kinderen sigh ophouden en gheneeren, even als offe op 't vaste Land woonden. Eenighe deeser swemmende Dorpen syn soo groot, dat'er twee honderd geheele *Familien* of Huysgesinnen in woonen.

En hoe de selve op 't Water gebouwd zyn.

Daer in woonen de Kooplieden met haer gantsche Huysgesin.

Deese lieden dryven insonderheyd Koophandel met allerley *Chineesche* Waeren. Met de gedaghte haere dryvende Dorpen vaerense de Rivieren langhs van d'eene plaets nae d'andere. Om de selve voort te krygen, gebruyckense geene Zeylen van Matten, gelyck meerendeel op alle *Chineesche* Scheepen de gewoonte is, maer sy laeten de selve met de Stroom affacken; of men schuyft haer met Boomen, of men treckt haer met Touwen tegens de Stroom op. Alsse nu komen aen een plaets, daerse meenen watte sullen verkoopen; soo steeckense haere Boomen in den grond, en maecken haer Dorp daer aen vast.

Verder beright van de Scheeps-Steeden in China.

Belangende de voorgedaghte Scheeps-Steeden, de selve bestaen niet uyt Huysen, maer uyt gemeene Scheepen; en zyn geheele Vloten van vier of vyf honderd *Juncken*, welcke sigh gedueriġh, als een geheele Stad, by een houden; waer in oock de *Chineesen* al haer leven langh met Vrouw en Kinderen woonen. Met deese Vloten vaerense door 't gantsche Landt, de Vloeden en Stroomen langhs, van d'eene plaets nae d'andere, dryvende hare Koopmanschap. Alsse opbreecken, om voort te gaen, so schynd het, als of een gantsche Scheeps-Stad opbrack. Zy houden in dese Scheepen allerley Beesten, insonderheyd Varckens, even als op 't Land. Over al waerse komen, daer blyvense gemeenlyck eenige Maenden langh. Dan spreeckense ghesaementlyck eenerley Tael, schoonse Volckeren van veelerley Spraecken zyn.

Verscheydene Spraecken;

Zijnse dan, vraeghde de Heer *Floris* hier op, niet alle uyt *China* van geboorte?

Een algemeene Tael in China.

Dit Ryck, antwoordede *Angelot*, is wel haerer aller Vaderland; doch in *China* gebruyckense niet al t'saemen eenerley Tael; maer yeder Rycks-*Provintie* heeft een bysondere. Nevens deese *particuliere* Spraecken gaet door geheel *China* een algemeene in swangh, die

voor-

voornaementlyck aen 't Hof en van groote Heeren gesproocken; en derhalven oock de Hof of *Mandarynen*-Tael genoemd werd. Doch hier van op een andere tyd breeder.

China heeft een ongelooflycke meenighte van Wateren en Scheepen.

Behalven de gedaghte Scheeps-Steeden en Swemmende Dorpen vind men in *China* soo een geweldighe meenighte van Scheepen, dat sulcks bynae alle Inbeeldingh en gheloof koomd t'overtreffen. Dit werd veroorsaeckt door de goede gelegenheyd der Stroomen, en den overvloed der vlietende, oock staende Wateren in 't Land. 'k Geloof niet, dat in *Europa* eenigh Gewest Water-en-Schiprycker is, als even dit *Holland* en *Zeeland*, op wiens Kusten wy tegenwoordigh met onse Redenvoeringen seylen. Jae de Heeren *Nederlanders* sullen my ghelieven ten besten te houden 't geen ick hier noch wil by-voeghen, naementlyck, dat *China* haer hier in verr' te boven gaet. Gelief maer te bedencken, hoe gantsch veel grooter 't maghtige en wyd-uytgestreckte Ryck *China* is als de *Nederlandsche Provintien*. En echter is in bynae geheel *China* noch groote noch kleyne Stad, daer men niet te Water kan nae toe komen; Wyl allerweegen of natuerlycke Meiren, Poelen, Vloeden en Stroomen; of anders gegravene Vaerwaters zyn, door Menschlycke vlyt ghemaeckt. Even hierom kan men uyt de *Provintie Chekiang* door de gantsche *Provintie Suchuen*, en alsoo van 't Oostersche tot het Westersche *China* te Scheep reysen. Gelijck men dan oock van de Stad *Makou* tot aen *Peking* kan vaeren, uytgesonderd een eenighe Daghreys, welcke men over 't Geberght moet doen.

't Geheele Ryck kan men te Scheep doorvaren.

Hoe maghtigh veel Zeylen dit Land kan opbrenghen, sal uyt dit eenige *Exempel* genoeghsaem blycken, naementlijck, dat seeckeren *Chineeschen* Zee-rover, ghenoemd *Iquon*, in de Vooghdy *Foquien*, by de Vestinghen *Hiamuen* en *Ganhai*, dickmael een Vloot van drie duysent groote Schepen by een gebragt heeft. Dit heeft hem oock niet seer swaer gevallen; vermits in dit Landschap sulck een onbeschryflycke meenigte der selver is, dat d'Inwooners voor deesen den *Chineeschen* Keyser, doe hy voorneemens was, den *Japanschen* Keyser te beoorlogen, aenbooden, hem een Schip-Brugg' te willen leveren, welcke sou reycken van de *Provintie Fokien* af tot aen 't Eyland *Japan* toe, indien maer alleen de Zee haer in haer voorneemen niet hinderlyck sou zyn.

Een Zee-rover kan 3000. Schepen opbrengen.

Ongelooflyck-groot getal Schepen;

't Luyd ongelooflijck, viel *Sinebald* hier in; en evenwel neem ick sulcks geerne aen, eensdeels weegens 't getuygenis van den Heer *Angelot*; andersdeels, wyl verscheydene geloofwaerdige Schryvers 't selve bevestigen. P. *Martinus Martinii* verhaeld in sijnen *Chineeschen Atlas*, dat in 't Hoofd-Landschap *Kiangnan*, of *Nanking*, sodaenigh een overvloed van Zeylen is, dat niemand, als die 't ghesien heeft, sulcks sou konnen geloven. Hy selver stond in 't eerst

Alleen van de Voogdy Fokien den Keyser van China aengeboden.

Hhhhhhh hier

[illegible] . en [illegible] , dat al de Scheepen des [illegible] Waeren daer by [illegible] gebracht.

[illegible] *Trigautius* [illegible] , welcke voorgaen , dat in *China* [illegible] Menschen [illegible] Water als op 't Land leven , de [illegible] Waeren [illegible] gebrongen.

De [illegible] *Autheur* seght : Wat de Keyserlycke Chineesche [illegible] [illegible] *Provincien* [illegible] Grond heeft , [illegible] de Suydelycke Provincien [illegible] Waeren derwaerts worden gesonden ; als , allerley Ooft , Visch , Rys ; oock Syde Kleederen, Laeckenen en meer andere dinghen. Elcke Scheepen hebben haeren bestemden dagh , op welcken sy moeten aenkoomen , en d'ingeladene Waeren leveren ; anders worden de geene , welcke sulcks aenbevolen is , [illegible] gestraft. Deese Scheepen noemt men Paerdens en de Koninghlycke *Eunuchen* hebben'er 't Opsight over. Zy vaeren voort met de hooghste snelheyd. Dese Scheepvaerd duerd ten minsten een geheele Maend ; somtyds wel seven of acht weecken. Vermits nu d'Ossen en andere leckernyen in de groote Somer-hitte lightlyck souden konnen verderven , eerse te *Pekingh* quamen , soo menghd en koeld men al deese Waeren met Ys. Maer wyl oock 't Ys selver allenxens in de Scheepen , door de warmte , koomd te smelten , soo moet aen alle Plaetsen , daer de selve voorby vaeren , een groot deel Ys in bewaeringh legghen , en aen de Schippers , alsse daer komen , nae ghelieven werden uytghedeeld. Door dit middel brenght men al dierghelycke Spysen soo goedt als varsch nae 't Hof.

Deese Scheepen zyn veel in ghetal , en weynigh belaeden. Want de *Chineesen* houden 't voor een *disreputatie* , dat de Geschencken , welcke aen den Keyser behooren , al t'samen in een Schip souden ghedaen worden. Sy oordeelen , veel Majesteytscher te zyn , als soodaenighe Vereeringen (of veel meer *Tribuiten*) in veele Scheepen tot den Groot-Koningh komen. Die oock sulcks , om een andere reden , niet ongeerne siet. Want wyl op deese wys ontelbaer veel Scheepen met Keyserlycke Waeren , alleen met een geringhe laedingh , nae *Pekingh* gaen , soo koomd sulcks de Kooplieden seer wel te pas ; wylse haere Koopmanschappen voor een kleyn geld in de bynae leedighe Scheepen konnen krijghen , en alsoo overvoeren. Hier door word d'onvrughtbaerheyd des Landschaps *Pekingh* treflyck vergoed , alle Mangel vervuld , en dieren tyd verhoed : Soo dat men met waerheyd kan segghen : In *Pekingh* wast wel niets ; maer echter ontbreeckt'er niets.

[illegible]

Ys in de Somer , tot bewaringh der Vrughten.

In 't Landschap Pekingh wast niets ; en echter ontbreeckt er niets.

(a) *Trigautius , lib. 4. cap. 2.*

Wy

WY hebben, seyde de Heer *Donatiaen*, nu hooren spreecken van d'*Oost-Indische* en *Chineesche* Scheepen; soodaenigh gesteld, dat d'opgaende Son d'oogen daer voor niet behoefd te verberghen, maer met lust de selve magh aenschouwen. 't Sal nu de Heer *Floris* gelieven, ons een verhael te doen van d'*Americaensche* Scheepen. — *Overgangh tot de Schepen*

By de *West-Indianen*, antwoordede deesen, is't met de Scheepen soo gelegen, dat men de selve liever moght laeten verborgen blyven onder de schaduw des stilswygens, als haer in 't light stellen nevens de voorige *Oost-Indische* en staetlijcke *Chineesche*. Want nauwlycks verdienense den naem eens Schips, wyl de meeste maer Schuytjens of Boots zyn. — *Der Americanen.*

De Wilde in *Virginien* hebben een Boom, genoemd *Rakiok*, van welcken se verscheydene dingen maecken, en oock meest haere kleyne Barquen (indiense deesen naem moghen voeren) hebbende de vorm van een Varckens-Trogh. Echter zynse somtyds soo groot, dat in eene der selver twintigh Mannen konnen vaeren, met haere Bondelkens en ander Packtuygh. Want den Boom, uyt welcke dese Schuytjens worden bereyd, is dick, hoogh en reght, van een saght en light-bewercklyck Hout. Tot haeren arbeyd, in 't vervaerdigen deeser Vaertuygen, ghebruyckense niet anders als Vyer, een Steene Byl, en harde Schalen. — *Virginiaensche geringe Schuytjens*

Of nu wel dese *Virginiaensche* Schuytjens in sigh selven van een seer sleghte *importantie* zyn, soo moet men echter sigh billyck verwonderen over de manier, op welckese gebouwd worden. Want schoonse geen ysere noch eenige andere met d'onse sig vergelyckende Werktuygen hebben, soo konnense echter de selve soodaenigh toerighten, datse niet min als d'onse bequaem zyn, om op vlietende Wateren te vaeren, en, als 't haer behaeghd, Visch te vangen. — *Doch van een wonderlycke Toebereydingh.*

Eerst siense om nae een dicken hoogen Boom, nae datse de Schuyt groot of kleyn willen hebben. Dan leggense boven op d'Aerde een Vyer om des selven Wortel, oock veel wel-gedrooghd Boom-mos en kleyne Spaenderen, de vlam maer allenxen voedsel gevende, op datse niet te hoogh opsloegh, en den Boom te veel in sijne lenghte verkortede. Wanneer nu de Stam onder aen soo diep ingebrand is, dat hy schijnd, wel haest te sullen vallen, soo maeckense noch een nieuw Vyer daer rondom, 't welckse soo langh laeten branden, tot dat de Boom neerbonsd. Daer nae brandense de Tacken en Kruyn oock af, soo verr' alsse willen, en op sulck een wys, dat het Hout de lenghte — *Welcke seldsaeme manier hier aen geweesen word.*

Hhhhhhh 2 behoud

behoud welckese begeeren. Dan leggense de Stam op Balcken, gesteld op Houte gavels, even soo hoogh, datse 't Hout daer op bequaemlijck konnen bearbeyden.

(a) Uyt de Relatie van Virginien, door Charles Hariot.

Alsse nu met eenige sonderlinge Mossel of Oester-schelpen de Bast hebben afgeschaefd, soo behoudense 't beste deel van de Stam, om 't selve te laeten blijven t'onderste van haere Schuyt. Op d'andere sijde leggense vyer over dese geheele lenghte des Houts, behalven aen beyde d'Eynden, en laeten 't gedachte Hout soo uytbranden, tot dat het genoegh is. Dan blusschense 't vyer uyt, en schaven 't verbrandede met Mossel-schelpen glad af. Dit geschiet sijnde, leggense weer nieuw vyer in de holligheid; laeten 't selve al weer uytbranden, en vaeren hier in, desgelijcks in 't Schaven, soo langh voort, tot dat de Stam hol genoegh is geworden, om een Schuytje te sijn. (a)

Schuyten by de Menschen-eeters.

By de *Braziliaensche* Menschen-eeters is desgelijcks een slagh van Boomen, welckese den naem van *Ygaymara* geven. De bast deeses Booms schellense t'eenemael af van onder tot boven: ten welcken eynde sy verscheydene Stellagien maecken, om de gedachte Bast geheel te mogen houden. Naederhandt neemense den selven, en draegen hem na den Oever der Zee; daerse hem met vyer door-heet maecken; soo van achteren als van vooren hoogh op buygen, en in 't midden dwars-houten daer over binden, op dat hy niet wijcken mocht. Dus wert'er een Schuyt van, in welcke dertigh der haere ten Oorlogh konnen uytvaeren.

Uyt den Bast eens Booms.

Deesen Bast is ontrent een duym dick. Heeft in de wydte maer vier, in de langhte veertigh voeten. Eenige vallen langer, andere korter. Met deese roeyense seer geswind voort, en vaeren'er meê soo verr' alsse willen. Wordt de Zee onstuymigh, soo treckense haer Schuytje op 't Landt, tot dat de windt en golven sigh gestilt hebben. Ter deeser oorsaeck roeyense niet boven twee mylen diep in de Zee, maer nevens 't Land heenen seer wydt.

Vlot van drie Houten.

Andere *Brazilianen* binden maer alleen drie Houten t'samen, welckese *Igapeba* noemen, genoomen van den Boom *Apeiba*; waer meê sy in Zee dryven, en haere Visschery op deese wijs waerneemen.

Schuytjens van Huyden of Vellen.

In 't Landschap *Maramorena* vind men by d'Inwoonders seer seldsame Schuytjens, gantsch konstigh gemaeckt van twee Huyden of Vellen, even als of 't Blaesen waeren. Gelijckse dan oock twee rechte Blaesen in deselve hebben, met een Ried vol wind gevuld, en vast toegebonden. Met deese Schuytjens vaerense op de Zee; vangen boven maeten veel Visch, en betaelen daer meê de *Spaenjaerden* den haer opgeleyden Tribuyt.

Noyt geen groote Scheepen in de Nieu-

In geene plaets der nieuwe Weereld heeft men groote Scheepen gevonden, wijl de *West-Indiaenen* geen andere gebruycken tot hare Vaerten, als *Canoas*, *Partaguas*, of *Balsas*, sijnde Schuytjens, Boots en diergelijck kleyn Vaertuygh. Sy konden derhalven sich niet verseeckert

kerd op Zee begeven. Ja schoonse van groote stercke Scheepen waeren voorsien geweest, soo souden haer de selve weynigh hebben gedient, wijl 't gebruyck des *Astrolabiums* en *Quadrants* haer onbewust was.

we Werelt geweest,

Als de *Spaenjaerden* eerst in dit Landt quamen, vondense d'Eylanden wel vol volcks; oock wierd de Zee genoegh bevaeren: maer sulks geschiedede van d'Inwooners alleen met haere kleyne Scheepjens, sonder behulp des *Magneets*, en slechts soo vert' alsse konden. Ter welcker oorsaeck de *Peruanen*, te *Tumbe* woonende, alsse de *Spaensche* Schepen met volle Seylen eerst in 't gesight kregen, geweldigh daer over verschrickten, als over eenigh seldsaem Monster; en niet anders gelooven konden, als dat deese swemmende Heuvelen veel meer afgebroockene, of van de Zee opgeworpene Rotsen of Klippen, als Scheepen waeren. Alsse nu saegen, dat deese gewaende Rotsen sigh beweeghden, en niet te grond gingen, soo wierdense van verwonderingh verbaesd: En noch veel meer, alsse Menschen, jae baerdige Menschen gewaer wierden, over de Scheepen heenen loopende. Sy beeldeden sigh gantschlijck in, dat het Goden moesten zijn. Verder beright hier van kan men vinden *by Joseph à Costa de Natura N. Orbis, lib.* 1. *cap.* 21.

Voor dat de Spaenjaerden daer quamen.

Verwonderingh van de Peruanen van de selve.

Wy moeten hier oock yets seggen van de Schuytjens in 't Koninghrijck *Guinea*. Deselve werden daer *Ebem*; van de *Portugeesen Almadie*, van de *Nederlanders Canoes* genoemt. Men snydtse uyt eenen Boom, op soodanigh een wijs, dat'er geen stucken in koomen; geheel op een andere *Mode*, als de *Jangados*, welcke men in *Brasil*, of als de *Phragros*, die men in *Oost-Indien* sou gebruycken. Seer geswind konnense met deese Schuytjens voort-vaeren. Sy steecken niet hoogh boven 't Water uyt, maer leggen'er soo laegh op, dat de Stierman of Schipper dickmael met sijn ligchaem in 't nat moet sitten. Gantsch smal, maer langh sijnse; soo dat niet meer als een persoon in de breedte, maer seven of aght achter malkander in de lenghte sitten konnen; op kleyne ronde Stoeltjens, gemaeckt van hout. 't Halve ligchaem steeckt buyten de *Canoe*. Sy hebben een Riem in de handt, by-na gevormt als een Schup. Hier meê roeyense voort, gelijck men gewoon is op de Galeyen te doen. Met stil weer schijnense gelijck als voort te vliegen. Maer als een stercke wind de Baeren opjaeght, konnense niet soo wel voort komen. Een eenigh man kan dese Schuytjens regeeren, en daer mee op de Zee vaeren. Want sy weeten haer lijf te wenden en te buygen, na dat de *Canoe* op d'een of d'ander sijde begind te hellen, op datse niet omgeworpen wierden.

Beright van de Guinesche Schuytjens.

Hoe deselve gebruikt worden.

Vermits de *Nederlanders* deese greep niet weeten, soo gebeurd het dickmael, alsse in deese Schuytjens willen vaeren, dat deselve omslaen, en sy alsoo in 't Water leggen. Dit geschied oock wel selver de *Mooren*: Doch terstondt keerense de *Canoe* gantsch behendigh om; doen'er 't Water uyt: springen'er weer in, eer men 't recht gewaer

Buytelen seer light om.

wert, en vaeren voort, sonder datse na Landt behoeven te koomen. Sy steecken'er somtijdts wel vijf of ses mylen diep in Zee meê. Doch vermitsse, wanneer 't Water onstuymigh is, wegens de Golven niet wel konnen voort geraecken, soo bevlytigense sigh gemeenlijck, 's morgens vroegh haer werck te verrighen, 't sy met Visch te vangen, of de Koop-lieden aen de Scheepen der *Hollanders* te voeren; op datse ontrent de middagh, wanneer de windt pleegh te komen, weer aen Landt sijn moghten. Dese Schuytjens sijn gewoonlijck sesthien voeten langh, en anderhalve of twee voeten breed.

Andere soort van seer groote Boots.

Sy hebben oock noch een ander slagh van *Canoes*, welckese gebruycken wanneerse ten Oorlogh vaeren; of Ossen en ander Vee ergens van daen willen haelen. Men vind'er sommige van deese soort, die soo groot sijn als de grootste Boot in *Europa*, en met welcke men oock even soo veel kan verrighten. In geval van nood kan men twee stucken Geschuts voor op de Schuyt stellen; oock een Mast met Seylen en Touwen daer in oprighten, om sigh tegens de Vyanden te verweeren. Deese hebben wel de langhte van vijf-en-dertigh voeten; de breete van vijf, de hooghte van drie.

Hoe de Portugezen en Mooren deselve gebruycken.

Sulck een slagh werd seer veel gemaeckt aen *Cabo de Trespunctas*, wijl daer veel hooge Boomen wassen, welcke dickmael sesthien, seventhien, of achthien vademen in den omvangh of rondte hebben. De *Portugeezen* vaeren'er meê van d'eene Vestingh na d'andere, en voeren'er malkander allerley Eetwaeren in toe. De *Mooren* gebruyckense somtydts oock; rustense toe met Seylen en Touwen, gemaeckt van Biesen en Stroo; welcke konst sy van de *Portugeezen* hebben geleert. Alsse daer meê weer aen Landt komen, laetense deese Schuyt niet in 't water staen, maer treckense terstont op 't Land, en draegense aen een bysondere plaets, hier toe bereyd, op datse door de geduerige natheydt niet vervuylen, oock dies te lighter sijn moghten, alsse die weer beesigen willen. Twee der haere konnen een kleyne *Canoe* op haere schouderen nemen, en ter verordonneerder plaets brengen.

Op hoedaenigh een wijs

De manier, op welckese deese Schuyten vervaerdigen, is de volgende. Eerst houwense 't Hout in de lenghte met Bylen, welckese van de *Hollanders* koopen. Daer na maeckense 't selve op beyde de syden wat rond of uytgebogen; onder op den bodem breed of plat. Op beyde de hoecken werd het toegespitst, na de vorm van een *Turckse* Boogh, soo dat het voorste eynd 't aghterste by nae gelyck is, en naeuwlijcks uyt een t'onderscheyden, behalven dat de voorste hoeck wat lager is als den achtersten. 't Hout dus toegeright sijnde, gravense met een sonderlingh *Instrument* inwendigh uyt, tot dat het op de syden maer eene; doch op den bodem twee vingeren dick blyft.

Deselve gemaeckt werden.

Dit aldus gedaen, en de hollighevt bekoomen zijnde, soo brandense de Schuyt van binnen rondom met Stroo, op datse niet soo licht van de wormen, doorknaeght warden, of door de hitte van de Son opsplyten moght.

Mogols buyten hof

i nu alles vervaerdight is, soo vergeetense geensins, de nieuwe rt met eenige *Fetisso* of heylighdommen te behangen en te ver- ı. Sy schilderen een grooten hoop deeser *Fetissos* daer op. Han- ? oock veel *Millie*, of Ayren van hun Koorn rondom, op dat *Fetisso* haer dies te beeter behoeden, en terwyl hy haer bewaert, elfs van honger sterven moght. Dus weetense haere *Canoes* niet konstigh en net te bereyden, maer oock suyver te houden, aen aets daerse droogh konnen staen, en elck de sijne terstondt van tan haelen, als hy de selve van nooden heeft, 't sy om te visschen, eenigh ander gebruyck.

Fetissos daer aengehangen.

* * * * *

* * * *

Y hebben nu, seyde de Heer *Donatiaen*, een groote meenighte van saecken, en daer onder veele niet weynigh aenmerck- afgehandelt. 'k Weet, dat wy in 't eerst niet weer by malkander en koomen, wijl de Heer *Floris*, mijn toekomende Schoon- , overmorgen een reys van twee of drie weecken door de voor- ste Steeden van *Hollandt* sal moeten aenvangen, waer toe hy mor- voorbereydingh sal dienen te maecken. 'k Wenschte derhal- el, dat de Heeren *Angelot* en *Sinebald* in den kleynen tijdt, die in desen dagh noch overigh is, my geliefden te geven 't geen r eenige dagen is beloofd geworden, naementlijck, een kort at van de gelegentheydt des grooten *Mogols*, en des selven Rijck. ight sal ick daer onder en nevens noch verscheydene andere aen- lijckheden konnen hooren.

Beschryvingh van den Staet des Grooten Mogols in Oost-Indien.

Geen my van dese saeck bekend is, antwoordede *Angelot*, wil geerne berighten. 't Rijck des tegenwoordigen grooten *Mogols* pt eygentlijck 't Noorder-deel van *Oost-Indien*, namentlijck, 't ge- 't welck sigh uytstreckt tusschen 't geberght *Caucasus*, voerende sdaeghs den naem van *Dalanguir*; de Zee, en beyde d'*Indiaensche* d-stroomen, *Ganges* en *Indus*. Soo wydt en breedt is 't, dat ligh- k ses Koningen daer meê vergenoeght souden konnen zijn, en ijnen Staet aensienlijck genoegh sou konnen voeren. Want al- el 't een eenigh Rijck is, sijne Heerschappy onderworpen, soo t het echter verdeelt in verscheydene Landschappen en Heerlijck- ı, welcker sommige van andere groote Vorsten werden geregeert. oornaemste Rijcken, waer over hy eygentlijck heeft te gebieden, naemt *Cambay*, *Dely*, *Sanque*, *Mandro* en *Bengala*.

Gelegentheyt sijns maghtigen Rycks, verdeeld in verscheydene Rijcken.

ne Kryghs-macht is soo groot, dat gelyck als in een oogenblick aael hondert duysent Ruyters tot sijnen dienst gaen opsitten; en en-boven soo veel Manschap te voet verschynd, dat deselve wlijcks te tellen is. Van d'Elephanten wil ick niet spreecken, wyl ick

Sijne geweldige Krijghsmaght.

ick voor my selven sou beschaemt worden, en oock geen geloof by u sou vinden, indien ick wou voordraegen, hoe groot de meenighte deser Dieren gestelt werd.

Ongeloof-lijck groot getal

't Is waer, viel *Sinebald* hier in, ick draegh oock bedencken om te geloven, en veel meer noch, om voor geloofwaerdigh na te vertellen, 't geen eenige van de veelheyd deeser Dieren schryven. Eenen der nieuwe, en oock selfs wel bereysde Schryvers (de Heer *Nieuwhof*) heeft het getal der Elephanten *gesummeert* op vyfmael hondert duysend. 'k Beken, dat my dit als onmoogelijck voorkoomd. Want wat sou 't niet moeten kosten, soo veele deeser groote Beesten op eenmael t'onderhouden.

Van Elephanten,

Indien men wil betrachten, seyde *Argyrides* (die korts na de middagmaeltydt uytgegaen, doch nu weer by 't geselschap gekoomen was) dat 't Rijck des *Mogols* boven veel andere Koninghrijcken met Elephanten gelyck als vervuld is, soo dunckt my dit sulck een onmoogelijckheydt niet te sijn. Men behoefdse daerom niet al t'saemen in een Veld by malkander te houden. Men neemd oock niet altydt daedelijck meê in 't Veld, 't geen by een algemeenen opbodt wel meê sou konnen *marscheeren*.

Door den Mogol onderhouden.

'k Wil, vervolghde *Angelot*, geen seecker getal noemen. Doch dit maghmen voor gewis gelooven, dat de *Mogol* Jaer uyt Jaer in eenige duysend der selve op sijn eygene Beurs voedsel verschaft: Welckers onderhoud soo veel beloopt, als de halve uytgaef des Koninghs van *Persien* tot sijnen Hof-staet: Gelijck dan oock sijne Hof-houdingh veel prachtiger en *Ceremonieuser* is als de *Persiaensche*. Den geenen die in 't Jaer 1646. heerschte, en sigh schreef te sijn den thienden Koningh nae den grooten *Tamerlaen* (want van deesen willen de *Mogols* haere Stam afgeleydt hebben) te weeten *Schach Choram*, had twaelf duysend Hof-Dienaers van hoogen en laegen Staet, om hem op te passen; nevens ses hondert Jongens, voor Slaven gekoght, doch die van hem opgevoedt, in de wapenen geoeffend, en tot den Oorlogh geschickt gemaeckt wierden.

(a) *Mandelslo. Boek* 1. *cap*. 28.

Seer groote Hof-Staet des Mogols.

Maer de Prael van soo veele hem dienende Vorsten valt hem dies te lighter, wijl deselve, even soo weynigh als alle andere Grooten in 't Landt, uyt Vorstlijck Bloedt geteelde, maer uyt dat der Vyanden geboorne Vorsten sijn, hebbende de Ridderlijcke dapperheydt ten Moeder haers voornaemen Adels. Want als hy, om eeniger helddaedige hoedaenigheden wil, eenen soodaenigen met de Vorstlijcke Hoogheydt bewaerdight, soo geeft hy hem oock soo veel daer toe, als hem van nooden is, om sijnen Staet te voeren, en genoegh kan sijn voor den gantschen tydt sijns levens. Doch na sijne doodt neemt hy al deese Goederen weer nae sigh, en beloond eenen anderen daer meê.

Stal-knechten,

Soo behouden dan, vraeghde de Heer *Donatiaen*, de Kinderen niet veel. Niets met allen, antwoordede *Angelot*, van d'onroerende of leggen-

gende Goederen, als alleen 't geen haeren Vaeder van sigh selven had, of door deese Beleening heeft konnen *Profiteeren*; of oock 't geen de Koningh haer uyt een vrye genaedige wil geliefd te schencken. Dus gebeurd het wel, dat een Stal-knegt, of geringh Handwercker, tot hooge *Titelen* en Eere-staten kan oprijsen, wanneer sijne dapperheyd hem *recommandeerd*; of anders eenige geschicktheyd hem in gunst weet te brengen. Jae, dickmael vind men hier Vorsten en groote Heeren, die eerst tot Slaven van hem gekoght waeren.

Handwerkers, ja Slaven, werden oock tot den Vorsten-Stand bevoorderd.

De Gewightighste Rijcks-handelingen werden verright door sijnen Rijcks-Cancellier, die altijdt den naesten by hem, en gelijck als den *Viceroy* is. Van hem gaen de Beveelen en Bescheyden uyt aen al de *Provintien*. Deesen schenckt hy seer groote Goederen en Ryckdommen, maer gedoogd daer tegens niet, dat hy van yemand eenige Giften sou aenneemen. Al hoewel sulcks nochtans genoegh in 't heymlijck geschied.

Rijcks-Cancellier.

Na den Rijcks-*Cancellier* sijn sijne voornaemste Hof-Amptenaers de Rijcks-Schatmeester; den Oversten over de Gesneedene, die oock te gelijck Groot-Hofmeester is; der Elephanten-Meester (Opper-Stalmeester) de Kleederen Kleynodienen-bewaerder. In de *Provintien*, groote Steeden en Vestingen steld hy desgelijcks Vorsten tot Stadhouders en Gouverneurs; welcke de Koninghlijcke Inkomsten insamelen; seecker getal van Soldaten en Elephanten onderhouden, en te gelijck de *Justitie* moeten *administreeren*; den Reghts-dwangh oeffenende.

Andere Hof Amptenaers.

Van al deese Hooge en Middelmatige Amptenaers werd hy meer als een God dan als een Koningh ge-eerd; oock seer gevreesd: En dat noch dies te meer, wyl, alleen nae sijnen bloten wenck, haer 't Hooft kan blyven staen of vallen. Spreeckt hy met een Hof-dienaer, so maeckt den selven ondertusschen meenigvuldige en seer diepe Eerbiedigheden. Als hy, na de voleyndighde Reeden, weer wil af treeden, soo buyghd hy 't Hooft; leghd de handen eerst over d' oogen, daer nae op de Borst, en raeckt ten laetsten d' aerde daer meê aen. Deese Gebeerden beteeckenen, dat hy (den Hovelingh of Bevelhebber) sigh voor hem aght als aerde en stof. Eyndlijck wenscht hy den Koningh een langh leven, en gaet ruggelinghs van daer wegh. 't Word voor een bysonder-groot geluck gehouden, de genaede te mogen bekoomen, datmen met deesen grooten Half-God een paer woordekens magh wisselen. (b)

Groot respect, 't welck den Mogel van sijne Hovelingen wort betoond.

(b) *Delaet, in descript. Ind. c.* 4.

Van de Gesanten der vreemde *Potentaten* werd hem desgelycks een diepe *reverentie* beweesen. Mynen Landsman, *Thomas Roe* verhaeld in sijn Dagboeck, gehouden over de gevallen, hem bejegend in sijne Affendingh nae den grooten *Mogol*, dat terwijl hy in *Indien* was, den *Persiaenschen* Gesant (tot d' uytvoeringh sijner onkosten) van den Koninck geschoncken wierden 20000. *Rupien* (yeder *Rupie* deed

Even diepe Eerbiedigheyd rykelyk betaeld

doemaels vierentwintigh stuyvers) vermits hy ontelbaer veel *Essilims* en *Sysedaes* had gemaeckt, in een seer lange tijd niet van der aerden opstaende: 't welck dan den *Mogol* boven maeten wel behaegde. Dit is een kleyne, maer voordeelige Afgodery geweest.

Gelegentheyd van Agra, — Onder al sijne Hofhoudinghs-Steeden, welcke veel in getal sijn, is *Agra* d'aldervoortreflijckste, en gelijck als de Koningin van 't Oosten. Legd in de *Provintie Indostan*, aen de lustrijcke Beeck *Gemini*, uytloopende nae de Hooft-stroom *Ganges*. Is seer wel gebouwd, en omringhd met een stercke muer van gehouwene roode steenen. In een dagh tyds kan men deese Stad nauwlijcks omryden, wylse binnen haere Ring-mueren wel tweemael soo groot is als *Ispahan*. Daerenboven werd se omlopen van een Gracht, hebbende de wijdte van honderd Ellen. De Straeten sijn seer langh, sommige wel van een vierendeel Myls. Veele der selver sijn boven verwelfd. Men siet hier niet anders als Kelders, Koopwinckels en Handwercks-plaetsen, ordentlijck na malkander, en yeder Ambagt of Koopmanschap affonderlyck. Vijfthien soo groote als kleyne *Meidans* en *Basars*, of Marckt-plaetsen, sijn 'er. Op de grootste, voort 't Slot, leggen treffig groote stucken Geschuts; die egter weynigh gebruyckt konnen worden.

Residentie-Stad des Mogols.

Carwanseren, — Taghtigh *Sernais*, of *Carwanseren*, teld men in de Stad, met Kelders, Kamers, Stallen en andere Gemacken. Sommige sijn drie Verdiepingen hoogh, voorsien met treflycke Galeryen of Wandelgangen, op welcke men van d'eene Kamer nae d'andere kan gaen; sijnde gantsch bequaem voor de reysende Persoonen en vreemde Kooplieden.

Elcke *Carwansera* heeft sijn eygene Poortier, die de Waght houd, en ter gesetter tyd op en toe sluyt. De gedaghte *Carwanseren* sijn Herbergen, maer te gelijck Soetelaers-Huysen en Gaer-keuckens. Allerley levens-voorraed vind men daer te koop, soo voor Menschen als voor Beesten. Oock Hout voor de geene die in haere Kamer selver willen koocken.

Wat deselve sijn.

Kercken. — Vermits de *Mogol*, *Chans*, alle groote Heeren, en de meeste Inwooners der Stad *Mahometanen* zijn, welcke men *Mooren* (*Mauros*) noemd, soo werden hier geteld 70. groote, en seer veel kleyne *Mestziden*, of *Mahometaensche* Kercken.

Bad-stoven. — Wijlse oock, volgens 't *Mahometaensche* Geloof, terstond nae de Byslaep sigh uyterlyck moeten reynigen en baeden, so sijn in alle Straeten veel Bad-stoven, welcke se op 't *Persiaensch* *Hamam* noemen. Men seghd, dat 'er aghthonderd geteld worden. En wyl men deselve daeghlycks besoeckt, soo treckt de Koningh seer groot voordeel daer van.

Lusthoven. — Men siet hier veel heerlycke, groote, met Goud en Tapyten pragtigh vercierde Huysen en Pallaysen der *Raschi* en groote Heeren. Des-

Desgelijcks veel schoone Lust-gaerden, soo binnen als buyten de Ringh-muer, voorsien met aerdige Koelbaeden. De Koningh heeft sijne Lusthuysen en Lusthoven buyten de Stadt, welcke hy dickmael gaet besoecken; daer in eet, en sigh verlustighd in 't bedrijf der naeckte Dansseressen. Somtijds laet hy over de honderd der selve te gelyck voor hem koomen en speelen. Naeckte Dansseressen,

Aen 't voorderdeel der Stad legd het Koninglycke Slot, van een seer wyden omvangh, en praghtigh gebouwd. De Ringh-mueren en Huysen sijn vercierd met heerlycke Galeryen. Men vind daer in verscheydene kostlycke gebouwen en groote Plaetsen. Als men eerst in dit Slot treed, koomd men op een groote vierkante Plaets, aen alle sijden beset met hooge Palmbomen. Onder de selve geeft het een seer lustige Wandelingh, werdende ter dier oorsaeck besoght van de meeste *Raschij*, groote Heeren en voornaemste Officieren des Koninghs. Even hier staet een Pallais, genoemd 't Reghthuys, of *Diwan Chane*. Op 't selve is de voornaemste *Cancellery*, betreffende de Gerights-handelingen. Tegens dit Huys over siet men een groot uytsteeckend Gebouw, hebbende een Thoorn, beleghd met goudene Platen. Dit is 't rijckste Schathuys des *Mogols*. Acht groote Verwelffels syn 'er, soo onder als boven d' Aerde, ten deelen met Goud, ten deelen met Silver vervuld. In eene der selver werden niet anders versameld als Diamanten, Rubynen, Sapphiren, Smaragden, Onyxen, en andere kostlycke Edele Gesteenten: Oock Paerlen; doch al t' saemen van een ongemeene grootte. Een ander is geschickt, om daer te bewaeren de Geschencken, welcke andere Groote Vorsten door haere Gesanten aen den *Mogol* doen vereeren. 't Koninghlycke Slot. Schat-huys des Mogols, en des selven Verwelffsels,

Niet verr' van dit Schathuys is een ander groot Gebouw, met seer veel Vertrecken. 't Heeft oock een Thoorn, met Goud gedeckt, waer in des *Mogols* Vrouwentimmer sigh onthoud. 't Getal syn'er Wyven, doe *Mandelslo* sigh daer bevond, was over de duysend. Men seghd, dat hy gemeenlyck twaelfhonderd der selver houd. Deese werden gediend van ses honderd Gesneedene. Aen dit Huys is een groote Lust, of veel met Diergaerde, omringhd van een hooge steene Muer; waer in de *Mogol* de wilde Beesten daeghlyck tegens malkander laet veghten. Des Mogols Vrouwentimmer

By nae midden in 't Slot is een treflycke gevloerde Plaets, en voor des selven Ingangh een kleyn Staeckettsel. Over deese Plaets gaet men nae des Koninghs Kamer; welcke van buyten en binnen seer praghtig gebouwd is: oock vercierd sou sijn met seer konstige Wercken, toegeright van Eedele Gesteenten. Silvere Staccketsel.

Niemand derf op de binnenste Plaets koomen, als alleen des Koninghs Adelijcke Officieren en groote Heeren. 't Gemeene Volck werd met Stocken wegh gedreven. Op deese Plaets staet des *Mogols* Gemack, en verheven Throon, voor welcke een kleyne Plaets is, Gouden Spijlwerck.

Illllll 2 met

Kostlycken Throon en Galery.

met goudene Spylen om vat; boven met Tapyten bedeckt, om de Sonne-straelen af te weeren. Desgelycks is 'er een Galery, op welcke de Koningh pleegh te sitten; gantsch rycklijck beset met Goud, Diamanten, Paerlen en allerley kostlijcke Gesteenten. Niemand werd hier toegelaeten te koomen, behalven den *Primo Vizier*, of Rijcks-*Cancellier*: of oock dien, die de Koningh somtydts laet roepen, als hy met hem begeerd te spreecken. Daer tegens over hangen kleyne Goudene Klockjens, welcke getrocken werden van de geene, die men vergund, haere klaghten persoonlyck den *Mogol* te mogen voordragen.

* * * * * *
* * * * *

'tIs te verwonderen,

MEn vind, seyde *Sinebald*, anders van deese soo voortreflycke Stad niet sonderlinghs noch by *Latynsche* noch by andere Schrijvers, behalven 't geen eenige *Nederlanders* in haere Schipvaerden daer van vermelden. *Adamus Olearius* verwonderd sigh niet onbillyck hier over, nadien dit een Plaets van geen gemeene gelegentheid is; en die veel andere Steeden in 't Oosten (de *Chineesche Residentie*-Plaetsen sluyt ick uyt) in Heerlijckheyd, Cieraed en Praght verr' te boven gaet.

Dat van de voortreflijcke Stad Agra.

So weynigh geschreven is.

De Heer *Angelot* heeft sigh wel mild genoegh betoont in 't verhael van haere gelegentheyd: Echter hoop ick, dat de Heeren het voor geen verdrietlijcken overvloed sullen houden, indien ick hier noch toe doe 't geen *Johannes de Laet* uyt verscheydene *Nederlandsche* en *Engelsche* Reys-beschryvingen heeft aengeteeckend van *Agra*, en insonderheyd van de Koninghlycke Burght des *Mogols*.

Voor mijn deel, antwoordede *Donatiaen*, sal ick deesen soo genoemden Overvloed veel meer met danckbaerheyd als vendriet aenneemen. En ick vertrouw, dat al de tegenwoordige even sodaenigh sullen gesind sijn.

Naerder bericht

Laet ons dan, vervolghde *Sinebald*, den gedaghten *de Laet* een weynigh hooren spreecken. 't Slot t' *Agra*, schrijft hy, is een boven maeten praghtig Gebouw, wel 't voornaemste onder al de Morgenlandsche (doch de geene, welcke de *Residentie*-Burght des Keysers van *China* gesien hebben, sullen anders spreecken) gelegen aen de Vloed *Gemini*, of *Jemenæ*; hebbende in den omkringh de wydte van drie, jae vier mylen weghs: Omringhd met een uytneemend schoone en stercke Muer, van vierkante gehouwene Steenen. De Graghten sijn geweldigh breed; voorsien met Val-bruggen. Sy heeft desgelijcks een Wal, bevestighd met behoorlycke Stryckweeren en Bolwercken; oock met noch andere Sterckten.

Door

Van de Keyserlycke Burght.

Door vier Poorten gaetmen in 't Slot, d' Eene staet tegens 't Noorden, sigh *defendeerende* met onguer-groot Geschut. D' andere tegens 't Westen, en nae d' openbaere Marckt. Deese tweede werd genoemd *Cichery*. Binnen deese Poort staet (reght tegens over deselve) des *Mogols Tribunal*, of Righter-Stoel, voor welcke alle dingen gehoord worden. Nevens deselve sijn drie Metaele Vyer-Mortiers geplant, van een ongewoone grootte. Tegens over deesen Verhoor-Throon sietmen des Princen *Cichery*, of Voorhof; waer in den Oversten *Vizier*, of Ryck-*Cancellier*, *resideert*. Deese deeld uyt al de Koninghlycke Beveelen en *Rescriptien*: Houd oock d' Affschriften der selver in sijne Bewaeringh.

Des groten Mogols.

Als men door deese Poort is ingegaen, soo koomd men in een Straet, allenthalven bebouwd met Huysen en vaste Wercken. De lenghte is van 't vierdedeels eens Myls. Daer deese eyndighd, vindmen de derde Poort, leydende tot des Koninghs *Derbar*. Deese is altyd met ketenen gesllooten; en niemand derf 'er te Paerd in koomen, behalven den *Mogol* en sijne Kinderen. Sy staet na 't Zuyden, en werd geheeten *Achabars Drowago*. Binnen deselve is 't Vertreck der Hoeren; 't welck men billyck 't Hoerhuys moght noemen. Eenige honderd woonen 'er in, en worden van den *Mogol* onderhouden; om altyd, wanneer hy of sijne Bywyven harer begeeren, sigh te koomen vertoonen, en door haere Dansseryen 't Hof te verlustighen.

En des selven vier Poorten.

De vierde Poort, genoemd *Dersane*, is gebouwd nae de Vloed toe. En door deselve koomd men op een wonder aengenaeme vermaecklycke Plaets, langhs den Oever des vlietenden Waters. Op deese Poort siet de Koningh de Son yeder Morgen opgaen, welcke hy daer begroet. Hier versaemelen sigh de groote Heeren, om haere Groetenis aen den *Mogol* af te leggen: staende aen een eenighsins verhevene Plaets. Waer tegens d' andere *Hadys*, dat is Ruyters, en 't gemeene Volck, op de vlackte blyven. Hier aenschouwd oock de *Mogol* ontrent de Middagh 't Dieren-Geveght, 't welck daeghlycks geschied, behalven op den Sondagh. Yeder Donderdagh siet hy niet alleen d' Elephanten, Leeuwen, Tygers en andere Dieren stryden, maer oock de grouwlycke om 't Leven-brengingh der Veroordeelde Menschen; welcke men of onthoofd, of hanghd, of op een Pael steeckt, of oock d' Elephanten en andere wilde Beesten voorwerpt, nae de gelegentheyd haerer misdaed.

Beesten-Geveght.

Derde Poort.

Doch wy moeten weerom keeren nae de derde Poort, daar men een ruyme Plaets vind, allenthalven omringhd met openstaende Voorhoven. Hier verwisselen des *Mogols Generalen* en Oversten yeder Weeck met malkander de Waghten.

Throon des Mogols.

Een weynigh verder koomdmen by 't Spylwerck, 't welck, gelyck de Heer *Angelot* alreeds heeft geseghd, geen gemeene, maer alleen

Iiiiiii 3 voor-

voornaeme Stands-persoonen in laet. Binnen 't selve staet des Koninghs *Derbar*, of Throon: tot welcke niemand magh naederen, als alleen des Koninghs Kinderen, den Opper-*Vizier*, ende twee Lught-koelers, welcke met Waeyers wind maecken, en te gelyck de Muggen van hem afweeren. In 't gedaghte Staecketsel sal niet light eenigen *Officier* binnen gelaeten worden, als die vierhonderd Ruyters onder hem heeft. De gemelde goude Klockjens werden getrocken van soodaenige Lieden, welcke te klaegen hebben, dat haer van 't Konincklyck Ondergerigh geen Reght weervaerd; en derhalven voor den *Mogol* selver willen verschijnen, om haere saeck hem voor te draegen; alhoewel met haer hooghste gevaer, indien deselve niet klaerlyck reghtvaerdigh blyckt te syn.

Goudene Klockjens.

Als de Koningh van den Throon op gestaen is, soo keerd hy weerom nae een Wandel-gangh, neerwaerts siende op de binnenste Burght-Plaets, dight by 't Vrouwentimmer gelegen. Tot deselve heeft desgelycks niemand eenigen toetred, behalven voornaeme Heeren; Door middel van seecker Teecken, of *Leus*: welcke yeder derselver elcke Nieuwe Maen werd gegeven. Hier pleegh de Koningh sigh met een Dronck te verlustigen, nae seeckere maet: alhoewel hy dickmael deselve overtreed, en alsoo somtydts, gantsch droncken sijnde, de Beklaeghde tot een verschricklycke dood veroordeeld: Welck Vonnis terstond voltrocken moet worden.

Dronckene Veroordelingen.

Van deese Plaets gaet een Voet-pad nae een seer uytsteeckende Lust-gaerde; desgelycks nae een Schuytje, waer in de *Mogol* sigh over de Vloed doet voeren nae den gedaghten Hof, leggende aen den anderen Oever. Geen Mensch derf naerderen tot de binnenste Vertrecken des Koninghs, als alleen de Gesneedene. Hier werden de Kameren bewaeckt van de Koninghlycke Bywyven, toegerust met Geweer en Wapenen, gelyck als Mannen. Even deese strycken oock 't Vonnis, en oeffenen Straf over de geene, welcke sigh ergens in vergreepen hebben.

Bywyven neemen de Wagt-waer. (a) *De Laet, in descript. Indiæ veræ, cap. 5.*

De Majesteyt en Heerlyckheyd, waer in deesen *Indiaenschen Monarch* sigh op sijnen Throon laet sien, kan insonderheyd blycken uyt de Beschryvingh, welcke P. *Daniel Bartholus* heeft uytgegeven van 't Leven en de Dood des P. *Rudolphi Aquavivæ*; waer by hy yets verhandeld van de Hofhoudingh des *Mogols Gelal Edim Mahumed*, Soons-Soon van Koningh *Accabar*, die sigh schreef te sijn den sevenden uyt de Stam des *Temirlan*; gemeenlyck by ons, door verbasteringh des woords, *Tamerlan* genoemd. Hy was een Prins, wiens verstand en dapperheyd in de Wapenen door geheel Oosten verbreyd was. Wanneer deesen Gehoor gaf, liet hy soodaenigh een Majesteyt blycken en blincken, dat weynige *Monarchen* hier in by hem te vergelycken waeren. Hy sat op eenen met Peerlen en Eedele Gesteenten besetteden Throon, als een Godt, of liever als een Afgod. Sijn Hoofd-

Groote Majesteyt en sonderlinge Praght

pronck

pronck schitterde van Goud, Paerlen en Dierbaere Kleynodien. In de Hand hield hy een Weereld-Kloot, om daer door d' Aenschouwers sig voor te beelden als een Heer en Hooghsten *Monarch* des Aerd-bodems.

Voorts sat hy, nae de gewoonte sijner Vooroudderen, met bloote Voeten; doch die dickmael van de sijne met seer kostlycke Wateren wierden gewasschen. Nevens hem stond een Vat, vol van 't alder-eedelste Voght, om hem in de hitte des Somers somtyds te verfrisschen. Echter pleegh hy niet altyd in soodaenigh een Gewaed te verschijnen, maer in verscheydene Cieraeden, nae 't onderscheyd der geene, welcke van hem gehoord souden worden. 't Getal der Vorsten, welcke (behalven de twintigh van hem beleende Koningen) hem op-pasteden, was by na ontelbaer. Sy saten, nae de gewoonte der *Mahometanen*, op een Fluweele Kussen, met Goud door-werckt, en met Eedele Gesteenten beset. Syn Hoofd was bedeckt met een Tulleband van Goud-draed, onschatbaer in waerde; schitterende van allerley *Juweelen*, nae de gewoonte der *Indiaensche* Groote Hoofden. 't Kleed gingh hem tot op de Knyen, en blonck van Goud, konstig geborduerd met Bloemen en Bladeren. Om 't Lighaem droeg hy een Gordel van geen minder smuck. De Voeten (gelyck alreeds gesegd is) waeren bloot; doch de Beenen bedeckt met t' alder-fynste Lynwaed, gestreept, en met veel aengeheghtede Paerlen vercierd. Aen d' eene sijde lagh den Sabel, en aen d' andere Boogh, Pyl, Koocker en andere Wapenen. Nevens hem stonden veele Jongens tot sijnen dienst. Of (gelyck andere hebben) deese Jongelingen waeren gewaepend met Boghen en Pyl-koockers.

Van den Mogol Gelal Edim Mahumed,

Wanneer hy sprack, soo scheen 't, als of hem Eedele Gesteenten uyt den Mond vielen; soo tot beeter gedaghtenis van de Woorden, welcke hy had gesproocken, als tot bewijs van sijn groote Majesteyt. ** De woorden, welcke hy Sprack, hoordemen aen met een seer naeuwe Opmerckingh, in de hooghste stilte; en men teeckende deselve op in een Tafel-boeckje.

Wanneer hy sat om gehoor te geven.

Maer onaengesien sijne Praght en Heerlijckheyd soo groot was, echter heeft hy met de *Jesuiten* dickmael seer vriendelyck en gemeensaem gesproocken; oock in dit geval sijne Majesteyt seer geerne aen een kant gesett.

Syne vriendelijckheyd

Als

** Deese *woorden vallen duyster. Wyl wy d' eygene Schriften van* P. Daniel Bartholus *niet hebben, soo moeten wy de Latynsche Vertalingh van* Kircherus *volgen, welcke vry twyffelaghtigh is.* Loquenti (*schrijft hy*) gemmæ quasi ex ore, tum ad recordationem eorum, quæ dixerat, tum ad Majestatis magnitudinem demonstrandam, decidere videbantur. *In 't openstaen van* Kircheri *verduytschte* Tooneel van China *vinden wy wy* (fol. 95.) *deese woorden by nae even so vertolckt, als wy hier gedaen hebben.*

Hoedaenig hy op den Elephant sat.

Als hy tot een Verlustigingh uyttrock, wierd hy vergeselschapt van een groote meenighte Ruytery. Hy, voor sijn Persoon, sat op een ongemeen-grooten Elephant, bedeckt met een Gouden Tapyt; draegende een Throon op sijnen Rugg', welcke onwaerdeerlyck was, ten opsight der Kostlyckheden. Dit Beest was boven maeten Hooghmoedigh, en vleyde sigh selven met een seer groote Inbeeldingh, wyl 't sigh met deesen Vorst belaeden, daerenboven sijnen Tromp, Ooren en Voeten met soo veel Goudene Ringen en Armbanden vercierd sagh.

Meenighte van Elephanten

Deesen *Mogol* had by de vyfduysend Elephanten, tot welckers Onderhoudingh soo veel onkosten gingen, als d' Inkoomsten van een gantsch Koninghryck Jaerlycks bedroegen.

* * * *
* * *

Sijn ellendigh eynd;

Maer weet ghy oock, vraeghde *Angelot*, wat voor een eynd deesen soo Maghtigen en Praghtigen *Accabar* heeft genoomen. Vermits nu *Sinebald* en d' andere begeerigh waren, 't verhael daer van te hooren, soo begon hy aldus: Hy had op eenen sijner voornaemste *Gouverneurs* (*Myrza Gazia*) ter oorsaeck van een stout Woord, waer door 't Hert van deesen *Prins* gevoellycker was Gewond geworden, als door een Swaerd, sijn ongenaede geworpen, en beslooten, hem door Vergif aen kant te helpen: Ten dien eynde oock sijnen Hof-Artz bevoolen, een paer Pillen te vervaerdigen, van even deselve gedaente en grootte; d' eene Vergiftighd, d' andere niet. D' onschaedlycke Pil wou hy selver; d' andere Doodlycke *Gazia* doen inslicken. Doch 't quaed trof sijnen eygenen Vinder; en de *Mogol* verdwaelde in deese beyde. Terwijl hy deselve een wijl tyds gintsch en herwaerts in de hand omwentelde, gaf hy eyndlyck onvoorsiens den *Gouverneur* de gesonde, en nam daer tegens de Vergiftighde selver in. Al te laet bemerckte hy sijne Feyl, en soght te vergeefs sijn Leven door Tegengiften te redden, wijl 't Vergif d' Aderen alreeds had door-drongen. Hy settede derhalven, noch by goed verstand synde, sijnen Soon *Selym* den Koninckłycken Tulleband op, en gordede hem den Sabel aen de syde; Doch beval hem, buyten de Burght te blyven, tot dat hy weer geneesen sou sijn. Maer deese hoop mistede hem; want korts daer nae heeft de Dood den draed sijns Levens afgesneeden. Dus vallen 'er veele in de Groef, welckese voor andere bereyd hebben.

Sigh selven Vergiftigende terwijl hy sulcks een ander meende te doen.

Geweldigen Ryckdom des

Doch 'k moet noch yets spreecken van de Hoogh-kostlycke Hofhoudingh des Grooten *Mogols*. Onsen *Engelschen* Hoofdman *William Harkins*, die in 't Jaer 1608. door sijne Majesteyt van *Groot-Britannien*

mien nae den Grooten *Mogol* wierd afgevaerdighd, steld in sijn Verhael, datmen by de Hof-houdingh des selven *Mogols* d'Elephanten, Paerden, Eedele Gesteenten, en meer andere Schatten verdeeld over de dagen des gantschen Jaers, en yeder Dagh hem een bysonder deel aenbied. Alleen aen Diamanten had hy anderhalf *Bathman*, sijnde seeckere Maet van vyfenvyftigh Ponden. Aen Paerlen twaelf *Bathman*. Aen allerley slagh van Karbonckelen twee *Bathman*. Aen Smaragden vyf *Bathman*: Behalven noch de Topasen, Corallen, en diergelycke; welcke sonder getal waeren; en derhalven seer beswaerlyck te waerdeeren. Boven dien had deesen Koningh over de twaelf-duysend Ruyter-Paerden, en soo veel Elephanten: Twintigh-duysend Kamelen: Thien-duysend Ossen, die tot het Jock en den arbeyd wierden gebruyckt: Thienduysend Muyl-Esels: Drieduysend Harten ter Jaght: Vierhonderd Jaght-honden: Honderd tamme Leeuwen: Vierduysend Valcken, Thienduysend Duyven tot vermaeck: Vierduysend Vogelen: Rustingen voor vyfentwintighduysend Man. Dit alles wierd alleen in 't Koninghlyck Pallays t'*Agra* gevonden. In d'andere Koninghlycke Kastelen en Pallaysen wierd een bysondere Schat bewaerd: Welcke Schatten hem waeren na gelaten van sijnen Vader *Echebar*; dien de Heer *Sinebald Accabar* heeft genoemd.

grooten Mogols, Aen Juwelen, Elephanten, en veel andere dingen.

Syn' Inkomsten in de Schat-kamers pleegh hy oock op een andere wijs te verrycken; naementlyck hier door, dat hy de Goederen sijner gestorvene Vorsten en Eedele aen sigh treckt, schenckende alleen yet geringhs aen de nagelatene Vrouwen en Kinderen. Doch hier van is alreeds voorheenen gesproocken. *Haukins* wil niet toestaen, dat, gelyck doemaels uyt *Mandelslo* is verhaeld, den Ryckdom, welcke de Vaders van de bedieningh haerer *Gouvernementen* hebben overgespaerd, erflyck op de Kinderen sou koomen: Vermits ter selver tyd, in sijne tegenwoordigheyd, de Goederen van een Groot Heer den Koninghlycken *Fisco* wierden toegeweesen: Die, behalven een grooten Schat van Eedele Gesteenten, tsestigh *Bathmans* suyver Goud na liet. Vermoedlyck moeten ontrent deese saeck eenige bysondere Omstandigheden sijn geweest. Want als een Vorst, 't geen hy in sijn Ampt door spaersaemheyd overwon, niet Erflyck op sijn Kinderen kon brengen, wie onder haer sou doch soo dwaes sijn, dat hy Schatten sou willen vergaederen, daer niemand der sijne eenigh genot van kon hebben?

Hoedanigh de Mogol Syne Schatkameren Verryckt.

Niemand werd oock toegelaeten, yets van den Koningh te versoecken, indien hy niet een sonderlingh Geschenck met sigh brenghd. Boven dien moeten sijne Geweldige en Eedele op seeckere tyden des Jaers met groote Giften voor hem verschynen.

Door verscheydene middelen.

Indien 't soo is, seyde *Sincbald*, soo wil ick lightlyck gelooven 't geen *Thomas Coriat* in seeckeren Brief heeft geschreeven: te weeten,

Syne Jaerlyksche Inkoomsten.

ten, dat d'Inkoomsten des *Mogols* Iaerlycks sigh uytstrecken tot op *veertigh Millioenen kronen*. Waer in hy selfs den *Turck* seer verr' overtreft; wyl de sijne geen *vyfthien* Millioenen konnen uytmaecken.

Den geenen, hernam *Angelot*, van wien *Coriat* dit schryft, is even den selven *Mogol*, van wien ick nu spreeck. Maer de Heer *Barnier*, ** die een wijl tyds, als Genees-meester, aen 't Hof des grooten *Mogols* heeft verkeerd (noch onlanghs in 't Jaer 1664.) maeckt een veel grooter en eygentlycker reeckeningh, op de volgende wijs.

Naerder en eygentlycker I. *Jehan-Abad*, of *Dehli*, is d'eerste *Soubah* (dit woord beteeckend de Regeeringh of 't Stad-houderschap der *Landschappen*) heeft festhien *Serkars* (*Serkar* is de Banck van des Koninghs Schatten) welcke daer onder behooren; en tweehonderd dertigh *Pragnas* (teweeten, bysondere Steeden, Vlecken, of Dorpen, waer van meer andere afhangen, en daer men de Renten des Koninghs betaeld, die een volmaghtigh Heer is van de Landen sijns Rycks). Leverd Jaerlycks aen den Mogol *negenthien Millioenen, vyfhonderd vyfentwintigh duysend Roupies*.

Berigt van de Jaerlyksche Inkoomsten. II. *Agra*, anders *Akber-Abad*, is de tweede *Soubah*. Heeft veerthien *Serkars*, en tweehonderd festhien *Pragnas*. Brenghd aen den Koningh op *vyfentwintigh Millioenen, tweehonderd vyfentwintigh duysend Roupies*.

III. *Lahor* heeft veerthien *Serkars*, en drie honderd veerthien *Pragnas*. Geeft tot Rente aen den Koningh vyfentwintigh *Millioenen* seshonderd vyfentnegentigh duysend *Roupies*.

IV. *Hasmehr*, een *Raja* toebehoorende, brenghd den Koningh ter Schattingh op *vyfentwintigh Millioenen, negenhonderd en tseventigh Roupies*.

V. *Guzuratta*, welckers Hoofd Stad *Amed-Abad* is, heeft negen *Serkars*, en honderd tnegentigh *Pragnas*. Geeft den Koningh een Rente *van derthien Millioenen, driehonderd vyfentwintigh duysend Roupies*.

VI. 't Koninghryck van *Kandahar* behoord aen den Koningh van *Persien*; maer de *Pragnas*, welcke vereenighd sijn gebleven aen de Kroon des grooten *Mogols*, sijn vyfthien in getal; en geven hem een Rente van *een Millioen negenhonderd twee entnegentigh duysend en vyfhonderd Roupies*.

Des Grooten Mogols VII. *Maloüa* heeft negen *Serkars*, en honderd tnegentigh *Pragnas*. Brenghd op *negen Millioenen, honderdt twee entsestigh duysend en vyfhonderd Roupies*.

VIII. *Pa-*

** *'t Geen deese Schryver voorts in 't breede verhaeld van 't Ryck deeses Grooten Koninghs, kan de Leeser vinden in sijn Werck, in 't Iaer 1672 van ons vertaeld, genoemd* Verhael van den laetsten Oproer in den Staet des Mogols. Bysondere Uytkoomsten nae den vyfjarigen Oorlogh. Eerste en tweede vervolgh sijner Aenteeckeningen &c.

VIII. *Patna*, of *Beara*, heeft aght *Serkars*, en tweehonderd vyfenveertigh *Pragnas*. Brenghd op *negen Millioenen, vyfhonderd en taghtigh duysend* Roupies.

IX. *Elabas* heeft seventhien *Serkars*, en tweehonderd tsestigh *Pragnas*. Leverd Jaerlycks *negen* Millioenen *vierhonderd tseventigh duysend* Roupies.

X. *Haoud* heeft vyf *Serkars*, en honderd vyfentnegentig *Pragnas*. Brenghd op *ses Millioenen .... duysend Roupies*. Vertoonende

XI. *Moultan* heeft vier *Serkars*, en sesentnegentigh *Pragnas*. Geeft *elf* Millioenen *aght honderd veertigh duysend en vyf honderd* Roupies.

XII. *Jaganna*, waer in *Bengala* begreepen is, heeft elf *Serkars* en twaelf *Pragnas*. Leverd *seven* Millioenen, *twee honderd tseventigh duysend* Roupies.

XIII. *Kachemire* heeft vyf *Serkars*, en vierenvyftigh *Pragnas*. Brenghd op *drie honderd vyftigh-duysend Roupies*. Wat yeder Landschap

XIV. *Caboul* heeft vyfendertigh *Pragnas*. Brenghd tot Rente op *drie* Millioenen, *twee honderd tweeentseventigh duysend vyf honderd* Roupies.

XV. *Tata* heeft vier *Serkars*, en vierenvyftigh *Pragnas*. Brenghd op *twee Millioenen drie honderd twintigh duysend Roupies*. In't byfonder

XVI. *Aureng-Abad*, voortyts *Daulet-Abad* geheeten, heeft aght *Serkars*, en negenentseventigh *Pragnas*. Brenghd op tot Rente *seventhien* Millioenen, *twee honderd sevenentwintigh duysend vyf honderd Roupies*.

XVII. *Varada* heeft twintigh *Serkars*, en honderd eenentnegentigh *Pragnas*. Leverd *vyfthien* Millioenen, *aght honderd vyfentseventigh duysend* Roupies.

XVIII. *Candeys*, welckers bysonderste Stad *Brampour is*, heeft drie *Serkars*, en honderd en drie *Pragnas*. Brenghd op *aghthien* Millioenen, *vyf honderd vyftigh-duysend Roupies*.

XIX. *Talengand*, grensende aen 't Koninghrijck *Golconda*, aen de syde van *Maslipatam*, heeft drieenveertigh *Pragnas*. Leverd tot Rente *ses Millioenen, aght honderd vyfentaghtigh duysend Roupies*. Hem opbrenghd.

XX. *Baganala*, grensende aen de Landen der *Portugeesen*, en aen 't Geberght van *Segavi*, heeft twee *Serkars*, en aght *Pragnas*. Brenghd op ter Rente *vyfmael honderd duysend* Roupies.

Volgens deese Stellingh (welcke de Schrijver evenwel geloofd niet al te juyst te sijn) sou de *Groote Mogol* een Jaerlycksche Inkoomst hebben van meer als *twee* Kourours *Roupies*. (Een *Kourour* begrypt honderd *Lecques*; en een *Lecque is honderd-duysend*): Of reght gereeckend, over de 230. *Millioenen Roupies*. Yeder *Roupie* nu gesteld op een halve Rycksdaeler, maeckt 115. *Millioenen Rycks daelders*; De Som in 't geheel.

Of 287½ *Millioenen guldens*, sijnde 2875. *Tonnen Gouds* in 't Jaer; en yeder dagh maer weynigh minder als 8. Tonnen.

* * * * *
* * * *

Niemandt magh sonder een Geschenck voor den Koningh verschynen.

'k WAs, vervolghde *Angelot*, gebleven in d' aenwysingh, waer door de *Mogol* sijne Schat-Kamer verryckt, namentlyck; door de Goederen der Vorsten en Edele na derselver Dood: Door de Geschencken, welcke de Groote moeten brengen, die yets van hem versoecken willen: En door de groote giften, met welcke d' Eedele en Maghtige op seeckere tyd des Jaers voor hem moeten verschynen. 'k Sal nu noch dit daer by doen, dat even soo weynigh een Vreemdelingh met leedige handen voor sijnen Throon magh koomen, van hoedaenigh een geringe gelegentheyd hy oock sijn moght. Den *Engelschen Capitain Robert Coverte*, sijnde genen Gesant, maer die alleen door den gedaghten Hoofdman *Haukins*, na 's Lands gewoonte, als een Vreemdelingh voor den Koningh gebraght was, *presenteerde* hem doemaels een Goudene Fluyt, beset met Rubynen, op welcke hy langer als een uyr tyds fluytede. Desgelycks een Afbeeldingh van 't Hoofd *Johannis des Doopers*, gesneeden in Amber en Goud: Welcke Vereeringen hy gantsch gewilligh aennam. In 't voor by gaen staet hier aen te mercken, dat geenen Vreemdelingh hier boven de vierentwintigh uyren langh magh blyven, indien hy sigh niet voor den Koning vertoond; op dat sijne Majesteyt moght weeten wien hy was, en wat hy in dit Land wou verrighten.

Wet der Vreemdelingen.

Ryckdom van Schach Choram.

Schach Choram, hebbende gheheerscht voor den nu regeerenden *Mogol*, hield men voor den ryckſten Heer des Wereldts. Aen Goud, Silver, Paerlen en Eedele Gesteenten had hy in sijne Schatkamer de waerde van ontrent anderhalf-duysend Millioenen Rycksdaelers. Deese taſtede hy niet aen. Echter liet hy sigh by soo een grooten Ryckdom niet anders als met Porcellaine Vaten ter tafel dienen. *Mandelslo lib.* 1. *cap.* 28.

Uytsteeckende Praght van des Mogols Schat-Meester.

Hoe geweldigh-praghtigh de *Mogols* haeren Staet voeren, kan noch beeter afgenomen werden uyt de *Grandezze* sijner hooghste *Ministers*. De Schat-meester des gedaghten Koninghs, welcke ten tyden van Hoofdman *Haukins* regeerde; had voor sigh alleen veertigh Elephanten; tweehonderd Camelen en Dromedarissen, en duysend Paerden, die hy al t' samen onderhield; en die oock alleen ten sijnen dienst stonden. Wanneer hy nae 't Geright trock, reed hy op een Elephant, overdeckt met Goud en Silver-Laecken. Somtyds wierd hy oock wel van vier Slaven op een Draeghbaer, gelyck als een Kind in de Wiegh, leggende gedraegen, met een seer heerlycke Praght.

Voor

Voor hem gingen vier Silvere Scepters en thien Vanen. *Coverte Reys-beschryvingh, cap.* 8.

Verder verhael

Waerlyck is dit wat groots, seyde *Donatiaen*, en hier uyt blyckt, dat de *Mogol* een seer groot-maghtigh Vorst moet zijn. Maer ick bid u, gelief my noch verder te verhaelen 't geen u van 't Hof en Staets-weesen deeses *Monarchs* bewust is.

Van de Hofprael des grooten Mogols.

Niet beeter, antwoordede *Angelot*, sou ick u hier in konnen vergenoegen, als met 't Verhael van onsen *Engelschen* Heer *Thomas Roe*, voortyds Gesant van sijne Koninghlycke Majesteyt *Iacobus* aen den Grooten *Mogol*. 't Sal u niet onlustigh vallen te hooren, wat voor een Prael hy aen 't Hof van deesen maghtigen Vorst gesien heeft; oock wat voor *discoursen* somtyds tusschen hem en den Koningh sijn voorgevallen. 'k Wil niet alles voor-draegen wat hy ontrent dit Stuck heeft geschreeven, maer alleen 't aenmercklyckste kortlyck by een voegen, wijl de tyd niet toe laet, dat ick hier in breed sou gaen.

Den Engelschen Gesant Thomas Roe

Sultan Perujes, des *Mogols* tweeden Soon, was den eersten, voor welcken hy stracks nae sijn Aenkoomst verscheen in seecker Dorp of Vleck. Op d'uyterste Hof-plaets onthielden sigh ontrent honderd gewapende Edellieden te Paerd, waghtende op des Princen uytgangh, om hem te groeten. Sy stonden tegens malkander over, in twee Ryen. In den binnensten Hof sat de Vorst vry verheven, in een ronde Galery, onder een Tent. Voor hem lagh een seer schoon Tapijt. Voorts was rondom hem een seer groote doch Barbarische Praght te sien.

Besoeckt den tweeden Soon des Mogols.

Als nu *Thomas Roe* t'hemwaerts naerderde, quam een Bevelhebber hem te gemoet, hem te kennen gevende, dat hy sijnen Hoed afdoen, en met sijn Hoofd d'Aerde aenraecken moest. *Roe* antwoordede, dat hy quam, om den Prins met goede *reputatie* te sien; en dat hy van geen Slaefsche *conditie* was. Dus ging hy voort, tot dat hy genaekte een door een Spijlwerck af-geschootene plaets, reght beneden den Prins, sijnde de hooghte van drie Trappen verheven. Hier groetede hy den jongen Koninghlijcken Vorst met alle eerbiedigheyd. Den anderen buckte sigh een weynigh voorwaerts over; en daerop trad den *Engelschman* in. Hier stonden aen d'eene sijde in een ronden Ringh de voornaemste des Dorps, houdende hare handen voor haer als Slaven. De Plaets was boven met een kostlijck Gehemelt (of Tent) overtoogen, en beneden over al met Tapyten bekleed. *Roe* aldus ingetreeden zijnde, wist niet, waer hy sigh ter neer sou setten. Gingh derhalven reght voor hem staen, ter plaets daer men met drie Trappen opgingh. Doe stond sijnen Secretarius op, om *Relaes* te doen van 't geen gesprooken wierd. *Roe* seyde: Wijl de Koningh van *Engeland* hem had afgevaerdighd, als een Gesant aen sijnen Heer Vader, soo had hy niet konnen naelaeten, in 't voorby gaen hem met een *Visite* te vereeren.

Haere Gespraecken

De Prins gaf hem hier op tot antwoord: Sijne koomst was hem seer aengenaem. Voorts vraeghde hy allerley dingen, betreffende den

 Koningh

met malkander. *Koningh van Engelland.* *Roe* gaf hem wel hier op bericht, voor soo veel hy dienstigh oordeelde, maer versoght daer benevens verlof, om te mogen op-treeden, en by hem te staen; 't welck de Prins afsloegh, met dit bescheyd: Indien selfs de Koningh van *Persien*, of den *Grooten Turck* hier tegenwoordigh waeren, soo sou 't haer niet toegelaeten worden. Verontschuldigh my, mijn Prins, seyde *Roe*, ick twijffel niet, of ghy soud dan wel af-koomen, en haer tot aen 't Portael te gemoet gaen. Doch ick begeer geen meer VryLeyd of Voordeel, als de Gesanten van soodaenige Vorsten hebben, welcke ick my gelijck stel. Den anderen betuyghde, dat hem deselve Eer weervoer, en voorts in alles sou geschieden. *Roe* eyschte een Stoel, doch kreegh tot antwoord, dat niemand ter deeser plaets op een Stoel sat. Echter seydemen, uyt *Courtoisie*, tot hem: Dat hy sou leunen tegens een Pilaer, boven met Silver bedeckt, daer des Princen Tent op rustede.

De Geschencken van Roe werden in danck aengenomen. Als nu *Roe* 't een en 't ander had voort gebraght, versoght hy eyndlijck een Vry-geleyde voor de Geschencken, welcke hy aen sijnen Heer Vader wou overleveren. Te gelijck offereerde hy desen jongen Vorst eenige Giften; welcke hy in danck aennam, en daer nae vriendlijck hem deed verstaen: Alhoewel 't niet kon geschieden, dat den *Ambassadeur* op-trad nae de Plaets daer hy sat, soo wou hy sigh echter nae een andere begeven, daer hy by hem moght koomen.

De Wijnflesch is aengenaem. Onder deese Vereeringen was oock een Flesch met stercke Wijn; welcke de Prins onderwegen, eer hy aen de beloofde Plaets quam, soodaenigh lightede, dat hy daer over beschoncken wierd; en sigh derhalven by den Gesant door sijne Hof-dienaers liet verontschuldigen; met versoeck, datmen hem sou verschoonen tot op een andere tijd.

Deesen Vorst, seyde de Heer *Donatiaen*, magh wel Koninghlijcke Praght genoegh ontrent sigh gehad hebben, maer echter besat hy weynigh Koninghlijcke deugden, wijl hy *Bacchus* soo haest sijnen Koningh en Heer liet worden.

'k Wil u niet ophouden, vervolghde *Angelot*, hoe deesen *Ambassadeur* eyndlijck van den Prins oorlof nam, maer sal my met *Roe* nae 't Hof van den grooten *Mogol* begeven.

* * * *
* * *

Roe verschijnd voor den Mogol. OP den 10. der Laumaend des Jaers 1625. ontrent ten vier uyren 's naemiddaghs, trock hy nae den *Durbar*, dat is, nae de Plaets, daer den *Mogol* daeghlijcks sit, om de Vreemdelingen te *tractæren*, of om Versoeck-schriften en Geschencken aen te neemen,

neemen, *ordres* en beveelen te geven; en om soo wel te sien, als gesien te worden.

Kort Verhael

Vermits mijnen Landsman hier invoeghd de manier des Hofs in dien tijd, soo wil ick oock niet naelaeten, u een ingedrongen bericht hier van te doen. De *Mogol* had geen andere Mans-persoonen, als Gesneedene, welcke in de Kamers en binnenste Gemacken sijner *Residentie* quaemen. Van binnen hielden de Vrouwen de Waght; dienende met haere Manlijcke Wapenen voor Lijf-trauwanten. Yeder morgen quam hy voor een Venster, genoemd *Latinco*, uytsight hebbende op een Pleyn, voor sijnen Hof gelegen, om sigh aen 't gemeene Volck te vertonen. Ontrent de middagh keerde hy weer derwaerts, en bleef daer eenige uyren sitten, om 't Geveght der Elephanten, en wilde Dieren 't aenschouwen. Onder hem, binnen een Staecketsel, stonden allerley lieden van Aensien. Van hier vervoeghde hy sigh in de Slaep-kamer by sijne *Concubynen*. 's Namiddaghs begaf hy sigh weer na de *Durbar*; en ten acht uyren, nae d'Avond-maeltijd, nae beneden, in den *Guzelcan*, een seer schoonen Hof; in welckers midden een heerlijcken Throo nstond op-gereght, waer in hy sat; somtijds oock wel om laegh, in een Stoel, waer toe niemand koomen dersde, als aensienlijcke persoonen; en van deselve nogh maer alleen eenige weynige, nae verkreegen verlof. Hier verhandelde hy gewoonlijck alle saecken met een groote lieflijckheyd en vriendlijcke gebeerden. Geene dingen, den Staets, Krijghs of Vreedens-handel betreffende, wierden van hem beraedslaeghd, als op eene van deese beyde laetste Plaetsen; alwaerse opentlijck voorgedraegen, besllooten, en aengeteeckent wierden.

Van des selven daeghlijcksche verrightingen.

Slaefsche Heerschappy des Mogols.

Deese manier veranderde hy niet, ten waere dan dat Sieckte of Dronckenschap een verhinderingh daer in braght. Gelijck al des *Mogols* Onderdaenen sijne Slaven zijn, soo leghd hy daer tegens oock onder een seecker slagh van Slaverny, wijl hy verplight is, deese uyren en gewoonten *precieselijck* t'onderhouden. Indien hy maer een eenigen dagh aghter bleef, sonder genoeghsaeme reden daer van te konnen géven, soo sou 't Volck terstond beginnen te muyten. Sigh twee daegen *t' absenteeren*, kan niet verontschuldighd werden, of hy moest sijne deuren open setten, en sigh van eenige laeten sien, welcke dan d'ander te vreeden stellen, en genoeghdoeningeh geven.

Sijn sitten ten Gerighte.

Dinghsdaghs sat hy in *Jarneo*, om Geright te houden; niet weygerende de klaghten, selfs oock van d'aldergeringhste, aen te hooren. Sijn ooren stonden met geduld voor beyde de *Parthyen* open. Maer somtijds sagh hy oock wat te geerne Bloed, door d'*Executie* sijner Elephanten.

Gelegentheyd van de plaets.

Roe wierd in den *Durbar*, reght tegens over hem gevoerd. By den Ingangh van 't uyterste Staecketsel bejegenden hem twee voornaeme Edele Slaven, om hem dieper binnen te brengen. Voor sijnen Intred

Intred versoght de Gesant, hem de vryheyd te willen vergunnen, dat hy de gewoonte sijns Lands moght gebruycken; 't welck hem geerne bewilligd wierd. Kortheyds halven gae ick sijn Eer-bewijsingen voorby. De Plaets was een grooten Hof, waer op sigh allerley slagh van Volck versaemeld.

Der gehoor geving h.

De Koningh sat in de hooghte eener kleyne Galery. Onder hem d'*Ambassadeurs*; voorts vreemde en groote *Personagien* binnen 't binnenste opgaande Heck, overtrocken met een Fluweelen en Sijden Geheemelt, (of Tent-werck): Den Bodem was beleghd met seer schoone Tapyten. Mindere persoonen, welcke den Adel *representeerden*, bleven binnen 't eerste Staeckersel: 't Gemeene Volck daer buyten, op een sleght Pleyn; doch alsoo, dat elck den Koningh gemackelijck sien kon. Dit sitten vergelijkt de Gesant by een Schouwburgh: In aenmerckingh, dat de Vorst in sijne Galery; de groote Heeren op een verheven Toneel haere Sitplaets hebben: en 't Volck sigh daer beneden bevind, als Aenschouwers.

Hoedaenig by den Engelschen Gesant ontfan hd.

De *Mogol* was den ongeschickten Tolck van den *Ambassadeur* Roe te geswind, en seyde tot deesen: dat hy welkoom was by den Broeder sijns Heeren. Toonde hem oock soo veel gunsten, als oyt eenigen Gesant van den *grooten Turck* of den *Persiaen* sou mogen weervaeren. D'overige *Ceremonien*, vragen en antwoorden souden ons te wijdloopigh vallen. Dit echter kan ick niet voorby gaen, die wanneer yemand by den Koningh yets heeft aen te brengen, en niet naerder tot hem kan komen, hy maer alleen sijn Geschenck behoefd tot hem te senden, of anders sleghts om hoogh te houden: 't Welck hy dan aenneemd, hoe geringh het oock zijn moght, en daer op vraeghd, wat hy begeerd?

Indostans Nieuw-Iaer.

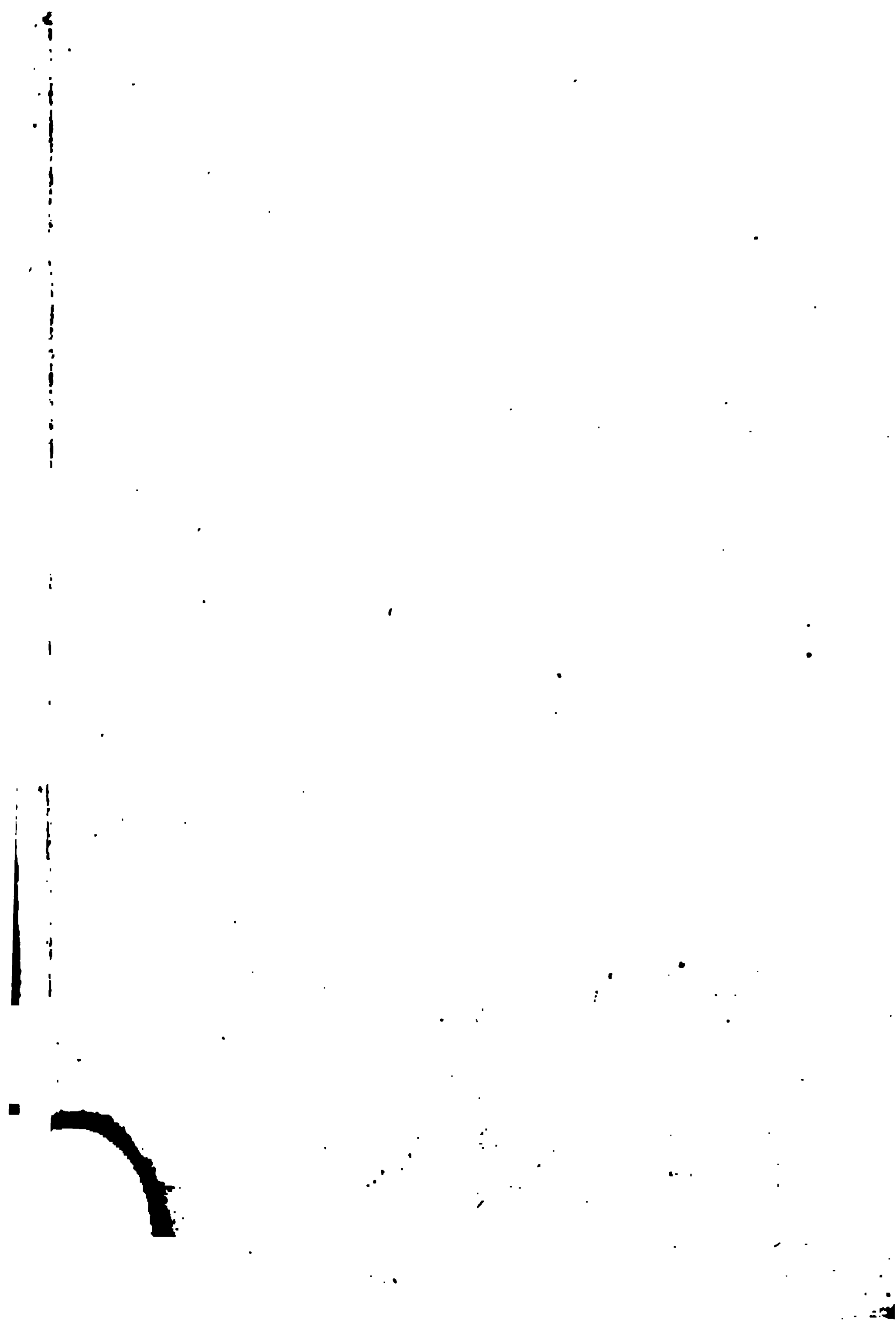
Op den tweeden der Lentemaend was 't een *Indiaensch* Feest, *Norose* genoemd. Dan is 't de gewoonte, 't Nieuwe Jaer te *celebreren*, 't welck by haer begind op den avond des selven daghs; doch de *Ceremonien* werden eerst aengevangen op d'eerste volgende Nieuwe Maen; komende in dit Jaer op eene tijd. 't Werd gevierd tot nae-apingh van 't *Persiaensche* Feest, en beduyd in haere Spraeck *negen dagen*, wyl 't voortijds niet langer pleegh te dueren: Doch nu werd dien tijd verdubbelt. In hoedaenigh een Praght sigh de *Mogol* dan laet sien, sullen wy misschien op een andere tijd konnen verhaelen. Desgelijcks hoe hy sijne Geboorte-dagh vierd.

Geboorte-daghs-vieringh des Mogols.

Op den 2. *September* was 't deeses *Mogols* Geboorte-dagh, en derhalven een groot Feest. In 't midden van een seer groten Hof stond een Tent opgeslaegen. Hier hingh aen een goudene Keten een goudene Waegh. Den rand der Schalen was rondom met Diamanten beset. De groote Edellieden saeten in Tenten daer rondom op kostlijcke Tapijten; verwaghtende den Koningh. Hy quam, meer beswaerd als vercierd met Edele Gesteenten en Juweelen. Stracks settede hy sigh in d'eene Schael: In d'andere wierden eenige Sacken met geld geleghd.

1 Thomas Roe Amb: 2 Kisten van gout 3 Mogols Rypaert 4 Tenten der Edel
6 goutle Weegschael. 7 Mogol die gewogen wert 8 syn Hof.

leghd. Sijn Gewight was negen duysend *Rupien*; bedragende ontrent duysend ponden Steerlinghs. Daer nae wierden eenige dingen van Goud en Kleynodien: Vervolgens ten derdenmael verscheydene kostlijcke Stoffen, als Laeckenen, Syde, Cotton, Lynwaed; voorts *Speceryen* en andere Koopmanschappen, in Packen gedaen. Doe wierpense oock Koorn, Boter, en allerley groene Kruyden daer in. Al deese dinghen wierden aen de *Benjanen* gegeven. 't Geld nam men voor d'Arme lieden op; 't welck 's Avonds van den Koningh wierd uytgedeeld: Die hier nae heenen gingh; sigh in sijnen Throon settede, en onder de Groote te grabbel wierp Noten, Amandelen en andere Vrughten. Oock stuckjens Goud, soo konstigh en *subtyl* ghemaeckt, dat duysend der selver geen tsestigh *Rupien*, of dertigh Rijksdaelers waerdigh waeren. Van deese wierd een Schotel vol onder de voornaemste Heeren (tot Genade of Gunst-penningen) uytgedeeld en te grabbel geworpen. De Gesant geloofd niet, dat alles wat hier wegh geschoncken wierd, de waerde van duysend guldens sou konnen halen.

Op welk hy gewoogen werd: met de Ceremonien daer ontrent.

Doch hier staet aen te mercken, dat deese Gunst en Gedaghtenis-Gaven des Koninghs, stracks nae de *Ceremonie* des Wegens moeten uytgestroyd zijn geworden. Want de geene, welcke hier nae onder 't Drincken wierden uytgeworpen, zijn buyten twijffel van veel hooger waerde geweest, gelijck wy hooren sullen.

Gunst en gedachtenis gaven.

Hier nae wierd de geheele Naght in Suypen door-gebraght. In 't volgende Jaer op sijnen Geboorte-dagh gingh 't Weegen weer op nieuws aen. De *Mogol* was overlast, even gelijck te vooren, van Diamanten, Paerlen, Rubynen, en andere hoogh-dierbaere Juweelen, aen Hoofd, Borst, Hals en Armen. Aen elcke Vinger had hy ten minsten drie of vier Ringen. Sijnen Tulleband was behangen met Juweelen; en daer onder waeren Rubynen, soo groot als Ocker-nooten; sommige noch grooter. Terstond vervoeghde hy sigh in de Schael, sat op sijn beenen, en hurckte gelijck een Wijf.

Eygentlijcker Bericht

'tIs, viel de Heer *Floris* hier in, een slechte *Ceremonie* en *Solenniteyt* van soo een geweldigen Monarch, datmen hem weeghd gelijck een stuck Ossen-vleesch of een verkoght Swijn.

Van 't gedachte weegen

En dan noch evenwel, antwoordede *Sinebald*, leghd *God* selfs alle Keyseren en Koningen in de Waegh-schael. Hy weeghd haer, offe wightigh, dan offe met *Belsazar* te light zijn. 't Laetste sal niet lightlijck weervaeren soodaenige Koningen, die haer selven en al haere handelingen werpen op de Weeghschael des Christlijcken Vernufts. Doch seer selden vindmen soodanige Vorsten; en derhalven sietmen oock, dat seer weynige 't gewicht haers Staets houden, wanneer 't koomd tot de daedlijcke uytvoeringh der ingebeeldede Maght. 'k Sou hier op yets meer seggen, en een naerder Toepassingh maecken konnen, doch de tijd lyd sulcks niet. Laet ons nu voorts

Des grooten Mogols.

Bedenckingh

 van

van de Heer *Angelot* hooren, wat sigh by't weegen des *Mogols* toe-gedraegen heeft.

Tegens welcke dingen

In d'andere Schael, vervolghde deesen, leghdmen (immers wierden doemaels geleghd) eenige dingen, welcke tot sesmaelen toe wierden verwisseld; sijnde van Silver. Doemaels beliep sijn Gewight ruym thienduysend gulden. Daer nae weeghtmen hem tegens Goud, Juweelen en Edele Gesteenten, in Sacken gedaen. Voorts tegens Goud-Laecken, Syde, Lynwaed, Speceryen, en allerley Waeren. Eyndlijck tegens Meel, Boter, Koorn, e. s. v. Dit alles wierd, gelijck men seyde, aen de *Benjanen* gegeven. *Roe* evenwel verhaeld, ghesien te hebben, dat het gantsch sorghvuldigh nae binnen gedraegen, en geensins uytgedeeld wierd. 't Silver wierd voor d'arme bewaerd, en diend voor 't toekomende Jaer, te weten tot Aelmoessen. De Koningh pleegh'er yets van te laeten haelen, en 't selve in alle vriendlijckheyd en ootmoedigheyd met eygener handen uyt te deelen. Doe hy in d'eene Schael sat, keeck hy den *Engelschen* Gesant sterck aen; wees op sijne Schatten, en loegh hem toe; doch sprack niet een eenigh woord: vermits de Tolck niet binnen moght komen.

Den Koningh gewogen wierd.

Te grabbel-werping van allerley Silvere Vrughten.

Nae dit Weegen klom hy op sijnen Throon, hebbende Schotelen met Noten, Amandelen, en Speceryen van allerley slagh, gemaeckt van dun Silver. Dit alles wierp hy te grabbel, en 't wierd van de neerbuckende, jae geheel met den Buyck op d'Aerde leggende Edellieden opgeraept. Vermits nu *Roe* niet mee toetastede, soo schuddede de *Mogol* een bynae gantsch volle Schotel in sijnen Mantel. D'Edellieden toonden sigh hier tegens soo moedigh en wacker in 't toegrypen, datse hem schier alles weer ontnaemen. Even voor d'aenkoomst van *Roe*, had (gelijck hem geseght wierd) de Koningh Goud uytgeworpen. 't Silver bevondmen soo gantsch dun, dat de tweeduysend stucken, welcke de Gesant in 't eerst had, niet boven de tsestigh *Rupien* woegen. Hy behield ontrent twintigh *Rupien* in 't Gewight, om deselve ter gedaghtenis, te bewaeren.

Stercken Dranck.

's Avonds dronck hy met den gantschen Adel uyt kostlijcke Vaten. Deesen Dranck was seer hitsigh, derhalven de Gesant niet veel daer van derfde gebruycken, wyl hy doemaels de Buyckloop had.

Den Engelschen Gesant vereerd den Mogol den Atlas Mercatoris.

Op den 9. der Herfstmaend reed de *Mogol* nae 't Gewest *Darbatath*, om sigh te verlustigen. Als hy nu ontrent 't *Quartier* van den *Engelschen* Gesant quam, reed deesen hem te gemoet. In sulcke gevallen is 't de gewoonte, dat elck, voorby diens Deur de *Mogol* rijd, hem een Geschenck geeft. *Roe* nu had niets te geven. Ledigh wou hy niet geerne voor hem gekomen zijn. Achterblyven derfde hy niet, eerens-halven. Eyndlijck waeghde hy 't, en schonck den Koningh een treflijck-verguld en cierlijck-ingebonden Boeck, te weten, den *Atlas*, of de *Weereld-kaerten van Mercator*; met dit by-gevoeghde *Compliment*: Hy had wel niet yet waerdighs te *praesenteren*: maer wou

echter

echter sulck een grooten Vorst de groote Weereld aenbieden, waer van hy een groot en kostlijck deel besat. Dit Boeck nam de *Mogol* seer Hoflijck aen; leyde tot verscheydene maelen toe sijne hand op de borst, en antwoordede: Alles wat van den Gesant quam, was hem gantsch aengenaem. Hier meê vraeghde hy 't een en 't ander; en beval hem eyndlijck, weer nae sijn *Quartier* te keeren, wijl de wegh seer quaed was. Sulcks geschiedede met seer vriendlijcke woorden. Dit heb ick u kortlijck uyt den meer-gedaghten *Roe* willen verhaelen. 'k Moet hier uyt andere Schryvers noch yets naerder by-voegen van d'Elephanten en Schouwspeelen des grooten *Mogols*.

Welck Boeck hy in grooten danck aen-neemd.

* * * * * *
* * * * *

ALs hy gekoomen is aen een Plaets, welcke hy bestemd heeft, om sigh daer te verlustigen, soo werden hem veel Elephanten gepresenteert, meesterlyck ten Stryd afgerigt. Eerst buygense sigh eerbiedlghlyck voor hem op de Knyen neer; en schynen door meenigerley sonderlinge beweegingen des Snuyts te willen toonen, 't vernuf te hebben, van hem geluck te konnen wenschen. Hier nae geeft men 't Teecken, en dan laet men haer tegens malkander Kampen.

Seer aenmercklyck Geveght

Sonder verwonderingh en verbaesdheyd konnen de geene, welcke deesen handel ongewoon zijn, niet aenschouwen, met wat voor een yverige Eersught en geswindheyd deese Beesten sigh bemoeyen, om in de tegenwoordigheyd des Koninghs eer in te leggen, en de Zeege des Stryds wegh te draegen. Doch op datse malkander niet moghten om 't leven brengen, soo werd ter seeckerer tyd een ander Teecken gegeven. Terstond houdense op, omvangen malkander met de Snuyt, en righten alsoo t' saemen een Vreede-verbond aen. (a) Dit beschrijfd *Kircherus, in China Illustrata*.

Der Elephanten voor den Mogol.

Mynen Landsman den *Engelschen Capitain Robert Coverte*, die *Anno* 1608. sigh in *Oost-Indien* bevond, verhaeld; Dat de M*ogol* yeder dagh vyftigh Elephanten voor hem laet brengen, bekleed met Silver en Goud Laecken. Voor haer heenen gaen Trompetters. Deese moeten voor hem tegens malkander Stryden: In welck Geveght den eenen den anderen Doodlycke Wonden geeft. Soodaenigh werdense tegens een verbitterd, datse niet weer van malkander sijn te brengen, als alleen door Raquetten van wild Vyer, waer meê men haer voor by 't gesight loopt. (Want deese Dieren willen geen Vlam of Kaerslight verdraegen; 't welck ick selfs eens met geen kleyn gevaer ben gewaer geworden.)

Ander beright hier van uyt een ander Schryver

Ondertusschen is 't vermoedlyck, dat het d' eene tyd scherper toe-

Aenmerckingh.

gaet als d' andere. Darse oock al t' saemen niet even wel afgerigh zijn, om op de gegevene leus van malkander af te laeten.

Elephanten tegens wilde Paerden.

Veele Stryden oock met de wilde Paerden; eenen Elephant tegens deeser ses. De gedaghte onse Hoofdman *Coverte* heeft selver gesien, hoe eenen Elephant terstond twee wilde Paerden om 't Leven braght; windende sijnen langen Snuyt om haeren Hals; deselve alsoo nae sigh treckende, en met sijne Tanden haer den Hals breeckende.

(*a*) *Reys beschryvingh van K. Coverte, in 't Engels. cap. 26.*

Desgelycks heeft hy eenige tamme Elephanten gesien, welcke des Stad-houders Soon, sijnde eenen der Edelknapen des Koninghs, met de Snuyt vatteden, en sigh aenstelden, als wildense hem op-eeten en vernielen: Maer ondertusschen stracks daer nae hem gantsch seedighlyck op haer Hoofd setteden, en, een wijl tyds daer geseeten hebbende, hem weer af naemen. Stellende hem soo behendigh, voorsightigh en sonder eenighe schaede op d'aerde neer, als oyt een vyerigh-lievende Moeder haeren teederen Zuygelingh sou konnen doen.

Loon der Strydende Elephanten

Tot vergeldingh haers gedaenen Geveghts werden haer terstond voorgeleghd eenige Bondelkens Suycker Ried, welcke kost sy boven maeten geerne eeten; nevens noch eenigh ander aengenaem Voeder. Desgelycks geeftmen haer te drincken den Geest des Wijns, of 't *Aquavita*, uyt Suycker getrocken, 't welck haeren soeten Nectar is.

Suycker-Ried gewassen in de Maegh eens Elephants.

Voor eenige jaeren is 't gebeurd, dat een voortreflycken Elephant, die den *Mogol* alderliefst was, nae sulck een Schouw-strydt sijne Maegh soodaenigh met Suycker-ried overlaedede, dat hy daer over in een swaere Sieckte viel. Te vergeefs bemoeyden d' *Indiaensche* Artzen sigh een langen tyd, om hem door haere gewoonlycke *Medicamenten* te geneesen. Ondertusschen stack dit siecke Dier sijnen Snuyt in de Keel, en scheen daer door duydlyck te willen aenwysen, dat hem yets in de Maegh stack, 't welck hem deese quael veroorsaeckte. Seker *Europæisch* Artz dit waer-nemende, stack sijnen Arm in de Strot deeses Diers, 't welck sulcks gantsch gewilligh gedooghdes en vond in de Maegh een alreeds geworteld Ried; hebbende al Blaederen uytgeslaegen. Eerst heeft hy de *Materie* voor-bereyd met kraghtigh-afdryvende Middelen, en alsoo deselve volgigh gemaeckt. Daer nae heeft hy 't Ried met de Wortel uytgetrocken; waer aen 't varsche Loof noch groende. Op deese wijs quam den Elephant weer tot sijn voorige gesondheyd. Waer over den *Mogol* sigh hooghlyck verheughde, en den Wond-artz een treflycke vereeringh voor sijn aengewendede moeyte deed (b)

(*b*) *Kircherus, in China Illustrata.*

Geveghten van

Indien, vraeghde *Floris*, d' Elephanten hem soo lief sijn, waerom spaerd hy haer dan niet meer; laetende liever andere, als deese Dieren, voor hem veghten?

Andere Dieren.

D' Elephanten, antwoordede *Angelot*, sijn soodaenige Stryders, welcke de gewoonten der Soldaten in aght neemen; de gegevene Beveelen

veelen weeten te *Pareeren*, en op te houden, wanneer men sulcks van haer begeerd: Derhalven heeft de *Mogol* buyten twijffel aen haere Kampen de beste lust. Evenwel werden oock door andere Beesten veelvoudige Korts-wylen en Schouw-geveghten voor den Koningh gehouden: als, door Bocken, *Vervatoes*, of *Brazors*, Leeuwen, Luypaerden en Wolven. Indien oock yemand van de Ridderschap om eenige misdaeds wil ter Dood waere veroordeeld geworden, soo magh hy, nae Lands gebruyck, met een Leeuw in den Stryd treeden; 't welck de *Mogol* niemand weygerd.

Eenen uyt de Ridderschap, om eenige misdaed ter dood veroordeeld sijnde,

Soodaenigh een Voorbeeld heeft den meer-gedaghten Hoofdman *Coverte* selfs gesien. Eenen gaf in d'eerste t'saemenkoomst den Leeuw met sijne vuyst soodaenigh een Slagh, dat hy ter neer tuymelde. Doch stracks daer nae herhaelde hy sigh weer, en viel met een seer groote onstuymigheyd op dien mensch aen: Haelde hem eerst al 't Ingewand, nevens Hert en Lever uyt het Lijf, en verscheurde hem voorts daer op in veele stucken.

Magh tegens een Leeuw strijden.

Hier zijn oock Paerden, welcke met de Crocodillen stryden. De gemelde *Capitain* getuyghd, dat, in sijne tegenwoordigheyd, een Crocodil twee Henghsten heeft om 't leven gebraght.

Paerden en Krocodillen-strijd.

Dickmael beproefd oock de *Mogol*, door soodaenige Geveghten, de dapperheyd sijner lieden; wijl hy elck een vryheyd geeft, om, alleen met een Sabel en Rondas voorsien, tegens een Leeuw te mogen kampen. Veele zijn'er, die door de Hoop van te sullen overwinnen, en daer door tot een hooge waerdigheyd op te rysen, overwonnen en verscheurd worden. Hier aen siet men, waer toe d'Eersught den ydelen mensch niet kan bewegen.

Menschen tegens Leeuwen.

Twee sonderlingh-aenmercklijcke Voorbeelden hier van hebben sigh toegedraegen in 't Jaer 1646. onder de Regeeringh van *Schach Choram*. Deesen *Mogol* hield op den 27. der Laumaend een groot *Banquet*, wijl 't doemaels de Geboorte-dagh sijns Soons was. Nae de maeltijd reed hy met deesen sijnen Soon, in een bovenmaten praghtige *Processie*, een weynigh buyten de Stad na een *Sarrays*, of *Carwansera*; waer in hy geduerigh allerley grimmige wilde Dieren onderhield, als ongetemde Elephanten, Leeuwen, Tygers, wilde Buffels en Stieren: Tegens welcke de geene, die des *Mogols* gunst traghten te verwerven, en voor Eedele des Lands willen gereeckend werden, sigh dickmael op des Koninghs gelieven waegen.

Van den Koningh toegelaeten aen elck die wil.

By deese *Serrays* was een groote Gaerde, omvangen van een groote breede Muer, waer aen, en waer op veele honderden van menschen stonden, om de Geveghten t'aenschouwen. Eerst wierden twee wilde Stieren tegens malkander gelaeten; welcke d'een d'ander niet weynigh beschaedighden. Hier nae wierd een Leeuw en Tyger ten stryd aengevoerd. Aenvanghlijck quam den Tyger met een vreeslijck gesight en snellen aenloop nae den Leeuw toe; greep hem dapper aen,

Gevecht van een Tyger tegens een Leeuw van den grooten Mogol.

en stiet hem ter neer; soo datmen meende, den Leeuw had het verlooren. Doch terstond maeckte hy sigh weer op, en greep met een grimmigh gelaet den Tyger by den hals, soo dat hy genoegh te doen had, eer hy sigh weer los kon maecken. Deese Kamp duerde ontrent een half uyr, wanneerse beyde moede waeren. Beyde waerense oock seer gewond; echter niet doodlijck.

Uytroeping of eenigh Mensch sigh tegens een wild dier wou waegen; Alleen met Schild en Swaerd.

Als deese afgevoerd wierden, stond de *Gouverneur* van *Casmyr*, genoemd *Allamerdochan*, doemaels by den *Mogol* zijnde, op, en riep overluyd: 't Is des grooten *Mogols Schach Chorams* wil en begeerte, indien'er eenige dappere Krijghs-helden zijn, welcke, alleen met Schild en Swaerd, willen stryden tegens eene der wilde Dieren, en daer door haere Ridderlijcke daeden laeten sien, datse sigh aengeven. De *Mogol* wil de geene, die de Zeege bekoomen, met genaede gunstigh zijn; haer aengesight met vrolijckheyd bekleeden, en haer tot groote Heeren maecken. Daer op vertoonden sigh drie moedige *Indostanners*, sigh tot het Geveght aenbiedende. Doe riep *Allamerdochan* andermael: Niemand gebruyck ander Geweer, als Schild en Swaerd. Indien yemand een Pantzier, of yet anders, onder sijne Kleederen heeft, die legge 't selve af, en veghte reedelijck.

Daer op nam een Indostander

Stracks wierd een frisschen Leeuw in 't Parck gelaeten, tegens wien den eenen Man sigh in den Kamp begaf. Doe de Leeuw hem sagh aen koomen, liep hy met alle macht op hem toe. Den *Indiaen* verweerde sigh een wijl tijds seer dapper, tot dat eyndlijck sijn Armen moede wierden, en hy den Schild wat liet sacken: Waer op 't Beest den selven greep, en te gelijck met d'eene Poot des Kampers reghter Arm, soo dat hy sijn Swaerd niet meer kon gebruycken. Als hy sigh nu in dit uyterste gevaer sagh, ruckte hy met de hand, in welcke hy sijnen Schild hield, sijn *Indiaensche* Poock van den Lijf-gordel af, en stiet den selven in de keel des Leeuws, soo diep hy ingaen wou. Flucks liet dit Dier hem los. De Man, doe niet traegh zijnde, hieuw den Leeuw met eenen Slagh bynae midden door, en doe voorts in stucken van malkander. Wegens deese *Victorie* begon al 't Volck te roepen: *God sy geloofd*: hy heeft overwonnen. Maer soo haest sigh dit Vreughdengeschrey gestild had, wierd tot eenen anderen Dans gepepen. De *Mogol* selfs, sprack den Overwinner met een lagchende mond dus aen: *Ghy zijt een dapper Krijghsman, en hebt treflijck gevoghten. Heb ick u niet doen beveelen, dat ghy alleen met Swaerd en Schild reedlijcker wijs soud kampen. Hier tegens hebt ghy den Leeuw, als een Moordenaer, listiger wijs met een Poock overvallen.* Terstond beval hy twee sijner Dienaeren toe te treeden, om deesen Kampioen levendigh den Buyck op te snyden. Daedlijck was dit verright. Voorts wierd den aldus gedoodeden op een Elephant geleghd, en door de Stad om-gevoerd, andere ten Exempel.

't Geveght aen tegens een moedigen Leeuw.

Sijn rampsalige overwinningh.

Een Tyger

Nae deese *Tragedie* lietmen een Tyger binnen koomen; teegens wien

wien een groot sterck Man soo trots en opgeblaesen quam aentreeden, als of hy de Drommel had willen binden. Doch dit Dier was hem veel te behendigh; greep hem in den eersten aenval by den hals; ruckte hem eerst de Gorgel af, en daer nae 't geheele lighchaem in stucken.

verscheurd eenen anderen.

Hier over vertoornde sigh een ander goed Man; en begaf sigh derhalven oock tot den Strijd, 't welckmen hem geenssins sou toe-vertrouwd hebben, wegens sijn onaensienlijckheyd, als kleyn van persoon zijnde. Hy sprongh als een dol Mensch op den Tyger aen; die deesen meende te grypen, gelyck hy den voorigen had gedaen. Maer terwijl hy sigh tegens hem verhief, hieuw deesen Kampioen hem in den eersten aenloop beyde de voorste Pooten af; en, vermits hy ter neer viel, stracks daer nae 't geheele ligchaem in stucken. Flucks riep de *Mogol*; Hoe is uwen Naem. Den Overwinnaer antwoordede: *Geily*. Terstond quam eenen van den Koningh uytgesondenen hem een Rock van Goud-laecken brengen; seggende: *Geily*, neemt dit Genaeden-kleed, 't welck de *Mogol* u schenckt. Deesen *Triumphator* ontfingh dit gewaed met seer groote eerbiedigheid; kusten 't driemael, 't elckens 't selve op sijn oogen en aen sijne borst druckende. Hier nae hield hy den gedaghten Rock om hoogh; deed heymlijck sijn gebed; en riep doe overluyd: *God* laet den *Mogol* soo groot worden als den *Tamerlan*, uyt wien hy gesprooten is! *God* vermeerder sijne Goederen! Laete hem seven honderd Jaeren leven, en sijn huys eeuwigh blyven.

Eenen der-(?)een gaet tegens den selven Tyger los.

Brenght hem Ridderlijck om 't leven.

Hier op wierd hy van twee Gesneedene voor den Keyser geroepen. Opgetreeden zijnde, quaemen twee *Chams* tot hem, en braghten hem, als een Bruydegom, voor sijne Majesteyts voeten; welcke hy kustede. Als hy nu weer wegh wou gaen, seyde de Groot-Koningh: Geloofd zijt ghy *Geily cham*, weegens uwe Ridderlijcke daed. Ick ben uwen Vriend; en ghy sult mijnen Dienaer zijn. Dus wierd hy, wegens dit sijn koen bedryf, ten Hertogh gemaeckt. (*a*)

Werd daer over vandē Mogol ten Vorst gemaeckt.

(*a*) *Mandelslo Bo(?)k 1. der Reenenreys na Oost-Indien, cap.* 18.

* * * * *
* * * *

Deesen Man, seyde de Heer *Donatiaen*, moet gewisselijck een onvertsaeghd Hert in 't lijf hebben gehad, wyl hy met sulck een grimmigh Dier in 't Geveght derfde treeden; insonderheyd daer 't ongeluk syner Voorgangers hem so versch voor ogen stond; 't welck duysenden van andere Menschen sou hebben af-geschrickt.

By welke Gelegentheyd een Gespreck

Gewisselijck liet *Sinebald* sigh hooren, hy moet niet veel Hasen-vleesch, maer wel Leeuwen-margh hebben gegeeten: Wat is'er doch feller en wreeder, als een Tyger?

Van de Tygers werd begonnen.

Hebt

Beschryvingh van den Oost-Indischen Tyger.

Hebt ghy, vraeghde *Angelot* hier op, wel oyt een Tyger gesien? Jae, antwoordede *Simebald*, eenige Jonge, maer noyt geen oude. Waer op *Angelot* aldus voort voer: D'*Oost-Indische* Tygers zijn ontrent soo groot als een Eesel. De gedaente is als die van een Kat. Bovenmaten snel loopense. Hebben veele tanden, soo scherp als Messen. Haere woeste grimmigheyd en wreedheyd overtreft die van alle andere verscheurende Dieren. Om de Kin wassen haer lange Hayren, soo vergiftigh, dat Mensch of Beest: jae even dit Dier selfs, maer een eenigh hayrtje daer van in 't lijf krygende, moet sterven, sonder eenige hoop van leeven. Dus werd het laetst-genoemde gedood door sijn eygen Vergift.

Hebben doodlijck-vergiftigende Hayren aen haere Kin.

D'Inwooners van *Bengala* hebben waer-genoomen, dat de Tygers, wanneerse by de *Ganges* of eenige andere Vloed koomen, om uyt de selve te drincken, altijd haeren mond nae de stroom, noyt daer tegens sullen keeren, op dat niet het tegen-loopende Water, door de ghedaghte Hayren vergiftighd geworden zijnde, haer in den beck schieten, en alsoo haer de dood verwecken moght. Even om dese oorsaeck plegen se uyt geen stilstaende Poelen, Grachten of andere niet stroomende Wateren te willen drincken. 't Is derhalven op levens-straf verbooden, na de doodingh eens Tygers dese Hayren te behouden: maer al deselve moetmen leveren aen 't Hof des *Mogols*: Van welcke sijn Artsen dan doodlijck-vergiftigende Pillen bereyden; die de geene moeten in-slicken, welcke den Koningh heymlijck van kant wil helpen.

Vervolgen de Menschen, selfs op de Boomen.

De Tygers zijn veel grimmiger als de Leeuwen: Beloeren de Menschen seer listigh: Vervolgen haer selfs tot in de Huysen en Hutten. Indien de Deuren niet vast genoegh gesllooten zijn, soo sluypense binnen: Grypen den eersten, die haer voor de klauwen koomd, aen, en sleepen hem wegh, gelijck een Kat de Muys pleegh te doen. Heeft yemand sijnen toevlught op een Boom genoomen, soo klauterense den selven op, en haelen hem daer van.

Of een Mensch sigh tegens een Tyger soude konnen verweeren.

Maer, vraeghde *Argyrides*, sou een Mensch sigh niet tegens haer konnen verweeren?

Eenen alleen, antwoordede *Angelot*, seer beswaerlijck, ten waere hy seer sterck, geswind, kloeckhertigh, en met een goed Swaerd voorsien was. Jae even dan sou 't noch een groot geluck zijn, indien hy d'overhand bequam. Maer twee souden eenen Tyger wel konnen om-brengen, indiense recht met de saeck wisten om te gaen. Want soomen haer met een Stock hard ontrent de Nieren slaet, soo vallense in onmaght ter neer; en moeten 't verlooren geven. Op deese, en geen andere wijs, kanmen haer bedwingen en gevangen bekoomen.

Kleyn Diertje, de Menschen

Vermits nu dese woedende Dieren noch Menschen noch Beesten verschonen, soo heeft de goedertierene *God* een kleyn Diertje besteld, 't welck altijd voor of nevens haer heenen loopt, en de lieden voor haer

haer waerschouwd. Wanneer men den Tyger sijne Jongen heeft ontroofd door eenige list, soo pleegh hy 't Schip, waer in sigh de Jaegers met haeren Buyt bevinden, wel dertigh mylen weghs langhs den Oever heenen te vervolgen. Die hem dan voor-koomd, is levenloos. Doch 't gedaghte Diertje, geduerigh nevens hem heenen dravende, en bassende, geeft Menschen en Vee een Teecken, datse sigh in seeckerheyd moeten begeven.

voor de koomst des Tygers waerschouwende.

Boven alles eetense geerne Menschen-vleesch. Wanneerse een Schip gewaer werden, waer in *Mooren* zijn, soo volgense 't selve langhs de kant des Vloeds wel tot twintigh Mylen toe. 't Is nauwlijcks geloofflijck, hoe hevigh d'Inwooners van *Bengala* voor deese Dieren bevreesd en verschrickt zijn. Sy derven haeren reghten naem niet eens noemen; maer geven haer veelerley andere uyt vrees, datse anders van haer verscheurd souden worden. *Schottus lib.* 8. *Mirabil. Animal. cap.* 75. *Nieuwhof, in d'algemeene Beschryvingh van China. Atlas* Sinicus *pag.* 117.

Vrees der Bengalers voor de Tygers.

In *America*, begon *Floris*, hebben wy niet een, maer meenigerley slagh van Tygers; van welcke ick u eenige sal voor-dragen.

Beschrijvingh van den Mexicaenschen Tyger; met seer cierlijcke Vlecken.

De *Mexicaensche* Tyger heeft een langen staert; korte wyde Ooren; taemlijck groote, glinsterende, ronde oogen, en een vry wyde beck. Syn bovenste Honds-tanden strecken sigh seer langh uyt, soo datse aen de syden over 't onderste kinnebacken uyt-steecken. De meeste Hayren sijns Baerds staen nae de Borst toe, en vallen swartaghtigh. Hy heeft een seer dicke Neus; desgelijcks goede dicke Beenen, van een middelmaetige hooghte. Aen de voorste klaeuwen staen scharpe Nagels, van welcke de vier langh zijn; maer de vyfde is korter. 't Geheele ligchaem valt wat roodagtigh, met een schone Rosenverwe overtrocken, behalven den Buyck, die veel meer witaghtigh is. Syne Vlecken zijn gesteld gelijck als Rosen, doch sigh wat donckerer en swartaghtigh vertoonende tusschen d'overige aengenaeme roodheyd. 't Gantsche Ligchaem, Voeten en Staert heeft de Natuer soo een cierlijcke wel-geordonneerde Schaeckeeringh gegeven, als of dit Dier met een schoon konstigh-gewerckt Tapijt behangen waere. De Vlecken vallen op den rugg' en 't hoofd ronder en grooter: Op 't lijf en nae de Pooten toe wat langhaghtigh en veel kleyner. (*a*)

(*a*) *Anton. Recchus in Descrip. Tigridis Mexican. Pag.* 498.

'k Heb tot noch toe gemeend, seyde *Sinebald*, dat de Tygers geen ronde, maer enckelde langhwerpige Vlecken hadden. Tot dit gevoelen heeft my *Plinius* bewoogen, schryvende, dat d'Oude *Romeynsche* Cier-disschen, gemaeckt van Citroen-hout, daerom *Tigrinæ Mensæ*, of Tyger-Tafels wierden genoemd, wylse langhwerpigh gevleckt waeren: Gelijckmen daer tegens die met kromme Plecken waeren geteeckend Panther-Disschen noemde. Doch nu hoor ick van u, dat op de Tygers-huyd beyde ronde en langhwerpige Vlecken werden gevonden.

De gedaente der gedachte Vlecken.

stigh koomd aen te vallen. Ter deeser oorsaeck gaet hy altijd bedriegelijck te werck, sigh verbergende aghter Hagen en Struycken, en dan eyndlijck op de voorby-gaende Beesten overdwars aenvallende. Feyld het hem d'eerste mael, soo geeft hy een eenige schreeuw; wijckt dan te rugg', en gaet een streeck van 't Bosch om; loerende daer weer, tot dat, nae sijne listige vermoedingh, de Dieren daer weer voorby koomen. Boven dien grypt hy met syne klauwen gemeenlijck den Roof op de Neck aen, en veld met yeder slagh elck Dier, oock selfs 't alderstercksté, lightlijck ter aerden; suyght'er 't Bloed uyt, 't welck sijn beste laefnis is, en sleept 't overige Aes in 't Bosch, om sigh van 't Vleesch te versaedigen. Alderliefst houd dit verslindend Beest sigh op aen soodanige Oorden, daer het weet, dat Menschen *wandelen*, welcke sulck een scharpen Reuck niet en hebben, noch oock soo snel loopen konnen, als de gedaghte andere Dieren.

Volgens 't verhael van de Heer Jacobus Bontius

Ick, gaet de gedaghte *Bontius* voort, sou bynae seggen, dat de Tygers een slagh van Katten zijn; wyl niet alleen 't Hoofd en d'andere Leedematen, maer oock de Seeden en Beweegingen met die van de Katten gantsch wel over een koomen. De Kat doet, gelijck bekend is, nae de Ratten en Muysen maer eene sprongh, en dood haer te vooren met haere Klauwen, eerse deselve verslind. * Noch klaerder werd dit bemerckt aen de bonte gemarmelde *Cyprische* of *Persiaensche* Katten, welckers Kop die van den Tyger allesins gelijckvormigh is.

* *Niet altijd evenwel, maer somtijds eetse die wel levendigh.*

De Tygers vinden sigh met groote hoopen in soodaenige Bosschen, welcke dight aen de vlietende Wateren leggen; op dat, wanneer de Dieren daer heenen koomen om te drincken, sy heymlijck uyt haere verborgene plaetsen voortsprongen, en eene der selver verscheurden. D'andere Beesten is een geweldige vrees voor den Tyger in-gebooren, wegens sijne verschrickelijcke wreedheyd. Derhalven noemen de *Javanen* hem niet onbillijck *Radia Outang*, Koningh des Woods. Syne sterckte is ongelooflijck groot: Want hy treckt eenen van hem gedoodeden Buffel, wel driemael grooter als hy selfs, met sigh nae 't Bosch, soo light als een stuckje houts.

Listigheyd en kraght der Tygers.

De Heer *Generael Petrus Carpentier* heeft voor de Tygers rondom de Bosschen eenige Vallen laeten stellen, t'saem geslaegen van dighte en geheele Balcken; in welcke een Bock was vast gebonden, die den Tyger door sijn gebleer sou aenlocken. By geval gebeurden't, dat eenen seer grooten uyt deese Dieren daer in quam; die, soo haest hy bemerckte gevangen te zijn, de Balcken (schoon met stercke ysere Nagelen vast aen malkander gehegt) met sijne Klauwen en Poten van malkander ruckte. Dus ontquam hy 't, sonder den Bock eenigh leed toegevoeghd te hebben; wyl hem in deese Gevanckenis buyten twijffel d'eetens-lust vergaen was.

Wonderlijcke stercke eens Tygers.

Tot dus verr' de Heer *Bontius*. Maer soo wy de saeck een weynigh dieper

Plinius en

dieper willen naedencken, men fal, onfes oordeels, bevinden, dat *Plinius* en andere Oude Schryvers 't geenfe gefeght hebben, lightelijck fouden konnen beweeren tegens deefen, niet op foodaenigh een wijs, als de *Jefuit Cafparus Schotus* in fijne *Phyfica Curiofa* de faeck foeckt te bemiddelen; naementlijck, dat veellight de *Javaenfche* Tygers, van welcke *Bontius* handeld, langfaemer te voet zijn, als d'andere foorten; want fulcks is een noch ongewis vermoeden: Maer veel meer aldus; dat fy de Pijl-fnelheyd des Tygers verftaen van even defelve gefwinde Sprongen, die hy nae andere Dieren doet. Verder kondenfe *Bontius* gevoeghlijck antwoorden, of fchoon de Tygers in 't gemeen langhfaem gaen, foo volghd daerom geenffins, datfe niet, als de begeerte tot Buyt of Wraeck haer aendrijfd, fnel ghenoegh fouden konnen loopen. Veele Dieren, als Katten en Geyten, hebben defgelijcks een langhfaemen gangh, doch als 't haer behaeghd, of noodigh is, konnenfe gefwind genoegh voortfnellen. Indien oock den Tyger geenen vaerdigen Voetganger was, hoe fou hy dan fijne Beleedigers, of Jongen-rovers, foo veele Mylen weghs geduerigh konnen vervolgen? Ten derden kondenfe verwerpen d'oorfaeck welcke *Bontius* geeft, waerom de Tygers niet foo geerne andere Dieren, als wel de Menfchen aengrypen, en met fommige nieuwe Schryvers beweeren, dat fulcks andere redenen kan hebben. Eerft, om dat haer 't Menfchen-vleefch alderbeft fmaeckt. Ten tweeden, om dat veele der andere Dieren, als Buffels, Wilde Swynen, e. f. v. haere Huyd een tijdt langh vry fcharper konnen verdeedigen, als de Menfchen, welcke de Natuer geen Wapenen heeft aengefchapen. Ten derden, alhoewel de Tyger niet in eenen toght foo fnel loopen kan als een light Hart, noch foo langhdurend als een daer heenen *galoppeerend* Paerd, foo kan 't echter in een korte ren den Buffel of 't Paerd in gefwindheyd wel overtreffen: Maer vermits meenigh Pijl-fnellopend Dier, ten Voorbeeld, een Kat, gemeenlijck nae een korten af-geleyden wegh ruften moet, doch ftracks daer nae weer aen-fet, foo is 't geen wonder, dat d'andere ter voet vaerdige Dieren, die fonder ruften geduerigh voort-loopen, den Tyger konnen ontkoomen. Ten vierden, wanneer dit Dier in den eerften, tweeden of derden fprongh (want uyt andere Schryvers is bekend, dat hy niet alleen eenmael, maer wel twee of driemael nae malkander fpringht) gemift heeft, foo is 't niet vreemd, dat een Hart, of fnel Paerd, hem ontloopt, wijl foodaenige fprongen, wegens de Blixem-fnelheyd, den Tyger aldermeeft vermoeyen; en d'andere Beeften derhalven hier door voordeel bekoomen, om hem t'ontvlieden. Noch meer andere oorfaecken foumen konnen by brengen.

andere Schryvers,

Gewaghmaeckende van de fnelheyd der Tygers,

Voorgefproocken, tegens D. Jacobus Bontius,

Met verfcheydene redenen.

Ondertuffchen blijckt uyt 't gehoorde Bericht van *Bontius* foo veel, dat tuffchen d'*Ooft-Indifche* en *Mexicaenfche* Tygers in dit ftuck geen onderfcheyd valt: Maer uyt myne daer by gevoeghde woorden, dat fo wel

Overeenkoomingh der Ooft-

Indische en Mexicaensche Tygers.

wel den *Mexicaenschen* als den *Javaenschen* Tyger voor seer snel te houden is; in aenmerckingh van haere geswinde sprongen, en de verre naevolgingh haerer beroovers; schoonse, wanneer het den Jager geld, tot veele reysen toe, door een kleyne rust, of langhsaemer gangh, den loop weer herhaelen.

Vriendschap tusschen de Tygers en Rhinoceren.

Aenmercklijck is 't geen den gedaghten *Bontius* daer by doet, te weten: Ter welcker plaets de *Rhinoceros* of Neus-hoornen sigh onthouden, dat daer oock gemeenlijck de Tygers woonen; en datmen haer meest by malkander daer heenen siet gaen. Als *Bontius* de *Javanen* nae d'oorsaeck hier van vraeghde, soo gavense dese volgende, welcke niet geheel te verwerpen is. Vermits de Vleesch-eetende Tygers, wegens haere vraetigheyd, alles in-slocken, soo moeten in haere Magen veel onverdouwlijcke Voghtigheden ontstaen. Doch de Neus-hoorn eet maer alleen Kruyd: Derhalven volghd en begeleyd de Tyger hem, om synen Mist tot Artzeny te gebruycken: Even gelijck de Honden 't Gras, andere Dieren andere Kruyden tot Medicijn nuttigen.

Doch de selve is maer alleen geveynsd,

Bontius houd dit niet voor ongelooflijck, nadien hy selver heeft waer genoomen, dat tusschen beyde deese malkander vergeselschappende Dieren maer een geveynsde Schyn-vriendschap is: Wijl 't Wijfje der *Rhinoceeren*; haer jongh Veulen by haer hebbende, den Tyger niet ontrent haer wou laeten gaen. Als hy oock eens buyten de Stadt *Batavia* aen den Oever der Rivier gingh wandelen, om d'aengenaeme aldaer aen de Water-kant wassende Kruyden en Planten te beschouwen, heeft hy een jongen Neus-hoorn aen den gedaghten Oever vinden leggen, welcke de Heupen af-gebeeten, en met klauwen afgescheurd waren, alhoewel hy noch leefde, en een seer jammerlijck getier maeckte. *Bontii Javaensche* Dienaren oordeelden, dat dit buyten twyffel van een Tyger was gedaen. Boven dien sien deese Dieren, wanneerse t' saem gaen, malkander seer scheel aen, gruntsen, en rimpelen de Muyl tegens een; 't welck gewisselijck geen teecken van vriendschap kan zijn.

Volgens de waernee-mingh van Bontius.

Sinnebeeld.

Men kon haer derhalven doen dienen tot een goed *Emblema* of Sinnebeeld des misvertrouwens, 't welck de *Javanen* geduerigh tegens malkander hebben: Wijl deese *Natie* soo gantsch arghwaenigh is, datse haer' eygene Kinderen (om te swygen van Broeders en Bloedverwanten) niet vertrouwen.

Welck van beyden stercker is,

Bontius twyffeld oock, welck van beyde deese Dieren, een Leeuw of een Tyger, stercker is: In aenmerckingh, dat d'eerste, welcke hy in *Africa* by 't Hoofd der goede hoop heeft gesien, veel kleynder waeren, als deese *Javaensche* Tygers. Daer benevens treckt hy aen de Versen van *Martialis*, waer in verhaeld werd, op wat voor een wijs een tammen Tyger een wilden en grimmigen Leeuw heeft verscheurd.

Maer

Een Tyger of een Leeuw.

Maer of wel de *Mexicaensche*, oock de *Javaensche* Tyger, een Leeuw sou mogen vermeesteren, soo werdt echter in 't gemeen de Leeuw stercker geacht als de Tyger. Gelijck dan den van *Bontius* aengetrockenen *Poët Martialis* sulcks selver te kennen geeft, vermits hy 't gedaghte Voorbeeld als yet seldsaems verhaeld, en aen 't eynd uytdrucklijck seght, dat de Tyger sigh in 't wilde Woud soo veel niet sou durven verstouten. Dus klincken syne Verssen.

Verssen van den Poët Martialis.

Lambere securi dextram consueta magistri,
Tigris, ab Hyrcano gloria rara jugo;
Sæva ferum rabido laceravit dente Leonem.
Res nova non ullis cognita temporibus,
Ausa est tale nihil, sylvis dum vixit in altis
Postquam inter nos est, plus feritatis habet.

Aengetrocken en overwoogen.

Naedien de Poët seghd, dat het wat nieuws en yets ongehoordt is, soo volghd immers daer uyt, dat hy den Leeuw in 't gemeen voor des Tygers meester houd. Voor mijn deel, 'k verwonder my over dit geval soo seer niet, als wel over de dappere, of veel meer vermeetene daed eens Menschen, waer van den meer-gedaghten *Bontius* meldingh doet by 't besluyt van syne Beschryvingh der Tygers.

Vermeeten-koene daed eens Mans Tegens een Tyger.

Eenen heeft in synen tijd sigh met sijne linckerhand gemaeckt aen een Tyger, die sijne kaecken wijd open gespalckt hield; greep hem by de tongh, en sneed hem met een breed Mes den buyck op, soo dat hy stierf. Of 't een *Hollander*, of *Javaner* was, die deese daed verrightede, vermeld onsen Schryver niet.

'tSy van wat voor een Land-aert hy geweest is, seyde *Angelot*, men moet hem houden voor een onvertsaeghd Man, en een dapperen Waegh-hals: Dien de grote *Mogol* veellight noch vry grooter Eer sou aengedaen hebben, als hy deed den voor-heenen gedaghten *Geyli Chan*, welcken van hem ten Hertogh wierd gemaeckt, om dat hy een Tyger met sijn Swaerd had verslaegen.

Bedenckingh.

Neen, hernam *Sinebald*, soodaenigh een geluck is deesen niet weervaeren. In tegendeel heeftmen hem nae eenige Jaeren een Hooghte doen opklimmen, van welcke hy met een Strop weer afviel; vermits hy van de *Hollanders* nae de vyanden was over-geloopen: Hier uyt is te sien, dat het een groter Konst is d'ondeugden, als Tygers en Leeuwen t'overwinnen.

Dol-koenheyd der Javaners.

Gewisselijck is dit waerachtigh, antwoordede *Angelot*. Doch ick vermoede dat het een *Javaner* is geweest; want onder dit volck vindmen vermeetene dol-koene lieden, die dickmael gantsch vertwijffeld op Menschen of Beesten los gaen: Jae niet selden door haer' eygene wonden sigh een Deur maecken, om door deselve by haer' haters te

koomen, vermitsse door Spiessen en Swaerden loopen, alleen om haeren Vyand op de Huyd te dringen. Maer wy hebben de Heer *Floris* van de *Mexicaensche* Tygers af-gebraght. Veellight had hy noch yets meer daer van willen seggen.

* * * * * *
* * * * *

Braziliaensche Tygers van verscheydene soorten.

VAn de Tygers in *Mexico*, begon *Floris* weer, had ick niets verder te spreecken, maer van de *Braziliaensche* noch 't een en 't ander, 't welck uwe aenmerckingh waerdigh is. In de Bosschen des Gewests *Brazil* onthouden sigh meenigerley slagh van Tygers, eenige van grooter, andere van kleyner aert. De grootste en alderwreedste laetmen loopen, sonder deselve t'eeten, maer men is wel te vreden, van deselve niet gegeeten te worden. De kleyne, welcke men ter Spyse gebruyckt, noemen de *Portugeezen* in 't gemeen *Onsa*: Doch by d'Inwooners voerense verscheydene Naemen, gelijckse dan oock zijn van verscheydene soorten.

Tyger-geslaght, genoemd Jaguara.

't Eene slagh werd geheeten *Iaguara*. Is soo groot als een Wolf; de Kop dick, en die van de Katten gelijck, even als oock den Baerd van d'oogh-brauwen. D'ooren vallen kort rond, gelijck Katten-ooren. De Beenen apen desgelijcks de Katten nae. De voeten zijn breed; doch de voorste breder en dicker als d'aghterste. Yder Tee (welcke vijf in getal, en even soo gesteld zijn als die van de Katten) heeft een kromme, halve-Maen-vormige en geweldige scherpe Klauw; welcke dit Dier in treckt en verberghd, gelijck de Katten gewoon zijn te doen. Maer wanneer 't een Roof siet te bekoomen, weet het dit Geweer haest te gebruycken. De Tanden zijn gantsch zwart. D'oogen blauw en glinsterende, insonderheyd by naght; wanneer men deselve siet vlammen gelijck een vyer. De Staert is gelijck die van de Katten. Op de huyd staen korte geelaghtige Hayren; overal cierlyck beworpen met swartachtige bonte plecken. Aen de Jonge vindmen 't Hayr langer, en een weynigh gekruysd, gelijck Schaeps-wol.

Gestalte, en grimmigheyd.

Hoe 't met den bekoomenen Roof handeld.

't Is een seer grimmigh Dier, beyde van Menschen en Beesten seer hoogh te vreesen. Wanneer 't sijnen bekomenen Roof verslind, steeckt het den Kop seer diep in 't opgescheurde ligchaem; en slockt sonder ophouden, sonder 't selve in stucken van een te rucken, gelijck andere Vleesch-eetende Dieren doen. 's Nachts maeckt het een seer groot geschrey, huylende gelijck een hongerigen Hond. Om voor haeren aenval in 't duyster verseeckerd te zyn, soo behoefd men maer alleen een brandend Hout, of een Lont, of eenigh ander Vyer in de hand te hebben; want dan sullense terstont de vlught neemen. Even 't selve

word

word oock gesteld tot een middel om de Wolven te doen wegh loopen.

'T Andere slagh werd geheeten *Iaguarete*. Deesen Tyger heeft eenerley gestalte met den *Iaguara*. Is soo groot als een jongen een-jaerigen Stier, volgens de stellingh van *Marckgravius*. Doch *Piso* vergelijckt al de kleyne Tyger-Geslaghten in grootte by een Wolf. De Hayren zijn kort, glinsterend, swart, met een schaduw-verwe vermenghd. Den Balgh is besprickeld met kool-swarte pleckjens, op meenigerley wijs, even gelijck aen de voorige soort. Deesen Tyger is noch grimmiger als den eerst-genoemden.

Ander Geslaght, genoemd Jaguatete.

Ten derden vindmen noch 't Geslaght *Cuguacuarana*; in grootte en gedaente met den *Iaguara* gantschlijck over-een-koomende; doch alleen in verwe van den selven onderscheyden. 't Hayr is kort, gelijck dat van den *Iaguarete*, doch Rhee-verwigh, alhoewel wat lighter, en wat meer nae 't Geel treckende; op den rugg' wat donckerer; onder de Kin en Buyck wit-aghtigh. Syne wreede grimmigheyd is niet minder als die van d'andere. 't Vleesch eetmen, soo wel als dat van beyde de voor-gedaghte soorten: Doch dit laetste sou 't gesondste zijn.

Derde slagh Cuguacuarana.

De Heeren *Brazilianen*, seyde *Donatiaen*, moogen eeten dat het haer wel bekoom: Wat my belanghd, 'k wil hier op haren Gast niet zijn; maer mijn deel haer geerne schencken.

Deese Tygers worden niet alleen van de Brazilianen,

Evenwel kan ick u verseeckeren, hernam *Floris*, 't Tyger-vleesch soo een heerlijke Spys te zyn, dat niet alleen de *Brazilianen* en wilde *Tapuyers* sigh daer meê vrolijck maecken, maer oock meenigen *Europaer* de vingers daer nae leckt, wanneer hy magh toetasten aen de Tygers, welcke een geel gesprickelde Huyd hebben. Wy houden deese kost daer even soo goed als 't beste Kalfs-vleesch.

Veellight, liet *Sinebald* sigh hooren, mach 't soo goed van smaeck; maer daerom sal 't evenwel soo gesond niet zijn. Hier werd my indaghtigh 't geen uwen Genees-geleerden *Guilielmus Piso* schrijfd; te weten, dat hy 't selver geproefd, en met de hooghste verwonderingh bevonden heeft, dat geenerley Wildbraed beeter smaeck kan hebben. Niettemin heeft hy altijd sijne goede Vrienden, insonderheyd de geene, welcke sieckljck waeren, geraeden, sigh van deese Spys t'onthouden; of immers niet dickmael daer van t'eeten, vermits alle Dieren en Vogelen, sigh van bloed geneerende, hitsigh Bloed maecken.

Maer oock van d'Europæers in dit Land gegeten voor een leckerbeetje.

* * * * * *

* * * * *

De Mogol heeft geen Wild-baenen.

TErwyl wy, seyde *Donatiaen*, de Tygers zijn naegevolgd, is de Hof-staet des grooten *Indiaenschen Mogols* ons bynae t'eenemael uyt 't gesight gekomen. 'k Heb lust, om weer daerwaerts te keeren, en moet derhalven vraegen, wat voor Wild-baenen de gedaghte *Mogol* doch hebben magh?

Sleghte Honden ter Jaght, echter hoog gehouden en gekleed.

In dit Gewest, antwoordede *Angelot*, vindmen geen bysondere Wild baenen, of Dier-gaerden: Maer alleen Bosschen, in welcke yeder vry staet, te moogen jaegen: behalven alleen ses Mylen weghs rondom *Agra*; welcke plaets omslooten, en den Koningh tot sijne verlustigingh voorbehouden is. Groote Honden vindmen hier niet, maer wel een andere soort van sleghte waerde, wyl twee der selver wel een geheelen dagh langh werck hebben, eerse eenigh Dier konnen vellen. Evenwel werdense hier seer hoogh gehouden, en men maeckt haer kleederen, op datse warm en suyver moghten blyven: volgens 't verhael van *Robert Coverte, cap.* 13.

Berighr

Maer, vraeghde de Heer *Floris*, wat voor een *Religie*, of veel liever Waen-geloof, hanghd den grooten *Mogol* aen?

Van de Religie des Mogols.

De *Mahometaensche*, gaf *Angelot* tot berighr; alhoewel onder syne Heerschappy de vryheyd des Godsdienst werd gedooghd. 't Werd in den Koningh *Echebad* seer hoogh geroemd, dat hy de schendlijcke, *Mahometaensche Secte*, welcke sijnen Vader van de *Persianen* had aengenoomen, sigh beneerstigde uyt te royen. Oock haere *Mosqueen*, of Tempelen, ter neer wierp, en eenige der selver maeckte tot Stallingen voor de Beesten, of deed aenwenden tot andere diergelijcke veraghtlycke gebruycken. Ondertusschen had hy voor sigh selven geen *Religie*. Immers, hy is geene der Godsdiensten eygentlijck toegevallen; onaengesien hy de *Jesuiten* toeliet, in sijn Rijck opentlyck te moogen prediken, en de *Sacramenten* t'*administreren*. Maer daer benevens begeerde hy, datse haere Leere door Wonder-wercken bevestigen: en ten dien eynde met sijne Papen door een vyer gaen souden.

Bedryf van Koningh Echebad (van andere genoemd Achabar.)

Seldsaeme Religions-proef.

Men verhaeld van hem, dat hy dertigh jonge onnoosele Kinderen, welckers Ouders van verscheydene *Secten* waren, met groote sorghvuldigheyd heeft doen opvoeden, en eenige Trauwanten bestelde, welcke opsight souden hebben, dat der selver Voedsters noyt met haer quamen te spreecken: Voorgevende, dat hy wou aenneemen de *Religie* der geene, welckers Spraeck deese Jongskens aldereerst souden gebruycken, of verstaen. De Beeldenissen *Christi* en *Mariæ* eerde hy seer hoogh; leggende deselve, nevens eenige soo genoemde *Reli-*

quien

quien der Heylige, op sijn hoofd. Doch eyndelyck heeft hy voor sigh selven een eygene *Secte* opgerecht: Ook eenige *Discipelen* en Navolgers gehad, welcke hem een Propheet noemden; voorgevende, dat hy de kracht had, om Wonderen te doen, en Kranckheden te heelen.

Houd sigh seer slecht in kleding.

Ondertusschen was dit prijsens-waerdigh in hem, dat hy sigh in sijne kleedingh seer slecht hield, en geensins soo prachtigh, als d'andere *Indiaensche* Koningen: Onaengesien hy in een seer groten roem was, weegens sijne verrichtede Krygsdaeden. Gantsch onervaren was hy in de Letter-konst; soo dat hy noch leesen noch schryven kon: Evenwel hoorde hy geerne verstandige lieden van allerley saken *discourceren*; en pleegh wel sijne meening wyslyk daer over t'uyten. Hy was een seer groot Lief-hebber der Gereghtigheyd, en verhoorde de Partyen selfs in eygener persoon; tot sig neemende acht sijner Raeden, en eenige getrouwe Geheym-schryvers. Yeder dagh deed hy sulcks tweemael. Deese verhooring verrigtede hy staende, of, na *Turcksche* gewoonte, op een Tapyt neerleggende, sonder in sijnen Throon te gaen sitten. Niemand moght, buyten sijn uytdrucklyck bevel, eenige misdaad straffen. Tegens Moordenaars, Overspeelers, en andere diergelyke Hoofd-misdaedige, pleegh hy met de strop te doen handelen: Alhoewel niet, voor dat het Vonnis ten derden maal geveld was.

Is een groot voorstander der Gereghtigheyd.

'sNachts pleegh hy niet veel meer als twee uyren te slapen. Dese sijne wackerheyd in alle dingen wierd van 't geluk bygesprongen; 't welk hem een *Victorieus* Swaard verleende, waar door hy vele Provintien en Landen bedwongh. Evenwel heeft de Schickingh hem niet altyd enkele Honigh, maar oock somtyds wel Gal laeten proeven, toelaetende dat sijnen tweeden Soon *Morad* met veele Oversten wierd verslagen. Daer-en-boven viel in 't Jaer 1597. 't Vyer van den Hemel, t'eenemaal tot Asch verbrandende sijne Koninglyke Tent; met Goud en Eedele Gesteenten op 't Kostelykste verçierd; nevens de Tenten sijner Eedele, rondom de sijne opgeslagen. Desgelijcks oock 't Palleys, en de Goudene Stoel. Door desen Brand versmolt een uytspreeckelyken Schat van Goud en Silver. Dit bewoogh hem, sigh te begeven in eene sijner nieuwlyks-veroverde *Provintien*, genoemd *Chismer*.

Syne wackerheyd en overwinningen.

Swaer onheyl, hem overkomen.

Men seghd, dat hy gedurigh by sigh had twaelf Doctoren, Leeraers en Priesters, welke *Disputatien* en Reden-voeringen moesten aenstellen over saken van *Religie* of *Politie*: Of ook spreken van vreemde Geschiedenissen. Seer begeerigh was hy, om kennis te hebben van de Godsdiensten der Volkeren des gantschen wereldts. Gantsch vriendlyk toonde hy sigh in woorden en in gebeerden; doch daer benevens oock ernstigh. Dit vinden wy in de Beschryvingh des Koninkryks *Indostan*, begreepen *im zwolften theil der Oostindischen Schiffarten*. Daer-en-boven werd hem tot bysonderen roem toegereeckend, dat hy sijne Moeder een seer groote Eerbiedigheyd betoonde; en haer, alsse van

Syne nieuwsgierigheyd, om kennis van allerley Godsdiensten hebben.

Labor nae *Agra* reysde, selver op de *Palankijn* heeft helpen draegen. Doch dit is in hem ten hooghsten lasterlyk geweest, dat hy, gelyk sommige voorgeven, in de swarte Konsten ervaren was, en openelyck sigh daar van beroemde.

Syne ervarentheyd in de swarte Konsten: 'k Heb, viel *Sinebald* hier in, yets hier van geleesen, en, onder meer andere dingen, oock dit: Dat hy eens, om sijne Hovelingen met een sonderlingh kortswyl te verlustigen, sijne voornaemste Gemaelin 't Hooft affloegh, tot de hoogste verbaestheyd en uyterste bekommeringh aller omstanders. Doch haest daer nae heeft hy door Tovery haer den Kop weer aan 't ligchaem geset; soo datmen gantsch geen blyck-teecken, veel min eenige wonde of bloedige streep, aen haren hals kon gewaer worden.

Met een voorbeeld daer van. 'k Sou wel derven wedden, seyde de Heer *Donatiaen*, dat hy haer noyt 't hooft had afgesabeld. Want indien hy waerlyck sulcks gedaen had; hy sou 't met al sijne konsten noyt weer aen den Romp hebben konnen setten.

Barmhertigheyd van Schach Selim tegens d'Arme, Geerne stae ick dit toe, hernam *Sinebald*. So wel 't af-houwen als de weer-aensettingh is een enckele Verblindingh en louter Guychelspel des Duyvels geweest. Synen Naevolger in de Regeeringh, *Schach Selim*, heeft sigh wel niet *gerecommandeerd* door eenige sonderlinge Krygs-verrigtingen, maer dies te meer door eenige andere Deughden. Hy deed aan d'arme lieden seer veel goeds: Sprack vriendelyck met haer; en versagh haer rijckelijck soo van Geld en Kleederen, als van andere noodwendigheden. Op seeckere tyd, by syne te rugg' reys van een Begraefnis, heeft hy met eygener handen een Vyer gestoockt, en, nevens sijne liefste Gemaelin *Normahel*, Spysen gekoockt voor vyf duysend arme menschen; deselve in eygener persoon, met de gedachte sijne Gemaelin en haere voornaemste Eedele Vrouwen, onder dese behoeftige uytdeelende.

Sonderlingh voorbeeld daer van.

Hy haet de geene, welcke van Religie veranderden. Een seer groot mishaegen vattede hy op tegen de geene, welke van Godsdienst veranderden. Ja, d'afvallige straftede hy seer hevigh, wanneerse haere voorige *Religie* ter liefde of om de gunst van menschen hadden verlaeten. In tegendeel begiftigde hy met groote Geschencken de geene, welcke wel gewankeld hadden, maer eyndlyck echter standvastigh waeren gebleven.

* * * * * *
* * * * *

Heeft verscheydene Naemen gehad. DIt is, vervolghde *Angelot*, even dien selven *Mogol*, aen wien onsen voorgedachten *Thomas Roe* was afgesonden. Hem werden verscheydene Naemen gegeven; als; *Selim*; *Ziam Haengier*, en *Nurdin Mahomed*: Welcken laetsten naem hy sigh selven nae

nae sijne Kroningh heeft toegeëygend; beteeckenende soo veel als: *Deglantsch der Mahometaensche Wet*. Buyten twyffel heeft hy sulks gedaan om de gunst des Volcks daer door te winnen. In aenmerckingh, dat 't selve tegens sijnen Vader eens had *gerebelleerd*, ter oorsaeck van sijne veraghtingh der *Mahometaensche Secte*. Want anders heeftmen naderhand in hem niet gemerckt eenigen sonderlingen yver, tot en over de *Mahometaensche* onsinnigheyd; maer veel meer een grooten twyffel, welcke de rechte Godsdienst mocht zijn; nevens een groote begeerte, om daer van te hooren *discoureeren*. Insonderheyd pleegh hy by den dranck geerne te *disputeeren* van de Leere *Mosis*, *Christi*, en *Mahomeths*. Even hierom behoefdmen sigh niet te verwonderen, dat hy den dagh, en 't reghte light der waerheyd niet heeft gesien, als 't welck met nuchtere oogen wil gekend werden. Men schryfd, dat hy aen sijn ligchaem niet besneeden was, gelyck andere *Mahometaensche* Princen. Dat hy oock van de *Heere Christus* seer eerbiedigh pleegh te spreecken, hem altyd noemende *Isararetb Eesa*, dat is, den *grooten Propheet Jesus*. Tegens de *Christenen*, in sijn Land woonende, droegh hy sigh seer goedertieren.

Twyffeld over de Mahometaensche Leere.

Is goedertieren tegen de Christenen.

Tot den meermael genoemden *Engelschen* Gesant *Roe* wendede hy sigh eens op sekeren dagh, na een langhduerigh Gespreck van de *Religien*, en seyde tot hem: Ick ben Koningh. *Christenen*, *Mooren*, en *Joden* sullen my welkoom zijn. Ick bekommer my niet over haere Godsdiensten. Sy koomen al t'saemen tot my uyt liefde, en derhalven sullense oock van my voor allerley geweld werden beschermd; myne *protectie* genietende. Niemand sal vermogen, haer eenigh leed toe te voegen. Nae dat hy dit tot verscheydene maelen toe, doch ten hooghsten droncken zynde, had herhaeld, begon hy eyndlijck te weenen: Hield oock d'*Engelsche* en d'andere Gasten op, tot middernaght toe.

Houd geerne Gespraeken van de Religien.

Op een andere tijd verweckte hy wederom een Gespreck van 't Geloof, door 't volgende Voorval. De Kerck en 't Huys der *Jesuiten* geraeckte in brand: Alleen 't *Crucifix* bleef gantsch onverseerd. Dit wierd voor een *Mirakel* uytgeroepen, en men sprack'er seer veel van. De Gesant *Roe*, schoon een *Gereformeerde*, sweegh hier toe stil, en liet geschieden, dat dit voor een Wonder-werck doorgingh, op dat door dit Toeval eenigh voordeel tot verbreydingh van den Naem des *Heeren Christi* moght ontstaen. Doch eenen der *Jesuiten*, die lightlyck kon dencken, dat desen *Engelschman* dit stuck voor geen *Mirakel* sou willen erkennen, heeft tegens hem geloogchend, dat dit Gerught van hem of de syne was uytgestroyd geworden; maer maeckten'er een natuerlijcke saeck van, enckelijck gevalliger wijs geschied: Met byvoegingh, dat de *Mooren* deesen waen van selfs hadden opgevat, en buyten syn weeten deese saeck voor een Wonder-werck gehouden. Ondertusschen bekende hy, dat deese voorgevallene *occasie* hem groo-

De Kerck en 't Huys der Jesuiten brand af, alleen 't Crucifix onverseerd blyvende.

't Welck voor een Mirakel wierd gehouden.

te

te blijdschap veroorsaeckte. Hier op heeft de Koningh, die niet lichtlijck eenige nieuwe Voorvallen voorby liet gaen, sonder daer over te spreecken en te hooren spreecken, den *Pater Rector* voor hem laeten roepen, en hem hier over bevraeghd.

Gesprek des Mogols hier over met een Jesuit; Van wien hy een Mirakel eyscht.

Deesen antwoordede hem met woorden van een dubbelsinnigh verstand. Voorts vraeghde de Koningh, of hy hem niet geerne son willen bekeeren? 't Bescheyd was, jae. Doe hernam de *Mogol*: Gy-lieden spreeckt veel van *Mirakelen*, en van wonderlycke dingen, by u-lieden verrigt in den naem uws *Propheets*. Indien ghy nu dit *Crucifix* of Beeld *Christi* voor mijn oogen in een Vyer werpt, en 't selve dan niet verbrand, soo sal ick een *Christen* worden. De *Jesuit* verwierp desen eysch, als een onrechtveerdige versoeckingh, seggende, dat *God mirakelen* werckte nae sijnen eygenen Raed, en niet als de menschen wilden. Dat het sonde was, hem te versoecken. Doch dat hy, tot bevestigingh sijns geloofs, wel selver in 't Vyer wou gaen: 't Welck de Koningh affloegh. Hier over verhief sigh een groote *Disputatie*; welcke insonderheyd verweckt wierd van de jonge Koninghlycke Prins, sijnde een seer bitteren *Mahometist*; wyl hy wou beweeren, dat het billyck was, de Leere der *Christenen* door deese Proef te bekrachtigen: Doch onder voorwaerde, dat de *Jesuit*, indien 't *Crucifix* verbrandede, verplight sou sijn, de *Moorsche* (of *Mahometaensche*) *Religie* aan te neemen. Te gelyck verhaelde hy eenige andere voorgewendede *Mirakelen*, welck men seyde van de sijne daer geschied te zijn, om veel minder oorsaecken, als die van de bekeeringh eens soo maghtigen Koninghs. Met byvoegingh, indien men deese Proef niet begeerde aan te gaen, dat dan verachtlyck van den *Heere Christo* sou gesproocken worden.

Doch sulcks werd geweygerd.

Disputatie tusschen den Mogol, En den Prins sijnen Soon, van den Heere Christo

De *Mogol* nam hier 't *Argument* op, en bewees op syne wys, dat onsen Heyland een *Propheet* was, door de vergelyckingh van syne Wonder-daeden met die van haere ongerymde *Mahometaensche* Religie. Ten voorbeeld stelde hy d'opweckingh uyt den Dooden, welck *Mirakel* noch niemand der haere hem had nae gedaen. De Prins gaf tot antwoord, dat eenen van Natueren blind-geboornen siende te maken, gewisselijck een niet min groot Wonder was. Over deese *Questie* wiert weersyds dapper *gedisputeert*, tot dat eyndlyk eenen derden daer tusschen quam, sigh bemoeyende 't verschil neer te leggen. Ten welcken eynde hy seyde, dat Vader en Soon beyde gelyck hadden. Want ('ging hy voort) eenen dooden mensch weer in 't leven te stellen, moet men noodwendigh bekennen te zijn 't grootste Mirakel, 't welck oyt is geschied. Maar 't gesight te geven aan een blind ter weereld gekoomen Oogh, is even 't selve werck, in aenmerckingh, dat een blind Oog dood, en 't sien des selven 't leven is. Hier meê wierd dit *Discours* geëyndigd. Onder even deesen Koningh *Selim* heeft sigh toegedraegen de seldsaeme avontuer met den Aep eens *Bengaelschen*

Guy-

Guychelaers, die uyt twaelf bysondere Briefjens, met de naemen van *Moses*, *Christus*, *Mahometh*, *Solon*, *Lycurgus* e. s. v. tot eenige malen toe den waerachtigen Wet-gever wist uyt te kippen. Van welck *Apen-mirakel* op een andere tyd gesproocken is geworden. *

Deese uwe gewagh-maeckingh van een Aep, viel *Sinebald* hier in, brenghd my yets in gedachten, 't welck ick niet kan naelaeten te verhaelen. Voor weynige Jaeren (Anno 1660.) heeft de Koningh van *Bengala*, tot erkentenis van de weldaed eens ontfangenen Leens, een aensienlijck Gesantschap met veele Geschencken aen den *grooten Mogol* afgevaerdighd. Onder deese *Præsenten* was oock een seer heerlycke *Triumph-wagen*, glinsterende en vlammende van Goud en allerley kostlijcke Edele Gesteenten; soo dat d'oogen van een yeder vol verwonderingh hier aen geheght gebleven souden zijn, indien niet de Regeerders van even desen Wagen deselve tot haer hadden getrocken.

Seer kostelycken Triumph-Wagen,

Hy wierd voortgetoogen van twee Sneeuw-witte, cierlijcke en kostlyck-behangene Paerden. In de hooghste plaets sat, gelyck als op een Koninghlijcken Throon, een geweldigh grooten Dogg', of Hondt, op 't heerlijckste toe-gerust met kostlycke Cieraeden, Halsbanden, en anderen prachtigen smuck. Over welcke glantsch en onverdiend hem toegevoeghde Prael sijne Hondsche oogen hem soo hovaerdigh en trots in den kop stonden, datmen daer uyt kon afneemen, hy moest sigh selven wat meer als een onvernuftigh Dier aghten. Want hy bewees, met een ongelooflijck-groote *graviteyt* en diepe Hoofd-buygingen, al de groote Heeren, welcke hem bejegenden, de behoorlijcke en seer wel-voegende Eerbiedigheyd: Soo datmen had mogen seggen, hy was eenen van de Naekomelingen des Honds, die van seeckeren *Noordschen* Koningh eens sijn' overwonnene Vyanden (haer tot spot, smaed en veraghtingh) ten Koningh wierd gegeven.

Waer op een Hond sat, als Koningh, hebbende Apen tot Pagies, e. s. v.

't Ontbrack deesen voornoemden Honds-persoon aen geen Trauwanten, Dienaers en ander Hof-gesin. Want rondom synen Throon stonden praghtigh-gekleedede Apen, hem voor *Pagies* of Edel-knapen verstreckende; en sijnen, als haers Heeren, wenck gantsch dienstvaerdigh op 't gehoorsaemste naekomende. Al d'eer betooningen, die deesen Hondschen Koningh aen voorname lieden deed, door Hoofd-buygingen en andere gebeerden, wierden meesterlyck van haer naegebootst. De Voermans-plaets wierd bekleed van een grooten Aep, aengedaen met een goudene Ryd-Rock. Op 't Hoofd droegh hy een schoon en cierlyk Hoedeken, blinkende van Goud en Eedele Gesteenten. Met de lincker-hand hield hy den Toom der Paerden. De reghterhand regeerde met de Sweep dese Paerden soo ge-

Door den Koningh van Bengala

Aen den grooten Mogol ten præsent toegesonden:

Ooooooo

* *Deese seldsaeme saeck hebben wy verhaeld, en onse gedaghten daer over laeten gaen, in 't eerste Deel onses* Grooten Historischen Schouw-tooneels, *pag. 242. en de volgende.*

geschicktelyck, dat de beste Koetsier niet manierlycker had konnen te werck gaen. Kortlyck, deese als menschen *gehabitueerde* Dieren voerden en vercierden deesen *Triumph* soo gantsch wel, dat het scheen, als offe door haere geschicktheyd veele Beestlyke Menschen haer' ongeschicktheyd hadden willen verwyten.

Die sigh met dit seldsaem Spectakel

Hoe seer hoogh de *Mogol* sigh over dit seldsaem *Spectakel* verlustighde, kan hier uyt blycken, dat hy voor deese Beesten een heerlycke Maeltijd deed aenrighten, en soo wel d'Apen en Paerden, als den Hond, yeder nae synen *appetyt*, d'aengenaemste Spysen liet voor setten, op een met schoone Tapyten beleydede Vloer, alwaer deese eerbaere Heeren met een groote statigheyd en ernst gingen neersitten; eetende yeder van de Kost, welcke sijn geslaght van Nateren alderaengenaemst was. 't Geen ick hier verhaeld heb, is geschied in de Koninghlycke *Residentie*-Stad *Agra*; en in de tegenwoordigheydt van den *Jesuit Henricus Roth*: Uyt wiens mond de vermaerde *Kircherus* deese saeck heeft opgeteeckend, en deselve sijn *China Illustrata* ingelyfd. Waer uyt dan te sien is, hoe manierlyck d'*Indianen* haere Beesten weeten t' onderrighten. Watse door d'Elephanten konnen te weegh brengen, hebben wy alreeds voor deesen gehoord.

Wonderlyck verlustigde.

Oordeel, over 't bedryf,

Eenen Geck maeckt 'er veel, seyde de Heer *Floris*; en 'k wee t niet wie den grootsten van dese twee is geweest, de Koningh van *Bengale*, die den Hond en d' Apen soo kostlyck had in den Dos gestoocken; of den *Mogol*, die haer soo heerlyck *accommodeerde* en vergastede.

Soo van den Bengaelschen Koningh,

Groote Heeren, liet *Donatiaen* sigh hooren, begaen dickmael groote dwaesheden. Maer ondertusschen dunckt my, dat deese Narrery noch door den beugel magh. Dat de Vorsten somtyts iet ongemeens tot haer vermaeck hebben, of geschoncken word, is haer niet te misgunnen. Immers, 't bedryf van den *Mogol* kan ick voor geen eygentlycke sotheyd; maer moet hoe veel meer voor een Hoflycke dwaesheyd houden. Want door deese Beesten soo eerlyck te *tracteeren*, heeft hy den Koningh van *Bengala* willen te kennen geven, dat sijn Geschenck hem aengenaem was. En sulck een betoonde Eer was veel meer den Schencker als 't Geschenck selfs toegedaght.

Als van den groten Mogol ontrent deese saeck.

Waerlyck heeft hy wyslycker en bescheydener gehandeld, als voortyds dien groten *Muscovischen Tyran Basilowitz*: Die een seer schoonen Elephant, hem van den *Persiaenschen* Koningh ten *presente* toegeschikt, in stucken deed houwen, om dat dit Beest voor hem ('t eene Beest voor 't ander) geen *Reverentie* wou maecken. Als 't oock immers moest geguycheld zijn, soo staet het, myns oordeels, noch beter, dat men de Dieren de bedryven der Menschen laet nae-apen, als dat de Menschen de Dieren nabootsen, en sigh met Beestelyke lasteren besoedelen.

Aenmerckingh

Gy hebt, seyde *Sinebald*, verstandighlyk geoordeeld: en ick houde het daer ook voor, dat voor d'oogen *Gods* en aller deughsame lieden

geene

geene Naebootsingen en Optoghten van Dieren soo avontuerlyck en *Monstreus* sijn konnen, als wanneer volle Swynen, *Epicureërs*, Hoereerders, Echt-breeckers op den Throon of in 't Gestoelt der Overheden sitten. Of dat Vorsten en Heeren sigh verlustigen in schendlycke Vasten-avonds-potsen en Narren-grillen. Maer laet ons noch wat van 't Hof des *Mogols* hooren.

* * * * * *
* * * * *

IN de Reys-beschryving van *Edoard Terri* (begon *Angelot* weer) in 't Jaer 1615, nevens een geheele Vloot uyt *Engeland* nae *Oost-Indien* t' Zeyl gegaen, werden genoemd deese volgende groote *Ministers* of Staets-Dienaers des *Mogolschen* Hofs en Rycks. Den Opper-Schatmeester. Den Oversten over de Gesneedene; die te gelyck Burght-vooghd is. Den Staets-*Secretarius*. Den meester der Elephanten. Den Oversten Beschicker der Tenten. Den Opsiener over de Kleder-bewaerers. Staets-Dienaers

Den geenen, die deesen *Engelschman* een Staets-*Secretarius* noemd, werd van *Andersen*, in sijne *Orientaelsche Reys-beschryvingh* Rycks-*Cancellier* geheeten, en hy geeft hem de voorste plaets, gelyck als den *Primo-Vizier*. In hoedanigh een grooten gevaer desen Heer staet; en wat verdere voornaeme Amptelingen en Hof-dienaars sigh by de Regeeringh bevinden, daer van leesdmen in de gedachte Beschryvingh dit volgende. Aen 't Hof des groten Mogols.

Des *Mogols* Hof-dienaars, welcke hem daeghlycks by beurten moeten oppassen, sijn twaelf duysend persoonen, behalven de twaelf Wyven, waer van wy voor deesen hebben gesproken, en de Jongens, gemeenlyck ses honderd in getal, welcke hy voor Lyf-eygene heeft gekocht. Deese laet hy onderwysen in allerley Oorloghs-oeffeningen, om hem t' sijner tyd goede Ruyter-diensten te mogen doen. Meenighte der Hof-dienaers.

Synen voornaamsten en aengenaemsten Raed is den *Primo-Vizier*, of Rycks-*Cancellier*. Deesen moet daeghlycks voor den *Mogol* verschynen, en de voornaemste Rycks-saecken *expedieeren*. Heeft oock soo veel *Authoriteyt* als elders een *Viceroy*. Wat voor gewightige saecken voor den *Mogol* staen te brengen, sulcks moet enckelyck alleen door hem geschieden. Maer soo groot als d'eer deeses *Cancelliers* is, en de gunst welcke hem betoond word, soo grooten gevaer is hy oock onderworpen: En sijn Ampt kan hy niet sonder levens-peryckel bedienen. Een voorbeeld hier van is geweest de Voorsaet des doemaels dienenden *Cancelliers*; dienmen de Huyd over d'ooren trock, Gevaer d Cancelliers, of Primo-Viziers.

alleenlyck om dat hy had afgeraden den Oorlogh tegen den *Persischen* Koningh *Schach Abas*.

Ampt des Schatmeesters. Nae den *Primo-Vizier* koomd den *Wasombassi*, of Schat-meester. Deesen heeft onder hem eenentwintigh Gesvoorene Schryvers; welcke yeder voormiddagh met haere Boecken voor de *Carchana*, of 't Schathuys, oppassen, en alles wat in de Schatkamer koomd, of daer uyt gaet, moeten aenteeckenen, en scharpe reeckeningh daer van doen. Dese Reeckeningh word onderschreven van den *Mogol*, *Primo-Vizier*, Schatmeester, en *Divanbeck*, of Rycks-Reghter.

Des Rycks-Rechters. De derde in orde is deesen Rycks-Reghter, by nae een Bischop gelyck. Door hem worden de *Criminele* en andere strafbaere saecken *geexpedieert*. D'*Executie* der misdaedige geschied niet door eenen ordentlycken Beul, maer werd yemand der toekyckers of omstanders aenbevolen; Die dan gewilligh dien last op sigh neemd, en sigh daer door wat voornaems te sijn laet bedüncken. Heeft yemand een Doodslagh begaen; soo werd hy overgegeven aen de Bloedvrienden des ontlyfden, die dan, als Bloed-wreeckers, 't uytgesproockene Vonnis tegens hem uytvoeren.

Der Rassy. Nae hem volghd een *Rassy*, die 't *Commando* heeft over twaelf duysend Slaven, welcke altyd in en om *Agra* leggen; sijnde gelyck als de *Guarde* des *Mogols*. Als den Koningh ergens heenen reysd, soo moetense sigh oock op maken.

Des Nassyr. Oock werd hier seer hoogh *gerespecteert* den *Nassyr*, of des Koninghs Hof-meester, sijnde gelyck als de Huys-vooghd, en op-sight hebbende over alles wat tot de Hof en Huys-houding werd *ingekoght* en noodigh is.

't Ampt deser voornaeme grote Heeren Voorts sijn 'er noch veele *Chans*, *Rassy* en groote Heeren, welcke sigh geduerigh ontrent den *Mogol* bevinden, en op hem passen met groote Eerbiedigheyd; doch niet sonder vrees. Want eenen, die heden in grote gunst en genaede staet, kan morgen om een geringe oorsaeck in ongenaede; jae wel geheel om 't leeven koomen. Insonderheyd wanneer hy, door de *Familiare* redenen en schertseryen des Koninghs wat koener geworden sijnde, sigh eenige aentrecklycke woorden laet ontvallen. Niet weynige hebben hier door 't Hoofd verloren. Staen de *Chans* in groote genaede; werdense met veele Land-goederen en Inkoomsten beloond; 't is maer alleen voor haer leven. Alsse sterven soo is alles dood; en de Koningh neemd de Leenen weer tot hem, daer meê begiftigende eenige andere, die sigh in den Oorlogh Ridderlijck gequeeten, of eenige Wilde Dieren in een Stryd overwonnen hebben. Dus werden by haer geene *Chans* gebooren, maer van den Koningh daer toe verklaerd.

Is niet sonder groot gevaer.

Ander bericht D'orde der Waerdigheden aen 't Hof des *Mogols* steld de Heer *Boulaye le Gouz* dusdaenigh te zyn, in 't Lx. Hoofstuck des eersten Deels sijner Reysen en Opteeckeningen. *Schach*, of *Xiab*, beteeckenende

kenende Koningh der Weereld: Dit is den *Mogol* selver. *Begim* (of *Begun*) de Koningin. *Mirsaab*, een Koninghlyken jongen Prins. *Duosdasaré Omara*; Hoofd over twaelf duysend Mannen. *Dasaré Omara*; Hoofd over thien duysend Mannen. *Achtsaré Omara*; Hoofd (of *Generael*) over aght duysend Mannen. *Chessaré Omara*; Hoofd over ses duysend. *Pengeasaré Omara*; Hoofd over vyf duysend. *Sebairasaré Omara*; Hoofd over vier duysend. *Sinsaré Omara*; Hoofd over drie duysend. *Dousaré Omara*; Hoofd over twee duysend. *Asaré Omara*; Hoofd over duysend. *Ponsadi* (of *Ponsaldi*) *Omara*; Hoofdman over vyf honderd. *Omara* is een groot Heer; *Gouverneur* van een Stad of Kasteel (soo veel als in *Persien* een *Chan*). *Vakea Neuis* is de Koninghlycke *Referendarius*, of *Resident*, die yeder aght daegen nae 't Hof schrijft, den *Mogol* bekend maeckende wat 'er omgaet in de Plaets daer hy sijn verblyf heeft. *Katoual* is de *Provoost* of Schout eener Stadt. *Karassoran*, *Auditeur*, of *Provoost* in 't Veld. *Nabab*, een groot Heer en voornaem Bevelhebber, doch van een andere *conditie* als d'*Omaras*.

Van d'orde der Waerdigheden

Aen 't Hof des groten Mogols.

Mogol beteeckend een wit *Musulman*. *Indostani*, swarte *Musulmans*. *Indou* een *Ramistischen Heyden*, of een en die de *Secte* van *Ram* aenhanght. *Parsi* een *Heyden*, die 't Vyer aenbid. Deese twee laetste sijn in 't Rijck des *grooten Mogols* alderminst geaght.

Mogols en Indostanni.

In de voornaemste Steeden en Zee-havens vindmen driederley Koninghlycke Beampte, als den *Omara*, Stads *Gouverneur*, of *Præsident*: Den *Commandeur* van de Vestingh, en dan den Koninghlycken Ondersoecker, welke gesteld is, om opsight over beyde d'andere te houden.

Driederley

Den *Omara*, dat is *Gouverneur*, of voornaemsten *Regent* der Stad, heeft binnen en buyten deselve te gebieden, ontfanghd de Tollen; d'Inkoomsten der Schattingen, treckt de *geconfiskeerde* Goederen nae sigh, maer moet oock nauwe reekeningh daer van doen. Hy houd twee Schouten, of *Auditeurs*, eenen op 't Veld genoemd *Karassoran*; die met vyf of ses honderd Boogh-schutters omtreckt, om de Rovers te vervolgen, op dat de Wegen verseeckerd mochten blyven: Den anderen in de Stad, sijnde soo veel als den *Subbassa* in *Turkyen*, passende op de Dieven en andere misdaedige.

Koninghlycke Amptelingen in de Steeden,

De *Nabab* gaet met Vreedens-*tractaten* om; moet oock de strydigheden der Grensen vergelycken, en d'aengelegenheden der Zee-Havenen waerneemen. De Slots Hoofdman, of *Commandant* in de Vestingh, koomd seer selden uyt de Burght. Laet sigh oock een *Omara* noemen, en kan den *Nabab* beletten in 't Slot te komen, indien hy al te sterck gemand aentreckt, of geen orde des Koninghs kan toonen. Om 't volck in dies te meer vrees en ontsagh te houden, soo laet hy yeder dagh driemael op de Trommelen slaen, en

En welcke deselve zijn.

op de Trompetten blaeſen. 's Naghts even ſoo dickmael, t'elckens anderhalf uyr langh.

Koninghlycken Opſighter

Des *Grooten Mogols* Onderſoecker (of *Procureur* en *Fiſcael*) geeft acht op de handelingen des *Nababs*, of op den *Omara*, die in plaets des *Nababs* regeerd; om te letten, of hy in alles opreght wandeld: Deſgelyks oock op den Slots-Hoofdman en andere Onder-Officieren. Van alle begaene misſlaegen neemd hy *informatie*, en ſchryft yeder weeck aen den groten *Mogol* alles wat ſigh toegedraegen heeft over. Deeſen word genoemd *Vakea* (of *Vaxea*) *Nemis*.

Schat-vergaderingh des Mogols,

Yeder Koningh of *Mogol* verſaemeld ſigh eenen Schat, om in geval van Oorloghs-nood den ſelven te konnen gebruycken. Daer-en-boven oock tot Majeſteyt en verryckingh des Rycks. Evenwel geſchied deſe Schat-vergadering ſonder beſwaernis des Volks, wyl'er niets inkoomd, als alleen 't geen tot ſyne Koninghlyke Inkoomſten behoord. De *Franſche* Edelman *le Gous* meend, dat indien d'*Europaeers* d'*Indiaenſche Politie* ſoo wel wiſten te gebruycken, tot voordeel van haeren Staet, alſſe der ſelver Genees-middelen doen, tot hulp der ligchamen, alles veel beeter gaen; der Koningen Aghtbaerheyd meer verſeeckerd; der Onderdaenen vergenoegingh grooter, en haeren laſt minder ſijn ſou.

Sonder eenige

Schach Achabar, van wien wy korts te vooren geſproocken hebben, Grootvader van *Schach* of *Cha Siaban* (die geregeert heeft omtrent 't Jaer 1647.) heeft een geweldige Schat naegelaten, ſoo aen gereed geld, als aen andere dingen. De geheele Som is my eens genoemd, doch my uyt de geheugenis ontvallen.

Beſwaeringh des Volcks.

'k Heb, ſeyde *Sinebald* hier op, 't Regiſter gevonden in de *Beſchryvingh van Guzuratte* door *Johan van Twiſt*, Overhoofd der *Nederlandſche Kantoren* in 't gedaghte Geweſt; en wil u derhalven deſe Lyſt geerne uyt hem voordraegen. Zie, dit isſe.

Lyſt van den naegelatenen Schat.

	Rupien:
Voor eerſt had de Koningh van Goud doen Munten ſeeckere Munt van 100. *Tboolen*; oock van 50. en 25. *Tboolen*: Welcke t'ſaemen gereeckend zijnde tot *Maſſa*, bedroegen 6970000. *Maſſa*: yeder *Maſſa* tot 14. *Rupias*, beliep,	97580000
Aen *Rupias*, genoemd *Achavaers*,	100000000
Aen Kopere Munt of *Peyſen*, in alles 230000000. ſtucks, de 30. een *Rupie*, quam	766686;
Aen Diamanten, Rubynen, Eſmerauden, Saphieren, Paerlen en andere Geſteenten	60520521
Aen gemaeckt Goud; te weeten, allerley Beelden van Elephanten, Kameelen, Paerden en andere Rariteiten, ſeer Konſtigh gewerckt	39006785
Aen Goudenen Huysraed, als Schotels, Vaten, Lampetten, Koppen, en diergelycke,	11733790;

't Koper-

't Koperwerck, aen allerley Huysraed en Vaten	51225	
Aen Porcellainen en Aerde-werck, de waerde van	2507747	Des Groten Mogols
Aen Goudene Laeckenen, soo uyt *Persien*, *Turckyen*, en *Europa*, als uyt *Gusuratte*; oock aen Syde en Cottoen	15509979	
Aen Wolle Laeckenen, soo uyt *Europa* en *Persien*, als uyt *Tartaryen*,	503252	Schach Achabar, of Accabar.
Aen Tenten, Tapyten, *Caraetsaen*, en wat voorts nodigh is soo tot cieraed als tot gebruyck van 't Huys en op de Reys	9925545	
Aen Boecken, geschreven van treflijcke Mannen, vierentwintigh duysend in getal, en in seer kostlycke omslagen gebonden, de waerde van	6463731	
Aen Geschut en Oorloghs-Ammunitie, als Roers, Kogelen, Kruyd, en soo voorts	8575971	
Aen Schilden, Swaerden, Boogen, Pylen, Piecken, en voorts allerley Hand-geweer	7555525	Bedraegende nae onse Munt
Aen Sadelen, Goudene en Silvere Toomen, en voorts alles wat tot de vercieringh der Paerden behoord	2525648	
Aen Paerde-Kleeden, met Goud en Silver geborduerd; desgelycks aen allerley Spiegels	5000000	
Al deese Schatten bedroegen in *Rupien*	348226386.	

Of anders, nae de Reeckeningh in dit Gewest, 34. *Caroras*, 82. *Lack*, 26386. *Rupien*. Als men nu de *Rupie* steld tot vierentwintigh Stuyvers *Hollandsch*, soo sullen koomen nae onse Munt. 714. *Millioenen* 871. duysend, en 664. *Caroli* guldens. Dit alles was op 't netste in des Koninghs Boecken *geregistreert* en *gespecificeert*. Maer laet nu de Heer *Angelot* weer voort gaen. Weynigh min als 418. Millioenen Guldens.

* * * * * *

* * * * *

DE Rycks-Reghter, begon deesen weer, van wien ick korts hier vooren heb gesproocken, spreeckt meerendeel 't Vonnis uyt over Houwlycks en Schuld-saecken. Doet oock de quaede Betaelers, alsse een hand-schrift van sigh gegeven hebben, in Gevancknis leggen. Somtyds werdense met Vrouwen en kinderen verkoght, wanneerse geen andere raed weeten, om haere Schuld te vol- Vonnisstryckingh van den Rycks-Rechter.

voldoen. Andere, soo wel *Crimineele* als *Civile* saecken, voor 't Hof komende, werden alleen van den Koningh selver gerigt en beslegt, binnen een seer korte tyd. Met d'uytvoeringh van 't gegevene Vonnis werd oock niet langh gesuckeld. Veele slaetmen 't Hoofd af: Andere werden opgehangen. 't Gebeurd ook dikmael, dat de misdadige werden geworpen voor verscheurende Honden, of groote Slangen, of oock d'Elephanten overgegeven. Van welcke laetste straf op een andere tyd is gesproocken. Echter moet ick noch dit hier van seggen: Dat de *Mogol* eenige Elephanten heeft afgesonderd, welcke 't Ampt eens Beuls moeten uytvoeren, en sigh oock gantsch meesterlyck daer toe weeten te schicken; de misdadige *ma sacreerende* op sodanigh een wys als men begeerd.

Verscheydenheyd der straffen.

Beveeld den Elephanten-meester, dat hy den Veroordeelden geswind aen kant sal helpen, soo verpletterense den selven met haere voeten als in een oogenblick. Gebied hy in tegendeel, dat den *gecondemneerden* langsaem en pynlyk sal sterven, soo verbreeckense hem t'eene Gebeent voor 't andere nae, verlengende hem alsoo de smerten, even gelyck de Beul doet wanneer hy radbraeckt. Deese *Executie* geschied gemeenlyck op de Marckt-plaets.

Elephanten sijn Scherp-Reghters.

De *Gouverneurs* in de *Provintien* en groote Steeden hebben, yeder in sijn Gebied, een gelycke Maght ontrent de bedieningh der *Justitie*, en handelen op deselve wys. De voorgedaghte *Terri* schrijft, noyt te hebben konnen vernemen, dat deese Volckeren eenige beschreevene Reghten hebben. Des Mogols en sijner Stad-houderen wil is de Wet, waer nae allerley Voorvallen werden gevonnist. Echter meen ick, dat de Koningh in veele dingen volghd de *Mahometaensche ordonnantien*; desgelycks oock d' oude Gewoonten.

Des Mogols en sijner Stadhouderen wil is hier de Wet.

De Stadhouders blyven niet langh in haer Ampt; om te verhoeden, datse de Gunst en 't Hert des Volcks aen haer moghten trecken, en also gelegentheyd bequaemen, om ongetrouwe Aenslagen tegens den *Mogol* voor te nemen. Even deselve Wet volgd oock de Koningh van *Spanje*. Gemeenlyck werden yeder Jaer haere *Chargen* verwisseld.

't Stadhouders Ampt duerd niet langh.

Sy haelen by den *Mogol* haere orde, met veele Teeckenen van onderdaenigh *respect*. Nergens bemoeyense sigh soo hevigh mee, als om de raerste dingen te mogen bekomen, en dan deselve hem tot een præsent toe te senden. Indiense 't hier aen lieten ontbreecken, soo sou 't niet feylen, datse daer over een scherp verwyt souden hooren. Indien oock de geoffereerde Geschencken hem niet aengenaem sijn, soo versmaed hy deselve, en sendse weer te rugg'; op dat de Schencker andere behaeghlycker moght leveren.

Haere Geschencken aen den Mogol;

's Avonds van seven tot negen uyren toe maeckt hy sigh lustigh met de voornaemste des Hofs. Altyd eet hy met sijn Vrouwentimmer alleen; en hem werden veelerley Gereghten voorgeset, nae dat deselve te vooren geproefd sijn geworden, om verseeckerd te fijn, dat 'er niet

Tafelhoudingh des Koninghs.

niet quaeds onder vermenghd is. Al deese Spysen werden in toegedeckte Goudene Schotelen opgedischt; welcke de Gesneedene onder hare bewaringh hebben. Geduerigh heeftmen allerley Kost gereed, om hem, wanneer hy eetens lust bekoomd, deselve terstond te konnen voorsetten. Rys en gekoockte Eet-waeren zijn sijne gewoone Spysen. Men weet hier niet van soo veel Gebradens en Gebackens, van soo veele Pasteyen en Taerten, als wel aen onse Hoven. Echter bereydense oock een sonderlinge *Appetyt*-Kost, genoemd *Deupario*; werdende gemaeckt van Wildbraed, gekoockt met seeckere Wortelen, Kruyden en Ajuynen, waer by eenige Speceryen en Boter werd gedaen. Den Engelsman *Terri* prysd deese *Compost* seer hoogh, als zijnde, onder al de geene welcke hy oyt geproefd heeft, de beste van smaeck.

't Appetyt-Eeten Deupario.

Hoe praghtigh en Hoogh-aensienlyck het in sijn Veld-Leger toegaet, hebben wy alreeds gehoord. Evenwel sal ick dit weynige, uyt den genoemden *Engelschman*, daer noch by doen; als die twee Jaeren langh in 't Gevolgh des *Mogols* meê heeft omgetrocken; ter tyd de lught hier alderaengenaemst was, namentlyk van *October* af tot in *April* toe. Hy had in 't gedaghte Leger twee-mael honderd duysend Muyl-Dieren, behalven de Paerden, Elephanten, Ossen, en andere Beesten, welcke men met Koorn voederd. De Tenten waeren van meenigerley verwen; schynende, als deselve opgeslaegen waeren, een grote Stad te sijn. De Lyf-Tenten des *Mogols* praelden midden in 't Leger met haere hoogh-roode verwe, beslaende een taemlyck wyde ruymte. Yeder Naght moesten de Soldaten met een geweldigh stercke Waght daer voor waeken. Den Toght over dagh was van thien of twaelf Mylen (buyten twyffel verstaet onsen *Autheur Engelsche* Mylen); om sigh dies te beeter te mogen righten nae de gelegentheyd der Plaetsen, en voornamentlyck des Waters. Syne Wyven en Bywyven, welcker getal ontrent duysend was, wierden gevoerd in *Palankyns*, of *Indiaensche* Rosbaeren, op Elephanten; anders oock in seecker slagh van groote bedeckte Korven, op de Kameel-Dieren, welckemen Dromedarissen noemd.

Meenighte van Muylen in des Mogols Veld-Leger.

Tenten, Vrouwen, en Concubynen.

Maer offschoon deesen *Asiatischen Potentaet* onder al d' *Indiaensche* (dien van *Japan* en *China* uytgeslooten, alhoewel *China* eygentlyck tot *Indien* niet behoord) den Maghtighsten is, veele Landen beheerscht, en den Koningh van *Persien* in kraghten; den *Grooten Turck* in Ryckdom te boven gaet, jae rycker is als beyde den *Turck* en den *Persiaen*, soo veroorsaeckt echter der *Persianen* dapperheyd, dat desen Koningh hem in Aghtbaerheyd niet een voetbreed wil wycken: Jae oock dickmael met sijne welberedene *Soldatesca* hem een goede slagh geeft, wanneer onder haer een verschil ontstaet; 't welck lightlyck pleegh te gebeuren uyt enckele Eersught. Schoonse oock niet altyd de Sabel tegens malkander ontblooten, maer in Stilstand of

Tusschen den groten Mogol en den Koningh van Persien.

Is altyd een Repu-

tations strijd. Vreede leven, soo rusten echter by haere Gesantschappen de Reputations-strydigheden niet. Gemeenlyck trotst en tart den eenen den anderen; malkander hoonende, indien niet met daedlycke wercken, immers ten minsten met steeckelige woorden: waer van verscheydene Voorbeelden souden konnen verhaeld worden.

De Gesanten yveren over haere Koningen Hoogheyd. De Persiaensche Ambassadeur, die, in de tegenwoordigheyd van den Engelschen Gesant Thomas Roe, by den Groten Mogol gehoor kreegh, heeft sigh wel (gelyck korts voor deesen gehoord is) op 't laeghste verdemoedighd, leggende een tyd langh voor hem op sijn aengesicht, om genots wil, sonder de Hoogheyd sijns Koninghs in aght te neemen. Maer andere Persische Legaten hebben de Majesteyt haerer Heeren soo seer beyverd, datse daer over dickmael grote onhoflyckheden hebben begaen, de Mogol den Aers toekeerende, alsse ter audientie aentraeden. 'k Moet u yet kortswyligs hier van verhaelen uyt de Schriften van de Heer Bernier.

Kluchtigh Geval, Als, seghd hy, de Persianen gesind zijn met d'Indianen (of Indostanders) te boerten: soo verhaelense twee of drie klughtige Gevallen van den grooten Mogol Chach Jehan. Deesen siende, dat al 't goed onthael en de grote Beloften, aen den Gesant des Koninghs van Persien gedaen, hem geensins hadden konnen beweegen, om sijne fierheyd wat te buygen, en de groetenis aen hem op d' Indiaensche wys

Tusschen den groten Mogol Schach Jehan te doen, soo bedaght hy deese list. Hy beval, datmen de groote Poort des Hofs van d'Am-kas, daer hy hem moest ontfangen, sou toesluyten, en alleen 't kleyne Klincket open houden, waer door niemand gaen kon, sonder sigh met moeyte te bucken, en 't Hoofd ter Aerden te neygen; gelyckmen gewoon is, d' Indiaensche Groetenis af te leggen: Op datmen ten minsten seggen moght, hy had den Gesant genootsaeckt, sigh te stellen in soodaenigh een postuer, welcke noch laeger was als 't Indische Salam. Maer deesen Persiaenschen Ambassadeur dit Kunstje bemerckende, trad achterwaerts (met den Aers voor uyt) door 't Klincket, en ontgingh alsoo deese list.

En den Gesant des Koninghs van Persien. Sy voegen'er noch by, dat Chach (of Schach) Jehan, seer verbittert sijnde, om dat hy soodanigh uytgestreecken was, tot hem seyde, Eb-Bed-Bakt, Ach rampsalige, meend ghy te treeden in een Stal vol Esels, gelyck ghy sijt? Waer op deesen Ambassadeur antwoordede, sonder sigh t'ontroeren: wie sou sulcks niet dencken, siende soo een kleyn Deurtje als dit is?

Een andere diergelyke kluchtige Bejegeningh. Noch vertellense, dat even deesen Chach-Jehan op een andere tyd, wegens eenige harde en trotse antwoorden deeses Gesants seer vertoornd zijnde, sigh niet kon onthouden te seggen: Eb-Bed-Bakt, heeft Chach Abas (Koningh van Persien) aen sijn Hof geen eerlycker en verstandiger lieden, dat hy my moet toesenden sulck een Sot als ghy zyt? Jae gewisselyck, beet desen hem toe, daer sijn wel een groot getal veel eerlycker en wyser lieden aen sijn Hof, als ick ben; jae de

soodaenige sijn'er in een grote menighte, Maer aen sulck een Koningh, sulck een Gesant. Of: Soo de Koningh, soo de Gesant.

Boven dien vertellense, dat *Chach-Iehan* hem in sijne tegenwoordigheyd 't Middagmael had doen brengen, en dat hy altyd yets traghtede te vinden, om hem te verbluffen. Derhalven, als hy hem beesigh sagh, om de beenderen schoon af te kluyven, soo seyde hy tot hem, met een lachende mond: *Eh-Elstoby-Chi*, Heer Gesant, wat sullen dan de Honden eeten? Waer op hy, sonder eenige beschroomdheyd, antwoordede: *Kichery*. Dit is een seecker Menghsel van Erweten en Boonen, sijnde Kost voor 't geringe Volck; doch welcke hy wist, dat *Chachlehan* geerne at. Verder verhael

Als oock deesen grooten *Mogol* hem eens vraeghde, wat hy oordeelde van sijne nieuwe Stad *Dehli*, (welcke hy deed bouwen) in opsight van de *Persiaenschen* Hoofstad *Ispahan*, soo gaf hy, al vloeckende, tot antwoord: *Billah*, *Billah*! *Hispan* koomd niet eens by by 't Stof van uw *Dehli*. Deese woorden nam *Chach-Iehan* op voor een Lof sijner nieuwe Stad; schoon de Gesant daer mee spottede, ter oorsaeck van 't meenighvuldigh Stof, 't welck hier seer lastigh is. Van noch eenige andere

De *Mogol* op een andere tyd hem dringende, om sijn gevoelen t'ontdecken van de grootheyd der *Indostansche* Koningen, in vergelyckingh der *Persiaensche*, kreegh tot antwoord: Datmen de Koningen van *Indostan* niet beeter kon vergelycken, als by een groote Maen van vyftien of sestien daegen. Die van *Persien* by een kleyne Maen, maer twee of drie daegen oud. Deese reden behaeghde *Chach-Iehan* in 't eerste seer wel: Maer stracx vernam hy, dat deese Gelyckenis weynigh tot sijn voordeel was; vermits de Gesant daer door wou te kennen geven, dat de Koningen van *Indostan* afnaemen; de *Persiaensche* daer tegens groter wierden, gelyk de wassende Maen. Diergelycke gevallen en scharpe antwoorden.

'k Laet een yeder oordeelen, of deese Aerdigheden soo veel t'aghten sijn, als wel de *Persianen* daer van houden. Voor myn deel meen ick, dat een seedige Eerbiedigheyd en statigh *respect* een Gesant beter voegd, als soo een onbeschofte trotsheyd, en bespotlyck Narrenbedryf. 't Is oock gevaerlyck, veel met Koningen te boerten, of haer scherp te bejegenen. Maer 'k sal nu uyt een ander Schryver noch yet anders voortbrengen. Wat van de selve t'oordeelen staet.

In 't Jaer 1646. seyde de *Mogol Schach Choram* tot den Gesant des *Persiaenschen* Koninghs *Schach Abas*: Hy had dickmael gehoord, dat sijnen Vorst (*Abas*) een groot *Sodomyt* was, en meer als honderd Jongens tot dien grouwel misbruyckte. Derhalven wenschte hy wel te weten, of sulks waeraghtigh moght zijn? Den *Ambassadeur* gaf hem tot antwoord met seer sleghte *Complimenten*: Neen, 't is niet waer: Dit werd mynen Koningh valschlyck nae gegeven; en schandlyck werd Groove eer-roovige vraegh des Mogols aen den Persiaenschen Gesant,

 hy

En des selven desgelycks groove eer-roerige antwoord.

hy hier meê beloogen. 't Kan, wierp de *Mogol* hier tegens in, niet wel een leugen sijn, naedien dit gerught door geheel *Indien* verspreyt is. Men seghd oock, liet sigh de Gesant sigh weer hooren, door geheel *Persien*, dat de *groote Mogol* dit werck pleeghd met Eselen en Muyl-Dieren. Is dit dan oock waeraghtigh? Neen! bejegende de *Mogol* hem, dit is de grootste Leugen ter Wereld. 'k Ben een *Musulman*; 'k en weet, dat soodaenigh een Bedryf de Reght-gelovige niet betaemd. Wel, hernam de *Persiaen*, mynen Koningh is desgelycks een *Musulman*, en weet dit niet minder al ghy.

De Persiaensche Koningh Schach Abas doet de Gesant des groten Mogols

Ten Hoon den Baerd afsnyden.

Hier tegens is den Gesant des tegenwoordigen *Mogols* in 't Jaer 1666. aen 't *Persiaensche* Hof een seer groote schimp en smaedlycken Hoon weervaeren. Want vermits hy den Koningh van *Persien* geen teecken van eerbiedigheyd wou toonen, soo gaf den selven bevel, hem droncken te maecken, en dan hem in sijnen slaep den Baerd af te snyden. Deesen *Ambassadeur*, nae dat hy weer nuchteren en wacker geworden was, sigh dus gehoond bevindende, trock weer te rugg', sonder yemand kennis daer van te geeven. Als nu naederhand de Koningh van *Persien* een *Legaet* nae *Indien* sond, om den *Mogol* te versoenen, en ten dien eynde hem liet aen-bieden eenige *Persiaensche* Paerden (in dit Gewest seer hoogh gehouden) nevens veel Goud-Laecken, en andere Kostlyckheden, soo heeft de *Mogol* al deese Geschencken doen brengen nae de groote Marckt-plaets; alwaer de Paerden, in de tegenwoordigheyd des Gesants, de Hoofden afgehouwen; de Goudene Laeckenen, nevens d'andere *Præsenten*, verbrand wierden. Hier nae seyde hy tot den *Ambassadeur*: Hy sou synen Heer bekend maecken 't geen hy gesien had; en dat het hem om der *Persianen* Geschencken niet te doen was.

Wraeck des Mogols, daer over genomen.

Met de Landen sijns Heeren wou hy op deselve wijs handelen. Dus verhaeld *Olearius* dese saeck, in sijn' *Aenmerckingen op 't 23. Cap. des 1. Boecks der Beschryvingh van Georg Andersen*; uyt 't mondlijck berigh van *Volckert Iverson*. Echter vertoond deselve *Olearius*, in de *Reys-beschryvingh van Iverson* selfs, dit stuck op een andere wijs, met eenighsins veranderde Omstandigheden, insonderheyd wat d'oorsaeck betreft, uyt 't naerder berigt des gedaghten *Iversons*, en van den *Hollandschen Secretarius Groeneveld*. 'k Sal u derhalven sijn' eygene (doch vertaelde) woorden voor-houden.

Hooghmoedigen Titel des Mogols.

Onsen *Autheur Iverson* (dus begint hy) en den *Secretarius Groeneveld* vertellen, dat den *grooten Mogol* voor eenige weynige Jaeren een Gesant sond aen *Schach Abas*, Koningh van *Persien*, met eene de *Persianen* niet seer aengenaeme Last. In 't *Credentiael*, of den Brief van Geloof-gevingh, had hy sigh toe-geeygend den *Titel* van *Koningh des gantschen Weerelds*: Welcken hooghmoed *Schach Abas* taemlijck hoogh verdroot.

't Voor-

Als nu deesen *Ambassadeur* d'eerste openbaere *Audientie* by den

Ko-

Koningh had bekomen, en, volgens gewoonte, van hem ter Maeltijd wierd gehouden, soo vraeghde *Schach Abas* hem, of hy sijns Heeren des *grooten Mogols* Beeldenis niet in Goud of Silver by hem had? En of hy deselve niet kon te sien bekomen? De Gesant antwoordede Jae, en gaf hem de begeerde Afbeeldingh. De Koningh besaghse met een lagchende mond; leydese nevens sigh neer; noodighde den Afgesondenen tot drincken, en gaf heymlijck bevel, datmen hem, door veel toedrinckens, sou droncken maecken. gaende . val

Doe nu de Gesant soo veel als hy laeden kon had ingeslaegen, nam de *Koningh* des *Mogols Contrefeytsel* weer in de hand, en seyde tot hem: Is dit uwen Heer, die een Koningh der gantsche Weereld wil zijn? Immers heb ick oock een kleyn Deel van de Weereld, waer over uwen Meester geen Koningh is. Stracks daer op liet hy hem sijn grooten Baerd uytruecken; en de Geschencken, welcke hy van wegen den *Mogol* had meê gebracht, opentlijck verbranden. Des Mogolschen Gesants

Den *Ambassadeur*, dus gehoond sijnde, wou, sonder afscheyd te neemen, vertrecken. Doch als de *Persiaensche* Rycks-*Cancellier* den Koningh te kennen gaf, dat dit een gevaerlyck bedryf was, 't welck swaere Gevolgen naer sigh sou konnen trecken; soo vaerdighde *Schach Abas* den Gesant af met grote Geschencken, onder de welcke waren veertigh seer schoone *Persiaensche* Paerden (by d' *Indianen* seer aengenaem) nevens een groote *quantiteyt* van Silver en Goud-laecken. Daerenboven sond hy met hem een *Heraud*, om den grooten *Mogol* den Oorlogh aen te kondigen. Met den Koningh van Persien.

Als nu den *Indiaenschen* Gesant weer by den *Mogol* te *Dehli* was aengekoomen, en hem verhaelde, wat voor een Schimp hem was aengedaen, wierd deese Majesteyt soodanigh tegens hem vertoornd, wyl hy deesen Hoon had verdraegen, sonder sigh daer tegens te hebben gestelt, schoon hy oock selfs 't leven daer over had moeten verliesen, dat hy hem in ongenade van den *Allegoor* ('t welck een Persoon is, veraghtlycker als by ons een Viller) uyt de Stad in Ballinghschap deed dryven, en al sijne Goederen verbeurd maeckte. De *Persiaensche* Paerden vereerde hy in 't eerst wel aen sijne voornaemste *Raschi*; doch deedse daer nae weer eyschen; t'saemen by een brengen; de gorgel afsteecken en verbranden. Desgelycks deed hy de Goudene en Silvere Laeckenen met gedrooghde Koedreck omleggen, en in brand steecken. Daer nae seyde hy tot den *Persiaenschen Herauld*: Gae heenen, en segg' uwen Koningh, dat ick met hem en sijn Ryck even aldus wil handelen. Stracks daer op braght hy een Heyr by een, en gingh daer meê nae de *Persische* Grensen. Verhaeld op een breeder wys, En met andere omstandigheden.

De Koning van Persien, *Schach Abas*, trock hem wel met een sterck Heyr te gemoet, doch hy stierf, als de Legers tot op twee dagh-reysen nae by malkander waeren gekomen. Daer op wierd sijnen Soon, een Jongh Heer, die sigh oock by d' *Armee* bevond, ten Koningh gekroond. (a) *Olearius by 't XV. Cap. der Iversen.*

[illegible]

Maer noch veel grooter Eer en *Caresse* geschied hem van andere *Indiaensche* Koningen. De *Legaet* des Koninghs van *Visiapour* heeft sigh voor den *Mogol Schach Selim* driemael nae malkander gebogen, driemael 't Hoofd ter aerden geslaegen, en hem, van weegen sijnen Heer, ses-en-dertigh Elephanten *gepræsenteert*. Twee der selver praelden met Ketenen van louter goud; oock was al haer ander toestel van dight en dick Goud, in alles over d'aght honderd Marck swaer. Al de Tuygen en Cieraeden der overige waeren vervaerdighd van 't fynste Silver. Daer-en-boven noch vyftigh treflycke Paerden, op 't alderkostlyckst toegerust. D'uytsteeckend-groote Paerlen, Rubynen en andere Eedele Gesteenten, daer aen sijnde, wierden gewaerdeerd op thien *Leques*. Yeder *Leque*, of *Leck*, gereeckend tot honderd duysend *Roupien*; en de *Roupie* tot 24 stuyvers *Hollandsche* Munt, maeckt een Som van duysend mael duysend en tweemael honderd duysend guldens.

Kostlyck Præsent aen den Mogol van 36. uytsteekend-vercierde Paerden.

Aen weynigh Gesanten heeft eenigen *Mogol* meer eere en hoflycke vriendlyckheyd betoond: als wel desen *Schach Selim* heeft beweesen aen den meergedaghten *Thomas Roe*, *Ambassadeur* des Koninghs van *Engelland*. Hy gedooghde hem, sigh in alles te mogen draegen nae d'*Engelsche* manier; en eyschte van hem soo een grote verdemoedigingh niet als wel van den *Persischen Legaet*. Hy verwelkoomde hem, en seyde, eer *Roe* noch had beginnen tespreken, dat de Koningh van *Engelland* en hy goede Broeders waeren. Meer hier van hebben wy alreeds voor deesen gehoord.

Hoflyckheyd des Mogols tegens den Engelschen Gesant.

* * * * * *
* * * * *

DE meermael van u aengetrockene *Terrische* Reys-beschryvingh (viel *Sinebald* hier in) begrypt, onder meer andere, oock twee korte Groetenis-brieven, van den selven *Mogol* gesonden aen den Hooghst-gedaghten Koningh *Jacob*. Wylse vol *Indiaensche Complementen* steecken, soo wil ick deselve d'andere Vrienden in onse Tael voordraegen. D'eerste luyd (behalven den *Titel*, welcke op een andere tyd sal verhaeld worden) aldus.

Voorstellingh van den

„ Als uwe Majesteyt deesen Brief sal openen, moet uw Hert soo „ frisch sijn, als de koele Schaduw eens schoonen Boomgaerds. Alle „ menschen moeten koomen, en voor uwe Burght-poort *Reverentie* „ doen. Uwen Throon moet verheven worden boven dien van alle „ andere Koningen die den *Propheet Jesus* erkennen: En uwe Heerlyckheyd onder alle andere gekroonde Hoofden der *Christenheyd* de „ grootste sijn. Sy moeten u om raed en hulp aenspreecken, en de „ kloeckheyd haerer Handelinge haelen uyt de vindingen uws Hoofds,

Aenvangh eens Briefs des Mogols

...en hooren spreecken, welckers handen en voeten daer nae ge-...uld hebben, en noch worstelen, datmen haer moght toe-roe-..., *Vivat! de Koningh leve!* En noch meer, hoe sou de *dood* niet ...hricklyck sijn voor de geene, die *den Wegh des levens*, de *Heere* ...*istus*, niet kennen, noch sigh tegens de Dood bewaerd hebben ... deese eenige Artzeny? Gewisselijck, sonder deese kennis, en ...hte kennis des eenigen Heylands en Middelaers kan 't niet anders ...swaer vallen van den Throon in 't Graf to gaen; en voornaement-...k van sulck een Throon, gelijck dien van deesen *Schach Selim* was; ...er van wy voor deesen wel gewagh hebben gemaeckt, maer echter ...et ick u kortlijck hier noch voordraegen 't geen *Eduard Terri* daer ...n getuyghd. De gedaghnis des doods bitter valt.

Den selven had verscheydene Trappen, welcke men optrad; en bo-...n aen vier Silvere, doch dick vergulde Leeuwen, gantsch dight be-...et met hoogh-dierbaere Kleynodien; houdende in haere Poten een ...ehemelt van louter fijn Goud. Hier onder sat *Selim*, zijnde ge-...ijck als bestarnd van ontelbaer veel Eedele Gesteenten. Want op 't ...hoofd, aen den Hals, op d'overslaegen des Hands; aen 't Gevest en de Scheede sijns Sabels, desgelijcks aen sijnen *Indiaenschen* Dolck, droegh hy een onwaerdeerlijcken Schat van d'aldereedelste Juweelen en Paerlen. Des Mogols Kostlycken Throon.

Anders was sijn gewoonlijck Kleed van schoone witte Boom-wol. Blauw bedied by d'*Indostanners* ongeluck, droefheyd en ellende, in welcke verwe niemand voor hem dersde verschynen. Desgelycks hebben d'*Indostanners*, volgens 't bericht van *Pater Roth*, een afschouw van swart gewaed, als werdende by haer gehouden van een quaede voor-beduydingh: Jae soodaenigh, dat, indien 's morgens vroegh haer yemand bejegende, die yet swarts droegh, sy dien dagh over niet uyt haer Huys souden hebben gegaen. Waerom dan oock de *Roomschgesinde* Priesters in dit Land onder haere Ziel-Missen geen Swart Mis-Gewaed dersden aendoen, wyl d'*Indostanners*, op 't aldereerste gesight, terstond wegh-geloopen souden hebben, sonder sigh door Beeden of Vermaningen te laeten ophouden. Swarte en Blauwe Verwe van d'Indostanners bygeloviglyck gehaet.

De Cieraeden des nu regeerenden (of onlanghs geregeerd-hebbenden) *Mogols* sullen gewisselijck oock niet sleght zyn: Gelijck dan de Reys-beschryvingh van *Volckert Iversen* (voor weynige Jaeren eerst uyt *Oost-Indien* t'huys gekoomen) verhaeld, dat hy een boven-maeten praghtigen Staet voerd, en nevens dien gantsch hooghmoedigh is. Praght van den Mogol Oranchzeph.

Maer, seyde *Sinebald*, in even deselve werd oock verteld, uyt 't Bericht des *Hollandschen Secretarii Groenevelds*, hoe even deesen *Mogol*, genoemd *Oranchzeph*, sigh gantsch listigh en tyrannisch in de Heerschappy heeft *gepractiseert*. Wijl dit nu een aenmerckens-waerdige saeck is, soo sal ick deselve hier voordraegen. Aenmerckelycke Geschiedenis.

* * * * * *
* * * * *

[illegible] Mogol, [illegible] Koningh in Indostan. [illegible] Schach, [illegible] Soonen. [illegible] de [illegible] oud [illegible] dat den oudsten [illegible] al [illegible] viel, [illegible] de Kroon [illegible] wierd, soo [illegible] Regeeringh [illegible] afgestaen. De derde Broeder, genaemt Oranchzeb, een [illegible] en Kroeck-sinnigh Mensch, [illegible] dat [illegible] regeeringh [illegible] helpen, [illegible] Fackir, of Bede-Monnick, [illegible] alle Wereldlycke [illegible]. Dus [illegible] Bedel-Monnicken, door 't Land; [illegible] Heeren [illegible], en [illegible] Correspondentie. Ondertusschen wouden de twee andere Broeders [illegible] de regeeringh niet alleen [illegible]. [illegible] een Heir op de Been, en trocken [illegible] Mogul te veld.

Doch Oranchzeb [illegible] beyde Broederen, [illegible], dat [illegible] van sulck een bloedigen Oorlogh [illegible], en [illegible] Broederlyck met malkander verdraegen souden. De jongste [illegible] [illegible]: Derhalven hy oock [illegible] [illegible] een sterck Heir [illegible]. Yeder verwonderde sigh, waer deese Magin van Volck van daen was gekoomen. Buyten twyffel was sulcks geschied [illegible] Reysen, of Vorsten des Lands. Hier mee trock hy op tegens 't Heir sijns jonghsten Broeders, genaemt Cea [illegible]; en dreef hem tot aen [illegible], alwaer hy oock [illegible] leven wierd gebraght. Hier op schreef Oranchzeb aen sijnen Oudsten Broeder, dat hy, ten goede van hem, deese Kryghs-magt had vergadert, en met deselve sijnen hardneckighsten jonghsten Broeder had geslaegen en verdelgt, wyl hy op sijne vriendlycke vermaeningh niet had willen naelaeten, hem (sijnen oudsten Broeder) aen te vallen. Hy wou oock, indien 't hem mogelyck was, hem van den anderen Broeder bevryden, op dat hy, als den oudsten, in sijne Regeeringh ongemoeyd moght blyven.

Hy geliet sigh tot den Heerschappy-voerenden *Mogol* gantsch genegen te zijn, en noodighde hem in sijn Leger te gast. Des *Mogols* Kamer-dienaer weerried hem ernstigh, daer te verschynen; oordeelende, dat sulcks hem seer gevaerlyck sou mogen sijn. Daer by voegende: Hy geloofde niet, dat *Oranchzeb* sou willen koomen, in-
dien

dien hy hem tot figh deed nodigen: en versoght, dat hy de Proefhier van sou neemen; 't welck oock geschiedede. *Oranchzeph* quam: doch had het met de Dienaers des *Mogols* soodaenigh aengesteld, datse aght op hem souden slaen; op dat hem van sijnen Broeder niet quaeds moght weervaeren; waer voor hy haer een groote Vereeringh beloofde. Hy braght (seyde hy) een goed Hert, vergeselschapt van een goed vertrouwen tot fynen Broeder; derhalven was oock billyk, dat men hem op deselve wys sou bejegenen.

Trecken met twee Kryghs-Heyren tegens hem op.

Dit Banquet liep dan wel af, en derhalven wierd den Kamerlingh over sijnen gewaenden dwaelenden Arghwaen hevigh gescholden. *Oranchzeph* nodighde nu andermael den *Mogol* in sijne Tent te gast: Die op goed vertrouwen tot hem gingh, schoon den gemelden Kamerlingh hem op nieuws waerschouwde, dat hy sijnen Broeder soo veel geloof niet sou geven. Hy wierd vriendlyck ontfangen, en seer wel onthaeld: Doch als hy nu afscheyd wou nemen, maeckte 't Volck van *Oranchzeph* een oproer, en riepen, dat haeren Heer geweld wierd aengedaen. Daer op heeft men den *Mogol* omringhd, gevanckelyck wegh gevoerd, en in een gantsch sterck Kasteel bewaerd gehouden: Waer in hy oock tot aen sijns levens eynd is gebleven.

De derde Broeder (onaengesien hy een Monick was geworden)

't Heyr des Gevangenen *Mogols* (waer onder *Oranchzeph* seer veel gunstelingen had) haer Hoofd quyt zynde, gaf sigh aen hem over. Met deese twee *Armeen* gingh *Oranchzeph* op sijnen anderen Broeder los; sloegh hem uyt 't Veld, en deed hem om 't leven brengen. Den Ouden Vader *Choram Schach* sulcks verneemende, vreesde voor een diergelycke bejegeningh van deesen sijnen Soon; en begaf sigh derhalven in een verseeckerde Plaets. *Oranchzeph* stelde sigh tegens hem als een Vosch. Schreef aen hem: Dat hem seer leed was 't geen hy aen sijne Broederen had moeten doen: Doch 't was geschied uyt Liefde tegens sijnen Vader, en uyt smert, dat hy in sijnen hoogen Ouderdom van sijne Kinderen niet beeter wierd *gerespecteert*. Den oudsten Broeder had hem 't Koninghryck gelyck als afgedwongen. Beyde d'andere hadden daer nae tegens deesen daerom willen veghten. 't Betaemde niet, dat by 't leven des Vaders, die so gantsch wel had geregeerd, de Kinderen, tot des selven hoon, souden heerschen. Hy was derhalven niet van meeningh, 't *Regiment* aen sigh te trecken; maer wou 't selve aen sijnen Vader weer overleveren. Syn voorneemen was, in d'eenmael aengenomene orde, als *Fackyr*, of Monick, te blyven, e.s.v. Hier door benam hy sijnen Vader alle aghterdoght, tot dat hy hem in handen kreegh, en in deselve Vestingh, waer in sijnen Broeder sat, liet setten. In deese Gevanckenis is hy gestorven Anno 1665.

Versaemeld een ander Heyr; verslaet de twee Broeders.

Neemd den derden Regeerenden Mogol door list gevangen, gelyck oock sijnen Vader selfs.

Op dat nu de gevangene Broeder, zynde den wettigen Koningh, niet door eenige list of verradery weer los geraecken; en hem dan ge-

Doch wyl hy sigh niet

hy sijnen Broeder, als den Daeder, aen de Klaegers over, volgens de gewoonte deeses Lands; welcke terstond tot hem in de Kamer gingen, en hem neersabelden. Dus is den noch regeerenden *grooten Mogol* aen 't Koninghryck gekoomen: En met sulcke bloedige handen heeft hy sigh selven de Kroon op 't Hoofd geset. (a) Dat is 't bericht van den Geheym-schryver *Groeneveld*.

der Reysen van Anderson en Iverson. Cap. 15.

Maer seyde de Heer *Angelot*, de vertellingh van *Pater Henrick Roth*, aengaende deesen handel aen den Hertogh van *Nieuwburgh* gedaen, en van hem beschreeven in de *Latynsche* Tael, koomd in al d'Omstandigheden met dit verhael niet over een. 't Sal de Vrienden niet verdrietigh vallen, dat ick sijn bericht hier by voegh.

Ander verhael van deese saeck.

Keyser *Schajahan* (soo Tituleert deese *Jesuit* den *Indostanschen Mogol*) had vier Soonen. Den eersten was genoemd *Daraxa*) dien hy, nevens desselven eerst-geboornen Soon *Sepachschaka*, tot sijnen naevolger in de Regeeringh bestemde; oock hem ingaf de Koninghrijcken *Laboresco* en *Mullon*. Den anderen, *Schasschian*, wiens Soontje wierd geheeten *Sultan Dundan*, gaf hy 't rijcke Rijck *Bengala*. Den derden, *Aorangseb*, die geenen Soon had, settede hy ten Koningh over 't Rijck *Decan*. Den vierden, *Muratbacksb*, bequam 't Rijck *Gusuratte*. Nae deese Deelingh meende den ouden *Mogol*, *Schajahan*, dat alles wel besteld was, ten besten des Rijcks, en tot genoegen van sijne Soonen.

Den Ouden Mogol Schajahan deelt het Ryck onder sijne Soonen uyt.

Maer sie, vermits hy (tegens 't gebruyck der *Mogolsche* Regeeringh) ter oorsaeck van eenige kranckheydt, sigh in vier daegen tijds niet opentlijck liet sien, noch ter Gerighte sat, soo verhief sigh in sijne *Residentie*-Stad *Agra* een Gerught, en vloogh voorts door geheel *Indostan*, dat de *Mogol* dood was. Alhoewel nu den oudsten Prins *Daraxa* 't Volck en sijne Broederen berightede, dat sijnen Vader niet was gestorven, maer alleen sigh, wegens eenige overkomene Ligchaems-swackheyd, in sijne Kamer moest houden, soo vond hy echter geen geloof. Syne drie Broeders (onder welcke *Orangzeb*, volgens 't geen uyt onsen Schryver af te neemen staet, doemaels noch geenen *Monick* was, maer eerst daer nae, uyt een arghlistigh en bedrieghlijck Gemoed, den Jonghsten Broeder beloofde, Geestlijck te sullen worden) maeckten een Oproer, versaemelden een Krijghs-maght; trocken met de selve op tegens 't tegen-gestelde Heyr van den Oudsten Broeder, en sloegen 't in de vlught. *Daraxa*, om haere handen t'ontkoomen, moest met Vrouw, Kind, en een kleyne Begeleydingh nae *Laboresco* vlieden, derwaerts hem de Vader d'Elephanten, Brieven, en de Sleutelen tot den Schat (bedraegende thien *Coror*, dat is, ontrent taghtigh *Millioenen*) naesond.

Wyl hy sig, wegens eenige Kranckheyd, in vier dagen tyds niet vertoonde, soo ontstond een gerught van sijn dood.

Waer op de drie jonger Broeders tegens de oudsten optrocken.

Deesen Schat leyde de Prins, ter seeckerer bewaeringh, in de Vestingh *Rhacher*, welcke met *Christen* Volckeren beset was. Daer nae braght hy een Heyr op de been van taghtigh duysend Ruyters en veertigh duysend Voet-knechten. Hier mee tastede hy, nae een Jaer

En den selven tot tweemaelen op de

[illegible] welcke
[illegible]
[illegible] Grooten

[illegible] voor on-
[illegible] ver-
[illegible]ren des
[illegible] had niet
[illegible]den, soo
[illegible] gedue-
[illegible] van sigh
selven

selven t'eenemael vermoedlyck, dat soo een voornaemen *Gouverneur* altyd een hoop Kryghs-volck gereed moet hebben, en 't selve betaelen.

't Is waer, antwoordede *Angelot.* De geene die van Koninghlijck bloed sijn, of anders in een hooge gunst by hem staen, behoeven van deese Inkoomsten niet altyd ('k segg' niet altyd) Ruyters, maer alleen haeren eygenen Staet t' onderhouden; tot op den tyd van nood toe, wanneermen een seecker getal Volcks van haer eyscht. Doch met de *Gouverneurs* en *Generaels* heeft het een andere gelegentheyd. Deese moeten gewisselyck, tot beschermingh des Rycks, met een *Ordinair* getal van Kryghs-lieden voorsien zyn. Ondertusschen is gantsch vermoedlijk, dat haer' Inkoomsten dies te meer werden verhooghd: Of anders 't overschot soo groot is, datse niet alleen de besoldingh der bestemde Dienst-Paerden, maer oock haer eygen onderhoudingh daer van betaelen, en noch daer-en-boven goede Middelen *prosspereeren* konnen. 't Is oock waerschynlyck, dat soodaenige *Gouverneurs* seer wel weeten de greepen, welcke van veele *Europæische* Oversten werden gebruyckt, Lorrendrayers in de Monsteringh voor Soldaten doende *passeeren.*

Verder bericht van de gedaghte Inkoomsten der Gouverneurs.

Doch ick wende my weer nae den *Viceroy* over *Amadabad.* Deesen, die onder *Schach Choram* (dien wy voor heenen, met *Roe, Sultan Caronno* hebben genoemd, wyl hy ter dier tyd noch geen *Mogol* of Koningh was; van andere *Chorum*: van hem selfs naederhand *Xa* of *Schach Ziahan* geheeten) Stads-bestierder en *Regent t'Amadabad* is geweest, heeftmen geschat ryck te sijn thien *Crur Rupien.* Andere reekenden noch meer. Een *Crur Rupien* nu is honderd *Lack Rupis* een *Lack* honderd duysend *Rupien*: een *Rupie* vierentwintigh stuyvers *Hollands.* Nae welcke stellingh sijnen ryckdom sou bedraegen hebben 120. *Millioenen* guldens. Andere evenwel hebben gereeckend 600. Tonnen Gouds, doch qualyck.

Seer grooten Ryckdom des Gouverneurs t'Amadabad.

Syne Dochter, welcke aen den tweeden Soon des *Mogols* ten Houwlyck wierd gegeven, wylse seer schoon was, gaf hy ten Bruyd-schat twintigh Elephanten, honderd Kameelen, duysend Paerden, en ses honderd Karren. Al deese Dieren en Karren waeren belaeden met seer kostlycke Schatten. Hy hield een seer grooten Hof-staet van vyf honderd Persoonen, onder welcke vier honderd sijn' eygene Dienaers, en tot verscheydene Verrightingen besteld waeren; oock daeghlycks uyt zyne Keucken gespyzighd wierden. Boven dien onderhield hy noch eenige Paerden, en vyftigh Elephanten. Syne Huyshouding sou ter Maend gekost hebben honderd duysend Rycksdaelers.

Seer grooten Bruydschat, met sijne Dochter gegeven en kostlyckheyd sijner Huyshoudingh.

De voornaemste sijner *Officiers* en Hofdienaers gingen seer praghtigh gekleed; doch hy, voor sijn Persoon; aghtedede deese prael seer weynigh, maer hield sigh dickmael te vreeden met een sleghten Cot-

Geringe Klederdraght.

toenen Rock, gelyck de gemeene *Indostanners* gewoon sijn te draegen. Doch als hy sigh buyten de Stad, of oock daer binnen; van d'eene plaets nae d'andere begaf, soo gingh sulcks seer praghtigh toe. Gemeenlyck sat hy op eenen met seer schoone Tapyten behangenen en kostlyck-vercierden Elephant, in een prachtige Setel: vergeselschapt van twee honderd Persoonen, welcke al t'saemen Boogh en Pylen voerden. Voor hem heenen gingen eenige *Persiaensche* Paerden: En voor den Elephant droeghmen een seer schoone Vaen.

Op-disschingh uyt Porcellaine Schotelen.

Over Tafel liet hy sigh noch uyt Goud noch uyt Silver, maer alleen uyt Porcellaine Schotelen en andere Aerden Vaten dienen, schoon'er oock selfs vreemde Gasten tegenwoordigh waeren. Doch dan vertoonde hy sigh wat aensienlycker in kleedingh: *Sittende* somtyds in een wit *Indiaensch* Gewaed; met een langen Rock van Goud-Laecken op rood daer over, wit gevoederd: oock boven daer aen een breede Kraegh, van geheele Zobelen aen malkander genaeyd: waer aen noch de Staerten waeren, welcke op den rugg' afhingen.

Tabacks-Pyp.

By al sijne Verrightingen, selfs by de verhandelingh der gewightigste Regiments-saken, moest de Tabacks-pyp altijd ontrent hem zyn. Den roock trock hy, met een seer lange holle stock, door een roode Waeterkruyck op. Geduerigh sat een Dienaer by de Tabacks-Kruyck. Met d'eene hand leyde hy t'elckens versche gloeyende Kolen daer op; met d'andere hield hy de holle stock, of Pyp, nae den Mond des *Chans*.

(a) *Mandelslo Boeck* 1. *Cap*. 20.

Eenige maelen in 't Jaer doet deesen Stadhouder sijne Soldaten Monsteren. Met sonderlinge vlyt besightighd hy haere Geweeren. Eenige moeten met Pylen nae 't Wit schieten. De geene, welcke 't aldernaest treffen, verbeterd hy de Maend-gelden; Doch de sulcke, die 't alderverste feylen, moeten daer tegens van haere Besoldingh soo veel missen. Dit set haer geweldigh aen, om sigh geduerigh in 't schieten t'oeffenen. (a)

Gouverneur van Suratta.

Te *Suratta resideerd* desgelycks een Koninghlycken *Gouverneur* en *Indiaenschen Sultan* op 't Slot: Nevens eenen anderen, die over de Stad, en der selver onder-behoorige Dorpen regeerd. Deese beyde voeren, wanneerse uyt-ryden, desgelycks een sonderlinge praght, laetende Vaenen en Trommelen voor haer heenen gaen.

Gusaratte een bysonder Ryck geweest.

Suratta leghd soo wel als *Amadabad* in de *Provintie Gusuratte*: Welcke voortyds een bysonder Koninghryck geweest is, en haer' eygene Koningen heeft gehad, tot dat den *groten Mogol* dit Gewest bedwongh en onder hem braght.

Praght van Sultan Machamut in Cambaja

Den *Italiaen Lodewyck di Barthema* noemd den geenen, die den Koningh van *Guzaratte* eerst sijn Koninghryk ontnam, *Sultan Machamut*: en schryft van hem, dat hy geduerigh twintigh duysend Man te Paerd onderhield. 's Morgens, als hy op stond, quaemen voor sijn Pallays vyftigh Elephanten, yeder een Man op sigh hebbende. Dee-

se

se Dieren deeden niet anders, als den *Sultan* d'eerbiedigheyd te betoonen. Wanneer hy eeten wou, soo gebruyckte men over de vyftigh of 't sestighderley soorten van allerley *Instrumenten*, als Trompetten, Basuynen, Kromhoornen, Fluyten, Schalmayen, e.s.v. nevens veelerley andere dingen. Terwyl hy over Tafel sat, moesten de gedaghte hier toe gewende Elephanten hem wederom d'eerbiedigheyd betoonen. Deesen *Sultan* droegh sulcke lange Knevels aen den Mond, dat hy deselve boven op 't Hoofd kon t'saemen binden, of knopen, gelyck de Vrouwen hun hayr doen. Syne sneeu-witte Kin-Baerd reyckte hem afwaerts tot op den Gordel, soo dat hy de best-gebaerdede Bocken had mogen tarten. Synen langen Baerd.

Hy at, gelyck de gemelde *Barthema* in dit Land hoorde seggen, yeder Morgen een weynigh Vergif. Als hy eenigh voornaem persoon wou om 't leven brengen, soo moest den selven voor hem koomen, en sigh naeckt ontkleeden. Waer op hy eenige in den Mond geknauwde Blaederen, vermenghd met Kalck en Oester-Schalen, hem op 't ligchaem spoogh. Binnen een half uyr tyds daer nae viel hy ter aerden neer, en stierf. Hy had by de drie of vier duysend Wyven. Doch yeder morgen vond men de geene, welcke 's nachts by hem geslapen had, dood leggen. Op elcken dagh deed hy een ander Hemd en een ander kleed aen: Doch 't geen hy af-leyde, dersde niemand aen sijn Lyf trecken. Als nu de Medgesel en Reys-genoot des Heeren *di Barthema* de lieden in dit Gewest vraegde, wat dit voor een wonderlycken handel moght sijn, dat hy dus vergiftigh was, en gif at, soo gaf een seer oud Koopman hem tot antwoord: Synen Vader had hem van sijner jeughd af gewend tot vergif t'eeten. Maer waerom lagcht de Heer *Floris* doch? Meend hy veellight, dat dit een ongelooflycke saeck is. Eet alle Morgen vergif: En was derhalven t'eenemael vergiftigd, soo dat al de Vrouwen, die by hem sliepen, stierven.

Ghy hebt het geraeden, antwoordede deesen. Dit stuck schijnd my een enckele Versieringh te sijn. Men schryfd wel veel van een seeckere Jonckvrouw, welcke sigh van loutere Spinnen geneerde, en echter van een wonder schoone gestalte was: Derhalven de *Persiaensche* Koningh *Darius* deselve sijnen Vyand den *Grooten Alexander* toesond, op dat hy aen deese schoone Spinnen-vreetster de Dood, of veel meer de dood hem moght omhelsen. Maer wie weet, of 't waer is? De *Griecken* hebben veele Versieringen onder de waeraghtige *Historien* in-gelapt: En de *Roomsche* Geschied-schryvers sijn haer hier in niet selden naegevolghd. 'k Vertrouw, dat het een Sinnebeeld is; beduydende, dat schoone, doch wellustige en dertele Vrouws-persoonen met versoeylycke lasteren, beteeckenende t'eeten van vergiftige Spinnen, soodanigh het hert besoedelen, datse allerwegen, inwendigh en uytwendigh, met ondeughden vergiftighd sijn, en dat de geene, welcke soodaenige Hoeren aenhangen, beyde ligchaem en ziel verontreynigen; veroorsaeckende alsoo de dood Reden-voeringh, of dit oock mogelyck kan sijn. Spinnen-eetende, en daer door vergiftighde Jonck-vrouw

 van

van haere *reputatie*, geluck en welvaert; soo dat 'er niets overigh blyft, als 't stinckend Aes van een boos gerught.

Seldsaem verhael van

Deese Vergelyckingh, begon *Sinebald*, is wel soo onbequaem niet, maer echter werd daerom de Waerheyd der Historie niet wegh genoomen. 't Is niet gantsch onmogelyck, dat een Mensch sigh van der Jeughd af sou konnen gewennen tot 't eeten van vergif; schoon ick niemand sou willen raeden, de proef daer van te neemen. Doe de *Jesuit Pater Henricus Roth* sigh bevond in de *Mogolsche Residentie* Stad *Agra*, liep'er een gerught, dat sigh even hier een Jongen van seven Jaeren bevond, de Soon eens *Brumins*; die soo begeerigh traghtede nae giftige Dieren, als, Spinnen, Scorpioenen, Slangen, en diergelycke, dat hy sigh noyt sat daer van kon eeten.

Spinnen, Scorpioenen, Adderen en Slangen-eetende Jongen

Pater Roth sulcks vernoomen hebbende, wou deese seldsaeme saeck eygentlyck ondersoecken, en beval derhalven sijne Leerlingen, hem den Jongen, nevens eenige der giftighste Slangen, toe te voeren; doch dit fenynigh ongediert soo voorsightigh te verbergen, dat hy 't selve niet gewaer wierd, op dat hy niet met een al te groote lust daer aen moght vallen. Dit heeftmen alsoo gedaen. 't Jonghsken en de Slangen wierden voor den *Jesuit* gebragt; doch de laetste bedeckt gehouden. Men kon echter dit doodlyck lecker-beetje voor hem niet soo wel bewaeren, of hy wierd de lught daer van wel haest gewaer. De geene, welcke een Korf vol van d'aldergiftighste *Serpenten* by een hadden gesoght, waeren naeuwlycks in 't Huys getreeden, als deese Jongen, 't sy door den reuck, 't sy door een Natuerlycke *Sympathie* aen gedreven, terstond de Korf quam bestormen, deselve met geweld opbrack, en den eenen Adder voor den anderen nae met de hand daer uyt ruckte, en de selve gesaementlyck, even als een hongerigen hond sijn gevonden aes, inslockte; sonder of de Gal of 't ander Ingewand daer uyt te haelen. Alles at hy op, van 't Hoofd af tot de Staert toe; met soodaenigh een smaecklycken *Appetyt*, als of men hem d'alder-kostlyckste Gereghten had voorgesteld. Over deese saeck sijn naederhand onder de Geleerde veele Vraegen op de baen gebraght; doch sonder oordeel-uytingh, wat doch d'oorsaeck moght sijn van sulck een begeerige, en echter onschaedlycke Slangen-vreetery. *Kircherus* houd het daer voor, dat deese onnatuerlycke lust in hem ontstaen, of hem aengebooren is, door een even sodanige van sijne Moeder tot een by geval gesiene Slangh; deselve misschien voor een Ael gehouden, en gantsch flockigh daer van gegeten hebbende, terwylse van hem swanger was. Een diergelycke gelegentheyd kan 't oock gehad hebben met de gedaghte *Persiaensche* Jonckvrouw, en den *Sultan* van *Gusuratta*.

In de Mogolsche Residentie-Stad Agra.

Eygentlyck ondersoght en waergenomen van van den Jesuit Henricus Roth.

Ver-

* * * * * *
* * * * *

Aenvangh der Avondmaeltyd.

VErmits nu den avond sou beginnen aen te koomen, en de Heer *Floris* (gelyck alreeds voor heenen geseghd is) op den volgende tweeden morgen een reys moest aenvangen door de voornaemste *Hollandsche* Steden, soo had hy geerne nae Huys gegaen, om den aenvangh te maecken tot de vervaerdigingh van eenige hem tot sijn vertreck noodige dingen; Doch de Heer *Donatiaen*, sijn toekomende Schoonvader, voerde hem te gemoet, dat hy den volgenden dagh, door 't aenwenden van een weynigh meer vlyt, kon inhaelen 't versuym van deesen avond. En parstede hem met soo een vriendlyck geweld, dat hy moest toestaen, noch voor ditmael met hem aen Tafel te sullen gaen sitten, om haere Redenvoeringe noch voor een weynigh tyds wyder voort te setten.

Gelegentheyd genomen,

't Gebed gedaen, en de Maeltyd begonnen sijnde, soo versoght *Donatiaen* op *Sinebald*, wyl de Heer *Angelot* van *Guzuratta* had beginnen te spreecken, dat hy hem noch eenigh verder bericht van dit Gewest wou geven: Waer op hy sigh aldus liet hooren:

Om in 't kort yets te spreecken

Van de gelegentheyd en vrughtbaerheyd deeses Lands hebben wy voor eenige daegen genoegh gesproocken: 'k Wil derhalven hier alleen kortlyck gewagh maecken van eenige dingen, welcke wy doemaels niet hebben aengeroerd.

Van de Regeeringh in Guzuratte.

't Koninghryck *Gusuratta* werd beheerscht van een *Gouverneur Generael*, onder welcken alle andere *Gouverneurs* staen, en hem reeckenschap van alles moeten geven. Hy heeft sijne *residentie* binnen de Hoofd stad *Amadabat*. Van sijne praght en ryckdom heeft de Heer *Angelot* alreeds beright gedaen. Dit dient 'er echter noch by: Vermits soodaenige *Gouverneurs* niet langer blyven, dan als de *Mogol* wil; en derhalven dikmael veranderd worden, soo sijnse (als wel weetende, datse gedeurigh op d'uytschuppingh staen) veel meer beesigh om haere Sacken te vullen, als de welstand des Lands te bevorderen. Wanneerse verneemen, dat een ander op wegh is, om in haere plaets te koomen, soo doense de voornaemste Kooplieden valschelyk beschuldigen, en veroordeelen haer tot een groote Geld-boete, nae de gelegentheyd van haer vermogen. D'aengeklaeghde hebben hier tegens niet te seggen, als de som, waer in sy *gecondemneert* sijn, op te brengen. Anders werdense in Gevanckenis geworpen, en soo langh geslaegen, of andersins gepynighd, datse blyde sijn, 't begeerde te geven, om uyt deese ellende te geraecken.

Hoe de Gouverneurs haere sacken weeten te vullen.

Staet en

De *Gouverneur Generael* houd een seer heerlycken Staet. Wanneer

Regeeringh hy uyt-ryd; werd hy vergeselschapt van den gantschen Adel, en een groote meenighte Ruyters. Voor hem heenen gaen sijn' Elephanten, met seer kostlycke Bedeckfels, Vlaggen, Trompetten, Schalmayen, en diergelycke. Binnen sijn Pallays werd hy Koninghlyck gediend. Niemand word toegelaeten met hem te spreecken, sonder verlof. Eenmael ter weeck geeft hy in den Koninghlycken Setel *audientie*; en dan werd yeder vergund, sijne klaghten te mogen voortbrengen, en Reght te verwaghten. De Koningh heeft hem geene Raedsheeren of Reghters toegevoegd, doch in de gewightigste saecken roept hy somtyds eenige der Groote tot hem, om haer *advys* te hooren: Ondertusschen evenwel bestierd hy alles nae sijn goedduncken; en van sijn Vonnis valt geen *Appel*: Derhalven dan de geroepene weynigh te seggen hebben.

Van den Gouverneur Generael t'Amadabad.

Syne seer groote Inkoomsten.

Alle Boeten, Schattingen en Tollen koomen tot voordeel van den *Gouverneur*; 't welck hem Jaerlycks ongelooflycke sommen gelds inbrenghd. Deese *Gouverneurs Generael* zyn gemeenlyck *Omrahs* of Hertogen, treckende vanden Koningh d'Inkoomsten tot drie of vyf duysend Paerden; waer tegens sy maer een of twee duysend der selver onderhoudens 't Overige gebruyckense tot haeren Staet, en overdaedige *Moorsche* Praght.

Uyt dit Koninghryck.

D'Inkoomsten van *Gusuratte* pleegen voor deesen te zyn anderhalf honderd Tonnen Gouds: Doch door de voorgevallene Sterften zyn deselve vry wat verminderd. Alleen de Tollen van *Brodera* braghten op viermael honderd duysend *Mamoedis*, yeder tot thien en twee derde deelen stuyvers *Hollandsch*.

Wat voor vyanden Guzaratta heeft.

't Land *Guzuratte* heeft geen openbare of ontsaghlycke Vyanden, waer tegens het sigh sou behoeven te Wapenen. Alleenlyck woonen in't Geberght eenige *Radias*, of Koninghskens, welcke op den Roof leven; de Dorpen, Velden, en reysende *Cafficas* dickmael plonderende, sonder datse van den *Grooten Mogol* konnen bedwongen worden, wyl deese gemeenlyck beeter Kryghsvolck hebben, als den *Mogol* selfs. Sommige deeser *Radias* hebben onder haer gebied drie of vier duysend Man, soo te voet als te Paerd. Alsse met geweld uyt d'eene Plaets werden verdreven, soo vliedense nae een andere Schuylhoeck, welckers toegangen haere vyanden onbekend sijn. Behalven deese sijn'er noch andere Rovers, welcke sigh t'saemen houden by de voornaemste *Passagien*, met *troupen* van 20. 40. 50. 100. jae 4 of 500. soo te Paerd als te Voet, de reysende Persoonen berovende, en doodslaende; ten waere datse hoop van groot rantsoen hadden, in welcke gelegentheyd sy haer gevanck lyck mêe voeren.

Sluyp-Dieven en Moordenaers.

Hoe 't hier toegaet in 't straffen der Misdaeden.

Alle kleyne en *Civile* saecken werden afgedaen by den *Coutewael*, of Schout. Die hier eerst koomd klagen, leghd gemeenlyck boven, schoon hy ongelyck heeft. De *Crimineele* of Hals-saecken werden gevonnist by de *Gouverneurs* der Steeden, en eenige der aensienlykste, welckese

welckese daer begeeren toe te roepen. D'*Executie* geschied door de Schouten. Die gelds genoegh heeft, sal selden ter dood werden *gecondemneerd*, hoe groot sijne misdaed oock zyn moght; wyl de Stadhouders boven maeten geldgierigh zyn. D'arme, kleyne Dieven werden met de groote Sweep eenige daegen nae malkander geslaegen. Huysbraeck en groote Diefstallen werden gestraft met handen of voeten af te kappen, met gehangen of onthoofd te worden; ten waere men geld sond, om deese Straf af te kopen.

De Doodslagh houdense voor de swaerste misdaed. Daer nae 't Overspel; insonderheyd als desen grouwel werd gepleeghd met yemands Huysvrouw die van Staet is. Om nu soodaenige Echtbreucken te vermyden, soo werden in alle Steeden de Hoeren openbaerlyck toegelaeten: welcke ter weeck seeckere *Contributien* aen de Schouten, onder welckese behooren, moeten opbrengen. Deese mogense vrylyck in haere Huysen ontbieden, en in haere wooningen ingaen. Dit is meer eer als schande onder haer. Jae, wanneerse eenige Feesten houden, soo meenense niet reght vrolyck te zyn geweest, indiense soodaenige Hoeren niet by haer gehad hebben, om voor haer te Danssen en te zingen. Doch vermits wy van der *Guzuratters* Kleedingh, Gerights-handel, Straffen, Houwlycks-gebruycken, en veelerley andere haerer Gewoonten op een andere tyd (*inde volg ende deelen deeses Wercks*) wydlopigh genoegh sullen spreecken, soo wil ick voor dit mael daer van ophouden, alleenlyck noch dit seggende, dat d'Inwooners en Ingeboorne deses Gewests voortyds *Heydenen* plegen te sijn; genoemd met den gemeenen Naem *Hindoy*. Maer nae datse van *Temirlan* waeren vermeesterd geworden, wierdense ten deelen *Mahometanen*. Daer-en-boven vind men hier veele *Persianen*, *Tartaren*, *Arabiers* en *Armeniers*, jae byna alle *Natien* uyt *Asia* en *Europa*, behalven *Chinesen*, *Japonnesen*, en dan oock *Joden*, die, wegens haere veraghtlyckheyd in dit Gewest, hier weynigh worden gesien. De reghte Inwooners van *Guzuratte* draegen de gemeene Naem van *Benjaen*; welck woord de *Portugeezen* gebroocken uytspreecken *Baneaen*. (a)

Overspel onder haer een groote misdaed;

Doch Hoerery is by haer meer eerlyck als schandlyck.

(a) Uyt de Beschryvingh van Guzuratte, door Iohan van Twist.

Ghy hebt, seyde de Heer *Donatiaen*, onlanghs geseghd, dat van de *Residentie*-Stad des *Grooten Mogols* seer weynigh bekend is, boven 't geen daer van alreeds verhaeld is geworden. Maer soud ghy ons niet een netter en volkoomener bericht konnen geven van de Koninghlycke Hoofd en Hof-Stad der *Persianen*?

Overgangh tot de Residentie Stad

'k Meen, antwoordede *Sinebald*, dat ick, uyt eenige naeuwkeurige Reysigers, u ontrent dit stuck beeter vergenoegen sal konnen geven. En alhoewel de breede beschryvingh deeser Plaets vry wat langh sal sijn, soo vertrouw ick echter, dat deselve u niet verdrietlyck sal vallen. Daer op begon hy aldus.

Des Persiaenschen Koninghs.

Ispa-

* * * * * *

* * * * *

Gelegentheyd der Persiaensche Hoofd-stad Ispahan.

ISpahan, of *Ispbahan*, en *Spahan* (want op deese driederley wysen vindmen den naem deeser Stad geschreven) is 't Hoofd en de Kroon aller *Persiaensche* Steeden, te gelyck oock de grootste. Sy leghd, volgens 't bericht *Nicolai Hemmii* (die in de Jaeren 1623. en 1624. deese Plaets heeft besightighd, en op 't aldernetste beschreven) twee-en-dertigh *Graden* en vyf-en-twintigh *Minuten* van den *Æquator*, of Vergelycker, nae 't Noorden. Deese Breedte werde even soodanigh van d' *Arabiers* oock gesteld. De lenghte reeckenen sy van d' *Africaensche* Zee-kant op ses-en-taghtigh *Graden* en veertigh *Minuten*: 't Welck ten vollen met *Olearii* reeckeningh over een stemd, behalven dat deesen eene *Minuut* in de breedte meer set.

Haere geweldige grootte, soo datmense in eenen dagh te Paerd niet sou konnen omryden.

Van hier uyt ziet men rondom een gelyck effen Veld; doch van verre, namentlyck drie of vier Mylen daer van daen, 't Geberght. In 't gemeen steldmen, volgens *Olearii* bericht, haeren Omkreyts op aght *Duytsche* Mylen. *Iosaphat Barbarus* vermeld, dat de reghte binnen-Stad beslaet vier Mylen weghs, maer indienmen de Voorsteden daer toe reeckend, waer in immers soo schoone Huysen staen als in de Stad selfs, soo heeftse een omtreck van bynae thien Mylen weghs. Den *Engelschman Cartwright* seghd, datmense voortyds heeft genoemd *Hecatompolin*, of de Stad van honderd Poorten; welcken naem met haer oock noch hedensdaeghs gevoeghlyck sou konnen toeeygenen; wylmen haer wydlopigh begryp nauwlycks in een geheelen dagh te Paerd sou konnen omryden. Veel andere Schryvers ontkennen dit niet. *De la Boullaye le Gouz* vergelyckt haer grootte met die van de Stad *Parys*.

Verschil onder de Schryvers, Over de sterckte deeser Stad.

Volgens 't Getuygenis des gedaghten *Engellanders* isse seer vast, voorsien met gantsch stercke Mueren: ook met breede en diepe Graghten; welcke haer Water ontfangen van de Beecken, afloopende van de *Coroniaensche* Bergen. Doch *Olearius* wil haere vastigheyd niet seer prysen, want hy schryft dat de Stads-Mueren slecht, en maer alleen van Aerde opgeworpen zijn; onder ses ellen, boven maer eene voet dick; met Rondelen, sleghtlyck t'saem-geset van alleen in de Son gebackene Steenen. *Hemmii* Getuygenis koomd hier mee bynae over een: Want oock hy seghd, dat de Wal alleen van Aerde (*Barbarus* steld, met Soden) is opgemaeckt, en overal niet seer hoogh: dat oock de Graght niet breed, daerenboven in de Somer bynae droogh is. Wederom vermeld *Olearius*, dat de Graght rondom is vervallen, soo datmen aen de meeste Plaetsen 's Winters soo wel

wel als 's Somers, drooghs voets daer door kan gaen. 't Schynd derhalven, dat de Tyd en Nalaetigheyd hier in een veranderingh heeft veroorsaeckt. Veellight heeft *Cartwright* met *Petro Bizarro* in een gelycke meeningh gestaen, dat de Mueren van Kryd waeren gebouwd; 't Welck sigh echter anders bevind: Alhoewel waerachtigh is, dat de Burght, bewaerd met afsonderlycke Mueren en Rondelen, noch eenige blycken heeft, aen welcke men kan zien, datse voortyds met Kryd of Kalck is overpleysterd geweest.

Ten opsight der Mueren en Graghten.

De Suyd-weste zyde der Stad werd bestroomd van de voorbyloopende Vloed *Senderut*. Dese, nae dat hy van 't Geberght *Demawend* heeft verlof bekoomen, verspreyd sigh in veele kleyne Beecken; welcke men in eenige *Cisternen* of Backen (van de *Persianen* genoemd *Haws* en *Burcke*) opvanghd, en door al de Huysen der Stad kan leyden; alhoewel 't d' Inwooners hier niet ontbreeckt aen gegravene Putten in de Hoven. Van de gemelde Vloed werd oock eenen Arm geleyd in des Koninghs Diergaerde, door Onderaerdsche *Canalen*; desgelycks oock in den voornaemsten Koninghlycken Hof *Tzarbagh*.

Wateren in en om de Stad

Water-leydingen onder d'Aerde.

Beneden deesen Hof koomdmen over de Hoofd-Stroom, by een lange Steene Brugg', seer schoon en cierlyck gebouwd, op d'eygene kosten des *Chans* of *Gouverneurs* van *Schiras*. Op d'andere zyde des Berghs *Demawend* loopt de Vloed *Abkuren*. *Schach Abas* de Groote had deselve geerne geleyd in de Rivier *Zenderut*, nae den Aert der Hoogh-gesinde *Potentaten*, welcke of tegens andere Volckeren, of tegens de Natuer willen stryden; traghtende om door de Bedwingingh van Bergen en Stroomen, of door d'overwinningh van andere diergelycke swaerigheden, beyde haer Ryck dies te geluckiger, en haeren naem dies te grooter te maecken. Gelyck hy dan even hierom den meergemelden Bergh heeft willen laeten doorsteecken, en sigh veerthien Jaeren langh daer meê bemoeyde; soo dat daeghlycks aght honderd of duysend Mannen malkander van 't Werck quaemen aflossen. *Hemmius* noemd desen Bergh *Abecoura*; en seght, datse bestaet uyt een Stael en Yser-harde Rots; waer aen in 't Jaer 1624. over de tweemael honderd duysend Menschen sweeteden, wyl de *Persische Chans*, of Vorsten, en andere groote Heeren des Rycks, doemaels onder malkander sigh beneerstighden (even als of 't een wedspel waere geweest) dit werck ten eynde te brengen: Naedemael noch maer alleen twee honderd schreeden in de lengte, en honderd vyftigh ellen in de hooghte te door-breecken waeren: Al hoe wel men maer drie Maenden tyds aen desen arbeyd kon beesigh zyn, vermits de diepe Sneeuw en strenge koude in den overigen tyd des Jaers verhinderde, by deesen Bergh te koomen, om daer aen te wercken.

Werck van een ongelooflycken Arbeyd

Door Schach Abas ondernomen.

Ten deelen volvoerd:

Den uytgangh van deese seer swaere onderneemingh toond ons

Doch

eyndlyck, ter oorsaeck van sijne Dood, blyven steecken.

Olearius; naementlyck, nae dat de groote Heeren, ten geval des Koninghs, en om 't Werck te bevoorderen, op sigh hadden genoomen, een goed deel door te breecken, so wierd deese Rots, onaengesien hy gantsch hard, en ter dier plaets honderd ellen hoogh was, tot op ontrent honderd ellen nae door-graven. Eyndlyck echter is 't werck onvolmaeckt blyven leggen, wyl *Schach Abas* ondertusschen quam te sterven; en de volgende jonge Koning sig liever wou verlustigen in de weecke Schoot der Vrouwen, als sigh bekommeren over een harde Rots.

Ispahan, tot eenige maelen toe verwoest geworden sijnde,

De Stad *Ispahan* heeft van *Temirlan* (of, soomen hem gemeenlyck noemd, *Tamerlan*) tot twee maelen toe een groote verwoestingh moeten uytstaen. Desgelycks oock van *Chetza*, wegens haere *rebelly*, een schaedlyck verderf geleden; derhalven sy een seer groote menighte, soo van Menschen als van Gebouwen, verloor; want tegens deese beyde heeft de Tyranny gewoed. De tegens haer uytgesondene Volckeren wierd op 't strenghste bevoolen, dat geenen der Soldaten sou weer te rugg' keeren, sonder een Hoofd der oproerige meê te brengen. Deese last wierd soo vlytigh verright, dat sommige, die geen Manlycken Kop konden bekoomen, die van een Vrouw afhieuwen, 't Hayr beschooren, en den selven voor een Mans Hoofd over-leverden: volgens 't bericht van *Josaphat Barbarus*.

Heeft sigh eyndlyck weer treflyck hersteld.

Naederhand is deese Stad, onder *Schach Ismael* den eersten, weer een weynigh tot kraghten gekomen. Maer als *Schach Abas* de Koninghlycke Hofhoudingh van *Casbin* (of *Caswin*) herwaerts braght, soo begonse seer heerlyck te bloeyen, en wierd beset, soo met nieuwe staetlycke Gebouwen, als met seer veel uyt verscheydene Provintien hier heenen gebraght Volck: Soo datmen nu hier bynae een kleyne Wereld vind, naementlyck, over de vyfmael honderd duysend zielen: Daer doch in den tyd des voorgedaghten *Barbari* niet meer als honderd en vyftigh duysend zielen in de Stad en Voorsteden geteld wierden. Doch wyl deselve Schryver korts te vooren heeft geseghd, dat doemaels, nae dat de Soldaten op de geseyde wys soo veel weerspannige Hoofden uyt de Stad hadden wegh gevoerd, nauwlycks 't sesde deel der selve bewoond bleef, soo kanmen lightlyck reeckeningh maecken, wat voor een onderscheyd daer is tusschen de meenighte des Volcks in dien en in deeser tyd.

Meenighte des Volcks.

Meenighte van praghtige Huysen;

Hemmius getuyghd, dat binnen de Wal (in 't Jaer 1624.) gevonden wierden over d'aghtien duysent cierlycke en praghtigh-gebouwde Huysen, welcke boven plat sijn; nevens seer veel lustrycke Hoven, schoone Vyvers, en Water-paelen. Deese Hoven en Boomgaerden brengen niet weynigh toe tot de wyd-uytgebreydheyd deeser Stad, vermits by yeder Huys een ruymen Hof is, by sommige wel twee der selver gesien worden. Want in *Persien* sijn de Lieden groote

Lief-

Liefhebbers van den Hof-bouw; Alhoewel men 't vermaeck des selven niet steld (gelyck in *Europa*) in de meenighte en verscheydenheyd van cierlycke Bloemen, maer in ordentlijk-geplantede Vrught of Schaduw-brengende Boomen en Wyn-stocken. Insonderheyd sijn by haer seer liefgetal de *Tzinar* Boomen, sijnde een in *Duytsland* en *Nederland* onbekend slagh van Ahornen (*Platani*); soo ter oorsaeck van de Schaduw, als van de cierlycke gestalte: Waer van wy voor eenige daegen breeder hebben gesproocken. Uyt de gedaghte Water-poelen leydense 't Water van d'eene Put tot d'ander. In de Hoven der rycke lieden vindmen opene Galeryen, en soodaenige Lust-huysen, welcke dickmael de Woon-Gebouwen in cierlyckheyd overtreffen. Al t'saemen voorsien met groote Hoven. Hoe deselve beplant sijn.

Behalven de gemeene geensins oncierlycke Huysen praeld deese Stad noch met veel staetlycke Pallaysen, doch die van binnen een veel heerlycker aensien hebben, als van buyten. Al t'saem sijnse gemaeckt, nae de gemeene *Persiaensche* manier, ten deelen van Leeme in de Son gedrooghde; ten deelen (te weeten de voornaemste) van gebackene Steenen. Vierkant; twee, drie of vier Verdiepingen hoogh. Yeder deeser Verdiepingen heeft sijnen bysonderen naem. De Kelder werd geheeten *Sirsemin*: 't Onderhuys *Chane*: 't Geen daer boven koomd *Kuschk*: De derde hooghte *Tzaufe*: De vierde *Kasser*. D'opene Kamer; en die, die boven uytwaerts met laege Spylen sijn beset, werden genoemd *Diwan*. Deese vindmen altijd aen alle vier de zyden van 't Huys; en moeten in de heete Somer by beurten tot Slaep-Gemacken dienen; om een koel lughtje van de doorvliegende Wind te genieten. Pallaysen in de Stad. Beschryvingh van de gestalte

Haere Vensteren sijn meerendeel even soo groot als de Deuren, en komen met deselve beneden op de Vloer. Geene Glaesen zyn'er in; maer alleen houtene Spylen, daermen in de Winter Pappier, in Oly gedoopt, over plackt. Doch de Winter-Vertrecken sijn in 't andere deel van 't Huys. Maer vermits omtrent *Ispahan*, gelyck oock ander-weegen, seer weynigh Hout is, soo leerd de nood haer een list, om sigh in haere Kamer of Keucken warm te houden. Sy hebben, volgens 't bericht van *Olearius*, in d'aerde een rond gat, in de gestalte van een groote Pot. Hier in doense gloeyende Koolen. Over deselve settense een laege Stoel, of een Tafeltje, bedeckt met een breed Tapyt, 't welck aen alle zyden ruym genoegh over d'aerde heenen hanghd. Hier zittense rondom; steecken de beenen onder de Stoel, of Tafel; bedecken 't halve ligchaem met het Tapyt, en slaepen 'er oock wel de geheele Naght onder. Alleen weynige Kolen geven een aengenaeme warmte; jae somtyds soo een overvloedige hitte aen 't ligchaem, datmen daer van sweeten kan. Op dat de damp der Koolen haer niet beswaerlyck moght sijn, soo hebbense Pypen, gaende van uyt dit Gat, *Temur* genoemd, onder d'Aerde nae den Hof. Nevens de verspaeringh van 't Brandhout, houdense Haerer Huysen, en der selver Vertrecken. Middel om sigh met gantsch weynigh Vyer in de Winter warm te houden.

dit middel oock voor gesond, wyl 't Hoofd altyd in de suyvere lught kan blyven. Soodaenige *Tenurs* gebruyckense dickmael in plaets van Back en Braed-Ovens. Voorts hebben de Huysen gemeenlyck oock Voorhoven, door welcke men tot de reghte Woningh en Gemacken ingaet.

* * * * *
* * * *

De Straeten, voortyds wyd, sijn hier nu engh.

DE Straeten der Stad (gingh *Sinebald* voort) vallen taemlyck engh, soo datmen (insonderheyd in de geene, daer veel gantsch en herwaerts werd gewandeld) nauwlycks kan door koomen, en somtyds een goede wyl moet waghten, tot dat de belaedene Esels voorby sijn gegaen. Maer voor de Regeeringh van *Schach Abas*, doe 't Koninghlyck Hof noch te *Caswin*, en deese Stad soo seer niet bewoond was, waeren hier de Straeten soo breed, dat meer als twintigh persoonen te Paerd voorby malkander konden *passeeren*.

Maidan, of Marckt.

Maer de *Maidan*, dat is, de groote Handel en Wandel-plaets, heeft soodaenigh een ruymte, dat een diergelycke in andere *Persische* Steeden nergens werd gevonden. Beyde *Hemmius* en *Olearius* geven deese Merckt de lenghte van seven honderd, de breedte van derde half honderd Schreeden.

Van een geweldige grootte.

Evenwel, viel *Angelot* hier in, moet de Merckt te *Caswin* gewisselyck oock geen kleyne plaets beslaen, wyl *Cartwright* seghd, datse in 't vierkant een *Engelsche* Myl begrypt. 't Is waer: dat onse *Engelsche* Myl tegens de *Duytsche* maer een Wandelwegh is, maer echter isse groot genoegh voor een Marckt-Plaets.

Lustige Boomen op deselve,

Beyde de gedaghte Reysigers, vervolghde *Sinebald* weer, verhaelen eenstemmigh, dat de reght op gaende Boomen, staende aen de West-zyde, daer 't Koninghlyck Hof is, in een cierlycke orde geplant, een behaeghlycke oogen-lust verleenen aen de Kraem en Koop-Verwelffels, welcke langhs de Marckt heenen op, gantsch ordentlyck twee boven malkander sijn gebouwd. Deese Verwelffels hebben haere doorgangen, waer in de Goudsmeeden Juweliers en andere haer Handwerck oeffenen.

De Kraem en Koop verwelffels seer aengenaem beschaduwende,

Al deese Winckels en Cellen staen half en half aghter de gedaghte Boomen verborgen; wyl deselve haer schaduwryck loof soodaenigh uytbreyden, dat de Verwelffels daeraen gelyck als een lustige Voorhangh vinden. Daer-en-boven sijn noch voor deese Boomen lange Vlacke Steene Troggen, waer door 't Water rondom de gantsche Merckt werd geleyd. *Hemmius* seghd, dat dit water loopt in aghtkantige Backen, door welcke het eynd-

eyndlyck werd gevoerd onder de holle Straeten in veele Huysen en Hoven.

Werck-Plaetsen op den Maidan.

Daer tegens over aen d'Oost-zyde is van 't eene eynd tot 't andere een Verwelfde breeden Gangh, met Boogen en Pilaren; waer onder allerley Hand-werckers haere Werck-plaetsen hebben, alhoewel yeder Ambaght afsonderlyck. Want de *Persianen* wercken seer selden in haere Huysen, maer doen haere hanteeringh opentlyck; waer doorse dickmael de voorbygaende lieden aenlocken om yets te koopen.

Trommel en Trompetten-spel met d'ondergaende Son.

Over deese Gaelery, nae 't Huys des Koninghs, staet een Gebouw, met tegens malkander gesettede Gangen; waer op de Trommelslaegers, Schalmayers, Trompetters en andere Blaesers daeghlycks met Sonnen ondergangh moeten speelen: Desgelyck oock als de Koningh in of uyt treckt. Dit Speelen met d'ondergaende Son is door geheel *Persien* aen de Hoven der *Chans* en groote Heeren gebruycklyck, en van *Tamerlan* ingevoerd geworden.

Heerlycke Kerck.

Aen 't Suyderdeel des *Maidans* praeld de groote en hoogh-kostlycke Hoofd-Kerck, welcke *Schach Abas* had beginnen te bouwen. Tot deese *Mosquee*, bekleed met Marmele Wanden, klimdmen op langhs derthien uyt Marmel treflijck-gehouwene Trappen.

Kortswyl van de Koningh en sijne groote Heeren.

Niet verr' van de Koninghlyck Poort sietmen een opgerightede hooge Stangh, van soodaenigh een vorm, als by ons de Vogelstangen zyn. Op deselve steecktmen somtyds een Meloen of Appel; oock wel een Silvere Teljoor, met Geld beleghd; waer nae de Koningh en sijne *Chans* in vollen Ren plegen te schieten. Gemeenlyck werden 'er groote Weddingen by-gedaen, of oock Prysen daer op geset. Alhoewel den geenen, die 't Wit treft, geen ander voordeel daer van wegh draeghd, als d'Eer, dat hy den Waerd speelen, en den Koningh, die met d'andere Heeren tot hem koomd, *tracteeren* moet. Myns vermoedens alleen met een dronck. 't Geld, van de Teljoor afgeschooten, is voor de *Laqueyen*. Noch eenige andere Speelen werden hier tot tyd-kortingh van de groote Heeren aengesteld.

Herbergen en lightvaerdige Huysen.

Aen de West-zyde sitten gemeenlyck veele Waerseggers, hare Leugen-Kraem aldaer voort doende. Aen 't Noordlycke Deel vindmen verscheydene Kroegen; als voor eerst de Wynhuysen, waer in meerendeel de lightvaerdige lieden gaen drincken, en seeckere Jongens, met geyle, dertele vermommingen en gebeerden, doen dansfen, op dat hier door de schandlycke lust in haer ontstoocken moght worden. Alsse nu, door de Wyn, en deese vuyle Vertooningen, van ontugtige Begeerten verhit sijn, soo lopense of in de gemeene Hoer-Huysen, of versteecken sigh met eene deeser Jongens ergens in een Hoeck, bedryvende den vervloeckten Grouwel. Voorts, de

Aen even deese Marckt.

Huysen, waer in men een vreemd warm Water, naementlyck, den *Usbeckschen Cha*-dranck drinckt; en daer by sigh in 't Berd, of met 't Schaeck-spel verlustighd. Oock de Tabacks-Huysen, daer te gelyck *Kaweh*-water werd gedroncken.

Poëten en Historici in deselve. In deese driederley Kroegen laeten sigh oock veele *Poëten* en *Historici* vinden: welcke midden in de Kamers op hooge Stoelen sitten, en allerley, 't sy waere, 't sy leugenaghtige dingen daer heenen snap pen; te gelyck oock onder haere Vertellingen met een Stockje guychelende, en seldsaeme Potsen aenreghtede.

Tweederley Barbiers. Niet verr' van deese Herbergen hebben tweederley Barbiers haere Winckels. Eenige Scheeren; andere verbinden de Wonden. Tot de geene, die maer alleen scheeren, koomd een groote meenighte van Volck, wylse haer Hoofd hier glad draegen, en derhalven 't Hayr dickmael laeten wegh neemen. Doch yeder brenghd sijn eygen Scheermes meê, willende dat van een ander niet aen haere Huyd laeten koomen, wylse seer beschroomd voor de vuyle pocken sijn, vresende, dat deselve haer hier door souden moogen aenhangen.

Uyrwerck, welcke anders in Persien niet gevonden werden. Beneden aen 't Noorder-deel des *Maidans* koomd men tot den reghten *Basar*, of Koop en Handel-Marckt; alwaer een groote *Kaiserie* is, daer in men de kostelijckste Waeren vind. Tegens over den Ingangh hanghd een seer groot Uyrwyser, ten tijde van *Schach Abas* door een *Engelschman*, genoemd *Fessi*, gemaeckt. Dit Werck heeftmen in 't eerst seer hoogh gehouden, en als voor een Wonder geaght; vermits men in *Persien* noch Klocken, noch Stads-Uyrwysers heeft. Doch ten tijde van *Olearius* was 't geheel verdorven, wyl de Meester, om eens Doodslaghs wil, neer gesabeld was geworden, en de *Persianen* geen kennis hadden, om 't selve te stellen. Even 't selve weervoer daer nae een geboorne *Switzer*, (die, wegens sijne *Horologie*-konst, anders *Schach-Sefi* seer lief was) om dat hy eenen ingebroockenen Dief met sijn Pistool had dood-geschooten.

Meenighte van Koopplieden van allerley Natien t'Ispahan. Op de gedaghte *Basar* werd verkoght alles watmen sou mogen bedencken. Doch vermits wy voor deesen breeder hier van gesproocken hebben, soo sal ick nu maer alleen dit hier by voegen: Dat het getal der Kooplieden t'*Ispahan* seer groot is, wijl, om des Koophandels wil, sigh hier ophouden, behalven de *Persianen*, een goed deel *Indianen*, en *Tartaren* van *Chuaressem*, *Chattai* en *Buchara* (of *Bochar*); desgelijcks *Turcken*, *Joden*, *Armeniers*, *Georgianen*, *Engellanders*, *Hollanders*, *Francoisen*, *Italianen* en *Spaenjaerden*. Alleen d'*Indianen* zijn hier by de twaelf-duysend in getal; en onder deselve veele, die aen 't Voorhoofd boven de Neus nae beneden toe met een streeck van Saffraen, ontrent een vinger langh en breed, zijn geteeckend. De beduydingh daer van heeft onsen *Autheur* niet konnen verneemen.

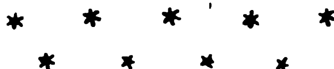
Nauwken- Kortlyck sal ick nu yets seggen van 't Koninghlyck Pallays, uyt de Beschry-

Beschryvingh van den *Engelschman Cartwright*, die 't selve heeft gezien onder de Regeeringh van *Schach Abas*. Tegens 't Noorden leghd een vast Slot, omringht met een geweldige Muer, hebbende vyfthien-honderd Ellen in den omkreytz. Midden in 't selve staet een Thoorn, vervattende meenigerley Salen en Kameren. *Hemmius* hier tegens seghd, dat dit Slot is gelegen aen 't deel der Stad, 't welck nae 't Oosten siet. (Buyten eenige twyffel verstaet hy even 't selve Slot, waer van onsen *Engelschman* spreeckt); daer by voegende, dat het seer groot; met een dubbele Muer en Graght, en veertigh Thoornen (Rondelen had hy moeten schryven) desgelycks met eenigh Oorloghs-geschut voorsien en bevestighd is. In dit Slot woond des Koninghs opperste *Vizier*, dien de bewaeringh deeser Burght, en den daer in sijnden Koninghlycken Schat is aenbevoolen. Dit is even die Burght, dien *Olearius* den Schat-Hof noemd. — *sige, en eygentlycke Beschryvingh*

Voorts beschryft *Cartwright* 't Palays van *Schach Abas* dusdaenigh. Aen de West-zyde siet men twee Vorsten-hovens 't eene de Koninghlycke Hofhoudingh, 't andere 't Vrouwen-timmer toegeeygend. Deese Pallaysen overtreffen in praght en heerlyckheyd seer verr' al d'andere Gebouwen; sijnde opgeright van blinckenden rooden Marmor. De grond is gevloerd met vierkante Steenen. De Vensteren glinsteren van Alabaster, witte en gesprickelde Marmor. D'Elpenbeene Deur-posten, met Ebben-hout ingeleghd, vervullen d'aenschouwers met verwonderingh, en veroorsaecken, dat haer' oogen sigh niet konnen versaedigen van sien. Aen 't Pallays staet een grooten, breeden Hof, beplant met ontelbaer veel vrught-draegende Boomen, welrieckende Kruyden en cierlycke Bloemen; bevoghtight van duysendderley Fonteynen en Vyvers; oock, nevens meer andere, van een lieflyck-ruyschend Beeckje, 't welck den Hof van 't Pallays affonderd. Den selven te besoecken, wierd, ten tyde deeses *Engelschmans*, aen niemand lightlyck geweygerd. — *Van de geheele gelegentheyd en gestalte* — *Des voortreflycken Pallays*

Tot verseeckeringh van dit Pallays hield *Schach Abas* een groot getal Kryghs-lieden van verscheydene soorten, waer onder de *Curchi* (*Kurders*) aldermeest wierden gevonden. Ontrent aght duysend der selver dienden hem tot Lyf-waght onder veele Oversten, welcke gesamentlyck stonden onder den *Kurchi Bassa*, haer Overhoofd; hier toe verkooren uyt de voornaemste Heeren des Rycks. Een ander slagh van Soldaten, genoemd *Esahul*, duysend sterck, hadden desgelycks haere besondere Hoofdlieden, en den *Esahul-Bassa* ten Overhoofd. Deese ontfingen gesaementlyck haere Besoldingh van seeckere Land-Steeden en Dorpen. Met deese Lyf-waght was de Koningh geduerigh omringhd, insonderheyd wanneer hy een plaizier-toght, of een reys nae een andere Plaets voornam. Dus veel uyt 't verhael van *Cartwright*. — *Van Schach Abas in de Stad Ispahan, uyt 't bericht van Cartwright.*

Hem-

Andere Beschryvingh van dit Pallays

HEmmius (gingh Sinebald, voort) seghd, dat dit Koninghlyck Pallays staet dight by de voornaemste Koop-marckt, in een hoogh-kostlycke Praght, hebbende inwendigh en uytwendigh cierlyck beschilderde en verguldede Mueren. Voor 't selve leggen dertigh stucken Geschuts, van Ormus derwaerts gebraght, doch doemaels noch niet in orde gesteld. Deese Stucken sijn noch ten tyde van Schach Sefi ter selver plaets te sijn geweest; volgens 't Getuygenis van Olearius, daer hy seghd: Voor de Deur of Poort van 't Koninghlyk Huys lagen eenige grote Metale Stucken, de halve en geheele Carthouwen niet ongelyck; doch korter, en van een groven onsuyveren Arbeyd. Sy leggen ter aerden, onbeweeghlyck op Boomen. Men heeftse van Ormus (soo een verren wegh) hier heenen gevoerd; en souden hier geset sijn tot bewaringh van de Poort. Doch die niet voor 't Mondgat staet, is 'er genoeghsaem verseeckerd voor.

Uyt Hemmius en Olearius.

Dagh en Naght-waght.

De verdere gelegentheyd van dit Pallays verhaeld de gedaghte Schryver met deese Omstandigheden; welcke ick echter op 't kortste sal intrecken. Over dagh waecken aen d'uyterste Poort maer alleen drie of vier Mannen; doch 's naghts vyfthien Trauwanten, en by des Koninghs Kamer dertigh persoonen; meerendeel Kinderen der Chans, welcke of op Schildwaght staen, of rondom gaen, en hier onder den blooten Hemel slapen moeten. De Kischiktzi of Waghtschryver, moet yeder Avond den Koningh overgeven de Naemen der geene, welcke Waecken sullen, op dat hy weete, wat voor lieden ontrent hem sijn. 't Voorgemack over de Poort was hoogh, en aen alle zyden met veel Spylwerck beset. Sou van binnen vercierd sijn geweest met verheven Beeld en verguld Loofwerck. De verdere voornaemste Gemacken in 't Koninghlyck Hof sijn de volgende.

Orde op deselve.

Verscheydene Kamers in dit Vorsten-Hof, afgesonderd tot verscheydene Gebruycken.

Tabehane, de groote Sael, waer in de Koningh met sijne Chans en groote Heeren op hun Nieuw-Jaer een Banquet houd. Divan Chane, of 't Gereghts-Huys, waer in de Schach gemeenlyck de Gesanten Audientie pleegh te geeven. Haram Chane, de Sael des Vrouwen-timmers; waer in sijne Chasseba, of Bywyven, welcke anders in affonderlycke Kameren bewaerd sitten, t'saemen koomen, en voor hem Danssen moeten. De Musicanten of Speellieden sijn eenige hier toe geordonneerde Gesneedene. Deka; of de Woon-Kamer, waer in hy sigh daeghlycks onthoud, en, buy-

buyten d'openbare *Solenniteiten*, met sijn Echte Vrouwen en Koninginnen ter Tafel sit. Nevens deese sijn'er noch veel andere seer kostlycke Gemacken, soo tot noodwendigh gebruyck als tot cieraed eens Koninghlycken Hofs behoorende.

In dit Vorsten-Hof leggen oock eenige schoone Gaerden, met treflycke Lusthuysen voorsien. Aen den Ingangh, ontrent veertigh schreeden van de Poort, sietmen ter reghterhand een Deur, waer door men in een grooten Hof koomd. In 't midden van den selven staet een *Capel*. Deesen Hof is 't groote *Asylum*, of de Vry-plaets, welckese *Alla capi*, of *Gods-Poort* noemen. Hier heenen vlieden de Schuldenaers, Doodslagers, en andere Misdaedige, welcke, soo langh sy op haer eygene Kosten sigh hier onderhouden konnen, onaengetast blyven, behalven de Dieven, die daer geen langh verblyf vergund werd. Doch hier van sullen wy op een andere tyd breeder spreecken. Treflycke Hoven en Boomgaerden. Vryplaets voor de Misdadige.

Achter 't Koninghlyck Hof is 't Schathuys, of veel meer Slot, van een middelmatige grootte, met seer hooge Mueren van Aerde, oock veel hooge spits-toelopende Rondeelen omringhd. Welcke Rondeelen *Nicolaus Hemmius* voor veertigh Thoornen heeft aengesien. Deese Schryver, die in 't Jaer 1623. hier geweest is, werd anders van *Olearius* geroemd, dat hy 't netste berigt van *Ispahan* heeft gegeven. Dit Slot is altyd met veele Soldaten beset. De Koningh selfs woondt 'er niet in, maer sijnen besten Schat werdt 'er in bewaerd. Des Koninghs Schathuys.

Op d'andere zyde des *Maidans*, in een bysondere Straet, is een ander Vryhuys, genoemd *Tschehil Suran*, voerende dien Naem van veertigh Balcken. Want hier in staet een *Mestzia*, hebbende in 't midden een dicke Zuyl, op welcke veertigh sigh t'saemen sluytende Balcken rusten, en 't Dack deeser Kerck draegen. De *Persianen* vlooden 'er met hoopen in, doe *Tamerlan* syne Rebellen wou straffen. Alleen deese Kerck, met de geene die daer in waeren, heeft hy verschoond; anders wierd alles neergesabeld. *Schach Ismael* heeft 'er een Vryplaets van gemaeckt. De Kerck, voerende den naem van veertigh Balcken.

Onder de heerlycke Gebouwen der Stad moet oock gereeckend werden des Koninghs Paerde-Stal. Aen de selve sietmen een taemlyck hoogen Thoorn, van de *Persianen* genoemd *Keleminar*. Deese is opgeright van Harten en anderer Wilde Dieren Hoornen, met Aerde vermenghd. 't Wild, waer van deese Hoornen zijn gekoomen, sou *Schach Tamas* gesaementlyck (naementlyck, twee duysend stucks in getal) op eene Jaght geveld, en tot gedaghtenis van soo een groote vanghst, deesen Thoorn van der selver Hoornen doen opreghten hebben. Thoorn van Hoornen der wilde Dieren, op eene Jaght gevangen.

Maer ick keer nu weer nae de Stad. Wegens de groote Koophandel, welcke hier gedreeven word, werden 'er seer veel *Carwan-* Carawansera.

sera gevonden, sijnde seer groote ruyme Herbergen, en gehuerde Koop-huysen, alwaer men in 't Gros handeld. D'eygentlycke beschryvingh soodaeniger *Carwanſera* hebben wy op een andere tyd gedaen.

Twaelf Poorten aen de Stad Ispahan;

De Stad *Ispahan* heeft twaelf Poorten. Door d'eerste, genoemd *Dalbras*, gaetmen nae eenige *Armenische* Dorpen, geheeten *Gendeman*. Door de tweede, *Hasjonabad*, reysdmen in ses daegen tyds nae de groote Stad *Schiras*. De derde, *Kherroon*, send de reysende lieden nae *Gouwrestan* en *Yesd*, in vyf dagh-reysen. Door de vierde, *Sardasch Malevan*, treckmen nae *Candahar*, *Lahor*, en andere *Indiaensche* Plaetsen. Door de vyfde *Youbara*, gaetmen nae de warme Baden en Gesond-springen, leggende drie Dagh-reysen van *Ispahan*. Van de sesde, *Tocbzii*, loopt den wegh nae *Cassian*, in vierdehalve Dagh-reys: Nae *Caswin* in aght dagen, nae *Tabris* in twintigh: Nae *Gilan*, of *Kilan*, in derthien; nae *Ferrabbad* in negen of thien; en nae *Kom* in ses daegen. Buyten deese Poort plegen de *Mahometanen* op onse Sondagh een Lust-Feest te houden, genoemd *Tammachia*, wanneer de Hoeren en lightvaerdige Gesellen daer t'saemen-koomen. Door de sevende, *Dervlest*, treckmen na *Bagdat* in vysthien; nae *Ardebil* in sesthien daegen. Door d'aghtste, *Lamboen*, koomdmen nae even deselve Plaetsen. Van de negende, *Chaarbagh*, loopt de Wegh nae *Luaen*, drie dagh-reysen daer van daen; gelyck oock nae den Bergh *Abecuura*, welcke *Schach Abas*, gelyck wy onlanghs hebben gehoord, had beginnen te doen doorbreecken. D'overige drie Poorten stonden ten tyde van *Hemmius* gesloten. Van welcke sy d'eerste ongeopend lieten uyt een overgelovige vrees, dat anders door deselve Pest en Hongersnood in de Stad sou mogen koomen. Deese was genoemd *Mergh*. De tweede, *Kaly*, moest desgelycks toe blyven, wegens een diergelycken waen, dat'er een groote dieren-tyd sou mogen inbreecken. De twaelfde, *Gouldesta*, is van den Koningh veranderd geworden in een uytsteeckend schoon Huys, uytsiende nae de lustrycke Plaets, welcke de *Persianen* den naem van *Chaerbag* geven; sijnde rondom beset met d'alderschoonste Boomen, en aen beyde de zyden met Steenen gevloerd. In plaets van *Chaarbagh* speld *Olearius* *Tzarbagh*; en verstaet daer door niet den lustigen Wegh, die nae den Koninghlycken Hof toegaet, gelyck *Hemmius* doet (wiens verhael hy echter selver roemd voor 't aldernetste, 't welck hem oyt voor 't oogh was gekoomen) maer voor den Hof selfs: Die den gemelden *Hemmius* de naem van *Hasergeris* geeft. Deesen Hof hebben wy voor heenen beschreven.

En hoe deselve genoemd sijn.

Drie derselver blyven geslooten, uyt een seer seldsaemen overgelovigen Waen.

Verschil tusschen Olearius en Hemmius.

Voorsteden aen Ispahan, en onder deselve een seer praghtige.

Buyten de Stad leggen ses groote Voorsteeden, noch met Wallen noch met Mueren bewaerd. De grootste, schoonste en voornaemste der selve werd geheeten *Golfa*, of gelyck andere schryven, *Ciulfa*; *Olearius* speld *Tzulfa*. Deese werd bewoond van ses duysend *Armenische* Familien, of Huyshoudingen; uyt haer Vaderland

land van *Schach Abas* hier geplant. *Olearius* steld maer drie duysend Huysen, en twaelf Kercken. Derhalven moest in sijnen tyd 't getal der Woningen ontrent de helft afgenoomen, of *Hemmius* wat te mild beright geworden sijn. Ondertusschen koomense beyde hier in over een, dat deese *Armenische* Huysen met de geene, welke in de Stad staen, in praght en kostlycken Bouw om den Prys koomen te stryden. Want de bewooners sijn in 't gemeen rycke Kooplieden. Welcke, schoonse doemaels Jaerlycks den Koningh twee honderd *Tomans* (of *Tumains*) ter *Tribuit* gaven, sonder eenige twyffel wel thienmael meer met haeren Koophandel hebben gewonnen. Van haere sonderlinge vlytigheyd, arbeydsaemheyd, en soberheyd op haere Reysen sullen wy naederhand breeder konnen spreecken: Gelyck oock van haer Geloof, en de *Ceremonien* in haeren Godsdienst. Bewoond van Armenianen.

De tweede Voorstad *Abassabad*, of *Tabrisabat*, leghd aen geene zyde der Revier *Zinderoend*, of, gelyck *Olearius* deselve noemd, *Senderuth*. Werd bewoond van tusschen de vyf en ses duysend Huyshoudingen; welcke van *Tauris* derwaerts sijn getrocken, en de *Mahometaensche Religie* aenhangen. Hier onder bevinden sigh veele Edellieden, die daeghlycks aen 't Hof verschynen. D' overige sijn Kooplieden. In deese Voorstad sietmen desgelycks seer treflycke Huysen en Hoven. Tweede Voorstad.

Assenabath, of *Hassenabath*, de derde, moet niet sonderlingh groot sijn; wyl *Hemmius* seghd, dat'er maer twee of derdehalf honderd Huyshoudingen in wonen, uyt *Georgia*; wel *Christenen*, maer van verscheydene en sonderlinge *Secten*; doch voornaeme Kooplieden, die, soo wel als d' *Armeniers*, wyd en breed door de Weereld reysen. Derde Voorstad.

Kebrabath, of *Gauwerabad*, de vierde Voorstad, voerd dien naem nae haere Inwooners (de *Kebbers*, of *Gauren*) welcke de gedaghte *Schach Abas* uyt *Gawrestan* en *Yesd* hier geplant heeft; sijnde desgelycks treflycke Kooplieden. Deese draegen lange Baerden; oock een gantsch ander Gewaed als d'andere *Persianen*. Werden gehouden voor eerbaere, vroome, goedhertige lieden. Maer sijn uyt een oud *Heydensch* Geslacht, 't welck noch den Doop noch de Besnydenis aenneemd. *Olearius* schryft, dat hy niet heeft konnen verneemen, watse eygentlyck voor een Godsdienst hadden. Echter was hem, door vlytige naevorschingh, soo veel kond geworden, datse niet meer 't Vyer vereerden, gelyck d' oude *Kebbers* plegen te doen in welcke meeningh evenwel *Hottingerus* staet. Oock bevestighd *Hemmius*, datse 't Vyer noch dienen, gelyck d' oude *Persianen* haere Voorvaders; maer veel getrouwer en opreghter sijn, als de *Mahometaensche Persianen*. Seer vlytigh sijnse in den Koophandel, en arbeydsaem in den Acker-bouw: Waer toe de Mannen goede bequaemheyd hebben, wegens de sterckte haerer lighamen. Vierde Voorstad. Bewoond van Kebbers, een oud Heydensch Geslaght.

In de vyfde Voor-stad, *Chamsabad* genoemd, woonen eenige weynige *Armenische Familien*. Vyfde, en

eerst daer op gerigt door de Koningen van *Castilien* doe deselve noch over *Ormus* heerschteden. De vierde is die van d'*Italiaensche Discalceaten*; derwaerts afgesonden van de *Congregatie de propaganda Fide*. Sie daer hebt ghy nu de Beschryvingh der beroemde Stad *Ispahan*, van my t'saem-getrocken uyt eenige der vermaerdste, en t'elckens genoemde Reysigers.

Overgangh uyt Persien nae Africa.

Soo wel heeft my dit aengestaen, seyde de Heer *Donatiaen*, dat ick gantsch begeerigh ben, om in den korten tyd, die ons van deesen avond overigh is, een diergelyck bericht van noch sommige andere Steeden te hooren. Vermits nu de Heer *Sinebald* aen 't spreken is, soo sal hem gelieven, uyt *Persien* over te stappen nae *Africa*, en ons met sijne Tongh te vertoonen de geweldige Stad *Alkair*.

Deesen sigh hier toe gantsch gewillig laetende vinden, begon op nieuws 't volgende Historisch Gesprek.

* * * * * *

* * * * *

Beschryvingh van Alkair.

ALkair is de Hoofd-Stad, niet alleen in *Sahid*, maer oock in geheel *Ægypten*. Veele houdense voor d'overoude Stad *Memphis*. Eenige stellen een Oud en een Nieuw *Alkair*. Door 't Oude verstaense 't *Ægyptische Babylon* door 't Nieuwe 't hedendaeghsche *Alkair*.

Gelegentheyd deeser grootte Stad.

'tEerste is, gelyck *Strabo*, en andere getuygen, gelegen op den *Deltischen* Hoeck, aen de lincker kant, of den Oostlycken Oever des *Nyls* by nae reght tegens over *Memphis*; 't welck *Herodotus* steld aen den Westlijcken Oever der *Nyl*-vloed. Daer-en-boven (seggense) geven de byna gelegene *Pyramiden*, welcke tot *Memphis* behoorden, en de naebyheyd des *Deltischen* Hoecks, waer van daen *Babylon* niet verder lagh als veerthien of vijfthien duysend schreeden,

Gevoelen van sommige.

volgens 't bericht van *Strabo*, klaer genoegh te kennen, dat *Babylon* nergens anders heeft gestaen, als in dit Gewest tegens over *Nieuw-Alkair*, aen d'Oost-zyde van de *Nyl*; alwaermen noch heden ziet de vervallene Puyn hoopen van 't *Oude Alkair*.

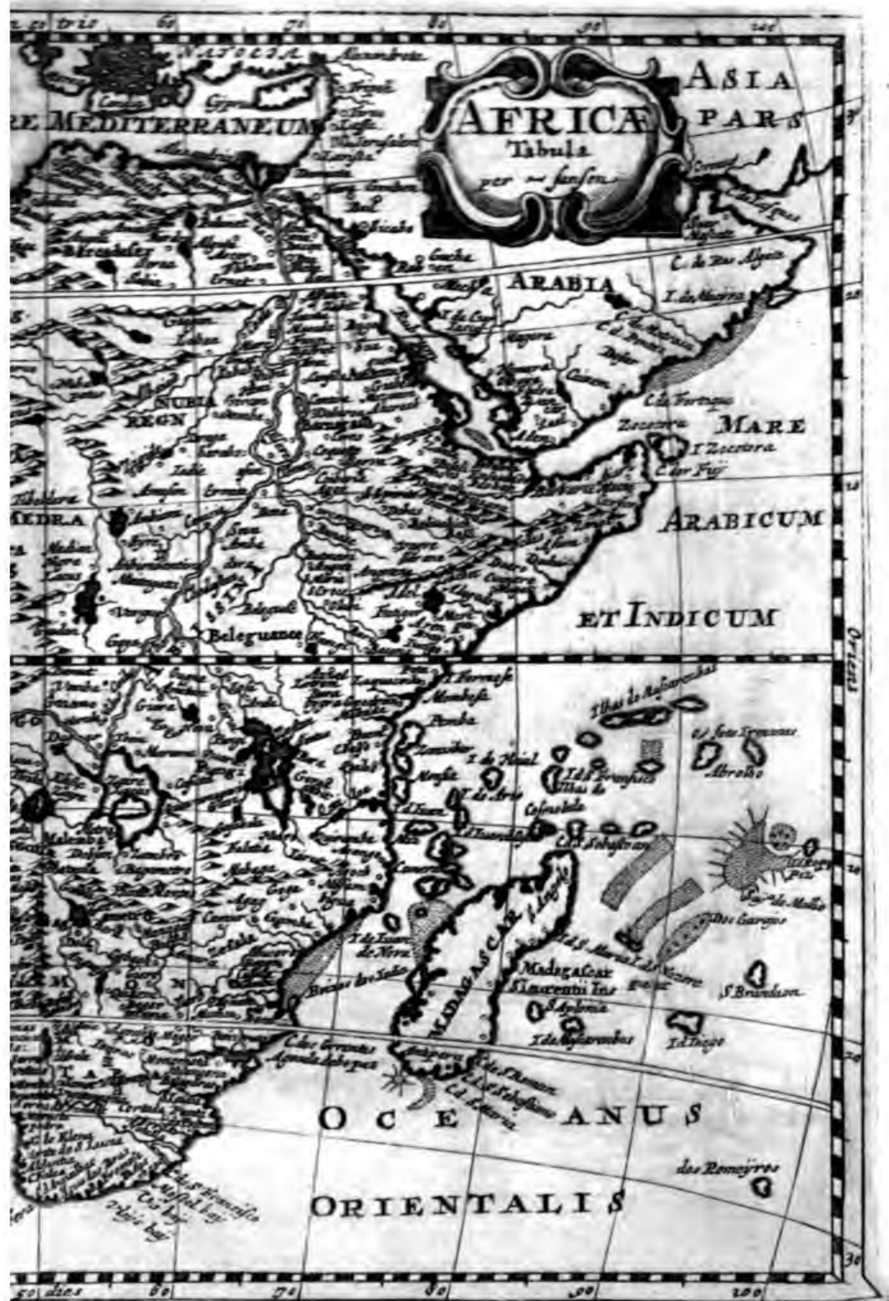
Waer van daen Alkair.

Wat de Naem *Alkair* belanghd, (wy spreken nu van Nieuw-*Alkair*) eenige willen, dat haer den selven is gegeven nae de *Planeet* Mars, in d'*Arabische* Tael genoemd *Il Kaher*. D'oorsaeck werd geseghd te sijn geweest, om dat de Grond-vesten haerer Mueren wierden geleghd, wanneer deese Dwael-star in zyn *Ascendent* was: 't welck by ongeval soo geschiedede: Anders souden d'overgelovige Dagh-verkiesers wel een voorspoediger *Planeet* hebben waer-genomen. 't Sal u niet verdrietigh zyn, dat ick deese saeck wat omstandlycker uytdruck.

Eenen

MARE ATLAN
Tropicus Cancri
TICUM
LIBYA INTERIOR
Insulæ de Cabo Verde
OCEANUS
AETHIOPHICUS
Tropicus Capricorni

AFRICÆ
Tabula
ASIA
PARS
RE MEDITERRANEUM
ARABIA
NUBIA
REGN
MARE
ARABICUM
ET INDICUM
MADAGASCAR
OCEANUS
ORIENTALIS

Eenen *Giauber*, Veldheer van *Meez ledinalla*, *Calif* in *Ægypten*, sigh voorgesteld hebbende, een nieuwe Stad te willen doen bouwen, tot een Hof-houdinghs-plaets voor sijnen Heer, gaf in't Jaer der Vlught *Mahomeths* 362., bevel aen de Starre-kyckers, datse den Opgangh van een geluckige *Planeet* souden waerneemen; om dan terstond den aenvangh van 't leggen der *Fundamenten* te maecken; ten eynde de nieuwe Stad geluckigh en van een langhduerige bestendigheyd moght zyn. Deese Starrekundige deeden de geheele Plaets, daer de Mueren souden staen, met een Koord omringen: aen welck Touw een groote meenighte van Schellen of Klockjens waeren vast gemaeckt; om daer door de Metselaers te waerschouwen, wanneerse in aller spoed haeren arbeyd souden aenvangen: Want als de Starre-kyckers dit Touw souden bewegen, en daer door de Klockjens doen klincken, soo sou dit geluyd haer een Teecken sijn, dat een geluckige uyr voor handen was. Haeren Naem heeft bekoomen. Van wien gebouwd,

Ondertusschen wou 't ongeluck, dat een Raven op deese koorde quam neer-vliegen, om wat te rusten, op 't selve ogenblick, dat *Mars* in sijn *Ascendent* was. Door 't gewight des Ravens begon sigh 't touw te bewegen, en daer op gaven al de Klockjens geluyd. De Metselaers, gelovende, dat dit was het bestemde teecken, begonden gelycklyck op alle plaetsen 't *Fundament* te leggen. De Starre-kyckers sulcx verneemende, oordeelden terstond uyt dit quaed voorteecken, dat deese Stad eens sou ingenomen worden door een overwinner, die uyt *Romanyen* (nu *Turkyen* genoemd) sou aenkoomen. 't Is oock nae vyf honderd en 't sestigh Jaeren soo geschied door *Sultan Selim*. Onaengesien nu dit *Ascendent* voor de Stad ongeluckigh sou sijn, soo lietense echter niet nae, deselve *Kahera*, of, gelyck men in *Europa* seghd, *Kairo* te noemen. En deese naem heeftse noch tot op heden toe behouden. En yet aenmercklyks, Daer ontrent voorgevallen.

Deese Stad *Alkair* werd tegenwoordigh verdeeld in vier Steeden, naementlyck, in *Bulack*, *Charaffa*, *Oud-Kair*, en *Nieuw* of *Groot-Kair*. Alhoewel eenige de twee eerste Deelen reeckenen onder de Voorsteeden van *Groot Kair*: veellight daerom, wylse ter deeser tyd soo weynigh bebouwd sijn, gelyck oock *Groot-Kair* selfs, datse veel meer Dorpen als Steeden gelyck schynen. Als men de genoemde vier Steeden met de Voorsteeden t'samen neemd, soo heeft geheel *Alkair*, volgens 't getuygenis van *Beauvau*, dertigh Mylen (te weeten, *Italiaensche*) in 't begryp. Andere voegen deesen Omkreyts noch meerder Mylen toe. Geweldige grootte van deese Stad.

Bulack, of, gelyck 't eenige noemen, *Bubalon*, is een Haven der Stad *Alkair*, leggende ontrent twee Mylen van *Groot-Kair*, aen den Oost-Oever des *Nyls*. Voortyds stonden 'er by de vier duysend Huysen. Hier woonden seer veel Handwercks-lieden, nevens andere, die met Koorn, Oly en Suycker handelden. Treflycke Kercken Bulack, of Bubalon, de Haven-Stad.

ken en Kasteelen wierden 'er gesien, waer van de voornaemste aen den *Nyl*-Oever laegen, doch door veelerley voorgevallene Oorlogen is deese Plaets seer verdorven geworden.

't Vleck Lesbreght. Tusschen *Bulack* en *Groot-Kair* sietmen 't groote Vleck *Lesbrecht*, gelyck 't van d'Inwooners geheeten werd. 't Leght, wanneer de *Nyl* overvloeyd, gantschlyck onder Water. Een weynigh weghs hier van daen deeld sigh de *Nyl* in verscheydene Armen; waer van den eenen nae *Alexandryen* gaet; d'andere nae verscheydene andere Oorden loopen. Van *Bulack* af tot aen *Groot-Kair* toe is 't Land allerwegen Vlack, en den wegh seer lustigh; derhalven oock den selven geduerigh van veele Menschen werd betreeden. Insonderheyd is *hy* seer schoon aen seeckere Plaets genoemd *Usbekia*, in de Voorstad by de Poort. Dit *Usbekia* is een stuck Lands, 't welck in de rondte leghd, en rondom met Huysen bebouwd is.

Usbekia.

Charaffa, of Karaffer. *Charaffa*, anders oock *Karaffer* genoemd, leght twee Mylen van *Groot-Alkair*. Was voortyds beset met 2000. Huysen, en had 7. Mylen weghs in den Omvangh. Doch deese Plaets, waer in de *Sultan* voortyds sijn Hof hield, is een lange tyd onbewoond gebleven.

Praghtige Graven. Voor deesen saghmen hier veele Graven, opgebouwd met hooge en praghtige Boogen, oock inwendigh vercierd met seer schoone Beelden en Schilderyen. 't Dwaese Volck bad deselve aen als gewydede Graven der Heylige, en bedeckte de grond met Tapitseryen. Hier was een Tolhuys, daer de Waeren, van *Sabid* koomende, vertold wierden. Men ziet oock noch op deese uyr hier (gelyck *Beauvau* schryft) de selven Koorn-huysen *Josephs*; opgeright in den *Ægyptischen* seven-jaerigen overvloed, tegens den aenstaenden dieren tyd.

Josephs Koorn-huysen.

Oud-Alkair nu maer een kleyn Dorp. *Oud-Alkair* leghd op een seer goede Plaets, aen den Oost-Oever des *Nyls*, doch is onbemuerd; alhoewel *Krujius* bericht, dat hier een Muer van vier-en-twintigh Mylen was te vinden. Hedensdaeghs isse, gelyck *Bellonius* getuyghd, maer als een kleyn Dorp; werdende bewoond van *Griecken* en *Armeniers*. Oock leghdse vol vervallene Puyn-hoopen, volgens 't verhael van *Della Valle*; die deese Plaets voor 't oude *Babylon* houd. Weynige Huysen staen'er, en deese leggen wyd van malkander; werdende bewoond van de gedaghte *Christenen*.

Kercken der Christenen. Men vind hier verscheydene Kercken, gelyck de gemelde Schryver 'aenwysd, als, onder meer andere, de Kerck van de H. *Barbara*, alwaer (gelyck men seghd) haer en meer andere Heylige Ligchamen souden sijn. De *Iohannes-Kerck*, staende op een Heuvel; van waermen 't *Oude Alkair* en d'omleggende Velden kan oversien. Noch een andere, veellight de voornaemst der *Kopten*, staet op een vervallen Kleyn Huysje; waer in, soo men voorgeeft, de Heylige Maeghd *Maria* een lange tyd sou gewoond hebben. 't Overblyfsel van dit soo genoemde Heylige Huysje word noch geweesen onder den grooten Al-

Huysje, waer in Maria sou gewoond hebben.

taer

raer der gedaghte Kerck, in een seer donckere Kelder: Daermen op kleyne Zuylen, ondersteunende 't Gebouw des Altaers, noch eenige stucken der Balcken oplight, welcke voortyds den Grond deeses Huyskens onderschoorden. Nu zynse door Ouderdom swart en vervuyld.

De Voorstad Bebzuaila.

Behalven deese Voorsteeden, welcke voor of rondom 't *Oude Alkair* leggen, zijn 'er noch drie andere, naementlyck *Bebzuiala*, of *Bebzuila*, *Gemethailon* en *Bebelloch*. De Voorstad *Bebzuaila*, die men anders oock *Misuletif*, of *Misuletich* noemd, leghd aen den uytgangh der Poort, die de naem deeser Voorstadt draeghd. Sy begrypt ontrent twee duysend Huysen, en streckt sigh buyten de gedaghte Poort van 't Westen nae 't Zuyden ontrent anderhalve Mijl weghs, en nae 't Noorden eene Myl, tot aen de Voorstad *Bebelloch*. Hier zietmen veele Kercken en Beede-Huysen. Eene derselver heeft *Sultan Hesen* gebouwd; gelyck oock een sterck bemuerd Kasteel, 't welck tegenwoordigh den *Turckschen Bassa* ter wooningh diend, en aen den Bergh *Mochatan* leghd. Hier rondom vind men noch veel andere groote en schoone Slooten, gevloerd met veelerley seer schoon geverwd Marmor. De Solderingen sijn treflyck verguld en beschilderd. De Vensteren vercierd met veelverwigh glas: De Poorten en Deuren, gemaeckt van seer kostlyck Hout, zyn verheerlyckt met allerley verguld Beeldwerck. In deese Slooten woonden voortyds der *Sultans* Gemaelinnen, Kinderen, Bywyven, Gesneedene en Lyfwaghten. In sommige wierden Bruyloften gehouden, en de Gesanten *audientie* gegeven.

Kostlycke Kasteelen en Pallaysen.

De Voorstad Gemethailon.

De Voorstad *Gemethailon*, oock seer groot sijnde, grensd aen *Bebzuaila*, en loopt tegens 't Westen nae eenige vervallene Plaetsen van *Oud-Alkair*. S'is ouder als *Alkair* selfs. Haeren Stighter is geweest *Tailon*, een Onderdaen des *Kalifs* van *Bagadet*, of *Bagdat*, en Stadhouder in *Ægypten*. Deesen *Tailon* verliet d'oude Stad, en woonde in deese Voorstad; in welcke hy een Kerck en een voortreflyck Slot bouwde. Hier woonen veele Kooplieden en Handwerckers; sijnde meerendeel *Mooren* uyt *Barbaryen*.

De Voorstad Bebelloch.

De Voorstad *Bebelloch*, desgelycks taemlyck groot, leghd ontrent een Myl van *Groot-Alkair*, en heeft drie duysend Huysen, waer in allerley Ambaghts-lieden woonen. Op de Plaets *Zazbachie* staet een groot Kasteel met een treflyck Gilden-Huys; doen bouwen van een *Mammeluck*, genoemd *Iazbach*, Raed des *Sultans*. 't Gemeene Volck begeeft sigh, nae de *Mahometaensche* Predicatie, met Hoeren en Roffianen derwaerts. Even 't selve doen de Comedianten, Guychelaers, en soodaenige Lieden, die Kameelen, Esels en Honden laeten Danssen. Men vind hier oock veele Schermmeesters, die met allerley Geweeren weeten om te gaen. Desgelycks soodaenige, die van de Veldslagen der *Arabiers* en *Ægyptenaers* aerdige Liederen zingen.

Treflyck Slot.

Groot-Alkair. *Groot-Alkair* leghd tusschen hoogh en laegh *Ægypten*; ontrent midden in 't Ryck; twee duysend schreeden van de *Nyl* tegens 't Oosten, tussche.: de Mueren van *Oud-Alkair* en de Wegh der *Zirkassen*, op een Vlackte, onder aen den voet des Berghs *Elmukattunt*, of *Moncatum*: daer een Kasteel staet, waer door de Stad meest werd beschermd.

Gelegentheyd. Hier houden sigh allerley Natien op, welcke, wegens den Koophandel, uyt alle Gewesten sigh herwaerts begeven.

Inwooners. Doch de reghte Inwooners sijn voornaementlyck *Mooren*, *Turcken*, *Joden*, *Kopten*, *Griecken* en *Armeniers*. Tegenwoordigh isse de voornaemste Koop-Stad onder al de Steeden van *Ægypten*. In grootte overtreftse de Stad

Grootte en Ombegryp. *Romen*, *Constantinopol*, en veel andere. *Villamont* vermeld, datse in haeren omkreyts begrypt seven-en-twintigh Mylen; soo dat een Man te Paerd haer in thien uyren tyds nauwlycks kan omryden. *Groot Alkair*, met het Oude en de Voorsteeden, is drie *Duytsche* Mylen langh. Doch nae des gedaghten *Villamonts* reeckeningh soo sou *Oud* en *Nieuw-Alkair*, met *Bulack* en *Charafat* sigh in de lenghte tot op dertigh, in de breedte tot op twintigh Mylen uytstrecken.

Wae-om sommige deese Stad Muerloos hebben beschreeven. De Stad is rondom met Mueren omringhd aen de zyde des *Nyls*. De vorm of *Figuer is* langh-rond, soo *Villamont*; maer Driehoeckigh, soo *Bellonius* seghd; waer van 't Slot op den Heuvel den eenen Hoeck maeckt. Aen den anderen Hoeck koomdmen van 't Slot af langhs de Wal heenen; en aen den derden, wanneermen sigh van den tweeden nae 't Noorden wend. Van hier geraecktmen weer aen 't Slot. Hier staet aen te mercken, dat in *Groot-Alkair* en de Voorsteden de Huysen soo dight aen malkander staen, dat men de Mueren niet welkan sien: 't Welck veellight eenige heeft veroorsaeckt te schryven, dat deese Stad geen Mueren heeft, daerse doch met seer stercke Mueren en Poorten is bewaerd: Welcke Poorten al t'saem met Yser sijn

Poorten deser Stad. overtrocken. Onder de voornaemste derselver fietmen aen d' Oost-zyde der Stad de Poort *Babe Nansre*, of *Bidnansare*; of de Zeege-Poort. De Poort *Bebzualia*, of *Bitzuila*, waer doormen nae de *Nyl* en 't *Oude-Alkair* gaet. En de Poort *Bebel-futuch*, of *Beb-el-Fetech*, dat is, de Poort des Triumphs; voor welcke 't Meir *Esbiki* leghd; nevens seer vrughtbaere Ackers.

Gelegentheyd der Huysen; De Burger-Huysen, welckers getal eenige stellen op dertigh duysend, hebben boven een plat Dack, gelyck by nae alle Huysen in *Ægypten*. De deuren sijn soo laegh, dat geen Mensch reght op sijn Lyf daer door kan gaen. Sulcks geschied in alle *Turcksche* Landen, op dat men, in tyd van Oorlogh, met geen Ruyters moght *geinquartiert* worden. 't Slot aen deese Deuren is meerendeel van Hout, alhoewel niet minder Konstigh gemaeckt, als die in *Europa* van Yser.

En hoedanigh deselve gebouwd sijn. Van binnen sijn de Huysen seer cierlyck opgepronckt met Schilderyen en Beeldwercken. Doch van buyten sijnse gantsch slegt, alleen gebouwd van Steenen, uyt Kley of Leem, in de Son gebacken; ter welker

ker oorsaeck deselve oock gantsch bouwvalligh sijn. Evenwel sijn'er noch eenige by de Watergraghten, welcke onder, eens Mans lenghte hoogh, van gehouwene Steenen sijn opgevoerd, op dat het wassende Nyl-water deselve niet moght doorweyken en om verr' werpen. Veele deser Wooningen sijn van Ried gemaeckt, en met Ried gedeckt. Ondertusschen sijn die der voornaemste Heeren praghtigh en kostlyck genoegh.

Wat belanghd de Hoofd-Kercken, van de Turcken *Mosqueen* genoemd, *Beauvau* teld in deese Stad ses duysend en aght honderd der selver: Doch als de gemeene daer toe werden gereeckend, soo sijn'er in alles wel vier-en-twintigh duysend; alhoewel *Villamont* maer aghthien duysend vyf honderd steld. In d'eene Voorstad tegens 't Oosten staen'er twaelf honderd. In d'andere nae 't Zuyden seven honderd. Maer boven allen is de schoonste de geene, welckemen *Bemusar* noemd, rustende op drie honderd heerlycke Pilaren; schoon de Kerck *Elhashar* voor de beroemdste werd gehouden. Moenighte van Kercken.

Men vind hier oock verscheydene *Hospitalen*; van welcke 't eene Jaerlycks over de honderd duysend *Turcksche* goudene Kroonen inkoomst heeft. Hier in werden allerley Natien opgenoomen; van d' Artzen wel verforghd, en nae vermogen van haere Kranckheden geneesen. Bynamidden in de Stad leghd een groot stuck Lands, *Zebequi* genoemd, meer als van twintigh Morgens; soo gantsch vrughtbaer, dat het geduerigh besaeyd werd. Oock heeft men hier de groote Marckt *Besestan*, daer allerley Waeren te Koop staen. Nae 't getuygenis der voornaemste Schryvers, teldmen hier 18000. Straeten, alhoewel eenige noch 8000. daer toe setten. Deese werden 's avonds gesaementlyck gesllooten, om alle Oproer en onorde te voorkoomen. Seer langh zynse, soo dat de kortste meer als honderd schreeden heeft: Doch sy zyn seer smal, gelyck oock de Huysen. Rycke Gasthuysen.

Buyten deese Stadt *Alkair* loopt een lange Straet nae een groote Plaets toe, gemaeckt geworden ten tyd der *Zirkassers*, of *Mammelucken* (van welcke deese Straet oock den naem heeft bekoomen) om met haere Paerden daer op te draven, en andere Oeffeningen aen te stellen. Deese Straet, gelyck oock de Plaets, is rondom met Mueren beslooten. Boven op deselve sijn schoone Lust-gangen, van welcke men sien kan alles wat beneden op de gedaghte Plaets en in de Straet geschied. Beneden langhs den wegh hebben deese Mueren veele Vensters, toegemaeckt met doorgaetede Steenen, in plaets van Spylen of Tralywerck. Dit koomd de Vrouwen seer wel te pas, wylse daer door alles konnen sien, sonder gesien te worden. Groote Plaets en Straet voor de Mammelucken.

Aen d'andere zyde is oock een lange breede Straet, beset met Kercken; welcke wel niet groot, maer seer bequaem gehouwd sijn. By elcke Kerck staet een Hof of Boomgaerd, nevens een praghtigh Graf- Ander seer lange en breede

Straet, met Kercken en Grafgebouwen.

Gebouw, na de *Turcksche* wys. Men seghd, dat de *Zirkassers* deese Kercken hebben gestight; wyl in dien tyd by nae yeder voornaem Man een sonderlinge Kerck, met een Gaerde daer by, liet vervaerdigen, op dat hy een eygene Begraefnis moght hebben. Deese Straet is de voortreflyckste en heerlyckste, welckemen in geheel *Alkair* vind, wylse seer breed, en wel duysend schreeden langh is. Uytmuntend seer praeldse met Pallaysen en Kercken, al t'saemen met Thoornen voorsien. Echter werd deese Plaets, wylse soo verr' afgeleegen is, weynigh bewoond, maer staet meerendeel woest.

Heerlyck Pallays, gevende genoeghsaem te kennen

Binnen *Alkair* leghd oock op een Steenrots seecker Slot of Burght. Dit Kasteel is 't Hoofd der Stad. Om tot 't selve te konnen opklimmen, heeftmen groote breede Trappen doen uythouwen. 't Is groot en rond, schynende bynae een Stad te zyn. Daer rondom staen veel ronde doch niet seer stercke Thoornen, sijnde gebouwd op d'oude Muer. De Plaets inwendigh is seer langh en breed. De Vertrecken hebben een seer lustigh Uytzight in en over de Stad, jae by nae over gantsch *Egypten* heenen.

De sonderlinge Praght der oude Sultans, eer de Turcken Egypten hadden veroverd.

De daer in sijnde Saelen en andere praghtige Kamers, noch hedensdaeghs daer te vinden, geven genoeghsaem te kennen d'uytsteeckende Praght der *Sultanen* en *Mammelucken*, welcke over *Egypten* heerschteden, eer de *Turcken* dit Koninghryck hadden veroverd. Want soo langh dit Ryck *floreerde*, is dit Slot geweest een der schoonste en praghtighste op den geheelen Aerdbodem. De *Calif*, of *Sultan*, had hier in sijnen Rycks-Stoel van klaer Goud. Seer selden liet hy sigh sien, als somtyds aen eenige vreemde Gesanten. Rondom de Mueren deeses Kasteels gaet een Marmorsteene rand, hebbende de breedte van een voet. De Deuren en Vensteren sijn vercierd met Paerlemoer, Ebbenhout, Krystal en Korallen; oock allerweegen op 't konstighste Beschilderdt.

* * * * *

* * * *

Verder bericht

't GEen d' *Africaensche Beschryvingh* ons tot noch toe heeft verhaeld van de gelegenheyd der Stad *Alkair*, sal in eenige stucken een naeder verklaeringh uyt andere Schryvers nodigh hebben; insonderheyd belangende de gelegenheyd van 't Slot; 't welck niet onwaerdigh is, om oock hier over de verhaelen der oude nae te sien.

Van de gelegentheyd en den Bouw

Eenige derselver vergelyken de grootte en Omkreyts deses Slots by de Stad *Ulm* in *Swaben*. In de *Relatie* van *Tucher* werd het gestelt te sijn half soo groot als *Neurenbergh*. *Helfrich* seght in sijne Reys-beschryvingh, dat hy deese Burght tot verscheydene Maelen toe heeft besighs-

tighd

tighd met alle vlyt, en ondervonden, datse soo veel plaets beslaet, als de Stad *Leipzigh* binnen de Ringhmuer. Datse oock omvat is met een stercke Muer, voorsien met veele Thoornen; seer hoogh, breed, en van goede gehouwene Steenen opgeright. Derhalven oock dit Slot vast genoegh is, om een aenloop te konnen uytstaen; alhoewel eenen daer tegens over gelegenen Bergh (daermen te Paerd of met Wagenen kan op koomen, om van wiens hooghte men in 't gedaghte Slot kan afsien) 't selve seer naedeeligh is. Inwendigh is 't taemlyck van Gebouwen op haere wys voorsien. In 't eene gedeelte hebben veele *Janitsaren* en *Spahi* haere wooningh. 't Vierde Gebouw, waer in den *Bassa* woond, schynd als buyten 't Kasteel te leggen, daer doch alles een dingh is, en aen malkander hanghd.

Des Slots t'Alkair.

't Gemelde Slot leghd hoogh, gelyck als op een Heuvel, soo datmen 't van 't Oosten af seer verr' kan sien boven d'andere Huysen der Stad, welcke laeger sijn. 't Water werd door een gemuerd *Canael* binnen de Burght gevoerd, op de volgende wys. Van *Oud-Alkair* af tot aen dit Kasteel toe (wyder als een halve *Duytsche* Myl weghs) sijn veel hooge Boogen gemetselt, in hooghte de lenghte van drie Mannen overtreffende. Boven op deese Boogen heeftmen een Goot geleghd van uytgehouwene Steenen, door welcke 't Water in 't Slot loopt.

Geweldigh lange Goot, door welcke Water in dit Slot werd gevoerd.

De Heer *Johan Tucher* van *Neurenbergh* heeft dit Kasteel gesien, ter tyd d'*Egyptische Sultans* noch regeerden; naementlyck, voor eerst een oud woest Slot, 't welck voortyds de *Griecken* hebben ingehad, en ten tyde van *Mahometh* gebouwd was geworden; sijnde van gantsch dicke Mueren. Daer nae 't reghte Slot, waer in men gaen moest door twaelf Ysere Poorten, eer men voor den *Sultan* kon koomen. Doch hy was alleenlyck door thien Poorten *gepasseert*, en sagh doe de twee overige Poorten, d'eene ontrent een Vadem wydte van d'andere staende. Oock wierd hy door beyde deese Poorten den *Sultan* gewaer, sittende op een Toneel, ontrent een half Mans lenghte hoogh boven d'Aerde. Onder hem lagh gespreyd een kostlyck bruyn Tapyt. Hy was aengedaen met een wit kleed. Rondom hem heenen stonden sijne *Mammelucken*, in een manierlycke stilheyd.

Hoe deese Burght was gesteld onder de Regeeringh der Egyptische Sultans.

Prins *Radzevil*, desgelycks in dit Kasteel geweest sijnde, beschryft het bynae op deselve wys; en doet'er by, dat in 't midden, ter lincker hand, op een niet seer groote Plaets een Bolwerck is op-gereght, met vier ronde Thoornen op de Hoecken, gemaeckt van uytgehouwene Steenen, werdende omringhd van een bemuerde Graght. Een weynigh verder staet het Pallays, 't welck den *Bassa* bewoond, met een grooten Voorhof. Ter linckerhand aen den ingangh des Slots, dight by de Poort, is een lange overdeckte Gangh, hebbende aen de Wand een seer hooge Banck met een Voedschabel, gebouwd van vierkante Steenen. Op deese bovenste Banck magh nie-

Hoedanigh Prins Radzevil

Dit Kasteel gevonden heeft.

nie-

Banck, waer op niemandt magh sitten.

niemand gaen sitten, ten waere hy sijn leven wou verliesen. Want als *Selim* den eersten in 't Jaer 1517. den vyf-en-twintighsten *January* de Stad *Cayro* onder sijn geweld had gebraght, en met *Triumph* binnen 't Kasteel reed, soo heeft hy, van 't Paerd springende, alder-eerst op deese Banck gaen sitten. Tot gedaghtenis hier van werd deselve in groote eere gehouden. Op de Voetschabel gaet seer veel Volcks sitten.

Grootte des Slots.

Dit Slot (waer in een seer schoone *Mosquee*, of Kerck, staet) nevens 't Bolwerck, 't welck oock voor een Slot werd gehouden, vergelyckt deese Vorst in grootte met d'*Italiaensche* Stad *Trevisan*: En verhaeld voorts deese volgende van hem gesiene gedenckwaerdige *Antiquiteyten*.

Pallays, 't welck Joseph sou doen bouwen hebben, doe hy in Egypten Gouverneerde.

Tegens over 't gedaghte Bolwerck ter reghterhand, is een boven-maeten oud Pallays, 't welck van *Joseph*, doe hy in *Egypten* gouverneerde, sou gebouwd sijn geworden. Tegenwoordigh werd het niet bewoond; maer men gaet daer door nae d'andere verder afgelegene Wooningen. 't Staet op seer groote Pilaeren, yeder van eene geheele Steen. 't Is een wonderlyck Gebouw, met meenigerley Beeldwerck uytgehouwen, en was, ten tyde van Vorst *Radzevil*, noch onverseerd. Gelyck hier alle Huysen een rond of vierkant groot Venster hebben, tot vermydingh en afweeringh van de hitte des Somers, soo heeft oock dit Pallays wel boven in 't midden soodaenigh een rond Venster, bynae dertigh ellen hoogh, doch in de Hoecken der Verwelfselen zijn andere Vensteren, waer door de Wind werd ingelaten, en die sigh soo konstigh laeten op-doen, dat, schoon 't op 't uyterste heet is, evenwel de Wooningh altyd koel blyfd.

Seer Konstige en wonderlycke Bron uyt een Steen-Rots gehouwen.

Alsmen van dit Pallays nae de linckerhand voortgaet, soo sietmen by de Woningh van den *Bassa* een *Bron*, welcke men seghd, dat deselve Aerds-Vader *Joseph* sou doen vervaerdigen hebben. 't Is soo een Wonder-konstigh stuck Wercks, dat de gemelde Vorst geenen Meester sijns tyds sou derven toe vertrouwen, een diergelyck te maecken. Deese Bron is vierkant. Yeder zyde begrypt twintigh Ellen. De diepte is van drie honderd Ellen. Tot op 't midden, of anderhalf honderd ellen toe, kanmen niet alleen te voet bequaemlyck afklimmen, maer oock op eenigh Dier nae beneden ryden. Want soo wel de Gangen als de geheele Bron sijn in een Rots uytgehouwen, en gaen om de Bron rondom aen alle vier de zyden neerwaerts nae de diepte, soo datmen verseeckerd en sonder eenige beswaernis te Paerd kan afstygen. Deese Gangen sijn vier ellen breed, en de Vensters, nae de Bron toe uytgehouwen, geven deselve genoeghsaem sight. D'Ossen, die van de Grond 't Water opwaerts trecken, treeden aldus af tot op 't midden der Bron. Welcke voor sigh selven (te weeten, daer 't Water uytgetrocken werd) niet vierkant, gelyk 't bovenste deel, maer rond is, hebbende in den *Diameter*, of doorsneede, de breedte van

Oock door Joseph doen vervaerdigen.

thien

thien ellen. 't Water, uyt de Bron opgetrocken, werd gegooten in een seer groot Vat, of in een ingeslootene Groeve, sijnde bynae een Vyver gelyckvormigh. Deese is aen de zyde des Brons in deselve Rots met seer groote onkosten gemaeckt geworden. De lenghte is van meer als thien ellen. De breedte even soo veel. Uyt de Vyver, anderhalf honderd ellen hoogh, werd het Water door de vierkante Gangen des Brons van d'Ossen nae boven getoogen, en in Steene Ca- uytgeleedighd: Door welcke het dan werdt geleyd nae 't bovenste des Slots, in de Kameren van den *Bassa*, en voorts overal daer 't van nooden is, door middel van bequaeme Watergangen.

Hoe 't Waeter daer opgetrocken wor

Tot deese optreckingh sijn geduerigh veertigh paer Ossen verordonneert, welcke dagh en naght, beurt om beurt, hier aen arbeyden. Twintigh paeren werden afgevoerd, alwaer yeder paer vier uyren langh moet wercken. D'andere twintigh paeren trecken boven even soo langh.

Door Ossen.

Deese Bron werd niet aen yeder getoond, wyl 't Water van den *Bassa* en sijn Hof werd gebruyckt. Want de *Turcken* hebben deesen bygelovigen waen, dat de dingen, welcke se nodigh van doen hebben, door d'aenschouwing der *Christenen* werden betoverd. Vorst *Radzevil* gaf de Bronmeester een vereeringh, en kreegh daer door verlof, om de Bron tot op 't midden toe te mogen besightigen, ter plaets daer d'Ossen 't Water optrocken, en in de Vyver uytgooten: Want een Silvere Sleutel kan alles opsluyten.

Yeder magh by deese Bron niet komen; en waerom.

De la Boulaye le Gouz heeft, door voorbeede van den *Franschen Consul*, deese Bron desgelycks gesien, en seghd, dat se staet in een kleynen Hof, uytgehouwen in een Rots, hebbende veertigh schreeden in 't begryp. (De Nederlandsche oversettingh heeft vierentsestigh treeden in 't ronde). Men teld, tot op den grond, twee honderd twee-endartigh Trappen, doch de breedte gaet maer tot op de helft, alwaer d'Ossen op de voorgedaghte wys 't Water optreecken.

Ander bericht van deese Bron.

Wat 't getal der Huysen binnen *Alkair* belanghd, de gedaghte Vorst *Radzevil* verhaeld, uyt 't geloofwaerdigh beright van veel *Italiaensche* en *Fransche* Kooplieden, welcke langer als twintigh Jaeren in dese Stad hadden gewoond, dat binnen 't begryp derselve dertigh duysend Burger-wooningen staen. Maer soomen de Voor-Steeden, d'oude Stad *Bulach*, en de kleyne Huyskens, die hier in een groote meenighte gevonden worden, daer by reeckende, soo sou de som komen te loopen op tweemael honderd duysend Haerd-steeden. Waer uyt dan te besluyten staet, dat de dertigh duysend Huysen, van welcke voor heenen uyt d'*Africaensche Beschryvingh* gesprooken is, alleen te verstaen sijn van de geene, die sigh binnen de Stad bevinden. Hier van geeft oock *Georg Bruyn* een schynbaere getuygenis, als hy seghd: Eenige Voorsteeden sijn beset met drie duysend, eenige met twaelf duysend, maer de reghte Stad *Alkair* met dertigh duysend Huysen.

Getal der Huysen, soo binnen de Stad alleen, Als gesamentlyck met de Voor-steeden.

Dies

Banck, waer op niemandt magh sitten.

niemand gaen sitten, ten waere hy sijn leven wou verl... ... werden
als Selim den eersten in 't Jaer 1517. den vyf-en-twin... ...ntschgen
de Stad Cayro onder sijn geweld had gebraght, en ... Doch men
nen 't Kasteel reed, soo heeft hy, van 't Paer... ... Gaerkeuc-
eerst op deese Banck gaen sitten. Tot gedag... ...ken haer eeten
selve in groote eere gehouden. Op de ... ...ysend. Helffrich
Volcks sitten. ... ...bien, gelyck hy

Grootte des Slots.

Dit Slot (waer in een seer scho... ... Om dit dies te
nevens 't Bolwerck, 't welck oo... ...yds een deel groote
gelyckt deese Vorst in groote... ... gebouwd; datmen
verhaeld voorts deese volg... ...gaen, en van daer in
Antiquiteyten. ... allerweegen met Poor-

Pallays, 't welck Joseph sou doen bouwen hebben, doe hy in Egypten Gouverneerde.

Tegens over 't ged... ...aght, insonderheyd by
maeten oud Pallays, ...ese noemense *Contraden*;
neerde, sou gebou... ...erck: sommige hebben 'er
bewoond; maer... ...en sigh niet te verwonderen
Wooningen. ... *Beschryvingh*, gelyck wy hier bo-
Steen. 't Is e... ...ant nae deese reeckeningh der *Quar-*
uytgebouw... ...aaghte getal noch wel meer als vieren-
Gelyck hi... ...ijn.
tot verm... ...aemste gethoornde *Mosqueen* (d'ongethoorn-
oock d... ...ies duysend en aght honderd, 't geen over een
byna... ...al, 't welck den voorheenen aengetoogenen *Beauvau*
... ...e Voorstad, gelegen aghter 't Slot, nae t'Oosten, heeft-
... ...n tyd deeses Vorsts gevonden twaelf honderd Tempelen. In

Seer Konstige en wonderlycke B... uyt... Steen... stad geb...

... ...dere nae 't Suyden seven honderd. Onder welcke de meeste
... ...ren opgereght van de voornaemste des Lands, om haer te dienen
...ot een Begraefnis plaets.

Belangende de grootte der Stad, welcke *Villamont* (soo gehoord is) reeckend op twee-en-twintigh Mylen in den Omkreytz, vermoedlyck heeft hy *Francoische* Mylen gemeend; want anders sou niemand deselve in thien uyren tyds bequamelyk konnen omryden. *Georg Bruyn* verhaeld in sijn *Egyptisch Reysboeck*, dat geheel *Alkair* vyf mael grooter is als *Parys* in *Vranckryck*. In de Beschryvingh van *Tucher* werd het so groot genoemd, dat yemand seer snel sou moeten ryden, die in vier uyren tyds alleenlyck de lenghte van 't eene eynd tot 't andere sou willen afleggen. Van buyten sou sulcks beswaerlyck in negen of thien uyren tyds konnen geschieden. Want deese Stadt is smal, nauwlycks een halve *Duytsche* Myl breed: Evenwel aen sommige plaetsen een geheele Myl, en noch meer. Seeckeren *Mammeluck* berightede hem, dat in *Alkair* vier-en-twintigh duysend *Contraden* of Buerten waeren. Van welcke yeder Naght veerthien duysend wierden gesflooten. Van even dien selven *Mammeluck* wierd hem geseghd, dat

In drie maenden tyds binnen Alkair aen de Pest gestorven drie-en-

doo-

Doemaels voor drie Jaeren (volgens 't nette regifter, aen den *Sultan* overgelevert) in deese Stad *Alkair* in drie Maenden tyds aen de Pest ...ren gestorven drie-en-twintigh mael honderd en vyftigh duysend ...chen. Eenen anderen vergrootede 't getal tot vier-en-twintigh ...nderd duysend. twintigh mael honderd en vyftighduysend Menschen.

...adzevil verhaeld in sijnen derden Sendbrief, dat hy, van de ..., welcke sigh uytstreckt nae de Roode zee, geheel *Alkair* ...s doortrocken. En schoon hy sijnen Esel met de Spooren ...dreef, dat deselve soo veel weghs voorderde als een ...en, soo had hy echter nauwlycks binnen twee uyren ...tad konnen bereycken. Dee bragt hy noch een ge... 't ryden door d'oude Stad en de laetste Voorstad ... So dat hy de lenghte van beyde de Steeden ...yren tyds heeft bereeden, doch in groote ...an besloot, datse drie Mylen langh was, ...n reghte *linie* had konnen ryden, maer ...oeten gebruycken. Dese Vorst houd *Al-...bruyn*) voor vysmael, maer alleen voor ...*arys*. Ondertusschen isse op verre nae niet soo ...k gebouwd. Lenghte der Stad. Verschil onder de Schryvers.

...ot 't begryp deeser Stad oock sijn magh, soo gaet ech... der geloofwaerdigheyd te booven, 't geen de gemelde ...gnt, naementlyck, dat in den tyd van *Bassa-Hassan* in *Alkair* ...en geteldt sijn geworden honderd en veertigh mael honderd duy...end, of veerthien *Millioenen* Menschen. Alhoewel in den *Hooghduytschen* druck der *Radzivilische Send-brieven* te vooren maer 10. *Millioenen* werd geset, doch evenwel naerder uytgedruckt met deese woorden: *Of honderd en veertigh mael honderd duysend*: Welcke laetste reeckeningh valsch, of anders in 't getal der *Millioenen* een druckfeyl ingesloopen is. Ondertusschen staet lightlyck te vermoeden, dat in deese Stad een boven maten groote meenighte van menschen moet sijn; wanneer men aenmerckt, dat 't getal der *Joden*, met Vrouwen en kinderen, alleen koomd te belopen ses-en-twintigh mael honderd duysend zielen. Doch oock selfs den *Bassa* heeft niet altyd konnen hebben 't juyste getal der levendige binnen *Alkair*, maer heeft gedueright een veranderingh daer in gemerckt. 't Welck niemand vreemd behoefd voor te koomen, wyl door een Sterfte dickmael veele duysend Menschen werden wegh geruckt; en derhalven 't getal nu afneemen, dan weer rysen moet. Ongeloofelyk-groote meenighte Van Menschen binnen Alkair.

Onder soodaenigh een maghtigh getal van Menschen heeft nauwlycks 't derde deel een reght volkoomen gesight. Veele meenen, dat dit veroorsaeckt werd door de Vrughten en 't *Fruyt*, waer van de gemeene Man leeft, en dan Water toedrinckt. Maer buyten twyffel doet 'er veel meer toe, datse, oock selfs in de grootste hitte, een Welcke meest geen goed gesight hebben.

Xxxxxxx swae-

Meenighte van Gaer-keuckens.

Dies te lighter is dit te geloven, wyl binnen deese Plaets werden geteld twintigh duysend Gaerkeuckens. Dese Som schynd gantsch geen *proportie* te hebben met het geheele getal der Huysen: Doch men moet weeten, dat al 't gemeene Volck haere Spys in deese Gaerkeuckens koopt, soo dat maer alleen de voornaeme rycke lieden haer eeten binnens deurs bereyden.

Desgelycks van Straeten, Contraden, of Parochien,

De Straeten reeckend Vorst *Radzevil* op sesthien duysend. *Helffrich* steld over de twintigh duysend *Contraden*, of *Parochien*, gelyck hy deselve noemd; dat is, *Quartieren* en Buerten. Om dit dies te beeter te verstaen, soo moetmen weeten, dat somtyds een deel groote en kleyne Straten soodaenigh in malkander sijn gebouwd; datmen alleen aen twee of drie Plaetsen kan uyt of ingaen, en van daer in andere Straeten koomen. Deese uytgangen sijn allerweegen met Poorten en Deuren bewaert: werden oock alle Naght, insonderheyd by Oorloghs tyden, gesllooten gehouden. Deese noemense *Contraden*; en yeder derselver heeft ten minsten eene Kerck: sommige hebben 'er wel twee of drie: Derhalven behoefdmen sigh niet te verwonderen over 't getal, 't welck d'*Africaensche Beschryvingh*, gelyck wy hier boven gehoord hebben, steld: Want nae deese reeckeningh der *Quartieren* of *Contraden* sou 't gedaghte getal noch wel meer als vierentwintigh duysend konnen sijn.

En Kercken.

Verder beright van de Tempelen.

Radzevil set de voornaemste gethoornde *Mosqueen* (d'ongethoornde uyt-geslooten) ses duysend en aght honderd; 't geen over een koomd met 't getal, 't welck den voorheenen aengetoogenen *Beauvau* heeft. In eene Voorstad, gelegen aghter 't Slot, nae 't Oosten, heeftmen in den tyd deeses Vorsts gevonden twaelf honderd Tempelen. In een andere nae 't Suyden seven honderd. Onder welcke de meeste waeren opgereght van de voornaemste des Lands, om haer te dienen tot een Begraefnis plaets.

Grootte en Figuer deeser Stad

Belangende de grootte der Stad, welcke *Villamont* (soo gehoord is) reeckend op twee-en-twintigh Mylen in den Omkreytz, vermoedlyck heeft hy *Francoische* Mylen gemeend; want anders sou niemand deselve in thien uyren tyds bequamelyk konnen omryden. *Georg Bruyn* verhaeld in sijn *Egyptisch Reysboeck*, dat geheel *Alkair* vyf mael grooter is als *Parys* in *Vranckryck*. In de Beschryvingh van *Tucher* werd het so groot genoemd, dat yemand seer snel sou moeten ryden, die in vier uyren tyds alleenlyck de lenghte van 't eene eynd tot 't andere sou willen afleggen. Van buyten sou sulcks beswaerlyck in negen of thien uyren tyds konnen geschieden. Want deese Stadt is smal, nauwlycks een halve *Duytsche* Myl breed: Evenwel aen sommige plaetsen een geheele Myl, en noch meer. Seeckeren *Mammeluck* berightede hem, dat in *Alkair* vier-en-twintigh duysend *Contraden* of Buerten waeren. Van welcke yeder Naght veerthien duysend wierden geslooten. Van even dien selven *Mammeluck* wierd hem geseghd, dat doc-

In drie maenden tydsbinnen Alkair aen de Pest gestorven drie-en-

doemaels voor drie Jaeren (volgens 't nette regifter, aen den *Sultan* overgelevert) in deese Stad *Alkair* in drie Maenden tyds aen de Peft waeren geftorven drie-en-twintigh mael honderd en vyftigh duyfend Menfchen. Eenen anderen vergrootede 't getal tot vier-en-twintigh mael honderd duyfend.

twintigh mael honderd en vyftighduyfend Menfchen.

Vorft *Radzevil* verhaeld in fijnen derden Sendbrief, dat hy, van de Voorftad af, welcke figh uytftreckt nae de Roode zee, geheel *Alkair* in de lenghte is doortrocken. En fchoon hy fijnen Efel met de Spooren foo wel voort-dreef, dat defelve foo veel weghs voorderde als een Tel had mogen doen, foo had hy echter nauwlycks binnen twee uyren 't eynd der nieuwe Stad konnen bereycken. Dee bragt hy noch een geheele uyr tyds toe in 't ryden door d'oude Stad en de laetfte Voorftad tot aen de *Joden-graght*. So dat hy de lenghte van beyde de Steeden en Voorfteeden in drie uyren tyds heeft bereeden, doch in groote fnelheyd. Waer uyt hy dan befloot, datfe drie Mylen langh was, vermits hy niet altyd op een reghte *linie* had konnen ryden, maer fomtyds een om-wegh had moeten gebruycken. Defe Vorft houd *Alkair* niet (gelyck *Georgh Bruyn*) voor vyfmael, maer alleen voor driemael grooter als *Parys*. Ondertuffchen isfe op verre nae niet foo wel noch ordentlyck gebouwd.

Lenghte der Stad.

Verfchil onder de Schryvers.

Maer hoe groot 't begryp deefer Stad oock fijn magh, foo gaet echter de maet der geloofwaerdigheyd te booven, 't geen de gemelde Vorft feght, naementlyck, dat in den tyd van *Baffa-Haffan* in *Alkair* fouden geteldt fijn geworden honderd en veertigh mael honderd duyfend, of veerthien *Millioenen* Menfchen. Alhoewel in den *Hooghduytfchen* druck der *Radzivilifche Send-brieven* te vooren maer 10. *Millioenen* werd gefet, doch evenwel naerder uytgedruckt met deefe woorden: *Of honderd en veertigh mael honderd duyfend*: Welcke laetfte reeckeningh valfch, of anders in 't getal der *Millioenen* een druckfeyl ingefloopen is. Ondertuffchen ftaet lightlyck te vermoeden, dat in deefe Stad een boven maten groote meenighte van menfchen moet fijn; wanneer men aenmerckt, dat 't getal der *Joden*, met Vrouwen en kinderen, alleen koomd te belopen fes-en-twintigh mael honderd duyfend zielen. Doch oock felfs den *Baffa* heeft niet altyd konnen hebben 't juyfte getal der levendige binnen *Alkair*, maer heeft geduerigh een veranderingh daer in gemerckt. 't Welck niemand vreemd behoefd voor te koomen, wyl door een Sterfte dickmael veele duyfend Menfchen werden wegh geruckt; en derhalven 't getal nu afneemen, dan weer ryfen moet.

Ongelooflyk-groote meenighte

Van Menfchen binnen Alkair.

Onder foodaenigh een maghtigh getal van Menfchen heeft nauwlycks 't derde deel een reght volkoomen gefight. Veele meenen, dat dit veroorfaeckt werd door de Vrughten en 't *Fruyt*, waer van de gemeene Man leeft, en dan Water toedrinckt. Maer buyten twyffel doet 'er veel meer toe, datfe, oock felfs in de grootfte hitte, een

Welcke meeft geen goed gefight hebben.

swaeren Tulleband op 't Hoofd draegen, waer door d'oogen ontstoocken worden. Daer-en-boven doet oock 't veelvoudigh Stof, 'twelck van d' ongevloerde Straten lightlyck opstyghd, 't Gesight niet weynigh schaede. Sie daer hebt ghy nu 't geen my voor ditmael van *Alkair* in gedaghten is gekoomen.

Overgangh van Alkair.

Ghy hebt, seyde de Heer *Donatiaen*, met dit uw verhael myne begeerte voldaen. Nu versoeck ick van de Heer *Angelot*, dat hy my gelieve te beschryven de twee *Chineesche* Steeden *Nankingh* en *Peking*. Want alhoewel onder onse voorgaende Redenvoeringen nu en dan eenigh gewagh van deselve is gemaeckt, soo hebben wy echter noyt een reghte Beschryvingh daer van gehoord. Daer nae sal de Heer *Floris* ons eenigh bericht doen van sommige *Americaensche* Steeden. *Angelot* sijnen vriendlycken Onthaeler vergenoegen willende, begon terstond aldus.

* * * * *

* * * *

Tot de groote Chineesche Hooft-Stad Nankingh.

'T BEroemde seer groote Koninghryck *China*, wiens Staet en geweldige veranderingh door de *Portugesche* en *Nederlandsche* Schipvaerden in onse daegen d'*Europaers* reght bekend is geworden, heeft, onder meer andere seer Volkryke Steeden, oock twee Keyserlijcke *Residentien*, of Hof-houdinghs-plaetsen, welcke alle andere bewoonde Steeden des Weerelds (ten waere men *Alkair* in sijne geheele grootte wou uytnemen) in wydheyd van begryp, en in een ongelooflycke meenighte des Volks, den prys beneemen.

Voortyds de Residentie der Koningen.

Nanking leghd aen d'Oost-zyde van de Rivier *Kiang*, in 't Zuyderdeel van *China*, onder de hooghte van twee-en-dertigh *Graeden* noorder breedte. Vermits nu de gedaghte Hoofd-vloed *Kiang* niet alleen door een Graght voorby de Stad loopt, maer oock al de Graghten, welcke aen verscheydene plaetsen door de selve Stad vloeyen, soo rycklyck bewaeterd, datse groote Schepen konnen dragen, soo heeftse hier door een seer lustige Aenschouwingh. Sy leghd in een gantsch vrughtbaere Landstreeck: Waerom oock voortyds de *Chineesche* Koningen haer Hof hier hebben gehouden. Aen de plaets, daerse sigh uytstreckt nae de gemelde Stroom *Kiang*, sietmen een breede en diepe Graght, op welke men van uyt de Vloed nae de Stad vaert; die ontrent ses *Ly*, of anderhalve *Italiaensche* Myl, van de Rivier af Landwaerts in leghd. Deese Graght werd voor de Stad bedeckt met een Schipbrugg' van veerthien groote Scheepen, over welckemen gevoeghlyck in *Nankingh* kan koomen.

Kort verhael

Van derselve

D'oost-zyde der Stad, wat dieper Landwaerts in lopende, leght in

in een Vlack Dal, doch eenighsins Heuveligh: Is oock hier en ginrsch met sulcke diepe Graghten doorsneeden, dat in dit *Quartier* der Stad even soo wel allerley Lust en Last-Schepen konnen vaeren, als aen de zyde nae de Rivier *Kiang*. Deese Graghten *passeert* men door middel van eenige Steene Bruggen en Sluysen, seer konstigh gemaeckt, rustende op verscheydene Boogen of Verwelffelen.

Ver gelegentheyd.

Haer cieraed, Heerlyckheyd.

De *Chineesche* Land-beschryvers hebben deese Stad, niet alleen in grootte, maer oock in Cieraed en Heerlyckheyd, seer verr' boven alle andere Steeden des gantschen Aerdbodem gesteld; insonderheyd wegens haere ontelbaer-veele Thoornen, Tempelen, wonder-praghtige Pallaysen, en Bruggen; welcke dingen al t'saemen hier in meenighte te vinden sijn. Alhoewel *Trigautius* meend, dat meenige *Europæische* Stad haer in Prael-gebouwen: sy in tegendeel in veel andere dingen d' *Europæische* overtreft. De Heer *Nieuwhof* schryft, datse in 't rond soo wyd is, alsmen in vijf uyren tyds kan afgaen; overal wel bebouwd sijnde. Doch den omkringh haerer Mueren streckt sigh soo wyd uyt, als een Landschap van ses *Duytsche* Mylen weghs. Hier van sijn noch uytgeslooten haer bynae sonder eynd wyd-uytloopende Voor-Steeden.

De geweldige grootheyd.

Ringhmuer van een geweldige grooten omvangh.

Buyten de gedaghte Muer werd de Stad noch omvangen van een andere grooter Ringh-Muer; die echter ter veeler plaetsen wyde breucken, gaten en openingen heeft; alleenlyck daer, daer de Stad alderswackst is, aen malkander hangende. Indienmen de *Chineesche* Schryvers magh vertrouwen, soo loopt deese uyterste Muer, van welcke oock al de Voorsteeden worden omgreepen, soo gantsch wyd om, dat, wanneermen twee Ruyters op goede varssche Paerden 's morgens op 't vroeghste beyde t'saemen uyt eene Poort liet, met bevel, dat deesen d'eene, dien d'andere zyde der Stad *Nankingh* met een stercken draf sou omryden, sy eerst 's avonds laet malkander te gemoet souden koomen. Waer uyt dan *Trigantius* en *P. Martinus Martinius*, vermoedlyck besluyten, dat deesen haeren buytensten Omkreytz heeft een lenghte van twintigh *Duytsche* Mylen; wyl een goed Ruyter met een goeden Pasganger lightlyck thien Mylen in een dagh tyds kan afleggen, indien niet meer.

Treflyckheyd en cieraed deeser Muer.

Deese Muer, sijnde van buyten af d'eerste, heeft de hooghte van dertigh voeten. 't Bovendeel is van gebrandede of gebackene Steenen; 't ander deel van gebouwene gebouwd; soo gelyck en konstigh, dat niemand dit werck sou konnen verbeeteren. De Borstweeren sijn niet alleen allerwegen met stercke Waght-huysen beset, maer oock boven, rondom heenen, met schoone Konst-wercken uytsteeckend vercierd: Soo dat het schynd, sy wil veel meer de vyanden vleyen, als verschricken en dreygen, op datse sigh aen haer niet vergrepen. Echter hebben de woeste *Tartaren* sulcks niet aengesien, maer deese Stad jammerlyck genoegh toegerighr.

Poorten in de Stads-Muer.

In deese Stads-Muer worden derthien Poorten geteld, welckers Deuren met ijsere Plaeten sijn overtrocken. Oock werden deselve van binnen en buyten, soo by dagh als by naght, van een sterck getal Soldaten bewaeckt. Eenige deeser Poorten hebben vier, sommige vyf groote en konstigh-gebouwde Verwulfsels, onder welcke men moet door gaen, eermen in de Stad kan geraecken. De Heer *Nieuwhof* betuyght, dat door de Water-poort, by welcke de Schepen der *Nederlandsche* Gesanten geankerd lagen, den geheelen dagh over sulck een meenighte Volcks uyt en ingingh, datmen naeulycks door den drangh kon koomen.

Straeten.

De voornaemste Straeten der Stad heeft hy bevonden breed te sijn agt-en-twintigh schreeden: in 't midden beleyd met breede, vierkante blauwe Steenen, en aen beyde de sijden met Key-steenen. Deese Straeten loopen niet krom, of in de ronde, maer snoer-reght uyt.

Straet-poorten.

Yeder hondert schreeden, diemen voort gaet, koomtmen by een stercke Poort, of Straet-deur, welcke 's Naghts werd gesloten, om der Dieven en Moordenaers wil. Over yeder gedeelte deeser Straeten is een Hooftman gesteld, wiens Commando al de Bueren, tot deese Poort behoorende, moeten gehoorsaemen.

Huysen der gemeene Burgers,

De Huysen der gemeene Burgers (welckers meenighte de grootste is) sijn sonder eenige praght; gantsch sleght. Bequaem gemack of vermaeck is'er niet veel in te vinden. Al t'saemen staense met Dwars-Gevelen langhs de Straeten heenen. Hebben niet meer als maer een eenige Deur, door welckese uyt en ingaen. Oock maer eene Kamer, waer in sy slaepen en eeten. Boven 't Venster nae de Straet (waer op de geene, welcke Koophandel dryven, haere Waeren veyl leggen) sietmen alleenlyck noch een vierkant langhaghtigh gat, waer door 't Dagh-light binnen valt. In plaets van Glasen doense gemeenlyck daer een Mat voor, op dat de voorby-gangers daer door niet nae binnen moghten sien. Deese Huysen sijn meerendeel maer eene Verdiepingh hoogh. Hebben een Dack van witte Tegelsteenen, en sijn van boven af tot beneeden toe uytwendigh Sneeuw-wit gemaeckt. De bewooners deeser sleghte Huysen, welcke de meeste in getal sijn, handelen maer alleen in allerley geringe en weynigh-waerdige dingen, welckese op de Vensteren ten toon leggen.

Welcke sleght genoegh sijn.

Kostlycke Winckels der voornaemste Koop-lieden.

Wat de Winckels der voornaemste Winckeliers en Kooplieden belanghd, deselve sijn gestoffeert met meenigerley treflycke *Chineesche* Waeren, als Boomwol, Laeckenenen, Syde Stoffen, Porcellainen, Paerlen, Diamanten, en diergelycke. Soo gantsch wel en praghtigh zynse voorsien, dat sigh yeder hooghlyck daer over moet verwonderen. Voor elck deeser Winckels ('t welck aenmerckens waerdigh is) staet een cierlyck Bord, somtyds sijn 'er wel twee; waer op met goudene Letteren staet geschreven den Naem des Koopmans, en de Waeren welcke hy veyl heeft. Behalven deese Borden, of Plancken,

ken, fietmen gemeenlyck een opgerighte de Stange, hooger koomende als 't Huys is, en daer boven aen vast-gemaeckt een Vaen, of yet diergelycks, waer aen men eens yeders Huys kan kennen, en van d'andere onderscheyden; gelyckmen sulcks in *Europa* doet door d'Uyt-hangh-borden.

Meenighte van Inwooners.

Men wil, dat deese Stad sou bewoond worden van meer als thien mael honderd duysend Menschen; en datmen echter allerley *Victalie* en andere Waeren in grooten overvloed, derhalven oock om een geringe Prys, door 't geheele Jaer hier kan bekoomen. Boven dien leghd hier binnen een stercke Besettingh van veertigh duysend *Tartarische* Soldaten. De Stadhouder der Suyder-*Provintie* houd alhier sijn Hof, in den naem des *Tartarischen* Keysers.

Korte beschryvingh

Boven alle andere praeld oock deseStad *Nankingh* met veel uytsteeckende *Pagoden*, Thoornen, konstigh-gebouwde *Triumph*-poorten en Burgers-Huysen. Maer alle andere Gebouwen werden overwonnen van 't voortyds alhier in *Fleur* geweest sijnde Keyserlyck Pallays: Waer in de *Chineesche* Keyseren met geen minder pragt plegen Hof te houden, als naederhand van de selve, en noch hedensdaeghs van den grooten *Tartarischen Cham*, te *Peking* geschied.

Van de gelegenheyd,

Dit Pallays lagh aen de Suyd-zyde der Stad. Was in 't vierkant gebouwd, en omvangen van een Muer, welcke tegenwoordigh 't grootste deel der Stad omringhd. Yeder zyde deeses vierkanten Muers was van een *Italiaensche* Myl en honderd schreeden, of 't derde deel eener *Duytsche* Myl in de lenghte. Dit Hof, met 't geen 'er toe behoorde, was (soo veel de *Hollanders* aen de meerendeel vervallene Mueren en d'overgeblevene Steenhoopen bemercken, oock van d'Inwooners verneemen konden) ontrent soo groot geweest als de Stad *Haerlem* in *Holland*. Midden op de binnenste Plaets saghmen een breede Wandelgangh, welcke even als een Kruys-gangh 't geheele vierkante Werck in vier gelycke Deelen van elckander scheydede, sijnde beleghd met een evene Vloer van grauwe Steen.

Grootte en praght

Dos ouden Keyserlycken Hofs te Nankingh,

Men sagh oock op beyde sijden een seer glad Muerwerck van gehouwene Steenen, hebbende de hooghte van ontrent drie voeten; werdende bewaeterd van een Beeckje. De *Tartaren* hadden haere Wooningen op-geslaegen aen de zyde by den Afgods-Tempel *Paolinxi*; en aldaer van de Steenhoopen veel sleghte Hutjens gebouwd. Doch de *Chineesen* woonden gantsch dight nae de Stad toe, om haeren handel dies te beeter te mogen dryven. Als de *Hollanders* op de te rugg' reys van *Peking* waeren, soo nam de *Secretarius* des Gesantschaps, de Heer *Nieuwhof*, nevens eenige sijner Medgesellen, yeder een stuckje van 't ingevallene Dack deeses *Pallays* met sigh, en braghten 't nae *Batavia*; oock van daer nae *Holland*, om te konnen toonen, van wat voor een *durable* en by nae onverganckelycke Stof dit Hof was gebouwd geweest. Deese stuckjens der Dack-Tegelen waeren van een

Suyd-zyde deeser Stad is, volgens de *Nieuwhoffsche Beschryvingh*, met twee dicke Mueren bevestighd, boven van sodanigh een breedte, dat twaelf Paerden nevens malkander daer op konnen loopen, sonder dat't eene 't andere verhinderlyck behoefd te sijn.

Mueren, Bolwercken, Poorten,

De binnenste deeser twee Mueren, hebbende in de lenghte veertigh *Ly*, of derdehalve *Duytsche* Myl, is allerweegen met soo veel Bolwercken bewaerd, dat men lightlyck met een Steen van 't eene op 't andere kan werpen. Deese Muer is gebouwt van gebrandede Steen, hebbende ten *Fundament* boven-maten groote vierkante Steenen. Van buyten siet men aen deese Muer niet anders als Steen; maer van binnen isse, in plaets van Steen, met Aerde t'eenemael dight aengevuld; en heeft soodaenigh een hooghte, dat geene diergelycke aen eenige Stad in *Europa* sou mogen gevonden worden. De buytenste Muer, in welcke de Voorstad leghd, is alleen op de gemeene manier bevestighd, en heeft aen beyde de sijden der Poorten drie taemlyck stercke Bolwercken.

En Voorstad der Stad Peking.

In deese Voorstad koomdmen van geene zyde over een Brugg', leggende over een vlietend Water, 't welk langhs de Muer Noordwaerts loopt, en gelyck als de Stads-graght is. Daer nae gaet men meer als een half uyr langh door de Suyder-poort, eermen tot de reghte Stad geraeckt; alwaer een Blockhuys staet in een ongewoone hooghte. Alsmen 't selve ter sijden om-wandeld, soo koomdmen in een Rondeel, waer in twee stucken Geschuts staen; en van daer door d' oude laetste Poort in de Stad.

De Hofhoudingh van Nanking na Peking verplaetst.

In de gedaghte Bolwercken en de Waght-thoornen, staende rondom de Stad op de Muer, werd 's Naghts van de *Kryghs-besettingh* stercke Waght gehouden, even als of de Vyand voor de Poort, en 't Land dat rondom in een volle Kryghs-gloed stond. *Taikungus*, die in 't Jaer 1404. op den Keyserlycken Throon sat, heeft deese Stad met veele Vryheden en sonderlinge Cieraeden begiftight. Sou ook aldereerst de Keyserlycke Hofhoudingh van *Nanking* hier heenen verplant hebben, om d'aenvallen der *Tartaren* dies te gevoeghlycker af te dryven.

Overvloed van alles binnen Peking.

Deese Stad heeft twaelf Poorten, al t'saem gelegen binnen de gedaghte twee Mueren. Door deselve dringd bynae geheel *China* binnen; en daer door werd in-gebraght alles wat in 't geheele Ryck schoon en voortreflyck is. Niets ontbreeckt hier van 't geen dienen kan soo tot onderhoudingh des Menschlycken levens, als tot versaedigingh der Wellusten, maer alles is hier gantsch overvloedigh. Nergens werd ook den Scheeps-bouw sterker voortgeset, als hier. Want, behalven de Kielen, die de Koop-lieden en andere *Private* persoonen laeten vervaerdigen, bedraegende een seer groot getal, soo werden hier Jaerlycks eenige duysend Keyserlycke Scheepen gemaeckt; alleen ten dien eynde, om daer in allerley Kostlycke Waeren en sonderlinge

Meenighte van Scheepen, welcke hier gebouwd worden.

Rari-

Rariteiten uyt alle Landen des Rycks nae 't Hof den Keyser en sijne Raeden toe te voeren.

Meenighte van Rivieren en Vaerdten.

Dit is de Plaets, derwaerts gebraght werden al d'Inkoomsten en Schattingen, welcke yeder Landschap Jaerlycks aen den Keyser moet opbrengen. Ten deesen eynde maeckense al haere Rivieren hoe langer hoe meerder tot de Schipvaert bequaem: En daer geen Vlieten sijn, maeckense nieuwe Vaerdten, op datmen uyt alle Gewesten te Water nae *Pekingh* moght koomen, van over veele honderd Mylen verr'.

Waer door Pekingh alles werd toegevoerd.

Deese meenighte der bevaerbaere Wateren, van alle Oorden op deese Hoofdstad toeloopende, vergoed 't gebreck van haere onvrughtbaere Land-streeck met een geweldigen overvloed van alles; en maeckt haer ten Spys-kamer en Voorraed-Schuer des gantschen Rycks. Hier houden sigh niet alleen veele Geleerde en Amptelingen op; maer oock alle Overigheden, Beampte en Bevelhebbers, soo tot de *Politie* en Burgerlycke als tot de Kryghs-saecken verordonneert; desgelycks al de geene, die een Graed der Geleerdheyd soecken, moeten uyt geheel *China* sigh op seekere tijd hier laten vinden; Wyl de Keyserlycke Hof en *Residentie* Stad, alle andere Steeden Wetten voorschryfd, en gelyck als 't *Primum Mobile*, d'opperste Hoofd-Kreytz en d'eerste Beweegingh aen den Staets en Regiments-Hemel is, reguleerende de Beweegingen van alle andere Rycks-Kreytzen en Landen.

De Straten deeser Stad geven by droogh we'er een onverdraeghlyke meenighte van Stof.

De Straeten te *Peking* sijn ongevloerd, onaengesien daer Steenen genoegh voor handen sijn. Dit veroorsaeckt in de drooge Soomer een onverdraeghlycke meenighte van Stof, insonderheyd wanneer sigh een kleyn Windeken verheft; soo dat Kleederen, Oogen, Neus en Mond, jae de verborgenste Hoecken in de Huysen daer van vervuld en verontreynighd worden. Yeder moet dan 't aengesight bedecken met een Sluyer, tot op de Borst afhangende. In tegendeel sijn de Straten by voght we'er soo slyckerigh en diep, datmen'er nauwlycks te Paerd, 'k laet staen te voet, door koomen kan. Ter deeser oorsaeck moetmen geduerigh Paerden of andere Dieren hueren, om daer op te ryden; welcke overal aen de Kruys-wegen gereed staen; oock aen de Hof Bruggen en Stads-Poorten. 't Geringe Volck, 't Huer-loon niet betalen konnende, moet met seer groote moeyte te voet daer door baeden; en dickmael hare *Chineesche* Schoenen, welcke niet soo vast aen de voeten heghten als d'onse, uyttrecken; of anders soo diep in den dreck laeten steecken, datse die nauwlycks met de voeten daer weer uyt konnen trecken. Maer vermits sigh in deese Stad een ontelbaere meenighte van Menschen bevind, soo dat de gemeene lieden geduerigh met dicke hoopen te voet over de straeten heenen knadsen, soo moeten de geene, welcke de Paerden of andere Dieren toe behooren, of derselver kneghten, dickmael ruym-

By nat weer zijnse onbeganghlyck slyckerigh.

baen maecken, de Beesten by den Tengel leyden, en door 't gedrangh des Volcks breecken.

Middel om in deese groote Stad niet te verdwaelen.

Sy hebben kleyne Beeckjens, waer in opgeteeckend sijn de Naemen van al de Stads-Wycken, Straeten en Steegen, soo dat yemand, schoon hy een Vreemdelingh is, hier niet lightlyck verdwaelen, maer elck met kleyne moeyte eens yeders Woningh vinden kan. Daer-en-boven hebben deese Dieren sulck een seeckere kennis van al de Straeten en Weegen der gantsche Stad, en sijn op al de Huysen der groote Heeren soo wonderlyck af-geright, datse daer in noyt koomen te missen. Voornaeme Heeren, als Raeds-persoonen, en diergelycke, gebruycken Draegh-Seetels, waer meê de Dragers altyd gereed staen, en haer deselve met een bysondere Hoflykheyd aenbieden.

Beschryvingh van even deselve Stad.

Hoedanigh *Paulus Venetus* in sijnen tyd deese Stad heeft gevonden, heeft hy op de volgens manier voorgesteld.

De Stad *Kambalu* (schryft hy) welcke in 't Landschap *Katai* aen een groote Rivier leghd, en welckers Naem soo veel als des Heeren Stad bedied, is van alle tyden seer voortreflyck en hoogh beroemd geweest. De groote *Cham* heeft deselve verplaetst aen een ander Oord van de Rivier. Want de Starrekyckers hadden hem voorseghd, dat deese Stad tegens hem sou *rebelleeren*. Haer begryp is vierkant, yeder sijde van ses Mylen, t'saemen vieren-twintigh (maeckende bynae vyf *Duytsche* Mylen). De Mueren sijn wit, twintigh schreeden hoogh, en thien schreeden breed, alhoewelse bovenwaerts hoe langer hoe smaller vallen.

Onder den naem van Kambalu, Gedaen door M. Paulus Venetus.

Yeder sijde der Muer heeft drie Hoofd-Poorten, sijnde gesaementlyck twaelf in getal. By elck derselver is een heerlyck Pallays gebouwd. Desgelycks sietmen aen de Hoecken der Muer treflycke Pallaysen, waer in de Geweeren en Wapenen der Stad bewaerd worden. De Straeten gaen hier soo reght uyt, datmen van d'eene Poort een onverhinderde doorsieningh heeft door de geheele Stad tot op de daer tegens-over-staende andere Poort. Op beyde de sijden sijn de gedaghte Straten bebouwd met seer praghtige Huysen, gelyk als met enkele Kasteelen. Midden in de Stad staet een kostlycken Afgods-Tempel; waer in een seer groote Klock hanghd, op welcke 's avonds tot drie maelen toe geslaegen werd. Nae dien tyd derf niemand uyt sijn Huys gaen, voor dat den volgenden dagh aenbreeckt; ten waere dan dat hy eenige Siecken, of sijn Ouders, of andere Bloed-verwanten moest gaen besoecken. Yemand, die dus door nood by naght door de Stad moet gaen, derf sulcks niet doen, sonder light by hem te hebben.

Yeder Stads-Poort werd bewaeckt van duysend Mannen tegens allerley Dieveryen. Want hier werd groote vlyt aengewend, om alle Rovers en Dieven (die sigh somtyds met geheele Rotten by een voegen) in toom te houden. Dit schryft 'er *Venetus* van, die hier nae oock verhaeld, in wat voor Praght en Heerlyckheyd doemaels de Keyserlycke Burght stond.

Wat

Wat de Naem *Cambalu* beduyd, heeft aldereerst den *Jesuit* P. *Matthæus Riccius* d'*Europæische* Weereld kondigh gemaeckt; en alsoo ontdekt 't Mis-verstand der voorige Aerdkloot-beschryvers: Gelyk dan sulks, nevens P. *Martinus Martinius*, oock P. *Bartolus* te verstaen geeft in 't tweede Boeck des derden Deels sijner *Asiatasche Historien*, *pag.* 204.; alwaer hy op de volgende wys spreeckt.

Sommige hebben den lof, hem toe behoorende, sigh selfs toegeeygend.

Riccius heeft aldermeest de *Chineesche* Plaetsen en andere saecken, welcke hy gantsch nauw en vlytigh besightighde, gehouden tegens *Pauli Veneti* Historische Vertellingen; waer uyt andere hebben genoomen 't geense van de *Chineesche* dingen hebben geschreeven; met verswyginghe van *Veneti* Naem; hem alsoo ontreckende d'eer, diese sigh selven onbillyck toemaetighden; een schyn maeckende, als of dit uyt hare eygene koocker was gekoomen. Verders heeft den gedachten *Riccius* oock eenige *Chineesen*, in haere saecken wel ervaeren, en grondige kennis hebbende van der *Tataren*, *Mogols*, en *Moren* Lands-gelegenheyd, om naeder bereight aengesproocken. Deese hebben hem verseeckerd, dat *Mangin* niet anders is, als de negen Suydlyke *Provintien* der *Chineesen*; maer *Katai* de ses Landen nae 't Noorden; werdende beyde van een gescheyden door de Vloed *Chian* (of *Kiang*). *Cambalu*, of, om reght te spreecken, *Campelu*, waeren drie een-*syllabige* Naemen. 't Eerste, sijnde een *Tartarisch* Woord (*Cam*) beteeckend soo veel als *Groot*. *Pe* en *Lu*, beyde *Chineesche* Woorden, beduydt 't eene *Noordlyck*; 't andere *Tartarisch*. Soo dat door *Cambalu* niet anders werd verstaen, als *Pekin*, of *Peekin*, dat is, Noord-*China*, Noord-*Residentie* van *China*, of de Noord-Hoofd-stad. Wederom, dat deese Stad niet behoorde tot den vyftighsten Graed Noorder-breedte, maer tot den veertighsten; En als men noch twee Graden daer toe deed, soo bereyckte men de Groote Muer, welcke de Grens-scheydingh tusschen *China* en *Tartaryen* maeckt.

Wat Cambalu, sijnde drie een-syllabige Namen, beduyd.

Cambalu is Peking.

Verder bericht van deese saeck.

Maer vermits de Koninghlycke Stadhouder *Aries de Saldagna* en meer andere nae een noch gewisser Bericht van deese saeck begeerigh waeren, en *Riccii* Verklaeringh niet voor geheel ganghbaer by haer aengenoomen wou worden, als die gantschlyck uyt delghde den ouden diep-ingewortelden Waen, naementlyk, dat *Katai* een gantsch bysonder, en van *China* onderscheyden Ryck sou sijn, soo wierd Broeder *Benedictus Goes*, door haer beleyd, tot de Reys *gedisponeert*, om 't beroemde Groot *Katai* reght t'ondersoecken. Deesen trock uyt in 't Jaer 1603. en quam nae drie-en-dertigh Maenden eyndlyck aen de gedaghte groote Scheyds-muer. Van hier schreef hy, aen de geene die hem gesonden hadden, dat P. *Riccii* bericht van *Katai* waeraghtigh was, e. s. v.

Heerlycke Gebouwen

Belangende de Gebouwen deeser Stad, geen andere in *China* kan deselve in Praght en heerlyckheyd hier in gelyck sijn, veel min over-

 treffen.

gelyks (even als aen de voorige) op alle vier de Hoeken een Thoorn siet.

Onmatigh-groote Steenen, waer van 't selve gebouwd is.

Geen Menschlyck verstand kan begrypen, hoe de Bouw-lieden deeses Kasteels de Steenen uyt 't naest-gelegene Geberght hier heenen hebben konnen sleepen; wyl yeder derselver soo groot is, dat hy met veertigh Paerden nauwlycks van sijne plaets sou konnen beweeghd worden. Evenwel sijn al deese swaere Steenen door Menschen handen herwaerts gebraght, wyl de *Peruanen*, voor d'aenkoomst der *Spaenjaerden*, van geen Treck-Beesten, als Paerden, Cameelen, Ossen, Elephanten, en diergelycke, yets wisten, behalven alleen van de Schapen *Pakos*. De Saelen waeren inwendigh met goudene Platen overtoogen, en al de Vertrecken saghmen op 't kostlyckste vercierd.

Kercken en Kloosteren der Spaenjaerden.

Ter deeser tyd hebben de *Spaenjaerden* in *Kusko* vier Hoofd-Kercken. Geenssins laetense de *Heydenen* toe, haeren algemeenen Afgod *Mozia* (diese ten tyd der *Peruaensche* Koningen dienden) eenige Eer of Gods-dienst aen te doen. Oock besitten hier de *Dominicanen*, *Franciscanen*, *Augustynen*, en andere Monicken gesaementlyck haere bysondere Kloosteren. Maer offschoon deese al t' saemen kostlyck genoegh sijn, soo overtreft echter deselve seer verr' 't *Collegium* der *Jesuiten*.

Vrughtbaerheyd deeses Gewests.

Meer als honderd duysend *Peruanen* brengen haere Jaerlycksche Schattingen derwaerts. In de Daelen rondom de Stad werden groote Vee-Kudden geweydet. De Weyt, oock alderley Kruyden en Vrughten, aerden hier seer wel. Doch in de Goud en Silver *Mynen* vindmen tegenwoordigh op verre nae soo veel Gravers en Berghknapen niet, als voor deesen, wyl de meeste sigh nae *Potosi* begeven.

Ander bericht van 't gedaghte Slot,

Dusdaenigh schryven *De Laet*, *Herrera* en *Cieza* van deese Stad. *Bisselius* vergelyckt haere gelegenheyd met *Ecbatana* in *Meden*, wylse sigh aen een Bergh leund. Haere Mueren seghd hy in 't vierkant te sijn gebouwd. 't Getal der Huysen is een groote meenighte; alhoewel 't gemeene Volck alleen in de Voorsteeden woond. Onder de Pallaysen, welcke hier seer veele sijn, proncken vier der selver aldermeest. 't Wonder-praghtigh Slot, waer van ick terstond uyt de gemelde Schryvers heb gesproocken, geeft hy, ten opsight der Leghplaets, Graghten, en Bolwercken, bynae voor onverwinlyck uyt; en voeght'er by, dat geen *Europeisch* Kasteel-cieraed 't selve te boven kan gaen. D'onguer-groote, Heuvel-gelycke Marmor en vierkante Steenen, waer mee 't selve gebouwd is, hebben in veele een vermoeden veroorsaekt, dat dit een Werk der Reusen moet zijn. Men vind geen Straetje in deese Stad, waer door niet een vlietend Water loopt, tot seer groot gemack der Inwooners. Dit Water schiet door seer heerlycke *Canalen*, aen beyde de sijden beset met groote Marmor en andere Steenen; 't welck deselve een seer aengenaeme aenschouwingh geeft.

Gehouden voor een Werck der Reusen.

Uyt *Bisselius*.

Her-

Gesteltenis van de lught.

Herrera reeckend de Suydlycke breedte deeses Oords op derthien Graeden en een halve. Maer *P. Antonius de la Calancha* en andere op veerthien Graeden en vyftigh Minuten. De lught is hier noch te koud, noch te warm, maer seer wel gemaetighd; waerom oock den Bodem rycklyck Vrughten voortbrenghd. De Wateren sijn klaer, gesond, en vol van allerley Visch. Schapen en Verckens vindmen hier ontrent in groote meenighte. De Daelen staen met Boomen, soo gantsch lustigh en in een cierlycke orde geplant, dat, indien de *Thessalische* Lust-Bosschen daer by stonden, d'oogen der Aenschouwers van de laetste souden af getrocken werden nae d'andere. In geheel *Peru* werden nergens sin-rycker en hoflycker lieden gevonden, als hier. Maer vermits wy in onse Redenvoeringen over eenige daegen verscheydene andere bysonderheden van dit Gewest hebben aengemerckt, soo wil ick voor ditmael niet verder daer van spreecken. Desgelyks oock niet van *Potosi*, vermits daer van oock al gewagh is gemaeckt. Alleenlyck sal ik van deese laetst-genoemde Plaets noch dit seggen.

Lustrycke Boomen.

Kort beright van de Stad Potosi;

Potosi is een Stad, gelegen by d'alderryckste Silverbergen des gantschen Werelds in 't *Peruaensche* Landschap *Carchas*. *Acosta* heeftse genoemd (gelyck ick oock voor deesen uyt hem heb gedaen) 't grootste Vleck in gantsch *Peru*; doch deesen naem heeftse nu al langh verworpen, en bekoomen den *Titel* van een Keyserlycke Rycks-Stad, al ten tyde van Keyser *Karel* de V. Naederhand heeftse van Jaer tot Jaer toegenoomen, soo datse nu twee Mylen weghs met haere Gebouwen bedeckt, en alreeds in 't Jaar 1611. doe de *Marquis* van *Montesclaros*, Koninghlycken Stadhouder, d'Inwooners liet tellen, honderd en vyftigh duysend Menschen in sigh bevattede; volgens 't bericht van *Brulius*, in 't tweede deel sijner *Peruaensche Historien*.

Van een Vleck toe een geweldige Stad geworden.

Niet anders als de liefde des Gouds en des Silvers heeft soo veel duysend Inwooners derwaerts getroken. Want 't Land daer rondom leght treurigh en onvrughtbaer; werdende noch van Bronnen noch van Vloeden gedrenckt. Noch met Bloemen noch Gras of Kruyd bekleed: Noch met Boomen noch met Veld-Vrughten geseegend. 't Draeghd niets met allen, behalven eenige Biesen. De lught is hier scharp van een rauwe koude, en gantsch onvriendlyck, schoon dit Gewest onder de dorre of versenghde Wereld-gordel leghd: En was derhalven, volgens 't geen een *Peruaensch* Geestlyck persoon van d' *Augustiner* Orden schryft, voor de jonge *Spaensche* Kinderen in 't eerst soo t'eenemael ongesond en schaedlyck, datse of noch ongebooren, of terstond nae de geboorte stierven, tot onuytspreecklyck herten-leed aller *Roomsch-Catholycke*, en insonderheyd der Ouders, wyl (gelyk desen *Autheur* meend) sulke ongedoopte Kinderen voor verlooren sijn te houden, en haere verdoemenis bynae seeker is. Geene derselver overleefden den vyfden dagh. Dit ongeval bewoogh de hoogh-swangere Vrouwen, om, als

Onvrughtbaerheyd en dorheyd des Lands.

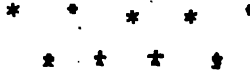
Ongesonde lught; waer door de Kinderen, welcke de Spaenjaerden hier

gebooren wierden: terstoud moesten sterven.

als den tyd der Geboorte nu naerderde, sigh nae de bygelegene Dalen te begeven; daerse haer Kinderbed uythielden, en met haere Suygelingen niet eer weer nae *Potosi* keerden, voor dat een geheel Jaer verloopen was. Evenwel waeren oock dan deese teedere Wighten voor de rauwe lught niet ten vollen seecker. Dit heeft noch geduerd tot nae 't Jaer 1600. Maer hoe langh daer nae, en of 't noch soo gebeurd, weet ick niet.

Den soeten reuck des Gewins treckt echter veele duysenden Menschen derwaerts.

Doch hoe schaedlyck de lught hier oock sijn moght, soo heeft echter den aengenaemen reuck des Gewins deselve gebalssemd; en soo liefslyck gemaeckt, dat soo veele duysend Menschen, als korts te vooren geseghd is, sigh derwaerts hebben begeven, om daer te woonen. D'onvrughtbaerheyd des Lands kan haer wel geen levens-middelen verschaffen, maer de by-leggende Silverbergh treckt met een stercke Metallen draed niet alleen alle gewoonlycke Spysen, maer oock d'alderbeste *Delicatessen*, soo wel uyt de verr' afgelegene Landen, als uyt geheel *Peru* selfs, daer heenen.

Kortbericht van de tweede Peruaensche Hoofd-Stad Lima.

LIma, vervolghde de Heer *Floris*, de tweede, en noch voornaemer Hoofd-Stad des Rycks *Peru*, heeft haren Aenvangh genoomen in 't Jaer 1535. wanneer *Franciscus Pizarrus* op den 18. *Jannuary* den eersten steen daer aen leyde. Hy noemde haer de Stad der Koningen, ter eeren van Keyser *Karel* den vyfden, en des selven Vrou-moeder *Johanna*; welcke, ontrent ter selver tyd, *Kastilien* beyde te gelyk gouverneerden, en, op *Pizarri* versoeck, de nieuwlycks-opgerightede Stad ten Wapen gaven drie Kroonen, nevens de Sterre der Wysen, van de *Roomsch-gesinde* genoemd drie-Koningen: Desgelycks èen dubbelen Arend, met het Boven-schrift PLUS ULTRA, en de twee Letteren I. en C., beteeckenende de Naemen *Johanna* en *Carolus*. De beduydingh des geheelen Wapens was deese: Gelyck de genoemde Heylige drie Koningen d' Eerstelingen des *Christelycken* Geloofs en der voortspruytende Kerck waeren geweest, soo wilden hier meê Vrouw *Johanna* en *Carolus* de *Peruaensche* Kerck desgelycks een aenvangh geven, en deselve onder haere Beschermingh neemen. Hier uyt nu siet men de dwaelingh der geene, welcke het daer voor houden, dat deese Stad beyde de Naem en 't Wapen, naementlyck de Starr', met de drie Kroonen, heeft ontfangen, wylse op 't Feest der drie Koningen haer eerste begin sou hebben bekoomen. Valsch is dit: wyl den gedaghten aenvangh was op den aghthienden *Jannuary*; waer tegens dit Feest werd gevierd op den sesden der selver Maend.

Wanneer de selve haeren aenvangh genomen heeft.

De

Oorspronk des Naems Lima, uyt een valsche Pronunciatie.

De Naem *Lima* is ontstaen uyt misverstand en valsche uytspraeck des *Peruaenschen* woords *Rimac*. Soodaenigh wierd geheeten een Afgods-Beeld, 't welck men voortyds in dit Dal had aengebeeden. Deesen Naem bediedede eygentlyck in de Tael des Lands soo veel als den Spreeckenden: Waer door deesen Afgod wierd onderscheyden van 't Naebuerige aldervoornaemste Afgodenbeeld *Pachacamac*, 't welck nimmermeer sprack. Alhoewel anders de Naem *Pachacamac*, waer door sy den almaghtigen en hooghsten God verstonden sulcks niet beteeckende, maer wel: *Den Bezieler des gantschen Weerelds*. Want *Pacha* is in onse Tael *de geheele Weereld*; en *Camac* de *Bezielende*, of *Belevende*. 't Eerste Afgods-Beeld *Rimac*, deed daeghlycks Wisseggingen; soo dat in dit geheele Gewest geen snappender Goden-Beeld wierdt gevonden, als even dit; nae 't welck de *Heydenen* 't Land den Naem hadden gegeven. De *Spaenjaerden* dit woord niet reght verstaende, en in 't eerst qualyck uytspreeckende, met *Lima* voor *Rimac* te seggen, sijn soo langh by deese valsche *Pronunciatie* gebleven, dat eyndlyck *Lima* bekender is geworden als *Rimac*. Hier van daen koomd het, dat deese *Stad der Koningen* niet *Rimac*, maer *Lima* werd genoemd, en alsoo oock onder deesen Naem by ons bekend is.

Snappenden Afgod in dit Gewest.

Ander gevoelen hier van.

Evenwel, viel *Sinebald* hier in, willen eenige, dat deesen Afgodt niet waerlyck heeft ghesproocken, maer den Naem van *Rimack* heeft gevoerd, weegens 't seer luyde gemurmel des voorby vlietenden Waters, en 't geruysch, 't welck sigh verheft door den Slagh der Golven tegens de Steenen. Doch laet van beyden waer sijn 't geen wil; de Heer *Floris* gelieve maer voort te gaen.

Gelegenheyd

Lima, hernam deesen weer, leght op 't Vlacke, van alle Heuvelen en Hooghten bevryd, in de zuydlycke breedte van twaelf Graden en een halve: derhalven d'Inwooners tweemael in 't Jaer de Son reght boven 't Hoofd hebben. De langhste en kortste dagh verschillen niet meer als een uyr tyds. Haere Lente koomd in *September*. De Naghten sijn hier maetigh koel en klaer. Den Hemel is by deese Schaduw-tyd met geschaeckeerde Wolcken op 't schoonste geverwd. Groote hitte behoefd men hier desgelycks niet te lyden, wyl de lught van de Suyde-winden vriendlyck doorwaeyd en alsoo gemaetighd werd. Wanneer 't in de Winter op 't hardste vriesd, soo kan 't Water nauwlycks bestallen. Men oordeeld derhalven, datmen in de gantsche Weereld geen plaets sou konnen vinden, welcke in allen tyden des Jaers beeter gemaetighd is, als deese.

En sonderlinge welgematighdheyd.

Rivier, door Lima heenen lopende.

Midden door *Lima* heenen loopt een Silver-helle Vloed, alhoewel sigh somtyds eenige roodheyd vertoond, nae de verwe van d'een of d'ander Grond, of Oever, daer hy over of voorby *passeerd*; insonderheyd als de Regenbeecken van de Geberghten hem oproerigh maecken.

Men leyd dit vlietende Krystal, door middel van gemaeckte Graghten, door de Smaraghde Velden en Beemden heenen; waer meê niet alleen 't Land, maer oock d'oogen der daer voorby-wandelende een sonderlingh-groote lust en verfrisschingh werd veroorsaeckt.

Seer schoone Springen.

Boven dien springen aen d'Oost-zyde der Stad de klaerste en gesondste Wellen op, hebbende niet de minste onsuyverheyd in sigh. Deese voerdmen, door meenigerley Pypen en *Canalen* nae de Marckten, Straeten, Kloosteren en Hoven, soo tot vermaeck als tot nut der Inwooners. Deese lust werd noch vergroot door de cierlyck-geplantede Olyf en andere Boomen; desgelycks door de Riedten, steeckende vol Honigh en uytgeleesene Suycker.

Vrughtbaerheyd.

De kleyne Heuveltjens en Bosschen buyten de Stad staen op 't aengenaemste Bebloemd; en d'Ackers proncken op 't weelderighste met Koorn en allerley Vrughten. Uyt de Rivieren, Meiren, Poelen, en van den Zee-Oever haeldmen d'Edelste Visschen met groote meenighten. Op 't Land ziet men een grooten zeegen van allerley Vee:

Gedierten.

In de Lught en op de Boomen een seer uytsteeckende veelheyd van singend en ander Gevleugelt. De cierlycke Pauwen gaen in overvloed hier proncken. Alle, oock selfs d'alderleckerste Spysen, sijn hier gantsch goed koop te bekoomen.

Seldsaemheyd van de grond.

Over der hoedaenigheyd van den grond deeser Stad heeft men sigh gewisselyck te verwonderen. Want de gene, die deselve maer een weynigh opgraven, vinden terstond veel Keysteenen en droogh Sand; doch men kan 't selve in de Huysen niet behouden, want alles vietmen terstond nat. Dit werd de Winden, uyt de zee komende, toegeschreeven.

Huysen.

De Straten en Huysen sijn gebouwd in een cierlycke orde. De laetstgenoemde sijn hoogh en praghtigh: Oock vindmen'er gemeenlyck seer lustige Hoven by, beplant met Bloemen en Boomen. De Burgers vergenoegen sigh niet met een nette kleedingh, maer dryven daer in een gantsch overdaedige Prael.

Pracht der Inwooners; sijnde echter

Selfs d'Ambaghtslieden gebruycken 't fijnste en kostlyckste Lynwaed tot haere Hembden; ryden op praghtigh-vercierde Paerden, en laeten haere Dienaers aghter nae loopen: Soo dat d'Edele of Voornaeme Persoonen hier niet yet uytsteeckend voor haer behouden; want elck doet nae 't geen sijne Beurs vermagh. Billyck behoorde van d'Overheden hier op orde gesteld te worden, tot inbindingh deeser onbehoorlycke, voor de reedlycke Menschen schandlycke, voor *God* grouwlycke Kleeder-prael.

Seer mild tegens d'Arme.

Anders gevense, soo tot den Godsdienst als aen d'arme lieden, seer veel. Gantsch mild en meedoogend sijnse, en doen derhalven niet als veele genoemde *Christenen* in *Europa*; welcke haere verfoeylycke Hovaerdy onderhouden met 't geense den Armen, jae oock selfs den Godsdienst ontrecken: Immers, soo veel opofferen aen haere verdoemlycke Prael en Grootsheyd, datse niet eenen penningh voor de nood-

noodlydende konnen of willen missen. In 't Proncken toonense sigh rycker als *Cræsus*: In Liefde-wercken tegens d'Arme armer dan *Irus*.

Een blyklyck bewys van hare milddadigheyd tegens d'arme siet men in de ses aensienlycke Gasthuysen, aen welcke niet alleen te betraghten staen d'onkosten, jaerlycks gaende tot het onderhoud der daer in sijnde Menschen, belopende over de taghtigh duysend Stucken van aghten; maer oock de cierlyckheyd der Gebouwen, de suyverheyd der Kameren, de sorghvuldige waerneemingh der Siecke, welcke niet eenen penningh werd ontvreemd van 't geen medoogende herten aen haer gemaeckt hebben. Men geeft haer geen groove, half-gaere, onverdouwlycke, maer in tegendeel dienstige en wel toe bereydede Spysen. D'opsighters trecken niet aen sigh 't geen aen haer *gelegateert* is, maer leggen in tegendeel van haer eygene goederen daer by, om haer noch beeter gemack te doen. O *Lima*! *Lima*! schoon in een dwaelend *Christendom* steeckende, hoe meenigh *Europeisch* Mond-*Christen* sult ghy in dien grooten dagh des Oordeels beschaemen, wanneer uwe Weldaedige en getrouwe Armen-versorgers sullen aentreeden! Seecker *Spaensch Religieus* geeft deese Stad dien lof, datse in uytdeelingh van Aelmoessen overtreft alle andere Steeden der geheele *Christen* Weereld. Dat oock in de *Conventen*, Kercken en *Processien Lima* alleen meer wit Wasch geeft in eene Maend tyds, als de voornaemste *Europeische* Steeden in aght Maenden doen; onaengesien men hier voor 't Pond ten minsten drie Stucken van aghten moet betalen.

Treflycke Gasthuysen, En getrouwe versorgingh Der Arme en Siecke in deselve.

Yeder Huys staet op een Grond, breed taghtig, lang honderd en 't sestigh voeten. Doch vermits men hier niet wel Hout kan bekoomen, soo sijn deselve maer een Stockwerck hoogh: Evenwel van binnen en buyten treflyck vercierd. Op de Mueren, welcke taemlyck dick, en met Aerde gevuld sijn, staen aerdige Loofhutten waer onder men sigh voor de hitte beschermd. 't Dack bestaet uyt geschilderde Matten; of oock uyt Kostlyck Lynwaed, 't welck men vlack uytspand. Dies te beeter konnense dit gebruycken, wyl 't hier noyt regend. De Salen en Kameren sijn gemeenlyck met kostlycke Tapyten behangen. By de meeste Huysen vindmen seer lustige Thoorinkens, nae de Straeten toegebouwd; welcke al t' saemen taemlyck breed sijn, en op een breede Marcktplaets uytkoomen; alwaer men te Koop vind Ossen, Schapen, Wildbraed, Suycker, Oranjen-Appelen, Citroenen, Druyven, Koorn, en voorts allerley andere levens-middelen.

Verder beright van de Huysen in Lima. Marcktplaets.

De Stad is seer Volckryck, en begrypt in de lenghte anderhalve Myl; in de breedte half soo veel. Op de gedaghte groote Marckt-plaets staet het Raed-huys; nevens 't Huys, of 't Hof der Kooplieden, daermen alles veyl vind. Noch drie andere Marckten sijn'er genoemd nae de Naemen van eenige *Santten*. De vierde is geheeten *el Sato de los Cavallos*, wylmen daer met Paerden, Eselen en Muyl-Eselen pleegh te

Lenghte der Stad. Kloosters. Kercken.

Gelegenheyd deeser Stad in een Meir.

Mexico, van d'*Indianen* voortyds geheeten *Tenustitan*, leghd onder de hooghte van negenthien *Graden* en een halve. Is gebouwdt in een Meir van sout-aghtigh en leemigh Water. Des selven omloop, langhs 't Geberght heenen, streckt sigh uyt tot op 't seventigh Mylen. Van de gestalte en hoedanigheyd deeses Meirs heb ick voor deesen een genoeghsaem bericht gedaen; desgelycks oock hoe 't soete Water door dit soute Meir binnen de Stad werd geleyd, door middel van Steene Geuten: Uyt welke niemand magh scheppen sonder den daer opgesetteden prys aen des Koninghs Schatmeester te betaelen. Deesen Tol werd genoemd Water-geld.

Meenighte van Huysen, als Eylanden van een gescheyden.

In de Stad selfs teldmen meer als 't sestigh duysend Huysen, welcke gelyck als Eylanden van malkander sijn gescheyden; doch hier en gintsch met Steene Bruggen weer aen een sijn geheght. Daer geen Bruggen leggen, vaertmen met Schuytjens tot de geene die midden in 't Meir staen. Rondom 't selve, insonderheyd nae de Plaetsen daer *Mexico* nae 't vaste Land uytschiet, sietmen verscheydene Voorsteeden, die gesaementlyck met Mueren omringhd, en met stercke Thoornen hier en gintsch voorsien sijn.

Dam van Rys. Voorsteeden.

Om den geweldigen Stroom des Waters te breecken, hebben de *Tenustitanners* een Dam van gevloghten Rys door 't Meir geleght, reyckende tot half weegen nae de Stad toe. Dit Werck heeft seer veel gekost. Van de meenighte der Voorsteeden, over de vyftigh in getal, van welcke sommige thien, andere vyf duysend Huysen bevatten, is voor heenen meldingh geschied.

Marckten. Meenighte van kramen.

Binnen de Stad *Mexico* en de Voorstad *Teskuko* sijn niet alleen drie groote Marckt-plaetsen, maer noch veel andere opene Oorden, alwaer daeghlycks allerley Spysen werden verkoght. Eene deeser Marckten werd gehouden voor de grootste in de geheele Weereld. De Kramen, of Tenten, welcke men eens 's Weecks hier opslaet, en waer in men allerley dingen veyl heeft, sijn meer als dertigh duysend in getal.

Seldsaeme gestalte van de lught.

In de vier Hoofd-deelen der Stad bevinden sigh meer als vier duysend *Spaensche* Burgers, en over de dertigh duysend *Indiaensche* Huysgesinnen. Met de lught heeft het hier een seldsaeme gesteltenis. Over dagh is 't We'er meest helder en klaer: Maer tegens den avond, als de Noorden-wind begind te waeyen, pleegh het te regenen; waer van den Top des Berghs *Tepzaquilla*, een kleyne Myl weghs van de Stad afgelegen, eenige aenwysingh geeft. Want soo haest men daer een donckere Wolck verneemd, weetmen, dat sigh een Wervelwind over *Mexico* sal verheffen, en een Regen daer op volgen. Verder hebben wy hier van gesproocken voor eenige daegen.

Deese Stad gelykt sigh

Nae dat deese Stad is gevallen onder 't Gebied des *Spaenschen* Koninghs, isse haren voorigen standt seer ongelyck geworden; insonder-

S. *Augustinus* toegewyd. D'andere drie ga ick voorby, met alleen derselver Naemen te noemen, welcke sijn *San Bablo*, *San Sebastiaen*, en *Santa Cruz*. De *Dominicanen* bewoonen twee seer schoone Kloosters; 't eene genoemd S. *Dominicus*, 't andere *Collegio de Porta Cæli*. De *Jesuiten* hebben twee uytsteeckend-praghtige Gebouwen, 't eene geheeten *Casa Professa los estudios*; 't andere *Ule sonse Sanna noviziat*. De Monicken *la Merced* woonen in twee Kloosteren, beyde de Heylige Maeghd *Maria* toegeeygend. De *Carmeliten* besitten'er even soo veel; desgelycks nae *Maria* genoemd: doch 't eene te gelyck met den bynaem van *Montserat*, 't andere van *Carmel* voorsien. Veerthien Nonnen-Kloosters sijn 'er binnen *Mexico*. 't Voornaemste heeft tot *Patrones Catharina van Senen*. Een ander, genoemd *Santa Tereza*, is gebouwd op de manier van een Keyserlyck Pallays, gantsch praghtigh.

Der Dominicanen. Der Jesuiten. Der Carmeliten, Nonnen, en andere.

Tegens over de lange Gangh, sijnde vercierd met veele Boogen, siet men twee Gasthuysen, *Real de los Indios*, *en nostra Sennora de l'Amour*. Noch aght andere sijn'er voor de Siecke, als *de Dios*, *del Spiritu Sancto*, *Juan de Doys*, *de la Misericordia*, *de San Hippolito*, en de *San Lazaro*. De drie Hoofd-Kercken voeren de Naemen van *Catharina*, *Martinus*, en *Vera Crux*. De Gilden der Heyligen houden alle weeck haere Versaemelingh in praghtige Heeren Huysen, onder welcke de voornaemste sijn *Juan de Lateran*, *de Christo*, en *las Ninas*.

Gasthuysen, Hoofd-Kercken.

't Slot des Onder-Koninghs leght nevens 't *Dominicaner* Klooster *Porta Cæli*. Dit is waerlyck soodaenigh een heerlyck en praghtigh Gebouw, dat het voor geen andere, van d'oude soo hoogh gepreesen, behoeft te wycken. Evenwel is 't Hof van den Aerts-Bisschop noch veel praghtiger en kostlycker. Hy heeft het Gebied over de Bisdommen van *Tlaskala*, *Guaxaka*, *Mechoakan*, *Nieuw-Gallicien*, *Chiapa*, *Lakatan*, *Guatimala*, *Verapax*, en 't *Pillippinische*. Dit uytsteeckend Gebouw is begonnen geworden van *Ferdinandus Cortesius*; doch voleyndighd van *Sebastiaen Ramires de Fuenlaal*.

't Praghtige Slot en Bisschops-Huys.

Niet weynigh heerlyk sijn oock t'aghten *Casa de Cabildo*, *Alameda*, en de hooge School; in welcke de *Professoren* sigh door haere Schriften, binnen *Mexico* gedruckt, al voor langh door de geheele Weereld hebben bekend gemaeckt.

Hooge-School

Taskalteka; is desgelycks een maghtige Stad geweest in 't even alsoo genoemde Landschap *Taskalteko*; voortyds de Geweesene Groot-Koningen van *Mexico* onderworpen sijnde. Men telde in deese Plaets over de twintigh-duysend Huysen, seer heerlyck opgebouwd van enckele gebackene Steenen. Haere Marckten stonden daeghlycks vervuld van Koopers en Verkoopers; vermits men daer niet alleen allerley Spysen, Vrughten en andere levens-middelen, maer oock alle *Materialen* tot den bouw van Huysen, als Balcken, Steenen,

Kort beright van de Stad Taskalteka.

Kalck:

Kalck: Daer-en-boven oock allerhande gestickte Tapisseryen en meenighte van Paerlen veyl had.

Kort verhael van de Stad Iztapalaka.

De Stad *Iztapalaka* had meer als aght duysend Steenen Huysen; daer-en-boven veel heerlycke Pallaysen en Slooten, praghtige Afgoden-Tempelen, hooge Thoornen, voortreflycke Lust-hoven; Vyvers vol Visschen en Water-vogelen, &c. Van deese Stad *Iztapalaka*, leggende half op de vaste grond en half in 't Meir, liep een Muer van twee Piecken breedte thien Mylen weghs verr' door 't Water heenen tot nae *Temixtitan*, of *Mexico*. Doch verscheydene doorsneeden geven haer hier en gintsch een openingh: Welke openingen met stercke Valbruggen soodanigh waren beleghd, datmen die, in tyd van nood, schielyck kon optrecken. Onder deselve heenen liep 't Water op en af uyt een sout Meir in een soet; alhoewel beyde deese Meiren, of seer groote Poelen, tusschen hooge Bergen, wel 't seventigh Mylen van d'openbaere Zee, en in een ombegryp van even soo veel Mylen ingeslooten laegen.

Geweldige Muer door een Meir.

De Stade Coluakan.

Midden in beyde deese gedaghte Meiren saghmen aen beyde de zyden deeser Muer de drie aenzienlycke Steeden *Mezikalzingo*, *Koluakana*, en *Uuichilabusko*. *Koluakan* was gebouwd in 't Soute Meir, tot een seer mercklyk voordeel der Inwooners deeser Plaets: Vermits dit soute Water door Goten en *Canalen* in de Stad geleyd; door de Son t' saem-getrocken of geronnen, en dit bestalde dan tot kleyne Broodvormige Klompen gesooden wierd. Dit braght deese Stad een geweldigen Koophandel en groote winst toe, wyl nergens anders Sout wierd gemaeckt; en derhalven de geene, die Sout begeerden, 't selve in deese Stad moest komen koopen.

Haeren Southandel.

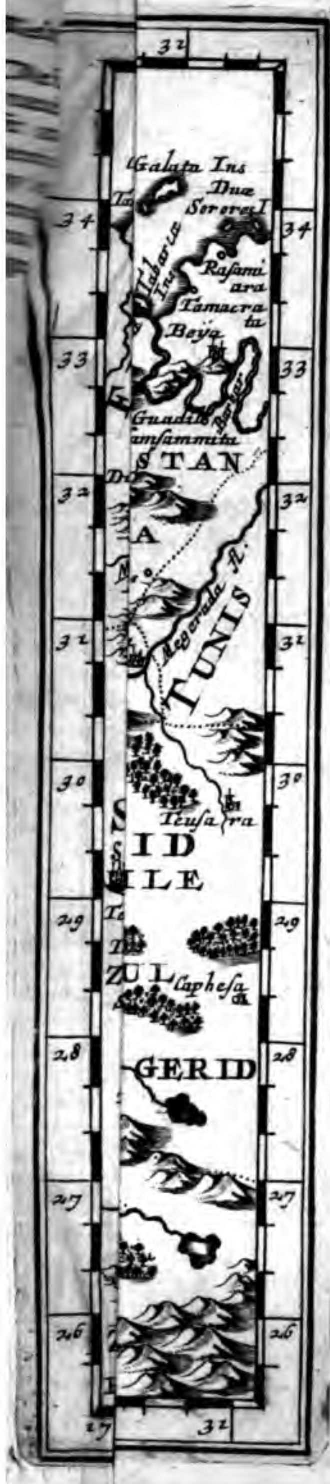
Aenmercklycke Marckt te Tlaskala.

Verwonderens-waerdigh is de vrye Marckt te *Tlaskala*: op welcke sigh yeder Jaer een ontelbare meenighte soo van Inboorlingen des Lands, als van *Spaenjaerden* plegen te laeten vinden. Op d'eene sijde deeser Marckt heeftmen de levens-middelen, of eetbaere Waeren veyl. Hier sijn de Vleesch-banken, gemeenlyck voorsien met vyfthien duysend Schapen, vier duysend Ossen, en twee duysend Swynen. Op d'andere sijde vindmen een seer grooten overvloed van *Kochinilke*, *Liquidamber*, en andere diergelycke Koopmanschappen, nevens veel Goud en Silver. Om 't selve te smeeden, pleeghmen hier verscheydene Werck-plaetsen te hebben. Derwaerts breng htmen oock *Spaensche* Wynen, alhoewel deselve d' *Indianen* is verbooden te drincken. Want indien haer sulcks vryelyck wierd toegelaeten, soo sou gantsch *Spaenje* deese Dranck-gierige Lieden geen Wyn genoegh verschaffen konnen.

Dranckgierigheyd der Inwooners.

Gelegenheyd genoomen.

Hier mee eyndighde de Heer *Floris* sijn verhael van d' *Americaensche* voornaemste Steden; en doe liet de Heer *Donatiaen* sigh aldus hooren: Gy lieden hebt my met deese laetste Vertellingen een groot vergenoegen gegeven. De Heer *Sinclald* heeft my beschreven de *Persiaensche*

Galata Ins
Duæ Sorores I
Tabarca Ins
Rasami ara
Tamacrata
Beja
Guadilo
STAN
TUNIS
Megerada fl.
Teusara
ID
ILE
ZUL
Caphesa
GERID

Stad Ispahan, en 't Africaensche Groot-Kair. De Heer Angelot heeft my verleend de Chineesche Hoofd en Residentie-Steden Nanking en Pekingh. Mynen toekomenden Schoon-soon heeft my voorgesteld de West-Indische Plaetsen Cusco, Potosi, Lima, Mexico, en eenige andere. Tot een geringe vergeldingh voor deesen my beweesenen grooten dienst wil ick u nu oock bekend maecken 't geen een wel beleesen persoon my voor weynige daegen heeft bericht van de wyd-bekende Roof-Steeden Algier, Tunis en Tripoli. Dit volgende is den Inhoud van sijn Gesprek.

Om tekoomen tot de

* * * * * *

* * * * *

Beschryvingh van 't Aerts-Roofnest Algier.

Algier, 't Aerts-Nest der Roveryen, voortyds de Hoofd-Stad van Moorenland, en de Hof-Residentie des Koninghs Juba, leghd in 't Barbarische Landschap Algier. Sy neemd haeren Aenvangh beneeden aen de zee, aen den voet eens overhangenden Heuvels; en verheft sigh gelyck als by trappen Berghwaerts op; soodaenigh, dat, terwylse 't afgaen des Berghs dus opstyghd, d'aghterste Huysen seer verr' boven de voorste koomen te staen; even op soodaenigh een wys, gelyck de Sitbancken in de Schouw-Speelen sijn toegericht, d'eene t'elckens hooger als d'andere; want dus gaen oock de ryen der Huysen hooger en hooger.

Bericht, van de Figuer haerer Legh-plaets.

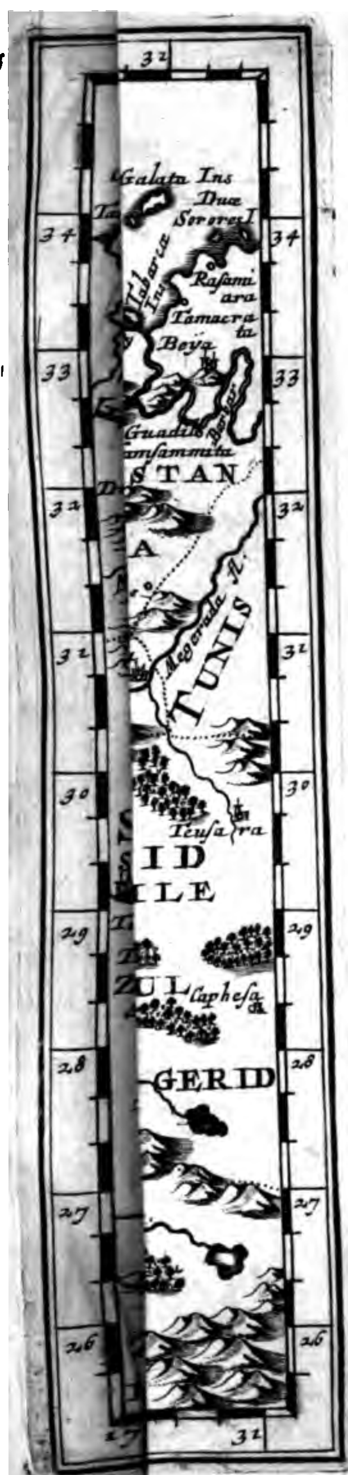
Jovius, en Willem Lithgouw in sijne Reys-beschryvingh, stellen haere legh-plaets driehoeckigh te sijn; doch hebben hier in gedwaeld: want haere Figuer maeckt bynae een Vierhoeck, en vertoond, volgens de beschryvingh van L. d'Airanda, de gedaente van een uytgespannen Mars-Zeyl. De Heer D. Dapper seghd in sijn bericht van deese Plaets, datse wel vierkant leghd, maer evenwel van verr' in de zee aen 't bovenste eynd smaller schynd te zyn, als onder aen, door een dwaelingh des Gezichts. Doch uyt de Relatie van den gedaghten Airanda blyckt, dat het niet alleen soo schynd, maer oock inde daed soo is. Want hy schryft: De smalle Hoeck (of 't smalle Eynd) staet hoogh aen 't Geberght in de hooghte, laetende sigh van daer af nae beneden, en breydende sigh allenxen uyt tot aen de Zee; welcke oock, by onstuymigh We'er, tot aen de Mueren koomd te slaen.

Verschil der Schryvers.

Ringhmuer.

Haere Ringhmuer, ten deelen van Gehouwene, ten deelen van Gebackene Steenen opgebouwd, heeft de breedte van twaelf voeten. Boven is haere hooghte van dertigh, maer onder aen de zee, daerse op klippen gegrondvest is, van veertigh voeten. Rondom heenen sietmen verscheydene vaste Wercken; insonderheyd by de Poort Baban-

Galata Ins
Duæ Sorores I.
Tabarca Ins
Rasami ara
Tamacrata
Beja
Guadil
STAN
A
Megerada fl.
TUNIS
Teusara
ID
ILE
ZUL
GERID

Basons alwaer de Muer met seer diepe, doch gemeenlyck drooge Graghten werd omvat.

De meeste Straeten sijn soo engh, dat nauwlycks twee Menschen nevens malkander door deselve konnen gaen. Sulcks is geschied, om de hitte der Son dies te beeter te moogen uytsluyten. Alleen de Straet, welcke nae de twee voornaemste Poorten loopt, is taemlyck breed. Straeten.

Over dagh staen niet meer als ses Poorten open. D'overige zijn toegemetseld, of blyven altyd geslooten. In de meeste hebben gedeurigh drie of vier *Turcken* de Waght, met dicke Staven in de vuyst: Waer meê sy gemeenlyck de daer door heenen gaende Slaven, tot haer kortswyl, op de Schouderen slaen. Poorten.

In de Stad sijn geen Graghten, noch gegravene Putten van varsch Water; maer alleen eenige Troggen, of Backen, daer 't Water van buyten werd ingedraegen: En dan over de honderd Springh-bronnen, die eenen uyt *Spaenje* verdreevenen *Moor*, of *Andalusier*, hier heeft gepractiseert, door eene van buyten af aen twee plaetsen geleydede Water-leydingh. Waterloosheyd der Stad.

't Getal der Huysen bedraeghd ontrent vysthienduysend. Deselve sijn gantsch laegh, maer een Stockwerck hoogh: Doch de Wooningh des *Turckschen* Stadhouders, leggende ontrent in 't midden der Stad, is t'eenemael aensienlyck, en 't staetlyckste Gebouw in geheel *Algier*. 't Heeft twee uytsteeckend-schoone Galeryen boven malkander, met twee ryen Marmere Zuylen. Voor 't selve Slot staet een van de twee Gerights-Huysen. 't Andere, 't welck grooter, vierkant, dertigh voeten langh, en met Gangen omringhd is, vindmen by de soo genoemde *Alkassave*. Hier versaemeld sigh op Sondagh, Maendagh, Dinghsdagh en Saterdagh de *Janitzarsche* Kryghs-raed. In even dit Gerights-Huys vergast de Stadhouder (of *Bassa*) t'elckens op 't Paesch-Feest dien geheelen Kryghs-Raed op 't heerlyckste. Gestalte der Huysen. Slot van den Stadhouder. Gerights-huysen.

Behalven dit sietmen in dit geweldige Roofnest noch negen andere cierlycke Gebouwen, welckemen *Kasserien*, *Funduques* of *Alberges* pleegh te noemen. In yeder derselver woonen honderd *Janitsaeren* die sigh door eenige Slaven laeten dienen, en sigh gantsch staetlyck houden. Desgelycks vinden de Gevangene *Christen*-Slaven hier oock eenige Gebouwen, doch die haer niet seer behaegen; naementlyck deses *Bagneo* of *Basios des Esclavos*, dat is, Gevanckenissen voor de Lyf-eygene, welckemen op de Zee heeft geroofd. Wooningen der Janitzaren. Gevanckenissen der Slaven.

't Getal der Badstoven is twee-en-tsestigh. De voornaemste onder deselve hebben seer schoone Kamers, en sijn gevloerd met Marmorsteen; oock voorsien met verscheydene Pypen, of *Canalen*, welcke 't Badt varsch en warm Water schencken. Men teld hier honderd en seven (andere stellen eenige meer) *Mosqueen*, of *Turcksche* Kercken. Badstoven. Kercken.

Voor de Stad aen de Zee leghd een groot half-rond Werck van Steenen, Werck tot

verseke-ringh van de Haven.

nen, sigh uytstreckende van de naest-gelegene Poort tot aen 't eynd eens Eylands, niet verr' van de Stad in de Zee leggende: en van daer weer aen 't ander eynd, tot aen de Stad toe, soo dat den Ingangh en Scheeps-Haven midden ingeslooten werd. 't Selve Werck is gemaeckt tot een Beschermingh voor de Scheepen tegens de Stormwinden en Golven; op datse verseeckerd daer aghter konden leggen.

Eyland, dight by de Stad.

Op 't gedaghte Eyland, waer rondom dit Werck sigh koomd te buygen, leghd een vyfhoeckigh Kasteel, 't welck met eenige Oorloghs-Stucken de Haven *defendeerd*. By den Ingangh des Havens selver is wederom een vast Werck, met Geschut beset; waer op men oock 's Naghts een Vyer aensteeckt, om d'inloopende Scheepen daer door te lighten.

Haven, en Scheeps-Werven.

In de Haven sijn veele Werven, tot den Scheeps-bouw verordonneerd: gelyck oock eenige Legh-plaetsen voor de Roey-Scheepen of Galeyen. De Haven selfs is seer groot, en treflyck-wel bewaerd; soo dat de daer in leggende Scheepen voor geene Winden hebben te vreesen, als alleen voor den Noord-Oosten.

Fortificatien der Stad.

Wat nu de *Fortificatie* der Stad betreft, deselve heeft, volgens de Beschryvingh van *D. Dapper*, soo wel binnen als buyten stercke Ringh-Mueren, en daer-en-boven noch verscheydene Bevestiginghs-Wercken tot haere Beschermingh.

Eerste Vestingh-bouw.

D'eerste Vestingh-bouw leghd aen d'Oost-sijde, op een Bergh-Top, waer van men de Stad door 't Geschut groote schaede kan toevoegen. 't Draeghd den Naem van 't Keyserlijke, wyl Keyser *Karel* de V. doe hy dese Plaets in 't Jaer 1541. belegerde, 't selve had beginnen te bouwen: Doch naderhand hebben 't de *Turcken* selver volvoerd, en houden 't nu gemeenlyck met honderd Soldaten beset.

Tweede Vestingh-bouw.

't Tweede Bevestiginghs-werck, welckmen 't nieuwe pleegh te noemen, of oock 't Vyfhoeckige, wyl 't vyf hoecken of Spitsen heeft, leghd tusschen de Stad en des Keysers Werck, nae 't Zuyden toe, ontrent anderhalf honderd schreden van de Stads-Muer.

Derde Vestingh-bouw.

't Derde is 't oude Slot, 't welckmen *Alkassave* noemd; gelegen tusschen 't Oosten en 't Zuyden, op een Hooghte binnen de Stad; doch alsoo, dat het met d'eene sijde een gedeelte van de Stads-Muer maeckt, en rondom met een Ringhmuer is omvangen. 't Heeft twee Thoornen, alhoewel niet sonderlingh sterck. Is taemlyck wyd van begryp, en met *Janitsaren* beset; welcke hier gedueriglı Schildwaght moeten houden, om een waeckend oogh op de Scheepen te hebben; en derselver getal door een gewoonlyck teecken bekend te maecken.

Vierde Vestingh-bouw.

't Vierde, *Babelwette* geheeten, leghd nae 't Westen, dertigh schreeden van de Stad, op de Spits van een kleyne Rots aen de Zee. 't Selve is gebouwd in 't Jaer 1569.

Vysde.

't Vysde is een kleyn doch sterck Bolwerck, dight by de Haven-Poort,

Poort, gelegen nae de sijde der groote *Kassery*. Hier op leggen vyf Veld-stucken, tot beschermingh van de Haven.

't Sesde fietmen op 't Eyland by de Haven, en is bynae op de manier van een Thoorn gebouwd. Hier op vindmen desgelycks vyf groote Stucken Geschuts, tot verdeedigingh van de gedaghte Haven. Sesde.

't Sevende, gebouwd in de gedaente eens Thoorns, leghd oock aen den Ingangh der Haven. Hier houdmen langhs 't Haven-werck altyd Waght, en 's Naghts Vyer, alhoewel 'er niet meer als aght *Mooren* op leggen; en dan noch twaelf andere voor aen in een Uytlegger, welcke 't selve bewaeren. 't Gemelde Haven-Werck is beplant met ses-en-tsestigh Stucken Geschuts; alhoewel deselve meerendeel ongelaeden, en hier maer alleen tot cieraed, of veel meer tot Teecken van *Triumph* staen, wegens de zeege, welcke die van *Algiers* over die van *Tunis* bequamen in 't Jaer 1627., doe d'eerst-genoemde 't Heyr der laetste gantsch ter neer floegen, en al haer Geschut bequamen. Sevende. Veel gewonnen Geschut.

Behalven de gedaghte Vestingen vindmen noch aen verscheydene Plaetsen, soo wel aen de Land als aen den Zee-sijde der Stad, ses Bolwercken, welckers Naemen en Gelegendheyd ick kortheyds halven voorby gaen. Dit is 't verhael van de Heer *Dapper*, en andere: Uyt welcke laetste somtyds eenige fijner woorden veranderd zijn. Bolwercken.

* * * * *
* * * *

MAer noch omstandlycker en duydlycker leghd *Johannes Frisschius* in sijne *Schouw-plaets der Barbarische Slaverny* ons voor oogen de Land en Water-*Fortificatien* deeser Stad, door dit volgende Bericht. Snder beright

Nae dat hy kortlyk verhaeld heeft de gelegentheyd des Zeeboesems, welcke gemaeckt werd van beyde den Voorgeberghten *Caxines*, anders *Promontorium Cassineum*, en *Montafusio*, of *Matafusium*, soo segd hy van deselve, datse wyd genoegh, maer geen verseekerde Leghplaets voor de Scheepen is, insonderheyd niet voor de Noord-Ooste Wind, die hier dickmael groote schaede veroorsaeckt. Doch om alle onheyl te voor-koomen, soo heeft men de Rivier door Konst de behulplycke hand gebooden, en een Haven-werck gemaeckt: aghter welcke de Galeyen en Scheepen sigh taemlyck verseeckerd bevinden. Van de Land en Water-Fortificatien der Stad Algiers.

Eyland of Rots, dight by de Stad.

Want daer leghd een kleyn Eyland, of veel meer groote Rots, dwars voor 't Strand, ontrent seven honderd gemeene Schreeden van 't vaste Land af: waer op van de *Castilianen* een Kasteel wierd gebouwd. Maer nae dat aen *Barbarossa* de Stad over-gegeven was geworden, en hy 't gedaghte Kasteel geslegt had, soo heeft hy sigh bemoeyd, een Dam van 't vaste Land tot aen 't Eyland te leggen, om daer door 't geweld der Zee te breecken, en alsoo een goede Scheeps-Haven te bereyden.

Dam, van daer af tot aen 't vaste Land gemaeckt.

Om nu sijn voorneemen tot de daed te brengen, heeft hy seeckere oude vervallene *Roomsche* Stad, genoemd *Tipasa*, by *Menaafusia* gelegen, ten vollen voorts doen afbreecken, en de Steenen door gevangene *Christen*-Slaven laeten aenbrengen, waer door deesen Dam (anders *Moles*, of gemeenlyck *Moelja* genoemd) binnen weynigh tyds boven 't Water uytstack, en 't gemelde Eyland, of de Rots *Pinnon* aen 't vaste Land wierd gehaangen. Noch hedensdaeghs is dit treflyk werck in een volle welstand.

(Francoisen verbranden in de Haven van Tunis 33. Schepen.)

Maer vermits de *Barbarische* Zee-Steeden, wegens haere meenighvuldige Roveryen, by de *Christenen* seer gehaet sijn, en deselve dickmael getraght hebben, de Haven te vermeesteren, en de Scheepen in brand te steecken, gelyck dan insonderheyd de *Francoisen* onder *Monsr. de Beaulieu* in 't Jaer, 1609. (schoon de *Spaensche* Vloot, in aenmerckingh van haere geringe maght, haer bespottede, en, meer uyt schimp als vertrouwen van een goeden uytgangh, d' *Arriergarde* aennam) een heerlycke Proef hier van deeden aen de Haven te *Tunis*, alwaerse binnen weynige uyren tyds drie-en-dertigh Scheepen verwoesteden, en alsoo den Rooshandel deeser Rovers taemlyck ter neer leyden: Soo hebben die van *Algier* sigh bemoeyd, hare Haven te

Bevestingh der Stad Algier.

bevestigen: Gelyckse dan eerstlyck aen de plaets, daer te vooren 't Kasteel stond, een *Batery* maeckten, en met Grof-Geschut besetteden: Doch was te swack, om de Canon-schooten van der *Christenen* Scheepen uyt te staen, gelyckse dan oock tot eenige maelen toe overhoop wierd geschooten.

't Kasteel, genoemd de Lantaern.

Daer op hebben de *Barbaeren* een vast Casteel beginnen te bouwen, 't selve voorsiende met sesthien geheele Carthouwen; welckese van de *Hollanders*, geduerende den tyd der Vreede tusschen deese beyde *Natien*, hadden gehandeld. Midden in dit Kasteel staet de Lantaern, sijnde een hoogen ronden Thoorn, hier en daer voorsien met Geschut, schietende Kogels van vyf en ses ponden. Boven is een treflycke Lantaern, waer in yeder Naght seventhien Lampen werden aengesteocken, om d'inloopende Scheepen den wegh te wysen.

Middel, tegens 't wegh vlieden

Tegens over dit Kasteel, op d'andere Spits van de Rots, hebben de *Barbaren* noch onlanghs een ander Werck volvoerd, van een platte vorm, en 't selve met Geschut voorsien, tot beschermingh der Schee-

Scheepen, en verseeckeringh der gevangene Slaven. Want door ontelbaere Voorbeelden hebbense ervaeren, dat veele derselver sigh by naght over de Mueren af lieten, en met *Barquen* of andere Vaertuygen doorgingen: Welcke dan (wyl 't by haer de gewoonte niet is, in de naght *allarm* te maecken) niet voor den volgenden dagh konden nae-gejaeght worden. Om nu dit te verhoeden, wierd haer deesen Bril geset. Dagh en Naght werd hier Waght gehouden. Oock konnen de Soldaten terstond in de *Barquen* vallen, en de vlughtelingen vervolgen. In seeckeren Hoeck van dit platte Werck is een Kapel, waer in de Soldaten haere *Sala*; of Gebeeden konnen doen. Der gevangene Slaven.

By deese Buyten-wercken hebben 't de *Barbaren* niet laeten berusten, maer oock buyten de Stad, op 't vaste Land, een seer sterck Werck geleghd, geheeten *Burs el Bab el wed*; 't welck de gantsche sijde der Stad, wyl 't dight by *Bab el wed* leghd, oock 't Strand tot *Caxines* toe, bestrycken, en alle Aenlandingen beletten kan. Even 't selve kan oock 't spits aen de Muer verrighten, als die niet alleen *en barba* schiet, maer oock de Haven en *Moelje* in aght neemen; en op de Wercken en Kasteelen, welcke op de Rots of 't Eyland *Pinno* staen, *flanqueeren* kan. Andere Walen, Tot bevestigingh van de Zeekant,

De *Moelje*-Poort *Bab el Babar* heeft aen beyde sijden treflyck Geschut. De Muer van de groote Kerck tot aen de *Moelje*, is met enckele geheele en halve Carthouwen beset. Aen d'andere sijde van de Haven, daer de Stad van *Babel Sund* sigh nae de Zee wend, maeckt deselve Stad met de Muer gelyck als een *Triagel*. Deesen Hoeck hebbense in 't Jaer 1659. seer heerlyck op-gebouwd, en een vast Bolwerck daer van gemaeckt; 't welck, gelyck 't andere, *en barba* en langhs de Haven Waterpas kan schieten. Soo dat de Vyanden, die de Haven traghten t'overrompelen, Bolwercken en Kasteelen voor haer vinden; waer aense haere Hoornen eerst moeten afstooten. Door de Barbaren opgerighf.

Aen de Land-sijde vermoedense soo lightelyck geenen Aenval, derhalven men daer oock soo veele en sulcke stercke Wercken niet vind; echter sijnse soodaenigh gesteld, datse eenen geringen vyand gantschlyck niet, eenen maghtigen seer weynigh schroomen. *Johannes Leo* steld haere vastigheyd in de schoone en stercke Mueren; doch sulcks sou hedendaeghs niet seer aengaen. De gedaghte Mueren sijn wel dick genoegh, soo dat men bynae met Wagenen daer op sou konnen ryden: Echter soudense niet eenen dagh langh konnen uytstaen 't geweld van middelmaetige Carthouwen. D'oorsaeck is deese: Van buyten en nae binnen sijnse wel met Steenen opgemaeckt, doch deesen omslagh is nauwlycks een el dick. Tusschen beyden sijnse gevuld met Aerde en Leem. Als derhalven hier en ginsch eenige steenen komen uyt te vallen, soo schieten daer [illegible] groote stucken neer. Stercke deeser Stad te Land. Gestalte van de Muer.

Waer

Waer uyt dan lightlyck staet af te neemen, wat voor vastigheyd in de Mueren moet sijn, die Lye echter soo seer roemd. Daer-en-boven valt het niet swaer, aen deselve te koomen, wyl de Graght niet diep, en daer benevens droogh is. Soo dat die van *Algier* de vyanden sleghtelyck souden koonen afhouden, indiense geen andere Sterckten als alleen deese Mueren hadden.

Kasteelen, op welcke die van Algiers

Datse sigh soo gantsch weynigh voor vyanden bekommeren, veroorsaecken de Kasteelen, gindsch en herwaerts opgerigt, en de groote menighte des Volcks, waer mêe de Stad beset is. Belangende de Kasteelen, behalven de nu gedaghte, sijn 'er noch drie andere, waer op sy sigh koonen verlaeten. 't Grootste leghd ontrent 't vierde deel eener Myl van de Stad, op een Bergh. Is seer sterck. In 't midden staet een ronden dicken Thoorn, met Stucken Geschuts voorsien. Deesen diend tot een *Retirade*; en heeft anderhalve Man lenghte hoogh van d'Aerde een Valbrugg'; welcke, neer gelaeten wordende, valt op een Steene Muer, negen trappen hoogh. Deselve moetmen opklimmen, en over de Brugg' gaen, wanneermen in den Thoorn wil koomen. Gemeenlyck werd dit Slot genoemd *Burs el Empadour* of des Keysers Kasteel; wylse voorgeven, dat Keyser *Karel* de vysde in de Belegeringh der Stad *Algiers*, 't selve hier in eene naght gebouwd heeft. Doch dat dit valsch is, blyckt uyt *Paulus* Jovius, (*Histor. lib.* 40.)

Sigh gevaerlyck

Tegens alle vyandlycke Aenvallen te Land verlaeten.

Tusschen dit Kasteel en de Stad leghd ter halver wegh noch een ander, doch kleyn Kasteel; of veel meer een Schans; welcke van 't voorgedaghte Kasteel en de Stad bestreecken werden, en de *Passagie* tusschen beyden vry houden kan. Boven aen de Stad leght het groote Slot *El Cassaban*, werdende van de Stad afgescheyden door een Dwersmuer. 't Is allerweegen met Stryckweeren en Thoornen seer wel voorsien. In dit Kasteel sijn de kostlycke Schatten, welcke de Rovers soo lange Jaeren versaemeld hebben; beloopende een Ryckdom, die niet wel te waerdeeren, of uyt te spreecken is. Oock werd hier den *Divan*, of grooten Raed, gehouden, wanneermen van Regeeringhs-saecken wil handelen.

Die van Algiers hebben een geheel andere manier in 't Besetten harer Vestingen, als de Christenen.

Men moet hier niet ongemerckt voorby gaen 't geen even deese Schryver, of veel meer den Reysiger *Emanuel d' Airanda*, uyt wien hy sijn beright heeft gehaeld, hier aenhanghd; te weeten: Die van *Algier* hebben een geheel andere wys om hare Vestingen te besetten als wy. In plaets dat de *Christenen* hare vaste Plaetsen met *Ammunitie*, *Proviande* en een sterck *Guarnisoen* versorgen, soo ontblootense de haere van allerley Kryghs-behoeften, en laetense onbeset, ter tyd toe datse voor eenigen vyand hebben te vreesen. In al haere Wercken, uytgenoomen op de *Moelje*, leggen gewooner wys in yeder maer alleen drie of vier oude Mannen, welcke noch Geweer noch *Proviande* by sigh hebben, maer haere nooddruft daeghlycks uyt de Stad bekoomen.

Deese

Deese sijn genoegh, om al d'aennaerderende af te houden: wyl geen *Christen*, op straf van verbrand te worden, in eenigh Kasteel derf treeden. Indienmen met geweld wou invallen, soo gevense terstond 't bestemde teecken van verraed: Waer op dan in een oogenblick tyds eenige duysenden sigh tot ontset heenen snellen.

Schoon oock de Vestingh wierd overrompeld, soo souse echter d'Inneemers geen voordeel konnen doen, wylse die leedigh souden vinden, en dienvolgens haest door 't Swaerd des Hongers verslaegen souden sijn. Doch als eenigen Vyand voor handen is, soo werd alle noodwendigheyd geswind daer in gebraght, en een sterck *Guarnisoen* daer in geleghd. Dies te lighter kan dit geschieden, wylse geduerigh tusschen de veertigh en aght-en-veertigh duysend Soldaten onderhouden: Welcke ten deelen in 't Land tegens de *Mooren*, ten deelen op de Zee tot de Rovery werden gebruyckt.

Schoon deselve overrompeld wierden, soo soudense echter d'Inneemers geen voordeel konnen doen.

Maer of wel deese Stad trotst op de Beschuttingh van soo veel Bolwerken en Vestingen, soo kan echter 't Geschut haer bynae van alle sijden bereycken (behalven nae de Zee toe), wegens de meenighte der Heuvelen en Bergen; van welcke men haer plat ter neer sou konnen schieten.

In *Algiers* sijn wel veele Gaerkeuckens, en Taphuysen; doch geen Herbergen om te *logeeren*. Derhalven soo wel *Turcken* als *Mooren* van andere Plaetsen, of uyt vreemde Gewesten hier koomende, by den eenen of anderen Bekenden moeten ingaen. 't Getal der Inwooners koomd te loopen, volgens *Airande* verhael, tot verr' over de honderd duysend; wylmen 't daer voor houd, dat'er alleen aen *Christen*-Slaven meer als aght-en-veertigh duysend binnen sijn. Als men hier nu by doet veertigh duysend Soldaten, en dan noch de Huysgeseetene, soo kanmen lightlyck afneemen, dat het getal veel meer als honderd duysend moet gesteld worden.

Wel Taphuysen, maer geen Herbergen in Algier.

Inwooners.

Rondom de Stad sietmen Lustryke Heuvelen en vrughtbaere Daelen. Want of wel d'*Algiersche* Landstreeck Berghaghtigh is, soo leggen echter de Gronden en Daelen langhs den Zee-Oever in een vollen zeegen der vrughtbaerheyd: en toonen, dat God oock selfs over de boose sijne Zon laet opgaen. Men vindt hier desgelycks treflyck schoone Hoven en Boomgaerden, beplant met allerley vrughtdraegende Boomen. Oock veele Wyngaerden, van de *Mooren* uyt *Granada* hier geset. In twaelf Mylen weghs rondom deese Stad teldmen over d'aghtthien duysend Gaerden, welcke ten deelen van de *Janitzaren* werden beseeten; wiens Lijf-eygene 't Land bouwen en op 't Vee passen moeten. Yeder Hof of Gaerde heeft sijne eygene Bron. Dus hebben deese Rovers haer deel genoegh in dit leven. Hoe 't haer hiernae sal gaen, sullense gewaer worden.

Gelegenheyd des Lands om Algier, en de vrughtbaerheyd van 't selve.

* * * * * *

* * * *

Korte Beschryvingh van Tunis.

'K BEn nu noch schuldigh, vervolghde de Heer *Donatiaen*, u in 't kort te verhaelen de gelegentheyd der twee andere Hoofd-Roof-nesten, *Tunis* en *Tripoli*. D'eerstgenoemde Stad *Tunis* legnd ontrent drie Mylen weghs van 't oude *Carthago*, en twee Mylen van de *Middellandsche Zee*. Suydwaerts heeftse hooge Gebergh-ten voor sigh leggen. Ten Noorden sietmen 't Meir *Goulette*, in welcks Inwyck sy gebouwd is. Wanneermen 't Kasteel niet mee daer by neemd, soo heeftse een vierkante *Figuer*, doch langhwerpigh: en bynae de gestalte der Stad *Utrecht* vertonende, behalven datse door geen Rivier werd bevoghtighd. Den omtrek is van ontrent een kleyne Myl. Een Muer van veertigh Ellebogen hooghte omringhd haer; sijnde voorsien met veele Wagt-thoornen. Doch haere Bolwercken en Wallen sijn geslegt geworden, nae dat sigh de *Turcken* daer Meester van gemaeckt hadden.

Gelegenheyd en Figuer.

Poorten, Straeten,

Winandus Cæsarius, Gesant en Consul der *Staten Generael* in *Algier*, geeft deese Stad *Thunis* aght Poorten. *D. Dapper* in sijne *Beschryvingh van Africa*, steld vyf Hoofd-Poorten, nevens eenige andere kleyne. *Cæsarius* spreeckt van aghthien lange door de gantsche Stad heenen gaende Hoofd-Straeten, doorsneeden van veel andere Straeten: *Dapper* seght, dat 'er eertyds in dese Stad waeren aghthien voorname Straeten, daer veele kleyne ter sijden af liepen, doch al t'saemen engh. Hoe veel 'er tegenwoordigh zyn, vermeld hy niet.

En andere Gebouwen deeser Stad.

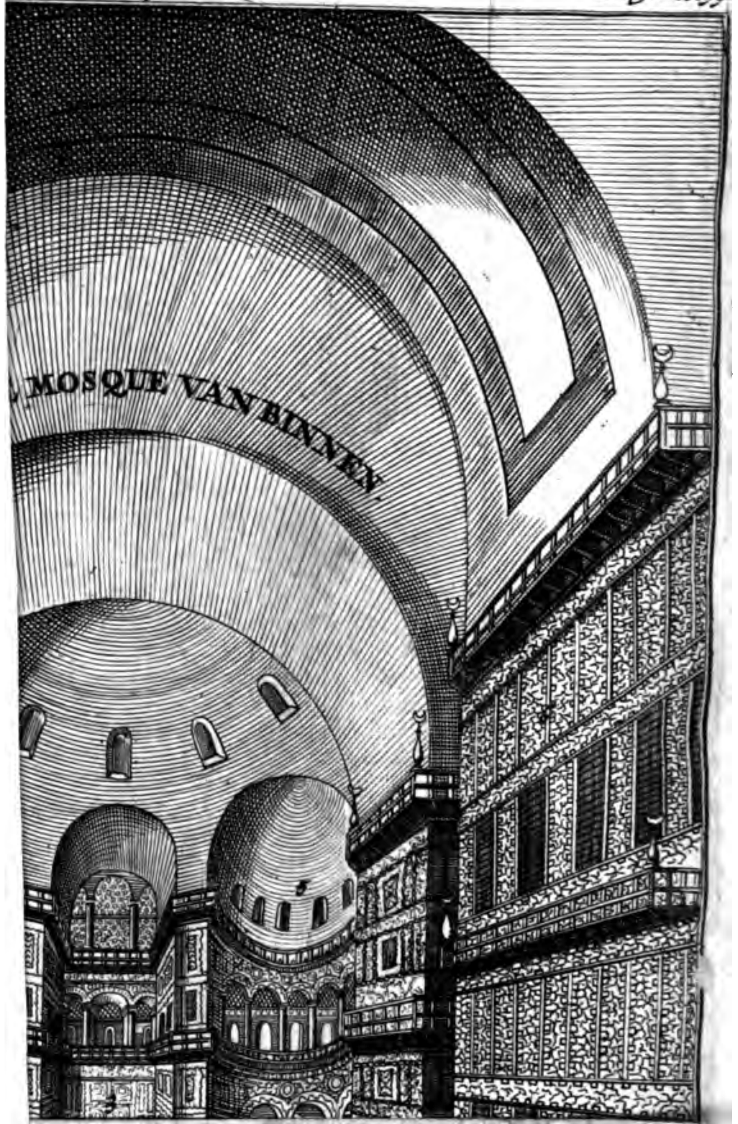
Den geenen schryft van thien groote Koop-Marckten: Deesen van sesthien. Geenen van drie honderd en sesthien Tempelen: deesen van drie honderd en vyfthien, behalven de Hoofd-Kercken. Beyde tellense twaelf Beedehuysen der *Christenen* in de Voorsteeden: aght *Joodsche Synagogen*: vier-en-twintigh Kluysen, of, soo *D. Dapper* deselve noemd, Kapellen der Kluysenaers; verstaet *Mahometaensche*: Vier-en-tsestigh Gasthuysen voor Reysigers en Vreemdelingen: Negen *Collegien* voor de geene welcke op *publique* kosten *studeeren*: Seseen-taghtigh Scholen. *Dapper* maeckt gewagh van over de drie duysend Laecken en Lynwaed-winckels. Doch voeght 'er by, dat van al deese Gebouwen de Stad hedensdaeghs meerendeel ontbloot is. Veele souden wel wenschen, dat te gelyck hier aengeweesen waere geworden, wat en hoe veel deeser Gebouwen noch overigh sijn gebleven. Want dat 'er geen Tempelen, geen Schoolen, geen Laecken-winckels meer, of seer weynigh souden sijn, is niet vermoedlyck.

* *De Heer Erasmus Francisci.*

'k Ge-

. Sofia 2 Hun Priesters. 3 Predik plaetsen 4 Religieusen
rs. der Priesters.

'k Gebruyck hier de woorden des gedaghten wel-beleesenen persoons. *

Negen Gevancknissen sijn'er, in welcke de *Christen*-Slaven werden opgesloten. *Frisschius* reeckend thien duysend Huysen. *Dapper* oock soo veel in de Stad en Voorsteeden; doch doet'er by, dat de *Mooren*, uyt *Granada* en *Spaenje* verdreven, deese Stad naederhand hebben doen aengroeyen. Andere meenen, dat het getal verminderd moet sijn, wyl van de drie voor deesen aen deese Stad geweest sijnde Voorsteeden, nu noch maer twee derselver sijn overgebleven; d'eene nae 't Westen en *Biserto* toe, vry groot en seer schoon; d'andere nae 't Oosten.

Huysen. Gevancknissen voor de Christen Slaven.

Onder d'openbaer Stads-Gebouwen heeft de Prys 't Pallays van den *Bassa* of Onder-Koningh; hebbende vier Voorgevels, of, soo *D. Dapper* seghd, vier Portalen, en vier Galeryen, of Wandelgangen. Rondom staen veele Thoornen. Men siet hier een aensienlycke opene Plaets; seer treflycke Lust-Hoven, Salen, Eet-vertrecken en Slaepkameren, op 't cierlyckste en praghtighste toegeright. Boven al d'andere heeft de Schat-kamer den Voortoght. Waer in voortyds de Koningen van *Tunis* 't Wet-boek van haeren Leeraer *Elmohadian* bewaerden. Hier uyt schynd te blycken, dat oock de *Mahometanen* niet eensgesind sijn in hare valsche *Religie*.

't Pallays van den Bassa, of Viceroy.

Gewisselyck is oock verschil onder haer, berightede hem *Sinebald*, doch niet ontrent sulcke dingen, welcke yeder *Mahometaen* op straf van verdoemenis is schuldigh te geloven. *Tavernier* seght 'er dit volgende van; en verhaeld oock te gelyck, wat voor *Potentaten* in *Europa*, *Asia* en *Africa* de Leere van *Mahometh* aenhangen. 't Sal niet ondienstigh sijn, soo dit als dat uyt de gemelde Schryver voor te dragen.

Secten onder de Mahometanen.

De *Opinien* haerer Leeraeren sijn wel verscheyden, soo veel belanghd d'Uytleggingh van de Wet; oock Hoofd-saecklyck in twee *Secten* verdeeld, d'eene *Mahometh* aenhangende, d'andere *Hali* (of *Aaly*) zijnde geweest eenen sijner voornaemste *Successeurs*: Doch beyde deese *generaele* of Algemeene *Secten*, gelyck oock d'andere afsonderlycke, van deselve afstammende, sijn gantsch eenigh in de Grond-*Artyckelen*; welcke yeder *Mahometaen* in *Conscientie*, volgens haere Leere, gehouden is t' oeffenen en in aght te neemen.

Echter sijnse eens-gesind in de Grondt-Artyckelen haers Geloofs.

In *Europa* vinden wy, behalven den *Turckschen* Keyser, en den *Cham* van kleyn-*Tarteryen*, geene *Potentaten*, welcke de leere van *Mahometh* syn toegedaen. Maer in *Asia* woonen'er veele, die seer maghtigh sijn, en over groote Landschappen heerschen.

Wat voor Potentaten

Des *Turckschen* Keysers Gebied streckt sigh in dit deel des Werelds tot over 't Gewest, 't welck de Rivier *Tigris*, soo wel by sijnen oorsprongh, als daer hy sigh in de *Persiaensche* zee uyt giet, een scheyding

In Europa, Asia en Africa,

d'een aen de Land, d'ander aen de Water-sijde, op een Hoeck de Stad, daer de Haven leght, welcke een groot getal Scheepen in goe de verseeckerdheyd neemd.

Huysen, Tempelen, Gast-huysen.

De Straeten sijn hier net afgemeeten. De Huysen gebouwd op d wys van die te *Tunis*; naementlyck met twee Deuren, d'eene nae d straet, d'andere nae de Keucken en andere aghter-vertrecken gaende Gemeenlyck is tusschen deselve een Wandelgangh voor de Vreemdelingen, welke de Bewooners koomen besoeken. Men siet hier ook wel gebouwde Tempelen, doch niet soo veel in getal, als voor deesen. Gast huysen plegen'er genoegh te sijn; doch den Oorlogh heeft 'er weynige overigh gelaeten. Een eenige Gevanckenis is hier voor de *Christen* Slaven.

Voor 't laetste werden hier noch twee dingen verhandeld:

Hier meê besloot de Heer *Donatiaen* sijn Verhael; en *Sinebald* seyde dat hy wenschte, voor sijn berighte hem een ander tot vergeldingh mogen doen: wyl hy hier yets van *Algier* had gehoord, 't welck hem tot noch toe niet was voorgekoomen. *Donatiaen* dit woord opvattende, gaf hem tot antwoord: Soo versoek ik dan twee dingen. Eerst een kort bericht, *of America, voor den tyd der laetste vindingh, aen niemand van d'Inwooners van d'andere Weerelds-deelen oyt bekend is geweest*. Daer nae, dat ghy my uyt de nieuwste Schryvers yets van *Ceylon* wilt verhaelen; derwaerts eenen mijner Neven nu korts sal heenen reysen. Wy hebben wel nu en dan 't een en 't ander van dit Gewest in onse Redenvoeringen gehoord, doch in geen vervolgende Orde. Oock kond ghy meerendeel voorby gaen 't geen alreeds geseghd is.

En voor eerst,

Als uwe vriendlycke bereydwilligheyd my in deese beyde dingen sal vergenoeghd hebben, soo sullen wy, vermits 't alreeds laet geworden is, onse Gespraecken eyndigen.

* * * * * *

* * * * *

Of America d'andere Werelds-deelen in oude tyden oock bekend is geweest?

OP dit versoeck begon *Sinebald* aldus: Belangende 't eerste, niet weynige Geleerde lieden traghten te beweeren, dat *America* in oude tyden d'overige bekende Weereld niet verborgen is geweest. Tot haer voordeel trekense aen de plaetsen uyt *Plato* (*in Thimaeo pag.* 528. en *Critia pag.* 663.) Desgelycks *Plinius* en *Strabo*, welcke sigh op *Plato* gegrondet, en van 't groote *Atlantische* Eyland oock gesproocken hebben. Voorts brengense tot bewys by *Seneca* en *Diodorus Siculus*, welcken laetsten schryft, *lib.* 5. Dat de *Phoeniciers* voor over-oude tyden, alsse buyten de Pilaeren van *Hercules* langhs den *Africaenschen* Oever seylden, door Stormwinden een seer verre wegh op de groote Wereld-zee wierden voortgedreven, en eynd-

OCEAN

70 70

rcle du Pole Arctique

SEPT NAL.

Premier Meridien

60 60

I.Bri: tan: nicques

R

uDE

T

50 50

I

Corvo

40 40

I. Açores.

M

DE

D

30 30

L

picque du Cancre

20 20

NORT.

BRE:

SIL.

10 10

330

eyndlyck aen quamen by een Eyland, of Land, van geweldige grootte, tegens over *Africa*, nae 't Westen toe. 't Had een seer lustigen en vrughtbaeren Bodem. Daer-en-boven was 't doorstroomd met veel bevaerbaere Vloeden, de Velden rycklyck bevoghtigende. Door dit groot Eyland verstaense *America*; 't welck doemael noch van geen Menschen, maer alleen van wilde Dieren bewoond was.

Bewijs-redenen der geene, die sulcks beweeren, Uyt Plato, Plinius en Strabo.

Hier toe treckense oock aen 't geen *Aristoteles* (*de Admirand. cap.* 82.) verhaeld. De *Carthaginensen* hadden, aen geene sijde van *Hercules Calumnen*, op d' *Atlantische* Zee voortyds een Eyland gevonden, waer op tot dien tyd toe geene lieden, maer alleen wilde Beesten hadden Huys gehouden. Hier waeren meenighte van Boomen, en veele bevaerbaere Rivieren, welcke d' Aerdbodem bewaeterden. 't Gedaghte Eyland lagh eenige daghreysen van 't vaste Land af.

Seneca, Diodorus Siculus en Aristoteles.

Maer als nu de *Carthaginensen*, welcke ter dier tyd de Westersche Weereld-zee door haer Schipvaerden beheerschteden, bemerckten, dat naemlyk veel van haere Kooplieden en andere Menschen, door de sonderlinge Vrughtbaerheyd en lustigheyd des Lands, gelyk oock door de lieflyckheyd der lught, aengeprickeld wierden, om sigh aldaer ter neer te stellen; soo haddense gevreesd, wanneer sulcks onder andere Volckeren rughtbaer wierd, dat uyt veele Gewesten des Weerelds een seer groote Vaert en geweldige toeloop van lieden derwaerts sou mogen ontstaen: Welcke daer nae een bysonder Ryck aldaer opreghten, en niet alleen 't voordeel deeses Eylands enckelyck aen haer selven trecken, maer ook, van daer uyt, de *Carthaginensische* Regeeringh met'er tyd vyandlyck aenveghten, en deselve de Heerschappy der Zee onttrecken moghten. Derhalven wierd door een openbaer Raedsbesluyt verbooden, dat voortaen niemand meer, op levens-straf, derwaerts sou mogen vaeren. Op dat haer oock van de geene, welcke sigh alreeds in dit Eyland bevonden, geen schaede moght bejegenen, soo drevense daer uyt, of doodeden al de geene, welckese op eenigerley wys bekoomen konden. Veellight heeft dit veroorsaeckt, dat van dien tyd af aen niemand meer derwaerts is gevaeren, en derhalven dit Eyland niet ten vollen ontdeckt is geworden.

Toght der Carthaginensen,

Andere, als *Berneggerus* (*in Quæst. polit. ad Tacit. Germ. & Agricol. quæst.* 188.) en *Barlæus* in sijne *Beschryvingh der Kryghs-verrighttingen van Prins Maurits van Nassau in Brazil*, verwerpen dit alles t'eenemael; insonderheyd *Barlæus*, die sulcks teld onder de Verdightselen des speelenden *Platonischen* Geests, en houd vooreen, Ryck in *Utopia* of Nergensland. 't Voorgeven van *Diodorus Siculus*, dat de *Phœniciers* door Onweer en Storm even daer heenen geworpen souden zijn geweest, aght hy voor een valsch vermoeden der Uytleggers: En de Wisseggingen, welcke men vind by den *Poët*, van een ontdeckingh van nieuwe Werelden, voor een Pluymstryckery

Tegen gesproken van Berneggerus, En insonderheyd

van den vermaerden Barlæus.

des Keysers *Claudii*. 't Geen *Lucius Marineus Siculus* vermeld van 't oude Muntstuck, 't welckmen sou gevonden hebben in een *Americaensch* Bergh-werck, voerende des Keysers *Augusti* Afbeeldingh, verstoot hy desgelycks buyten de Geloofwaerdigheyd: wyl deesen *Siculus* niet weynigh andere *garras Siculas*, enckele Versieringen en *Legenden*, in sijne *Spaensche Historien* heeft gesteld.

Meer grond schynen de Beweerers,

Dus zietmen uwe gedaene Vraegh: *Of America, voor den tyd der laetste ontdeckingh, aen d' Inwooners der andere Weerelds-deelen oyt in voorige tyden bekend is geweest*, van sommige Geleerde met Jae, van andere met Neen beantwoord. Van d'eene beweerd, van d'andere tegens gegaen. Wat my belanght, ick derf wel niet voor een volkoomene gewisheyd, maer echter voor een vermoedlycke Waerschynlyckheyd uytgeven, dat *America* d'oude niet gantsch verborgen was. Houde het derhalven liever met de Beweerers, als met den andersins geleerden Tegenspreecker *Barlaus*.

Als de Tegenspreekers te hebben.

Indien *Plato* maer alleen in sijn lustige Herssenen sulck een Eyland of Land had verdight, hoe sou hy doch in de Versieringh juyst soo net de reghte gelegenheyd of 't Gewest getroffen, en niet veel meer deselve in 't Oosten of 't Zuyden gesteld hebben: Waerom juyst d' *Atlantische*, en niet d' *Oost-Indische* of een andere Zee gespeld?

Barlæi tegenwerpingh,

Barlæus seghd, tot wederleggingh van 't Getuygenis *Diodori Siculi*: De *Carthaginensen* behoefden niet te vreesen, dat haere Landslieden, de Burgerlycke Heusheyd gewoon sijnde, sigh souden begeven, om by Menschen-eeters en andere *Americaensche* Wilden te woonen; en derhalven was geen sonderlingh Verbod daer tegens van nooden.

Wat naerder ondersoght

Maer gelyck deese Wederleggingh *Barlai* niet soo seer *Diodorus Siculus*, als wel *Aristoteles* treft, die 't voorgedaghte heeft beschreven; soo vermoede ick, indien *Aristoteles* noch leefde, dat hy met geringe moeyte deese swacke tegenwerpingh weer te rugg' sou konnen werpen, en seggen: Indienmen immers 't voorgeven van *Plato* voor verdaght wou houden, wyl hy in sijne Schriften hier en gintsch een *Poëtische* Geest heeft laeten blycken (alhoewel nochtans meenige verborgene waerheyd met soodaenige Verdightselen vermomd, en niet alles versierd is, 't geen *Plato* met een *Poëtische* manier, of oock onder verdightede Naemen, en, lustshalven, met verdightede omstandigheden heeft voortgebraght), soo konmen echter hem (*Aristoteles*) niet toeschryven een lust of gewoonte om 't *Apologiseeren*, of veel *Platonische Ideen te formeeren*. Maer 't geen hy van der *Phœniciers* ontdeckingh eens ver-afgelegenen Eylands, en 't Verbod der *Carthaginensen* had geschreven, had hy, nae sijne gewoonte, gedaen op voorgaende vlytigh ondersoeck en geloofwaerdigh bericht: Welck bericht hem veel gelooflycker voor quam, als *Barlæi* tegenwerpingh.

En 't geen Aristoteles heeft geschreven

't Heeft evensoo weynigh schyns, dat de gewinsugtige en nae d'ontdeckingh van vreemde Landen seer begeerige *Phœniciers* hare reys nae *America* souden gelaeten hebben, ter oorsaeck van de woeste Seeden der Inwooners, als of men wou seggen: De *Spaenjaerden* en *Nederlanders* hadden, wegens de Menschen-eeters, 't hert niet, om *America*, en andere met onvriendlycke Volckeren besettede Gewesten, te besoecken, en sigh aldaer met hoopen ter neer te slaen: waer van 't tegendeel de geheele Weereld bekend is; Vermits *Spaenjaerden*, *Portugeezen*, *Engelsche* en *Nederlanders*, de bezeedighde gemeenschap harer Landen en Landslieden verlaetende, midden onder de Wilde sijn gaen woonen, alleen om genots wil. Van de Phœniciers, tegens hem verdeedigt.

Voorts kon hy sigh beswaeren, en vraegen, aen welcke plaets hy, of *Diodorus Siculus*, oyt had geschreven, dat de *Phœniciers* Menschen-eeters, of andere groove *Barbarische* lieden, by haere aenvaert in *America* hadden aengetroffen? Of hy niet daer tegens had gesteld, datse 't Land wel van wilde Dieren en lustige Bosschen beset, doch van Menschen onbewoond vonden: Onder den naem van Aristoteles,

Hy kon vraegen, waer meê de Heer *Barlæus* wou bewysen, dat doemaels all' d'*Americaensche* Eylanden alreeds bevolkt, en niet veele derselver noch sonder Inwooners geweest waeren? Wie hem verseeckerd had, indienschoon de *Phœniciers* daer volck hadden gevonden, dat deese Lieden noodwendig *Barbarisch*, of Menschen-eeters hadden moeten sijn, en niet veel meer van een vriendlyken aert, die daer inveellight selfs de *Phœniciers* te boven gingen? Of hy dan niet weet, dat de *Haitiners*, welcke *Columbus* aldereerst in *America* vond, hem met alle vriendschap en weldadige gedienstigheyd ontfingen: Oock de by haer aghter-gelaetene *Spaenjaerden*, nae *Columbi* Vertreck, alle liefde en alles goeds beweesen, ter tyd toe datse, aengedreven door Gierigheyd en Ontught, haer met Stanck voor Danck vergolden; en soo veel tyrannische wrevelen begingen, datmen haer eyndlyck den hals brack. En tot sijne Bescherminghe, aengaende 't geen hy geschreven heeft,

Voorts, of hem, een hoogh-geleerd en wel-beleesen Man, verborgen was, dat *America*, vermoedlyck voortyds ter veeler plaetsen seer goede *Policy-ordonnantien* heeft gehad; gelyk de *Spaenjaerden* konden afneemen (behalven noch uyt verscheydene andere blycken) uyt eenige oude *durable*, alhoewel doemaels woest-leggende Gebouwen; soo treflyck en Konst-vormlyk op-gerigt, datse sigh daer over verwonderen moesten; gantsch niet over een koomende met de hedensdaeghsche *Americaensche* Bouw-manier? Of de *Peruanen*, *Mexicanen* en sommige andere Volckeren de *Spaenjaerden* niet veel vriendlycker en Hoflycker voorquaemen, als oyt de trotse *Carthaginensen* in *Africa* selver geweest waeren? Offe wel de minste wreedheyd onder deese Natien hebben gemerckt, alleenlyck d'afschouwlycke Menschen-offerhanden uytgenomen; waer meê echter de *Phœniciers* sel- Werden den gedaghten Barlæus

 ver

ver waeren bevleckt; en die veellight dien grouwel aldereerst in *America* hebben ingevoerd, nae datse sigh met 'er tyd in dit Gewest hadden uytgebreyd. Maer genoomen, de *Phœniciers* waeren eerst gekomen by enckel beestlycke Menschen en Menschen-eeters, soo kon echter *Aristoteles* wederom vraegen: Of de gedaghte *Phœniciers*, welcke wel dapper plegen t'oorlogen tegens wel-gewapende en strydbaere Volckeren, geen middel souden konnen gevonden hebben, om deese *Barbarische* Lieden van haere Hayd af te weeren en haer door Schanssen of andere Wercken een Toom in den Mond te leggen, gelyck de *Spaenjaerden* en *Nederlanders* hebben gedaen. Deese en meer andere dingen kon *Aristoteles* sijne Party schynbaerlyck tegens setten, en daer meê genoeghsaem verdeedigen 't geen hy deesen aengaende heeft geschreven.

Verschey-den Vragen voorgesteld.

Maer 't sy dat *America* de *Phœniciers* bekend of onbekend is geweest, soo is echter dit Gewest geen nieuwe, maer een stuck van d'oude Wereld: en noch hedensdaeghs van deselve door de Zee, gelyckmen een lange tyd heeft gewaend, niet gantsch afgescheyden, maer d' andere Weereld aenhangigh; wylmen van uyt *Japan* door een engh Land daer kan inkoomen; gelyck de *Hollanders* sulcks onlanghs hebben ontdeckt.

America hanghd aen d'oude Weereld.

Den eersten, die na een lange verborgenheyd dit deel des Aerdbodems weer bekend heeft gemaeckt, is geweest *Columbus*, of veel meer *Colonus*, op de volgende wys.

* * * * *

* * * *

CHristoffel Colon*, bynae van elck, alhoewel onreght, *Columbus* genoemd, was gebooren in 't arme Dorp *Arbizo*, onder 't Gebied van *Genua*, dight by *Savona* gelegen. Syne Vader leefde van de Visch-vanghst op de *Middellandsche zee*. Derhalven dwaelen de geene, welcke voorgeven, dat hy uyt 't Vleck *Curcureum* en 't Adelyk Geslaght der *Pilistrellers* sou sijn gesprooten: wyl *Kolons* Lands-man, *Petrus Bizarrus* selfs, sijn geringe afkoomst bewyst met onweerspreecklycke Gronden; onder welcke deese eene gewightigh genoegh is: Dat de Staet van *Genua* d'Erfmaeckingh van *Colon*, alhoewel seer groot, heeft geweygerd aen te neemen, wyl deselve van geens Visschers Soon begeerde t'erven: Onaengesien *Colon*, nae dat hy *Hispaniola* had ontdeckt, van den *Castiliaenschen* Koningh *Ferdinand* was geadeld, en met een Adelyck Wapen begiftight.

Gebootte en Afkoomst van Christoffel Colon (anders Columbus)

Dwaelingh van veele Schryvers.

Van

Wat hem in gedaghten braght

Van der Jeughd af aen leefde en sweefde hy op de zee. Vermits hy nu in de Meet en Starre-konst boven-maeten wel ervaeren was, soo kon hy meer en veel gewisser Aenmerckingen neemen uyt de Winden, Stroomen en andere dingen, als d'andere Schip-lieden. Insonderheyd nam hy nauw aght op de Weste-winden, welcke buyten de Straet *Gibralter* eenige daegen nae malkander op seeckere tyden waeyden. Hier door geraeckte hy, volgens 't bericht *Petri Martyris van Milaen*, in gedaghten, dat ergens een nieuwe Wereld moest leggen; en dat de Vaert derwaerts bequaem genoegh uyt te vinden was. Hy braght oock veele tyds toe met Zee-kaerten te maecken; en wyl doemaels de *Portugeezen* sigh boven alle andere *Natien* seer hoogh bemoeyden, om een *Passagie* langhs *Africa* nae *Oost-Indien* te soecken, soo begaf hy sigh desgelycks daer heenen, op dat hy eenige seeckere kennis mogh bekomen van d'*Africaensche* Zee-kusten, voor soo veel men deselve onlanghs had ontdeckt.

Dat ergens een nieuwe Weereld moest leggen, nae 't Westen toe.

Hoe hy in deese sijne meeningh bekraghtighd wierd.

Van dien tyd af aen nam hy sijne woonplaets op 't Eyland *Madera*. Hier droegh sigh een vreemd Geval toe, 't welck *Franciscus Lopez de Gomesa* dusdaenigh beschryft: Seecker Schipper, wiens Naem en Vaderland in vergeetelheyd is gebleven, (alhoewel eenige hem voor een *Andalusier*, andere voor een *Biscayer*, noch andere voor een *Portugees* houden) gewoon sijnde op de *Canarische Eylanden* te vaeren, wierd eens van een geweldigen Storm uyt 't Oosten aengegreepen, en nae 't Westen aen een onbekenden zee-oever gedreven. Door honger en ongemack was al sijn Scheeps-volck gestorven, behalven alleen drie persoonen. Met seer groote moeyte quam dit Schip in de Haven voor *Madera*, en de Schipper in 't Huys van *Colon*. Seecker *Spaensch* Geschied-schryver (*Adrete*) noemd deesen Schipper *Alfonso Sanchiez de Huelva*. Binnen weynige daegen quam hy te sterven, nae dat hy sijnen Waerd *Colon* had over-gegeven de Zeekaert, welcke hy van sijn ongeluckige Reys had ontworpen.

De Raed van Genua,

Gelyck oock de Koningh van Portugal en dien van Engeland,

Colon (niet *Columbus*, volgens 't bericht van *Petrus Martyr*, die met hem een tyd langh in *Spaenje* gantsch gemeensaem heeft verkeerd gehad) in sijne meeningh van een nieuwe Weereld nae 't Westen toe dus bekraghtighd geworden sijnde, opende sijne gedaghten aen den Raed te *Genua*; die sijnen voorslagh voor dwaes hield, en de behulpelycke hand, tot d'uytvoeringh sijns voorneemens, hem weygerde. Hy hield sigh een geruyme tyd te *Lissabon* op, aen 't Hof van *Alphonsus* den vyfden, Koningh van *Portugal*; doch sijnen Voordragh wierd hier even soo weynigh aengenomen, als te *Genua*, wyl d'ervaerne Zeelieden gesaementlyck in eenen Hoorn bliesen, en alles, wat *Colon* haer van een nieuwe Weereld seyde, voor Droomen hielden.

Weygeren hem de by-

Vermits hy dan hier sijnen tyd vrughtloos doorbraght, soo sond hy sijnen Broeder *Bartholomaeus* aen *Henrick* den sevenden, Koningh van

hulplycke hand.

Engelland; hopende, d'ontdeckingh der Nieuw
genaem te sullen maecken. Doch 't liep voor hen
Derhalven nam deese seer begeerige Nieuwe-V
laetste toevlught aen 't *Kastiliaensche* Hof. Hi
lighter gehoor, wyl *Castilien* even doemaels *triu*
derlaegh der *Granadische Mooren*; en de Koning
luckige aenwas sijner maght, aengeprickeld wie
gen tot soo een gewightigen Aenslagh ter zee. S
moght mislucken, soo was doch de schaede light
Dus oordeelde den Koninghlycken Raed. Daer
op sijne zyde twee voornaeme Hovelingen, wel
Isabella alles vermoghten. Den eenen was *Alph*
anderen *Alfonsus Quintevilla*.

Doch de Koningh van Spaenje wil d'onkosten wagen.

Daer op vaert hy af.

Deese braghten 't soo verr', dat *Colon* met hon
daten, behalven 't Bootsvolck, in twee Jaghte
groot Schip (op 's Koninghs kosten uytgerust)
Op den vierden *Juny* des Jaers 1492. gingh hy var
de sijnen loop nae de *Canarische Eylanden*; en
west aen. Drie-en-dertigh daegen langh bleef
lyck op eene streeck. Ondertusschen wierd 't
ongeduldigh, en begon geweldigh te murmure
Kolon schuldigh was aen haere aller Dood. W
narische Eylanden uyt 't Gesight hadden verloor
ders, als een vertoornde Lught en Zee. Te v
met d'Onweeren. Niemand kon sien 't eynd
soo lightvaerdigh aengevangen had; en met d
voortgeset wierd.

Murmuratie van 't Schipvolk tegens hem.

Tegens deese verwijtingen, jae tegens alle be
leven te willen benemen, indien hy niet weer
Colon onbeweeghlyck. Syn dapper gemoed w
men. Hy bleef onvertsaeghd by sijn voorneem
hy door 't Diep-loot een leemaghtige Grond
uyt hy vermoedede, dat hy nu niet verr' van L
anderingh des Winds bekraghtighde hem no
ningh. Eyndlyck maecktense een Verdragh
daegen langh son voort seylen, en indien
geen Land gewaer wierd, soo soumen sigh
ven.

Welcke enckelsins weer te rugg' wilden keeren.

In de volgende naght ontrent ten twee uy
schyn van Vyer in de lught, en met den aenbre
stige Zee-oever voor hem leggen. Stracks be
Bootsgesellen aen Land, en rightede ter gec
uyt een Boom gehouwen. Van dit Land, ge
Buanalian, wendede hy sigh nae *Cuba* toe; alv

Eyndlyck ontdeckt hy Land, en alsoo de Nieuwe Weereld.

daenigh woededen, dat hy, uyt vrees voor blinde klippen, weer aghterwaerts liep. Daer nae quam hy aen de Noord-sijde des Eylands *Haitin*, 't welck hy *Hispaniola* noemde. Hier geraeckte 't Groote Schip op een blinde Klip, soo datse al t'saemen hadden moeten vergaen, indien de Klip boven op niet plat waere geweest; en beyde de Jaghten 't Volck gered hadden.

D'Inwooners, welcke gantsch naeckt waeren, naemen, uyt schrick voor deese Vreemdelingen, de vlught in 't dightste van 't Bosch. De *Spaenjaerden* echter greepen een Vrouw, welckese seer wel onthaelden met *Spaensche* Wyn en leckere Spysen; trocken haer voorts een wit Hembd aen, en lietense weer loopen. Als deese nu aen de hare had verhaeld, hoe vriendlyck sy van d'aenkomelingen was bejegend geworden, soo begaven veele derselve sigh in hare Schuytjens, vaerende nae de Schepen der *Spaenjaerden*. Voor Corallen, stuckjens Glas, Messen, Schellen en andere weynigh-waerdige saecken gavense Goud. De Koningh *Guakanarillo* toonde sigh haer seer gunstigh, en beval sijn Onderdanen, datse de Goederen uyt 't geblevene Schip souden helpen opvisschen. Berightede ook eyndlyck, dat eenige Beecken, van de hooge Geberghten afvlietende, Goud onder 't Sand met sigh voerden.

Hoedanigh hy d'Inwooners aldaer vond.

Goud gegeven tegens geringe dingen.

Hy droegh sigh vriendlyck genoegh tegens de *Spaenjaerden*; alhoewel deese Eylanders een seldsaeme *Prophetie* hadden, naementlyck, dat gebaerdede Mannen uyt verren Lande hare Afgoden ter aerden werpen, en hare Kinderen vermoorden souden. Hy verhaelde oock d'oorsaeck, waerom hy, op d'aenkoomst deeser Scheepen, de vlught had genomen. De *Canibalen*, seyde hy, doen somtyds een Inval, gevancklyck wegh-voerende alles watse bekomen konnen. De Jongelingen werden gesneeden, en (even gelyckmen de *Capoenen* doet) gemest tot een vrolycke Maeltyd. Volwassene Mannen houwense in stucken, en leggense in Vaten. De jonge Vrouwspersoonen houdense tot Kinderbaeringh; d'oude spaerense, om Slavinnen te sijn. Thien *Canibalen* konden honderd *Haitiners* overweldigen.

't Ontdeckte Eyland werd den naem van Hispaniola gegeven.

Eyndlyck liet de Koningh toe, dat de *Spaenjaerden* een houten Huys moghten bouwen voor aght-en-dertigh der haere, welcke met alle vlyt de gelegenheyd des Lands souden uytvorsschen. Daer nae begaf *Colon* sigh met 't overige Volck weer nae *Spaenje*; alwaer hy ten hooghsten welkoom was. Koningh *Ferdinand* maeckte hem *Admirael* over de Weereld-zee, en *Bartholomaeus* sijnen Broeder tot Overhoofd op *Hispaniola*.

Vriendlyckheyd des Koninghs van dit Gewest.

Elck was verwonderd, als men 't Goud, de Papagayen, de *Mastix*, 't *Aloe*, 't wonderlyck Brood uyt de Wortel *Jucka* (welckers Sap 't doodlyckste vergif, maer de Wortel selfs, de gedaghte voghtigheyd daer uyt geparst sijnde, een voedsaeme Spys is) uyt *Hispaniola* aen

Colons weerkeeringh nae Spaenje, met eenige

Wilde. aen 't Hof ten toon braght. Daer-en-boven, deseldsame seeden en gesta te der vier naeckte Wilde (welcke van de ses meê gevoerde noch i 't leven waeren gebleven) met goudene Ringen door de Neus en Oo ren, trocken d'oogen aller aenschouwers tot sigh.

Nyd der Spaenjaerden heeft d'Italianen d'eer deeser ontdeckingh misgund. By dit bericht des gedaghten *Autheurs* kanmen voegen *Caspari* *Entis Historie van West-Indien*, en meer andere Schryvers. Alleen dient hier aengemerckt te worden, dat 't geen hier boven is verhaeld va de Schipper, die aen *Colon* sijne Zeekaert sou hebben naegelaeten, en (gelyck eenige *Spaensche Autheuren* daer toe doen) d'eerste kond schap van de nieuwe Weereldt aen hem gaf, als een verdightsel werd weerleghd van *Benzo*, *Rhamusius*, *Ortedo*, *en Johannes de Laet* (*de Orig Gent. Americ. Dissert. 1. advers. Grotium & Dissert. 2.*). De *Spaenjaerden* hebben sulcks versierd uyt Nyd tegens d' *Italianen*, welcke *Natie* sy d'eer deeser Ontdeckingh niet gundeden.

D'ontdekte rondheyd der Aerde. Sie daer hebt ghy nu een kort, doch alleen waerschynlyck bericht (wyl de volle seeckerheyd ontbreeckt) of d'oude oock eenige kennis van *America* hebben gehad? En daer nevens noch een ingedrongen Verhael, hoe dit Weerelds-deel voor weynigh min als twee Eeuwen door *Colon*, nae sooeen lange verborgenblyvingh, weer ontdeckt, en te gelyck openbaer is geworden de waerheydt, dat 't oude gerught van de Tegen-voeters geen Verdightsel was. Echter ontbrack

Ferdinand Magaglian nu noch de volle seeckerheyd. *Of d'Aerde gantsch rond is.* 'k Spreeck van sulck een verseeckertheyd, welcke op d'Ervaerenheyd was bevestighd. Den roem deeser gewisheyd heeft sigh aldereerst verdiend gemaeckt *Ferdinand Magellan* (of eygentlyck *Magaglian*) door sijne omseylingh des gantschen Aerdkloots. 't Sal u vermoedlyck niet onaengenaem sijn, dat ick oock deese saeck by de voorige voegh.

* * * * *

* * * *

De Koningh van Portugal groote Diensten doende, DEesen *Portugeeschen* Edelman verrightede voor sijnen Koningh in *Africa* groote dingen: Doch deselve vereyschteden immers soo groote Onkosten als moeyte: Ter welcker oorsaek hy van sijne Majesteyt versoght, dat hy sijne Besolding alleen eene Rycksdaeler ter Maend geliefde te verhoogen. Doch de gedaghte Koningh weygerde hem sulks, op dat andere daer door geen gelegentheyd moghten neemen, om even 't selve te begeeren.

Versoeckt, dat sijne Besoldingh *Magaglian* hier over seer toornigh werdende, besloot, sigh te wreecken. 't Voornemen wierd gevolghd van de daed. Uyt *Ternate*, eene der *Moluckische* Eylanden, wierd hem geschreven van seeckeren

sijnen

sijnen Vriend, den Oversten *Francois Sarrano*: Indien hy genegentheyd had, om yet gewightighs te verrighten, dat hy by hem sou komen. Sulck een gewenschte gelegenheyd wou *Magaglian* geenssins versuymen. Hy nam voor, indien een maghtiger Heer hem middel verschaffen, en sijnen Dienst beloonen wou, eenen anderen en korter wegh, als nae 't Oosten (gelyck de *Portugeezen* tot noch toe gevaeren hadden) nae de *Moluckische* Eylanden te soecken, en daer door deese *Natie* den Koophandel op dit Gewest uyt de hand te rucken.

ter maend eene Ryksdaeler moght verhooghd werden.

Ten deesen eynde gaf hy sigh aen by den *Kastiliaenschen* Stadhouder van Keyser *Karel* de vyfde; den selven voordraegende, dat de *Moluckische* Eylanden de *Castilianen* toebehoorden, wylmen nae 't Westen toe derwaerts kon reysen: En dat derhalven de *Portugeezsche* Koningh *Emanuel* deselve met onreght besat. Om sulcks te bewysen had hy een seer ervaeren *Cosmographus en Astrologus* tot sigh genomen.

De weygeringh hier van speet hem soodaenigh.

Paus *Alexander* de vyfde had tusschen de Koningen van *Castilien* en *Portugal* een deelingh gemaeckt, vermits deselve beyde seer beesigh waeren om nieuwe Landen t' ontdecken. Naementlyck, de *Castilianen* souden hebben al de by de zee gelegene Landschappen op de West-zijde des Middaghs-streeks; maer de *Portugeezen* die op d' Oost-zijde. Uyt kraght deeser Deelingh besaeten de *Portugeezen* de Specery-rijcke *Moluckische* Eylanden, wylmen deselve niet anders als nae 't Oosten toe wist te bevaeren, door een seer wyden omwegh.

Dat hy voornam, de Portugeezen den handel op de Moluccas uyt de hand te rucken.

Doch *Magaglian* toonde nu voor Keyser *Karel* den vyfden, datmen 'er oock nae 't Westen kon koomen, door een veel korter wegh; en derhalven, datse eygentlyck onder 't deel van *Castilien* behoorden.

Ontdeckt Keyser Karel

Keyser *Karel* gaf stracks gehoor; en beval, dat men terstond een Vloot van vyf Scheepen sou toerusten. Met deselve gingh *Magaglian* op den thienden der ooghstmaend des Jaers 1519. van *Sevilla* in Zee. Eerst nam hy sijnen loop nae de *Canarische* Eylanden: Daer nae voorts voorby *Brazil*, tot onder den negen en-veertighsten Graed en een halve over den Gelyck-naghtigen-Kreytz tegens 't Middaghs-eynd.

Syn voorneemen, om nae 't Westen de Moluccas te bevaren.

Hier blevense voor den Zee-oever der *Patagoners* vyf Maenden leggen. Op 't Land kreegense niet een eenigh Mensch in 't gesight, als alleen een Reus: soo langh, dat een Spaenjaerd hem nauwlycks tot aen sijne middel soude konnen reycken hebben. Daer nae wierdense eenen anderen gewaer, hebbende de lenghte van thien voeten. Hier en gintsch saghmen Boomen, met Bylen besnoeyd, of afgeknot, op welckers bovenste eynd Kruycen stonden.

Gaet daer op in zee

De Haven, daerse soo langh geleegen hadden, noemdense S. *Julia*: maer

Koomd by de

Patagoners Land. maer 't gantsche Gewest 't Land der Patagoners: wyl hier de Reisen, plaets van Schoenen, rauwe Hayden van wilde Dieren aen de voet droegen; schynende alsoo veel meer Beeren of anderer wilde Beest Pooten, als Menschen-voeten te hebben.

Geoeffende Straf. Hier joegh *Magaglian* sijnen *Vice-Admirael Johannes Carthagen* nevens sijnen Biechtvader, Landwaerts in, wylse hem hadden soe ken om 't leven te brengen.

Swaeren Storm. Als nu *Magaglian* van hier ontrent dertigh *Italiaensche* Mylen a 't Suyden tot onder den twee-en-veertighsten *Graed* was voortgeseyl wierd hy van een swaeren Storm overvallen. Een sijner Scheepe wierd, in eenen (soo 't scheen) zeeboesem gedreven, en aen een blind Klip in stucken geslaegen. 't Volck wierd door 't Jaght geredder.

Magaglian koomd in de Straet, nae hem genoemd de Magellanische. Geduerigh geraeckte hy dieper in een Zee-enghte, tusschen hooge Zeebergen: Waer uyt hy terstond vermoededde, dat hier d doorvaert was, door welcke de Noord in de Zuyd-zee valt, gelyc de voorgedaghte *Mathematicus Frederick Faber* hem dickmael g seghd had. Hy begaf sigh derhalven geheel in deese Straet, welck hy somtyds breed, somtyds smal, en over de honderd en twintigh My len langh bevond, sijnde hier en gintsch beset met kleyne Eylandeken en gevaerlycke Klippen. Nae haren vinder wierdse genoemd de *Magellanische Straet*: Alhoewelse oock anders werd geheeten de Ze der zeege, nae 't Schip *Victoria*, 't welck hier aldereerst inquam, e naederhand den gantschen Aerdbodem omvoer.

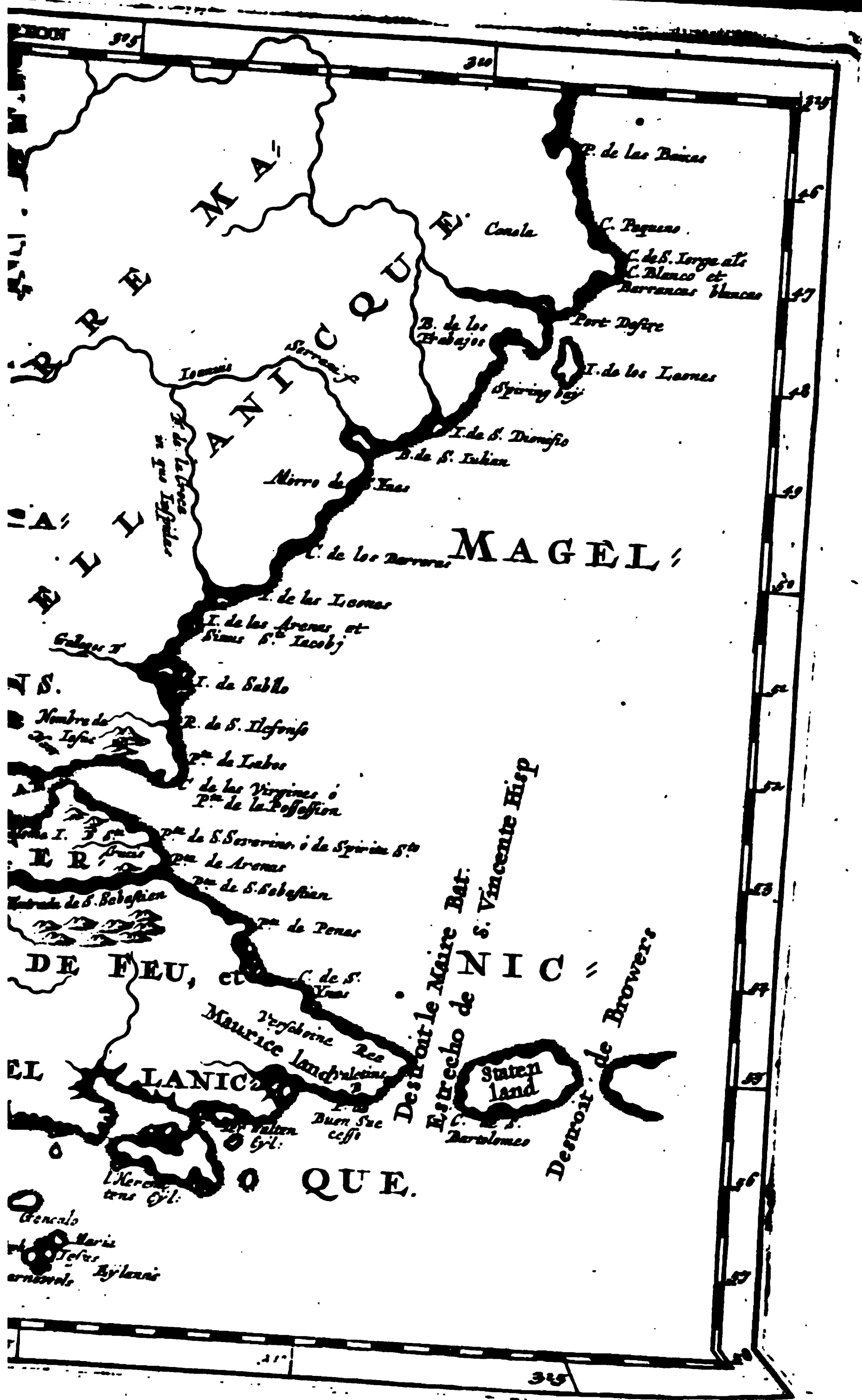
Vaert voort in de Zuyd-zee. Hier op sond hy een Schip te rugg' nae *Cadix*. Hy selver liep de vyf-en-twintighsten *September Anno* 1520. met drie Scheepen in d Zuyd-zee. In drie Maenden en twintigh daegen voer hy vier honderd *Italiaensche* Mylen daer in voort, eer hy Land gewaer wierd. Ondertusschen leed het Scheepsvolck honger en kommer, dorst en hitte.

Vreeslycken honger. Al de levens-middelen waeren op. Men vaeghde met Besemen d verschimmelde Broodkruymelkens t'saemen, welcke gegeeten wier den met seer groote smaeck, schoonse niet weynigh nae Muysen-pi stoncken. Haer water was gantsch geel en stinckend geworden; so datse in 't drincken Oogen en Neus moesten toehouden. Eyndlyd atmen Schoenen, Leedere Gordels, Draegh-banden, Kolders Laersen, en voorts alles wat van Le'er was; nae dat men deese din gen gekoockt had.

Scheurbuyck onder 't Volk. Wegens deese ongewoone Spys swol eenige het Tand vleesch so dick op, datmen de Tanden nauwlycks kon sien. Jae de Scheurbuyc nam 't geheele ligchaem in; haer soo mat maekende, datse bynae nie meer gaen of staen konden.

Komen by d'ongeluckige Eylanden. Veele waeren alreeds gestorven. Daer-en-boven begon haer 't Le'e waer meê sy sigh tot noch toe beholpen hadden, t'ontbreecken. Juy doese nu op 't uyterste waeren gekomen, saegense twee Eylanden tw

MAGEL
NIC
QUE.
DE FEU, et
P. de las Bairas
C. Pequeno
C. de S. Iorge als C. Blanco et Barrancas blancas
Port Desire
I. de los Leones
Spiring bay
I. de S. Dionysio
B. de S. Iulian
C. de los Bororas
I. de las Leonas
I. de las Arenas et Sinus S.to Iacobj
I. de Sablo
R. de S. Ilefonso
P.ta de Lobos
C. de las Virgines ó P.ta de la Possession
P.ta de S. Severino, ó de Spiritu S.to
P.ta de Arenas
P.ta de S. Sebastian
P.ta de Penas
C. de S. Ynes
Maurice landt
Staten land
C. de S. Bartolomeo
Destroit le Maire Bat.
Estrecho de S. Vincente Hisp
Destroit de Browers
Buen Suecesso
Nombre de Iesus
Morro de S. Ynes
B. de los Trabajos
Canela

twee honderd Mylen van malkander gelegen, beyde onbewoond en gantsch onvrughtbaer; derhalven men haer den naem van d' *ongeluckige* gaf.

Van hier quamense over den *Equinoctiael*, en aldaer onder een grote meenighte van Eylanden, welker Inwooners sy boven maten diefag[illegible] vonden, waer omse deselve *Ladrones*, of de Diefs-Eylanden noem[illegible] Verder bericht hebben wy voor desen hier van gedaen. 't Voorn[illegible] nste deeser Eylanden, *Burneia*, was in den omkreyts groot twee [illegible]derd vier-en-vyftigh Mylen. Hier wast den Boom, wiens afgevallene Blaederen als Wormen voort kruypen.

Van de Diefs-Eylanden.

De Koningh bejegende de *Spaenjaerden* gantsch vriendlyck, en sond haer van uyt de Stad (hebbende vyf-en-twintig-duysend Huysen) kostlycke Geschencken op twee Elephanten. Aen 't Strand, dicht by *Burneia* (of *Borneo*) leggen noch twee kleyner Eylanden, naementlyck *Zubo* (wiens Koninghs sigh 't Gebied der *Spaenjaerden* onderwierp) en *Maton*.

Werden van den Koningh van Borneo vriendlyck bejegend.

Hier liet *Magaglian* sijne Schepen in de Haven leggen, en voer in Boots, oock in *Indiaensche* Schuytjens, met eenigh Volck uyt 't Eyland *Zubo* na *Maton* over; alwaer hy een Dorp in d'Asch leyde, en een grooten Buyt weghvoerde. Nae acht daegen vertrock hy weer van hier. Syn ooghmerck was gericht geweest op de Koninghlycke Hoofdstad; doch de Koningh deed een Uytval, verslaende *Magaglian* en seven *Spaenjaerden*. Dus verloor dien dapperen Zeeheld 't leven, op den sesthienden *April* des Jaers 1521., eer hy sijn voornemen gantsch had konnen volvoeren.

Magaglian verslaegen, eer hy sijn voornemen gantsch kan volvoeren.

Deesen eersten voorganger in d'omvaeringh des Weerelds sijn niet lang hier nae andere onvertsaeghde Mannen gevolghd, als *Francois Draeck*, *Thomas Candisch*, en *Olivier van Noord*. Breeder hier van te spreecken, laet de tegenwoordige Nacht-tyd niet toe.

Andere, die de Weereld hebben omgevaeren.

Belangende nu uw tweede versoeck, om te hebben een korte onderrichtingh van 't beroemde Eyland *Ceylon* uyt de nieuwste Schryvers; soo oordeel ik, u hier in niet beter te konnen voldoen, als in weynige redenen u voor te draegen 't geen *Dn. Philippus Baldæus*, Predikant in dit Gewest geweest, ons daer van heeft voorgesteld in sijn groot uytgegeven Werck. Dit is'er 't kort Begryp van.

Kort bericht van 't Eyland Ceylon.

* * * * * *

* * * * *

DIt Eyland, van sommige gehouden voor 't oude *Taprobane*, werd soodaenigh genoemd nae de Stad *Ceylon*. 't Leght tusschen ses en thien *Graeden* benoorden den Evenaer. Voortyds is

Gelegenheyt, grootte

is't in sijn begryp groot geweest vier honderd Mylen: doch heeft nu aen 't Noord-eynd door de zee wel veertigh Mylen verlooren. Buyten twyffel was 't voor heenen aen de vaste Kust geheght.

De gedaente van Ceylon, of 't oude Taprobane.

't Heeft de gedaente van ontrent de *Figuer* eens Hams: niet die van een Ey, gelyck sommige willen. Is voorsien van veele bequaeme Steeden, Sterckten en Havenen. 't Werd verdeeld in verscheydene Koninghrycken en Vorstendommen; gelyck blyckt uyt de *Titels* der Besittingen, welcke deese Keyser voerd, sigh noemende: *Raja Singa*, Keyser van *Ceylon*, Koningh van *Candea*, *Cita*, *Ceytavaca*, *Dambadan*, *Amorajapore*, *Jafnapatan*: Prins van *Uva*, *Mature*, *Dinavaca*, en de vier *Corbes*: Groot-Hertogh van de seven *Corbes*, *Matale*: Graef van *Cotiar*, *Trincquelemale*, *Batecale Velase*, *Vintana*, *Erembra*, *Pamiapata*, *Veta*, *Putelaon*, *Vallare*, *Gale*, *Belligaon*: Marquis van *Duramira*, *Ratiemira*, *Tripane*, *Acciapato*. Heer der Havenen van *Alscan*, *Columbo*, *Negombo*, *Chilau*, *Madampe*, *Calpentyn*, *Aripiture*, *Manaar*, en van de Visschery der Gesteenten en Paerlen: Heer van de gulde Son.

Grooten Titel des Keysers.

Vloeden, Ryckdom, Vrughtbaerheyd.

Veelerley treflycke Rivieren vindmen hier, van welcke sommige sigh in de Zee uytlaeten. Ryck is dit Gewest in veelerley Eedele Gesteenten, en bysonder vrughtbaer, voornaementlyck in Caneel en Cardamon. Hier sijn d'alderedelste Elephanten van geheel Indien. Eertyds is *Ceylon* van de *Chinesen* aengedaen geworden op de volgende wys.

Hoedanigh eerst van de Chinesen aengedaen en beheerscht.

Eenige *Chinesen*, welckers Jonck door Storm vergaen was, hier aengeland sijnde, seyden, dat haeren Opperheer de Soon van de Son wierd genoemd: welcke Son d'Inwooners van *Ceylon* ter dier tyd Godlyck eerden. Want *Eswara* (een Afgod) is by de *Malabaren* de Son; op wiens Hoofd de Maen staet, om dat deselve al haer light van de Son ontfanghd. Ter deeser oorsaeck wierden de gedaghte *Chinesen* niet alleen in't leven behouden, maer men verklaerde oock haeren Oversten, met toestemmingh van 't gantsche Volck, voor Koningh van 't Eyland. Uyt hem dan is 't Geslaght deser Koningen voort gekoomen; selfs oock de Keyser, die de Benoemingh van Heer der gulde Son voerd.

Seldsaeme Naemen der eerste Koningen van Ceylon.

Deesen eersten *Chineeschen* Koningh gaf men den naem van *Wel-beminden Sonne-Soon die noyt stil is*. Uyt hem is gesprooten *Lankaw Patti Mahadascyn*, dat is: *Wel-beminden Grooten Heer van 't gantsche Eyland*. Deesen teelde eenen anderen Soon, genoemd *Lankaw Singe Mahadascyn*, of *Wel-beminde Eylands-Leeuw*: Die ten Soon bequam *Marasinge Mahadascyn*; soo veel als: *Wel-beminden Leeuwen-doder*. Van hem quaemen twee Soonen voort, *Lankaw Patti Mahastane*, beteeckenende: *Ooghappel van 't gantsche Land*; en *Radgora Adascyn*, of, *Wel-beminde Koningh*: welcke beyde, na de dood haers Vaders, veel bloedige Oorlogen tegens een voerden, sonder evenwel d'een d'an-

der te konnen overwinnen. Uyt deese twee Koningen sijn veele Soonen en Dochteren ontstaen; welcke van hare Vaders, by haer leven, in hun Bezittingen bevestighd wierden; soo dat yeders oudste Soon Opperhoofd over d'andere bleef. Dus quam dan nae de dood van *Lankaw Patti Mahastane* sijnen oudtsten Soon *Marandonna Madgora* (dat is: *Gby sult dooden den Ooghappel*) aen de Kroon, en oorloghde tegens sijnen Oom: Doch de Vreede wierd eyndlyck getroffen door een Houwlyck van *Malabande Wandige*, soo veel als: *Eerstsiende Koningin*, met de Soon van *Marandonna Mahastane*, of *eerstsiende Koningh*.

Oorlogen tusschen Gebroeders om de volle Heerschappy.

Uyt dit Houwlyck sijn veele Dochters gesprooten; en nae 't overlyden des Vaders een Soon, genoemd *Fimala Darma Soria Adascyn*; dat is: *Gby sult het gantsche Ryck onderbrengen.* Dit is oock naederhand gebeurd: Want hy, nu oud geworden sijnde, heeft al de Landen en Rycken, welcke onder sijne gehoorsaemheyd niet wilden buygen, niet alleen voor vyanden verklaerd, maer oock daedlyck met de Wapenen aengetast. D'andere Koningen, tegens hem t'saemen spannende, en hem onder d' oogen gaende, wierden van hem overwonnen. Alle aensienlycke persoonen, welcke hem hadden tegen gestaen, braght hy om hals; en stelde sijne begunstighde in haere plaets. Ten Buyt voerde hy meê sijns Susters Dochter, *Rokech Wandige*, beteeckenende, *Schoone Koningin.* Tot deese leyde hy sigh, en won by haer veele Soonen en Dochteren, van welcke de volgende Koningen en Princen haren oorsprongh hebben.

Vervolgh van deese saeck.

Bloedschendige vermenginghg.

'tEyland *Manaar* leghd op de hooghte van negen *graden* benoorden den Evenaer; hebbende in de lenghte vyf, in de breedte twee uyren gaens. Hier is een seer beroemde Paerel-Visschery geweest; welcke in 't Jaer 1666. van d'*Oost-Indische Compagnie* weer op-gerigt is geworden. Visch is hier nu overvloedigh, welcke niet alleen van d'Inwooners tot haer eygen onderhoud gebruyckt, maer oock gedrooghd, en na andere Landen vervoerd werd.

Gelegenheyd van Manaar.

Hier is een slagh van Visschen (men souse Zee-Kalveren moogen noemen); levende niet alleen in 't Water, maer oock op 't Land. De Wyfjens hebben Melck in haere Borsten. Welgekoockt sijnde soo overtreffense seer verre de Steur in *Holland*, ja doen der Eeter geloven, dat hy Kalfsvleesch eet. 't Is aenmerckens waerdigh, datmen op 't Eyland *Ceylon* in seer weynigh tyds van de Winter in de Somer kan koomen. Want in de Landen *Manaar*, *Jafnapatan* en de *Wannias* begind de Winter en Regentyd in *October*, *November* en *December*. Integendeel is 't dan op *Colombo*, *Gale*, en de daer ontrent leggende Landen 't begin van de Somer, en de schoonste tyd des Jaers. Wende om, als 't in *April* en *May* op *Jafnapatan* de grootste drooghte is, dickmael ses of seven Maenden achter een duerende, soo valt de sterckste Regen op *Columbo*, *Gale* en d'andere plaetsen.

Seldsaeme Visschen.

Winter en Somer niet verr' van een.

Voght en Drooghte

Winden, groote stilte, schaedlycken Dauw; geweldige hitte.

In deese Landen (welcke laegh en niet Bergh-aghtigh sijn, geh wel 't andere gedeelte van Ceylon) waeyen niet meer als twee W den. Maer ontrent Colombo, Galo, &c. heeftmen 's Naghts Land-wind; 's daeghs de Zee-wind, gelyck op de Kust van dien, Malabar en Choromandel. Van April af tot October waeyd een stercke Suyde-wind, met heldere lught en Son schijn. Van November tot April de Noorde-wind. Doch in Ja nuarius, Februarius en Martius is hier een groote stilte en geweldi hitte. 's Naghts valt 'er een overvloedigen Dauw, seer schae lyck voor de Gesondheyd. Sonder deese Wind sou men 't h niet konnen harden, wegens de hevige hitte en stercke Son brand.

Verdeeling van Jasnapatan.

Jafnapatan werd verdeeld in vier Landschappen. Is wel bewoon en seer Volckryck. De lenghte is van twaelf, de breedte van ses u ren; doorgaens vercierd met Dorpen en Kercken. 't Getal der Do pen is honderd negen-en-vyftigh, behoorende onder vier-en-derti Inlandsche Kercken, behalven de Nederlandsche en Portugeesche. A de Noord-sijde van Jafnapatan spoeld den groten Oceaen. Over d'a dere sijde loopt de Rivier, welcke 't selve als een Eyland maeckt, sigh op tweederley wys in de Zee ontlast.

De Gereformeerde Godsdienst d'eerste mael in Belegamme gepredickt.

De gedaghte vier Landschappen sijn Belligamme, Tenmarach Waddemarache, en Patchiarapalle. In 't Jaer 1658. is de Leere d gesuyverden Godsdiensts door Phillippus Baldæus (onsen Schryve in de Hoofd-kerck van Belligamme, genoemd Telipole, d'alldereers mael gepredickt; en op den twaelfden January 1661. voor 't eers 't Heyligh Avondmael bediend geworden. 't Getal der Leede mate was terselver tyd twaelf. Drie Maenden daer nae was 'er vyfthier Op 't vertreck van den genoemden Baldæus waerense aengewassen to over de dertigh. In 't Iaer 1665. waeren 'er ontrent duysend Schoo

Getal der Leedematen en School-Kinderen.

Kinderen, onder welke vier honderd en taghtigh al de Vragen en An woorden des Catechismi en de Formulieren der Gebeeden niet alle van buyten wisten op te seggen, maer oock bequamelyck reden da van te geven; toonende, datse verstonden 't geense geleerd ha den.

Scharpsinnigheit der Inwooners.

In deese Kerck had onse Schryver dickmael een getal van twee du send toehoorers. D'Inwooners sijn doorgaens seer scharpsinnigh e vernuftigh. Waerom sy dan oock den Predikant Baldæus dickma met seer wonderlycke Vraegen aenboord quaemen; als: Van d Scheppingh des Werelds; van 't eynd des selven; van d'eeuwighey der zielen; van de Hel, en meer diergelycke.

Seldsaeme vraegh eens Indiaens.

Of seeckere tyd vraeghde hem een Indiaen: Of de Heere Christu den Doop Iohannis ontfangende, gedoopt wierd, in den Naem de Vaders, Soons en Heyligen Geests? Iae geantwoord sijnde, so voer hy aldus voort: Iesus is dan in sijnen eygenen Naem gedoopt g

wo

worden; 't welck hy niet wel kon verstaen. Doch naerder onderright sijnde, soo hield hy sigh voldaen.

Ontrent een half uyr gaens van deese Kerck is een andere, hebbende vier honderd School-Kinderen. Noch een groot half uyr verder weer een Kerck van seven honderd en vyftigh School-kinderen, seer uytsteeckend in kennis. Hier was doorgaens een gehoor van vyfthien of sesthien honderd Menschen, seer aendaghtigh, en al d'andere overtreffende. De Kerck *Achiavelli* leghd twee uyren gaens van de Hoofd-kerck *Telipole*; soo groot, dat'er twee duysend Menschen in konnen; opgebouwd van Korael-steen.

Verscheydene Gereformeerde Kercken, nevens 't getal

In dit Dorp sijn een groote meenighte van Tortelduyven; welcke driemael 's daeghs gesaementlyck Korren; waer aen men kan weeten, hoe laet het is. Hier woonde een geleerd *Bramine*, die een langen tyd met *Baldæus* verkeerde; en oock, nae genoeghsaem ondersoeck, van hem gedoopt wierd in 't ses-en-veertighste Jaer sijns Ouderdoms. Deesen heeft het leven en lyden onses Salighmaeckers *Jesu Christi* seer geleerdelyck, en met een hooge *Poëtische* Styl in *Latynsch-Malabaersch* gebraght. Hier waeren doemaels tusschen de vier en vyf honderd School-kinderen. 't Gehoor des Godlycken woords bestond uyt aght of negen honderd persoonen.

Der School kinderen

Ontrent een uyr gaens van *Telipole* leghd de Kerck *Ondewil*. 't Getal der Schoolkinderen is ses honderd; reedlyck wel onderweesen; 't Gehoor van ontrent duysend Menschen. De Kerck *Batecotte* heeft ontrent aght of negen honderd School-kinderen. 't Getal der geene, welcke tot het gehoor koomen, is meer als twee duysend. Een half uyr van *Batecotte* staet de Kercke *Paneteripou*. Der School-kinderen getal is ses honderd; seer verr' toegenomen in den *Christlycken* Godsdienst, soo datse alreeds by *Baldæi* tyd tot verwonderens toe wisten te weerleggen de dwaelingen der *Roomsch-gesinde*, aengaende 't Vagevyer, de Mis, d'Aflaeten, en andere Menschelycke Vonden. Andere Kercken gae ick, kortheydshalven, hier voorby.

En toehoorers der Predicatien.

't Tweede Landschap van *Iafnapatan*, genoemd *Tenmarache*, heeft vyf Kercken, met haere daer onder behoorende Dorpen. Hier sijn meenighten van Apen en Meirkatten.

Meenighte van Apen.

't Derde Landschap, *Wadamarache*, heeft drie Kercken. Hier sietmen boven maeten schoone Landeryen, en grooten Overvloed van Vee. Een goed Schaep kooptmen hier voor aght of thien stuyvers. Tsestigh Eyeren voor drie stuyvers. Vier Hoenderen om vyf stuyvers.

Eetwaeren seer goed koop.

't Laetste en uyterste Landschap is *Patchiaparelle*, hebbende vier Kercken. Dit Gewest is gantsch Sandigh, en seer ongesond. Daer-en-boven uytsteeckend heet; sonder goed Water, en de verwoestingh der Elephanten seer onderworpen. Op seeckere tyd des Jaers ontstaet hier een wonderlycke Sieckte, by ons gantsch onbekend. 't Gemaght

Wonderlycke sieckte op seeckere tydt van 't Jaer.

der Kinderen sweld geweldigh op, en haere Buycken staen als uyt-gespannene Trommelen. Veele sterven van dese Quael. Daer is niet een eenigh Jaer, ontrent de tyd dat de Vrughten ryp worden, of men siet honderden van Boomen omgeworpen van d'Elephanten. De Vrouws-persoonen weeten hier, door't blasen in Aerdene Kruycken, een wonderlyck geluyd te maecken, en daer op te Daussen. Hier meê meenense de Vreemdelingen een groote eer aen te doen. Dus verr' van *Iafnapatan*.

Dans der Vrouwen.

D'Eylanden.

D'Eylanden sijn ses in getal. 't Eerste is *Ouratute*, 't welck drie Kercken heeft. Hier vindmen overvloed van allerley Visch. D'Inwooners maecken goede en welsmaeckende Boter. Hier sijn Kievetten en Leeuwarcken.

Putten door de Donder gemaeckt.

Van d'overige Eylanden vind ick niet sonderlinghs aengeteeckend, als alleen, dat'er Putten werden gevonden, van den Donder gemaeckt; hebbende yeder maer een voet of anderhalf Water.

Summa aller School-Kinderen,

In 't Jaer 1663. waeren alleen in *Iafnapatan* vyfthien duysend en twaelf Inlandse Schoolkinderen; behalven inde *Wannias* en *Manaar* in welcke Kercken noch derthien honderd en vyfthien derselver wierden gevonden; t'saemen festhien duysend drie honderd en seven-en-twintigh. In de *Wannias* wierden doe geteld (volgens de Besoeckingh van den Leerraer *Baldæus*, gedaen in 't Jaer 1665.) vier duysend vyf honderd drie-en-dertigh bejaerde *Christenen*, behalven noch twee honderd en veerthien Slaven. In 't Koninghryk *Jafnapatan* waeren in 't Jaer 1663. twee-en-tsestigh duysend vyf honderd aght-en-vyftigh *Christenen*, soo Mannen als Vrouwen; behalven noch d'aenleerende Slaven; sijnde een getal van twee duysend vyf honderd seven-en-twintigh. 't Getal der gedoopte kleyne Kinderen in drie Jaeren tyds (van 1658. tot 1661. in welcke tyd *Baldæus* gantsch alleen van Kerck tot Kerck moest swerven) was vier duysend seven honderd negen-en-tnegentigh; behalven noch seven-en-dertigh Minder-jaerige. In dien selven tyd wierden'er getrouwd op de wys der *Christenen* twee duysend een honderd en aght-en-vyftigh paeren: Behalven noch de gedoopte en getrouwde in de *Duytsche* en *Portugeezsche* Kercken. Op *Baldæi* vertreck was 't getal der School-kinderen gereesen tot aghthien duysend toe. In 't Jaer 1663. bevondmen 't getal der gedoopte, aengewassen tot twaelf duysend drie honderd seven-en-dertigh.

Allebejaerde Christenen,

Aller gedaghte Kleyne kinderen; en aller getrouwde in Iafnapatan.

* * * * * *
* * * * * *

Verscheydene Geslaghten van Inwooners.

ONder d'Inwooners van *Iafnapatan* sijn verscheydene Geslaghten. De *Bellales* draegen een kleed van de Navel af na beneden toe, op de manier van een Broeck. Voor op den buyck hebbense een ingerold stuck haers kleeds, ontrent als een Sack, daer-

daerse haere *Betel* en *Arack* in verbergen. Doorgaens hebbense lange Oor-lellen, welcke van jonghs af doorboord sijn, en dickmael tot op de Schouderen toe afhangen, vercierd met Goudene Oorhanghsels. Sy geneeren sigh met de Landbouwery. Hebben overvloed van Vee, en bewoonen nette Huysen, met schoone Hoven. D'ooghstyd is in *Jannuarius* en *Februarius*. Ontrent de Waterpoelen ooghstmen tweemael in 't Jaer. Sy dorschen op de wys der *Israeliten*, met haer' Ossen, welcke ongemuylband sijn, en in 't ronde omwandelen, doende door haere treeden 't Zaed uyt de Halmen vallen. In de Regen-tijd stort hier 't Water soo gantsch overvloedigh neer, dat het als met Backen uyt den Hemel schynd gegooten te worden; ter welcker oorsaeck de Velden oock overstroomd leggen. Deese Regenen vallen twee Maenden langh. Anders heeftmen dickmael in aght Maenden tyds geen tweemael vroegen of spaeden Regen. Sy hebben hier goede Boter; doch werd niet gemaeckt op onse wys, met een Karn. Sy neemen een Stockje, aen wiens uyterste een Hout is gehecht, op de manier van een Starr', met verscheydene Punten. Dit weetense tusschen haere Handen in de Melck soodaenigh om en om te draeyen, dat eyndlyck een goede Boter te voorschyn koomd. Men sou hier oock wel treflycke Kaes konnen bereyden, doch deselve werd van haer niet geaght.

Bellales, en derselver Seeden.

Swaere Regenen.

Seldsaeme manier van Boter-maeckingh.

De *Bramines* in 't Land *Jafnapatan* en elders hebben de grootste uytwendige Seedigheyd, welcke oyt by eenigh Mensch sou mogen gevonden worden. Sy sijn nughteren, wacker, suyver, beleefd; minsaem van omgangh; matigh in eeten en drincken; gantsch geen stercken dranck gebruyckende. Tweemael daeghs wasschense sigh. Sy eeten niets van 't geen leven heeft ontfangen, of waer uyt leven kan voortkoomen. Ondertusschen evenwel sijnse seer wellustigh, en (gelyck al dit volck) boven maten seer genegen tot onkuysheyd.

Seeden en gewoonten der Bramines in Ceylon.

Een arme Dochter kan in dit Land niet wel aen de Man geraecken: En derhalven doetmen meenighmael een *Collecte*, of Gift-versaemelingh, by dese en geene, om een Bruyd-schat voor haer by een te vergaederen. De Dochters trouwen seer jongh; dickmael maer thien of elf Jaeren oud sijnde, en op haer derthiende Jaer baerense Kinderen. 't Schynd, datse een Mensch geen Mensch aghten, voor dat hy getrouwd is; derhalven sy oock haere Soonen seer jongh uytsetten. De geene, welcke niet by tyds sorgen, om haer Geslaght voort te planten, aghtense weynigh minder als een Doodslaeger. Insonderheyd sullense niet lightlyck een Dochter ten Vrouw neemen, welcke alreeds hare Maendstonden heeft gehad. Indien eene der getrouwde koomd te sterven, soo keeren de Goederen weer nae de sijde daerse van daen sijn gekoomen. Geensins sullense in Houwlyck treden sonder bewilligingh harer Ouders.

Arme Dochters konnen niet wel aen den Man geraken.

Moeten trouwen eer haere Maend-

Hier

stonden koomen. Hier in beschaemense veele onder de *Christenen*; welcke sigh niet ontsien, tegens wil van Vader en Moeder schandlyck met malkander door te gaen; en alsoo niet een zeegen, maer een Vloeck over hare Echt haelen.

't Geslaght der Chivias. 't Geslaght der *Chivias* heeft voortyds dienst gedaen aen 't Geslaght der Koningen van *Jafnapatan*. Nu moetense voor de voornaemste der *Nederlanders* Water haelen; dickmael twee of drie uyren weghs verr': Voorts oock Hout hacken en aendraegen. Soo dat haer werck is den arbeyd der *Gibeoniten*; naderhand *Nethinim* genoemd, *Jos.* IX. 23. Jae, haeren last is noch swaerder. Moeten slaefschen arbeyd doen. Want veeltyds moetense een Man of Vrouw met een swaere *Palankin*, of Draeghbaer, op haere Schouderen neemen, en met haer thienen of twaelven een wegh van thien, twintigh en dertigh Mylen draegen. Ondertusschen sijnse noch vry hovaerdigh, vermitsse Hofdienaers sijn; en sullen niemand, als die van Aensienlyckheyd is, op haere Schouderen torssen. De geringe werden gedraegen van de gemeene *Coelys*, welcke over al woonen; maer d' andere, behoorende onder de Besoeckingh der Kerck *Chundecouli*, onthouden sigh enckelyck aldaer.

't Geslaght der Parruas. 't Geslaght der *Parruas*, desgelycks in 't Ryck *Jafnapatan* woonende, behelpen sigh met de zeevaerd, maer insonderheyd met het duycken nae Hoornkens en Paerlen.

Der Chittys. 't Geslaght der *Chittys* geneerd sigh met de Handelingh der Lynwaden en andere Coopmanschappen; sijnde seer argh en doortrapt om een Stuyver te winnen.

Van noch eenige andere. 't Geslaght der *Carreras* wind de kost met Visch-vanghst; desgelycks oock 't Geslaght der *Mokkuas*. De *Nallouas* sijn in 't gemeen swarter als d'andere, en Slaven der *Bellales*. Sy tappen de *Zuyri* van de Boomen, en konnen sigh wel vol daer in suypen; spitten 't Land om; weyden de Beesten, en bevoghtigen 't Geboomt. Stinckende Lieden. 't Zijn seer onsuyvere stinckende Menschen; soo datmense van verre kan riecken, even gelyck de *Hottentots* op de *Caep de bonn' Esperance*. De *Parreas* sijn 't alderonedelste en vuylste Geslaght, die den Dreck en allerley onreynigheden moeten weghnemen. Sy eeten selfs Muysen en Ratten. Met een woord, 't is een gansch ongeaght en stinckend Volck.

De Kinderen moeten 't Ambaght harer ouders doen. Elck Geslaght trouwd hier niet alleen onder sijn eygen Geslaght, maer oock elck Ambaght koomd van de Vader op de Soon te dalen. Die een Wever, een Smit, een Veldbouwer werd gebooren, blyft met al sijn Nakomelingen een Wever, van Smit, een Boer. De mindere Geslaghten werden wonderlyck veraght, en de doorlughtighste sijn in een bysonder-groote aensienlyckheyd. De minder voor by haer meerder gaende, neygen sigh seer diep ter aerden, en betoonen daer door, datse kennis van haere geringheyd hebben. Doorgaens hebben de Mannen, soo wel in 't een als 't ander Geslaght, een groot ontsagh by hare Vrouwen. Sy sullen met deselve niet eeten, maer doen haere Maeltyd alleen.

Al

D'Inwooners hebben een goed verstand.

Al d'Inwooners van *Iafnapatan* sijn van God met een goed natuerlyck Vernuf begunstighd. Hebben een treflyck Begryp, Oordeel en Geheugenis. Al t'saemen (behalven de *Ballouas* en *Parreas*) sijnse nughteren, en seer sinlyck over haere ligchaemen. Geen Veghters, maer groote Snappers, die met de Tongh wel weeten te speelen.

Syn Bygelovigh en Toveraghtigh.

D'Algemeene gebrecklyckheyd onder haer is d'onkuysheyd; soo dat de Mans-persoonen, eerse noch getrouwd sijn, haer dickmael alreeds onbequaem hebben gemaeckt tot de Houwlycks-plight. Onder d'oude lieden sijner veele, die op Vogelgeschrey aght neemen: Die gewoon sijn, de Siecke te geneesen met eenige binnens monds geprevelde woorden, en een saghte Geesselingh op 't Ligchaem: Die den Duyvel vraegen, om 't verborgene weer te vinden, door de beweegingh van een Schaer en een Wan.

Veele oock wel afgeright in de Wetten des Lands. Advocaten. Artzen.

In dit Koninghryck werden allerley Konsten en Handwercken geoeffend. Men vindt'er, welcke bysonderlyck sijn afgeright in al de Reghten des Lands: Gelyck dan in den groten Land-Raed, bestaende uyt *Nederlanders* en *Indianen*, altyd sit een verstandigh Man in sijne Vaderlycke Wetten, nevens drie andere *Modliars*. Daer ontbreecken oock geene *Tertulli*, of Voorspraecken, die dickmael een Vertoogh doen van een half uyr langh, en dan noch nauwlycks de saeck begonnen hebben. Artzen sijn 'er genoegh, doch hebben gantsch geen kennis van d' *Anatomie* of Ontleedingh. Al haere Geneeskunde bestaet uyt enckele ondervindingh; waer van sy groote Geschrevene Boecken hebben; al van ouds uyt d'eene Hand tot d'andere, en alsoo tot haer gekoomen; waer by sy dan noch voegen 't geense door eygene ervaerenheyd hebben aengemerckt. Haere Suyverdrancken werden enckelyck gemaeckt van varssche kruyden. Indien den Afgangh te groot is, soo gevense een weynigh gewrevene Peper aen den Siecken, met Water bevoghtighd, om op en ontrent de Navel te doen. 'k Heb selfs, seghd *Baldæus*, bevonden, dat deesen Raed seer goed, oock een deftigh middel tegens de Winden en Weedommen des Buycks is. Wondheelers en Baerdschraepers sijn 'er in overvloed. Deese laetste hebben altyd een Spiegeltje by haer. De Scheermessen sijn vry dicker van rugg' als in onse Landen. Sy scheeren niet alleen den Baerd en 't Hayr, maer korten oock de Nagelen aen handen en voeten. Desgelycks suyverense d'Ooren.

Geneesmiddelen. Chirugyns en Barbiers.

Ambaghts-Lieden.

Men heeft hier Schilders, Wevers, Konstige Werckmeesters in Yvoir, Ebbenhout, Goud en Silver. Voorts Smits, Timmerlieden en Metselaers, soo wel als in eenige Landen van *Europa*. Een Timmerman en Metselaer wind hier vyf of ses stuyvers 's daeghs.

Wonderlycke

Trinquenemale heeft een boven maeten schoone Haven, de beste in geheel *Ceylon*: Alhoewel deese Plaets in 't eerst veele *Nederlanders*

Sieckte, onder de Nederlanders ontstaen.

heeft verslonden, wyl aldaer een wonderlycke Sieckte ontstond, ten tyde als de selve van *Capitain Pieter Wasch* eerst versterckt sou worden. De Menschen, gelyck naderhand in 't openen bleeck, kreegen een Worm in de Harssenen, en liepen met groote meenighte, even gelyck als dol, in de zee, alwaerse om 't leven quaemen. Men oordeelde, dat deese Quael wierd veroorsaeckt door de kraghtige hitte des Daghs, en den kouden Dauw des Naghts; waer by dan noch quam den geweldigen arbeyd des Gravens der Soldaten, welcke veel waecken moesten, en niet anders als filtige Spysen gebruyckten.

Candy, de Hoofdstad.

Candy is de Keyserlycke Hoofdstad van *Ceylon*, leggende dertigh Mylen van de zee, en negen Mylen van *Tintane*; gebouwd langhs de Rivier van T*rinquenemale*; een-en-twintigh Mylen te Land van *Matecalo*.

Pagoden, of Afgods-Tempelen.

In dit Eyland sijn doorgaens seer veel *Pagoden*, of Afgoden-Tempels, en Kloosters. Onder meer andere staet een groote *Pagode* tusschen *Gale* en *Matecalo*; sijnde seer hoogh, en de Schippers ten Baecken dienende. Hier in siet men 't Beeld van een groot Man, reght over eynd, met een bloot Swaerd in de hand, en den arm verheven om toe te slaen. De *Cingaleesen* loopen in haere noden of sieckten daer heenen, om t'Offeren: Ten welcken eynde sy altyd een Korf in hare Huysen hebben; daer in vergaederende 't geense den Duyvel willen vereeren, om van hem geholpen te worden. Sy oordeelen, dat de Wereld niet sal vergaen, soo langh deese *Pagode* in stand blyft.

Offerhanden aen den Duyvel om gesondheyd.

Veele bidden op andere Plaetsen een Elephants-kop aen, van Hout of Steen gemaeckt, om Wysheyd te verkrygen. Hun Afgoden vercierense met Bloemen. Hier is een seer hoogen Bergh, gehouden voor den hooghsten in gantsch *Indien*, genoemd *Pico d'Adam*, of *Adams-Bergh*. D'Inwooners geloven, dat *Adam* hier geschaepen, en 't Paradys hier geweest is. Oock seggense, dat *Adams* voetstappen hier noch te vinden zijn. Veele komen van seer verre, jae honderden Mylen weghs reysen, om dit Heylighdom te sien. Deesen Bergh is niet te beklauteren, anders als met ysere ketenen en ingeslaegene Spyckers.

Adams-Bergh.

Goede en quade hoedanigheden der Cingalesen

De *Cingaleesen* sijn aerdigh, konstigh en vernuftigh in allerley Handwercken van Goud, Silver, Elpenbeen, Ebben-hout, Yser; oock in Wapenen te smeeden, deselve seer geestigh met Silver inleggende. Sy sijn wel bespraeckt, rap ter Been, vaerdigh in den Oorlogh. Weynigh wercks maeckense van Bloed-schande. Want als de Mannen van hare Vrouwen vertrecken, soo beveelense deselve aen haere Broeders, om haer, in haer afweesen de Manlycke schuldige plight te betaelen. 't Gemack beminnense seer hoogh, en houden gantsch weynigh van Arbeyden. Sy trouwen soo veel Vrouwen alsse onderhouden konnen: doch de Dochters, welckese neemen, moeten gantsch jongh sijn, op datse sigh van derselver Maeghdom verseeckerd houden moghten.

Ceylon

* * * * *

* * * *

Vrughtbaerheyd van Ceylon:

CEylon is seer vrughtbaer van Rys, en allerley andere heerlycke vrughten, als, *Ananassen*, *Cocos*, *Jaques*, uytmuntende *Oranjen-appelen*, *Limoenen*, *Citroenen*, *Vijgen*, *Druyven*, *Patatten*, *Quiavos*, *Papajen*, *Granaten*, en soo voorts. Door 't geheele Jaer kanmen Druyven hebben, behalven in de drie Regenmaenden. Daer syn oock Suycker-Riedten, Aelbesien-boomen; Gingebaer, Peper, Cardamom, Taback, en wilde Palmeer-boomen, welcke Suycker en *Zuyri* voortbrengen, sijnde een seer aengenaemen Dranck. Daer-en-boven noch *Calabasse*-Boomen, Cottoen, *Areeck* en andere Boomen; *Portugalsche* Vygen, lange Peper, Betel, Meloenen, Pompoenen, Water-Limoenen, Ajuyn, Loock: En oock Krop-kool, Aspergies, Wortelen, Radys, en andere *Hollandsche* Aerdvrughten. Insonderheyd wast hier de kostlyckste en fijnste Caneel; welcke nergens anders soo suyver valt. Deese Caneel, by ons soo seer geaght, en in sulck een hooge waerde, word van de *Cingaleesen* Cureneo Potto, en de Boom *Curinde-gas* geheeten. Men vind sommige deeser Boomen van een uytneemende grootte.

Wat voor Aerd en Boom-vrughten hier wassen.

De Caneel is hier de beste.

Beschryvingh des Caneel-Booms op 't Eyland Ceylon.

Alhoewel wy in onse voorige Redenvoeringen (*Eerste Deels eerste Boeck pag.* 122. *en vervolgens*) in 't breede hebben gesprooken van den Caneel-boom en des selven Vrught, desgelycks oock hoe de Caneel gedrooghd werd; soo sal echter niet ondienstigh sijn, oock deesen Schryver met weynige woorden hier van te hooren gewagh maecken, om te sien, waer in hy met de voorgedaghte *Autheuren* over een koomd, of verschild. De Bladen des Caneel-booms sijn die van den Citroen-boom niet ongelyck, doch een weynigh smaller. De Bloessems sijn wit, aengenaem, en lieflyck-rieckend. Hier van koomd een Vrught voort, hebbende bynae de gedaente van een kleyne Olyf, eenighsins geelaghtigh. D'Inwooners maecken 'er Oly van; hebbende de verwe en kraght der Note-muscaten; seer heelsaem voor veele Sieckten. De reuck en smaeck is als die van de Caneel.

Hoedanigh de Caneel gescheld en bereyd word.

De Caneel-boom heeft twee Schorssen; van welcke de buytenste met een krom Mes wierd afgescheld. Daer nae werd de Kaneel-bast met de kromme punt van 't Mes eerst in 't rond, daer nae langhwerpigh van den Boom afgestoocken, en op 't Veld neergeleghd, om van de Son gedrooghd te worden; welcke deselve door haere hitte in malkander doet rollen. De Boom, dus gescheld sijnde, wast niet meer; maer van de ter aerden vallende Vrughten komen nieuwe Boomen voort. 't Hout des Kaneel-booms is goed, saght en wit. D'Inwooners gebruycken 't tot den Bouw haerer Huysen. Deese Caneelboomen wassen niet door geheel *Ceylon*, maer alleen op sommige plaetsen. Want noch in 't gantsche Ryck van *Iafnapatan*, noch op 't Eyland *Manaar* sijn deselve te vinden; maer aldereerst over de Ri-

Kaneel-boomen wassen niet overal in Ceylon.

Eeeeeeee 2 vier

vier van *Chilau*, in de Landen van *Negumbo* en binnenwaerts, oock ontrent *Gale*, etc.

Uyt de Wortel koomd seer stercke Campher voort.

Sy wassen niet in orde by malkander, maer staen in de Bosschen. 'k Heb gesien (seghd *Baldæus*) dat mijne Slaven, of Dienaers, wanneer ick op *Gale* den Heyligen Dienst waernam, onder 't Brandhout dickmael Kaneel-boomen-hout in Huys braghten; 't welck op 't vyer geleghd sijnde, een wonder-lieflycken reuck van sigh gaf. 't Is aenmerckens waerdigh, dat schoon de Caneel seer heet is, evenwel uyt de Wortel des Caneel-booms niet alleen een welrieckend Water, gelyck als Campher, maer oock selfs de sterckste Campher voortkoomd. 'k Heb (seghd de Schryver) ronde witte Ballekens daer van in mijne bewaeringh gehad, welcke ick, wegens den stercken reuck, niet verdraegen kon, en derhalven van my moest wegh doen.

Slangen-Hout, dienstigh tot veelerley Gebreecken.

't Slangen-hout werd aldermeest in *Ceylon* gevonden. De verwe is wit-geel. 't Is seer hard, en bitter van smaeck. Men gebruyckt het door gantsch *Indien*, maer bysonderlyck in 't Eyland *Ceylon*, tot veelerley Genesingen. D'*Indianen* wryven 't kleyn, en bestrycken haere ligchamen daer meê, om te heelen alle uytwendige Seeren en Schurftheden, welcke de groote hitte haer veroorsaeckt. Twee loot Slangen-hout, fijn gestooten, met Water of Wyn gemenghd, en alsoo in gedroncken, is seer goed tegens 't *Colyck*, heete Koortsen, en veelerley Sieckten, voornaementlyck tegens de Beeten der Slangen, van welcke dit Eyland seer vol is.

Hoemen eerst door 't Diertje Quil, of Quirpelo is geraeckt tot de kennis van de kraght des Slangen-houts.

De *Cingalesen* en hare Boecken getuygen, dat d'eerste kennis van de kraght des Slangen-houts is gekomen door een Beestje, in 't *Portugeesch* geheeten *Quil*, of *Quirpelo*, ontrent soo groot als een Fret, *daermen by* ons de Conynen meê jaeghd. In *Indien* vindmense seer *veel binnen de* Huysen; soo wel, om tydkortingh daer van te hebben, als oock, om datse de Ratten en Muysen vangen. Dit Diertje is van Natueren een Slangen-vyand, en waer 't deselve siet, daer sal 't tegens deese Dieren veghten. Gewond sijnde, soo geneesd het sigh weer door 't eeten van Slangen-hout. Men heeft dickmael gesien, dat een deser *Quirpelo*, een Slangh verwonnen hebbende, doch in de Stryd seer gestoocken geworden sijnde, terstond nae 't Bosch liep, van 't Slangen-Hout at, en nae ontrent een half uyr tyds weer op de plaets quam daer sijnen Vyand vermeesterd lagh; sonder eenigh leed meer te gevoelen. Verder berigt hebben wy hier van gehoord in onse voorgaende *Discourssen* (*eerste Deels eerste Boeck*, *pag.* 301. 302.)

Gevoellyke Boom-vrught.

Men vind hier oock de Vrught eens Booms, welcke gevoellyck is, en met reght *Kruydje roer my niet* moght geheeten worden. Want soo haestmen deselve aenraeckt; soo springhdse, en beweeghd sigh.

Gedierten op Ceylon.

Dit Eyland heeft overvloed van Buffels, Yser-Varckens, Ossen, Stieren, Schapen, Bocken, Harten, Honden, Elanden, Swynen, Hasen, Veldhoenderen, Korhoenderen, Pauwen en Apen: Welcke

ke laetst-genoemde de reysende persoonen dickmael oorsaeck tot lagchen geven.

Jackhalsen, seeckere Dieren, seer begeerigh nae Menschen-vleesch.

Men siet hier seecker slagh van Dieren, genoemd *Iackhalsen*, hebbende de grootte van een kleyne Vosch, en even soodaenigh een Staert. Deese sijn boven maeten seer geneegen tot Menschen-vleesch. Ter deeser oorsaeck beleggen d'Inwooners de Graven harer Doode met seer swaere Steenen, op datse niet aen de Lycken souden komen. De Jaghthonden vallen haer somtyds wel aen, doch worden van deese Beesten verdorven: Welcke, sigh in nood bevindende, een boven-maten vuyle pis-stanck van sigh geven, die de Honden geensins konnen verdraegen.

Haer Vleesch goed tegens de Teeringh.

't Vleesch der *Jackhalsen* is seer heelsaem tegens de Teeringh-Sieckte, gelyck dickmael beproefd is. 's Avonds maecken deese Dieren een Vergaederingh, met een seer vreeslyck eenpaerigh geluyd, slimmer als dat van de huylende Honden; insonderheyd daer sigh een Leger heeft neergeslaegen, en wat t'eeten valt, vermitsse altyd Hongerigh zijn.

Klughtige Beschryvingh van de Kraeyen deeses Lands.

Hier sijn Kraeyen by duysenden, welcke 's middaghs op de Huysen een seer leelyck getier maecken: Doch sijn oock soo listigh, datse niet anders als door een gebroocken gat, of Rottingh-venster, te schieten sijn; 't welck dan noch al selden geluckt. 's Avonds verttecken se sigh buyten de Steeden en Kasteelen, soeckende haere Slaep-plaets in de Boomen. 's Morgens passense vroegh op, en letten wel nauw, waer wat geschaft word; want de roockende Schoorsteenen beminnense op 't hooghste.

Hoe seldsaem sigh deselve in sommige gevallen draegen.

Dit is een wonderlyck slagh van Volck (soumen bynae seggen, om te spreecken met den *Poët*, die de Visschen noemd *Populos pulmone carentes*, een Volck sonder Longen), sijnde niet alleen eetende, maer oock weghdragende Gasten. Daerenboven sijnse soo snap en kaeckelaghtigh, dat der Menschen Ooren daer van tuyten. Indien yemand haerer Mackers een kogel kryghd, soo houdense een gantsch seldsaeme Lyck-staetie met kryten en karmen; insonderheydt wanneer men den geschootenen in een Boom ophanghd. Haddense handen in plaets van pooten, sy souden hem gewisselyck van de Galgh helpen, al soudense oock van 't Gereght der Kocks en Slaven (welckese dickmael een goed Stuck Vleesch ontsteecken) aengehaeld worden, en dien selven gangh moeten gaen. Deese koddige Dieren konnen de Menschen dickmael de Muyteneesten uyt 't Hoofd verdryven.

Meenighte van groote gevaerlijcke Slangen.

Hier sijn doorgaens seer veel en gevaerlycke Slangen. Men vind hier Zee-slangen van aght, negen en thien Ellen lenghte. Op 't Land siet men 'er oock die seer groot en langh sijn, Rotte-vangers geheeten; welcke sigh in de Daecken onthouden. Deese doen de Menschen geen, of immers seer selden quaed. D'aldervergiftigste sijn de *Cobres Capellos*; van welcker beeten by *Baldæs* tyd, veele Menschen op *Iafnapatan* gestorven sijn.

Genees-middel tegens haren beet.

't Genees-middel daer tegens, te weeten de Slangen-steen, hebben wy wydloopigh verhandeld in voorleedene daegen (in 't *Eerste Deels tweede Boeck pag.* 925.). Soo haestmen sigh van haer gewond bevind, moetmen de gedaghte Steen op de beet leggen, en deselve somtyds met Melck vervarsschen. De Wondheeler, Meester *Albrecht* van *Lambergen* schreef aen den Predicant *Baldaus*, dat hy in 't Jaer 1666. van een boose Slangh wierd gebeeten; waer door hy een tyd langh gelyck als blind geweest, doch eyndlyck door Gods genaede weer geneesen geworden was.

By-geloof der Inwooners, ontrent de Slangen.

D'Inwooners, welcke noch wat nae de *Heydensche* Afgodery luysteren, hebben niet geerne, datmen dese Dieren doodslaet. De *Christenen* in tegendeel ontsien sigh niet, sulcks te doen waerse maer konnen. De *Malabaren* sijn voor deselve seer bevreesd. Noemen haere Beesten en Kinderen nae de Slangen, en setten haer eeten voor, op datse haer geen quaed moghten doen. Dickmael komen deese Slangen in de Huysen, voornaementlyck in den Regen-tyd. Oock werdense veeltyds gevonden aen de plaetsen daermen Duyven houd. In *Baldæi* Wooningh op *Lafnapatan* wierden twee Honden van haer dood gebeeten. Hy vondse op de Trappen; jae selfs oock op sijn Bed leggen. Daer is noch een kleyner slagh van Slangen (de *Portugeezen* noemense *Vipres*) sijnde gepleckt, en t'eenemael, jae doodlyck-vergiftigh.

Deese koomen in de Huysen, jae selfs op de Bedden.

Sommige Volckeren betoonen Godlycke Eerbiedigheyd aen de Slangen.

De *Samogiten* (viel *Angelot* hier in) bewysen noch hedensdaeghs de Slangen een Godsdienstige Eerbiedigheyd, en voeden deselve in haere Huysen heerlyck op. Wanneer dit woeste Volck eenigh ongeluck bejegend, soo meenense, dat haer sulcks is overkoomen, om datse hare Huys-Slangh niet wel onthaeld, of niet genoegh versaedighd hebben gehad. Desgelycks eeren de *Iaponneesen* de Slangen, op dat haer van deese Dieren geen onheyl moght bejegenen. Ontrent *Calicuth* werden Slangen gevonden, viervoetigh, en soo groot als wilde Varckens: echter sonder Vergif. Maer geterghd sijnde, soo doense met haere Tanden groote schaede. Noch andere Slangen sijn'er van driederley gedaente, en soo giftigh, dat de Menschen, van haer gebeeten sijnde, gewisselyck moeten sterven, indien maer eenigh bloed uyt de wonde koomd. Al dese Slangen Heylighdmen hier, en niemand derf haer leed doen, op onvermydlyck levens-verlies. Al wat afschouwlyck, schaedlyck en Duyvelsch is, werd van de *Calicuthers* in seer grote Aghtbaerheyd gehouden; om dat (na hun gevoelen) deese Geesten van God sijn geschaepen tot uytvoeringh sijner Wraeck en pyniging der Menschen. Jae, soodaenigh sijnse versoopen in haer dwaes by-geloof ontrent het eeren deeser Dieren, dat selfs de Koningh, soo haest hem bewust is, waer eenen of eenige derselver sigh onthouden, Hutjens voor haer doet opreghten. Als d'Eedele ergens heenen reysen, en eene deeser Slangen haer op den wegh ontmoet, soo

Eenige andere sonderlinge aenmerckelyckheden van

agh-

aghtense dit een geluckigh Voorteecken te sijn. De Swarte in 't Koninghryck *Zenege* hebben oock een seldsaem Wan-geloof van de Slangen; welcke in dit Land meenigerley, en seer gifstigh, werden gevonden. Eenige derselver onthouden sigh by haere Hutten, jae koomen 's naghts daer binnen, sonder evenwel yemand quaed te doen, als alleen de Ratten en Muysen, welckese vangen. Geenssins willen d'Inwooners haer dood geslaegen hebben, wylse geloven, dat hun overleedene Ouders en Vrienden nae haere dood dus veranderd sijn geworden. Oock meenense, wanneer een deeser Slangen om 't leven werd gebraght, dat yemand daer ontrent gewisselyck sal moeten sterven. Soo groot werdense somtyds hier gesien, datse geheele Reebocken levendigh konnen in slicken. Maer gae nu voort uyt *Baldaus*.

De Bygelooven ontrent deese Dieren.

Groote Slangen,

In sijnen tyd (vervolgde *Sinebald*) lagh op *Iafnapatan* een *Hooghduytscher* in Besettingh, in't gemeen de Slange-vanger geheeten. Desen wierd van de Bevelhebber *Antonius Pavilioen* (naderhand geworden *extraordinair* Raed op de kust van *Choromandel*) geroepen, om een grote *Cobre Capel*, of Slangh, in sijne kamer gekomen sijnde, te grypen; gelyck hy dan oock deed; houdende sijnen Hoed voor d'oogen, en dit vreeslyck Dier met de hand vattende, sonder eenige schade daer van t'ontfangen. Jae, hy was gewoon, deese giftige Slangen eeten te geven; dickmael te handelen, in sijne knapsack te bewaeren, en nevens hem neer te leggen, als hy gingh slaepen.

Een Hooghduytscher op Jafnapatan, grijpt de giftighste Slangen, sonder eenige schade;

Baldaus was bekommerd, of dit niet wel door Duyvelsche Konsten moght geschieden; en sprack hem derhalven hier over aen. Doch hy verklaerde, dat alles Natuerlyck toegingh, en dat hy door seeckere middelen voor 't vergif der Slangen bevryd was; ten welcken eynde hy oock een Slangen-kop en Slangen-hert in sijne Dgiesack droegh. De Predicant moest hier mee te vreeden sijn; want 't geheele geheym begeerde hy niet t'ontdecken.

Door Natuerlycke middelen, volgens sijn voorgeven.

D'Inwooners van de Kust *Choromandel*, gelyck oock sommige *Cingaleesen* en *Malabaren*, weeten deese Slangen te beleesen, soo dat deselve, tot yeders verwonderingh, op haer Gesangh beginnen te Danssen.

Slangh-beleesers.

Op *Java* en *Banda* sijn de Slangen veel grooter als op *Ceylon*. Op *Batavia* heeft men in een gevangene Slangh (welcke oock voor den Heer *Generael* wierd gebraght) een geheel Hart van een vry swaer gewight gevonden. Desgelycks heeft op *Banda* seeckere Slangh een geheele Vrouws-persoon, sijnde een Slavin, verslonden en in sijnen Balgh gehaeld.

Groote Slangen, welcke een geheel Mensch verslinden, op Banda.

Voorts sijn noch op *Ceylon* veele boose kruypende Gedierten; als, duysend-beenen, dickmael de grootte van seven duymen hebbende; Scorpioenen; grouwlycke Spinnen; Padden, en meer andere, t'eenemael vergiftigh sijnde.

Andere giftige Dieren.

De Draght der *Cingalesische* Mannen is een Wambais, of *Ropillos*,

Draght,

der Cingalesische Mannen.

los, van Laecken of van Lynwaed. Beneden hebbense een Lynen-kleed, door de Beenen door getrocken, gelyck een Broeck. Aensienlycke persoonen draegen op haer Hoofd een Roode *Rouaensche* Muts, daerse seer groot Werck van maecken. Haer' ooren sijn vercierd met Ringen en Gesteenten. Aen haere sijde hanghd een Kritz, met een Gevest van Silver, Yvoir, of Goud. 't Gemeene Volck loopt meerendeel naeckt, alleen een Kleedje van Lynwaed voor de Schaemte hebbende.

En derselver Vrouwen.

De Vrouwen gaen met de Borsten bloot; sijnde wel gesteld van Lyf en Leeden. Sy gebruycken geen uyterlycke Hayr-cieraden: maer weeten 't selve aen 't uyterste eynd des Hoofds gelyck als een Huyf toe te stellen. Om den hals hebbense goudene of silvere Halsbanden: Desgelycks Ringen aen de Vingeren, en aen de Teeën der voeten.

Verscheydene haer Gewoonten.

De Mannen neemen soo veele Wyven, alsse konnen geneeten. Haere Doode verbrandense, nae *Heydensche* wys. Seer wel en net levense in haere Huys-houdingh. In plaets van Tafellaeckens en Hand-doecken gebruyckense Blaederen van Vygenboomen. In plaets van Lepels, stucken van oude Kocos-noten, bequaem genoegh toe-bereyd. Sy drincken uyt *Gorgeletten*, zijnde Aerdene Kannen, toe-gerigt met Pypen; sonder deselve aen de mond setten: maer laeten 't voght van boven neer in de Keel vallen. Seer

Hooghmoed op haer Geslaght.

stiptelyck staense op d'aensienlyckheyd haers Geslaghts, gelyck oock de *Malabaeren*: en souden met niemand van laeger afkoomst begeeren t'eeten of te drincken. Hier meê nu meen ick de begeerte van de Heer *Donatiaen* voldaen te zijn.

Afbreecking deeses Deels.

Deesen hem bedanckt hebbende, soo wierden de *Redenvoeringen*, vermits 't alreeds vry diep in de Naght was, afgebroocken. Seer leed was 't haren vriendlycken Waerd, datse in een wyl tyds niet weer by malkander sou konnen koomen, om haere onderlinge *Discoursen* van de gelegentheyd der vreemde Landen, maer insonderheyd van de Gebruycken der vreemde Volckeren, waer van tot noch toe seer

En van eenscheydingh der T'samenspreeckers.

weynigh gehandeld was, voort te setten. *Sinebald*, sijn groot verlangen hier ontrent verneemende, beloofde, dat hy op den volgenden dagh hem sou doen toekoomen seecker Werck, van hem by een vergaederd uyt de voornaemste en geloofwaerdighste Schryvers, handelende van de Zeeden, Gewoonten, Konsten, Wetenschappen, Handwercken, Godsdiensten &c. der Natien in *Oost-Indien*, *China*, *America* en andere Landen. Boven-maten aengenaem was dit de Heer *Donatiaen*. Daer op namense al t'samen, nae een gedaene dronk, haer afscheyd van hem, en gingen met de Heer *Floris* nae sijne Wooningh.

Eynde van 't Eerste Deels Tweede Boeck.

REGISTER;

Aenwijsende

Eenige der Voornaemste Saecken,

Welcke in dit

EERSTE DEELS TWEEDE BOECK,

Of

TWEEDE STUCK

Deses Wercks werden verhandeldt.

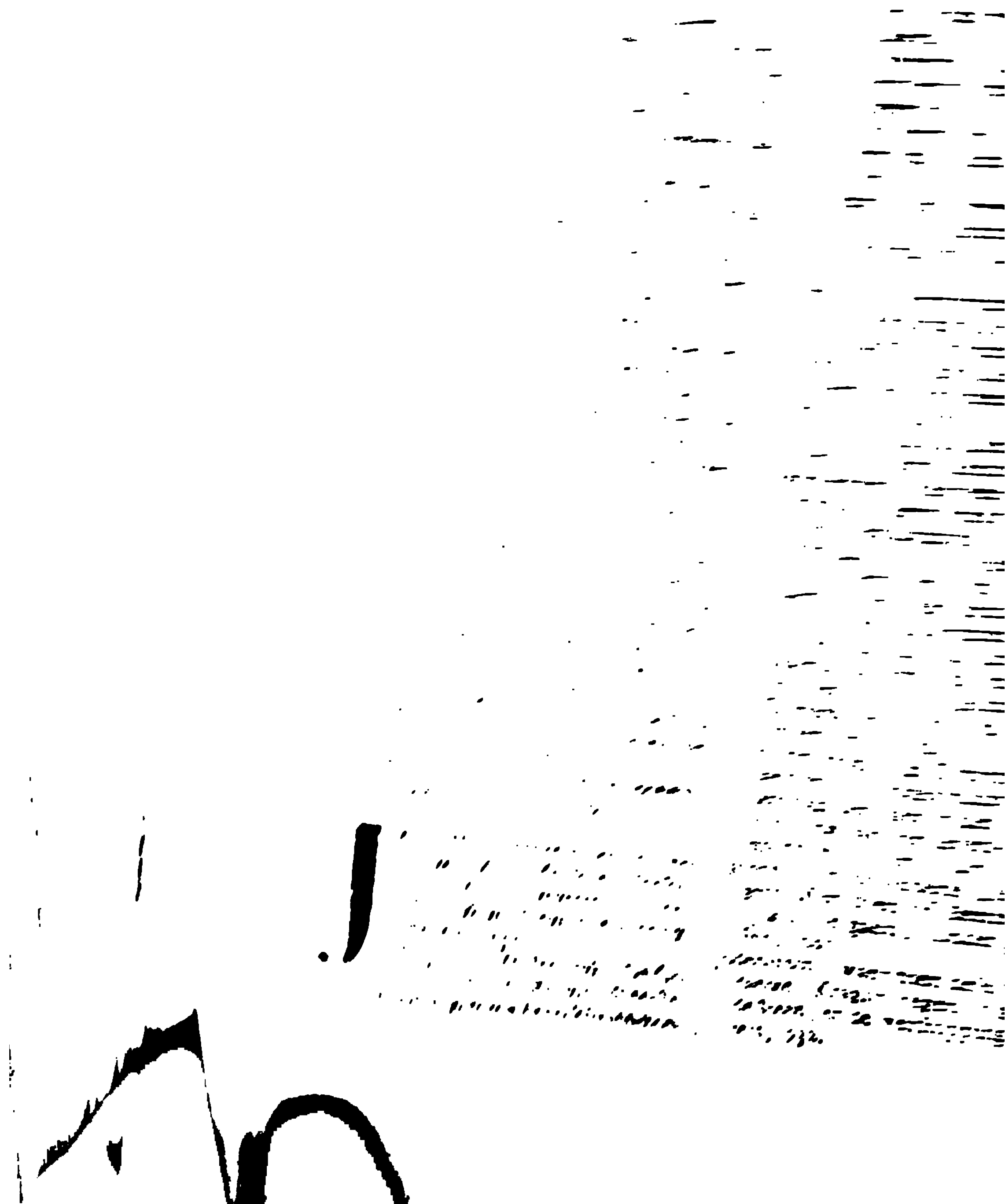
Ægy-

EERSTE DEELS TWEEDE BOECK.

vrught-

Chry-

EERSTE DEELS TWEEDE BOECK.

P

